

શ્રુતમણિ મહિમા વર્ણનાટ

શ્રી ધનરાધુમાર ચરિત્ર

આપાંતર.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા,

ભાવનગર.

મહોપાધ્યાય શ્રી જ્ઞાનસાગરગણિ-

—: વિરચિત :—

સુપાત્રદાનમહિમા વર્ણનાત્મક.

ધન્યકુમાર ચરિત્ર

—❧ ભાષાંતર. ❧—

(અંતર્ગત—શ્રી શાલિભદ્ર ચરિત્ર.)

ભાષાંતર કર્તા.

સ્વ૦ કાપડિયા રતિલાલ ગીરધરલાલ, બી. એ.

લબ્ધ તિલોયલચ્છી, લબ્ધ સર્વંપિ કામિયં સુખં ।

इकंकिय नवि लब्ध, सुपत्तदाणं जगप्पहाणं ॥ १ ॥

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા—ભાવનગર.

વિ. સં. ૧૯૭૮.

ઇ. સ. ૧૯૨૨.

વીર સં. ૨૪૪૮.

ભાવનગર—ધી 'શારદાવિજય' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
શા. મદુલાલ લશ્કરભાઈએ છાપ્યું.

કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

ये शीलं परिशीलयन्ति ललितं ते संति भूयस्तरा-
 स्तप्यन्ते ननु ये सुदुस्तरतपस्ते संति चानेकशः।
 ते संति प्रचुराश्च भासुरतरं ये भावमाविश्रते
 ये दानं वितरन्ति भूरि करिवत्ते केचिदेवायनौ ॥१॥

“જેઓ મનોહર શિયળ પાળે છે તેવા પૃથ્વી ઉ-
 પર ઘણા હોય છે, વળી આકરી તપસ્યા કરનારા પણ
 અનેક હોય છે, તદુપરાંત જે ઉજવળ દેદીપ્યમાન ભા-
 વને ધારણ કરી શકે તેવા પણ ઘણા હોય છે, પરંતુ
 હસ્તીની માફક જે કાનનો વિસ્તાર કરી શકે તેવા તો
 આ પૃથ્વીમાં વિરલાભ હોય છે.”

શ્રી કસ્તૂરી પ્રકરણ.

પ્રસ્તાવના.

चारित्रं चिनुते धिनोति विनयं ज्ञानं नयत्युन्नतिं,
पुष्पाति प्रशमं तपः प्रबलयत्युल्लासयत्यागमम् ।
पुण्यं कंदलयत्यघं दलयति स्वर्गं ददाति क्रमात् ।
निर्वाणश्रियमातनोति निहितं पात्रे पवित्रं धनम् ॥१॥

“પાત્રને સુખ્ય કરીને આપેલું પવિત્ર દ્રવ્ય (સુપાત્રદાન) ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરે છે, વિનયને વધારે છે, જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરે છે, પ્રશમ રસતું પોષણ કરે છે, તપને પ્રબળ કરે છે, આગમનો ઉલ્લાસ કરે છે, પુન્યને ઉગાડે છે, પાપનો વિનાશ કરે છે, સ્વર્ગને આપે છે અને અનુક્રમે નિર્વાણલક્ષ્મીને વિસ્તારે છે (આપે છે.)

સિંદુર પ્રકર. ૭૭

આ દુનિયામાં સર્વ મંગળોમાં ધર્મ સુખ્ય મંગળરૂપ છે. સ્વર્ગ અને મોક્ષ પર્યંતની સર્વ ઋદ્ધિ અને સાંસારિક-ઐહિક લોગોપલોગ પણ ધર્મથી જ મળી શકે છે. મહાત્મા હૈમચંદ્રાચાર્ય સત્ય કહે છે કે—“ખરે ધર્મ માતાની પેઠે પોષણ કરે છે, પિતાની પેઠે રક્ષણ કરે છે, મિત્રની જેમ પ્રસન્ન કરે છે, બંધુની પેઠે સ્નેહ રાખે છે, ગુરૂની પેઠે આત્મામાં ઉચ્ચ ગુણોને આકૃષ્ટ કરે છે અને સ્વામીની જેમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરાવે છે. તે સુખનો મહા હૃદય^૧ છે, યત્ર રૂપ સંકટમાં રવમ^૨ છે, શિતથી ઉત્પન્ન થયેલી જડતાને હેઠન કરવાને ધર્મ^૩ છે અને પાપનો

મર્મ પ્રગટ કરનાર છે. આ જગતમાં ધર્મથી સર્વ પ્રકારની શક્તિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનાથી મનુષ્ય ચક્રવર્તી, નરેન્દ્ર, દેવેન્દ્ર થાય છે અને ધર્મ સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે. દુર્ગતિમાં પડતા જંતુઓને ધારણ કરી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે. ૧” આવા શ્રેષ્ઠ ધર્મની આરાધના કરવી તેજ સંસારમાં મનુષ્યભવ પામ્યાનો ખરો લ્હાવો છે. અન્ય પશુઓ તિર્યચો-પક્ષીઓ વિગેરેથી મનુષ્યને ખાસ હક આ ધર્મરૂપી બક્ષીશદ્વારા વિશેષ મળેલ છે, તેથીજ મનુષ્ય ભવની ઉત્કૃષ્ટતા છે અને ધારેલી સર્વ સિદ્ધિ મનુષ્ય ભવમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

આ ધર્મને આરાધવા માટે-તેનો સંપૂર્ણપણે અવિભાવ થાય તે માટે શાસ્ત્રકારે ચાર દ્વારો ખતાવેલા છે અને દરેક કથાનુયોગ આ ચારમાંથી કોઈપણ એક દ્વારની પુષ્ટિ નિમિત્તેજ લખવામાં આવેલ હોય છે. આ ચાર દ્વારો તે (૧) દાન, (૨) શીલ, (૩) તપ, અને (૪) ભાવ છે. મનમાં કોઈપણ જાતના બદલાની આશા રાખ્યા વગર આપણી પાસે જે કાંઈ હોય તે શુદ્ધ ભાવે યોગ્ય જીવને આપવું તે દાન, ઐહિક ભોગોપલોગની ગૃહિ ઓછી કરવી અને આત્મરમણતા શીખવી, ઉચ્ચ સદ્ગુણો કેળવવા, અને તેટલો સ્વસ્ત્રીસંગ અને સર્વથા પરસ્ત્રીસંગ તજવો તે શીલ, આત્મા સાથે ચોટેલ કર્મપરમાણુઓને બાળી નાખવા માટે-વિખેરી નાખવા માટે મનમાં જરાપણ ગ્લાનિ પામ્યા વગર-મનમાં જરા પણ દુહવાયા વગર યથાશક્તિ બાર પ્રકારની વર્ણવેલી તપસ્યામાંથી કોઈ પણ પ્રકારની તપસ્યા કરવી તે તપ, અને ધર્મકરણીમાં તત્પરતા રાખી મનને ખુલ્લું નહિ મૂકતાં, ઇદ્રિયોને વશ નહિ થતાં એક આત્મોત્તતિમાં અને ધર્મચરણમાંજ ધ્યાન રાખવું-મનને તેવે સમયે રખડવા નહિ દેતાં એકીકરણમાં ગમ્મ થતા શીખવવું તે ભાવ.

આ ધર્મના ચારે પ્રકારની વ્યાખ્યાઓ બહુ મોટી છે. અનેક અંથકારોએ વિસ્તારથી તેના ઉપર ચર્ચા કરી છે. આ ચાર પ્રકારના ધર્મોમાં દાનધર્મ મુખ્ય છે, પ્રથમ પંક્તિએ છે, સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, ખાસ આદરણીય છે, યથાશક્તિ સર્વ આદરી

શકે તેવો છે અને મનુષ્યને આત્મોત્તરિ કરાવવામાં ખાસ સાધ-
નબદ્ધ છે. લોક કે જે સંસારી જીવોનો મોટો શત્રુ છે, તેને હણી-
તેને દૂર કરી યથાશક્તિ આપવું તે દાન છે. અન્ય ધર્મો શીલ,
તપ અને ભાવ તે એકજ વ્યક્તિથી (પોતાથી) અને તેવા અને
એકનેજ (પોતાનેજ) ઉપકારક થાય તેવા છે. જે શીલ આચરે,
તપસ્યા કરે અને શુદ્ધ ભાવ રાખે તેનેજ તેનો લાભ મળે છે,
અને આ દાન તો એવડું ફળદાયી થાય છે. દેનાર અને લેનાર
બંનેને આનંદજનક, લાભદાયી, હર્ષ કરાવનાર અને તૃપ્તિ અ-
પેનાર આ દાનશુભ છે.

દાનના પાંચ પ્રકાર જૈન શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવેલા છે. (૧)
અભયદાન, (૨) સુપાત્રદાન, (૩) અનુકંપાદાન, (૪) ઉચિતદાન,
(૫) કીર્તિદાન. આ પાંચે પ્રકારો સમજવા લાયક અને સમ-
જીને અમલમાં મૂકવા લાયક છે. કોઈ પણ જીવનો વધ કરવો
નહિ-હિંસા કરવી નહિ, કોઈનો આત્મા હુલાવવો નહિ, કોઈને
કલેશ થાય તેવું બોલવું નહિ કે કરવું નહિ, કોઈના જીવને અ-
શાતા થાય તેવું વર્તન રાખવું નહિ-આ સર્વ અભયદાનના પ્ર-
કાર છે. માણસે પોતાનું વર્તનજ એવી રીતનું રાખવું કે અ-
ન્ય મનુષ્યને તેને જોઈને પ્રીતિ થાય, પ્રેમ ઉપજે, આદ્વાદ થાય
અને ભય માત્રનો-કોઈપણ જાતની શંકાનો નાશ થાય તે અ-
ભયદાન છે. આ દાન બહુ ઉત્તમ છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ આપનાર
છે. બીજું દાન સુપાત્રદાન છે. યોગ્ય સમયે શુદ્ધ પાત્રને જોઈને તેની
ધર્મસાધનાની વૃદ્ધિ માટે-તેની જીવનયાત્રાના નિર્વાહ નિમિત્તે
જે જે વસ્તુઓની તેને અપેક્ષા હોય તે સવ વસ્તુઓ તમને આ-
પવી અને તેની ધર્મકરણીમાં સહાયબદ્ધ થવું તે સુપાત્રદાન
છે. આ સુપાત્રદાન પણ બહુ ઉત્કૃષ્ટ દાન છે અને સર્વ પ્રકારની
ઐહિક ઋદ્ધિ સિદ્ધિ, ઉચ્ચ પ્રકારના લોગોપલોગ અને છેવટે સ-
ર્વોત્કૃષ્ટ સુખ-મોક્ષ આ દાનથી પામી શકાય છે. ત્રીજું દાન
અનુકંપાદાન છે. દીન, ક્ષીણ, દુઃખીને દેખીને, કોઈ નિરાધારને
દેખીને, કોઈ અપંગને દેખીને, કોઈ ક્ષીણ સંપત્તિવાળાને દેખીને,
કોઈ અન્ય વસ્તુના અર્થને દેખીને તેના ઉપરદયા લાવી-કરૂણા

લાવી મન કયાવડે પીમળવાથી તેમને બોધતી વસ્તુઓ આપવી અનુકંપાદાન છે. આ દાન પણ ઉત્તમ ફળ આપનાર છે. આ પછું સગાંસંબંધીઓને, અન્ય સ્વજન વર્ગને દુઃખી દેખીને અથવા ફરજ સમજીને તેઓને જે કાંઈ આપવું તે ઉચિત્ત દાન છે. અને જગમાં યશ ફેલાય, આખરૂં વધે, રાજ્યદરબારમાં કીર્તિ ગવાય, સરકાર તરફથી પદવી મળે તેવી આકાંક્ષાથી અથવા તો લોકો વાહ-વાહ બોલે, સંબંધીઓ જય જય કરે તેવા ઐહિક ઇરાદાથી કીર્તિપટલ વગડાવવા માટે-યશનો વિસ્તાર થાય તે માટે જે કાંઈ આપવું તે કીર્તિદાન છે. આ છેલા દાનનું આ લોકમાં યશ મળે તેટલા પૂરતું જ ફળ છે.

આ પાંચે દાનોમાં પ્રથમના બે દાનો સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ, પરમ સુખ આપનારા અને ખાસ આદરવા લાયક છે. દાનના આ સિવાય બીજી રીતે ત્રણ ભેદ પણ પાડવામાં આવેલ છે. તે (૧) જ્ઞાનદાન, (૨) અભયદાન અને (૩) ધર્મોપગ્રહદાન છે. ધર્મને નહિ જાણનારને ધર્મ પમાડવો, તેને ઉપદેશ આપવો, અભ્યાસના ઇચ્છકને અભ્યાસ કરાવવો, તન્નિમિત્ત બોધતી સામગ્રીઓ એકઠી કરી આપવી તે બધા જ્ઞાનદાનના ભેદ છે. આ દાનથી જીવ હિતાહિત સમજી શકે છે, કરવા લાયક આદરી શકે છે અને હેય વસ્તુનો ત્યાગ કરી શકે છે. મન, વચન અને કાયાથી કોઈનો વધ કરવો નહિ, કોઈને કરવાતું કહેવું નહિ, અને કરનારની અનુમોદના કરવી નહિ, વળી કોઈ જીવને દુઃખ આપવું નહિ, કોઈને કલેશ કરાવવો નહિ, તે અભયદાન છે. દરેક પ્રાણીને રાજ્યપ્રાપ્તિ કરતાં પણ જીવિતવ્ય વધારે વહાલું હોય છે. કોઈ મરવાને ખુશી હોતું નથી, તેથી વર્તન એવું રાખવું કે જેથી કોઈ જીવનું મૃત્યુ થાય નહિ તે અભયદાન છે. મર કહેવું તેમાં પણ હિંસા છે, કોઈને ત્રાસ ઉપજાવવો, મન દુભાય તેમ વર્તવું તે પણ હિંસા છે. ત્રીજું ધર્મોપગ્રહદાન તે યોગ્ય સમયે સારા પાત્રને ધર્મ-કરણીમાં સહાય થાય તે માટે બોધતી વસ્તુઓ આપવી તે ધર્મોપગ્રહદાન છે. સુપાત્રદાન અને ધર્મોપગ્રહદાન બંને એ-

કજ છે. બીજા પશુ દાનનાં અનેક પ્રકારો છે, પણ અત્રે ખાસ કરીને સુપાત્રદાનનોજ અધિકાર હોવાથી તે સંબંધીજ ચર્ચા કરવાની ધારણા રાખી છે.

સુપાત્રદાન તે યોગ્ય પાત્ર જોઈને આપવું તે દાન છે. તે માટે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય લખે છે કે—“આ દાનના દાયકશુદ્ધ, આહક શુદ્ધ, દેય શુદ્ધ, કાળ શુદ્ધ અને ભાવ શુદ્ધ એવા પાંચ પ્રકાર છે. તેમાં ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવાળો, સારી બુદ્ધિવાળો, આશંસા વિનાનો, જ્ઞાનવાન તથા આપીને પશ્ચાત્તાપ નહિ કરનારો દાન આપે તે દાયકશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. આવું ચિત્ત, આવું વિત્ત અને આવું પાત્ર મને પ્રાપ્ત થયું તેથી હું કૃતાર્થ થયો છું એમ માનનારો તે શુદ્ધ દાયક છે. સાવધ યોગથી વિરક્ત, ત્રણ ગૌરવથી^૧ વર્જિત, ત્રણ ગુપ્તિ^૨ ધારક, પાંચ સમિતિ^૩ પાળનાર, રાગદ્વેષથી વર્જિત, નગર, નિવાસસ્થાન, શરીર, ઉપકરણાદિમાં મમતા રહિત, અઠાર હજાર શીલના લેહોને ધારણ કરનાર, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીને ધારનાર, ધીર, સુવર્ણ અને લોહમાં સમદૃષ્ટિવાળો, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનમાં સ્થિતિ કરનાર, જીતેન્દ્રિય, કુક્ષીસંબળ,^૪ હમેશાં શક્ત્યનુસાર બુદ્ધી બુદ્ધી તપસ્યા કરનાર, અખંડિતપણે સ્વયંમને પાળનાર, નવ વાકથી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યને પાળનાર—આવા શુદ્ધ આહકને દાન દેવું તે આહકશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. ખેતાણીશ દોષથી રહિત અશન, પાન, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય અને વસ્ત્ર, પાત્ર તથા શયન માટે સંચારાદિનું જે દાન તે દેયશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. યોગ્ય કાળે—વખત બરોબર હોય ત્યારે યોગ્ય પાત્રને દાન દેવું તે કાળશુદ્ધ દાન કહેવાય છે અને કોઈ પણ ભાતની ભાવી કામના, ઇચ્છા કે

૧ રસ ગારવ, ક્ષદ્ધિ ગારવ, સાતા ગારવ, ૨ મન ગુપ્તિ, વચન ગુપ્તિ, કામ ગુપ્તિ. ૩ ધર્મ સમિતિ, ભાષા સમિતિ. એપણા સમિતિ, આદાનનિ-
ક્ષેપણ સમિતિ, પરિણાપનિકા સમિતિ. ૪ ઉદરપૂર્તિ જેટલોજ આહાર કરનાર—આવું સાથે નહિ રાખનાર.

વાંચ્યા વગર દાન આપવું તે ભાવશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. દેહ વિના ધર્મનું આરાધન થતું નથી અને અન્નાદિ વગર દેહ રહેતો નથી, તેથી હમેશાં ધર્મોપગ્રહદાન આપવું. ” સુપાત્રદાનનો ખરેખરો રહસ્યાર્થ આ લાંબું વાક્ય સમજાવે છે. સુપાત્રને તેની ધર્મક્રિયાની શુદ્ધતા જળવાઈ રહે તે માટે યોગ્ય સમયે દાન આપવાથી તેનાથી ધર્મકરણી સારી રીતે થઈ શકે છે, અને તે ધર્મધ્યાનમાં કાળ નિર્ગમાવે છે તેથી દેનારને પરમ લાભ મળે છે.

આ દાનમાં ચતુર્ભેગી પણ ગોઠવવામાં આવેલ છે. દાતા શુદ્ધ અને લેનાર શુદ્ધ, દાતા શુદ્ધ અને લેનાર અશુદ્ધ, દાતા અશુદ્ધ અને લેનાર શુદ્ધ, દાતા અને લેનાર બંને અશુદ્ધ. પ્રથમ તો દાતાએ ન્યાયથીજ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરેલું હોવું જોઈએ. તેનો વ્યવસાય પાપમય ન હોય, અપ્રમાણિક ન હોય, નીતિ વિરુદ્ધ ન હોય, પાપવૃદ્ધિ કરાવનાર ન હોય, કોઈની ઉપર ઈર્ષ્યા સંયુક્ત ન હોય. શાસ્ત્રકાર તો દરેક જીવને ન્યાયથીજ રહેવાની, જીવન ચલાવવાની, વ્યવહાર સાચવવાની અને વ્યાપારાદિ કરવાની ખાસ બલામણુ કરે છે તેવા ન્યાય રહિતપણે જેતું દ્રવ્ય શુદ્ધ રીતે ઉપાર્જન કરેલ ન હોય તેને શાસ્ત્રકાર ગણત્રીમાંથી જ બાદ કરે છે. ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય તે તો શુદ્ધ માર્ગે ચાલવા ઇચ્છનારનું પ્રથમ લક્ષણ છે. આવું દ્રવ્ય મેળવવું તે ખાસ કર્તવ્ય મનાય છે. આવી રીતે દ્રવ્ય ઉપાળું તે દ્રવ્યમાંથી શુદ્ધ આહારાદિ નીપજાવી, ઉપરોક્ત લક્ષણવાળા મુનિમહારાજ કે સાધવીને યોગ્ય સમયે દાન આપવું તે ઉત્તમોત્તમ છે, પરમ મંગળ રૂપ છે, સર્વ સિદ્ધિ આપનાર છે અને પ્રાંતે મોક્ષમાર્ગે દોરી જનાર છે. આવાં સુપાત્રને સંયમ નિર્વાહથી જે જે વસ્તુઓની જરૂર હોય તે તે શાસ્ત્રોક્ત સર્વ વસ્તુઓ તેમને આપવી તે ઉત્તમ દાન છે. આ વસ્તુઓમાં ખાસ કરીને વસ્ત્ર, પાત્ર, ખાવાનાં પદાર્થો, રહેવાનું સ્થળ, શુદ્ધ જળ તથા સંચારો વિગેરે છે. તેમને કંચન અને કામિનીનો તો ત્યાગજ હોય છે, તેથી તે વસ્તુઓના સંબંધમાં વિચારજ કરવાનો નથી. તે પાત્રને ધર્મનો નિર્વાહ થાય તે માટેજ જોઈતી જરૂરની વ

જાવે તેવી છે. આ કથાના પ્રસંગો સાથે જે જે સ્થળે જરૂરી-
આત લાગી છે તે તે સ્થળે સામાન્ય શ્લોકોદ્ધારા અને ઉપદે-
શના વચનોદ્ધારા સંસારની અનિત્યતા, કૃપણપણના દોષ, દાન-
નો મહિમા વિગેરે બોધ તેઓએ પ્રસંગાનુસાર લખ્યો છે. ઉ-
પદેશની ભાષા અને વિચારો પણ મનોહર અને રસમય કર્તાએ
ગોઠવ્યા છે, વાંચનારને આખા અંથમાં કોઈ પણ વિભાગ કંટા-
ળો આપે તેવો અથવા વાંચતાં નિરસ લાગે તેવો લખેલજ નથી.
અંથ શરૂ કર્યો પછી પૂર્ણ થાય ત્યારેજ અંથ વાંચવાનો વિચાર
અટકે છે, અને એકવાર વાંચ્યા પછી વારંવાર વાંચવાનો વિચાર
રહ્યા કરે છે. આ અંથના કર્તાએ નવ પદ્ય (વિભાગ) ગોઠ-
વ્યા છે, અને દરેક પદ્યમાં જુદી જુદી બાબતો ગોઠવી છે. દ-
રેક પદ્યમાં જુદા જુદા વિષયો કેવી રીતે ગોઠવ્યા છે, તે આ
સાથે લખેલી વિસ્તારવાળી અનુક્રમણિકા વાંચવાથી સમજી શ-
કાય તેમ છે.

સં. ૧૯૭૪-૭૫માં પં. ચતુરવિજયજી મહારાજે સપરિવાર
ભાવનગરમાં ચોમાસું કર્યું હતું. તેમના શિષ્યરત્ન મુનિ ચિત્તવિ-
જયજીએ વ્યાખ્યાનમાં સુચંગડંગ સૂત્રની સાથે બીજા વ્યાખ્યાનમાં
આ અંથ વાંચવો શરૂ કર્યો હતો. અંથ વાંચતાં દરેક સાંભળ-
નારને તે બહુજ આદ્વાદકારક, સાંભળવા લાયક અને અનુકરણ
કરવા લાયક લાગ્યો હતો, તેથી શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા
તરફથી આ ઉપયોગી મોટા અંથનું ભાષાંતર કરીને છપાવવાનો
નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો. સભા તરફથી આ અંથનું ભાષાંતર
કરવાનું કાર્ય મુંબઈમાં અભ્યાસ કરતા બંધુ કાપડિયા રતિલાલ
ગીરધરલાલ બી, એ. ને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ અંથના
કેટલાક ભાગનું ભાષાંતર કર્યો પછી તે બંધુ અચાનક કાળના
ક્રૂર અપાટમાં સપડાઈ ગયા, તેથી મને આ અંથનું ભાષાંતર
પૂર્ણ કરવાની સલાહના અગ્રેસરો તરફથી ફરમાશ થઈ અને તદ્દ-
નુસાર આ અંથ સંપૂર્ણપણે ભાષાંતર કરીને બહાર પાડવામાં
આવેલ છે. આ અંથ બાળકને, સ્ત્રીઓને, વૃદ્ધોને અને સામાન્ય
અભ્યાસીને પણ વાંચવા લાયક હોવાથી અંથના ભાષાંતરની ભાષા

બહુ સાદી અને સરલ રાખવામાં આવી છે, તેમજ દરેક વાંચનારને આનંદ ઉપજે અને વાંચતાં કંટાળો ન આવે તેટલા માટે ખાસ મોટા ટાઈપમાં છપાવીને આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવેલ છે.

જે બંધુને આ ગ્રંથનું લાભાંતર કરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું તે બંધુના સ્મારક તરીકેજ આ ગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે તે કુદરતની વિચિત્રતા-દેવની અભયબીનો એક ખેલ છે. આ બંધુનો જન્મ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ શ્રેષ્ઠીવર્ધ શા. આણંદજી પુરૂષોત્તમના કુટુંબમાં તેમના પુત્ર શા. ગીરધરલાલ આણંદજીને ઘેર સંવત ૧૯૫૧ ની સાલમાં થયો હતો. આજ-પણાથીજ તદ્દન સરલ સ્વભાવનો, ધર્મચુસ્ત, ભદ્રક પરિણામી, સર્વનું કાર્ય કરવામાં તત્પર, સર્વને સહાય કરવા ઇચ્છનાર એવા એવા અનેક ઉત્તમ ગુણો ધરાવનાર આ બંધુ હતો; છેવટ સુધી તે અભ્યાસ કરતો હતો. તેનો ધાર્મિક અભ્યાસ પણ બહુ સુંદર હતો, ધર્મ ઉપર દ્રઢ શ્રદ્ધા હતી અને પ્રતિદિન નવસ્મરણનું યતન કરવામાં તદ્દલીન હતો. તેનો સ્વભાવ હસમુખો અને ઉદાર હતો. કોઈકજ વખત ગમગીની તેને સ્પર્શી શકતી, બાકી આનંદ અને કાર્યતત્પરતા તે તેના સ્વાભાવિક ગુણ હતા. આજપણમાં અભ્યાસ કરશે કે નહિ ? તેવી મંદ બુદ્ધિ દેખાડનાર આ બંધુ કંમે કંમે અભ્યાસમાં અને વય સાથે બુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ પામ્યો અને બી, એ. સુધીની એક પણ પરીક્ષામાં તેણે નાસીપાસી મેળવી નહોતી, સતત બધી પરીક્ષાઓ પસાર કરી હતી. પ્રાંતે એલ, એલ, બી. ની પરીક્ષાના બે દિવસ ગયા પછી ત્રીજે દિવસે તેના શરીરમાં જ્વરે પ્રવેશ કર્યો, પરીક્ષા અધુરી રહી, તાવ ન્યુમોનીઆનાં (કાળ જ્વરના) રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો, અને અચાનક ચાર દિવસના બ્યાધિમાં સં. ૧૯૭૫ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧ મે નવા વર્ષના પ્રથમ દિવસેજ રાત્રે સાડા દશ વાગે મુંબઈમાં સર્વને જેના સપાટામાં અવશ્ય આવવાનું છે તેવા કૂર કાળના સપાટામાં સ્વપડાઈ ગયો. આ ખેદકારક સમાચારે ઘણાના હૃદય દુહબ્યા, ઘણાને અશ્રુ પડાવ્યા અને ઘણાનાં મન સંસાર ઉપરથી ઉદ્વિગ્ન કરાવ્યા. આવો ભોળો, નિષ્કપટી, સરલ હૃદયી, એકાંત આનંદ કરાવનાર, સર્વદા

અન્યને પ્રહાર કરવા ઇચ્છનાર, વજ્રને હૃદયના મનુષ્યને હુલન
 થયાં થયેલા વાકાળા મૃત્યુએ ઘણાને એક કરાવેલો. આ સંસારની
 અનિશ્ચયતા સમજાવનારને ત્યાં પ્રસન્ન હૃદય નિદારવા ઉપરાંત
 સંસારગૃહિ ભોળી કરાવનાર, આસારિક ઉપાધિઓમાં તદ્દલીનતા
 ઘટાડનાર નીબડે છે. અતે જે સ્થળે જવાનું છે, અને જ્યાં
 ગયા પછી કંઈ પણ પાછું આવવાનું નથી તેને માટે એક કરવો
 નકામો છે. વળી સંસારમાં આપણી મનાતી સર્વ વસ્તુઓનો
 ત્યાગ કર્યો વગર પણ છુટકો નથી; તેથી આવા પ્રસંગો મનુષ્યને
 શોક સાથે વેરાવ તરફ પણ દોરે છે. ઋણાનુબંધ સંબંધ પૂરા થતાં
 કેઈ પણ અહીં રહેતું નથી, રહી શકતું નથી. આ બંધુ આ સ-
 લાનો સલામદ નહોતો, પણ ભવિષ્યમાં સલાનો એક ઉત્તમ સહા-
 યક થાય તેવો સંભવ હતો. શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફ સંપૂર્ણ
 લાગણી ધરાવનાર, તેના કાર્યમાં સહાયતા અર્પવા તત્પર થનાર,
 અને બાળપણથીજ સલાના કાર્યમાં ઉત્સાહ દેખાડનાર આ બંધુના
 મૃત્યુથી આ પ્રસૂતક પ્રગટ કરનાર સભાએ પણ એક ઉત્તમ ઉપ-
 યોગી લાવી નલાસદ ગુમાવ્યો છે. સભા તરફથી પ્રગટ થતાં
 માસિક “શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માં તેની ટુક નોંધ તે વ-
 ખતે લેવામાં આવી હતી. આ બંધુનું જીવન સાંત હેતું, સ્વભાવ
 સરલ હતા. ભાષા મીઠી હતી, ચહેરો આનંદદાયી હતો અને
 હૃદય ખીબને આકર્ષે તેવું હતું. જીવનને અતે મૃત્યુ તો સર્વને
 આવવાનું છે, પણ જે થોડું ઘણું જીવાય તે શાંતિથી, અન્યને
 સહાયક થઈને, પોતાના જીવનની મીઠી સુવાસ અન્યમાં ફેલાવીને
 જીવાય તો તે જીવન સાર્થક છે. આ બંધુનું જીવન જાણનાર
 દરેક તે બંધુના સ્વભાવથી હશેજો તેના તરફ આકર્ષાયેલા રહેતા હતા.
 સ્વચ્છ પંક્તિ દિવસ પછી તે બંધુની ધર્મપત્ની સોંઠા અંખા
 પણ એક સ્વચ્છ તરીકે જાણીને જન્મ આપી તરતજ
 પ્રાણી પાછળ હુકમજ્ઞાથી, વીધાયેલી ચાલતી થઈ હતી. જે
 જાણક પોતાના ગર્ભમાં હતું તેને જન્મ આપવા સુધીજ રાહ
 એકંતેજો પણ પ્રતિપાછળ મૂકેલા શરણ આગીકાર કર્યું હતું.
 એક વિચારશીલ માણસને તો આ બંધુનું એક સંકેત કરી રાખેલા

બનાવની જેનો લાગતો હતો. ખુતિ પાછળ તરતજ પત્નીનું મૃત્યુ, અને તે પછી શરીરમાં રાખેલ થાપણ આખી દીધા પછી ચાર કલાકેજ થાય તે દરેકને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવે તેવું છે. દેવની વિચિત્ર ગતિ છે, મનુષ્યનું ધાયું કાંઈ પણ બની શકતું નથી, મનુષ્ય ધારે કાંઈ ત્યારે દેવ કાંઈ વિચિત્રજ નિપજાવે છે. કર્મ-શાસ્ત્રના અભ્યાસી જૈનભાઈઓ આ બાબત સારી રીતે સમજતા હોવાથી આવાં દૃષ્ટાંતોથી પ્રસન્નોપાત વિશેષ વેરાગ્ય લાવજ શકાય છે. નમ્વર વસ્તુનો વિશેષ શોક કરવાથી પ્રાંતે દુઃખી થવાનોજ પ્રસંગ આવે છે. આવા યુવાન દંપતીનું મરણ તેના કુટુંબને અને તેનું વૃત્તાંત જાણનાર સર્વ બંધુઓને વેરાગ્ય તરફ પ્રેરે છે, મરણ દશા સમજાવે છે, સંસારચુદ્ધિ ઓછી કરવાનું સૂચવે છે અને ધર્મમાં તલાલીનતા વધારવા પ્રેરે છે.

આ આખી છોકનું ભાષાંતર બરોબર તપાસી, સુધારી આખી તથા સાદાંત આખો ગ્રંથ શુદ્ધ કરી પ્રુફે તપાસી સંપૂર્ણ કાળજીથી છપાવી બહાર પાડવામાં સહાયબૂત થનારા અમારા વહીલ માનનીય વયોવૃદ્ધ કાકા શા. કુંવરજી આણુંદજીનો ખાસ આભાર માન્યા વગર મારાથી રહી શકાતું નથી. શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસાન્ક સલા તરફથી બહાર પડતા બધા ઉપયોગી પુસ્તકો તેમનાજ ઉત્સાહ, તેમનીજ મહેનત અને તેમનીજ ખાતનું સુપરિણામ છે.

કેટલીએક ઉપયોગી બાબતો જણાવતાં તેમજ બંધુસ્નેહના આવેશમાં ખેંચાતાં આ પ્રસ્તાવના જરા લાંબી થઈ છે તેને માટે ક્ષમા ઇચ્છું છું. આ આખો ગ્રંથ શાંતિથી વાંચવા, વાંચીને ત્રિચાર કરવા, તે પ્રમાણે અનુસરવા અને સુપાત્રદાનમાં ખાસ કરીને વધારે અને વધારે ઉદ્યમવંત થવા દરેક વાંચક બંધુ તથા બહેનને આગ્રહ કરી આ ભાષાંતરમાં રહી ગયેલા દોષો માટે ક્ષમા ચાચી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ભાવનગર
ચૈત્ર શુક્લ પંચમી
સુવત્ ૧૯૭૮.

કાપડિયા નેમચંદ ગીરધરજીભાઈ
ભાષાંતર, સંપૂર્ણ કરનાર.

પ્રગટકર્તાની પ્રસ્તાવના.

સુપાત્રદાન ઉપર બહુ પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રી ધન્યકુમાર અને શાલિભદ્રના ચરિત્રનું ભાષાંતર પ્રગટ કરતાં અમને બહુ આનંદ થાય છે. દરેક બંધુ તથા બહેનને આ ગ્રંથ ખાસ ઉપયોગી અને વાંચવા લાયક છે; તે ગ્રંથનો આસ્વાદ એટલો મીઠો અને મધુર છે કે એક વખત વાંચવાનું શરૂ કર્યા પછી અંત પર્યંત વાંચ્યા વગર મનને શાંતિ થાય તેમ નથી. મૂળ ગ્રંથ પણ ખાસ વાંચવા લાયક સુંદર ભાષામાં લખાયેલ છે. સુપાત્રદાનની પ્રસિદ્ધિ જૈનકોમમાં બહુલીતી છે. આ બાબતમાં વિશેષ વિવેચન ભાષાંતરકારે પ્રસ્તાવનામાં લખેલ હોવાથી અત્રે તેનો વિશેષ ઉલ્લેખ કરતા નથી.

લગભગ છ હજાર ઉપરાંત શ્લોકના પ્રમાણવાળા આ ગ્રંથનું ભાષાંતર કરવાનું કાર્ય સલાતરફથી સફળત બંધુ રતિલાલ ગીરધરલાલ બી, એ. ને સોંપવામાં આવ્યું હતું. તે બંધુનો સલાના કાર્ય માટે ઉત્સાહ બહુ હતો અને તેની ભાષા પણ બહુ મીઠી અને સાદી હતી. તેણે કરેલ ભાષાંતરનો વિલાગ વાંચવાથી તેના કરેલ ભાષાંતરની ભાષાની મીઠાશ વાંચક તરતજ સમજી શકશે. તે બંધુ અચાનક ઝેરી તાવના ઝપાટામાં સપડાઈ જવાથી તે કાર્ય તે બંધુના મોટા ભાઈ નેમચંદ ગીરધરલાલને પૂર્ણ કરવા માટે સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ બંધુઓએ ભાષાંતર માટે જે ઉત્સાહ દેખાવ્યો છે તે માટે તે બંને બંધુઓનો ખાસ આભાર માનવામાં આવે છે.

આ બુક સ્વર્ગસ્થ બંધુ રતિલાલ ગીરધરલાલના સ્મારક

તરીકે બહાર પાડવામાં આવે છે. ભાષાંતર કરનારનાજ સ્મારક તરીકે તેજ ગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવે તે વિધિનો—કુદરતનો અભ્યય બેલ છે અને આ બેલ પાસે દરેકને નમન કરવું પડે છે.

તે બધુના સ્મારક તરીકે બહાર પાડવાના આ ગ્રંથમાં શેઠ આણંદજી પુરૂષોત્તમની મુંબઈમાં ચાલતી શા. યુનીલાલ કુંવરજીના નામની પેઢીના ભાગીઆ ઠા. ગોવિંદજી ગોપાળજીએ તે બધુના સ્મારક તરીકે તેની સ્વર્ગસ્થ પત્નીને સોંપેલ રૂ. ૫૦૦) ની રકમ તથા આ સભાના વયોવૃદ્ધ લાઘક મેમ્બર શેઠ ગીરધર-લાલ આણંદજી તરફથી પણ સ્વ. પુત્રના સ્મરણાર્થે રૂ. ૫૦૦) ની રકમ મળી કુલ રૂ. ૧૦૦૦) અંકે એક હજાર સભાને આપવામાં આવ્યા છે. સભાની એનેજીંગ કમીટીએ તે રકમ સ્વીકારી છે અને આ બુકના ખર્ચામાંથી તે રકમ બાદ કરીને આ ગ્રંથની ખાસ જોાછી કિંમત રાખવામાં આવી છે. આવી ઉદાર સહાય આપનાર તે બંને બધુઓનો સભા તરફથી ખાસ આભાર માનવામાં આવે છે. સ્નેહી જનતું ખરું સ્મરણ જ્ઞાનદાનથીજ રાખી શકાય છે. આ ગ્રંથ ઘણા મનુષ્યોને બોધક, ઉપદેશક તથા અતુકરણ કરવા લાયક થાય તેવો છે. આ સર્વ પુન્યકાર્યના ભાગી પણ આવી રીતે જ્ઞાનદાન કરનાર થઈ શકે છે; અને તેથી સર્વ બધુઓને આવા ગ્રંથો જોાછી કિંમતે વાંચવા મળી શકે છે. પ્રાંતે સર્વ બધુઓને સાધારણ આ ગ્રંથ વાંચી જવા વિશ્વસિ કરી સુપાત્રદાનમાં સર્વદા તત્પર રહેવાની વારંવાર સૂચના કરી આ ટુંકી પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ચૈત્ર શુદ્ધિ પંચમી

સં. ૧૯૭૮

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.

ભાવનગર.

ગ્રંથાપણુ--સ્નેહાંજલિ.

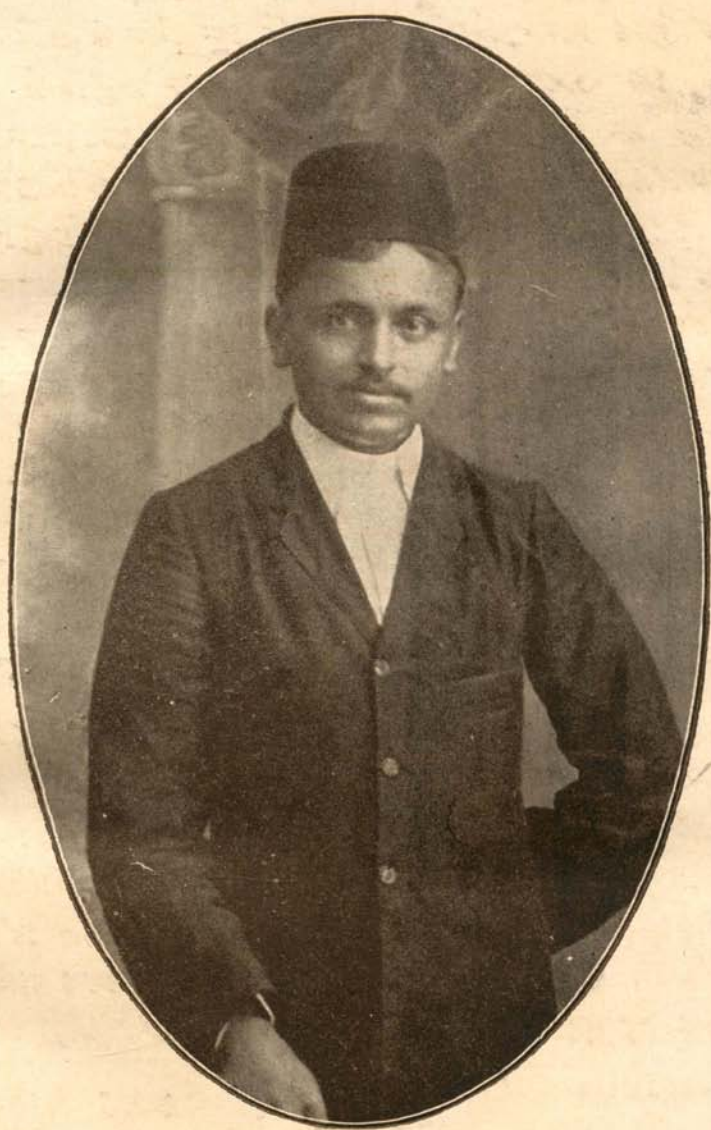
વહાલા સ્નેહાંજ બંધુ રતિલાલ :-

તમારો ઉમદા સ્વભાવ, તમારું ભાગુ-નિષ્કપટી, ઉપકારક હૃદય, તમારી સદાની હસમુખી મુદ્રા વિગેરે તમારા ઉત્તમ ગુણો સંભારતાં હૃદય દ્રવે છે અને તમારું સ્મરણ થઈ જાય છે. તમારી ધર્મપરાયણતા તથા હમેશાં ધાર્મિક ક્રિયામાં તત્પરતા અન્યને દષ્ટાંત લેવા લાયક તથા આદરણીય છે. મંડલીશ કેળવણી લીધા છતાં પણ તમારું હૃદય તેમાંથી મળતા સારા સંસ્કારોથીજ લીન-ચેતુ હતું, ધર્મની અશ્રદ્ધા તમારા હૃદયમાં પ્રવેશી શકી નહોતી. વળી તમારી કુટુંબ-વત્સલતા, બંધુઓ ઉપરનો પ્રેમ વિગેરે યાદ આવતાં તમારી ખોટ વારંવાર અમને યાદ આવ્યા કરે છે. બંધુ ! તમે જ્યાં હશો ત્યાં તમે શુભ સંસ્કારી અને ધર્મપરાયણ હતા તેથી સુખમાં-આનંદમાંજ મગ્ન હશો. સ્નેહલાલે જે કાર્ય તમે કરવા ધાતું હતું તેજ કાર્ય પૂર્ણ કરી તમારા શબ્દોમાંજ તમારા સ્મરણાચે બહાર પાડી તમારા કાકા તરફની અમારી અલ્પાંશે દરજ બજાવી એમ અમે ગણીએ છીએ. વહાલા બંધુ ! જે સ્થળે તમે હો ત્યાં અમારા તરફની દુઃખની લાગણીથી ભરેલી આ અલ્પ સ્નેહાંજલિ સ્વીકારજો એમી અમારી દુઃખગલિત વિનંતિ છે.

અમે છીએ

તમારા દુઃખી બંધુઓ

મોહિતક અને નેમચંદ.

स्व. रतिलाल गीरधरलाल कापडिया, बी. ए.
जन्म सं. १८५१] [मृत्यु सं. १९७५.

પ્રથમ પદ્ધતિ—

પૃષ્ઠ ૧-૫૬

દાન મહિમા.	...	૧
સાધુદાનની તાત્કાલિક સફળતા.		૧૪
દાન નહિ દેનારની થતી અશુભ ગતિ.		૨૭
ધન્યકુમારની કથાનો પ્રારંભ.		૩૪
ધન્યકુમારનો જન્મ.		૩૬
ધન્યકુમારનું કળાકુશળપણું તથા ધનવૃદ્ધિ.	...	૩૯
ધન્યકુમારના ભાઈઓની ઇર્ષ્યા.	...	૪૧
ધન્યકુમારની વ્યાપારકુશળતા.		૪૬
ધન્યકુમારની પ્રશંસા.		૫૧

દ્વિતીય પદ્ધતિ—

પૃષ્ઠ ૫૬-૬૯

ધન્યકુમારની વિશેષ વ્યાપારકુશળતા.		૫૭
ઇર્ષ્યા ઉપર પ્રિયંકરની કથા કહીને ધનસારે ઇર્ષ્યાળુ પુત્રોને આપેલો ઔષધ.	...	૬૨

તૃતીય પદ્ધતિ—

પૃષ્ઠ ૭૦-૮૯

ધન્યકુમારનો પલંગનો વ્યાપાર, થયેલી ધનવૃદ્ધિ.	...	૭૧
રૂદ્રાચાર્યના ચાર શિષ્યોનું વર્ણન.		૭૭
ક્ષણિકવાદી મતનું નિરસન.		૮૩
સોમિલમુનિએ રાજાને કરેલ ઔષધ.		૮૬
ધનસારે ઇર્ષ્યા નિવારવા પુત્રોને આપેલ ઔષધ.	...	૮૮

ચતુર્થ પદ્ધતિ—

પૃષ્ઠ ૯૦-૧૭૭

ધન્યકુમારે કરેલો માટીનો વ્યાપાર-તેમાં થયેલ લાભ.	૬૨
ધન્યકુમારને રાજાએ આપેલ માન.	 ૬૯
ધન્યકુમારનું પરદેશ ગમન.	 ૧૦૫
હજી જેડતાં પ્રગટ થયેલ નિધાન.	 ૧૦૬
ઉજ્જયિનીમાં સરોવરમાં રહેલા થાંભલાને ખાંધેલી ગાંઠ.	૧૧૦
ધન્યકુમારને મળેલ મંત્રીપદ.	... ૧૧૧
દુઃખી થઈને રખડતા પોતાના કુટુંબને ઘેર લાવવું.	૧૧૨
ધન્યકુમારનું બીજીવાર પરદેશ ગમન.	 ૧૧૭
ગંગાતીરે ધન્યકુમારને મળેલ બોધ-એક સુંદર કથાનક.	૧૧૯
ધન્યકુમારે કરેલ પરત્વીગમનનો ત્યાગ.	 ૧૬૭
ગંગાદેવીએ કરેલી પ્રાર્થના-ધન્યકુમારનો અડગ નિશ્ચય.	૧૭૦
ધન્યકુમારે ગંગાદેવીને કરેલો ઉપદેશ.	 ૧૭૨
ગંગાદેવીએ પ્રસન્ન થઈને આપેલ ચિંતામણિ રત્ન.	૧૭૬

પાંચમ પદ્ધતિ—

પૃષ્ઠ ૧૭૮-૨૧૬

ધન્યકુમારના આગમનથી પદ્ધવિત થઈ ગયેલી સુકી વાડી.	૧૮૦
ધન્યકુમારનું કુસુમશ્રી સાથે પાણિગ્રહણ.	 ૧૮૩
અંતપ્રવૃત્ત રાજાની શ્રેણિક રાજા પર ચઢાઈ અને	
અભયકુમારે કેળવેલી કળા.	... ૧૮૫
ગણિકાએ ધર્મના બહાના નીચે અભયકુમાર સાથે	
કરેલી છેતરપીંડી.	 ૧૯૨
રાજગૃહીમાં હાથીનું તોફાન-ધન્યકુમારે તેને વશ	
કરી દેખાડેલ શૌર્ય.	 ૨૦૧
શ્રેણિકપુત્રી સોમશ્રી સાથે લગ્ન.	 ૨૦૩
શાલિભદ્રનો પૂર્વ ભવ-શાલિભદ્રનો જન્મ.	 ૨૦૪
ગોલદ્રશ્રેણીને મૂર્ત પાસેથી છોડાવવા-તેની પુત્રી	
સુભદ્રા સાથે ધન્યના લગ્ન.	 ૨૦૬
શાલિભદ્રને ગોલદ્ર દેવ તરફથી મળતી તેત્રીશ પેટીઓ.	૨૧૫

૫૪ પછીવ—

પૃષ્ઠ ૨૧૭-૨૭૯

ધન્યકુમારના લાઇઓનું પુનરાગમન-ગૃહપ્રવેશ.	૨૧૮
બંધુઓની ઈર્ષ્યાથી ધન્યકુમારનું ત્રીજીવાર પરદેશ ગમન. ૨૨૧	
કૌશાંબીમાં શતાનિક રાજના મણિની ધન્યકુમારે	
કરેલી પરીક્ષા.	૨૨૩
રાજપુત્રી સૌભાગ્યમંજરી સાથે લગ્ન.	૨૨૫
ધન્યપુર વસાવી તે ગામમાં રહેવાસ, સરોવર ખોદાવવાનું	
શરૂ કરેલ કાર્ય, કુટુંબીઓનું આગમન.	૨૨૭
ધન્યકુમારને ખોદકામ કરતાં કુટુંબીઓની થયેલી	
ઝોળખાણ.	૨૩૫
ધનસારની પુત્રવધુઓને છાશ લેવા આવવાનું કથન. ૨૪૨	
સુભદ્રાને ધન્યકુમારે રાજદ્વારમાં આપેલી ઝોળખાણ.....	૨૫૦
ધનસારને થયેલ ધન્યકુમારની ઝોળખાણ.	૨૬૪
શતાનિકરાજ સાથે ધન્યકુમારની લડાઈ.	૨૭૦
ધન્યકુમારની લાલીઓ સાથે ઝોળખાણ-સર્વનું મિલન. ૨૭૬	

૫૫મ પછીવ—

પૃષ્ઠ ૨૮૦-૩૭૬

સર્વ સંપત્તિ લાઇઓને સોંપી ધન્યકુમારનું ચોથીવાર	
પરદેશ પ્રયાણ.	૨૮૦
ગીતકળામાં ધન્યકુમારની કુશળતા, તે પ્રગટ કરીને	
ગીતકળા સાથે કરેલ લગ્ન.	૨૮૨
પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપી મંત્રીપુત્રી સરસ્વતી સાથે કરેલ લગ્ન. ૨૮૫	
ભૂમિમાં સ્થાપેલ કળશોનો અર્થ ઉકેલી લક્ષ્મીવતી	
સાથે કરેલ લગ્ન.	૨૯૯
લક્ષ્મી સરસ્વતીનો સંવાદ. (વિસ્તૃત)	૩૦૮
ફૂટ ધનકર્માને પ્રગટ કરી સાચા ધનકર્માની પુત્રી	
ગુણમાલિની સાથે લગ્ન.	૩૭૫
રાજગૃહી તરફ ગમન-સર્વનો મેળાપ.	૩૭૬

અષ્ટમ પદ્યવ—

પૃષ્ઠ ૩૭૭-૫૨૮

ચંડપ્રવોત ને અભયકુમારનો સંયોગ-ચંડપ્રવોતનાં		
ચાર રત્નો.		૩૭૭
અભયકુમારે પ્રગટ કરેલ વિષરહસ્ય.		૩૮૧
વાસવદત્તા અને ઉદાયને વશ કરેલ હાથી, અભયકુમારનું		
બુદ્ધિકૌશલ્ય.		૩૯૧
અભયકુમારે બુદ્ધિકૌશલ્યથી શાંત કરેલ અગ્નિ તથા		
મહામારીનો ઉપદ્રવ.		૩૯૬
અભયકુમારની મુક્તિ.		૩૯૮
શ્રેણિક મહારાજાએ ધન્યકુમારની કરેલી પ્રશંસા.		૪૦૨
ચંડપ્રવોતને પકડી જવા અભયકુમારે કેળવેલી કળા.		૪૧૫
ચંડપ્રવોતનું અભયકુમારની કળાથી પકડાવું.		૪૩૮
ધનસારનો અધિકાર.		૪૫૧
ત્રણે ભાઈઓની આપત્તિ, રાજગૃહી ગમન, સર્વનો મેળાપ.		૪૫૮
ઈર્ષ્યાળુ ભાઈઓને દ્રવ્ય લેતાં અધિષ્ઠાયિક દેવે કરેલો યોષ.		૪૬૧
મુનિમહારાજનો દાન ઉપર મુંઢર ઉપદેશ.		૪૬૫
ધન તથા રાજ્યની અસારતાનો ઉપદેશ.		૪૭૨
ધનહત્ત-સુચિવોદ-શ્રીદેવ-ભોગદેવ-સંચયશીલનાં દક્ષાંતો.		૪૭૪
ધન્યકુમાર તથા તેના ભાઈઓનો પૂર્વ ભવ.		૫૧૮
ધનસાર તથા ધન્યના ભાઈઓએ લીધેલી દીક્ષા.		૫૨૮

નવમ પદ્યવ—

પૃષ્ઠ ૫૨૮-૭૦૮

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ-રત્નકંબળની ખરીદી.		૫૩૦
શ્રેણિકને ભદ્રામાતાએ ઘેર આવવાનું કરેલ આમંત્રણ.		૫૪૧
શ્રેણિકનું શાલિભદ્રને ઘેર ગમન-ગોભદ્રદેવે કરેલી શોભા.		૫૪૮

શ્રેણિકને કરિયાણું માની તે ખરીદવાની શાલિભદ્ર માતાને	
કરેલી સૂચના.	૫૫૩
શાલિભદ્રનો ખેદ અને વૈરાગ્ય.	૫૫૯
મહાવીર ભગવાંતની દેશના.	૫૬૦
ધર્મહત્ત તથા દેવશર્મા દ્વિજની કથા.	૫૬૩
શાલિભદ્રનો સંવેગ રંગ-હમેશાં એકેક સ્ત્રીનો કરવા	
માંડેલ ત્યાગ.	૬૬૨
ધન્યકુમારને શાલિભદ્રના સંવેગની પડેલી ખબર-તેનો	
ત્વરિત ઉત્સાહ.	૬૭૦
ધન્યકુમારે પત્નીઓ સહિત દીક્ષા લેવાનો કરેલો નિર્ણય.	૬૭૩
ભદ્રામાતા તથા ધન્યકુમારનો સંવાદ.	૬૭૬
શાલિભદ્ર તથા ધન્યકુમારે લીધેલ ચારિત્ર.	૬૮૧
શાલિભદ્ર તથા ધન્યકુમારની તપસ્યા અને પારણું.	૬૮૩
શાલિભદ્ર તથા ધન્યકુમારે અંગીકાર કરેલ અનશન.	૬૮૭
ભદ્રામાતાનો ખેદ અને અભયકુમારે આપેલ બોધ.	૬૮૯
બંનેનું મૃત્યુ અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ગમન.	૬૯૪
બંનેની ચાર અનુત્તર બાબતો.	૬૯૫
શાલિભદ્રનાં ચાર આશ્ચર્યો.	૬૯૬
શાલિભદ્રથી ધન્યની અધિકતાનાં કારણો.	૬૯૭
ધન્યકુમારનાં ચરિત્રનાં પાંચ આશ્ચર્યો.	૭૦૦
અંધકર્તાની લઘુતા-બાળવૃદ્ધાદિને ઉપયોગી થાય તેવી	
કરેલી અંધરચના.	૭૦૬
પંચદશ શ્રી દાનપદ પૂજા.	૭૦૮

વિસ્તૃત અનુક્રમણિકા

પ્રથમ પદ્ધતિ—આદીશ્વર સ્તુતિ, દશ દુર્લભ વસ્તુઓ, ધર્મનું દુર્લભપણું, તે આરાધવાના ચાર પ્રકાર, દાન, શીલ, તપ અને ભાવ, દાનધર્મની શ્રેષ્ઠતા, અન્ય ધર્મોનો દાનમાં સમાસ, દાનની મહત્વતા, સુપાત્રદાનની શ્રેષ્ઠતા, પુન્યાનુબંધી પુન્ય ઉપર ગુણસાગર શ્રેષ્ઠીનું વૃત્તાંત, ગુણસાગરે આપેલ સુપાત્રદાન, તેનો ઉદ્ધાસ, ધન વગર જન્માઇનો પણ આદર સત્કાર થતો નથી, ગુણસાગર તથા તેની પત્નીની ધન માટે ઇચ્છા, સાધુદાનનું તાત્કાલિક ફળ, પાપાનુબંધી પુન્ય ઉપર વિશ્વભૂતિની કથા, વિશ્વભૂતિને ધનપ્રાપ્તિ, તેનો લોભી સ્વભાવ, દેવલદ્ર શેઠની ઉદારતા, તેનો ભોગોપભોગ, વિશ્વભૂતિની તેણે કરેલી ભક્તિ, ધનનો ચળ સ્વભાવ, દાનમાં ઉપયોગથીજ તે ટકે છે, લક્ષ્મી-દેવીનું આગમન, તેણે કરેલો વિશ્વભૂતિને ઓધ, રાજના લોભી કોઠારીની કથા, દાન દેવા જતાં વિશ્વભૂતિને થયેલો અંતરાય, ધન્યકુમારની કથાનો પ્રારંભ, પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં રહેનાર ધનસાર શ્રેષ્ઠી, તેમને ત્રણ પુત્રો તથા તે પુત્રોની ત્રણ વધુઓ, ધનસાર શ્રેષ્ઠીની ધર્મક્રિયા, ધન્યકુમારનો જન્મ, નાજ દાટવા જતાં પ્રગટ થયેલ નિધાન, ધન્યકુમારની સર્વ કળાઓમાં પ્રવિણતા, વ્યાપારોમાં તેની કુશળતા, તેના જન્મથી ધનસારના ઘરમાં થયેલી વૃદ્ધિ, ત્રણે મોટા ભાઈઓની ઇર્ષ્યા, તેનું વર્ણન, ધન્યકુમારની ધનસારે કરેલી પ્રશંસા, ચારે પુત્રોની ત્રણસે-ત્રણસે સોના મહોરો આપી કરેલી પરીક્ષા, ધન્યકુમારે કરેલો કરિયાણાનો વ્યાપાર, થયેલી ધનવૃદ્ધિ, સગાં સંબંધીઓને આપેલું જમણ, ધન્યકુમારની ભાભીઓએ કરેલી તેની પ્રશંસા, ગુણ ઉપરના રાગ અને દ્વેષ માટે ચામલ-મુનિની કથા.

પાના ૧ થી ૫૬.

દ્વિતીય પક્ષવ—ધન્યના ભાઈઓની વધતી જતી ઈર્ષ્યા, ધન્યકુમારની ફરી વ્યાપારમાં પરીક્ષા, ઘેટાની હોડમાં થયેલ ધન-વૃદ્ધિ, ઈર્ષ્યા ઉપર પંકપ્રિયની કથા, તેની અતિશય ઈર્ષ્યાળુ દેવ, રાજાની સ્ત્રીની કરેલી ઈર્ષ્યા, કુંભીમાં અતે તેનું થયેલું મૃત્યુ, ધનસારની પુત્રાને શિખામણ.

પાના ૫૬ થી ૬૯.

તૃતીય પક્ષવ—ધન્યકુમારના ભાઈઓની ઈર્ષ્યા, ધન્યકુમારે કરેલો પલંગનો વ્યાપાર, અલક્ષ્યાદિ ખાઈને પુષ્ટ થતા મનુષ્યોને જોઈ મૃત્યુથી કરાતી તેની હાંસી, ધન્યકુમારને પલંગમાંથી મળેલ રત્નાદિ અમૂલ્ય દ્રવ્ય, ઈર્ષ્યા ઉપર રૂદ્રાચાર્યની કથા, રૂદ્રાચાર્યના ચાર શિષ્યોનું વર્ણન, અંધુદત્ત મુનિએ કરેલ વાદ, ક્ષણિક મતની ઉત્થાપના, શિષ્યના જયથી ગુરૂની ઈર્ષ્યા, સોમિલમુનિએ સાકેતપુરના રાજાને કરેલો બોધ, સોમિલમુનિની પ્રશંસા, ગુરૂની ઈર્ષ્યા, તેની થયેલી દુર્ગતિ, ધનસારે પુત્રાને કરેલો બોધ, ઈર્ષ્યાનો દુર્ગુણ ત્યજવાની જરૂર. પાના ૭૦ થી ૮૯.

ચતુર્થ પક્ષવ—સમુદ્રકાંઠે આવેલા વહાણો, વ્યાપારીઓને માલ ખરીદવાનો હુકમ, તેણે કરેલી તેજમતુરી માટેની ખરીદી, તેમાં મળેલો અતિશય લાભ, રાજાએ ધન્યકુમારને બોલાવવા, ધન્યકુમારની પ્રશંસા, રાજાએ દેખાડેલી કૃપા, મોટા ભાઈઓને ઈર્ષ્યા, ધન્યકુમારનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન, લોભઈઓએ કહી દીધેલ ગુપ્ત લેહ, પરદેશગમનના લાભ, ધન્યકુમારનું પરદેશગમન, એક ખેતરમાં લીધેલ વિશ્રામ, હજા ખેડતાં પ્રાપ્ત થયેલું નિધાન, ધન્યકુમારનું નિર્લોભીપણું, નિધાનનો ત્યાગ, ખેડુતે વસાવેલ ધન્ય ગામ, નદીના પ્રવાહમાં ખેંચાઈને આવેલા શખ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ રત્નો, ઉજ્જયિનીમાં આગમન, તેણે ખાંખી આપેલ સરોવર વચ્ચે રહેલ થાંભલાને ગાંઠ, ધન્યકુમારને આપેલ મંત્રીપદ, તેનું રાજનું થયેલું કુટુંબ, કુટુંબને ઘેર લાવવું, ધનની અસારતા, કુટુંબને આપેલી લક્ષ્મીના નાશનું વર્ણન, તેના ભાઈઓની ફરીથી ઈર્ષ્યા, ફરીથી ધન્યનું પરદેશગમન, ગંગાકાંઠે થયેલો મુનિસંયોગ, તેમનો ઉપદેશ, વિષયોમાં આસ-

કિત કરવાથી થતી હાનિ, પાંચે ઇંદ્રિયોથી ઉપજતું દુઃખ, તેના ઉપર સુનંદા અને રૂપસેનની આકર્ષક કથા, સુનંદાનો પુરુષદ્રવ્ય, કુળવંતી સ્ત્રીઓ વ્યવહાર કેવો સુદર ચલાવે છે?, સુનંદાનો વૈરાગ્ય, રૂપસેન તરફ સુનંદાનું આકર્ષણ, સુનંદાનું રૂપસેનને આહવાન, કૌમુદી મહોત્સવનો ત્યાગ કરી બંને પ્રેમીઓએ મળવાનો કરેલો સંકલ્પ, મહેલ પછવાડે બંધાવેલ દોરડું, રૂપસેનને બદલે એક જુગતીઆનું થયેલ આવવું, તેની સાથે અંધારામાં લોગવેલ વિષયસુખ, રૂપસેનપર પડેલી ભીંત, તેનું દટાઈને થયેલ મૃત્યુ, સુનંદાની કુક્ષિમાં તેનું પુત્રપણે ઉત્પન્ન થવું, તેણે કરાવેલ ગર્ભપાત, સુનંદાના લગ્ન, રૂપસેનનો સર્પાવતાર, સુનંદા તરફ મોહ, અંતે થયેલ મૃત્યુ, ચોથા લવમાં તેનું કાગડા થવું, સુનંદા પાછળ મોહ અને મૃત્યુ, પાંચમા લવમાં હંસ થવું, સુનંદા તરફ આકર્ષણ અને મૃત્યુ, છઠ્ઠા લવમાં હરણ થવું, સુનંદા તરફ મોહ અને મૃત્યુ, તેનું રંધાયેલ માંસ, જ્ઞાની મુનિનું આગમન, તેમણે કહી દેખાડેલ પૂર્વ લવનું વૃત્તાંત, કર્મની ગતિની વિચિત્રતા, સુનંદાએ લીધેલી દીક્ષા, તેને થયેલ અવધિજ્ઞાન, સાતમા લવમાં રૂપસેનનું હાથી થવું, તેનો ત્રાસ, સુનંદાનું તત્ર ગમન, હાથીને બોધ, લોકોને થયેલ આશ્ચર્ય, હસ્તીએ આરાધેલ ધર્મ, ધન્યકુમારે કરેલ પરમીસેવનનો ત્યાગ, ગંગાને કાંઠે કરેલો રાત્રીનિવાસ, ગંગાદેવીએ લોગ માટે કરેલી ધન્યની પ્રાર્થના, ધન્યકુમારનો દ્રઢ પ્રત્યુત્તર, કામલોગથી પ્રાપ્ત થતાં દુઃખોનું વર્ણન, ધન્યકુમારનો ગંગાદેવીને ઉપદેશ, તેણે કરેલી ધન્યકુમારની પ્રશંસા અને આપેલ ચિંતામણિ રત્ન, ધન્યકુમારનું રાજગૃહી તરફ ગમન.

પાના ૯૦ થી ૧૭૭.

પંચમ પલ્લવ—રાજગૃહીનું વર્ણન, રાજ શ્રેણિક અને મંત્રીશ્વર અભયકુમાર, કુસુમપાળ શ્રેષ્ઠીના ઉદ્યાનમાં ધન્યકુમારનું આગમન, શુષ્ક ઉદ્યાનનું પલ્લવિત થવું, કુસુમપાળે કરેલું ધન્યકુમારનું સ્વાગત, કુસુમશ્રી સાથે લગ્ન, ચંદ્રપ્રસાદ રાજાએ રાજગૃહીને લાવેલો ઘેરો, અભયકુમારે કેળવેલી કળા,

ચંડપ્રદોતના લશ્કરમાં પાડેલું ભંગાણુ, તેનું પલાયન, શ્રેષ્ઠિકે તેનું સર્વસ્વ હુટી લેવું, ઉજ્જયિની પહોંચ્યા પછી રહસ્યનું સ્ફોટન, ચંડપ્રદોતનો ક્રોધ, એક ગણિકાએ અભયકુમારને પકડી લાવવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા, તેણે કરેલ ધર્મનો અભ્યાસ, રાજગૃહીમાં તેનું ગમન, ધર્મના છળથી તેણે કરેલી અભયકુમારની છેતરપીંડી, અભયકુમારને ઉજ્જયિની લઈ જવું, અભયકુમારની ગેરહાજરીમાં એક હાથીએ કરેલ રાજગૃહીમાં તોફાન, રાજાએ કરાવેલી ઉદ્ઘોષણા, ધન્યકુમારનું પડહ છળવું, ધન્યકુમારનું હસ્તીને વશ કરી આલાનસ્તભે બાંધવું, શ્રેષ્ઠિકપુત્રી સોમશ્રી સાથે થયેલાં લગ્ન, શાલિભદ્રનું વૃત્તાંત, તેના પૂર્વલવનું વર્ણન, ખીર ખાવાની તીવ્ર ઇચ્છા, પાડોશીઓની સહાયથી તૈયાર કરેલી ખીર, મુનિનું માસખમણને પારણે આગમન, શુદ્ધલાવથી તેણે વહોરાવી લીધેલ ખીર, દાનધર્મની પ્રશંસા, રાત્રે થયેલ વિશ્વચિકા અને મૃત્યુ, ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીની પત્ની ભદ્રાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થવું, શાલિભદ્રનો જન્મ, ખત્રીશ કન્યા સાથે પરણવું, ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠી સાથે એક ધૂતારાએ વાપરેલી ધૂતકળા, ગોલદ્રશેઠની મુંઝવણ, ધન્યકુમારે તે ધૂતનો યુક્તિદ્વારા કરેલો નીકાલ, રાજા શ્રેષ્ઠી તથા નગરજનોની પ્રસન્નતા, શ્રેષ્ઠીપુત્રી સુભદ્રા સાથે થયેલ લગ્ન, ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીએ લીધેલ ચારિત્ર, દેવપણે ઉત્પન્ન થવું, શાલિભદ્રપરના પ્રેમથી હમેશાં તેત્રીશ પેટીઓનું ઉતારવું, મુનિદાનનું અત્યુત્તમ ફળ.

પાના ૧૭૮ થી ૨૧૬.

પ્રથમ પદસ્રવ—રાજગૃહીમાં બંધુઓ તથા માતાપિતાનું દરિદ્ર અવસ્થામાં આગમન, ધનના નાશનું વર્ણન, ઉત્સવથી કરાવેલ ગૃહપ્રવેશ. બંધુઓનો સત્કાર, તેમણે કરેલી ઇર્ષ્યા, ત્રીજીવાર પરદેશ ગમનનો નિર્ણય, ચિંતામણિ રત્ન સાથે પરદેશ ગમન, કોશાંબીમાં આવવું, શતાનિક રાજાના મણિની પરીક્ષા, રાજપુત્રી સોભાગ્યમંજરી સાથે લગ્ન, ધન્યપૂર વસાવવું, તે નગરનું વર્ણન, સરોવરનું ખોદકામ, તેના બંધુઓની લક્ષ્મીનો નાશ, તેમનું રાજગૃહી છોડવું, સુભદ્રાનો સાથે આવવાનો આગ્રહ, તેઓનું ધન્યપુરમાં

આગમન, સરોવર બોદવાના કાર્યમાં જોડાવું, ધન્યકુમારનું સરોવર જોવા આવવું, કુટુંબીઓની થયેલી પીછાન, ધનસારનો સંતકાર, સારી સારી વસ્તુઓ આપી તેની વધારેલી કીર્તિ, પુત્ર-વધુઓને છાશ લેવા મોકલવાનું ધન્યનું કહેણ, સુભદ્રાને સારી છાશ તથા ખાદ્ય પદાર્થો આપવાની ધન્યકુમારની સૂચના, ધનસારે કરેલ સુભદ્રાના વખાણ, ત્રણે વહુરૂઓની ઈર્ષ્યા, સુભદ્રાએ સૌભાગ્યમંજરી પાસે કહેલ પોતાનું કથાનક, ધન્યકુમારનું ત્યાં આવવું, સુભદ્રાના પાતિવ્રત્યની પરીક્ષા, તેની કસોટી અને ઓળખાણ, સુભદ્રા ન આવવાથી ધનસારની મુંઝવણ, વહુરૂઓના વાગ્બાણ, ધનસારનું ત્યાંના વ્યાપારીઓ પાસે ગમન, તેઓનું એકઠા થઈ ધન્યકુમાર પાસે જવું, તેઓનું અન્યોક્તિથી કરેલ વિસર્જન, ધનસારનું રાજ્યદ્વારમાં ગમન, પુત્રની ઓળખાણ, પિતાપુત્રનો ભેટો, માતાનું આગમન અને ઓળખાણ, ત્રણે ભાઈઓનું આગમન અને ઓળખાણ, ભોભઈઓનું આગમન, જવાબ નહિ મળવાથી શતાનિક રાજા પાસે જવું, રાજાનો આદેશ અને લડાઈ, શતાનિકના સૈન્યની હાર, મંત્રીઓએ કરેલ મંત્ર, તેમનું ધન્યકુમાર પાસે ગમન, તેમણે પ્રગટ કરેલ રહસ્ય, ભાલીઓનો મેળાપ, સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરવા સંબંધી ધન્યકુમારના ઉદ્ગારો, દાનરૂપી કલ્પવૃક્ષની લીલાનો વિસ્તાર. પાના ૨૧૭ થી ૨૭૯.

સમમ પદ્મલવ—ભાઈઓની ઈર્ષ્યા, રાજ્યલક્ષ્મી સોંપી પરદેશ જવાનો ધન્યકુમારે કરેલ વિચાર, લક્ષ્મીપુર તરફ પ્રયાણ, જિતારિ રાજા, તેની ગીતકળા નામે પુત્રી, ગીતકળામાં તેની પ્રવિણતા, તેણે કરેલી પ્રતિજ્ઞા, ધન્યકુમારે પ્રગટ કરેલી ગીતકળા, હરણના ટોળાને ગામ વચ્ચે લાવીને દેખાડેલી અદ્ભુતતા, ગીતકળા સાથે લગ્ન, પ્રશ્નો પૂછીને મંત્રીપુત્રી સરસ્વતી સાથે કરેલ લગ્ન, પત્રમણ શ્રેષ્ઠીનો પુત્રોને ઉપદેશ, મોહ મમત્વના ત્યાગ સંબંધી બોધ, ધન હોય ત્યાં સુધીજ સર્વનો પ્રેમ, અનર્થકારી ધનની અતિશય ઇચ્છા, તેણે કરેલા દ્રવ્યના ચાર ભાગ, સંજ્ઞા દ્વારા ભૂમિમાં ક્ષેપન, ધન્યકુમારે પ્રગટ કરેલ ચારે કળશોનો

પ્રગટાર્થ, લક્ષ્મીવતી સાથે લગ્ન, ધનકર્મા શ્રેષ્ઠી, તેની અત્યંત કૃપણતા, ચારણના સમાજનું આગમન, એક ચારણે ધનકર્મા પાસેથી ધન લેવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા, ધનકર્મા પાસે આગમન, આવતી કાલના વાયદા, ચારણે કરેલી દેવીની આરાધના, તેની પાસેથી રૂપપરાવર્તીની વિધાની પ્રાપ્તિ, ધનકર્માનું બહારગામ જવું, તેના રૂપમાં ચારણનો ગૃહપ્રવેશ, તેણે કરેલ અનર્ગલ દ્રવ્ય-વ્યય, પુત્રોને ઉપદેશ, કૃપણતાના ત્યાગનો મળેલ ભોધ, લક્ષ્મીની અસ્થિરતા, લક્ષ્મીસરસ્વતીનો સંવાદ, બેમાંથી કોણુ અધિક, સરસ્વતીનું ગામમાં ગમન, તેણે વ્યાખ્યાનદ્વારા કરેલું આકર્ષણ, લક્ષ્મી દેવીનું આગમન, સોનાનાં પાત્રો દેખાડી તેણે પાડેલ સરસ્વતીના વ્યાખ્યાનમાં લંગાણુ, સુવર્ણપાત્રો માટે શ્રેષ્ઠીના ગૃહમાં દોડાદોડ, લક્ષ્મીએ કરેલી પરીક્ષા, ધન લેવા માટે ગામનાં લોકોની દોડાદોડ, સરસ્વતીનો ત્યાગ, અજ્ઞાનથી અધ થયેલ જગતમાં લક્ષ્મીની મહત્વતા, લક્ષ્મીથી થતાં દુઃખો, તે છતાં તેને ન તજવું, તે બંનેએ સુવર્ણની પાટ વિકુર્વી એક કુંજમાં કરેલો પ્રવેશ, રાજના બે સેવકોનું સુવર્ણની પાટ પાસે આવવું, બંનેનું મૃત્યુ, નગ્ન તપસ્વીનું આગમન, છ ચોરોનો પ્રવેશ, તપસ્વીનો વધ, સોનીને લાવવો, તેણે તૈયાર કરેલ વિષમિશ્રિત મોઢક, સોનીનો વિશ્વાસ નહિ કરવા ઉપર દૃષ્ટાંત, સોની તથા છ ચોરોનું મૃત્યુ, લક્ષ્મી માટે કરાતાં અનેક પ્રયત્નો, લક્ષ્મીનું મોટું દુષણ, સુખના દર્શન ને દુઃખગતીમાં પાતન, સુપાત્રદાનની શ્રેષ્ઠતા, કૂટ ધનકર્માએ શરૂ કરેલ દ્રવ્યનો ઉપભોગ તથા દ્રવ્યનો વ્યય, રાજને તેણે કરેલી ભેટ, તેના યશનો વિસ્તાર, મૂળ ધનકર્માને આ વાતની પડેલી ખબર, તેનો ઉત્પાત, તેનું ગૃહે ગમન, ગૃહદ્વાર પાસે થયેલ અટકાયત, મહાજનનું વચ્ચે પડવું, નિર્ણય થઈ ન શકવાથી રાજ દરબારમાં ફરિયાદ, રાજએ કરાવેલ પડહોદ્દોષણા, ધન્યકુમારે પડહનું છખવું, તેણે કરેલ સત્ય ધનકર્માની પરીક્ષા, કૂટ ધનકર્માનું પ્રગટ થવું, તેણે કહેલી સવિસ્તર હકીકત, ધનકર્માની પુત્રી ગુણ-માલિની સાથે ધન્યકુમારના લગ્ન, રાજગૃહી તરફ ગમન, આઠે પત્નીઓનો મેળાપ અને આનંદ. પાના ૨૮૦ થી ૩૭૬.

અષ્ટમ પક્ષવ—અભયકુમારનું વૃત્તાંત, ચંડપ્રદોતનાં ચાર અમૂલ્ય રત્નો, લોહજંઘ ફૂત, તેનો હમેશનો સો ગાઉનો પ્રવાસ, ભરૂચના લોકોને ત્રાસ, તેમણે આપેલા વિષમિશ્રિત મોઢક, અભયકુમારે તેનું પ્રગટ કરેલ રહસ્ય, પ્રદોતરાજાની પુત્રી વાસવદત્તા, સંગીતકળા શીખવાનો તેનો ઇરાદો, ખોટા હાથીના ઝહાનાથી ઉદ્ધાવનને પકડી વાસવદત્તાને શીખવવા લાવવો, તેણે પડદે રહીને શરૂ કરેલ શિક્ષણ, ખંનેના રહસ્યનું પ્રગટન, વાસવદત્તા તથા ઉદ્ધાવન વચ્ચે પ્રેમ, તેમણે ભોગવેલ આનંદ, ઉદ્ધાવને અનલગિરિ હાથીને વશ કરવો, હાથી ઉપર બેસી ઉદ્ધાવન તથા વાસવદત્તાનું ભાગી જવું, તેમનાં લક્ષ્મ, અવંતીમાં અગ્નિનો ઉપદ્રવ, અભયકુમારે પ્રગટ કરેલ બુદ્ધિકૌશલ્ય, મહામારીના ઉપદ્રવની શાંતિ, અભયકુમારે કરેલી વિચિત્ર માગણી, રાજગૃહી જવાની આપવી પડેલી રજા, અભયકુમારની ચંડપ્રદોતને પકડી જવા માટે પ્રતિજ્ઞા, ધન્યકુમાર તથા અભયકુમારનો પરિચય, ધન્યકુમારની પ્રશંસા, ધન્ય તથા અભયનો પ્રેમ સંબંધ, બે વેશ્યા તથા એક ખોટા ગાંડા કરેલ પ્રદોત સાથે વ્યવહારીના રૂપે અભયકુમારનું અવંતી તરફ ગમન, અભયચંદ્ર શ્રેષ્ઠીના ભાઈની ઘેલછા, ગામમાં તેણે કરેલી ધમાલ, લોકોની પ્રતીતિ, વેશ્યાના રૂપમાં ચંડપ્રદોતનું લોભાવું, તેની તપાસ, ચંડપ્રદોતે મળવા આવવાનો આપેલ સમય, તેનું શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગમન, તેને પકડી પોતાના ગાંડા ભાઈ તરીકે લઈ જવું, રાજગૃહીમાં ગમન, ચંડપ્રદોતનો સત્કાર, ધન્યકુમાર તથા પ્રદોતરાજાની વાતચિત, ચંડપ્રદોતનું અવંતી તરફ ગમન, ધનસારનો અધિકાર, કૌશાંબીમાં ભાઈઓની હુદ્દાશા, વિપત્તિ ઉપર વિપત્તિ, અગ્નિથી સર્વસ્વનો નાશ, રાજગૃહી તરફ ગમન, ધાન્ય વેચવા રાજગૃહીમાં જવું, ધન્યકુમારે તેમને દેખવા, સર્વનો ફરીથી મેળાપ, ભાઈઓની ઇર્ષ્યા, ભંડારીને સરખે ભાગે દ્રવ્ય વહેંચી આપવાનો હુકમ, અધિષ્ઠાત્રિક દેવનું આગમન, તેણે કરેલો દ્રવ્ય લેતાં અટકાવ અને ઓધ, ભાઈઓને થયેલો પ્રતિબોધ, સર્વનું હૃદયપૂર્વક મિલન,

ધર્મઘોષસૂરિનું આગમન, ઉપદેશ શ્રવણ, દાન મહિમા, ધન-
દત્તની કથા, કેરલકુમાર, દશ દુર્લભ વસ્તુઓ, ધનમાં દુઃખ,
ધનથી સેવાતા દોષો, લક્ષ્મી અને ખળ પુરૂષની સરખામણી,
રાજ્યનાં દુઃખો, તેમાં કરાતું ધૂર્તપણું, રાજ પાસે ખુશામતી-
આઓનું ભેર, શુચિવોદ શ્રીદેવની કથા, અત્યંત શૌચ ધરાવનાર
શુચિવોદ, માતંગોનું લક્ષ્મી સાથે આગમન, શુચિવોદે લક્ષ્મીનો
કરેલો તીરસ્કાર, લક્ષ્મીએ કરેલો તેનો ત્યાગ, શુચિવોદનું પરદેશ
ગમન, માતંગનો મેળાપ, તેને મળેલી લક્ષ્મીપ્રાપ્તિની વિદ્યા, એક
પદ્મનું ભૂલી જવું, શુચિવોદનું પુનર્ગમન, કામદ પદ્મ આપવો,
તેનું છુટાઈ જવું, ફરીથી માતંગે આપેલ કામઘટ, હર્ષોત્કર્ષમાં
નાચ કરતા કામઘટનું કુટી જવું, શૌચ કરનારને ત્યાં પણ
લક્ષ્મીની અસ્થિરતા, શ્રીદેવનું લક્ષ્મીપૂજન, લક્ષ્મીનું તેને ઘેરથી
ગમન, ભોગદેવની વધેલી લક્ષ્મી, ભોગદેવની પત્ની ભોગવતી,
તેનો લક્ષ્મી વાપરવાનો ઉપદેશ, ભોગદેવનું મુનિરાજ પાસે જવું,
વિશાલપુરમાં દુર્ગતપતાકા પાસે મુનિરાજના કથનથી દાનનું
ફળ જાણવા ભોગદેવનું ગમન, સંચયશીલ શેઠને ઘેર રહેવાસ,
સંચયશીલની કૃપણતા, પુત્રજન્મની વધામણીમાં ખર્ચ કરવાની
મનાઈ, પત્નીની ધન ખર્ચવાની ઇચ્છા, તેથી થયેલું શ્રેષ્ઠીનું મૃત્યુ,
નાગિલાને ઘેર જન્મ, પુત્રનું પાડેલ ધનદત્ત નામ, ધનદત્તને
જાતિસ્મરણ, તેનો દાન દેવાનો ઉપદેશ, મુનિરાજનું આગમન, તેણે
કહેલ ધનદત્તનો પૂર્વ વૃત્તાંત, દુર્ગતપતાકાનો દાન દેવાથી શ્રેષ્ઠીને
ઘેર જન્મ, દુર્ગતપતાકાનો મનોરથ અને તેણે આપેલ દાન,
વિશુચિકાથી તેનું મૃત્યુ, ભોગદેવને થયેલો ઓધ, ધનદત્તને
શિખામણ, સંચયશીલ તથા ભોગદેવ સંબંધી લક્ષ્મીની વાતચિત,
ખાનેનાં દુઃખો, લક્ષ્મી ચપળા છે તે સત્ય છે, ભોગદેવનો વૈરાગ્ય,
સ્વગૃહે ગમન, પત્ની સહિત તેણે લીધેલી દીક્ષા, ધન વગરના શ્રી-
દેવની હાંસી, ધન ન દેનાર અને ન ભોગવનારની દુઃસ્થિતિ, કેરલ-
કુમારે ગ્રહણ કરેલ શ્રાવક ધર્મ અને દીક્ષા, ધનથી વધતું જતું
સાધધ્યાન, ધન્યકુમારાદિનો પૂર્વભવ, ધન્યકુમારે પૂર્વભવમાં

આપેલ ખીરનું મુનિરાજને દાન, તે દાનનું અનુમોદન, ધન્યના લાઠીઓ તે પૂર્વલવના પાડેલીઓ, મુનિને દાન દીધા પછી થયેલ વિચારણા અને પશ્ચાત્તાપ તેથી આ લવમાં સુખમાં આવેલ વિદ્ન, ધનસાર તેમની પત્ની તથા લાઠીઓએ ગ્રહણ કરેલ દીક્ષા, દાનનું ફળ. પાના ૩૭૭ થી ૫૨૮.

નવમ પદ્મવ-રાજગ્રહીમાં રત્નકંબળના વ્યાપારીઓનું આવવું, શ્રેણિકે તે લેવાની પાડેલી ના, તેનું ભદ્રા માતા પાસે ગમન, ભદ્રાએ માળેલ બત્રીશ રત્નકંબળ, વ્યાપારીઓને થયેલ આશ્ચર્ય, શાલિભદ્રની અમાપ્ય ઋદ્ધિનું વર્ણન, રત્નકંબળનાં બધે ટુકડા અને નિર્માલ્ય કુઈમાં દેપન, ચિદલણાનો રત્નકંબળ માટે આગ્રહ, શાલિભદ્રની માતા પાસે રત્નકંબળની કરાવેલી માગણી, નિર્માલ્ય કુઈમાં નાખી દેવાયાની હકીકત સાંભળીને રાજાને થયેલ આશ્ચર્ય, શાલિભદ્રને રાજદરબારમાં આવવાનું આમંત્રણ, ભદ્રાએ કરેલું તેની સ્થિતિનું વર્ણન, શ્રેણિક રાજાને પાતાને ઘેર પધારવાનું આમંત્રણ, ધન્યકુમારનું લીલાશાલીપણું, શ્રેણિકનું શાલિભદ્રને ઘેર ગમન, ગોભદ્રદેવે કરેલાં સુંદર દેખાવો, શાલિભદ્રના મહેલની અદ્ભુતતા, માળે માળે સુંદર રચના, યોથે માળે તેઓનું ખેસવું, શાલિભદ્રને નીચે આવવાનું કથન, શ્રેણિક કોણુ?, શ્રેણિક કરિયાણું ખરીદવા માતાને સૂચના, માતાએ પ્રગટ કરેલ તેનું સ્વામીત્વ, માતાની આજ્ઞા અનુદ્ધાનથી હોવાથી શાલિભદ્રનું શ્રેણિક પાસે આવવું, રાજાએ કરેલ સત્કાર, ભદ્રામાતાએ શ્રેણિક રાજાનો કરેલો સત્કાર, રાજાની વીંટીનું ગુમ થવું, નિર્માલ્ય કુઈની અમૂલ્ય વસ્તુઓ, શાલિભદ્રને થયેલ ખેદ, દેવદુંડુભીનું શ્રવણ, મહાવીર ભગવંત પાસે ગમન, પ્રભુએ આપેલ દેશના, વિષયગૃહિનો ચિતાર, કર્મના સ્વરૂપ ઉપર ધર્મદત્તની કથા, સંસારની અસારતા, રાજપુત ચંદ્રધવળ, શૃંગાલીના શબ્દથી મેળવેલ સુવર્ણપુરૂષ, રાજસભામાં એક તાપસ વેષધારીનું આગમન, તેનું અપૂર્વ કથન, શ્રીપતિ શ્રેષ્ઠીને ધર્મોદાનથી થયેલ ધર્મદત્ત પુત્ર, મિથ્યાત્વ નહિ આવરવા માટે દેવશર્મા દ્વિજની કથા, હિંસાકર્મથી

દેવશર્માનું તિથ્યર્થોચિત્ત્વ, ધર્મદત્તનો જન્મ, બહોંતેર કળાનો અ-
ભ્યાસ, શ્રીદેવી સાથે લગ્ન, ધર્મદત્તનું વાંચનકાર્યમાં એકાગ્રપણું,
અન્ય કાર્ય કે વિષયોપભોગની બેઠરકારી, જુગારીઓને સોંપાવું,
તેઓએ કેળવેલી કળા, ગાયનરસિક બનાવી અતે વેશ્યાલપટ
બનાવવો, કામપતાકા સાથે યોગ, કામપતાકાના હાવભાવ, તેની
સાથે વિષયલપટપણું, ધનની ખુવારી, કુટુંબ તરફ બેઠરકારી,
માળાપતું મૃત્યુ, સર્વસ્વનો નાશ, વેશ્યાએ કરેલ તિરસ્કાર,
સ્વગૃહે ગમન, કુળવંતી સ્ત્રીએ કરેલ સત્કાર અને આપેલ ધન,
ધન મેળવવા સમુદ્રમાર્ગે પ્રયાણ, વહાણનું ભાંગવું, સમુદ્રમાંથી
નીકળી વૃક્ષ નીચે કરેલ શયન, રાક્ષસના પંખમાં સપડાવું,
ધનસાગરની પુત્રીનો મેળાપ, તેણે કરેલ પૂર્વ કથન, ધર્મદત્ત
સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર, સમુદ્રમાં વહાણ ભાંગતાં ડુબેલું
કુટુંબ, ધર્મદત્ત તથા તે કન્યાના લગ્નનો તેજ દિવસ, તેમનાં
થયેલાં ગાંધર્વ લગ્ન, રાક્ષસનું મૃત્યુ, વનમાં ગમન, ધનવતીનું હ-
રણ, વિદ્યાસિદ્ધ યોગીનો સંયોગ, જીવહ્યાનો તેણે દેખાડેલ મિથ્યા-
ઠાણ, સુવર્ણપુરૂષની સાધના માટે તૈયારી, યોગીની હેતરપીંડી,
યોગીને યજ્ઞકુંડમાં નાખવો, તેનો થઈ ગયેલ સુવર્ણપુરૂષ, અશ્વિ
શાંત પાડવા માટે પાણી લેવા જતાં સુવર્ણપુરૂષની ચોરી, રાજકુમાર
અંદ્રધવલનું તેની પ્રાપ્તિ માટે વનમાં જવું, તેનું નિર્ભયત્વ, રાત્રે
એક મંદિરમાં દેવીઓનો નાચ, ધર્મદત્તની પ્રિયાની મળેલી શો-
ધ, દેવીને તુષ્ટ કરી પાછી લીધેલી ધર્મદત્તની પ્રિયા, સુવર્ણ-
પુરૂષની પ્રસિદ્ધિ, ધર્મદત્તે થોડું લેવું અને અંદ્રધવળને સર્વ આપવું,
ધર્મદત્તનો વ્યાપાર, સોળ કરોડ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ, સ્વગૃહે ગમન,
તેનો સત્કાર, અંદ્રધવળ અને ધર્મદત્તનો પ્રેમસંબંધ, ગુરૂમ-
હારાજની પધરામણી, ધર્મદત્તના સાસરે લીધેલી દીક્ષા, તેમણે
કહેલ પૂર્વ વૃત્તાંત, ધનવતીની માતાનું વાંદરી થવું, વાંદરીએ
ગુરૂ ઉપદેશથી આરાધેલ ધર્મ, અંદ્રધવળ તથા ધર્મદત્તનાં પૂર્વ
જીવ, સામાયિકનો ભાવ, સાધુને દાન દેતાં કરેલ ભાવની મંદતા,
તેથી પ્રાપ્ત થયેલ પરિમિત લક્ષ્મી, પુત્રનો દાનમાં ઉલ્લાસ, તેથી

તેણે મેળવેલ અપરિમિત ધન, બંનેની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા, વીર-
 ધવળનું વૃત્તાંત, રાજ્ય તેને સોંપવાનો નિર્ણય, સર્વેએ લીધેલ
 ચારિત્ર, સંસારની અસારતા, ભગવંતે સમજાવેલા ચારે ગતિનાં
 દુઃખો, શાલિભદ્રનો સંવેગરંગ, તેણે કરવા માંડેલ ત્યાગ, માતા તથા
 પુત્રનો સંલાપ, માતાને થયેલ દુઃખ, સંયમની ઉચ્ચતા, સુખી
 જીવોથી તે પળાવાની મુશ્કેલી, ધીમે ધીમે ત્યાગ કરવાનો નિર્ણય,
 પ્રતિદિન ત્યજાતી એકેક પ્રિયા, ધન્યકુમારે સુભદ્રા પાસેથી સાંભળેલી
 તે હકીકત, ‘સત્ત્વવંત પુરૂષો સત્ત્વર ત્યાગ કરે છે’ એમ ધન્ય-
 કુમારે કહેવું, ‘કહેવું સહેલું છે પણ કરવું મુશ્કેલ છે’ એમ તેની
 પ્રિયાઓનું કહેવું, ધન્યકુમારનો ઉત્તેજિત થયેલો વૈરાગ્ય, પત્ની-
 ઓની સંમતિથી તેમાં થયેલ વૃદ્ધિ, સર્વેએ સાથે દીક્ષા લેવાનો
 કરેલો નિર્ણય, ધન્યકુમાર તથા ભદ્રામાતા વચ્ચે વાતચિત, પુત્ર-
 નાં લગ્ન મહોત્સવ તો સેંકડો વખત કર્યા, દીક્ષા અપાવવી તેજ
 ખરો મહોત્સવ, કોઈ વખત નહીં કરેલ મહોત્સવ કરવા ધન્યનો
 આગ્રહ, શ્રેણિક અભયકુમારાદિ સર્વેએ કરેલી પ્રશંસા, ધન્યકુમાર
 તથા શાલિભદ્રે લીધેલ ચારિત્ર, ભગવંતને તેમણે કરેલી વિજ્ઞપ્તિ,
 બાર વરસના વિહારમાં તેમણે કરેલી અદ્ભુત તપસ્યા, ભદ્રાને
 ત્યાં પારણા માટે આવવું, તેણે બંનેને ન ઓળખવા, શાલિભદ્રની
 પૂર્વ જીવની માતાએ દહીંથી કરાવેલ પારણું, પ્રભુએ કરેલ તેની
 શંકાનું નિવારણ, તેમનો વધતો જતો વૈરાગ્યરંગ, બંનેએ ગ્રહણ
 કરેલ પાદપોગમ અનસન, ભદ્રા માતાનું આગમન અને તેનો
 ખેદ, અભયકુમારે ભદ્રા માતાને કરેલ ઉપદેશ, બંને મુનિઓનું
 મૃત્યુ અને સર્વાર્થસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ, ભાવી મોક્ષસુખ, બંનેના ચરિ-
 ત્રની તુલના, બંનેની ચાર અનુત્તર વાતો, સાધુને લીધેલ અનુત્તર
 ખીરનું દાન, તેમનો અનુત્તર તપ, બંનેનો અનુત્તર વૈરાગ્ય,
 શાલિભદ્રનાં ચાર આશ્ચર્યો, નરભવમાં સ્વર્ગના ભોગો, શ્રેણિકની
 કરિયાણા રૂપે સમજણ, નિર્મોહ્ય ક્રુષ્ણમાં વચ્ચાભરણાદિનું ક્ષેપન,
 રાજાનાં માનની અનપેક્ષા, ધન્યકુમારની વિશેષતાનાં કારણો,
 નાલ માટે ભૂમિ ખેડનાં નિધિનું પ્રગટ થવું, વ્યાપારમાં અનલિઙ્ગ

છતાં અતુલ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ, હોઠમાં જીત, મૃતકના આટલામાંથી
પણ મળેલો લાભ, ક્ષેત્ર ખેડતાં નિધિનો પ્રાપ્તિ, તેજમતુરીની
પિછાણ, સૂકી વાડીનું પશ્ચિમિત થવું, મજિની પરીક્ષા, તેમના
ચરિત્રનાં પાંચ આશ્ચર્યો, ગીતકળામાં પ્રવીણતા, હરણના ટોળાને
ગામમાં લાવવું, મોટા ભાઈઓની ઇર્ષ્યા છતાં ધન્યમાં ઇર્ષ્યાનો
તદન અભાવ, ભાઈઓ તરફ ચાર વખત દેખાડેલો ઉદાર ભાવ,
સ્વપુન્યથી પ્રાપ્ત કરેલ દ્રવ્ય ઉપર એકદમ વૈરાગ્ય અને તેનો ત્યાગ,
તેમનું અદ્વિતીય ધૈર્ય, સ્વયં ઉત્પન્ન થયેલ વૈરાગ્ય, અને સર્વ-
સ્વનો તત્કષણેજ ત્યાગ, ગ્રંથકર્તાની લઘુતા, આજ વૃદ્ધ માટે પ્રાપ્ત
ઉપયોગી આ ગ્રંથ, છેલ્લું મંગળ અને પ્રશસ્તિ, દાનપદની પૂજા.

પાના પરદ થી ૭૦૮.

અંતર્ગત કથાઓની અનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	પુન્યાનુબંધી પુન્ય ઉપર ગુણસાર શ્રેષ્ઠીનું વૃત્તાંત.	૪
૨	પાપાનુબંધી પુન્ય ઉપર વિશ્વભૂતિની કથા.	૧૬
૩	રાજના લોભી કોઠારીની કથા.	૨૭
૪	ગુણ પરના રાગ અને દ્વેષ ઉપર ચામલમુનિનું દૃષ્ટાંત. પર	
૫	કૃષ્ણા ઉપર પંકપ્રિયની કથા.	૬૨
૬	કૃષ્ણા ઉપર રૂદ્રાચાર્યની કથા.	૭૭
૭	વિષયાસક્તિ ઉપર સુનંદા તથા રૂપસેનની કથા.	૧૨૧
૮	લક્ષ્મી-સરસ્વતીનો સંવાદ.	૩૦૮
૯	સોનીનો વિશ્વાસ નહિ કરવા ઉપર કથા.	૩૪૩
૧૦	ધનદત્તની કથા.	૪૬૭
૧૧	સુચિવોદ અને શ્રીદેવની કથા.	૪૭૪
૧૨	ભોગદેવ અને ભોગવતીની કથા.	૪૮૮
૧૩	સંચયશીલ શ્રેષ્ઠીના સેવક દુર્ગતપતાકાનું વૃત્તાંત.	૪૮૬
૧૪	ધન્યકુમારદિકેના પૂર્વભવની કથા.	૫૧૮
૧૫	કર્મના વિપાક ઉપર ધર્મદત્તની કથા.	૫૬૩
૧૬	ભિશ્યાત્વારાધન ઉપર દેવશર્મા દ્વિજની કથા.	૫૬૬
૧૭	ધનસાગરનો વૃત્તાંત.	૬૩૩
૧૮	ધર્મદત્ત તથા ચંદ્રધવળનો પૂર્વભવનો વૃત્તાંત.	૬૩૮
૧૯	વીરધવળનું વૃત્તાંત.	૬૫૩

સુપાત્રદાન મહિમા ગર્ભિત.

શ્રી

ધન્યકુમાર ચરિત્ર

ભાષાંતર.

(અંતર્ગત શ્રી શાલિભદ્ર ચરિત્ર.)

કુદ્દે: ફલં તત્ત્વવિચારણં ચ,
 દેહસ્ય સારં વૃત્તધારણં ચ ।
 અર્થસ્ય સારં કિલ પાત્રદાનં,
 વાચ: ફલં પ્રીતિકરં નરાણામ્ ॥

સુભાષિત.

દાણં સુભગ્ગકરં, દાણં આરુગ્ગકારણં પરમં ।
 દાણં ભોગનિહાણં, દાણં ઠાણં ગુણગણાણં ॥

પ્રાચીન.

ઘિર નહિ ધન રાખ્યો, તેમ નાંખ્યો ન જાયે,
 ઇંધ્રિ પરે ધન જોતાં, એક ગત્યા જણાયે;
 ઇંદ્ર સુચણ સુપાત્રે, જેહ તે ભક્તિભાવે,
 નિધિ જિમ ધન આગે, સાથ તેહીજ આવે. ૧
 નળ બળિ હરિયંદા, લોજ જે જે ગવાયે,
 પ્રહ સમય સદા તે, દાન કેરે પસાયે;
 ઇમિ હૃદય વિભાસી, સર્વથા દાન દીજે,
 ધન સદ્ગજ કરીજે, જન્મનો લાહ લીજે.

સૂક્તમુક્તાવળી.

કાહેકું કરત લોભ દેત કયું ન દાનરે ॥
 દાન શિવ સુખદાય, દાન સેં દારિદ્ર ભાય,
 ઘેર નવ નિધિ થાય, માને રાય રાનરે;
 દાન દેવો ચિત્ત લાય, દાને ધન વૃદ્ધિ થાય,
 જેસેં વાણી કૃપ પાય, હોત વૃદ્ધિ માનરે;
 દેખો હો સુમુખ જિન, પ્રતિલાખ્યો મહા મુન,
 કુમર સુખાહુ તિન રૂપકો નિધાનરે;
 ભણે મુનિ બાળચંદ, સુણો હો ભવિક વૃંદ,
 કાહેકું કરત લોભ, દેત કયું ન દાનરે.

બાળચંદ બત્રીશી. ૨૮

શ્રી ધન્યકુમાર ચરિત્ર

ભાષાંતર.

જીજ્ઞાસુ તથા લક્ષ્મીરૂપ સુખ આપવાવાળા યુગાદિ ।
શ્રી ઋષભદેવસ્વામી તમારું કલ્યાણ કે તેમણે
પ્રણીત કરેલી ધર્મ-કર્મની રચના જયવંત. ૧

કલ્યાણ તથા લક્ષ્મીરૂપ સુખ આપવાવાળા યુગાદિ ।
ભગવાનને નમસ્કાર કરીને ધન્યકુમારનું ચરિત્ર ગદ્યમાં લખીશ.

અન્યકર્તા શરૂઆતમાં મંગળ માટે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની
સ્તુતિરૂપે આશીર્વાદ આપે છે કે તે નાભિરાજના પુત્ર તમારું મંગળ
વિસ્તારે. ઋષભદેવ ભગવાન સ્વર્ગ-મૃત્યુ-પાતાળરૂપી ત્રણ જગ-
તને ધ્યાન કરવાને યોગ્ય છે. તેમણે કરેલી ધર્મ-કર્મની રચના
આ લોક તથા પરલોક સાધનારી હોઇને સર્વથી શ્રેષ્ઠપણે વતે છે.

આ પ્રમાણે ઈષ્ટદેવતાના સ્મરણરૂપ આશીર્વાદ મંગળ કરીને
સર્વ ઇષ્ટ વસ્તુને સાધનાર ધર્મનું વિભાગ સાથે વિવેચન કરે છે—
આ અગાધ સંસારરૂપી અરણ્યમાં ભ્રમતાં પ્રાણીને ચુલ્કાદિ^૧

૧ ચુલ્લગ, પાશગ વિગેરે મનુષ્ય ભવની દુર્લભતાને સૂચ-
વનારા ૧૦ દૃષ્ટાંતો છે.

દશની માફક મનુષ્યલવની પ્રાપ્તિ અતિ દુર્લભ છે; તેમાં પણ આર્ય દેશ, સાદું કુળ, દીર્ઘ આયુષ્ય, તંદુરસ્તી તથા સુંદરતાની પ્રાપ્તિ તેથી પણ વધારે દુર્લભ છે, અને સર્વથી દુર્લભ શ્રી જૈન ધર્મ પાળવાની વૃત્તિ થવી તે છે. આ સંસારમાં શ્રી સર્વજ્ઞભાષિત ધર્મ પરમ મંગળ કરનાર અને સર્વ દુઃખને હણનાર છે. દાન, શિયળ, તપ અને ભાવના એ પ્રમાણે ધર્મના ચાર વિભાગ છે. એ ચારે ભેદોમાં દાનધર્મ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે ધર્મના ચારે ભેદોમાં તે અંતરંગપણે સમાયેલ છે. લૌકિક અથવા લોકાન્તર^૧ સર્વમાં દાનધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રીમાન્ તીર્થંકર ભગવાન પહેલાં દાન દધ પછીજ વ્રત અંગીકાર કરે છે. શિયળ ધર્મમાં દાન આ રીતે સમાય છે—બ્રહ્મચર્યવ્રત ગ્રહણ કરવાથી મનુષ્ય હરહંમેશ અસંખ્ય પ્રેક્ષદ્રિય, નવ લાખ સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તથા નવ લાખ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયને અભયદાન આપે છે. વળી શિયળ ગર્ભદુઃખના નાશનું કારણ હોઈ પોતાના જીવને પણ અભયદાન આપે છે. તપ ધર્મમાં પણ દાન સમાય છે. રસોદ્ધ છકાયને વિરાધવાથીજ પકવી શકાય છે. ઉપવાસ વિગેરે તપ કરવાથી તે જીવોને પણ અભયદાન મળે છે. ભાવધર્મમાં તો દાનનો પ્રભાવ સૌથી વધારે વર્તે છે; કારણ કે પરમ દયાથી જીવ તથા અજીવને ન મારવાની પરિણતિ થવી તેનું નામજ ભાવ, તેમાં તો અભયદાન આવી જાય છે. મુનિરાજ હંમેશા દેશનાદાન તથા જ્ઞાનદાન દીએ છે. ઉત્કૃષ્ટપણે અભયદાન તથા સુપાત્રદાન દેવાથી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન થઈ શકે છે. લૌકિકમાં પણ દાન સર્વ ઠેકાણે સફળજ થાય છે. સુપાત્રને અપાયેલ દાન મહાપુણ્યનું કારણ, અન્યને વાત્સલ્યથી

અપાયેલ દાન દયાને પોષનારૂં, રાજને આપવામાં આવેલ દાન સન્માન તથા મોટાઈ બક્ષનારૂં, નોકર ચાકરને આપવામાં આવેલ દાન તેમની ભક્તિ આર્ક્ષણ કરનારૂં, સગા સંબંધીને આપવામાં આવેલ દાન પ્રેમ વધારનારૂં તેમજ દુર્જનને આપવામાં આવેલ દાન તેમને અતુરૂં કરનારૂં બને છે.

ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ દાન ધર્મનું રૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે:—

વિभवो वैभवं भोगा, महिमाऽथ महोदयः ।

दानपुण्यस्य कल्पद्रोरनल्योऽयं फलोदयः ॥

“રાજ્યકલ્પિ, પૈસો, સુરૂપ વિગેરેનો ઇચ્છાનુસાર ભોગવટો તેનું નામ વૈભવ; મનોવાંછિત શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ તથા સ્પર્શની પ્રાપ્તિ તેનું નામ ભોગ; દેશ પરદેશમાં કીર્તિ ફેલાવવી તેનું નામ મહિમા તથા ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ તેનું નામ મહોદય; આ ચારે (વૈભવ-ભોગ-મહિમા તથા મહોદય) ઉપર જણાવેલ દાન-પુણ્યરૂપી કલ્પવૃક્ષના રૂપો સમજવા.”

આગમમાં વર્ણવેલ શુદ્ધ દાનના સેવન સિવાય વૈભવ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. મિથ્યાત્વના ઉદયથી અથવા ખોટા જ્ઞાનની શ્રદ્ધાથી અજ્ઞાનકષ્ટ સહન કરનાર તપસ્વી પાપાનુબન્ધિ પુણ્ય કદાચ બાધે, પરંતુ તે ઉદયમાં આવતાં સુપાત્રદાન આપવાની વૃત્તિ થતી નથી, અને જો આગમમાં વર્ણવેલ વિધિ પ્રમાણે સહજ પણ સુપાત્રદાન શ્રદ્ધાથી આપે છે, તો તે પુણ્યાનુબન્ધિ પુણ્ય ઉપાજન કરે છે અને તે ઉદયમાં આવતાં દાન આપવાની વૃત્તિ થાય છે. કદાચ આગલા કોઈ પાપ કર્મનો ઉદય થતાં તેનું ધન નાશ પામે, તોપણ દાન આપવાની મતિ કદિ જતી રહેતી નથી અને આવી રીતે પાપના ઉદય સમયે થયેલી દાન આપવાની વૃત્તિ

તરતજ કુળ આપનારી થાય છે. તેના ઉપર ગુણુસાર શ્રેષ્ઠિનું દ્રષ્ટાંત કહે છે.

પુણ્યાનુબંધિપુણ્ય ઉપર ગુણુસાર શ્રેષ્ઠિનું દ્રષ્ટાંત.

એક મોટા શહેરને વિષે ગુણુસાર નામનો શ્રેષ્ઠિ રહેતો હતો; તે બહુજ લક્ષ્મીવાન, તેજસ્વી તથા કોઈથી ગાંજ્યો ન બચ તેવો હતો. એક દિવસ તેને સત્તારના પહોરમાં એક સારા ગુરૂ સાથે ભેટા થયો. તેણે તેમને નમસ્કાર કર્યા. દયાદ્રૂં તે મુનિએ ધર્મલાલ દ્ધને જીવ-અજીવ વિગેરે પદાર્થોનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરતાં ધર્મનો તેના ગૂઢ રહસ્ય સહિત ઉપદેશ કર્યો. તેણે પણ ધણુજ રસથી તથા ઉત્સાહથી તેને પોતાના હૃદયમાં ધારણુ કર્યો. અસાધારણુ સંયોગથી રાજી રાજી થઈ સમ્યક્ત્વ સાથે ગૃહસ્થ ધર્મ તેણે અંગીકાર કર્યો. ત્યારપછી હંમેશાં તે એકાંતરે ઉપવાસ, પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં સુપાત્રે દાન તથા અન્ય નિયમો અંગીકાર કરવા લાગ્યો. આમ કેટલાક દિવસ વ્યતીત થતાં ગુરૂસંગના પ્રભાવે તે ધર્મકરણીમાં કુશળ થઈ ગયો; અને વધતા જતા અધ્યવસાયે તે ધર્મ પાળવા લાગ્યો.

કેટલોક સમય વીત્યા પછી પૂર્વના કોઈ પાપકર્મના ઉદયથી તેની લક્ષ્મી નાશ પામી, તોપણુ ધર્મપ્રતિ પોતાનો આગ્રહ તેણે છોડ્યો નહીં. કોઈ નિકાચિત પાપના ઉદયથી અત્યંત ગરીબ થઈ જવાને લીધે તે બહુજ મુશ્કેલીથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા લાગ્યો. ‘ધન જતાં સહાય કરવા કોણુ ઉભો રહે છે?’ એક વખત તેની સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! આપણું સર્વ નાશ પામ્યું, ધન સિવાય કોઈ મદદ પણુ કરતું નથી. ગરીબ અવસ્થામાં પૈસા કોણુ આપે? માટે તમે મારા પિતાને ઘરે જાઓ. મારી ઉપરની

અતિશય મમતાને લઇને તમારાં દર્શન થતાંજ તે તમને ધન આપશે, એટલે પછી આપણે આપણો નિર્વાહ સુખે સુખે ચલાવશું; તે સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય મને દેખાતો નથી.' સ્ત્રીના હંમેશના આવા આગ્રહથી પીંગળી જઈને એક દિવસ તેણે કહ્યું કે 'પ્રિયે! દુઃખી અવસ્થામાં સાસરાને ત્યાં જવું યોગ્ય તો નથી, પરંતુ ત્હારે ઘણો આગ્રહ છે તો કાલે સવારે જઈશ.' તેણીએ વિચાર્યું કે 'અઠી દિવસનો રસ્તો છે તેમાં એક દિવસ તો ઉપવાસ આવશે.' એટલે બીજા દિવસ માટે પારણાને યોગ્ય સાથવો, તથા ગોળનો કકડો એક કોથળીમાં નાંખીને તેણીએ તેને આપ્યો.

હવે સવારના પહોરમાં ભોજન કરીને શ્રેષ્ઠિ પ્રવાસે નીકળી પડ્યા; સાંજ એક ગામમાં રાત્રિ ગાળી, બીજા દિવસ સવારના ઉપવાસનું પરચખખાણ કરી આગળ ચાલ્યા. સાંજ પડતાં પાછા એક ગામમાં રાત ગાળી, ત્રીજા દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે એક નદીના કીનારે પારણું કરવા બેઠા. તેવખતે વિચાર કરવા લાગ્યા કે 'ખરેખર તે જીવેનેજ ધન્ય છે કે જેઓ મુનિને દાન આપ્યા સિવાય ભોજન કરતા નથી. પાપના ઉદયથી મને અત્યારે તેવો યોગ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? પરંતુ કદાચ તેવો યોગ થઈ જાય તો તો મારા અહોભાગ્ય ગણી શકાય.' આમ વિચારતો ચારે દિશા તરફ દષ્ટિ ફેરવે છે, તેવામાં મહિનાના ઉપવાસવાળા એક મુનિમહારાજ પારણામાટે ગામમાં ગયેલા તેમને શુદ્ધ જળ તો મળ્યું હતું પરંતુ દોષની આશંકાથી તેમણે આહાર લીધો નહોતો. એકલા જળ લઈને આવતા હતા. તે મુનિરાજને જોઈને જમ ચંદ્રને જેતાં ચંદ્રારને આનંદ થાય તેવો આનંદ તેને થયો. તેણે વિચાર્યું કે 'અહો મારા ભાગ્ય હજી તો તેજ કરે છે એમ જણાય છે. હવે જો આ મુનિરાજ મારા

સાથવાનો સ્વીકાર કરે તો તો મહારાજે જો બાળ્યશાળી બીજે કોઈ નહીં.' આ પ્રમાણે વિચારતા ઘણાંજ આનંદભેર મુનિની સન્મુખ આવી નમસ્કાર કરીને શેઠ બોલ્યા કે 'હે દયાના સમુદ્ર ! આપના પુનીત પગલાં આ બાળુ પ્રેરે અને મારા ઉપર કૃપા કરીને મારી જેવા રંકનો ઉદ્ધાર કરો. હે મુનિરાજ ! આ આહાર દોષ-રહિત છે તેનો આપ સ્વીકાર કરો.' પુલકિત અંગે તથા ગદગદિત કંઠે વિનંતિ કરીને મુનિરાજને તે પોતાને સ્થળે લઈ આવ્યો. મુનિએ પણ ત્રિવિધ દોષથી રહિત આહાર જોઈને પોતાનું પાત્ર ધર્મ્યું. તે સમયે આ અશક્ય વાત બનવાથી ચંદ્ર ઉદય થતાં સમુદ્રમાં જેમ ઉલ્લાસ આવે છે તેમ શેઠના બાવમાં પણ ઉલ્લાસ વૃદ્ધિ પામ્યો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે 'શું આ તે સ્વપ્ન છે કે સાચી વાત છે ? પાપના ઉદયને પ્રસંગે ભવસમુદ્રમાં કુબળાં મને આવા મુનિરાજરૂપ સફરી વહાણનો ભેટો ક્યાંથી થયો ?' આવી રીતે વિચાર કરી પોતાની પાસેનો ખથો આહાર મુનિરાજને વહોરાવી નમસ્કાર કરીને તે બોલ્યો કે 'મહારાજ ! દયાના સમુદ્ર ! આપે મારી જેવા રંક ઉપર મોટી કૃપા કરી અને મને ભવસમુદ્રથી તાર્યો, જગતને શરણ કરવા યોગ્ય આપના દર્શનથી મારો જન્મ સફળ થયો.' આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી સાત આઠ પગલાં સુધી તેમને વજાવી પાછો પોતાની જગ્યાએ આવી વસ્ત્રાદિ લઈને રસ્તે પડ્યો. રસ્તામાં પોતાના ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ ગયેલ તે વિચારવા લાગ્યો કે 'અહો ! આજે મારો શુભ દિવસ છે, ધન્ય છે તે ઘડીને કે જ્યારે આવા મુનિના મને દર્શન થયા અને મને અપૂર્વ લાભ મળ્યો ખરેખર ! કામધેનુ પોતાની મેળે મારે આંગણે આવી, અચાનક ચિંતામણિ રત્ન મને પ્રાપ્ત થયું, મારો મનુષ્ય જન્મ

સકળ થયો, આજ તો મેં એવિનશ્વર લાતું ખાંધું. આજથી મારી દ્રવ્ય તથા લાવ દરિદ્રતા નાશ પામી તેમજ મને લોકોત્તર લાભ પ્રાપ્ત થયો. આવા વિચાર તથા લાવમાં લીન થઈ ગયેલ શ્રેષ્ઠિ ક્ષુધા તૃષ્ણા સર્વ ભૂલી ગયો. આપેલ દાનના વિચારમાંજ લીન થઈ ગયેલ તે કાણે કાણે સેમાંચિત થતો અનુક્રમે પોતાના સાસરાને ગાંધ પહોંચ્યો.

હવે ગામના દરવાજામાં દાખલ થતાં તેને મંદ શુકન થયા. તે જોઈને શેઠ મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે ‘સ્રીથી પ્રેરાઈને હું અહિં આવ્યો તો ખરો પરંતુ મારું ધારેલું કામ પાર પડે તેમ લાગતું નથી. પરંતુ હવે વચ્ચે નકામી ચિંતા કરવાથી શું સરવાતું હતું?’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં મધ્ય ચોકમાં આવ્યો એટલે હાટપર ઉભેલાં તેના સાસરા તથા સાળાઓએ તેને જોયો. તેને જોઈને તેઓ અરસપરસ ધુસધુસ કરવા મંડ્યા કે “જુઓ છો કે, આ દરિદ્રતાની મૂર્તિ, ખાલી ઘડા જેવા જમાધરાજ પધાર્યા છે, પરંતુ આપણે તેને મોઢુંજ ન દેખાડવું. જો દેખાડયું તો જરૂર ગળે પડીને દ્રવ્ય માગશે. લાઘસાહેબ નિર્ધન થઈ ગયા છે એટલે પછી નિર્ધનને લાજ શરમ શેની હોય? કહ્યું છે કે ‘ધન જતાં તેજ, લજ્જા, યુક્તિ, માન સર્વ જાય છે.’ આ તુચ્છ મતિવાળા શ્રેષ્ઠિએ અયોગ્ય વ્યાપાર કરીને તથા ફક્ત કાનને સાંભળવાથીજ આનંદ આપતી કીર્તિને માટે દાનપુન્ય કરીને પોતાનું ધન સર્વ વાપરી નાખ્યું છે, ધરના નિર્વાહની ચિન્તા બિલકુલ કરીજ નથી. હવે પોતાની પાસે કંઈ ન રહેતાં આપણી પાછળ લાગ્યો છે. શું અહિં તે કુખેર ભંડારીના ભંડાર ભર્યા છે? કે શું તે આપણને આપી રાખેલ ધન ભૂલી

ગયા છે કે આપણને સમજાવવા અહીં આવ્યા છે? આપણે જો કાંઈપણ અત્યારે આપશું તો ખાવા પીવામાં વાપરી નાંખી વળી પાછા આવશે. ‘જમાઈ તથા જમતું’ પેટ કાઢથી પૂરાયું જ નથી; સર્વસ્વ આપી ઘો તોપણ તેઓને તૃપ્તિ થવાની નહિ, માટે એમને મોઢું જ ન દેખાડવું તેથી જવા આવ્યા છે તેવા પાછા આડ્યા જશે.”

આ પ્રમાણે અરસપરસ નિર્ણય કરી અવળું મોઢું કરીને તેઓ ઉભા રહ્યા. ગુણસાર પણ ચતુર હોવાથી બધું સમજી ગયો; તેણે મનમાં વિચાર્યું કે ‘સ્ત્રીના વચનને આદર આપી અહિં આવ્યો તે મેં ઠીક ન કર્યું. નિર્ધનમાં તથા શબમાં કાંઈ પણ તક્ષવત નથી એવું નીતિવાક્ય જાણવા છતાં મેં અહિં આવવાનું સાહસ કર્યું તેમાં મેં મારી મૂર્ખતાજ બતાવી આપી છે. સાસરાને ઘરે માનબ્રષ્ટ થવું તે મનુષ્યને સર્વથી વધારે દુઃખકર્તા છે પરંતુ હવે શું કરવું? લાવી બનવાનું હતું તે બન્યું. પૂર્વકર્મનો ઉદય આવોજ હશે.’ આમ વિચારીને નીચું મોઢું રાખી તે સાસરાના ઘરમાં ગયો.

હવે સાસુએ પણ જમાઈને એવી અવસ્થામાં જોઈને બહુ આદરસત્કાર કર્યો નહિ. સામાન્ય વહેવાર રીતિએ ફક્ત પૂછ્યું કે ‘આવો, અમારી પુત્રી તો કુશળ છે?’ શેઠ દ્વારમંડપમાં ઉભા ઉભા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ‘અગાઉ પૈસાદાર સ્થિતિમાં હું અહીં આવતો હતો ત્યારે આ મારા સગાં સંબંધીઓ ભેગાં થઈને એક એ ગાઉ સામે આવી મળી ભેટીને મોટા ઠાઠમાઠ સાથે મને ઘરે લઈ જતા હતા અને મારી સેવા કરવા દર પૂજે તૈયાર રહેતા હતા. આજ પણ હું તો તેનો તેજ છું. પરંતુ

મારા આઠ્યાના સમાચાર પણ કોઈ પૂછતું નથી. જિનેશ્વર ભગવાને સાચું જ કહ્યું છે કે ‘સર્વ સગાં બહાલાં સ્વાર્થનાં જ સંબંધીઓ છે. સ્વાર્થ રહિત તો એક ગુરૂમહારાજજ છે.’ ઉકરડા જેવા આ સંસારમાં સુગંધની આશા ઝ્યાંથી હોય? પરંતુ જેવો કર્મનો ઉદય હોય તે પ્રમાણે જ બને છે. અશુભ કર્મના ઉદય સમયે ચિન્તા કરવી તે મૂર્ખ માણસનું કામ છે. બન્ધ સમયે ચિન્તા રાખનાર માણસજ પોતાનો સ્વાર્થ સાચો સાધે છે, માટે અત્યારે તો મુંગા મુંગા સર્વ જોયા કરવું.” આ પ્રમાણે મન સ્થિર કરી બૂખ્યો હતો, છતાં મુંગો જ બેસી રહ્યો. સાંજના જ્યારે રસોઈ તૈયાર થઈ ત્યારે સાસરાએ કહ્યું કે—‘ઉઠો, ભોજન કરો.’ એટલે જમીને પાછો ત્યાં જ આવીને બેઠો. રાત્રિના લગભગ નવ વાગે સાસરાએ દુકાનેથી આવી એક ઘડી માત્ર પાસે ઉભા રહી પૂછ્યું—‘હે શ્રેષ્ઠિ! આપ અત્રે શા કારણસર પધાર્યા છો?’ તેણે કહ્યું કે ‘આપને મળવા માટે.’ સાસરાએ પૂછ્યું કે—‘કેટલાક દિવસ રહેવા વિચાર છે?’ શ્રેષ્ઠિએ જવાબ આપ્યો કે—‘સવારના જ જઈશ.’ સાસરાએ કહ્યું કે—‘જો એમ જ છે તો બે ઘડી રાત બાકી રહે કે તરત જ ઉઠીને પધારજો, કારણકે હાલ ઉન્હાળાનો સમય વર્તે છે. જવામાં અસુર થશે તો તમે અતિશય તાપથી નાહક હેરાન થશો; માટે રાત્રિના શાંત સમયે જ આપ ચાલજો.’ આ પ્રમાણે વાત કરીને સાસરાજી તો પોતાના શયનગૃહમાં આદ્યા ગયા. ગુણસારે વિચાર્યું કે—‘મેં અહિં આવી નાહક માડ પાણી ગુમાવ્યું, માટે હવે તો જમ જલદી જવાય તેમ સાડ.’ આ પ્રમાણે આખી રાત પથ્થાપમાં ગાળી બે ઘડી રાત બાકી રહી એટલે ઉઠીને તૈયાર થયો. તૈયાર થઈને તે બોલ્યો કે—‘ઘઈ

જાગે છે કે ? હું જાઉં છું. ’ તે વખતે ઘરમાં પણ કોઈ જાગતું હશે તેણે જવાબ દીધો—‘બહુ સારું, પધારો.’ આ પ્રમાણે જવાબ સાંભળી ગુણસાર વિદાય થયો.

હવે રસ્તામાં આગળ ચાલતાં જ્યાં સૂર્યોદય થયો અને હાથની રેખાઓ દેખાવા લાગી ત્યાં આગળ ખોટી થઈ, પંચ-પરમેષ્ઠિતું સ્મરણ કરી, ઉપવાસતું પરચખખાણ કર્યું, ચઉદ નિયમ ધાર્યા અને જિનેશ્વર ભગવાનનાં સ્તવન કિર્તન કરતો આગળ ચાલ્યો. અનુક્રમે જે સ્થળે સાધુને દાન આપ્યું હતું તે સ્થળે નદીને કિનારે તે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘અહો ! આ સ્થાન કલ્યાણમય લાલ આપનાર છે, આ સ્થાને મેં મોક્ષના કારણભૂત સુપાત્રદાન આપ્યું હતું. એવો પ્રસંગ ફરી કયારે પ્રાપ્ત થશે ? ’ આ પ્રમાણે ગદ્ગદિત કંઠે વિચાર કરતા તે શેમાંચિત થયો, અને શ્વસુરગૃહે થયેલ અપમાનાદિ સર્વ દુઃખ ભૂલી ગયો. ‘સમસ્ત ગુણને હણનાર એવા પાપનો નાશ કરનાર મુનિદાન મેં આ સ્થળે આપ્યું હતું, માટે મારે તો મારી પત્નીનો ઉપકાર માનવાનો છે.’ આ પ્રમાણે કાણ વાર ઉભો રહી કરેલ પુન્યની અનુમોદના કરતો હતો, તેવામાં તેને વિચાર આવ્યો કે—‘અહિં આવતાં તથા પાછા જતાં મને ત્રણ ચાર દિવસ થયા, ઘરે રૂપિયા કે અડધા રૂપિયાનું પણ દેવું થયું હશે તો તે હું કઈ રીતે આપીશ ! માટે આ નદીની અંદર પાંચ રંગના, ગોળ, સુંદર આકારના, ઘસવાથી સુંવાળા થયેલા મોટા મોટા કાંકરાઓ છે, અને તેમાં કેટલાક તો લગભગ શેર શેર વજનના હોવાથી, તે બે ત્રણ ચાર શેરનું વજન કરવાને યોગ્ય છે, માટે એ પથ્થરના ગોળા હું લઈ જાઉં. ચોક

(બબર) માં તોળવા માટે વેપારી તે વેચાતા લેશે, અને કદાચ ઘરમાં રહેશે તોપણ સાધુદાનનું સ્મરણ આપનારા બનશે.' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પોતાની પાસેની કાથળીમાં તે ભર્યા અને તેનું મ્હેકડું બાંધી લઇ તે કાથળી માથે મૂકી આગળ ચાલ્યો. સાંજના અગાઉ રહેલ સ્થાને રાત ગાળી આગળ ચાલ્યો, અનુક્રમે ક્ષુધા તૃષ્ણથી પીડાતો એક ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો તે સમયે ઘરે પહોંચી ગયો.

આ સમયે તેની સ્ત્રી આંગણમાં ઉભેલી હતી. પતિને પેલી ભરેલ કાથળી સાથે આવતા જોઇને તે વિચારવા લાગી કે, 'અહો ! મારા સ્વામીનાથ ધનનું પોટકું લઇને આવ્યા તો ખરા; મારા પિતાએ શેકડું ધન એટલું બધું આપ્યું જણાય છે કે તે તેમનાથી બરાબર ઉપાડી પણ શકાતું નથી.' આમ વિચારતી આગળ આવી પતિના માથા ઉપરથી પોટકું પોતે ઉપાડી લીધું. ધનના ભારની અટકળ કરતાં પતિને કહેવા લાગી કે—'હે નાથ ! ધન જતાં આપની બુદ્ધિ પણ ગઈ કે શું ? મારા પિતાને ત્યાંથી અટકળકં ધન મળુરની જેમ તમે પોતેજ શા માટે ઉપાડી લાવ્યા ? શરમ પણ ન આવી ? એકાદ રૂપિયો ખરચીને મળુર શા માટે ન કર્યો ? પણ તેમાં તમે શું કરો ? દુઃખી સ્થિતિમાં બુદ્ધિ હંમેશાં પલટાઈજ જાય છે. આટલા દિવસ નકામા ગાળી નાખ્યા, જે પહેલાંથી માડું કહ્યું કર્યું હોત તો આટલું દુઃખ પણ શોષવું ન પડત.' શ્રેષ્ઠિએ તો મુંગા મુંગા સર્વ સાંભળ્યા કર્યું અને વિચાર્યું કે—'જે સાચી વાત કહીશ તો આ નિરાશ થઇ જશે, માટે ભોજન કરીને પછી યોગ્ય પ્રસંગે સર્વ વાત કહીશ.' સ્ત્રીએ તો કાથળી પેટીમાં મૂકી અને બાજુમાં રહેતા એક વાણિયાને ઘરે

જઈ કહ્યું કે—‘હે શેઠ ! ભોજનની શ્રેષ્ઠ સામગ્રી મને તમે આપો. મારા સ્વામી મારા પિતાને ઘરે જઈ ઘણું ધન લાગ્યા છે, માટે સવારના તમારા જે પૈસા થશે તે આપી દઈશ.’ વાણિયે સર્વ સામગ્રી તેને આપી, એટલે ઘરે જઈને તેણે ભોજન તૈયાર કર્યું. શેઠ પણ સ્નાનાદિ કરીને ભોજન કરવા બેઠા.

હવે શેઠાણીએ ભોજન પિરસીને શેઠને કહ્યું કે—‘હે સ્વામી ! તમે હવે નિરાંતે જમો, હું મારા બાપુએ તમને શું દીધું તે જોઉં.’ શ્રેષ્ઠિએ વિચાર્યું કે—‘કાચળી જોઈને એ નિરાશ થઈ જશે અને મારું ભોજન પણ વિરસ થઈ જશે.’ એટલે તેણે સ્ત્રીને બોલાવીને કહ્યું કે—‘પ્રિયે ! હમણાં તો તું પણ ભોજન કરી લે, જમ્યા પછી તને બધું દેખાડીશ.’ તેણીએ કહ્યું કે—‘મને કાંઈ એટલી બધી ભૂખ લાગી નથી, માટે હું તો હમણાજ જોઈશ અને પછી જમીશ.’ વારંવાર ના પાડવા છતાં ‘સ્ત્રીનો હઠ વારી ન શકાય તેવો હોય છે.’ તદનુસાર તે તો જોવા ગઈ. આ બાબુ શ્રેષ્ઠિને ચિંતા થવા લાગી કે—‘હમણાંજ તે ક્રિયાદ કરતી આવશે.’

આ બાબુ શેઠાણી કાચળીનું મ્હેડું છેડી બુલે છે તો દિશાએને પોતાના લેજથી ઝગહગાવી મૂકે તેવા અસાધારણ કિંમતના રત્નો તેણીએ દીઠા. તે જોઈ અશ્ચર્યચકિત થઈ જઈ પતિને કહેવા લાગી કે—‘નાથ ! બુલો ! બુલો ! મારા બાપની ઉદારતા ! મેં તો પહેલાથીજ તમને કહ્યું હતું કે તમે જાઓ, જાઓ ! તમારા જવાનીજ ખોટી હતી. ત્યાં ગયા પછી તો તમારે કાંઈ માગવું પણ પડ્યું નહિ હોય. જે દિવસે તમે ગયા તે દિવસેજ મારા પિતાએ રત્નોથી કાચળી ભરીને તમને આપી લાગે છે.’ આ બધું સાંભળીને શ્રેષ્ઠિ જમતાં જમતાં વિચારવા લાગ્યો કે—‘આ

બિચારી રત્ન તથા પત્થરના તફાવતને શું સમજે ? પાંચ રંગના પત્થરો જોઈને તેને તેમાં રત્નનો ભ્રમ થયો લાગે છે. ' સ્ત્રીએ પોતાના પિતાના વારંવાર વખાણ કરવા માંડ્યા, તેથી શ્રેષ્ઠિએ કહ્યું કે 'નાહકે કુલાય છે શા માટે ? તારા બાપે જે દાન દીધું છે, તે તો એક માફ મનજ બણે છે; તું પણ હવે પછી બાણીશ, માટે હાલ તો મુંગી રહે.'

આ પ્રમાણે સાંભળી તેણી વિચારવા લાગી કે—“અહો ! મારા પતિ ખરેખર નિષ્કુરજ લાગે છે; આટલું બધું ધન મળવા છતાં તેના મનમાં જરા પણ ગુણ વસતો નથી.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી પાછો વિવાદ કરવા લાગી કે—“સ્વામી ! આવાં અમૂલ્ય રત્નો વગર માગ્યે આપ્યા છતાં, ‘તારા બાપે શું આપ્યું ?’ એમ આપ કેમ બોલો છો ? આટલું બધું તો કાઈ રાજ પ્રસન્ન થયો હોય તો પણ આપી ન શકે; પણ લોકોમાં કહેવત છે તે સત્ય છે કે ‘જમાઈ તથા જમને કદિ સંતોષ થતોજ નથી.’ જુઓ તો ખરા, આ રત્નોએ પોતાની કાંતિથી ધરની જમીનને ભાતભાતના રંગોથી રંગી નાખી છે.” આટલું કહેવા છતાં શ્રેષ્ઠિના મનમાં કાંઈ વર્યું નહિ. તે વિચારવા લાગ્યો કે—‘આનું ભોળપણું તો જુઓ. નાહકની બોલબોલ કર્યા કરે છે.’ આ પ્રમાણે સ્ત્રીના વારંવાર કહેવાથી શ્રેષ્ઠિ ભોજન કરતાં કરતાં ઉઠી પત્ની પાસે જઈને બોલ્યો કે—‘અરે મૂર્ખ ! નાહક શા માટે કુલાય છે ? તારા બાપે આપેલાં રત્નો ક્યાં છે ? તેના પ્રકાશથી તારા આપની ઉદારતા કેવી છે તે તને બતાવુ !’ તેણીએ કહ્યું કે—‘આવો આ ચોરડામાં; ખોટી ખૂમો શું પાડો છો ? રત્નોએ પોતાની કાંતિથી આખા ઘરને ઝગહગાવી મૂક્યું છે.’ આ પ્રમાણે

ગોલી પતિનો હાથ પકડી તેને ઝોરડામાં લઈ ગઈ.

હવે શેઠાણીનો વારો આવ્યો. તેણે પતિને ત્યાં લઈ જઈને કહ્યું કે—‘જુઓ ! જુઓ ! કહો હવે ! આપણા બેમાં કોણ અજ્ઞ !’ શ્રેષ્ઠિ જુએ છે તો રત્નોએ પોતાની કાંતિથી ધરને રંગી દીધું હતું. શ્રેષ્ઠિ વિચારવા લાગ્યા કે—‘અહીં આવાં અગાઉ કદિ નહીં જોયેલાં રત્નો ક્યાંથી ? આ તે શું સ્વપ્ન છે કે સાચી વાત છે ? મેં તો કોથળીમાં પત્થરા નાંખ્યા હતા અને આ તો જગતમાં રહેલા શ્રેષ્ઠ રત્નો દેખાય છે !’

આ પ્રમાણે ઘડી બે ઘડી વિચાર કરતાં શ્રેષ્ઠિને પોતે આપેલ સાધુદાનતું સ્મરણ થયું; એટલે તેનું રહસ્ય તે સમજ્યો. પછી તેણે સ્ત્રીને કહ્યું કે—‘પ્રિયે ! આ કાંઈ તારા બાપનો મહિમા નથી, પણ બીજા કોઈનો મહિમા છે. આ સર્વતો મુનિદાનનો પ્રભાવ છે. હે પ્રિયે ! તે કોથળીમાં ભાતું નાખી આપ્યું હતું તે લઈને હું આપ્યો અને મુનિરાજનો યોગ મળતાં તેને આપ્યું.’ આ પ્રમાણે પાછા ફરવા સુધીનો વૃત્તાન્ત પોતાની સ્ત્રીને તેણે નિવેદન કર્યો. છેવટે કહ્યું કે—‘હે મુગ્ધે ! હે સ્ત્રી ! જોવા તે દિવસે ઉપવાસના પારણાને સમયે મુનિદર્શન થતાં મારા ભાવ જિજ્ઞાસામાન થયા હતા તેવા મારા આપ્તા જન્મમાં તે કરતાં પણ વધારે સખળ નિમિત્ત ઉપસ્થિત થવા છતાં થયા નહોતા. તે અનુભવ તો હું, મારું મન અથવા તો એક શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનજી જાણે છે. બે ત્રણ વાર જો આવા માવ આવે તો મોક્ષપ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ ન રહે. અહો પ્રિયે ! વારંવાર ઇચ્છા થાય છે કે એવો દિવસ ફરીને ક્યારે આવશે ?’

આ પ્રમાણે પતિનાં વચનો સાંભળીને તેણી અતિશય આનંદ તથા ધર્મજોષ પામી, અને ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત થતાં સર્વ

સાંસારિક સુખ તથા ધર્મ પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. શ્રેષ્ઠિ તથા તેની સ્ત્રી છેવટ સુધી ધર્મનું આરાધન કરી શ્રી જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરી શાંતપણે મરણ પામી ચોથા દેવલોકે મિત્રદેવપણે ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાંથી ચ્યવી વિદ્વદ્માં અવતરી પરમપદને પામશે.

ઇતિ ગુણસાર શ્રેષ્ઠિ કથા.

આ પ્રમાણે આગમમાં વર્ણવેલ વિધિ અનુસાર ધર્મનું આરાધન કરનારને આ ભવ તથા પરભવમાં પ્રબળ પુણ્યના ઉદયથી ધર્મ કરવાની ઈચ્છા અખંડ રહે છે. કર્મની ગતિ વિચિત્ર હોવાથી કદાચ પાપકર્મ ઉદયમાં આવતાં સાંસારિક સુખ નાશ પામે છે, પરંતુ ધર્મ કરવાની ઈચ્છા તો નાશ પામતીજ નથી. તે તો ઉલટી વધ્યાજ કરે છે. અને મિથ્યા શ્રદ્ધાથી અથવા નિ-ચાણું વિગેરે કરવાથી વિરાધેલ ધર્મપ્રવૃત્તિ કર્મની નિર્જરને માટે થતી નથી, તેથી તો પાપાનુબન્ધિ પુણ્યનો બંધ થાય છે. તે ઉદયમાં આવતાં વિષય કષાય પ્રબળ થાય છે અને ધર્મ કરવાની ઈચ્છા તો થતીજ નથી. તે માણસ જેમ જેમ નવાં પાપ કરતો જાય છે તેમ તેમ પૂર્વના પાપાનુબન્ધિ પુણ્યથી લક્ષ્મી વિગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે. અને કોઈ વખત સત્સંગ વિગેરેથી ધર્મ કરવાની ઈચ્છા થાય છે તો પણ ધર્મ કરી શકતો નથી, અંતરાય કર્મના યોગથી ઉલટો દુઃખમાં પડે છે અને તે દુઃખથી પેદા થયેલી દાનાદિ ધર્મ કરવાની ઈચ્છા નાશ પામે છે. જો પાછી ધર્મ આચરવાની ઈચ્છા કરે છે તો તે દુઃખ નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે પૂર્વે ધર્મ વિરાધનાર માણસનું પુન્ય, પાપની વૃદ્ધિ કરનારજ અને છે તે ઉપર વિશ્વભૂતિ બ્રાહ્મણનું દર્શાવેલું કહે છે.

પાપાનુબન્ધિ પુણ્ય ઉપર વિશ્વભૂતિ બ્રાહ્મણની કથા.

એક મોટા શહેરને વિષે વિશ્વભૂતિ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને આગલા ભવે સંચિત કરેલ અજ્ઞાનકષ્ટરૂપ લૌકિક ધર્મના ક્ષણ તરીકે પાપાનુબન્ધિ પુણ્યના ઉદયથી જ જ ધંધો કરે તેમાં ભારે તડાકો પડતો હતો. પાંચ રૂપિયાનો નકેશ ધાર્યો હોય તેમાં પચ્ચીસ રૂપિયાનો નકેશ આવીને ઉભો રહે. વધારે તો શું પણ જ્યાં ખોટ જશે એમ ધાર્યું હોય ત્યાં પણ લાલ થાય. આ પ્રમાણે ધંધો કરતાં તે લાખો રૂપિયાનો ધણી થયો, પરંતુ પ્રકૃતિથીજ તે બહુ લોભી હોઈ કોઈને કાણી કોંડી સરખી પણ આપતો નહિ. અરે ! દાનની વાત માત્રથી પણ તે ગુસ્સે થતો. ઘરે પણ ધાન્ય સોંધું અને હલકું બેઘનેજ લાવતો અને હલકી કિંમતના તથા બડાં કપડાં પહેરતો, હંમેશાં તેલજ ખાતો, ઘી તો ફક્ત કોઈ મોટા દિવસેજ લાવતો અને તે વખતે પણ સહેજજ વાપરતો. પોતાના છોકરાંઓ ભોજન કરતાં હોય ત્યારે કોળિયા ગણતો. તેને ચાર છોકરા હતા. તેમને પણ હંમેશાં પોતાની હકુમત નીચેજ રાખતો, તેમને કોઈને સહેજ પણ સત્તા આપતો નહિ; પોતાનું કહેલું કામજ કરવાનો તેમને હુકમ હતો. જે તેમાં કંઈ વધારે આછું કરે તો ઘરમાંથી કાઢી મૂકવાની ધમકી આપતો. મળી શકે તેવી એક કોડી માટે પણ તે માથું ફેડીને લીધે છુટકો કરતો, તેટલું પણ તે જવા દેતો નહિ. સવારના પહેરમાં તેનું નામ પણ કોઈ લેતું નહિ. આવો કંજુસનો રાજ હબરોનો વેપાર કરતો અને વ્યાજ પૈસા ધીરતો.

હવે તેજ શહેરમાં દેવભદ્ર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તે શેઠને વિશ્વભૂતિએ હબરો રૂપિયા વ્યાજ ધીરેલા હતા. કેટલોક

સમય ગયા પછી એક દિવસ પાછલી રાતના તે બ્રાહ્મણ ઘણા લોભથી હંધ ઉડી જવાને લીધે પોતાના વ્યાપારના વિચારો કરતો સતો ઉજગરો કરતો પડ્યો હતો, તેવામાં દેવભદ્ર શેઠને આપેલા પોતાના પૈસા અચાનક તેને યાદ આવ્યા. તેણે વિચાર્યું કે—‘અરે ! દેવભદ્ર શેઠને ઘરે હજારો રૂપિયા મેં મૂક્યા છે અને ઘણો સમય થયા છતાં હજુ મેં તેમની સાથે ખાતાની ચોખવટ કરી નથી; ચડેલ વ્યાજ પણ લઈ આવ્યો નથી; માટે વ્યાજ સવારે તેને ઘરે જરૂર જમશે, અને ચડેલ વ્યાજનો લેખ કરાવી લઈ, તે દ્રવ્ય મૂળ દ્રવ્યમાં ભેગવી બીજી લેખપત્રી કરાવી લઈ, ઘરે આવીને પછીજ બીજા કાર્યમાં ગુન્થાઈશ.’ આ પ્રમાણે પોતાના લોભી મનની મુંઝવણમાં જગતાં જગતાંજ તેણે આખી રાત પસાર કરી. સવાર પડતાંજ કપડાં પહેરી એક પાસે થઈને આગળ ચાલ્યો.

હવે તે એકમાં બેઠેલા વેપારીઓ એક બીજાને કાને લાગી ઘુસપુસ કરવા લાગ્યા કે—‘અરે ભાઈ ! આમ આવો, તમોને કાંઈક કૌતુક બતાવું.’ બીજાએ કહ્યું—‘વળી શું કૌતુક છે ?’ પહેલાએ કહ્યું કે—‘જુઓ પેલો ગરીબ કંગાળ જોવો દેખાતો બ્રાહ્મણ બચ છે; બોલો બેઠાએ ! તેની પાસે કેટલું ધન હશે ?’

અબ્રહુઓ—‘એ બીચારા પાસે વળી શું ધન હશે ? બીખ માંગીને બિચારો પેટ ભરતો હશે ! પૈસાદારના મ્હોડાનું તેજ તે કાંઈ ઢાંક્યું રહેતું હશે ?’

દુકાનદાર—(હસીને) ‘અરે ભાઈ ! એની પાસે કેટલાય લાખ રૂપિયા છે, પરંતુ સારા પ્રસંગમાં પણ તેનું નામે કંઈ લેતું નથી, એવો લોભીનો તે રાજ છે.’

આ પ્રમાણે તેની વાત સાંભળી માથું ઘુણાવતો તે અબ્રહુઓ

માણસ વિચારવા લાગ્યો કે—‘અહો ! અઠળક ધનના સ્વામી આ બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ તો બુઝ્યો ! ધનને તે શું કરશે ? ધિક્કાર છે તેના અવતારને ! બિચારો પામેલ મનુષ્ય ભવ હારી જાય છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ભાઈસાહેબ વિદાય થઈ જશે. ધન તો અહિંજ પડ્યું રહેશે. ધન કાઢની સાથે ગયું નથી, જતું નથી અને જવાનું પણ નથી.’

આ પ્રમાણે દુકાને દુકાને તે બ્રાહ્મણને ઝેઈ લોહા વાતો કરતા હતા. નગર બહુ મોટું હોવાથી મનમાં વિચાર કરતો કરતો તે બ્રાહ્મણ દેવભદ્ર શેઠને ઘરે પહોંચ્યો. ઘરને દરવાજો ઉભેલ દ્વાર-પાળોએ તેને રોક્યો. તેમણે કહ્યું કે—‘અરે બ્રાહ્મણ ! અહિં ઉભો રહે, હું મારા શેઠને પહેલા જણાવું.’ આ પ્રમાણે કહી શેઠ પાસે જઈને તેણે કહ્યું કે—‘સ્વામી ! એક ગરીબ બ્રાહ્મણ આપને મળવા માગે છે.’

શેઠ—‘કાંઈ દાન માગવા માટે આશા રાખીને આવ્યો હશે, તેને આવવા દે. શક્તિ છતાં માગનારને પાછો વાળવો તે મોટું પાપ છે, તેથી શક્તિ અનુસાર તેને આપશું, તે બિચારાને પાછો વાળીશ નહિ; જા બોલાવ.’

સ્વામીનો હુકમ મળતાં દ્વારપાળે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે—‘અંદર જાઓ.’ તે બ્રાહ્મણ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘આ મોટા અમીર તો બુઝ્યો કે રાજદ્વારની માફક મને દ્વારમાંથીજ તે રોકે છે. વળી આ સેવકો બારણે ઉભા ઉભા શું કામના છે ? શેઠ તો નકામો પૈસો ઉડાવે છે. આહ તે શું કાંઈ ચેરનો ભય છે અથવા તો શું કાંઈ ધાડબાડ પડે તેમ છે કે આ બધાને અહિં ઉભા રાખ્યા છે ? આ પ્રમાણે અયોગ્ય રીતે પૈસા ઉડાવવાથી આ શેઠ થોડા દિવ-

સમાં ચોકસ ગરીબ થઇ જશે એમ લાગે છે.' આ પ્રમાણે વિચારતો તે બ્રાહ્મણ અંદર દાખલ થયો.

તે ઘરના દરેક ચોકમાં ભાત ભાતની વિચિત્ર વેલાવાળી, કાંઇ કાંઇ અદ્ભુત કારિગરીવાળી અને ઘણાંજ મોંઘા રેશમી કપડાઓથી ગુથેલી, ચંદ્રોદયથી સુશોભિત અને ખીલેલા ફુલ, કેદાર વિગેરેથી ચિત્ર વિચિત્ર દિસતી, દૃષ્ટિને આનંદ ઉત્પન્ન કરતારી શેત્રંજીઓ તથા ગાલીચાઓ પાથરેલા હતા. ઘણાંજ સુવાળા તથા કેમળ અને શરીરના અવયવને ટેંકે તથા આરામ આપે તેવા તકિયાઓથી ચારે બાજુની ભીંતોના મૂળ ભાગ સુંદર દેખાતા હતા; ચારે બાજુની ભીંતો ઉપર ચિત્ર વિચિત્ર સુર, અમુર, કિન્નર, વિદ્યાધર, હાથી, ઘોડા, હંસ, સારસ, મોર, ચક્રેર, પારેવા, વનલતા વિગેરેના ચિત્રો ચિતરેલા હતા; અને જમીન સોના રૂપાના ખડીયા તથા પાનદાનીઓથી શોભતી હતી.

આ સર્વ જોઇ વિશ્વભૂતિ ત્રિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘અહો ! આ તે કેવો સાધુપણનો ડોળ કરનારો તથા નકામા પૈસા ઉડાવનારો છે. કોઇ તદ્દન દિવાળીયા જેવો લાગે છે. આવી રીતે નિષ્પ્રયોજન ધન ઉડાવવાથી તેના ઘરમાં લક્ષ્મી કેટલો વખત રહેવાની હતી ? આ તો થોડાજ વખતમાં પુષ્કળ ખર્ચ કરી ગરીબ થઇ જશે. લોકોને પછી કઇ રીતે તે પૈસા ચુકવવાનો હતો. આવી સુંદર વ્યવસ્થા તો રાજદ્વારમાં શોભે કે જ્યાં સ્વાભાવિક રીતેજ લક્ષ્મી તણાઇ આવે છે. સામાન્ય માણસને તો વાજબી સ્થળેજ પૈસા બાપરવો સારો. મારા ભાગ્યના ઉદય હશે કે મને આવી મતિ ઉત્પન્ન થઇ; માટે હવે તો આની પાસેથી માફ મૂળ ધન વ્યાજ સાથે લઈ બીજા કોઇ કરકસરથી રહેનારા માણસને ધરે હું મુકીશ.’

આ પ્રમાણે તે ધરના ખારણામાં ઉભો ઉભો વિચાર કરતો હતો, તેવામાં દેવભદ્ર શેઠે તેને દીઠો, એટલે શેઠે આસન ઉપરથી ઉઠી એકદમ સામે આવીને કહ્યું કે—‘આવો મહારાજ ! આવો ! આપના પગલાં આ ખાળુ કરો ! આ આસનને આપ દીપાવો !’ આ પ્રમાણે શિષ્ટાચાર કરી પોતાના આસનની પાસે તેને બેસાડ્યો. તે બ્રાહ્મણ ગુણ વિનાનો તથા કંજુસ છતાં પૈસાવાળો હોવાથી આટલું માન પામ્યો. કહ્યું છે કે:—

सर्वत्र सेव्यते लोकैः, धनी च कृपणो यदि ।

स्वर्णचलस्य परितो, भ्रमन्ति भास्करादयः ॥

‘ધનવાન માણસ કૃપણ હોય તોપણ લોકો તેની સેવા કરે છે. હિમાચળ સોનાનો હોવાથી તેની આસપાસ સૂર્યાદિ ફરે છે, જો કે હિમાચળ તેમને કશું આપતો નથી.’

પછી ખુશી ખખર પૂછી શ્રેષ્ઠિએ બ્રાહ્મણને આવવાનું કારણ પૂછતાં બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘અગાઉ મેં તમને પૈસા ધીર્યાં છે, હમણાં મારે તેનું કામ પડ્યું છે માટે તે લેવા હું આવ્યો છું. મને મારા પૈસા વ્યાજ સાથે આપો.’ શેઠે કહ્યું કે—‘બહુ સાડ, લેખું કરીને વ્યાજ સાથે તમારું સર્વ ધન ખુશીથી લઇ જાઓ.’ આ પ્રમાણે કહી લેખું કરનારા પોતાના મુનિમને બોલાવીને કહ્યું કે—‘આ મહારાજને તેમના ધનનું લેખું કરી વ્યાજ સાથે તેમના રૂપિયા દઇ ઘો. એમનો હિસાબ ખરાખર કરી આપશો. કાઠીની પાલુ ભૂલ થવા ન દેશો, કારણકે આ બ્રાહ્મણને હું દેવા યોગ્ય છું, લેવા યોગ્ય નથી.’ પછી મુનિમે ચોખ્ખી રીતે લેખું કરીને તે બ્રાહ્મણને વાંચી સંભળાવી તેની આગળ તેનું ધન મૂક્યું અને બ્રાહ્મણે તે લીધું.

પછી શેઠે કહ્યું કે—‘મહારાજ, હવે તો પાછો દિવસ પણ સહેજ-

સાજજ બાકી રહ્યો છે. તમારું ઘર દૂર છે અને ધન લઇને પહોંચતાં રાત પડી જશે. રાતને વખતે ધન સાથે લઇને જવું એ યોગ્ય નથી, માટે રાત તો અહિંજ રહો, સવાર થતાં આપ સુખેથી સીધાવજો. હાલ તો ઇચ્છાનુસાર ભોજનની સામગ્રીનો સ્વિકાર કરો અને અમારા ઘર નજીકના બગીચામાં રસોઈ કરીને અમને પાવન કરો.’ શ્રેષ્ઠિની વાત સાંભળી બ્રાહ્મણ મનમાં રાજી થયો કે— ‘આલો, ધન પણ મળ્યું’ ને ઇચ્છાનુસાર ભોજન પણ પ્રાપ્ત થયું.’

હવે સેવકો બ્રાહ્મણને બગીચામાં લઇ ગયા અને ત્યાં તેની ઇચ્છાથી પણ અધિક લોટ, ઘી, સાકર, દાળ, ચોખ્ખા, દુધ વિગેરે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરીને આપી. બ્રાહ્મણ નાહી ધોઈ ભોજન તૈયાર કરતો વિચારવા લાગ્યો કે— ‘મને એકલાને આટલી બધી સામગ્રી લાવીને આપી. આ પ્રમાણે વગર વિચાર્યો ખર્ચ કરે છે, તેથી થોડા સમયમાંજ તે ગરીબ થઈ જવાનો, માટે મેં જ ક્યું તે સાંજે ક્યું છે.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં તેણે રસોઈ તૈયાર કરી અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ભોજન ક્યું. પછી ચાર ઘડી રાત જતાં શ્રેષ્ઠિ પાસે આવીને તે ઉભો રહ્યો. શેઠે પણ પોતાના સેવકોને હુકમ કરી દીધો કે— ‘ઘરના ઉપલા માળમાં મારા શયન-ગૃહમાં મારી બાજુમાં એક મોટો પલંગ તૈયાર કરી આ મહારાજને સુવાડો.’ તેઓએ તે પ્રમાણે ક્યું, એટલે શેઠે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે— ‘આપ દૂરથી આવતા હોવાથી થાકી ગયા હશે, માટે ઉપર જઈ આપ શાંતિથી નિદ્રા લ્યો. મારો વખત થતાં હું સુવા આવીશ અને તે વખતે આપણા હૃદયની વાતો એકાંતમાં કરશું.’ બ્રાહ્મણ ‘બહુ સાડ’ એમ કહી ઉપર ગયો.

ઉપર જઈ શય્યામાં બેઠો બેઠો ચારે બાજુ જોવા લાગ્યો તો

શયનગૃહ દેવના વિમાન સરખું જોઈને ફરી પાછો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. પલંગ ઉપર ફુલથી ગુંથેલી જાળી નાખેલી હતી. તેના ઉપર સોનેરી તાંતણાઓથી ગુંથેલી જાળી હતી. તેમાંથી ચંદ્રના ઉદય સમયનો દેખાવ દિપી રહ્યો હતો. ભીંતો ઉપર પુરૂષની જવડા કાચો ચારે બાજુ શોભા આપતા હતા, અલરાઈઓમાં જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, આશ્ચર્યથી ચકિત કરી નાખે તેવા, રાજગૃહમાં પણ ન સંભવે તેવા, સુવર્ણ, રૂપું તથા લાકડાના અતિશય હુશિયારીથી બનાવેલા અને ચિત્તને ખુશખુશ કરી નાખે તેવાં રમકડાંઓ દેખાતાં હતાં. ચારે બાજુએ કૃષ્ણાગુરૂ, અમ્બર, મૃગમદ, તુરુષક વિગેરે ધૂપના સુગંધી દ્રવ્યો રૂપાના ધૂપિયામાં નાંખવાથી તેના ધૂમ્રવટે ઝોરડો બહેક બહેક થઈ રહ્યો હતો; ચુઆ, ચન્દન, અત્તર વિગેરે વસ્ત્રો ઉપર લગાવેલ હોવાથી તેની સુગંધ ચારે બાજુ પ્રસરી રહી હતી. ત્યાં ચોતરફ સોના રૂપાના ચંગેરિકાદિ વાસણો પડેલાં જોઈને તે બ્રાહ્મણના હૃદયમાં ભારે દુઃખ થવા લાગ્યું. તેને વિચાર આવ્યો કે-‘અહો આની મૂર્ખતા તો જુઓ! શા માટે નકામો આ પ્રમાણે હજારો રૂપિયાનો વ્યય કરતો હશે. આ બધી શોભા શા કામમાં આવવાની હતી; વેચાતી લેતાં ચીજના જે ભાવ ખેસે છે તેનો ચોથો ભાગ પણ પાછા વેચવા જતા હાથમાં આવતો નથી. ઘણા પૈસા ખર્ચતાં આવો શેર ધૂપ મળે, તેને અગ્નિમાં નાખી રાખ કરવાથી હાથમાં શું આવે છે ? આ ફુલના ઢગલા સવાર પડતાં નાખી દેવાને યોગ્ય થઈ જશે. આ મોટા કાચે કાંઈની સાથે સહેજ પણ અથડાતાં કટકે કટકા થઈ જાય છે અને ત્યાર પછી તેની કાણી કાઢી પણ કાંઈ આપતું નથી. મૂર્ખ માણસ હાથે કરીને પોતાના ધનનો આમ નાશ કરે છે.’

આ પ્રમાણે બળતરા કરતાં ચોથા ભાગની રાત ગઈ એટલે શ્રેષ્ઠિ સુવાને આવ્યા. બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો—‘મહારાજ ! હજુ પણ બગો છો કે ? નિદ્રા કેમ નથી આવતી ?’ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘ચિંતાથી.’ શેઠે પૂછ્યું કે—‘તમને વળી કોની ચિંતા લાગી ?’ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘તમારી’ શ્રેષ્ઠિ કહે—‘વળી મારી એવડી મોટી ચિંતા તમને શાથી થઈ પડી ?’ બ્રાહ્મણે કહ્યું—‘ધન નાશ કરનારા તમારા આચરણો જોઈને.’ શ્રેષ્ઠિએ પૂછ્યું કે—‘મારા તેવા કયા આચરણો છે ?’ બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો કે—‘તમે નકામો પૈસાનો વ્યય કરો છો. આ દુલો છે તે ફક્ત એક પહેરજ ભોગવવા ચોચ્ય રહેશે, પછી તો તે નકામાજ થઈ પડવાના, ઈત્યાદિ પહેલાં ચિંતવેલ સર્વ બાબત શ્રેષ્ઠિને કહી બતાવી અને વધારામાં કહ્યું કે—‘તમારે માટેજ મને ચિંતા થાય છે કે આમ પૈસા ઉડાવતાં તમારી શી સ્થિતિ થશે.’ શ્રેષ્ઠિ તેની વાત સાંભળી હસીને બોલ્યો કે—‘મહારાજ ! તમારી જેવા વૃદ્ધ, શાસ્ત્રના જાણવાવાળા અને હેય ઉપાદેયના જ્ઞાનવાળાને આવો વિભ્રમ વળી ક્યાંથી થયો ? બુઝ્યો ! સાંભળો ! પૈસો આપણા આત્માના બળથી ટકે છે કે ધર્મના બળથી ? જો આત્મબળથી ટકતો હોય તો આ સંસારમાં તો સર્વ મનુષ્યો ધનની ઇચ્છાવાળા છે અને ઘણા લોભી પણ છે. હંમેશા સાચવી સાચવીને ખર્ચ કરતાં પણ તેમના ઘરમાં લક્ષ્મી સ્થિર નિવાસ કરીને રહેતી હોય તેમ દેખાતું નથી. ધર્મબળથી મેળવેલી લક્ષ્મી ધર્મમાંજ વાપરવાથી ઉલટી વૃદ્ધિ પામે છે. જેમ જળથી ઉગેલ ઝાડ ફરીને જળ પાનાથી વધે છે, તેમ આગલા જન્મમાં કરેલ પુણ્યના બળથી પ્રાપ્ત થયેલ લક્ષ્મી ફરીફરીને પુણ્ય કરવાથીજ વધે છે. જેમ જળથી સિંચેલ વૃક્ષ તો અખંડ રહે છે અને

ફળો આવેલા હોય છે તે ઉપભોગમાં લેવાય છે, તેવી રીતે ભોગ વિગેરે ધર્મરૂપી વૃક્ષનાં ફળોમાં ફળો છે. તેને ભોગવ્યા છતાં ધર્મ તો અખંડ રહે છે. વળી જેવી રીતે કુવાનું પાણી કાઢવા માંડીએ તો ખુટતું નથી, ઉલટું ન કાઢીએ તો તેની આવક બંધ થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે ધર્મથી પ્રાપ્ત કરેલી લક્ષ્મી દાનભોગમાં વાપરવાથી ક્ષય પામતીજ નથી—ઉલટી વધ્યાજ કરે છે. સર્વ દર્શન તથા શાસ્ત્રોમાં એક સરખી વાતજ કહેલી છે. અમે શાસ્ત્ર બનાવનારથી કાંઈ વધારે હું શિયાર નથી. તેથી તમારે ધર્મને મુખ્ય સમજવો અને ભોગસુખને તો આનુષંગિક ફળરૂપ સમજવા. હે મહારાજ ! ખોટા વિચાર કરવા છોડી દઇ તમે ધર્મમાંજ લક્ષિ લગાડો કે જેથી તમારું કલ્યાણ થાય.’ આ પ્રમાણે કહી શ્રેષ્ઠિ પોતાની સંધ્યામાં સુતા અને તેમને તરતજ ઉંઘ આવી ગઈ.

હવે બ્રાહ્મણ તો શંકામાં પડી ગયો, અને વિચાર્યું કે—‘ધર્મ તથા પુણ્યથી લક્ષ્મી વધે છે તે તો ખરેખર સર્વ શાસ્ત્રથી સંમત છે, તેને પણ ખોટું કેમ કહેવું ? તેમજ વળી ખર્ચવા માંડે તો કુબેરના ભંડાર પણ ખાલી થઈ જાય તે પણ ખોટું કેમ સમજવું ?’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં અડધી રાત ગયે સતે એક સુંદર નવ-યૌવના સ્ત્રીને દ્વાર ઉઘાડીને ઘરમાં આવતી તેણે દીઠી. તેણીએ બંધાં અલંકારો સજેલા હતા તથા તેનું રૂપ ખરેખર દિવ્ય હતું. તેણે વિચાર્યું કે—‘અરે ! આ શ્રેષ્ઠિ મોઢે ધર્મ ધર્મના બણાં કુડે છે અને કામો તો આવા કરે છે ! શું તે પરસ્ત્રીગમન કરતો હશે ? આ કાંઈ અગાઉથી સંકેત કરી રાખેલ પારકી સ્ત્રી જણાય છે. કારણ કે આની સ્ત્રીને તો હું જાણપુ છું, આ કાંઈ તે સ્ત્રી નથી, આ તો કાંઈ પારકીજ સ્ત્રી છે. આ શેઠ માસાહસ પક્ષી જેવો જણાય છે.

તેના વચનમાં વિશ્વાસ કેમ રાખવો ? પણ હવે જોઈ તો ખરો કે આ શામાટે આવી છે અને શું કરે છે ? મારી મર્યાદા તો રાખે છે કે નહિ કે બન્ને જણા નિર્લિંગ છે. ચાલ, કૌતુક તો જોઈ.’

બ્રાહ્મણ આ પ્રમાણે વિચારે છે તેવામાં પેલી સ્ત્રી તો શ્રેષ્ઠિના પલંગની ચારે બાજુ ભમી અને તેના ઉત્તરીય વસ્ત્રનો છેડો ધૂપિયામાં પડેલો જોઈ એકદમ ઉપાડી લઈ, હાથવડે ચોળી યુગ્મવી નાખી તેને પલંગમાં સરખો ગોઠવી દીધો અને ધૂપિયાને દૂર, સુષ્ટુ. આ પ્રમાણે બધું ઠીકઠાક કરીને ત્યાંથી પાછી વળી. બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે—‘કોઈ કારણથી આવી તો ખરી, પરંતુ શ્રેષ્ઠિને ઉઠાડ્યા નહિ. માત્ર પલંગની આસપાસ ફેરે ફરી મને જોઈને શરમાણી કે શું ?’ આમ વિચારતાં પોતાના પલંગ પાસે થઈને તેણી પસાર થતી હતી, એટલે તેણીના વસ્ત્રનો છેડો પકડી લઈ તેણે પૂછ્યું કે—‘તું કોણ છે ? શામાટે આવી છે ? શામાટે જીવી આવી તેવીજ પાછી ચાલી જાય છે ? શું મારે તને અંતરાય નહ્યો ?’ બ્રાહ્મણનાં આવાં વચન સાંભળી રોષ સાથે તેણી બોલી કે—‘અરે મૂર્ખ શિરોમણિ ! નપુંસકની માફક આવું ધડા વગરનું શું બોલે છે ? આ પુણ્યશાળી શ્રેષ્ઠિના ઘરની હું લક્ષ્મી છું. શ્રેષ્ઠિની સંભાળ લેવાને માટે આવી હતી. દરમ્યાન તેના વસ્ત્રનો છેડો ધૂપિયામાં સળગતો જોઈ મેં યુગ્મવી નાખ્યો. તેમાં તને શ્રી બળતરા થઈ પડી ?’ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘તું મારા ઘરે પણ પુષ્કળ જથ્થામાં છો; તો પછી મારી સેવા શા માટે કરતી નથી ? મારી શુદ્ધિ તો લેતીજ નથી, કેવળ આના ઉપરજ તારી આટલી બધી ભકિત શા માટે ?’ લક્ષ્મીએ જવાબ દીધો કે—‘હે નિર્ગુણીના રાજા ! આગલા જન્મમાં આગમમાં વર્ણવેલ વિધિથી, મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક

દાન પુણ્ય કરવાથી આ શેઠે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય બાંધેલ છે, તેથી હું આ શ્રેષ્ઠિની તો કામ કરનારી દાસી છું, અને વિવેક સિવાય કેવળ અજ્ઞાન કષ્ટ સહન કરનાર પાપાનુબન્ધિ પુણ્યવાળા તારી તો હું સ્વામિની છું. સમજ્યો ! તું તો મારા દાસનો પણ દાસ છે. નોકર ઉપર તે વળી ભક્તિ હોતી હશે ?' બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—' હે લક્ષ્મિ ! મારા તથા આનામાં આટલો બધો ભેદ તું શા માટે રાખે છે ? આ તને શું આપી દે છે અને હું તારું શું લુટી લઉં છું ? 'અમારા બંનેમાં મનુષ્યત્વ એક સરખું હોવા છતાં તું આવો ભેદ રાખે છે તે તને ધટતું નથી. વળી હું તો તને પ્રયાસ કરીને સાચવું છું અને આ શેઠ તો તને જમ આવે તેમ જ તે સ્થાને ફગાવી દે છે. તે છતાં તું આના ઉપર પ્રેમ રાખે છે અને મારાથી મ્હોડું મરદે છે તેનું કારણ શું તે કહે.'

આ વાત સાંભળીને લક્ષ્મીએ તેનું આ પ્રમાણે નિરાકરણ કર્યું કે—'હે અજ્ઞ ! પાછળ બુદ્ધિ બ્રાહ્મણ ! તું સાંભળ. શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાન આ શેઠે વિનય, વિવેક, દયા, ન્યાય, હર્ષ, ઉદ્ધાસ, ઉત્સાહ તથા લાગણી ભેર, વિષગરલાદિ અનુષ્ઠાન રહિત તથા કોઈ અતનું નિયાણું કર્યા વગર શ્રી જૈન ધર્મનું આરાધન કર્યું હતું, અને તેથી તેને આવા અતુલ્ય ફળની પ્રાપ્તિ થઈ છે. વળી આ ભવે દાન પુણ્યમાં હર હ મેશ પૈસાનો વ્યય કરતો રહે છે, વધતી જતી ધર્મ કરવાની ઈચ્છા છોડતો નથી. જમ સુગંધી પદાર્થો લગાડવાથી વસ્ત્રાદિ સુગંધી થવા તે તેનું આનુષંગિક ફળ છે, તેવી રીતે આ ભોગો તેણે અગાઉ કરેલ ધર્માનુષ્ઠાનના આનુષંગિક ફળો છે. મને તેણે આગલા ભવમાં દૂષણ રહિત કરેલ ધર્મના પસાયથી ખેત્રાની કરી લીધી છે. વળી આ ભવે દાન, પુણ્ય, વિનય,

વિવેક, લગ્ન, દયા, સરળતા વિગેરે ગુણોથી તેના કાનુમાં આવેલા હું તેની સેવા ભક્તિ કરું છું. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

મોજ્યં મોજનશક્તિશ્ચ, રતિશક્તિર્વરાઃ સ્ત્રિયઃ ।

વિભવો દાનશક્તિશ્ચ, સદાજ્ઞા તપસઃ ફલમ્ ॥

‘ભોજ્ય વસ્તુ, ભોજન કરવાની શક્તિ, સુંદર સ્ત્રી તેમજ ભોગવવાની શક્તિ, પૈસો તેમજ દાન આપવાની શક્તિ તે આજ્ઞા-પૂર્વક—આજ્ઞા પ્રમાણે કરેલા તપનું ફળ છે.’

તેં તો આગલા જન્મમાં કેવળ નિર્દયતા તથા નિર્વિવેકતા પૂર્વક અજ્ઞાન કષ્ટ સહન કરી પાપાનુબન્ધિ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું છે. તેવા પુણ્યના ઉદય સમયે લક્ષ્મિ વિગેરે ભોગ સામગ્રી મળે છે, પણ પાપ કરવાની મતિજ થાય છે, કારણકે દોષ સહિત સહન કરેલા કષ્ટના ફળમાં દોષિત વૈભવજ પ્રાપ્ત થાય છે. તેવો પ્રાણી આ સંસારમાં લોભવૃત્તિથી હેરાન થતો, અસત્ય બોલતો અને પાપ-સ્થાનકોજ સદા સેવતો હોવાથી પ્રાપ્ત લક્ષ્મીને કોઈને આપ્યા સિવાય અથવા ભોગવ્યા સિવાય નરકમાં જાય છે. કદાચ સત્સંગથી દાન આપવાની ઈચ્છા થાય, તોપણ તેને કાંઈને કાંઈ અંતરાય આવી પડે છે અને તેને પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલી ઈચ્છા પણ નાશ પામે છે. તેના ઉપર એક વાત કહું તે સાંભળ—

એક શહેરમાં એક બહુજ લોભી, દયાશૂન્ય, ધનની બહુજ વાંછના કરતો તથા અધિકાર માટે ફડફડતો એક માણસ ઘણું કષ્ટ સહન કરીને એક દયાને ત્યાંના રાજાની સેવા કરતો હતો. ઘણા દિવસે રાજાએ બાણ્યું કે—આ માણસ મારી સેવા કરે છે, અને મારા માટે બહુ કષ્ટ સહન કરે છે; માટે મારી સેવાના ફળરૂપ આને કંઈ અધિકાર મારે આપવો જોઈએ, પરંતુ આને શો અધિકાર

આપવો ?' પોતાની ચતુરાઈ તથા બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં પોતાના મન સાથે રાજાએ નિર્ણય કર્યો કે—'આ સેવા કરવામાં તો ચતુર છે, પરંતુ લોભી અને નિર્દય છે, માટે આને તો કાઠારીજ બનાવવો, કારણકે લોભી હોવાથી પૈસા જેમ આવે તેમ ઉડાવશે નહિ, તેમજ નિર્દય હોવાથી જેને આપવાનું હશે તેને પણ જલ્દી આપશે નહિ. માટે આને એ અધિકારજ આપવો. આના જેવો યોગ્ય બીજો કોઈ જણાતો નથી.' આમ વિચાર કરીને તેને કાઠારી બનાવ્યો.

હવે તે રાજા જેને ધન આપવાનું કહેવરાવતો તેને ધન તો ન આપતો પણ ઉલટો મુશ્કેલીમાં નાંખતો અને તે લોકો રાજા પાસે તેના દોષ તથા અવર્ણવાદ બોલવા બંધ, તો રાજા ઉલટો તેમના ઉપર ગુસ્સે થતો. જે કોઈ રાજા પાસે તે કાઠારીના દોષ પ્રગટ કરવા આવતા તે રાજાની શેષ ભરેલી દૃષ્ટિ જોઈને મુંઝાજ થઈ જતા અને કશું બોલતાજ નહિ; વળી તે કાઠારી કટલાકને થોડું આપી આખી રકમમાં સહી કરાવી લેતો. આમ બહુ સમય ચાલ્યું, તેથી રાજ્યના કારભારીઓ સર્વે તેના દુરમનો થઈ ગયા.

એક દિવસ રાજ્યાધિકારીઓને ઘરે ગાડીઘોડા જોઈને તે કાઠારીએ વિચાર્યું કે—'હું પણ એક અમલદારજ છું, માટે હું પણ એક ગાડી ખરીદી ભારે ઠાઠમાઠ સાથે બજારમાં ફરવા નીકળું.' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને એક ઘોડાગાડીમાં બેસી ભારે ઠાઠમાઠથી તે બજારમાં ગયો. તેને ઘોડાગાડીમાં બેઠેલો જોઈને બધા અમલદારો ખેદ પામ્યા અને ગુસ્સે થયા.

એક દિવસ બરાબર ટાંકણું સાંધી બધા અમલદારો ભેગા થઈ રાજાને કહેવા લાગ્યા કે—'સાહેબ ! આ માણસ તો આપનો ખબરો જેમ આવે તેમ ઉડાડે છે.' આ વાત સાંભળી રાજાએ

તેને બોલાવી પૂછ્યું કે—‘શા માટે ક્ષાણતું દ્રવ્ય હજી તમે આપ્યું નથી?’ એટલે કોઠારી તેના દોષો ઉઘાડવા લાગ્યો કે—‘આતો બહુ માઠ બન્યો છે, તેને વળી દેવું શું?’ આવાં ખોટાં બહાનાં સાંભળી રાબળ બોલ્યો કે—‘આ માણસ તો જેને આપવાનું હોય તેને પણ આપતો નથી, માત્ર લોભ કરે છે. આ કોઠને પણ દાદ શું આપતો હશે? દરેકને દુઃખીજ કરતો હશે.’ તે વખતે બધા સભાસદોએ પણ હેરાન થયેલા હોવાથી સાક્ષી પૂરી, તેથી ગુસ્સે ભરાયેલા રાબળે તેનું સર્વ જપ્ત કરી લઈને તેને દેશનિકાલ કર્યો.’

આવી રીતે “હે બ્રાહ્મણ! તેં પણ નિર્દયતા અને નિર્વિવેકાદિ દોષ સહિત કષ્ટથી તપ કરી કર્મપરિણામ રાબળની સેવા કરેલી હોવાથી તેણે તને લક્ષ્મીના (મારો) કોઠારી બનાવ્યો છે. માટે તું ધન સાચવનારો હોવા છતાં જો દાન અથવા ભોગથી ધન ઉઘાડીશ તો હું તથા કર્મપરિણામ રાબળ ગુસ્સે થશું. આ પ્રમાણે માત્ર ધનનો સાચવનાર તું મારો શો ઉપયોગ કરવાનો હતો? ઐષ્ટિ સાથે તારી તુલના શી રીતે થવાની થતી?”

લક્ષ્મીનું આ પ્રમાણેનું બોલવું સાંભળી બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—‘હું સમજ્યો, હવે મારે તને કેમ સ્થિર કરવી તેનું રહસ્ય સમજ્યું. બલે માફ પાપાનુબન્ધિ પુણ્ય હો, પરંતુ હું તે લક્ષ્મીના સ્વામી છું અને તે ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી તો તું મારે ઘરે છે; થઈ મારે શી ચિન્તા? આજ સત્તારેજ દાન ભોગ વિગેરેથી હું તને મારી દાસી બનાવી દઈશ.’

લક્ષ્મી—“તાડ મોઢું તો જો!! મજીરોને ઉપાડવા આપેલ ધન નું પોટલું મજીરનું થયું સાંભળ્યું છે કે? અરે મૂર્ખશિરોમણિ! આગલા જન્મમાં કરેલ શુદ્ધ ધર્મથી તથા અમારા અનુકૂળપણે

વર્તવાથીજ દાનભોગાદિ તું કરી શકે, તે સિવાય કરી શકે નહિ. સમજ્યો હવે. જો કદાચ ઉદ્ધત થઇને તું દાન ભોગ વિગેરેમાં પૈસા વાપરવા જઇશ તો હું તારે નવે અંગે હામ દેવરાવીશ તે પણ ચોક્કસ સમજજે.

બ્રાહ્મણ—‘મેં ઉપાર્જન કરેલું ધન હું ખરચું તેમાં મને વારી રાખનાર કોણ છે ? ઉલટી મારી કીર્તિરૂપ શોભામાં વધારો થશે.’

લક્ષ્મી—‘આવી ઈચ્છા કદિ પણ ન કરતો. કારણ કે કર્મપરિણામ રાજની આજ્ઞાનું તણ જગતમાં કોઇ ઉલ્લંઘન કરી શકતું નથી. જે તણ જગતના આધાર તથા તણ જગતનો નાશ કે રક્ષણ કરવાને સમર્થ અને અનન્ત બળના સ્વામી શ્રી તીર્થંકર ભગવાન તે પણ કર્મરાજને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિજ કરે છે. તેઓ પણ ભોગનો ઉદય હોય ત્યાં સુધીજ તેને ભોગવી કર્મપરિણામ રાજની અનુકૂળતા પ્રમાણે દાન દીધા પછી વ્રત અંગીકાર કરે છે. માટે તું તે એવડો મોટો કોણ કે કર્મપરિણામ રાજને પ્રતિકૂળ થઇને દાન ભોગ કરી શકવાનો હતો ? જો કરીશ તો ધ્યાન રાખજ કે હું તને નવે અંગે હામ દેવરાવીશ.’

બ્રાહ્મણ—‘જા જા, તું તારું કામ કર.’

લક્ષ્મી—‘એમ છે ! ત્યારે તું પણ દોડી પહોંચ અને તને ઠીક લાગે તેમ કર.’ આટલું બોલી લક્ષ્મી આલી ગઇ.

હવે પલંગમાં સૂતો સૂતો બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે— ‘સવારે અમુક ધન લઈને આ શ્રેષ્ઠ દાન તથા ભોગ કરે છે, તેથી પણ વધારે દાનભોગમાં ખરચવા માંડીશ. આના કરતાં પણ મારી ખાસે વિશેષ ધન છે, તેથી દેશ દેશાન્તરમાં મારી કીર્તિ ફેલાય

તેણું હવે તો હું કરીશ.' આમ વિચારમાં ને વિચારમાં બાકીની રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ.

સવારના શ્રેષ્ઠિ પાસેથી પાંચ હજાર રૂપિયા લઈ એક મજૂર પાસે ઉપડાવી તે બજારમાં ગયો. ત્યાંથી ઘણા પૈસા ખરચીને સુંદર નવા કપડા વેચાતાં લઈ પહેર્યા તથા દ્રવ્ય ખરચીને આબૂ-ખણો લઈ પોતાના શરીરને બરાબર શણગાર્યું.

વળી રસ્તામાં જતાં ગરીબ, વિકળ અથવા જે કોઈ યાચક મળે તેને મુઠી ભરી ભરીને દાન આપવા લાગ્યો. માગણુ પણ આશ્ચર્ય પામી બોલવા લાગ્યા કે—'ભારે નવાઈની વાત કે આજ તો વિશ્વભૂતિ બ્રાહ્મણ દાન આપવા નિકળી પડ્યો છે !' લોકો ટોળે મળી મળીને બોલવા લાગ્યા કે—'અરે ભાઈ! દોડો દોડો ! તમને કૌતુક દેખાડું. જુઓ ! આજ તો વિશ્વભૂતિ મહારાજ દાન આપવા નિકળી પડ્યા છે.'

આ પ્રમાણે દરેક મોટા રસ્તામાં લોકોના ટોળેટોળા મળી આશ્ચર્ય પામતા હતા, તેવામાં કોઈ ઘણા પરિચયવાળા માણસે તે બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે—'અરે વિશ્વભૂતિ ! તને આજે શું થયું છે ? કોઈ દિવસ અગાઉ ન દીધેલ દાન દેવાની ઇચ્છા વળી ક્યાંથી થઈ આવી ?' બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—'ભાઈ ! આટલા દિવસ તો મિથ્યા જ્ઞાન તથા ઉલટી સમજણમાં ગયા. હવે મને શાસ્ત્રનો પરિચય થતાં સાચું રહસ્ય સમજાયું. દાનભોગ સિવાય લક્ષ્મી નરકમાં લઈ જનારી તથા બંને લોકથી બ્રહ્મકરનારી થાય છે, માટે હું દાન દઈ છું.'

આ વાત કોઈ માણસે આવીને તે બ્રાહ્મણના દીકરાઓને કહી—'અરે ભાઈ ! તમારા પિતા તો આજ બહુ દાન દેવા મંડ્યા છે !' તેઓએ કહ્યું કે—'ભાઈ મરકરી કરો છો કે ? અમારા કોઈ પાપના

ઉદયથી આવો સંબંધ થયો છે. કરવું પણ શું ? દાન ભોગ કરવાનો આવો સુંદર યોગ છતાં અમારે તો દરિદ્રતામાંજ રહેવું પડે છે. વળી વધારામાં તમે મરકરી કરીને શા સાઈં બળતાને વધારે બાળો છો ?' તેઓએ કહ્યું કે—'ના, ના, અમે જોઈનેજ આવીએ છીએ.' તેના આ પ્રમાણે કહી ગયા પછી તરતજ બીજા કોઈએ આવીને પણ તે પ્રમાણેજ કહ્યું, વળી તે પ્રમાણેજ ત્રીજા પાસેથી પણ સાંભળી પુત્રાદિ સર્વ પરિવાર ત્યાં આગળ જઈને જુએ છે તો પોતાના સાંભળવા પ્રમાણેનો વૃત્તાંતજ બનતો જોઈ ચકિત થઈ ગયા. તેઓ તેના પિતા પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે—'બાપુ ! નકામો ખરચ શા માટે કરો છો ?' બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—'હિ પુત્રો ! મેં હમણાજ જાણ્યું કે લક્ષ્મી નરકમાં લઈ જનારી છે, માટે ઇચ્છાનુસાર ભોગ ભોગવો તથા દાન આપો. આટલો વખત મેં નકામો ગાળ્યો અને તમારા આનંદમાં પણ આડખીલી જોયો થયો; માટે હવે તો દ્રવ્ય લો અને તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે સુખ ભોગવો.'

આ પ્રમાણે બોલતાં મુઠીએ મુઠીએ બ્રાહ્મણને દાન દેતો જોઈને સર્વ સગાં સંબંધી તથા બીજા શહેરીઓએ વિચાર્યું કે—'ચોક્કસ આના શરીરમાં ભૂત પેદું છે અને તેને પરિણામેજ તે આમ ધણ વગરનું બોલે છે અને પૈસા ઉડાવે છે, માટે આને ઘરે લઈ જઈ કાંઈક મંત્ર તંત્રાદિ કરીને સ્વસ્થ કરીએ.'

ત્યાર પછી બધાં ભેળા થઈને તેને ઘરે લઈ ગયા. ત્યાં તે પોતાની સ્ત્રીને પણ તે પ્રમાણેજ કહેવા લાગ્યો કે—'અરે મૂર્ખા ! આવો રંક વેશ તું કાઢી નાખને સુંદર વસ્ત્ર તથા ઘરેણાં પહેર.' તેણી તો ચકિતજ થઈ ગઈ કે—'આવું અસંબંધ તે આ શું બોલી રહ્યા છે ?' તે વખતે કોઈ ડાહ્યા માણસે આવીને કહ્યું કે—

‘આને ક્યાંતો ભૂત વળચું છે અથવા વાયુની વિકૃતિ થઈ છે, માટે આને છાનામાના નવ શળીઓ તપાવી નવ અંગે એકી સાથે ડામ દઈ ઘો એટલે તે સ્વસ્થ થઈ જશે અને તેમ નહિ કરો તો તેની બુદ્ધિ ફરી જતાં મામલો હાથમાંથી વહ્યો જશે, માટે જલદી કરો.’

હવે છોકરાઓએ તો તેની સલાહ પ્રમાણે નવ શળીઓ તયાર કરી. પછી સગાંવહાલાંએ તે બ્રાહ્મણને બરાબર પકડી રાખી એક સાથે નવે અંગે ડામ દઈ દીધા. પછી કોઈએ પૂછ્યું કે-‘આ પ્રમાણે કરવા છતાં જો ઠેકાણે ન આવે તો પછી શું કરવું?’ તેના જવાબમાં પેલાએ કહ્યું કે-‘તો પછી બેડી નાંખી એક અંધારીઆ ઓરડામાં એકવીસ દીવસ સુધી ભૂખ્યા ને તરસ્યા રાખવો અને તેના ઉપર પહેરો રાખવો.’

હવે પેલા બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે-‘જ થવાનું હતું તે તો થયું. જો હજી આવો ને આવો હઠ ચાલુ રાખીશ, તો નાહક બેડીમાં પડીશ, દેવોનું વચન મિથ્યા થતું જ નથી.’ આ પ્રમાણે વિચારી વાચાળતા છોડી દઈને તે ખોટી મૂર્છા ખાઈ ગયો. ચાર ઘડી તે પ્રમાણેજ રહીને જાણે અચાનક જાગ્યો હોય તેમ પુત્રોને પૂછવા લાગ્યો કે-‘અરે છોકરાઓ ! આ બધા માણસો કેમ ભેગા થયા છે? મારી આંગળી તથા શરીર ઉપર આ ઘરેણાંઓ ક્યાંથી?’ છોકરાઓએ કહ્યું કે-‘પિતાજી ! તમારામાં ભૂત અથવા તો વાનો પ્રવેશ થયો હતો. બે હજાર રૂપિયા તો તમે નકામા ઉડાવી પાણુ નાંખ્યા.’ આ પ્રમાણે સાંભળી તે બ્રાહ્મણે ખોટો હાહારવ કરી મૂક્યો કે-‘અરે મેં શું કરી નાંખ્યું; આટલા બધા રૂપિયા પાછા ક્યાંથી મળશે?’ આ પ્રમાણે તેને પશ્ચાત્તાપ કરતો જોઈને બધાએ વિચાર્યું કે-‘હવે ઠેકાણે આવી ગયા!!’ ત્યાર પછી તે બ્રાહ્મણે

પહેલાની માફકજ રહેવા માંડયું.

માટે દાન દેવું તે કાંઈ સુલભ નથી. જે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ક્યું હોય તોજ તેના ઉદય સમયે દાન દેવાની ઈચ્છા થાય છે; નહિ તો થતીજ નથી. માટે ભન્ય પુરૂષોએ સુપાત્રદાન દેવામાં આદરવાળા થવું કે જેથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય. જે માણસ ઉત્સાહપૂર્વક ઉદારતાથી સમસ્ત રાજ્યલક્ષ્મીના મૂળ કારણભૂત સુપાત્રદાન દે છે તેને ધન્ય છે. તેઓ માણસ ધન્યકુમારની માફક જગતને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય સ્થાનને મેળવે છે. વળી જે સત્ત્વ વગરના માણસો દાન દઈને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તેઓ બીજા ભવમાં તે ધન્યકુમારના મોટા ભાઈઓની માફક દરિદ્રી થાય છે અને દુઃખ પામે છે.

ધન્યકુમાર તથા તેના મોટાભાઈઓની કથાનો પ્રારંભ.

આ ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણ વિભાગને વિષે કલ્યાણ, લક્ષ્મી, ઋદ્ધિ, સિદ્ધિ તથા મહત્ત્વના એક સ્થાન જેવું શ્રી પ્રતિષ્ઠાનપુર^૧ નામનું ભન્ય શહેર હતું. તે શહેરની પાસેથી ગોદાવરી નામે નદી વહેતી હતી. કવિ કલ્પના કરે છે કે—‘ગોદાવરી નદીમાં સુવર્ણ તથા રત્નો પહેરીને નહાવા આવતી અને જળક્રીડા કરતી સ્ત્રીઓના કંઠમાંથી સરી પડતાં રત્નો પ્રવાહ મારફત તણાઈને દરિયામાં ભળી જતા હોવાથીજ દરિયાને લોકો રત્નાકર કહેતા હશે એમ હું ધારું છું.’

એ શહેરને વિષે મહા કાન્તિ તથા ગુણોથી શોભતો જીતશત્રુ નામનો રાજ રાજ્ય કરતો હતો. શત્રુઓ બીકથી તથા મિત્રો

૧ હાલ પેંઠ કહેવાય છે અને ત્યાંની પાલ્લીઓ વખણાય છે.

પ્રીતિથી તેની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. તે રાજના તરવારરૂપી મેઘમાં મોટા મોટા રાજરૂપી પર્વતો ડુબી જતા હતા. પર્વત જેવા મોટા રાજાઓ તેના તેજરૂપ સમુદ્રમાં નિમજ્જ થઈ જતા હતા. લોકો તેને આ પ્રમાણે ચાર રૂપે જોતા હતા. વડિલ વર્ગ તેના વિનય વિગેરે ગુણોને લીધે તેને બાળક સમજતા, શત્રુઓ શૌર્યાદિ ગુણોથી તેનામાં સાક્ષાત્ યમના દર્શન કરતા, શહેરીઓ ન્યાયનિષ્ઠાદિ ગુણોને લઈને તેને રામ જેવો માનતા અને યુવાન સ્ત્રીઓ તેના અસાધારણ રૂપથી તેને કામદેવનો અવતારજ સમજતી.

યશથી ઉન્નવળ એવા નગરવાસી જનોમાં પોતાના નામ સમાન ગુણુવાળો ધનસાર નામે શ્રેષ્ઠિ વસતો હતો. તેની કીર્તિથી વ્યાપારીની માફક સ્પર્ધાથી બાણે દશે દિશાઓ છવાઈ રહી હતી. લગ્ન દયા વિગેરે ગુણુયુક્ત તેના ચિત્તની સુંદરતાનું વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે. તેના હૃદયને વિષે જગતના નાથ શ્રી બિન્દુશ્વર ભગવાન સદા સર્વદા વસેલા હતા. આવો તે શ્રેષ્ઠિ હમેશાં પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન રહેતો હતો.

તે શેઠને દાન, શિયળ વિગેરે ગુણોથી યુક્ત શીલવતી નામની સ્ત્રી હતી. તે પોતાના કુળની મર્યાદા બળવી રાખી ધરનો ભાર વહન કરતી હતી. અસ્થી મજ્જાની જેમ તેનું હૃદય શ્રી જૈન ધર્મ પ્રતિ પ્રેમવાળું હતું. રૂપ સૌંદર્ય તથા નિર્મળ સ્વભાવમાં સ્વર્ગની સુંદરીઓ પણ તેની પાસે હીસાબમાં નહોતી.

એ પ્રમાણે સુખે ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવતાં તેમને ત્રણ પુત્રો થયા. તે ત્રણેના અનુક્રમે ધનદત્ત, ધનદેવ તથા ધનચન્દ્ર નામ પાડ્યા. આ ત્રણે દાન, માન તથા ભોગ વિગેરે ગુણુયુક્ત હતા. તે ત્રણેને અનુક્રમે ધનશ્રી, ધનદેવી તથા ધનચન્દ્રા નામની સ્ત્રીઓ સાથે

પરણાવ્યા. તેઓ સુખમાં કાળ વ્યતીત કરવા લાગ્યા.

ધનસાર શેઠ પોતાના પુત્રાને સમર્થ જોઈને ધરનો ભાર તેમના ઉપર મૂકી ધર્મકરણીમાં વિશેષ જોડાયા હતા. ચાર ઘડી રાત્રી હોય ત્યારે બ્રાહ્મ મુદ્દર્તમાં ઉઠી તે બધા શ્રુતના સાર રૂપ શ્રી પંચ-પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્રનો જાપ જાપતા હતા. ખન્ને વખત (સવારે ને સાંજે) પ્રતિક્રમણ તથા ત્રણે કાળ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા વિધિપૂર્વક કરતા હતા. દિવસ તથા રાત્રી મળીને સાતવાર ચૈત્યવંદન કરતો હતો અને દરવર્ષ તીર્થયાત્રા તથા રથયાત્રા ભારે આડંબર સહિત કરતા હતા. યથાયોગ્ય અવસરે સુપાત્રદાન તથા અનુકંપાદાન આપી દાનધર્મનું પોષણ કરતા હતા. વૃદ્ધિ પામતી શ્રદ્ધાથી દરરોજ શાસ્ત્ર શ્રવણ તથા ગુરૂસેવા કરતા હતા. આ પ્રમાણે ધર્મમાં એકતાન થઈ જઈને ગૃહસ્થધર્મનો તે નિર્વાહ કરતા હતા.

વધતી જતી લક્ષ્મીવાળા તથા ઇચ્છાનુસાર સાંસારિક સુખ ભોગવતા તે દંપતીને એથો પુત્ર થયો. તે બાળકનું નામ દાટવા જમીન ખોદી ત્યારે તેની અંદરથી દ્રવ્ય ભરેલો ચરૂ નીકળી આવ્યો. ધનસાર શેઠ તે નિધાન જોઈને વિચારવા લાગ્યો કે—'આ બાળક કોઈ અસાધારણ પુણ્યશાળી જણાય છે, કારણ કે જન્મ થવાની સાથેજ તે અસાધારણ લાભનું કારણ થયો છે, માટે આ બાળકનું નામ ગુણનિષ્પત્ત ધન્યકુમાર રાખવું.' પાંચ ધાત્રીઓથી પોષાતો એવો ધન્યકુમાર બીજના ચંદ્રમાની જેમ સૌભાગ્યમાં તથા શરીરમાં વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. પિતાનું હૃદય તે પુત્રને જોતાં નવા નવા મનોરથો બાંધવા લાગ્યું.

એ પ્રમાણે આઠ વર્ષનો થયો એટલે માતાપિતાએ શુભ દિવસે, શુભ શુક્રને મોટા મહોત્સવપૂર્વક તેને કળા શિખવાને માટે

નિશાળે મૂક્યો. પૂર્વ પૂણ્યના પ્રભાવથી ધન્યકુમારે બહુજ સહેલાઈથી બધી કળા અહણ કરી, શિક્ષક તો ફક્ત સાક્ષીરૂપ જ થયા. સર્વ શાસ્ત્રરૂપી પર્વતપર ચડવામાં નિસરણી જેવું શબ્દશાસ્ત્ર તો તેણે મ્હોડેજ કરી નાંખ્યું. પ્રમાણાદિ ન્યાય વિષયમાં તે સર્વથી હુશિયાર થઈ ગયો. શૃંગારરસના શાસ્ત્રોમાં રહસ્ય તથા અર્થને બાળનારો થયો. કાવ્યકળામાં પોતાની બુદ્ધિથી પૂર્વ કવિઓના કરેલા કાવ્યમાં દોષ તથા ગુણો ખતાવવા લાગ્યો. બુદ્ધિ નિર્મળ હોવાથી સાહિત્યના વિષયમાં અવસરોચિત વાત કરતાં તે કદિ ઊતરાતો નહિ. પુરાણ ગ્રંથોમાં પણ તેની બુદ્ધિ ઝળકી નિકળવા લાગી. ગણિત શાસ્ત્ર બરાબર સમજેલ હોવાથી અહ તથા નક્ષત્રોની સમજૂતિ તે બરાબર આપી શકતો હતો. કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળો હોવાથી વાદવિવાદમાં જલદી જવાબ આપતો હતો. પ્રહેલિકા, અંતર્લાપિકા, બહિર્લાપિકા વિગેરે અલંકારશાસ્ત્ર તો બાળકની લીલા માફક તે જલદી સમજી ગયો. સમસ્યાઓનો તો તે સાંભળવા સાથેજ ઉત્તર આપતો. બુદ્ધિ બુદ્ધિ લિપિઓ વાંચવામાં તે કદિ સ્ખલના પામતો નહિ. લીલાવતી વિગેરે સંખ્યા શાસ્ત્રોમાં તે અસાધારણ જ્ઞાનવાળો બન્યો. વ્યાધિનું નિદાન કરવું, ચિકિત્સા કરવી તથા રોગનું મૂળ કારણ શોધી કાઢવું વિગેરે વૈદક ક્રિયાઓમાં નિર્ધનું વિગેરે શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી તે પ્રખ્યાત થયો. સર્વ ઔષધના તથા યોગના પ્રયોગમાં તે આમ્નાયને સમજનારો થયો. વાતો તથા મશકરી કરવામાં પોતાની અસાધારણ શક્તિથી તે સામા માણસને તરતજ નિરૂત્તર કરી નાખતો. રહસ્ય ન સમજી શકાય તેવા શ્લોકોનું નિરાકરણ તે ઝટ કરી નાંખતો (સમજાવી શકતો). નાટ્ય ગ્રંથ રૂપ કસોટી ઉપર પોતાની મતિરૂપ સુવર્ણ ધસીને તેણે ઉઘોતિત

કર્તુ હતું. અન્તર્ધ્યાન વિગેરે વિદ્યાઓ તેણે કાળજી પૂર્વક શીખી લીધી હતી. ઔષધિ, રસ, રસાયણ અને મણિ વિગેરેની પરીક્ષામાં તે જલદી ગુણ દોષ કહી શકતો. મંત્ર, તંત્ર, જંત્ર વિગેરે તે સંપૂર્ણ પણે શીખી ગયો હતો. યુદ્ધમણિ વિગેરે નિમિત્તશાસ્ત્રો જાણે પોતે બનાવેલા હોય તેમ અસ્ખલિતપણે બોલી જતો. ઉત્તાલ એવી ઇન્દ્રજાળ વિગેરે વિદ્યાઓનું રહસ્ય તે સહેલાઈથી સમજાવતો હતો. વચન્તરાજ વિગેરે શુકનશાસ્ત્રના અધ્યયનથી પોતાની દૃષ્ટિએ દ્રાઢ પણ વસ્તુ પડતાંજ તેના ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાનનું જાણે પોતાને જ્ઞાન હોય તેવું વર્ણન કરતો હતો. સંગીત અને છંદશાસ્ત્ર વિગેરેનો નિર્ણય અને સર્વાર્થ, માન, તાલ, માત્રાનુભાવ અને પ્રસ્તાર વિગેરેનું વર્ણન તે સ્પષ્ટ રીતે કરી શકતો હતો. સુસ્વરનામ-કર્મના ઉદયથી સર્વ મનુષ્યને વશ કરી શકે તેવું ગીતગાન લય, મૂર્છા તથા રસપૂર્વક એવું કરતો કે તેનાથી આકર્ષાઈને વનમાંથી હાથી તથા હરણીઆઓ પણ વગર શંકાએ માણસોથી ભરપૂર નગરમાં આલ્યા આવતા હતા. હાથી, ઘોડાની પરીક્ષામાં તથા તેમને કેળવવામાં તે ઘણોજ હુશિયાર થયો હતો. મલ્લયુદ્ધમાં તેનું રહસ્ય સમજી ગયો હોવાથી કળા અથવા બળથી સામા મલ્લનો પરાજય કરવામાં તે કુશળ હતો. ધનુષ્ય વિગેરે શસ્ત્ર વિદ્યાઓમાં પ્રવીણ થવાથી સામા થોડાને તે જલદીથી જીતી શકતો હતો. ચક્રવ્યૂહ, ગરુડ વ્યૂહ, સાગરવ્યૂહ વિગેરે સૈન્યની રચના કરવામાં તે એવો કુશળ થઈ ગયો હતો કે સામો શત્રુ તેનો પરાભવજ કરી શકતો નહીં. ગાંધીના વ્યાપારમાં વિધવિધ કરિયાણાઓ ખરીદવામાં તથા વેચવામાં તે કુશળ થઈ ગયો હતો. ગંધપરીક્ષામાં ઘણો ચતુર હોવાથી માત્ર એક સુધવાથીજ અંદર શું શું છે તેની તે પરીક્ષા કરી શકતો

હતો. વસ્ત્રના વ્યાપારમાં તે અદ્વિષિત બુદ્ધિવાળો થયો હતો. મણિ તથા રત્નના વ્યાપારમાં તેના ગુણ દોષને સમજનાર હોવાથી બધા વ્યાપારીઓ તેને પ્રમાણીભૂત સમજતા હતા. સોના રૂપાના વ્યાપારીઓ તેના વખાણ કરતા હતા. મણિયારાના ધંધામાં જુદાજુદા દેશોમાં નીપજેલી ચીજોના ગુણ દોષ સમજી જઘને તે લેવામાં તથા વેચવામાં પ્રવીણ થયો હતો. જુદા જુદા દેશના આચાર, વિચાર, ભાષા તથા રસ્તાઓ વિગેરેનું જ્ઞાન હોવાથી તે સાર્થવાહ બની મુસાફરોને ઉત્સાહ તથા સત્વપૂર્વક ધ્યાન્યસ્થ સ્થાને લઇ જતો હતો. સમયને સમજી શકનાર હોવાથી તથા કયે વખતે શું બોલવું તેનું બરાબર જ્ઞાન હોવાથી તે રાજસભામાં જતો ત્યારે રાજાને પણ પ્રિય થઇ પડતો. દેવતાની ભક્તિ કરવામાં તે અડગ ધૈર્યવાળો હતો. બધા દેવોની પૂજા કરવાના વિધિમાં પ્રવીણ હોવાથી અદ્ય સમયમાં તે સર્વ દેવોને પ્રસન્ન કરી શકતો. બહુજ તેજસ્વી બુદ્ધિવાળો હોવાથી પ્રધાન તથા મંત્રીનું કામ કરવામાં રાજાની ઇચ્છા સમજી જતો તથા છળ તેમજ બળથી રાજ્યનું રક્ષણ કરતો. યોગ વિગેરે ક્રિયામાં યમ, નિયમ, આસન વિગેરે યોગના અંગો તેના બેઠો સહિત સમજતો. ઔત્પતિકી વિગેરે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિથી શિક્ષિત માણસોના મન પણ તે ખુશ કરી શકતો. સર્વ નીતિ, રીતિ તે સમજતો. વધારે શું કહેવું? સર્વ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાં પારંગત થઈ જવાથી સર્વ કળા, તેજ, યશ, વિવિધ ગુણ તે બુદ્ધિઓના પ્રિયમેલક તીર્થ જેવો તે બની ગયો. ગુણોવડે બાળપણમાં પણ તે વૃદ્ધ જેવો શોભવા લાગ્યો.

અનુક્રમે બાળવયનું અતિક્રમણ કરી યુવતીઓને ક્રિડા કરવાના વન રૂપ યૌવન વયને તેણે પ્રાપ્ત કર્યું. તેના જન્મથી આરં-

ભીને ધનસાર શ્રેષ્ઠિના ધરમાં ચારે બાબુથી ધન ધાન્યાદિ લક્ષ્મી વધવા લાગી હતી, તેથી તેનો પિતા લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ જોઈને નીતિ શાસ્ત્રના નિયમથી વિરુદ્ધ હોવા છતાં ગુણથી આકર્ષાઈને હજારો માણસ પાસે ધન્યકુમારના વખાણ કરતો હતો. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

પ્રત્યક્ષે ગુરવઃ સ્તુત્યાઃ, પરોક્ષે મિત્રબાંધવાઃ ।

કર્માન્તે દાસમૃત્યાંશ્ચ, પુત્રા નૈવ મૃતાઃ સ્ત્રિયઃ ॥

‘ગુરૂની પ્રત્યક્ષ સ્તુતિ કરવી, મિત્ર ને બાંધવોની પાછળ કરવી, દાસ કે સેવકની કાર્યની સમાપ્તિએ કરવી, પુત્રની તો કરવીજ નહીં અને સ્ત્રીની સ્તુતિ મૃત્યુ પામ્યા પછી કરવી.’

આમ છતાં પણ શેઠ તો કહેતા કે—‘જો દિવસથી આ પુત્રનો જન્મ થયો છે તે દિવસથી જાણે મંત્રથી આકર્ષાઈને આવતી હોય તેમ ચારે બાબુથી લક્ષ્મી મારા ધરમાં વધતીજ જાય છે. આ પુત્રના ગુણો બધા શહેરવાસી જનોના ચિત્તને ચોરનારા છે. કોઈ નિપુણ માણસોથી પણ તેની ગણતરી થઈ શકે તેમ નથી. આગલા જન્મના ક્ષેત્ર શુભ ભાગ્યના ઉદયથી મારે ધરે કલપવૃક્ષનો પુત્રરૂપે જન્મ થયો જણાય છે.’

આ પ્રમાણે બહુ પ્રકારે જેમ જેમ તે ધન્યકુમારના ગુણોનું વર્ણન કરવા લાગ્યો તેમ તેમ તેના મોટા ત્રણે ભાઈઓ તે સહન કરી ન શકવાથી ઈર્ષ્યાથી બળવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે બળતા દૃઢરૂપે કોપરૂપી અગ્નિમાં સ્નેહરૂપી તેલનું બળિદાન કરીને પોતાના પિતા ધનસારને બોલાવીને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે—‘હે પિતાજી ! અમે જુદી જુદી જાતના કરિયાણાથી ભરપૂર વહાણો ભરીને જાણે સમુદ્રના મત્સ્યો હાથએ તેમ વારંવાર સમુદ્રમાં મુસાફરી કરીએ છીએ,

તેમજ વારંવાર દેશ પરદેશમાં રખડીએ છીએ, સાહસ કરીને અનેક વસ્તુઓથી ભરપૂર ગાડાં સાથે ન વિંધી શકાય તેવા અરણ્યોમાં રખડીએ છીએ, રસ્તામાં ટાઢ તડકો સહન કરીએ છીએ, ઉન્હાળાના તડકામાં ખેતીનો આરંભ કરાવીએ છીએ, તેમજ દારિદ્ર રૂપી કણને પીલ્લી નાખવામાં થંટી જવા અરધદો? ફેરવીએ છીએ, બજારમાં દુકાને બેસીને વ્યાપાર કરીએ છીએ, અનેક વ્યાપારીઓને ઉધારે દ્રવ્ય અથવા કરિયાણા દઈએ છીએ અને હમેશાં તેના લેખાં કરવાનું કષ્ટ સહન કરીએ છીએ. ત્યાર પછી પાછા તેમને ઘરે વારંવાર આંટા ખાઈને ઉધરાણીઓ કરીએ છીએ, ભાત ભાતની યુક્તિ પ્રયુક્તિથી ધન લાવી કુટુંબનો નિર્વાહ કરીએ છીએ. વળી સામંત રાજા વિગેરેને ધીરેલ ધન કાંઈ કાંઈ કળાઓ કરીને પાછું મેળવીએ છીએ. રાજ્યદ્વારે ચતુરંગ સભામાં જુદા જુદા આશયથી કરાયેલ નિતર્કથી મુશ્કેલ પ્રશ્નોના હુશિયારીથી જવાબ દઈને અમે ચતુર માણસોના મનને ખુશી કરીએ છીએ. જીવી રીતે મોટા મોટા મગરમચ્છોથી તથા મોટા મોટા મોજાઓથી મુશ્કેલીથી તરી શકાય તેવી રેવાનદીને મોટા હાથીઓ તરી જાય, તેવી રીતે દુર્જનોથી, ખુશામતીઓથી અને પરવશપણથી મુશ્કેલ એવી રાજસેવા પણ અમે કરીએ છીએ. આ પ્રમાણે અનેક ઉપાયો કરીને કોટિ ગમે ધન અમે પેદા કરીએ છીએ, છતાં એવા અમારા કષ્ટની અવગણના કરીને તમે ધન્યકુમારની વારંવાર પ્રશંસા કરો છો. પણ જુઓ, હજી સુધી તો તે લજ્જાહીનરમત ગમત પણ છોડતો નથી; વ્યાપાર વિગેરે ઉઘમ તો બાબુ ઉપર મૂકીએ, પરંતુ ઘરમાં સામાન્ય રીતે પોતાના વસ્ત્રાદિ પણ ઠેકાણે મૂકવાનું કામ તે કરતો

નથી, લેખાં વિગેરે કરવામાં પણ ઉદ્યુક્ત થતો નથી, ધરે આવેલ સારા માણસોને આદરત્સકાર આપતાં પણ હંજી આવડતો નથી, તો પણ ધન્યકુમારની વારંવાર વખાણ કરવાની તમારી અજ્ઞાનતા અમને સમજી શકાતી નથી; વળી ધરનો ભાર સહન કરતાં એવા અમારી તમે નિંદા કરો છો; પરંતુ જે માણસ સારા નરસાનું પારખું કરી શકતો નથી તે અધે ઠેકાણે હાંસીને પાત્ર થાય છે. કહ્યું છે કે:—

काके काण्ड्यमलौकिकं धवलिमा हंसे निसर्गस्थिति-
गोम्भिर्ये महदन्तरं वचसि यो भेदः स किं कथ्यते ।
एतावत्सु विशेषणेष्वपि सखे यत्रेदमालोक्यते,
के काकाः खलु के च हंसशिशवो देशाय तस्मै नमः ॥

‘કાગડામાં કૃષ્ણતા તો અલૌકિક છે; હંસમાં ઉજ્જવળતા છે તે સ્વાભાવિક છે. અંનેની ગંભીરતામાં મોટું અંતર છે, પરંતુ તેના વચનમાં જે ભેદ છે તેની તો વાતજ શી કરવી ? આ પ્રમાણે વિશેષણો છતાં પણ કાગડો કોણ ને હંસ કોણ, તેને જે જોળખી શકતા નથી—તેના ગુણની પરીક્ષા કરી શકતા નથી, તે દેશને નમસ્કાર થાઓ.’

માટે હે પિતાજી ! તમેજ અમને મોટા બનાવ્યા હતા અને હવે મોટા માણસો પાસે ધન્યકુમારના ગુણ ગાઈને તમેજ અમને નીચા બનાવો છો. જેવી રીતે ત્રાજવામાં એક પક્ષીને ભારે કરીએ તો બીજું સ્વયમેવ હલકું થઈજ બચે છે, તેવી રીતે ધન્યકુમારના ગુણ ગાઈને તેને મોટો (ભારે) બનાવવાથી અમે હલકા બની જઈએ છીએ. પિતાજી ! જેમ બધા વૃક્ષોમાં સરોવરનું પાણી એક સરખું પહોંચે છે તેવી રીતે તમારો સ્નેહ પણ સર્વ પુત્રમાં

એક સરખોજ હોવો જોઈએ. જેમ સર્વ મહાવ્રતો વિધિપૂર્વક એક સરખાં પાળવાથીજ મુનિ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, તેમજ સર્વ પુત્રોમાં એક સરખાજ ગુણોની સ્થાપના કરવાથી સત્યાસત્યની પરીક્ષા કરી શકનાર માણસોમાં પિતા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. વળી હે પિતાશ્રી ! શાસ્ત્રમાં પણ પુત્રની સ્તુતિ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે અને તે તો તમે કરો છો, માટે કહો કે જે વાતનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ કર્યો હોય તે વાતનો આદર કરવાથી કદિ પણ યશ મળી શકે ખરે ? માખાપે બહુ વખાણ કરીને તથા બહુ લાલનપાલન કરીને ઉચ્છૃંખળ બનાવી દીધેલો પુત્ર તો કુટુંબનો ક્ષય કરનારો થાય છે. લાકડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ શું લાકડાને નથી બાળતો ? વળી બાપુ ! તમે ધન્યકુમારમાં શી અધિકતા જોઈ ને અમારામાં શી ઓછાશ જોઈ કે હંમેશાં જાણે દેવતા હોય તેમ તેના વખાણ કર્યાજ કરો છો ? હે તાત ! જે અરસપરસમાં સ્નેહહતાને વધવા દેવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો ધન્યકુમારના વખાણ કરવા રૂપી અગ્નિ હવે વારંવાર ન ચેતાવશે અને અમારા બધા ઉપર એક સરખી દષ્ટિ રાખશે. ”

પુત્રોનાં આવાં શબ્દો સાંભળીને ગુરૂએ થયેલા તે પુત્રોને શાંત કરવા માટે પિતાએ કહ્યું કે—‘ હે પુત્રો ! તમે ડોળા પાણીના ખાખોચીઆની જેવા મલિન આશયવાળા છો; તમારે સ્વચ્છ થવાને માટે મારી જેવાના વચનરૂપ કતક ક્ષણતી જરૂર છે. તેનો ઉપયોગ કરો. હે પુત્રો ! હંસની માંડૂક નિર્મળ બંને પક્ષવાળા મને સાચું ખોટું બોલવાની મૂર્ખાઈ કરતો તમે કદિ જોયો છે ખરે ? ગોવાળીઆથી માંડીને મોટા રાજ મહારાજાઓ સુધી સર્વ મનુષ્યોમાં મારી તુલના શક્તિના વખાણ થાય છે અને તે

પ્રમાણે પરીક્ષા કરવામાં કુશળ એવા મેં જે ગુણો હતા તેનાજ વખાણ કર્યા છે. જે ગુણવાન માણસના ગુણો ગાવામાં પણ મૌન ધારણ કરીએ તો તે પ્રાપ્ત થયેલી વચનશક્તિને નિષ્કળ કરવા જેવું છે. તેથી આ ગુણવાન પુત્રની નિષેધ કરાયેલી સ્તુતિ પણ હું કરું છું. અરે પુત્રો ! ધન્યકુમારના જન્મ પછી જેવી લક્ષ્મી આપણા ઘરમાં વધી છે તેવી પહેલાં નહોતી; તેથી કરીને અન્વય તથા વ્યતિરેક બન્નેથી ધન્યકુમારનેજ તેના કારણરૂપ હું તો સમજું છું. હે પુત્રો ! જેમ ચંદ્રોદય સમુદ્રની ભરતીનું, જેમ સૂર્ય કમળને ખીલવાનું, જેમ વસન્ત પુષ્પને આવવાનું, જેમ બીજ અંકુરો ફુટવાનું, જેમ વર્ષાદ સુકાળનું તથા જેમ ધર્મ જયનું કારણ છે, તેમ આટલું પણ ચોક્કસ સમજાવે કે આપણા ઘરમાં લક્ષ્મી વધવાનું કારણ ધન્યકુમાર સિવાય બીજું કંઈજ નથી. જેવું ભાગ્ય તથા સૌભાગ્ય અને જેવી બુદ્ધિની નિર્મળતા ધન્યકુમારમાં દેખાય છે તેવી તેના સિવાય બીજે કોઈ સ્થળે ભાળી છે ? પુત્રો ! જે તમને મારા વચનમાં વિશ્વાસ ન હોય તો હું આપું તેટલા ધનથી વ્યાપાર કરી પોતપોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરો. એક સરખો ઉઘમ એક સરખા ધનવડે કરવાથી પોતાના ભાગ્યાનુસાર ફળ મળે છે. ‘ પૂરા ભરેલા સરોવરમાંથી પણ ઘડો તો પોતાના માપ પૂરતું જ પાણી લઈ શકે છે. ’

પછી જેમ દરદી વૈદે આપેલું પોતાને ગમતું ઔષધ ખુશીથી સ્વીકારી લે છે તે પ્રમાણે ત્રણે પુત્રોએ શ્રેષ્ઠિતું કહેવું સ્વીકારી લીધું. શેઠે વ્યાપાર કરવાને માટે ચારે પુત્રોને ત્રણસો ત્રણસો સોનાના સિક્કા આપીને કહ્યું કે— હે પુત્રો ! આ સોનાના સિક્કાથી જુદે જુદે દિવસે વ્યાપાર કરીને પોતાના ભાગ્ય પ્રમાણે

મળેલ લાભથી આપણા કુટુંબને તમારે ભોજન આપવું.’

હવે પ્રથમ મોટા પુત્ર ત્રણસો સોનાના સિક્કા લઈ વ્યાપાર કરવા ગયો; પરંતુ ઘણો પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ તેને મહેજસાજ લાભજ મળ્યો; કારણકે દરેક મનુષ્યને પોતાના કર્મના ઉદય અનુસારજ ફળ મળે છે, પ્રયત્ન પ્રમાણે મળતું નથી. પછી તેણે વ્યાપારથી મેળવેલા ધનથી ક્ષુધાને તોડવાને સમર્થ એવા વાલ તથા તેલ લાવીને કુટુંબને ભોજન કરાવ્યું. બીજા દિવસે બીજા ભાઈએ પોતે કમાયેલ ધનથી ચોળા લાવી કુટુંબને જમાડ્યું. ત્રીજા દિવસે ત્રીજા ભાઈએ પોતે લાવેલ નક્ષથી જેમ તેમ કરીને કુટુંબને તૃપ્ત કરવા પ્રયાસ કર્યો.

હવે ચોથા દિવસે પિતાએ કસોડો રૂપિયા કમાવાને તૈયાર થઈ ગયેલ ધન્યકુમારને પણ ત્રણસો સોનાના સિક્કા આપ્યા. પછી જેમ અષાઢ મહિનાનું વાદળું જળ લેવાને માટે સમુદ્ર તરફ જાય છે, તેવી રીતે ધન્યકુમાર પિતાએ આપેલ સિક્કા લઈને ધન કમાવાને માટે બહાર તરફ ચાલ્યા. સારા શુકનથી પ્રેરાઈને ધન્યકુમાર એક મોટા પૈસાદાર ગૃહસ્થની દુકાને જઈને બેઠા. તે શેઠ પોતાના મિત્ર લખેલી નોકર સાથે આવેલી ચીકી નોકરના હાથમાંથી લઈ છાનોમાનો ઉઘાડીને મનમાં વાંચવા લાગ્યો. તે પત્રમાં લખ્યું હતું કે—“શ્રી પ્રતિષ્ઠાનપત્તન શહેરે, મહા શુભસ્થાને, પરમપ્રિય મિત્ર મહેશ્વર જી, સાર્થના સ્થાનથી તમારો સ્નેહી મિત્ર અમુક નામનો વ્યાપારી સ્નેહ તથા કુશળ સમાચાર પૂર્વક પ્રણામ સાથે કહેવારો છે કે—અહિં સર્વ કુશળ છે, તમારી કુશળતાના સમાચાર જરૂર મોકલતા રહેશો. હવે કામની વાત ઉપર આવીએ. મેઘ સમાન ક્ષયદાકારક એક સાર્થવાહ અગણિત કરિયાણાથી ભરેલાં ગાડાંએ

સહિત તમારી તરફ આવે છે. વળી તે જ્યાંથી આવે છે તે સ્થા-
નેજ પાછો જવા માગે છે. બંધો ! દરિદ્રતાનો નાશ કરવાને
સમર્થ મોટા વ્યાપારીઓને થોડા બહુ કરિયાણા તેની પાસે છે.
ખર્ચે તે કારણ હો, પરંતુ તે સાર્થવાહ સહેજસાજ લાભથી પણ
પોતાના કરિયાણા વેચી પોતાને વતન જવા ઉત્સુક થઇ ગયો છે.
માટે હે મિત્ર ! તમારે તે સાર્થવાહ પાસે જલદી આવીને તેના
કરિયાણાનું સાટું કરી લેવાની જરૂર છે, તેથી તમને તેમજ મ-
ને ભારે લાલ થવાનો સંભવ છે. આ પ્રકારના ઘણા લેખો અગાઉ
પણ મેં આપના તરફ લખી મોકલ્યા હતા, પરંતુ તમે એકનો
પણ જવાબ આપ્યો નથી. કદાચ મ્હારે એક પણ પત્ર સોનાના
નિધાનની જેમ તમારા હાથમાં આવ્યો નહિ હોય, માટે હવે તો
જલદી આવજો. ”

આ પ્રમાણેનો પત્ર વાંચી તેનો અર્થ વિચારી અનાર્થની
માફક સવારના પણ ભૂખ્યો થઈ ગયેલો તે શેઠ વિચારવા લાગ્યો.
કે—‘લાભથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી અગણિત ચીજો સહિત
તે સાર્થવાહ નજદિકમાં આવ્યો છે, પરંતુ વ્યાપારમાં યુથાઈ
ગયેલ બીજા અહીંના કોઈ પણ વ્યાપારીને તેની ખબર નથી, માટે
ધરે જઈ ભોજન કરી ચિત્ત સ્વસ્થ બનાવું ને પછી જઈ, કારણકે
ચિત્ત સ્વસ્થ હોય ત્યારેજ બુદ્ધિ ખરાબર કામ આપે છે અને આ
ખરિદી બુદ્ધિથીજ સારી રીતે થઈ શકે તેવી છે. માટે જમ્યા પછીજ
ત્યાં જઈ સાર્થવાહને જયગોપાળ કરી એકલો હુંજ તેની સર્વ
ચીજો ખરિદી લઇશ. પછી વેચાતી લીધેલી એ ચીજોથી મને ભારે
લાભ જરૂર થશે, કારણકે આ શહેરમાં કોઈની દુકાને એવી કરિ-
યાણાની ચીજો નથી.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને શેઠ તો ધરે

ભોજન કરવા ગયા; ‘દુનિયામાં આવી રીતે ભૂખ સર્વને વિપ્લવકર્તા થઈ પડે છે.’

દરમિયાન તેની દુકાન ઉપર બેઠા બેઠા ચોખા ભોજપત્રપર લખેલા તે પત્રના પ્રતિબિંબથી વંચાતા અક્ષરો છાનામાના પોતાની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિથી ધન્યકુમારે વાંચી લીધા અને વિચાર કર્યો કે—‘આ વિચાર કરવાની શક્તિ વગરના માણસની મૂર્ખાઈ તો બુઝે, એ પોતાનો મિત્ર ખાસ ખાનગી રીતે તાકીદે જવાનું લખી જણાવે છે, છતાં આ લેખ વાંચી ભોજન કરવા ગયો; વ્યાપારીને આવી બેદરકારી ન જાણે. હવે તે જમીને ઘરેથી પાછો આવે તે પહેલાં તે સાર્થવાહ પાસે જઈને હું તેની વેચવાની તમામ ચીજો મારા તાબામાં લઈ લઉં; કારણ કે દ્રવ્ય પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ ઉઘમજ છે.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાને ઘરે જઈને સુંદર વસ્ત્રાલંકાર સજ્જ થોડે સ્વાર થઈ પોતાને યોગ્ય મિત્ર તથા આકર્ષે લઈને તે તરતજ પેલા સાર્થવાહ પાસે જવા નીકળ્યો. તે અડધો માઈલ લગભગ ગયો હશે ત્યાંતો રસ્તામાંજ તે સાર્થ તથા સાર્થવાહનો ભેટો થયો. પરસ્પર કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી ધન્યકુમારે વેચવાની ચીજોની જાત તથા સંખ્યા વિગેરે પૂછી લીધી. સાર્થવાહે જોવી હતી તેવી સર્વ વાત કરી.

હવે ધન્યકુમારે સાર્થવાહને તે ચીજો વેચાતી લેવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. તે શેઠે પણ પોતાના હાથની સંજ્ઞાથી બીજા સાથના વ્યાપારીઓ સાથે ચોક્કસ કરી વેચવાની ચીજોની કિંમત કહી, એટલે ધન્યકુમારે તે કબુલ રાખી. ધન્યકુમારે તે ચીજો ખરાખર છે કે કેમ તે સેજસેજ હાથમાં લઈ આંખ ફેરવીને બેઈ લીધું. પછી તે બધી ચીજોનું પાકું સાદું કરીને તે પોતાના

તાબામાં લીધી. બધું ચોકસ થયા પછી તેની નિશાની તરીકે પોતાની મહોર તેના ઉપર કરી દઇને તે નિશ્ચિન્ત થયો.

પેલા શેઠજી પોતાના ઘરે ભોજન કરીને સાર્થ સામા જવા માટે ઉત્સુક થઇ તૈયારી કરવા લાગ્યા. તેથી બીજા વ્યાપારી પણ સાર્થ આવેલ છે તેમ જાણીને ત્યાં જવાની ઈચ્છાથી તે શેઠની સાથેજ સાર્થને મળવા આદ્યા. માર્ગમાં જતાં સાર્થનો અધ્યક્ષ સાર્થ સાથેજ તેમને મળ્યો. અરસપરસ શિષ્ટાચારપૂર્વક પ્રણામ કરીને સુખ સમાચાર પૂછ્યા. પેલા શેઠજીએ સાર્થના અધ્યક્ષને તેની ચીજે લેવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. તે સાંભળી હસીને તે સાર્થવાહે બધા વ્યાપારીઓને કહ્યું કે—‘તમારું કલ્યાણ થાઓ, પરંતુ હવે હું શું કરું ? મેં હમણાજ મારી સર્વ વસ્તુઓ આ ધન્યકુમારને વેચી દીધી છે અને મેં તેનો લેખ પણ લઇ લીધો છે, (ખાતું પણ લીધું છે.) હવે બધું નક્કી થઇ ગયા પછી જો ફરી જાઉં તો તો મારી અપધીર્તિજ થાય.’ શેઠના મિત્રે પણ કહ્યું કે—‘મેં પહેલાંથીજ તમને ચીઠ્ઠી લખી મોકલી હતી, પરંતુ આજસુ થઇને તમે પ્રસંગનો લાલ ન લીધો. હવે તેમાં મારો શો દોષ ? હવે તો ધન્યકુમારનેજ તમે હાથમાં દ્યો. તેને યોગ્ય લાલ આપીને પણ જો આ ચીજે ખરીદી લેશે તો તમને મોટો લાલ મળશે.’

આ પ્રમાણેની વાત સાંભળી તે શેઠ ધન્યકુમાર પાસે જઇ કહેવા લાગ્યો કે—‘હે ભાગ્યશાળી ! તમે ખરીદેલ ચીજે મને આપો અને નફાના એક લાખ સોનૈયા દ્યો કે જથી મારું અહિં આવવું સફળ થશે અને તમને વગર મહેનતે ધન મળશે. આ બધાં શેઠિયાઓની લાજ રાખો, કારણ કે તેમ કરવાથી તમને ધન તથા યશ બન્નેનો લાલ મળશે, તેમજ વળી અમે તમારો

ઉપકાર લાંબા વખત સુધી ભૂલશું નહિ.’ ધન્યકુમાર આમ રોકડા લાખ રૂપિયા મળવાથી પોતાની ઇચ્છા પાર પડેલી છતાં મીઠાં વચનથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે—‘પુત્રીથી આ ચીજો સ્વીકારો; જો કે આ ચીજોથી મને તો ઘણો લાભ છે, પરંતુ ભલે તમારી ઇચ્છા છે તો લાખ સોનૈયાજ આપો. આપના જેવા વડી-લનું વચન કેમ ઉથાપાય ? કુળવાન માણસને વડિલનો વિનય બળવો તેજ યોગ્ય છે.’ આ પ્રમાણે મીઠાં વચનથી તેમને રાજ કરી વેચાણનું ખત કરી આપી, લાખ સોનૈયા લઈને તે ઘેર આવ્યા. પિતાને પ્રણામ કરી તે ધન તેમની આગળ મૂકી દીધું, અને બનેલ વાત સર્વ કહી બતાવી.

પછી હજારો સોનૈયા ખરચી ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરવ. માંડી. રસોડયાઓએ પણ જાતજાતની ચીજો મેળવીને તથા ઘણી જાતના મસાલા નાંખીને સરસ ભોજન તૈયાર કર્યું. પોતાની જ્ઞાતિના માણસો સગાં બહાલાં તથા મિત્રોને નોતર્યા. તેઓ આવીને પોતપોતાને આસને જમવા બેસી ગયા. હવે સૌથી પહેલાં કુળની નાની બાળિકાઓ નારંગી સંતરા વિગેરે મીઠાં ફળો તથા ખજૂર, દરાખ, આલુ વિગેરે મેવો પિરસી ગઈ. તે ફળો ખાતાં તથા ધન્યકુમારના ગુણનું વર્ણન કરતાં ઝોરજ રસ તથા તૃપ્તિનો આનંદ ભોગવવા લાગ્યા; ત્યારપછી સ્વાદિષ્ટ અને મનને ખુશ પુશ કરી દે તેવા ભાતભાતની ચીજોથી બનાવેલા લાડુ આવ્યા; પછી ઘીથી ભરેલા, બણે સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવેલ હોય તેવા, ચંદ્રના મંડળ જેવા સફેદ સુગંધી ઘેખર લાવવામાં આવ્યા, તે સિવાય મધુર રસની ઇચ્છવાળાને તૃપ્ત કરનાર, તેમજ ગળામાંથી પસાર થતાં ગટક ગટક એવો અવાજ કરતા સફેદ પેંડા

પીરસવામાં આવ્યા; વળી ગંગા કિનારે આવેલ રેતી જેવી સફેદ ખાંડથી મીઠો બનાવેલો અને શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલ ગરમીને શાંત કરી નાંખતો શીખંડ પીરસાયો. આ બધું આવી ગયા પછી મીઠી ચીજોથી તૃપ્ત થઈ ગયેલ ઉદરવાળા આમંત્રિત ગૃહસ્થોની આહાર પચાવવાની શક્તિની મન્દતાનો નાશ કરનાર મીઠું હળદર તથા મરચાં વિગેરે દીપક ચીજો નાખીને બનાવેલી ઉની ઉની પૂરીઓ પીરસવામાં આવી, તેમજ બધા રસની મેળવણીથી તૈયાર કરેલ ખજુર વિગેરે પિરસાણા; ત્યાર પછી સુગંધી, ઉજવળ, સુકોમળ તથા સિન્ધવ અને સારા ક્ષેત્રમાં ઉગેલા ખંડ અને કલમશાળી વિગેરે જાતના ચોખ્ખા, ખાવાની ઈચ્છા ઉદ્ભવ કરનાર મગ, તથા શહેરવાસી લોકોને ખુશ કરવા માટે પીળી તુવેરની દાળ પીરસવામાં આવી, તે સાથે બહુજ સુગંધી ઘી તથા અઢાર જાતના શાક દરેક ભાણામાં મૂકવામાં આવ્યા; તે સિવાય જમનારના હારથ જેવા ઉજળા કરંબા પણ પીરસવામાં આવ્યા. આ પ્રમાણે જાતજાતની જમવાની ચીજોથી બધાં સગાં બહાલાંઓ આનંદથી જમ્યા. જમ્યા પછી સર્વને પાન સોપારી વિગેરે તાંબુળ આપવામાં આવ્યું. ત્યાર પછી સગાં બહાલાં તથા જ્ઞાતિનાં લોકો ધન્યકુમારના વખાણ કરતા કરતા પોતપોતાને ઘરે ગયા.

હવે બાકી રહેલ દ્રવ્ય ખરચી નાંખી તેણે પોતાની ભાભી-ઓના જાતજાતના ઘરેણાં કરાવ્યાં. તેમાં હાર, અંહાર, એક સેર, ત્રણ સેર, પાંચ સેર, સાત સેર તથા અઢાર સેરવાળાં હાર તથા બીજા કનકાવળી, રત્નાવળી અને મુક્તાવળી વિગેરે કેડ, ડોક, કાન, હાથ વિગેરેમાં શેણે તેવા ઘરેણા કરાવી તેમને આપ્યા. ભાભીઓ બહુ ખુશી થઈને પોતાના દિયરને કહેવા લાગી કે—‘હે દિયરજી !

અમારા આગલા કોઇ પુણ્યથીજ તમારો જન્મ થયો લાગે છે. વાહ ! કેવી અદ્ભુત તમારા ભાગ્યની રચના છે ! કેવું અદ્ભુત તમારું ભાગ્ય છે ! ધનના મૂળ ખીજ જેવા વ્યાપારમાં પણ તમારો કુશળતા કેવી છે ? અને બધી બાબતમાં કુશળ હોવા છતાં તમારામાં નરમાશ કેટલી બધી છે ! અહા ! આટલી નાની વયમાં પણ તમારું સર્વ વર્તન એક ઠરેલ માણસને છાજે તેવું છે !! હે દિયરજી ! તમે દીર્ઘાયુષી થાઓ, ખુબ આનંદ મેળવો, જય પ્રાપ્ત કરો, અમને પાળો, લાંબા વખત સુધી સગાં બહાલાંને આનંદનું સ્થાન બનો તથા તમારા સારા ચારિત્રથી પોતાના વંશને પવિત્ર કરો.' આ પ્રમાણે બાબીઓ પોતાના દિયરના વખાણ કરવા લાગી.

એ પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રીઓથી ધન્યકુમારની પ્રશંસા સાંભળી ધનદત્ત વિગેરે ભાઈઓ તેની વિશેષ ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા. પિતાએ ઈર્ષ્યાયુક્ત તેમનાં વચનો સાંભળીને તેમને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“હે પુત્રો ! ગુણી માણસોના ગુણોની અદેખાઈ કરવી તે ઉત્તમ પુરૂષોને યોગ્ય નથી. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—‘ આગની જ્વાળામાં પોતાના શરીરને હોમી દેવું સાડું, પરંતુ ગુણવાન પુરૂષોની સહજ પણ અદેખાઈ કરવી તે સારી નહિ.’ ભાગ્યહીન પુરૂષો પુણ્યશાળી પુરૂષની મહત્ત્વતાડપી અશિથી વારંવાર બળતા પોતે તે રસ્તે જવાને અસમર્થ હોવાથી પગલે પગલે સ્ખલના પામે છે તથા નિંદા કરે છે. જેનાથી આ આખી દુનિયા શોભે છે તેવા ગુણવાન પુરૂષો તો દૂર રહ્યા, પરંતુ જેઓમાં ગુણોની અનુમોદના કરવાની શક્તિ હોય છે તેવા પુરૂષો પણ ત્રણ જગતને વિષે પૂજ્ય છે. હે પુત્રો ! ગુણોની અદેખાઈ કરવાથી તો પૂજ્ય હોય તે પણ પૂજવાને અયોગ્ય બને છે અને ગુણોની પ્રશંસા

કરનાર તેજ વિનાનો હોવા છતાં પૂજવાને લાયક બને છે. ગુણ ઉપરના રાગ તથા દ્વેષ ઉપર બે મુનિઓનું દષ્ટાંત છે તે સાંભળો.'

ગુણના રાગ અને દ્વેષ ઉપર યામલમુનિનું દષ્ટાંત.

પૂર્વે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનાર, તપથી કૃશ થઇ ગયેલા શરીર વાળા, જ્ઞાનરૂપી સમૃદ્ધ તરી ગયેલા તથા ભવનો ભય જન્મને ઉત્પન્ન થયો છે તેવા એક મહામુનિ થઈ ગયેલ છે. એક વખત ધર્યાસમિતિ પાળતા, કપટ રહિત મનવાળા અને હમેશાં પ્રમાદ રહિત એવા તે મુનિ ભિક્ષા માટે એક સ્ત્રીના ઘરમાં ગયા. તે સ્ત્રીના હાવભાવ, વિભ્રમ, કટાક્ષ વિગેરે વિલાસ જોયા છતાં અશુભ્ય મનવાળા તે મુનિએ કાચખાની માફક ઇન્દ્રિયો ગોપવીને તેના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી રાગ રહિત એવા તે મુનિમહારાજ પોતાની ગંભીર વાણીથી કદપ વૃક્ષ સમાન ધર્મલાભ આપીને યોગ્ય સ્થળે ઉભા રહ્યા. હવે ઘરમાંથી તે યુવાન સ્ત્રી ઋષિરાજને આવેલા જોઈને ધર્મબુદ્ધિથી નિષ્કપટપણે ભોજન હાથમાં લઈને બહાર આવી, તેટલામાં તો તે મુનિરાજ આહાર લીધા વગરજ અન્ય સ્થાને ચાલ્યા ગયા. તે શ્રદ્ધાવાન સ્ત્રી મુનિરાજ ગોચરી લીધા સિવાય ગયા તેથી બહુ નાશીપાસ થઇ અને પોતાના ભાગ્યની નિન્દા-પૂર્વક ખેદ કરવા લાગી.

થોડાજ વખત પછી ત્યાં ભાગ્યયોગે એક ગુણ ઉપર રાગ-વાળા છતાં ફક્ત મુનિવેષધારી સાધુના ગુણ રહિત મુનિ આવ્યા. પેલી શ્રાવિકા તેમને આવેલ જોઈને હાથમાં વહોરાવવા યોગ્યચીજો લઈ વહોરાવવા આવી. મુનિએ પણ તે વસ્તુઓનો સ્વીકાર કર્યો. હવે તે શ્રાવિકા પહેલા તથા બીજા સાધુ વચ્ચે આવો તફાવત જોઈને બોલી કે—'હે મુનિરાજ ! જો તમને ગુસ્સો ન ચડે તો એક

પ્રશ્ન પૂછવાની મ્હને ઇચ્છા થઈ છે તે પૂછું.' વેષધારી સાધુએ કહ્યું કે—'હે નિર્મળ આશયવાળી સ્ત્રી ! જે ઇચ્છા હોય તે ખુશીથી પૂછ, કારણ કે હું શેષરૂપી દોષનો શોષ કરનાર હોવાથી 'કાઠનું' કોથ ઉત્પન્ન થાય તેવું વચન સાંભળીને પણ સ્વભાવને ટેકાણે રાખી શકું છું.' તે શ્રાવિકાએ કહ્યું કે—' તમારી પહેલાં એક તમારી જવાબ સાધુ આવી ગયા, તે મેં આપવા માંડેલ ભિક્ષા તરફ ફક્ત દ્રષ્ટિ કરીને લીધા વિના પાછા ચાલ્યા ગયા. એક દાણ પછી તમે આવ્યા અને તમે તો તે ભિક્ષાનો સ્વીકાર કર્યો, માટે તમારા બન્ને વચ્ચે આવડા તફાવતનું કારણ શું ?' તે વેષધારી સાધુએ કહ્યું કે—'હે સુજ્ઞ સ્ત્રી ! તે સાધુ તો પ્રાણીઓની રક્ષા કરવામાં તત્પર, નવ ગુપ્તિધારી, મહા મુનિરાજ હતા; કાઠ બતની શરીરપરની મમતા વિનાના હોવાથી તે મુનિરાજ માત્ર આ દેહ ધર્મનું સાધન છે તેમ સમજી તેને ટકાવી રાખવાને જોવો તેવો લુપ્તો સુખો આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તેવો અંત, પ્રાંત તથા તુચ્છ આહાર પણ ઈંગાળ, ધૂમ્ર વિગેરે દોષથી રહિતપણે તેઓ વાપરે છે. અતિ સ્નિગ્ધ કે મિષ્ટ ખોરાક તો તેઓ લેતાજ નથી. વળી હે ભાગ્યવાન સ્ત્રી ! તારા ધરનું બારણું નીચું હોવાથી અંધારામાં ખોરાક કેવો છે તે બરાબર આંખથી ન દેખાય તેથી તે દયાળુ મુનિરાજ આહાર લીધા વિના પાછા ગયા છે.' 'ત્યારે તમે તેવો આહાર શા માટે ગ્રહણ કર્યો ?' તેમ તે સ્ત્રીએ પૂછવાથી તેણે કહ્યું કે—' હે કલ્યાણિ ! જે તેનું કારણ તારે સાંભળવુંજ છે તો સાંભળ. પહેલાં તો ભિક્ષા મળવાનું સાધન હોવાથી આ વેષ મેં ફક્ત બહારથીજ રાખેલો હોવાથી હું એક વેષધારી

૧ ખાતાં આહારને વખાણવો કે કવખોડવો તે ઈંગાળ ને ધૂમ્ર-
દોષ કહેવાય છે.

સાધુ છું, સાચો સાધુ નથી. હે સુન્દરિ ! પ્રથમ આવી ગયેલ સાધુની ધીરજની શી વાત કરવી ! તે તો પ્રાણાંતે પણ સ્પૃહા કરે તેવા નથી. તેવા ગુણવાળાની પાસે હીનસત્ત્વ અને શરીરની લાલનાપાલના કરવાની ઈચ્છાવાળો હું શી ગણત્રીમાં છું ? એક કાળ માત્રથી હાથીનો વધ કરનાર સિંહની પાસે શિયાળિયું તે શી ખિસાતમાં ? સૂર્યના તેજમાં આગિયાના પ્રકાશનો તે શો હિસાબ ? તે તો સર્વ ગુણરૂપી રત્નોથી શોભાયમાન સાચા મુનિરાજ છે અને હે ભદ્રે ! હું તો ચંચાપુરૂષ [ચાડિયા] ની જ્યોત્ કક્ત નામધારી સાધુ ખની વેષના આડંબરવડે ઉદરવૃત્તિ કરું છું, તેના અને મારામાં મોટો તફાવત છે. ' આ પ્રમાણે કહીને તે સાધુ ગયા.

પછી તે શ્રાવિકા વિચારવા લાગી કે, જીવહર્ષદ્રિયને કાબુમાં રાખી શકનાર આ બન્નેને ખરેખર ધન્ય છે. તેમાંથી એક ગુણનો ભંડાર તથા બીજો ગુણની અનુમોદના કરનાર છે. બન્ને પ્રશંસાને યોગ્ય છે. કહું છે કે—

નામુળી ગુણિનં વેત્તિ, ગુણી ગુણિષુ મત્સરી ।
ગુણી ચ ગુણરાગી ચ, સરલો વિરલો જનઃ ॥

‘નિર્ગુણી માણસ ગુણવાન્ને ઝોળખી શકતો નથી, ગુણવાન્ ધણું ખરું અન્ય ગુણવાન્ પ્રત્યે દ્વેષ રાખનાર હોય છે, ગુણવાન્ તથા ગુણની અનુમોદના કરનાર સરલ માણસ દુનિયામાં ક્વચિત્ જ માલુમ પડે છે. ’

પ્રમાદથી મુગ્ધ બનેલા લોકો આ જગતમાં પગલે પગલે પોતાની સ્તુતિ તથા પારકાની નિન્દા કરે છે, પરંતુ પારકાની સ્તુતિ તથા પોતાની નિન્દા કરનાર કોઈ જ જોવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે તે બન્નેના ગુણની અનુમોદના કરતી તે ઉભી હતી, તેવામાં સાધુનું નામ જણે વગોવ્યું છે તેવો એક સાધુ ત્યાંજ ભિક્ષા માટે આવ્યો. તે ગુણવાનો ઉપર દ્રેષ રાખનાર, બીજના છિદ્રોજ નિહાળનાર, અદેખાઈની આગથી બળી ગયેલ દુઃખવાળો તથા ફક્ત વેશધારી સાધુ હતો. તેને આવેલ જોઈને તે શ્રાવિકાએ ધરમાંથી અન્ન વિગેરે લાવી તેને વહોરાવ્યા. પછી તેણીએ પહેલાની માફકજ સર્વ વાત નિવેદન કરી અને તે પ્રમાણેજ પૂછ્યું. એટલે તે સાધુએ ધૃષ્ટતાથી જવાબ આપ્યો કે— હે ભદ્રે ! મોટાઈ મેળવવા ઇચ્છનાર તે બન્નેને હું બરાબર જોળખી ગયો. તેમાં પહેલો સાધુ પ્રપંચી હોવાથી માયા કપટથી માણસોના મન ખુશ કરે છે અને બીજો પોતાના દોષો કહેવાની કળામાં હુશિયાર હોવાથી મીઠા મીઠા વચન બોલી સુખે પોતાના પેટનો ખાડો પૂરે છે. બીજનાં વખાણ કરી પોતાની લઘુતા બતાવવા પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ તે બન્ને તો દંબના દરિયા જેવા છે; પરંતુ હે કલ્યાણિ ! હું તો દૂરથીજ દંબને છોડી દેનાર, પ્રપંચ રહિત છું; જે મળે તે આહાર ગ્રહણ કરું છું, પરંતુ સરળ સ્વભાવનો હોવાથી વારંવાર દરેક ચીજમાં દોષ દેખાડવારૂપ કપટ ક્રિયામાં કુશળ થઈ કદા ગ્રહ કરતો નથી. હે ભદ્રે ! બહાર શોભા દેખાડવા માટે પહેલાં મેં પણ લોકને રંજન કરનારી આ કપટકળાનો વારંવાર આશ્રય લીધો છે; કંઈક સારા સારા માણસોને છેતરી મારી મોટાઈ બતાવી મેં પેટ ભર્યું છે, પરંતુ હવે તે કળા છોડી દીધી છે અને તેમ હોવાથીજ આ લોકોનો કપટકળા હું બરાબર સમજી ગયો છું. મેં તો તેવી ઠગાઈમાં કાંઈ સાર ભાળ્યો નહિ, તેથી તેને છોડી સરળતા સ્વીકારી છે.’ આમ કહી તે ચાલતો થયો.

તેના ગયા પછી પેલી શ્રાવિકા મનમાં ગુસ્સે થઈ આ પ્રમાણે વિચારવા લાગી કે—અહો ! ઇર્ષ્યાથી એવો આ સાધુ કેવું ધડા વિનાનું બોલતો હતો ? ઇર્ષ્યાયુક્ત તેનું બોલવું સાંભળવું તે પણ અયોગ્ય હતું. એકલી તેની નિર્ગુણતાજ દુનિયામાં માતી નહોતી. અહો ! વિના કારણ તેનામાં કેટલી ઇર્ષ્યા હતી ! ખરેખર પહેલાં મુનિ ગુણના ભંડાર જેવા હતા, બીજા મુનિ ગુણની અનુમોદના અને બીજાના ગુણાનુવાદ કરવામાં સો મોઢાવાળા હોય તેવા હતા. તેમજ પોતાના દોષ પ્રકટ કરવામાં પણ ચતુર હતા. તેથી તે બંને સારા આશયવાળા તેમજ જગતને પૂજવાને યોગ્ય હતા. આ ત્રીજે સાધુ તો પાપી, દોષથી ભરેલો, ગુણીની ઇર્ષ્યા કરનારો તથા મોઢું જોવાને પણ અયોગ્ય હતો. ’

જેવી રીતે તે શ્રાવિકાએ ગુણ વિનાના છતાં પણ ગુણની અનુમોદના કરનાર તેમજ ગુણવાળા બન્નેની પૂજા કરી પરંતુ ઇર્ષ્યાવાળા વેષધારી સાધુને દૂરથીજ પડતા મૂક્યા તેમ હે પુત્રા ! હમે પણ ઇર્ષ્યા છોડી દઈને કલ્પવૃક્ષ સમાન ગુણોની અનુમોદના કરવાની શક્તિ મેળવો.

આ પ્રમાણે સુંદર ગુણોની અનુમોદના કરવાની શિક્ષા આપનારી ધનસાર શેઠની વાર્તા સાંભળીને ત્રણ ભાઈઓ સિવાય બંધા સગાં વહાલાંઓ રાજી થયા.

ઇતિ શ્રી જિનકીર્તિસૂરિ વિરચિત પદ્યબંધ દાન-
કલ્પદ્રુમ (શ્રી ધન્ય ચરિત્ર) ની ઉપરથી રચેલા
ગદ્યબંધ ધન્ય ચરિત્રના પ્રથમ પક્ષવતું
ગુજરાતી ભાષાંતર.

દ્વિતીય પલ્લવ.

હે તે મનસ્વી પુત્રો પિતાને કહેવા લાગ્યા કે-‘હે પિતાજી ! અમારા હૃદયમાં ઈર્ષ્યા બીલકુલ છેજ નહિ; પરંતુ દેવની પણ ઓટી પ્રશંસા કરે તો તે અમે સહન કરી શકવાના નહિ; તો પછી મનુષ્યની ઓટી પ્રશંસાનું તો પૂછવુંજ શું ? હે પિતાજી ! તમે વારંવાર ધન્યકુમારના વખાણ કરો છો, પણ તેણે તો જળપ્રપંચથી લેખ વાંચી લઇને વંચક માણસની માફક લક્ષ દ્રવ્ય મેળવ્યું છે. આવી રીતે મેળવેલ ધન તો કાકતાલીય જેવું ગણાય, તેમ કાંઈ નિરંતર ધન મળી શકે નહિ, અને વ્યવહાર તથા નીતિથી મેળવી શકાયેલું ધન તો હંમેશા તે પ્રમાણમાં મળ્યાજ કરે છે. તેથી આવા કવચિત્ મળે તેવા ધનને ડાહ્યા માણસો પરીક્ષા કરવામાં પ્રમાણભૂત ગણતા નથી.’

(આ પ્રમાણે પુત્રોનું યુક્તિપૂર્વક બોલવું સાંભળીને ધનસારે ફરી તે આરે પુત્રોને ચોસઠ ચોસઠ સોનાના માપા આપ્યા. ત્રણ જણાએ તે ધન લઈ અનુક્રમે બજારમાં ગયા, અને ધન મેળવવાની ઇચ્છાથી પોતપોતાનું કળાકૌશલ્ય અજમાવી ભાગ્યાનુસાર નફો તોટો કરીને ઘરે પાછા આવ્યા, તે બધા બત્રીશ માપાથી પણ ઓછો અથવા બહુ તો તેટલોજ લાભ કરી આવ્યા, પરંતુ ધન્યકુમારને કોઈ પહોંચી શક્યું નહિ

પોતાનો વારો આવતાં ધન્યકુમાર ચોસઠ સોનાના માષા લઈને વ્યાપાર કરવા માટે નિકળ્યા. કપૂર, સોનું, માણેક અને કાપડ વિગેરેની બજારોમાં ફરતાં અપશુકન થવાથી તે પાછા ફર્યા અને સહેજવાર ખોટી થઈને શુકન જોતો આગળ આલ્યો, તો પશુ ખરીદવાની બજારમાં તેને બહુ સારાં શુકન થયાં, એટલે તે શુકન વધાવી લઈ તે બજારમાંજ ધન્યકુમાર વ્યાપાર માટે ગયા.

ત્યાં શાસ્ત્રમાં લખેલ લક્ષણોવાળો એક ઘેટાં જોયો; એટલે સારા લક્ષણવાળા તે ઘેટાંને પાંચ માષા સોનું આપીને તેણે ખરીદી લીધો. પછી તે ત્યાંથી આગળ જતો હતો, તેવામાં તે ગામના રાજાનો પુત્ર એક લાખ રૂપિયાની હોડ કરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. બીજા પેણુ ઘેટાંની લડાઈના રસિયા પોતપોતાના ઘેટાં લઈને આસપાસ ઉભા હતા. રાજપુત્રની સાથેના માણસે રાજકુમારને કહ્યું કે—‘સ્વામિન્ ! આ સામેથી ધનસાર શ્રેષ્ઠિના પુત્ર ઘેટાં ખરીદીને આવે છે, તેના આપ ધણા પૈસાવાળા છે, તેથી તેને મીઠા શબ્દોથી રીઝવી તેના ઘેટાંની સાથે આપણા ઘેટાંને સરત કરીને લડાવીએ અને તેની પાસેથી લાખ સોનૈયા મેળવીએ.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરી આગળ જઈ ધન્યકુમારને પેલાવીને રાજકુમારે કહ્યું કે—‘ધન્યકુમાર ! અમારા ઘેટાંની સાથે તમારા ઘેટાં યુદ્ધ કરવાને શક્તિમાન છે એમ જો તમને લાગતું હોય તો આલો, આપણે લર્ખિ સોનૈયાની હોડ કરી પરસ્પર યુદ્ધ કરાવીએ. જો તમારો ઘેટાં જીતશે તો મારે તમને લાખ સોનૈયા દેવા અને જો મારો ઘેટાં જીતે તો તમારે મને લાખ સોનૈયા દેવા. બોલો છે કયુંલ ?’ રાજકુમારનું આ પ્રમાણે બોલવું સાંભળી ધન્યકુમારે વિચાર્યું કે—‘જો કે મહારો ઘેટાં બહારથી દુબળા લાગે છે, પરંતુ તે સારા

લક્ષણવાળો હોવાથી જરૂર જીતશે; માટે ચાલ, લક્ષ્મી ચાંડલો કરવા આવી છે, ત્યાં વળી મહોડું ઘોવા ક્યાં જવું ?' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજકુમારિની ઘેટા સાથે પોતાના ઘેટાનું યુદ્ધ કરાવ્યું. તેમાં ભાગ્યશાળી ધન્યકુમારના સર્વ લક્ષણયુક્ત ઘેટાનો અંતે જય થયો, તેથી લાખ સોનૈયા તેને મળ્યા. કહ્યું છે કે 'જુગાર, યુદ્ધ, લડાઈ તથા વાદવિવાદમાં હંમેશા ધર્મીનો જ જય થાય છે.'

રાજકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે—'આના દુર્બળ દેખાતા ઘેટાએ મારા ઘેટાને કેવી રીતે જીત્યો ? માટે સારા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલો તથા સર્વ લક્ષણયુક્ત તે ઘેટો એ હું ખરીદી લઈ તો ખીજ ઘણા ઘેટાઓને જીતી લાખો સોનૈયા હું મેળવી શકું.' આ પ્રમાણે વિચારી તે ધન્યકુમારને કહેવા લાગ્યો કે—'તમારો ઘેટો તો અમારે લાયક નો છે; તમારી જેવા મોટા શેઠીઆઓને આ પ્રમાણે પણ પાળવા એ કાંઈ ઠીક નહીં. વળી ઘેટાની રમત પણ ક્ષત્રિયોને જ શોભે, તમારી જેવા વ્યાપારીઓને શોભે નહિ; માટે આ મેં ઢાંતું તમને જ મૂલ્ય ખેડું હોય તે લઈને અથવા અમુક નફો લઈને મને વેચાતો આપો.'

ધન્યકુમારે રાજકુમારનું કહેવું સાંભળીને વિચાર્યું કે—'આ મેં ઢાંતો ખેલ વેપારીના પુત્રને યોગ્ય ન ગણાય તે વાત સાચી છે, માટે મહારા કહ્યા પ્રમાણે એ મૂલ્ય આપે તો ભલે તેને જ વેચી દઉં.' આમ વિચારી સ્મિતપૂર્વક તેણે કહ્યું કે—'કુમાર ! આ સર્વ લક્ષણવાળો મેં ઢો ખડુ શોધ કર્યા પછી મને મળ્યો છે; તેમજ વળી મેં તેના ઉપર ખડુ ધન ખર્ચ્યું છે. તે તમને કઈ રીતે આપી દઉં ? પરંતુ સ્વામીનું વાક્ય પાછું ફેરવવું તે પણ યોગ્ય નહિ, માટે હું કહું તે કિંમત આપીને આપ સુખેથી લઈ જાઓ ! તમારા

પાસેથી વધારે લેવું તે કાંઈ ઠીક નહિ. આજ સુધીમાં તેના ઉપર લગભગ એક લાખથી કાંઈક વિશેષ ખર્ચ થયો છે, પણ તમારે જુઓ છે તો ફક્ત એક લાખ સોનૈયા આપીને ખુશીથી લઈ જાઓ.’

૨ રાજપુત્રે ધન્યકુમારે મળેલ કિમ્મત આપી ઘેટા ખરીદી લીધો. જ્યારે કોઈ પણ ચીજ વેચવાની હોય છે ત્યારે વ્યાપારીઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તેની વધારે કિમ્મત કરે છે અને ઘરાક પોતાની અતિશય ઇચ્છાને લીધે ગમે તેટલું દ્રવ્ય આપીને પણ લેવા તૈયાર થઈ જાય છે.

૩ હવે ધન્યકુમાર પોતાને મળેલ નફો લઈને ઘરે ગયો. પહેલાં કરતાં ખેવડો લાભ થવાથી તેની કીર્તિ તથા યશ વૃદ્ધિ પામ્યા. સગાંવહાલાં સંતોષપૂર્વક તેની પાસે જઈ તેના વખાણ કરવા લાગ્યા. ‘હાલ તો સૂર્યને દુનિયા આખી ક્યાં નથી નમતી ?’

ધન્યકુમારની સ્તુતિ સાંભળી તેના મોઢા ત્રણે ભાઈઓના મ્હોડાં ઈર્ષ્યાથી કાળાં મસ જવા થઈ ગયા. તે ત્રણેને તેના પિતા આ પ્રમાણે હિતવચન કહેવા લાગ્યા કે—‘હે પુત્રો ! સુજનતાના—સારાના વખાણ કરવા તે અભ્યુદયની નિશાની છે અને દુર્જનતા—ઈર્ષ્યા પ્રમુખ તે આપત્તિનું સ્થાન છે, મારે સાચું ખોટું સમજનારા માણસોએ સુજનતાનો અંગીકાર કરવો ઘટે છે. મૂઠ માણસો બીજનો અભ્યુદય જોઈ ન શકવાથીજ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે. ચંદ્રનો દ્રોહ કરનાર રાહુને શું સમજી લોકો ફર નથી કહેતા ? આ દુનિયામાં પૈસો મળવો ન મળવો તે તો કર્મ ઉપર આધાર રાખે છે. પૈસાદારની ઇચ્છા ફળતી નથી, પણ લાગ્યજ ફળે છે, મારે આવી રીતે દુઃખી થવાની કાંઈ જરૂર નથી. સાંભળો—

મિલિતે લોકલક્ષેઽપિ, યેન લભ્યં લભેત સઃ ।

શરીરાવયવાઃ સર્વે, ભૂષ્યન્તે ચિબુકં વિના ॥

૦૪ 'લાખો લોકો મળ્યા હોય તેમાંથી પણ જેને જે મળવાનું હોય તેને તે મળે છે. શરીરના બધા અવયવો શણગારવામાં આવે છે, પરંતુ કાઢીનો કોઈ ભાવ પણ પૂછતું નથી.' માટે ભાગ્ય વિના વૃદ્ધ અનુભવી માણસને પણ સારી વસ્તુ મળતી નથી. જેમ દરિયાનું મન્યન કરતાં વિષ્ણુ વિગેરે દેવોને ચૌદ રત્નો મળ્યા અને વૃદ્ધ છતાં મહેશ્વર (શંકર)ની હાથમાં ઝેર આવ્યું. માટે, જે માણસ કમનશીબજ હોય તો સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયાં છતાં પણ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. અમૃતના પાણી ને ધૂળથી થયેલ કચરો પણ પગે લાગતાં શું તેને દૂર કરવામાં નથી આવતો? વળી કહ્યું છે કે—

અપિ રત્નાકરાન્તઃસ્થૈર્ભાગ્યોન્માનેન લભ્યતે ।

પિવત્યૌર્વૌમ્બુધેરમ્બુ, બ્રાહ્મીવલયમધ્યગમ્ ॥

૧ 'રત્નની ખાણ જેવા સમુદ્રમાં રહેલા છતાં ભાગ્યાનુસાર સર્વને મળે છે. જુઓ ! બ્રાહ્મી નામની ઔષધિ તેના વલયના મધ્યમાં રહેલ જળનેજ પી શકે છે, જેકે સમુદ્ર તો ઘણો મોટો છે. અને વડવાનળ આખા સમુદ્રના જળનું શોષણ કરે છે.' માટે હે પુત્રો ! જેમ હંચે ચડેલાં વાદળાંની અદેખાઈ કરવા જતાં અણપદના પોતાનાં હાડકાં ભાંગે છે, તેમ હૃદય ભાગ્યશાળી માણસ તરફની ઈર્ષ્યા પોતાનો વિનાશ કરનારીજ થાય છે. જે માણસ અન્યની સ્તુતિ સાંભળીને અથવા ઉત્કર્ષ જોઈને ઈર્ષ્યા કરવા મંડી જાય છે તે તો ભાગ્યહીન પંકપ્રિયની માફક દુઃખી થાય છે.

૧ એક ભક્તિનું શ્વાપદ વિશેષ. તેને પણ આઠ હોય છે. તે સિંહને મારી શકે છે.

ધર્મ્યા ઉપર પંકમિયની કથા.

જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રને વિષે અયોધ્યા નામની નગરી હતી. તે પોતાના નામ પ્રમાણે શત્રુથી જીતી ન શકાય તેવી હતી. ત્યાં ઇક્ષ્વાકુવંશનો જિતારી નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે શહેરમાં પંકમિય નામનો એક ઉદાર, સર્વ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ અને પૈસાવાળો પરંતુ જરા વાંછી પ્રકૃતિનો કુંભાર રહેતો હતો. તે ધર્મ્યાણ હોવાથી બીજાના ગુણ સાંભળી શકતો નહિ. જમ આરાસથી સમુદ્રના અને કલંકથી ચંદ્રના ગુણો દુષિત થાય છે, તેમ આ એકજ દોષથી તેના બધા ગુણ દુષિત થતા હતા, (ઢંકાઈ જતા હતા.) જે કોઈના ઉત્કર્ષ અથવા અભ્યુદયની વાત ભૂલેચૂક તેના કાને આવતી તો ઉપાય ન થઈ શકે તેવી માથાની વેદના તેને થઈ આવતી. સર્ગાંબહાલાં અથવા પારકા માણસોના ગુણ ગાતાં કોઈ માણસને અટકાવવાની શક્તિ પોતાનામાં ન હોય તો પછી તે ધર્મ્યાથી પોતાનું જ માથું કુટવા મંડી જતો. વળી પોતાને ધરે થયેલ લગ્નોત્સવ વિગેરેમાં કાંઈ વધારે ન કર્યું હોય, છતાં પોતાનું સાઈ બોલાવવા બમણું તમણું વધારીને બોલવાની તેને ટેવ પડી હતી. શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ન કરેલ સંસારી માણસની આ તો પરપરાથી ઉતરી આવેલી ખોડ છે, કે તેઓ પોતાની વાતો વધારી વધારીનેજ કહે છે. હવે કોપથી માથું કુટતા તે લોભીના કપાળમાં જખમની એક મોટી લાઇન પડી ગઈ હતી. તે ધર્મ્યાઈપી વિષવહ્નીની કેમ જણે પાંદડીઓ હોય તેવી લાગતી હતી ! આ પ્રમાણે ભાગ્યહીન માણસનો કોપ પોતાજ ધાત ક ખને છે.

તેનું કહ્યાણ ઇચ્છનારા તેના પુત્રોએ વારંવાર યુક્તિપૂર્વક સમજાવ્યા છતાં તે લોભી પોતાની ખોડ છોડતો નહિ. જ્યો

નકામો હઠ લેનારા હોય છે, તેઓ ભલે તે હઠ પોતાનોજ ધાતક હોય તો પણ ત્યજતા નથી.' એકવાર આ વ્યાધિ અસાધ્ય જોઈને તેના પુત્રાએ તેને કહ્યું કે— બાપુ ! તમારે હવે તો માણસ રહિત જંગલમાં રહેવું તે વાતજ અમને ઠીક લાગે છે; કારણકે ત્યાં જરા પણ ઈર્ષ્યા જગૃત થવાનો સંભવ નથી. માટે જો તમારી ઇચ્છા હોય તો નિર્જન અરણ્યમાં એક ઝુપડી બનાવીને તમને ત્યાં રાખીએ.' પુત્રાનું કહેવું પંકપ્રિયે હર્ષ સહિત વધાવી લીધું. પોતાના હિત માટે કહેવાયેલું પોતાને ગમતું વચન કાણ સ્વીકારતું નથી ? પછી પુત્રાએ નિર્જન અરણ્યમાં એક સરેવરને કિનારે પશુઓના હુમલા ન થાય તેવે સ્થાને એક ઝુપડું બાંધી આપી તેને ત્યાં રાખ્યો.

હવે પંકપ્રિય વનમાં રહીને કોઈ પણ જાતના ઉપદ્રવ સિવાય સુખસમાધિમાં દિવસો પસાર કરવા લાગ્યો. ત્યાં તેની ઇર્ષ્યાની જ્વાળાને ચેતવાનો સંભવ ન હોવાથી તે આનંદથી રહી શકતો હતો.

એકદા તે શહેરનો રાજા શિકારનો શોખીન હોવાથી નગર-માંથી મોટા રસાલા સહિત ગીચ વનમાં મૃગયા ખેલવાને માટે નીકળી પડ્યો. વનમાં એક હરણ હંરણીનું જોડું દેખી તેને મારવા તેણે ઘોડો દોડાવ્યો. દોડતા ઘોડાને જોઈને તે જોડું ચેતી ગયું. એટલે તેણે ઉતાવળે નાસવા માંડ્યું. રાજાએ તેની પાછળ દોડતાં ઘણો રસ્તો કાપી નાખ્યો. પેલું જોડલું તો કોઈ પહાડની ખીણમાં થઈને અદૃશ્ય થઈ ગયું. નિષ્કૃળ થયેલો રાજા જંગલમાં રખડતાં રખડતાં સૂર્યના તાપથી તરસ્યો થતા અમથી ભૂખ્યો થયેલ હોવાથી ક્ષુધાતૃષ્ણથી પિડાતો અચાનક સરેવરના કિનારે પેલા ઝુપડા પાસે આવી પહોંચ્યો.

પંકપ્રિયે પોતાના રાજને ઝાળખી પોતાની ઝુપડીમાંથી બહાર નીકળી પુષ્પોથી સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ, ચોખ્ખું અને ઠંડુ પાણી લાવીને રાજને પાચું. રાજ ઠંડુ પાણી પીને સ્વસ્થ થયો. પછી પંકપ્રિયે બાણે તૈયારજ હોય તેમ ઝડપથી રસોઇ બનાવી નાંખી અને રાજને જમાડ્યો. રાજ તરતની બનાવેલી રસોઈ જમી તાજે થઇ ગયો. પંકપ્રિય ઉપર તેને બહુજ પ્રેમ લાગી ગયો. 'ગમે તેવું ભોજન પણ ખરે સમયે તૈયાર કરીને જમાડનારની સેવા અમૂલ્ય થઇ પડે તેમાં શું આશ્ચર્ય ?'

જમ્યા પછી પ્રેમપૂર્વક રાજ પંકપ્રિયને પૂછવા લાગ્યો કે— 'હે પંકપ્રિય ! સાચું કહેજે, તું એકલો આવા નિર્જન અરણ્યમાં શામાટે રહે છે. ? આ ગૃહસ્થ જોવો વેશ અને જંગલમાં નિવાસ એ બે વાત ભણે શી રીતે ? માટે અહિં રહેવાનું કારણ શું છે તે કહે.' પંકપ્રિયે કહ્યું કે— 'હે સ્વામિન ! પ્રાણીઓ પોતાના દોષ-થીજ કષ્ટમાં પડે છે, તેમાં સંશય જવું નથી. માણસો પોતાનો યશ ગવરાવવાની ઈચ્છાએ ધણીવાર અસંબદ્ધ બોલે છે, તેમજ ખોટા ફટાકા મારી શેફ દેખાડે છે. તે સાંભળી શહેરમાં મને દુઃખી કરનારી ઈર્ષ્યા થઇ આવે છે. માથાના દુઃખાવાની માફક સહન ન થઈ શકે તેવી ઈર્ષ્યા અટકાવવાને હું સમર્થ ન હોવાથી માફ માથું કુટ્ટી કુટ્ટીને દુઃખી થતો હતો. તે જોઇને મ્હારા પુત્રોએ કહ્યું કે— 'બાપુ ! બીજના અભ્યુદયની વાત સાંભળી શકતા ન હો તો મનુષ્યથી ભરપૂર શહેરમાં રહેવું તમને ઠીક નહિ પડે, માટે તમે જંગલમાં જઇનેજ રહો. માણસો ન હોવાથી ત્યાં ઇર્ષ્યા થવાનો સંભવ નહિ રહે.' પુત્રોનું વચન ઠીક લાગવાથી મેં માન્ય કર્યું. એટલે તેઓએ ઝુપડું બનાવી આપી, ખાવા પીવાની સામગ્રી

વસાવીને મને અહિં રાખ્યો છે. અહિં આનંદથી રહી શકું છું.”

પંકપ્રિયના આવા શબ્દો સાંભળીને દયાનો સમુદ્ર તે રાજ અસાધારણ પરાક્રમવાળો છતાં દિલગીર થયો. ‘બહુશ્રુત માણસો બીજાના દુઃખો સાંભળીને મનમાં દુઃખી થાય છે.’ પંકપ્રિયના દુઃખે દુઃખી થયેલો તે કૃતજ્ઞ રાજ મનમાં તેનો ઉપકાર સંભારતો ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘મારાથી બનશે તો હું આનો ઉદ્ધાર જરૂર કરીશ. અરે ! જોયું માથેથી તણખલું ઉતાર્યું હોય તેનો બદલો અતિ ઉપકાર કરવાથી પણ વાળવો દુષ્કર છે, તો પછી આવા ઉપકાર કરનારનો બદલો તો કેમજ વાળી શકાય ? શાસ્ત્રમાં સુ વર્ણદાન, ગૃહદાન, કન્યાદાન, રત્નદાન વિગેરે ધણી જાતના દાનો કહ્યા છે, પરંતુ ખરે વખતે અન્નદાન આપનારની સાથે સરખાવતાં તે બધાં દાન તેના કરોડમા ભાગની તુલનામાં પણ આવતા નથી. કહ્યું છે કે—

શુધાક્લીવસ્ય જીવસ્ય, પંચ નશ્યન્ત્યસંશયમ્ ।

સુવાસનેન્દ્રિયવલં, ધર્મકૃત્યં રતિ સ્મૃતિઃ ॥

‘સારી વાસના (સારા વિચારો.), ઇન્દ્રિયોતું બળ, ધર્મ કરવાની શક્તિ, ભોગ ભોગવવાની શક્તિ તથા સ્મરણ શક્તિ એ પાંચે ભુખથી દુઃખી થયેલા માણસ પાસેથી નાશી જાય છે.’ માટે આના ઉપકારનો બદલો વાળવાને અનર્ગળ પૈસો આપી હું મારી કૃતજ્ઞતા ખતાવું. ગમે તેમ કરીને પણ આ ઋણતો જરૂર પતાવી દેવું.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજએ તેને કહ્યું કે—‘ભાઈ ! તું સુખેથી મારી સાથે શહેરમાં આવ. હું આપું તે મહેલમાં રહી મારા આપેલ સુખભોગ ભોગવ. ત્યાં મારી પાસે રહેતાં

ઝાઘ ડાઘો શહેરી પણ તારી પાસે ડાઘના ઉત્કર્ષની વાત કરશે તો હું તેને ચોરના જટલી શિક્ષા કરીશ.

આમ વાતો કરે છે તેટલામાં સામન્ત પ્રધાન વિગેરે ચતુરંગ સેના ત્યાં આવી પહોંચી. રાજાને જોઈને સર્વના હૃદયમાં આનંદ થયો. રાજા પંકપ્રિયને પોતાના ઘોડા ઉપર બેસાડી ચતુરંગ સેના સહિત શહેર તરફ ચાલ્યો.

આગળ જતાં રાજા શહેરની બહારના ઉદ્યાનમાં એક અતિ સુંદર કન્યાને બઢરી વૃક્ષ ઉપરથી ઘોર વીણતી જોઈને તેને પૂછવા લાગ્યો કે—‘હે છોકરી ! તું કોની પુત્રી છે ? તારું નામ શું ? તું કંઈ જ્ઞાતિની કન્યા છે ?’ તેણીએ જવાબ દીધો કે—‘સ્વામી ! હું બખ્ખા નામની એક ખેડુતની છોકરી છું.’ અમૃત જેવા મીઠા તે સુંદરીનાં વચનો સાંભળી તેના રૂપ ઉપર મોહી પડેલ રાજા મનમાં તેનું જ સ્મરણ કરતો પોતાના મહેલમાં ગયો. પછી મંત્રી મારફત તે વાત તેણીના પિતાને જણાવી તેના કુળને પોતાના કુળને યોગ્ય બનાવી પોતે તે કન્યા સાથે પરણ્યો અને તેણીને પદ્મરાણીપદે બેસાડી દીધી. ‘પોતાની પ્રિય વસ્તુ માટે મનુષ્યો પોતાથી બનતું સર્વ શું નથી કરતા ?’

આ બાબતુ પંકપ્રિય રાજાએ આપેલ સુખ વૈભવ નિઃશંક પણે ભોગવવા લાગ્યો. ‘લક્ષ્મીનું કુળદાન અથવા ભોગજ છે.’ રાજાએ ગામમાં દાંડી ફેરવાવી દીધી કે—‘જો કોઈ પણ માણસ પંકપ્રિય કુંભાર પાસે અસંખ્ય વાત (કાઠના વખોણ કે ડંકાસની વાતો) બોલશે તો તેને ચોરના જેવી સજા કરવામાં આવશે. માટે જ બોલવું હોય તેનો પહેલાં બહુ વિચાર કર્યા પછીજ બોલવું.’ આ પ્રમાણે થવાથી પંકપ્રિય ત્યાં સુખે રહેવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે

રહેતાં એક વર્ષ પસાર થઇ ગયું.

હવે ઉનાળાના દિવસની એક સાંજે રાજા પોતાની પત્ની તથા પંકપ્રિય સાથે ફરવા માટે શહેરની બહાર નીકળ્યો. જુદી જુદી જાતનાં ગ્રાહકો નિરીક્ષણ કરતાં એક સ્થળે ધોરતું ગ્રાહકોએ રાજાએ રાણીને પૂછ્યું કે—‘દેવી આ ગ્રાહકો નામ શું તે તો કહે.’ સુખમાં ડુબી ગયેલ રાણી પોતાની આગલી અવસ્થા ખીસકુલ ભૂલી ગઇ હતી. રાજાનીલામાં મસ્ત થયેલ તેણીએ કહ્યું કે—‘આ ગ્રાહકો નામ મને યાદ નથી, આપ કહો તેનું શું નામ હશે?’

આ પ્રમાણે રાણીનું કહેવું સાંભળી પંકપ્રિય ઇર્ષ્યાથી મુડી વાળીને પોતાનું માથું કુટવા મંડ્યો. રાજા તેની આવી સ્થિતિ જોઈને નોકરોને પૂછવા લાગ્યો કે—‘અરે ! પોતાનું મોત હાથે કરીને માગી લેનારા કોણ માણસે મારી આજ્ઞાનો ભંગ કરીને આને તેની ઇર્ષ્યાને પોષણ મળે તેવું વચન સંભળાવ્યું ?’ સેવકોએ જવાબ દીધો કે—‘હે સ્વામી ! તમારી આજ્ઞાનો ભંગ હજી સુધી તો કોઈએ કર્યો નથી.’ રાજાએ આ ઉપરથી પંકપ્રિયનેજ માથું કુટવાનું કારણ પૂછતાં તેણે કહ્યું કે—‘જે ખખખા કાલે ધોર વીણતી હતી તે આજે આ ધોરના ગ્રાહકો પણ આજખતી નથી. હું આવી સાંભળી ન શકાય તેવી વાત સાંભળવા કરતાં પાછો જંગલમાં જઈનેજ રહીશ.’

આ ઉત્તર સાંભળી રાજાએ વિચાર્યું કે—‘જે મેં આપેલી સાહીબીથી ખખખા પોતાની આગલી સ્થિતિ ભૂલી જઈને સુખમાં મગ્ન થઈ ન જાય તો પછી મારી પ્રસન્નતાનું વાસ્તવિક ફળ શું ? મેં વર્ષો પૃથ્વી જે અંકુરાવાળી ન થાય તો પછી મેં મન મહત્વતા પણ શું ? માટે આ બાબતમાં આનંદમાં નિમગ્ન થઈ

ગયેલ દેવી જરા પણ દાંડને યોગ્ય નથી. આ પંકપ્રિયનો બ્યાધિ અસાધ્ય છે, માટે તેને જલુ' હોય તો વનમાં જવા દેવો એજ ઠીક લાગે છે. તેનાં વચન માત્રથીજ કાંઈ રાણી અપરાધી ગણાઈને તિરસ્કારને યોગ્ય બની ન શકે.' આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ પંકપ્રિયને જવા દીધો, એટલે તે ફરીને વનમાં સરોવરને કિનારે સુંપડી કરીને લાંબા વખત સુધી ત્યાંજ રહ્યો.

હવે કેટલોક સમય એ રીતે વ્યતિત થતાં એક દિવસ રાત્રિના વાઘની ભયંકર ગર્જનાઓ સંભળાવા લાગી. એટલે ભયથી ધ્રુજતો, અંગને સંકોચતો અને અન્ય સ્થળે જવાને અશક્ત પંકપ્રિય નરકમાં ઉત્પન્ન થવાની જગ્યા જેવી ઉકરડાની જમીનમાં કરી રાખેલ એક પથ્થરની કુંભીમાં જલ્દી દાખલ થઈ ગયો. મરણની બીકે જેમ તેમ પોતાના અંગો સંકોચી દબને, જરા પણ સળસળાવા વગર તેમાં આખી રાત કાઢી, સવારના લાંબા પહોળા થઈ ન શકવાથી અકડાઈ ગયેલા પોતાના અંગો વાળવાને અશક્ય થઈ પડવાથી તે કુંભીમાંથી બહારજ નીકળી શક્યો નહીં. અંગોપાંગ વાળવાની તથા છુટા કરવાની કોશિષમાં ભારે દુઃખ સહન કરતો બે ગાથા બે બાજુમાં લખીને તે ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

પંકપ્રિય પાછો જંગલમાં જઈને રહ્યો છે તે વાત સાંભળીને તેના પુત્રે ત્યાં જઈ તેની શોધ કરવા લાગ્યા. શોધ કરતાં તેઓએ તેનું શબ પથ્થરની કુંભીમાં જોયું અને તેની લખેલી બે ગાથા વાંચી. તેમાં આ મતલબ હતી કે—“વાઘના ભયથી કુંભીમાં દાખલ થયેલો, ભૂખ્યો, બહાર નીકળવાને અસમર્થ તથા આર્ત-ધ્યાનથી દુઃખી થતો હું મરણ પામ્યો છું.” (૧). આ ભવમાં બીજો ભવ પણ બગાડી નાખનાર તથા જેનું પરિણામ દુઃખમાંજ આવે

છે તેવા ઈર્ષ્યાંશુ પાપથી હે પુત્રો ! તમે દૂર રહેજો. (૨). આવી હિતનો ઉપદેશ કરનારી, બનેલ વાતની સાક્ષીશુ તે બે ગાથાઓ વાંચી, હૃદયમાં ધારણ કરીને પંકપ્રિયના પુત્રો નીતિ તથા ધર્મમાં તત્પર થયા.

આ પ્રમાણે કથા કહીને ધનસાર પોતાના ત્રણે પુત્રોને શિષ્યામણુ આપવા લાગ્યા કે—‘જુઓ, ઈર્ષ્યાદોષથી પંકપ્રિય કુંભાર આભવ તથા પરભવના રોષ દોષશુ ઝાડના ફળ જેવા હબરો દુઃખોનો કેવો ભોગ થઈ પડ્યો? માટે સકારણ અથવા નિષ્કારણ કરેલી ઈર્ષ્યા સુખી કરેજ નહિ તે ધ્યાનમાં રાખજો. વધારે શું કહું? શરૂઆતથી ઈર્ષ્યાનો આવેશજ હૃદયને બાળે છે અને ત્યાર પછી તેની ફેકટ ચિંતામાં આપણા શરીરની અંદર રહેલ રસ-ધાતુઓ પણ બળે છે. કૌચા ઝાડનું આલિંગન કોઈને સુખકર્તા થાય ખરું કે? તેથી તો અસભ્ય ખરજજ ઉત્પન્ન થાય.’ માટે ફરી ફરીને કહું છું કે—‘મહારા બહાલા પુત્રો ! જે પાપના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખો દૂર કરવાની તમારી ઈચ્છા હોય તો ઈર્ષ્યાને બીલકુલ છોડી સદ્ગુણોને જોવાનોજ પ્રયાસ કરો.’ આમ બહુ પ્રકારે શિષ્યામણુ આપવાથી તેના પુત્રો ઉપર ઉપરથી સહેજ સરળતા દેખાડવા લાગ્યા.

ઇતિ શ્રી જિનકીર્તિસૂરિવિરચિત પદ્યબંધ શ્રી દાનકલ્પ-

દુમના ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યચરિત્રના લક્ષદ્રવ્ય ઉપાર્જન

નામના બીજ પલ્લવનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

તૃતીય પદ્યવ.

કિતપૂર્વક તથા હિત વચનોથી તે ત્રણે મોટા ભાઈઓને બોધ આપ્યા છતાં અદેખાઈની આગથી સળગી જતા હૃદયવાળા તે ત્રણે મોટા ભાઈઓ જેમ મેઘની ધારાથી પર્વત હલતા કહણ થાય છે તેમ વધારે વધારે જડ થવા લાગ્યા. એક દિવસ તેઓ પિતાને કહેવા લાગ્યા કે—‘પિતાજી! તમે એકદમ અમને શિખામણ આપવા મુંડી જાઓ છો, પરંતુ આપ જરા વિચાર તો કરો કે ધન્યકુમારે હોડ બકીને બે લાખ મેળવ્યા, તેથી કાંઈ તેની વ્યાપારની કુશળતા જણાય નહિ, તેનું નામ તો જુગાર કહેવાય. અમે જુગારમાં આસક્ત ધન્યકુમારના વખાણ કેવી રીતે સહન કરી શકીએ? વ્યાપારની કુશળતા બતાવી ધન મેળવ્યું હોત તો અમે પણ તેની પ્રશંસા કરત. જુગારથી લાભ તો ક્વચિત્ જ થાય છે, પરંતુ ધનની હાનિ તો નિરંતર થાય છે. વળી આ ધંધો કુલીન માણસોને છાજે પણ નહિ. મિલના તીરની માફક કોઈક વાગ નિશાન બરાબર લાગી જાય તેમાં શું વળ્યું? સાચી પરીક્ષા તો વ્યાપારથી થાય, આવી પ્રપંચાદિ ક્રિયાથી ન થાય.’

પુત્રોનાં વકોક્તિ ગર્ભિત આવાં વચનો સાંભળીને પેતપેતાના ભાગ્ય અજમાવવાને ધનસારે ચારેને ફરીથી સો સો સોનાના માસા આપીને મોકલ્યા. તેમાંથી પેલા ત્રણ ભાઈઓ તો આગલા

ભવના અન્તરાય કર્મના ઉદયથી સો માસાના વ્યાપારમાં મૂળ પુ' ૭
૨ પણ ગુમાવીને પાછા આવ્યા.

બીજે દિવસે ધન્યકુમાર વ્યાપાર કરવાને નીકળ્યા. સોના-
બજાર તથા બીજા બજારોમાં જતાં ઈષ્ટ વસ્તુની સિદ્ધિ કરે તેવા
શુકન થયા નહિ. વળી વ્યાગળ આવ્યા. આવી રીતે બજાર ઉપર
બજાર પસાર કરતાં છેવટે કાષ્ટની બજારમાં દાખલ થતાં તેને બહુ
સારા શુકન થયા. તે શુકન વધાવી લઈને ધન્યકુમાર તે બજાર-
માં વ્યાપાર માટે ગયા.

હવે વાત એમ બનેલી કે-તે ગામમાં ધુનધિય નામનો
શેઠ રહેતો હતો. તે માણસ એટલો કંઠુસ હતો કે દાનના ના-
મથી પણ તે ત્રસી પામતો, એટલું જ નહિ પણ બીજા દાનેશ્વરી
માણસોની પ્રશંસા સાંભળતાં પણ તેને તાપે ચડી આવતો. તેની
ગાંઠ છાસક કરેડ જેટલું દ્રવ્ય છતાં તે લોભીનો સરદાર જરી
પુરાણ, હજાર ઠેકાણે ચીરાઈ ગયેલું તથા નોકર માણસની માફક
બીજાનું ઉતરેલું વસ્ત્ર પહેરતો. ન તો તે કોઈ દિવસ પેટ ભરીને
જમતો કે ન તો ખાંધે જવાની બીકે પૂરા પાણીથી સ્નાન કરતો.
ચણા, કુર્મરા (મમરા), વાલ, ચોળા વિગેરે માલ વિનાની તથા
સોંધી વસ્તુઓ તે ખાતો. અનર્ગળ લક્ષ્મીવાળો છતાં તેલથી
મિશ્રિત ભોજન ખાનારના કોળીઆ પણ દૂરથી તે ગણતો, પાનને
ઠેકાણે આવર્ણની છાલ આવતો, ગૃહસ્થ છતાં તપસ્વીની માફક
કંદે, કંઈ તથા મૂળનો આહાર કરતો. પૈસા વાપરવા પડવાના
ભયે દેહરે ઉપાશ્રયે પણ જતો નહિ. ભૂલેયું કે પણ ગાયન, નાચ
અથવા સંગીત તરફ આસક્તિ રાખતો નહિ. ઘાસ તથા લાકડા
ખરીદવામાં પૈસા ખરચવા ન પડે તેટલા માટે તે લોભી રાત્રિના

લંગોટી મારીને જંગલમાં રખડી ધાસ લાકડાં ભેગાં કરતો. ભિક્ષા દેવાને સમયે ભિખારીને બેતાંજ ધરના પારણાને આગળિયો ચડાવી દેતો. કદાચ ખરિણું ઉઘાડું રહી જવાથી ભૂલેચૂકે કોઇ ભિક્ષુક આવી ચડતો તો તેને દોનને ઠેકાણે ગાળો દઇ, ગળેથી પકડીને કાઢી મૂકતો. ખરેખર ! આ તો આશ્ચર્ય જેવીજ વાત છે કે ઘેર આવતારને પાંચ વર્ષે (માર, ગાળ, ધમકી, ગળહથેયો ને પાટું) આપવા છતાં પણ લોકો તેને લોભીષ્ટ ગણતા !! પરંતુ બાપુ ! પુન્ય સિવાય યશ કાંઇ મળે છે ખરો કે ? કદાચ સગાં વહાલાંની શરમે એકદિ કોડી પણ વાપરવી પડતી, તો તેને સખત જ્વર થીડી આવતો. વધારે તો શું ? પણ તેના દેખતાં બીજે કોઇ દાનદે તો પછી તેના મસ્તકમાં ભારે પીડા થઇ આવતી. પોતાનું ઘર તો દૂર રહ્યું પણ બીજા કોઇના ઘરે પણ લેસપ્રસંગે જો તે મિશ્રાન ખાતો તો રોગિષ્ટ માણસની માફક તે ગુણથી ઉણા પણ ધનથી પૂરા શેઠના પેટમાં દુઃખવા આવતું. કુલની માળા તથા ચંદનાદિ કાષ્ટના ઉપભોગને તે રોગની માફક પોતાથી દૂરજ રાખતો. આ દોષથી સગાંવહાલાં તથા કુટુંબના માણસોએ ચંડાળના કુવાની માફક તેની સાથેનો સંગ તથા વાત કરવાનુંજ છોડી દીધું હતું.

એક દિવસ તે લોભીએ વિચાર કર્યો કે—‘મારાં છોકરાંઓ હવે જીવાન થયા છે; તેથી લાર્ગ માળતાં તે ધન લઇ લેશે.’ આમ વિચારી તેણે છાસઠ કરોડના મણિ ખરીદ કર્યા. પછી એક મોટા પલંગ બનાવી તેના ચાર પૈયા અને ઈસિ તથા ઉપગાં કરાવી તેના દરેક અંગોમાં અમૂલ્ય રત્નો ભેર્યાં. પછી તેની ઉપર ડગળીઓ વાસી દઇ, લેપ કરી રત્નો બેઠ ન સકાય તેમ સજ્જડ કરી દીધું.

૨ ઈર્ષ્યને સાચા રહસ્યની ખબર ન પડે તેવો પલંગ તેણે તૈયાર કરી, નવી પરણેલ સ્ત્રી હોય તેમ તેની ઉપર તે આસક્ત થઈ ગયો. હવે તેણે કોઈને ઘરે જવો નહીં બંધ કરી દીધું. પોતાનું ભોજન પણ તે ઘરેજ કરતો. તે અજ્ઞાની માણસ પેલા ખાટલાને એક ઘડી પણ વીલો નેંમૂકતો, રાતને દિવસ ત્યાં બેસીને તે તેની આંધીજ કર્યો કરતો. લોભી માણસ આસક્તિને લીધે ધનને પોતાના પ્રાણથી પણ વધારે ગણે છે; સમજતા નથી કે—‘સારી રીતે સાચવતાં પણ લક્ષ્મી કોઈની સાથે ગઈ નથી, તેમ જવાની પણ નથી. મૃત્યુ પછી કોઈ વસ્તુ કોઈની સાથે ગઈ છે ખરી? અભક્ષ્યાદિ ચીજો ખાઈને શરીરને પુષ્ટ કરવાની ઈચ્છાવાળા મનુષ્યોને જોઈને મૃત્યુ હસતાં હસતાં કહે છે કે—‘આ સંસારીની મૂર્ખતા તો જુઓ, પોતાના શરીર માટે આ મૂર્ખ પછાડા મારે છે, પણ નથી જાણતો કે મૃત્યુ પાસે આવતાં શરીરને પોષ્યું હોય વા ન પોષ્યું હોય તે સર્વ સરખું જ છે.’ અનેક પાપો કરીને મેળવેલ ધન પૃથ્વીમાં દાટવા જનાર માણસને જોઈને પૃથ્વી હસે છે કે—‘આ બિચારો કેટલો ગમાર છે? મનમાં સમજે છે કે પ્રસંગ આવતાં આ ધન મારે ભોગવવા કામ લાગશે, પરંતુ મૂર્ખ નથી સમજતો કે લક્ષ્મી તો ભાગ્યશાળીથીજ ભોગવી શકાય છે. ભવિષ્યના પેટમાં ખેંચી કોઈ નાથી પણ જાણાયું છે ખરું કે લક્ષ્મી કોની થશે? કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે.’ ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વીની માફકજ કુલટા સ્ત્રી જરથી થયેલા પુત્રને રમાડતા પતિને જોઈને મનમાં હસે છે કે—‘આ મૂર્ખ પતિ મનમાં ખુશી થાય છે કે હું મારા પોતાના પુત્રને રમાડું છું, પરંતુ તેને ખબર નથી કે તે કોનાથી પેદા થયો છે. પોતે નપુંસક જેવો છતાં જાણે પોતાથી આ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હોય

તેમ માની ગર્વથી બડાઇ હાંકે છે.' આ ઉપરથી સમજવાનું એટલું જ કે—'પાપાનુબંધી' પુણ્યવાળા માણસો પોતે કરેલ અન્તરાય કર્મ ઉદયમાં આવતાં પોતાની મેળવેલ વસ્તુ પણ ભોગવી શકતા નથી. દ્રાક્ષ ખાવાને અવસરે ઉલટી કાગડાની ચાંચ પાકે છે.'

અનુક્રમે છેલ્લી અવસ્થાએ પહોંચવા છતાં તે લોભીના સર-દારે લોભ છોડ્યો નહિ. તેને એક વખત સખ્ત રોગ થઈ આવ્યો. જ્વરથી પીડાતાં છતાં પૈસા ખરચવાની બહીકે તે કાંઈ ઔષધ કરતો નહિ. શરીરે પીડાતાં તે લોભીને મૃત્યુ સમયે પુત્રાએ પૂછ્યું કે—'બાપુ ! ધન ક્યાં છે ?' એ કાંઈ ધર્મસ્થાનમાં વાવશે તો બીજા ભવમાં તેના પૈસા તો ફળ મળશે.' આવા સમયે પણ તે લોભી પુત્રે તેની મલાગ્યો કે—'હે પુત્રા ! શુભ કાર્યમાં મેં પહેલાં કરેલેલું પણ બીજું છે, તેથી મને મારા આગલા કાર્યથી ટેકો મળેલો તો તે શગિષ્ટ જે ભાતું તમારી પાસે માગું છું અને તે તમારે શેઠના પેટમાં ફેંડી પુત્રાએ તે પ્રમાણે કયુલ કરતાં તેણે કહ્યું કે—'હે પુત્રા ! એ જ મને એટલો પ્રિય છે કે મારો અભિસંસ્કાર તેની સાથેજ તમારે કરવો; આટલું ભાતું બસ થશે, માટે વધારેથી સર્જું.' આ પ્રમાણે બોલતાં જણે પોતાની પ્રિયા હોય તેમ તે પલંગને દઢ આલિંગન કરેલોજ તે શેઠ છેલ્લા શ્વાસ લેવા લાગ્યો.

હવે ભોંય પથારીએ નાખવાની ઇચ્છાવાળા તે પુત્રોએ તેને ઉપાડવા માંડ્યો. તે જમ આત્મા પોતાના કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા સંસ્કારો છોડી શકતો નથી તેમ તે લોભી તે આટલાથી છુટા થઈ શક્યો નહિ; એટલે તેની સ્ત્રીએ પુત્રોને કહ્યું કે—'હે પુત્રા ! તમને એ તમારા પિતા પ્રતિ પ્રેમ હોય તો તેમને પ્રાણથી

પણ પ્રિય આ પલંગથી હમણા છુટા ન પાડશો.' માતાનાં વચ નથી પુત્રાએ તેને ભોંય પથારીએ લીધો નહિ, જેથી પલંગમાંજ તે મરણ પામ્યો.

પછી પિતાની આજ્ઞા પાળવાને આતુર તે પુત્રો તેના શબને પલંગ સાથેજ સ્મશાનમાં લઈ ગયા અને ચિતામાં તેને તે પલંગ સાથે મૂક્યો. અગ્નિસંસ્કાર કરવાની તૈયારીમાં હતા તેવામાં સ્મશાનના રખેવાળ ઢેઠો આવી તે પલંગ માગવા લાગ્યા. છોકરાઓએ આપવાની ના પાડવાથી ચંડાળો સાથે મોટો કજીઓ પઈ પડ્યો. તેઓ અગ્નિસંસ્કાર કરવા દેવાની ના પાડવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે પરસ્પર કજીઓ થતો જેઠને સગાંવહાલાંઓ તે બેભીઆના પુત્રોને અટકાવીને કહેવા લાગ્યા કે—'ભાઈઓ ! > આ કરવામાં આપણે કદિ ક્ષત્રીએ નહિ. વળી સ્મશાનમાં પડે, પણ નહીં પહેરાવેલ તથા વીંટેલ કપડાઓ ચંડાળજ દેવા ન પોણું હોય તે પલંગ પણ તેને દઈ ઘો. સ્મશાન સુધી પલંગ પહેરાવેલ ધન પૃથ્વીને પિતાનું વચન પણ પાળ્યું, હવે તે લોકો ભલે લઈ જાય.' સગાંવહાલાંઓની શિખામણથી તે પલંગ તેઓએ ઢેડને આપી દીધો. ચંડાળો તે પલંગ લઈને બજારમાં વેચવા આવ્યા. શહેરીઓ સર્વે આ તો મૃતકનો પલંગ છે એમ ધારી વેચાતો લેવાની ના પાડવા લાગ્યા. હુશિયાર માણસો પણ મૃતકની શર્યાને અશુભ શુકન સૂચવનારી માનીને અંદરના રહસ્યથી અજ્ઞાન હોવાને લીધે તે પલંગ વેચાતો લેવાની ના પાડી આવ્યા ગયા.

આ સમયે ધન્યકુમાર પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરવાને માટે વ્યાપાર કરવા ત્યાંજ આવી ચડ્યા. આમ તેમ જેતાં તે પલંગ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. લેપ રાખથી ઢાંકી દીધેલી તડો, અતિશય ભાર

તથા પાયા વિગેરેની જડાઈ ઇત્યાદિ જોઈને બુદ્ધિથી તે પલંગ અમૂલ્ય ચીજથી ભરેલ જાણી સોનાના સાત માસા આપી ધન્યકુમારે તે ખરીદ કર્યો.

પછી મનુર પાસે તે પલંગ ઉપડાવી ઘરે લાવી ગુણવાન ધન્યકુમારે પિતા વિગેરે સર્વને તે દેખાડ્યો. પુત્ર પ્રતિના મોહને લીધે પિતાએ કાંઈ પૂછ્યું નહિ. સસરાની કહેવાથી સર્વ વહુઓ તે પલંગ ઉતાવળથી ઉપાડી ઘરમાં લઈ જતી હતી તેવામાં હુંચો નીચો થવાથી તેના ભાગો છુટા પડી ગયા, એટલે તુરતજ પલંગમાંથી જાણે ધન્યકુમારની લક્ષ્મી હોય તેમ રત્નની વૃષ્ટિએ ઘરને પૂરી દીધું.

લાખો તથા કરોડોના મૂલ્યના રત્નો જોઈને સગાંબહાલાંઓ ધન્યકુમારની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે—‘અહો ! આ ધન્યકુમાર કેવો ભાગ્યશાળી તથા બુદ્ધિવાન છે ! ખરેખર આ પુત્ર તો કુળ-દીપક જાગ્યો. તેણે ભિખારીઓને દાનથી, ઘરને ધનથી, ત્રણ જગતને શ્રેયથી, મિત્રોને હર્ષથી તથા ભાઈઓને અદેખાઈથી ભરી દીધા.’

આ પ્રમાણે વખાણ કરતા લોકો સૂર્યની માફક ધન્યકુમારનું બહુમાન કરવા લાગ્યા; પરંતુ કુદરતી અંધતાવાળા યુવકની જેવા તેના ત્રણ મોટા ભાઈઓ ઉપર તેની કાંઈ અસર થઈ નહિ. સગાંબહાલાંઓ પાસેથી ધન્યકુમારના યશોમાન સાંભળીને તે ત્રણે ઈર્ષ્યાથી બળવા લાગ્યા. અદેખાઈથી જળતા તે પુત્રોને બોલાવી ધનસારે શિખામણ આપી કે—‘હે પુત્રો ! ઇર્ષ્યા છોડી દઈ ગુણને અહણ કરતાં શીખો. કશું છે કે—

પક્કજાન્યપિ ધાર્યન્તે, ગુણાદાનાજ્જનૈર્હદિ ।

રાજાઽપિ પદ્મસાદ્ગુણ્યદ્વેષી ન ક્ષીયતે કથમ્ ॥

‘કચરામાંથી ઉત્પન્ન થયા છતાં કમળ ગુણ (દોરા)ને લીધે શું હૃદયપર ધારણ કરવામાં આવતું નથી? અને ચંદ્રમા જેવા રાત્રિના રાજા પણ પદ્મના દ્વેષી હોવાથી (પદ્મને રાતના સંકોચી નાખે છે તેથી) શું ક્ષય પામ્યા વિના રહે છે ખરા ? ’ માટે જે માણસો ઇર્ષ્યાથી ગુણીના ગુણ ગાતા નથી તે ક્ષુદ્ર માણસો રૂદ્રાચાર્યની માફક પરલવમાં દુઃખી થાય છે. તેની કથા સાંભળો—

રૂદ્રાચાર્યની કથા.

આગલા સમયમાં અગણિત ગુણોથી સુશોભિત દેહવાળા, જ્ઞાની, હજારો સાધુના પરિવારવાળા તથા સાધુના પાંચે આચાર પાળવામાં ઉદ્યુક્ત રૂદ્ર નામના એક આચાર્ય થઈ ગયા. તેના ગરબમાં ચાર સાધુઓ બહુ પ્રખ્યાત હતા. તે ચારે દાન પ્રમુખ મૂર્તિમંત ઉન્નવળ ધર્મના ચારે ભેદો હોય તેવા શોભતા હતા.

તે ચારમાં પહેલા અન્ધુદત્ત નામના મુનિ વાદલગ્નિમાં બહુ હુંશિયાર હતા. પોતાના તથા પારકા ગ્રંથોના અભ્યાસી તે મુનિરાજ વિકટ તર્કને ઉડેલી શકવાની પોતાની અસાધારણ શક્તિથી બધા વાદીઓને હરાવી દેતા. તેમને માટે પંડિત લોકો કલ્પના કરે છે કે—તે મુનિથી વાદમાં જીતાવાથીજ હલકા બનેલા યુરૂ તથા ભાર્ગવ (શુક્ર) આકાંક્ષાના તુલની જેમ આકાશમાં બમે છે. તે મુનિ દોષરહિત તથા અલંકાર યુક્ત ગદ્ય તથા પદ્ય સ્વપ્નવામાં કવિત્વ શક્તિવાળા હતા. વર્ગના નિયમો ઉપર તેમને એટલો

બધા કાષ્ઠ આવી ગયો હતો કે—નિરોષવાદ તથા નિર્દન્ટવાદમાં^૧ વાતો કરતાં એક વર્ષ સુધી પણ હારતા નહિ.

બીજા શ્રી અરિહંત ભગવાનના શાસનરૂપી કમળને વિક-
સાવવામાં સૂર્ય સમાન, માસકપાયુ વિગેરે દુષ્કર તપ કરવાવાળા
પ્રભાકર નામના મુનિ હતા. તે મુનિરાજ રત્નાવલી, મુક્તાવલી,
લઘુ અને બૃહત્સિદ્ધિનિષ્કીડિત, આચાર્યસર્વધર્માન, ભદ્ર, મહા-
ભદ્ર વિગેરે ભિક્ષુપ્રતિમાદિ તપસ્યાઓ અનેક વખત કરી ચુક્યા હતા.
આ પ્રમાણે તે શાસનને ઉઘોત કરવાવાળા મોટા તપસ્વી હતા.

નિમિત્ત કહેવામાં સર્વથી કુશળ, નિમિત્તશાસ્ત્રના આઠે
અંગોથી જાણીતા, હાથની ત્રણ રેખાની જેમ ભૂત, વર્તમાન તથા
ભવિષ્યની બીનાઓ અમોઘ કહી શકનારા ત્રીજા સોમિલ નામના
મુનિ હતા. તે સોમિલ મુનિ આઠ અંગ મધ્યે અંતરિક્ષ વિદ્યામાં
આકાશમાં દેખાતી શુભ અશુભ સૂચવનારી ચેષ્ટાઓ સંબંધી,
ભૂમિ વિદ્યામાં પૃથ્વીકંપ વિગેરે જ્યારે થશે તે સંબંધી, અંગ વિદ્યામાં
ડાબી જમણી આંખ વિગેરે ફરકવાના ફાયદા અથવા નુકસાન
સંબંધી અથવા જે અંગને સ્પર્શ કરીને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે
તેના ફળાફળ સંબંધી, સ્વરોહયમાં સૂર્યનાડી કે ચંદ્રનાડી વ-
હેવાની શી અસર થશે તે સંબંધી, ચુડામણિ વિદ્યામાં આગલા
જન્મના પાપ પુણ્ય સંબંધી, શુક્તશાસ્ત્રમાં દુર્ગા વિગેરે પક્ષીના
સ્વર, ગતિ તથા ચેષ્ટા સંબંધી, જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં ગ્રહોની ગતિ
સંબંધી, સામુદ્રિક વિદ્યામાં પુરૂષ સ્ત્રીના સારા ખરાબ લક્ષણો

૧ એક બીજા હોઠ અને નહીં તેવા શબ્દો વડે તેમજ દાંતને
જીબ્હા અને નહીં તેવા શબ્દો વડે વાદ કરવો તે. અર્થાત્ એાષ્ટસ્થાની
કે દંડસ્થાની એક પણ અક્ષર બોલવામાં ન લાવવો તે.

સંબંધી તથા ધૂમ ધ્વજ સિંહ વિગેરે આઠ આય સંબંધી અને સ્વમ શાસ્ત્રમાં શુભ અશુભ સ્વમ સંબંધી જ્ઞાનવાળા હતા.^૧ આ પ્રમાણે આઠે પ્રકારના નિમિત્ત શાસ્ત્રમાં તેનું કહેવું બરાબર સત્ય પડતું, જથી કરી તે રાજ તથા પ્રધાન વિગેરેને પણ બોધ કરી શકતા હતા.

ચોથા કાલક નામના મુનિ હતા. તેમણે દુષ્કર ધર્મકૃત્યો કરીને ત્રણ જગતને કાંટા સમાન પ્રમાદ રૂપી ચોરને વશ કર્યો ધર્મા સમિતિથી આગલી જમીન ઝેઈને ઉપયોગ પૂર્વક બાણે કે હતો. નરકના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ચિન્તાવાળા હોય તેમ નીચું મોઢું રાખીને ધીમે ધીમે ચાલતા હતા. બહુ કાળ પર્યંત વિનય વિગેરે ઉપચારોથી મુખપાઠ કરેલ વિદ્યા વહી જવાની બાણે બીક લાગતી હોય તેમ મોઢું ઉઘાડીને તે બોલતાજ નહિ (ભાષા સમિતિ). બહાર અથવા અંદરની રજની શંકાથી બાણે હોય તેમ પૂંજ્યા પ્રમાજ્યા સિવાય ભાજન પ્રમુખ લેતા કે મૂકતા નહિ (ચતુર્થ સમિતિ).^૨ ધ્યાન રાખીને નિર્જીવ પવિત્ર જમીન ઉપર પગ મૂકતા (કાય ગુપ્તિ). સત્ય અને અસત્યામૃષા મે ભંગવાળા અને મધુર નિપુ-ણાદિ આઠ ગુણવાળા તેમજ જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી અબાધિત સત્ય વચનજ તે બોલતા (વચનગુપ્તિ). અને સમ્યક્શાસ્ત્રને અનુકૂળ મનોયોગ પૂર્વક સર્વ આચારો તે આચરતા (મન ગુપ્તિ). ડુંકામાં પવિત્રતાની ખાણ જવા તે મુનિ સર્વને પ્રસંશા કરવાને યોગ્ય હતા. પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિ રૂપી આઠે પ્રવચન માતાઓની તે હંમેશા આરાધના કરતા. આવા તે કાલક મુનિ જૈન શાસનને દીપાવતા હતા.

૧ આમાં ચુકામણિ વિદ્યા ભગવાથી ૯ થાય છે.

૨ ત્રીજી ને પાંચમી સમિતિ અંતર્ગત સમજી લેવી.

ગુણ પારખી શકનાર ગુણાનુરાગી મનુષ્યો તે મુનિનો પૂજ સત્કાર જ્યારે વિશેષ કરવા લાગ્યા ત્યારે તેને અપાતું માન જોઈ ન શકવાથી દ્રાઢ્યાર્ય હૃદયમાં બળવા લાગ્યા. ઇર્ષ્યાળુ માણસ કોઈ માણસને ગુણોથી પૂજતા તથા પ્રભા ફેલાવતા જોઈ સક્તા નથી. ઉલટા તેનું અશુભ કરવાનોજ વિચાર કરે છે. પતંગિયાની માફક દીવાની શિખા સમાન ઝળહળતા કીર્તિવાન મનુષ્યોને જોઈને પોતાના દેહનું બળીદાન કરીને પણ શું તેની શિખાએ કીર્તિને ઝાંખી પાડવા દુર્જન માણસો પ્રયાસ નથી કરતા ? કરે છે.

એક વખત કુસુમપુરથી શ્રી સંધે મોકલેલા બે મુનિ દ્રાઢ્યાર્ય પાસે આવ્યા. દ્રાઢ્યાર્યને નમીને ઉભા રહેતાં તેમણે તેમને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. તેઓએ કહ્યું કે—‘સ્વામી ! છએ દર્શનમાં નિપુણ ભિદુર નામનો એક વાદી ગામેગામ બહુ વાદીઓને જીતીને હાલ પાટલીપુત્ર આવ્યો છે. તે તર્કવેત્તા બધે જય મળવાથી હવે જૈન મુનિઓને પણ જીતવાની ઇચ્છા રાખે છે. ‘ધણા લાકડાં બાળી શકવાથી અગ્નિ પથરને બાળવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે.’ હાલ ત્યાં એવા કોઈ મુનિ નથી કે જે તેની સાથે વાદ કરીને તેને ઉધાડે પાડે, માટે તે મિથ્યા તર્કવાદીને જીતવા માટે આપ ત્યાં જલ્દી પધારો, એવી શ્રી સંધની આજ્ઞા છે. અને ઉલ્લંઘન ન કરી શકાય તેવો સંધનો હુકમ આપે જલ્દી બજાવવો એવી અમારી વિનંતિ છે.’

આવેલ મુનિઓના મુખથી આ પ્રમાણેના સમાચાર સાંભળી વિદ્યાના સાગર તે દ્રાઢ્યાર્ય મુનિ પાટલીપુત્ર જવાને તૈયાર થઈ ગયા. પડિતો, મલ્લો તથા રાજાઓ પોતાના સામેના પક્ષને જીતવાની ઇચ્છાવાળા જોઈને તેને હરાવવાના પોતાના પ્રયાસમાં

વિસંખ કરે ખરા કે? નજ કરે. રૂદ્રાચાર્ય જવાને તૈયાર થયા તે વખતે છોક વિગેરે અપશુકનોએ તેનું નિવારણ કર્યું, તેથી રૂદ્રાચાર્યે પ્રયાણ કર્યું નહિ. જ્ઞાનવાળા માણસો નિમિત્તોની સામે કદી પણ થતા નથી. (નિમિત્તોની અવગણના કરતા નથી.)

પછી રૂદ્રાચાર્યે હુકમ કરવાથી બન્ધુદત્ત મુનિ પાટલીપુત્ર જવાને નિકળ્યા. સતત વિહાર કરતાં પાટલીપુત્ર પહોંચી સીધા તે રાજસભામાં ગયા. બંધુદત્ત મુનિનું આગમન સાંભળી કૌતુકથી વાદ સાંભળવા માટે હજારો લોકો સભામાં આવ્યા. તે સભામાં ભાગ્યથીજ જેમના દર્શન થઇ શકે તેવા, તત્ત્વ સમજવામાં વિવેકવાળા, બન્ને પક્ષના ગુણદોષથી બાણીતા સભ્ય જનો પણ મોટી સંખ્યામાં હાજર હતા. ખોટા ન્યાયને દૂર કરી શકનાર, હોશિયાર તથા ગુણની કદરવાળા રાજા ત્યાં સિંહાસન ઉપર બેઠા હતા.

અતુરંગ^૧ સભા મળતાં વાદ શરૂ થયો. પ્રથમ સૌગતમતને અવલંબીને ભિદુરવાદીએ ગર્વપૂર્વક આ પ્રમાણે બળ રચી. તે બોલ્યો કે—‘જેનું અસ્તિત્વ છે (જે સત્ છે) તે સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે, દિવાની જ્વાળાની માફક. ‘છતા એવા સર્વ ભાવો અસ્તિત્વ ધરાવે છે, તેથી તે ક્ષણિક છે.’

આ પ્રમાણે પોતાનો મત સ્થાપવાને ભિદુરવાદીએ પ્રતિજ્ઞા વિગેરે કરી લીધા પછી સ્યાદ્વાદમાં પ્રવીણ, બુદ્ધિના ભંડાર બન્ધુદત્ત મુનિએ તેનો આ પ્રમાણે ખાતરી કરી આપે તેવા ઉત્તર આપ્યો કે—‘જે અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે બધું ક્ષણિક હોઇ શકે નહિ. કારણ કે—‘અમુક ચીજ અગાઉ જોયેલ હતી તેજ છે.’ એવી સ્થૈ-

૧ ન્યાય આપનાર (રાજા), સભ્યો (ન્યાય સમજનાર સાક્ષીઓ), વાદી ને પ્રતિવાદી.

યંના બળથી તેમજ સત્તા માત્રના બળથી ઉત્પન્ન થતા અવિસં-
વાદી (સાચી) પ્રત્યભિજ્ઞાને તમારું અતુમાન ખોટું પાડે છે. 'તે'
એ શબ્દજૂળ પૂર્વે અતુભવેલા સ્વરૂપને સંભારનાર હોવાથી આ-
ગલા અસ્તિત્વનો સાક્ષીભૂત બને છે અને એ લાંબા સમયના
અસ્તિત્વનો પ્રશ્નજ રહેતો ન હોય તો પછી 'આજ તે' એવું
જ્ઞાનજ સંભવી શકે નહિ."

આ ઉત્તર સાંભળી બિહુરવાદીએ કહ્યું કે—'આપણા આ
વાળ કાપી નાંખ્યા પછી ફરીવાર ઉગે છે અને તે નવા આવેલા
વાળમાં 'તેજ આ' એવું જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ તે જ્ઞાન જેમ
વિસંવાદી છે, તેમજ ફરી વખત દેખાતા સ્થંભ, કુંભ, કમળ,
સભા, રાજ અને ભવન આદિમાં 'તેજ આ' એવું જે જ્ઞાન થાય છે તે
અન્યથા સિદ્ધ છે, પરંતુ આગલા અસ્તિત્વનું સાક્ષીભૂત નથી.'

આ પ્રમાણેનો તેનો ઉત્તર નહિ પણ ઉત્તરાભાસ સાંભળી
બન્ધુદત્ત મુનિએ કહ્યું કે—'હે પ્રતિવાદીરાજ ! જેમ પ્રત્યક્ષ
દીઠેલ પાણી મૃગજળમાં મિથ્યા હોય છે તેમ પ્રત્યક્ષ દષ્ટિગોચર
થતાં ઘટપટાદિ પણ શામાટે મિથ્યા નથી કહેવાતા ? આ પ્રમા-
ણેના તમારા ન્યાયથી તો પ્રત્યક્ષ દેખાતા સર્વ પદાર્થોમાં અપ્ર-
માણપણાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે અને તેથી તમારા અતુમાનમાં
પણ પ્રમાણપણું ઘટી શકશે નહિ, કારણ કે—તે અતુમાન પણ
પ્રત્યક્ષ પૂર્વકજ થાય છે અને તમારા કહેવા પ્રમાણે તો જે પ્રત્યક્ષ
તે સર્વ અસત્ છે; વળી તમારા કહેવા પ્રમાણે સર્વ વસ્તુને
ક્ષણમાં નાશ પામનારી માનીએ તો પછી માને મારી નાખનાર
મનુષ્ય પણ માતૃધાતી ન ગણાય, કારણકે જેનાથી તેનો જન્મ
થયો હતો તે તો ક્ષણિક હોવાથી તેનો તો ક્ષણમાંજ નાશ થઈ

ગયો હતો અને જને તેણે હમણા મારી તે તો ડોઘ બીજીજ હોવી જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય. વળી સ્ત્રીને પોતાના પતિ જેવું અથવા પતિને પોતાની સ્ત્રી જેવું કાંઈ રહેજ નહિ, કારણકે સ્ત્રી પુરૂષના લગ્ન થયા તે ક્ષણેજ તેમનો નાશ તો થઈ ચૂક્યો. જો આમ અને તો કોઈ સ્ત્રીને પતિવ્રતા કહી શકાયજ નહિ, કારણ કે પોતાનો પરિણીત પતિ તો તે ક્ષણેજ નાશ પામ્યો છે. વળી જો તમારો મત સિદ્ધ થાય તો પછી વ્રતનો લેનાર એક ને પાળનાર બીજો તથા તોડનાર વળી ત્રીજોજ ઠરે; કારણકે વ્રત લેનાર તો તેજ ક્ષણે નાશ પામ્યો, પછીની ક્ષણોમાં તો બીજાનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થયું, એટલે વ્રતના લેનારને વ્રતની વિરાધનાનું પાપ લાગશે નહીં. તેવીજ રીતે થાપણ મૂકનાર કોક અને પૈસાનો લેણદાર કોઈ બીજોજ અને, કારણકે આપનાર અને લેનાર તો તે ક્ષણેજ નાશ પામ્યા, ધન પણ નાશ પામ્યું, તો પછી કોણ કોને આપે અથવા કોણ કોની પાસે માગી શકે ? વળી ભિક્ષા માગનાર કોઈ, લેનાર બીજો, ખાનાર ત્રીજો તથા પચાવનાર ચોથોજ અને. આવી રીતે તમારા મતથી તો દુનિયાની સર્વ વ્યવસ્થા ઉંધી વળી જવાનો સંભવ છે, માટે હે ભાઈ ! આત્માનું કલ્યાણ કરનાર શ્રી જૈન શાસનની ઉપાસના કરો.'

આ પ્રમાણે બન્ધુદત્ત મુનિએ પોતાની ન્યાય બુદ્ધિથી પ્રતિવાદીને જીતી લીધો. ગામમાં 'જૈનોનો જય થયો, જૈનોનો જય થયો.' એવી ઉજ્જ્વળા પ્રવર્તી. રાજાએ બન્ધુદત્ત મુનિને બહુમાન આપ્યું. અને તે જૈન ધર્મમાં આસ્તાવાળો બન્યો.

પછી બન્ધુદત્ત મુનિ મોટા ઠાઠમાઠ સાથે આચાર્ય પાસે જવાને નીકળ્યા. કેટલેક દિવસે રૂદ્રાચાર્ય પાસે આવી પહોંચ્યા.

ઉપાશ્રયમાં દાખલ થતાં જૈનધર્મમાં કુશળ ભાટો તેમની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરવા લાગ્યા—‘હે મુનિરાજ ! તમે વાદીરૂપી ગરૂડ ઉપર સ્વારી કરનાર કૃષ્ણ જેવા, વાદીસમૂહને જીતનાર, છ ભાષારૂપી વેલોને ખૂળ સરખા, પ્રતિવાદીના મસ્તકને શૂળ સરખા, વાદીરૂપી કંદને ઉખેડી નાખવામાં કોદાળી જેવા, વાદીઓના રાજ, વાદીરૂપી સમુદ્રને પીવામાં અગસ્ત્ય ઋષિ જેવા, વાદીરૂપી ગગનમાં સૂર્ય જેવા, વાદીરૂપી ગોધુમને દળી નાખવામાં ધંટી જેવા, વાદીઓના માનરૂપી વૃક્ષને તોડવામાં હાથી જેવા, વાણીમાં સરસ્વતી જેવા, બૃહસ્પતિના પણુ ગુરૂ જેવા, સરસ્વતીના ખજાના જેવા, ચૌદ વિદ્યાના ભૂષણુ જેવા, સરસ્વતીના કંઠના આભરણુ જેવા અને વાદીઓની વિજયલક્ષ્મીના એક શરણુ જેવા છો.’

અંધુદત્ત મુનિના વિજયનો ઉદ્દેશ કરનારાં આવાં વાક્યો સાંભળીને નીતિવાળા છતાં પણ રૂદ્રાચાર્ય મુનિના કાન બાણે વીંધાઇ ગયા હોય તેમ થયું અને તેમના મોઢા ઉપર ક્રોધની છાયા ફરી વળી. ‘જેમ પરાક્રમી કામદેવને જોઇને મહાદેવ જેવાને પણ અદેખાઇ થઇ હતી તેમ પોતાના સેવકને અધિક તેજવાળા જોઇને મોટા માણસોમાં પણ વૈરાગિ પ્રજ્વળિત થાય છે.’

પછી સંઘ સહિત અંધુદત્ત મુનિએ ગુરૂને પ્રણામ તથા સ્તુતિ કર્યા છતાં રૂદ્રાચાર્ય મુનિ ઇર્ષ્યાથી કાંઈ બોલ્યાજ નહિ. ‘પાણીથી ભીંજવતા પણ ગરમ પથ્થર જ્વાળાઓ પ્રગટાવ્યા વગર રહી શકે ખરો કે?’ અંધુદત્તના ગુણુની પ્રશંસા કરવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ પાછા ફરવાના સમાચાર પણ રૂદ્રાચાર્યે તેને પૂછ્યા નહિ. ‘મોટા મોટા માણસો પણ ઇર્ષ્યા આવતાં વિપેક્ષાન્ય બની જાય છે.’ મોટા મોટા જ્ઞાનીઓ પણ જેના તાબામાં આવતાં પલટી જાય છે

તેવા કષાયોને ધિક્કાર હો. જમ ચક્ષુની ખોડવાળા મનુષ્યો પાસે બેઠેલાને પણ જોઈ શકતા નથી તેમ મલિન હૃદયવાળા માણસો પાસે આવેલા શિષ્યના પણ ગુણો જોઈ શકતા નથી.

આ પ્રમાણે ગુરૂની બેદરકારીથી દિવસે દિવસે અભ્યાસ ઉપરથી બંધુદત્ત મુનિનું ચિત્ત ખસવા લાગ્યું. તેણે લગભગ અભ્યાસ એવી રીતે છોડી દીધો કે ક્રમે ક્રમે અભ્યાસની ગેરહાજરીમાં તે જડ જેવા બની ગયા. પાણી ન પાવાથી નાના બાગમાંથી જમ પાંદડા, ફળ અને ફુલોનો નાશ થઈ જાય તેમ ગુરૂ તરફના ઉત્સાહ-રૂપી જળસિંચન વિના બંધુદત્ત મુનિના જ્ઞાનરૂપી પુષ્પો સુકાઈને ખરી જવા લાગ્યા. જ્ઞાન ક્રિયા બંનેમાં તે સિથિળ થઈ ગયા.

એ સમયે સાકેતપુર નામના શહેરમાં કૃપ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે જાણે સર્પનો ભાઈ હોય તેમ દયાહીન, કૃપાળુ તથા કૂર હતો. મિથ્યાત્વીના શાસ્ત્રોનું શ્રવણ કરવાથી ભમી ગયેલ ચિત્તવાળો તે રાજા પાપ કરવાથી વિરામ પામતો નહિ. શીકાર વિગેરેમાં હિંસા કરતો, બૂઠું બોલતો, અદત્ત લેતો અને અબ્રહ્મચર્ય વિગેરે સર્વ મોટા પાપો તે હંમેશા આચરતો. બ્રહ્મ બુદ્ધિવાળો તે રાજા પુરોહિતની પાસે અજમેધ, અશ્વમેધ, મનુષ્યમેધ, ગૌમેધ વિગેરે યજ્ઞો કરાવતો અને બ્રાહ્મણોને વિના સંકોચે સોનું, જમીન, મીઠું અને તલ વિગેરેનું દાન આપતો. પર્વના દિવસોએ અભિમાનથી સોનાની ગાય બનાવીને તે ગોળ, તેલ સહિત બ્રાહ્મણોને દક્ષિણામાં આપી દેતો. મિથ્યાત્વી બ્રાહ્મણ ગુરૂઓથી ખોટી વાસનામાં પ્રેરાયેલ તે દુષ્ટ જૈનમુનિઓને અનેક પ્રકારની પીડા કરતો. આ સર્વ કારણોથી મુનિઓએ સાકેતપુર નગર સાપના ધરની માફક તજ દીધું હતું.

આવી સાકેતપુરની વાત સાંભળીને નિમિત્તજ્ઞાનમાં કુશળ સોમીલ મુનિ રૂદ્રાચાર્ય પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે—‘હે સ્વામી ! જો આપ આજ્ઞા આપો તો હું નિમિત્તશાસ્ત્રની કળાથી સાકેતપુરના રાજાને બોધ કરવા પ્રયાસ કરું.’ ગુરુએ તે દુષ્ટ રાજાને બોધ આપવા માટે જવાની તેમને આજ્ઞા આપી.

પછી દયાના સમુદ્ર તે સોમિલમુનિ સાકેતપુર જઈને મુખ્ય મંત્રીને ધરે રહ્યા. તેજ દિવસે પોતે કરાવેલા નવા આવાસમાં બ્રાહ્મણોએ બતાવેલા ચોધડિયા પ્રમાણે રાજા ગહપ્રવેશની સર્વ તૈયારી કરાવતા હતા. નિમિત્તશાસ્ત્રમાં કુશળ સોમિલમુનિ પોતાના જ્ઞાનથી બવિધ્યમાં થવાની અશુભ હઠીકત જાણી લઈને પ્રધાનને કહેવા લાગ્યા કે—‘હે મંત્રીશ્વર ! તમારે રાજાને આજે તે મહેલમાં પ્રવેશ કરતા અટકાવવા, કારણકે અકાળે વિજળી પડવાથી તે મહેલ પડી જવાનો છે. આજે રાત્રિના વિજળી પડવાની છે અને તેનું નિવારણ કોઈથી થઈ શકે તેમ નથી. અવશ્ય બનવાના બનાવોનો પ્રતિકાર કોઈથી થઈ શકતો નથી. હું આ વાત તમને ખાત્રીપૂર્વક કહું છું’ જો વધારે ખાત્રી કરવી હોય તો આજ રાત્રિના રાજાએ સ્વપ્નમાં મુર્તિમંત કાળ જેવો સર્પ જેવો હતો તે પૂછીને ખાત્રી કરજો અને જે હું કહું છું તે સત્ય માની તમને જે કદ્યાણુકારી જણાય તે તમે કરજો.’

મંત્રીએ રાજસભામાં આવી રાજાને સર્વ હકિકતથી વાકેફ કર્યો. રાજા પણ છક્ક થઈ જઈને વિચારવા લાગ્યો કે—‘અહો ! આ મુનિનું કેવું અદ્ભૂત જ્ઞાન ! રાત્રિના મેં જેવેલ સ્વપ્ન તેમણે કઈ રીતે જાણ્યું ? એ વાત સાચી કહી છે, તેથી આજે પડવાની વિજળી સંબંધીની વાત પણ ચોક્કસ સત્યજ હોવી જોઈએ, માટે

નવા મહેલમાં હું આજે તો પ્રવેશ નહિજ કરું.' આ પ્રમાણે મનમાં નિશ્ચય કરીને મુદ્દૂર્તનો સમય પાસે આવતાં રાજાએ ભયથી નવા મહેલમાં પ્રવેશ કરવાનું મુલતવી રાખ્યું. તેજ રાત્રિના વિજળી પડવાથી મહેલ પડી ગયો. મહેલ પડી જવાથી મુનિના જ્ઞાન માટે રાજાને ખાત્રી થઇ ગઇ. હવેજ તે સમજ્યો કે 'જૈનધર્મ' સિવાય બીજા કોઇ ઠેકાણે એવું સત્ય જ્ઞાન નથી.'

સવારે મિથ્યાજ્ઞાનરૂપી રાહુથી મુક્ત થયેલ તે રાજાએ તપસ્વી સોમિલ મુનિને બોલાવ્યા અને પોતાના મસ્તકનો મુગટ જમીને લગાડીને શુદ્ધ મન, વચન તથા કાયાથી નમસ્કાર કરી મુનિએ બતાવેલ જૈનધર્મનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો. ત્યારથી અરિહંત ધર્મનો આરાધનાર તે બન્યો. રાજાએ જૈનધર્મનો સ્વીકાર કરવાથી તેની ભારે ઉન્નતિ થઇ. તે વખતે ઘણા લોકોએ મિથ્યાત્વી ધર્મને છોડી જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

હવે રાજાએ શાસનની ઉન્નતિ કરવા તથા પોતાની ભક્તિ પ્રદર્શિત કરવા સોમિલ મુનિને દાન, માન, ગાન, નાચ, વાદન, અમાત્યો વિગેરે સહિત રૂદ્રાચાર્ય ગુરૂ તરફ રવાને કર્યા. સોમિલ મુનિ સાથે ભક્તિથી ભરપૂર હૃદયવાળા લોકો પણ આવ્યા હતા. તેમણે તે મુનિને ભક્તિથી વિધિપૂર્વક દ્વાદશાવર્ત વંદનથી વાંધા તેમજ સાથે આવેલ અમાત્ય વિગેરે રાજપુરુષોએ તેમની નવે અંગે પૂજા પ્રભાવના કરી. બધા લોકો સોમિલમુનિની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા તથા બહુમાનપૂર્વક મિથ્યાવાદીઓને નિરસન કરવાની વાત કરવા લાગ્યા. ફરી ફરી થતી સોમિલ મુનિની પ્રશંસાની વાતો સાંભળીને રૂદ્રાચાર્ય હૃદયમાં ઇર્ષ્યાભ્રમથી બળવા લાગ્યા, પરંતુ લોકલજ્જથી કાંઈ બોલી શક્યા નહિ; પણ જેમ જેમ

સોમિલધિએ કરેલી શાસનની ઉત્તતિની વાતો સાંભળવા લાગ્યા તેમ તેમ ઝાકળથી હણાયેલ કમળની માફક તેમનું મોઢું પડી જવા લાગ્યું. મનમાં ઉઠેલ રોષાશિથી આગમન સમાચાર પણ તેમણે સોમિલ મુનિને પૂછ્યા નહિ.

પ્રભાકર વિગેરે ગચ્છના સારા સારા સાધુઓ આ પ્રમાણે રૂદ્રાચાર્યની ઇર્ષ્યા તથા બેપરવાઈ જોઈને પોતે યોગ્ય છતાં વાજબી પ્રોત્સાહનને અભાવે હાંશ મરી જવાથી પોતપોતાના ગુણોમાં શિથિળ થવા લાગ્યા. રૂદ્રાચાર્ય ગુણદ્વેષથી કરેલ પાપથી તથા પાછળથી તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરવાથી ત્યાંથી મરીને દેવ-જાતિમાં ચાંડાળનું કામ કરનારા કિદિવષ જાતિના દેવમાં ઉત્પન્ન થયા. દેવસભામાં જવાની રજા તો તેમને મળેજી ડ્યાંથી? હલકી જાતિમાં તથા લાંબા આયુષ્યને લીધે અપમાનાદિ પુષ્કળ સહન કરતાં ત્યાંથી ચ્યવીને તે એક બ્રાહ્મણને ઘરે જન્મથી મુંગા પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. આગલા પાપોના ઉદયથી રોગથી ભરેલા, દરિદ્રી અને અનેક દુઃખોથી હેરાન થતાં તે ત્યાંથી મરીને પછી ભવોના ફેરામાં પડ્યા. અર્થાત્ અનેક ભવમાં પરિભ્રમણ કર્યું.

માટે હે પુત્રો ! આગમો બાણવાવાળા, બધા ધર્મોના અભ્યાસી આચાર્યના ગુણવાળા રૂદ્રાચાર્ય જેવા પણ એક ઇર્ષ્યાદોષથી જો આટલું ધોર દુઃખ પામ્યા તો પછી ધગધગતા અસિના ગોળા જેવા તમારો તો શો આશરો? માટે સમજો ને ગુણના રાગી બનો.”

પિતાનાં આ પ્રમાણેનાં હિતવચનો સાંભળીને તે ત્રણે ભાઈઓ રાખોડીથી ઢાંકેલા અસિની માફક દ્વંદ્વમાં ઈર્ષ્યાથી ભરપૂર છતાં બહારથી શાંત હોવાનો ડોળ કરતા કેટલાક દિવસ તો મુંગાજ રહ્યા. બનસાર શ્રેષ્ઠ પુત્રના પ્રતાપે કરોડોનો માલિક અથા.

દુનીઆમાં મેનુષ્યોની ખરાબ સ્થિતિને હાણવાને માટે કુબેરની માફક તેનો જાણે કે જન્મ થયો હોય તેમ થયું.

મુનીંદ્રે કહેલી ખહુ ઉપદ્રવોને દૂર કરવાવાળી દ્વેષની વાત તથા ધન્યકુમારની માફક સર્વ ઇચ્છિત વસ્તુને આપવામાં કામ-ધેનુ સમાન ગુણરાગની વાત સાંભળીને તે આભવ તથા પરભ-વમાં કલ્યાણકારી થાય તેવો તેનો ઉપયોગ ડાહ્યા માણસોએ કરવો; જેથી કરીને સંસારના દુઃખોથી ભરેલો દરિયો વિશ્વો વિના તરી શકાય.

ઇતિ આચાર્યશ્રી જિનકીર્તિસૂરિવિરચિત પદ્યબંધ શ્રી દાનકેદરપદ્મ ઉપરથી કરેલ ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યકુમાર ચરિત્રના તૃતીય પદ્યવનું શુજરાતી ભાષાંતર.

ચતુર્થ પલ્લવ.

ધન્યકુંભારના ત્રણે ભાઈઓ લોકલજ્જનને લીધે પિતાના ચિત્તને અનુકૂળ થઈ તેની સાથે થોડો સમય તો સારો સંબંધ રાખ્યો તથા અરસપરસ શિષ્ટાચાર પ્રમાણે ધરનું કામકાજ બરાબર કરવા લાગ્યા.

એક દિવસ પ્રતિષ્ઠાનપુરના રાજ્યની હદમાં આવેલા સમુદ્રના કાંઠાને બંદરે એક મોટું વહાણ પવનથી ખેંચાઈને આવી ચુક્યું. તે વહાણનો સ્વામી રસ્તામાં ભરી ગયો હતો. વહાણના વેપારી ઉતાડ્યોએ રાજ પાસે આવીને વિનંતિ કરી કે—સ્વામી ! અમારા વહાણનો માલીક રસ્તામાંજ મરણ પામ્યો છે. તેને કાંઈ સગાંવહાલો નથી. માલીકી વિનાનું ધન રાજને મળે છે, તેથી આ સંધણું દ્રવ્ય આપ કબજે કરો અને વહાણમાં જે કાંઈ અમારું હોય તેનો ફડચો કરી આપ અમને આપી દો.' રાજ્યએ કરિયાણાની માલીકી નક્કી કરી તે વહાણના વેપારીઓને પોશાકવિગેરેથી નવાજ સહુ સહુનો માલ આપી દઈ વિસર્જન કર્યા. એટલે સર્વ વેપારીઓ મુસાફરીને યોગ્ય થીએ લઈને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

આરવાઓ તે વહાણને બાળકની માફક ધીમે ધીમે ખેંચીને સમુદ્રના પ્રવાહમાંથી નદીમાંજે સહેર તરફ લાગ્યા. રાજના હુકમથી વહાણમાંની વેચવાની સર્વ થીએ આરવાઓએ નીચે

ઉતારી. પછી બીજી જ જ ચીજો તેમાં હતી તે પણ કાઢીને જમીન ઉપર લઈ આવ્યા. એટલે વહાણનો તળીઆમાંથી ખારી માટીથી ભરેલા હજારો લોટકાઓ નિકળ્યા. રાજા વિગેરે સર્વ લોકો તે જોઈને મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે-‘આ વહાણના માલીકના નગરમાં જરૂર આવી માટીની તારી હોવી જોઈએ, તેથીજ કાંઈક ખંદરમાંથી આ માટીથી ભરેલા લોટકાઓ લઈ લીધા જણાય છે.’

રાજાએ પ્રતિષ્ઠાનપુરના શેઠીઆઓને બોલાવીને બંધી વેચવાની ચીજો બતાવીને કહ્યું કે-‘શેઠીઆઓ ! આ વહાણની ચીજો તમને કાઢીને ખોદે જો જાય તેવી રીતે વેપારીવર્ગમાં અપાતી કિંમત દઈને તમે લઈ જાઓ, એટલે તેની અંદરથી તમને સહુ સહુના ભાગ્ય પ્રમાણે લાભ મળશે.’ રાજાનું કહેવું સાંભળીને વેપારીઓ અંદર અંદર વિચારવા લાગ્યા કે-‘રાજાને વેચવાની આ સર્વ ચીજો બધા વેપારીઓને બોલાવીને વેંચી લઈએ, એટલે રાજાને આપવાની કિંમત સર્વે મળીને આપી દેય, એકથી કાંઈ એટલો બધો બોજો ઉપાડી શકાય નહિ, માટે આવતી કાલે બધા વેપારીઓને બોલાવી યોગ્યતા પ્રમાણે વહેંચીને આપણે લઈ જશું.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજાને કહીને સહુ સહુને ઘેર ગયા.

પછી સવારના ફરી મળ્યા સારે એક જણે કહ્યું કે-‘ધનસારને ઘરેથી કોઈ આવ્યું નથી, માટે તેને પણ આપણે આમંત્રણ કરવું જોઈએ. એટલે તેઓએ ધનસારને ઘરે બોલાવવા એક માણસને મોકલ્યો. ધનસારે પોતાના ત્રણે મોટા પુત્રોને જવાની આજ્ઞા કરી એટલે હૃદયમાં ઈર્ષ્યાથી બળતા તેઓએ કહ્યું કે-‘પિતાજી ! અમને શામાટે મોકલો છો ? આપના હુશિયાર પુત્રને શામાટે મોકલતા નથી ? તેને મોકલો, એટલે ચીજ લેવામાં તેની

કેટલી પ્રવીણતા છે તે તો જણાય. તમે હંમેશા તેની પ્રશંસા કરો છો તો પરીક્ષા કરવાનો આ યોગ્ય અવસર મળી આવ્યો છે, માટે આપ તેનેજ મોકલીને લાલ મેળવો.' પુત્રોનું વચન સ્વીકારીને ધનસારે ધન્યકુમારને મોકલ્યા.

પવિત્રતાનો ભંડાર ધન્યકુમાર પિતાનો હુકમ માથે ચડાવી પરિવાર સહિત સારા શુકનથી ઉત્સાહ પામીને ત્યાં ગયા. બધા વેપારીઓ પોતપોતાના ધંધાને યોગ્ય વસ્તુઓ છુટી પાડી પાડીને લેવા લાગ્યા. પરીક્ષા કરવામાં શ્રેષ્ઠ ધન્યકુમાર સર્વ ચીજો ઉપર ઝાંખો ફેરવતા મુંગા મુંગા ઉભા રહ્યા. જ્યારે પેલા મીઠાથી ભરેલા લોટકાઓ વહેંચવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે તે લેવા માટે કાઢ્યે હાથ લાંબાવ્યો નહિ. બધા ભેગા થઈને અંદર અંદર ધુસપુસ વાતો કરવા લાગ્યા કે—'આ અજાણ્યો ધન્યકુમાર ઠીક આવી ચડ્યો છે, તેથી તેનેજ આ પકડાવી દો. એ બાળક હોવાથી તેને ઉપયોગી નિરૂપયોગી ચીજોનું જ્ઞાન નથી. આપણે વચનોની યુક્તિ કરીને બાળકને યોગ્ય વસ્તુ બાળકનેજ આપવી.' આમ વિચારીને તેમણે ધન્યને કહ્યું કે—'ભાઈ ધન્યકુમાર ! તું લઘુ વયમાં પહેલીજવાર વેપાર કરવા આવ્યો છે, માટે મંગળ રૂપ આ માટીના લોટકાજ સિંઈ જ; કારણ કે શરૂઆતમાં થોડી મહેનત આપે તેવી ચીજોમાં થોડું ધનજ રોકવું, પછી રહેતાં રહેતાં તેમાં ઉમેરો કરતાં જવું, એમ કરતાં કરતાં બુદ્ધિ ખીલતી જશે અને બુદ્ધિમાં વિવ્રમ થવાનો સંભવ પણ નહિ રહે. કહ્યું છે કે—'નાની શરૂઆતો હંમેશા સુખકર્તા નિવડે છે.' વળી એનું દ્રવ્ય પણ રાજાને થોડુંજ આપવું પડશે. લેણા પૈસા લેવામાં રાજા ઉતાવળ કરે છે, અને વસ્તુ તો યોગ્ય સમયે વેચાય છે. તેથી

જે દેવું થોડુંક હોય તે જલદી આપી શકાય છે. તારા પિતાશ્રી પણ આમ કરવાથી અમારા ઉપર ખુશી થશે કે—‘મારા પુત્રને નાનો સમજીને તમે થોડું દ્રવ્ય રોકાય તેવોજ વેપાર કરાવ્યો.’ માટે આ માટીના લોટકા લઈને તારું કાર્ય સિદ્ધ કર. તારું કલ્યાણ થશે.” આ પ્રમાણે સાંભળી ધન્યકુમારે શિષ્ટાચાર પ્રમાણે જવાબ આપ્યો કે—‘મોટા વડિલો તો આવાજ બોલ્યો, આપ જેવા વૃદ્ધો તો બાળકોને હિતકારી શિષ્યામણજી આપે, આપના જેવા વડિલોની કૃપાથી મહારા સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થશે.’ આ પ્રમાણે મિષ્ટ વાક્યોથી તેમને રાજ કરીને વિસર્જન કર્યા.

પછી ધન્યકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે—‘આ લોટકાની સ્વાર્થ-પરાયણતા તથા દાંભિકતાની તો હદ થઈ. મને બાળક સમજીને દેવી ડગાધ કરવા તૈયાર થઈ ગયા ! પરીક્ષા કરવામાં મૂઢ આ વેપારીઓ આ નકામી ચીજ છે એવી ખુદ્દિથી સર્વ લોટકાઓ મારે માથે ઝોઢાડી ગયા છે. સંસારમાં સ્વાર્થ વિના કોઈ કોઈનું સગું નથી. મેં તો ગુરૂદેવની કૃપાથી સહેજમાં લાભ મેળવ્યો છે.’ આ પ્રમાણે વિચારી વસ્તુપરીક્ષામાં હુશિયાર ધન્યકુમાર તે લોટકાઓ લઈને ઘરે આવ્યા.

અહીં ત્રણે મોટા ભાઈઓ પિતા પાસે જઈને ધન્યકુમારની મૂર્ખતા માટે હસીને કહેવા લાગ્યા કે—“પિતાજી ! જુઓ, તમારા શાણા પુત્રની વેપાર કરવાની કુશળતા ! જુદા જુદા દેશની, વિચિત્ર પ્રભાવવાળી, મળી ન શકે તેવી, આ દેશમાં આગળ કદિ નહીં જોયેલી, ભારે મૂલ્યવાળી, આગળ સાંભળેલી પણ ન જરે જોયેલી નહિ તેવી, ભાગ્યથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી અસંખ્ય વસ્તુઓ તે વહાણમાં હતી, તેમાંથી જેઓ વેપારની લેવડ-

દેવડમાં કુશળ તથા ચીજોની ઉત્પત્તિ, ગુણ, મેળવણી વિગેરેથી
 જાણીતા હતા તે બધાએ તો પોતાપોતાની ઇચ્છિત વસ્તુ પ-
 સંદ કરી લીધી અને તે વસ્તુ લઈને પોતાનું કામ કાઢી લીધું;
 અને આપના માનીતા પુત્ર તો બીજાએ છોડી દીધેલા, કાંઈએ
 પોતાના નહીં કરેલા, નાખી દેવાની ધુળ તથા મીઠાથી ભરેલા
 લોટકા વેચાતા લઈ આવ્યા. વળી આ મીઠું પણ ચોખું નથી,
 મીઠાનો વેપારી હોય તો તે પણ આને હાથ લગાડે નહિ. ભાઈ
 સાહેબે કેવળ ધુળથી ઘર ભર્યું. હવે મીઠાનો નિકાસ પણ આપણે
 કેવી રીતે કરશું ? જે તેની જેવા અજ્ઞાન બાળકથી વેપાર કરીને
 ઘરનો નિર્વાહ થઈ શક્યો હોત તો પછી હું શિયાર માણસોની સામું
 પણ કોણ જોત ? ગુણવાનની પરીક્ષા તો અવસરેજ થાય છે.
 કાકતાલીય ન્યાયથી કદાચ એક બે વાર મૂર્ખે કરેલ સાહસથી
 પાંસડું પડી બચ પણ તેટલા ઉપરથી પિતાજી ! ખુશી ખુશી થ-
 ની જઈને તેની પ્રશંસા કરી તેને કુલાવવો એ કાંઈ ઠીક ન કહેવાય.
 પીઠ માણસોને કરવા યોગ્ય કાર્યનો અવસર પ્રાપ્ત થતાં તેજ
 પ્રશંસા લોકોને નિંદા કરવાના સાધનભૂત થઈ પડે છે. આ બા-
 બકે મીઠું, ધુળ વિગેરે ખરીદી આપણા ઘરનું નાક કાપી ના-
 બ્યું. રાજાને દેવાનું દ્રવ્ય તો જલદી આપવુંજ પડશે, અને આ
 મીઠાની ખપતી તો જે દિવસ દુનિયામાં મીઠાની તાણ પડશે તે
 દિવસેજ થશે; સમજ્યા ? લોકોમાં કહેવત છે કે-‘લંકા લુંટવાનો
 પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે લાજ્યહીન માણસના હાથમાં ફક્ત અંગા-
 રાજ આવ્યા, માટે આપ તથા આપનો પુત્ર મળીને વિચાર કરી
 જુઓ કે આ વેપારમાં લાભ કેટલો મળશે ? ”

પુત્રોને આ પ્રમાણે હાસ્ય કરતાં જોઈને જરા શંકાશીલ મને

ધનસારે ધન્યકુમારને પૂછ્યું કે, ‘પુત્ર ! વહાણમાં બીજી ઘણી ચીજો વેચવાની હતી, છતાં તું આ ધુળ તથા માટીથી ભરેલા લોટકાઓ શામાટે લઈ આવ્યો ?’ પિતાનું વચન સાંભળી ધન્યકુમારે વિનયપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો કે—‘પિતાજી ! આપના ચરણના પ્રતાપે દરિદ્રતા રૂપી વનને બાળી નાખનારી વસ્તુ મને હાથમાં આવી ગઈ છે. મોટા શેઠીઆઓ આ વસ્તુના પ્રભાવથી અજાણ્યા હોવાથી આ વસ્તુને નકામી સમજી લુચ્ચાઈથી મારે માથે ઓઢાડી દેવા તૈયાર થઈ ગયા. (પણ મેં તો ગુરૂસેવાના પ્રતાપે આ વસ્તુનો પ્રભાવ સમજી જઈને તેનો સ્વીકાર કરી લીધો છે. હવે આપ તેનો પ્રભાવ સાંભળો. આ માટી તમે સામાન્ય ન સમજતા, એના સ્પર્શથી તો લોહું પણ સોનું બની જાય એવી આ માટી છે. આ તો ત્રાશ્વપાપાણની આણમાંથી મળી આવતી, દુનિયાના દરિદ્રને હરનારી તેજમતૂરીકા નામની માટી છે. આમાંથી રતિ ભાર માટી લઈને આઠ પર્ક્ષીતાંબાને તેની સામે એક રૂપ કરવાથી તાંબાનું સોનું બની જાય છે.’ આ પ્રમાણે કહીને તેજ વેળાએ ઉપર કહેલ ક્રિયાવડે તેણે તાંબા તથા લોહાનું સોનું કરી બતાવ્યું. પછી એમ વારંવાર કરીને કરોડો રૂપીઆનું સોનું બનાવ્યું, તેથી તેના માઆપ બહુ ખુશી થયા. માત્ર તેના મોટા ત્રણ ભાઈઓ શિવાય સર્વ પરિજન તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. માત્ર તેઓ હૃદયમાં ઇર્ષ્યાથી બળી જવા લાગ્યા.

આ સમયે ધન્યકુમારની સમૃદ્ધિ જોઈ ન શકવાથી એક ચાડિઆ માણસે રાજ પાસે જઈને કહ્યું કે—‘સ્વામી ધનસારનો પુત્ર ધન્યકુમાર અથા વેપારીઓને તથા તમને છેતરીને તૈજવી કિંમત આપીને તેજમતૂરિકાથી ભરેલા લોટકાઓ લઈ ગયો છે.

અને તે વાત કોઈને કહેતો પણ નથી. તે તેજમતૂરિકા તો આપની જવાના કોઠારમાં શોભે, માટે તે મંગાવી લઈને આપના કોઠારમાં ભરી દેશે તોજ તે ધુતારાને યોગ્ય શિક્ષા મળશે.’

આ પ્રમાણેની તે આડિઆની વાત સાંભળીને નીતિપ્રિય રાજાએ વિચાર્યું કે—‘મેં જ્યારે વહાણની ચીજો બધા મોટા વેપારીઓને આપી, ત્યારે કહ્યું હતું કે—‘જે કિંમત ગામમાં ઉપજતી હોય તે મૂલ્ય તમારે મને આપવું.’ હવે એવી રીતે મારે થુંક્યું ગળવું તે કાંઈ યોગ્ય ન ગણાય, પણ આ વાત તો આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે કે, અતિ નિપુણ વસ્તુના ગુણદોષ સમજવામાં કુશળ બની ગયેલા, બુદ્ધ બુદ્ધ દેશોમાં ઉપજતી ચીજોના જ્ઞાનવાળા અને લેવડદેવડમાં પ્રવીણ, પાકી ઉમરના વેપારીઓ પાસે ધન્યકુમાર જોવા બાળક શી ગણતરીમાં ? એનામાં હજુ પીઠતા શી હોય કે તે બિચારે આવા વર્ષાના આઘેલા મોટા વેપારીઓને છેતરી શકે ? વળી આવા આડિઆ માણસોનો વિશ્વાસ પણ શી ? માટે આ વાત તો ધન્યકુમારને બોલાવીનેજ પૂછવી તે વધારે યોગ્ય છે.”

આમ વિચારીને રાજાએ ધન્યકુમારને બોલાવા માટે માણસો મોકલ્યા. તેઓ ત્યાં જઈ ધનસારને કહેવા લાગ્યા કે—‘મહારાજ આપના પુત્ર ધન્યકુમારને બોલાવે છે.’ ધનસારે ચિંતાપૂર્વક પુત્રને કહ્યું કે—‘રાજા તને બોલાવે છે.’ ધન્યકુમારે કહ્યું કે—‘મહાભાગ્યની વાત, બહુ સાડું થયું. મોટા ભાગ્ય હોય તોજ રાજાને મળવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, કેટલાંકને તો રાજાનો મેળાપ કરવાને માટે પ્રયત્નો કરવા પડે છે અને મને તો રાજાએ પોતેજ બોલાવ્યો છે. આપની કૃપાથી સર્વ સારાવાના થશે, આપે કાંઈ પણ શંકા લાવવાની જરૂર નથી.’ આ પ્રમાણે કહી વસ્ત્ર તથા અક્ષરો સજીને

સેવક સાથે ધન્યકુમાર યસાધારણ ભેટ લઇને રાજ પાસે ગયા.

ત્રણે મોઢા ભાઈઓ રાજના આમંત્રણની વાત સાંભળીને અંદર અંદર બોલવા લાગ્યા કે—“જેયું ! ‘કીડી ભેગું’ કરે અને ભોરીંગ ભોગવે ! એવી જે લોકમાં કહેવત ચાલે છે તે કવી સાચી પડી ? આપણા ભાઈશ્રીએ કાળાધોળા કરીને અહિં તહિંથી ‘ધન ભેગું’ કર્યું, પરંતુ હવે આગલું પાછલું સર્વ દ્રવ્ય રાજજી એક સપાટે ધસડી જશે.) આના પાપે આપણું ‘ધન’ પણ નાશ પામશે ! આમ છતાં આપા તો ધન્યકુમારના ગુણજ ગાયા કરે છે.”

(આ સાંભળી વચલો ભાઈ બોલી ઉઠ્યો કે—‘કાંઈ આંધળો માયું’ ફાંડ્યા વિના ઠેકાણે આન્યો હોય તેવું સાંભળ્યું છે ખરું ? પિતાજી મોહમાં અંધ બની જઈને કશું સમજતા નથી, પણ કાંઈ નહિ, એ તો હવે બધું સમજશે.’

ધન્યકુમાર રાજસભામાં જઈને, રાજ પાસે ભેટ મૂકી, નમસ્કાર કરી તેમના હુકમથી એક આસન ઉપર બેઠા. રાજ પણ રૂપ, વય તથા ચતુરાઈથી ભરપૂર, ભાગ્યશાળી ધન્યકુમારને જોઈને પ્રસન્ન ચિત્તે કહેવા લાગ્યા કે—“હે ધન્યકુમાર ! સુખમાં તો છે ને ?”

ધન્યકુમારે કહ્યું કે—“આપના પ્રતાપે કુશળ છું, કુશળતાનું કારણ રાજજી છે. માતા પિતા તો કૃત જન્મ આપનાર છે, પરંતુ બધા સંસારના સુખો તો રાજને લઈનેજ મળે છે. મારા મહાભાગ્ય કે આજે આપ મહારાજ પોતે મોટી કૃપા કરી મને સંભાર્યો. મારા સુખમાં સુખ ભળ્યું અને હવે તો તેમાં કાંઈ ન્યૂનતા પણ ન રહી.”

ધન્યકુમારના આવા ઉત્તમ શબ્દોથી સંતુષ્ટ થઈ રાજએ કહ્યું કે—“ધન્ય ! પેલા વહાણમાંની વેચવાની ચીજોમાંથી તે કાંઈ ભાગ લીધો કે નહિ ?” તેણે જવાબ આપ્યો કે—“ મહારાજ ! આપની

જેવી મારા ઉપર કૃપા છે તેવો ભાગ પણ મને મળ્યો છે.' રાજાએ પૂછ્યું કે—'કેવી રીતે?' જવાબમાં ધન્યકુમારે મૂળથી માંડીને સર્વ બીના તેમની પાસે રજુ કરી. પછી વધારેમાં કહ્યું કે—“મહારાજ ! ‘આ વસ્તુ તદન નકામી છે’ એમ નિશ્ચય કરીને મને બાળક બાણી મારે માથે તેઓએ ઝોઢાડી દીધી, કિંમત પણ તેઓએજ નક્કી કરી આપી, મેં તો ગુરુદેવની કૃપાથી તે ચીજ જાળખી લઈને તેમણે આપેલું પ્રમાણ કરી સ્વીકારી લીધું. આવી રીતે વહાણ-માનો ભાગ મને મળ્યો છે. મારા ભાગમાં આવેલ તેજમતૂરી મોટા જથ્થામાં હજુ પડી છે, તેને માટે આપ જે આજ્ઞા કરો તે મારે શિરસાવંધ છે.”

ધન્યકુમારની આવી ન્યાયયુક્ત વાત સાંભળી, હસીને રાજા સભામાં બેઠેલા માણસોને કહેવા લાગ્યા કે—“આ દુનિયામાં બીજાનું સુખ જોઈને થતી ઈર્ષ્યાનું બળ તો જુઓ ! પોતાના અજ્ઞાનથી વસ્તુના ગુણો સમજી ન શકવાથી અમુક ચીજમાં પોતાનું કંઈ વળે તેમ નથી એમ સમજીને તે વેપારીઓએ કપટપૂર્વક તે ધન્યકુમારને ઝોઢાડી દીધી. તે વખતે તેઓએ તો ચોક્કસ એમજ ધાર્યું હશે કે આવી ફેંટી દેવા યોગ્ય વસ્તુ તો આ બાળક સ્વીકારે, જે તેનો બાપ આવ્યો હોત તો કદી તેવી ચીજ લેત નહિ, ઠીક થયું કે ધનસારે આ બાળકને મોકલ્યો, માટે આપણે માથેથી ઉતરેલી વસ્તુ બીજાના માથા ઉપર ભલે પડે ! આવી ખરાબ દાનતથી ધન્યકુમારને તે ચીજ ઝોઢાડી દઈને પોતાની જાતને વિચક્ષણ માનતા તે વેપારીઓ પોતપોતાને મનગમતી ચીજ લઈ ગયા. તે સર્વેએ પોતાના સ્વાર્થને આગળ કરી જરા પણ દયાપૂર્વક વિચાર કર્યોજ નહીં. વિચક્ષણતાથી મુંઝા રહેલ આ ધન્યકુમારને

દુર્જનતાનો ખેલ જોતાં અચાનક પોતાને ઈષ્ટ વસ્તુ મળી ગઈ. દુર્જન પાસે ઉઘાડી પાડેલ વાત પોતાનેજ દુઃખકર્તા થાય છે. એ વાજ્ય સંભારીને યોદ્યા સિવાય તે ચીજ લઇને તે પોતાને ઘેર ગયા. ભાગ્યયોગે ધન્યકુમારને હાથ તો આ ચીજ અચાનક ચડી ગઈ છે; તેમાં કાંઈ કોઈએ તેની ઉપર ઉપકાર કર્યો નથી. દુર્જન માણસોએ જ ઉદ્વેગ કરાવવા માટે કર્યું હતું તે સર્વ પોતાના ભાગ્યને લીધે ધન્યકુમારને સુખ કરનાર થઈ પડ્યું છે. તે સુખ તથા સૌભાગ્ય જોઈ ન શકનાર ઇર્ષ્યાળુ દુર્જન માણસો મને પણ ભંભેરવા ચૂક્યા નહિ; પરંતુ એવી અનીતિ કરવી એ મને બીલકુલ ઉચિત લાગતું નથી. કારણકે અનીતિથી આ ભવમાં રાજ્ય નાશ પામે છે અને પરભવમાં દુર્ગતિમાં પડવું પડે છે. અગાઉથી તે વેપારીઓએ તૈયારી મેં જો આ તેજમતૂરી છે એમ જાણ્યું હોત તો તે આપવાની વૃત્તિ કદી પણ કરી ન હોત, માટે પોતાના ભાગ્યને યોગે મેળવેલ ધન ભોગવવાને યોગ્ય ધન્યકુમારજ છે. તેથી હું પણ આજ્ઞા કરું છું કે-હે ધન્યકુમાર ! તું સુખેથી ને ભોગવ. ” આ પ્રમાણે સભાસભક્ષ કહીને રાજાએ તેના ઉપર કૃપા બતાવી. ધન્યકુમારે ઉઠીને પ્રણામ પૂર્વક કહ્યું કે-‘આપ મહારાજની આ બાળક ઉપર મોટી કૃપા થઈ.’

પછી તેના ગુણથી પ્રસન્ન થયેલ રાજા બધા સભાસદો સન્મુખ ફરીને તેની પ્રશંસા કરતાં કહેવા લાગ્યા કે-‘હે સભાસદો ! આ ધન્યકુમારની બચપણમાં પણ વૃદ્ધને શોભાવે તેવી બુદ્ધિની પરિપક્વતા તો જુઓ ! હમેશાં ચીજોની લેવડદેવડ કરવાવાળા, જુદા જુદા દેશોમાં ફરવાથી અનેક વસ્તુઓની ઉત્પત્તિ વિગેરે જ્ઞાનમાં કુશળ અને પક્વ બુદ્ધિવાળા એવા મોટા વેપારીઓની

સમજમાં જે વાત ન આવતી તે વાત પોતાની દક્ષતાથી ધન્યકુમાર સહજમાં સમજી ગયો. માટે આ ગામમાં રહેતા શહેરીઓમાં ધન્યકુમારજ પ્રશંસાને યોગ્ય છે. એની જેવા માણસથીજ પૃથ્વી રત્નગર્ભા કહેવાય છે.' આ પ્રમાણે બહુ વખાણ કરી, વસ્ત્ર તથા અલંકારથી તેનો સત્કાર કરી વધારામાં કહ્યું કે—'હે ધન્ય! તારે આજથી હમેશાં રાજસભામાં આવવું. તારી જેવા સત્પુરુષથીજ મારી સભાની શોભા છે.' પછી રાજ્યે મંત્રી સામન્ત વિગેરેને હુકમ કરી દીધો કે—'મારી સભામાં તમારે સર્વેએ સાચા ઓટાનો ન્યાય કરવામાં કુશળ, ખુદ્દિના ભંડાર ધન્યકુમારનો મત પૂછી તેની આજ્ઞાને અનુકૂળ કાર્યજ કરવું.' આ પ્રમાણે કહ્યા પછી તેણે ધન્યકુમારને વિદાય કર્યો.

રાજ્યે આપેલ વસ્ત્ર તથા અલંકાર સજીને, ધન્યકુમાર રાજ્યને પ્રણામ કરી, તેણે આપેલ વાહનમાં બેસી ઘર તરફ જવા નીકળ્યા. ઢોલ વગાડનારા, ધબવાળા તથા ભાટચારણ વિગેરેને રાજ્યે આજ્ઞા કરી દીધી કે—'તમારે હમેશાં ધન્યકુમારને આડંબરપૂર્વક સભામાંથી લઇ જવા તથા લાવવામાં સાવધાન રહેવું.' પછી રાજ્યે આજ્ઞા કરેલ ઠાઠમાઠ સહિત ખજારમાં થઇ, ઘરે આવીને તેણે પિતાને નમસ્કાર કર્યો. પિતા તેને મળેલ રાજ્યમાનની વાતો સાંભળી રાજી થયા.

મોટા ભાઇઓ તો તેની ઈર્ષ્યાથી ગાંડા જેવા બની ગયા. આપ્તા ગામમાં મોટા મોટા ન્યાય બાણવાળા વિદ્વાનો તરફથી મળતા મનને લીધે, પુણ્યના તેજથી યશ તથા શ્રીતિને પ્રસાદે તેના મિત્રો હિમરના અસાધારણ પ્રેમને લીધે તેના શત્રુઓ લગભગ ધ્રુવજ રહ્યા નહિ. રાજ્યની કૃપાને પાત્ર બનેલ તથા પ્રધાન

અમાત્યને પૂજવાને યોગ્ય બનેલ ધન્યકુમારની રાજસભામાં બેસી બીજો રાજા હોય તેવી પ્રશંસા થવા લાગી.

૨૪ કટલોક સમય વીત્યા બાદ એક દિવસ રાજાને પ્રણામ કરી, સભામાંથી ઉઠી દિવ્ય વસ્ત્ર તથા અલંકારથી સજ્જત ધન્યકુમાર પાંચ પ્રકારના વાજાના નાદ સાથે રાજમાર્ગે ઓળંગી પોતાના ઘર તરફ આવતા હતા, તે સમયે ભાતભાતના મણિ મોતીના ઝુમણા વિગેરેથી સુશોભિત આસનવાળા વાહનમાં તે બેઠા હતા; જુદા જુદા દેશથી આવેલ ભાટો આગળ ચાલી તેના યશ ગાયનદ્વારા ફેલાતી રહ્યા હતા, ચારે બાજુથી હજારો સામન્ત તથા શેઠીઆઓ તેને વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરી રહ્યા હતા, આસપાસ આવતા ગરીબ તથા અપંગ માણસોને તે દાન દેતા હતા, હાથી, ઘોડા તથા સુભટોથી પરવરેલા હતા, જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને રતનના અલંકારથી સુશોભિત અનારોહિત ઘોડાઓ આગળ નાચ કરી રહ્યા હતા. આવી રીતે ઠાઠમાઠ સાથે આવતા ધન્યકુમારને તેના ત્રણે ભાઈઓએ પોતપોતાની અગાશીમાંથી આશ્ચર્યપૂર્વક દીઠા.

આ સમયે લોકો બોલવા લાગ્યા કે—“ ભાઈઓ ! આગલા જન્મમાં કરેલાં પુણ્યનું ફળ તો જુઓ ! સહુથી નાનો છતાં આ ઓળ ધન્યકુમાર વૃદ્ધોને પણ માન આપવાને યોગ્ય બન્યો છે; માટે મોટાઈનું કારણ ઉભર નહિ, પરંતુ તેજજ છે. કહ્યું છે કે—તેજસ્વી માણસોની હંમર જોવાની જરૂર રહેતી નથી. નાનો છતાં તેજસ્વી હોય તો તે પ્રજાસાને પાત્ર બને છે. કહ્યું છે કે:—

૧ જે અશ્વોપર કોઈ બેસે નહીં એવ. (કેતલના)

હસ્તી સ્થૂલતનુઃ મ ચાઽક્ષુઃશ્વશઃ કિં હસ્તિમાત્રોઽક્ષુઃશ્વો,
 દીપે પ્રજ્વલિતે પ્રણશ્યતિ તમઃ કિં દીપમાત્રં તમઃ ।
 વજ્રેણાપિ હતાઃ પતન્તિ ગિરયઃ કિં વજ્રમાત્રો ગિરિ-
 સ્તેજો यस્ય વિરાજતે મ બલવાન્ સ્થૂલેષુ કઃ પ્રત્યયઃ ॥

‘હસ્તી મોટા શરીરવાળો છતાં અંકુશને વશ થાય છે, તેથી
 શું અંકુશ હસ્તી જેવડું હોય છે? નાનો સરખો દીવો મહા અંધ-
 કારનો નાશ કરે છે, તે અંધકાર તથા દીવો શું સરખા હોય છે?
 વજ્ર જેવી ચીજથી મોટા પર્વતો પડી જાય છે, તે વજ્ર શું પર્વત
 જેવડું હોય છે? માટે જનામાં તેજ હોય તે લઘુ છતાં બળવાન
 છે, એમાં કદનું કારણ નથી.’ માટેજ ધન્યકુમાર નાનો છતાં કુળને
 ઉજળનારો થયો, ત્યારે તેના ત્રણ ભાઈઓ શરીર તથા વયમાં
 સ્થૂળ હોવા છતાં કાંઈ કરી શકે તેવા નથી. ફક્ત ધન્યકુમારની
 કૃપાથીજ તેઓ પેટનું પૂરું કરે છે ”

શહેરીઓનાં આવાં વચનો સાંભળીને હિમથી જેમ નવા
 અંકુશ બળી જાય તેમ અદેખાઈથી સળગી જતા તે ત્રણે ભાઈઓ
 દૂરપણે વિચારવા લાગ્યા કે—‘ધન્યકુમાર જીવતો રહેશે ત્યાં સુધી
 આપણો ભાવ કાંઈ પૂછે તેમ લાગતું નથી. સૂર્ય પૂર્ણ બેસમાં
 ઝળહળતો હોય ત્યારે અથવા સૂર્યનો ઉદય થતો હોય ત્યારે
 તારાઓનું તેજ ટપી શકે ખરું? આ બાબતમાં આપણે ભાઈ
 ધારીને તેની ઉપેક્ષા કરવી તે ઠીક લાગતું નથી. શરીરમાં ઉત્પન્ન
 થયેલા વ્યાધિને ઉવેખી મૂકવાથી તે આપણને દુઃખી કર્યા વિના
 રહે ખરો? માટે હવે તો દયાને એક બાબતુએ મૂકીને જો આનો
 નાશ કરશું તોજ આપણા તેજની કિંમત થશે. દીવો પણ વાટ-
 સંકારવાથીજ દીપી નિકળે છે.’ આ પ્રમાણે અંદર અંદર વિચાર

કરતાં તેઓ ધન્યકુમારનો નાશ કરવાની બાજી રચવા લાગ્યા.

તેમણે ગુપ્ત રાખવા માંગેલ આ વિચાર કાંઈક બુદ્ધિની પ્રગલ્ભતાથી તથા કાંઈક તેમના શરીરની ચેષ્ટાઓથી ધન્યકુમારના બાણવામાં આવી ગયો. બુદ્ધિશાળી માણસો પાતાળમાં રહેલા પાણીને પણ શું નથી બાણતા ! કહ્યું છે કે—

આકારૈરિક્ષિતૈર્ગત્યા, ચેષ્ટયા ભાષणेन च ।

अनूत्रेणाऽऽस्यविकारेण, लक्ष्यन्तेऽन्तर्गतं मनः ॥

‘આકાર, નિશાની, ગતિ, ચેષ્ટા, ભાષણ, ભવાં, આંખ અને મોઢાના વિકારથી અંદરનું મન બાણી શકાય છે.’ વળી કહ્યું છે કે—

उदीरितोऽर्थः पशुनाऽपि गृह्यते, हयाश्च नागाश्च वहन्ति नोदिताः ।

अनुक्तमप्यूहति पंडितो जनः, परेङ्कितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥

‘ઉદીરિત અર્થને તો પશુઓ પણ સમજી શકે છે, હાથી ઘોડા પણ ગ્રેરણા કરવાથી આવે છે; પરંતુ પંડિત માણસો તો કહેવામાં ન આવેલ વાતો પણ સમજી શકે છે, કેમકે બીજાની ચેષ્ટા વિગેરે જોઈને તેનું મન સમજી શકવાની શક્તિ તેનું નામજ બુદ્ધિ છે.’

ધન્યકુમારના ગુણોથી આકર્ષાયેલી તેની ભોજઈઓએ પોતાના પતિ પાસેથી સાંભળેલ વાત ધન્યકુમારને એકાંતમાં કહી. વધારેમાં તે કહેવા લાગી કે—‘હે દિયરજી ! તમારે સાવધાનીથી રહેવું. અમારા સ્વામીઓ પોતાના ખરાબ સ્વભાવથી તથા અદેખાઈના દોષથી મૂઠ બની ગયા છે. કહ્યું છે કે—

सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः, सर्पात् क्रूरतरः खलः ।

मन्त्रेण शाम्यते सर्पः, खलः केन न शाम्यते ॥

‘સર્પ ક્રૂર છે, તેમજ ખળ માણસ પણ ક્રૂર છે, પરંતુ તે

બેમાં ખળ વધારે દૂર છે, કારણકે સપ્તો મંત્રથી પણ શાંત થાય છે, પરંતુ ખળ માણસને શાંત કરવાનો તો કોઈ ઉપાયજ નથી.' માટે તમારે તેમનો વિશ્વાસ કરવો નહિ.

લાલીઓનું કહેવું સાંભળીને ધન્યકુમારે વિચાર્યું કે—'ધિ-કાર હો તેવા પુરુષોને! કે જ્યાં વિવેકરૂપી સરોવરમાં સાચું જોટું સમજવાના ગુણમાં હંસ જેવા છતાં કળહથી દૂર રહેવાને બદલે પોતાના સગાં બહાલાંમાંજ ઉલટો કળહ પ્રદીપ્ત કરે છે. ગુણવાન હોવા છતાં મારા ત્રણે મોટા ભાઈઓ હું અહિં રહીશ ત્યાં સુધી મારી હાજરીરૂપ રોગથી સુખમાં રહી શકે તેમ લાગતું નથી. કારણ ન હોય તો કાર્ય પણ ઉપસ્થિત ન થાય, માટે બધી રીતે જોતાં મારે હવે અહિં રહેવું યુક્ત નથી. કોઈ બીજા દેશમાં ચાલ્યો જાઉં. દેશાટનથી ચતુરાધ પણ જરૂર વધશે. કહ્યું છે કે—

દેશાટનં પંડિતમિત્રતા ચ, વારાંગનારા જસભાપ્રવેશઃ
અનેકશાસ્ત્રાર્થવિલોકનં ચ, ચાતુર્યમૂલાનિ ભવન્તિ પંચ ॥૧॥
તેમજ—દૃશ્યતે વિવિધચરિતં, જ્ઞાયતે સજ્જનદુર્જનવિશેષઃ ।
આત્માનં ચ કલ્યતે, હિંદ્યતે તેન પૃથ્વ્યામ્ ॥૨॥

'મુસાફરી, પંડિતો સાથે મિત્રતા, વેશ્યાનો પ્રસંગ, રાજ્ય-સભામાં પ્રવેશ તથા અનેક શાસ્ત્રોનું અવલોકન એ પાંચ વાના ચતુરાધનાં મૂળ કારણો છે. (૧) દેશાટન કરવાથી ભાતભાતના ચરિત્રો જોવામાં આવે છે, સજ્જન દુર્જન માણસો વચ્ચેનો તફાવત સમજવામાં આવે છે, તેમજ આત્માની શક્તિ પણ ખીલે છે, માટે પૃથ્વી પર્યટન કરવું. (૨) કળામાં કુશળતા, ભાગ્ય,

૧ હીસદ વિવિધચરિતં, જાણિજ્ઞદ સર્વજ્ઞ દુર્જ્ઞન વિશેષો ।

અપાર્ણ ચ કલિજ્ઞદ, હિંદિજ્ઞદ તેષ પૃથ્વીણ ॥

બળ તથા સ્થિરતા તથા બુદ્ધિનો વૈભવ એ પાંચેને માટે દેશાંતર એ એક કસોટી સ્થાન જેવું છે. ખરા લાગ્યશાળી તો તે માણસોજ છે કે જેઓને મનને આહ્વાદિત કરે તેવા ખજાનાની માફક કૌતુકો પગલે પગલે જેવા મળે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે 'મનને ઢુંકું કરી નાંખે તેવાં સંકટસ્થાનનો તો દૂરથીજ ત્યાગ કરવો.' નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

ગર્જં હસ્તસહસ્રેણ, શતહસ્તેન વાજિનમ્ ।

શૃંગિણં દશહસ્તેન, દેશત્યાગેન દુર્જનમ્ ॥

‘હાથીથી હજાર હાથ છેટે રહેવું, ઘોડાથી સો હાથ છેટે રહેવું, શીંગડાવાળા અન્ય જનાવરોથી દશ હાથ છેડા રહેવું, અને દુર્જનોથી પરદેશમાંજ ચાલ્યા જવું.’

આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને રાત્રિના માળા તરફ જવાને પક્ષી આતુર બની જાય તેવી રીતે દેશો જેવાને ધન્યકુમાર પણ આતુર બની ગયો.

આ સમયે તેમના એક સંબંધી શેઠિયાને ઘરે મોટા ઉત્સવ હતો, તેથી તેના પિતા વિગેરે ઘરના માણસો આખો દિવસ ઉત્સવમાં ગુંથાયેલા હોવાથી, જવા આવવાની દોડાદોડ તથા કામની ધમ્માલથી થાક્યાપાક્યા રાત્રીના સુખેથી ઘોર નિદ્રામાં પડ્યા હતા. તેજ રાત્રીના જ્યારે બધા શહેરીઓ સુતા હતા ત્યારે ધન્યકુમાર નવકાર મહામંત્રનું હ્રમરણ કરતો ઘરની બહાર નીકળી માળવા તરફ ચાલી નીકળ્યો.

લક્ષ્મીને ક્રિડા કરવાને યોગ્ય સ્થળ જેવા માળવા દેશમાં ફરીને અનેક ગામડાં, શહેરો તથા વનો નિહાળતાં બપોર થતાં ધન્યકુમાર ભૂખ્યો થયો. આ સમયે એક ખેતરમાં તે ભૂખ્યો

ભૂખ્યો એક વડલાના ઝાડ નીચે આરામ લેવા બેઠો. તે ખેતરમાં એક ખેડુત ખેતી કરતો હતો. તે દિવસ કાઠ પર્વણીનો હોવાથી તે ખેડુતની સ્ત્રી ચોખ્ખા, દાળ અને લાપસી વિગેરે મિષ્ટાન્ન લઈને આવી. ભૂખ તથા તૃષ્ણથી કરમાઈ ગયેલ, સુંદર આકૃતિવાળા ધન્યકુમારને જોઈને તે ખેડુતે વિચાર્યું કે—‘અહો! આ સુંદર આકૃતિવાળો કોઈ સત્ય પુરુષ જણાય છે. તાપથી કંટાળેલો તે અહિં આરામ લે છે; આલ તેને ભોજન માટે આમંત્રણ કરું.’ આ પ્રમાણે વિચારી ધન્યકુમાર પાસે આવી તેણે તેને આદર સહિત ભોજન માટે નિમંત્રણ કર્યું. શૂરવીર ધન્યકુમારે તે સાંભળીને કહ્યું કે—‘ભાઈ! તું મારા મનની વાત સમજી ગયો તે તો ખરું, પરંતુ હું મારે હોથે કમાયેલ ચીજોનો જ ઉપભોગ કરું છું. સિંહ તથા સતપુરુષ પ્રીજની કમાણીનું ભોજન લેતા નથી. માટે જો તારી આજ્ઞા હોય તો હું થોડી વાર તારું ખેતર ખેડું, પછી તું જ ખાવા આપીશ તે હું અમૃત સમાન ગણીને સ્વીકારીશ; કારણ કે સારા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ માણસ માટે પોતાના હાથથી કમાણી જ ગૌરવ તથા માન આપનારી છે.’ ધન્યકુમારની આજ્ઞામાણેની વાત સાંભળીને ખેડુતે કહ્યું કે—‘હે સજ્જન! જે સત્તામારી ઈચ્છા હોય તેમ કરો.’

ખેડુતનો આ પ્રમાણે હુકમ મેળવીને ધન્યકુમાર પોતે ઉઠીને જવો હળ ખેંચવા ગયો તેવો જમીનમાં રહેલ એક પથ્થર ભાંગી જવાથી જમીનમાં દાટેલ અસંખ્ય ધનનો ચરૂ નિકળી આવ્યો. ભાગ્યશાળીને ઇચ્છા અનિચ્છાએ પણ લક્ષ્મી પોતાની મેળેજ આવીને ભેટ છે. માટેજ કહ્યું છે કે—

નિરીહસ્ય નિધાનાનિ, પ્રકાશયતિ કાશ્યપી ।

बालकस्य निजांगानि, न गोपयति कामिनी ॥

જેવી રીતે બાળકો પાસે સ્ત્રીઓ પોતાના અંગો છુપાવતી નથી, તેવી રીતે લોભ વિનાના પુરૂષની પાસે પૃથ્વી ખેળનો છુપાવતી નથી—પ્રગટ કરે છે.

સોનાથી ભરેલો તે ખેળનો જેઈને ઉદાર ચિત્તવાળા ધન્યકુમારે તરતજ તે કાઢીને ખેડુતને સોંપ્યો. ખેડુતે કહ્યું કે—‘હે સજ્જન પુરૂષ! તમે ભાગ્યશાળી હોવાથીજ આ અપરિમિત ખેળનો પ્રગટ થયો છે, માટે તેનો તમેજ સ્વીકાર કરો.’ ધન્યકુમારે કહ્યું કે—‘ભાઈ! પારકું ધન કદિ ન લેવાનો મેં નિયમ કર્યો છે. આ જમીન તમારી છે, માટે જમ યોગ્ય લાગે તેમ તેની વ્યવસ્થા કરવાને તમેજ મુખતિયાર છો.’ આ કથનથી બહુજ આશ્ચર્ય પામી, લક્ષિથી ભરપૂર હૃદયે તે ખેડુતે ધન્યકુમારને કહ્યું કે—‘હે ભાગ્યશાળી! અનર્ગળ ધન આપીને આજ તમે મારી ગરીબાઈનો નાશ કર્યો છે, હવે ભોજન તો સ્વીકારો.’ પછી તેના ઘણા આગ્રહથી ધન્યકુમારે તેની સ્ત્રીએ લાવેલ ભોજન કરી તેની રજ લીધી, અને આગળ ચાલી નીકળ્યો. ‘હુનિયાનું ભલું કરનાર સજ્જન પુરૂષો સૂર્યની માફક કદિ પણ એક સ્થળે રહેતાં નથી.’

ધન્યકુમાર ગયા પછી ખેડુત વિચારવા લાગ્યો કે—‘ધન્યકુમાર જેવા સારા માણસ પાસેથી મેળવેલું ધન જે હું નિઃશંકપણે ભોગવીશ તો ધૃષ્ટ્યાણુ તથા પારકાનું ઘર ભાંગવામાં રાજી રહેનારા માણસો જતજતની વાતો કરશે. અરસપરસ વાત કરતાં તે લોકોની વાત વાયુવેગે રાજી સુધી પણ પહોંચ્યા વગર રહેશે નહિ, વળી રાજા પણ કાચા કાનના હોવાથી તે લોકોની વાત સાચી માની મને કેદમાં નાંખી આ સર્વ ધન કદાચ લઈ પણ લેશે,

અને હું નકામો દુઃખી થઈ જઈશ. માટે પહેલાંથીજ બનેલ બીના રાજાને જણાવું અને પછીજ તેના હુકમ પ્રમાણે કરું. કે જેથી ભવિષ્યમાં આરામ રહે.'

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે ખેડુતે રાજા પાસે જઈને બનેલ સર્વ બીના કહી બતાવી. ખેડુતની વાત સાંભળીને રાજા આશ્ચર્યચકિત થઈ જઈ તેને કહેવા લાગ્યો કે—'લાઈ ! ખેતરમાંથી ખજનો નીકળ્યો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી, કારણ કે પૃથ્વીમાં પગલે પગલે ચરૂઆ દાટેલા હોય છે. પરંતુ આવડો ખજનો મેળવી તે આવી રીતે છોડી દે તે તો ભારે આશ્ચર્યની વાત છે.

પૃથ્વીને રત્નગર્ભા કહેવામાં આવે છે તે આવા સત્યુરૂપોથીજ સત્ય માની શકાય છે. ખરેખર, તારા સહભાગ્ય કે આવા માણસના તને દર્શન થયાં, તેમજ તેમની મેમાનગતિ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો તેણે આપેલ પ્રસાદ તને મળ્યો, તેથી પણ તને ધન્ય છે.

જો તેની જેવા શ્રેષ્ઠ માણસે આ ખજનો તને અર્પણ કર્યો તો

પછી હું પણ તે તનેજ આપું છું. એવા મોટા માણસોનો હુકમ કોઈ પાછો ફેરવે ખરા કે ? પરંતુ તે મહાપુરૂષનું નામ પ્રખ્યાત

થાય તેમ તારે કરવું.' આ પ્રમાણે રાજાનો હુકમ મેળવી તે ખેડુતે

ધન્યકુમારની કીર્તિ ફેલાવવાને તે ખેતરની આસપાસ એક ગામ

વસાવી તે ગામનું નામ ધન્ય પોજ્યું અને તે સમાચાર રાજાને

જણાવ્યા. રાજાએ તે ગામની માલેકી તે ખેડુતને આપી. પછી

તે ખેડુત રાજાએ આપેલ આમાધિપપણું પામીને સુખ મહાણતો

સતો ધન્યકુમારના ઉપકારને સદા સર્વદા સંભારવા લાગ્યો.

આ બાબુ ધન્યકુમાર આગળ ચાલતાં અને અનેક શહેરો, વનો

નિહાળતાં તાપને અંતે હંસ જેમ મોનેસ સરોવર તરફ બધ

તેમ દિવસ આથમવાને સમયે એક ગામ પાસે આવી પહોંચ્યો. સાંજને સમયે નદીને તીરે નિશ્ચિત મને રેતીને હાથવડે સરખી કરીને જાણે ભોગ ભોગવવાને યોગ્ય પલંગ હોય તેમ તેના ઉપર નિઃશંકપણે બેઠો. પછી ધન્યકુમાર પોતાના હૃદયમાં શ્રી સિદ્ધ ચક્રરૂપ કમળનું સ્થાપન કરી અનાવૃત્તિ પૂર્વક અરિહંતાદિપદનું મનમાં ધ્યાન ધરી એક પહોર સુધી જાગ કરીને, ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાંહે રહેલા જીવોને ખમાવી, અઢારે પાપસ્થાનક વોસિ-રાવી, ચાર શરણોનો સ્વીકાર કરી, શુભ ભાવના ભાવતો સુખે નિદ્રાધીન થયો. પછી એક પહોર રાત બાકી રહેતાં તે પંચ પરમેષ્ઠિને સંભારતો ઉઠ્યો. 'ઉત્તમ માણસોને નિદ્રા, કળહ, આહાર, ક્રોધ તથા કામ એ પાંચે દોષો બહુજ મંદ હોય છે.'

આ સમયે શુભસૂચક શિયાળનો શબ્દ ધન્યકુમારના સાંભળવામાં આવ્યો. 'પુણ્યશાળી મનુષ્યોને પ્રાપ્તે શુકનો શુભ તથા અનુકૂળ જ થાય છે.' ધન્યકુમારે એ શબ્દ સાંભળી, શુકન શાસ્ત્રનો વિચાર કરીને નિશ્ચય કર્યો કે—'દિવસના દુર્ગા પક્ષીના શબ્દનું તથા રાત્રિના શિયાળના શબ્દનું કૂળ મળ્યા વગર રહેતું જ નથી.' તે તીવ્ર બુદ્ધિથી આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હતો તેવામાં શિયાળાં બોલી કે—'જો ડાઘ ડાહ્યો પુરુષ આ નદીના પ્રવાહમાં તણાતું શય ખેંચી કાઢી તેની કંઠે બાંધેલ રત્નો લે અને શય મને ભક્ષણ કરવા આપે તો બહુ ઠીક થાય.' શિયાળના શબ્દોનો અર્થ વિચારી ધન્યકુમાર તરતજ સાંથી ઉભો થયો અને શિયાળના શબ્દને અનુસરતો તે નદીકિનારે ગયો. 'ધર્તાર્થી, ભોજનાર્થી તથા કૌતુક જોવાની ઇચ્છાવાળા માણસોએ આળસ રાખવું એ ખૂર્ખામ છે.' નદીકિનારે જઈને જોતાં તેના પુણ્યથી ખેંચાઈ

આવેલ નદીના પ્રવાહમાં તણાતું શય તેણે જોયું. પ્રવાહમાંથી તેને ખેંચી કાઢી કેડેથી રત્નો લઇને શય તેણે શિયાળાની ક્યાપી દીધું. 'શુકનને અનુસરવાથી કાયદોજ થાય છે.' પછી સુવાને સ્થળે જઇને બાકીની રાત તેણે દેવગુરૂની સ્તવના કરવામાં પસાર કરી. સવાર થતાં આગળ ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે ફરતાં ફરતાં સંસારની માફક દુર્ગમ વિંધ્યાદ્રિ આગળી મુનિ જમ મોક્ષમાં પહોંચે તેમ ધન્યકુમાર ઉજ્જયિની નગરીએ પહોંચ્યો.

આ સમયે ઉજ્જયિનીમાં પ્રદ્યોત નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના તાબામાં સોળ મોટા સામંત રાજ્યે હતા. તે તરવાર ચલાવ કરતા કે તરતજ તેના શત્રુઓ થરથર કંપતા હતા. તે રાજા બુદ્ધિમાં અભયકુમાર જેવા મંત્રીની પોતાને માથેથી રાજ્યનો ભાર હલકો કરવાની ઇચ્છાએ શોધમાં હતો, તેની પરીક્ષા માટે તેણે ડાંડી ટ્રીપાવીને જાહેર કર્યું હતું કે—'જે બુદ્ધિશાળી માણસ સમુદ્ર નામના ગામની બહારના સરોવરની વચ્ચે આવેલા થાંભલાને કિનારે ઉભા ઉભા દોરડાની ગાંઠથી બાંધી દેશે તેને રાજા મંત્રી-પદ આપશે.' આ વાત સાંભળીને ઘણા લોકો તે થાંભલાને બાંધવાનો ઉપાય ચિંતવવા લાગ્યા; પરંતુ કોઈની બુદ્ધિ ચાલી શકી નહિ.

આ વાત બની હતી તેવે સમયે ધન્યકુમાર સાં આવ્યો. તેણે ઉદ્ઘોષણાનું નિવારણ કરીને થાંભલાને બાંધવાનું કયુલ કર્યું. રાજપુરુષોએ રાજસભામાં પધારવાનું આમંત્રણ કરવાથી નિર્ભય બુદ્ધિવાળા ધન્યકુમારે સેવકો સાથે રાજા પાસે જઈને નમસ્કાર કર્યા. રાજાએ પણ તેનું રૂપ તથા તેજ જોઈને વિચાર કર્યો કે—'ચોક્કસ આ ઉત્તમ પુરુષ મારો હુકમ બજાવશે તેમ લાગે છે. મારો કરેલ પ્રયાસ ફળીભૂત થવાનો સંભવ લાગે છે.' આમ વિચારી

રાજા ધન્યકુમારને કહેવા લાગ્યો કે—‘હે બુદ્ધિશાળી ! મારી ઈચ્છા પાર પાડી તમારી બુદ્ધિનું કળ તમે મેળવો, તેમજ લોકાની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરો.’

(પછી રાજા તથા પ્રજાજન સહિત ધન્યકુમાર જેના કિનારા ઉપર ધણા સાગરનો વૃક્ષો રહેલા છે એવા સરોવરના તીરે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં બુદ્ધિશાળી ધન્યકુમારે કિનારે રહેલ સાગરના વૃક્ષની સાથે દોરડાનો એક છેડો બાંધ્યો અને બીજા છેડાને હાથમાં રાખીને આખા સરોવરની પાળ કરતો ફર્યો. પછી ઝાડ સાથે બાંધેલો છેડો છોડી તેના આગળીઆ કૂડી તેમાં બીજો છેડો પરોવ્યો. પછી ગાળીઆ છુટો મૂકી તેમાં પરોવેલો છેડો ખેંચવા માંડ્યો, એટલે ગાળીઆ ખાણીમાં પડ્યો. પછી જમ જમ બીજો છેડો ખેંચતો ગયો તેમ તેમ ગાળીઆ થાંભલા નજીક જતો ગયો. એમ કરતાં કરતાં ગાળીઆની ગાંઠ થાંભલા નજીક પહોંચી ગઈ અને થાંભલા સાથે બંધાણી. આ પ્રમાણે થાંભલે ગાંઠ બાંધીને તેણે રાજાના હુકમના અમલ કરી દીધો.

આ પ્રમાણેની તેની કળા જોઈને રાજા તથા શહેરીઆ તેના ગુણગુણી દોરડાથી બંધાઈ જમ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે—‘અહો કેવી આની બુદ્ધિ ! કેવો પ્રભાવ ! ન જોયેલ, ન સાંભળેલ, ન બનેલ કામ ધન્યકુમારે આજે કર્યું છે.’ પછી માણસો જમ પ્રભાતમાં સૂર્યને અર્ધ્ય આપે છે તેમ તેના ગુણગુણી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ ધન્યકુમારને મંત્રીપદ આપ્યું. અજવાળીયું આવતાં ચંદ્રમા જમ પૃથ્વીને પોતાના તેજથી ઝળહળાવી મૂકે છે તેવી રીતે ધન્યકુમાર રાજાનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત થતાં સમસ્ત જગતને પોતાની નીતિથી દીપાવવા લાગ્યો. એ રીતે ધન્યકુમાર હમેશાં વધારે ને

વધારે કીર્તિ તથા ધન મેળવતા ગયા અને મંત્રી તરીકેની પોતાની ફરજે પણ ખજવતા ગયા.

૪ એક દિવસ પોતાના મહેલની અટારીમાં ઉભા ઉભા તે બજારનું આશ્ચર્ય નિહાળતા હતા, તેવામાં અમાસના ચંદ્રની માફક દુર્દૈવથી હણાયેલા, ધનહીન, દીન દશાએ પહોંચેલા તથા ભૂખ તરસથી હેરાન થયેલા કુટુંબ સાથે પોતાના પિતાને ત્યાં ભમતાં તેણે જોયા. તેમને જોઈ આશ્ચર્ય પામી તેણે વિચાર્યું કે—‘ખરેખર ! કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. કારણકે કરોડો સુવર્ણ યુક્ત ધર છોડીને હજી તો થોડા સમય અગાઉનું હું અહિં આવ્યો છું, તે સર્વ દ્રવ્ય આટલા દિવસમાં કઈ રીતે નાશ પામ્યું કે જેથી આવી દશાએ પહોંચેલા મહારા કુટુંબને હું પ્રત્યેક્ષ જોઈ છું ? કર્મથી કોઈ છુટી શકતું નથી એ ચોક્કસ લાગે છે. કહ્યું છે કે—

અઘટિતઘટાનિ ઘટયતિ, સુઘટિતઘટિતાનિ જર્જરીકુરુતે ।

વિધિરેવ તાનિ ઘટયતિ, યાનિ પુમાન્ નૈવ ચિન્તયતિ ॥

‘ન ધારેલ, ન વિચારેલ વાતો વિાધ બનાવે છે, અને સારી રીતે ગોઠવી રાખેલ બાજીને છિન્નભિન્ન કરી નાંખે છે. આ સર્વ નસીબનાજ ખેલો છે. મનુષ્યનો વિચાર તેમાં કાંઈજ કામ લાગતો નથી. કેમકે વિધિ એવું કરે છે, કે જે મનુષ્યના ચિંતવનમાં પણ આવી શકતું નથી.’

૫ આ પ્રમાણે વિચારી પોતાના કુટુંબને આદરપૂર્વક ઘરે લાવી પિતા તથા ભાઈઓને નમસ્કાર કરી સ્નાનની, વસ્ત્રની તથા ખાવાની સર્વ સગવડ કરી આપી. થોડા સમય મળતાં તેણે પૂછ્યું કે—‘પિતાજી ! ધન, કીર્તિ તથા આરોગ્ય યુક્ત આપની આવી દશા કેવી રીતે થઈ ? તે મને કહો.’ ધનસારે કહ્યું કે—“ વત્સ !

જેન શાસ્ત્રોનો બાણકાર હોવા છતાં વૈભવ તથા ધનના નાશ સંબંધી પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે? લક્ષ્મી વિગેરે વૈભવ કાંઈ મહારા મેળવ્યા મળ્યા ન હોતા, તેથી મારે આધીન ન હોતા; તે તો કર્મના ઉદયથી મળ્યા હતા, એટલે તેને આધીન હતા. કર્મનો ઉદય બે પ્રકારનો હોય છે. પુણ્યોદય તથા પાપોદય. જ્યારે પુણ્ય ઉદયમાં આવે છે ત્યારે ઇચ્છાએ તેમજ અનિચ્છાએ પણ ધનસંપત્તિથી ઘર ભરાઈ જાય છે, તેમજ જ્યારે પાપ ઉદયમાં આવે છે ત્યારે સારી રીતે સંચી રાખેલું તથા સાચવેલું હોવા છતાં પણ ધન અને સંપત્તિ નાશ પામે છે. માટેજ કહ્યું છે કે,—

કૃતકર્મશયો નાસ્તિ, કલ્પકોદિશતૈરપિ ।

અવશ્યમેવ મોક્તવ્યં, કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ॥

(‘કરોડો કદપો (વર્ષો) જતાં પણ કરેલ કર્મોનો નાશ થતોજ નથી; શુભ તથા અશુભ કર્મ ભોગવ્યેજ છુટકો થાય છે.’ આમ હોવાથી પહેલાં પુણ્યના ઉદયને લીધે ખંડુ અનુકૂળ થતું હતું, પછી પાપ ઉદયમાં આવતાં સર્વ નાશ પામ્યું છે. વધારે શું કહું? સ્ત્રી પુત્રાદિ પરિવારમાં એક પણ જે ભોજ્યશાળી હોય તે તેના પુણ્યે આખું કુટુંબ સુખ અનુભવે છે, અને તે ચાલી જતાં પાછું તેજ કુટુંબ દુઃખી થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલ વાત મેં તો પ્રત્યક્ષ અનુભવી છે; કારણ કે વત્સ ! કળાવાન તથા ભોજ્યશાળી તું ઘરમાંથી ગયો કે પછી થોડા સમયમાંજ કાંઈ એક ચાડિયા માણસના ઉરેકેરવાથી રાત્રે પ્રતિકૂળ બની જઈ અમને કેદમાં પૂરી ભારે દાંડ કરી ખંડુ ધન લઈ લીધું. કાંઈક ધન ચોરા ચોરી ગયા, કાંઈક આગમાં સળગી ગયું, કાંઈક પૈસા આવડત વગરના વ્યાપારમાં અવળા કર્યા, જમીનમાં દારેલ

ખજનાઓ દુષ્ટ દેવતાઓ હરી જવાથી માટીરૂપ બની ગયા, છેવટે એવી સ્થિતિ આવી પહોંચી કે આવતી કાલે શું ખાવું તેના પણ સાંસા પડવા લાગ્યા. ઘરમાં એક પણ દિવસનું અનાજ રહ્યું નહિ. આમ બનતાં કૃષ્ણપક્ષના ચંદ્રની માફક કળા રહિત એવા અમે સર્વે હે ભાઈ ! ભારે કષ્ટ સહન કરી તને શોધવા નીકળ્યા. આગલા જન્મના કોઈ મહાભાગ્યના ઉદયે આજ તારા દર્શન થયા. તારા દર્શનથી તથા તારો અભ્યુદય જોવાથી માફ સર્વ દુઃખ નાશ પામ્યું છે, અને માફ હૃદય આનંદથી ઉભરાઈ બધ છે.'

પિતાનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળી ધન્યકુમાર વિનય પૂર્વક બોલ્યો કે—'હે તાત ! મારા મહાભાગ્યનો ઉદય થયો કે જથી આજે આપના ચરણકમળના મને દર્શન થયા. રાજ્યમાન વિગેરેનું સાચું ફળ આજ મને મળ્યું. આજથી દુઃખની વાતો ભૂલી જઈને સુખ તથા આનંદથી રહો. હું તો આપનો હુકમ ઉઠાવનાર સેવક બનવાને યોગ્ય છું. આપે હવે બીલકુલ ચિંતા કરવી નહિ.' આવીજ રીતે માતા, મોટા ભાઈઓ તથા ભોજનધોને સંતોષી, ધન્યકુમારે વસ્ત્ર, પૈસા તથા અલંકાર વિગેરે આપ્યા. સજ્જનોની આ રીતિ ખરેખર યુક્તિયુક્ત છે. જોવી રીતે શુકલ પક્ષનો ચંદ્રમા શોભાને પામ્યો સતો કુસુમને પણ શોભાવે છે, (વિકસ્વર કરે છે) તેવી રીતે સર્વને અંતરથી આહતો ધન્યકુમાર આખા કુટુંબને વિવિધ સુખોથી પોષવા લાગ્યો; પરંતુ અંધકારની માફક તામસ પ્રકૃતિવાળા મોટા ભાઈઓથી સૂર્ય સમાન પ્રકાશવાળા ધન્યકુમારની કીર્તિ સહન થઈ શકી નહિ. ખરી વાત છે કે—'તામસી પ્રકૃતિવાળા માણસો દિવસથી બહીતા અંધકારની

જેમ પારકાનું તેજ સહન કરી શકતા નથી.'

(એકદા ધન્યકુમાર રાજ્યસભામાં જઈ રાજ્યનું સર્વ કામ કરી રાજની રબ મળતાં સુખાસનમાં બેસી ઘરે આવતો હતો. તેની આસપાસ જાતજાતના ઘોડા, હાથી, પાયદળ વિગેરે ચાલતા હતા. જુદા જુદા દેશના ભાટચારણો અનેક પ્રકારના ગીતોથી તેની સ્તુતિ કરતા હતા, તેમજ આગળ દોલ શરણાઈ વિગેરે વાજત્રા વાગી રહ્યા હતા. બજારમાં ધન્યકુમારની સ્તુતિ કરતાં લોકો કહેતા હતા કે—'જુઓ ! મનુષ્ય ભવમાં પણ ધન્યકુમારમાં કેવું દેવતા જેવું તેજ છે ! ઉદારતા, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, શૂરવીરતા, ૩૫ વિગેરે ગુણોમાં આને પહોંચી શકે તેવું દુનિયામાં કોઈ દેખાતું નથી. પારકાનું લેલું કરવાની વૃત્તિ, મરીબ અપંગનો ઉદ્ધાર કરવાની મરજી, પોતાના કુટુંબને પોષવાની બુદ્ધિ, કોઈ ઇષ્ટ અનિષ્ટ ગમે તેવું બોલે તે સહન કરી જવાની વૃત્તિ વિગેરે ગુણોથી યુક્ત હોવાથી ચાર ભાઈઓમાં સર્વથી નાનો છતાં તે મોટો હોય એમ લાગે છે.' તે વખતે માણસોના ટોળામાંથી એક જણ બહાર આવીને બોલી ઉઠ્યો કે—'ભાઈ ! ગુણવાન માણસોની ઉમ્મર જાણવાની શી જરૂર હોય ? કિંપાકના ફળ જેવા મોટા ભાઈઓ પુણ્યના ભંડાર ધન્યકુમારના પ્રતાપેજ ઈચ્છિત સુખ ભોગવે છે. જ્યારે પ્રથમ અહિં તેઓ આવ્યા ત્યારે ભિખારીથી પણ વધારે કંગાળ હાલતમાં શું આપણે તેને જોયા નહોતા ? હવે તો અભિમાનથી છલકાઈ જઈને તથા મોઢા ઉપર તિરસ્કાર તથા કટાક્ષની છાયા લાવીને સામી સલામ કરવા જેટલો વિવેક પણ તેઓમાં રહ્યો નથી. પરંતુ તેમાં શું વળ્યું ? તેમની વક્તા ગુણના ભંડાર ધન્યકુમારના પ્રભાવેજ તેઓ ટકાવી શક્યા છે; તેમાં કંઈ તેમનો પ્રભાવ ઓછોજ છે.'

અહીં ત્રણે મોટા ભાઈઓ ધન્યકુમારના ગુણોનું વર્ણન સાંભળીને થવાસક^૧ વૃક્ષની પેઠે બળતાં (સુકાતાં) લોભને વશ થઈ પિતા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે—‘પિતાજી ! અમે સર્વ જુદા થવા માગીએ છીએ. આજથી અમે ધન્યકુમારની સાથે રહેવા ઇચ્છતા નથી, માટે અમને અમારો ભાગ વહેંચી આપો.’ ધનસાર તેમનાં વચનો સાંભળીને જરા હસીને કહેવા લાગ્યા કે—‘પુત્રો ! તમે ધન લેવા નીકળ્યા છો, પરંતુ વિચાર કર્યો કે—ધન્યકુમારને મેં આપ્યું છે શું કે જે લેવાને તમે આટલા આતુર બની ગયા છો ? વળી આપણા ગામમાંથી અતિશય ગરીબ થઈ જવાથી એક પોતડી ભેર નીકળી અત્રે આવ્યાં અને સજ્જનતા, વિવેક, ગૌરવ, કુદરતી પ્રેમ વિગેરે ગુણોથી તમારા દોષો ભૂલી જઈને ધન્યકુમારે ઈચ્છાનુસાર ધન તથા કપડાંઓથી તમારો સંસ્કાર કર્યો તે બધા દિવસો ભૂલી ગયા ?’ પિતાને મુખેથી આવા શબ્દો સાંભળીને સૌજન્યતાના દુશ્મન તે મોટા છોકરાઓ ધુવડની માફક કઠોર વચનથી કહેવા લાગ્યા કે—‘પિતાજી ! તમે તે દિશિરાગથી અંધ બની ગયા છો, તેથી તેનો કાંઈ પણ દોષ જોઈ શકતા નથી અને તેને ગુણોનો ભંડારજ સમજો છો. તે જે કાંઈ કરે છે તે બધું તમારા મનથી સારું જ લાગાય છે, પરંતુ તેના ખરા કર્તુક તો અમેજ જાણીએ છીએ. સ્નેહથી શૂન્ય ધન્યકુમારના સતી વખતે ચારની માફક બહુ રત્નો લઈ ગયો હતો. (અહિં આવીને તે ધનથી રાંચ્યાધિકારીઓને લાચ આપીને મોટી પદવી મેળવી બેઠો છે. લક્ષ્મીથી શું નથી બની શકતું ? બધા ગુણો સોનાને આશ્રયીનેજ રહે છે. લક્ષ્મી હોવાથીજ ક્ષારપણથી પીવાને અયોગ્ય પાણીવાળા સ-મુદ્રને પણ લોહા રત્નાકર તરીકે સંબોધે છે. આપુ ! આપ આડાઈ

મૂઢીને અમને અમારો લક્ષ્મીના લોગ આપી ઘો.'

સત્ત્વવાળો ધન્યકુમાર આ પ્રમાણેના પિતા પુત્રના કળહનું મૂળ કારણ પોતાને સમજી લક્ષ્મીથી ભરેલ ઘર છોડીને ત્યાંથી નીકળી પડ્યો. પ્રયાણસમયે સારા શુકનો, પુષ્કીઆના સ્વરો, સારા શબ્દો તથા શુભ ચેષ્ટા વિગેરેથી ઉત્સાહિત બની તેને વંધાવી લઇને તે મગધદેશ તરફ આવી નીકળ્યો. જુદા જુદા ગામ, નગર, વન, વાડી વિગેરે જોતો અને સિંહની માફક એકલો વિહરતો તે નિર્ભયપણે આગળ ચાલ્યો.

આગળ જતાં ગંગાતીરે અશોક વૃક્ષની નીચે શાન્ત તથા નિઃશ્વ કરેલ ઇન્દ્રિયવાળા, સર્વ ગુણોના ભંડાર, ધર્મની ખાણ જેવા તથા અદ્ભૂત રૂપવાળા એ મુનિઓને તેણે જોયા. ચંદ્રોદય વખતે ચક્રોત્તર, મેઘને જોતાં જેમ મોરને અને સ્વામીના દર્શન થતાં જેમ સતી સ્ત્રીને આનંદ થાય છે તેમ હર્ષથી ભરપૂર હૃદયવાળો ધન્યકુમાર ચિત્તવવા લાગ્યો કે—'અહો ! મારા ભાગ્ય હજી તપે છે કે જેથી આવા ઘોર વનની અંદર કે જ્યાં મનુષ્યો આવે પણ નહિ ત્યાં અણચિત્તવ્યા ચિંતારત્નથી પણ અધિક એવા મુનિરાજના મને દર્શન થયા. આજનો દિવસ સફળ થયો. આજે કોઈ શુભ શુકન થયા હશે કે જેથી ઉન્હાણાની ગરમીમાં તૃષાતુર થયેલા મુસાફરને જેમ માનસ સરોવર મળે તેમ મને મુનિનો મેળાપ થયો. મારાં ધન્ય ભાગ્ય કે જેથી આલવ તથા પરલવની દ્રવ્ય તથા ભાવરૂપ તૃષા છીપાવનાર મુનીશ્વરનો યોગ મને પ્રાપ્ત થયો.' આ પ્રમાણે વિચારતાં રેમાંચિત થયેલો ધન્યકુમાર પાંચ અભિગમ જળવવા પૂર્વક ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ, પંચાંગ પ્રણામ કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે—'હે મુનીશ્વર ! આપના દર્શન

થવાથી મને યુગપ્રધાન ગૌતમ, સૌધર્મ, જમ્પૂ, પ્રભવ, સચ્ચ-
ભવ વિગેરે સર્વના દર્શન થયા એમ હું માનું છું. વળી દે
મુનિરાજ ! આપે ક્રોધને જીત્યો છે, માનને હઠાવી દીધું છે. શી
આપની સરસતા ! શો મૂર્તિમાન તપ ! આજ મારે જન્મ
કૃતાર્થ થયો, એમ હું માનું છું.'

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી સંયમ તથા શરીરની કુશળતા પૂછી
ધન્યકુમાર મુનિની સામે અવગ્રહ જાળવીને બેઠો. મુનિ પણ
ધન્યકુમારને ધર્મ સાંભળવાની ઈચ્છાવાળો બેઠો જોઈ આગમનું
કંઈક રહસ્ય સમજાવવા માટે કહેવા લાગ્યા કે—હિ મન્ય ! આ
અગાધ સંસારસમુદ્રમાં જીવો મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય તથા
યોગ-તે ચાર કારણોથી કર્મો બાંધી તેના ઉદયથી જુદી જુદી જાતિ,
કુળ, સ્થાન તથા યોનિમાં ઉત્પન્ન થયાજ કરે છે. તેઓને માથે હર-
હંમેશ જન્મ, જરા, વ્યાધિ તથા મરણનાં દુઃખો ઉભાજ રહે છે. ત્યાં
મોહરજીનું કુરાજ્ય ચલાવનાર મિથ્યાદર્શન નામનો તેનો મંત્રી
બધો જીવેને પોતાની આજ્ઞામાં રાખવાને માટે અવિરતિ, યોગ,
કષાય તથા વિપર્યાસરૂપી મદિરા પાક, મીઠી વાતો કરીને ઉન્મત્ત
બનાવે છે. તેઓ ઉન્મત્ત બનીને દેવ, ગુરુ, ધર્મ, હિત, અહિત,
કૃત્ય, અકૃત્ય, પોતાનું, પારકું, આલોક, પરલોક વિગેરેમાંથી કાંઈ
પણ જાણવા ઈચ્છતા નથી. કેવળ આહાર, નિદ્રા, લય તથા મૈથુન
સંજ્ઞામાં આસક્ત બની સંસાર વધારે છે. હવે જ વિષયો છે તે
કષાયની સહાયતાથી મનુષ્યો પાસે શું શું કુકર્મ કરાવતા નથી ?
એનાથી સંસારી જીવો જન્મથીજ કોઈના શિષ્યવાદ્યા સિવાયજ
પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર વિષયોમાં આસક્ત બની જાય છે.
આગમમાં વિષયને વિષ (ઝેર) કરતાં પણ ખરાબ કહેલ છે:—

વિષયાણાં વિષાણાં ચ, દૃશ્યતે મહદન્તરમ્ ।

✓ ઉપશુક્તં વિષં હન્તિ, વિષયાઃ સ્મરણાદપિ ॥

“વિષય અને વિષમાં ઘણો ફેર છે, કારણ કે વિષ તો તેના આનારનેજ અસર કરે છે (મારે છે,) પરંતુ વિષયો તો સ્મરણ કરનારને પણ અસર કરવાને (મારવાને) પૂરતા શક્તિવાન છે.” વિષયમાં વિષ કરતાં ફક્ત એકજ અક્ષર વધારે છે, પરંતુ તે કેવી ખરાબ અસર કરે છે ! જે રસને દ્રિયને આસક્ત છે, તેઓ વધારેમાં વધારે નવ આંગળની જીલલડીને તૃપ્ત કરવાને માટે નિદ્યપણે એકદ્રિયથી પંચેદ્રિય સુધીના સર્વ જીવોની હિંસા કરે છે, જેથી કરીને તન્દુલમત્સ્યની માફક અન્તર્મુહૂર્તમાં મરીને સાતમી નરક સુધી જાય છે અને રાજગૃહીના લોકો ઉબાળી ગયે સતે પોતાના દુષ્કર્મના ઉદયથી કાંઈ પણ નહીં પામતા દ્રમકની જેમ ઈચ્છા પૂરી થયા સિવાય દુર્ગતિમાં જઈને ભારે કર્મના ફળો અનુભવતા સતા સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે. ચક્ષુ ઇન્દ્રિયને આસક્ત પુરૂષો અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ રૂપ રંગ મળતાં અથવા ન મળતાં પ્રબળ રાગદ્વેષમાં પડી જઈને ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ અને રસવાળાં કર્મોનું બંધન કરીને અનન્તે ભવના ફેરામાં પડે છે. શ્રોત્રે દ્રિયને આસક્ત જીવો શ્રવણનેજ સુખ તથા દુઃખ આપે તેવા શબ્દ માત્ર સાંભળવાથી જેમ ભાટે કહેલ ઉત્તમ કુળ તથા જાતિનું વર્ણન સાંભળીને સંગ્રામમાં સુભટો માથાં કપાવે છે, તેમ હેરાન થાય છે; અને સનત્કુમારાદિની જેમ દુર્ગતિરૂપી કુવામાં પડીને કલેશને પામે છે. કમ્બક જીવો અનુકૂળ ગન્ધ પ્રાપ્ત કરવા માટે દુષ્કર્મ આચરે છે, અને મળથી મલીન થયેલા મુનિનો તિરસ્કાર કરવાથી દુર્ગન્ધા રાજપત્નીની જેમ દુઃખ પામે છે, તથા સુગન્ધીમાં

આસક્ત ભમરાની માફક હેરાન થાય છે. અને સ્પર્શોદ્રિષ્ટને આસક્ત મનુષ્યોની સ્થિતિ વિષે તો કહેવું જ શું ? તેમજ પ્રિયમેલક તીર્થની માફક જ્યાં પાંચે વિષયો એકત્ર થાય ત્યાં તો જીવ અધોર પાપો કરવાને તત્પર થાય છે. પરસ્ત્રીમાં આસક્ત જીવો અતિ તીવ્રપણે અઢારે પાપસ્થાનકનું આચરણ કરે છે અને તેથી આલોકમાં રાજ્ય, પૈસો, યશ, ભોગ તથા આયુષ્ય હારી જાય છે અને પરલવમાં અનન્ત કાળ સુધી નરક તથા નિગોદમાં અભદત ચક્રવર્તીની માફક પરિભ્રમણ કરે છે. આમાં એક આશ્ચર્યજનક બાબત તો એ છે કે જે જીવો જે વિષયો બહુજ આસક્તિથી સેવે છે તેજ વિષયો અન્ય અન્ય શરીરમાં બીજા ભવોમાં બીજા પરંપરાએ વૃદ્ધિ પામીને દશ ગણા, સો ગણા, હજાર ગણા, લાખ ગણા, કરોડ ગણા કે તેથી પણ વધારે ગણા પ્રતિદિન, સહન થઈ ન શકે તેવા, વર્ણવી અથવા કદપી પણ ન શકાય તેવાં દુઃખો દે છે. આ દુઃખનો ખ્યાલ કેવળી સિવાય બીજા કોઈને આવી શકતોજ નથી. કોઈથી તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. આવા વિષયો સંબંધી જ્ઞાન છતાં કેટલાંએક માણસો તેનીજ પાછળ દોડાદોડી કરી નાહક કલેશ પામે છે, તે મળતાં બહુ રાજી થાય છે અને ન મળે તો ચિંતામણિથી પણ અધિક મૂલ્યવાળો મનુષ્ય ભવ નિષ્ક્રમ ગયો માને છે. નિર્દય કામરૂપ ચંડાળ પંડિતોને પણ પીડા કરે છે, તો પછી અજ્ઞાનીને પીડે તેમાં તો નવાઈજ શી ? કારણ કે તેઓ તો વિષયોને સેવવામાંજ આસક્ત હોય છે. વિષયોનો ગુલામ થયેલ મનુષ્ય ભવોની અરથદૃષ્ટિકામાં પડે તેમાં નવાઈ પણ શી ? કારણ કે—‘ કરે તેવું પામે ’ એવો જગતનો નિયમ છે. પરંતુ નવાઈ જેવું તો એ છે કે વિષયો ઉપભોગ કર્યા સિવાય

ફક્ત સ્મરણ માત્રથી પણ મનુષ્યોને દુર્ગતિમાં ધસડી જાય છે. આ બાબતમાં એક કથા કહું છું તે સાંભળઃ—

સુનન્દા તથા રૂપસેનની કથા.

પૃથ્વીભૂષણ નામના નગરમાં કનકદંવજ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો; તેને યશોમતી નામની રાણી હતી. તેઓને ગુણચંદ્ર તથા કીર્તિચંદ્ર નામના બે પુત્રો તથા રૂપ, યૌવનાદિ ગુણોથી જરૂર, ચોસઠ કળામાં પ્રવીણ સુનન્દા નામની પુત્રી હતી. તે બાળક હોવાથી કામનો ઉદ્ભવ હજી તેને થયો નહોતો. એકવાર તે સખીઓ સાથે સાત માળવાળા મહેલની ઉપરની અટારી ઉપર ઉભી ઉભી નગરનું સ્વરૂપ નિહાળતી હતી. બહુજાં હંચાણમાં રહેલી હોવાથી તેની દષ્ટિ ઘણે દૂર સુધી પહોંચી શકતી હતી.

આ વખતે એક મોટા શેઠને ધરે યુવાન, રૂપવાન તથા સુંદરતામાં દેવતાની સ્ત્રીને પણ ઝાંખી પાડી નાખે તેવી એક સ્ત્રી હતી. તેના વિનયોદિ ગુણો, મધુર વચનો તથા દર્શન માત્રથી કોઈ માણસોનો ક્રોધ પણ ટટ્ટી શકતો નહિ. આવી ઉત્તમ સ્ત્રીનો પતિ કાંઈ સાચું ખોટું જ્ઞાનું કાઢીને તેને લાકડીવડે નિર્દયપણે મારતો હતો. તે સ્ત્રી પતિના પગમાં માથું ધરી મીઠા શબ્દોથી વિનવતી હતી કે—‘સ્વામી ! પ્રાણાધાર ! મેં કાંઈજ અપરાધ કર્યો નથી, કોઈ દુષ્ટ માણસના અસત્ય વચનોથી શા માટે આપ મને મારો છો ? હું કુલીન કુટુંબની કન્યા છું. આપ મારી ઉપર મુકવામાં આવતા ખોટા દોષની જરા તપાસ તો કરો ? જો મારામાં દુષણ પૂરવાર થાય તો પછી તમને ચોગ્ય લાગે તેમ કરજો. તે સિવાય મને નાહક મારવાથી આપના હાથમાં શું આવે છે ?’ આવી

રીતે વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરી, વારંવાર પ્રાર્થના કરતાં છતાં તે પુરૂષ તેણીને મારતો અટક્યો નહિ.

આ સર્વ જોઈને સુનન્દા પોતાની સખીને કહેવા લાગી કે—
 ‘સખિ ! તું આ પુરૂષની કૂરતા તો જો ! આવી રૂપ, યૌવન તથા શુણ્યુક્ત સ્ત્રી ઉપર કાંઈક ખોટું આળ ચડાવી તે તેને અંડાળની માફક મારે છે. જરા દયા પણ આવતી નથી. તે બિચારીને જોઈને માફ દેવ્ય ફાટી જાય છે, પરંતુ તે પુરૂષને પોતાની પ્રાણપ્રિય સ્ત્રી ઉપર લેશમાત્ર દયા આવતી નથી, માટેજ સ્ત્રીઓએ પુરૂષને આધીન રહેવું એ ખોટું દુઃખ છે. ‘પુરૂષ ધરનો નાયક છે’ એવી લોકોમાં કહેવાતી વાત તદ્દન સાચી નથી, કારણકે પ્રિયા વિના ધર હોમ થઈ જ નહિ. સ્ત્રી વિનાનો પુરૂષ મુસાફર જેવોજ કહેવાય છે. સ્ત્રીજ ધરનો સાચો શણગાર છે. એક પેટ ભરવા જેટલોજ ઉપકાર કરવાથી સ્ત્રી આખી જીંદગી સુધી પુરૂષની આજ્ઞામાં રહે છે. સવારના ઉઠી હમેશાં પાણી ભરવા જાય છે, ધરને વાળી ઝાડી સાફ રાખે છે, ધરના ગાય વિગેરે પશુઓના છાણ વિગેરેની ગોઠવણ કરવાનું સર્વ કામ તે કરે છે; પછી ઘઉં વિણવા, ખાંડવા, દળવા, દાળ ખાંડવી વિગેરે કામ કરે છે. રાંધવાની કળાથી સુંદર પકવાનો બનાવે છે. પતિ વિગેરેને ભોજન કરાવીને સાર પછીજ પોતે ભોજન કરવા બેસે છે. આટલું કર્યા પછી પાછી એમાં વાસણો ઉઠકે છે. તે સિવાય ધરે આવેલ પરોણાઓનો સત્કાર કરે છે તથા સાસુ નણું-દની યોગ્ય વિનય મર્યાદા સાચવે છે. જેઠની લાજ કાઢે છે. પોતાની મંદમંદ ગતિથી, ધીરૂં બોલવાથી તથા સ્મિત કરવાથી પતિના ધરની શોભા વધારે છે. ધરે આવેલ મુનિ મહારાજની ભક્તિ કરીને તથા યોગ્ય આહાર વહોરાવીને પુણ્યમાં વૃદ્ધિ કરે છે. ગરીબ તથા

અપંગ પ્રાણીઓને તથા બિખારીઓને દયાથી જ્ઞાન આપી પતિના
યશ તથા પ્રણયનું પોષણ કરે છે. સ્વાર પછી પાછી બીજ ટંકની
રસોઈ કરવાના કામમાં રોકાય છે. આમ આખો દિવસ તે કામમાં
મુગ્ધાયેલીજ રહે છે. આટલું કર્યા પછી વળી પતિને ખુશ કરવાને
માટે સ્નાન કરી શણગાર સજે છે. સાંજના દીવો કરી ઘરને પ્રકા-
શિત કરે છે. શયનગૃહ શણગારી તથા શય્યા બિછાવી જ્યાં સુધી
પતિ ન આવે ત્યાં સુધી જાગતી રહે છે, ભોગ સુખ દે છે, કુળની
વૃદ્ધિ કરવાના સાધનરૂપ સંતતિ ઉત્પન્ન કરી આપે છે; સવારના
પતિની પહેલાં ઉઠીને પાછી ધરના કામમાં લાગી જાય છે. અતિ-
શય દુઃખના વખતમાં જ્યારે માખાપ અને ભાઈ બહેન વિગેરે
સગાંબહાલાંઓ દૂર ચાલ્યા જાય છે ત્યારે પણ સ્ત્રી પતિને
તજીને જતી નથી. ઘણા વીર પુરૂષો જેવાં પણ સ્ત્રીને તજી દીધાના
દાખલા આપણે જોઈએ છીએ, પરંતુ કોઈ કુળવતી સ્ત્રીએ પતિને
છોડી દીધો હોય તેવું કદિ પણ સાંભળ્યું છે ખરું ? આ પ્રમાણે
છતાં પ્રિયસખિ ! આના બદલામાં પુરૂષ શું કરે છે ? આખી
જીંદગી ગૃહસ્થાશ્રમમાં નિર્વાહ કરવા છતાં કઠોર દૃઢયવાળા
પુરૂષો આવી કમળથી પણ સુકોમળ સ્ત્રીઓને નિર્દયપણે મારે
છે. વળી આ જગતમાં નિદ્રા કરવાને યોગ્ય નિર્દય કામો કરનારા
પુરૂષોજ જેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે બધા વ્યસનના બીજરૂપ
જુગાર પુરૂષોજ રમે છે, શિકારવડે વનમાં પશુઓને મારવામાં
પણ પુરૂષોજ હોય છે, ઉગ્ર પાપ બાંધવાનું મૂળ સાધન અલક્યનું
ભક્ષણ-તેમાં આસક્ત પણ પુરૂષોજ હોય છે, કારણકે સ્ત્રીઓ તે
તેઓનું લાવી આપેલુંજ રાંધી આપે છે. ચેતનને વ્યગ્ર કરી
નાખનાર, સંસ્કૃત્તિને મુગ્રાવી દેનાર, મુરકેલીએ મેળવેલા

અમૂલ્ય મનુષ્ય ભવને પણ હરાવી નાખનાર મદિરાપાન કરવામાં પણ પુરુષોજ મોખરે હોય છે; જાતિ, કુળ અને ધર્મની મર્યાદા નહીં ગણીને અનેક જરોથી બ્રહ્મ થયેલી વેશ્યાને ઘરે જવામાં પુરુષોજ પ્રધાન હોય છે. વળી વિનય વિગેરે ગુણોથી વિભૂષિત, પુત્રોથી ધરની શોભામાં વૃદ્ધિ કરનાર, રૂપ યૌવન યુક્ત, પતિવ્રતમાં પરાયણ પોતાની સ્ત્રીને છોડીને, રાજ્યભય, ધર્મ ભય, આભવ પરભવ હારી જવાનો ભય વિગેરે ભયો ઉત્પન્ન કરનાર પરસ્ત્રીને પુરુષોજ સેવે છે. પ્રાણનો નાશ કરનાર, દુર્ગતિમાં પાડનાર અને બંધાને અનિષ્ટ એવા ઘર ગામ વિગેરે લુંટવા તથા ચોરી કરવી વિગેરે કામો પણ પુરુષોજ કરે છે. વળી પુરુષોજ નિરપરાધી અને ધાસ તથા જળ ઉપરજ નિર્વાહ કરનાર વનવાસી પશુઓની ફોગટ હિંસા કરે છે. વળી પરદેશ જઇ, ભારે દુઃખ સહન કરી, પારકી સેવા કરી, ઘણીજ કરકસરથી પેટનું પૂરું કરી, પ્રાણની પણ પરવા ન કરી, સમુદ્ર ઓળંગી, બહુ કષ્ટે ધન ઉપાર્જન કરી, પોતાના ઘરે જઇ કુટુંબનું પોષણ કરવું, મળવું, વિવાહ કરવા વિગેરે મનোরથોથી પૂર્ણ મુસાફરોને લાતલાતના મીઠા મીઠા શબ્દોવડે ગાળી નાખીને તેના ગળાં કરવાનું નિર્દય કામ પણ પુરુષોથીજ બની શકે છે. વિષયલુબ્ધ પુરુષો હજારો સ્ત્રીઓ પરણે છે, જ્યારે કુળવતી કન્યા પોતાને કર્મે પ્રાપ્ત થયેલ પતિની સેવા કરીને ધરનો નિર્વાહ કરે છે, કદીપણ કુળની મર્યાદા છોડતી નથી. માટે હે સખિ! પુરુષોને આધીન સ્ત્રીઓના જીવિતવ્યને ધિક્કાર છે. આ કારણથી હું તો લક્ષ કરીને સંકટમાં પડવા માગતીજ નથી. મેં કાલેજ પિતાજી તથા બાને વાત કરતાં સાંભળ્યા હતાં કે—‘હવે સુનન્દાના લક્ષ કરીએ, માટે તું બાપાસે જઈને કહેજે કે—હમણા સુનન્દા પરણશે

નહિ, માટે આપે જરા પણ ઉતાવળ કરવી નહિ.' આ પ્રમાણે સાંભળી સખીએ કહ્યું કે—“હે સખિ ! હજી તું બાળક છે, પરંતુ યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં સ્ત્રીનું જીવિત સર્વસ્વ સ્વામીજ છે. જીવાનીમાં પતિ વિનાની સ્ત્રીની કિંમત ધુળ કરતાં પણ ઓછી થાય છે. આ જગતમાં બે જાતના સુખો છે. એક પૌદ્ગલિક તથા બીજું આત્મિક. તેમાં પૌદ્ગલિક સુખ બે જાતના—કારણ સુખ તથા સ્પર્શ સુખ. કારણ સુખ રૂપિયા વિગેરેથી તથા સ્પર્શ સુખ ખાન પાન વિગેરેથી મળે છે. પૌદ્ગલિક બંને સુખોનું રહસ્ય સ્ત્રીઓને પુરૂષ તથા પુરૂષોને સ્ત્રીઓજ છે. ધન ધાન્ય વિગેરે ઈંદ્રિયોને સુખ આપનારી સ્ત્રીઓથી પૂર્ણ ઘર છતાં એક દક્ત પતિના વિયોગથી વિધવા બનેલ સ્ત્રી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે, માટેજ અગ્નિ કરતાં પણ પતિ-વિરહનું દુઃખ અસહ્ય છે એમ કહેવાય છે. બંને સુખોનું જીવન સમતાજ છે. તે સિવાય તપ, જપ, દાન વિગેરે સર્વ નકામા છે. વ્યવહારરાશિના જીવોએ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં અનન્ત પુદ્ગલપરાવર્તી પસાર કર્યા. એક એક જીવે અનેક લોકો દરમિયાન એવો એક પણ ધર્મ નહિ હોય કે જે ન કર્યો હોય, પરંતુ એક દક્ત સમતા ન હોવાને પરિણામે તેનું દુઃખ તેને પૂરતું મળતું નથી. માટે હે સખિ ! સાહસ કરીને તારે હાલ કાંઈજ બોલવું નહિ, જે વચન પાળવાની શક્તિ હોય તે વચનજ બોલવું. જ્યારે યુવાની આવશે ત્યારે તને ખબર પડશે. આગમમાં પણ બધા વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવું સૌથી દુષ્કર કહ્યું છે. માટે હાલ તું જરા ધીરી થા; તું હજી અજ્ઞાન છો, તેથી તારે ન બોલવું તેજ ઉચિત છે.” સુનન્દાએ કહ્યું કે—“તેં જે કહ્યું તે સર્વ મેં ધ્યાન-પૂર્વક સાંભળ્યું છે; પરંતુ હાલ તો મારી ઇચ્છા નથી, માટે તું

માતૃશ્રી પાસે જઈને કહે કે, સુનન્દાના લગ્ન હાલ કરશે નહિ; જ્યારે મારી ઇચ્છા થશે ત્યારે જણાવીશ. વળી મારા આવાસમાં કાંઈ પણ કામ માટે પુરૂષને મોકલશે નહિ; મારી સખી અથવા દાસી મારફત કહેવરાવવું હોય તે કહેવરાવજે. ’

સખીએ માતા પાસે જઈ આ સંદેશો કહ્યો. માતાએ પૂછ્યું કે—‘આમ કહેવરાવવાનું કારણ શું ?’ સખીએ કહ્યું કે—‘કાંઈક કારણ મળવાથી તે લગ્ન સંબંધે બેપરવા બનીજઈને ના ના કહે છે, પરંતુ જીવાની આવશે એટલે પોતાની મેળેજ પ્રાર્થના કરશે, એમાં કાંઈ ચિન્તા કરવા જેવું નથી.’ માતાએ કહ્યું કે—‘ભલે, જવી ઇચ્છા.’ સખીએ પાછી ફરીને સુનન્દાને સર્વ બાબત કહી. સુનન્દા તે સાંભળી સ્વસ્થ બની, સખીઓ સાથે પોતાના આવાસમાં સુખે વખત પસાર કરવા લાગી.

આ સમયે તેજ શહેરમાં વસુદત્ત નામનો એક દ્રવ્યવાન વેપારી રહેતો હતો. તેને ધર્મદત્ત, દેવદત્ત, જયસેન તથા રૂપસેન નામના ચાર દીકરા હતા. તે ચારે નિપુણ, અસાધારણ રૂપવાળા, વેપારમાં કુશળ તથા અંગીકાર કરેલ કામ કરવામાં ચતુર હતા. તેઓમાં જ એથી રૂપસેન નામનો પુત્ર હતો તે વાતસાયનના કામશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ, ચતુર પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ તથા મોટા ભાઈઓના પ્રેમનું પાત્ર હતો. એવું એક પણ કામ નહોતું કે જે તે સહેલાઈથી કરી ન શકે. સુંદર વસ્ત્રોમાં સજ્જિત થઈ, અથ્ર ઉપર અથવા ગાડીમાં બેસી અથવા કોઈવાર ચાલતોજ તે શહેરમાં, બજારમાં રાજમાર્ગમાં, વનમાં તથા વાડીઓમાં ગીત, નૃત્ય, વાજીત્ર તથા પુષ્પો વિગેરે અદ્ભૂત ચીજો જોતો ઇચ્છાનુસાર સુખમાં કાળ નિર્વહન કરતો હતો. હંમેશાં તેને કૌતુક જોવાની બહુ ટેવ હતી.

આ બાળુ કેટલોક સમય પસાર થતાં સુનન્દા યૌવનમાં આવી. એકવાર સખીઓ સાથે પોતાના આવાસના સૌથી ઉપલા માળમાં તે આનન્દ કરતી હતી. સમય પણ કામને ઉદ્દીપન થવાનું કારણ, આંબાને ખીલવનાર તથા શ્રમરાઓ પ્રમુખ લ-રકરથી યુક્ત વસંતનો હતો. આ સમયે કોઈ ધનાઢ્ય માણસના ઘરના ઉપલા માળમાં સુગંધી જગ છાંટી સ્થળે સ્થળે ધૂપની રચના કરેલી હતી. ધનસાર, મૃગમદ તથા અંબર ભેળવી તૈયાર કરેલ ધૂપિયામાં બળતા ધૂપના ધુમાડાથી આખું ઘર સુગંધીથી બહેંચી રહ્યું હતું. ચારે બાજુએ બહુ બહુ સુગંધી દુલોની જાળીઓવડે પડદો બનાવ્યો હોય તેવું લાગતું હતું. ઉપરના ભાગમાં ઝુંમર તથા હાંડીઓથી યુક્ત ચંદ્રોદય બહુ સુશોભિત દેખાતો હતો; તેની નીચે ચિત્રવિચિત્ર સુંવાળા રૂના ઓશીકા-વાળા અને દુધ જેવા સફેદ ઓછાડવાળા સુંદર પલંગમાં બેઠેલા નાળુક તથા કાંતિવાન યુગલને પોતાના આવાસ ઉપરથી સુનન્દાએ જોયું. તે બંનેએ સ્નાન કરી, અત્તર તથા ચંદનનું વિલેપન કરી, સુંદર વસ્ત્રાભૂષણો પહેર્યા હતા. જાણે નવા બંધાયેલ સ્નેહના બંધનમાં તેઓ ગુંથાયા હોય તેવી રીતે એક બીજાના કંઠમાં હાથ ઝિટાળી દીધા હતા. અજ્ઞૂત સુખ આપનાર તે શય્યાની આસપાસ દારીઓનો સમૂહ ઉભો રહીને તેમની સેવા કરી રહ્યો હતો. વિષયને ઉદ્દીપન કરનાર પંચમ રાગ ઝિગેરે ત્યાં ગવાઈ રહ્યા હતા, તેઓ અરસપરસ કટાક્ષ ફેંચી હાસ્ય તથા વિનોદ કરી રહ્યા હતા. આ બધું જોઈને જીવાનીમાં આવેલ હોવાથી કુદરતીજ સુનન્દાના શરીરમાં કામનું ઉદ્દીપન થયું. તે આ સર્વ એકી ટસે જોઈ રહી. જેમ જેમ જોવા લાગી તેમ તેમ તેના શરીરમાં કામની

જાળા વધારે વધારે જ્વલિત થવા લાગી. તે વિચારવા લાગી કે—‘જો મને આવું સુખ મળે તો કેવું સારું?’ સાત્ત્વિક ભાવને ઉદય થવાથી તે શરીરમાં જડ જેવી બની જઈને તે જોઈજ રહી અને વાત કરતી બંધ પડી ગઈ. મનવડે તેઓની અતુભોદના કરતી પુલકિત બની જઈને શૃંગારરસનો અતુલન કરવા માટે તે તૈયાર થઈ ગઈ. તેની સખીએ વિચાર્યું કે—‘આ સ્તમ્બ બનીને શું જીએ છે?’ આ પ્રમાણે વિચારી, પાસે આવી કામળ શબ્દોથી પૂછ્યું કે—‘બહેન ! એકી ટસે શું જોઈ રહ્યા છો?’ આમ પૂછવા છતાં પણ તે બોલી નહિ. સખીએ ચતુરાઈથી તે જોતી હતી તે તરફ દ્રષ્ટિ કરી, અને સર્વ વાત સમજી જઈને વિચાર્યું કે આ દમ્પતિનો વિદ્વાસ જોઈ યૌવનના ભાવનો ઉદય થવાથી તેના ચિત્તમાં વિકૃતિ થઈ જણાય છે અને પોતાને પણ આવું સુખ ક્યારે મળશે તે સંબંધી ચિંતામાં પડી ગઈ લાગે છે.’ પછી તેણે સ્મિત કરી મીઠા શબ્દોથી સખીને કહ્યું કે—‘હે સખિ ! આ જ તું જીએ છે તે તને ગમે છે કે નહિ?’ આમ બે ત્રણ વાર પૂછવાથી તેણી પણ જરા હસીને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી બોલી કે—‘સખિ ! મહારા ભાગ્યમાં આવું સુખ ક્યાંથી?’ સખીએ કહ્યું કે—‘બહેન ! આવા દીન વયન ન બોલ. હમણાજ માતા પાસે જઈ, તારો વિચાર જણાવીને, થોડા દિવસમાં તારા દુઃખનો અંત લાવી તને સુખસાગરમાં મૂકી દઈશ; આમ મનમાં ને મનમાં શું બળતી હઈશ ? બધાં સારાં વાનાં થશે.’ આ પ્રમાણે સાંભળી સુનન્દા બોલી કે—‘સખિ : હમણા મા પાસે કાંઈ વાત કરતી નહિ. મને આ વાતથી બહુ શરમ લાગે છે. ધીમે ધીમે યુક્તિ પ્રયુક્તિથી જણાવી દઈશું, હમણાં નહિ.’ સખિએ કહ્યું કે—‘બહેન !

અહિંથી હવે ચાલ. જમ જમ તું વધારે બેઠય તેમ તેમ તારું દુઃખ વધતું જશે; માટે નીચલે માળે જઈ તારું દુઃખ ટાળવાનો ઉપાય કરીએ.’ આ પ્રમાણે કહી તેનો હાથ પકડીને નીચે લાવીને ખજર તરફ પડતી ખારી પાસે જઈ તેઓ ખજર તરફ બેતાં ઉભા રહ્યા.

હવે આ સમયે કૌતુક બેવાની ઇચ્છાથી રૂપસેન સાંજનું ભોજન કરીને, બે ઘડી દિવસ ખાટી રહ્યો એટલે સુંદર વસ્ત્રો પહેરી સુનન્દાના મહેલની આગળ એક પાનવાળાની દુકાને આવી ચડ્યો. તે માણસે પણ આદરપૂર્વક તેને હંચા આસન ઉપર બેસાડ્યો. ‘ધનવાન માણસને સર્વ સ્થળે માન મળે છે.’ તે પાનવાળાએ આપેલ સ્વાદિષ્ટ પાનનાં બીડાં ખાતો અને આશ્ચર્યકારક વસ્તુઓ બેતો રૂપસેન ત્યાં કેટલીક વાર બેઠો. આ સમયે સુનન્દાએ કામદેવને પણ હંફાવે તેવા રૂપવાળા રૂપસેનને ખારીમાંથી બેયો. અદ્ભૂત તથા નિરોગી કુમારને બેઠને તેનામાં અતિશય આસક્ત બની સખીને સુનન્દા કહેવા લાગી કે—‘હે સખિ ! તે પાનવાળાની દુકાનમાં બેઠેલ પુરૂષ તરફ બે. તેનું રૂપ કેવું અદ્ભૂત છે ? તે કેવો યુવાન લાગે છે ? તેની આંખો કેવી સુંદર છે ? વસ્ત્ર તથા અલંકાર સજવામાં તેણે કેવી ચતુરાઈ વાપરી છે ? તેના મુખ, નેત્ર, હાથ વિગેરેના હાવભાવો કેવા સરસ છે ? કેમ જણે કામદેવજી અવતાર ધરીને આવ્યો ન હોય ? આ પ્રમાણેની સર્વ સ્થિતિ બેઠને આ પુરૂષની સાથે હમણાંજ બેયેલ દંપતી બેવું પ્રેમસુખ ભોગવવાની મને અભિલાષા થાય છે.’

સખી—(હસીને) “હે બહેન ! અગાઉ તો પુરૂષનું નામ લેતાં તારી આંખો લાલ લાલ થઈ જતી હતી અને હવે તું

આવા અપરિચિત મનુષ્યના દર્શન માત્રથી કેમ આતુર બની જાય છે? જોયું, ‘આગળ પાછળ વિચારીને બોલવું’ એમ જ મેં કહ્યું હતું તે કેવું સાચું પડ્યું?”

સુનન્દા—‘સખી! માફ કરજો બહે મારા મોઢામાં રહ્યું, હવે કૃપા કરીને દાઝ્યા ઉપર ડામ ન દે. હવે તો કોઈ પણ ઉપાયે મારો મનોરથ પૂર્ણ કરવામાં તારે કુશળતા વાપરવાની છે.’

સખી—“સ્વામિનિ! મારામાં એટલી કુશળતા છે કે તારા મનોરથો હમણાં જ પૂરાં કરું; પરંતુ પહેલાથી તેં જ યુરૂષેને લાવવાનો નિષેધ કરીને મનોરથ પૂર્ણ કરવામાં આડખીલી કરી દીધી છે. તોપણ ધીરજ રાખ. પહેલાં તેની સાથે પરિચય કરીને પછી તારો મનોરથ પૂર્ણ થાય તેમ કરીશ. પ્રથમ દષ્ટિમિલન તે પ્રેમલતાના બીજ જેવું છે. તેને અરસપરસના દર્શન રૂપ જળથી સિંચતાં તેનાં ફળ જરૂર મળશે. હાલ તો તું તારો આશય જણાવે તેવી એક લીંટી કવિતામાં લખીને મને આપ. તે લઈને ત્યાં જઈ તેના હાથમાં આપીશ. પછી જો તે ચતુર હશે તો તરતજ જવાબ દેશે, અને ચતુર નહીં હોય તો પછી મૂર્ખ સાથે સંગમાં શું લાભ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—મૂર્ખની સાથે આખી જીંદગી ગાળવી તેના કરતાં સજ્જનને એક ઘડી માત્રજ મળવું તે પણ વધારે ફાયદાકારક છે.”

પછી સુનન્દાએ એક કાગળમાં પોતાનો આશય જણાવતી કવિતાની એક લીંટી લખીને સખીને આપી. સખીએ કાંઈક બહાનું કાઢી રૂપસેન પાસે જઈ તેને તે ચીઠી આપી. રૂપસેને છાનીમાની તે વાંચી. તેમાં લખ્યું હતું કે—

નિરર્થકં જન્મ મતં નલિન્યાઃ, યયા ન દદ્ધં તુહિનાંશુર્ચિવમ્ ।

‘જેણે અંદ્ર નથી જોયો તેવી કમસિનીનો અવતાર નિરર્થક ગયો.’ આ શ્લોકાર્થ વાંચીને પોતાની અતુરાર્થ દેખાડવા તેણે તેનો ઉત્તર તેની નીચે લખીને તે ચીઠી પાછી આપી. સખીએ તે ચીઠી ધરે આવી સુનન્દાને આપી. તેણીએ વાંચ્યું કે:—

उत्पत्तिरिन्दोरपि निष्फलैव, दृष्ट्वा विनिद्रा नलिनी न येन ।

‘જેણે કુમુદને વિકસિત કર્યું નથી અર્થાત્ જને જોઈને નલિની વિકસ્વર થઈ નથી, તેવા અંદ્રની ઉત્પત્તિ પણ નિષ્ફળ છે.’

આ પ્રમાણેનો ખરાબર જવાબ જોઈને તેનો પ્રેમ અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યો. કુમારીએ સખીને કહ્યું કે—‘જેવું ધાર્યું હતું તેવાજ નિપુણ જણાય છે. હવે તું ત્યાં જઈ પ્રીતિલતાના ખીજ જેવું આ ખીડું તેને આપીને મારી વતી વિનંતિ કરજે કે—‘તમારે હમેશાં મને જરૂર દર્શન દેવા, નહિ ઘો ત્યાં સુધી હું ભોજન કરીશ નહિ, માટે તમારે જરૂર આવવું.’

સખીએ ફરીને કુમાર પાસે જઈ આંખની ઈસારતથી તેને એકાંતમાં બોલાવીને કોઈ જાણે કે સાંભળે નહિ તેવી રીતે સમાચાર કહ્યા. તે પણ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવો બનાવ સાંભળીને કહેવા લાગ્યો કે—‘હે સુંદર ભ્રમરવાળી સ્ત્રી ! તે તો પુરૂષોને ધિક્કારનારી છે, એમ વાત ચાલે છે; તો પછી મારા ઉપર તેનો આવો ગાઢ પ્રેમ કેમ સંભવી શકે ?’ તેણીએ કહ્યું કે—‘હે શેઠજી ! તમારા દર્શન માત્રથી જેમ પાણીમાં માછલી હુએ તેમ તમારા પ્રેમમાં તે હુબી ગઈ છે, અને તમારું ધ્યાન ધરતી સતી તેની તેજ વાતો કર્યાં કરે છે. તે સિવાય તેને ખીજું કંઈ જાન નથી. તેણીએ હાથે કરી આપેલ આ પાનખીડું સ્વીકારે અને આજથી હમેશાં છેવટ એક વાર પણ તમારા દર્શન આપવાનો કોલ મને આપો.’

રૂપ, ધન, યૌવન તથા હુશિયારીથી ગર્વિષ્ટ તે કુમાર સખીના શબ્દો સાંભળી પ્રેમપાશથી બંધાઇને ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘જે સ્ત્રી પુરૂષના નામ માત્રથી ગુસ્સે થતી તે પોતાની મેળેજ મારા ઉપર આટલી આસક્ત થઇ છે, તો પછી તેનો ત્યાગ તો કઇ રીતે કરી શકાય ? અબળાની પ્રાર્થનાનો બગથી કઇ રીતે તિરસ્કાર કરી શકાય ?’ આ પ્રમાણે વિચારીને તેણીને કહ્યું કે—‘હે સુભ્રુ ! જે તેણીનો ખરેખરજ મારા ઉપર આવો પ્રેમ છે, તો પછી મારે પણ તેના ઉપર સાચા ભાવથી પ્રીતિ રાખવી જોઈએ. જટલી તેણીની આતુરતા છે, તેટલીજ મારી પણ છે તેમ સમજાવે. આજથી હમેશાં છેવટ એકવાર તો જરૂર અહીં આવી જઇને હું દષ્ટિમેળાપ કરીશ.’ આ પ્રમાણે કહી પાનખીડાનો સ્વીકાર કરી તેણે તે દારસીને ડોલ આપ્યો. સખીએ કુમારનું વચન લઇને સુનન્દા પાસે જઇ સર્વ ખીના કહી ખતાવી. તે સાંભળી સુનન્દા હર્ષસાગરમાં ડોલવા લાગી.

તે દિવસથી કુમાર હમેશાં ત્યાં આવી દષ્ટિમેળાપ કરવા લાગ્યો; સુનન્દા પણ રાગરૂપી પત્થર ઉપર ઘસીને તીક્ષ્ણ બનાવેલા ટાક્ષરૂપી તીરેથી કુમારના કમળ જવા કામળ શરીરને વ્યક્ત ઉપજાવવા લાગી. તે પણ મોહથી આમાંજ સર્વ સુખ સમાયલું છે તેમ માનતો ગાઢ પ્રેમમાં રંગાય તેનુંજ સ્મરણ કરતો દિવસો પસાર કરવા લાગ્યો.

થોડા દિવસ ગયા પછી કૌમુદિ મહોત્સવનો દિવસ આવી પહોંચતાં રાત્રીએ આખા નગરમાં ઢોલ ટીપાવ્યો કે—‘હે લોકો ! અમુક દિવસે શરદ્પુનમનો મહોત્સવ છે. તે દિવસે જેના શરીરમાં કુ... , વ્યાધિ કે વૃદ્ધતા ન હોય તેવા સર્વ લોકોએ નગરની બ-

હાર દરેક વર્ષે જે જ્યાએ મહોત્સવ થાય છે, ત્યાં જરૂર આવવું.
જે નહિ આવે તે રાજની આજ્ઞાનો દ્રોહ કરનાર ગણાશે.’

આ પ્રમાણે ઢાંડી પીટાતી સાંભળી નગરવાસી જનો મહો-
ત્સવની સામગ્રી તૈયાર કરવા લાગ્યા. સુનન્દા પણ પોતાના માણસો
પાસેથી તે હકીકત સાંભળીને મનમાં વિચારવા લાગી કે—‘અહો !
મારો મનોરથ સફળ કરવાનો દિવસ પણ આવી લાગ્યો ખરો. જે તે
દિવસે મારા વલ્લભ સાથે મારો સંયોગ થાય તો કેવું સાડ ?’
પછી સખીને કહેવા લાગી કે—‘ગમે તેમ કરીને રૂપસેન પાસે જઈ
મહોત્સવની વાત કરીને મેળાપનો સમય આ પ્રમાણે જણાવી
આવ કે—તે દિવસ રાત્રિના કોઈ પણ મનુષ્ય નગરમાં હશે નહિ,
તેથી તમે શરીરના રોગનું કારણ બતાવી ઘરેજ રહેજો; હું પણ
કાંઈક યુક્તિ કરીને ઘરેજ રહીશ. પછી રાત્રિ એક પહોર જેટલી જશે
એટલે મારા રહેઠાણની પાછલી ખારીમાંના નિર્જન સ્થાન તરફ
એક મજબુત ગાંઠ સહિતનું દારકું હું ટોંગાડીશ. તમારે તેનું
આલંબન લઈને ઉપર ચડી આવી મારા આવાસને જરૂર પાવન
કરવો. બહુ દિવસ થયા મળવાને આતુર આપણો બંનેનો સંયોગ
એ રીતે થઈ શકશે. લાખો સૈન્યાથી પણ ફુલ્લ દિવસ તે છે માટે
ખૂશતા નહિ. આ પ્રમાણેના સંકેત ચોક્કસ કરીને પાછી આવજે.’

સખીએ ત્યાં જઈ રૂપસેનને તે સર્વ વાત કરીને ચોક્કસ
સંકેત કર્યો. તેણે પણ લાંબા સમયથી ઈચ્છેલ સંયોગના નિર્ણ-
યની વાત સાંભળી હર્ષથી રેખાંચિત થઈ તે વાત કમુલ રાખી.
પછી તે પોતાને ઘરે ગયો. સખીએ કુંવરી પાસે જઈ સર્વ વાત
કરી. સુનન્દા પણ તે વાતથી રાજી થઈ મનમાં મનોરથમાળા
ચુંથવા લાગી. એ રીતે માંડ માંડ પાંચ દિવસ પસાર કર્યો.

મહોત્સવને દિવસે રાજ પોતાના મંડળ સહિત ગામ બહારના ઉદ્યાનમાં ગયો. પ્રજના સર્વ માણસો પણ ત્યાં આવી લાગ્યા. માતા જતે પોતાની પુત્રી સુનન્દાને લઈ જવા આવી. સુનન્દા આગળથીજ કપાળ ઉપર ઔષધનો લેપ કરી નીચું મ્હોં કરીને પલંગ ઉપર પડી હતી. આવી સ્થિતિ જોઈને માતાએ સુનન્દાને પૂછ્યું કે-‘પુત્રિ ! તને શું વ્યાધિ થઈ આવ્યો છે ?’ માતાનું કહેવું સાંભળીને તે માંદા માણસની માફક ધીમેથી બોલી કે-‘માજી ! આજે છ ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો ત્યારથી મારા માથામાં વર્ણવી ન શકાય તેવું દુઃખ થવા લાગ્યું છે, તેથી મારાથી માથું પણ ઢંચું કરી શકાતું નથી.’ માતાએ કહ્યું કે-‘ત્યારે તો હું પણ ઉદ્યાનમાં જવાનું માંડી વાળું છું, હું તારી પાસેજ રહીશ.’ સુનન્દાએ કહ્યું કે-‘માજી ! એતો કાંઈ ઠીક નહિ દેખાય, કેમકે તમે રાજની પટરાણી છો, તેમજ બધી સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાઓ છો, તેથી તમારા ગયા સિવાય દેવતા રાજી નહિ થાય. કદાચ તેમ થવાથી દેવનો ભારે ક્રોધ થતાં વિદ્ર પણ આવી પડે, માટે દાસદાસીઓ સાથે તમે તો જરૂર જાઓ અને સારી રીતે મહોત્સવ કરો. જો બે ચાર ઘડીમાં માડું માથું ઉતરી જશે તો હું પણ જરૂર આવીશ. મારી બે સખીઓનેજ અહિં રહેવા દઈ બાકીના બંધાને લઈને જાએ, મારી ચિંતા ન કરશો, કારણ કે આવી રીતે માથું તો મને ઘણીવાર ચડી આવે છે અને એકાદ દિવસ રહીને પાછું ઉતરી જાય છે. માટે મારી ચિંતા ન કરતાં હર્ષથી ઇચ્છાનુસાર મહોત્સવ મહાણજો.’ આમ કહી તેણે માતાને મોકલી દીધી. બે દાસીઓ સિવાય અન્ય સર્વે દાસદાસીઓ પણ પટરાણી સાથે ગયાં.

સંકેત સમય પાસે આવતાં સુનન્દાએ પાછલી ખારીમાંથી એક મળખુત દોરડાવાળી નીસરણી મૂકાવી. સખી કાણે કાણે 'રૂપસેન આવ્યો કે નહિ?' તે જોતી સુનન્દાની શય્યા તથા ખારીની વચ્ચે લમવા લાગી.

આ સમયે તે શહેરમાં મહાલવ નામનો એક મોટો જુગારી રહેતો હતો. તે હંમેશાં ઘુતમાંજ પોતાનો સમય વીતાવતો હતો. એક દિવસ ઘુતના રસમાં ને રસમાં એટલું ધન હારી ગયો કે તેને માથે ભારે દેવું થયું. બીજા રમનારાઓ તેને પૈસા માટે મુઝવવા લાગ્યા. મહાલવે વિચાર કર્યો કે આજ તો બહુ દેવું થઈ ગયું છે, એટલે હવે તે આપવું ક્યાંથી? પણ વાંધો નહિ; આજ લાગ બહુ સરસ છે. આજે બાળથી માંડીને વૃદ્ધ પર્યંત સર્વે મહોત્સવ માટે બહાર જશે, આખા શહેરમાં કોઈ રહેશે નહિ. હું અડધી રાતે ગામમાં પ્રવેશ કરી, કોઈ પૈસાદાર માણસના ઘરમાં કે દુકાનમાં દાખલ થઈ બીજા ચાવીઓથી તાળાં ઉઘાડી ધન ચોરી લઈને માફ દેવું પતાવી દઈશ. આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.'

આમ વિચારી તે ચોર પૈસા માટે રાતના ચૌદા અને શેરીઓમાં ફરતો કર્મસંયોગે તેજ સંકેતસ્થાન પાસે આવી ચડ્યો. ખારીની નીચે નીસરણી વિગેરે સંકેતનાં ચિન્હો જોઈને તે કુદ-ખુદ્ધિએ વિચાર્યું કે—'કોઈ સ્ત્રીએ કોઈ યુવાન પુરૂષ સાથે સંકેત કર્યો હોય તેમ જણાય છે. તે હજી આવ્યો નહિ હોય, માટે ચોરમાં મોર એ ન્યાયે હુંજ ત્યાં ચડી જઈ. જોઈએ તો ખરા કે શું થાય છે?' આમ વિચારીને તેણે ખારીની નીચે જઈને નીસરણી આમતેમ હલાવવા માંડી; તેને ચાલતી જોઈ સખી દોહી આવી અને ખારીની નીચે જોવા લાગી. ત્યાં પુરૂષને જોઈને તે

સમજ કે-‘જરૂર રૂપસેન આવી લાગ્યા હશે.’ આમ વિચારી તરતજ સુનન્દાને ખબર આપી દીધી કે-‘તમારા પ્રાણપ્રિય આવી લાગ્યા છે.’ તેણીએ હર્ષથી કહ્યું કે-‘આપણા મહેલમાં તેને આવવા દો.’ એટલે સખીએ તેને પૂછ્યું કે-‘તમે આવ્યા ?’ કુતે જવાબ આપ્યો કે-‘હા.’ તે રૂપસેનજ હશે એવી આનંતથી સખીએ કહ્યું કે-‘આપ અહિં પધારો; અમારું આગણું પાવન કરો અને અમારા કુંવરીસાહેબના મનોરથ પૂર્ણ કરો.’ આવાં આવકારયુક્ત વચનો સાંભળી તે ધુતારાએ વિચાર્યું કે-‘મેં ધાર્યું હતું તેમજ જણાય છે, માટે હવે તો નિઃશંક મનેજ જવું.’ આમ વિચારી નિસરણી માર્ગે ઉપર ચડીને તેણે બારીમાં પગ મૂક્યો.

એજ સમયે મહોત્સવ માટે ઉપવનમાં ગયેલ રાણીએ પુત્રી ઉપરના અસાધારણ પ્રેમથી પોતાની સખીઓને કહ્યું કે-‘તમે રાજ્યના માણસોને લઈને રાજમંદિરમાં જાઓ અને મારી પ્રાણથી પણ પ્યારી પુત્રીની તબિયતના સમાચાર પૂછી લાવીને મને કહો; તેમજ અમુક પેટ્ટીમાં પડેલ પૂજનો સામાન સાવચેતીથી કાઢી જલદી માણસો સાથે પાછા આવો.’ રાણીએ મોકલેલ તે સખીઓને રાજમંદિરમાં દાખલ થતી દૂરથી જોઈને સુનન્દાએ વિચાર્યું કે-‘અરે ! આ વળી શું થયું ? આ અંતરાય વળી ક્યાંથી આવ્યો ? ખેર, હવે રૂપસેનના આગમનની ખબર ન પડે એટલે પત્યું.’ એમ વિચારી તેણીએ સખીઓ પાસે દીવો ચાલવાની નાંખ્યો. દાસીઓ તે ધુતારાને હાથથી અંધારામાં દોરી, સુનન્દાના પલંગમાંજ તેની સાથે સુવાડી દઈ, ‘કાંઈ બોલશો નહિ’ એમ કહી તે સખીઓના ટોળાંની સામે ગઈ. આવેલી દાસીઓએ પૂછ્યું કે-‘સુનન્દા ક્યાં છે ? તેણીની તબિયત કેવી છે ? તે અમને

જણાવો, તેમજ સુનન્દા ક્યાં સુતી છે તે અમને દેખાડો. આજે રાજમંદિરમાં અધકાર કેમ જણાય છે ?” આ પ્રમાણે સાંભળી સખિએ કહ્યું કે—“સુનન્દાનું માથું બહુ ચડી આવવાથી એવી પીડા થાય છે કે એવી શત્રુને પણ ન થાઓ. તેણીને જે પીડા થાય છે તે જોઈ પણ શકાય તેવી નથી. પલંગમાં તાપથી પીડાતાં તેણે કહ્યું કે—‘હું’ આ દિવાનો તાપ સહન કરી શકતી નથી, માટે તેને ઓલવી નાખો.’ તેથી મેં દીવો ઓલવી નાંખ્યો છે. આ વાતને ઘડી અધઘડી થઈ અને હમણાં તેની આંખો જરા મળી છે, તેથી હાલ તેને તબિયતના સમાચાર પૂછાય તેમ નથી. હાલ તો તમે ઉંચે સ્વરે ઓલશો પણ નહિ; વળી તેણી સુખેથી નિદ્રા લે છે તેથી હાલ તો તેના ખંડમાં પણ આવશે નહિ. પોતાની મેળે તે જાગે ત્યારે સુખસમાચાર પૂછજે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને એક દાસી બોલી કે—‘ચાલો આપણે રાણીના આવાસમાં જઈ આવીએ. તેણી નિરાંતે સુતી છે તે દરમિયાનમાં આપણે રાણીજીએ બતાવેલું કામ કરી આવી પાછા વળતાં સુનન્દાના સમાચાર પૂછતાં જશું.’ આમ કહી તે સખીઓનું ટોળું રાણીના આવાસ તરફ વળ્યું.

આ તરફ પેલો ધુતારો સુનન્દાની પથારીમાં પડ્યો પડ્યો હસ્તાદિકના સ્પર્શથી કામાતુર થઈ પહેલ વહેલાંજ સંભોગ કરવા લાગ્યો. સુનન્દાએ વિચાર્યું કે—‘ઘણા દિવસથી આતુર થઈ રહેલ આ મારા પ્રિયતમને અટકાવવા પણ કઈ રીતે ? ભલે તે પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે, મારો વિરહાગ્નિ પણ શાંત થશે. વાતો વળી પ્રસંગ મળતાં કરીશું; કદાચ જો તે સખિઓ પાછી આવી પહોંચશે તો તેમને અંતરાય થશે.’ આમ વિચારી તે કાંઈ બોલી નહિ.

તે મજબુત કાયાવાળો ધુતારો ઇચ્છાનુસાર સુરતસુખ

ભોગવી નિવૃત્ત થયો. તે અરસામાં સખીઓને સમાચાર પૂછવાને દૂરથી પાછા ફરતા બેઠને સખિ દોડતી અંદર આવી કહેવા લાગી કે-‘તમે તમારા વક્ષબને હમણાં તો તરતજ જવા દો.’ તેણીએ પેલા ધૂતને કહ્યું કે-‘શું કરવું? આપણા કર્મનોજ દોષ, આટલા દિવસે ઇચ્છિત સમાગમ થયા છતાં એક વાત પણ છુટથી થઈ શકી નહિ, હાલ તો આપ એકદમ આદ્યા બચ્ચો. ફરી ભાગ્યનો યોગ થતાં જ્યારે મળીશું ત્યારે મનમાં રહેલી વાતો કરીશું.’ ધૂતે વિચાર્યું કે-‘હવે રહેવાથી લાભ પણ શું છે? ન ઓળખાવું એજ ઠીક છે.’ એમ વિચારી સુરતકીડા કરતાં પડી ગયેલા હાર વિગેરે ધરણાં લઇને તેજ માર્ગે તે ઉતરી ગયો. મનમાં ખુશી થતો તે વિચારવા લાગ્યો કે-‘આજ સારા શુકન સાથે હું નિકળ્યો હઉંશ, કારણ કે રાજકુમારી સાથે સુરતસુખ પ્રાપ્ત થયું અને વળી ધન પણ મળ્યું.’ આમ વિચારતો ને રાજી થતો તે પોતાને સ્થાનકે ગયો.

સુનન્દાની પ્રિયસખી નિસરણી વિગેરે સંતાડી ઈર્ષ સુનન્દાના પગ દાખવા લાગી. એટલામાં દીવા સાથે સખીઓનું ટોળું આવી પહોંચ્યું અને સુનન્દાને રાણીએ પૂછાવેલ સુખ સમાચાર પૂછ્યા. સુનન્દા પોતાના અંગે સંકોચતી ધીમેથી બોલી કે-‘સખિઓ! પહેલાં તો મને બહુ વેદના થતી હતી, પણ છેલ્લી બે ત્રણ ઘડીમાં તે શાન્ત થઈ ગઈ છે. હવે ચેતના (શક્તિ) આવે એટલે થયું. તમે માતાજી પાસે જઈ મારા પ્રણામ સાથે જ બેચું છે તે કહેજો. પહેલાંની વેદનાથી થાકી ગયેલી હોવાથી બહુ બોલી શકું તેમ નથી, પરંતુ હવે એમ તો લાગે છે કે માતાજી આશીર્વાદથી દુઃખ તો આદ્યું ગયું છે. માતાજીને કહેજો કે મારી ચિંતા

હવે ન કરે.' આ પ્રમાણેના સુતન્દાની તબિયતના સર્વ સમાચાર સખીઓએ ઉપવનમાં જઈને રાણીને જણાવ્યા. રાણી પણ સ્વસ્થ થઈને મહોત્સવમાં આનંદથી ભાગ લેવા લાગી.

પેલી બાબુ વિષયાકુળ રૂપસેનનું શું થયું તે તરફ જરા દષ્ટિ કરીએ. રૂપસેન શરીરની અસ્વસ્થતાના બ્હાનાથી પિતા વિગેરેને છેતરી એકલો ઘરે રહ્યો. સુતન્દાને મળવાના વિચારોથી ભરપૂર મને રાત્રિનો પહેલો ભાગ પૂર્ણ થતાં ભોગસામગ્રી લઈ તાળાંવડે ઘરનાં બારણાં બરાબર બંધ કરી ચાલી નીકળ્યો. રસ્તામાં વિવિધ વિચારોની તરંગમાળા ચાલવા લાગી—‘ધન્ય મારી આ રાત્રિને કે જ્યારે મન, વચન તથા કાયાથી ત્રેમમાં એકતાન થઈ ગયેલ રાજકુમારીનો મને મેળાપ થશે. જે સુખ મૂર્ખ માણસને આખા જન્મારાના સહવાસથી પણ ન મળી શકે તે સુખ ચતુર માણસ એક ઘડીમાત્રના સંયોગમાં મેળવી શકે છે, એ વાત નિર્વિવાદ છે. માટે હું ત્યાં જઈ તેના વિયોગનું દુઃખ ભાંગીશ તથા અતઃકાલે કહેવતો, છન્દ, છંપા, સમરયા, ગાથાઓ વિગેરેથી તેના ચિત્તને રંજન કરી નાખીશ. તેણી પણ વિદ્વાન હોવાથી આશયથી ભરપૂર હાવ, ભાવ, કટાક્ષ, વક્રોક્તિ વિગેરેથી મારા હૃદયને આનંદિત કરશે. અને અરસપરસ વિરહથી થતા દુઃખની વાતો મીઠા વચનરૂપી અમૃતનું સિંચન કરવાથી મનોરથનું વૃક્ષ ખીલી નીકળશે. મારા ચાતુર્યથી ખુશી ખુશી થઈ કદપવૃક્ષની માફક ઇચ્છિત ફળ આપનારી તે બનશે. અમે સુરતસુખ ભોગવતાં દેવતા તથા દેવીઓનું સુખ અનુભવશું.’ આવા આવા વિચારોથી આર્તધ્યાન કરતો રાત્રિ તથા રાગ એ બન્નેના અંધકારમાં તેણીનેજ સંભારતો તે આદ્યો જતો હતો, તેવામાં નંદશિ-

યાતી, વર્ષાદના પાણીથી પડુ પડુ થઇ ગયેલી, સમારકામથી વંચિત એક ભીંત દૈવયોગે તેના ઉપર તુટી પડી. તેના મારથી રૂપસેનના અંગે અંગના ચુરા થઇ જતાં તે મરણ પામી ઋતુ સ્નાનથી એકજ દિવસ થયા નિવૃત્ત થયેલી સુનન્દાની કુખમાં પેલા જુગારીએ કરેલ સંયોગથી ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો. ‘વિષયોની ગતિ વિચિત્ર છે. હજારો જાતના વૈરવાળો શત્રુ જે દુઃખ આપી શકતો નથી તે દુઃખ વિષયો આપે છે.

વિષયાણાં વિષાણાં ચ, દૃશ્યતે મહદન્તરમ્ ।

ઉપશુક્તં વિષં હન્તિ, વિષયાઃ સ્મરણાદપિ ॥

‘વિષય અને વિષમાં આ મોટો ફેર છે કે વિષ તો ખાઇએ ત્યારે જ હણે છે. પણ વિષયનું તો સ્મરણ પણ માણસનો નાશ કરે છે.’

સખીઓ ચાલી ગઇ એટલે સુનન્દા પોતાના પડી ગયેલા અલંકાર વિગેરે શોધવા લાગી. તેમાંથી થોડાક મળ્યા અને કેટલાક મળ્યા નહિ. તેણીએ વિચાર્યું કે મારા પ્રાણપ્રિય તેને તુટી ગયેલા જાણી સમારવા લઇ ગયા હશે. તે સમા કરાવીને પાછા મોકલશે. વળી વિચાર આવ્યો કે-‘એમ હતું તો પછી સઘળાં શામાટે ન લઇ ગયાં?’ સખીએ કહ્યું કે-‘સખીઓ આવી પહોંચવાથી ઉતાવળમાં જે હાથમાં આવ્યું તે લઇ ગયા જણાય છે. આવતી કાલે તેની તપાસ કરીશું.’ આમ વાતો કરતાં તે બન્ને નિદ્રાધીન થઇ ગયા.

હવે સવાર થતાં નગરવાસીઓ તથા રાજા પોતપોતાને ઘરે પાછા આવ્યા; રૂપસેનનો બાપ પણ કુટુંબ તથા ચાકરો સહિત ઘરે પાછા આવ્યો. ધરે તાણું જોઇ વિચાર્યું કે-‘કાંઈ ખાસ કામ માટે અથવા શરીરના કારણે પુત્રબહાર ગયો હશે.’ ઘડી બે ઘડી

થતાં પણ તે પાછો ન ક્યો તેથી ભાઈ, કાકા વિગેરે સંબંધીઓ તથા નોકરો ચિંતા કરતા તેને શોધવા માટે અહિં તહિં દોડવા લાગ્યા, પણ કોઈ ઠેકાણેથી તેનો પત્તો મળ્યો નહિ. એટલે ભાઈ ભાંડુઓ તથા સંબંધીઓ ભારે દુઃખથી પીડાતા તેને શોધવા માટે આખું ગામ અને ઉઘાન વિગેરેના ખુણે ખુણા ફરી વળ્યા. પણ રૂપસેનના બીલકુલ સમાચાર મળ્યા નહિ. રૂપસેનના પિતાએ લુહાર પાસે તાણું ઉઘડાવી, શોકથી ભરપૂર દીલે પત્ની, નોકર, ચાકર વિગેરેને ઘરમાં દાખલ કર્યા અને પોતે પુત્રની ચિંતા કરતો રાજદ્વારે ગયો. દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખતો તથા આંસુઓ પાડતો તે રાજને નમીને ઉભો રહ્યો. રાજએ તેને આ સ્થિતિમાં જોઈ પ્રશ્ન્યું કે—‘હે શ્રેષ્ઠિ ! તમારે એવું મોટું શું દુઃખ આવી પડ્યું છે ? તે શાંતિથી કહો કે જ્યોત્સુ હું તમારું દુઃખ દૂર કરી શકું. તમે તો મારા નગરની શોભા છો તથા મારા હૃદયને અતિ પ્રિય છો. તમારું દુઃખ જોઈને મને પણ બહુ દુઃખ થાય છે’ પછી ફાટ ફાટ થતા હૃદયે શેઠે સર્વ બીના રાજને કહી સંભળાવી. રાજ પણ તે સંભળી બહુ દુઃખી થયો. રાજએ શ્રેષ્ઠીને ધીરજ આપી અને ઉજારો સેવકોને બોલાવી આખા ગામ, વન, બીજા ગામો, વાવ, કુવા તથા વેશ્યાના ઘરોમાં તપાસ કરાવી. સો સો ગાઉ સુધી હંટ વિગેરે ઉપર સ્વારો મોકલીને તપાસ કરાવી, પણ તેઓ જવા ગયા તેવાજ પાછા ફર્યા. તેના લેશ માત્ર પણ સમાચાર મળ્યા નહિ. રાજ તેથી ભારે વિચારમાં પડ્યો. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. તેના સમાચાર જ્ઞાની મુનિ સિવાય બીજા કોણ આપી શકે ? શ્રેષ્ઠી નિરાશ થતાં ઘરે પાછો આવ્યો. છ માસ સુધી બહુ બહુ ધન ખર્ચી તેની તપાસ કરાવી પણ લેશ માત્ર સમાચાર મળ્યા નહિ.

દેવની ગતિને કાણ રોકી શકે ? શ્રેષ્ઠી તેના વિયોગનું લારે દુઃખ ભોગવતો દુઃખમાં કાળ પસાર કરવા લાગ્યો.

સુનન્દાની સખીએ માણસોને મોઢેથી આ વાત સાંભળી તે સુનન્દાને કહી. તે બહુજ દુઃખી થઈ સખીને કહેવા લાગી કે— ‘અહિંથી પાછા જતાં શું કાંઈ ચોરે ધરેણાના લોભથી તેને મારી નાખ્યા હશે અથવા તેને ઉપાડી ગયા હશે ?’ તેણીએ પણ બહુ બહુ તપાસ કરાવી પણ કાંઈ ઠેકાણેથી તેનો પત્તો મળ્યો નહિ.

હવે એક મહિનો લગભગ થવા આવ્યો, એટલે શરદી, અંગોનું તુટવું, શિથિલતા વિગેરે ગર્ભનાં ચિન્હો રાજકુંવરીને જણાવા લાગ્યા. તેણે સખીને બધી બીના જણાવી. તેણે કારણ કળી જઈ અપકીર્તિના ભયથી કાંઈ કરવાનું નહોતું. ધન આપી તેની પાસે કારવાળી ઔષધિ વિગેરે મેરણું પણ ગર્ભ પડતી નાખ્યો; એટલે સુનન્દા પાંચ આપણની કુખમાં અલંકાર વિગેરે શોષવા લાગ્યા. તેમાંથી થોડાક મળ્યા લાક મળ્યા નહિ. તેણીએ

હવે સખી મારકૂત માતાને કહેવરાવ્યું કે— ‘હવે મારું ગયેલા બાળી રાજા પુરીથી કરો.’ તે સાંભળી રાણીએ ઘણા હર્ષથી તે વાત રાજને કહી. એટલે રાજાને કિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરના રાજ સાથે તેના લગ્ન કર્યાં. સુવર્ણ, રત્ન, હાથી, ઘોડા વિગેરેથી જમાઈને પ્રસન્ન કરી સુનન્દાને તેની સાથે વિદાય કરી. રાજા પણ ઉત્સાહથી તેણીને લઈને પોતાના નગર તરફ પાછો ફર્યો અને તેણીની સાથે ભાતભાતના ભોગો ભોગવતો તે સુખમાં કાળ વ્યતિત કરવા લાગ્યો.

રૂપસેનનો જીવ સર્પિણીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો હતો તે આયુષ્ય બગવાન હોવાથી માતાના ભક્ષણમાંથી બચી જઈ મોટો

૧ સાપણ પ્રસવ કરતી વખતે પોતાના બચ્ચાંઓને ખાઈ જાય છે, તેમાંથી નાશી છુટે છે તે બચે છે.

થયો અને પૃથ્વીપર આહાર માટે રખડતા એક વખત કર્મસં-
યોગે તેજ રાજમંદિરમાં આવી ચડ્યો.

ઉઠાણાનો સમય હોવાથી તે રાજરાણી પોતાના આવાસની
વાટિકામાં જળયંત્રથી ઠંડા કરેલા પ્રદેશમાં થથેચ્છ વિહાર કરતા
હતા. તેનાગ દૈવયોગે ત્યાં આવી સુનન્દાને જોતાં આગલા ભવના
રાગના ઉદયથી સ્તબ્ધ થઈ જઈ, ક્ષણ હંચી કરી તેની સામે સ્થિત
થયો અને મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યો. સુનન્દા તેને જોઈ બહુજ ખીવા
લાગી અને રાડ પાડીને ત્યાંથી નાસવા લાગી. તે જમ જમ નાસતી
ગઈ તેમ તેમ તે સર્પ તેની પાછળ પાછળ ભમવા લાગ્યો. સુનન્દા
વધારે જોરથી રાડ પાડીને કહેવા લાગી કે—‘અરે કોઈ દોડો, દોડો,
આ સર્પ મને કરડવા માટે મોઢું છુળ લાગ્યો છે.’ આ પ્રમાણે
સાંભળી રાજાએ સેવકો હું તમારું દુઃખ તેને મારી નખાવ્યો.

ત્યાંથી ૨. શોભા છો તથા મારા હૃદયગગનો પ્રય છો. તમારું
ક્રમે ક્રમે વધતો તે નગરમાં ફરવો લાગ્યો. પછી ફાટ ફાટ થતા
ભમતાં એક મોટા વૃક્ષની ડાળી ઉપર બેસીને તે ક્ષણે ખોલે પુણ તે
તેને સમયે તેજ રાજરાણીનું યુગલ ક્ષણકુલની શોભા જોતું તેજ
વાટિકામાં આવી ઘણા માણસોવાળા એક આવાસમાં બેસી વિલાસ
કરવા લાગ્યું. તેમની આગળ ગાયન ગાનારા ઉસ્તાદો સમયને
અનુકૂળ દિવ્ય અને મધુર ગાન વીણા સાથે ગાવા લાગ્યા. તે
ખન્ને ગાયનના રસમાં લીન થઈ જઈ એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા.
તે વખતે ગાયકો સિવાય બીજું કોઈ જરાપણ બોલતું નહોતું.
તેવામાં પેલો કાગડો ભમતો ભમતો ત્યાં આવી ચડ્યો અને
આવાસની સામે આવેલા એક વૃક્ષની ડાળીમાંથી આમ તેમ
જોતાં તેની દષ્ટિ સુનન્દા ઉપર પડી, એટલે તેની ઉપર રાગ થઈ

આવવાથી તે ખુશ ખુશ થઇ આમ તેમ લમવા લાગ્યો અને હંચા સાદે અવાજ કરવા લાગ્યો. અશુભ નામ કર્મોદયથી તેનો અવાજ એટલો કર્કશ હતો કે તેથી રાજાને રંગમાં ભંગ પડવા લાગ્યો; આથી રાજાએ સેવકોને કહ્યું કે-‘અરે મૂર્ખો ! આવા સમયમાં સંગીતમાં આપણને વિદ્ધ કરનાર આ પક્ષીને તમે ઉડાડતા કેમ નથી ?’ રાજાના હુકમથી સેવકોએ તે કાગડાને ઉડાડ્યો, પરંતુ તે તો ફરી ફરી ત્યાંનો ત્યાં આવી અવાજ કરવા લાગ્યો. આમ ત્રણ ચાર વાર ઉડાડવા છતાં મહામોહને વશ થવાથી તે પાછો આવતો ઝાટક્યો નહિ, એટલે રાજાએ ગુસ્સે થઇને તેને ગોળી મારવાથી તે હણાઇને જમીન ઉપર પડ્યો.

ત્યાંથી ચ્યવી તેજ નગરના ઉદ્યાનમાં હંસપણે ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે વધતો, સરોવર તથા વૃક્ષોમાં યથેચ્છ વિહાર કરતો તે પોતાનો સમય વિતાવવા લાગ્યો. એક વખતે ત્રીશ્મન્નુમાં તે દંપતી પાણીના સિંચનથી શીતળ કરેલી ઘીચ ઝાડીમાં પૂર્ણ છાયાને લીધે તાપ દૂર થયેલ હોવાથી આનંદ આપતા પ્રદેશમાં એક વડ-વૃક્ષની નીચે બેઠા હતા; આગળ ગાનારાઓ અનેક રસથી ભરપૂર ગાયનો તથા આલાપો છેડી રહ્યા હતા. આવા સમયે રૂપસેનનો જીવ હંસ લમતો લમતો જ્યો તે ઝાડની ડાળી ઉપર આવી ચડ્યો કે તરતજ તેની દૃષ્ટિ પાછી સુનન્દા ઉપર પડી; વળી મોહ ઉત્પન્ન થતાં તેના મોઢા સામું જોઈ મધુર શબ્દથી અવાજ કરતો અનિ-મિષપણે તેના સામું જોઈ રહ્યો. તે સમયે એક કાગડો ઉડતો ઉડતો ત્યાં આગળ આવી હંસ પાસે બેઠો. તે કાગડો રાજાના સુંદર સફેદ વસ્ત્રો જોઈ તેના ઉપર ચરક્યો, તેથી ગુસ્સે થઈ રાજાએ ખંડુક લઈ જવી જોળી છોડી કે તરજ ચેતી જઈ તે લુચ્ચો કાગડો

તો હડી ગયો, પરંતુ પેલી ગોળી મોહમાં મૂક બનેલા હંસને લાગી. તેના આધાતથી હંસ તરફડતો રાજની આગળ પડ્યો. તે જોઈ એક ડાઘો માણસ બોલી ઉઠ્યો કે—‘સ્વામિન! કાગડે કરેલું પાપ ખિચારા હંસને ભારે પડ્યું.’ ત્યારે બીજાએ કહ્યું કે—‘માઠી સંગતિનાં કૃણ આમજ ભોગવવાં પડે છે.’ તે હંસને જોઈને રાજને પણ દયા આવી, પણ શું કરે ? ગોળી લાગી તે કાંઈ ન લાગી થાય તેમ નહોતું.

હંસ ત્યાંથી મરી તેજ દેશના જંગલમાં હરિણીની કુક્ષિમાં હરણપણે ઉત્પન્ન થયો. સમય વિતતાં જન્મ પામી માતાનું દૂધ પીતો તે તેની સાથે જમવા લાગ્યો. અનુક્રમે વય વધતાં જીવાન યદ તે હરણના ટોળા સાથે જંગલમાં ફરવા લાગ્યો. ઘાસ તથા જળથી સંતુષ્ટ થઈ તે સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એક વખત સુનન્દાએ રાજને કહ્યું કે—‘તમે જ્યારે શિકાર કરવા જંગલમાં જાઓ છો ત્યારે ચપળ ગતિવાળા તથા મનુષ્યની ઉપર દષ્ટિ પડતાં વેત દોડી જતા હરણોને વશ કરી કેવી રીતે મારો છો ?’ રાજાએ કહ્યું કે—‘પ્રિયે ! ગાયનમાં અતિ કુશળ માણસોને લઈને ગાઢ વનમાં અમે જઈએ છીએ. ત્યાં સેવકો વૃક્ષની નીચે ઉભા રહી, મધુર સ્વરે ગાયનો ગાય છે. તે રાગોની મૂર્છના વિગેરે સાંભળી રાગમાં અંધ બની જઈ હરણો ખેંચાઈ આવે છે. ટોડી, સારંગ વિગેરે રાગોમાં મદમસ્ત થઈ નિર્ભય બની જઈ એકતાન-વાળા તેઓ ગાયકની નજીક એટલા બધા આવી જાય છે સુખેથી તેમને પકડી શકાય છે. બીજા સેવકો જરા દૂર જઈ બડા દોરાવાળી મોઠી બળી વનની આરે બાજુ બાંધી લે છે. આટલું થયા પછી ગાયકો ગાયન બંધ કરી દે છે; તેઓ પાછા પલાયન

કરી જવા પ્રયાસ કરે છે, પણ વનની દૂરતી દોરી બાંધી લીધેલી હોવાથી ક્યાંથી જઈ શકે ? પછી અમે તે દોડી જતા હરણને જ્યાંતો મારી નાખીએ છીએ અથવા જીવતાજ પકડી લઈએ છીએ.' સુનન્દાએ કહ્યું કે—'તુણ્યુક્ત મોઢાંવાળાં બિચારા નિર્દોષ હરણને આટલી બધી મહેનતે પકડવામાં ને મારવામાં શો લાભ ?' રાજાએ કહ્યું કે—'એતો અમારો રાજધર્મ છે. અમારી જમીનમાંથી અમારું ધાસ ખાય છે, પાણી પીવે છે અને તેનો કાંઈ કર આપતા નથી. આ અપરાધથી અમે કેટલાક હરણોને મારીએ છીએ. એમાં કાંઈ પાપનું કામ કરતાં નથી. લાભ તો દેખીતોજ છે, કેમકે તેથી અલિપ્ત લક્ષ્યને પાડી શકવાનો અનુભવ થાય છે.' સુનન્દાએ આ વાત સાંભળી એમજ હશે એમ સમજી તે વાત સ્વીકારી. જૈન ધર્મના યોગ સિવાય ખરા તત્ત્વનું જ્ઞાન ક્યાંથીજ થાય ? સુનન્દાએ પછી વિનંતિ કરી કે—'પ્રાણનાથ ! મહા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી તે ક્રીડા એકવાર મને દેખાડો.' રાજાએ કહ્યું કે—'ભલે, ફરી જ્યારે શિકાર કરનાં જમ્મશ ત્યારે તને સાથે લઇને જમ્મશ.'

કેટલાક દિવસ ગયા પછી રાજાએ સુનન્દાને કહ્યું કે—'આવતી કાલે અમે શિકાર માટે જવાનો વિચાર રાખીએ છીએ, જોવાની ઇચ્છા હોય તો સાથે આવવા તૈયાર રહેવું.' બીજે દિવસે રાણીને સાથે લઈ સૈન્ય સાથે રાજાએ જંગલના હંડા ભાગમાં જઈ એક મોટા ઝાડ નીચે ઉભા રહી સેવકોને હુકમ કર્યો કે—'ગીત ગાનથી હરણના ટોળાને તમે આ તરફ ખેંચી લાવો.' સેવકો પણ ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણેની કળાથી હરણના યુથને ખેંચી લાવ્યા. રાજરાણી ઘોડા ઉપર સ્વારી કરી ત્યાં આગળ ગયા. ત્યાં રાગથી બંધાઈ ગયેલ ચિત્તવાળા, જાણે ચિત્રમાં આજેએલા હોય તેની

માફક સ્થિર એક ધ્યાનથી સાંભળતા તેઓ ઉભા હતા. તેઓની અંદર હરણપણે ઉત્પન્ન થયેલો રૂપસેનનો જીવ પણ હતો. આમ તેમ ભમતા તે હરણની દૃષ્ટિ ઘોડા ઉપર બેઠેલી સુનન્દા ઉપર પડી, એટલે તેના ઉપર તેને મોહ થઈ આવ્યો. તેને દેખતાંજ તે હરણ મોહમાં અંધ બની ગયો અને હર્ષથી નાચાનાચ કરતો ફરી ફરીને એક દૃષ્ટિએ તેના સામુંજ નિહાળવા લાગ્યો. આ સમયે સેવકાએ ગાન બંધ કર્યું, એટલે બંધા હરણો જુદી જુદી દિશાઓ તરફ નાસવા લાગ્યા, પરંતુ રૂપસેનનો જીવ હર્ષથી ભરાયેલ મને ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. રાજા તેની આવી દશા જોઈ રાણીને કહેવા લાગ્યો કે—‘પ્રિયે ! આ હરણ રાગમાં પૂર્ણ આસક્ત થયેો હોય તેમ લાગે છે; ગાયન બંધ થતાં બંધા હરણો નાશી ગયા, પણ આ હરણ ફરીને ગત્રાવાની આશાએ ઉભો રહ્યો જણાય છે. આ હરણ ભર જીવાનીમાં હોવાથી પુષ્કળ માંસવાળો છે, એટલે તેનું માંસ બહુ સ્વાદવાળું લાગશે.’ આમ બોલી બાણને કાન સુધી ખેંચી તેના ઉપર છોડ્યું, તેથી તે હરણ હણાઈને તરતજ જમીન ઉપર પડ્યો અને એક ક્ષણમાંજ ત્યાંથી મરી વિંધ્યાદ્રિમાં કાંઈ હાથણીને પેટે હાથીપણે ઉત્પન્ન થયો.

રાજા તે હરણના શરીરને ઉપડાવી પોતાના સુંદર આવાસમાં આવ્યો. ત્યાં રસોયાને હુકમ કર્યો કે—‘આનું માંસ બરાબર પકાવજે, સુંદર સુંદર મસાલા ભેળવી તેને સ્વાદિષ્ટ બનાવજે.’ સેવકાએ રાજાની આજ્ઞાનુસાર સુંદર મસાલાઓમાં ભેળવી, વીથી તેને તર કરી, માંસનો પાક બનાવી સોનાના વાસણમાં ભરીને રાજાની આગળ લાવીને મૂક્યું. એટલે બંધાને યોગ્યતા પ્રમાણે વહેંચી આપી રાજા રાણી બન્ને તે ખાવા લાગ્યા, અને

તેનો સ્વાદ મેળવીને ફરી ફરી તેની પ્રસંસા કરવા લાગ્યા કે—‘આ માંસ તો બહુ સ્વાદિષ્ટ નિકળ્યું. આગળ બહુ વાર માંસ ખાધું હતું પણ આની આગળ તે રદ છે.’

આ સમયે તેમના સાગ્યયોગે ત્યાં આગળ બે મુનિઓ આવી અહ્યા. માર્ગે આદ્યા જતાં આ અયોગ્ય દ્રવ્ય જોઈ એક મુનિએ જ્ઞાનના ઉપયોગથી આગળ બની ગયેલ બનાવ જાણી લઈ બીજા મુનિને કહ્યું કે—‘નિરર્થક કરેલાં કર્મોનાં ફળતું બળ તો જુઓ. આ હરણ (રૂપસેનનો જીવ) કેવળ મનના વિચારો તથા કલ્પનાઓથીજ કમ-બંધ કરી મન, વચન તથા કાયાના યોગથી હેરાન હેરાન થઈ ભવ ભવ રખડવા છતાં પોતાના કર્મોની નિર્જરા કર્યા સિવાય અક્ષણે મરણ પામ્યો છે. જે સ્ત્રી માટે તે બિચારો ભવોભવ વર્ણવી ન શકાય તેવા દુઃખો સહન કરે છે, તેજ સ્ત્રી હર્ષથી તેનું માંસ ખાય છે. અસાર સંસારના આવા સંયોગો તથા બંધનોને ધિક્કાર છે.’ આમ બોલી માથું ધુણાવતા તે મુનિ આગળ આદ્યા.

આ સર્વ બનાવ બારણા પાસે બેઠેલા દંપતિએ જોયો. તે જોઈને રાજાએ મુનિને બોલાવીને પૂછ્યું કે—‘હે મુનિ! તમે માથું ધુણાવ્યું તે અમને માંસ ખાતા જોઈ દુઃખાચ્છા આવવાથી કે તે સિવાય બીજો કંઈ હેતુ છે ખરો? અમારા કુળમાં માંસ ખાવાની તો પરંપરાની પ્રવૃત્તિ છે. તમારી જેવા મોટા માણસો કંઈ નિમિત્ત સિવાય માથું ધુણાવે અથવા નિંદા કરે તે બનવા યોગ્ય નથી. માટે હું પૂછું છું કે શા કારણથી આપે માથું ધુણાવ્યું?’ મુનિએ કહ્યું કે—‘હિરાજન્મ! માંસભક્ષણ કરવું તે અમારા કુળની પ્રવૃત્તિજ છે તેમ જ તમે કહ્યું તે તો અમારા પશુ ધ્યાનમાં છે. જિનવાણીથી અજ્ઞાત, અનાદિ કાળથી વિચિત્ર સ્વભાવવાળો તથા ઈંદ્રિયોને

વશ થયેલો જીવ તેની તૃપ્તિ માટે શું શું નથી કરતો ? માટે—

આત્મભૂષણતિરયં સનાતનઃ, પીતમોહમદિરાવિમોહિતઃ ।

કિંકરસ્ય મનસોઽપિ કિંકરૈરિન્દ્રિયૈરહહ ! કિંકરીકૃતઃ ॥

‘આ જીવ ભૂળથી તો પોતાનો રાજ છે, પરંતુ મોહમદિરા પીવાથી મનરૂપી સેવકની પણ સેવક એવી ઇન્દ્રિયોનો ગુલામ થઈ બેઠો છે.’ સંસારના જ્ઞાન વગરનો જીવ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય ને યોગ વિગેરેથી પ્રેરાઈને ઇન્દ્રિયના સુખોથી બંધાઈ અઢારે પાપસ્થાનકો સેવે છે. ક્યો રસ્તો પકડવો ઉચિત ગણાય તે સંબંધી જ્ઞાન વિનાનો પ્રાણી હઠથી ભ્રમણ કર્યા કરે તેમાં આશ્ચર્ય પણ શું ? કેમકે જેવું કરે તેવું પામે; પણ વધારે આશ્ચર્ય જેવું તો એ છે કે કુકર્મો કરવાથી જે પાપ થાય છે તેના કરતાં પણ કુકર્મના ચિન્તન માત્રથી કરેલ પાપોને પરિણામે ઘણીવાર માણસ વધારે દુઃખી થાય છે. જ્ઞાનદ્વારા આ વાત પ્રત્યક્ષ બેવાથી અમે માથું ધુણાવ્યું હતું, બીજું કાંઈ કારણ નહોતું.’ આમ કહી મુનિ અટક્યા, એટલે રાજાએ પૂછ્યું કે—‘અપરાધ કરવાથી થાય તેના કરતાં પણ ઘણીવાર માણસ મનોરથ માત્રથી વધારે દુઃખી થાય છે તેવું જને માટે આપે જ્ઞાનથી જોયું તે જીવ કોણ છે ? અને કઈ રીતે ફક્ત કુકર્મોનું ચિંતન કરવા માત્રથી તે વધારે દુઃખી થયો છે ? તે દયા કરી આપ અમને જણાવો કે જેથી ભારી જેવા અજ્ઞાની ઉપર કાંઈક ઉપકાર થાય.’ મુનિએ કહ્યું—‘રાજા ! વિષય કષાયને વશ જીવો દુનિયામાં જોતા નથી, સાંભળતા નથી તથા અનુભવતા નથી તેનું ફક્ત ચિંતન કરવા માત્રથી દુઃખ્યાન કરી નિગોદ રૂપી મહા દુઃખસમુદ્રમાં પડે છે. કાંઈ ખરાબ કૃત્યો કરતા નથી, પરંતુ વિષય, કષાયયુક્ત માત્ર

કટપનાઓ કરી પરંપરાએ અનંતા કાળ સુધી વધ, બંધન, તાડન, તાપ, છેદન, ભેદન વિગેરે એવાં એવાં દુઃખો અનુભવે છે કે તેનું વર્ણન જ્ઞાનીઓથી પણ કરી શકાય નહિ.' રાજાએ કહ્યું કે—'સ્વામિન્ ! નરક તથા નિગોદ સંબંધી આપે જે કહ્યું તે નરક નિગોદનું સ્વરૂપ આ આસન ઉપર બેસી આપ અમને કહો. આપને સ્થાને જવામાં કાંઈક વિલંબ તો થશે, પરંતુ સાધુ પુરૂષોને રોકવાથી પણ લાભજ થાય છે. આપ મારા ઉપર કૃપા કરવા સમર્થ છો, તેથીજ હું પ્રાર્થના કરું છું.'

મુનિએ મણ મોટા લાભ થશે એમ સમજી ત્યાં રોકાઈને આગમની રીતિ પ્રમાણે નરક નિગોદના વિપાક હેતુઓ સાથે ઉપદેશ દ્વારા સમજાવ્યા. રાજા આ સાંભળી આશ્ચર્ય પામી સંસારથી હરી મુનિને નમસ્કાર કરીને પૂછવા લાગ્યો કે—'જે આ સંસાર અનર્થોથી ભરપૂરજ છે, તો પછી હરહંમેશ પાપ કર્મો કરનારા એવા મારી જેવાની શી દશા થશે ?' મુનિએ કહ્યું કે—'રાજન્ ! હજી કાંઈ ગયું નથી. જે અત્યારથી ચેતી મન, વચન તથા ક્રયાને શુદ્ધ કરી ધર્મનું આરાધન કરશો તો જીજ્ઞ સમયમાં દૃઢપ્રહારી, કાળકુમાર, ચિલાતીપુત્ર, યુક્તિની વિગેરે મહા કુકર્મી માણસોની માફક બધા કર્મોનો ક્ષય કરી મુક્તિસુખ અવશ્ય મેળવશો. મોક્ષ જેવું સુખ બીજું એકે નથી. માટે શક્તિ અનુસાર ધર્મનું આચરણ કરવું યોગ્ય છે.'

પછી રાજાએ પૂછ્યું કે—હે સ્વામિન્ ! જને નિમિત્તે અમે વાર્તામાં અમૂલ્ય સુખડી પ્રાપ્ત કરી તેની વાર્તા આપે કહી નહીં, તે સાંભળવાનું અમને બહુ મન છે, માટે દયા કરી તે વાત અમને કહો.' સાધુએ કહ્યું કે—'હે રાજન્ ! કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, તેની આગળ કોઈનું ઉપજતું નથી. માટેજ જે કુળવાન કુટુંબમાં ઉત્પન્ન

યથા હોય છે તેઓ પાપપ્રવૃત્તિનું મનથી પણ ચિંતવન કરતા નથી. કરવાની વાત તો બાબુ ઉપર રહી પણ કુકર્મની વાર્તાથી પણ તેઓ ખેદ પામે છે. આવા માણસોને પણ આગલાં પ્રબળ કર્મો ઉદયમાં આવતાં ન સમજી શકાય તેવો મતિવિપર્યાસ થઈ જાય છે. આવી વાતો સાંભળી માણસો તે સાચી માની ન શકવાથી કહેનારને ઉપાસાંભ દે છે; પરંતુ કર્મના ઉદયથી આપણી બુદ્ધિ આપણને આવા ખરાબ માર્ગે દોરે છે. આ પ્રમાણે કોઈ અમુક જીવે આગલા ભવના કર્મોદયથી કુકર્મ કર્યું પણ તેના પુણ્યના બળથી કોઈના જાણવામાં તે બીના આવી નહિ. આવી વાત ગુરુચરણના પસાયથી અમારા જાણવામાં આવી; પરંતુ તે જીવ પોતે કરેલ કુકર્મોની વાત સાંભળી કદાચ મનમાં દુભાય અથવા શરમાય અથવા સંબંધીઓ તે વાત સાંભળી તેના ઉપર રનેહ છોડી દે, અથવા છેવટ મનમાં દ્વેષ રાખે, અતિ નિકટ સંબંધમાં હોય તો કદાચ તાડના પણ કરે અને તે દુઃખથી પીડાઈ તે જીવ શત્રુની માફક દ્વેષી બની નાહક કર્મો બાંધે, વધારે નહિ તો છેવટ સંબંધ તો તોડી જ નાખે—તેમ લાગવાથી તે વાત ન કરવી તેજ શ્રેયસ્કર લાગે છે.’

મુનિએ કહેલી સર્વ વાત સાંભળી સુતન્દા બોલી કે—‘ભગવન્ ! આપેજ હમણાં ઉપદેશ કરતાં કશું કે જીવો બધી કરણી આગલા કર્મ ઉદય આવવાથીજ કરે છે, માટે સમજી માણસોએ તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ છેજ નહિ; પરંતુ કરેલ પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવો કે જેથી પાપની વૃદ્ધિ બીલકુલ ન થાય તમારા વચનથી આટલું જાણ્યા પછી આપ ખુશીથી કર્મોદયથી ઉત્પન્ન થયેલ બીના સંબંધી અમને કહો.’ સાધુએ પૂછ્યું કે—‘તેમાં કંઈ તમારેજ લગતું હોય તો તે સાંભળીને તમે નાખુશ તો નહિ થાઓ ?

જે તેમ હોય તો વાત કહીએ.' રાણીએ કહ્યું કે--'ભગવન્ ! સુખેથી આપ કહો. અમને અજ્ઞાન દશામાં કરેલા દુષ્કૃત સંબંધીની વાત સાંભળી તે પાપનો નાશ કરવાનો ઉપાય પણ તમારી પાસેથી જ મળી આવશે.' રાજાએ પાગ કહ્યું કે--'સ્વામિન્ ! આપના ઉપદેશથી અમુક સુખ અથવા દુઃખ આપનાર છે, એવો અનાદિ કાળનો અમારો ભ્રમ દૂર થયો છે. જીવો કર્મોદયથી ઉત્પન્ન થયેલા અજ્ઞાનને વશ થઈને અનેક પ્રકારના દુષ્કૃત્ય કરે છે. તમારા ઉપકારથી અમને રાગ દ્વેષની વૃદ્ધિ થતી બંધ થઈ જશે, માટે આપને જે કહેવું હોય તે સુખેથી કહો.'

આટલો આગ્રહ યવાથી સાધુએ કહ્યું કે--"સુનન્દા ! બાળપણમાં જ્યારે તારા મહેલની અગાશીમાં સખી સાથે ઉભા ઉભા કોઈ શેઠીઆના ઘરમાં દૂરથી તેને રૂપ, યૌવન, વિનય વિગેરે ગુણોથી યુક્ત એવી પોતાની ભાર્યાને કાંઈ બહાનું કાઢીને મારતાં જોઈને તમને પુરૂષો ઉપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો હતો તે સાચી વાત?" મુનિનું કહેવું સાંભળી આશ્ચર્ય પામી સુનન્દાએ કહ્યું કે--'સ્વામિન્ ! આપ કહો છો તે સત્ય છે.' "તે દ્વેષથી તમે લગ્ન કદિ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવા માંડી, પણ સખીઓએ ના પાડવાથી પ્રતિજ્ઞા લીધી નહીં. સમય જતાં તમે યુવાન થયા, એટલે તેજ મુજબ અગાશીમાં ઉભા ઉભા કોઈ મોટા શેઠીઆના ઘરમાં દંપતિને વિલાસ કરતા જોઈ તમને તીવ્ર કામનો ઉદય થયો. સખીઓએ તમને શિખામણ દઈને ત્યાંથી નીચે ઉતારી એક અટારીમાં ઉભી રાખી; તે સમયે અતિ સ્વરૂપવાન, યુવાન, ચતુર તથા સુંદર વસ્ત્રોથી યુક્ત એક શેઠીઆના પુત્રને બજારમાં એક પાનવાળાની દુકાન પાસે ઉભો રહેલો જોઈ તમને તેના ઉપર મોહ ઉત્પન્ન થયો. સખી મારફત

પત્રિકાઓની આવજ થવાથી તમારા વચ્ચે ગાઢ રોષ ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ મળવાનું બની શકતું નહોતું; છેવટ કૌમુદી મહોત્સવના અવસરનો લાભ લઈ દોરડાની નિસરણી દ્વારા મળવાનો સંકેત કર્યો, તમે બન્ને શરીર અસ્વસ્થ હોવાને બદલે ઘરમાં રહ્યા, રાતના પહેલા ભાગમાં દાસી મારફત નિસરણી મૂકાવી. આ વખતે તારી બહુ બહારની એક વાત બની હતી તે સાંભળ—

‘તે શહેરમાં એક ધૂતારો રહેતો હતો. તે ઘુતમાં બહુ ધન હારી જવાથી દુઃખી થઈ રખડતો હતો. કૌમુદી મહોત્સવને દિવસે જ્યારે બંધા લોકો બહાર કીડા કરવા ગયા ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થનું ઘર ફાડવાની ઇચ્છાએ તે એક પહોર રાત ગઈ એટલે ભમતો ભમતો કર્મ થોગે તમારા સંકેતસ્થાન પાસે આવી ચડ્યો. નિસરણી વિગેરે જોઈને સંકેતની કલ્પના કરી લઈ તે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો નિસરણી ઉપર ચડી ગયો. સખીએ નિસરણી ચાલતી જોઈ તેને કહ્યું કે—‘તમે આવ્યા ?’ ધૂતે હા પાડવાથી સખી પણ શેઠિઆનો પુત્ર આ થો છે તેમજ સમજી ત્યાં ઉભી ઉભી તેણીએ તને વધામણી દીધી. તું રાજી થઈ, તે ધૂષ્ટ ધૂતારો આટલું કહેતાં વેત ઉપર ચડી આવ્યો. આ વખતે સખીઓના ટોળાંને આવતું જોઈને દાસીએ દીવો ચાલવી નાખ્યો. તેનો હાથ ઝાલી દાસીએ તેને તારા પલંગમાં મૂક્યો. સખીઓને સમજાવી બીજાં કામ માટે મોકલી દીધી. અંધારામાં તે ધૂતારાને રૂપસેન સમજી તે તેને બારી સાથે સંયોગ કરવા દીધો. પેલી સખીઓ પાછી આવવાના ભયથી તે તેની સાથે વાત પણ કરી નહી. ‘સંયોગ મળતાં વાત કરશું’ તેમ કહી સખીએ તેને જવા કહ્યું. તે સાંભળી તુટેલ હાર વિગેરે લઈ તે ચાલતો થયો.’

પોતાના ધારવાથી વિપરીત બીના બનેલી સાંભળી દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂછીને તેણીએ કહ્યું કે-‘હે સ્વામિન ! તમે કહો તેમાં શંકા જેવું તો શેનું જ હોય ? પણ હવે રૂપસેનનું શું થયું ?’ તે કહો.

સાધુ મહારાજે રૂપસેનની સર્વ બીના કહીને કહ્યું કે-‘તે રૂપસેનનો જીવ હરણ મોહને વશ થઇને ત્યાંથી જઇ શકતો નહોતો; રાજાએ તેને માર્યો. તમે તેનાજ માંસનું આટલા હર્ષ સાથે ભોજન કરતા હતા. કર્મની ગતિ આવી વિચિત્ર છે. આ બધી હકીકત બાણીને અમે માથું ધુણાવ્યું હતું, બીજું કંઇ કારણ નહોતું.’

રાજારાણી આ તમામ વાત સાંભળી સંસારથી વિરક્ત બની કહેવા લાગ્યા કે-‘આ સંસારનું સ્વરૂપ કેવું વિચિત્ર છે !’ રાજાએ પૂછ્યું કે-મુનિરાજ ! સ્ત્રીમાં આસક્ત માણસોની શું આવીજ દશા થાય છે ?’ મુનિરાજે કહ્યું કે-‘હે રાજા ! કેવી ઘોર નિદ્રામાં તમે પડ્યા છો ? અઢાર પાપસ્થાનોમાંથી એક પાપસ્થાનક પણ ફક્ત એક ભવમાંજ સેવવાથી અનંત કાળ સુધી મનુષ્ય નરક તથા નિગોદમાં રખડે છે; અસંખ્ય પ્રકારનાં માઠાં ફળો ભોગવે છે; તેનું સ્વરૂપ ફક્ત કેવળીજ બાણે છે, જે કે એક મોઢેથી તે પૂરા ગણાવી પણ શકાતા નથી. આ સંસારમાં દેવો ચ્યવીને પણ થાય છે, પણ દેવ થાય છે, માતા પુત્રી થાય છે, પુત્રી માતા થાય છે તથા ક્વચિત્ સ્ત્રી પણ માતા થાય છે અને માતા સ્ત્રી થાય છે. પિતા પુત્ર થાય છે તથા પુત્ર પિતા થાય છે, વળી આ જીવ સેવક, શ્વાન, ઘોડો અથવા ગધેડો પણ બને છે. શત્રુ મરીને મિત્ર, પ્રિયા કે પુત્ર બને છે. રાજા મરીને દાસ બને છે. બ્રાહ્મણ મરીને ઢેઢ થાય છે, ઢેઢ બ્રાહ્મણ થાય છે, ચક્રવર્તી મરીને કંગાળ ભિખારી

પણ બને છે. ગમે તે માણસ મરીને વેશ્યા, વાધ, હરણ, મત્સ્ય ગમે તે બને છે. બધી જાતના જીવો સાથે સંબંધમાં આવી શકે છે. દરેક જીવને એક એક જીવ સાથે હજારો વાર આગળ સંબંધ થયો હોય છે તેમાં ખાસ નિયમ જેવું કંઈ પણ નથી. ચોરાશી લાખ જીવાયોનીમાંથી સર્વ જાતિમાં અને સર્વ જગ્યાએ અનન્ત વાર આ જીવ જન્મ મરણ પામ્યો છે, તેમાંની એક પણ જાતિ બાકી નહિ રહી ગઈ હોય કે જેની અંદર આ જીવ જઈ આવ્યો ન હોય. હવે પછી પણ જો તમે દીક્ષા નહિ લ્યો તો સંસારમાં ભમ્યા કરવુંજ પડશે. રાજ્યસુખ તો શરદ્ગતુના વાદળાં જેવું ચંચળ છે. જિનેશ્વર ભગવાને સંસારનું સ્વરૂપ આવું બાખ્યું છે. હવે તમને જ યોગ્ય લાગે તે કરો.'

મુનિરાજની દેશના સાંભળી પાસે બેઠેલા સર્વ માણસો વૈરાગ્ય પામ્યા. રાજ પોતે ઉઠી મુનિના ચરણમાં પડી કહેવા લાગ્યો કે—'હે મુનિરાજ ! તમે નિષ્કારણ ઉપકાર કરવાવાળા છો, તમે દયાના ભંડાર, અનાથના બેઢી, સમતાડપી નદીના નાથ (સમુદ્ર) છો. આ અગાધ સંસારમાં ડુબતા અમારી જેવા જીવોને આપ આપના આગમનથી સહજ વારમાં તારી શકા છો. હવે આ સંસારના દુષ્કૃત્યોમાંથી અમારો ઉદ્ધાર થશે. જો આપનું આગમન ન થયું હોત તો અમારી શી દશા થાત ? ' સુનન્દા પણ અશ્રુ સારતી, સાધુને નમસ્કાર કરતી, પ્રાર્થના કરવા લાગી કે—'હે દયાના ભંડાર હું દુર્ભાગી, કુકર્મ કરવામાં તત્પર તથા બહુ પાપથી ભરેલી હોવાથી મારી શ્રી દશા થશે ? આટલા મોટા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત મને કઈ સીસે મળી શકશે ? કૃપા કરીને આપ મને કાંઈ માર્ગ સુઝાડો.' મુનિએ કહ્યું કે—'હે ભદ્રે ! ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાથી તથા

શ્રી અરિહંત ભગવાનના શાસનનું પ્રતિપાલન કરવાથી તમે ખાં-
ધેલાં પાપો કરતાં પણ મોટાં પાપો છુટી જાય છે, અને મોક્ષ
મળે છે.’

આટલી વાતો થયા પછી સુનન્દાને એક વાત સ્ફુરી આવી.
તેણે પૂછ્યું કે-‘હે સ્વામી ! મારે માટે દુઃખી થતો રૂપસેનનો
જીવ મૃગભવમાંથી ચ્યવી ક્યાં ઉત્પન્ન થયો છે.’ સાધુએ કહ્યું કે-
‘વિન્ધ્યાટવીમાં આવેલા સુગ્રામ નામના ગામની સીમા પાસે
આવેલા જંગલમાં હાથણીને પેટે હાથી પણે ઉત્પન્ન થયો છે.’
સુનન્દાએ પૂછ્યું કે-‘સ્વામી ! તેનો ઉદ્ધાર થઈ શકશે ખરો ?’
મુનિએ કહ્યું કે-‘તમારે મોઢેથી પોતાના સાત ભવની વાત
સાંભળી તેને જાતિસ્મરણ થશે, એટલે તમારાથી ધર્મ પ્રાપ્ત કરી,
તપ કરતાં સમાધિથી મૃત્યુ પામી, સહસ્રાર દેવલોકોમાં દેવપણે
ઉત્પન્ન થશે. હવે દીક્ષા લઈ તારો ભવ સંકળ કર.’

સુનન્દાએ રાજાને કહ્યું કે-‘સ્વામિન ! જાતિ, કુળ, ધર્મ તથા
નીતિથી વિરુદ્ધ આચરણ કરીને પાપમાં દટાઈ ગયેલી, કુલટા,
કુકર્મ કરવામાં તત્પર તથા નિલજ્જ એવી મને કૃપા કરીને જે
આપ આજ્ઞા આપો તો હું દીક્ષા લઈને ભવ તરી જઈ.’ રાજાએ
કહ્યું કે-‘સુંદરી ! બધા જીવો કર્મને વશ હોવાથી તે ઉદયમાં
આવતાં ન કરવાનું કરી નાંખે છે અને અમૃત્ય કરીને જન્મ,
જરા, મરણ તથા રોગથી ભરપૂર નરક તિર્યંચ વિગેરે ચારે ગતિરૂપ
ગંભીર સંસારમાં રખડવા માંડે છે. આ બીક તો બધાની આગ-
ળ ખડીજ હોય છે. જ્યાંસુધી ગૃહમાં-સંસારમાં મનુષ્ય રહે
ત્યાંસુધી નિર્દોષતા તો ક્યાંથીજ સંભવે ? હું પણ નારકીમાં લઈ
જનાર આ રાજ્યને છોડીને સંયમ લેવા આતુર થઈ ગયો છું;

તેથી જને જને સંસારથી લય લાગતો હોય તે બધાને સુખેથી દીક્ષા સ્વીકારવા મારી આજ્ઞા છે. જે જે દીક્ષા લેશે તે સર્વને મારા પ્રશંસનીય શૂરવીર અને અર્થ સાધવામાં તત્પર સંબંધીઓ બનવા.'"

રાજાનું આવું કથન સાંભળી બીજા સભ્યોએ ઉભા થઈ રાજાને કહ્યું કે—'આપની સાથે અમે પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરશું. સ્વાર્મીને અનુસરવું એ સેવકની દ્રશ્ય છે, માટે તે દ્રશ્ય અદા કરીને અમે કૃતાર્થ થશું.'

તેમનાં આવાં વચન સાંભળી રાજાએ ખુશી થઈને મુનિને કહ્યું કે—'સ્વામિન્ ! મારે હજી લોકવ્યવહારને અનુસરીને મારું રાજ્ય મારા પુત્રને સોંપવાનું છે, તેથી તેને રાજ્ય ભળાવીને હું તમારી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ; માટે મારા મનના મનોરથો પૂર્ણ કરવાને આપ કૃપા કરી નગરના ઉદ્યાનમાં બે દિવસ આરામ કરો.' મુનિએ કહ્યું કે—'રાજા ! એ તમારી આવીજ ઈચ્છા છે તો અહિંથી બે યોજન દૂર અમારા ગુરૂ ઉતરેલા છે, ત્યાં આવીને તમે તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરજો. ગુરૂની આજ્ઞા સિવાય અમારાથી અહીં વધારે રહી શકાય નહીં.' આમ કહી તે બન્ને મુનિઓ ગુરૂ પાસે ગયા.

રાજાએ ઘરે આવી પુત્રને રાજ્ય આપ્યું. યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી. પછી તે પુત્રે પરિકર સાથે ગુરૂ પાસે આવી પોતાના પિતાને દીક્ષા આપવાની વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી. પ્રથમ ગયેલા મુનિઓ પાસેથી બધી હકીકત જાણેલી હોવાથી ગુરૂજીએ તેની પ્રશંસા કરી, અને તેને તથા ભવથી ઉદ્વિગ્ન થયેલ સુનન્દા વિગેરેને દીક્ષા આપી.

હવે રાજાએ ઉત્કટ ભાવથી તથા હર્ષપૂર્વક પોતાની શક્તિ

પ્રમાણે શ્રુતાભ્યાસ કરવા માંડ્યો. સુનન્દાએ શક્તિ પ્રમાણે તપ કરવા માંડ્યો; તે રાજર્ષિ ખારવર્ષ સુધી અતિચાર લગાડ્યા વિના સંયમનું આરાધન કરી, ધાતિકર્મ ખપાવી, કેવળજ્ઞાન પામી છેવટે યોગનિરોધ કરી મોક્ષે ગયા. તેના સેવકોમાંથી કેટલાક મોક્ષે ગયા અને કેટલાક સ્વર્ગે ગયા, સ્વર્ગમાંથી નીકળી કેટલાક ફરી મનુષ્ય ભવ પામીને મોક્ષે જશે.

સાધ્વી સુનન્દા વૈરાગ્યરંગમાં પોતાનું હૃદય ડુબી ગયેલ હોવાથી ઉત્કટ તપથી અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આહ્વાદપૂર્વક નિરતિચારપણે સંયમ વહેવા લાગી. એકવાર પોતાની ગુરૂણી પાસે પોતાની પૂર્વાવસ્થાનું વર્ણન કરીને તેણે કહ્યું કે—‘તે જીવને મારે માટે સાત ભવ તો થયા, અત્યારે તે વર્ણન ન કરી શકાય તેવા દુઃખમાં પડેલો છે, માટેજે આપ રજ આપો તો હું ત્યાં જઈ બોધ પમાડી દુઃખની ખાણમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરું.’ પ્રવર્તિનીએ કહ્યું કે—‘વત્સે ! તું હવે જ્ઞાનકુશળ થઈ છે. જે તને ત્હારા જ્ઞાનથી એમ લાગતું હોય કે ત્હારા ત્યાં જવાથી તેને લાભ થશે તો ત્યાં જઈ બોધ આપી તેને ધર્મ પ્રાપ્ત કરાવ કે જેથી તે આરાધક બને.’

સુનન્દાએ ગુરૂણીની આજ્ઞા મેળવી ચાર સાધ્વી સાથે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. અનુક્રમે તે સુગ્રામ ગામે ગયા અને ગૃહસ્થ પાસેથી વસવા યોગ્ય સ્થાન મેળવી ત્યાં ચોમાસું કર્યું. હમેશાં ભાવિક શ્રાવિકાએને બોધ પમાડી તે ધર્મની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા.

તે ગામ પાસેના પર્વતના વનની ગુફામાં તે રૂપસેનનો જીવ હાથીપણે ઉત્પન્ન થઈને રહેતો હતો. તે જ્યારે ભમતો ભમતો ગામની સીમા પાસે આવતો ત્યારે આસપાસના લોકોને હેરાન કરતો, પાછળ દોડતો, કેટલાક લોકો ગ્રાડે ચડી જતા, કેટલાક નાસીને

ગામમાં પેરલી જતા, કેટલાક બીજાં કાંઈ ન મળતા તેની દષ્ટિ ચુકાવી ગ્રાંડ અથવા જાળાંમાં ભરાઈ જઈ અદૃશ્ય થતા હતા. તેમ છતાં તેના ઝપાટામાં કોઈ આવી ચડતું તો તેને સુંઢવડે ઉપાડીને તે આકાશમાં ઉછાળતો. પછી આયુષ્યબળના પ્રમાણમાં કોઈક જીવણા રહેતા અને કોઈક મૃત્યુ પશુ પામતા, કોઈકને માથાથી ઉપાડી, જમીન ઉપર પછાડી મારી નાખતો, કોઈકને જળી ગયેલ કપડાની માફક ચીરી નાખતો. આ પ્રમાણે લોકોને હેરાન કરીને તે વનની ગુફામાં પાછો ચાલ્યો જતો. જને જને સીમમાં કોઈ બહુ જરૂરી પ્રસંગે જવું પડતું તેના હૃદયમાં તેના ભયનું શબ્દ પોતે પાછો ફરે ત્યાં સુધી રહ્યાજ કરતું. તે નગરમાં બધા લોકો હાથીના ભયથી ત્રાસ પામેલાજ રહેતા હતા.

એકવાર સુનન્દા સાધ્વીએ જ્ઞાનબળથી બાણ્યું કે—‘કાલે સવારના હાથી ગામની સીમા પાસે આવવાનો છે.’ એટલે સવારની સર્વ ક્રિયા કરી સ્થંડિલ જવાને બહાને એક સાધ્વી સાથે તે ઉપાશ્રયની બહાર નીકળ્યા. તે ગામમાં ઘરવાળ પાસે આવ્યા એટલામાં ત્રાસ પામેલા, ભયથી કંપતા, દોડતા આવતા ત્યાંના રહેવાસીઓ સાધ્વીને બહાર જતા જોઈ કહેવા લાગ્યા કે—‘માતા આર્યે ! આપ બહાર ન જશો. આજે હાથી ગામની સીમામાં ફરે છે, મનુષ્યને જોઈને તેના તરફ ત્રાપ મારે છે અને હાથે ચઢે છે તેને મારી નાખે છે; માટે આપ પાછા ફરી હાલ ઉપાશ્રય તરફ જાઓ, બહાર જવાનો આ યોગ્ય સમય નથી.’ આવાં તેમનાં વચનો સાંભળી સાથે આવેલા સાધ્વીને તેણે કહ્યું કે—‘અરે આર્યા ! તમે અહિંજ રોકાઈ જાઓ.’ તેણીએ કહ્યું કે—‘બહુ સાડ, પણ આ બધા લોકો ભયથી કંપતા પાછા ફરે છે તેવા

સમયે આપ શામાટે બહાર જવાનું જોખમ ખેડો છો ?' સુનન્દાએ કહ્યું કે—'મને તેનો ખીલકુલ ડર નથી, કારણ કે તેને પ્રતિબોધવા માટે તો હું અહીં આવી છું. તેથી એક તો આ હાથી પ્રતિબોધ પામશે, લોકોનો ભય ટળશે અને શાસનની ઉન્નતિ થશે; માટે તમારે લેશ માત્ર મારી ચિંતા કરવી નહિ. બધાં સારાં વાનાં થઈ રહેશે.'

આ પ્રમાણે કહીને સુનન્દાએ બહાર જવા માંડ્યું, તેને જોઈ દૂર તથા પાસે ઉભેલા માણસોએ મોટેથી તેને કહેવા માંડ્યું કે—'હે આર્યા ! તમે બહાર ન જાઓ, હાથી તમારો પરાભવ કરશે. શા માટે નાહક મુરકેલીમાં પડો છો ?' દરવાજાની બહાર નીકળતાં મોટા ઝાડો ઉપર ચઢી બેઠેલા લોકોએ પણ તેમને જતાં જોઈ, 'ન જશો, ન જશો.' એમ કહીને વાર્યા છતાં કોઈને જવાબ ન દેતાં તે સાધ્વી નિર્ભયપણે આગળ આગળ જવા લાગ્યા. લોકો અંદર અંદર બોલવા લાગ્યા કે—'આ સાધ્વી તે બહેરી છે, હઠીલી છે, કે તેનામાં ભૂત ભગાયું છે ? લોકોના આટલા બધા કથનની ઉપરવટ થઈને શામાટે તે પાછા ફરતા નથી ? શું તે કઠોર હૃદયના છે ?' ખીજાએ જવાબ આપ્યો કે—'ના, ભાઈ ! ના, આ સાધ્વી તો બધા કરતાં શ્રેષ્ઠ છે, મૃદુ હૃદયવાળા છે, તેમજ બહેરા પણ નથી. તે ચુલુવાન છે, તથા દેશનામૃતથી તેણે ઘણાને વિષય કાપાયરૂપી ઝેરથી નાશ પામતા ઉગાર્યા છે. એના તો દર્શનમાત્રથી પણ ભારે પુણ્ય થાય તેમ છે. આટલું તો અમે ધારીએ છીએ કે તે જે કરતાં હશે તે સાફજ કરતાં હશે.' વળી એક જણ બોલી ઉઠ્યો કે—'તમે કહ્યું તે તો બરાબર પણ ભાઈ ! આ સાધ્વી તો મરણભયથી વિમુક્ત તથા નિઃસ્પૃહ હોવાથી હાથીનો ઉપસર્ગ સહન કરવા માટેજ કાં ન જતા હોય ? આગળ ઘણા

મુનિઓએ તે પ્રભાણે ઉપસર્ગ સહન કર્યાના દાખલા સાંભળવામાં આવ્યા છે. મુનિ તો ઉપસર્ગથી પોતાનું કામ સાધી બચે છે, પણ જો ગામની સીમામાં મુનિને ઉપસર્ગ થાય તો ગામનું કાંઈક અશુભ થાય એ ચિંતા થાય છે.’

આમ બોલતાં લોકોની દૃષ્ટિએ તે હાથી ચડ્યો. હાથીએ આર્યાને જોઈ, સામાન્ય મનુષ્ય ધારી પહેલાં તો તેના તરફ તે ધસ્યો. પાસે આવતાં જોવી બન્નેની દૃષ્ટિ મળી કે પાછો તે હાથીને મોહ ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ઉભા ઉભા તે ધુણવા તથા આનંદ મેળવવા લાગ્યો. આ જોઈ સાધ્વીએ કહ્યું કે—‘હે રૂપસેન ! બુઝ ! બુઝ ! મોહથી મૂઢ બની દુઃખ પામ્યા છતાં પણ મારા ઉપરનો મોહ શા માટે તજતો નથી ? મારા માટે ક્લેશ સહન કરતાં સાત સાત ભવ તો ગયા. મારા માટે છ છ ભવ સુધી નિરર્થક મરણ પામી આ સાતમા ભવમાં ઉત્પન્ન થયો છે. હજી પણ બધા દુઃખોનું કારણ પ્રેમબંધન શામાટે તજી દેતો નથી ? પ્રથમ રૂપસેન હતો, પછી મારા ગર્ભમાં આવ્યો અને ત્યાંથી મરણ પામીને સર્પ, કાગ, હંસ, તથા હરણ થઈ છેવટ આ સાતમે ભવે હાથી થયો છે. ભવોભવ અનર્થક હે દંડાઈ હેરાન થયો છે; માટે સ્નેહબંધન તોડી નાખી વૈરાગ્યનું સેવન કર.’

સાધ્વીનાં આવાં વચનો સાંભળી હાથી ઉઠાપોહ કરવા લાગ્યો કે—‘મેં આવી દશા કોઈક ઠેકાણે અનુભવી છે ખરી. આમ વિચારે ઉપર વિચાર કરતાં જ્ઞાનવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પોતે સંજીવચેન્દ્રિય હોવાથી સાતે ભવ બરાબર જોઈ શક્યો અને તેથી પોતે અનુભવેલું સુખ દુઃખ સર્વ તેની સ્મૃતિમાં આવી ગયું, એટલે જાણે વજ્રથી

હણાયો હોય તેમ તે નિશ્ચેષ્ટ બની ગયો. પછી ક્ષણવારમાં પાછો સાવધાન બની એક દીધું નિઃશ્વાસ નાખી જાણે ચિંતામણિ રત્ન હાથમાં આવેલ હોય તેમ વિચારવા લાગ્યો કે—“અરેરે! સ્નેહમાં તથા કામમાં અંધ બની જઈ મેં આ શું કર્યું? કરોડોની કિંમતવાળો ચિંતામણિ રત્નથી પણ અધિક મનુષ્યલવ પ્રાપ્ત કરીને હું હારી ગયો અને દુર્ગતિમાં લઈ જનાર આ લવબ્રમણને મેં અંગીકાર કર્યું. મારા અજ્ઞાનથી કુકર્મ કરીને મનુષ્ય દુઃખ પામે તેના કરતાં પણ વિશેષ દુઃખો કુકર્મ કર્યા વિના મેં અનુભવ્યા છે. આ સ્થિતિ દુર્ગતિરૂપી કારાગ્રહ જેવી તથા સાધન વિનાની છે. મને આ કારાગ્રહમાંથી કાણ છોડાવશે? અરેરે! મારી શી દશા થશે? આ હાથીના લવમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનો તથા મનુષ્યોનો વધ વિગેરે કરીને મેં ઘણા પાપો બાંધ્યા છે, તેથી મારો દુર્ગતિ થી બચાવ કેવી રીતે થશે? ધન્ય છે આ ભગવતીને કે જે કર્મો બાંધ્યા પછી બોધ પામીને હાલ સંસારમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા તૈયાર થયા છે. દુઃખકર્મો કર્યા છતાં બધા દુઃખોનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા સાધુધર્મનો સ્વીકાર કર્યો એટલે હવે તેને શી બીક રહી? વળી ધન્ય છે તેમને કે જેઓ પ્રેમ તેમજ બાંધ્યો હતો તેવો જ જળવી રાખીને પોતે સ્નેહની બેડીમાંથી મુક્ત થઈ મને પણ તે બંધનમાંથી મુક્ત કરવા અહીં પધાર્યા છે. તહિ તો વળી સ્વાર્થથી ભરેલા આ સંસારમાં મારી આવી મહા કંગાળ અવસ્થામાં મારા દુઃખનું નિવારણ કરવાનો ઉપાય મને બતાવવા તે શા માટે આવે? શાસ્ત્રો સાચું જ કહે છે કે—‘સંસારીઓ સ્વાર્થી હોય છે. નિઃસ્વાર્થ પ્રેમવાળા માત્ર મુનિરાજ જ હોય છે. મુનિ સિવાય આ જગતમાં નિષ્કારણ ઉપકાર કરનાર બીજું કોઈ છેજ

નહિ.' મને પણ આ સાધ્વીના અવલંબનથી ભવિષ્યમાં સુખ થશે. તે સિવાય બીજો ઉપાય હું જોતો નથી. હવે જે ઉપાય તે સૂચવે તેજ મારે સ્વીકારવા યોગ્ય છે. મારી જેવા પાપીના દર્શનથી પુણ્યશાળી માણસોના પુણ્યો પણ વિફળ બને છે, જ્યારે આ સાધ્વીના દર્શન માત્રથી આ લોક તથા પરલોકની સિદ્ધિ થાય છે, તથા પાપીઓનો પણ પાપમાંથી ઉદ્ધાર થાય છે. તેથી આ સાધ્વી ખરેખરા ગુણરત્નની ખાણજ છે."

આ પ્રમાણે વિચાર કરી આંસુઓ સારતો હાથી સાધ્વી પાસે આવી, ફરી ફરી પ્રણામ કરી, ભેદક સ્વરે સૂંઢવતી વારંવાર પ્રણામ કરતો. આ પ્રમાણે વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—'હિ ભગવતિ ! તમે તો આ ભવસમુદ્ર તરી શકાય તેવા*.....અમોઘ સાધન-ભૂત ચારિત્રપી નાવમાં ચઢ્યા છો, તેથી થોડા કાળમાંજ અવશ્ય ભવસમુદ્રનો પાર પામશો, પણ મારી શું ગતિ થશે ? અંધને ચક્ષુ આપવાની જેમ તમે તમારી શક્તિવડે મને અતિસ્મરણ કરાવીને ભવવિપાક દેખાડ્યો, તેજ પ્રથમ તો તમે મારા ઉપર મોટા ઉપકાર કર્યો છે. અતિસ્મરણ પ્રાપ્ત થતાં મેં મારો પૂર્વ ભવ જોયો, તે જોઈને તિર્યંચનો ભવ વેદતો હોવાથી કાંઈ પણ ધર્મ-સાધન કરવામાં અસમર્થ એવો હું સંસારના ભયથી બચાકુળ થયો સતો તમારે શરણે આવેલો છું. હવે જે રીતે માફ કર્યાણ થાય તે રીતે પ્રસાદ કરો.' સાધ્વીજીએ જ્ઞાનથી તેનો આ પ્રમાણેનો આશય બાણીને તેને કહ્યું કે—'હિ રૂપસેન ! તારે જરા પણ ચિંતા કરવી નહિ; કારણ કે તું પર્યાપ્ત તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય છો, ઉત્તમ

* અહીં સુધી સ્વ. દાપડિયા રતીલાલ ગીરધરલાલનું કરેલું ભાષાંતર છે, ત્યારપછીનું ભાઈ નેમચંદ ગીરધરલાલનું કરેલું છે.

સ્પષ્ટ ક્ષયોપશમવાળો છે અને પાંચમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવાને લાયક છે, જિનેશ્વર ભગવાનના માર્ગને અનુસરનાર અને માત્ર તેટલી લાયકાત મેળવનાર પણ દુર્ગતિમાં પડવાથી મુક્ત થાય છે, તો પછી શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાનનું તો કહેવું જ શું ? હવે તું જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞામાં દૃઢતા કરીને તારી શક્તિ અનુસાર તપસ્યા કર. આમ કરવાથી દુર્ગતિમાં પડવાથી તારે નિસ્તાર થશે.'

આ પ્રમાણે હસ્તી અને સાધ્વીજી વચ્ચેના પ્રશ્નો અને ઉત્તરો સાંભળી વૃક્ષ ઉપર રહેલા લોકો ચમત્કાર પામ્યા અને બોલવા લાગ્યા—“અહો ! આ સાધ્વીજી તો મહા જ્ઞાનવાન અને ગુણના ભંડાર જણાય છે. જુઓ ! જુઓ ! આવા કૂર હાથીને પણ દર્શન માત્રથીજ સેવકની જેમ તેમણે પ્રતિબોધિત કર્યો, અને તે હાથી પણ વિનયપૂર્વક તેમની પાસે ઉભો રહી પ્રશ્ન કરે છે અને ઉત્તરો સાંભળે છે ! અતિ ઉચ્ચ કોપાયમાન સ્વભાવવાળો છતાં તે શાંત સ્વભાવવાળો થઈ ગયો છે અને તેમની પાસે શાંત થઈને ઉભો રહ્યો છે. આ સાધ્વીજી તો તીર્થરૂપ જણાય છે, પરમ ઉપકારના કરનારા છે, માટે આવો લાઇઓ ! આપણે તેમને નમસ્કાર કરીએ. હવે આપણને હાથીનો કોઈ જાતનો ભય નથી, સુખે સુખે બધા આવો.” આ પ્રમાણે બોલતાં લોકો બધા વૃક્ષો ઉપરથી નીચે ઉતરીને સાધ્વીજીને પ્રણામ કરી તેમની સ્તુતિ કરતાં પાસે આવીને ઉભા રહ્યા. આસપાસની આ પ્રમાણેની સ્થિતિ જોઈને ક્રીડલા ઉપર અને ધરના માળ વિગેરે ઉપર ઉભેલાં લોકો પણ ત્યાં આગ્યા અને થોડા વખતમાં તો ત્યાં હજારો માણસો એકઠા થઈ ગયા. એક બીજાના મુખથી આ વાત સાંભળી કોઈએ સંજ્ઞાને પણ કહ્યું કે—“આજે તો તમારા ગામના સીમાડામાં મોટું આશ્ચર્ય થયું :

છે.' રાજાએ પૂછ્યું કે—'શું આશ્ચર્ય થયું છે?' આમ પૂછવાથી તે માણસે બધો વૃત્તાંત રાજાને જણાવ્યો અને કહ્યું કે—'સ્વામિન! આજથી આપણા ગામમાં હાથીનો ભય મટી ગયો છે.' રાજા પણ આશ્ચર્યચક્રિત થિતે આ હઠીકત સાંભળી મોટી સેના સહિત સાધ્વીજી પાસે આવ્યો અને તેમને નમસ્કાર કરી પૂછવા લાગ્યો કે—'હે ભગવતિ! આ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવો બનાવ શી રીતે બન્યો; કૃપા કરીને તેનું વૃત્તાંત અમને સવિસ્તર જણાવો.' આ પ્રમાણે રાજાએ સાધ્વીજીને વિનંતિ કરી, તેથી લોકોને ઉપકારક બની સાધ્વીજીએ પૂર્વ ભવના વિષયાસક્તિના વિપાકથી માંડીને હાથીએ કરેલ વિનંતિ અને તેમણે તેનો જણાવેલો ઉપાય—ત્યાં સુધીનું સર્વ વૃત્તાંત વિસ્તારથી નિવેદન કર્યું. આ અદ્ભૂત વૃત્તાંત સાંભળી સર્વે ચમત્કાર પામ્યા, વૈરાગ્ય વાસિત મનવાળા થયા અને ધર્મ પામ્યા. પછી સાધ્વીજીએ રાજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—'હે રાજા! આ સર્વ ગુણોથી ભરેલો ભદ્રક જાતિનો ઉત્તમ હસ્તી છે. જેના ધરમાં આવેો હસ્તિ રહે તેના ધરમાં ઋદ્ધિ અને પ્રતાપ બહુ વૃદ્ધિ પામે છે. આવેો સુંદર લક્ષણવાળો અને ધર્મની રૂચિવાળો હસ્તી ક્યાં મળે છે? તેથી તમારેજ હવે તેની પ્રતિપાલના કરવી. આ હસ્તીની પ્રતિપાલના કરવાથી તમને જીવદયા, ગુણીજનનો સંગ, સાધર્મી-વાત્સલ્ય અને તપસ્વીની સેવા એ ચાર મહાન લાભ પ્રાપ્ત થશે.' આ પ્રમાણેનું સાધ્વીજીનું કથન સાંભળીને હર્ષપૂર્વક રાજા બોલ્યો કે—'જો આ હસ્તી મારી હસ્તીશાળામાં હસ્તી બાંધવાના સ્થળે પોતાની મેળે આવે, તો ત્યાં તે ભલે સુખેથી રહે. જો તે એવી રીતે આવશે તો હું તે જીવશે ત્યાં સુધી જે વિધિ સાધ્વીજી બતાવશે તદનુસાર તેને સાચવીશ અને તેની સેવા કરીશ.

આ હસ્તી ધન્ય છે કે તેણે તિર્યંચ ભવમાં પણ ઉત્તમ ધર્મ અંગીકાર કર્યો છે. હે હસ્તીરાજ ! મારી હસ્તીશાળામાં તમે સુખેથી પધારો—આવો !’ આ પ્રમાણે સાંભળીને હસ્તી સ્વતઃજ ગામ તરફ ચાલ્યો અને હસ્તીના નિવાસની શાળામાં જઈને સુખેથી ઉભો રહ્યો. રાજાએ પણ જે માર્ગ સાધ્વીજીએ દેખાડ્યો તે પ્રમાણે હસ્તીની પ્રતિપાલના કરવા માંડી. હસ્તી બે દીવસ સુધી (૫૪) તપ કરે છે, ત્રીજે દિવસે રાજા નિર્દોષ આહારવડે તેને પારણું કરાવે છે. વળી ફરીથી તે છઠ્ઠ તપ કરે છે. આ પ્રમાણે જીવિત પર્યંત તપધર્મ તથા બ્રહ્મચર્ય ધર્મને આચરીને સકળ શ્રુતના સારરૂપ પંચપરમેષ્ઠિ મહામંત્રનું સ્મરણ કરતો હાથી નિર્વિદ્રપણે આયુષ્યને સમાપ્ત કરી સમાધિ યુક્ત મૃત્યુ પામી સહસ્રાર નામના આઠમા દેવલોકમાં અદ્વાર સાગરોપમના આયુષ્યત્રાણો દેવ થયો. ત્યાંથી અચ્ચી મહાવિદે-
સાજ સ્વભાવવાળો થઈ સિદ્ધિપદને પામશે. સુનન્દા સાધ્વી પણ રાજા વાંગેરે બહુ ધન્ય જીવેને પ્રતિજ્ઞા પમાડી. જિનશાસનની ઉન્નતિ કરીને તેમની પ્રવર્તિની પાસે પાછા આવ્યા. પ્રવર્તિનીએ પણ સર્વ હકીકત સાંભળીને તેમની બહુ પ્રશંસા કરી; પછી યાવજીવ સુધી નિરતિચાર ચરિત્ર પાળી, અતિ તીવ્ર કર્મોને ખપાવી, કેવળ-જ્ઞાન પામીને તે સાધ્વી અક્ષયપદને પ્રાપ્ત થયા.

ઇતિ સુનન્દા રૂપસેન કથા.

ઉપરની કથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે વિષયો સેવ્યા ન હોય છતાં ઇચ્છામાત્રથી પણ દુર્ગતિઓવડે મહન એવા આ સંસાર-ચક્રમાં તે જીવેને ભમાડે છે તો પછી ઇચ્છાપૂર્વક સેવનારની તો કેવી ગતિ થાય ? આ સંસારચક્રમાં રૂઝળતા જીવોની વિચિત્રતા

તો એવી છે કે વિષયો સેવામાં અપૂર્ણ રહે—પૂર્ણપણે ન સેવાય ત્યારે દુઃખ માને છે અને સંપૂર્ણપણે સેવાય ત્યારે સંસારાસક્ત ભવાભિનંદી જીવો સુખ માને છે; પણ જીવી રીતે મચ્છી-મારો માંસનો દુકડો આપીને મત્સ્યોને મરણ સંકટમાં નાખે છે, તેવીજ રીતે વિષયો પણ વિષયના સાધનરૂપી માંસનો દુકડો આપીને તેમાં આસક્ત થતા જીવોને અનંતીવાર જન્મ મરણના સંકટોમાં પાડે છે. આ વાત સંસારાસક્ત જીવો જાણતા નથી. વળી એક મોટું આશ્ચર્ય તો એ છે કે અજ્ઞાનવશ પ્રાણીઓ અનંતીવાર આ વિષયોને સેવેલા હોય છે છતાં પણ ફરીને મળે ત્યારે જાણે કે તેને સેવ્યાજ ન હોય તેવી રીતે વારંવાર સેવતાં તેમાં આનંદ પામે છે, રાચે છે, મદ કરે છે; પણ જેમ જેમ રાચે છે, આસક્તિ વધારે છે, તેમ તેમ તે દુઃખમોની સ્થિતિ વધતી જાય છે અને તે રીતે ભોગવનારાઓ નરક નિગોદના યાળાઓમાં વારંવાર જાળ મેળવે પડે છે. તેથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની વાણી, જેના ધર્મ વિષય કષાય વિગેરેને દૂર તથા દઢ શ્રી જિનેશ્વરના ચતુર્તી સેવા અને બ્રહ્મચર્યનો સ્વીકાર કરવો તેજ હિતાવહ છે, કલ્યાણકારી છે.”

✍ આ પ્રમાણેની મુનિમહારાજની દેશના સાંભળી ‘વિષયો અવશ્ય સજવા લાયક છે.’ એવી શ્રદ્ધા થવાથી મહા અનર્થનું મૂળ એવું પરસ્ત્રીસેવન તથા દર્ધ સ્વદારાસંતોષરૂપ ચતુર્થવ્રત મુનિ પાસે ધન્યકુમારે ગ્રહણ કર્યું. ત્યાર પછી ધન્યકુમાર આત્માને કૃતાર્થ માનતો હર્ષપૂર્વક મુનિયુગળને વારંવાર પ્રણામ કરતો અને બ્રહ્મચર્યવ્રતની ભાવના ભાવતો આગળ ચાલ્યો. અને રસ્તો ઉદ્ધિધવા માંડ્યો. પ્રસન્ન ચિત્તથી નિર્ભયપણે આગળ ચાલતો ચાલતો ઉત્તમ અને ઉન્નવળ ભાગ્યના નિધાનરૂપ તે કુમાર અનુ-

કમે કાશી નગરની સમીપે આવ્યો. ત્યાં નગરની નજીકમાં રહેલી ગંગા નદીના કિનારા ઉપર ઉત્તમ સ્થાનકે પોતાના વસ્ત્રાદિ મૂકીને ઉન્હાળાના સખત સૂર્યના તાપથી આખે શરીરે ખેદિત થયેલો તે ખેદ ઉતારવા માટે રેવામાં ગળ ઉતરે તેમ તરંગોથી વ્યાપ્ત એવી ગંગા નદીમાં જળક્રિડા કરવા ઉતર્યો. ગંગા નદીમાં સુખરૂપ સ્નાન કરવાથી તેના શ્રમનો નાશ થયો અને કાંઠા ઉપર ખેસીને જે પ્રાપ્ત થયું તેનો આહાર કરી, માખણની જેવી સુકોમળ ગંગા નદીના કીનારા ઉપરની રેતીમાં સંથારે કરીને સાંજને સમયે ન માપી શકાય તેવા મહિમાના ભંડાર શ્રીપદપરમેષ્ઠ નમસ્કારરૂપ નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરતો તે નિરાંતે બેઠો.

૨ આ પ્રમાણે નિર્ભય ચિત્તથી તે ત્યાં બેઠો છે તે સમયે કીડા કરવા માટે બહાર નીકળેલી ગંગા નદીની અધિષ્ઠાત્રી ગંગા નામે દેવી ત્યાં આવી. ચંદ્રના શીતળ કિરણોથી તે સમયે આખી પૃથ્વી ધવળાયમાન થઇ ગઇ હતી, તેને સમયે સકળ ગુણના એક નિધાન રૂપ ધન્યકુમારનું અનુપમ રૂપ, કાંતિ, સૌભાગ્ય અને અદ્ભૂત શરીરાકૃતિ બેઠને અતિ તીવ્ર સ્ત્રીવેદનો ઉદય થવાથી તે ગંગા-દેવી અતિશય ક્રોધાતુર અને ધન્યકુમાર ઉપર રાગવાળી થઇ. ક્રોધની અતિ તીવ્રતાથી ગંગાદેવી ચિત્તમાં અતિશય આકુળ વ્યાકુળ થઇ ગઇ, કારણ કે પુરૂષવેદ કરતાં સ્ત્રીવેદનો ઉદય વધારે તીવ્ર હોય છે. ક્રોધશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—“પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને છ ગુણો ક્રોધ હોય છે, તે નિશ્ચિત હકીકત છે.” આવો ન નિવારી શકાય એવો ક્રોધદેવના અસ્ત્રોનો જ્યારે પ્રપાત થાય ત્યારે તેમાં કાણ સ્થિર રહી શકે ? જિનેશ્વર ભગવંતના આગમ-શ્રવણથી જેના કણે વીંધાયા હોય તે સિવાય બીજો તો કોઇ પણ

આવા સમયે સ્થિર રહી શકતો નથી. હવે તે ગંગાદેવી અતિશય કામવશ થઈ જવાથી લજ્જાદિને મૂકી દઈને મહામોહવડે પોતાનું દિવ્ય રૂપ પ્રગટ કરી ધન્યકુમારને પોતાને વશ કરવા, તેને મોહાવવા-કામવશ કરવા ઘણા પ્રકારના હાવભાવ કરવા લાગી. અપ્રતિહતપણે નયનો અને કટાક્ષોના આણોની ધન્યકુમાર ઉપર તે વૃષ્ટિ કરવા લાગી. એ વખતે ધન્યકુમારે ધીરજનું અવલંબન કરીને ન જીતી શકાય તેવું અજેય બ્રહ્મચર્યરૂપ કવચ હૃદયમાં ધારણ કર્યું. તે દેવી તો વારંવાર કામદેવના અક્ષીણકોશરૂપ હસ્તના મૂળ ભાગો, કુક્ષી, ત્રિવલી યુક્ત પેટ, નાભિપ્રદેશનો મધ્ય ભાગ, ચક્ષુ તથા કેશ વિગેરેને ભમાવતી વારંવાર કામોત્પાદક સ્થાનો ધન્યકુમારને દેખાડતી લાગી. યુવકોના મનોદ્રવ્યને પીગળાવવામાં કારરૂપ તેણે કરેલા હાવભાવ, કટાક્ષવિક્ષેપાદિ આણો શુદ્ધ અને આણમાં ઉત્પન્ન થયેલા વજરત્તનની ઉપર કરવામાં આવેલા લોઢાના ઘણોના પ્રહાર જેમ નિષ્કૂળ જાય તેમ નિષ્કૂળ ગયા- ખીલકુલ સફળ થયા નહિ- ધન્યકુમાર જરા પણ ચળાયમાન થયો નહિ. આ પ્રમાણે જ્યારે પ્રખળ હાવભાવોવડે પણ ધન્યકુમારને જરા પણ ચળાયમાન થયેલો તેણે જોયો નહિ ત્યારે તે ગંગાદેવી શૃંગાર રસથી ભરેલી મહા ઉન્માદને ઉદ્દીપન કરે તેવી, સાધુ મુનિરાજોને પણ ક્ષોભ કરાવે તેવી અને કામી પુરુષોના મનને વશ કરવામાં અદ્વિતીય વિદ્યારૂપ વાણીવડે બોલી કે- 'હે સૌભાગ્યના ભંડાર! ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાહ્ન સમયે જે સરોવરમાં બહુ થોડું જળ બાકી રહ્યું હોય તેમાં રહેલી માછલી જેમ તાપવડે અત્યંત તાપિત થાય તેમ કામરૂપી આગની જ્વાળાઓવડે તાપિત થયેલી હું તમારે શરણે આવી છું. તેથી હે દયાનિધિ! તાકીદે મને તમારા

શરીરના સંગમરૂપી અમૃતકુંડમાં કૃપા કરી સ્નાન કરાવેા. 'મારૂં ઇચ્છિત પૂર્ણ કરવાને તમેજ એક સમર્થ છો' એમ માનીને તથા તમારા ગુણો ઉપર મારૂં ચિત્ત આકર્ષાવાથી મોહ પામીને હું તમને પ્રાર્થના કરું છું. મારી આશા તમારે અવશ્ય પૂર્ણ કરવીજ પડશે. કેમકે પ્રાર્થનાનો ભંગ કરેા તે તો મોટું દૂષણ ગણાય છે— તે આપ જાણો છો. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

તૃણલઘુકસ્તુષ્પતુલકઃ, તથૈવ લઘુકાદ્ માર્ગણો લઘુકઃ ।

પ્રાર્થકાદપિ સ્વલુ લઘુતરઃ, પ્રાર્થનામદ્ગઃ કૃતો યેન ॥

‘સૌથી હલકું તૃણ છે, તેનાથી રૂ વધારે હલકું છે, રૂ કરતાં પણ પ્રાર્થનાનો કરનારો હલકો છે, અને તેના કરતાં પણ પ્રાર્થનાનો ભંગ જે કરે છે તે વધારે હલકો છે.’

✕ એટલા માટે તમને સુષ્પ ઉપજે તેવી રીતે મારી સાથે કામ-ભોગ ભોગવીને—રતિક્રીડા કરીને મારા શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલો દાહ શમાવી શાંત કરો.”

આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને પરનારીથી પરાડ્મુખ ધન્યકુમાર સાહસ તથા ધૈર્યનું અવલંબન કરીને ગંગાદેવી પ્રત્યે બોલ્યો—‘હે જગત્માન્ય ! હે માતા ! હવે પછી તમારે આવા પ્રકારનું ધર્મવિરૂદ્ધ વાક્ય ઉચ્ચારવું નહિ. તમારા હૃદય અને સ્તનરૂપી રાક્ષસોએ કરેલા વિક્ષોભોથી મારૂં મન જરા પણ ભય પામતું નથી; કારણકે મારૂં મન કુવિકલ્પોરૂપી શત્રુસમૂહનો નાશ કરનાર શ્રી જિનેશ્વરના આગમોમાં કહેલ પ્રજ્ઞચર્યરૂપી મહામંત્રથી પવિત્ર થયેલું છે. પ્રજ્ઞચર્યની નવવાડોરૂપી બપ્તરવડે હું સન્નિવૃત્ત થયેલો છું; તેથી દુર્નિવાર્ય એવા પણ તમારા કામરૂપી અશ્મોવડે મારો વ્રતરૂપી કિલ્લો ભેદી શકાય તેમ નથી. વળી

કાળકુટ વિષની જેવા ઉત્કટ અને મહા અનર્થ કરનારા તમારા અનિમેષ નેત્રોવડે મૂકાયેલા કટાક્ષો પણ શ્રી જિનવચનોરૂપી વાક્યામૃતથી સિંચાયેલા મારા હૃદયને જરા માત્ર પણ પીડા કરે તેમ નથી. હે હરિણલોચને ! તમારા કાલાકાલા કામોત્પાદક વાક્યોરૂપી હરણો જેમાં અલ્પઅર્થરૂપ સિંહ અત્યતપણે બેઠેલો છે, તેવી મારી મનરૂપી ગુફામાં પ્રવેશ કરવા બીલકુલ સમર્થ થનાર નથી. વળી તમારા વિચિત્ર પ્રકારની વિકૃતિથી યુક્ત કામોત્પાદક વાક્યો મારી મનોરથરૂપી ભીંતને બીલકુલ ભેદી શકનાર નથી, કારણકે શિરીષ પુષ્પનો સમૂહ શું પત્થરની ભીંતને ભેદી શકે છે ? હે વામભૂ ! બહુ ઉત્તમ તથા રસયુક્ત એવી તમારી વિભ્રમોરૂપી વર્ષાદત્તી ધારા પણ મારા ચિત્તરૂપી ઉપ્પરભૂમિમાં જરા પણ રાગરૂપી અંકુરા ઉત્પન્ન કરી શકનાર નથી. હે વામઃશ્ચિ ! દાવાનળની જેવા દુઃસહ કામવિકાર યુક્ત અને અન્યના ચિત્તમાં વિકાર તથા કામ ઉત્પન્ન કરે તેવા તમારા હાવભાવો પણ આગમરૂપી સમુદ્રમાં સ્નાત થયેલા અને તપાવવાને બીલકુલ સમર્થ થનાર નથી. હે ભોળી ! હે મુગ્ધે ! નરકનાં અતિશય તીવ્ર દુઃખોમાં પાડનાર પરનારીની પ્રીતિથી પરાડ્મુખ થયેલા અને સૌધર્માદિ દેવલોકોમાં રહેનારી રંભા કે તિલોત્તમા વિગેરેના શૃંગારયુક્ત સર્વ પ્રયાસો પણ અળાવવા સમર્થ થાય તેમ નથી, તેનાં તેવાં સર્વ આરંભો પણ નિષ્ફળ અથ તેમ છે, તો પછી તમારી જ્વાની તો શી ગણતરી ? શો હિંસાખ ? નરકમાં રહેલી જ્વાળાઓની શ્રેણી-ઓની સંગતિથી જે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી લય પામેલી ચેતનાવાળો કયો પુરૂષ એવો હોય કે જે પરસ્ત્રીના સંગથી ઉત્પન્ન થયેલ આળકુવાનાં રહેવારૂપ આ લવમાંજ ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખ

સર્વસ્વને અનુભવનાર લલિતાંગ કુમારની^૧ માફક કામસંજ્ઞાનો ઉદય થતાં પરસ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા માત્ર પણ કરે ? કોઈ પણ સચેતન પ્રાણી તો તેવી ઇચ્છા કરેજ નહિ. હે ભદ્રે ! જે મનુષ્યો આ ભવમાં વિષય સેવનના સમયે ફાણમાત્ર પણ પરસ્ત્રીના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ ભોગવી આનંદ માને છે, તે મનુષ્યો પછીના ભવમાં પરસ્ત્રીસંગથી બંધાયેલા કર્મનો ઉદય થતાં નરક-ક્ષેત્રમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થઈને અસંખ્ય કાળસુધી પરમાધામી દેવોએ કરેલી વેદના અને ક્ષુધા તૃષ્ણા વિગેરે દશ પ્રકારની સ્વાભાવિક વેદના અતિ આકરા સ્વરૂપમાં ભોગવે છે.

નારકીના જીવોને ઉત્પન્ન થતી સ્વાભાવિક દશ પ્રકારની વેદના આ પ્રમાણે છે:—

નરકા દશવિધવેદનાઃ શીતો^૧ષ્ણુ^૨ક્ષુત્પિપાસાક^૩ઙ્ઙ^૪:

પારવશં^૫ ચ જરાદાહ^૬ભયશોકં^૭ ચ વેદયન્તિ ॥

‘નારકીના જીવો શીત, ઉષ્ણ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, પરજ, પરવશ-પણું, જરા, દાહ, ભય, અને શોક—આ દશ પ્રકારની વેદના ભોગવે છે.’

વળી કામભોગના સુખો માટે કહેલ છે કે:—

સ્ત્રિણમિત્તસુક્રવા બહુકાલદુક્રવા,

પગામદુક્રવા અણિકામસુક્રવા ।

સંસારમુક્તસ્ત વિપક્તભૂયા,

સ્ત્રાણી અણત્યાગ ય કામભોગા ॥

૧ આ લલિતાંગ કુમારની કથા પરિશિષ્ટ પર્વના ત્રીજા સર્ગમાં શ્લોક ૨૧૪ થી ૨૬૫ માં વર્ણવેલ છે. પરસ્ત્રીસંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતાં ક્રુષ્ણ માટે તે ખાસ વાંચવા લાયક અને ઉપદેશક કથા છે.

‘કામ ભોગો ક્ષણમાત્ર સુખ આપનાર અને બહુ કાળ પર્યંત દુઃખ આપનાર છે. થોડું-અલ્પ સુખ આપનાર અને ઘણું-પ્રચુર દુઃખ આપનાર છે. વળી સંસાર અને મોક્ષનું અંતર વધારનાર છે. બંને વચ્ચે શત્રુરૂપે કામ કરનારા છે, અને અનર્થોની તો ખાણ રૂપ છે.’

આ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વરના આગમેને વિષે કહેલા તત્ત્વોને જાણનારા પુરૂષો બળવાન એવા કામદેવને પણ કેવી રીતે વશ થાય ? આત્મધર્મધર્માયમાન જ્ઞાણાઓવાળા અશ્વિમાં પ્રવેશ કરી મરણ પામવું સાડું છે, પરંતુ નરકરૂપી તરંગાયમાન સમુદ્રમાં દોરી જનાર પરસ્ત્રીના શરીરરૂપી ત્રીવલીમાં સ્નાન કરીને શાંત થવું તે અતિ દુઃખદાયી છે. યોગશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

નપુંસકત્વં તિર્થક્ત્વં, દૌર્ભાગ્યં ચ भवे भवे ।

भवेद् नराणां स्त्रीणां चान्यकान्ताऽऽसक्तचेतसाम् ॥

‘પુરૂષ અને સ્ત્રી બંનેને’ પરસ્ત્રી અને પરપુરૂષમાં આસક્ત ચિત્તવાળા થવાથી ભવોભવમાં નપુંસકપણું, તિર્થંચપણું અને દુર્ભાગ્ય—તેનો ઉદ્ધય થાય છે.’

वरं ज्वलदयस्तम्भपरिरम्भो विधीयते ।

न पुनर्नरकद्वारं, रामाजयनसेवनम् ॥

‘બળતા એવા લોઢના સ્તંભનું આલિંગન કરવું તે ઉત્તમ છે, પણ નરકના દ્વારરૂપ અન્ય સ્ત્રીના સાયજનનું સેવન કરવું તે સાડું નથી.’

હે ભામિનિ ! વળી સ્ત્રીઓનો સંગ સંધ્યા સમયના આકા-

૧ પુરૂષ સ્ત્રીમાં અને સ્ત્રી પુરૂષમાં આસક્ત ચિત્ત રાખે તો તેની દશા ભવોભવ ભોગવવી પડે છે.

શના રંગની જેમ તરલ છે—ક્ષણ વિનાશી છે, વળી મનુષ્યનું આયુષ્ય વાયુની માફક અસ્થિર છે. વાયુ તો ક્રિયાવિશેષવડે અગર દ્રવ્યોના પ્રયોગથી સ્થિર કરી શકાય છે, પણ તુટેલ આયુષ્ય સ્થિર થઈ શકતું નથી. વળી ભોગની વૃદ્ધિ—તેમાં વિશેષ આસક્તિ નવા ઉત્પન્ન થયેલા રોગની માફક ઉદ્વેગ કરનારજ થાય છે. તે સંબંધમાં કહ્યું છે કે:—

ભોગે રોગમયં સુખે ક્ષયમયં વિત્તેઽગ્નિભૂમૃદ્ભયં,
દાસ્યે સ્વામિમયં ગુણે સ્વલભયં વંશે કુયોષિદ્ ભયમ્ ।
માને મ્લાનિમયં બલે રિપુમયં દેહે કૃતાન્તાદ્ ભયમ્,
સર્વં વસ્તુ મયાઽન્વિતં શુભિ નૃણાં વૈરાગ્યમેવાભયમ્ ॥

‘ભોગને વિષે રોગનો ભય છે, સુખમાં તેના નાશનો ભય છે, ધનમાં અગ્નિ અને રાજાનો ભય છે, દાસપણામાં શેડનો ભય છે, ગુણમાં દુષ્ટ પુરૂષોનો ભય છે, વંશમાં હલકી સ્ત્રીનો ભય છે, માન-આખરમાં તેની મલિનતા થવાનો ભય છે, બળમાં દુશ્મનનો ભય છે અને શરીરમાં યમનો ભય છે. આ દુનિયામાં મનુષ્યોને મળતી સર્વ વસ્તુઓ મથથી ભરેલી છે, ફક્ત વૈરાગ્યજ એક એવી વસ્તુ છે કે જે ભયરહિત છે.’

આ પ્રકારે સામાન્યથી પણ કામભોગો—વિષયવિલાસો અતિશય દુઃખના હેતુભૂત થાય છે, તો પછી વધારેલા વિષનો જેવા ભવશ્રમણનાજ એકાંત હેતુભૂત એવા પરસ્ત્રીના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા વિષયવિકારો તો અતિશય દુઃખના કારણ થાય તેમાં કહેવું જ શું? હે દેવી! તમે પણ મનને સ્થિર કરીને વિચારો, કે તમને જે આ દિવ્ય શક્તિ તથા અતિશય સુખસામગ્રી વિગેરે મળ્યા છે તે કામભોગના ત્યાગના ફળરૂપ છે કે કામભોગ-વિષય-

સુખના આસેવનનું ક્ષણ છે ? કામભોગને વિષે આસક્તિ જ્યો રાખે છે તેઓ તો નરક અને તિર્યંચ ગતિમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે, વળી હે શુભ ગાત્રવાળી ! તમારું વૈક્રિય શરીરના પરમાણુઓથી બનેલું શરીર અતિ શુદ્ધ અને સ્વચ્છ છે, અને મારું શરીર તો ઔદારિક પરમાણુના સમૂહનું બનેલ હોવાથી હમેશાં અનેક પ્રકારના મળ, મૂત્ર, રૂધિર, હાડકાં વિગેરેથી ભરેલું છે, અને દુર્ગંધી તેમજ નિદવા લાયક છે. આવા બે શરીરનો સંયોગ કરવો તે શું યોગ્ય છે ? તેટલા માટે હે માતા ગંગાદેવી ! સદાચારરૂપી અંકુરો ઉગાડવાને મેઘમાળા સમાન-વરસાદની ધારા તુલ્ય રાગ દ્રેષ રહિત તમારું મન કરીને વિતરાગ પ્રભુ-જિનેન્દ્ર ભગવાનનું તમે સ્મરણ કરો, જેથી તમારું પરમ કલ્યાણ થાય. કહ્યું પણ છે કે-‘ધર્મ કાર્ય તો હમેશાં ઉદ્યમવંતા થઈને ત્વરાથી કરવું, અને અધર્મ કાર્ય ઉત્તમ પુરૂષોએ હમેશાં હસ્તીની આંખોના મીલનાનુસાર કરવું. હસ્તીની માફક આંખો મીંચીજ રાખવી ઉઘાડવી નહિ-આળસુ થવું-અધર્મના કાર્ય સમયે સંહોધત ન રહેવું, કેમકે દેવતાઓ પણ ગયેલ આયુષ્ય પાછું લાવવા સમર્થ નથી.’

આ પ્રમાણેનો અમૃતતુલ્ય સુખલક્ષ્મીના સંદેશારૂપ ધન્યકુમારનો ઉપદેશ સાંભળી ગંગાદેવીના ચિત્તમાંથી તેના ઉપરનો રાગ દૂર થયો, અને તે બોલી કે-‘મારા ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાગરૂપી દાવાનળને શમાવવામાં વરસાદ સમાન હે ધીર ! તું લાંબો વખત આનંદ અનુભવ-ભોગવ. મારા મોહરૂપી અધ-કારનો સંહાર કરનાર હે પ્રતાપી સૂર્ય ! તું લાંબો વખત જ્ય-વંતો વર્ત. સર્વ ઉત્કર્ષો તને પ્રાપ્ત થાઓ. નિઃકામી પુરૂષોમાં પણ

શિરોમણિ આ ત્રણ જગતમાં તુંજ ખરેખરો ધન્ય છે. મારા જેવી દેવાંગનાએ દેખાડેલા હાવભાવોથી તું જરા પણ ક્ષોભાયમાન થયો નથી. હે વીરેન્દ્ર ! અતિ ઉત્કટ અને વિકટ એવા કામદેવના સૈન્ય સાથેના યુદ્ધમાં અનેક પ્રકારના વિષયલાલસાદૃષ્ટી શસ્ત્રોનો તારા ઉપર પ્રગટ થયો છે, છતાં જરાપણ ક્ષોભાયા વગર તું કામદેવના લશ્કર ઉપર વિજય મેળવનાર થયો છે. તેથી તુંજ ખરેખરો મહાયોદ્ધો છે. સદાચારી પુરૂષોના પણ મસ્તકપર શોભે તેવા હે પુરૂષ રત્ન ! ‘બહુ રત્ના વસુધરા’ એવું જે વાક્ય યોક્તાય છે તે તારી જેવા પુરૂષોવડેજ સત્ય ઠરે છે. હે નિષ્પાપ ! ધર્મિક પુરૂષોમાં શિરોમણિ ! હું પણ તારા દર્શનથી આજે પવિત્ર થઈ છું. હે ઉત્તમ તત્ત્વોના જાણનારા ! આ લોક અને પરલોક ઉભયમાં ન માપી શકાય તેવું સુખ આપનાર ધર્મરત્ન તો મને આપ્યું છે, હવે તેના બદલામાં કેટલાં રત્નો હું તને આપું કે જેથી તારા આ ઋણમાંથી હું મુક્ત થઈ શકું ? કોઈ પણ રીતે અનુભવી યાદં તેમ મને તો લાગતું નથી; તોપણ આ એક ચિંતામણિ રત્ન તું ગ્રહણ કર, અને તે ગ્રહણ કરીને મારા ઉપર એટલી કૃપા બતાવ. જે કે તારા કરેલા ઉપકારનો તો એક કરોડમાં ભાગે પણ બદલો આ રત્નથી વળી શકે તેમ નથી, પરંતુ અતિથિની પરાણગત તો પોતાના શ્રદ્ધ પ્રમાણેજ થાય છે; તેથી હે કૃપાનિધિ ! કૃપા કરીને તું આ ગ્રહણ કર.’ આ પ્રમાણેના તેના અતિ આગ્રહથી ધન્યકુમારે ચિંતામણિ રત્ન તેની પાસેથી લીધું અને લુગડાને છેડે ગાંઠ બાંધીને રાખ્યું. સાર પછી ધર્મનો રંગ લાગવાથી બહુ બહુ પ્રકારે ધન્યકુમારની સ્તુતિ કરીને ગંગાદેવી સ્વસ્થાનકે ગઈ. લીધેલ વ્રતમાં દ્રઢ ચિત્તવોળો ધન્યકુમાર પણ

ધીમે ધીમે રાજગૃહી તરફ ચાલ્યો. ભાગ્યશાળી અને દાનાદિકથી
જનો યશ વિસ્તાર પામ્યો છે તેવો ધન્યકુમાર દેશાંતરમાં ભ્રમતો
ભ્રમતો પૂર્વે આપેલ દાનના ફળથી પ્રાપ્ત થયેલ ચિંતામણિ રત્ન-
દ્વારા સકળ ભોગસામગ્રી સુખે સુખે અનુભવતો અનુક્રમે મગધ
દેશમાં આવ્યો. હે ભગ્યજનો ! જો તમને સુખ મેળવવાની ઉત્કટ
ધૃતિ વર્તાતી હોય તો શ્રી જિનેશ્વર કથિત (જિન કિર્તિત) દાન-
ધર્મમાં વિશેષ પ્રીતિ અને આદર કરજો, કે જથી તમારા સર્વ
ભનોરથો સિદ્ધ થશે.

ઘટિ આચાર્યશ્રી જિનકીર્તિસૂરિ વિરચિત પદ્યબંધ શ્રી દાન-
કટપદ્મ ઉપરથી રચેલા ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યચરિત્રના
ચતુર્થ પક્ષવનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

પંચમ પદ્યવ.

ઉ

દારતા યુક્ત મુખવાળો ધન્યકુમાર મગધ દેશમાં પ્રવેશીને પૃથ્વી, ધન અને ધાન્ય વિગેરે વસ્તુઓથી સમૃદ્ધ એવા મગધના લોકોને સ્તુતિ કરનારાની પ્રસન્ન દષ્ટિવડે કૃતાર્થ કરવા લાગ્યો. મગધ દેશમાં ફરતો ફરતો ધન્યકુમાર અનુક્રમે ન જીતી શકાય તેવી ચતુરાઈવાળા સુરગુરૂની જન્મ ઉચ્ચપદ પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી રાજગૃહી નગરીમાં આગ્યો. રાજગૃહી નગરી કેવી છે ? તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે—

રાજગૃહી નગરીમાં રૂપવડે મનોહર અને મદનોની ભીંતોમાં રહેલા મણિરત્નોની કાંતિથી દેવવિમાનોની પાણી હાંસી કરે તેવા વ્યવહારીઆઓના ગૃહો શોભે છે; વળી તે નગરીમાં સૂર્યકાન્ત રત્નોથી ખનાવેલો અને ચંદ્રકાંત મણિના કોગરાવાળો કિલ્લો સૂર્ય અને ચંદ્રના ઉદય વખતે તે કિલ્લાની ફરતી ફરેલી આઘના પાણીનું શોષણ અને પોષણ કરે છે. વળી સમસ્ત પ્રકારની લક્ષ્મીના સમૃદ્ધથી ભરેલા અને તેનાવડે શોભતા મણિમય હંચા પ્રાસાદોએ વિમાનોમાંથી બધો સાર (ભાર—લક્ષ્મીરૂપી) હરણ કરી લેવાથી લઘુતા પામી જવાને લીધે વાયુએ બધા વિમાનોને આકાશમાં જણે કે ઉડાડી દીધા ન હોય તેવા ઉત્તમ પ્રાસાદોથી તે રાજગૃહી નગરી શોભી રહી છે. વળી તે નગરીમાં રત્નમય ગૃહાંગણોમાં અને ઉત્તમ રત્નોવાળા તોરણોમાં પ્રતિબિંબીત થયેલા મયુરોને કીડા-

મયુર બાણી અહણ કરવાની ઇચ્છાથી હાથ લાંબાવતા મનુષ્યોના નખ લાંગવાથી તેઓ વિલપ્યા થઈ જતા હતા અને પોતાના મુગ્ધ-પણાને માટે શોચ કરતા હતા. આ રાજગૃહી નગરીનું સમસ્ત વર્ણન કરવાને કાંઈ કાલો અને બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પણ સમર્થ થઈ શકે તેમ નથી. આ નગરી એવી ઉત્તમ છે કે જેની ત્રણ જગતના નાથ શ્રી વર્ધમાનસ્વામી પણ પોતાના ચરણકમળવડે પૂજા કરતા હતા. વળી જે નગરીમાં ગૃહોની ઉપર બાંધેલી ધ્વજાઓના છેડે બાંધેલી ભણિ કિંકિણીનાં નાદોવડે તે ગૃહો પણ વિદેશીઓને પ્રેરતા હતા કે “શું સમસ્ત પૃથિવીતળમાં અમારા જેવી સુંદર નગરી તમે કોઈ જગ્યાએ જોઈ છે?” સર્વ ઉત્તમ નગરીનાં ગુણોથી આ રાજગૃહી યુક્ત હોવાથી આ સર્વ ઉત્પ્રેક્ષાઓ તેને લાગુ પડી શકતી હતી. એ રાજગૃહી નગરીમાં હરિવંશના અલંકારરૂપ શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીના ચાર કદ્યાણુકો થયેલા છે, તેથી આ નગરીને જે ઉપમા આપીએ તે સર્વ યુક્તજ છે—તેને સર્વ ઉપમાઓ ધટી શકે તેમ છે.

આ રાજગૃહી નગરીમાં અઢારે વર્ણનું રક્ષણ કરનાર, ન્યાયવંત પુરૂષોમાં અગ્રેસર, મુક્તિસોપાનની નિસરણી જેવો શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની શ્રીતિ અને પ્રતાપ-વડે એન અને પીત ચંદન તથા કુંકુમવડે જેમ સ્ત્રીઓ શોભે તેમ દિશાઓ શોભતી હતી. તે રાજાના તીવ્ર ખડ્ગવડે સમરાંગણમાં છેઢાયેલા હસ્તિસમૂહના દાંતોની શ્રેણિથી તે રાજાના યશરૂપી વૃક્ષના અંકુરા શોભતા હતા. તે રાજાએ અભયકુમાર નામના પોતાના પુત્રનેજ મંત્રીપદે સ્થાપિત કર્યો હતો, અને મંત્રિપદરૂપી લક્ષ્મીથી તે અભયકુમાર સુવર્ણ ને મુગધના એકત્ર

મળવાની જોવા શોભતો હતો. તે મહારાજને સિદ્ધના ગુણોના એકાંશ પ્રગટન તુલ્ય અને અક્ષય સુખ આપવાને સમર્થ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી તે જિનવચનમાં સર્વથા શંકાદિ દૂષણ રહિત હતો. તે રાજ હંમેશાં સુવર્ણના એકસો આઠ જવ કરાવી ભક્તિના સમૂહથી ઉભરાઈ જતા દૃઢચે શ્રી વીર ભગવાનની પાસે જઈ તે સોનાના એકસો આઠ જવથી સ્વસ્તિક કરતો હતો અને ત્યારપછી ભક્તિના પ્રેક્ષકથી શ્રી ચરમ તીર્થકરને નમસ્કાર કરી તેમની સ્તુતિ કરતો હતો, અને જિનેશ્વરના વચનામૃતનું પાન કરી પાવન થતો હતો. જ્યારે જ્યારે વીરપ્રભુ અન્યત્ર વિહાર કરીને રાજગૃહી નગરીથી દૂર જતા ત્યારે ત્યારે જે ગામમાં પ્રભુની સ્થિતિ હોય તે ગામની દિશા તરફ સાત આઠ પગલા જઈને ત્રણ ખમાસમેણ પૂર્વક પ્રભુને વાંદીને તે સુવર્ણમય જોવાથી સ્વસ્તિક કરતો, પ્રભુને નમીને તેમની સ્તવના કરતો અને ત્યારપછી ઘરે આવીને ભોજન કરતો હતો. આ પ્રમાણે તે શ્રેણિક મહારાજએ જિનભક્તિના પ્રભાવથી જિનનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું અને તેથી આવતી ચોવીશીમાં પદ્મનાભ નામના પ્રથમ તીર્થકર તેઓ થવાના છે.

હવે તે રાજગૃહી નગરીમાં મગધાધિપનો બહુ કૃપાપાત્ર અને ચાચકજનોને કલ્પદ્રુમ જેવો કુસુમેપાળ નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. આ શ્રેષ્ઠીનું એક અતિ જીર્ણ, જેમાં વૃક્ષો બધા સુકાઈ ગયેલા છે તેવું, પત્ર, પુષ્પ, ફળ, બીજ વિગેરેથી રહિત ગુલ્ફ ઉદ્યાન હતું. આપણે કથાનાયક ધન્યકુમાર મગધ દેશમાં પ્રવેશ કર્યો પછી રાજગૃહી તરફ આવતાં સાંજ પડી જવાથી મર્ગના અમથી થાકી ગયેલા તે જીર્ણ ઉદ્યાનમાં એક રાત્રિવાસો રહ્યો. તેજ

રાત્રીમાં ભાગ્યના એક નિર્ધર ધન્યકુમારના ત્યાં આવવાના અને રહેવાના પ્રભાવથી તે જીર્ણોધાનમાં રહેલા, સુકાઈ ગયેલા અને કાષ્ટરૂપ દેખાતા સર્વ વૃક્ષો વસંતઋતુના આગમનવડે જમ વનો વિકસ્વર થઈ જાય તેમ પુષ્પ, ફળ, પત્ર વિગેરેથી ફળિત થઈ ગયા અને સુકાઈ ગયેલું તેમજ પત્ર પુષ્પાદિકથી રહિત થઈ ગયેલું તદ્દન જીર્ણપ્રાય તે ઉધાન નંદનવન તુલ્ય શ્રેષ્ઠ થઈ ગયું.

પ્રભાત થતાં વનપાળક તે શુષ્ક ઉધાનમાં આવ્યો, ત્યાં તે આ પ્રમાણે સ્થિતિમાં ફેરવાઈ ગયેલું તે વન જોઈને મનમાં અતિ ચમત્કાર પામ્યો, હર્ષિત થયો, અને આમ તેમ જોવા લાગ્યો. જોતાં જોતાં એક શુદ્ધ રથજો બેઠેલા અને પ્રાતઃકાળનાં કાર્યો કરતા તથા નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન ધરતા અને ચૈત્યવંદનાદિ કરતા ધન્યકુમારને તેણે દીઠાં. તેમને જોતાંજ તે અતિશય વિસ્મિત થયો, અને વિચારવા લાગ્યો કે--“ખરેખર આજ પુરૂષ કોઈ ભાગ્યના ભંડાર રૂપ છે, ઈંદ્ર કરતાં પણ સવિશેષ રૂપ જીણુ યુક્ત છે, અને સૌભાગ્યવંત દેખાય છે. ગત રાત્રિએ રાત્રિવાસો અહીં રહેલા આ ભાગ્યશાળી પુરૂષના પ્રભાવવડેજ આ શુષ્ક વન નંદનવન તુલ્ય થઈ ગયું દેખાય છે.” આ પ્રમાણે મનમાં વિચારી હર્ષપૂર્વક પોતાના સ્વર્ગીની શ્રેષ્ઠીને ધરે જઈને તેણે વધામણી આપી કે--“સ્વામિન ! તમારા વનમાં કોઈ મહા તેજસ્વી પુરૂષ રાત્રિ રહેલ છે. તેના પ્રભાવથી તમારું શુષ્ક ઉધાન નંદનવન જેવું સુંદર અને શોભીતું થઈ ગયું છે.” વનપાળે કહેલી આ પ્રમાણેની હ-શ્રીકત સાંભળીને અતિશય વિસ્મય ચિત્તવાળો તે શ્રેષ્ઠી તે ભાગ્યવાન પુરૂષને જોવાને રસિયો થયો, તેથી તરતજ વનપાળકની સાથે પોતાના ઉધાનમાં આવ્યો; તેણે ઉધાનગૃહમાં બેઠેલા ધન્યકુમારને

જેવા. સમગ્ર વિશ્વના સર્વ મનુષ્યો કરતાં અદ્ભૂત અને અખંડ સૌભાગ્યના ભાજનરૂપ, અતિ દેહીપ્રિયમાન કાંતિ તથા શરીરવાળા, 'સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત, ગુણની વૃદ્ધિ કરે તેવા, અને સિદ્ધ પુરૂષની આકૃતિવાળા તે ધન્યકુમારને જોઈને શ્રેષ્ઠી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ખરેખર, આ ભાગ્યશાળી પુરૂષના પ્રભાવવડેજ માઈ આ શુદ્ધ વન પલ્લવિત થઈ ગયું છે; શું ચંદ્રના ઉદય વિના સમુદ્રના પાણીનો ઉદ્ધાસ કદિ થાય છે ?” આ પ્રમાણે અંતઃકરણમાં વિચાર કરીને ત્રિયક્ષણે પુરૂષોમાં અચેસર તે શ્રેષ્ઠી ઉચ્છ્વંખલપણા રહિત અને ધૈર્યવાન ધન્યકુમારને આગમન સંબંધી કુશળ ક્ષેમ પૂછવા લાગ્યો. પછી કહ્યું કે—“હે સન્નતાવતંસ ! સન્નતા શિરેમણિ ! આપનાં પધારવાથી જડરૂપ અને નિર્જીવ થઈ ગયેલું આ માઈ વન તમારા આગમનથી તેને થયેલ હર્ષ પ્રદર્શન કરવાના મિષે નવપલ્લવિત અને પુષ્પાયમાન થઈ ગયું છે. અને હું પણ તમારા દર્શનરૂપી અમૃતના સિંચનથી મન અને નયનોમાં નવપલ્લવિત થયો છું; સારાંશકે તમારા દર્શનામૃતથી મારાં નયન સિક્કળ થયાં છે અને મન ખહુ ઉલ્લસાયમાન થયું છે. અમારા પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા પ્રબળ પ્રાણોદયના યોગથીજ મારેવાડમાં કલ્પવૃક્ષની જેમ તમારા દર્શનનો અમને લોભ થયો છે એમ મને લાગે છે. હવે હે સૌભાગ્યશેખર ! સૌભાગ્યવંતોમાં અગ્રણી ! કૃપા કરીને મારે ઘરે પધારવાની કૃપા કરો, એટલો પ્રયાસ લ્યો, અને મારા મનોરથની પૂર્તિ કરો.”

આ પ્રમાણે કુસુમપાળ શ્રેષ્ઠીનો આગ્રહ થવાથી ધન્યકુમાર તે શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયા. ‘માણેક પોતાના ગુણોવડે જ્યાં જાય ત્યાં માન પૂજા પ્રાપ્ત કરે છે.’ કુસુમપાળ શ્રેષ્ઠીને ઘેર જઈને ધન્યકુમારે

તૈલ મર્દન કરાવ્યું, પીઠી વિગેરે યોગ્યાવીને સ્નાન કર્યું, શરીરની સારી રીતે સુશ્રુષા કરી. સ્નાન કર્યા પછી ચંદનાદિકવડે શરીર ઉપર વિલેપન કર્યું, અને સારા વર્ણવાળા સુકામળ વસ્ત્રો પહેર્યાં. ત્યાર પછી બહુમાનપૂર્વક વિવિધ પ્રકારની સામગ્રીયુક્ત રસવ-તીઆવડે ભોજન કર્યું; પછી શ્રેષ્ઠીએ સોનાની સિંહાસન ઉપર બેસાડી પાંચ પ્રકારની સુંગંધીવાળું તાંબુળ આપ્યું. આ પ્રમાણે વિવિધ સામગ્રીવડે ઉપચરિત થયા પછી શ્રેષ્ઠી અંબળી બેડી વિનયપૂર્વક તેમની પાસે બેસી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે—“હે સૌમ્ય ! હે સુંદરાકૃતિવાળા શ્રેષ્ઠિન્ ! તમારા અતિ અદ્ભુત ગુણોવડે તમારા વંશની ગૌરવતા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. કહ્યું છે કે—‘આચાર જ કુળને સ્પષ્ટ બતાવે છે.’ તેથી મારા જીવનરૂપી વનને કૃળ અને કુસુમરૂપી લક્ષ્મી દેનાર તમને કુસુમશ્રી નામની મારી કન્યા આપીને હું તમારે કાંઈકેએમણી થવાની ઈચ્છા રાખું છું; માટે એ કુસુમશ્રી નામની કન્યાનું આપ પાણિગ્રહણ કરો, કે જેમ કરવાથી વરસાદની ધારાવડે કદાંબ પુષ્પ જેમ પ્રકટલિલિત થાય તેમ તમારી ગ્રહણેચ્છારૂપી ધારાવડે મારું મનરૂપી પુષ્પ પણ વિકસેવર થાય.” આ પ્રમાણેની હિતકારી, સાચી અને પોતાની રચિતે અનુકૂળ એવી તે શ્રેષ્ઠીની વાણી સાંભળીને ધન્યકુમારે તે વાત કબુલ કરી પછી શ્રેષ્ઠીએ કુકુમ અને ચોખાનો ઘોળ કરીને કુસુમશ્રીને દેવારૂપ—તેના વેવિશાળની પ્રતિજ્ઞા દર્શાવનાર અખંડ અક્ષતવડે ધન્યકુમારને તીલક કર્યું. આ પ્રમાણે થસુરસંબંધ થવાથી શ્રેષ્ઠીએ અતિશય આગ્રહ અને માનપૂર્વક સ્વગૃહમાં રહેવાની વિનંતિ કરી, પણ સ્વમાન બળવવામાં કુશળ એવા ધન્યકુમારે એકવ વસવાથી ભવિષ્યમાં કોઈ વખત માનહાનિનું કારણ

ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે.' એમ હૃદયમાં વિચારી એક સુંદર મકાન
ભાડે લઇને ત્યાં રહેવાનું કર્યું. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

મિત્રસ્યાઽપ્યપરસ્યાત્ર, સમીપે સ્થિતિ મા વહન્ ।

કલાવાનપિ નિઃશ્રીકો, જાયતે લઘુતાસ્પદમ્ ॥

“મિત્ર અગર બીજા કોઇની પણ સમીપે રહેવાથી કળા-
વાન એવો પણ મનુષ્ય શોભા વગરનો અને લઘુતાના સ્થાનક-
રૂપ થઇ જાય છે. ”

ગંગાદેવીએ આપેલ ચિંતામણિ રત્નના પ્રભાવવડે જેમ જેમ
વ્યાપાર, ધન, તથા કિર્તિમાં ધન્યકુમાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો, તેમ
તેમ ફળવાળા વૃક્ષોનો જેમ પક્ષીઓ આશ્રય લે, તેમ અનેક
માણસો તેનો આશ્રય લેવા લાગ્યા. હવે કુસુમપાળ શ્રેષ્ઠીએ
લક્ષ્મીની તૈયારી કરી. ઉત્તમ માસ, તિથિ, નક્ષત્ર, અને દિવસ
જેવરાવ્યા અને થોડા દિવસોમાંજ ઘણી સામગ્રી તૈયાર કરાવીને
મોટા મહોત્સવપૂર્વક કુસુમશ્રીના લક્ષ્મી કરવાની પ્રવૃત્તિ કરી.
ધન્યકુમારે પણ પોતાના ગૃહને શોભાવે તેવી ઘણી જાતની પ્રવૃ-
ત્તિઓ કરી. પાણિગ્રહણના દિવસે કુસુમપાળ શ્રેષ્ઠીએ વિધિપૂર્વક
ખડુ મૂલ્યવાળા મણિ અને મોતી વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓના
દાનપૂર્વક કુસુમશ્રી કન્યાનું ધન્યકુમાર સાથે લક્ષ્મી કર્યું. ધન્યકુમાર
પણ કુસુમશ્રીને પરણીને શિવ પાર્વતીની સાથે તથા વિષ્ણુ લક્ષ્મીની
સાથે જેમ ભોગ ભોગવે તેવી રીતે ઉત્તમ શરીરકાંતિવાળી સ્વપત્ની
સાથે પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા પાંચે પ્રકારના ઈન્દ્રિયજન્ય વિષય સુખ
ભોગવતો સુખે સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

૧ મિત્રનો અર્થ સૂર્ય કરીએ તો સૂર્યની પાસે રહેનાર ચંદ્રમા
શોભા વિનાનો અને કળારહિત થઈ જાય છે તેવો પણ આ
શ્લોકનો ભાવાર્થ છે.

○ એ રીતે ધન્યકુમાર કુસુમશ્રીને પરણીને સુખેથી કાળ નિર્ગમાવે છે તેવા વખતમાં એકદા સોળ મોટા રાજાઓને જીતનાર માળવ દેશનો રોજ ચંડપ્રધોત મગધાધિપ શ્રેણિક મહારાજને જીતવા માટે એક અતિ મોટું અને બળવાન લશ્કર લઈને મગધદેશ તરફ ચાલ્યો. ચર પુરૂષોએ તે સમીપ આવતાં તેના આગમનની શ્રેણિક રાજાને ખબર આપી. દૂતો પાસેથી તે હઠીકત સાંભળીને ભય પામેલા શ્રેણિક રાજાએ અભયકુમાર તરફ જોયું. તે વખતે સાહસિક શિરોમણિ અભયકુમારે નિર્ભયતા પૂર્વક રાજાને કહ્યું કે—“સ્વામિન ! જ્યારે સામ, દામ અને ભેદ તે ત્રણ ઉપાયથી અસાધ્ય થાય, ત્યારેજ દંડ ઉપાય કરવો, અર્થાત્ યુદ્ધ કરવું, અન્યથા યુદ્ધ કરવું નહિ. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

પુષ્પૈરપિ ન યોદ્ધવ્યં, કિં પુનર્નિશિતૈઃ શરૈઃ ।

યુદ્ધે વિજયસંદેહઃ, પ્રધાનપુરુષસયઃ ॥

‘પુષ્પવડે પણ યુદ્ધ કરવું નહિ, તો પછી તીક્ષ્ણ એવા બાણવડે તો કહેવુંજ શું ? યુદ્ધમાં વિજયનો સંદેહ છે અને તેમાં ઉત્તમ પુરૂષોનો નાશ થાય છે તે તો ચોક્કસ છે.’

૧ હવે અહીં ચંડપ્રધોતે આપણા ઉપર ચડાઈ કરી છે, તે સંબંધમાં સામ ઉપાય તો કરવા લાયક નથી, કારણ કે તેથી આપણી પ્રતિષ્ઠા, માન, ગર્વ તથા ઉત્સાહને હાનિ પહોંચે; બીજો ઉપાય દામ છે, તે પણ કરવા લાયક નથી, કારણ કે દ્રવ્ય આપવાથી સ્વામીસેવક ભાવ પ્રગટ થાઈ જ. વળી લોકોમાં પણ ‘આ રાજાએ દંડ આપ્યો’ તેમ બોલાય, તેથી આપણા માનની હાનિ થાય, તેથી ત્રીજો ઉપાય ભેદ તેજ સાધ્ય કરવા લાયક છે. હે સ્વામિન ! જેવી રીતે વૈધ ઉત્તમ રસાયણનો પ્રયોગ કરે ત્યારે

સર્વ રોગો ક્ષણવારમાં નાશ પામી જાય છે, તેવીજ રીતે જ્યારે હું ઇચ્છિત કાર્ય સાધનાર ભેદ ઉપાયરૂપી રસાયણનો પ્રયોગ કરીશ, ત્યારે વૈરીરૂપી વ્યાધિઓનો ક્ષણમાં નાશ થઈ જશે, માટે આપ આ સેવકનું બુદ્ધિકૌશલ્ય જુઓ. આપ પૂજ્યે તો સુખે સુધ રહેવું, આ બાબતની જરા પણ ઉપાધિ કરી મનને આર્ત-ધ્યાનમાં દોરવાની આપ પૂજ્ય પિતાશ્રીને જરા પણ જરૂર નથી.”

હવે અલયકુમારે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરીને શત્રુ સૈન્યનો હવે પછી જ્યાં પડાય થવાનો હતો અને મુખ્ય રાજ તથા સોળ તેની સાથે આવનારા બીજા રાજાઓના જ્યાં જ્યાં તંબુઓ નખાવાના હતા ત્યાં ત્યાં ખોદોવીને ભૂમિની અંદર ગુપ્તપણે પુષ્કળ દ્રવ્ય સ્થાપન કર્યું; તેજ પ્રમાણે સેનાપતિ, મંત્રી, મોટા સુભટો વિગેરેનાં નિવાસસ્થાનોની નીચે પણ તેમને લાયક ધન ભાંયમાં દોટ્યું અને તે ધનની ઉપર ધૂળ વિગેરે સારી રીતે પૂરીને તે દ્રવ્ય ન દેખી શકાય તેવી રીતે રક્ષિત કર્યું. હવે અનુક્રમે અંડપ્રધોત રાજના સૈનિકાએ વાવડીના પાણી ફરતો જેમ માછલીઓ ઘેરો ઘાલે તેમ રાજગૃહી નગરીની ફરતો ઘેરો ઘાલ્યો. નગરીની ફરતો સૈન્યને ઘેરો નાખેલ દેખીને પૌરવાસીજનો જેવી રીતે મીનરાશિમાં શનિ આવે ત્યારે ભયનું કારણ ઉત્પન્ન થાય તેમ તે નગરના પ્રલયની શંકા કરતા સતા દૈન્ય ભાવને પામી ગયા, અને આ નગરીનો હવે જરૂર પ્રલયજ થશે તેવી સર્વે આશંકા કરવા લાગ્યા. અહીં ભંભાસાર (શ્રેણિક) મહારાજના સર્વ ઉપાય કરવામાં પ્રવીણ બુદ્ધિવાળા અલયકુમારે દંભપૂર્વક અંડપ્રધોત રાજને એક ગુપ્ત લેખ-પત્ર મોકલ્યો, તેમાં લખ્યું કે—“સ્વસ્તિ શ્રી રાજગૃહી નગરીથી આપ જે સ્થળે રહ્યા છો તે

સ્થળે આપના ચરણકમળ પ્રત્યે આપનો સેવક અભયકુમાર આ વિજ્ઞાપિત્વ રજુ કરે છે. આ આપનું હમેશાં શુભ ચિંતવનાર સેવકના પ્રણામ સ્વીકારશે અને અત્યારે આપને ઉપયોગી હોવાથી એક જરૂરની વિનંતિ શુભ રીતે કરવાની છે તે સ્વીકારશે. તે વિનંતિ આ છે કે—“હે સ્વામિન! હે પૂજ્યપાદ! શિવાદેવી આપની રાણી મારે તો મારી માતા ચેલ્લણાની સરખાજ પૂજ્ય છે, તેથી હિતકારી વાત મારે કહેવરાવવી પડે છે તે સાંભળો. ભેદ ઉપાય કરવામાં કુશળ મારે પિતાએ તમારા સર્વે રાજાઓને ખૂટ-તેલા છે—તેના ભેદ કરાવેલ છે. ગઈ કાલેજ તેઓને મારા પિતાએ સોનાની મહોરોનો ભંડાર આપેલો છે. તમને પકડીને આ મારે તાપે કરવાને માટે આ ઉઘમ તેમણે કરેલો છે. તેઓ તમને પશુની માફક દોરડાઓવડે બાંધીને મારા પિતા પાસે રજુ કરશે, અને ધનવડે તે રાજાઓ પોતાના આત્માને સંતોષશે; આ પ્રમાણે નિશ્ચિત હકીકત બનેલી છે. જે મારા ઉપર આ બાબતની પ્રતીતિ ન આવે તો તેઓના તંબુઓમાં ભોંયની નીચે તેમણે સોનામહોરો દાટેલી છે તે જોજો, કારણ કે હાથમાં રહેલ મણિ-કંકણને જોવા માટે આરીસાની જરૂર પડતી નથી.”

(આ પ્રમાણેના અભયકુમારનો શુભ પત્ર વાંચી શિવાદેવીના પ્રિય ચંડપ્રધોત રાજાએ તે વાતની ખાત્રી કરવા માટે એક રાજાનાં આવાસની નીચેની ભોંય ખોદાવી, ત્યાં ખોદતાંજ શુભ રીતે રાખેલી સોનામહોરો પ્રગટ થઈ. તે જોતાંજ દીન થઈને તે રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો—“અહો! અભયકુમારની સરલતા કટલી છે! તેની ભિત્રતા કટલી છે! તેના સંબંધની અવસરેજ આશ્ચર્ય પડી. જે આ વાત તેણે મને જણાવી ન હોત તો

મારી શું ગતિ થાત ? હવે આ વાત અહીં કાઠની પણ પાસે કહેવા લાયક નથી. આ સર્વે રાજાઓ અને સુભટો સ્વામીદ્રોહી થઈ ગયા છે, તેથી તેમને કાંઈ પણ કહ્યા વગર અત્રેથી આલ્યા જવું તેજ શ્રેયસ્કર અને યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે ચંડપ્રધોત રાજા ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો—નાશી ગયો. તેને નાશી જતો જાણીને મનમાં શંકા કરતા સર્વે રાજાઓ અને સુભટો પણ નાશી જવા લાગ્યા.

હવે ચરપુરપોથી તેઓ સર્વે નાશી જાય છે તેવી ખબર મળતાંજ અભયકુમારે શ્રેણિક મહારાજને નિવેદન કર્યું કે—“હે પૂજ્ય તાત ! તેઓ નાશી જાય છે તેથી તેના હાથી, અશ્વ, રથ વિગેરે તમારી ઇચ્છાનુસાર ગ્રહણ કરો.” તે સાંભળીને શ્રેણિક રાજા પણ નાશી જતા એવા તે સૈન્યના હસ્તી, અશ્વ વિગેરે જે હાથમાં આવ્યું તે સર્વ ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. પરંપરાએ દેશમાં આ પ્રમાણે વાર્તા પ્રસરી કે—“ચંડપ્રધોત રાજા નાશી ગયો અને શ્રેણિક મહારાજાએ તેનું સર્વસ્વ લુંટી લીધું.”

ચંડપ્રધોત રાજા ત્વરિત ગતિથી નાસતો સંતા એકદમ પોતાને નગરે આવીને પોતાના અંતઃપુરમાં પેસી ગયો. બીજા રાજાઓ કદ ભોગવતાં ધીમે ધીમે પછવાડે આવ્યા અને ઉજ્જયિની પહોંચ્યા પછી ચંડપ્રધોત પાસે જઈને તે સર્વે પૂછવા લાગ્યા કે—“હે સ્વામિન ! તુ વિચારી શકાય—ખ્યાલમાં પણ ન આવે તેવી રીતે શીઘ્રતાથી આપને નાશી આવવાનું શું પ્રયોજન પ્રાપ્ત થયું ? શું કાંઈ ખાસ ભય ઉત્પન્ન થયો કે જેથી સમુદ્રના પાણીની માફક આખી રાજગૃહી ફરતું સૈન્ય વિસ્તરી ગયું હતું, છતાં પણ રાંકની જેમ પલાયન કરીને તમે નાશી આવ્યા ?” વૃદ્ધ સૈન-

કોએ પણ આ પ્રમાણે પૂછ્યું એટલે ચંડપ્રધોતે તેને કહ્યું કે—“જ રક્ષક હતા તેજ ભક્ષક થયા ત્યારે પછી મારે શું કરવું?” આવાં તેનાં વચનો સાંભળી સૈન્યમાં સાથે આવેલા રાજાઓ બોલી ઉઠ્યા કે—“જગત્ માત્રના એક શરણભૂત એવા તમને મારવાને કોણ સિમર્ય છે? આ તમારું વચન તદ્દન અસંભવિત છે; પરંતુ તમારું કથન ખોટું નહિ હોય, માટે કહોકે એવા ભક્ષકો કોણ થયા હતા?” રાજાએ કહ્યું કે—“તમેજ વિશ્વાસઘાતક થયા છો.” તેમણે પૂછ્યું—“તે શી રીતે?” એટલે ચંડપ્રધોતે કહ્યું—“ધનના લોભથી સ્વામીદ્રોહ કરવામાં તમે બધા તર્પર થઈ ગયા, પણ મારા મિત્ર અને યુદ્ધિ-શાળી એવા અભયકુમારે તે વીત મને જણાવી દીધી, અને એ ઉપરથી ‘મૂર્ખ મિત્ર કરતાં પંડિત શત્રુ સારો’ આ કહેવત સાચી કરી દેખાડી.” આ પ્રમાણે કહીને બધી હકીકત વિસ્તારથી કહી બતાવી, છેવટે કહ્યું કે—“તમારા આવાસોની નીચે ખોદતાં ધન નીકળવાથી અભયે લખેલી વાત ઉપર મને વિશ્વાસ આવ્યો, તેથી મેં કાંઈ પણ વિચાર કર્યો વગર નાશી જવાનો વિચાર કર્યો અને તેમ કરવાથીજ હું બચ્યો. તમારી જેવા શુદ્ધ સત્ત્વિય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્તમ માણસોને આ પ્રમાણે સ્વામીદ્રોહ કરવો તે ખીલ-કુલ ઘટતું નથી.”

(આ પ્રમાણેનાં ચંડપ્રધોત રાજાનાં વચનો સાંભળીને તે બધા સામંત રાજાઓ જરા હસીને કહેવા લાગ્યા કે— “સ્વામિન્ ! અભયકુમારે કળવેલી આ માયા તમે ન જાણી, અભયના પ્રપ-અને તમે ઓળખી શક્યા નહિ, તેથીજ ઉતાવળ કરીને તમે અત્રે નાશી આવ્યા અને તમારી તથા અમારી આબરૂમાં ખામી લાગ્યા. આપણી પ્રતિષ્ઠાની હાનિ થઈ. આ પ્રમાણે ખોયેલી પ્રતિષ્ઠા સં-

કડો વરસે પણ પાછી મળતી નથી. આપ ધ્યાનમાં રાખજો કે અમે અમારા પ્રાણનો નાશ થાય તો પણ વિશ્વાસઘાતની વાત કરીએ તેવા નથી. કહ્યું છે કે:—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ, સ્વામિદ્રોહી પુનઃ પુનઃ ।

વિશ્વાસઘાતકશ્ચૈતે, સર્વે નરકગામિનઃ ॥

“મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, સ્વામિદ્રોહી, અને વિશ્વાસઘાતક વારં-વાર નરકમાં જ જાય છે.”

આ પ્રમાણે કહીને સેંકડો સોગતવડે તે રાજાએ એક પ્રધોત રાજાને ‘તેઓ વિશ્વાસઘાતક નહોતા’ તેની ખાત્રી કરી આપી. રાજા પણ આ પ્રમાણેની કપટરચના સાંભળવાથી તથા તેના મનમાં ખાત્રી થવાથી બહુ સોચી કરવા લાગ્યો; પણ અવસર ચૂકેલ માણસ જેમ ફરીથી તે સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, તેવી દશા તેની થઇ.

હવે અભયકુમાર ઉપર ઇર્ષ્યા સહિત અને શત્રુપૂર્વક કાળ નિર્ગમન કરતાં એક વખત સભામાં બેઠેલા એક પ્રધોત રાજાએ કહ્યું કે—“આ સભામાં એવો કોઈ શૂરવીર છે, કે જે અભયકુમારને બાંધીને અહીં ઉપાડી લાવે ?” આ પ્રમાણેનું અશક્ય કાર્ય-નિષ્પત્તિવાળું રાજાનું કથન સાંભળીને સર્વે સભાસદો ગર્વ અને આવેશથી રહિત થયેલા બોલી ઉઠ્યા કે—‘ગરૂડ પક્ષીની પાંખ છેદવાનો કયો બુદ્ધિશાળી અને ડાહ્યો માણસ ઉદય કરે ? ઔરાવળ હસ્તીનો મદ ઉતારવા માટે કોણ તૈયારી કરે ? અને કોણ તેને આસેપયુક્ત વચનોથી બોલાવે ? અથવા તો શેષનાગના મસ્તક ઉપર રહેલા મણિને બ્રહ્મણ કરવાનો કોણ પ્રયત્ન કરે ? કેશરી-સિંહની કેશવળી કાપવાનો કોણ આમહ કરે ? તેવીજ રીતે કે

મહારાજ ! શાસ્ત્રના વાક્યોથી ઘાત ન કરી શકાય તેવી અને અત્યંત પ્રતિભાવાળી બુદ્ધિના નિધાનરૂપ અભયકુમારને પકડી લાવવા માટે કોણ સચેતન પુરૂષ આગ્રહવાંત કે ઉદમવાંત થાય ? કાંઈ પણ કાલો માણસ તેવો ઉદમ, પ્રયત્ન કે આગ્રહ કરે નહિ."

આ પ્રમાણે વાતચિત થાય છે તે વખતે અવસર મળવાથી એક ગણિકા રાજ્યના હૃદયદાહનો નાશ કરનારી વાણીવડે બોલી ઉઠી કે—“હે પૃથિવીનાથ ! આ કાર્ય માટે મને રજા આપો, હું તે અભયકુમારને બાંધીને આપના ચરણની પાસે હાજર કરીશ.” રાજ્યએ કહ્યું—“જો એમજ હોય તો તને ઠીક લાગે તેવી રીતે તે કાર્ય કર.” વેશ્યા પણ આ પ્રમાણેની રાજ્યની અનુમતિ અને હુકમ મળવાથી મનમાં વિચારવા લાગી કે—“બહોંતેરે કળામાં પ્રવીણ, બહુ બહુ પ્રકારના શાસ્ત્રીય ગ્રંથો વાંચવાવડે સંશોધિત થયેલ કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા, સર્વ અવસરે સાવધાન, સર્વ કાર્યોમાં ઉત્તેજિત અને સંદોહિત બુદ્ધિવાળો આ અભયકુમારને કેવી રીતે ઠગી શકશે ? તેને ઠગવાનો માત્ર એકજ ઉપાય છે. ધર્મબુદ્ધિના પ્રપંચવડે ધર્મના ભિષ્મથીજ તે છેતરાશે, કારણ કે મોટા પુરૂષો પણ ધર્મક્રિયાના કાળે પોતાનો બુદ્ધિચાપાર ચલાવતા નથી, ધર્મકાર્યોવસરે તો સરલતાજ ગ્રહે છે—સરલતાથીજ તે કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે; તેથી ધર્મરૂપી દંભના બળથીજ હું તેને છેતરી શકીશ; પ્રથમ પણ ધર્મના બહાનોથી ઘણા માણસો ઠગાયા સંભળાય છે. તેથી હું પણ ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને તેને છેતરીશ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ગણિકા ઈર્ષ સાધ્વીની પાસે જઈ તેને વંદના કરીને તેની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળવા લાગી અને ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા લાગી. તે ગણિકા બહુ વિચક્ષણ

હોવાથી થોડાજ દિવસમાં અરિહંત ધર્મમાં કુશળ થઇ. સારપણી રાજની આજ્ઞા લઇને મહા માયાવાળી તે વેશ્યા એક હિતમ શ્રાવિકાનો વેશ ધારણ કરીને રાજગૃહી નગરીએ ગઇ. ગામની બહાર પરામાં એક મકાન લાડે લઈને ત્યાં તે વેશ્યાએ ઉતારો કર્યો અને પ્રભાતે ધુપ, દીપ, અક્ષત, ચંદન, કેશર, બરાસ વિગેરે પૂજના દ્રવ્યો સાથે લઇને, પોતાના પરિવાર સહિત રાજગૃહીના દરેક જિનમંદિરમાં દર્શન કરતી, ચૈત્યપરિપાટી કરીને અનુક્રમે રાજાએ કરાવેલા જિનમંદિરમાં દર્શન અને પૂજા કરવા માટે તે આવી પહોંચી. શ્રી જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કરવાના સમયે 'નિરસિહિ' કહેતી અને જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કરતી વખતે તથા દર્શન કરતી વખતે સાચવવાના હશે 'ત્રિકુ' સાચવતી તે વેશ્યા ચૈત્યમાં દર્શન કરી ચૈત્યવંદન કરવા બેઠી. તે વખતે અભયકુમાર પણ જિનેશ્વરના દર્શન કરવા માટે તે ચૈત્યમાં આવ્યો. મંદિરમાં પ્રવેશ કરીને તેણે જોયું તો ચૈરાગ્ય અને હાવભાવાદિક સહિત જિનેશ્વર ભગવંતની સ્તુતિ કરતી તેણે તે વેશ્યાને જોઈ, અને પ્રીતિપૂર્વક તેનાથી કરાતી સ્તુતિ સાંભળવા લાગ્યો. તે સાંભળીને અભયકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે—'કામ પણ અન્ય આમથી આવેલી જિનેશ્વરના ધર્મમાંજ વાસિત્વ અંતઃકરણવાળી અને ભક્તિના સમૂહથી વ્યાપ્ત ચિત્તવાળી આ પ્રિય સ્વધર્મિણી હાલમાંજ અત્રે આવેલી દેખાય છે. સુવર્ણપાત્રનુદય આ સ્વધર્મિણીનું બહુમાન તથા આતિથ્યાદિ કરવાથી મને મહાન લાભ થશે, કારણ કે આ હિતમ સ્વધર્મિણી જાણાય છે.' આ પ્રમાણે મનમાં નિર્ણય કરી

૧ આ હશે ત્રિકુનું સવિસ્તર વર્ણન 'દેવ વંદન લાખ્ય' નામના અંથમાં આપેલું છે, તે સ્થળેથી જોઈ લેવું.

ચૈત્યની બહારના મંડપમાં તે વેશ્યા આવી, ત્યારે તેની સાથે
અભયકુમાર વાતચિત કરવા લાગ્યા. અભયકુમારે કહ્યું કે-“હે
બહેન ! સ્વધર્મી લગિની ! તમે કયા ગામથી અત્રે આવ્યા
છો ?” આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન સાંભળી દંભ રચનામાં કુશળ એવી
તેણે દંભરચનાવડે કહ્યું કે- “ હે ધર્મબંધો ! લોકના ઉદર-
રૂપી પુરમાં ભવભ્રમણરૂપી ચતુષ્પથમાં મનુજ ગતિરૂપી યોગમાં
વસનારી સંસારી જીવરૂપી જ્ઞાતિવાળી હું ક્ષેત્ર સ્પર્શનાના
યોગથી અત્રે આવેલી છું.” તેનું કપટકળાયુક્ત આવું જૈનધર્મ
વાસિત વાક્ય સાંભળી અભયકુમારે પુનરપિ પૂછ્યું કે-“હે લગિની !
હે ધર્મ બહેન ! શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના આગમથી વાસિત થયેલા
અંતઃકરણવાળા મનુષ્યોની આવીજ ભાષા હોય છે. તમે કહેલ
જિનેશ્વર ભગવંતની સ્તુતિમાત્રના શ્રવણવડેજ મને તો તમારી
પરીક્ષા થઈ ગઈ છે કે-‘તમે તીવ્ર શ્રદ્ધાવાળા એક ઉત્તમ શ્રાવિકા
છો.’ પરંતુ વ્યવહાર નયની રીત્યનુસાર હું તમને પૂછું છું કે
તમે કયે ગામથી અત્રે આવ્યા છો ? કયે સ્થળેથી તમારું અહીં
આગમન થયેલું છે ?” આ પ્રમાણેની અભયકુમારની વાણી
સાંભળીને ફરીથી પણ તે વેશ્યા પોતાનો દંભવિલાસ પ્રગટ કરતી
બોલી કે-“હે ધર્મબંધો ! પૃથ્વીભૂપણ નામના નગરમાં સુભદ્ર
શ્રેષ્ઠીની હું પુત્રી છું. બાળપણમાંજ અમારા પાડોશમાં વસતા
એક સાધ્વીજી મહારાજના પ્રસંગવડે જિનેશ્વરના ધર્મ ઉપર મને
અત્યંત રૂચિ થઈ. અનુક્રમે મને યૌવન પ્રાપ્ત થયું, ત્યારે મારા
પિતાજીએ મને વસુંદત વ્યવહારીના પુત્ર સાથે પરણાવી. તેની
સાથે લગ્ન થયા પછી વિષમિશ્રિત અન્નની જમ સાંસારિક
વિષયોપભોગ ભોગવવા લાગી. આ પ્રમાણે કેટલોક સમય

સાંસારિક આનંદમાં વ્યતિક્રમ્યો, તેવામાં પૂર્વે કરેલા ભોગાંતરાય
કર્મના ઉદયથી મારો સ્વામી મૃત્યુ પામ્યો. તેના વિયોગ
દુઃખથી અત્યંત દુઃખિત થયેલી મને કાંઈ પણ જગ્યાએ શાંતિ
મળતી નહોતી. આ સમયે જગત્ સર્વની માતાતુલ્ય તે પૂજ્ય
સાધ્વીજીએ મને પ્રતિભોધ કર્યો કે- 'હે વત્સે ! ખેદ શા માટે કરે
છે ? આ મનુષ્ય ભવ પામ્યો બહુ દુર્લભ છે, બહુ મુશ્કેલીથીજ
મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે અત્યાર સુધી તો વિષય-
કર્થનાવાળા કાર્યોવડે તેને નિષ્કળ ગુમાવ્યો છે; પરંતુ હવે નો
વિષયરૂપી અંધીનું છેદન કરવામાં સહાય આપવા માટે કામ-
કર્થના કરવાના કારણરૂપ તારો ભત્તાર મૃત્યુ પામ્યો છે; તો
જિનેશ્વર જગવંતના માર્ગને અણતારી તું ખેદ કરે છે, તે શું
તને યોગ્ય છે ? હવે તો ચિત્તને સ્થિર કરીને ધર્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ
કર, કે જેથી અતિ મુશ્કેલીથી મળતી મનુષ્યભવરૂપી સામગ્રી
સફળ થાય. અનાદિ કાળના શત્રુરૂપ પ્રમાદે ને છોટી દ્રઘને ધર્મ-
ધ્યાનમાં એક તાન લગાવી ચિત્ત તેમાં જોડી દે.' આ પ્રમાણેના
પ્રવર્તિનીના ઉપદેશથી ભત્તારના મરણનો શોક ત્યજી દઈને હું
ધર્મની અર્થી થઈ-ધર્મસાધનમાં વિશેષ તત્પર થઈ. ત્યારબાદ
એક દિવસે દેશનામાં તીર્થયાત્રાનું મહાન દુળ મેં સાંભળ્યું,
તેથી મારા પિતા વિગેરેની અનુજ્ઞા લઈને શ્રી સિદ્ધાર્થ વિગેરે
તીર્થને જુહારતી-વંદના કરતી અનુક્રમે કાશીપુરીમાં ગયા.
ત્યાં શ્રી પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથ નામના તીર્થકરોની કલ્યાણક
ભૂમિનો સ્પર્શ કરીને હું પાવન થઈ. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં
ચંદ્રાવતીમાં શ્રીમત્ ચંદ્રપ્રભુને વંદના કરી અને ત્યાં સાંભળ્યું
કે- 'હાલમાં રજિગૃહી નગરીમાં જેવી જૈનધર્મની ઉન્નતિ વર્તે છે,

તેવી કોઈ પણ સ્થળે વર્તતી નથી. ત્યાં પરમ ચિતરાગભક્ત,
જૈનધર્મરક્ત શ્રી શ્રેણિક મહારાજ શુદ્ધ ન્યાયમાર્ગની રીસનુ-
સાર રાજ્ય પાળે છે. વળી તેમના વડીલ પુત્ર કે જે સકળ ગુણવંત
પુરુષોમાં અગ્રેસર છે, જે સમસ્ત બુદ્ધિવ્યાપારના એક ખજાના
જેવા છે, જે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના આગમને અનુસરનાર છે,
જે દરેક જાતની કાર્યપ્રવૃત્તિમાં કુશળ છે, જે ધર્મસાધનની
માતાતુલ્ય કડલાની પુષ્ટિ નિમિત્તે અમારિપટ્ટેની ઉદ્ધૃષ્ટિ
કરાવવા સર્વદા તત્પર છે, જે સમસ્ત જીવાજીવાદિક ભાવને
બાળનાર છે અને બહુ જીવોને આજીવિકાદિ દેવાવડે એભયદાન
આપીને પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણ પ્રગટ કરી પોતાના નામને
સાર્થક કરનાર છે. તેવા અભયકુમાર તામે તે રાજના મુખ્ય મંત્રી
અને પુત્ર પરમ શ્રદ્ધાથી ધર્મારાધનમાં સર્વદા તત્પર રહે છે.
આ પ્રમાણેની યશઃકીર્તિનું વળુને સાંભળીને હૃદય આ નગરીના
અને તે રાજ તથા તેના પુત્રના દર્શન કરવાને ઉત્કંઠિત થઈ ગયું.
આજે મારા પૂર્ણ ભાગ્યોદયથી મારો તમારા દર્શન કરવાનો
નનોરથ સંપૂર્ણ થયો છે. મેં જેવું સાંભળ્યું હતું તેનાથી પણ
અધિક મેં અહીં જોયું છે. તમે ખરેખરો ધન્ય છો, તમે ખરેખરા
કૃતાર્થ છો, શ્રી જિનેશ્વરના મોર્ગમાં ખરેખરી આરાધના કરનારા
મેં તમનેજ આજે જોયા છે. વધારે શું કહું ? વધારે કહેવાથી
કૃત્રિમતા પ્રગટ થતી દેખાય છે, તેથી વધારે કંઈ કહેતી નથી.
તમારી જેવા પ્રભાવિક પુરુષોથીજ શ્રી જિનેશ્વરનું શાસન દીપ્ત-
યમાન દેખાય છે-દીપે છે. આજે તમારો દર્શનવડે અમારો જન્મ
અને જીવિતવ્ય સકળ થયા છે એમ હું માનું છું. હે ધર્મબંધો!
તમે લાંબા કાળ સુધી રાજ્ય અને ધર્મની પ્રતિપાલના કરો!

અને પર્વત જટલું તમારું આયુષ્ય થાઓ."

આ પ્રમાણે કહીને તે દાંભિક વેશ્યા બોલતી બંધ થઈ, એટલે ધર્મઉત્તતિની પ્રશંસા સાંભળવાથી સંતુષ્ટ થયેલ હૃદય-વાળા અભયકુમાર બોલ્યા કે—'હે ધર્મ બહેન! તમે આજે મારે ઘેર પધારો અને ભોજનનો સ્વીકાર કરો, જેથી મારું ઘર અને મારું ગૃહસ્થપણ સફળ થાય.' આ પ્રમાણેનું અભયકુમારનું આમંત્રણ સાંભળી તે દંભી વેશ્યા બોલી કે—'હે ધર્મબંધો! હું સંસારના સંબંધથી તો કાઢને પણ ઘેર જમવા જતીજ નથી, પણ ધર્મના સંબંધથી સ્વધર્મીની રીતિ અનુસાર હું આવીશ; પરંતુ આજે તો શ્રીમન્ મુનિસુવ્રતસ્વામિની કલ્યાણકભૂમિનો પ્રથમ સ્પર્શ થયો, તે સ્થળના દર્શન થયા, તેથી મારે તીર્થ-સ્થળની યાત્રા સંબંધી ઉપવાસ કરવાનો છે, તેથી બીજા દિવસે મારા સ્વધર્મી બંધુના ચિત્તની પ્રસન્નતા માટે હું આવીશ. હું કાંઈ તમારા રહેઠાણથી બહુ દૂર ઉતરેલ નથી.' આ પ્રમાણે કહીને તે વેશ્યા પોતાને ઉતારે ગઈ. મંત્રીશ્વર અભયકુમાર પણ તેણે કહેલી સર્વ હકીકત સત્ય માનતો અને તેના ગુણોથી રંગિત થયેલા અંતઃકરાગુત્રાળો પોતાને આવાસે આવ્યો.

હવે બીજા દિવસે સવારે પોતાના પરિવાર સહિત તે વેશ્યાને ઉતારે જઈને તેને સર્વ પરિવાર સહિત અભયકુમારે આગ્રહ-પૂર્વક નિમંત્રણ કર્યું અને પોતાને ઘેર તેડી જઈને ઉત્તમ ઉત્તમ રસવતી યુક્ત ભોજન કરાવવામાટે બહુમાનપૂર્વક ભોજનમંડપમાં તેડી જઈને જમવા માટે બેસાડી. અભયકુમાર પીરસવા માટે જ જ રસવતીઓ મંગાવે અને તેને પીરસે તે તે સર્વ રસવતીઓના સંબંધમાં તે દંભિની વેશ્યા "કલ્પ્ય, અકલ્પ્ય, કાળાતિ-

ક્રમ, ભેળ સંભેળ” વિગેરે દૂષણો માટે પૂછ્યા કરતી હતી. તેના આવા પ્રશ્નોથી મંત્રી તેની દાંભિક ધર્મબુદ્ધિ દેખીને લાગતા ગુણના રાગવડે વિશેષ વિશેષ રંજીત થયો. હવે તે દાંભિની વેશ્યા પણ વિધિપૂર્વક ભોજન કરીને ઉભી થઇ. જમ્યા પછી મંત્રીએ તેને તાંબુલાદિક ધર્યાં, પણ તેણીએ તે ગ્રહણ કર્યા નહિ, અને કહ્યું કે—“ધર્મબંધો ! અમારે વિધવાને હવે તાંબુલની શોભા શી ? અમારે તો જિનેશ્વર મગવંતની આજ્ઞાનિરૂદ્ધ બોલવું નાહ, તેરૂં તાંબુલવડેજ મુખ્ય શોભાવવું થોડ્ય છે, દ્રવ્ય તાંબુલાદિકનો તો મેં ત્યાગ કરેલો છે.” સારપછી મંત્રીશ્વર વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્ર તથા અલંકારો તેને આપવા લાગ્યા એટલે બાહ્ય રીત્યા વિવિધ પ્રકારે વૈરાગ્ય બાવ દેખાડતી તેણીએ અતિ આગ્રહથી ધિશાયિત વસ્ત્રાભરણાદિ ગ્રહણ કર્યાં, અને મંત્રીશ્વરની સ્તુતિ કરતી તે છેવટે તેની રજ લઇને પોતાને ઉતારે ગઇ.

બીજે દિવસે તે દાંભિની વેશ્યા અલયકુમાર મંત્રીને ઘેર જઈ તેને કહેવા લાગી કે—“ધર્મબંધો ! આજે તો તમે આ બહેનની એક વિનંતિ સ્વીકારો !” અલયકુમારે કહ્યું કે—“સુખેથી જ કહેવું હોય તે કહો.” સારે તે વેશ્યાએ કહ્યું કે—“આજે જમવા માટે મારે ઉતારે આવવાની તમારે કૃપા કરવી, જથી મારો જન્મ અને જીવિતવ્ય સફળ થાય. આપના આગમનથી દરિદ્રો પુરૂષને નિવાનનો લોભ થાય તેમ મોરા મનમાં રહેલ મનોરથરૂપી વૃક્ષ અવશ્ય ફળિત થશે—મારું મન બહુજ આનંદિત થશે.” તેની આવી વિનંતિથી સરલ બુદ્ધિવાળા અલયકુમારે તેના આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો અને તેને જવાની રજ આપી. તેણે ઉતારે જઇને પોતાની ધારણા પ્રમાણે સર્વ તૈયારી કરી.

યોગ્ય અવસરે અભયકુમાર સ્વદેષ પરિવારને સાથે લઇને ભોજન
 માટે તેને ઘેર આવ્યા. તે વખતે તે દંભિનીએ અતિ આદરભાવ
 દેખાડ્યો. મંત્રી પણ તેણે આપેલા આસન ઉપર બેઠા અને સાથે
 આવેલા સેવકો બહારનો દરવાજો ઉપર બેઠા. થોડા વખત સુધી
 ધર્મભાગને અનુસરતી ગોષ્ઠી કરીને પછી તેમને તેલના મદન-
 પૂર્વક રનાન કરાવી ભોજન માટે બેસાડ્યો. વિવિધ ભક્તિવડે
 અનેક પ્રકારની સામગ્રીવાળી રસવતી પીરસવામાં આવી, અને
 ધર્મભાગને અનુસરનારી કદમ્બ અને અકદમ્બ વસ્તુઓની વાત-
 ચિત તે વેશ્યાએ ભોજનાવસરે એવી કરી કે જેથી દંભનો અંશ
 પણ અભયકુમારની કદપનામાં આવ્યો નહિ. ભોજનના અંતમાં
 દહીંને મળતા સ્વરૂપવાળી ચંદ્રહાસ મદિરા તેણે તેને પાઈ દીધી.
 ભોજનકાર્ય સંપૂર્ણ થયા પછી અભયકુમારને સુંદર આસન
 ઉપર બેસાડ્યા અને તાંબુલાદિક તેમની પાસે ધર્યાં. પછી તે
 દંભિની વેશ્યાએ શિષ્ટાચારની અનેક યુક્તિપૂર્વક વાતો શરૂ કરી,
 તેટલામાં તો ચંદ્રહાસ મદિરાના પ્રભાવથી અભયકુમારને નિદ્રા
 આવવા માંડી. પ્રાંતે મદિરાના બિળથી તેને મૂર્છા આવી ગઇ. આમ
 થતાં તુરતજ પ્રથમથી ગોઠવણ કરી રાખ્યા પ્રમાણે તેને એક રથમાં
 સુવાડ્યો, વેશ્યા પણ તેજ રથ ઉપર ચઢી ગઇ અને રથને ઉ-
 જ્જયિનીના માર્ગે તાકીદે ચલાવ્યો. પ્રથમથી ગોઠવણ કરી
 રાખ્યા પ્રમાણે સ્થાને સ્થાને જુદા જુદા તૈયાર રાખેલ રથમાં
 બેસવાવડે થોડા દિવસેમાંજ તેણે ઉજ્જયિની પહોંચી ગયા.
 મૂર્છિત અભયકુમારના હાથ પગ તેણીએ પ્રથમથીજ મજબુત
 બાંધી રાખ્યા હતા, તેજ સ્થિતિમાં ચંડપ્રધોત નૃપ પાસે અભ-
 યકુમારને તેણે રજૂ કર્યો.

હવે ચંડપ્રધોત રાજા પાસે આવ્યા પછી મદિરાથી પ્રાપ્ત થયેલી મૂર્છા ઉતરી ગઈ, એટલે આગસ છાડીને અલયકુમાર ખેઠા થાય અને આમ તેમ જોઈને વિચારવા લાગ્યો કે-‘આ શું ? મેં કોઈ વખત નહિ દેખેલ આ સ્થાને હું ક્યાંથી આવ્યો ? મને અહીં કોણ લાવ્યું ?’ આ પ્રમાણે તે વિચાર કરે છે, તેવામાં ચંડ-પ્રધોત રાજા બોલ્યો કે-“અલયકુમાર ! હું કહું તે સાંભળ. જીવી રીતે નીતિ જોણનાર, અનેક શાસ્ત્રમાં કુશળ, જોલવામાં ચતુર, પરાપદેશમાં પડિત અને બહોંતર કળાનો પાઠ કરનાર એવા પોપટને પણ બીલાડી પકેડી લે છે અને ખાઈ જાય છે, તેવીજ રીતે તું પણ બહુ ચતુર, વિજ્ઞાનીઓમાં ડાહ્યો, દેશદેશાંતરમાં તારા જીવી કોઈની બુદ્ધિ નથી તેવી ખ્યાતિવાળો, સર્વ સમયે વ્યુત્પન્ન બુદ્ધિવાળો, સમયસૂચકતાવાળો ડાહ્યો અને હુશિયાર છતાં પણ મારા રીતુદય વેશ્યાએ તને પકેડીને અત્રે આણ્યો છે; તેથી તારી બુદ્ધિ અને ચતુરાઈને ધિક્કાર છે ! તારું સર્વ સમયમાં સાવધાનપણું ક્યાં ચાલ્યું ગયું ? સત્યાસત્યની પરીક્ષા કરવાની તારી કુશળતા ક્યાં ગઈ ?” રાજાનાં આવાં વચન સાંભળીને અલયકુમારે મનમાં નિર્ણય કર્યો કે-“ખરેખર પેલાં દંભી વેશ્યાએ ધર્મના બહાનાથી મને ઠગીને અહીં આણ્યો છે.” આ પ્રમાણે મનમાં નિર્ણય કરીને અલયકુમાર બોલ્યો-“રાજા ! ધર્મના છળથી મારો ઉપર થયેલ આ બંધન મારી આબરૂને મારા મહિમાને જરા પણ ઘટાડશે નહિ; પણ ઉલટો મારો મહિમા તમારું આ કાર્ય વધારશે. વગી અમારા દેશમાં અને અમારા કુળમાં તો ધર્મના બહાનાથી આવું અકાર્ય કોઈ કરતુંજ નથી; અને તે ક્ષત્રિય કુળની તો મર્યાદાજ નથી; પરંતુ મારે તો સારું

થયું કે આ નિમિત્તે મારાં માશી તથા તેમના પતિ (માસા) નું મને દર્શન થયું. આજનો દિવસ ખહુ સુંદર અને ઉત્તમ છે." આ પ્રમાણે ચતુરાઈ યુક્ત તેના વચનથી ચંડપ્રધોતરાજ પણ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો. પછી જેવી રીતે કળાવાળો ચંદ્રમા શુક્રના ગૃહમાં રહેવાથી ઉચ્ચ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે, તેવીજ રીતે શત્રુના ગૃહમાં રહેલો પણ અભયકુમાર પોતાની ઉત્તમ કળા અને ગુણોવડે સર્વની ચિત્તપ્રસન્નતાનું કારણ થયો. રાજસભામાં બેઠેલો અભયકુમાર પ્રસંગે પ્રસંગે જુદા જુદા દેશ, શાસ્ત્ર તથા વિજ્ઞાનની અદ્ભૂત રસોત્પાદક અવસરોચિત વાર્તાઓ કહીને રાજના દીલનું રંજન કરવા લાગ્યો અને રાજનું પ્રીતિપાત્ર થઈ પડ્યો. એક ક્ષણ પણ રાજ તેને પોતાની પાસેથી દૂર રાખતો નહોતો, હમેશાં અભયકુમારની કહેલી વાતો સાંભળવાને તે તત્પર રહેતો હતો.

અભયકુમારને વેશ્યા દલ કરીને ધર્મના ઢોંગથી ઉજ્જયિની લઈ ગયા પછી તેની ગેરહાજરીમાં એક દિવસ રાજગૃહી નગરીમાં ઉંચે ચઢેલ અતિ નિબિડમેઘની ઘટાતુલ્ય અને મદુવડે જેનું અંતઃકરણ અંધ થઈ ગયું છે તેવો શ્રેણિક રાજનો સેયનેક નામનો મોટો હસ્તી તેને ખાંધવાનાં આલાનસ્તંભને ઉપેડી નાખીને નગરલક્ષ્મીના નેહર જેવા પૂરદ્વીરોને લાંગી નાખતો, સુખશ્રીના સ્થાનક પર ગૃહોને પોના આધાતોથી જુના વાસણોની જેમ ચુરી નાખતો, ગૃહરૂપ શરીરના ઈંદ્રિયોરૂપી ખીરેણ તથા ગવાક્ષોને સુંઢના આધાતવડે પાડી નાખતો, લક્ષ્મીના સ્થાનકરૂપ અટારીઓને પોતાના પગવડે તોડી નાખતો, લોઢાની તોલદાર સંકટો સાંકળોને કમળના ફલની જેમ તોડી નાખતો, મનોરમ એવા ક્રીડાખાગોને ઉપેડી નાખતો, બાળકો દહને ઉછળે તેમ સુકા-

ળને લીધે પર્વત જવડા થયેલા ધાન્યના ઢગલાઓને ચારે તરફ આકાશમાં ઉછાળતો, અતિ ક્રોધી દૃષ્ટિથી આબાળવૃદ્ધ સર્વને ચમની માફક મૃત્યુ પમાડતો અને અતિ કૂર આકૃતિવાળો થયો સતો આખી રાજગૃહી નગરીમાં સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષાળની માફક ભલવા લાગ્યો. રાજની ઓજાથી ઉપાયો કરવામાં અતિ કુશળ એવા ધણા મંત્રીઓ તથા સુમટા વિગેરેએ તેને બાંધવા માટે ધણા ધણા ઉપાયો કર્યા, પણ ક્ષયના રોગમાં જેમ મહાકુશળ વૈ-
ધના કરેલા સર્વે ઉપાયો નિષ્ફળ જાય તેમ તેમણે કરેલા સર્વે પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. ઓવી રીતે કોઇનાથી હાથીને બાંધી શકા-
ણો નહિ, ત્યારે બુદ્ધિવાળા પણ શ્રેણિક મહારાજ સમસ્ત બુદ્ધિરૂપી લક્ષ્મીના નિધાન એવા અવંતીમાં રહેલા અમયકુમાર મંત્રીશ્વરને સંભારવા લાગ્યા અને અતિ દીન થઈ જઈને વિચારવા લાગ્યા કે—“ખરેખર, આ અવસરે જો અમયકુમાર હાજર હોત, તો આ હસ્તીને એક ક્ષણમાં વશ કરી લેત. લોકોમાં કહે-
વત છે કે—‘એકડા વિનાના મીંડા નક્કામાં છે.’ તે ખરેખર સત્ય છે.” આ પ્રમાણે વિચારમૂઠ થઈ જઈને રાજ વિગેરે બેઠેલા છે, તેનામાં કોઈ બોલી ઉઠ્યું કે—“મહારાજ ! ‘બહુરત્ના વસુધરા’ પૃથ્વી ઉપર અનેક રત્નો હોય છે, તેથી મહારાજે આખી નગરીમાં પડહો વગડાવવો—ઉદ્યોગશા કરાવવી, કે જેથી ગુરુવંતમાં અધે-
સર એવો કોઈ પુરુષ આપણું આ કાર્ય કરનાર અરુચ નીકળે.” રાજએ તે વાત કમુલ કરી અને તરતજ પડહો વગડાવ્યો કે—
“હે લોકો ! હે પ્રજાજનો ! રાજની આજ્ઞા સાંભળો. જે કોઈ માણસ ભલે તે ગમે તેવી સ્થિતિવાળો હશે તોપણ આ મદાંધ થયેલા મસ્તીખોર હસ્તીને યોગીપુરુષ અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી મનને

ઠેકાણે લાવે તેમ તેના આલોનસ્તંભે લાવીને ખાંધી દેશે તેને ચંદ્રની શોભાને પણ છતે તેવી સુખાકૃતિવાળી સૌમિશ્રી નામની મારી કન્યા આપવામાં આવશે, તેમજ લક્ષ્મીના સ્થાનક-જેવા મનોહર એક હજાર આરામ, બગીચા તથા યામો આપવામાં આવશે. તેથી જે કોઈ કળાવાન હોય તેણે પ્રકટ થઈને આ હસ્તીને આલોનસ્તંભે લાવીને ખાંધવાનો પ્રયત્ન કરવો.” આ પ્રમાણે આખા નગરમાં રાજાએ પટહોદ્ધોષણા કરાવી.

આ પ્રમાણેનો પડહો વગાડતો પુરૂષ અનુક્રમે જે સ્થળે પરદેશથી ફરતા ફરતા આવીને ધન્યકુમાર રહેલા હતા તે ઘર પાસે આવી પહોંચ્યો, એટલે તરતજ હાથીને વશ કરવાનો તે પડહો ધન્યકુમારે સ્વીકાર્યો અને તેને આગળ જતો અટકાવ્યો. આ પ્રમાણે પડહોનો તેણે સ્વીકાર કર્યો એટલે સેવકપુરૂષે પડહો વગાડતા ખંધ થયા, અને રાજાને નિવેદન કર્યું કે—“સ્વામિન! એક પરદેશી મેહાપુરૂષે આ પડહોનો સ્વીકાર કર્યો છે.” રાજાએ પણ તે વાત સાંભળી, એટલે મોટા આશ્ચર્યથી તેનું હૃદય ભરાઈ ગયું અને તે પણ તે સ્થળે આવ્યો. ધન્યકુમાર પણ તે પડહો છળ્યા પછી ઘરેથી બહાર નીકળી જે સ્થળે હાથી તે વખતે ફરતો હતો અને લોકોને સખલના કરતો હતો તે સ્થળે આવ્યો. તેણે પોતે પહેરેલા બધા વસ્ત્રો તજ દીધા અને માત્ર એક વર્ણબંધ કઢોટાવડે કદી ખાંધીને હસ્તીની પાસે ગયા અને કોઈ વખત તેના માથા ઉપર, કોઈ વખત તેની નજીકમાં, કોઈ વખત પડખેના ભાગમાં, કોઈ વખત પછવાડેના ભાગમાં તેમ વસ્ત્રોના ગોળ દડાઓ ફરીને હસ્તીની આસપાસ ફેંકવા લાગ્યા. હાથી પણ તેને પકડવા માટે દોડાદોડી ફેંકવા લાગ્યો, તે વખતે ધન્યકુમાર લઘુલાઘવી

કળાથી જોવા હસતી તેની પાસે આવે કે તરત તેની પછવાડે જઈ પ્રહાર કરીને હાથીને ચક્રની માફક ફેરવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે હાથીને વશ કરવાની કળામાં કુશળ એવા ધન્યકુમારે હાથીને બહુ પ્રકારે લભાવીને અતિ શ્રમિત કરી નાખ્યો—એટલે પમાડ્યો. હાથી પણ ચારે તરફ ભટકતાં અને દોડતાં અતિ શ્રમ લાગવાથી તદ્દન મદ રહિત થઈ ગયો. જ્યારે હાથીને જ્ઞાન અંગવાળો, એદિત અને નિર્મલ થયેલો જાણ્યો, ત્યારે વાંદરાની જેમ પૂંછડું પકડીને હાથીની પીઠ ઉપર ધન્યકુમારે ચઢી બેઠા; પછી પોતાના પાદધોલિવડે તેના મર્મસ્થાનમાં પ્રેહાર કરીને અને અંકુશવડે તેને સીધો કરી દબને આકુળઆકુળ થયેલા તે હસતીને આલાન-સ્તંભ પાસે લઈ જઈને બાંધી દીધો. મગધાધિપ શ્રેણિક નૃપતિ પણ તેની હસતીદમનની અતિ ઉત્તમ કળા જોઈને હૃદયમાં બહુ રંજીત થયા અને ધન્યકુમારની પ્રશંસા કરીને બહુમાનપૂર્વક મોટા મહોત્સવ કરીને તેણે આપેલ વચનનું સૌર પોતાની સૌમશ્રી નામની અતિ રૂપવતી કન્યા તેને પરણાવી અને એક હજાર ગામો આપ્યા. બીજા પણ સુવર્ણ, મણિ, મોતી વિગેરે ઘણી અમૂલ્ય વસ્તુઓ હસ્તમેળાપક વખતે આ પીને શ્રેણિક રાજાએ પોતાના વચનને સંપૂર્ણ રીતે પાળ્યું. જેવી રીતે નવા વર-સાદના વરસવાથી પર્વતમાંથી ઉત્પન્ન થતી નદી વૃદ્ધિ પામે છે, પાણીથી ભરાય છે અને સંપૂર્ણ થઈ સતી બે કાંઠામાં ઉભરે છે તેવીજ રીતે શુષ્ક વન પશ્ચિત થવાથી ઉદિત થયેલી ધન્યકુમારની શ્રીર્તિષ્ઠી પેલડી હસતીના ભય નિવારવાથી આ આ રાજગૃહી નગરીરૂપી મંડપમાં વિસ્તારને પામી ગઈ.

શુભ ભાવયુક્ત દાનના માહાત્મ્યને દર્શાવનાર

શાલિભદ્રનો જન્મ.

૨ મગધ દેશમાં ધન, ધાન્યની સમૃદ્ધિથી ભરપૂર અને ઈંદ્રિ-
યોના સમૂહને સુખ આપે તેવી રચનાવાળું શાલિઋષિ નામે
એક ગામ હતું. તે ગામમાં કપિલમુનિએ પ્રરૂપેલ પ્રકૃતિની જેવી
સરલ પ્રકૃતિવાળી ધન્યા નામની એક ડોશી રહેતી હતી. તે
વૃદ્ધ ડોશીને તીવ્ર દારિદ્ર્યના સંગમ જેવો સંગમ નામનો એક
બહુ નમ્ર પ્રકૃતિવાળો પુત્ર હતો. તે વૃદ્ધ ડોશી ઝામના લોકાના
ખાંડવું, દળવું વિગેરે ગ્રંથકાર્યો કરતી હતી અને સંગમ ગાયોને
૧ ચારવાનું કાર્ય કરતો હતો. આ પ્રમાણે કરતાં તેઓ મહા મુશ્કે-
લીથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા હતા.

૮ એકદા કોઈ મોટા પર્વને દિવસે ગાયનાં વાહરડાઓને સં-
ગમ વનમાં લઈ ગયો. તે વખતે ત્યાં ચારવા ન્હાવેલા ખીજ
૨ ખાળકો અન્યોઅન્ય વાતો કરતા હતા તે તેણે સાંભળી. એક
ખાળકે ખીજ ખાળકને કહ્યું કે—“તું આજે શું ખાઈને આવ્યો
છું?” તેણે જવાબ આપ્યો “ખીર ખાઈને આવ્યો છું.” ખી-
જએ પણ કહ્યું—“મેં પણ ખીર ખાધી છે, આજે મોટો પર્વને
દિવસ છે, આજે તો ખીરજ ખાવી જોઈએ, ખીજનું કાંઈ
ખવાયજ નહિ.” આ પ્રમાણે વાર્તાચિત કર્યા પછી તેઓએ
સંગમને પૂછ્યું—“તેં શું ખાધું છે?” તેણે જવાબ આપ્યો—

૧ કપિલમુનિ તે સાંખ્ય મત ચલાવનારા હતા. સદ્ધિમાં પુરૂષ
અને પ્રકૃતિ બેજ છે તેવો તેનો મત છે. તેમાં પ્રકૃતિ તે સરલ
હૃદયી સ્ત્રી છે. તે પ્રકૃતિ જેવી સરલ પ્રકૃતિવાળી ધન્યા હતી
તેવું કહેવાને અત્ર આશય છે.

“કુક્સા તથા ઢોકળાં વિગેરે જે હતું તે ખાધું છે.” આ પ્રમાણેની તેની વાત સાંભળીને સર્વે તેની નિંદા કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા—“અહો ! આજે આવા પર્વને દિવસે આવું રસ વગરનું ભોજન તેં કેમ કર્યું ? આજે તો ફક્ત ખીરજ ખાવી જોઈએ.” આ પ્રમાણેની ચારવા આવેલા છોકરાઓની વીતો સાંભળીને સંગમ ઘરે આવ્યો અને ડોશીને પૂછે લીંગી કહેવા લાગ્યો કે—“હે માતા ! આજે તો મને વી તથા ખાંડવાળી ખીર ખાવા આપ.” સ્વપુત્રનાં આવાં વચનો સાંભળી તે ડોશી રેવા લાગી અને બોલી કે—“અહો ! હું એટલી બધી નિર્ધન છું કે મારા એકના એક પુત્રનો ખીર ખાવાનો મનોરથ પણ પૂર્ણ કરવાને શક્તિવાન નથી, તેથી મારા જન્મને અને જીવિતવ્યને ધિક્કારે છે !” માતાને આ પ્રમાણે રૂદન કરતી જોઈ સંગમ તો વિશેષ રૂદન કરવા લાગ્યો. તેઓનું રૂદન સાંભળી દયાળું એવી પાડોશી સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ ગઈ અને ડોશીને રેવાનું હારણ પૂછવા લાગી, સારે ડોશીએ જ રેતાં રેતાં કહ્યું કે—“હે પુન્યવંતી બહેનો ! આ મારો પુત્ર કોઈ દિવસ કાંઈ પણ ખાવા પીવાનો મનોરથ કરતો નથી. જે કાંઈ હું આપું છું તેજ ખાય છે, જરાપણ હઠ કરતો નથી. આજે કાઠને ઘેર ઝીંઘકાને ખીર ખાતાં દુખીને તે પર્ણ મારી પાસે ખીરના ભોજનની માગણી કરે છે. હું તો તદ્દન નિર્ધન છું, તેથી પૈસા વિના ખીર કેવી રીતે થઈ શકે ? તેથી હું રૂદન કરું છું.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં દીર્ઘ વચનો સાંભળીને એક પાડોશણ બોલી કે—“હું તને દુધ આપીશ.” તેનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળી બીજી બોલી કે—“હું તને ચોખા આપીશ.” ત્રીજી બોલી કે—“હું ઘી આપીશ.” ચોથીએ કહ્યું કે—“અતિ ઉન્નવલ એવી ખાંડ હું

આપીશ." આ પ્રમાણે આરે પાડોશણેએ કહ્યા પ્રમાણે વસ્તુઓ તે ડોશીને લાવી આપી. જોઈતી વસ્તુ પ્રાપ્ત થવાથી તે વક્ષ હર્ષપૂર્વક સંગમને ખીર કરી દેવામાં પ્રવૃત્ત થઈ અને બાળક પણ ભોજનની આશાના અવેલ ખનથી પ્રસન્ન હૃદયવાળો થઈને ગૃહાંગણમાં રમવા લાગ્યો. સ્થવિરાએ તરતજ ખીર તૈયાર કરી. 'કારણોનો મજબૂત યોગ મેળતાં કાર્યની તરતજ સિદ્ધિ થાય છે.' ખીર તૈયાર થતાંજ પુરમે બોલાવીને ભોજન માટે બેસાડ્યો, અને એક થાળીમાં ઘી તથા ખાંડ વિગેરેથી યુક્ત ખીર પીરસી; પછી તે પુત્રને આપીને પોતાની દૃષ્ટિ ન પડે તેટલા માટે તે બીજી સ્થળે ચાલી ગઈ. 'માતાતુ' મન પ્રતિક્ષણે અનિષ્ટની શંકાવડે ભયભીત રહ્યાજ કરે છે.' બાળક તો થાળીમાં પીરસેલી ખીરને અતિ ઉષ્ણ બનણીને તેને ઠારવા માટે હાથવડે વાયશે નાખવા લાગ્યો. એવા સમયમાં તે બાળકના મહા ભાગ્યના ઉદયવડે આકર્ષિત થયેલા મહા પુરુષેના નિવાનકપ એક મેહામુનિ માસખમણને પારણે ભિક્ષા માટે ભમતાં ભમતાં તેને ત્યાં પધાર્યા. સંગમ તે મુનિને પોતાના આંગણમાં આવેલા જોઈને તરત ઉભો થઈ બહાર નીકળી મુનિમહારાજને પોતાના ઘરમાં લઈ ગયો અને વિવેકથી ભરેલા હૃદયવડે ખીરનો થાળ ઉપાડીને અતિ ઉત્કૃષ્ટ ભાવવડે તે થાળમાં રહેલી બધી ખીર મુનિને શુદ્ધ ભાવથી વહોરાવી દીધી. પછી સાત આઠ પગલા સુધી તેમને વળાવીને વારંવાર તેમને પ્રણામ કરતો સંગમ બાળક ઘરમાં પાછો આવ્યો અને ખાલી થાળ ગ્રહણ કરીને આંગણીવડે તેની આસપાસ ચોંટેલી ખીર ચાટવા લાગ્યો, તે બાળક મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! આજે મારો પૂર્ણ ભાગ્યોદય થયો કે મુનિ મહારાજ મારી જવા શંક

આપેલ દાન લેવાની કૃપા કરી. હું ઘણા ગૃહસ્થાને ઘેર પણ જોઈ છું કે ભિક્ષા માટે આવેલા મુનિ મહારાજને તેઓ વારંવાર વિજ્ઞાપિ કરે છે; તો પણ મુનિ મહારાજઓ કાંઈક લે છે અને કાંઈક લેતા નથી. મેં તો માત્ર વિનંતિ કરી કે તરતજ પ્રસન્ન ચિત્તથી મુનિરાજ મારા ગૃહમાં પધાર્યા અને બધી ખીર વહોરી, તેથી હું વિશેષ ધન્ય અને ભાગ્યશાળી છું.” આ પ્રમાણે તે પોતે કરેલા દાનની વારંવાર સ્તુતિ મોઢના કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે તે વિચારે છે તેટલામાં તેની માતા ડોશી ઘરમાં આવી અને ખાલી થાળને બાળક આપે છે તે જોઈ તેને વિચાર થયો કે—“અહો ! મારો પુત્ર હમેશાં આટલી બધી ભૂખ સહન કરતો દેખાય છે.” આ પ્રમાણે ચિંતવતીને બાકી રહેલી ખીર ડોશીએ તેને ફરીથી પીરસી અને કહ્યું કે—“ભાઈ ! તારો ખીરનો મનોરથ આજે પૂર્ણ થયો કે ?” બાળકે કહ્યું—“હા માતાજી.” આ પ્રમાણેની વાતચિતમાં પણ પોતે જ મુનિને દાન આપ્યું હતું તે તેણે કહ્યું નહિ. ‘દાન દઈને તેનો પ્રકાશ કરવાથી તેનું કૃણ સ્વરૂપ થઈ જાય છે.’

હવે તે બાળક ખીર ખાઈને ઉઠ્યો, પરંતુ તેજ રાત્રે તે બાળકને અતિ સિનગ્ય લોજન કરવાના કારણથી અજીર્ણ થયું અને તેને લીધે વિશચિક્ર-કોલેરાનો વ્યાધિ થયો. તે વખતે મહા વેદનાને ભોગવતો તે બાળકે વિચારવા લાગ્યો કે—“મેં આખાં ભવમાં બીજાં કાંઈ પણ સુકૃત કર્યું નથી, માત્ર આજેજ મારા મોટા ભાગ્યોદયવડે મુનિરાજને દાન આપ્યું છે, તે માટે આપેલું દાન મને સંકુળ થયો. મારે તો તેજ મુનિ મહારાજનું શરણ છે.” આ પ્રમાણે પોતે કરેલ સુકૃતને સહર્ષ વારંવાર સંભારતો અને

અનુમોદતો તે બીજાક વિશ્વચિકાના વ્યાધિવટે તે રાત્રિમાંજ મૃત્યુ પામ્યો અને મૃત્યુ પામીને શ્રેણિક મહારાજની રાજ્યધાની રાજગૃહીમાં દાનપુણ્યના મહિમાવટે સર્વ શ્રેષ્ઠિઓમાં મુખ્ય અને અનેક કોડ દ્રવ્યના ધણી ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીની ભદ્રા નામની ભાર્યાની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તે બાળક જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે તેની માતાએ સ્વમમાં શાળિનું ક્ષેત્ર કળેલું જેયું તે વાત તેણીએ શ્રેષ્ઠીને કરી. શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“તમે જે સ્વમ જેયું, તે બહુ ઉત્તમ છે. આ સ્વમના અનુભવથી તમારો પુત્ર કુળના આભૂષ તુલ્ય થશે અને જ્યારે મમને પુત્ર થશે ત્યારે આપણે તેનું ‘શાલિભદ્ર’ એવું ગુણનિષ્પન્ન નામ પાડશું.” આ પ્રમાણેનું શ્રેષ્ઠીનું વચન સાંભળીને ભદ્રામાતા હર્ષપૂર્વક ગર્ભનું પ્રતિપાલન કરવા લાગ્યા. ગર્ભનો સમય પૂર્ણ થતાં ભદ્રામાતાએ સૂર્યની જેવી કાંતિવાળો પુત્ર પ્રસવ્યો. તે પુત્રના પ્રસવથી અત્યંત આનંદ પામેલા ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ પાર દિવસ સુધી મોટા મહોત્સવ કર્યો. પારમે દિવસે સ્વજન કુટુંબાદિક સર્વને જમાડ્યા અને વસ્ત્રાભૂષણથી અલકૃંત કર્યા; પછી સમૂહે કુટુંબના માણસો અને જ્ઞાતિના સમૂહની સમક્ષ પ્રથમની ધારણા પ્રમાણે પુત્રનું “શાલિભદ્ર” એવું નામ પાડ્યું. ત્યારબાદ પાંચ ધાત્રીઓથી લાલન પાલન કરાતો શાલિભદ્રકુમાર અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. યોગ્ય ઉંમર થતાં તેના કુળને ઉચિત સર્વે કળાઓ તે શીખ્યો. અનુક્રમે યુવતિ સ્ત્રીઓના મનને હરણ કરનાર સુંદર યૌવન વર્ણ તેણે પ્રાપ્ત કર્યું. ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ બીજીશ રૂપવાન કન્યાઓ સાથે તેનું લગ્ન કર્યું. પછી પૂર્વે આપેલા મુનિદાનથી બાંધેલા પુણ્યના ઉદયવટે હમેશાં સુખલીલાપૂર્વક આનંદથી શ્રીહાવિલાસ કરતો શાલિભદ્રકુમાર

સુખે સુખે દિવસો પસાર કરવા લાગ્યો.

હવે સમસ્ત બુદ્ધિના એક સ્થાનરૂપ અભયકુમાર દેશાંતરમાં ગયો. ચંડપ્રદોતે મોકલેલ વેસ્થા ધર્મબળથી છળીને તેને ઉજ્જ-યિની લઘ ગઘ, તે વાતની ખબર રોજગૃહીમાં સર્વત્ર પડી જવા-થી લુચ્યા, ધૂર્ત, કટખુદ્ધિવાળા, દાંલિક, હગો વિગેરે હલકા લોકો ગામના લોકોને છેતરવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. એક દિવસ એક આંખે કાણો કોઠ ધૂર્ત અવસર જાણીને ઉત્તમ વ્યવહારીનાં કપડાં પહેરી જાણે કે મૂર્તિમાન દંભ હોય તેવા ગોબદ્ર શ્રેષ્ઠીને ગૃહે આગ્યો અને તેમને નમસ્કાર કરીને ધનવડે ધનદ તુલ્ય તેની પાસે બોલ્યો—“હે ગોબદ્ર શ્રેષ્ઠી ! આપ મને પીછાણો છો ? આપની સ્મૃતિમાં હું આવું છું ?” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું—“તમે કાણ છો ?” ધૂર્તે કહ્યું—“પહેલાં આપણે ચંપાનગરીએ સાથે ગયા હતા, ત્યાં બીજા પણ ઘણા વ્યાપારીઓ આવ્યા હતા, હું પણ વ્યાપાર કરવામાં પ્રવૃત્ત થયો હતો, પણ ઇચ્છિત દ્રવ્ય વગર મારાથી બરોબર વ્યાપાર થતો નહિ, તેથી હું ચિંતાતુર રહેતો હતો; પછી તમને પરીપકાર કરવામાં તપર એક ઉત્તમ સદ્ગૃહસ્થ જાણીને હું તમારી પાસે આવ્યો હતો અને તમને મેં કહ્યું હતું કે—“હે શ્રેષ્ઠી ! મારે એક લીધે દ્રવ્યની જરૂર છે, તેથી મને એક લેલ દ્રવ્ય આપો. તમે જો લક્ષ દ્રવ્ય મને આપશો તો તે દ્રવ્યવડે હું વ્યાપાર કરીશ, લાલ મેગવીરા, અને વૃદ્ધિ પામેલું તમારું દ્રવ્ય વ્યાજ સહિત તમને પ્રણામ કરીને હું પાછું આપી જઈશ; કેમકે જે કાંઈ કરજ હોય છે, તે દાસ થઈને પણ દેવું જ પડે છે, દીધા વિના છુટકા થતો નથી. જો તમને મારો વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો હું મારા શરીરના સારભૂત એક મારી ચીજ તેને બદલે તમારે ત્યાં ધરણે

મૂકું; સમય આવ્યે તે લક્ષ દ્રવ્ય આપીને હું મારી આંખ પાછી
 લઈ જઈશ. આ પ્રમાણે કહીને મારી એક આંખ તમારે ત્યાં
 ધરેણે મૂકીને હું એક લક્ષ દ્રવ્ય તમારી પાસેથી લઈ ગયો હતો.
 તમારા તે દ્રવ્યવડે મેં મોટો વ્યાપાર કર્યો, મોટો વ્યાપાર કરવાથી
 તથા ઉઘમ કરવાથી થયું દ્રવ્ય મને મળ્યું, આ બધું તમારા
 ઉપકારવડે જ બન્યું છે, તેમ હું તો માનું છું. હવે હે શ્રેષ્ઠ!
 આ તમારું મને આપેલું લક્ષ દ્રવ્ય આજ સહિત અહણ કરો
 અને સૂર્યજ્યોતિની પ્રભાને તુલ્ય માફ નેત્ર મને પાછું આપો.”
 આ પ્રમાણેનાં તે ધૂતારાનાં મિષ્ટ પિણ કપટયુક્ત વચનો સાંભળી
 પ્રત્યુત્તર આપવામાં ચતુર એવા ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ ઘણી ઘણી નમ્ર
 યુક્તિઓવડે તેને સંમતિ આપી, પણ તે કોઈ રીતે માન્યો નહિ;
 પરંતુ ઉલટો બહુ વાચાળપણથી અનેક યુક્તિઓપૂર્વક વચન
 રચના કરીને તેણે તો કંઈ એ કરવા માંડ્યો. તે બોલ્યો કે—
 “કરોડો દ્રવ્ય આપવાવડે પણ ન મળી શકે તેવું માફ લોચન તમને
 મળવાથી તમે લોભસમુદ્રમાં ડૂબો નહિ. આવી રીતે જૂઠું બોલવું
 તે તમારી જવા મોટા વ્યાપારીને બીલકુલ છાજતું નથી! જેવી
 આખા નગરમાં તમારી ભલમનસાઈ કહેવાય છે તે સાચવી રાખવી
 અને તેનું મહત્વ આજીવન થવા ન દેવું તેમાંજ તમારી શોભા છે.
 જો તમે આ પ્રમાણે વિરૂદ્ધ વચનો ઉચ્ચારશો—મોટું બોલશો તો
 લોકોમાં તમારી સામે વિરૂદ્ધતા પ્રગટ થવાથી તમે મોટી આપ-
 દામાં પડશો! તમારી મહત્વતાનો અને આબરૂનો નાશ થશે!
 માટે તમારી ભલમનસાઈ અખંડિત રહે તે પ્રમાણે તેનું રક્ષણ
 કરો! વળી આજ સુધી તો મારી આંખ તમારે ઘેર ધરેણે મૂકી
 જવાથી લોકોએ મને ‘કાણા’ ના ઉપનામથી બોલાવ્યા કર્યો, તે મેં

સહન કર્યું, પણ હવે તો ઇષ્ટ દેવની કૃપાથી જોઈએ તેટલું દ્રવ્ય મને પ્રાપ્ત થયું છે, તેથી માર્કે લોચન વિઘર્માને હોવા છતાં અને તે લોચન છોડાવી શકાય તેટલો ધનલાભ પણ મને થયેલ છતાં લોકોનું એવું વચન હું હવે શા માટે સાંભળું અને સહન કરું ? તેથી મને મારી ચક્ષુ પાછી આપો ! વળી જો તમારી જેવા ઉત્તમ પુરૂષો પણ ઉત્તમ વસ્તુ ઘરેણે મૂકવા આવે એટલે પાછી આપેનાં આવું જૂઠું બોલશે તો જગત્માં શુદ્ધ વ્યવહારને જલજિગિજ દેવાશે. જગત્માં કોઈના ઉપર વિશ્વાસ કરવા જેવું રહેશેજ નહિ ! જગત્ની ચક્ષુરૂપે શ્રી સૂર્યનારોયણ જો અધકાર કરશે તો પાછી આપ્યા જગત્ ઉપર પ્રકાશ કરવા કોણ સમર્થ થશે ? જો ચંદ્રમા વિષ વરસાવશે તો પાછી જગત્ને સંતોષ કાનાથી થશે ? કોણ જગત્ને શીતળતા આપશે ? તેથી હે ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠિ ! જો તમે કલ્યાણને ઇચ્છતા હો તો મને મારી ચક્ષુ પાછી આપો, મારે બીજું કંઈ પણ જોઈતું નથી ! ચક્ષુ સિવાય હું બીજું કંઈ લેવાનો નથી.” આ પ્રમાણેનાં ધૂર્તનાં વચનો સાંભળીને ગોભદ્ર શેઠને શું કરવું તે કંઈ સુઝયું નહિ, તેદિહમૂઢ બની ગયા, અને તે ધૂર્તને સમજાવવા માટે બીજા મોટા શેઠીઆઓને બોલાવ્યા. તે વ્યવહારીઆઓએ સામ, દામાદિ ઉપાયોવડે તથા અનેક યુક્તિઓવડે તેને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે સર્વ યુક્તિઓ વિજળીના કણીઆઓમાં અગ્નિની જેમ નિષ્ફળ ગઈ. તે જરાપણ સમજ્યો નહિ. હવે જ્યારે ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ જવાબ ન આપ્યો—પોતાની આંખ પાછી ન આપી ત્યારે તે ધૂર્ત નેટની જેમ કપટકળા કેળવતો શ્રેણિક મહારાજની સભામાં ગયો, ત્યાં દુરિયાદ કરી અને વ્યંગ્યાર્થથી ગભિર એવાં સમયની હાનિ

સૂચવનારાં વચનો એવી રીતે બોલવા લાગ્યો કે રાજની સભા શોભાવનારા એવા સર્વ પ્રધાનો પણ તેને પ્રત્યુત્તર દેવાને શક્તિવાન થયા નહિ. સર્વ પ્રધાનો અને સભાજનો તે ધૂતનાં કુચુક્તિયુક્ત વચનો સાંભળીને દિડ્મૂઢજ બની ગયા, અને એક બીજાના મોઢા સામું એવા લાગ્યા—કોઈએ કોઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તે વખતે બધા સભાસદોની આવી અવસ્થા જોઈને શ્રેણિક મહારાજ અભયકુમારને સંભારવા લાગ્યા અને તેની વિરહવ્યથા યાદ કરીને કહેવા લાગ્યા કે—“હે પ્રધાનો ! હે સભાજનો ! જે આ અવસરે અભયકુમાર હાજર હોત, તો આ કળહ સમાવવામાં આટલો વિલંબ ન થાત. જે સૂર્ય પ્રકાશતો હોય તો અંધકારનો સમૂહ કેવી રીતે વિલાસ કરી શકે ? એક અભયકુમાર વિના મારી આવી મોટી સભા પણ મને હર્ષ કરાવનારી નિવડતી નથી. જેવી રીતે ચંદ્રમા વિના રાત્રી બીલકુલ શોભા ધારણ કરતી નથી, તેમ અભયકુમાર વિના મારી આ સભા શોભા રહિત થઈ ગઈ છે.” આ પ્રમાણેનાં રાજનાં વચન સાંભળી એક પુરૂષે કહ્યું—“સ્વામિન ! નગરમાં એવી પટહોદ્ધોષણા કરાવો કે—આ નગરમાં એવો કોઈ બુદ્ધિમાન છે કે જે ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીની બાબતમાં સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી આપીને બધું કાર્ય સરલ કરી આપે; જે હોય તો તેણે પ્રગટ રીતે બહાર આવવું.” તેની સૂચના પ્રમાણે રાજને વિચાર થવાથી અને ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીનો પણ તેજ પ્રમાણે અભિપ્રાય થવાથી આખી રાજગૃહી નગરીમાં ત્રિપથ ચતુષ્પથમાં સર્વત્ર એવો પડહ વગડાવ્યો કે—“જે કોઈ બુદ્ધિશાળી પુરૂષ આ કપટી માણસને તેના કપટયુક્ત પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપીને તેને નિરતર કરશે અને ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીની ચિંતા મટાડશે તેને ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠી બહુ મહિ સહિત પોતાની પુત્રી પસંદાવશે અને રાજ પણ તેને બહુ

સન્માન આપશે.” આ પ્રમાણે વગાડાતો પડેલ જ હેઠાણે સંત પુરૂષોમાં આદરમાન પામેલ ધન્યકુમાર રહેતા હતા ત્યાં આવ્યો. તે વખતે કૌતુકથી આકર્ષણ પામેલ ચિત્તવાળા અને કપટરૂપી અધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્ય જેવા ધન્યકુમારે તે પડેલ છબ્બો અને એક ઉત્તમ અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને તે રાજસભામાં ગયા. રાજાને નમસ્કાર કરીને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા, રાજાએ તેને બહુમાન આપ્યું અને તે ધૂર્તાની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. ધન્યકુમારે તે હકીકત સાંભળી જરા હસીને રાજાને કહ્યું કે—“મહારાજ ! આપના પ્રતાપથી એક ક્ષણમાત્રમાં શિવ હું તેને નિરૂત્તર કરી દઈશ, માટે આપે જરા પણ ચિંતા કરવી નહિ.” ત્યારબાદ જ્યારે શ્રેષ્ઠીને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે—“હે શ્રેષ્ઠી ! આ હતા; ધૂર્ત રાજસભામાં કપટકળા કેળવવા આવે ત્યારે હું તમને કહે છું તે પ્રમાણે તમારે તેને ઉત્તર આપવો.” આ પ્રમાણે કહી શું ઉત્તર દેવો તે સમજાવીને ધન્યકુમાર રાજાની રજલઈ સ્વસ્થાને આવ્યો.

બીજા દિવસે રાજાની આજ્ઞાથી રાજસભામાં સર્વે સભાજનો અને ગામના લોકો પણ આવ્યા. ધન્યકુમાર પણ સમય થયો ત્યારે આવ્યા. પછી પેલા ધૂર્ત ઘણી ચુકિતઓ સાથે પોતે ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીને ઘેર ઘરેણે મુકેલ ચક્ષુની માગણી કરી. તેની માગણી થતાં જ ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ સમસ્ત સભ્ય જનોની તથા રાજાની સમક્ષ તે વિવાદની શોભા માટે ધૂર્તાને કહ્યું કે—“હે ભાઈ ! તે તારી ચક્ષુ મારે ઘેર ઘરેણે મૂકી હશે તે વાત સત્ય જ હશે, તારું કહેવું બીલકુલ ખોટું નહીં હોય, પણ મારે ઘેર ડાખલાઓમાં આ પ્રમાણે ઘરેણે મૂકાયેલી હોય તો ચક્ષુઓ પડેલી છે, તેથી તેમાં તારી ચક્ષુ કદ તેની બીલકુલ ખબર પડતી નથી અને જો કાઈને બદ

૧ કોઈની યશ્તુ અપાઘ જાય તો શાસ્ત્રમાં તે માટે મહાપાપ કીધેલું છે. સર્વે માણસોને પોતપોતાની વસ્તુઓ તેમાં ખાસ કરીને યશ્તુ તો બહુજ પ્રિય હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘પૃથ્વતું મંડન નગર છે, નગરનું મંડન તેનાં ઉત્તમ ગૃહો છે, ઉત્તમ ગૃહોનું મંડન ધન છે, ધનનું મંડન કાયા છે, કાયાનું મંડન મુખ છે, અને મુખનું મંડન યશ્તુ છે.’^૧ મનુષ્યોને યશ્તુ આખા શરીરમાં સાર-ભૂત છે. વળી અતિ જરૂરી કાર્ય આવી પડે ત્યારેજ પોતાની અનિપ્રિય વસ્તુ પણ ધરેણે મૂકીને માણસો ધન લાવે છે અને ધન ધીરનારાના વ્યાપારી પણ ધરેણે મૂકાયેલી વસ્તુઓ લઈને આવેલખ ન થાવીરે છે; તેવી સહવ્યાપારીઓની પદ્ધતિ છે. હવે કેવી રીતે વિખીજી યશ્તુ મને આપ, કે જેથી તેની સરખી મે-
 ૨ જાત-ઓળખીને હું તારી પ્રથમની યશ્તુ અહિં હાજર કરું. ” આ પ્રમાણેની ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીની વાણી સાંભળીને જેવી રીતે કાળ ભરવામાં યુક્તેલ વાંદરો અથવા દાવ નાંખતાં યુક્તેલ જુગારી વિલખો થઈ જાય, તેવી રીતે તે ધૂર્ત પણ પોતાની યશ્તુ આપવાને અશક્ત હોવાથી વિલખો થઈ ગયો. આ પ્રમાણે ધન્યકુમારની વિચક્ષણતાથી ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીએ વાપરેલ બુદ્ધિવડે ધૂર્તની વાણી ખમ થઈ ગઈ અને તેણે કરેલી કપટરચના ઉઘાડી પડી જવાથી ઘણા પ્રકારની વિડંબના કરીને તેને દેશમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યો.
 ૩ હવે ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠી જેવી રીતે રાહુના પંજમાંથી મૂકાયેલ ચંદ્રમા શોભે તેમ યશ અને લક્ષ્મીવડે અધિક શોભવા લાગ્યો. લોકોએ કહેલી ધન્યકુમારની બુદ્ધિના વિલાસની તથા ચતુરાઈની વાતો સાંભળીને સોમશ્રી અને કુસુમશ્રી (ધન્યની બંને પરિણીત

૧ પૃથિવ્યાં હિ પુરં સારં, પુરં ગૃહે ગૃહે ધનમ્ ।

ધનેડપિ કાય ક.યેડપિ, વક્ત્ર દક્ત્રેડપિ ચક્ષુષી ॥

પત્નીઓ) પણ બહુ આનંદ પામી. ગોભિદ્રે શ્રેષ્ઠીની પુત્રી સુભદ્રા પણ ધન્યકુમારના ગુણોથી અત્યંત રંજીત થઈ સતી તેને પરણવાને ઉત્સુક થઈ ગઈ. ધન્યકુમારને કન્યાદાન આપવામાં આતુર થયેલા ગોભિદ્રે શ્રેષ્ઠીના સ્વજન સંબંધીઓ પણ શ્રેષ્ઠીને પ્રેરણા કરવા લાગ્યા. ગોભિદ્રે શ્રેષ્ઠીએ ક્રોડથી પણ અધિક ધન કન્યાદાનમાં આપીને વિવિધ પ્રકારના મહોત્સવો કરી પોતાની સુભદ્રા નામની પુત્રી ધન્યકુમારની સાથે પરણાવી. ધન્યકુમાર પણ ગુણપ્રાપ્ત થયેલી તે સુભદ્રાને રામ બનકીને પરણે તેવી રીતે પરણ્યા અને પોતાને ઘેર લાવ્યા. પ્રભુના, ઉત્સાહ અને મંત્રીઓવડે જીવી રીતે રાજ શોભે તેવી રીતે ત્રણ પ્રિયાઓથી પરવરેલો પણ અતિશય શોભવા લાગ્યો.

હવે ગોભિદ્રે શ્રેષ્ઠી પણ પોતે અખંડિત આબરૂવાળા રંગાથી તથા સુભદ્રાને પરણાવવાથી કૃતકૃત્ય થયા એટલે શ્રીમાન મહાવીર પરમાત્મા સમીપે જઈને તેઓએ ચારિત્ર પ્રહણ કર્યું અને સમ્યગ્ વિધિપૂર્વક તેનું આરાધન કરીને સ્વર્ગમાં ઉત્તમ જાતિના મહદ્દિક દેવ થયા. તેમણે જ્ઞાનવડે પુન્યના નિધિરૂપ પૂર્વ ભવના પુત્ર શાલિભદ્રને જોયા, એટલે પુત્રપ્રેમથી અને શાલિભદ્રના પૂર્વના પુણ્યથી આકર્ષાઈને તેઓ હમેશાં તેને ઘેર બત્રીશ પ્રિયાયુક્ત શીલીસંદ્ર માટે ત્રીશ નિધિતુલ્ય ત્રીશ પેટીઓ આકાશમાંથી ઉતારવા લાગ્યા. એ દરેક પેટીમાં ત્રણ ત્રણ ખાના પાડેલા હતા. તેમાંના પહેલા ખાનામાં મૃગમદ (કસ્તુરી) વિગેરે દૈવી સુગંધી વસ્તુઓ તથા ઉત્તમ જાતિના વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો મૂકવામાં આવતા હતા, દ્વિતીય વિભાગમાં મણિ, રત્ન વિગેરેથી શોભાયમાન જુદી જુદી જાતિના સ્વચ્છિત્તને રંજન કરે તેવા ઉત્તમ દૈવી

આભરણો રાખતા હતા, અને ત્રીજા પંડમાં જુદીજુદી ઉત્તમ રાજ-
 દ્રવ્યો ભેળવેલી નાના પ્રકારની મીઠાઈઓ, ઘેખર, મોદક વિગેરે સ્વા-
 દિષ્ટ ખાદ્યો, ઉત્તમ પ્રકારની ભોજન સામગ્રીઓ, દ્રાક્ષ, ખજૂર, અ-
 ખોડ, કદલી (કેળાં), આંખા, નારંગી વિગેરે સુકા તથા લીલાં ફળો,
 તાંબુળ વિગેરે ખાદ્ય પદાર્થો રાખેલા નીકળતા હતા. આ પ્રમાણે તે-
 ૨ ત્રીજા પેટ્રીઓમાંથી સર્વને ભેઠતી વસ્તુઓ નીકળતી હતી. હમેશાં
 આવતી નવી નવી પેટ્રીઓમાંથી નીકળતા વસ્ત્ર, આભરણ વિગેરે
 ૨ તેઓ પોતપોતાના ભોગમાં લેતા હતા અને આગલા દિવસનાં વપ-
 રાયેલા વસ્ત્રાભરણાદિકને 'નિર્માલ્ય' ગણીને એક કુવામાં નાખી
 દેતા હતા. આ પ્રમાણે ભોગ્ય વસ્તુઓ ગોભદ્રદેવ શાલિભદ્ર અને
 જનરીતેત્રીશે પત્નીઓ માટે હમેશાં મોકલતા હતા અને શાલિ-
 ૩ ભદ્ર પણ્ય મચ્છાપૂર્વક નિઃશંકપણે દિવ્ય વસ્તુઓથી મળતા સુખો
 આ પ્રમાણે મળતો સતો આનંદથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો. આ બંધુ
 ભક્તિપૂર્વક મુનિમહારાજને અખંડિત આપેલ દાનનું ઉત્તમ ફળ
 પ્રગટ થયું હતું. અખંડિત ધારાથી અને અખંડિત ભાવથી આપેલ
 ૪ ઉત્તમ મુનિદાનથી આ ભવમાં અને પરભવમાં જે અક્ષય સુખ
 મળે છે, તેનું શાલિભદ્ર ઉત્તમ દૃષ્ટાંત છે. ગોભદ્રદેવ પણ તેના દાન-
 પુણ્યના મહિમાથી ખેંચાઈનેજ ઉપર પ્રમાણેની ભોગ્ય વસ્તુઓ
 પૂરી પાડતા હતા. તેથી હે ભગ્ય જીવો! જે દેવગર સાધુ મુનિ-
 રાજને દાન આપવાના કાર્યમાં અતિશય આદર કરજો; તેજ આ-
 ભવ પરભવ સુધારનાર અને છેવટે પરમાનંદપદ અપાવનાર છે.

ઇતિ શ્રી જિનકીર્તિ સૂરિના રચેલા પદ્યબંધ દાનકલ્પદ્રુમ

ઉપરથી રચેલા ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યચરિત્રના પાંચમા

પદ્યવનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

૫૪ પલ્લવ.

દર્મીરૂપી વધૂના ક્રિડાગૃહ તુલ્ય રાજગૃહી નગરી-
માં એક વખતે પુણ્યવંત ધન્યકુમાર સાતમાળની
હવેલીમાં ઉપલે માળે લીલાથી ચથેગિસત હાસ્ય
વિનોદાદિક સુખ ભોગવતા આનંદ કરતા હતા; તે
અવસરે આમ તેમ જોતાં રસ્તા ઉપર તેઓએ
દષ્ટિ કરી, એટલે અતિ દીન દશાને પામેલા, વનચરપશુની જવા
રંક થઇ ગયેલા, તિરસ્કાર ઉપજે તેવા, રસ્તાની ધૂળથી ખરડાયેલા
અને જીર્ણ વસ્ત્રો પહેરેલા પોતાની માતા, પિતા તથા અંધુઓને
તેણે દીઠા; તેમને દેખીને મનમાં અતિ વિસ્મિત થઈ ધન્ય-
કુમાર વિચારવા લાગ્યા કે:—“અહો ! કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર
છે ! આ મારા આખા કુટુંબને અનેક કાટિપ્રમાણ ધન તથા
ધાન્યાદિકથી ભરેલા ગૃહમાં મૂકીને હું અત્રે આવ્યો હતો, તે
છતાં તેમની આવી સ્થિતિ થઈ ! ખરેખર ‘કરેલ કર્મથી
છોડાવવાને કોઈ સમર્થ નથી.’ એવું જિનેશ્વર ભગવાનનું
વચન સત્ય છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સેવકોને મોકલી તેમને
સર્વને તેણે પોતાના ઘરમાં બોલાવ્યા અને નમસ્કાર કરીને વિનય-
પૂર્વક અંજલિ જોડી સ્વચ્છ અંતઃકરણપૂર્વક પિતાને પૂછવા
લાગ્યા કે—“હે પિતાજી ! બહુ લક્ષ્મીવાળા આપની આવી નિર્ધન

અવસ્થા કેમ થઈ ? છાયાનો આશ્રય લઈને બેઠેલાઓને તાપની પીડા કદિ પણ થતી નથી.' આ પ્રમાણેની ધન્યકુમારની વાણી સાંભળીને ધનસાર બોલ્યો—'વત્સ ! તારા પુણ્યથી આવેલી લક્ષ્મી તું ઘેરથી નીકળ્યો કે તરતજ જેવી રીતે અતિ સ્ફુટ એવી ચેતના પણ દેહમાંથી જીવજતાં તરતજ તેની સાથે ચાલી બંધ છે, તેવી રીતે તારી સાથેજ નીકળી ગઈ. 'કેટલુંક ધન ચોરો ચોરી ગયા, 'કેટલુંક અગ્નિથી બળી ગયું', 'કેટલુંક જળથી નાશ પામ્યું', ભૂમિમાં દાટેલું કાયલાડપ થઈ ગયું' અને અદૃશ્ય પણ થઈ ગયું. આ પ્રમાણે સર્વ ધનનો નાશ થઈ ગયો. પ્રચંડ વાતથી જેવી રીતે ધન ધરાવાળો મેઘ પણ વીખેરાઈ બંધ, તેવી રીતે તારાથી પ્રાપ્ત થયેલી પ્રભુતા અને સંપદા પણ નાશ પામી અને છેવટે પેટ ભરવાની પણ મુશ્કેલી થઈ પડી, ત્યારે નગરને અમે છોડી દીધું અને ગામે ગામ ભ્રમતાં 'રાજગૃહી મોટી નગરી છે' એમ સાંભળીને અમે બધા અહીં આવ્યા. પૂર્વે કરેલા કાંઈ પુણ્યના હૃદયથી આજે તારું દર્શન થયું અને દુર્દશા નાશ પામી.' આ પ્રમાણેની તાતની વાણી સાંભળીને સ્વચ્છ આત્માવાળા ધન્યકુમાર પણ તેમનું દુઃખ હૃદયમાં પ્રતિબિંબિત થવાથી દુઃખી થયા. 'સજ્જનો સ્વભાવથીજ એવા હોય છે.' સજ્જનો માટે કહ્યું છે કે:—

સજ્જનસ્ય હૃદયં નવનીતં, યદ્વદન્તિ કવયસ્તદલીકમ્ ।

અન્યદેહવિલસત્પરિતાપાત્, સજ્જનો દ્રવતિ નો નવનીતમ્ ॥

'કવિઓ સજ્જન પુરૂષોના અંતઃકરણને માંજલુની જેવું કોમળ કહે છે, પણ તે ખોટું છે; સજ્જનનું હૃદય તો બીજાના દેહમાંથયેલા પરિતાપથી પણ દુઃખિત થાય છે, અને માખણ તેવી રીતે દ્રવતું નથી, તેથી તે માખણ કરતાં પણ વધારે કોમળ છે.'

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં ધન્યકુમારે મનમાં વળી બીજો વિચાર કર્યો કે—“મારા પિતાશ્રી તથા બંધુઓ વિગેરે આવા રાંક વેષથી આ નગરમાં આવે અને મારા ઘરમાં રહે તે યુક્ત નથી, આમ થાય તો તો ઘરમાં કામ કરનારા નોકરો પણ તેમનું બહુમાન કરે નહિ. લોકોમાં પણ કહેવાય છે કે—‘વેષના આડંબર ચિનાના મોટા માણસોની પણ અવજ્ઞા થાય છે. મલીન વસ્ત્રધારી મહેશને પણ કાઠી મૂકવાપણું શું નથી પ્રાપ્ત થયું?’ વળી મોટા શેઠીઆઓમાં ‘આ મારા બંધુઓ વિગેરે નિર્ધન છે’ એમ ન કહેવાય અને તેવી લઘુતા તેમને ન મળે તેજ ઉત્તમ છે. હજી સુધી કોઈએ આ વાર્તા એત્રે પણ જાણી નથી, તેથી ગુપ્ત રીતે હું તેમને નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં મોકલાવી દઉં અને સાંથી ઉત્તમ વસ્ત્રો તેમને પહેરાવીને મોટા આડંબર અને સન્માનપૂર્વક હું તેમને મારે ઘેર તેડી લાવું.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ધન્યકુમારે ઉત્તમ વસ્ત્રો અને આભૂષણો વિગેરે આપી રથાદિકની અંદર ગુપ્ત રીતે બેસાડીને તેમને નગર બહાર મોકલી દીધા. નગરની બહારના કોઈ ઉદ્યાનમાં લઈ જઈને નોકરોએ સુગંધી તૈલાદિકવડે મદન કરી સર્વને સ્નાન કરાવ્યું, વસ્ત્રાભરણાદિકથી અલંકૃત કર્યા અને ઉત્તમ પ્રકારના રથાદિક સુખાસનોમાં તેમને બેસાડ્યા. સાર પછી પૂરું સંકેત કર્યા પ્રમાણે નિયત કરેલા પુરુષોએ આવીને ધન્યકુમારને વધામણી દીધી કે—“સ્વામિન્ ! નગરના ઉપવનમાં આપના પૂજ્ય પિતાશ્રી તથા વડીલ બંધુઓ આવેલા છે.” તેથી વધામણી આપનારને હર્ષપૂર્વક દ્રવ્યાદિક દેવાવડે રાજી કરીને ઘોડા, રથ, સિપાઈ વિગેરે પરિવારથી તથા અનેક મોટા શ્રીમંત શ્રેષ્ઠીઓથી પરવરેલા ધન્યકુમાર તેમને તેડી લાવવાને

ઉપવનમાં ગયા. દૂરથી પિતાનાં દર્શન થતાંજ વાહનમાંથી નીચે ઉતરીને હર્ષપૂર્વક પિતાજીના પદયુગ્મમાં પડી, પ્રણામ કરીને તે બોલ્યા કે—“આજનો મારો દિવસ સફળ થયો, આજે મારા સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ, આજે મારું સફળ ધન પણ સફળ થયું અને આજે મારો જન્મ સફળ થયો; કારણકે આજે મને આપના પવિત્ર ચરણયુગ્મનાં દર્શન થયાં.” આ પ્રમાણે સમ્યગ્ રીતે શિષ્ટાચાર-પૂર્વક પિતાજી તથા મોટા બંધુઓને નમન કરી કુશળવાર્તા પૂછીને સન્નજનતા, સુપુત્રતા તથા વિનિતતા સર્વોંશે પ્રગટ કરી. તેમના પિતા ધનસાર શ્રેષ્ઠી પણ અત્યંત હર્ષપૂર્વક ધન્યકુમાર તથા સાથે આવેલા શ્રેષ્ઠીઓને ભેટ્યા અને સુખની તથા કુશળ-ક્ષેમની વાતો પૂછવા લાગ્યા. ત્યાર પછી ધન્યકુમારે પિતાને સુખાસનમાં, મોટા ભાઈઓને અશ્વો ઉપર તથા માતા ત્રિગેરેને રથાદિકમાં બેસાડીને મોટા સામૈયા સહિત ઉત્સવપૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ‘ચતુરાર્ધમાં અગ્રેસર પુરુષ ઔચિત્યને કદિ પણ મૂકતા નથી.’ ત્યાર પછી પિતાને ઘરના નાયક બનાવીને તથા સુંદર અને મનોહર આમ તથા વન, બગીચાઓ ભાઈઓને આપીને ધન્યકુમાર અત્યંત ભક્તિ તથા પ્રીતિ બતાવવા લાગ્યા. ‘જે મનુષ્યોની લક્ષ્મી બંધુઓના ઉપભોગમાં આવે છે, તેજ લક્ષ્મી વખાણવા લાયક છે.’ કહ્યું છે કે:—

किं तया हि महाबाहो, कालान्तरगतश्रिया ।

बन्धुभिर्या न भुज्येत, अरिभिर्या न दृश्यते ॥

‘હે મહાબાહુ ! જે લક્ષ્મી બંધુઓવડે ભોગવાતી નથી અને દુશ્મનોવડે ભોવાતી નથી, તેવી લક્ષ્મી ગમે તેટલી કાળાંતરમાં પ્રાપ્ત કરી હોય તો પણ તે શા કામની ?’

આ પ્રમાણે ધન્યકુમારે પોતાના ત્રણે ભાઈઓને ધનાદિકવડે બહુ રીતે સત્કાર્યા, તો પણ તે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા અને હલકી વૃત્તિવાળા હોવાથી હર્ષને સ્થાને ઈર્ષ્યાનેજ ધારણ કરવા લાગ્યા. નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે—“હલકા દુષ્ટ માણસોને બહુમાનાદિક આપીને સત્કાર કરવામાં આવે તો પણ તેઓ તો સન્નનની સાથે કળહ અને ઈર્ષ્યાજી કરે છે; દુધથી ઘોયેલ કાગડો શું કલહ સપાણને કદિ પણ પામી શકે છે? પામી શકતોજ નથી.” કૃપાળુ પુરૂષોમાં અગ્રેસર એવા ધન્યકુમારે પોતાના બંધુઓને ઈર્ષ્યાથી વાણી અને તાળવું જેનું સુકાઈ ગયેલું છે એવા, સુદૃઢપણા વિનાન અને ક્રોધથી ધમધમિત દેખીને વિચારવા લાગ્યા કે—જે સંપદાવડે બંધુઓનાં અંતઃકરણો અતિ મલીન થઈ જાય, તે સંપદાને સન્નન પુરૂષો તો વિપદાતુલ્યજ ગણે છે—તે વિપદાતુલ્યજ મનાય છે, તેથી આ સંપદાને છોડી દઈને ફરી પણ પૂર્વની પ્રમાણેજ હું દેશાંતરમાં ચાલ્યો જઈ કે જેથી ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થવાને લીધે મારા ત્રણે બંધુઓ તુષ્ટાયમાન થાય.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ધનાદિકથી સંપૂર્ણ ગૃહ અને ત્રણે પ્રિયાઓને છોડી દઈને ગંગા-દેવીએ આપેલ એક ચિંતામણિ રત્નનેજ સાથે રાખી રાત્રદિકને કે કાંઈ શેઠીઆઓને પણ જાણુઓ વગર ગુપ્ત રીતે કોઈ અવસર મળી ગયો ત્યારે ગૃહ છોડીને ધન્યકુમાર નગરની બહાર નીકળી ગયા.

રસ્તે ચાલતાં પણ તે પુણ્યવાર્દી ધન્યકુમારને ચિંતામણિ રત્નના પ્રભાવથી સ્વગૃહની જમ સર્વત્ર ઇચ્છિત સુખ પ્રાપ્ત થવા લાગ્યા. તે સુખોને ભોગવતા, સુખે સુખે માર્ગનું અતિક્રમણ કરતા અને પણા આમ, નગર, ઉદ્યાનાદિકને એતા, જેવી સ્ત્રી લવી જીવ તિથગ્ ગતિના ભવો પૂર્ણ કરીને મનુષ્યમતિ પામે તેવી રીતે

અનુક્રમે કૌશાંબી નગરીએ આવ્યા. કૌશાંબી નગરીમાં સમસ્ત ક્ષત્રિયોમાં શિશૌરત્ન જેવો શતાનિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, જેના અતિશય શૌર્યના બળથી તરવારો તથા અરિવર્ગ નિષ્ફળતા પામી ગયા હતા, એટલે કે અરિવર્ગ શાંત પડી ગયા હતા, અને બહોળે બહાર નીકળવું પડતું નહોતું. તે શતાનિક રાજાના ભંડારમાં એક સહસ્રકિરણ નામનો અમુલ્ય મણિ હતો. તે મણિ પરંપરાથી—તેના પૂર્વજોના સમયથી કુળદેવતાની માફક હમેશાં પૂજાર્થ કરતો હતો. એક દિવસ તે રાજા તે મણિની પૂજા કર્યા પછી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આ મણિ પરંપરાવડે પૂર્વજોથી પૂજા કરે છે, હું પણ યથોક્ત વિધિએ તેની પૂજા કરું છું; પરંતુ આ મણિનું માહાત્મ્ય શું છે તે હું જાણતો નથી.” આ પ્રમાણે વિચારતાં તેનું માહાત્મ્ય જાણવાની શતાનિક રાજાને ઈચ્છા થવાથી તેના સેવકો રત્નની પરીક્ષા કરનારા ઝવેરીઓને યોલાવી લાવ્યા અને તેમને રાજાએ પૂછ્યું કે—“હે રત્નના વ્યાપારીઓ! અમારા પૂર્વજોથી ઘણા દ્રવ્યવ્યયવડે આ મણિ યથાવિધિ પૂજતો હતો, તેથી હું પણ તેની હમેશાં પૂજા કરું છું; પણ તે મણિના ગુણો શું છે, તે હું જાણતો નથી, તેથી આના ગુણો જ હોય તે કહો.” આ પ્રમાણે તે મણિના ગુણો રાજાએ તેમને પૂછ્યા, પણ તેના પ્રકારના શાસ્ત્રજ્ઞાનના અભાવથી પુલ્લિહો જેમ પૂરના ગુણો ન કહી શકે તેમ આ મણિના સ્પષ્ટ ગુણો કોઈ કહી શક્યું નહિ. આમ થવાથી રાજાએ નોકરો દ્વારા એવો પડહ વગડાવ્યો કે—“નિપુણ પુરૂષોમાં અગ્રેસર એવો જે કોઈ પુરૂષ આ શ્રેષ્ઠ મણિના પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ જે કોઈ ગુણો હોય તે પ્રગટ

કરશે તેને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા રાજા પાંચસો ગામ, પાંચસો હાથી અને પાંચસો અશ્વો આપશે અને પોતાની સૌભાગ્યમંજરી નામની પુત્રી પરણાવશે.” આ પ્રમાણેની રાજાની આજ્ઞા થવાથી દરેક મોટા રસ્તા અને માર્ગો ઉપર પરીક્ષકને શોધવા માટે તે પ્રમાણે પડહ વગાડતા રાજાની માણસો ભમવા લાગ્યા. તેજ વખતે ધન્યકુમાર કૌશાંબીમાં પ્રવેશ કરતો હતા. તેઓ આ પ્રમાણે પડહવાદકોથી પડહ વગડાતો સાંભળીને તેની પાસે આવીને બોલ્યા કે—“હે પડહ વગાડનારાઓ ! હવે તમે પડહ વગાડશો નહિ, હું મળિના ગુણો પ્રમંદ કરીશ.” આ પ્રમાણે પડહ વગડાતો અટકાવીને પરીક્ષકોમાં શિરોમણિ ધન્યકુમાર પડહવાદકોની સાથે શતાનિક રાજાની સભામાં આવ્યા અને રાજાને નમીને યથાયોગ્ય સ્થાને તેઓ બેઠા. શતાનિક મહારાજ ગણ તેનું સૌભાગ્ય, કાંતિ, ઉત્તમ રૂપ અને સુંદર આકાર વિગેરે જોઈને બહુમાનપૂર્વક કુશળશેષ પૂછીને તેને કહેવા લાગ્યા કે—“હે બુદ્ધિના ભંડારરૂપ શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય ! આ રત્નની પરીક્ષા કરો અને તેના જે ગુણો હોય તે સ્પષ્ટ બતાવો.” આ પ્રમાણે રાજાનો હુકમ મળવાથી ધન્યકુમાર તે મળિને હાથમાં લઈને શાસ્ત્રાભ્યાસવડે રત્ન પરીક્ષામાં કુશળ થયેલ હોવાથી તેના ગુણો જાણીને વિનયપૂર્વક રાજાને કહેવા લાગ્યા કે—“હે મહારાજ ! ચિત્તમાં વિસ્મય કરાવે તેવો આ મળિનો પ્રભાવ છે, હું આપને તે કહી સંભળાવું છું. હે સ્વામિન ! આ મળિને જે કોઈ માણસે મસ્તક ઉપર ધારણ કરે તે માણસનો હસ્તીઓ જેમ સિંહનો પરાભવ કરી શકતા નથી તેવી રીતે શત્રુઓ પરાભવ કરી શકતા નથી. વળી આ મળિ જે નગરમાં વિરાજતો હોય તે નગરમાં જેવી રીતે સારા રાજામાં અનીતિઓનો

સંભવ રહેતો નથી, તેવીજ રીતે અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિ વિગેરે કાઠપણ બતાવતાં ઉપદ્રવો ઉદ્ભવતા નથી. જે પર્વત ઉપર વરસાદ પડતો હોય તે પર્વતને દાવાનળની ધાસ્તી હોતી નથી, તેવીજ રીતે આ મણિ જે પુરૂષે પોતાના હાથે બાંધેલ હોય તે માણસને કુષાદિક વ્યાધિઓ પરાભવ કરી શકતા નથી; વળી સૂર્યનો ઉદય થતાં અંધકાર જેમ ટકતો નથી—નાશી જાય છે, તેવીજ રીતે આ મણિ જેના કંઠમાં બાંધેલ હોય તેને ભૂત-પ્રેતાદિક કાઠપણ અશુભ દેવ તરફથી જરૂર પણ પરાભવ થઈ શકતો નથી. હે સ્વામિન ! જે કદી મૂરા કહેવામાં આપને વિશ્વાસ આવતો ન હોય તો એક થાળ આપ અત્રે મંગાવો અને સાથે ચોખ્ખા મંગાવીને તે થાળ તેનાથી પરિપૂર્ણ ભરાવો, એટલે હું તેની પરીક્ષા બતાવું.”

ધન્યકુમારે કહેલી આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને રાજાએ તરતજ નોકરોને એક થાળ લાવવાનો હુકમ કર્યો, એટલે સેવકો ચોખ્ખાથી ભરેલો એક થાળ સભામાં લઈ આવ્યો; પછી ધન્યકુમાર બોલ્યા કે—“શાલિકણ (ચોખ્ખા) ખાનારા પક્ષીઓને હવે છેડી મૂકો.” તે વખતે રાજાની આજ્ઞાથી સેવકોએ પક્ષીને છેડી મૂક્યા. ધન્યકુમારે તે ચોખ્ખાના ઢગલા ઉપર તે મણિને રખાવ્યો, તેથી અતિ ચપળ એવા પણ સમુદ્રનાં કલ્લોલો જેમ દ્વીપની આસપાસ ફર્યા કરે તેમ તે પક્ષીઓ તે થાળની આસપાસ ભમવા લાગ્યા, પણ મણિના પ્રભાવથી તે થાળને સ્પર્શવાને જરા પણ શક્તિમાન થયા નહિ. થોડા સમય સુધી આ પ્રમાણેનું આશ્ચર્ય બતાવ્યા પછી ધન્યકુમારના હુકમથી ચોખ્ખાથી ભરેલા થાળ ઉપર જે મણિ રાખ્યો હતો, તે દૂર કરવામાં આવ્યો, કે તરતજ ફળોનો ઢગલો જેમ વાંદરા ખાઈ જાય તેમ કાણુમાત્રમાં તે પક્ષીઓ બધા ચોખ્ખાનું

રક્ષણ કરી ગયા; તેમ થતાંજ ધન્યકુમારે કહ્યું કે—“મહારાજ !
જેવી રીતે આ તાંદુલ કણોનું આ મણિએ પક્ષિઓથી રક્ષણ કર્યું,
તેવીજ રીતે જેની પાસે આ મણિ હોય તેનું શત્રુ, વ્યાધિ, ઉ-
પદ્રવ, ભૂત, પ્રેત તથા અન્ય કામણદુર્મણથી અવશ્ય રક્ષણ થાય
છે. તે હકીકતની આ દૃષ્ટાંતથી સાબીતી મળે છે.” રાજા આ પ્ર-
માણે સાંભળીને અને આ અદ્ભૂત પ્રયોગ પ્રત્યક્ષ જોઇને ચિત્તમાં
અતિશય અમત્કાર પામ્યો અને સમસ્ત જનની પાસે મણિનો
પ્રભાવ અને ધન્યકુમારની પરીક્ષા કરવાની કુશળતાનું વર્ણન
કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી અતિ રંજિત ચિત્તવાળા તે રાજાએ સૌ-
ભાગ્યમંજરી નામની પોતાની કન્યા ધન્યકુમારને આપી. વિવાહ
કરવા માટે વેવિશાળ નિમિત્તનું તિલક કર્યું; પછી ઉત્તમ દિવસ
અને મુહૂર્તે મોટા મહોત્સવપૂર્વક પોતાની પુત્રીનું ધન્યકુમાર
સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું અને હસ્તમેળાપક વખતે પાંચશે ગામો,
અશ્વો અને હાથીઓ આપ્યા. પછી ‘શ્વસુરગૃહમાં વાસ કરવો તે
અયુક્ત છે’ એમ વિચારીને ધન્યકુમારે કૌશાંબીથી બહુ દૂર નહિ
એવા નજીકના સ્થળ ઉપર ધન્યપુર નામનું એક શાખાગ્રામ (૫૩)
વસાવ્યું અને ત્યાં પોતાનો નિવાસ કર્યો.

ધન્યપુર ગામ બહુ સુંદર દુકાનોની શ્રેણિથી મનોહર બનાવ્યું
હતું. અતિ ઉંચા અને જુદા જુદા પ્રકારના ગવાક્ષોના સમૂહથી
શોભિતા ઘરની શ્રેણિઓથી તે દેહીધ્યમાન બનાવવામાં આવ્યું
હતું. જોતાંજ દૃષ્ટિને આકર્ષણ કરે તેવું તે મનોહર હતું. આ ઉપ-
પુર-ધન્યપુરમાં આવીને ઘણા દેશી અને વિદેશી વ્યાપારીઓએ
આનંદથી નિવાસ કર્યો હતો. આવા સુંદર નગરમાં ઘણા અન્ય
વ્યાપારીઓ આવીને વસ્યા હતા. આ ગામમાં ભાડું કર વિગેરે

બહુજી કેમી હોવાથી વ્યાપારીઓ અને અન્ય રહેવાવાળાઓ ખાસ ખેંચાઈને રહેવા આવીયા હતા અને અન્યોઅન્યની હરી-કાઠથી તરતમાંજ આવીને હર્ષપૂર્વક ત્યાં વસ્યા હતા. આ પૂરમાં ધન્યકુમારની પ્રભુતા તો નિશ્ચય થયેલી હતી, ઉપરાંત વ્યાપારાદિક વ્યવસાયમાં કુશળ હોવાથી ભાગ્યના ભંડાર એવા ધન્યકુમારે મહા પુણ્ય પ્રભાવથી થોડા વખતમાંજ કરોડો રૂપિયા મેળવ્યા. તે નગર અન્ય રાજના, ચોરના તથા અન્ય વ્યાધિ વિગેરે ઉપદ્રવોથી રહિત હતું, તેથી તે નગરમાં વ્યાપારમાં ઘણી સરલતા હતી તથા લાભ ઘણો મળતો હતો, તેથી થોડા વખતમાંજ બહુ મનુષ્યો ત્યાં વસવા આવીયા. ઘણા મનુષ્યોના નિવાસથી વસ્તી વધી જવાને લીધે લોકોને પાણી મળવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું, તેથી ત્યાં વસનારા લોકો પરસ્પર બોલવા લાગ્યા. “આ નગરમાં બીજું બધું તો સુખ છે, પણ મોટા જગાશય વિના પાણીની પીડા મટે તેમ નથી.” આ પ્રભાણેની લોકોક્તિ ચરપૂરે પાસેથી સાંભળીને લોકોના સુખ માટે ધન્યકુમારે સારા મુહૂર્તને દિવસે એક મોટું સરોવર બોદવાનો પ્રારંભ કર્યો. સેંકડો કામ કરનારા સરોવર બોદવાના ઉદ્યમમાં લાગી ગયા અને તેની ઉપર દેખરેખ રાખનારા રાજ-સેવકો તાકીદે બોદવા માટે તેમને પ્રેરાયા કરવા લાગ્યા. ૯

હવે ધન્યકુમાર સ્વપ્નધુઓના કળહથી તથા ઇર્ષ્યાભાવથી કંટાળી જઈને પોતાને ઘેરથી નીકળ્યો ત્યારથીજ સૂર્ય અસ્ત થતાં દિવસની શોભા આલી બય તેમ તેની સમસ્ત લક્ષ્મી પણ ત્વરાથી આલી ગઈ. એટલે તેનું ઘર બધું લક્ષ્મી રહિત શોભા વિનાનું થઈ ગયું. ધન્યકુમાર આદ્યા ગયાની તથા લક્ષ્મીનો નાશ થવાની હઠીકત શ્રેણિક મહારાજે સાંભળી, એટલે તેઓ બહુ કોપાકુળ થયા.

અને સરયોને કહેવા લાગ્યા—“અરે સભાજનો ! દુષ્ટ લોકાની દુષ્ટતા તો જુઓ ! મારા જમાઈ ધન્યકુમાર તેના ત્રણ લાઇઓની સહાય વગરજ ઓટલી મોટાઈ અને પ્રૌઢતા પામ્યા હતા, છતાં તે દુષ્ટોએ હંમેશાં કળહ, ઈર્ષ્યા અને કુટીલતા કરીને તેને અતિશય ખેદ પમાડ્યો; એટલે ‘સંક્લેશકારી સ્થાન દૂરથીજ છોડી દેવું’ તે સજ્જનનું ભૂષણ છે.’ આ શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ ઉક્તિનો આશ્રય લઇને ધન્યકુમાર કોઇ દૂર દેશમાં ચાલ્યા ગયા છે, તેનો બીલકુલ પત્તોજ નથી. મહાપુરૂષો વિરોધવાળા સ્થાનમાં રહેતાજ નથી. આ તેના બંધુઓ મહા પાપી છે અને કોઇ પણ પ્રકારના અધિકારને બીલકુલ યોગ્ય નથી.” આ પ્રમાણે કહીને ‘સેજ્જનોનું’ પાલન કરવું અને દુષ્ટોનો દંડ કરવો’ તે રાજનીતિને સંભારીને તેમને અમુક વખત કારાગરમાં રાખી મોટી રકમનો દંડ કર્યો, અને બધા ગામે વિગેરે તેમની પાસેથી લઈ લીધા; પછી જેવા આવ્યા હતા તેવા નિર્ધન કરીને તેમને છોડી મૂક્યા. આવી રીતે ધનસાર વિગેરે ધન વગરના થઈ ગયા, એટલુંજ નહિ પણ ધનની સાથે તેની સ્પર્ધા કરનાર યશ, કીર્તિ અને કાંતિ વિગેરે ગુણો પણ તેમને છોડીને ચાલ્યા ગયા. નામથી ધનસાર પણ ધનરહિત થવાથી અધનસાર મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“પહેલાં આજ સ્થળે હંમેશા વ્યાપાર કર્યો, હવે અહીં હલકો ધંધો આપણાથી કેમ થઈ શકશે ?” આ પ્રમાણે મનમાં વિચારી પુત્રાને બોલાવીને તેણે કહ્યું કે—“પુત્રા ! હવે અહીં રહેવું યોગ્ય નથી; તિથી ચાલો આપણે અન્ય દેશમાં જઈએ. દેશાંતરમાં ધનરહિત મનુષ્યોને ઉદરપૂરણાર્થે ભિક્ષાવૃત્તિ કરવી પડે તો તે પણ દ્રાક્ષ જેવી મીઠી લાગે છે. તેવા અન્ય સ્થળમાં ભિક્ષાવૃત્તિ કરતાં છતાં પણ કોઈ માણસ તેને હલકાં

વચનો કહેતા નથી, પણ ઉલટા કડણાવડે કાઈ કાંઈ માણસો તેને સહાય કરનારા થાય છે. સ્વદેશમાં તો ખર્ચલે પગલે લોકોનાં દુર્વચનો સાંભળીને હૃદય બળે છે. જેવી રીતે સુંદર અક્ષરવાળો અને સુંદર આકૃતિવાળો છતાં પણ ખોટા રૂપિયે લોકોમાં ચાલતો નથી—માન પામતો નથી, તેવીજ રીતે સારી રીતે ભણેલો, સુંદર આકૃતિવાળો એવો પણ નિર્ધન માણસ દુનિયામાં માન પામતો નથી. હે પુત્રો ! જેવી રીતે સારા પ્રાસવાળું તથા સુંદર કંઠવડે બોલાયેલું કાવ્ય પણ જે અર્થશૂન્ય હોય તો તે વખણાતું નથી, તેવીજ રીતે સમયોચિત ભાષાના વ્યાપારમાં કુશળ એવો પણ નિર્ધન માણસ લોકોમાં વખણાતો નથી.” આ પ્રમાણે કહીને સ્વનિર્વાહ માટે પરદેશ જવાની ઈચ્છાવાળા ધનસાર શ્રેષ્ઠીએ સોમશ્રી અને કુસુમશ્રીને તેમના પિતાને ઘેર મોકલી દીધી. ત્યાર પછી સુભદ્રા પ્રત્યે આંખમાં અશ્રુ લાવીને ગદ્ગદ કંઠે તેણે કહ્યું કે—

“હે ઉચ્ચાશયવાળી ! તું પણ ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠીને ઘેર જા. અમારા પ્રબળ દુષ્કર્મના ઉદયથી ભાગ્યના એક ભંડારરૂપ પુત્ર કોઈ સ્થળે ચાલ્યો ગયો છે અને તેની સાથે સંપદા પણ ચાલી ગઈ છે. અહીં રહ્યા સતા અમે કુટુંબનો નિર્વાહ કરવાને અસમર્થ છીએ, તેથી અમે તો હવે દેશાંતરમાં જશું. દેશાંતરમાં નિર્ધનને, ચોક્કસ સ્થળ વિનાના પુરૂષને, આગખાણ વિનાનાને અને સ્થાનબ્રધ થયેલાને ક્યા ક્યા પ્રકારની વિપત્તિ પડતી નથી ? અધી વિપત્તિ પડે છે. તું અતિશય સુકોમળ છે, સુખની લીલામાંજ ઉછરેલી છે, દુઃખોની વાત માત્ર પણ જાણતી નથી, તેથી હે પુત્રો ! તું સુખથી ભરેલા તારા પિતાને ઘેર જા. જ્યારે અમને ભાગ્યશાળી એવા તારા પતિનો સંગમ થશે ત્યારે તને આમંત્રણ કરીને બોલાવશું.”

આ પ્રમાણેનું સસરાનું કથન સાંભળીને સુભદ્રા બોલી કે—
 “સુજ્ઞ સસરાજી ! આપની જેવા વયોવૃદ્ધ, કુળપાલનમાં તત્પર, કુટુંબની ચિંતામાંજ લીન થયેલા, સર્વની ઉપર મીઠી દષ્ટિવાળા અને અમારું કુટુંબ જોવાને અસમર્થ જેવા આપને તો આ પ્રમાણે કહેવું યોગ્ય છે, પરંતુ હું તો શિયળરૂપ શસ્ત્રની સહાય લઇને આપની સાથેજ આવવા ઇચ્છું છું, કારણ કે વિપત્તિ સમયે પણ સતીને તો ભર્તૃગૃહે રહેવું તેજ યોગ્ય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

નારીणां પિતૃગૃહાસે, નરાणां श्वशुरालये ।

एकस्थाने यतीनां च, वासो न श्रेयसे भवेत् ॥

‘નારીઓને પિતાના ગૃહમાં, પુરૂષોને શ્વશુરના ગૃહમાં અને યતિઓને એક સ્થળે વાસ કરવો તે તેમના શ્રેય માટે થતો નથી.’

વળી જ્યારે સંપૂર્ણ લક્ષ્મી અને અક્ષય સુખ હોય ત્યારે પણ સ્ત્રીઓને મુહોત્સવાદિકના કારણને ઉદ્દેશીનેજ પિતાને ઘેર જવું યુક્ત છે; કારણ વગર નકામા પિતાને ઘરે જવામાં દૂષણ રહેલું છે. આમ હોવાથી વિપત્તિના સમયમાં તો શ્વશુરગૃહે રહેવું તેજ શ્રેષ્ઠ છે. જો આપત્તિના સમયમાં પિતાને ઘેર જઇને કાંઈ સ્ત્રી તો ત્યાં તેની ભોજાઈ વિગેરે પિતાના ઘરના મનુષ્યો અને સ્ત્રીવર્ગ તેના સાસરાના કુટુંબની નિંદા કરે. તેઓ બોલે કે—“અમારા નણદોઈ (નણદના પતિ) અભિચારીત કાર્ય કરનારા છે. તેઓ કારણ વગર તથા પૂછ્યા વગર એકદમ આવી કુળવત્તી પત્નીને વિડંબનાના માર્ગમાં છોડી દઇને ક્યાંક ચાલ્યા ગયા છે. જે ગૃહનો નિર્વાહ કરવાને સમર્થ હોય તેનાથીજ ઘરનો નિર્વાહ ચાલી શકે છે.” વળી બીજા બોલે કે—“તેમાં ઝહેનના વરનો કાંઈ દોષ નથી, તે તો ચાકરની જેમ હમેશાં કુટુંબનું કામકાજ કરવામાંજ તત્પર

રહેતા હતા. પરંતુ તેના મોટાભાઈની સ્ત્રીઓ સહુ હલકા સ્વભાવવાળી છે, જવાસાના ઝાડ જેવી છે, આની મહોટાઇ સહન કરી શકે તેવી નથી, તેથી હમેશાં હલકાં વચનો બોલ્યા કરતી હતી, તેથી બહેનના ધણીને ખેદ થયો, અને 'દુર્જનનો ત્યાગ કરી પરદેશ ચાલ્યા જવું.' તે નીતિનું વાક્ય સાંભળીને તે ઘર છોડીને ચાલ્યા ગયા છે. કહ્યું છે કે—'સિંહ, સત્પુરુષ અને હાથીઓ જ્યાં અપમાન થાય ત્યાં કદિ પણ રહેતા નથી.' વળી આવું સાંભળીને અન્ય કોઈ બોલે કે—“આમાં કાંઈ પુરુષાર્થ ન કહેવાય, આ કાંઈ પુરુષનું કાર્ય નથી, ઘણાએ દુષ્ટ લોકો આ પ્રમાણે પુરુષને કનડે છે, તેથી શું તેઓ ઘર છોડીને ચાલ્યા જાય છે? જુના ભયથી શું પહેરવાનાં કપડાં કાઢી છોડી દેતું હશે? ઉલટું તે તો દુર્જનોને એવી શિક્ષા કરે કે જ્યાં ફરીને તેનું નામ પણ લઈ ન શકે. નીતિશાસ્ત્રમાં તે ઉપર પણ કહ્યું છે કે:—

શઠંપ્રતિ શાઠ્યં કુર્યાદ્, મૃદુકંપ્રતિ માર્દવમ્ ।

તયા મે લુંચિતૌ પક્ષૌ, મયા મુંઢાપિતં શિરઃ ॥

‘શઠ પ્રત્યે શાઠ્યતા કરવી, નરમાશથી વર્તે તેની સાથે નરમાશથી વર્તવું; શુક વારાંગનાને કહે છે કે તે મારી પાંખો છેદાવી તો મેં તારું માથું મુંઢાવ્યું !’ ૧

આ પ્રમાણે શાસ્ત્રનું રહસ્ય જાણનારા, સજ્જાતિના ભયથી રહિત, આખા નગરમાં જેનું વચન માન્ય થાય તેવા, વળી જેના મૂળ હંડા પેઠેલા હતા તેવા પણ બહેનના પતિ નાશી ગયા તે સાડું

૧ આ શુક અને વેશ્યાની કથા પ્રસિદ્ધ છે. વેશ્યાએ પોપટની પાંખ કાપી, તેથી તેણે છેતરપીંડી કરીને તેનું માથું મુંઢાવ્યું હતું. આ કથા પંચતંત્રમાં છે.

ક્યું નથી. હાથા માણસનું આ કામ નથી.” આ પ્રમાણે પિતાના ગૃહવાળા મનુષ્યો જેમ આવે તેમ સાંભળતાં અતિ કડવા લાગે તેવાં વચનો બોલે, તેને મોઢે હું હાથ કેવી રીતે દઈ? એક તો મારા પ્રિય પતિના વિયોગનું દુઃખ, તેમાં બીજું દાઝ્યા ઉપર હામની જેમ, વાગેલ ઉપર કારની જેમ આવાં નિંદાનાં વાક્યોનું શ્રવણ અને ત્રીજું પરાધીન વૃત્તિથી જીવન ગાળવું તે યોગ્ય નથી. તેથી હે વડીલ ! એક સ્થળે અગર મુસાફરીમાં, સંપત્તિમાં અગર આપ-ત્તિમાં, સુખમાં અથવા તો દુઃખમાં કાયાની સાથે છાયાની જેમ ઉત્તમ રીતે શિયળ પાળવાપૂર્વક શ્વશુરગૃહને હું તો કદિ છોડીશ નહિ. જ્યાં આપ વડીલો રહેશો ત્યાં હું પણ આપની સાથેજ આપને અનુસરણ કરીને રહીશ એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.”

આ પ્રમાણેનાં સુભદ્રાનાં વચનો સાંભળીને ધનસાર શ્રેષ્ઠી આનંદિત થઈને બોલ્યા કે—“ હે પતિવ્રતા ! તેં ખરેખર સત્ય કહ્યું છે. તું તે પુરુષોત્તમ ધન્યની ખરેખરી સાચી પત્ની છો. તારા આવા પાતિવ્રત્યના ધર્મમય વિચારથી ખરેખર સાદ્ગજ થશે એવો મને નિર્ણય થયો છે.” ત્યાર પછી ધનસાર શેઠ તેની પત્ની, સુભદ્રા, ત્રણ પુત્રો અને ત્રણ પુત્રની પત્નીઓ કુલ આઠ જણ સહિત જેમ જીવ આઠ કર્મ સહિત શરીરમાંથી નીકળે તંમ રાજ-ગૃહીથી નીકળ્યો. માર્ગમાં સર્વ સ્થળે મજુરી વિગેરે કરીને આજી-વિકા કરતાં તથા ઘણા દેશ અને નગરોમાં કરતાં અનુક્રમે તેઓ કૌશામ્યમાં આગ્યા; કહ્યું છે કે—‘યતિઓ, યાચકો અને નિર્ધનો વાયુની જેમ એક સ્થળે રહેતા નથી—રહી શકતા નથી.’

મોટી નગરી કૌશામ્યને ઝેઘને અહીંતહીં સર્વત્ર તેઓ ભ્રમવા લાગ્યા. કરતાં કરતાં કોઈ સર્જન પુરૂષને દેખીને તેમણે પૂછ્યું કે—

“ હે ભાઈ ! આ નગરમાં પૈસાવાળા શ્રીમંતો, મધ્યમ સ્થિતિવાળા-
ઓ તથા નિર્ધન મનુષ્યો ઠેવી રીતે રહે છે ? કેવી રીતે પોતાની
આજીવિકા ચલાવે છે ? ” ત્યારે તે નગરનો રહેવાસી માણસ
બોલ્યો કે—“ હે પરદેશી ! આ નગરમાં જે ધનવંત છે તે પોતાની
મુંડીથી વ્યવસાય—વ્યાપાર કરે છે, કારણકે પ્રકાશવાળા દીવાને
પ્રકાશ માટે અન્ય દીવાની જરૂર પડતી નથી. શ્રીમંતોથી કયા-
કયા વ્યાપારો થતા નથી ? તેઓ તો નાણાવટીનો, અનાજ વેચ-
વાનો, ધીનો, સોનીનો, મણિયાનો, સુતરનો, હીરનો, તાંબુળાદિક-
નો, તેલનો, સોપારી વિગેરેનો, રેશમી વસ્ત્રોનો, કપાશી આનો, ઢોશી વ-
ટનો (કાપડનો), મણિવિગેરે રત્નનો, સુવર્ણચાંદીનો, કરિયાણાનો,
વહાણનો, ગંધિયાણાનો, સુગંધી તેલોદિકનો વિગેરે સર્વ પ્રકારનો
વ્યાપાર કરે છે. જેની પાસે વિશેષ પૈસા નથી હોતા તેઓ મોટા
શ્રીમંતુ શ્રેષ્ઠીઓ પાસેથી રૂપિયા વ્યાજ લાવીને વ્યાપારાદિક કરીને
પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. જે જે વ્યાપારમાં કુશળ હોય છે, તે તે
પ્રકારનો વ્યાપાર કરીને સુખે સુખે પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. જેવી
રીતે નદીના તટ ઉપર રહેલા અરધકો (રેંટો) નદીના પ્રવાહના
જળ ઉપર જીવે છે અને પોતાની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેવી રીતે એ-
વા વ્યાપારીઓ બીજાના દ્રવ્યવડે વ્યાપાર કરીને પોતાનો નિર્વા-
હ ચલાવે છે. જેઓ અલગ ત નિર્ધન છે અને હુદરનિર્વાહ મુશ્કે-
લીથી કરી શકે છે, તેઓ એક શ્રેષ્ઠી જાણુ જનોના દારિદ્રને ઓદાવી
દૂર કરતા હોય તેમ હાલમાં ધન્યપુરમાં એક મોટું સરોવર ઓદાવે છે
ત્યાં મજૂરી કરીને આજીવિકા ચલાવે છે. તે જગ્યાએ આ પ્રમાણે

૧ નદીને કીનારે ઉભા કરેલા પાણીના રેંટો નદીમાંથી જળ
લઈ લઈને ક્ષેત્રાદિકને પૂરું પાડે છે.

પ્રબંધ કરેલો છે કે-કામ કરનાર સ્ત્રીઓને હમેશાં એક 'દીનાર' આપવો અને કામ કરનારા પુરુષોને બે દીનાર આપવા, ઉપરાંત બે વખત તૈલાદિક સહિત ઈચ્છિત ભોજન આપવું. આમ હોવાથી જોયો નિર્ધન છે અને મજૂરી કરનાર છે તેઓ આ તળાવ ખોદવાના કાર્યથી સુખે સુખે આજીવિકા ચલાવે છે."

આ પ્રમાણેની તે નગરમાં રહેનારની કહેલી હકીકત સાંભળીને તે ધનસાર બહુ હર્ષિત થયો; પછી પોતાના સર્વ પરિવાર સહિત ધનસાર શ્રેષ્ઠીએ ત્યાં જઈને તળાવ ખોદાવનારા ઉપરી અધિકારીને વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કરી પોતાને તથા પોતાના પરિવારને આજીવિકા ચલાવવા માટે ત્યાં કામ કરવા સાડ રાખવા વિનંતિ કરી. તે મોટા અધિકારી બોલ્યો કે-‘હે વૃદ્ધ! અમારા સ્વામીના પુણ્યપ્રભાવથી આ સર્વ કામ કરનારા મજૂરી સરોવર ખોદવાનું કાર્ય કરવાવડે સુખે સુખે આજીવિકા ચલાવે છે. તું પણ તારા કુટુંબ સહિત તળાવ ખોદવાનો ઉદ્યમ કર અને તે દ્વારા પૈસા મેળવીને સુખેથી કાળ વ્યતીત કરી કુટુંબનો નિર્વાહ કર.’ આ પ્રમાણે તેની અનુજ્ઞા મળવાથી આખા કુટુંબ સહિત ધનસાર શેઠ તળાવ ખોદવાના ઉદ્યમમાં પ્રવર્ત્યા. હમેશાં મજૂરી લઈને નજીકમાં કરેલા ઝુંપડાઓમાં રહી સુખેથી ઉદર-પૂર્તિ કરવા લાગ્યા. પોતાના પૂર્વકૃત કર્મના ઉદ્યને વશવર્તી થયેલા જીવો આ ન પૂરી શકાય તેવો પેટનો ખાડો પૂરવા માટે શું શું કાર્યો કરતાં નથી? તેથીજ સાધક મનુષ્યોએ પ્રતિક્ષણે કર્મ-બંધની ચિંતા કરવાની છે. કાલ પણ છોડી દેવાની નથી.

આ પ્રમાણે કટલોક કાળ વ્યતીત થયો. એક દિવસ બપોરના

૧ દીનાર એક જાતનું નાણું છે.

સમયે સંપદાથી પરિપૂર્ણ હોવાને લીધે હર્ષિત એવા લોકોથી પરિવૃત્ત, મંત્રી તથા સભાંતાદિકથી ઘેરાયેલા, પાયદળ, હસ્તી અને ઘોડાઓના સમૂહ સહિત, ઉત્સાહપૂર્વક જેતું ભાટચારણો ગુણવર્ણન કરી રહ્યા છે તેવા, તાપ નિવારવા જેની પછવાડે સુવર્ણ દંડવાળું છત્ર ધારણ કરાયેલ છે તેવા, ઉત્તમ દેદીપ્યમાન સુવર્ણ સરખી કાંતિવાળા, બુદ્ધી બુદ્ધી જાતના રતનાલંકારોથી મનોહર લાગતા, દેદીપ્યમાન દિવ્ય ઔષધિની મોડક જેતું શરીર બહુ તેજવંત હોવાથી મેરૂપર્વત જેવા લાગતા, 'ધણુ' જીવો, આનંદ પામો, જયવંતા રહો. એવી બિરુદાવળી બોલતા બંદિવાનોના સમૂહને તેમના જીવન પર્યંત ચોલી શકે તેટલું દ્રવ્ય દાનમાં આપતા અને જે મોડું તળાવ પોતાના તરફથી ખોદાતું હતું તેને જેવાને મોટે કૌતુકથી ઉલ્લસિત થયેલા ચક્ષુવાળા ધન્યકુમાર તે તળાવ પાસે આવ્યા. સર્વે કાર્ય કરનારા મનુરો તેમને જોઈને હર્ષપૂર્વક નમન કરવા લાગ્યા. ત્યાં સર્વનાં પ્રણામ સ્વીકારીને એકાંત સ્થળમાં અશોક તરૂની છાયામાં રાજને યોગ્ય સિંહાસને સિવકાએ પ્રથમથીજ મૂકેલ હતું ત્યાં બેઠા. થોડીવાર ત્યાં બેસી વિસામો લઈને સર્વે મનુરોની ખોદવાની પ્રતિ જેવા લાગ્યા. જેતાં જેતાં એક સ્થળે મનુરો કરવાથી ક્લેશ પામેલા પોતાના આખા કુટુંબને જોઈને તે મનમાં બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે—“ અહો ! કર્મની રેખા દેવતાઓથી પણ ઉદ્ભવી શકાતી નથી. કહ્યું છે કે:—

उदयति यदि भानुः, पश्चिमावां दिशायां,

प्रचलति यदि मेरुः, शीतलां याति वह्निः ।

વિકસતિ યદિ પદ્મં, પર્વતાગ્રે શિલાયાં,
તદપિ ન ચલતીયં ભાવિની કર્મરેખા ॥

જો સૂર્ય કદાચ પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે, મેરૂ પર્વત ચલાય-
માન થાય, અગ્નિ શીતળ ગુણવાળો થઈ જાય, કમળપુષ્પો પ-
ર્વતના અગ્રભાગે શિલા ઉપર ઉગે તો પણ ભાવિ જે કર્મરેખા
હોય તે કોઈ પણ દિવસ ફરતી નથી.’

અહો ! આ મારા માબાપ, આ ભાઈઓ, આ બાલીઓ,
આ મારી પત્ની, આ મારું આખું કુટુંબ અહીં આવેલ છે. અહો !
કેવી અસંભાવ્ય, ન કદપી શકાય તેવી દુર્દશા નશીબે તેમને પાસ
કરાવી છે ? આ શાલિભદ્રની બહેન પણ માટી વહન કરે છે ! અ-
થવા તો કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે ! આ સર્વજનું વચન કોઈ દિવસ
મિથ્યા થતું નથી. અનેક રાજાઓના સમૂહોએ જેનાં ચરણકમળની
ઉપાસના કરી હતી તેવા રાજર્ષિ હરિશ્ચંદ્રને પણ ચંડાળને ઘેર
પાણી ભરવું પડ્યું હતું ! તથા સતીઓને વિષે અગ્રેસર નળ-
પત્ની દમયંતીને પણ અતિ દુઃખિની થઈ યૌવનાવસ્થામાં
ઘોરવર્તમા એકલો કોળ ગુમાવવો પડ્યો હતો ! ત્રણ જગત્માં
લોગવ્યા વગર કોઈથી કર્મ અપાવાતું જ નથી ! જે કોઈ જિને-
શ્વર ભગવંત તથા તેવાજ અતુલ બળ, વીર્ય, ઉત્સાહ યુક્ત થયા
તેઓએ નવાં કર્મ ન બાંધ્યા, પણ પૂર્વે બાંધેલાં કર્મો તો તે
સર્વને પણ લોગવીનેજ અપાવવા પડ્યા ! જ્યારે વિધિ વાંકા હોય
ત્યારે કાણ સુખી થાય છે ? ચક્રવર્તીના મુકુટ ઉપરથી પડી ગયેલું
અને ધૂળથી ઢંકાઈ ગયેલું, જેની ઝાળખાણ નાશ પામી ગઈ
હોય તેવું રત્ન દેવાધિષ્ઠિત હોય જતાં પણ મનુષ્યોના પગની
નીચે દબાવા વિગેરે અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓ સહન કરે છે, તે

પછી રાગાદિક દોષના પ્રબળ ઉદયના વિવશપણથી મનુષ્યોને અતિશય વિપત્તિઓ ભોગવવી પડે તેમાં શું નવાઈ ! આ કર્મ ભોગવવામાં કાયરપણું કરવા જેવું નથી, કારણકે કાયરપણે સહન કરવાથી ઉલટી અશુભ કર્મોની વૃદ્ધિ થાય છે. શુભ કર્મોનું અશુભ કર્મોમાં સંક્રમણ થાય છે. શુભ કર્મોના રસની હાનિ થાય છે, તેથી ચિત્તમાં વ્યાકુળતા લાવ્યા વગર સમભાવથી જે વિપત્તિઓ આવે તે સહન કરવી, કારણકે કર્મો તો જડ છે, તેથી તેને ખીલકુલ દયા હોતીજ નથી. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પોતાના પિતાને બોલાવી ધન્યકુમારે તેમને કહ્યું કે—“તમે નવા આવ્યા જણાઓ છો ! ક્યાંથી આવ્યા છો ? તમારી કઈ જાતિ છે ? આ સર્વ સ્ત્રીપુરુષોને તમારી સાથે શું સંબંધ છે ?” આ પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે પ્રબળ પુરુષના ઉદયથી તથા વિવિધ પ્રકારના રત્નના અને સુવર્ણના અલંકારોની કાંતિથી જેના શરીરનું સ્વરૂપ ફરી ગયેલું છે તેવા ધન્યકુમારને ધનસારે ઝોળીખ્યા નહિ તેથી પોતાની જાતિ, કુળ, વંશ વિગેરે ગોપવીને અવસરને ઉચિત એવો જોવો તેવો ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે—“હે સ્વામિન ! અમે પરદેશથી આવેલા છીએ, તદ્દન નિર્ધન છીએ, અમે આજીવિકાનો માર્ગ શોધતા હતા, તેવામાં આ તમારા ગામમાં આવતાં આપ સાહેબનો આ પરોપકારી કાર્ય વ્યવસાય સાંભળીને ઘણા દિવસથી અમે અહીં રહ્યા છીએ, અને તમારા પ્રતાપથી સુખપૂર્વક આજીવિકા ચલાવીએ છીએ. હમેશાં પ્રભાતમાં ઉઠીને આપને આશીર્વાદ આપીએ છીએ કે—‘આપ ઘણું જીવો, ઘણો આનંદ પામો અને લાંબા વખત સુધી પૃથ્વીનું રક્ષણ કરો.’ કારણકે અમારા જવાને તો તમેજ જંગમ કદપવૃક્ષ છો. ”

આ પ્રમાણે ખુશામત ભરેલાં મીઠાં વચનો બોલી નમસ્કાર કરીને ધનસાર શ્રેષ્ઠ એક બાબુ ઉભા રહ્યા. પિતાનાં આવાં મીઠાં વચનો સાંભળી ધન્યકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો ! બુઝ્યો ! ધનનો ક્ષય થતાં મતિનો વિભ્રમ પણ કેવો થઈ જાય છે ? બાળપણથી ઉછેરીને મોટા કરેલા પોતાના પુત્રને પણ તેઓ ઝાળખતા નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ધનનો ક્ષય થતાં તેજ, લજ્જા, મતિ, માન તે સર્વનો પણ નાશ થાય છે—તે ચાલ્યા જાય છે. જીવી રીતે મતિમૂઢ થયેલા પશુઓ સાથે ધુંસરીમાં જોડાયા છતાં પોતાના પુત્રને પણ ઝાળખતા નથી, તેવીજ રીતે આ મારા પિતાજી પણ સમૃદ્ધિવાન થયેલા મને પીછાણી શકતા નથી. વળી હમણા દારિદ્ર્યના પ્રભાવથી લજ્જા પામેલા આ સર્વે પેઢીજી વંશાદિકને પણ ગોપવે છે. તેજહીન થયેલા તારાઓ દિગ્ધન ! પોતાની જાતિને પ્રગટ કરી શકે છે ? તેથી હમણાં હું પણ તેમને મારી જાતિની ઝાળખાણ આપીશ નહિ, સમય આવ્યેજ ઝાળખાણ આપીશ, કારણ કે ‘પથ્ય ભોજન પણ અકાળે લેવાથી રોગીને વિકાર કરનાર થાય છે.’ આ પ્રમાણે વિચારીને મૌન ધારણ કરી ‘કાંઈક સ્નેહ તો દેખાડવો’ એમ વિચાર કરીને ત્યાં ચોંજેલા અધિકારી પ્રત્યે ધન્યકુમાર બોલ્યા—“આ વૃદ્ધ માણસ વૃદ્ધાવસ્થાથી જર્જરિત થઈ ગયેલા છે; તેથી તેમને તેલ ગુણ કરનાર થશે નહિ, તેથી એમને ઘી આપજો.” આવો હુકમ મળતાં ધનસારે ‘બહુ મોટી મહેરબાની કરી’ તેમ કહીને પુનઃ પુનઃ પ્રણામ કર્યા. તે વખતે બધા મંજુરો વૃદ્ધને કહેવા લાગ્યા કે—“હે વૃદ્ધ ! તારા ઉાર આપણા સ્વામીની બહુ મોટી કૃપા દેખાય છે, કે જેથી તેમણે તેલને બદલે તને ઘી આપવાનો હુકમ કર્યો, પણ

તું એકલો ધીયુક્ત ભોજન કેમ કરીશ ? એ કાંઈ સાઈ' દેખાશે નહિ, કારણકે ઉત્તમ પુરુષોને પંક્તિભેદ કરીને ભોજન કરવું તે સાઈ' દેખાતું નથી, તેથી તું સ્વામીને અમારા સર્વેનીવત્તી વિનંતિ કર કે જેથી અમે સર્વને પણ ધીનો આદેશ મળે !' આ પ્રમાણે સર્વેએ ધનસારને કહ્યું, તેથી તે ફરીથી ધન્યકુમારને પ્રણામ કરીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—“સ્વામિન ! હું એકલો ધી ખાઈ તે તો સાઈ' નહિ દેખાય, તેથી મારી સાથેના બધા કામ કરનારાઓને પણ ધી આપવામાં આવે તેવો હુકમ કરો તો ઠીક. આપની જેવા દાનેશ્વરીઓ પંક્તિભેદ કરે તે સાઈ' ન દેખાય, તેથી આટલી મહેરબાની જરૂર કરો ! આટલું કરવાથી મારા ઉપરની કૃપાની કૃપા વિશેષ વખાણવા લાયક થશે.” આ પ્રમાણે ધનસાર આગળ કહ્યું તેથી ‘પિતાનું વચન પ્રમાણ કરવું જ જોઈએ’ તેવો વિચાર કરીને અતિશય વિનયવાળા ધન્યકુમારે સર્વ મનુરોને ધી આપવાનો હુકમ કર્યો. આ હુકમ સાંભળીને સર્વે મનુરો બહુજ સંતોષ પામ્યા, અને તે બધા ધનસારની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે હકીકત બન્યા પછી ધન્યકુમાર અતિશય વરસાદ થવાથી વૃક્ષો જેમ ઉલ્લસાયમાન થાય તેવીજ રીતે ધૃત દેવાના રસવેડે પોતાના મનુરોને ઉલ્લસાયમાન કરીને જે રસ્તે આવ્યા હતા તે રસ્તે પાછા સ્વસ્થાને ગયા.

પાછા બીજે દિવસે વનમાં વૃક્ષોને નવપક્ષીવત કરવાને જેવી રીતે વસંતઋતુ આવે તેવીજ રીતે પોતાના પિતા વિગેરેને સંતોષવા માટે ધન્યકુમાર ફરીથી પણ તે તળાવ ખોદાતું હતું ત્યાં આવ્યા. આગલા દિવસની જેમજ ધનસાર ઐશી અને અન્ય સર્વ મનુરોએ પ્રણામાદિક ઉચિત વિનયાદિ પ્રકાશે કર્યા. ધન્ય-

કુમારે પણ એક સ્થળે વૃક્ષની નીચે બેસીને તે વૃક્ષને ઓલાવ્યા અને તેને પૂછ્યું—“આ ત્રણ તમારા પુત્રો અને તેમની સ્ત્રીઓ હમેશાં મળુરી કરે છે, અને સરોવર ઓઢવાનો ઉદ્યમ કરીને ક્લેશ પામે છે, તમે તો હવે વૃક્ષ થઈ ગયા છો, છતાં પણ હજી સુધી આવી મળુરી કરીને કેમ શ્રમિત થાઓ છો ? આ તમારા દીકરા કેવા છે, કે જે તમને આવું દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારી મળુરીના કાર્યમાંથી નિવારતા નથી ?” આ સાંભળી ધનસાર ઓઢ્યો—“સ્વામિન્ ! અમે તદ્દન નિર્ધન અને નિરાધાર છીએ, કાંઈક પુણ્યના યોગે આ રણવાનો ઉદ્યમ મળ્યો છે, તેથી લોભથી ના.

જૂત થઈને એક રોજ વધારે રહે કહ્યું કે—“તમારા વસ્ત્રો તદ્દન જીર્ણ વસ્થામાં પણ હું મળુરી કરી સારે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે—“સ્વામિન્ !

મેઘસદૃશ આપના જેવા વારંવાર કેટલા નંગ છ ? નવસર ન.

કાંઈ ધન મેળશે અને સુંડી થશે તે ભવિષ્યમાં વ્યાપારાદિક કાર્યમાં ઉપયોગમાં આવશે; આવા વિચારથી શરીરની દરકાર કર્યા વગર હું પણ મળુરી કરું છું.” આ પ્રમાણે સાંભળીને જરા હસી સર્વ

મળુરો તથા તે સ્થળના અધિકારીને ઉદ્દેશીને ધન્યકુમારે હુકમ કર્યો કે—“હે મળુરો ! આ વૃક્ષ પુરૂષ વૃક્ષવસ્થાથી જીર્ણ થઈ

ગયેલ છે, તે ઓઢવાની મળુરી કરી શકે તેમ નથી, આમ મને સાગવાથી મને તેના ઉપર દયા આવે છે, તેથી આજથી આ ડોસા

પાસે કાઢીને કાંઈ પણ મળુરી કરાવવી નહિ, અને રોજ તો સર્વેની પ્રમાણે સરખી તેને આપવી.” “મોટાનું વચન પ્રમાણ

છે.” એમ કહીને સર્વેએ તેમને પ્રણામ કર્યા. આ પ્રમાણે કરીને ધન્યકુમાર ઘરે ગયા, ત્યારપછી સર્વે મળુરો એકઠા થઈને અર-

સપરસ કરેલા લાગ્યા કે—“આ વૃક્ષ ખરેખર પુણ્યશાળી કૃતપુણ્ય

લાગે છે. તેને દેખતાંજ રાજાએ તેની મજૂરી મુકાવી દીધી.” ખીજે કહેવા લાગ્યો કે—“ઘણુક્ષેત્ર, સમુદ્રનું સેવન, યોનિપોષણ અને રાજાની મહેરબાની તે જરૂર તરતજ દારિદ્રનો નાશ કરે છે. આ શું તમે નથી સાંભળ્યું” ?

ત્રીજે દિવસે પણ ધન્યકુમાર ત્યાં આવ્યા અને તેજ વૃક્ષની નીચે સિંહાસન ઉપર બેઠા. કેટલોક વખત ગયો એટલે પ્રથમથી સંકેતપૂર્વક કહી રાખેલા પુરૂષોએ દ્રાક્ષ, એખોડ, ખજૂર વિગેરે ખાધ વસ્તુઓ ધન્યકુમાર પાસે લાવીને મૂકી. ધનસાર તો ધન્યકુમાર આગમન વખતે પહેલેથીજ ત્યાં આવેલ હતા, અને તેની કૃપા વિશેષ વખાણવા લાગ્યો. ધન્યકુમારે વૃક્ષને ઘોંસીવ્યા પછી કહ્યું તેથી ‘પિતાનું’ વચન પ્રાપ્તિ તમે ચક્રણ કરો, કારણકે વૃક્ષ પુરૂષને આવી કામળ વસ્તુઓજ ખાવી ઠીક પડે છે; લોકમાં ખાદ્યાવસ્થા અને વૃક્ષાવસ્થા સરખી કહેવાય છે.” ધન્યકુમારે આ પ્રમાણે કહેવાથી “જેવો આપનો હુકમ.” તેમ કહીને ધનસારે સર્વ મજૂરો તરફ દ્રષ્ટિ કરી. ત્યારે ધન્યકુમાર હસીને બોલ્યા કે—“શું આ પદાર્થો આ સર્વેને આપવાનો તમારો મેનોરથ છે? વૃક્ષ પુરૂષને તો વોત યોગ્યજ છે. જે બધા એકઠા રહેલા હોય તે સર્વેને આપ્યા પછીજ લેવું, તે ઉત્તમ કુળની નીતિ છે.” આમ કહીને સર્વની વચ્ચે ધનસારનું ઉત્તમ કુળ જણાવ્યું. ત્યારપછી સર્વે મજૂરોને, અને ખાસ કરીને વૃક્ષ મજૂરોને તે સુકા મેવો આપ્યો; અને તેની ઉપર સર્વેને તાંબુળાદિ આપીને ધન્યકુમાર ગૃહે ગયા. પુન્યવંત પુરૂષને ઉચિત એવો મેવો ખાવાને મળવાથી આનંદ પામેલા મજૂરો એક ખીજને અરસપરસ કહેવા લાગ્યા કે—“આ વૃક્ષ માણસ બહુ પુન્યશાળી છે. આજખાણ નહિ છતાં પણ રાજા

તેને બહુમાન આપે છે, જેવી રીતે મહાદેવની પૂજામાં 'ષઠ પાણુ પૂજ્ય છે, તેવીજ રીતે આ વૃદ્ધના પ્રભાવથી પૂર્વે કદિ નહિ આધેલ તેવા મેવા ખાવાનો પણ આપણને પ્રસંગ મળ્યો." આ પ્રમાણે થવાથી સર્વે મળુરો પાણુ તે વૃદ્ધની અને તેના સર્વ કુટુંબીઓની આજ્ઞાનુસાર વર્તવા લાગ્યા. ધન્યકુમાર પાણુ વૃદ્ધ પિતાની ભક્તિના નિમિત્તેજ હમેશાં ત્યાં આવવા લાગ્યા; અને તેજ સ્થળે વૃદ્ધ નીચે બેસીને કાઠ દિવસે બેરિ, કાઠ દિવસે જાંબુ, કાઠ દિવસ સાકર મિશ્રિત નાળિયેર, કાઠ દિવસે નારંગી, અંજીર, પાકી શેરડીના કકડા, તેનો રસ એમ જુદી જુદી વસ્તુઓ સર્વે મળુરોને અને ખાસ કરીને તે વૃદ્ધ અને તેના પરિવારને સવિશેષે આપવા લાગ્યા.

એકદિવસ તેમણે ધનસારને કહ્યું કે—“તમારા વસ્ત્રો તદ્દન જીર્ણ થઈ ગયા દેખાય છે.” ધનસારે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે—“સ્વામિન ! અમે નિર્ધન વસ્ત્ર સંબંધી ખર્ચ કરવાને કેવી રીતે શક્તિવાન થઈએ ? અને ખર્ચ વિના નવાં વસ્ત્રો ક્યાંથી આવે ? વળી મારા એકને માટે લુગડાં કરાવવાથી આખા પરિવારને કપડાં કરાવી આપવાં પડે, તેથી જેમ તેમ જેવા હોય તેવા વસ્ત્રોથીજ નિર્વાહ ચલાવીએ છીએ.” આ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળીને ધન્યકુમારે ધનસાર અને તેની આખા પરિવારના સ્ત્રી પુરૂષને પહેરવા લાયક વસ્ત્રો અપાવ્યા અને સર્વે મળુરોને પણ એકેક વસ્ત્ર અપાવ્યું, તેથી તેઓ પણ બહુ હર્ષ પામ્યા અને વૃદ્ધની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે હમેશાં ધનસાર શ્રેષ્ઠીના મનને અનુકૂળ એવા તાંબુજ, વસ્ત્ર અને સુખેથી ખાઈ શકાય તેવા પદાર્થો આપીને ધન્યકુમાર તેમનો સત્કાર કરતા હતા. અન્ય મળુરોને પણ યથા

ચોગ્ય આપતા હતા અને ભાઈ ભોજન વિગેરેનો સંસ્કાર કરતા હતા; પણ ધન્યકુમારના પુણ્યનો પ્રભાવ વધી જવાથી કાંઈ તેને ઝાળખી શકતું નહોતું. એક દિવસે ધન્યકુમારે વૃદ્ધને કહ્યું કે-‘હવે ઉઠા-જાની ઋતુ આવે છે, તમારી ઉંમર વૃદ્ધ થઈ છે, દિવસ પૂર્ણ થતા ચક્રવાક પક્ષીની જેમ છાશના અભાવથી તમને રાત્રી અધપણું પ્રાપ્ત થશે.’ તે સાંભળી ધનસાર શ્રેષ્ઠી બોલ્યો કે-‘સ્વામિન! હું પણ તે વાત બાલું છું; પરંતુ અમારી પાસે ગાય વિગેરે ટોર નથી, તેથી અમને છાશ કેવી રીતે મળે? વળી ગાય વિગેરેનું રક્ષણ કરવામાં અર્ચા પણ બહુ થાય છે, તેથી નાનનો મનોરથ તો અંતરંગમાંજ સમાઈ જાય છે.’ તે સાંભળી ધન્યકુમારે કહ્યું કે-‘આવું દીન વચન તમારે બોલવું નહિ. મારે ઘેર ગાય વિગેરે ટોરેનું મોટું ટોળું છે અને દુધ વિગેરે પુષ્કળ થાય છે, તેથી છાશ પણ ઘણી થાય છે; માટે હે વૃદ્ધ! તમારે હમેશાં મારે ઘેરથી છાશ મંગાવવી. મોટા માણસોની પણ છાશ લેવા જવામાં લઘુતા દેખાતી નથી, તેમ લોકમાં પણ કહેવત છે, તેથી હમેશાં તમારી વહુઓને મારે ઘેર છાશ લેવાને માટે મોકલજો. મારા ઘરને તમારું ઘેર છે તેમજ ગણજો, કાંઈ પણ અંતર ગણશે નહિ.” આ પ્રમાણે સાંભળી ‘મોટી મહેરબાની કરી’ તેમ કહી ધનસાર પુશામતનાં મીઠાં વચનો બોલવા લાગ્યો. સંસ્કારમાં ચાર સ્થળો ધિક્કારનાં સ્થળો તરીકે વર્ણવેલા છે. તે આ પ્રમાણે—

દારિદ્ર્યત્વં ચ મૂર્ખત્વં, પરાયત્તા ચ જીવિકા ।

ક્ષુધયા ક્ષામકુશિત્વં, ધિક્કારસ્ય હિ ભાજનમ્ ॥

૪ ‘દરિદ્રતા, મૂર્ખતા, પરાવલંબી આજીવિકા અને ક્ષુધાથી પેટનું દુર્બળ થવાપણું તે ચાર ધિક્કારનાં સ્થળો—કારણો છે.’

જે કાંઈ અતિ સ્વચ્છ અંતઃકરણવાળો મહા પુરુષ હોય તે પણ ક્ષુધાર્થી દુર્બળ થાય છે ત્યારે બીજાનું આધીનપણું શોધે છે; જેવી રીતે ક્ષીણ થયેલો બીજનો ચંદ્રમા પણ પ્રજાએ આપેલ તનુને શોધે છે. ત્યારપછી ધન્યકુમારે સર્વ મનુરોને અને પિતા, બંધુ વિગેરેને સવિશેષ સત્કારીને દેવના નિર્દયપણાને અંતઃકરણમાં નિદતા પોતાના આવાસે આવ્યા. તેમના ગયા પછી બધા મનુરો ધનસારને કહેવા લાગ્યા કે—‘અહો ! તમારા સાનિધ્યથી અમે પણ બહુ સુખી થયા છીએ. કહ્યું છે કે—સત્સંગ કહ્યાણ કરનારજ નીવડે છે.’

હવે બીજે દિવસથી ધનસારની આજ્ઞાથી પુત્રવધુઓ વારાફરતી જળ લેવાને વાઢેળીઓ જેવી રીતે સમુદ્ર પાસે જાય તેમ છાશ લાવવાને માટે ધન્યકુમારને ઘેર જવા લાગી. ધન્યકુમારની આજ્ઞાથી સૌભાગ્યમંજરી તેમને હમેશાં છાશ આપતી હતી. ‘ભરથારને વશ થયેલ સ્ત્રીની તેજ નીતિ—કર્તાવ્ય છે.’ એકદા ધન્યકુમારે સૌભાગ્યમંજરીને કહ્યું કે—‘હે પ્રિયે ! ત્રણે વહુરૂઓને તારે સજ્જનના અંતઃકરણની જેવી સ્વચ્છ નિર્મળ છાશ દેવી, બહુ બડી આપવી નહિ, પણ જે દિવસે નાની વધુ છાશ લેવા આવે, તે દિવસે તેને બડી છીશ તથા દુધ આપવું; વળી મધુર વચનો વડે તેની સાથે પ્રીતિ કરવી, તેની સાથે કાંઈ પણ ભેદ ગણવો નહિ.’ આ પ્રમાણેના પતિનો હુકમ પ્રસન્ન ચિત્તથી સૌભાગ્યમંજરીએ માથે ચઢાવ્યો. તે દિવસથી સરલ હૃદયથી તેણે પતિના હુકમ પ્રમાણે વર્તન કરવા માંડ્યું. જે દિવસે સુભદ્રા છાશ લેવા આવે તે દિવસે તેણી ખુશી થઈને તેને દુધ, છીશ, પકવાન, ખજૂર, અખોડ, સિતાફળ વિગેરે ખાવાની વસ્તુઓ આપે, મિષ્ટ વચનોથી

બોલાવે અને 'શરીરે કેમ છે? સાડું છે?' વિગેરે શરીરના સુખ દુઃખનાં સમાચાર પૂછે. તેણી પણ બુદ્ધી બુદ્ધી જાતના સુખેથી ખવાય તેવા પદાર્થો ગ્રહણ કરીને તેને ઉતારે લઈ જાય અને વૃદ્ધની આગળ મૂકે. વૃદ્ધ આ પ્રમાણે લાવેલી વસ્તુઓ જોઈને સુભદ્રાની પ્રશંસા કરે કે—'અરે પુત્રા! બુદ્ધો, બુદ્ધો, ભાગ્યવાન પુત્રની આ પત્ની પણ કેવી ભાગ્યશાળી છે! તે પુણ્યવંત પુરૂષોને ઉપભોગમાં લેવા લાયક મેવા મૌઠાઈ વિગેરે ખાદ્ય પદાર્થો લઈને આવે છે.' જ્યારે બીજા દિવસોએ મોટી વહુડો જાય અને માત્ર સ્વચ્છ જળની ઉપમા જેવી જ પોતળી છાશ માત્ર લઈને આવે ત્યારે ધનસાર કહેતો કે—'આમાં કાંઈ બીજો વિચાર કરવા જેવો નથી, આ મોટી વહુઓએ કાંઈ લઈ લીધું નથી અને આ નાની વહુએ કાંઈ આપી લીધું નથી, પરંતુ અહીં ભાગ્ય મોખજ પ્રમાણભૂત છે. નશીબમાં હોય તેજ મળે એવું શાસ્ત્ર વચન સત્ય છે.' આ પ્રમાણે ધનસારથી કરાતી શ્વાધા સાંભળીને ધર્મ્યપૂર્વક મોટી વહુડોએ બોલવા લાગી કે—'આ જર્જરિત ડોરોએ તો અમારી પાસે હમેશાં અમારા દીયરનાં વખાણ કરી કરીને સર્વના સ્નેહમાં લગ પડાવ્યો અને તેની પાસે ધર તજવ્યું. તે તો નાસીને કોઈ દેશાંતરમાં ચાલ્યા ગયા છે, અને તેમના સમાચાર પણ કાંઈ મળતા નથી. હવે આ નાની વહુની પછવાડે લાગ્યા છે, તેથી તે ડોસો શું કરશે તેની ખબર પડતી નથી.' આ સંભળી તેમાંથી એક બોલી કે—'અરે! આપણા સાસરા તો આને ભાગ્યશાળી કહીનેજ વારંવાર બોલાવે છે, પણ તેનું ભાગ્યશાળીપણું કેવું છે તે સાંભળો. હમેશાં સવારે ઉઠીને તરતજ તે ગધેડીની જમ માટી વહે છે, સૂર્યાસ્ત સુધી મજૂરી કરીને પેટ ભરે છે, અને રાત્રે પતિના વિયોગથી થયેલા

દુઃખની પીડાતી પીડાતી ભૂમિ ઉપર સુઈ રહે છે. અહો ! તેનું ભાગ્યશાળીપણું ! આવું ભાગ્યશાળીપણું તો શત્રુને પણ હશે નહિ !” આ પ્રમાણે પરસ્પર વિવાદ કરતી અને સુભદ્રાની ઇર્ષ્યા કરતી તેઓ રહેલી છે.

હવે અન્ય દિવસે સવારે છાશ લાવવા માટે ધનસાર શ્રેષ્ઠીએ મોઠી વહુને કહ્યું કે—“રાજમંદિરે જઈને છાશ લઈ આવો.” ચારે તેણીએ જવાબ આપ્યો—“હું કાંઈ છાશ લેવા જવાની નથી. ગઈ કાલે તમે અમને ત્રણેને નિર્ભાગી કહીને સ્થાપેલી છે, તેથી હવે તમારી કાઠી અને ભાગ્યશાળી વેહુનેજ છાશ લેવા મોકલો ! તે છાશ લેવા જશે તો દહીં દુધ વિગેરે પણ લાવશે.” આ પ્રમાણે ખેદ ઉપજે તેવાં વચનો તેણી બોલવા લાગી. તે સાંભળી વૃદ્ધે કહ્યું—“વહુ સુભદ્રા ! તમેજ છાશ લેવા જાઓ. આં બેઘીઓ સાચું કહેતાં પણ ઈર્ષ્યાથી બળે છે, પરંતુ તમે તો તમારા મનમાં શાંતિ રાખીને સુખેથી જાઓ અને છાશ લઈ આવો. જો સહુ સરખા થાય તો ધરનો નિર્વાહ ચાલે નહિ.” આ પ્રમાણે વૃદ્ધનો હુકમ થવાથી સુભદ્રા છાશ લેવાને ગઈ. તેને આવતી દેખીને સૌભાગ્ય-મંજરીએ પહેલેથીજ જોડાવી અને કહ્યું કે—“જહેન ! આવ, આવ, તું ભલે આવી !” આ પ્રમાણે શિષ્ટાચારપૂર્વક પરસ્પર કુશળ સમાચાર પૂછીને દહીં, ખાંડ વિગેરે વસ્તુઓ તથા છાશ આપીને તેને વિદાય કરી. સુભદ્રા પણ તે સર્વ વસ્તુઓ લઈને પોતાના આવાસે ગઈ. તે આવી એટલે ફરીથી પણ વૃદ્ધે તેના વખાણ કર્યા. તે સાંભળીને ત્રણે જોડાણીઓ ઈર્ષ્યાગ્નિથી વિશેષ બળવા લાગી. હવે હમેશાં સુભદ્રાજ છાશ લેવા જવા લાગી, બીજી કાંઈ જતી નહિ.

એક વખતે સૌભાગ્યમંજરી દૂરથીજ વનમાં લાગેલા દાવા-
નળથી બળેલી આંખાનાં વૃક્ષની શાખા જેવી શોભારહિત સુભદ્રાને
છાશ લેવાને માટે આવતી જોઈને વિચારવા લાગી કે—“આ
મનુર સ્ત્રી કોઈ પણ ઉત્તમ કુળમાં જન્મી હોય તેમ જણાય છે.
કારણ કે રૂપ, લાવણ્ય, મર્યાદા, વિનય, વાણી વિગેરેથી તેનું
કુલીનપણું અને સુખીપણું સ્પષ્ટ દેખાય છે. કોઈ પણ અશુભ
કર્મના ઉદયથી તેણી આવી અવસ્થા પામેલી દેખાય છે, પરંતુ
તે હમેશની જન્મની દુઃખિની હોઈતેમ જણાતું નથી. તેથી પ્ર-
થમ તેની પ્રીતિ મેળવીને પછી હું તેને બંધું પૂછીશ.” આ
પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે સુભદ્રાને આદરથી બોલાવી, વિસામો
લેવા માટે એક સારી માંચીપર બેસાડી, પોતે પણ નજીકના
આસન ઉપર બેઠી, પછી કુશળશેખરની વાર્તા કરતાં સૌભાગ્ય-
મંજરીએ પૂછ્યું કે—“ખંદેન ! હું અને તું હવે ખંદેનપણી થયા.
જ્યારે ખંદેનપણાં થાય છે, ત્યારે પછી પરસ્પરમાં અંતર રહેતું
નથી. કહ્યું છે કે:—

દદાતિ પ્રતિગૃહ્ણતિ, ગુહ્યમાલ્યાતિ પૃચ્છતિ ।

સુહૃક્તે ભોજયતે ચૈવ, પદ્ધિવિવ્રં પ્રીતિલક્ષણમ્ ॥

‘દેવું, લેવું, ગુહ્ય કહેવું અને પૂછવું, ખાવું અને ખવરા-
વવું—આ છ પ્રીતિનાં લક્ષણો છે.’ તેથી જો તારી મારા ઉપર
નિર્મળ અંતઃકરણવાળી પ્રીતિ હોય તો મૂળથી માંડીને તારી બધી
વાત મને કહે, શું સ્ફટિક જેવી ચોખ્ખી ભીંત પોતાનાં અંતરમાં
રહેલી વસ્તુને કોઈ પણ વખતે ગોપવી શકે છે ?’ આ પ્રમાણે
પ્રશ્ન થવાથી સુંદર મુખવાળી સુભદ્રા લજ્જાથી નીચું મુખ કરીને
બોલી કે—“ખંદેન ! મને શું પૂછે છે ? મારા દુર્દેવનેજ પૂછ, કર્મના

ઉદયથી મારા દુઃખના અનુભવની વાર્તા કહેવાથી સચું ! ઉલટું મારા દુઃખની વાર્તા સાંભળવાથી તું પણ દુઃખી થઈશ, તેથી તે વાત નજ કહેવી તે ઉત્તમ છે.” આવો ઉત્તર સાંભળી સૌભાગ્ય-મંજરીએ કહ્યું કે—“સખી ! ખહેન ! તું કહે છે તે વાત ખરી છે, પણ જે વાત કોઈની પાસે કહેવાતી નથી, તે પ્રીતિપ્રાત્ર પાસે તો કહી શકાય છે. વળી હું પણ જાણી શકીશ કે મારી સખીએ આટલી સીમા સુધીનું દુઃખ સહન કરેલું છે; તેથી જેવું બન્યું હોય તેવું કહે.” આ પ્રમાણે સૌભાગ્યમંજરીનો અતિશય આગ્રહ થવાથી સુભદ્રાએ કહ્યું કે—“ખહેન ! રાજગૃહી નગરીમાં ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર, કે જે સમસ્ત ભોગો ભોગવનારાઓમાં નૃપતુલ્ય છે, જેના સમાન આ ત્રણ જગત્માં કોઈ પણ બીજો ભોગી નથી, જેને ઘેર હંમેશાં સુવર્ણ રત્નાદિકની આભરણો પણ કુલની માળાની જમ નિર્માલ્ય રૂપમાં ફેંટી દેવામાં આવે છે, જેની વાત લોકોક્તિ-દ્વારા તમારા સાંભળવામાં પણ આવી હશે, તેવા ભાગ્યશાળી શાલિભદ્રની હું ખહેન છું, મારી માતાનું નામ ભદ્રા અને પિતાનું નામ ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠી છે. ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠી જેવો ત્રણ જીવનમાં પુત્ર ઉપર વાત્સલ્યભાવ દર્શાવનાર કોઈ પિતા નથી. જ્યારે હું યૌવનવતી થઈ, ત્યારે મને પરણાવવા લાયક જાણીને તમારાજ ભત્તારની જેવી આકૃતિ, રૂપ અને લક્ષણોવાળા અને લક્ષ્મીવંત, તથા તમારાજ ભત્તારના નામવાળા, સદ્ભાગ્યની સંપદાના ધામતુલ્ય, એક વ્યવહારીના પુત્ર સાથે મારો વિવાહ કર્યો. તે પણ લક્ષ્મી સાથે વિશ્નુની જમ મારી સાથે પરણ્યા. પવિત્ર અને પ્રેમી પતિના સંબંધથી હું પણ ક્ષુરગૃહમાં ઉત્તમ ભોગો ભોગવતી રહેવા લાગી. હું ખહુ પુણ્યના ઉદયથી જતો કાળ પણ જાણતી નહોતી. ખહેન ! તમારી

પાસે તે સુખનું હું શું વર્ણન કરું ? જણે દેખ્યું અને અનુભવ્યું હોય તે જ તે સુખ જાણી શકે તેમ છે. પોતે અનુભવેલું પોતાને મોઢે વર્ણવવું તે અનુચિત છે. આમ કેટલોક કાળ ગયો. મારા પતિનું રાજ્યમાન, તેમની કીર્તિ હમેશાં વધવા લાગ્યા. તે જોઈને તેમના ત્રણે મોટા બંધુઓ ઇર્ષ્યાવડે બળત્રા લાગ્યા. જતી તેની પાસે તે મારા પતિના અસત્ દોષો વર્ણવવા લાગ્યા. લોકો તો ઉલટાં તેમની પાસે મારા ભર્તારના ગુણોનું વર્ણન કરીને તેમનું મોઢું બંધ કરવા લાગ્યા. આમ થવાથી તેઓ વધારે ને વધારે બળત્રા કરવા લાગ્યા અને ઇર્ષ્યાથી સવિશેષ ખેદિત અંતઃકરણવાળા થઈ ગયા. અનુક્રમે મારા ભર્તારને કદપનાથી અને ઈર્ષિત આકારથી આ સર્વેનાં માઠાં આચેરણોની ખબર પડી, તેથી સજ્જનસ્વભાવથી તેઓ મને અને સર્વ લક્ષ્મીને ત્યજીને કાર્ક દેશાંતરમાં આદ્યા ગયા. મારા ભર્તારના જવા પછી તરત જ તેમની સાથે જ તેમના પુણ્યથી બંધાઈ રહેલી લક્ષ્મી પણ ધરેથી આલી ગઈ. જ્યારે તળાવમાં પાણી ખુટે ત્યારે તેમાંથી ઉગેલી કમલિની કેવી રીતે રહી શકે ? નજ રહી શકે. ત્યારપછી થોડાજ દિવસમાં ઘરે બધું એવું ધન વગરનું—લક્ષ્મી રહિત થઈ ગયું કે ધરનાં મનુષ્યોને ઉદરપૂરણાર્થે અનાજ લાવવા જેટલી પણ શક્તિ રહી નહિ. આવી સ્થિતિ થવાથી અમારાં ધરનાં મોજુસોનો નિર્વાહ કરવા માટે મારા સસરા રાજ-ગ્રહીથી નીકળ્યા. તે વખતે બે મોરી સપતની (શોક) પણ હતી, એક રાજકીય અને બીજી શ્રેષ્ઠીની પુત્રી. બહાર ગામ જતાં મારા શશુરે તે બંને આજ્ઞા કરી કે—‘અરે વહુઓ ! તમે તમારા પિતાને ઘરે જાઓ; અમે હમણાં પરદેશ જઈએ છીએ.’ આ સાંભળીને તેઓ તો તેમના પિતાને ઘરે ગયા. ભર્તાર વગર દુઃખી સ્થિતિવાળા

ઘરમાં ડોણ રહે ?' આર પછી મારા સસરાએ મને પણ આજ્ઞા કરી કે—“તું પણ તારા પિતાને ઘેર જા.” મેં કહ્યું કે—“હું મારા પિતાને ઘેર જઈશ નહિ; કેમકે પિયરમાં કાણે કાણે થતી શ્વશુર કુટુંબની નિંદા સાંભળવાને હું સમર્થ નથી, તેથી સુખમાં અથવા તો દુઃખમાં જેવી તમારી ગતિ તેવીજ મારી પણ ગતિ થશે.” આ પ્રમાણેનાં મારાં વચનો સાંભળીને આદરપૂર્વક મને સાથે રાખીને આખા કુટુંબ સહિત મારા સાસરા રાજગૃહીથી નીકળ્યા. ઘણા ગામ, પુર અને નગરમાં રખડતાં રખડતાં છેવટે અમે અત્રે આગ્યા. અહીં તમારા ભત્તાર તળાવ ખોદાવવાનું કામ કરાવે છે, તેવી વાત સાંભળીને અમારો ઉદરનિર્વાહ કરવા માટે અમે બધા તે કામ કરવા રહ્યા. હવે અમે તળાવ ખોદીએ છીએ ને આજીવિકા ચીલાવીએ છીએ. હે સખી ! નિર્ધન મનુષ્યોને પેટ ભરવા માટે શું શું કાર્યો કરવાં પડતાં નથી ? કહ્યું છે કે—‘ગાંડા થઈ ગયેલા પુરૂષો શું શું બોલતા નથી, અને નિર્ધન મનુષ્યો શું શું કરતાં નથી ?’ સાતે ભયમાં આજીવિકા ભય સર્વથી મોટો અને દુસ્તર છે. સત્ય કહ્યું છે કે—‘જીવતા પ્રાણીઓમાં તો રાહુજ એક શ્રેષ્ઠ છે, કેળેને મુરડેલીથી પૂર્ણ કરી શકાય તેવું ધિક્કારવા લાયક પેટ નથી. મુરડેલીથી પૂરી શકાય તેવા આ ઉદરને માટે મોણસો કોને કોને પ્રાર્થતા નથી ? કાની કાની પાસે માયું નમાવતો નથી ? શું શું કરતાં નથી અને શું કરાવતાં નથી ?’ આમાં કોઈનો પણ દોષ નથી, દોષ માત્ર પૂર્વ ભવમાં પ્રમાદવશ જીવે કરેલા કર્મના ઉદયનોજ છે અને તે ઉદયને નિવારવાને તો ત્રણ જગતમાં કોઈ પણ પ્રાણી શક્તિમાન નથી. મનુષ્યોમાં જેઓ અતિ બળવંત અને ડાહ્યા હોય તેઓએ નવાં કર્મ ન બાંધવાં અને પૂર્વ બાંધેલાં કર્મ ઉદયમાં આવે તો

ભોગવીને નિર્જરાવવા, ખાટી તો કર્મરાજ જન્મ નચાવે તેમ સંસારી જીવને નાચવું પડે છે."

આ પ્રમાણે પરસ્પર બંને સખીઓ વાર્તાલાપ કરે છે, તેવામાં પોતાની આકૃતિને ગોપવીને ધન્યકુમારે ત્યાં આવ્યા, એટલે તરતજ બંને સખીઓ લજ્જા અને મર્યાદા સાચવીને ઉભી થઈ ગઈ અને યોગ્ય સ્થળે જરા દૂર ઉભી રહી. તે વખતે ધન્યકુમાર ગોબદ્રા શ્રેષ્ઠીની પુત્રી સુભદ્રા તરફ જરા ઠપકા આપતા હોય તેવી રીતે જોઈને બોલ્યા કે—'અરે ભામિની ! પતિ વિના પ્રાણ કેમ ધારણ કરી શકે છે ? કારણકે પાણી સૂકાઈ જાય ત્યારે કાળી જમીન પણ હોજારો ટુકડાવાળી થઈ જાય છે.' તેણીએ કહ્યું—'રાજન્ ! જેવી રીતે સુકાઈ ગયેલો પુષ્પોનો લુપ્તો પણ ડાળી સાથે બંધાય રહેલો હોય તો સ્થિર રહી શકે છે, તેવીજ રીતે આશાથી બંધનથી બંધાયેલ મારો આત્મા પણ મરણથી રક્ષિત રહી શક્યો છે. વળી જેવી રીતે સૂકાઈ ગયેલા કમળોમાં પણ જમર 'ફરીથી વસંત ઋતુ આવશે અને આ કમળો પલ્લવિત થશે.' એવી આશાથી વાસ કરીને રહે છે, તેવીજ રીતે હું પણ આશાથી જીવિતવ્ય ધારણ કરીને રહી છું.' તે સાંભળી ધન્યકુમાર બોલ્યા—'હે મુઘે ! શર્મિષ્ઠે યૌવન નકામું ગુમાવે છે ? મનુષ્ય જીવનનો સાર માત્ર યૌવન વચળ છે, અને તે તો તું નકામું ગુમાવી દે છે. કહ્યું છે કે—'હાથમાં રહેલ તાંબુલ ખાધા વગર હાથ માણસે કોઈ દિવસ સુકાઈ જવા દેવું નહિ !' વળી દૂર દેશાંતરમાં ગયેલ તારા પતિના પુનઃઆગમનની આશા રાખવી તે પણ વૃથા છે. જો તું તેને વહાલી હોય તો તો તે કાંઈક સંકેતાદિક ફરીને પણ તારી પાસે આવત; પણ તે તો કાંચળી મૂઝી દઈને

જેવી રીતે સર્પ આદ્યો જાય, તેવી રીતે ઘેરથી ઉદ્વિગ્ન થયેલો ધર છોડીને આદ્યો ગયો હશે, તેથી તેની પાછા આવવાની આશા વ્યર્થ છે, તેથી વિકલ્પની—નકામા સંકલ્પોની જાળ છોડી દે અને મને પતિ તરીકે સ્વીકાર, આ જગતમાં દુર્લભ એવા ભોગો ભોગવ, ગયેલી ઉમર પાછી ફરીથી આવતી નથી, તેથી મને પતિ તરીકે સ્વીકારીને આ દુર્લભમાં પડેલી તારી કાયાનું રક્ષણ કર—ભોગો ભોગવી શરીરને તૃપ્ત કર.' આવાં વૃજપાત તુલ્ય ધન્ય-કુમારનાં વચનો સાંભળીને ભયભ્રાંત થયેલી સુભદ્રાએ એ હાથોવડે કાનને ઢાંકી દીધા અને પછી બોલી કે—‘અરે દુર્બુદ્ધિ ! શું તમે કુળવાન સ્ત્રીઓની રીતિ કોઈ પણ દિવસ સાંભળી નથી, કે જેથી આવું અધમ વચન બોલો છો ? કહ્યું છે કે—

ગતિયુગલક્રમેવોન્મત્તપુષ્પોત્કરાણાં ।

હરશિરસિ નિવાસઃ ક્ષ્માતલે વા નિપાતઃ ॥

વિમલકુલમવાનામજ્ઞનાનાં શરીરં ।

પતિકરફરસો વા સેવતે સમ્પન્નિદ્ભઃ ॥ ૧ ॥

‘ઉત્તમ એવા ધતુર પુષ્પોની બેજ ગતિ છે, કાં તો શિવના માથા ઉપર તે ચઢે છે, અથવા તો ભોંય ઉપર પડીને તેનો વિનાશ થાય છે; આજ પ્રમાણે નિમજ્જ એવા ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ સુંદરીઓના શરીરની પણ બેજ ગતિ થાય છે. કાં તો તેને પતિના શરીરનો સ્પર્શ થાય છે અથવા તો અગ્નિ તેનો નાશ કરે છે.’

સુકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીઓનાં શરીરની ધતુરાના પુષ્પની માફક બેજ ગતિ છે. જેવી રીતે ધતુરાનાં ફુલો કાં તો શિવજીના મસ્તકે ચઢે છે, અગર તો ભૂમિ ઉપર પડી જાય છે, બીજ કોઈના ઉપયોગમાં તે પુષ્પો આવતા નથી, તેવીજ રીતે પતિવ્રતા

સ્ત્રીઓનાં શરીરની પણ તેવીજ બે ગતિ થાય છે. કાંતો તેના પતિના હસ્તના સ્પર્શથી તે ભોગવાય છે, અથવા તો અગ્નિની જ્વાળાનો તે ભોગ થાય છે, પણ બીજી ગતિ થતી નથી. તેથી હે રાહુરૂપી અહથી અસાચેલ ! તું નામથી તો ધન્ય એમ કહેવાય છે, પણ ગુણથી તો અધન્ય હોય તેમજ લાગે છે. ઘણા માણસોનો નાયક થઈને તું લોકવિરુદ્ધ ઓવાં વાક્યો કેમ બોલે છે ? મંગળઅહ પણ નામથી મંગળ છે, પણ વક્રગતિમાં આવ્યો હોય તો મનુષ્યને અમંગળનો કરનાર થાય છે; તેથી નામથી રાજ્ય થવું તે નકામું છે—ખોટું છે. ગુણથી રાજ્ય થવું તેજ સાર્યક છે. અરે ઠાંકાર ! ખરેખર તું પરસ્ત્રીસંગમના અભિલાષથી આવા વૈભવ અને યશઃકીર્તિથી જરૂર ભ્રષ્ટ થઈશ; કારણકે સર્પના મસ્તક ઉપરનો મણિ અહણ કરવાનો અભિલાષ કરનાર કોણ સુખી થયો છે ? મારા શિયલનો લોપ કરવા તો ઇંદ્ર પણ શક્તિવાન નથી, તો તું કોણ માત્ર છે ? વડવાનળ અગ્નિ બુઝવવા જ્યારે સમુદ્ર પણ શક્તિવાન થયો નહિ, તો પછી મોટો પર્વત શું કરી શકનાર હતો ? તેથી નકામા કુવિચારો પડતા મૂઢીને સુશીલપણાને—સન્નનપણાનેજ આચર.” જવી રીતે પાપપંકનો નાશ થવાથી ચેતનની અતિ વિશુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત થતાં કૈવલ્યજ્ઞાનનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવીજ રીતે તે સુભદ્રાનું અતિ વિશુદ્ધ ચારિત્ર દેખીને ધન્યકુમાર અંતઃકરણમાં અતિશય ઓનંદ પામ્યા. ત્યારપછી અતિશય હર્ષિત થયેલા ધન્યકુમાર શાંત અને મધુર વાણીવડે સુભદ્રાને કહેવા લાગ્યા કે—‘હે ભદ્રે ! હું પરસ્ત્રીનો લોહુપી નથી, તેથી તારે મારી બીલકુલ ભીતિ રાખવી નહિ. આ સંવાદ માત્ર વચનદ્વારા તારા સત્ત્વની પરીક્ષા માટેજ કર્યો હતો, તેથી જે કાંઈ

લોકવિરૂદ્ધ અને તને દુઃખ લાગે તેવું મારાથી બોલાયું હોય તેની તારે ક્ષમા કરવી. તું ખરેખર ધન્ય છે, કારણ કે આવી અધમ સ્થિતિમાં પણ તું તારું શિયલત્વ અખંડ રીતે રક્ષણ કરીને રહેલી છે. પરંતુ હું તને એક પ્રશ્ન પૂછું છું—‘તું તારા ભત્તારને કેવી રીતે ઓળખી શકીશ? દષ્ટિવડે જોવા મારાથી, અગર કોઈ સંકેતથી, અગર ખાનગીમાં કરેલ કોઈ વાર્તાલાપથી, અગર તેના શરીર ઉપરના અગર અવયવ ઉપરના મસ, તિલક, આવર્ત વિગેરે લાંછનોથી, કેવી રીતે તું તારા ભત્તારને ઓળખીશ?’ ધન્યકુમારનો આ પ્રશ્ન સાંભળી સુભદ્રા બોલી કે—‘જે કોઈ મારા ઘરમાં બનેલા અને બીજાએ નહિ જાણેલા તેવા પૂર્વે અનુભવેલા સ્ફુટ સંકેતોને કહી શકે તેજ મારો પ્રાણનાથ—ભત્તાર, તેમાં જરા પણ શંકા નથી.’ તે સાંભળી ધન્યકુમાર બોલ્યા—‘ત્યારે મારી એક વાત સાંભળ. દક્ષિણ દિશામાં આવેલા પ્રતિષ્ઠાન નગરથી ધનસારે વ્યવહારીના પુત્ર ધન્યકુમારે પોતાના ત્રણ ભાઈઓએ કરેલા ક્લેશથી ઉદ્વિગ્ન મનવાળા થઈને દેશાંતર પ્રયાણ કર્યું, લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી, ખર્ચો અને તેમ કરતાં કરતાં રાજગૃહી નગરીએ તે આવ્યા, ત્યાં પ્રબળ પુણ્યના ઉદયથી ત્રણ કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું અને વાણિજ્યકળાની કુશળતાથી અનેક કોટી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ ગયા પછી શલ્ય સહિત, લક્ષ્મી રહિત, શોભા રહિત પોતાનાં બાંધવોને આવેલા દેખીને સૂર્યની જેમ નિર્વિકારી ચિત્તવાળા તેણે તે સર્વને લક્ષ્મીવાન કર્યા. ફરીથી પણ ત્યાં કુટુંબકળહ દેખીને ભક્ષ્યચિત્તવાળા થઈ વરસાદ દેખીને કલહંસ જેમ માનસ સરોવરમાં કમળના સમૂહમાં ચાલ્યો જાય, તેમ તે કુમારે રાજગૃહી છાડીને

લક્ષ્મીથી ભરેલા આ નગરમાં આવ્યા. આ માઈ કહેલું સત્ય કે નહિ ?” ત્યારે તેણી બહુ બુદ્ધિશાળી હોવાથી મૂળથીજ બધા વૃત્તાંત બહીને તેણે તરતજ પોતાના પતિને—ધન્યકુમારને ઓળખ્યા અને લગ્નથી મૌન ધારણ કરોને નીચું મુર્ખા કરી ઉભી રહી. ‘પતિવ્રતા સ્ત્રીઓની લાંબા વિરહે પતિ મળતાં તેવીજ સ્થિતિ થાય છે.’ સૌ ભાગ્યમંજરી પણ પોતાના પતિનો જન્મથી વૃત્તાંત સાંભળીને અને સુભદ્રા સાથેના પોતાનો સપત્ની સંબંધ બહીને ચિત્તમાં અનિશ્ચય ચમત્કાર પામી અને વિચારવા લાગી કે—“આજે મારો સંદેહ ભાંગ્યો, પરનારી સહોદર મારા પતિ આ સ્ત્રીને શા કારણથી દુઃખ દહીં વિગેરે ખાદ્ય પદાર્થો અપાવે છે? વળી તેની સાથે સખીપણું કરવાનો મને આદેશ શામાટે કરે છે? એવો મને સંદેહ થતો હતો, એ સર્વનું કારણ આજે મેં બરોબર બહુનું. મોટા પુરોષોને પોતાની સ્ત્રી ઉપર આવોજ પ્રેમ હોય છે અને તે બીલકુલ અયોગ્ય કે અયુક્ત નથી.” ત્યાર પછી તે દંપતીએ દાસીઓ દ્વારા સુભદ્રાના જીર્ણ વસ્ત્રો અને ખોટા ઝૂંભૂષણો દૂર મૂકાવી દીધા, સ્નાન મજ્જનાદિક કરાવ્યું; વિવિધ દેશ અને નગરથી આવેલા હંચી જાતિનાં ઉચ્ચ જાતિનાં રેશમી વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં, વિવિધ પ્રકારનાં મણિ સુવર્ણાદિકથી બનેલા અલંકારો પહેરાવ્યાં અને હંચા ભદ્રાસન ઉપર તેને બેસાડી તેના બેસવાથી સંપૂર્ણ ચંદ્રવંદે રાત્રી શોભે તેમ તે ગૃહસ્વામીની શોભવા લાગી.

હવે ઘણો કાળ વ્યતિક્રમ્યો તો પણ સુભદ્રા પાછી આવી નહિ, તેથી ધનસાર પોતાની પત્ની સાથે વિચારવા લાગ્યો કે—“કાંઈ દિવસ સુભદ્રા એક દાણમાત્ર પણ ઘર બહાર રહેતી નથી કે કાંઈ સ્થળે રોકાતી નથી, આજે શું કારણ બન્યું હશે કે તે

હજી પણ પાછી આવી નથી ? ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ સ્ત્રીઓ પતિનું ધરે છેડીને બીજને ઘેર એક ક્ષણમાત્ર પણ રહેતી નથી. વળી પૃથ્વી ઉપર જંગમ કદપવૃક્ષ તુલ્ય શ્રી ધન્યમહારાજ પ્રાણ અય તોપણ ધર્મની નીતિને ઉલ્લંઘે તેવા નથી. સુવર્ણમાં શ્યામતા કોઈ દિવસ આવતીજ નથી. અથવા તો ધનવંત માણસોની મનોવૃત્તિ બહુ વિષમ હોય છે અને કામદેવની આજ્ઞા ઉલ્લંઘવી મુશ્કેલ છે. નિપુણ પુરૂષ પણ તે વખતે ગાંડો થઈ જાય છે, સર્જન પણ દુર્જન થઈ જાય છે. કહ્યું છે કે—‘કામચંડાળ બહુ નિર્દય છે, તે પાંડિતોને પણ અતિશય પીડા કરે છે.’ વળી કદાપિ ધન્યરાજની મતિ બ્રહ્મ થઈ હોય, તો પણ સુભદ્રા મહાસતી છે, તે કોઈ દિવસ શિયળત્રેતે છેડે તેવી નથી, પણ આપણને શું ખબર પડે ? કદાચ બળાતકારથી રોષી હોય અથવા તો બંનેની વૃત્તિ ખરાબ થઈ ગઈ હોય ! ખરેખર આ બાબતમાં વાયુએ ચળાવેલા ધ્વજના છેડાની માફક કાંઈક પણ વિપરીત તો બન્યું લાગે છે ! ” આ પ્રમાણે શંકાર્થી શંકુથી વીંધાયેલા અંતઃકરણવાળા તે શ્રેષ્ઠાએ જ્યેષ્ઠ પુત્રની વહુને કહ્યું કે—“વત્સે ! તું ધન્યરાજને ઘેર જઈને બેઠા-આવ કે સુભદ્રા કોનાથી અંતરિત થઈને રોકાઈ ગઈ છે ? ” ધનસારના આદેશથી ધનદત્તાની પત્ની દોષી હાથમાં લઈને ધન્યકુમારના ગૃહાંગણે ગઈ અને ત્યાં રહેલા મનુષ્યોને તેણીએ પૂછ્યું કે—“અમારી દેરાણીને છાશ લેવી માટે અહીં મોકલી હતી, તે અહીં આવી છે કે નહિ ? ” આ પ્રમાણે તેણીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો, પણ ગુહ્યવાત સંપૂર્ણ નહિ જાણનારા તેઓએ તો જવાબ આપ્યો કે—“અહો ! તેના તો મહાન્ ભાગ્યનો ઉદય થયો. અંદર જઈને

જે, તેણી તો ગૃહસ્વામીની થઈને અંતઃપુરમાં રહેલી છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને ચિતા, દુઃખ, ભય, વિરમય વિગેરેના મિશ્રણથી દુઃખિત અંતઃકરણવાળી તે પ્રથમ જવાની ટેવ હોવાથી મહેલની અંદર ગઈ. ત્યાં દૂરથીજ સુભદ્રાની અપૂર્વ સ્થિતિ જોઈને તે તરતજ પાછી વળી, અને પોતાના સ્થાનકે આવીને સર્વની આગળ જેવું જેવું હતું તેવું કહ્યું. તે સાંભળી બધા ધનસારને ઠપકો દેવા લાગ્યા કે—“અરે ડોસા ! આમાં તારીજ ભૂત છે ! કારણ કે દુધ, દહીંના લોભથી તું તેનેજ હમેશાં મોકલતો હતો. બીજા વહુઓ સ્વચ્છ પાણી જેવી છાશ લાવતી તેને તું નિર્ભાંગી અને મૂર્ખી ગણતો હતો; અને આ સુભદ્રાને પુન્યવંતી, ડાહી અને ભાગ્યશાળી ગણતો હતો, કારણ કે તે બહુ ઉત્તમ છાશ અને ખાદ્ય પદાર્થો લાવતી હતી, પણ તેં એટલું ન વિચાર્યું કે એક મનુરની સ્ત્રીને અતિ આદરપૂર્વક દહીં, દુધ અને ઉત્તમ ખાદ્ય પદાર્થો શા કારણથી તેં આપે છે ? તેની સાથે પૂર્વનો કાંઈ પરિચય નહોતો, કોઈ જાતનો સંબંધ નહોતો, તેમજ બીજા કોઈ જાતનું તેની પાસે ખાસ કાર્ય કરાવવાનું નહોતું. જે વૃદ્ધની અનુકંપાથીજ સર્વ વસ્તુઓ આપતા હોય તો પછી બધી વહુઓને શા માટે ન આપે ? તેમ તો બન્યું નથી, તેણીનેજ તે સાફ આપતો હતા, તેથી બુદ્ધિશાળી સૂક્ષ્મ દષ્ટિવાળાને તો તરતજ માલુમ પડે કે—આમાં કાંઈ પણ ખાસ કારણ હોવું જ જોઈએ.” આ પ્રમાણે પહેલેથીજ મનમાં વિચાર કરીને યથાયોગ્ય કાર્ય હોત તો આવું વિપરીત કદિ પણ બનત નહિ. રૂપવાળી અને યૌવનયુક્ત સ્ત્રીઓને રાજકુળમાં બહુ જીવું આવવું અયુક્તજ છે. તે વાત તો સર્વ માણસો સારી રીતે જાણે છે—અતિ પરિચયથી અવજાજ થાય છે. તે લોકો કિં

પણ તે ગણકારી નહિ, તેથી આ બાબતમાં તારીજ મૂખર્ધ છે.”

પુત્રાદિક સર્વનો આ પ્રમાણે ઠપકા સાંભળીને ધનસારને વહુનો ધા પડ્યો હોય તેવું દુઃખ થયું અને તે નિશ્ચેષ્ટ થઇને ભૂમિ ઉપર પડ્યો. કેટલોક કાળ ગયા પછી ચેતના આવી, ત્યારે નિઃશ્વાસ મૂકતો અને માથું ધુણાવતો તે બોલ્યો કે—“અરે દૈવ ! શિળના નાશનડે આ સુભદ્રાએ આમારા નિષ્કલંકિત વંશને કલંકિત કર્યો ! એક તો પરદેશમાં પરિભ્રમણ અને બીજી નિર્ધનતા તેથી અહીં આપણી વાત કોઈ પણ સાંભળશે નહિ. ત્રીજું દાઝયા ઉપર હામ અને ક્ષતે ઉપર ક્ષારની જેમ લોકોની નિંદા, આ ત્રણે અગ્નિ કેવી રીતે સહન થશે ? દારિદ્ર્યાદિકનું દુઃખ મને તેવી પીડા કરતું નથી, કે જેવી પીડા આ દુષ્ટ ચારિત્રવાળી પુત્રવધૂનું માંહું કૃત્ય કરે છે ? તે આવી દુશ્ચારિત્રી હશે તેવું મેં કદિ સ્વપ્નમાં પણ બાળ્યું નથી. અરે ! તેણે કેવું માંહું કામ કર્યું ? અરે ! મારી આ વૃદ્ધવસ્થામાં મારો ઘોળામાં તેણે ધૂળ નાંખી ! ” આ પ્રમાણે વૃદ્ધ ધનસાર વિલાપ કરતા હતા, ત્યારે મોટી વહુ ઇર્ષ્યાથી બોલવા લાગી કે—“આ તો તમારી બહુ ડાહી, ભાગ્યશાળી, વિનયવાળી પુત્રવધૂ છે કે જેનાં તમે હમેશાં વખાણ કરતા હતા અને બીજી સર્વેની નિંદા કરીને તમારી જીલ સૂકાઈ જતી હતી, પણ હવે તેણે તેનું ડહાપણ, ભાગ્યશાળીપણું વિગેરે બધું સ્પષ્ટ બતાવી દીધું ! ! પોતાના આત્માને તેણે તો મુખેથી વિલાસો ભોગવતો કર્યો ! હવે એમાં શોક શો કરવો ? અમે તો મૂર્ખા, ભાગ્યહીન, નિયંત્રિ છીએ, અમને એવું કરતાં આવડ્યું જ નહિ; તેથી દુઃખે દુઃખે પેટ ભરતાં અહીં ઘરમાં ને ઘરમાંજ પડ્યા રહીએ છીએ. તે બહુ ગુણવાળી અને ચતુર ખરી કે સજપત્ની

થઇને રાજલવનમાં બેઠી ! આ પ્રમાણે ક્ષત હિપર ક્ષારની
 જેવાં વહુડ્યોનાં વચનો સાંભળીને બળતા અંતઃકરણવાળા ધન-
 સારને શું કરવું તેની સુઝે પડી નહિ, અને તે વિચારવા લાગ્યો—
 “હવે હું ક્યાં જઈ ? કોને પૂછું ? શું કરું ? કોનું લગન કરું ?
 કોને પૂછું ? નિર્ધન એવા મારે પક્ષ પણ કોણ કરશે ? ” આ
 પ્રમાણે દિઃમૂઠ બની જઇને શૂન્ય ચિત્તવાળો તે બેઠો હતો, તે-
 વામાં તેના હૃદયમાં એક વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે—“અહીં મારે
 પક્ષ કરે તેવો મારો સંબંધી તો કોઈ પણ નથી, પણ મારી જ્ઞા-
 તિવાળા વ્યવહારીઆઓ અહીં ઘણા વસે છે, તેમની પાસે જઈ
 તેમને બધી વાત કરું. તેઓ સ્વજાતિના અભિમાનથી મારે પક્ષ
 જરૂર કરશે, કારણ કે તિર્યંચો પણ પોતાની જાતિનો પક્ષપાત
 કરે છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને દૈવથી બળેલ તે ધનસાર
 કૌશાંબી નગરીમાં જે સ્થળે મોટા વ્યવહારીઆઓની દુકાનો હતી
 તેવા ચતુષ્પથમાં ગયો, અને ત્યાં રહેલા વ્યાપારીઓ પાસે અ-
 તિશય દીનતા દેખાડીને જે પોતાનો વૃત્તાંત બિન્યો હતો તે અને
 પોતાના દુઃખની સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. આ પ્રમાણેની
 ધનસારે કહેલી હકીકત સાંભળીને મોટા વ્યાપારીઓએ કહ્યું
 કે—“ આ વાત તો તદ્દન અસંભવનીય—ન અને તેવીજ છે, કારણ
 કે આ ધન્યરાજાએ કોઈ પણ વખત અન્યાય કર્યો હોય તેવું
 સાંભળ્યું નથી, વળી બાળ ગોપાળ સર્વેમાં ધન્યરાજાનું ‘ પર-
 નારીસહોદર ’ આવું બિરૂદ સુપ્રસિદ્ધ છે, તેથી તે આવું કરે
 તે કેવી રીતે સંભાવ્ય ગણાય ? ” વળી બીજા વ્યાપારીઓએ પ્રીતિ
 દેખાડવાને ધનસારને તે વાત પૂછી. તેણે ફરીથી પણ તેજ
 વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. ત્યાર પછી તે વ્યવહારીઆઓ અંદર

અંદર વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“આ ડોસો ખોટું બોલતો હોય તેમ દેખાતું નથી, કારણ કે આ વૃદ્ધ અંતરંગનો દુઃખની જ્વાળાથી તપેલો બોલે છે, તેથી તે જે બોલે છે તે સત્ય હોય તેમ જણાય છે. આ વૃદ્ધ ત્રણ દુઃખથી દુઃખિત થયેલો જણાય છે, નહિ તો આવું રાજ્યવિરૂદ્ધ એસત્ય ચતુષ્પથમાં જાહેર રસ્તા ઉપર બોલવાની હિંમત કોણ કરે ? અંતરનાં દાહ વગર આ પ્રમાણે બોલી શકાયજ નહિ, તેથી આ ડોસો સાચો છે તેમ તો લાગે છે.” આ પ્રમાણે વિચાર ચર્ચાથી તે સર્વે વ્યવહારીઆઓને શું કરવું તેની કાંઈ સમજણ પડી નહિ. તેથી તેઓ ધનસૂરને કહેવા લાગ્યા કે—“અરે ડોસા ! અમે આમાં શું કરી શકીએ ? જે બીજા કોઈની વાત હોત તો તો રાજ્યના અધિકારીઓ પાસે જઈને કહેત, પણ આ વાત જે રાજ્યના અધિકારીઓ પાસે જઈને કહીએ તો તેઓ પણ માને નહિ, તેઓ સામો ઉપાલંબ આપે કે—‘શું તમારી બુદ્ધિ નાશ પામી ગઈ છે કે આવું બોલો છો ?’ તેથી આ તો મોહાન્ આપદા આવી પડેલી છે. અમે તમારું દુઃખ સાંભળવાને પણ શક્તિમાન નથી, તેથી અમે તો એમ વિચારીએ છીએ કે જે થવાનું હોય તે ભલે થાઓ, તે ખોટી નીતિ આવચે તેવા નથી; પરંતુ અમને વિચાર થાય છે કે આજે તેણે એક રાંકની સ્ત્રીને રોકી રાખી, કાલે વળી બીજાની રોકી રાખે તો શું થાય ? જે કોઈ કુદ્ર રાજ હોય તો તે પ્રજાની ધનાદિક વસ્તુઓ લઈ જાય છે, પણ કોઈની સ્ત્રીને લઈ જતો નથી. આવી મહા અનીતિ જે તે કરે તો પછી તેના ગામમાં કોણ રહેશે ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સર્વે એકઠા થઈ નિર્ણય કરીને ધન્યકુમારને ઘેર ગયા, અને ધન્યકુમારને પ્રણામો કરીને યથાસ્થાને

સર્વે બેઠા. તે બધા બચથી કંપિતા હતા. આખરે ઘણા વખત
 સુધી વિચાર કર્યા પછી તેઓ બોલ્યા કે—“સ્વામિન્! જેવી રીતે
 સૂર્યોદય થયો હોય ત્યારે અંધકારનો પ્રસાર રહેતો નથી અને
 કદિ રહેશે પણ નહિ, મોટા સમુદ્રમાંથી કોઈ વખત ધૂળ ઉડતી
 દેખાતી નથી અને દેખાશે પણ નહિ, ચંદ્રમાં કોઈ દિવસ ઉજળતા
 કરનાર થયો નથી અને કોઈ વખત થશે પણ નહિ, તેવીજ રીતે
 તમારામાં કોઈ દિવસ પણ અમે અનીતિ જોઈ નથી અને જોવાશે
 પણ નહિ એવી અમને આખાળે વૃક્ષ સર્વને પ્રતીતિ છે. કદાચ
 કોઈ વખત સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉગે, ધ્રુવનો તારો યુગાંતે પ્રેરેલા પવ-
 નથી કદાચ અધ્રુવ થાય, અચળ એવો મેરૂ પણ કદાચિત્ પવનની
 જમ ચળાયમાન થાય, કદાચ સમુદ્ર પણ મારવાડની જમ નિ-
 જળ થઈ જાય, હમેશાં ચળિત એવો વાયુ પણ કદાચ સ્થિર
 થઈ જાય, કદાચ પૃથ્વી ઉપર અગ્નિ પણ ઉજળતા ગુણ છોડી
 ખરડની જેવો શીતળ થઈ જાય, તો પણ આપ આયુષ્માન્ મહા-
 રાજા લોભના વિક્ષેપથી પણ ચળાયમાન થાઓજ નહિ એવો
 અમને સર્વને તમારે માટે દ્રઢ નિશ્ચય-વિશ્વાસ છે. આમ છતાં
 પણ આ ધનસાર આજ સવારે આ પ્રમાણે અમારી પાસે પોકાર
 કરતો આંચો કે—‘મારી પુત્રવધૂને રાજાએ શેડી છે.’ આ તેની
 વાણી સાંભળીને અમે કોઈએ પણ તે માની નથી, પરંતુ દુઃખાત
 એવા આ વૃક્ષ પુરૂષનું દુઃખ જોઈને અમને સર્વને લોભ થયો કે
 અમારા સ્વામી કદાપાંતે પણ આવું કરેજ નહિ, પણ આપના કોઈ
 સેવક પુરૂષે આપના જાણતાં અંગે તો અજાણતાંજ આ ધનસારની
 પુત્રવધૂને શેડી રાખી હશે; તેથી હે સ્વામિન્! ધનસારના આગ્રહથી
 અમે આ બાબતની તપાસ કરવાની આપને વિજ્ઞપ્તિ કરીએ છીએ.

તેને શા અપરાધથી રોકવામાં આવી છે તે કાંઈ જાણતું નથી. આ વૃદ્ધ ગરીબની પુત્રવધૂને એ કાંઈ અપરાધ થયો હોય તો પણ તેને ક્ષમા આપીને આ મહાજનની શોભા આપ વધારો અને તેની પુત્રવધૂને આપ છોડી મૂકો. આ બાબતમાં આપને બહુ વિજ્ઞાપના શું કરીએ? સ્વામિન્ ! આપજ યુક્ત અને અયુક્તના વિચારોમાં કુશળ છો. આપની પાસે અમારી બુદ્ધિ કંઈ ગણતરીમાં છે? તેથી સો વાતની એકજ વાત કહીએ છીએ કે મહેરબાની કરીને-કૃપા કરીને-દયા લાવીને આ ડોસાની પુત્રવધૂને આપ પાછી આપો.”

આ પ્રમાણે મહાજનના સમૂહની વાત સાંભળીને જરા રિમત કરીને તે સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું તેમ કરીને બીજા તરફ નજર ફેરવી બીજાની સાથે વાતો કરતાં અન્યોક્તિ દ્વારા તિરસ્કાર સૂચવનાર અને ગભિત ક્રોધયુક્ત ધાજ્યો દ્વારા ધન્યકુમાર કહેવા લાગ્યા કે—“અરે ભાઈ ! હમણા આ નગરમાં ઘણા માણસો બહુ વાચાળ-દોઢડાઢ્યા થઈ ગયા છે. સત્યાસત્યની વાત સમજ્યા વિના વાણીવડે પાત્રકાના ધરની વાતો કરીને રૂપિ પામનારા જેમ તેમ વચનો બોલે છે. પણ દુર્જનોનો એવો સ્વભાવજ છે. કહ્યું છે કે—‘દુર્જનો પોતાના મોટા મોટા ગુણ જેવા છિદ્રો પણ એમ શક્તા નથી, અને એક નાના રેખા જેવડા પણ પરના છિદ્રોને બુઝે છે.’ પણ તે સર્વને હું જોઈ છું—ઓળખું છું. હમણાં તેવાં સર્વને શિક્ષા કરવાને હું ઉદ્યુક્ત થયો છું. વધારે શું કહું? આમ કરવાથી સારું જ થશે ! પણ આમાં તેમનો દોષ નથી, મારોજ દોષ છે, કારણ કે મેં નગરજનોને આવી વાતો કરતાં સાંભળ્યાં છતાં પણ આંખ આડા કાન કરીને મુક્ત રાખ્યા છે, તેથીજ તેઓ અતિ-શય ઉન્મત્ત થઈ ગયા છે. હવે થોડાજ દિવસમાં આ સર્વ ઉન્મત્ત

થઈ ગયેલાઓને હું સરલ-સીધા કરી દઈશ.” આ પ્રમાણે તિર-સ્કારયુક્ત ગર્ભિત વાણી સાંભળીને ઈંગિત આકારથી આ બાબત ધન્યકુમારને ‘અચ્ચિકર’ છે તેમ જાણીને તે સર્વે ભયભીત થયા અને પુશ્પામતનાં વચનો બોલીને તે સર્વે ધીમે ધીમે ઉઠીને રાજ્ય-દ્વારની બહાર નીકળી ગયા. ધનસાર પણ તેમની સાથે બહાર આવ્યો, અને તેઓના અગ્રેસરોને કહેવા લાગ્યો કે-“તમે સર્વે તો ઉઠી ઉઠીને તમારા ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યા, પણ હવે મારા કામની શું દશા થશે ?” તે વખતે તે બધા ધનસાર તરફ ક્રોધ-પૂર્વક જોઈને ઉત્તર દેવા લીધ્યા કે-“અરે ધરડા ! અરે મૂર્ખ ! પહેલાં તેજ સ્વયમેવ તારું કાર્ય બગાડ્યું, અને હવે અમારી પાસે શું પોકાર કરવા આવ્યો છો ? જવું તે કામ કર્યું તેવું કાર્ય કોઈ મૂર્ખ પણ કરે નહિ; કારણ કે હમેશાં તે તારી રૂપવંતી, યૌવનવતી પુત્રવધૂને છાશ લાવવા માટે રાજ્યદરબારમાં મોકલી. મોટા કામ વિના વ્યાપારી પુરૂષને પણ રાજ્યદ્વારે જવું યોગ્ય નથી, સ્ત્રીને તો રાજ્યદ્વારે સર્વથા જવું અયુક્તજ છે, તે શું તું નહોતો જાણતો ? અરે બુદ્ધા ! તને એટલો પણ વિચાર ન થયો કે જ્યારે બીજા વહુ બપોરે ત્યારે વિશેષ જળવાળી છાશ લાવે છે, અને જ્યારે આ વહુ બપોરે ત્યારે બીજી છાશ, દુધ, મિષ્ટાન્ન વિગેરે લાવે છે, તો આ પ્રમાણેનો ભેદ થવામાં કાંઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ ? આની સાથે તેને કાંઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી, પ્રથમનો કાંઈ જાતનો પરિચય નથી, છતાં સા કારણથી આ વહુને તે સારી છાશ આપતા હશે ? પાકેલ આમૃતવૃક્ષ શું રક્ષક વિના કાંઈ દિવસ અખંડિત રહી શકે ખરું ? ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-‘હંદરને બીલાડીની દષ્ટિથી દૂર રાખેવો, તેવીજ

રીતે કુળવંતી યુવાન સ્ત્રીઓને યુવાન પુરુષોની દૃષ્ટિથી દૂર રાખવી. જો તે તેની પાસે આવે—જવે કરે તો ધણુ ખર્ચ તેમાં વિઘ્ન આવવાનો સંભવ રહે છે, તેથી તેની દૃષ્ટિથીજ તે સ્ત્રીઓને દૂર રાખવી. જોવી રીતે સુંદર રૂપવાન બાળકોને હલકી દૃષ્ટિવાળી શાકિની ગણાતી સ્ત્રીઓ પાસે ખેલાવવામાં આવતા નથી, તેવીજ રીતે રૂપવંતી સ્ત્રીઓનું યુવાન પુરુષો પાસે ગમનાગમન પ્રાપ્તિ દુઃખ માટેજ થાય છે. 'આ વાતોનો તેં તે વખતે તો વિચારજ કર્યો નહિ. હવે અમારી પાસે શું જોઈને પોકાર કરે છે? 'સાઠે બુદ્ધિ નાહી' (સાઠ વરસની ઉંમરે બુદ્ધિનો નાશ થઈ જાય છે) એવી જ લોકાકિત્તિ છે તે તેં સાચી કરી દેખાડી. શું તારે માટે અમે પણ સંકટમાં પડીએ? તો પણ જે અમારાથી થઈ શકે તેવું હતું તે તો અમે કર્યું. રીઝીએ તે વાત સ્વિકારી નહિ, તેમાં અમે શું કરીએ? આમાં તારા કર્મનોજ દોષ છે; તેથી હવે અમે કંઈ બાળતા નથી, તને ધ્યાન પહોંચે—ઠીક લાગે તેમ કર." આમ કહીને તે સર્વે પોતપોતાને ઘરે ગયા. પારકાને માટે પોતાને માથે કોણ કલેશ વહોરે?

હવે તેમના ગયા પછી ધનસાર પણ પાછો વળ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“હવે જે થવાનું હોય તે થાઓ. એક વખત ધન્યરાબ પાસે જઈને હુંજ પોકાર કરું. અંતરમાં રહેલાં આંસુઓ બહાર કાઢું, તે કદાચ રોષે ભરાશે તો મને શું કરશે? તે મને મારવા ઈચ્છે તો ભલે મારી નાખે, પ્રાપ્તિ મરી ગયેલ જોવા હું થઈ ગયેલોજ છું, હવે જીવવાથી મારે શું વિશેષ છે?” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પોતેજ રાજગ્રહમાં ગયો અને ગોખમાં બેઠેલા ધન્યકુમાર પાસે જઈને મોટે સ્વરે કહેવા લાગ્યો કે—“હે મહા

ભાગ્યશાળી ! હે રાજન ! મારી પુત્રવધૂને છોડી દો. મારી પુત્ર-
 વધૂને તમે શા કારણથી રોકી રાખી છે ? આપ આવા સમર્થ છો,
 છતાં અમારી જેવા રાંકને શામાટે પીડો છો ?” આ પ્રમાણે બયની
 દરકાર કર્યા વગર નિઃશંકપણે તે પોતાની પુત્રવધૂને યાચે છે,
 તેવામાં ધન્યકુમાર બ્રહ્મીની સંજ્ઞાથી સિપાઈને કહેવા લાગ્યા કે—
 “ આ શું માગે છે ? તે જે કાંઈ માગે તે ઘરમાં લઈ જઈને તેને
 આપો.” તે સાંભળી સેવકો બોલ્યા—“ અરે વૃદ્ધ પુરૂષ ! ઘરમાં
 રમ આરે અમે તમને તમારી પુત્રવધૂ ત્યાં આપશું.” આ પ્રમાણે
 ધન્યકુમારને ધરની અંદર લઈ ગયા, ધન્યકુમાર પણ પછ-
 તરતજ ઘરમાં આવ્યા, અને એકદમ પિતાને નમસ્કાર કર્યો.
 નમસ્કાર કરીને મસ્તક ઉપર હાથ જોડીને બોલ્યા કે—“ આપ
 પૂજ્ય પિતાશ્રીએ બાળકના અપજતારૂપ અવગુણોની ક્ષમા કરવી.”
 આ પ્રમાણેની અમૃતતુલ્ય ધન્યકુમારની વાણી સાંભળીને પુત્ર-
 દર્શનથી અકલિપત એવો મનોરથ અચાનક ફળવાથી, આનંદના
 ઉભરાથી બળે કે દબાઈ ગયો હોય તેવો ધનસાર આનંદથી પૂર્ણ
 દેખાવા લાગ્યો. આ વાત સત્ય કહી છે કે—‘સમુદ્ર પૂર્ણચંદ્રના
 દર્શનથી કેમ ઉભરાઈ ન જાય ? ઉભરાયજ.’ સાર પછી બહુમાન
 અને ભક્તિપૂર્વક સર્વ દુઃખથી રહિત થયેલા પોતાના પિતાને
 ધરની અંદર લઈ જઈને ત્યાં તેમને બેસાડીને મનમાં ગૂઢ અભિ-
 પ્રાયને ધારણ કરતાં ધન્યકુમાર ફરીથી પોછા આવીને ગોખમાં
 બેઠા, અને આમ તેમ એવા લાગ્યા. તેટલામાં દુઃખના કલેશથી
 તમ થયેલી અને થાકી ગયેલી પોતાની ખિતાને પતિને શોધવા
 માટે આવતી ધન્યકુમારે દેખી. તે રાજ્યદ્વાર પાસે આવી અને ધન્ય-
 કુમારને ગોખમાં બેઠેલા દેખીને વિષાદપૂર્વક મનમાં તે બોલવા

લાગી કે- 'અરે દૂર કમના કરનાર ! જે પવિત્ર આચારવાળી મારી પુત્રવધૂને તું છોડી દેતો નથી, તો જો તેની સાથે તું પણ દૂર ખાડામાં જઈને પડ. રૂઢમાન કે તુષ્ટમાન થયેલો તું શું કરવાનો હતો ? પણ મારા વૃદ્ધ ઉમરના પતિને તો પાછો આપા. તે સ્ત્રીની પછવાડે તો ધૂળ ખાઈને તું પણ મરણ પામજ. જણે કુળની લાજ મૂકી તે પુત્રવધૂનું મારે કાંઈ કામ નથી. તમારું કરેલું પાપ તમેજ ભોગવશો.' આ પ્રમાણે વિષાદપૂર્વક ધનુ રહેતા તરફ જોતી તેની મા મનમાં બોલવા લાગી, તે વખતે ધનુસે જઈને પહેલાંની માફક સેવકાને હુકમ કરીને તેને ઘરમાં બોલાવો મોટું અને પછવાડેથી પોતે જઈને માતાના ચરણયુગલને પ્રણામ કરાવે ને પોતાની ઝોળખાણ આપી. તેણી પણ પોતાના પુત્ર ધન્યકુમારને ઝોળખીને અંતઃકરણમાં અતિશય આનંદ પામી. ધન્યકુમારે બહુમાનપૂર્વક તેના અંગ અને વસ્ત્રાદિકની શુદ્ધિ કરાવી, તેની સારી રીતે ભક્તિ કરીને ઘરમાં રાખી.

વળી પાછા ફરીથી ધન્યકુમારે ઝોળખામાં જઈને બેઠા. તે વખતે ત્રણે ભાઈઓ માથાપત્તી તપાસ કરવા અને શુદ્ધિ મેળવવા ત્યાં આવ્યા. આયુષ્માન ધન્યકુમારે આમતેમ ભટકતા તેને જોઈને સેવકાદ્વારા આવાસમાં બોલાવરાવ્યા અને પોતે પણ તેમની પાસે જઈને નમસ્કાર કર્યા. ત્યાર પછી વસ્ત્ર, આભરણ અને તાંબુ-ળાદિકથી તેમનો સત્કાર કરીને સદ્યુણને શરીરની અંદર દાખલ કરે તેવી રીતે ગૃહનાં અંદરના ભાગમાં તેમને ધન્યકુમાર સ્થગ્યા અને આનંદિત કર્યા. ત્યાર પછી કેટલોક સમય વીલ્યો એટલે તે ત્રણે ભાઈઓની વહુઓ સાસુ, સસરા તથા પોતાના ભત્રીયારની તપાસ કરવા આવી અને ધન્યકુમારે દૂરથી તેમને

આવતી દીઠી. તેને જોઇને ધન્યકુમારે વિચાર કર્યો કે—“આ ત્રણેએ અતિ શુદ્ધ અને પવિત્ર એવી મારી પત્નીને ખોટાં દૂષણો આપી નિંદા કરી તેને હેરાન કરી છે, ઘણાં માઠાં વચનો સંભળાવ્યા છે, અને તેની હેલાણા કરીને હલકી પાડી છે, તેથી એને થોડીક શિક્ષા કરું તો ઠીક.” આમ વિચાર કરી બ્રહ્મીની સંજ્ઞા વડે દ્વારમાં ઉભેલા સિપાઈઓને હુકમ કર્યો, અને રાજ્યદ્વારમાં પેસતી તેણીઓને અટકાવી. પવિત્રાએ અટકાવેલું નદીનું પાણી જમ ચારેતરફ છુટું થઇને વિખરાઇ, જાય છે તેવી રીતે તે સ્ત્રીઓ પણ રાજ્યદ્વારની બહાર રહીને આમતેમ ભટકવા લાગી. આ પ્રમાણે તેઓ આખો દિવસ ભટક્યા કરી, પણ રાજ્યદ્વારમાં તેઓ નાથી પ્રવેશ થઈ શક્યો નહિ. ધન્યકુમાર પણ દૂરથીજ તેમને જોતાં દરવાજે સંભાળનારા સિપાઈઓને તેને નહિ પ્રવેશ કરવા દેવાની સંજ્ઞા કરીને આવાસની અંદરના ભાગમાં ગયા.

સાંજ થઇ ત્યારે નિરાશ થઇને દુઃખી થયેલી તેઓ શોકાત્ થઇ વિષાદ પામીને પોતાની ખુંપડીએ જઇ વિલાપ કરવા લાગી કે—“હે પૃથ્વીમાતા ! અમારો નાશ થાય તે માટે તું અમને જગ્યા આપ, આ જગ્યામાં દુઃખદાવાનળથી વિવશ થયેલી અમે તે ખાડામાં પડીને મરણ પામીએ. હવે અમારો અખળાનો કોઈ પણ આધાર નથી કે જેના આશ્રયે રહીને અમે જીવીએ.” આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી આમ તેમ પડતી આખડતી અનેક માઠા વિકલ્પોથી પોતાનાં અંતઃકરણને કલુષિત કરતી અતિ દુઃખીની એવી તેણીઓએ તે રાત્રી સંકડો રાત્રીની જેમ કથથી પસાર કરી. કોઇ રીતે સવાર થતાં તે પરસ્પર વિચાર કરવા લાગી કે—“હવે આપણે કુળની લાજ છોડીને કૌશાંબીના રાજ પાસે તેની સજામાં

જઘને પોકાર કરીએ, કારણ કે દુઃખજન અને અનાથ સર્વેનું આ-
શ્રયસ્થાન રાજ છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી લજ્જાને છોડી દઘને
શતાનિક રાજની સભામાં તે ત્રણે ગઘ, કારણ કે મોટી આપત્તિમાં
ધીરજ કેવી રીતે રહે ? કાઠને પણ રહેજ નહિ. આ પ્રમાણે
સભામાં આવેલી અને પોકાર કરતી સ્ત્રીઓને રાજએ દીઠી, તેથી
બ્રહ્મીની સંજ્ઞાવડે તેણે સભાજનોને પૂછ્યું કે—“આ સ્ત્રીઓ શા
દુઃખથી પોકાર કરે છે ? તેમનું દુઃખ તેને પૂછીને તેનું રહસ્ય
નિવેદન કરો.” રાજની આજ્ઞા થવાથી સભાજનો તેની પાસે જઘને
તેમને પૂછવા લાગ્યા કે—“તમારે શું દુઃખ છે ? તમારે કાંઈ મોટું
દુઃખ હોવું જોઈએ, નહિ તો ભર્તારવાળી (સધવા) સ્ત્રીઓ રાજ્ય-
દ્વારે કેમિદિવસ આવતી નથી; તમારા ભર્તાર તો જીવતા છે,
છતાં તમને તેવું શું મોટું દુઃખ આવી પડ્યું છે, કે જથી તમારે
અત્રે આવવું પડ્યું ? તમારું જ કાંઈ દુઃખ હોય તે વિસ્તારથી
અમને જણાવો. તમારાં દુઃખની હકીકત સાંભળીને અમે તે વાત
રાજજનો સંભળાવશું અને તેઓ તમારા દુઃખનું સ્ફોટન કરશે.
અમારા સ્વામી પરદુઃખભંજન છે અને તેવા કાર્યમાં રસિક છે, તેની
આગળ તમારાં દુઃખ કહેવાશે એટલે તરતજ તે તમારા દુઃખનો
નાશ કરાવશે.” સભ્યજનોનાં આવાં શબ્દો સાંભળીને તેઓ બોલી
કે—“અરે સ્વામિન ! અમે પરદેશી છીએ. પહેલાં અમારા ઘરમાં
અતુલ—અખંડ સુખ હતું, પણ દેવે અમારી આવી માઠી સ્થિતિ
કરી નાખી, અમે દુઃખમાં આવી પડ્યા, કારણ કે કર્મની ગતિ
અકથ્ય છે. કહું છે કે—

અઘટિતઘટિતાનિ ઘટયતિ, સુઘટિતઘટિતાનિ જર્જરીકુરુતે ।

વિધિરેવ તાનિ ઘટયતિ, યાનિ પુમાન્નૈવ ચિન્તયતિ ॥

“અધટિત ઘટનાઓને વિધિ ઘટાવે છે અને સુધટિત ઘટનાઓનો નાશ કરે છે. વળી જે ઘટનાઓનો માણસ વિચાર પણ કરી શકતો નથી તેવી ઘટનાઓ વિધિ બનાવી કાઢે છે.”

“અમારા સાસરા અમારે ઘેરથી આઠ માણસો સહિત નીકળ્યા હતા. આમે આમે ભટકત તમારા નગરની પ્ચાતિ સાંભળી કે- ‘વત્સદેશના રાજા પ્રજાને પુત્રની જન્મ પાળે છે. વળી જેઓ નિર્ધન હોય તેઓને આજીવિકાના ઘણાં સાધનો ત્યાં મળે છે. દૂર દેશથી આવેલા માણસો પણ ત્યાં સુખેથી આજીવિકા ચલાવી શકે છે. વળી તે દેશમાં અતિશય સુકોળ સદા વર્તે છે.’ આ પ્રમાણે લોકોના મુખથી વાતો સાંભળીને અમારા સાસરા આખા કુટુંબ સહિત અત્રે આવ્યા. જેવી લોકોમાં વાતો સાંભળી હતી તે કરતાં પણ વધારે શ્રેષ્ઠ આ નગર બેયું. અમારા સાસરાએ અત્રે આવ્યા પછી કાંઈ સર્જનને પૂછ્યું કે- ‘અરે ભાગ્યજાળી ! આ દેશમાં અમારી જેવા નિર્ધનના આજીવનનિર્વાહનો કાંઈ ઉપાય છે ?’ તેણે જવાબ આપ્યો કે- ‘આ પાસેના નગરના સ્વામી ધન્યરાજ સરો- વર ખોદાવે છે, ત્યાં જઈને સરોવર ખોદવાનું કામ કરો, તેનાથી તમારી સુખે સુખે આજીવિકા ચાલશે.’ આમ સાંભળીને ત્યાં જઈ અમે તળાવ ખોદવાવડે અમારી ઉદ્ધરપૂર્તિ કરવા લાગ્યા. એક દિવસે ધન્યરાજ તે સરોવર-તળાવ બેવાને પંડે આવ્યા.” ત્યાર પછી હમેશાં છાશ લેવા જવાનો વિગેરે સર્વ વૃત્તાંત વિસ્તારપૂર્વક તેઓએ કહી સંભળાવ્યો. સભાજનોએ તે બધી હકીકત જેવી સાંભળી તેવી રાજા પાસે નિવેદન કરી. રાજા પણ આવી અસં- ભવિત વાતો સાંભળીને વિસ્મયતાપૂર્વક હજી તો ચિત્તમાં વિચાર કરતા હતા, તેવામાં તે સ્ત્રીએ ફરીવાર બોલવા લાગી કે- “હે

મહારાજ ! હે પરદુઃખમંજ ! હે કરુણાનિધિ ! સેવક જનો ઉપર
વાત્સલ્યભાવરૂપી અમૃતના કુંપાઓ ઢોળનારા આપજ અમારા
વિયોગાગ્નિથી બળેલા મનરૂપી ઉઘાનને શાંત કરવાને શક્તિવાન
છો. શું તે ધન્યકુમારે અમારી દેરાણીનાં મોહથી અમારા સાસરા
વિગેરે પાંચે જણાને મૃત્યુ પમાડ્યા હશે ? અગર તે દુષ્ટદ્વિવાળાએ
જીવતાંજ શું તેઓને કારાગૃહમાં પૂરી દોષા હશે ? હે દીનોદ્ધાર
કુશળ ! તે સર્વની આપ તપાસ કરાવો. ધન્યરાજ્યે રોકેલા અમારા
કુટુંબને આપ કૃપા કરીને છોડાવો. હાથીના મોઢામાં આવેલ પશુને
સિંહ સિવાય બીજો કયો વનચર છોડાવવા સમર્થ છે ? વળી કહ્યું
પણ છે કે—“નિર્ધન, અનાથ, પીડિત, શિક્ષા પામેલા અને વૈરી-
ઓથી પરાભવ પામેલા સર્વેને રાજાજ શરણભૂત થાય છે.”

આ પ્રમાણેનો તેમનો પોકાર સાંભળીને રાજાદિક સર્વેને
ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો અને સેવક પુરૂષો સાથે આ પ્રમાણે રાજાએ
ધન્યકુમારને કહેવરાવ્યું કે—“તમારી જવાને અન્યાય કરવો તે
તદ્દન અનુચિત છે, તેથી જ પરદેશીઓને તમે કબજે રાખ્યા છે
તેમને છોડી મૂકો. સંજ્ઞન થઈને ગર્વથી આ પ્રમાણે સન્માર્ગ
કેમ છોડી દેા છો ? પ્રાણ જાય તો પણ સંજ્ઞન પુરૂષો માહું કૃત્ય-
અસદાચરણ કરતાં નથી.” ધન્યકુમારે સેવક પુરૂષો પાસેથી આ
પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને કહ્યું કે—“ઝેરે પ્રેમ્ય ! ઝેરે સભ્ય !
હું કોઈ દિવસ પણ સત્ય માર્ગનો લોપ કરતોજ નથી; હમેશાં
ઉગતો સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરે છે કે નથી કરતો ? અને કદાચિત્
હું ત્યાજ્ય એવા કુમારે પ્રયાણ કરું તો મને રોકવા કોણ સમર્થ
છે ? જ્યારે ચકવર્તીનું ચક્ર ચાલતું હોય, ત્યારે કયો પુરૂષ તેને
રોકવા સમર્થ થાય છે ? જો આ બાબતમાં રાજાને પરીક્ષા કર-

વાની ઇચ્છા હોય, તો તેમને પણ શિક્ષા કરવાને હું સમર્થ છું. જો આપણા રાજા 'હું શતાનિક (સો રાજાઓને જીતનાર) છું' તેવા નામની ખ્યાતિથી જ ગર્વ ધારણ કરતા હોય, તો હું લક્ષાનિક (લાખો સૈન્યને જીતનાર) છું; તેથી શતાનિક મારી પાસે ઠાણ માત્ર છે?"

આ પ્રમાણેનાં ધન્યકુમારે સ્વમુખે ઉચ્ચારેલાં ગર્વયુક્ત કઠોર વચનો સાંભળીને તે આવેલ પુરૂષો તરતજ રાજાની પાસે ગયા. અને નમસ્કાર કરીને જે હકીકત બની હતી તે વિગતથી કહી સંભળાવી. રાજા પણ તેનાં ગર્વયુક્ત વચનો સાંભળીને બહુ ક્રોધાયમાન થયો, અને પ્રેમનું સ્થાન હતું તે વેરનું સ્થાન થઈ ગયું. સાર પછી શતાનિક રાજાએ યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર કરેલા પોતાના સૈન્યને ધન્યકુમારના મહેલ પાસે મોકલ્યું. તે વખતે ધન્યરાજાએ પણ તે લશ્કરનું આગમન સાંભળીને પોતાનું હસ્તિસૈન્ય, અશ્વસૈન્ય, પાયદળ સૈન્ય વિગેરે એકઠું કરીને શતાનિક રાજાના લશ્કર સાથે તુર્મુલ યુદ્ધ શરૂ કર્યું. યુદ્ધ શરૂ થયા પછી થોડાજ વખતમાં ગાજતા એવા હાથી, ઘોડા વિગેરે યુક્ત શતાનિક રાજાના સૈન્યને વઢીના પ્રવાહને પર્વત રોડી રાખે તેવી રીતે ધન્યકુમારે પરાક્રમ્ય કરી નાખ્યું. ક્રિના બધા સૈનિકો કાગડાની જેમ નાસી ગયા. તે વખતે પોતાના સૈન્યને દીનભાવ પામેલું અને નાસતું જોઈને શતાનિક રાજા પોતે વધારે બળવાન સૈન્ય લઈને વિષાદપૂર્વક ધન્યકુમારને જીતવા માટે આહ્વાન કર્યો. ધન્યકુમાર પણ તે વૃત્તાંત સાંભળીને પોતાના મહેલની પૂરતી રક્ષા થાય તેવા પ્રયત્ન કરીને પોતાના લશ્કરને લઈ શતાનિક રાજાની સામે લડાઈ કરવા આહ્વાન કર્યો. અનુક્રમે તેઓ મળ્યા, અને લડાઈ શરૂ થઈ. તેઓ બંને જ્યારે લડાઈ કરવા લાગ્યા ત્યારે

ડિક્ત વ્યત્કામૃદ થયેલા પ્રધાનપુરુષો એકઠા થઈને વિચારવા લાગ્યા કે—“આ શ્વશુર અને જમાઈના યુદ્ધમાં જે કોઈ મહાન અનર્થ થશે તો જગત્માં આપણી મોટી અપ્રતિષ્ઠા થશે; લોકો કહેશે કે—‘આ બંને સૈન્યમાં કોઈ એવો બુદ્ધિકુશળ ડાહ્યો માણસજ નહોતો કે જે બંને વચ્ચે સંધિ કરાવે અને આવા અનર્થથી બંનેને વારે?’ તેથી રાજા પાસે જઈને કાંઈપણ હિતોપદેશ આપણે કહીએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે સર્વે મંત્રીઓ એકઠા થઈ રાજાની પાસે જઈને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે—“સ્વામિન્! ચિત્ત સ્થિર કરીને અમારી વિનંતિ સાંભળો અને પછી જે આપને ઉચિત લાગે તે કરો.” રાજાએ કહ્યું કે—“તમારે જે કહેવું હોય તે કહો, હું તેનો વિચાર કરીશ.” આ પ્રમાણે રાજાની રજા-અનુજ્ઞા મળતાં તેઓ બોલ્યા કે—“હે દેવ! મહારાજ! એક રાંકના હેતુથી સેવક સાથે લડાઈ કરીને આપની પ્રતિષ્ઠા આપ ગુમાવશો નહિ. નીતિમાં પણ કહ્યું છે કે—‘પાપીનો પક્ષ કરવો નહિ, કેમકે તેણે કરેલા અતિશય પાપના ઉદયવડે તેનો પક્ષ કરનાર પણ હુણે છે.’ વળી આ ધન્યરાજ તમારા જમાઈ છે. તેથી તે પૂજ્ય સ્થાનકે હોવાથી તેને હણવા તે આપને કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. શું ગાયે ગળેલ રત્ન તેનું પેટ ચીરીને કોઈથી કાઢી શકાય છે? વળી તે ધન્યકુમારને સાર્થવાહનો નીશ કરવામાં નથી કાંઈ અર્થની સિદ્ધિ કે નથી કાંઈ વ્યયની વૃદ્ધિ. વળી સ્વામિન્! આ ધન્યકુમારને તમેજ વૃદ્ધિ પમાડેલ છે, તેથી તેનો છેદ કરવો તે આપને યોગ્ય નથી. ડાહ્યા માણસો પોતે રોપેલા વિષવૃક્ષને પણ પોતે છેદતા નથી તેથી હે નાથ! ઠીકરીને મોટા કામઘટનો નાશ કરવાની

જેમ તેની સાથે યુદ્ધ કરવું તે તમને યોગ્ય નથી. એવો કાલ હોય કે જે પોતાના કુટુંબીઓનેજ મારવા માટે અને તેનો નાશ કરવા માટે લાકડી ઉઠામે ? વળી જો આ જમીન કંપાયમાન થઈ હોય વળી જાય, ન માપી શકાય તેટલા જળથી ભરેલો સમુદ્ર પણ શોષાઈ જાય, સૂર્યનો પૂર્વને બદલે પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય થાય, તો પણ આ ધન્યકુમાર અનીતિને માર્ગે ચાલે નહિ, એવી બાળથી વૃદ્ધ પર્યંત સર્વને સંપૂર્ણ ખાતરી છે, તેથી તે બાધઓએ કહેલ આવું તેમનું વિરુદ્ધાયરણ કોઈ રીતે સંભવતું નથી. વળી આ પરદેશથી આવેલા આખા કુટુંબને પહેલાં ધન્યકુમારે રાખ્યું અને હમણાં સારા હૃદયવાળા ધન્યકુમારે ક્રોધિત થઈને વૃદ્ધાદિક સર્વને પૂર્યા, આમાં પણ કાંઈક હાઈ હોવો જોઈએ; આ પ્રમાણે કરવામાં તેમનો શો આશય છે તે સમજતું નથી. વળી તેણે આ કુટુંબમાંથી પુત્રવધૂને રોકી, પછી ડોસાને રોક્યો, પછી ડોસીને રોકી રાખી, પછી તેના ત્રણ પુત્રોને રોક્યા, આટલાને રોક્યા છતાં આ ત્રણ વહુરોએ કેમ તેણે પૂરી દીધી નહિ ? આમાં પણ કાંઈ ચોક્કસ હેતુ હોવો જોઈએ. આ કારણથી જ મહારાજ આજ્ઞા આપશે, તો આ ગૃહાર્થ પણ બુદ્ધિકૌશલ્યથી પ્રકટ થઈ શકશે, કારણ કે તમારી સેવા કરવાથી જ મંત્રીઓ કુશળ અને શાસ્ત્રપારંગત દષ્ટિવાળા થયા છે, તેનાથી અજાણ્યું શું રહેવાનું છે ? બીજી રીતે ન જાણી શકાય તેવું હોય તે પણ બુદ્ધિવંદ જાણી શકાય છે, તેથી આ અમારી વાત જો આપના ચિત્તમાં ઉતરે, તો આ બાબતનું રહસ્ય શોધીને અમે પ્રગટ કરવાનો પ્રયાસ કરીએ." આ પ્રમાણે મંત્રીઓએ કહેલી સર્વ હકીક્ત સાંભળીને રાજ બોલ્યો કે—“હે મંત્રીઓ ! જો તમારી આવી બુદ્ધિની

કોઈકદ્યતા હોય તો બધી વાતની તપાસ કરીને રહસ્યને પ્રગટ કરો."

આ પ્રમાણે રાજની આજ્ઞા મળવાથી તરતજ ત્રણે સ્ત્રીઓને બોલાવીને મંત્રીઓએ પૂછ્યું કે--"તમે કયે સ્થળેથી અત્રે આવી છે ? તમારું કુળ કયું ? તમારી પાસે દ્રવ્ય કેટલું હતું ? તમારું ગામ કયું ? એવી શી આપત્તિ પડી અને શા કારણથી પડી, કે જને લીધે તમારે અત્રે આવવું પડ્યું ? આ બધા તમારે વૃત્તાંત જોવા બન્યો હોય તેવો સાચેસાચો કહી સંભળાવો." આ પ્રમાણે મંત્રીઓએ પૂછવાથી આંખમાં અશ્રુ લાવીને મૂળથી પોતાના કુળાદિકનો સર્વ વૃત્તાંત તળાવ ખોદવા સુધીનો તેણીઓએ વિસ્તારથી કહી બતાવ્યો. બુદ્ધિકુશળ અને વસ્તુઆહી મંત્રીઓ તેમની કહેલી વાત સાંભળીને વસ્તુતરફ બધું સમજી ગયા, અને વિસ્મયતાથી તથા સ્મિતપૂર્વક એક બીજા સામું એતાં તેઓ વિચાર કરીને બોલ્યા કે--"અરે ભાઈઓ ! બાણ્યો, બાણ્યો ! આ બાધઓને ધન્ય નામનો અતિ ભાગ્યશાળી દિયર કાણ તેને અમે ઓળખ્યો, ઓળખ્યો ! ઉપરની કહેલી હકીકત ઉપરથી તે ધન્યકુમારજી તેના દિયર છે, તેવું રહસ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. બુદ્ધિશાળી એવા તે ધન્યકુમારે છાશ તથા અન્ય વસ્તુઓ દેવાવડે માયા કરીને પહેલાં પોતાની પત્નીને ઘરમાં રાખી, પછી પોતાના પિતા, માતા તથા બંધુઓને પણ ઘરમાં રાખ્યા. આ બાધઓને ઘરમાં ન રાખી તેવું કારણ એમ જણાય છે કે તેની પત્નીને ખરાબ વચનો તથા ખોટાં મેણાં તથા ખોટાં આજ વિગેરે આપીને આમણે તેમની પત્ની વિરૂદ્ધ પ્રતિ-
કૂળતા બતાવી હશે, તેથી આ સ્ત્રીઓને શિક્ષા કરવા માટે મહેલમાં દાખલ થવા દીધી નથી." આ પ્રમાણે મંત્રીઓ વિચાર કરીને તે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે બોલ્યા કે--"અરે બાધઓ ! તમારા કહેલા ભાગ્યન્ધ

નિધાનરૂપ તમારા દીયર ધન્યકુમારને ઝોળખવાનું કાંઈ ખાસ લક્ષણ છે કે જેનાથી તે સત્વરજ ઝોળખી શકાય ?' આ પ્રમાણે મંત્રીનાં વચનો સાંભળીને ક્રોધ છોડી ધીરજ ધારણ કરીને શાંત અંતઃકરણથી તે સ્ત્રીએ બોલી કે—'અમારા દીયરને ઝોળખવાનું એક મોટું ચિહ્ન છે, તે એ કે તેના બંને પગો ઉપર અલંત દેદીપ્યમાન સૂર્ય જેવા ચળકાટવાળું પદ્મનું નિશાન છે, તેથી આ અમારા દીયર તરતજ ઝોળખાય છે.' તે સાંભળીને તરતજ તે મંત્રીએ ધન્યકુમારના પગની ઉપર રહેલું પદ્મનું ચિહ્ન જોવાને માટે તે સ્ત્રીએ સાથે લઈને ધન્યકુમારની પાસે ગયા અને નમીને તેની પાસે ઉભા રહ્યા. ધન્યકુમારે તેમને પૂછ્યું—'આપને અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ?' તેઓએ કહ્યું કે—'આ સ્ત્રીએનો આંતરકળહ નિવારવા અમે આવ્યા છીએ.' તે વખતે ધન્યકુમારે પોતાની ભાભીએ સાથે આવેલી દોષીને માયાથી તેમને પણ નમસ્કાર કર્યા અને તેમના પ્રતિ બોલ્યા કે—'અરે માતાઓ ! ભયભીત અંતઃકરણવાળી થઈ ગયેલી તમે શા કારણે અહીં આવી છો ?' આ પ્રમાણેના શબ્દો સાંભળી ત્રણે ધન્યકુમારને બરાબર ઝોળખીને બોલી—'અરે ભાઈ ! શું કરવા અમને માયા કરીને ખેદ ઉવળવો છે ? શા માટે દુઃખી કરો છો ? કારણકે તમેજ અમારા ભાગ્યશાળી દીયર છો, શું કલ્પવૃક્ષ કોઈ દિવસ કોઈને દુઃખ આપે છે ?' આમ કહીને તેઓ બોલતી બંધ રહી, એટલે ધન્યકુમાર બોલ્યા—'અરે ! આ તમારા સ્વસ્થ હૃદયમાં શો ભ્રમ થઈ ગયો છે ? અથવા તો હીન પુણ્યોદયથી તમારી દષ્ટિ શું કાંઈ ઝાંખી થઈ ગઈ છે ? આ દુનિયામાં જેને જેને 'ધન્યકુમાર' એવા નામવાળો જુઓ, તેને તમે તમારા 'દીયર' કહીને બોલાવશો તો સર્વ સ્થળે

હાંસીના પાત્ર બનશે." આમ સાંભળીને તેઓ બોલી કે—'અરે દીયરજી ! તમને તો અમે ઘણા વખતથી ઝોળખીએ છીએ, પણ માયા કપટ કરીને તમે તમારી ભૂતને ગોપવો છો, પરંતુ તમારા પુણ્યોદયથી ઉત્પન્ન થયેલી તમારા પગપેની નિશાની છુપાવવા તમે શક્તિવાન નથી. તેથી હું મંત્રીઓ આ ધન્યરાજના અમે પગ ધોઈએ, જેથી તે પગો ઉપર રહેલા પદ્મના દર્શન થવાથી અમારા અંતઃકરણમાં પણ નિર્ણય થાય.' આ પ્રમાણે કહીને તેઓ તેના પગ ધોવા તૈયાર થઈ, એટલે ધન્યકુમાર બોલ્યા—'હું પર-
ત્રીઓ સાથે આલાપ પણ કરવા ઇચ્છતો નથી, તો પગ ધોવાથી તો તમારે દૂરજ રહેવું."

આ પ્રમાણે ધન્યકુમારે તે સ્ત્રીઓને પગ પાળીતી રોકી, તેથી પાસે ઉભેલા પ્રધાનો કહેવા લાગ્યા કે—'અરે સાધો ! અરે સ્વામિન ! શું કરવા નકામા વાર્તાલાપ કરો છો ? અને નકામો શ્રમ લો છો ? આ તમારીજ ભાભીઓ છે, તેવો નિર્ણય અમને થઈ ચૂક્યો છે. આપની જેવા સમર્થ પુરૂષોને દંભપૂર્વક તમારી ભાભીઓ સાથે ફગાઈ કરવી કે તેનોથી સ્વજાતિને ગોપવવી તે ઉચિત નથી. આ સ્ત્રીઓએ પ્રથમ તેમણે અનુભવેલા તમારા ઘણાં ગુણોનું વર્ણન ખડુ પ્રકારે અમારી પાસે કર્યું છે. હમણાં તમારી પ્રવૃત્તિ તેથી કાંઈક જુદા પ્રકારની દેખીને અમારા મનમાં મહાન આશ્ચર્ય થાય છે. પરંતુ સજ્જન પુરૂષો તો આંખો, શેરડી, ચંદન, અગર, વંશ વિગેરે વૃક્ષો કે જ્યોત્સ્ના પથ્થરથી તાડના કરે, પીલે, ઘસે, ખાળે તથા છેદે તો પણ પારકા ઉપર ઉપકારજ કરે છે, તેની જમ ઉપકાર કસ્તૂરાજ હોય છે. તમે તો સજ્જન પુરૂષોમાં અગ્રેસર છો, તેને આ કેમ શોભે ? તમારામાં આવા દંભનો સંભવજ કેમ

હોય ? કદાચ જો કે પોતાના કુટુંબીઓ વિપરીત આચરણ કરે, તો પણ તેમને શિક્ષા આપત્તિકાળમાં તો નજ કરવી, વિપદામાંથી તો તેનો સત્વર ઉદ્ધારણ કરવો, તેજ સંત પુરુષોનું કર્તવ્ય છે. સાધુપુરુષો પડ્યા ઉપર કદિ પણ પાદ મારતા નથી, પણ તેને સહાય કરનારજ થાય છે. પણ અમને લાગે છે કે જેવી રીતે કાંચના સંસર્ગથી દુધની પ્રકૃતિમાં વિકૃતિ થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે તમારી પત્નીએ કાંઈક પિશુનપણું કર્યું હશે, તમારાં કાન ભંભેયાં હશે, તેથીજ તમારી આવી સુંદર પ્રકૃતિમાં વિકાર થઈ ગયો છે. કહ્યું છે કે—‘સુંદર વંશમાં—વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થયેલ ધનુષનો દંડ પણ પણછથી પ્રેરાય ત્યારે પારકાના ધાત માટે થાય છે.’ આ પ્રમાણે કુશળ મંત્રીઓએ બુદ્ધિના પ્રપંચથી કામળ વચનોનડે સમજાવ્યા, એટલે ધન્યકુમારે હાસ્યક્રિયા છોડી દઈને આદરપૂર્વક પોતાની માલીઓને પોતાના ધરમાં મોકલી.

ત્યારપછી ધન્યકુમારે સૈન્યની તૈયારીઓ બંધ કરી દઈને સચિવોની સાથે રાજ પાસે આવી નમસ્કાર કર્યો. બૂપે પણ અર્ધુ આસન આપીને તથા સત્કાર કરીને પોતાની પાસે બેસાડી ઉત્સાહપૂર્વક વિનયવંત એવા ધન્યકુમારને કહ્યું કે—“હે બુદ્ધિશાળીમાં શ્રેષ્ઠ ! આ શું આશ્ચર્યકારક બન્યું ? તમને નહિ જ્યાળખી શંકેલી તમારી ભોજનઘરોને તમે હેરાન કરી તે તમને શોભતું નથી. મતલબ કે ડાહ્યા માણસોએ પોતાના કુટુંબી જનોને કાઢ દિવસ છેતરવા ન જોઈએ. ”

આ પ્રમાણે શતાનિક રાજાનું કથન સાંભળીને ધનસારપુત્ર ધન્યકુમાર નિર્મળ અંતઃકરણથી દહેવા લાગ્યા કે—“હે સ્વામિન ! તે ભોજનઘરો અમારા ભાઈઓ વચ્ચે કેવી કળહ કરાવનારી થઈ

છે તે સાંભળો. લોહાની ઘંટી જમ તેની અંદર નાંખેલા ધાન્યને છુટેછુટું કરી નાખે છે, તેવીજ રીતે ઘણી મજબુતાઇથી વળગી રહેલા અમારા ભાઇઓના મનને તે સ્ત્રીઓએ ધરમાં આવીને છુટાં પાડી નાખ્યા છે. એક ઉદરથીજ જન્મેલા ભાઇઓના મનરૂપી ભૂમિ ઉપર પ્રિતિ-વલ્લભતા-સ્નેહાળુતારૂપી સ્નેહલતાની શ્રેણિઓ લાંસુ-થીજ ઉગતી અને વૃદ્ધિ પામતી રહે છે કે જ્યાં સુધી તે લતાઓને છુટી પાડનાર વચનરૂપી ઉન્નત દાવાનળ સ્ત્રીઓ તરફથી સળગાવવામાં આવતો નથી. આ દાવાનળ સળગતાંજ તે લતાઓનો તરતજ નાશ થઇ જાય છે અને તે વૃદ્ધિ પામતી અટકી જાય છે. હે રાજા ! નીતિસાક્ષમાં કહ્યું છે કે- 'દ્વઘ દિવસ શત્રુનો વિશ્વાસ કરવો નહિ અને સ્ત્રીઓનો તો વિશેષ કરીને દ્વઘ દિવસ પણ વિશ્વાસ કરવો નહિ.' આનો હેતુ શું છે તે સાંભળો. શત્રુઓ તો વિરૂદ્ધ થાય ત્યારેજ હણવાને ઉદ્યુક્ત થાય છે, અને નારીઓ તો સ્નેહવાળી દેખાય છતાં કાણુમાં હણી નાખે છે. જેવી રીતે સુંદર વંશમાં (વાંસમાં-વાંસથી) ઉત્પન્ન થયેલા મંથનદંડ-રવેયો સ્ત્રીઓ હલાવે કે તરતજ સારી રીતે જમી ગયેલા દહીંને છુટું પાડી નાખે છે, તેવી રીતે ઉત્તમ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્ય પણ સ્ત્રીઓથી પ્રેરાયા છતાં ગમે તેવા અકૃત્યો કરવા ઉદ્યુક્ત થઇ જાય છે. જ્યારે ઘંટીનો દંડ સ્ત્રી હસ્તમાં લે ત્યારે દાણાના કણુકણુને જુદા પાડી નાખે છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીથી બ્રમણમાં નખાય ત્યારે પુરૂષ પણ માતા, પિતા વિગેરેના સ્નેહને કાણુમાં દળી નાંખે છે. પૂર્વની સમગ્ર દશાને ત્યજ દે છે. જેવી રીતે તરવાર-ખડ્ગ વિગેરે શસ્ત્રો સરાણુવડે ધસાય ત્યારે તેજસ્વી થાય છે, તેવીજ રીતે કુલદા સ્ત્રીઓથી ધસાતા-ખેદાતા પુરૂષો પણ ઉલટા દહ્યમાં આનંદ

માને છે—પુશી થાય છે. હે રાજન્ ! લોકોમાં કહેવત છે કે—
 'પ્રભુએ જગત્ પનાવતી વખતે દુશ્મનો ઉપર જય મેળવવા માટે
 ચાર ઉપાયો સંજ્યા, પણ પાંચમો ઉપાય સંજ્યા નહિ, કે જે
ઉપાયવડે સ્ત્રીઓનું મન કબજે લાવી શકાય.' મેં પહેલાં એમનું
 ચિત્તની પ્રસન્નતા માટે અનેક ઉપાયો કર્યા છે, પણ ઉપર ભૂમિમાં
 વાવેલાબીજની જેમ આ સ્ત્રીઓમાં તે ઉપાયો બધાં નિષ્ફળ ગયાં
 છે—તેમાંથી કાંઈ પણ સુફળની પ્રાપ્તિ થઈ નથી. જે કુલીન સ્ત્રીઓ
 હોય તેઓ તો એવો સારો બોધ આપે કે જથી ઉન્માર્ગે જતા
 નદીના પ્રવાહને નદીના કાંઠાની ભીંતો શેષી રાખે, તેવીજ રીતે
 છુટા પડવાના ઉપાયને શોધતાં બુધ્ધિએ પણ સુશ્લિષ્ટ કરીને
 રાખે—છુટા પડવા ન દેય. મેં આ ક્લેશ કરાવનારી ભાભીઓનો
મદ ગાળવા માટે તથા તેમની વક્તા મટાડવા માટે આ ઉપાય
કરીને તેઓને જરા ખેદ પમાડ્યો છે. જેવી રીતે ઉત્તમ વૈદ્ય
 વિષમ જ્વરનો નાશ કરવા શરીરને સુકવે છે—લાંધણ કરાવે છે,
 તેવીજ રીતે મેં આ ઉપાય કળહ તથા વક્તા નિવારવા માટે
 કર્યો છે, બીજું કાંઈ કારણ નથી.”

આ પ્રમાણે પ્રીતિ ઉપજાવે તેવાં વચનોવડે ધન્યકુમારે
 શતાનિક રાજને ઘણો આનંદ પમાડ્યો. શતાનિક રાજ પણ
 અત્યંત અદ્ભુત ભાગ્યવાળા ધન્યકુમારની વાતો સાંભળીને મનમાં
 આનંદ તથા વિસ્મય પામતો પોતાને આવાસે ગયો. ધન્યકુમારે
 પણ સેનાપતિ, મંત્રીઓ વિગેરેથી પ્રશંસાતા પોતાના નગરમાં
 આવીને આનંદિત થયેલા માત, પિતા તથા જ્યેષ્ઠ બાંધવોને
 નમસ્કાર કર્યા. તેઓ પણ આનંદિત થઈને તેને આશીર્વાદ દેવા
 લાગ્યા. સાર પછી ધન્યકુમારે તેમને આમલો વૃત્તાંત પૂછ્યો

અને તેઓએ તે બધો વૃત્તાંત યથાસ્થિત કહી સંભળાવ્યો. ત્યાર પછી ધન્યકુમાર ભક્તિવડે સ્વજનોને સન્માન આપીને અને સત્કાર કરીને રાજાઓમાં અકવર્તાની જેમ સ્વજનોમાં શોભવા લાગ્યા.

આ પદ્મવમાં જે સહસ્રાર મણિની પરીક્ષા કરી, શતાનિક રાજાની પુત્રી પરણ્યા, શતાનિક રાજાના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ માટે પ્રવર્ત્યા, કલેશને સ્થાને સ્વજનોનો મેળાપ થયો, તે સર્વ દાનરૂપી કલ્પવૃક્ષના કુસુમની લીલામાત્ર સમજવી. તેથી હે મવ્યજીવો ! હમેશાં સુપાત્ર દાનની પ્રવૃત્તિ રાખવી, કે જેનાથી વિદાનદરૂપી ઉત્તમ અમોઘ સુખનાં ઉત્તમ ફળ સત્વર પ્રાપ્ત થાય.

ઘટિ શ્રી જિનકીર્તિ સૂરિના રચેલા પદ્યબંધ શ્રી દાનકલ્પદ્રુમ

ઉપરથી રચેલા ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યચરિત્રના ૫૪

પદ્મવતું ગુજરાતી ભાષાંતર.

સત્તમ પદ્યવ.

તે એક દિવસે બુદ્ધિના નિધાન એના ધન્યકુમારે
મનમાં વિચાર કર્યો કે—“વળી પણ મારા બાંધવે
ફરીથી પહેલાંની જમજ અપ્રીતિયુક્ત ન થાય—તે-
ઓના અંતઃકરણ મારા ઉપર અપ્રસન્ન ન થાય, તેથી
હું પહેલેથીજ અહીંથી બીજા ઘરિસત ગામમાં જઈ, પણ વળી
મંદભાગ્યપણાથી રાજા પણ તેઓને દંડાદિક આપે નહિ, તેટલા
માટે રાજાને તેમની ભલામણ કરીને જઈ.” આ પ્રમાણે વિચા-
રીને અથ, હાથી, ગામ વિગેરેનો સરખો ભાગ પાડીને ભાઈઓને
વહેંચી આપ્યા, અને ગૃહના સારભૂત ઉત્તમ વસ્તુઓ સુવર્ણ,
રત્નાદિક બધું પિતાને સોંપ્યું. પછી કૌશાંબીના રાજા શતાનિક
પાસે જઈને તેમણે કહ્યું કે—“હું કોઈ કાર્યપ્રસંગથી રાજગૃહી
નગરીએ જઈ છું, તેથી મારી જમજ મારા કુટુંબની આપ
સંભાળ રાખજો.” આ પ્રમાણે રાજાને ભલામણ કરીને તથા રજા
લઈને ધન્યકુમાર રાજગૃહી તરફ ચાલ્યા. અને સ્ત્રીઓ સુલક્ષ્મી
તથા સૌભાગ્યમંજરીને તથા ઉત્તમ પરિવારને સાથે લઈને અવિ-
ચિન્ન પ્રયાણ કરતાં કેટલેક દિવસે લક્ષ્મીપુર નામના નગર
પાસે તેઓ આવ્યા.

તે નગરમાં સર્વે ક્ષત્રિયોને વિષે શિરોમણિ રાજગુણોથી

શોભતો જિતારી નામે રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજ બહુ બળવાન હોવાથી ક્ષમાનો સાગ કરી શત્રુઓને જીતવામાં તત્પર હતો, તેથી તેના શત્રુઓ ક્ષમા (પૃથ્વી) નો ત્યાગ કરીને ભાગી ગયા હતા. તે રાજાને ગીતકળામાં અતિશય કુશળ એવી ગીતકળા નામની પુત્રી હતી. એક દિવસે તે કુંવરી વસંતોત્સવની કીડા કરવા માટે સખીઓના ટોળાથી પરવરી સતી ઉદ્યાનમાં ગઈ, ત્યાં પ્રથમ લીલાથી હિચકવાવડે, જળકીડા કરવાવડે, પુષ્પ એકડા કરવાવડે તથા દડાઓ ઉછાળવાવડે કીડાઓ કરીને ત્યારપછી યુવાનોના મનને વિશ્રમમાં નાખનાર અને સુંદર રાગોથી મનોહર એવું મધુર ગીત ગાવાનો તેણે આરંભ કર્યો. જેવી રીતે અદ્ભુત એવા હાવભાવ, વિશ્રમ, તથા કટાક્ષોથી કામી દષ્ટિવાળા મનુષ્યો રૂપવાન સ્ત્રી તરફ આકર્ષાય છે અને તેને વશ થઈ બચ છે, તેવીજ રીતે તેના ગાયેલા ગીતની મધુરતાથી આકર્ષાયેલા હરણો તથા હરિણીઓ કણે દ્રિયને પરવશ થઈને ત્યાં આવી ગીતકળાની આસપાસ બેઠા. તે વખતે તે કુરંગાક્ષી ગીતકળાએ કૌતુકથી એક હરિણીના ગળામાં પોતાનો ઉત્તમ એવો સાત સરવાળો હાર પહેરાવી દીધો. તે કુરંગી હરિણી તો ગીત બંધ થયું, એટલે ત્યાંથી નાશી ગઈ. રાત્રી કુંવરી પણ ગીતગાન બંધ કરીને પોતાના મહેલમાં આવી; પછી તેણીએ પોતાના પિતાને કહ્યું કે—“મારી એક પ્રતિજ્ઞા આપ સાંભળો. આજે મેં ગીતકળાથી આકર્ષાયેલી એક હરિણીના ગળામાં મારો સાતસરનો હાર પહેરાવી દીધો છે. હવે જે પુરૂષ પોતાની ગીતકળાની કુશળતાવડે આનંદિત અંતઃકરણમુક્ત થયેલી તે મૃગલીના ગળામાંથી ગ્રહણ કરીને મારો હાર મને આપશે તેની આથે હું પાણિગ્રહણ કરીશ—તે મારો પતિ થશે.” રાજા તેની આવી

પ્રતિજ્ઞા સાંભળી વિચારમાં પડ્યો, પરંતુ તેની પ્રતિજ્ઞા તો આખા નગરમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ, કારણકે અદ્ભૂત વાત તો પાણીમાં તેલની જેમ તરતજ લોકોમાં વિસ્તાર પામી જાય છે.

હવે ધન્યકુમાર ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવ્યા, એટલે જિતારી રાજાની પુત્રીએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો વૃત્તાંત લોકોના મુખેથી સાંભળીને તે ચિત્તમાં અતિશય ચમત્કાર પામ્યા. પછી ઉત્તમ પરિવારને સાથે લઈને પૌરજનોની લક્ષ્મી જેતાં જેતાં રાજાને મળવા ગયા. રાજાએ પણ ભાગ્યશાળી તથા તેજવત એવા ધન્યકુમારને આવેલા જોઈને અતિશય આદરસત્કાર આપી પોતાની સાથે આસન ઉપર હર્ષપૂર્વક બેસાડ્યા. રાજાએ માર્ગ સંબંધી કુશળક્ષેમ વાર્તા પૂછી; તેઓ સાંભળતાં હતા તેવામાં રાજકુંવરીની પ્રતિજ્ઞા સંબંધી વાત કોઈએ કહી, એટલે ધન્યકુમાર બોલ્યા કે—
“હું પૃથ્વીનાથ ! જે ગીતકળાથી કર્ષાયેલી હરિણી ગીતનો ધ્વનિ સાંભળ્યા પછી તે બંધ થાય ત્યારે પણ અન્ય શબ્દો સાંભળીને જાય પામી બીજ નાશી જાય તો તે અદ્ભૂત ગીતકળા કહેવાય નહીં, તે તો નિબંધજ ગણાય; પણ જે મૃદંગ અને ભેરીના ભાંકારાદિક સ્વરથી ત્રાસ પામ્યા સિવાય ગીતોથી આકર્ષાઈને પાસે આવેલી મૃગલી લોકોથી વ્યાપ્ત એવા ગામમાં પણ આવી આવે તોજ તે ગીતકળા સંપૂર્ણ અને પ્રશંસનીય ગણાય.” આ પ્રમાણેનું ધન્યકુમારનું કથન સાંભળીને તથા તેનો અદ્ભૂત આકાર જોઈને તેના આતુર્યથી ચમત્કાર પામેલા રાજાએ હર્ષપૂર્વક તે મૃગલીને પાછી લાવવા માટે ધન્યકુમારને સૂચના કરી અને તેને તે કામ પાર ઉતારવા વિનંતિ કરી.

હવે ધન્યકુમાર તે વાત અંગીકાર કરીને વીણા હાથમાં

લઘુ અનેક ગંધર્વોના પરિવાર સહિત વનમાં ગયા. ત્યાં એક વૃક્ષની છાયા નીચે બેસીને મધુર સ્વરથી ગીતો ગાવા લાગ્યા, અને સ્વર, આમ, મૂર્છના વિગેરેના મૈળપૂર્વક વીણા વગાડવાં લાગ્યા. તે વખતે તે વનમાં રહેલાં મૃગો અને મૃગલીઓ ગાયનમાં તક્ષાલીન થતાં તેનાથી આકર્ષાઈને ગીતને વશ થયેલાં સર્વ દિશા-ઓમાંથી ધન્યકુમારની પાસે આવવા લાગ્યા. ધન્યની આસપાસ વીંટળાઈ જઈને તે બધાં ત્યાં બેઠાં. જેવી રીતે પ્રાણેશની પાસે પ્રિયા આવે તેવી રીતે તે હરણોની મધ્યે પ્રથમ જે મૃગલીના ગળામાં કન્યાએ હાર પહેરાવ્યો હતો તે મૃગલી પણ ગીતના આદોલનથી વશ થઈ જઈને ધન્યકુમારની પાસે નિઃશંક મનથી આવી અને તેના મુખ સામું બેઠી ત્યાં બેઠી; પછી દંદ્રિજનમાં કુશળ પુરૂષ લોકોથી વીંટાઈ અથ તેવી રીતે મૃગોથી વીંટાયેલા ધન્યકુમાર પણ તેજ પ્રમાણે સુંદર આલાપપૂર્વક ગાયન કરતાં કરતાં નગર તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં અનેક લોકોએ કરેલા ક્ષોભથી ક્ષોભાયમાન થયેલા છતાં પણ મૃગોનો સમૂહ ગીતગાનમાં લીન થઈ જવાથી ધ્યાનમાં મગ્ન થયેલા યોગી જેમ ક્ષોભ આમતા નથી, તેમ જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ; સર્વે મૃગો ધન્યકુમારની આસપાસ વીંટાઈ જઈને તેની સાથેજ ચાલવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે નગરના લોકોને વિસ્મય પમાડતા ધન્યકુમાર નગરમાં પ્રવેશ કરીને રાજમાર્ગે ચાલતા તે મૃગો અને તેને લીધે રંગમાં આવેલા લોકોની સાથે રાજ્યસભામાં આવ્યા; પછી ‘આ શું ? આ શું ?’ એમ બોલતાં રાજદિક પાસે ઉદાર અને કુશાચલુકિત્રાણા ધન્યકુમાર તે સર્જને લઈ ગયા અને હરિણીના ગળામાંથી હાર લઈ ગીતકળા રાજકુંવરીના હસ્તમાં આપ્યો. આ પ્રમાણેના અદ્ભૂત વૃત્તાંત

દેખીને આશ્ચર્યરસથી ભરેલા રાજદિક અને પૌરજનો તેના વખાણ કરવા લાગ્યા—‘અહો ! આની ગીતકળામાં કુશળતા કેવી છે ? અહો ! આની ધીરજ કેવી છે ! અહો ! આનું સૌભાગ્ય કેવું છે ! કોઈ વખત નહિ જોયેલો અને સાંભળેલો મૃગ તથા મનુષ્યોનો મેળાપ નિઃશંક રીતે આ મહા પુરૂષે કરાવ્યો અને દેખાડ્યો. ‘બહુ રત્ના વસુંધરા’ એવું લોકવાક્ય આ મહાપુરૂષે સાર્થક કરી બતાવ્યું. આ રાજકુમારી પણ પૂર્ણ ભાગ્યશાળી છે, કે જેની આવી મહા પ્રતિજ્ઞા તેના મનોરથને અનુકૂળ રીતે આ સંજ્ઞને પૂર્ણ કરી. વિધિવડે આ પ્રમાણે યોગ્ય રીતે જોઠવાયેલું દંપતીનું યુગળ લાંબો કાળ આનંદ પામે.’ આ પ્રમાણે રાજ, અમાલ્ય વિગેરે લૈકિયાથી પ્રશંસા કરાયેલા અને અભિનંદન આપાયેલા ધન્યકુમારના કંઠમાં તરતજ તે કન્યાએ વરમાળા આરોપણ કરી અને પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞાવાળી થયેલી તે કન્યાને રાજ્યે હર્ષપૂર્વક તિલક કરીને

૨ ધન્યકુમારને આપી. શુભ દિવસે અને શુભ મુહૂર્તે તેમના પાણિ-
 ગ્રહણનો મહોત્સવ થયો. કરમોચનના સમયે રાજ્યે સેંકડો હાથી, ઘોડા, રથ, આમ વિગેરે આપ્યા. ત્યાર પછી જિતારિ નૃપના આગ્રહથી પોતાના ઉત્તમ ગુણોવડે સર્વનાં ચિત્તને આશ્ચર્ય પમાડતા ધનસાર શ્રેષ્ઠીના મુપુત્ર ધન્યકુમાર કેટલાક દિવસો તે નગરમાં રાજ્યે આપેલા આવાસમાં રહ્યા.

૧ હવે તે નગરમાં તે રાજના મુખ્યુદ્ધિ નામના મંત્રીની સરસ્વતી નામે પુત્રી હતી. તે સરસ્વતીની જેવીજ સર્વ વિદ્યાઓનાં હાઈને સમજનારી અને ગ્રહણ કરનારી હતી. તેની બુદ્ધિ સર્વ પ્રહેલિકાઓમાં, ગૂઢ પ્રશ્નોત્તરોમાં, સાંકેતિક સમસ્યાઓની પૂર્તિ કરવામાં બહુ સારી ચાલતી હતી. કોઈ સ્થળે તેને પ્રમાદ થતો

નહિ, અગર તો તેની બુદ્ધિ અટકતી નહિ. તેણી ચારે પ્રકારની બુદ્ધિમાં પ્રવીણ હતી, પણ તેમાં આલંબન વગરજ સાધી શકાય તેવી ઔપાતિકી બુદ્ધિમાં તો તેણી અતિશય કુશળ હતી, તેથી અભિમાનવડે તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે—“જેનું કહેલું હું ન સમજી શકું, અને માડું કહેલું જે સર્વ સમજી શકે, તેજ મહાપુરુષને મારે ભત્તાર તરીકે સ્વીકારવો.” આ પ્રમાણેની તે કુમારીએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાની વાર્તા આખા નગરમાં અને ગામડામાં વિસ્તાર પામી ગઇ. આ વાત સર્વત્ર ફેલાવાળી જેઓ થોડા ઘણા પણ શબ્દ, છંદ, અર્થકારાદિક શાસ્ત્રાભ્યાસથી પોતાના બુદ્ધિ-કૌશલ્યની મહત્વતા સમજનારા હતા, તેવા રાજપુત્રાદિ ગર્વપૂર્વક ‘અમારી પાસે તે કાણ માત્ર છે ?’ એમ અભિમાન ધારણ કરતા સતા તેને પરણવાને માટે ઉદ્ધુક્ત થઇને ઉત્સાહપૂર્વક સરસ્વતી પાસે આવવા લાગ્યા અને પોતાને જે જે ગૂઢ સમસ્યા વિગેરે આવડતી હતી તે તે પૂછવા લાગ્યા. આ સર્વેનું હાદ તે મંત્રી-પુત્રી ઉત્તમ રીતે તરતજ કહેવા લાગી; કાંઈની પૃચ્છામાં તે સ્ખલના પામી નહિ. આ પ્રમાણે તેને પરણવાના ઉત્સાહવાળા અનેક પુરુષો પોતાના હૃદયમાં કલ્પેલી અનેક પ્રકારની સમસ્યાઓ પૂછવા દરરોજ આવતા હતા, પરંતુ તે કન્યા સાંભળવા માત્રથી તરતજ તેનો ઉત્તર આપતી હતી, તેથી તે બધા વિફળ થઇને પાછા જતા હતા. હવે એક દિવસે તે મંત્રીપુત્રી સરસ્વતીએ પોતાની બુદ્ધિનું કૌશલ્ય દેખાડવાની ઈચ્છાથી રાત્રને સાક્ષી રાખીને સર્વ પંડિતમન્યોને આ પ્રમાણે બે સ્લોકો પૂછ્યા:—

(પ્રશ્ન-૧) ગંગાયાં દિયતે દાન—મેકચિત્તેન ભાવિના ।

દાણાઝ્ઠો ! નરકં યાતિ, પ્રતિગ્રાહી ન જીવતિ ॥

‘ગંગાનદીને કીનારે એક ચિત્તથી ભાવપૂર્વક દાન દેનાર પુરુષ
અહો નરકમાં જાય છે, અને ગ્રહણ કરનાર જીવતો નથી. આ શું ?’

(પ્રશ્ન-૨) કા સરોવરાળ સોદા ? કો અહીયરો દાળગુણે જાઓ.
અત્યગ્રહણે કો નિરુણો ? મરુધરે કેરિસા પુરિસા ?

‘સરોવરની શોભા કદ છે ? દાનગુણમાં અધિક કોણ થયું છે ?
ધન ઉપાર્જવામાં કોણ કુચળ છે ? અને મરુધરમાં કેવા પુરુષો હોય છે ?’

આ પ્રમાણેની બે પ્રહેલિકા એક ભૂજપત્ર ઉપર લખીને એક
દારીની સાથે તેણીએ રાજ્યસભામાં મોકલી. આ શ્લોકોનો
અર્થ વિશિષ્ટ જ્ઞાન ધારણ કરનાર વગર કોઈ સમજી શકે તેમ
નહોતું, તેથી આ બે શ્લોકો બાળકથી વૃદ્ધ પર્યંત સર્વમાં વિખ્યાત
થઈ ગયા. અતુકમે આ શ્લોકો ધન્યકુમારના વાંચવામાં આવ્યા.
તેણે તો તે વાંચીને તરતજ તેનો ઉત્તર લખ્યો કે:—

મીનો લાતા ગલો દેયં, કન્યે ! દાતાઽવ્ર ધીવરઃ ।

ફલં યજ્ઞાયતે તત્ર, તયોસ્તદ્વિદિતે જને ॥

અર્થ—ગંગાનદીના કીનારા ઉપર કોઈ માછીમાર માંછલા
મારવા માટે પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, તે વખતની ક્રિયાને ઉદ્દેશીને
આ શ્લોક લખાયો છે. તે વખતે માછીમાર લોહાના અણી-
વાળા સળીયા ઉપર માંસનો ટુકડો બાંધીને મત્સ્યને આપે છે,
તેથી માછીમાર દાતા થયો અને માંસખંડ તે દેવા યોગ્ય વસ્તુ
થઈ અને તે માંસખંડ લેનાર મત્સ્ય તે દેય વસ્તુનો ગ્રહણ કર-
નાર થયો. આ ક્રિયામાં તે દેનાર અને લેનારને જે ફળ થાય તે
સર્વ લોકોમાં સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે. દેનાર માછીમાર નરકે જાય
છે અને લેનાર મત્સ્ય જીવતો નથી, તેજ આ દાનનો સ્પષ્ટાર્થ છે.

બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર—સરોવરની શોભા કદ ? જળ વળી

દાનીઓમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ કોણ ? બલિરાજ, કે જને મરણ સમયે પાસે કાંઈ પણ નહિ રહેવાથી બ્રાહ્મણને હવે શું આપવું ? તેનો વિચાર કરતાં મનમાં ખેદ થયો; તેનો ખેદ જોઈ પરીક્ષા કરનાર બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘તમારા દાંતની અંદર નાખેલ આ સુવર્ણની રેખા છે તે આપો.’ તેણે કહ્યું—‘બહુ સારું.’ આ પ્રમાણે કહીને તરતજ પથ્થરવંડે તે પોતાના દાંતો પાડવા લાગ્યો. આ પ્રમાણેનું તેનું મહા સત્ત્વ-દાનનો અડગ નિશ્ચય દેખીને પરીક્ષા કરવા આવેલ દેવ પ્રસન્ન થયો; તેથી દાનેશ્વરીમાં અગ્રેસર બલિ રાજ છે. વળી અર્થ—ધન ગ્રહણ કરવામાં કુશળ વેશ્યા છે અને મરુસ્થળમાં કાંબળા પહેરનારા લોકો રહે છે, કારણકે મરુસ્થળમાં ઉત્પન્ન થયેલા લોકો ઘણું કરીને કાંબળા પહેરીનેજ નિર્વાહ કરે છે.

આ પ્રમાણે કન્યાની બંને સમસ્યાનો ઉત્તર બુદ્ધિબળવંડે સમજી જઈને તે પત્ર ઉપર લખી ધન્યકુમારે સરસ્વતી પાસે મોકલ્યો, અને સાથે લખ્યું કે—‘આ નીચે મારા લખેલા શ્લોકનો અર્થ તમે સમજાજો. તે શ્લોક આ પ્રમાણે—

ન લગેન્નાગનારંગે, નિશ્ચતુંવે પુનર્લગેત્ ।

લગેત્યુક્તે લગેન્નૈવ, મામેત્યુક્તે મૃશં લગેત્ ॥

“નાગ અને નારંગ ઉપર લાગતું નથી, લિપ્પડા અને તુંબ ઉપર લાગે છે. ‘લાગ’ એમ કહીએ તો લાગતું નથી અને ‘મા’ એમ કહેતાં વારંવાર લાગે છે.”

આ પ્રમાણે લખીને ધન્યકુમારે તે કાગળ દાસીને આપ્યો. મંત્રીપુત્રી બંને સમસ્યાઓનો લખેલ અર્થ વાંચીને ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી. ‘અહો ! આનું બુદ્ધિકૌશલ્ય કેવું છે !’ આ પ્રમાણે બોલતી અને મસ્તક ધુણાવતી આગળ વાંચવા લાગી. ધન્યકુમારે

લખી મોકલેલ શ્લોક વાંચ્યો, પણ તેના રહસ્યની તેને ખબર પડી નહિ. ઘણો ઘણો તે શ્લોક ઉપર તેણે ઉઠાપોઠ કર્યો, પણ તેનો અર્થ તે મેળવી શકી નહિ. ત્યારે તે મૃગાક્ષી મહાન આશ્ચર્ય ધારણ કરતી રાજ્યસભામાં ધન્યકુમાર પાસે જઈ જ્ઞાનત્યજી દધને તેણે લખેલા શ્લોકનો અર્થ પૂછવા લાગી. ત્યારે ધન્યકુમાર પણ જરા હસીને તેનો અર્થ કહેવા લાગ્યા કે—‘હે બિમ્બોદિ ! તેના અર્થ ‘ઓષ્ઠપુટ’ એવો છે તે વિચારી જો. (નાગ અને નારંગ શબ્દ બોલતાં ઓષ્ઠ એક બીજાને અડતા નથી, નિંબ, તુંબ બોલતાં અડે છે. ‘લગ-લગ’ તેમ બોલતા અડતા નથી, ત્યારે ‘મા-મા’ એમ બોલતાં તે બંને એક બીજાને અડે છે—સ્પર્શે છે, અર્થાત્ ઓષ્ઠ સ્થાનીય અક્ષરો બોલતાં ઓષ્ઠ એક બીજાને અડે છે.) આ પ્રમાણે સર્વ સભાનાં સભ્યો સમક્ષ કુમારીએ કહેલી સમસ્યાનો અર્થ ધન્યે કહેવાથી અને ધન્યે કહેલા પદનો અર્થ નહીં સમજવાથી કુમારીની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ, તેથી મંત્રી સ્વપુત્રી પ્રતિ જોઈને બોલ્યા કે—‘હે બહેન ! તારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે, તેથી આ મહાપુરુષની સાથે તું પાણિગ્રહણ કર.’ મંત્રીએ આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે તેણીએ પિતાનું વાક્ય કબુલ કર્યું. ‘પિતાને પસંદ આવે તેવું વચન કાણ કબુલ રાખતું નથી ?’ ત્યાર પછી મંત્રીએ અતિ આદરપૂર્વક ધન્યકુમારનો સત્કાર કરીને મોટા મહોત્સવપૂર્વક તેઓનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું.

હવે તેજ નગરમાં બીજો કોટિ સુવર્ણનો સ્વામી પત્રમહા નામનો એક મોટો વ્યાપારી રહેતો હતો. તેને ત્રિનયાદિક ગુણોથી શોભતા ચાર પુત્રો હતા. તેના નામ (૧) રામ, (૨) કામ, (૩) ધામ અને (૪) સામ હતા. તે ચાર પુત્રો ઉપર કોઈ પણ દોષ

વગરની, સમસ્ત ગુણોના એક ધામરૂપ, સાક્ષાત્ જાણે કે લક્ષ્મીજ હોય તેવી લક્ષ્મીવતી નામની પુત્રી હતી. સમસ્ત પ્રકારના સાં-
સારિક સુખોથી તે શેઠ સુખી હતો; આત્મિક સુખની ધૃગ્ધાવાળો
તે વણિગર શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મની તીવ્ર ભક્તિથી હમેશાં આ-
રાધના પણ કરતો હતો. પવિત્ર પાત્ર એવા સાધુ સાધ્વીની દર-
રોજ પોષણ કરતો હતો. દીન, હીન તથા દુઃખી જનોનો અનુ-
કંપાવડે ઉદ્ધાર કરતો હતો, તથા તીર્થયાત્રા, રથયાત્રા, કલ્યાણ-
કના ઉત્સવો અને સાધર્મીક વાત્સલ્ય વિગેરેમાં ઘણું ધન ખર્ચીને
તે પત્રમણ શેઠ દુલભ એવા મનુષ્યભવને સામગ્રી યુક્ત પામેલ
હોવાથી સદ્ગ કરતો હતો.

આ પ્રમાણે ત્રણે વર્ગને આરાધતાં અનુક્રમે તે વૃદ્ધત્વને
પામ્યો. એક દિવસે પાડાઓથી દેડકાંઓ વ્યાકુળ થઈ બય, તેમ
શરીરનાં રોગોવડે તેની ચેતના ઘણી વ્યાકુળ થઈ ગઈ-તે મુંઝાઈ
ગયો. તે વખતે શરીરમાં પ્રવેશેલ રોગોથી મરણને નજીક આવેલ
જાણીને બત્રીશ દ્વારવાળી (બત્રીશ પ્રકારની) મોટી આરાધના કર-
વામાં તે સાવધાન થઈ ગયો. તેમાં પ્રથમ પરિગ્રહાદિક ઉપરના
મોહ-મહત્વનો ભાગ કરવા તથા તે ઉપરની મૂર્છા ઘટાડવા પુત્રોને
બોલાવીને તેણે કહ્યું કે-‘અરે પુત્રો ! મારું વચન સાંભળો. આ
જન્મમાં ધનરહિત પુરૂષમાં કોઈ પણ સ્થળે તમે ગૌરવ દેખ્યું
છે ? તેનું સન્માન થતું સાંભળ્યું છે ? કસ્તૂરી પણ મુગંધ રહિત
હોય તો તેનો કાણ સ્વીકાર કરે છે ? તેથી લક્ષ્મીજ ખરે-
ખરી શ્લાઘ્ય છે કે જેના પ્રતાપથી કલંકવાળો પુરૂષ પણ લોકોને
અન્ને દેવોને માનનીય થાય છે. વળી જેવી રીતે અનેક સ્ત્રીઓ-
વાળો પુરૂષ સ્ત્રીઓનો પરસ્પર કંકાસ સાંભળીને વ્યાકુળ થઈ બય

છે, તેવી રીતે લક્ષ્મી પણ જો તેની ધાતુ (રૂપિયાને) ખોટા માર્ગે વપરાતાં દેખે તો વ્યાકુળ થઈ જાય છે. વળી જેવી રીતે ધાન્યનિષ્પત્તિનું મુખ્ય સાધન વરસાદ છે, તેવીજ રીતે ધર્મનું મુખ્ય સાધન લક્ષ્મી છે. વળી જેવી રીતે કાદવથી મલીન થયેલી પૃથ્વી કમળની નિષ્પત્તિના હેતુભૂત થાય છે, તેવીજ રીતે કલંકીત એવી પણ લક્ષ્મી પુણ્યબંધના હેતુરૂપ થાય છે; કારણ કે જેવી રીતે બુદ્ધિમાન પુરૂષો જુદી જુદી પ્રકારના અર્થ, અલંકાર, રસ, યુક્તિઓ વિગેરેથી યુક્ત-અને વિદ્વાન પુરૂષોના મનને પણ આલસાદ ઉપજાવે તેવા અર્થો સ્વબુદ્ધિવડે ખનાવે છે, તેવીજ રીતે લક્ષ્મીવડે દેવમંદિર, પ્રતિમા, સંઘસેવા, તીર્થયાત્રાદિ ધર્મનાં કાર્યો કરી શકાય છે. ઈશી સંસારી જીવોને લક્ષ્મી આ ભવમાં તથા પરભવમાં ખંને સ્થળે ઈષ્ટ હેતુરૂપ હોય છે. વળી જે પિતા બાળપણમાં પુત્રને લાલનપાલન કરી, પાળી પોષીને મોટા કરે છે, તે પુત્ર જો યુવાવસ્થામાં ધન ઉપાર્જન કરનાર અને ગૃહનો નિર્વાહ કરનાર થતો નથી, તો તે પુત્રને કાષ્ટ જોવાજ ગણે છે, તથા 'આ અમારા કુટુંબને-ધરને વગોવનારો છે' એમ બોલે છે; અને જો તેજ પુત્ર અપરિમિત ધન ઉપાર્જન કરનાર થાય છે, તો અતિ હર્ષના ભારથી ઉભરાઈ જઈને કહે છે કે- 'અહો ! આ અમારો દીકરો અમારા કુળનો દીવો છે, અમારા કુળનો શણગાર છે-શોભા છે.' વળી માતા પણ ઘણા ઘણા મનોરથોવડે જે પ્રાપ્ત થયો હોય અને ઘણા ઘણા મનોરથોવડે લાલિતપાલિત કર્યો હોય અને જનું મુખ જોઈ જોઈને હૃદયમાં ઉદ્ધાસ પામતા હોય તેજ પુત્ર યૌવન પ્રાપ્ત કરે છે-મોટો થાય છે, ત્યારે જો ધન કમાતો નથી, તો તેજ માતા કહેવા લાગે છે કે- 'આ પુત્ર તો મારી કુખને લજવનાર નીવ-

હ્યો." વળી તેની પત્ની પણ જ્યાં સુધી તે પુરૂષ પાસેથી ઇચ્છિત ભૂખણ, વસ્ત્રાદિક મળે છે ત્યાં સુધીજ હર્ષપૂર્વક મધુર વચનાદિક બોલે છે અને આનંદ દેખાડે છે, તથા પ્રશંસા કરતી કહે છે કે—
 "અહો! મારા સ્વામી તો સોદાત્ કામદેવડ પળ છે." અને જો ધનવંત ઉપાજ્ઞ તો હોય તો કહે છે કે—
 "અહો! આ તો થાંભલા જેવો છે, પથરા જેવો છે, લુલા ખીલાડા જેવો છે." આવું આવું બોલી તે સ્ત્રી નિંદા કરે છે. વળી નગરના લોકો પણ જ્યાં સુધી ધન પાસે હોય ત્યાં સુધીજ આદરસત્કાર તથા સન્માન આપે છે, જ્યાં સુધી સદ્ગુણી ઘરમાં સ્થિર થઈને રહેલી હોય, ત્યાં સુધીજ કળાવંતની કળા, વિદ્યાવંતની વિદ્યા, બુદ્ધિવંતની બુદ્ધિ અને ગુણવાનના ગુણની પ્રશંસા થાય છે. ધનવંતની હજારો દોષો પણ લોકો ગુણ કરીને માને છે. જો ધનવંત બહુ બોલબોલ કરનારો હોય તો તે તેની વાણીની કુશળતારૂપ ગુણ ગણાય છે, જો ઝોઝું બોલતો હોય તો 'અસત્યના ભયથી મિતભાષી છે' તેમ વખણાય છે. જો ધનવંત ઉતાવળથી કાર્ય તથા ક્રિયાઓ કરનાર હોય તો કહેવાય છે કે—
 "અહો! આતો બહુ ઉદ્યમવંત છે, પ્રમાદનો તેણે ત્યાગ કર્યો છે, તેનામાં આળસ તો મુદ્દલ નથી." અને જો આળસ અને ધીમું કાર્ય કરનાર હોય તો 'અહો કેવો ધીર છે! ઉતાવળથી કાંઈ કાર્ય કરવું જ નહિ, એ નીતિવાક્યમાં આ કુશળ છે' એમ કહેવાય છે. જો ધનવંત બહુ ખાનાર હોય તો લોકો કહે છે કે—
 "અહો! મહા પુણ્યશાળી છે, પુણ્યના ઉદયવાળો છે, તેથી બંને શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તે કેમ ન ખાય? કહ્યું છે કે—ભોજનને ભોજનની શક્તિ, ઉત્તમ સ્ત્રીઓને રતિની શક્તિ, વૈભવને દાનશક્તિની પ્રાપ્તિ તે અતિ ઉચ્ચ તપસ્યાનું ફળ છે." આ પ્રમાણે તેની સ્તુતિ કરે છે. જો વળી ઝોઝું ખાનાર

હોય તો 'આને ઘેર બધું ભરેલું છે. તે સર્વથી ભરેલ હોવાથી તમે થઈ ગયેલજ છે' તેમ કહે છે. જે ધનવંત વસ્ત્ર આભરણ વિગેરેના બહુ આડંબર યુક્ત બહાર જાય તો 'આ ધનવંતે પૂર્વ ભવમાં પ્રબળ પુણ્ય કર્યું છે, જેથી મળ્યું છે પણ ઘણું, અને મળ્યું તેના વિલાસ પણ ભોગવે છે. પામ્યાનો સાર તો ભોગવાય ત્યારેજ છે' તેમ કહે છે. વળી જે વસ્ત્ર-આભરણાદિક ન પહેરે-બહુ ઠાઠમાઠ ન કરે તો 'અહો ! આ પુરુષનું ગંભીરપણું, ધાર્મિકપણું, સાદાઈ, સંતોષ કેવો છે ?' તેમ કહી વખાણ કરે છે. જે ધનવંત બહુ ખર્ચે તો તે 'ઉદાર ચિત્તવાળો, પરાંપકારી' કહેવાય છે. જે આછો ખર્ચ કરે તો 'આ તો યોગ્યાયોગ્યનો જાણકાર છે, વિચારીને કાર્ય કરનાર છે, જે ઉચિત લાગે તેજ કરે છે, બહુ દ્રવ્ય હોય તેથી શું તેને રસ્તામાં ફેંચી દે ?' એમ લોકો બોલે છે. જે બધાં નિમિત્તો ધનવાનને શુભના કારણરૂપ ગણાય છે, તેજ, સર્વે નિમિત્તો નિર્ધનને દોષના કારણરૂપ મનાય છે. વળી જેવી રીતે લક્ષ્મીમાં શુભો છે, તેવી રીતે તેનામાં હજારો દોષ પણ રહેલા છે. સંસારમાં ઘણું સંયોગની સાથે અનિષ્ટનો સંયોગ પણ નથી થતો ? લક્ષ્મીની સાથે આટલા દોષો પણ રહેલા હોય છે. નિર્દયપણું, અહંકાર, તૃષ્ણા, કદુ ભાષણ, નીચ પાત્રની સાથે પ્રેમ સંબંધ-આ પાંચે લક્ષ્મીની સાથે રહેનારા દૂષણો છે. વળી જેવી રીતે તાવ આંચો હોય ત્યારે ભોજન ઉપર દ્વેષ થાય છે, તેવી રીતે ધનવંતને સેવક ઉપર દ્વેષ થાય છે. તાવ આંચો હોય ત્યારે જેવી રીતે (જડ) જળ-પાણી ઉપર પ્રીતિ થાય છે, તેવીજ રીતે ધનવંતને જડ-મૂર્ખ ઉપર પ્રીતિ થાય છે. જેવી રીતે તાવમાં મોટી લાંધણ (લાંધન) કરાવવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે ધન હોય

ત્યારે મોટાની વડીલોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થાય છે; તથા જેવી રીતે તાવવાળાનું મુખ કડવું થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે ધનવં- તના મુખમાં કટુતા-કટુભાષીપણું આવી જાય છે. આવી રીતે તાવવાળાની અને ધનવંતની સરખી દશા પ્રવર્તે છે. ’

આ પ્રમાણે ઘણા અનર્થકારી દોષો અર્થમાં રહેલાં છે, તો પણ શરીરધારી પાણીઓ જેવી રીતે અજાણનો દોષ થયો હોય છતાં પણ માણસોને આહાર લેવાની તીવ્ર ઈચ્છા થાય છે, તેવીજ રીતે ધનને અત્યંત વાંછે છે; વળી જેવી રીતે આ જગતમાં આ- ગથી ધર બળી જાય છે, તો પણ માણસો આગ-અગ્નિની ઇચ્છા રાખેજ છે, તેવીજ રીતે શરીર ઉપર સંકટ આવે, શરીરને કલેશ થાય, તો પણ માણસો-મનુષ્યો સંસારી જીવો લક્ષ્મીને ઇચ્છે છે- વાંછે છે; તેથી હે પુત્રો દોષનાં સમૂહવાળી-દોષોની ખાણરૂપ લક્ષ્મી ગૃહસ્થોથી ત્યજી શકાતી નથી, પણ લક્ષ્મીને માટે અંદર અંદરનો સ્નેહ આછો કરી નાખીને તમારે કાંઈ દિવસ કલેશ કરવો નહિ, કારણ કે કદી કાંઈક સારાં કૃણ દેખાય તો પણ કલેશને સુખાર્થી માણસોએ ત્યજવોજ યોગ્ય છે. તમારે હમેશાં એક બીજા ઉપર સ્નેહભાવ રાખીને એકઠાજ રહેવું-જુદા થવું નહિ. નીતિ- શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-‘ સંપ ત્યાં જંપ છે. ’ (તંતુઓ પૂણું એકઠા થાય તો દોરડું બનીને ગજેન્દ્રને પણ બાંધી શકે છે. જે પાણી પવંતોને પણ ભેદે છે અને જમીનને પણ ફાડી નાખે છે તેજ પાણીના સમૂહને ઘાસ મોટાં પ્રમાણમાં એકઠું હોય તો રોટ્ટી રાખે છે. પુરૂષોને જ્યાં ત્યાં સર્વત્ર એકઠા થઈને રહેવું તેમાંજ લાભ છે. તેમાં પણ પોતાના કુટુંબી જનો સાથે તો વિશેષ કરીને સ્નેહ- પૂર્વક રહેવું તેજ અત્યંત લાભદાયી છે. એ કલેશથી-વિરૂઢ

માવથી રહીએ તો તેનું કળ પણ વિરૂદ્ધ આવે છે, યશ, ધન વિગેરેની વૃદ્ધિ થતી નથી, જેવી રીતે ચોખ્ખાને તેની ઉપરનાં ક્ષેત્રાં છોડી દે છે-ચોખ્ખાં અને ક્ષેત્રાં જુદા પાડવામાં આવે છે, ત્યાર પછી તે ચોખ્ખા વાવવાથી ઉગતા નથી. વળી મનુષ્યો નિર્ધન થયા છતાં પણ પોતાના કુટુંબીઓ સાથે રહેવાથીજ શોભાને પામે છે, જેવી રીતે કપડું પણ પડદાથી ઢંકાયું હોય ત્યારેજ દુકાનમાં સારું મૂલ્ય પામે છે.

આ બધી વાત ખરી પણ જ્યાં સુધી પોતાના કુટુંબમાં પરસ્પર કલેશ થતો નથી, ત્યાં સુધીજ ધનધાન્યાદિક પરિગ્રહથી યુક્ત એવા ગૃહસ્થોને પોતાના ઘરમાં રહેલા પ્રતાપ, ધન, ગૌરવ, પૂજા, યશ, સુખ અને સંપદાની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ કળહ ઘરમાં પ્રવેશતાંજ આ સર્વનો નાશ થાય છે. જેવી રીતે રાજાને માનનીય છતાં પણ મોટા સુભટનો ક્ષયરોગ થતાં થોડા દિવસમાં નાશ થાય છે, તેવીજ રીતે રાજાદિકને માનનીય તથા દુરમનોથી પરાભૂત નહિ થતો માણસ પણ જો તેના કુટુંબમાં કલેશ પ્રવેશે તો થોડાજ દિવસમાં ક્ષીણ થઈ જાય છે-નાશ પામી જાય છે. તેથી હે પુત્રો ! તમારે પુત્ર ગૌત્તાદિકનો મોટા પરિવાર થાય ત્યારે કળહ શાંત કરવા તમે શક્તિમાન ન થાઓ, તો જુદા જુદા રહેજો, પણ પરસ્પરનો કલેશભાવ તો છોડીજ દેજો. તેવે વખતે તમારા લાભ માટે તમારા નામથી અંકિત કરેલા સરખા ભાગવાળા આર કળશે ઘરના આરે જુલામાં ભૂમિમાં મેં દાટેલા છે. જ્યારે તમારે જુદા થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તમારા નામથી અંકિત કરેલા આરે કળશે લઈ લેજો, પરંતુ પરસ્પર કલેશ કરશે નહિ, કારણકે તે આરે કળશે સરખા ધનના ભાગ પાડનાર છે, તેમાં

જરા પણ ન્યુનાધિક નથી, મને તો તમો ચારે ઉપર એક શરીરના વિભાગની જેમ સરખી પ્રીતિ છે, કાઈની ઉપર ઓછી વધતી નથી, પંક્તિભેદ નથી, તેથી ભાગ સરખા પાડેલા છે.”

આ પ્રમાણે પોતાના પુત્રાને ત્રણે પ્રકારે શિક્ષા આપીને તે સત્વશાળી શ્રેષ્ઠી સમસ્ત જીવયોગિને ત્રિવિધે ત્રિવિધે ખમાવી, અરિહંતાદિક ચતુષ્ઠયનું શરણ કરી, ભવચરિત્ર પરચખ્યાણ લઈને આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં સ્વર્ગે ગયા—પંચત્વ પામ્યા. હવે તેમની ઉત્તર ક્રિયા વિગેરે કરીને તાતની શિક્ષા હૃદયમાં ધારણ કરીને રામ, કામ વિગેરે ચારે ભાઈઓ સ્નેહસંબંધ સાચવતાં કેટલાક સમય સુધી એકઠા રહ્યા. તે પ્રમાણે રહેતાં કેટલોક કાળ ગયો, ત્યાર પછી પુત્રપૌત્રાદિક સંતાનનો પરિવાર વૃદ્ધિ પામ્યો, ત્યારે અંદર અંદર કળહ, કુસંપ વધતો જતો દેખીને ચારે ભાઈઓ જુદા થયા—જુદા જુદા ઘરમાં રહેવા લાગ્યા. ત્યાર પછી આનંદિત ચિત્તવાળા તેઓ એકઠા થઈને પિતાએ દેખાડેલા ખુલાઓમાંથી પોતપોતાના નામાંકિત કળશો બહાર કાઢવા લાગ્યા. ‘બાળકને પણ ધન પ્રાપ્ત કરવામાં આજસ હોતું નથી.’ હવે તે કળશોમાં જે કળશ મોટા પુત્રના નામ ઉપર હતો તે કુંભમાં શાહી, શાહીને કુંપો તથા ચોપડા અને લેખીની—કલમ મુકેલા હતા. શુભ અંતઃકરણવાળા બીજા પુત્રના કળશમાં જમીન ઉપર ઉપ-જેલી માટી, રેતી વિગેરે મુકેલા હતા. ત્રીજા પુત્રના નામાંકિત કળશમાં હાથી, અચ્ચર, ઘોડા, જાનદ વિગેરેનાં હાડકાંનો જથ્થો મુકેલો હતો; અને ચોથા નાના પુત્રનાં કળશની અંદર તેજસ્મય, ગ્રજહજાટ કરતી આઠ કરોડ સોનામહોર મુકેલી દેખાતી હતી. તેનો સોનામહોરથી ભરેલો કળશ દેખીને બીજા ત્રણે ભાઈઓ કૃષ્ણ-

પક્ષની બારશની રાત્રીની જમ બહુ શ્યામ મુખવાળા થઈ ગયા. ચોથો પુત્ર સોનામહોરથી ભરેલ પોતાનો કળશ દેખીને બહુ સંતોષ પામ્યો—આનંદિત થયો. ખરેખર રોકડું દ્રવ્ય મળવાથી કાણ રાજ થતું નથી ? આ ચોથો ભાઈ ન્હાનો હતો, છતાં પણ તે લક્ષ્મી-વડે મોટાઇ પામ્યો. ન્હાનો મણિ પણ કાંતિવાળો હોય તો શું કિંમત નથી પામતો ? હવે ત્રણે ભાઈએ લોભથી તેમના મનમાં ક્ષોભ થવાથી, તેમના મન પરાભવ પામવાથી તેમને ન શોભે તેવાં હલકાં વચનો નાના ભાઈ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા, અને તે સોનામહોરમાં પોતાનો ભાગ માગવા લાગ્યા. તે સાંભળીને ન્હાનો ભાઈ બોલ્યો કે—‘મારા નામનું પિતાએ આપેલ દ્રવ્ય હું તમને આપીશ નહિ, મારા ભાગ્યથી મને જે મળ્યું તે હું જ ગ્રહણ કરીશ. પાપના ઉદયથી તમારા કળશમાં ધન ન નીકળ્યું તેમાં હું શું કરું ? કદાચ તમારા ત્રણમાંથી કોઈએ લોભથી તે કળશો-માંથી દ્રવ્ય લઈ લીધું હશે તો પણ કોને ખબર છે ? તેમાં મારે શો દોષ ? દોષ તમારા કર્મનાજ છે.’ આ પ્રમાણે લજ્જા રહિત બોલતા તે ન્હાના ભાઈએ કોઈને ભાગ આપ્યો નહિ. આ પ્રમાણે થવાથી અરસપરસનો સ્નેહ ઢીલો પડી ગયો, અને હમેશાં તેમના ઘરમાં કળહ થવા માંડ્યો. ઘણા દિવસ ક્લેશ આવ્યો ત્યારે ક્લેશથી તેઓના મન ખેદાણા, અને ચોખ્ખો ન્યાય મેળવવા માટે જવી રીતે વરસાદ જળ મેળવવા માટે સમુદ્ર પાસે જાય તેવી રીતે તેઓ બજારમાં આવ્યા; બજારમાં માર્ધસ્થભાવ ધારણ કરનારા સર્વે વ્યાપારીઓ પણ તેઓના ક્લેશની વાર્તા સાંભળીને પોતા-પોતાના બુદ્ધિવૈભવનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા. તેઓ અંતે થાક્યા, અને દિર્ઘમુઠ થઈ ગયા, પણ કાંઈ નિર્ણય કરી શક્યા નહિ.

ત્યારે તેઓએ છેવટે કહ્યું કે—“રાજ્યદરબારમાં ઘણા બુદ્ધિશાળી માણસો હોય છે, તેથી રાજ્યદરબારમાં જાઓ. ત્યાં રાજના પ્રતાપથી તથા તેના પુણ્ય ઉદયના બળથી બધી વાત સમજાશે—સીધી થઈ જશે.” આ પ્રમાણેનો વ્યાપારીઓનો કિત્તર સાંભળીને જવી રીતે વાદવિવાદ કરનારાઓ અંદર અંદર વાદવિવાદ કરી છેવટે નિર્ણય ન થાય ત્યારે સર્વજ્ઞ સમિપે જાય છે, તેવી રીતે તે બધા રાજ્યસભામાં રાજ પાસે ન્યાય મેળવવા માટે ગયા.

રાજ્યસભામાં જઈને પોતપોતાના દુઃખની વાત કરતાં તેઓ ઉભા રહ્યા. ત્યાં પણ ન્યાયમાં ચતુર એવા મંત્રીઓવડે પણ તેમનો ક્લેશ સમાવી શકાયો નહિ, ત્યારે રાજ્યે વિચાર્યું કે—“આ કળાઓ કોઈથી ભંગાતો નથી, પણ બુદ્ધિશાળી એવા ધન્યકુમાર જરૂર આ કંકાસ ફેડી શકશે.” એમ વિચારીને ધન્યકુમારને તે માટે નિયાર કરવા બોલાવ્યા. અતિશય બુદ્ધિશાળી ધન્યકુમાર બધી હઠીકત બણ્યા પછી રાજની આજ્ઞા મળવાથી બોલ્યા કે—“અરે ભાઈઓ ! તમારા પિતાએ બહુ ઉત્તમ રીતે સીધા અને સરખા ભાગજ પાડેલા છે, પણ તેનો ભેદ નહિ સમજવાથી તમે નકામો કળહ કરો છો. બાપતું હેતુ તો સર્વે પુત્રો ઉપર સમાનજ હોય છે, કોઈ ઉપર ઓછું વધતું હોતું નથી. હવે તેણે કેવી રીતે ભાગ વહેંચેલા છે તેનું હાર્દ-ગુદાશય સાંભળો. જે જે પુત્રની જે જે વસ્તુઓમાં અથવા તો વ્યાપારમાં કુશળતા છે, જેમાં જેની બુદ્ધિ રખવાના પામતી નથી, તે તે પુત્રને તમારા પિતાએ ધરમાં સંપરહે તેવા હેતુથી તે તે કામો સોંપેલા છે. જે ભાઈ વ્યાપારમાં કુશળ છે તેને વ્યાપાર કરવાની વસ્તુઓ સોંપેલી છે, એટલે જે ભાઈને ચોપડા સાહી વિગેરે આપેલા છે તેને વ્યાપારાદિ કળાથી મેળવેલ અને

વ્યાજે ધીરેલું તમામ દ્રવ્ય આપેલ છે, કારણકે તે ક્રિયામાં મોટા ભાગેજ કુશળ છે. આ પહેલા મોટા ભાગનો વિભાગ થયો. ધૂળ-માટી-રેતી વિગેરે જેના કુશળમાંથી નીકળ્યું તેને એટલે તેવા વ્યાપારમાં કુશળ એવા બીજા ભાઈને માટીના સંકેતદ્વારા ધાન્યના કાકાર તથા ક્ષેત્રો વિગેરે જમીન આપેલ છે. તે વ્યાપારમાં ના-એલ દ્રવ્ય મોટા ભાગને આપેલ દ્રવ્ય ભાગની સરખામણ હોવું જોઈએ. આ પ્રમાણે બીજાનો વિભાગ સમજવો. હવે જેને હાથી, ઘોડા, ગાય, બળદ વિગેરેના હાડકા નીકળ્યા તેને હાથી, ઘોડા, ગાય, ભેંસ વિગેરે ચતુષ્પદ અને ઠોરોનાં ગોકુળો આપેલા છે. તે ભાઈનું તે વ્યાપારમાં વિશેષ લક્ષ્ય ચોટલ હશે અને તે પશુઓ પણ તેટલી કિંમતના હશે. તે પ્રમાણે ત્રીજાનો વિભાગ સમજવો. હવે જેને રત્ન, સોનું વિગેરે રોકડ નાણું નીકળ્યું તે હજી સુધી વ્યાપારકળામાં કુશળ નહિ હોય તેમ જણાય છે. આ હેતુથી પેત્રમણ શ્રેષ્ઠીએ તે ન્હાના ભાઈને રોકડું ધન આપેલ છે. આ પ્રમાણે ચોથાનો વિભાગ અને તેનો મર્મ સમજવો. આ પ્રમાણેના આશયવડે તમારા પિતાએ તે તે વસ્તુઓ આપવાનો સંકેત સૂચવેલો છે. હવે તમે બધા તમારા મનમાં વિચાર કરો. આ પ્રમાણેનાં સાંકેતિક વિભાગોવડે તે તે વ્યાપારમાં નાંખેલું દ્રવ્ય સર્વને ભાગે આઠ આઠ કરોડ આવશે, તેથી તે પ્રમાણે તમારા પિતાએ સરખા ભાગો વહેંચેલ છે. જુઓ ! તમારા પિતાના આશયને બતાવનાર મારા વચન પ્રમાણે તે તે વસ્તુની કિંમત થાય છે કે નહિ, તેનો સર્વે પોતપોતાના મનમાં વિચાર કરીને ઉત્તર આપો.”

આ પ્રમાણે કહીને વિભાગોનો મર્મ સમજાવી ધન્યકુમાર ઉત્તર સાંભળવા માટે મૌન રહ્યા; એટલે મોટા ભાઈએ તેના મનમાં

વિચાર કરીને કહ્યું કે--“ મને વ્યાજ વિગેરેથી દ્રવ્ય વૃદ્ધિ થતાં આઠ કરોડ સોનામહોર મળશે. ” બીજા બંધુ પણ બોલ્યો કે--
 “ મને પણ જમીન, ક્ષેત્ર તથા કાઠાર વિગેરેથી મોટા ભાદના જી-
 ટલીજ ધન સંખ્યા મળશે-તેનું અને મારું પ્રમાણ સરખું થશે. ”
 હવે ત્રીજા ભાઈ બોલ્યો કે--“ મને દશ હજાર ઘોડા, સો હાથી,
 સો ગાયોના જોડા, એ શી હજાર હંટ અને પાડા-બળદ વિગે-
 રેની મોટી સંખ્યા મળશે, તેનું મુલ્ય ગણતાં મને પણ આઠ કરોડ
 સોનામહોર મળશે. ” આ પ્રમાણેનાં તેઓનાં વચન સાંભળીને
 રાજા અને બંધા સભાજનો પણ ચિત્તમાં વિસ્મય પામ્યા અને
 માથું ધૂણાવતાં ધન્યકુમારની બુદ્ધિદૌરલ્પતાના વખાણ કરવા
 લાગ્યા. પછી તે ચારેને રાજાએ પૂછ્યું કે--“ તમારો કલેશ નાશ
 પામ્યો ? તમારો સંદેહ દૂર થયો ? ” તેઓ પણ હાથ જોડીને
 બોલ્યા કે--“સ્વામિન ! તમે કરોડો યુગો સુધી છવો. આપના
 આદેશથી પુરુષોત્તમ એવા ધન્યકુમાર બુદ્ધિના વિલાસથી અમારો
 વિવાદ ભાંગી નાખ્યો, અમારી પરસ્પરની પ્રીતિની વેલડી વૃદ્ધિ
 પ્રમાડી અને કળહ દૂર કર્યો. ” પછી રાજાએ તે વ્યાપારીના પુત્રને
 જવાની રજા આપી; તેઓ પણ આનંદિત ચિત્તવાળા થઈ રાજાને
 નમસ્કાર કરીને પોતાને ઘેર ગયા. ઘેર ગયા પછી ધન્યની પ્રતિભા,
 ભાગ્ય, કળા વિગેરે ગુણોથી તેઓનું અંતઃકરણ ધન્યકુમાર તરફ
 ખેંચાઈ આવ્યું અને અંદર અંદર વિચાર કરીને રૂપ લાવણ્યયુક્ત
 પોતાની બહેન લેક્ષ્મીવતીને તેઓએ ધન્યકુમારને આપી. મોટા
 મહોત્સવવડે તેની સાથે ધન્યકુમારનો વિવાહ થયો અને કર્મો-
 વનમાં ચારે ભાઈઓએ એક એક કરોડ સોનામહોર આપી.

હવે તેજ નગરમાં હમેશાં ખેતી વિગેરે કાર્યોમાં આસક્ત મનવાળો ધનકર્મા નામે એક વણિગ વ્યાપારી રહેતો હતો. તેણે પાપાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી અપરિમિત ધન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, પણ તે અતિશય કૃપણ હતો. તેની પાસે અતિશય લક્ષ્મી હતી, છતાં નહોતો તે ધનને દાનમાં આપતો, કે નહોતો તે તેનો ઉપભોગ લેતો; નપુંસકની સ્ત્રીની જેમ તેની લક્ષ્મી માત્ર તેના ધરનાં ભૂષણરૂપ હતી—ઉપભોગ માટે ન હોતી.

હવે એક વખતે કોઈ ચારણ પોતાની ચારણની જ્ઞાતિના જ્ઞાતિ-મિત્રોમાં ગયો હતો, તે વખતે ત્યાં તેઓ બધા પોતપોતાની બુદ્ધિની કૌશલ્યતા વર્ણવવા લાગ્યા. કોઈએ કહ્યું કે—‘મેં અમુક દેશના રાજાને પ્રસન્ન કરીને ઘણું ધન મેળવ્યું છે.’ બીજાએ કહ્યું કે—‘અમુક દેશનો રાજા તો મહર્ષિપણ છે, તેને પણ રાજી કરીને મેં ધન ગ્રહણ કર્યું છે.’ ત્રીજાએ કહ્યું કે—‘અમુક રાજાનો અમુક મંત્રી સર્વ સા-સ્ત્રનો પારગામી છે, સર્વે વાદીઓને પાછા હઠાડી દેનાર છે, બુદ્ધિ-વડે અનેકને જીતીને તેઓને બંદીવાન કરીને પછી તેણે છોડી મૂક્યા છે, પણ કાંઈને એક રાત્રી પાછા પણ આપતો નથી, તેવા મંત્રીને પણ ગુરની કૃપાથી મેં રંજીત કર્યો છે, અને તેની મોટી મહે-રબાની મેળવી છે.’ આ પ્રમાણે અંદર અંદર વાતચિત કરતા હતા, તેવામાં એક ભાઈ બોલી ઉઠ્યો કે—‘તમે જે સઘળું કહો છો તે સત્યજ છે ! પણ હું તો તમારું કૌશલ્ય ત્યારેજ જાણું કે જ્યારે લક્ષ્મીપુરના રહેવાસી ધનકર્મા નામના વ્યાપારી પાસેથી એક દિવસના આપણી જ્ઞાતિસંમેલનના ભોજનનો ખર્ચ ચાલે તેટલું દ્રવ્ય લાવો, નહિ તો તમારી આ બધી વાતચિત માત્ર ગાલ ફુલાવવા જેવીજ મને તો લાગે છે.’ તે વખતે લક્ષ્મીપુરથી ગયેલ

ભાટ ગર્વથી બોલી ઉઠ્યો કે—“અહો ! એમાં તે શું. હું કર
 છે ! મેં તો ધણુ વેળાએ કઠોર હૃદયવાળાને પણ પીગાળ્યા છે,
 તો આ બાપડો તે કાણ માત્ર છે ? તેની પાસેથીજ જ્યારે સોજન
 અને વસાહત લાવીને હું આપું ત્યારેજ આ માગધ મંડળમાંથી
 દાનનો વિભાગ હું ગ્રહણ કરીશ, ત્યાંસુધી ગ્રહણ નહિ કરું.”
 આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને ધનકર્મને ઘેર તે ગયો. ત્યાં ધનકર્મ
 પાસે અમૃત જેવી મીઠી વાણીવડે તેણે માગણી કરી કે—“હે
 ત્રિયક્ષણમાં શિરોમણિ ! તું દાન દેવામાં કેમ વિલંબ કરે છે ?
 આયુષ્યનો કાંઈ ભરોસો નથી, આંખના પલકારાજ વારંવાર બંધ
 ઉઘડ થઈને મરણ સૂચવે છે—સંસારની અસ્થિરતા બતાવે છે,
 તેથી દાનધર્મમાં વિલંબ કરવો તે અયુક્ત છે. કહ્યું છે કે—‘જ્યારે
 વિધિ અનુકુળ હોય ત્યારે પણ દેવું, કારણ કે પૂરનાર તો પ્રભુ છે;
 વિધિ વાંકા હોય ત્યારે પણ દાન દેવું, કારણ કે નહિ તો તે
 બધું લઈ જશે.’ હે સ્થિર મનવાળા ! મનુષ્યોને અપાય તેટલું
 દાન આપ, તેને એકહું કરી રાખીશ નહિ. જો ભમરીઓ મધ
 એકહું કરી રાખે છે, તો બીજા વનચરો તે ઉપાડી બચ છે.
 કૃપણ માણસની પાતાળમાં દાટેલી લકમીનો ત્યાંજ નાશ થઈ જાય
 છે. અગાધ—અંધારા કુવામાં ઉડું ગયેલું—નહિ વપરાતું પાણી
 શેવાલ વિગેરેથી ગંધાતું થઈ જાય છે. ભિક્ષુકો ઘરે ઘરે ફરીને
 માગતા નથી, પણ બોધ આપે છે કે—દાન આપો ! દાન આપો ! જો
 દાન નહિ આપો તો અમને મળ્યાં તેવાં ફળ તમને મળશે—અમારી
 જેવી દશા થશે.” આ પ્રમાણે તે શ્રેષ્ઠીને પ્રબોધ કરવા માટે અનેક
 સુભાષિતો—અન્યોક્તિઓ વિગેરે મોટા સ્વરે તે ભાટ બોલ્યો, પણ
 તે શેઠનું ચિત્ત મગશેળીયા પાપાણની જેમ જરા પણ આર્દ્ર થયું

નહિ. પછી ચારણે હું દુઃખિત છું, હું લુપ્થો છું, હું ભારે કર્મી છું' વિગેરે દીન વચનો વિવિધ અભિનય સાથે કહ્યા, ત્યારે તે શ્રેષ્ઠી તેને ઠપકો દેતો કહેવા લાગ્યો કે—“અરે ભાઈ ચારણ ! અત્યારે સમય નથી, તું જે આજે ભોજન માગે છે, તે આવતી કાલે તને આપીશ.” આ પ્રમાણે ધનકર્માએ તેને કહ્યું, તેથી તે ભાટ તેના ગુપ્તાશયને નહિ સમજતો આનંદિત થઈ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“મારું આગમન સફળ થયું. મેં પાંચ કર્મ અને અત્રે આપ્યો; આ શ્રેષ્ઠીએ એક દિવસના વિલાંબ પછી દાન આપવાનું અંગીકાર કર્યું છે. મૂળથીજ નહિ આપું તેમ કહ્યું નથી તે સાડ થયું, કાલે આવીને દાન લઈને હું જઈશ. એકાંત હઠ કરવી તે યાચક જનને યોગ્ય નથી.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ગયો.

વળી ફરીથી બીજે દિવસે તેને ઘેર જઈને તેજ પ્રમાણે તેણે ધનકર્મા પાસે યાચના કરી. ત્યારે ધનકર્મા શેઠે તેને કહ્યું કે—“અરે માગધ ! અરે ચરિણ ! કેમ ઉતાવળો થાય છે ? ધીરો થા ! શાંત થા ! મેં કહ્યું છે તેમ તને કાલે જરૂર આપીશ.” આ પ્રમાણેનાં તે શ્રેષ્ઠીનાં વચનો સાંભળીને નહિ દેવાની ઇચ્છાવાળા તે શ્રેષ્ઠીનો હાઈ તથા દંભાદિક સારી રીતે તે ચારણે જાણી લીધો. પછી તેણે વિચાર કર્યો કે—“આની સાથે મારે કળહ કરવો તે વ્યાજબી નથી, કારણ કે તેમ કરું તો તો ‘આ શ્રેષ્ઠીને પ્રસન્ન કરીને હું ભોજન લાવીશ’ એવી જે મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને અત્રે આપ્યો છું તેમાં હાનિ થાય. વળી આ કહે છે કે—‘કાલે આપીશ.’ પણ મૂળથી ‘નહિ દઉં’ તેમ તો કહેતો નથી. તેથી આની પછવાડે લાગીને હમેશાં તેની પાસે માગીને હું એને થકવી દઉં. કેટલા વખત સુધી તે મને આવો ને આવો પ્રત્યુત્તર આપ્યા કરશે ? અને થાકીને તે

આપશે; છેવટે લોકલજ્ઞથી પણ માફ કાચું સિદ્ધ થશે. તેના અને મારા નશીબનો વિલાસ હવે જોઈએ છીએ. તેમાં કોણ હારે છે, તે પણ જોવાનું છે." આ પ્રમાણે વિચારીને હમેશાં તે શ્રેષ્ઠીને ઘેર આવી આશિર્વાદ આપવા લાગ્યો અને ભોજનની ચાચના કરવા લાગ્યો. તે શ્રેષ્ઠી પણ પહેલે દિવસે જ વચનવડે ઉત્તર આપ્યો હતો તેજ વચનવડે હમેશાં ઉત્તર આપતો, ત્યારે તે આ-રણ્ય એક વખતે પૂછ્યું કે—“કાલ ક્યારે થશે ? ” ધનકર્માએ જ-વાબ આપ્યો—“હમણાં તો આજે વતે” છે. કાલની કાને ખબર છે ? કાલ થશે ત્યારે આપીશ.” આમ કહીને તેણે તેને વિસર્જન કર્યો. આ પ્રમાણે હમેશાં કરતાં ઘણાં દીવસો વીતી ગયા, પણ ધનકર્માએ તે ભાટને કાંઈ પણ આપ્યું નહિ. છેવટે તે ચારણ આંટા ખાઈ ખાઈને યાકયો, અને આશાભ્રમ થવાથી વિચારવા લાગ્યો કે—“આ કૃપણ અને લોભીઓ કાંઈ ઉપાયવડે ખર્ચ કરતો નથી, પણ હવે કાંઈ પણ જાતની પ્રપંચવડે મારે તેની પાસે ખર્ચ કરાવવો છે; પાણીનો ડોલ હલાવ્યા વગર અગર તો પાણી કાઢવાનો કોસ ચલાવ્યા વગર શું પાણી કુવામાંથી બહાર કાઢી શકાય છે ? નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—‘લુચ્ચાની સાથે લુચ્ચાઈ કરવી.’ વક બુદ્ધિવાળો હોય તો પરાણે પુણ્ય કરે છે અને સદાચાર સેવે છે. ધનુષ્યને જે ખેંચીને ધારણ કરીએ તોજ સીધું થાય છે, નહિ તો સીધું થતું નથી. કૃપણ પુરૂષોમાં અ-ગ્રેસર એવો આ શ્રેષ્ઠી દેવતાની સહાય વિના આધીનમાં લઈ શકાશે નહિ. તેથી ‘વાંકે લાકડે વાંકા વેહ’ એવી જ લોકમાં કહે-વત છે તે હવે સાચી કરવી. માફ પણ—સરત—હોડ સાચવવા માટે કાંઈ પણ ઉપાયવડે આ કૃપણની લક્ષ્મીને આધીન કરીશ

તેનો દાન અને ભોગમાં વ્યય કરવાવડે મારે કૃતકૃત્ય થાવું; માટે હવે તો પ્રતારણી વિદ્યા સાધીને હું ઇચ્છત કાર્ય કરીશ.” આ પ્રમાણે કાટ્યાધિપતિના ધનના વ્યયની વાંચના રાખતો તે મૌનિય અંડિકા દેવીને મંદિરે ગયો. તે શક્તિદેવીને નમસ્કાર કરીને ‘તમારા પ્રસાદથી મારા કાર્યની સિદ્ધિ થાઓ’ તેવી રીતે બોલીને સાવધાન મનવાળો થઈ તે ચારણ વિદ્યાર્તુ આરાધન કરવા ‘અથ’ મેળવું અથવા તો દેહ પાડું’ એવો મનમાં નિશ્ચય કરીને વિનય-પૂર્વક તે દેવી સન્મુખ બેઠો અને વિધિપૂર્વક એકવીસ ઉપવાસ તેણે કર્યા. આ પ્રમાણે તે ચારણે મૌનવ્રત તથા તપ, મંત્ર, જપ, હોમાદિવડે અનેક પ્રકારે તે મંત્રની અને દેવીની આરાધના કરતાં છેવટે તે અંડિકા તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈ અને પ્રત્યક્ષ થઈને તે ચારણને કહેવા લાગી—“હે પુત્ર ! તારી ભક્તિવડે હું પ્રસન્ન થઈ છું, જે તારી ઇચ્છા હોય તે વર માગ.” આ પ્રમાણે દેવીની વાણી સાંભળીને તે ચારણ દેવીને નમસ્કાર કરીને માગવા લાગ્યો કે—

‘હે માતા ! હે ઈષિસત આપનારી દેવી ! જે તમે મારા ઉપર સંતુષ્ટ થયા હો, તો મને રૂપેરોવર્તીની વિદ્યા અને ગત કોળનું સ્મરણ થાય તેવું જ્ઞાન આપો.” ત્યારે દેવી પણ તેના આશય પ્રમાણે ઇચ્છત વર તેને આપીને અંતર્ધાન થઈ ગઈ. પ્રસન્ન થયેલા દેવતાઓ શું શું આપતા નથી ? ત્યાર પછી તે ચારણ અતિસય આનંદ પામતો હર્ષિત ચિત્તવાળો થઈને ત્યાંથી ઉઠી પોતાને ઘેર ગયો અને પારણું કરીને અવસરની-યોગ્ય સમયની રાહ બેસા લાગ્યો.

હવે એક વખતે ધનકર્મા સેઠ પોતાના કાર્યની સાધના માટે બીજો ગામ ગયો, તે વખતે સમય મળવાથી પેલો ચારણ દેવીએ

આપેલા વરના પ્રભાવથી ધનકર્માનુ ૩૫ વિકુર્વાનિ તેના ધરમાં જમને પુત્રાદિકને તે કહેવા લાગ્યો—“હું આજે શુકન સારા નહિ થવાથી બીજે ગામ ગયો નથી. અહિં પાછા ફરતાં રસ્તામાં અરિહં તલગવંતનો ધર્મ સંભળાવતા એક મુનિને મેં દીડા. તે સ્થળે હું મુનિને નમીને બેઠો. તે વખતે કરુણાપ્રધાન તે મુનીશ્વરે ધર્મનો સાર કહ્યો—“સર્વે સંસારી જીવોને ધનની ઇચ્છા બહુજ હોય છે. તેને માટે સર્વે ન વર્ણવી શકાય તેવાં ધણાં કષ્ટો સહન કરે છે. કહ્યું છે કે:—

યદ્દુર્ગામિટવીમટન્તિ વિકટં ક્રામંતિ દેશાંતરં,
ગાહન્તે ગહનં સમુદ્રમથનક્લેશં કૃષિં કુર્વન્તે ।

સેવન્તે કૃપણં પતિં ગજમ્વટાસંઘટ્ટદુઃસંચરં,
સર્પન્તિ પ્રથનં ધનાન્ધિતથિયસ્તલ્લોભવિસ્ફુર્જિતમ્ ॥

ધનની બુદ્ધિથી અંધ થયેલા માણસો મહા ગહન અટવી પસાર કરે છે, દેશાંતરમાં રખડે છે, બહુ હંડા એવા સમુદ્ર મંથનનો ક્લેશ પણ વહોરે છે, ખેતી કરે છે, કૃપણ એવા શેઠની સેવા કરે છે, અને હાથીઓના સમૂહથી રસ્તા સાંકડો થઈ ગયે હોય તેવા યુદ્ધોમાં પણ જાય છે. આ સર્વે લોભના વિલાસો છે. આ પ્રમાણે ધન માટે ધણા ક્લેશો અનુભવાય છે, પણ આ લક્ષ્મી તો પુણ્યના બળથીજ મેળવાય છે. આ વાત નહિ બાણનારાઓ તે લક્ષ્મીને મેળવવા અઢારે પાપસ્થાનકો સેવે છે, આ પ્રમાણે પાપાયરણ કરતાં પણ પુણ્યબળ વગર લક્ષ્મી તો મળતીજ નથી. આજ, કાલ, પૂરમ દિવસ, પછીને દિવસ તેવી વિચારણા પ્રત્યેક મનુષ્ય લક્ષ્મીને માટે કર્યા કરે છે, પણ હાથમાં રહેલા પાણીની જમ ગળતાં જતાં આયુષ્યનો તે વિચાર કરતો નથી. આ પ્રમાણે.

આશા ડાકીણીથી ગ્રસાયેલા સર્વે લોકો તેને મેળવવા નકામા દોડા-
દોડી-ધમાધમી કરે છે. હવે કદાપિ પૂર્વે કરેલા પાપાનુબંધી
પુણ્યના ઉદ્વેગથી લક્ષ્મી મળે છે, તો પણ તે અધિક મેળવવા તેને
૧ વધારવાની ચિંતા રહ્યા કરે છે. તે ધનના સંરક્ષણની ચિંતા થાય
છે, પણ તે લક્ષ્મીનું સંરક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવા ધર્મમાં તેઓ
૨ ઉદ્વેગ કરતા નથી. પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી તો કેવળ અસાર છે, કર્મ
બંધના હેતુભૂતજ છે. પરમાર્થ નહિ જાણનારા સંસારી જીવોને
તો લક્ષ્મી કાશ્યપિની જેવીજ છે. જેવી રીતે કાશ્યપિની ગરા
છાલ પણ પેટમાં આવે તો માણસને પ્રાણનો સંદેહ કરાવનાર
થઈ પડે છે તથા રોગોની ઉત્પત્તિ કરાવે છે, તેવી રીતે હોશિયી
પ્રાપ્ત કરાતી લક્ષ્મી પણ આલોક અને પરલોકમાં અનેક દુઃખો
પ્રાપ્ત કરાવે છે—મેળવાવે છે. આલોકમાં જેની પાસે લક્ષ્મી હોય
તેની પછવાડે ભય તો ભમ્યાજ કરે છે અને તેને અનેક વિધોનો
સંભવ રહે છે. કારણકે:—

દાયાદાઃ સ્પૃહયન્તિ તસ્કરગણા મુષ્ણન્તિ ભૂમિભૂજો,
ગૃહ્ણન્તિ ચ્છલમાકલય્ય હુતધુગ્ મસ્મીકરોતિ ક્ષણાત્ ।
અમ્ભઃ પ્લાવયતે ॥ ૧ ॥ વિનિહિતં યક્ષા હરન્તિ હઠાદ્,
દુર્વૃત્તાસ્તનયા નયન્તિ નિધનં ધિગ્ વદ્ધધીનં ધનમ્ ॥

૧ સગા સંબંધીઓ લક્ષ્મીની ઇચ્છા કરે છે, ચોર લોકો તેને
ચોરી બંધ છે, છળ કરીને રાજાઓ તેને ઉપાડી બંધ છે, અગ્નિ
એક ક્ષણમાં તેને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે, પાણી તેને પલાળી
નાખે છે, અને ભોંયમાં નાખી હોય તો યક્ષો હઠથી હરણ કરી
બંધ છે, જે છોકરાઓ નઠારા—ઉન્માર્ગગામી થયા હોય તો

તેનો સર્વથા નાશ કરે છે. અહો ! આવી રીતે ઘણાને આધીન રહેનારી લક્ષ્મીને ધિક્કાર છે. '

૨ ભવાભિનંદી પ્રાણીઓને તો આલોકમાં પણ આ લક્ષ્મી ક્લેશનું જ કારણ થાય છે. લક્ષ્મી હજારોની, લાખની કે કરોડની સંખ્યામાં કે તેથી પણ અધિક પ્રમાણમાં મેળવી હોય અને પછી તે મૂકીને મૃત્યુ થાય તો તે પાપના જ હેતુભૂત-પાપનો જ બંધ કરાવનાર પાછળથી પણ થાય છે. કારણ કે પૂર્વે ઉપાજેલી અને મૂકી દીધેલી લક્ષ્મી પછીથી પોતાના પુત્ર અગર ખીજ કોઈના હાથમાં આવે છે; તે પુરૂષ તેનાવડે જે જે પાપકર્મો કરે છે તે તે પાપનો ભાગીદાર લક્ષ્મીનો સંચય કરી જનાર પુરૂષ જે ભવમાં તે વર્તે છે હોય તે ભવમાં છૂટ્યા ન હોય છતાં પણ થાય છે. 'આ માફ' તેમ કરીને પરવશપણથી જે મૂકી દેવાય છે તેનો પાપવિભાગ અવશ્ય પછવાડે આવે છે અને અનુમતિ નહિ હોવાથી પુણ્યવિભાગ પછવાડે આવતો નથી. પાપ તો પૂર્વે લખાયેલા દેવા-કરજના કાગળની જેવું છે. સહી કરી આપીને જે કરજ કરેલું હોય તે દેવું આપી દીધા વગર તેનું વ્યાજ ઉતરતું નથી, વ્યાજ વધ્યાજ કરે છે; પુણ્ય તો નવીન વ્યાપારને અંગે વસ્તુ ગ્રહણમાં હસ્તાર્પણ-સત્ય કરવું તુલ્ય છે. નવીન વ્યાપારમાં જે બોલે (સાદો કરે) તેજ લાભ પામે છે, તેવી જ રીતે પુણ્યમાં પણ અનુમતિ વિના લાભ મળતો નથી. આ પ્રમાણે લક્ષ્મી આલેખ અને પરભવ બંનેમાં દુઃખ દેનારી છે. જેઓ શીશનુ રહસ્ય ભણેલાં હોય, જેમને ધર્મની સામગ્રી મળી હોય તે પુરૂષોને તો કાશ્યપિ જેવી લક્ષ્મી પણ મુક્તિનું સુખ આપનારી

૧ કોલ દેવા-સાદું કરવું.

થાય છે. તે કેવી રીતે ? કાલ્યો બુદ્ધિમાન પુરૂષ કાશ્યપિના વૃક્ષને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખીને તેને પરિકર્મિત કરીને બુદ્ધા બુદ્ધા ક્ષેત્રોમાં ફરીને વાવે છે, પછી તેજ કાશ્યપિનું ગ્રાડ શેરડીના ગ્રાડ જેવું થઇ જાય છે, તેવીજ રીતે કાશ્યપિરૂપ લક્ષ્મીને પણ જે માણસો જિનભુવન, જિનબિંબ વિગેરે સાતે ક્ષેત્રોમાં વાવે છે તેને શેરડીના વૃક્ષની જેમ પરંપરાએ તે લક્ષ્મી મોક્ષનું સુખ આપનાર થાય છે, નહિ તો તે સર્વરીતે અનર્થકારીજ થાય છે.

આ પ્રમાણે મેળવેલી લક્ષ્મી પણ જે સ્થિર રહેતી હોય, તો તેને બંધનમાં રાખવી સારી છે—વ્યાજબી છે, પણ તે લક્ષ્મી તો સમુદ્રના તરંગોની જેવી ચપળ છે. લક્ષ્મીને માટે અનેક મનુષ્યોએ પ્રાણ ગુમાવ્યા છે, ગુમાવે છે, અને ગુમાવશે. લક્ષ્મી કોઇને ધેર બંધાઈને રહેતી નથી. પુરાણાદિકમાં પણ નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનો સંવાદ આપેલો છે.

લક્ષ્મી—સરસ્વતીનો સંવાદ.

એકદા લક્ષ્મી અને સરસ્વતી વચ્ચે વિવાદ થયો, તેમાં સરસ્વતી બોલી કે—“જગત્માં હું જ મોટી છું, કારણકે મેં અંગીકાર કરેલા મનુષ્યો સર્વત્ર સન્માન પામે છે, અને તેઓ સર્વ પુરૂષાર્થના ઉપાયોને પણ બણે છે, કહ્યું છે કે—‘સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે.’ રાજા પોતાના દેશમાં જ પૂજાય છે, પણ વિદ્વાન્ તો સર્વત્ર પૂજાય છે. વળી હે લક્ષ્મી ! તું કે જે નાણાંરૂપે રહેલી છે, તેના મસ્તકપર પણ હું રહેલી હોઉં, તો જ લેવા દેવા વિગેરે વ્યાપારમાં તારો વ્યવહાર થઇ શકે છે, અન્યથા તને કોઈ ચઇણ કરતું નથી, માટે હું જ મોટી છું.” તે સાંભળીને લક્ષ્મી બોલી કે—“હે સરસ્વતી ! તેજ આ કહ્યું તે તો માત્ર કહેવારૂપેજ છે; તારાથી

ઠોઠની સિદ્ધિ થતી નથી. કારણકે તે અંગીકાર કરેલા પુરૂષો મારે માટે થઈને સેંકડો અને હજારો દેશોમાં પરિભ્રમણ કરે છે, અને મારા અંગીકૃત પુરૂષો પાસે આવી સેવકની જેમ તેમની આગળ ઉભા રહે છે. કહ્યું છે કે:—

વયોવૃદ્ધાસ્તપોવૃદ્ધા, યે ચ વૃદ્ધા બહુશ્રુતાઃ ।

તે સર્વે ધનવૃદ્ધાનાં, દ્વારે તિષ્ઠન્તિ કિંકરાઃ ॥

“જેઓ વયોવૃદ્ધ છે, તપસ્યાવડે વૃદ્ધ છે અને જેઓ બહુશ્રુત તરીકે વૃદ્ધ છે, તે સર્વે ધનથી વૃદ્ધિ પામેલાના દ્વાર પાસે કિંકરની જેમ આવીને ઉભા રહે છે.”

વળી ધનિકની પાસે તેની ખુશામત કરનારા અનેક વચનો બોલે છે, અછતા ગુણોનો આરોપ કરીને ઉપમા તથા ઉત્પ્રેક્ષા વિગેરે અલંકારો સહિત તેની પ્રશંસા કરે છે, છત્રપ્રબંધ, હારપ્રબંધ વિગેરે પ્રબંધો રચીને તેમાં તેના ગુણોનું વર્ણન કરી પોતાની વિદ્વત્તા બતાવે છે. આ પ્રમાણે કરીને પણ તેની કૃપાને સંપાદન કરે છે. તેમાં જે કદાચ લક્ષ્મીવાન્ પ્રસન્ન થયો તો તે વિદ્વાન્ પોતાના મનમાં હર્ષિત થાય છે અને જે તેની પ્રસન્નતા ન થઈ તો ખેદ પામે છે, એટલે ફરીથી પણ ભિન્ન ભિન્ન સ્તુતિ વચનો બોલીને તેને પ્રસન્ન કરવા પ્રયત્ન કરે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે:—

દૃષ્ણાં પ્રાન્તૈઃ કાન્તૈઃ કલ્પયતિ મુદ્ધં કોપકલ્પિતૈ-

રમીભિઃ સ્વિન્નઃ સ્વાદ્ધનધનનિધીનામપિ ગુણી ।

ઉપાયૈઃ સ્તુત્યાદ્યૈઃ કથમપિ સ રોષાનપનયે-

દદો મોહસ્યેયં ભવભવનવૈષમ્યઘટના ॥

‘ગુણવાન્ વિદ્વાન્ પણ પુષ્કળ ધનના નિધિ સમાન ધનિકની દૃષ્ટિના પ્રાંત ભાગને મનોહર (પ્રસન્ન) દેખે તો ખુશ થાય

છે, અને કોપયુક્ત દેખે તો ખેદ પામે છે, તથા સ્તુતિ આદિ ઉપાયોવડે કોઈ પણ પ્રકારે તેનો રોષ દૂર કરે છે. અહો ! આ સંસારમાં મોહરાજની ઘટના (રચના) કેવી વિષમ છે ?

તેથી હે સરસ્વતી ! તારા અંગીકાર કરેલા પુરૂષો મારા અંગીકાર કરેલા પુરૂષોના સેવક સમાન છે. મારા અંગીકાર કરેલા પુરૂષના દોષો પણ ગુણરૂપજ થાય છે, માટે જગતમાં હું જ મોટી છું. વળી હે સરસ્વતી ! માત્ર જૈનમુનિઓ સિવાય બીજા જ પુરૂષો તારું સેવન કરે છે, તેઓ સર્વે પ્રાયે મારે માટેજ કરે છે; કેમકે ‘શાસ્ત્રનો પ્રયાસ કરી વિદ્વાન્ થઈને હું લક્ષ્મીનું ઉપાર્જન કરું તેનેજ તેમનું’ સાધ્ય હોય છે. તેમાં પણ આ જગતમાં પુરાણાદિકગ્રંથો તને અનુસરે છે, તેઓ પણ ઉત્સાહ રહિત માત્ર આલે રૂપતાના કે અધ્યાપકના ભયથી જ તારું સેવન કરે છે, પરંતુ પ્રીતિપૂર્વક તને અનુસરતા નથી. બીજા કેટલાક વૃદ્ધ પુરૂષો તને અનુસરે છે, તેઓ પણ લજ્જાથી કે ઉદરભરણના ભયથી અથવા મારા અંગીકૃત પુરૂષોને પ્રસન્ન કરવાના હેતુથી ગુપ્ત રીતે અભ્યાસ કરે છે, કેમકે લોકો પણ તેમની હાંસી કરે છે કે—“અહો ! આટલી મોટી ઉમરે હવે ભણવા બેઠા છે, હવે પાકે ઘડે કાંઠા ચડવાના છે ?” ઇત્યાદિ કહીને લોકો તેનું ઉપહાસ કરે છે, અને મારે માટે તો સર્વે સંસારી જીવો અનાદિ ઘણથી સર્વ અવસ્થામાં મને અનુરૂપજ છે. નાનાં બાળકો પણ મારું નાણાદિક સ્વરૂપ જોઈને તરતજ ઉલ્લાસ પામે છે, હસે છે, અને મને અહણ કરવા માટે હાથ લાંબો કરે છે, તો પછી જ્યો અધિક અધિક ઉમરવાળા હોય છે, તેઓ મને જોઈને ઉલ્લાસ પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! વૃદ્ધ લોકો પણ મને ઉપાર્જન કરવા માટે યત્ન કરે તેમાં કોઈ પણ

તેનું હાસ્ય કરતા નથી, પણ ઉલટી તેની પ્રશંસા કરે છે કે—
 “અહો ! આ પુરૂષ વૃદ્ધ થયા છતાં પણ સ્વઉપાર્જિત ધનથીજ
 પોતાનો નિર્વાહ કરે છે, કોઈની (પુત્રાદિકની) પરતંત્રતા ભોગવતો
 નથી. જે પ્રાણીએ એકજવાર માફ સ્વરૂપ જોયું હોય તે જન્મ-
 તરમાં પણ મને વિસરતો નથી, અને તને તો ત્રણ પપ્પવાડીયા-
 માંજ ભૂલી જાય છે. માટે હે સરસ્વતી ! મારી પાસે તારું માન
 કેટલું ? જે કદાચ આ મારી વાતપર તને વિશ્વાસ આવતો ન
 હોય, તો આ સમીપે શ્રીનિવાસ નામનું નગર છે, ત્યાં તું જ.
 આપણે આપણા મહત્વની પરીક્ષા કરીએ.” તે સાંભળીને સ-
 રસ્વતી બોલી કે—“ઠીક, ચાલ.” ત્યાર પછી તે બંને દેવીઓ ^{સાંભળીને} તે
 રની સમીપના ઉદ્યાનમાં ગઈ. લક્ષ્મી બોલી કે—“હે ગંગા, સ્વર,
 તું કહે છે કે હું જ જગત્માં સર્વથી મોટી છું, તો તું જ ને
 નગરમાં જ અને તારી શક્તિથી તું સર્વ લોકોને વશ કરે. પ-
 છીથી હું આવીશ, અને તારે આધીન થયેલા પુરૂષો મને ભજે
 છે કે નહીં તે જોજે. તેમાં આપણ બંનેનું મહત્વ જણાઈ આવશે.”

ત્યાર પછી સરસ્વતી મનોહર, અત્યંત સ્વરૂપવાળું અને
 વસ્ત્ર આભૂષણોથી સુશોભિત બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કરીને નગરમાં
 ગઈ. બજારમાં જતાં એક મોટો મહેલ જોયો. તેમાં કોટી ધનનો
 સ્વામી રહેતો હતો. ત્યાં મહેલના દ્વારની પાસે તે ધનિકનું સ્વ-
 ગંના વિમાન જેવું સભાસ્થાન હતું. તેમાં ઘણા ઉત્તમ વસ્ત્રા-
 લંકારોથી વિભૂષિત થયેલા તથા અનેક સેવકોથી સેવાતા તે ધનિક
 એક મનોહર ભદ્રાસનપર બેઠો હતો. તેને જોઈને આ માયાવી
 બ્રાહ્મણે આશીર્વાદ આપ્યો. ત્યારે મનોહર સ્વરૂપ, ઉત્તમ વેષ
 અને ગુણના સમુદયથી અલંકૃત એવા તે પવિત્ર બ્રાહ્મણનો આશી-

વાંદ સાંભળીને તે ધનિકે આસન પરથી ઉભા થઈ સાત આઠ
 પગલા તેની સન્મુખ આવી તેને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા, અને તેને
 બહુમાનપૂર્વક બીજા ભદ્રાસનપર બેસાડી પોતે પોતાના ભદ્રાસનપર
 બેઠો. તેના ગુણથી રંજીત થયેલા ધનિકે તેને પૂછ્યું કે—“ હે
 ભક્ત ! આપ કયા દેશના રહીશ છો ? અહીં આપનું પધારવું
 શા કારણે થયું છે ? કયા પુણ્યશાળીને ઘેર આપનો ઉતારો છે ?
 અને આપનું નામ શું છે ? ” આ પ્રમાણે તે ધનિકના પૂછવાથી
 બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—“ હે ગોબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળક શ્રેષ્ઠ ! હું કાશી-
 દેશમાં વારાણસી નામની પવિત્ર મહાપૂરીમાં રહું છું, બ્રાહ્મણના
 ષટ્કર્મમાં ભ્રમર છું, સમય શાસ્ત્રો ભણેલો છું, ધર્મની રચિત્રાળાને
 પુરાણાદિકની કથા શ્રવણ કરાવવાવડે મારી વૃત્તિ (આજીવિકા)
 ચાલે છે, અનેક બ્રાહ્મણોને હું વેદાદિક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરાવું
 છું, તે નગરીનો રાજા પણ ભક્તિપૂર્વક મારી સેવા કરે છે.
 તે રાજાએ મને ગૃહસ્થાશ્રમના નિર્વાહ માટે સો ગામ આપેલાં
 છે, તેથી હું સુખે વસું છું. હે શેઠ ! એકદા શાસ્ત્ર વાંચતાં તેમાં
 યાત્રાનો અધિકાર આવ્યો. તેમાં મેં વાંચ્યું કે—‘ મનુષ્ય જન્મ
 પામીને જોણે યાત્રા કરી નથી, તેનો જન્મ અંતર્ગદુના જેવો
 નિષ્ફળ છે.’ આ પ્રમાણે યાત્રાનું માહાત્મ્ય જાણીને મને તીર્થાટન
 કરવાની ઈચ્છા થઈ; તેથી હું ઘર આગળ પાલખી, મિયાના,
 વિગેરે વાહનોની સામગ્રી છતાં પણ તીર્થયાત્રા પગે ચાલીને કર-
 વાથી મોટા ફળને દેનારી થાય છે, તેથી તે સર્વ છોડીને એકલો
 જ તીર્થયાત્રા માટે નીકળ્યો છું અને ફરતાં ફરતાં ગઈ કાલેજ
 અહીં આવ્યો છું. એક શાસ્ત્રાભ્યાસની શાળામાં મારો ઉતારો
 છે. ત્યાં રાત્રીનું નિર્ગમન કરી પ્રાતઃકાળે સ્નાનાદિક ષટ્કર્મ કરી

આ નગર જોવા નીકળ્યો છું. બજારમાં ફરતાં અત્રે આપ પુણ્ય-
શાળીનું દર્શન થયું. આપને યોગ્ય જાણીને આશીર્વાદ આપ્યો.”
આ પ્રમાણે કહીને તે માયાવી બ્રાહ્મણ મૌન રહ્યો. ત્યારે તે શ્રેષ્ઠીએ
બે હાથ જોડીને કહ્યું કે—“આજે અમારા મહાપુણ્યનો ઉદય થયો
કે જેથી સમગ્ર ગુણગણથી ભૂષિત આપ. તીર્થવાસીના દર્શનથી
અમારો મનુષ્યજન્મ સફળ થયો. ઇશ્વરના દર્શનને તુલ્ય હું
આપનું દર્શન માનું છું. આજે મારા ગરીબ ઉપર આપે મોટી
કૃપા કરી છે. આજે વગર બોલાવી ગંગાનદી મારે આંગણે આવી
છે એમ હું માનું છું. તેથી અમૃતને ઝરનારી વાણીવડે કૃપા
કરીને આપ મારાપર કાંઈક અનુગ્રહ કરો.” તે સાંભળીને તે
બ્રાહ્મણ અત્યંત મધુર વાણીવડે અવસરને યોગ્ય રાગ, સ્વર,
ગામ અને મૂર્છનાદિકથી યુક્ત, કર્ણને કઠોર ન લાગે તેવું,
ક્લિષ્ઠાર્થ વિગેરે દોષોથી રહિત, શૃંગારાદિક રસથી ભરપૂર, અનેક
અર્થના ધ્વનિની રચનાથી ચિત્તને ચમત્કાર કરનાર, અલંકાર
યુક્ત, વિવિધ પ્રકારના છંદ અને અનુપ્રાસ સહિત, ચિત્તને
આલસાદકારક, કોઈ વખત પૂર્વે નહીં શ્રવણ કરેલું તથા સાર્થક
અક્ષરોથી વિભૂષિત એવાં સૂક્તાદિક હંચે સ્વરે બોલવા લાગ્યો.
સકળ ગુણોથી અલંકૃત તે બ્રાહ્મણની વાણીથી જનું હૃદય આ-
કર્ષિત થયું છે તથા જને સમસ્ત ગૃહકાર્ય વિસ્મૃત થયા છે એવો
તે શેઠ નેત્ર અને મુખને વિકસ્વર કરતો વારંવાર પ્રશંસા કરવા
લાગ્યો. મસ્તક કંપાવતો અને નેત્ર ધુમાવતો તે એક ચિત્તે શ્રવણ
કરતો હોવાથી ચિત્રમાં આળેખેલી મનુષ્યની મૂર્તિની જમ નિશ્ચળ
થઈ ગયો. માર્ગે જતા આવતા લોકો પણ હરણની જમ સંગી-
તથી ખેંચાઈને દોડતા દોડતા ત્યાં આવવા લાગ્યા, અને તેઓ

પણ ચિત્રની જેમ નિશ્ચય થઇને એક ચિત્તે શ્રવણ કરવા લાગ્યા. તેમજ જેઓ શાસ્ત્રના જ્ઞાનમાં કુશળ પંડિતો હતા, જેઓ પોત-પોતાની વિદ્વતાના ગર્વવાળા હતા, જેઓ અત્યંત સખ્ત અભ્યાસથી સમગ્ર શાસ્ત્રના પરમાર્થને કઠે રાખનારા હતા, તથા જેઓ વક્તૃત્વ અને કવિત્વના શાસ્ત્ર લણીને તેનું કૃળ પામવાથી મદોન્મત્ત થઇને ફરતા હતા, તેઓ પણ ત્યાં આવીને શ્રવણ કરવા લાગ્યા. તે માયાવી બ્રાહ્મણની નવનવા ઉલ્લેખથી શોભતી બુદ્ધિની પટુતાથી શબ્દભેદ, પદચ્છેદ અને શ્લેષાર્થ વિગેરે વિચિત્ર પ્રકારના અલંકારથી ગભિત અને સર્વતોમુખ (વિષય) વાળી વાણીની કુશળતા જોઈને તે સર્વે પંડિતો પોતપોતાની નિપુણતાનો ગર્વ તજી દઈ તે બ્રાહ્મણની અને તેની વાણીની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા—“અહો ! શું આ તે બ્રાહ્મણ છે ? કે રૂપાંતરે આવેલી બ્રહ્માની ભૂતિ છે ? આ તે સાક્ષાત્ કામદેવની ભૂતિ છે કે દાદી મૂછવાળી સાક્ષાત્ સરસ્વતી દેવી છે ? અથવા શું આ સર્વ રસોની પ્રત્યક્ષ ભૂતિ છે ? આની વાણી શું આદિબ્રહ્મની ધ્વનિ છે ? કે શૃંગારાદિક અમૃત રસની નદી છે ! અહો ! આનું અમત્કાર ઉપજવવામાં કુશળપણું અને બુદ્ધિનું પટુપણું ! અહો ! આની સાર્થક અને વિવિધ પ્રકારના અર્થની યોજના કરવાની શક્તિ ! અહો ! આની શબ્દના અનુપ્રાસની ચતુરાઈ ! અહો ! આની એકજ પદ્ય (કવિતા) માં દરેક પાદે નવાનવા રાગ ઉતારવાની શક્તિ ! અહો ! આની અત્યંત કઠણ અને ગંભીર અર્થને શ્રોતાના હૃદયમાં સહેલાઈએ ઉતારવાની (સમજાવવાની) અપ્રતિમ શક્તિ ! અહો ! આનું ઉપમા રહિત અને જમતના ચિત્તને રંજન કરનાર શરીર સૌન્દર્ય ! કોઈ પણ અનિર્વાચ્ય

શક્તિએ રચેલી લીલાનો આ વિદાસ જણાય છે ! મનુષ્યમાં તો આવી સર્વ ગુણોની એકત્ર સ્થિતિ દુર્લભ છે ! આવું સ્વરૂપ તો કોઈ પણ સ્થાને જોયું કે સાંભળ્યું નથી ! આ તો મહા આશ્ચર્યકારક છે !” જ્યોત્સ્ના નૃત્યકળામાં કુશળ અને સંગીતાદિકના જ્ઞાનથી ગર્વિષ્ઠ હતા, તેઓ પણ આની વાણી સાંભળીને પોતપોતાના અભિમાનનો ત્યાગ કરી તેની જ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે—“અહો ! આની રાગાદિકને હલટપાલટ કરવાની શક્તિ કેવી છે ? અહો ! આની એક રાગને બીજા રાગમાં મેળવવાની શક્તિ કેવી છે ?” ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારે પ્રશંસા કરતા સેંકડો અને હજારો લોકો પોતપોતાનાં ગૃહકાર્યો તથા ખાનપાનની ઈચ્છાને પણ વિસરીને હંથા કર્ણ રાખી તેની વાણીનું શ્રવણ કરવા લાગ્યા. કોઈ પણ માણસ એક અક્ષર પણ બોલતું નહિ. ક્ષણે ક્ષણે ગમન કરવાના સ્વભાવવાળો કાળ કેટલો ગયો તેની શુદ્ધિ પણ કોઈને રહી નહિ. એ રીતે લગભગ સવા પ્રહર વ્યતીત થઈ ગયો.

આ સમયે નગરની બહાર ઉપવનમાં રહેલી લક્ષ્મીદેવીએ મનમાં વિચાર કર્યો કે—“સરસ્વતીએ નગરમાં જઈને પોતાની શક્તિથી સમગ્ર લોકોનાં મન વશ કર્યાં છે. આટલી મુદત સુધી તેણે પોતાની શક્તિનું સામર્થ્ય બતાવ્યું છે, હવે હું ત્યાં જઈને તેની શક્તિનો વિનાશ કરું.” એમ વિચારીને લક્ષ્મીએ અત્યંત વૃદ્ધા સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કર્યું. વૃદ્ધાવસ્થાને લેધે તેણીનાં ગાત્રો સંકુચિત થયાં હતાં, નેત્ર અને નાસિકામાંથી પાણીનાં ટીપાં પડતાં હતાં, મુખમાં એક પણ દાંત હતો નહીં, તેથી તેમાંથી લાળ પડતી હતી, વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે મસ્તકપરના કેશ ખરી પડવાથી તાલ પડેલી હતી, શરીરની આમડીપર જરા પણ તેજ હતું

નહિ, વચન બોલતાં પણ સ્ખલના થતી હતી, નેત્રથી બસબર
 બેઈ શકાતું નહોતું, મલિન સ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરેલું હતું, શરી-
 રનો ભાગ કઠીપ્રદેશથી નીચે નમી ગયેલો હતો, તેથી હાથમાં
 લાકડીનો ટેકો રાખ્યો હતો, ચાલતાં પગ થરથરતાં હતાં, તેથી તે
 લડથડિયા ખાતી ખાતી મુરડેલીથી ચાલતી હતી. આવા પ્રકારનું
 સ્વરૂપ ધારણ કરીને તે નગરમાં આવી. નગરમાં ભમતી ભમતી
 તેજ શેઠના મહેલમાં પાછલા દ્વાર પાસે આવીને દ્વિત વાણીવડે
 તે જળની યાચના કરવા લાગી. તે દ્વાર અર્ધ ઉઘાડું હતું, ત્યાં તે
 શેઠની પત્ની તથા તેની પુત્રવધુ બેઠી બેઠી પેલા બ્રાહ્મણની મ-
 ધુર વાણી રસિકતાથી સાંભળતી હતી. તેણીના કર્ણમાં આ વૃદ્ધા-
 નું વચન ઉઠાળેલા સીસા જેવું લાગ્યું, અને શ્રવણમાં રસનો
 ભંગ થવા લાગ્યો, તેથી સાસુએ ક્રોધથી વહુને કહ્યું કે—“હે
 વત્સે ! બે, બે, પાછળને દ્વારે કાણ પોકાર કરે છે ? કોઈક કઠોર
 શબ્દ બોલે છે, તેથી આ મધુર વાણી સાંભળવામાં વિઘ્ન થાય છે,
 માટે તે જ કાંઈ માગે તે આપીને તેને અહીંથી કાઢી મુક, કે
 જથી સુખે સાંભળી શકાય. આવું સુંદર શ્રવણ કરવાનું આજ
 કોઈ મહાપુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયું છે. ફરીથી આવું મળશે
 નહીં. આ ક્ષણ લક્ષ મહોરોથી પણ વધારે મોંઘો છે, એક ધડી
 પણ જન્મ અને આખા જીવતરને સફળ કરનારી છે, માટે જલદી
 જઈને તેને રજ આપી પાછી આવ. ” આ પ્રમાણે વારંવાર
 સાસુએ કહ્યું, ત્યારે સાસુનું વચન અનુલ્લંઘનીય છે એમ જાણી
 એક વહુ આ કાર્ય દુષ્કર માનતી હોય તેમ કાંઈક બડબડતી
 દોડતી ગઈ, અને દ્વાર ઉઘાડીને તે ડોશીને કહેવા લાગી કે—“અરે
 રાંડ ડોશી ! કેમ પોકાર કરે છે ? અમૃત પાનની જેમ સંસા-

રની પીડાને નાશ કરનાર ધર્મના રહસ્યવાળું વચન સાંભળવામાં અમને કેમ વિધન કરે છે? તારે શું જોઈએ છીએ તે કહે અને લઈને અહીંથી ચાલી જ." તે સાંભળીને વૃદ્ધ બોલી કે—
 “હે ભાગ્યવતી પુત્રી! ધર્મ સાંભળવાનું કૃણ દયા છે, દયા વિના સર્વ વૃથા છે, માટે દયા કરીને મને જળપાન કરાવ. મને ઘણી તૃષ્ણ લાગી છે, માટે ગળું તરસે સુકાઈ જાય છે.” તે સાંભળીને તે વહુએ તરત જળનો કળશો ભરી લાવીને કહ્યું કે—“લે, તારું પાત્ર જલદી કાઢ, આ પાણી લઈને અહીંથી જ. મારે તો એક ઘડી પણ લાખની જાય છે, તેનું એક એક વચન ચિંતામણિ રત્નથી પણ અધિક છે, માટે આ જળ લઈને અહીંથી ચાલી જ.”
 વૃદ્ધ બોલી કે—“હે ભાગ્યશાળી જાહેન! હું વૃદ્ધ છું, માટે ધીમે ધીમે પાત્ર કાઢું છું.” એમ કહીને તે ડોશીએ પોતાની ઝાળીનો એક ખુણો ઉઘાડીને તેમાંથી એક રત્નમય પાત્ર બહાર કાઢી તેને પોતાના હાથમાં રાખી જળ લેવા માટે પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો. તે વખતે તે વહુ કાંતિના સમૂહથી દેદીપ્યમાન, લાખ રૂપિયાના મૂલ્યવાળું અને કોઈ વખત નહીં દીઠેલું એવું તે પાત્ર જોઈને ચિત્તમાં આશ્ચર્ય પામી સતી બોલી કે—“હે ડોશી મા! તમારી પાસે આવું પાત્ર ક્યાંથી? જ્યારે તમારી પાસે આવું પાત્ર છે, ત્યારે તમે દુઃખી કેમ થાઓ છો? તમારું કોઈ સચું વહાલું નથી?” ડોશી બોલી કે—“હે કુળવતી! મારે પહેલાં તો ઘણા કુટુંબીઓ હતા, તે સર્વે મરી ગયા છે. શું કરવું? કર્મની ગતિ અનિર્વાચ્ય છે! કોણ જાણે છે કે શું થયું અને શું થશે? હમણાં તો હું એકલીજ છું, આવાં પાત્રો તો મારે ઘણાં છે, પણ મારી આકરી કરે તેવું કોઈ નથી. જે કોઈ મારી સેવા

કરે, અને મારી જીવગી પર્યંત મારી અનુજ્ઞતાએ વર્તે, તેને હું માફ સર્વસ્વ આપી દઉં, મારે રાખીને શું કરવું છે ? લક્ષ્મી કોઈની સાથે ગઈ નથી, જતી નથી અને જશે પણ નહીં.” એમ કહીને ડોશીએ ઝોળી ઉઘાડીને તે વહુને બતાવી. વહુ ઝોળીની અંદર જોવા લાગી, તો તેમાં અનેક રત્નમય પાત્રો, અનેક રત્નના આભૂષણો તથા અનેક મોતીના અલંકારો જોયા. તે દરેક કરોડ કરોડનાં મૂલ્યવાળાં હતાં, અને પૃથ્વીને વિષે અલભ્ય હતાં, તેણીએ કાંઈ પણ વખત નજરે પણ જોયાં નહોતાં તેવાં તે હતાં, તથા તેમાં સ્ત્રી અને પુરુષને પહેરવા યોગ્ય હંચા કિંમતી વસ્ત્રો અને બીજા પદાર્થો પણ હતાં. તે વહુ તો આ સર્વ વસ્ત્ર આભરણ વિગેરે જોઈને કથા સાંભળવાનું તો ભૂલી જ ગઈ, અને તેણીના ચિત્તમાં લોભ પેઠો. લોભથી રંજીત થયેલી તે વહુ બોલી કે—

“હે ડોશી મા ! શા માટે તમે દુઃખી થાઓ છો ? તમારી સેવા હું કરીશ, તમે તો મારી માતા સમાન છો, અને હું તમારી પુત્રી છું. હું મનઃ વચન કાયાથી તમારી જીવન પર્યંત શુદ્ધ સેવા કરીશ. તેમાં તમારે કાંઈ પણ શંકા રાખવી નહીં, અને કાંઈ પણ ભેદ રાખવો નહીં. ઘરમાં આવો, અને આ ભદ્રાસનપર સુખેથી બેસો.” ત્યારે તે વૃદ્ધા ધીમે ધીમે પગલાં ભરતી જમ તેમ મધ્યના દ્વારની પાસે આવીને ભદ્રાસનપર બેઠી. તે વહુ “ખમા, ખમા.” એમ બોલતી દાસીની જમ તેની પાસે ઉભી રહીને તે ડોશીની ખુશામત કરવા લાગી. પછી તે વૃદ્ધાએ તે વહુને પૂછ્યું કે—

“હે પુત્રી ! તું મને અહીં રાખવાને ઈચ્છે છે, તો શું આ ઘરમાં તું જ મુખ્ય છે કે જ્યોતી તું નિઃશંકપણે મને નિમંત્રણ કરે છે ?” ત્યારે તે વહુ બોલી કે—

“હે માજી ! હું

મુખ્ય નથી, પણ મારા સાસુ સસરા આ ઘરમાં મુખ્ય છે.” વૃદ્ધા બોલી—“ ત્યારે તેમની આજ્ઞા વિના તું મને કેમ રાખી શકીશ ? ” વહુ બોલી—“ હે માણ ! આ ઘરમાં મારા સાસુ સસરા, જેઠ જેઠાણી અને દીયર દેરાણી છે તે સર્વે મારે અનુકૂળ છે. માટે તમારે અહીં સુખેથી રહેવું. ” તે સાંભળીને વૃદ્ધાએ કહ્યું કે—“ જો એમ હોય તો તારા સાસુ સસરા સન્માનપૂર્વક મને આગ્રહથી રાખે, તોજ હું અહીં રહું, નહીં તો એક ઘડી પણ હું અહીં રહેવાની નથી. કારણ કે હે પુત્રી ! જ્યાં એકના ચિત્તમાં પ્રીતિ અને બીજના ચિત્તમાં અપ્રીતિ હોય ત્યાં રહેવું યોગ્ય નથી. ” વહુ બોલી કે—“ જો તેઓ સર્વ આગ્રહપૂર્વક અને વિનય સહિત તમને નિમંત્રણ કરે, તો તમે સ્થિર ચિત્તે અહીં રહેશો કે નહીં ? બીજી કંઈ ઇચ્છા છે ? ” ત્યારે વૃદ્ધા બોલી કે—“ બસ, એટલું જ જોઈએ. ” તરતજ વહુ ચાલી, અને જ્યાં બારણું બંધ કરીને સાસુ અંદર બેસીને સાંભળતી હતી ત્યાં જઈને વહુએ સાસુને કહ્યું કે—“ આપ જલદી ઘરમાં આવો. ” ત્યારે સાસુએ શ્રવણભંગના દ્રેષથી કહ્યું કે—“ હે મૂર્ખી ! કેમ ફેકટ વાચાળ વાણીથી અમૃતસ્રાવી વાણીના શ્રવણમાં વિદ્ર કરે છે ? વિધાતાએ તને મનુષ્ય રૂપે પશુ સરજ દેખાય છે. આવા દુર્લભ મનુષ્યલવને સફળ કરતાં અમને તું ખુમ પાડીને વિદ્ર કરે છે, તેથી તેના પાપવડે તું મરીને ગધેડી થઈશ. ” ત્યારે વહુ બોલી કે—“ હે પૂજ્ય ! એક વૃદ્ધ માતા તમારા અગણ્ય પુણ્યસમૂહના ઉદયવડે ઓર્ચિતા અને અણબોલાવ્યા લક્ષ્મીની જેમ આવ્યા છે. ” તે સાંભળીને તે સાસુએ ક્રોધ અને અહંકાર સહિત જવાબ આપ્યો કે—“ હે જડબુદ્ધિવાળી ! આ ગામમાં આપણાથી કોઈ મોટું છે કે જેને તું સરસવને મેડની

ઉપમા આપી વર્ણવે છે ? માટે મેં તને જાણી કે તું મહા મુર્ખ છે. તું આવડી મોટી ઉમરની થઈ છે, તો પણ વખત બેવખ- તને હજી જાણતી નથી. કદાચ કોઈ મોટું માણસ અયોગ્ય અ- વસરે આપણે ઘેર આવ્યું હોય, તો તેને યોગ્ય સન્માન અને શિ- ણચાર કરીને વિદાય કરી પોતાના કાર્યમાં સાવધાન થાય તેજ ડાહ્યા કહેવાય, પણ તારા જેવા ડાહ્યા કહેવાય નહિ.” આ પ્રમાણે સાસુતું વચન સાંભળીને વહુ બોલી કે-“આપે કહ્યું તે બરાબર છે, પરંતુ એકવાર અહીં આવીને માફ એક વચન સાંભળીને પછી ખુશીથી જાઓ. શા માટે નકામા લોકોને સંભળાવો છો ?” તે સાંભળીને સાસુ બ્રહ્મદેવી ચડાવીને નેત્રને વાંકા કરતી આવી, અને બોલી-“લે, આ આવી. શું કહે છે ?” સારે તે વહુએ પો- તાની કક્ષામાં લુગડાની અંદર રાખેલું રતન જડીન સુવર્ણનું પાત્ર દેખાડ્યું. તે જોતાંજ સૂર્યનો ઉદય થતાં કમળની જમ સાસુતું મુખ વિકસેવર થયું. હાર્ય અને વિસ્મયસહિત તેણીએ વહુને પૂછ્યું કે-“હે પુત્રી ! આ તારા હાથમાં ક્યાંથી આવ્યું ?” વહુએ કહ્યું-“હે પૂજ્ય ! આજે તમારા ભાગ્યના ઉદયવડે ગંગાતટી પોતાની મેજેજ વગર બોલાવી આવી છે, તો તમે કેમ મારાપર કોપ કરો છો ? તમે પૂરી વાત જાણ્યા વિના મને દુર્વચન કહ્યાં, તે તમારી જવાને યોગ્ય નથી. તમારા ચરણની સેવા કરતાં મારી આટલી ઉમર ગઈ, તે સર્વ આજે ધરના સર્વે માણસો વચ્ચે તમે નિષ્કળ કરી. હું તમને શું જવાબ આપું ? કોઈક વાત પૂજ્યને કહેવા યોગ્ય હોય અને કોઈ ન પણ હોય, કોઈ વચન પ્રગટ કહેવા જેવું હોય અને કોઈ એકાંતમાં ચાર કાનેજ રાખવા જેવું હોય, તેથી બધાના સાંભળતાં તમને

શું કહું ? હવે જેમ તમારી ઇચ્છા હોય તેમ કરો." આ પ્રમાણે વહુનાં વચન સાંભળીને સાસુ બોલી કે—“ હે પંડિતા ! હું જાણું છું કે તું ડાહી છે, સમયને જાણનારી છે અને ઘરના અલંકારરૂપ છે. પણ શું કરું ? મારું ચિત્ત શ્રવણમાં વ્યગ્ર હોવાથી અજાણતાંજ મેં તને દુર્વચન કહ્યું, તે તું ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે; પરંતુ તું જે કહે છે તે વૃદ્ધા ક્યાં છે ? ” વહુએ કહ્યું—“ઘરમાં ભદ્રાસનપર બેસાડ્યાં છે, માટે તમે ત્યાં જઈને સુખ સમાચારપૂર્વક શિષ્ટાચાર કરીને તેણીનું મન પ્રસન્ન કરો.” પછી તે વહુ સહિત સાસુ ઘરમાં જઈને વિનયપૂર્વક તે વૃદ્ધને સુખ સમાચાર પૂછી વિનંતિ કરવા લાગી કે—“ હે માતા ! આ અમારા ઘરમાં તમારે આનંદ સહિત સુખેથી પોતાનાજ ઘરની જેમ રહેવું; કાંઈ પણ શંકા રાખવી નહીં. અમારાં એવાં ભાગ્ય ક્યાંથી કે તમારી જેવા વૃદ્ધની સેવા કરવાનો સમય મળે ? તમે તો અમારાં માતૃશ્રી સમાન છો. તમારે મને પુત્રી તરીકેજ ગણવી. અમારા મોટા ભાગ્યનો ઉદય થયો કે જેથી તમે તીર્થસ્વરૂપ અમારે ઘેર પધાર્યા. આ મારી ચારે વહુઓ તમારી દાસી પ્રમાણે છે, તે તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તશે. ખાન, પાન, સ્નાન, શય્યા પાથરવી, ઉપાડવી વિગેરે જે કામકાજ હોય તે તમારે નિઃશંક રીતે અમને કહેવું, તે સર્વ કામ અમે સર્વે હર્ષભરે શિરસાટે કરશું.” તે સાંભળીને વૃદ્ધા બોલી કે—“ હે ભદ્રે ! તું કહે છે તે ઘણું ઠીક છે, પરંતુ તારો પતિ આવીને બહુમાનપૂર્વક આદરથી મને રાખે, તો હું સ્થિર ચિત્તે રહું, કેમકે ચિત્તની પ્રસન્નતા વિના કાંઈને ઘેર રહેવું ઠીક નહીં.” તે સાંભળીને શેઠાણી બોલી કે—“એટલાથીજ જો તમારા મનની પ્રસન્નતા થતી હોય, તો તે અતિ

સુખે થઈ શકે તેવું છે. મારા સ્વામી આવા કાર્યમાં અત્યંત હર્ષવાન અને ઉત્સાહવાન છે, અને પોતે અંગીકાર કરેલાનો પ્રસન્ન થિતે નિર્વાહ કરે છે.” ત્યારે તે વૃદ્ધ બોલી—“જે એમ હોય તો પણ તેની અનુજ્ઞા વિના મારાથી અહીં રહી શકાશે નહીં.” શેઠાણીએ કહ્યું—“ત્યારે હમણાંજ તેમને બોલાવીને અનુજ્ઞા અપાવું.” વૃદ્ધાએ પૂછ્યું—‘તે ક્યાં ગયા છે?’ શેઠાણીએ જવાબ આપ્યો—“ઠાઈ પરદેશી બ્રાહ્મણ આવેલો છે, તેની પાસે ધર્મનું શ્રવણ કરે છે, પણ તેને હમણાંજ બોલાવું છું.” વૃદ્ધાએ કહ્યું—“જે એમ હોય તો તેને ધર્મશ્રવણમાં અંતરાય ન કરવો.” શેઠાણી બોલી—“અરે! એવા તો પોતાના ઉદરનિર્વાહને માટે ધણાએ આવે. તેથી શું ધરનું કાર્ય બગડવા દેવું?” એમ કહીને તે શેઠાણી દોડતી દોડતી જે ભાગની અદર રહીને વહુઓ સાંભળતી હતી ત્યાં જઈને તેના બારણામાં ઉભી રહી પોતાના એક સેવકને બે ત્રણ પૂમ પાડીને બોલાવ્યો, એટલે તે પણ શ્રવણમાં તલ્લીન થયેલો હોવાથી મનમાં દુભાતો દુભાતો આવ્યો. શેઠાણીએ કહ્યું કે—“તું શેઠના કાનમાં જઈને કહે કે તમને ઘરમાં શેઠાણી બોલાવે છે.” તે આકરે તે પ્રમાણે શેઠને કહ્યું, ત્યારે શેઠે ક્રોધથી કહ્યું કે—“એવું શું મોટું કામ આવી પડ્યું છે કે જેથી આવે સમયે બોલાવે છે? માટે જા, અને કહે કે કામ હોય તે હમણાં રાખી ખૂંડા. ચાર ઘડી પછી આવીશ. હમણાં તો ઇનામાના આ અમૃતના જેવી ધર્મકથાનું શ્રવણ કરો.” તે સાંભળીને તે પ્રમાણે નોકરે કહ્યું. ત્યારે તે ફરીથી બોલી કે—“ફરીથી શેઠને કહે કે ઘણું અગત્યનું કામ છે, માટે ઘરમાં આવો.” ત્યારે તે આકર બોલ્યો કે—“હું તો હવે નહિ જઈ; મારાપર શેઠ ગુસ્સે થાય છે, માટે બીજાને એ કામ

ખતાવો.” ત્યારે શેઠાણીએ બીજા ચાકર પાસે શેઠને કહેવરાવ્યું. તેને પણ શેઠ તેજ જવાબ આપ્યો. છેવટે શેઠાણી ખારણાં ઉધાડી લોકલજ્જનો ત્યાગ કરી મુખને બહાર કાઢી શેઠ પ્રત્યે બોલી કે—‘હે સ્વામી ! જલદી ઘરમાં આવો, ઘણું મોટું કામ આવી પડ્યું છે.’ ત્યારે શેઠ વિચાર કર્યો કે—“ખરેખર કાંઈક રાજક દૈવક થયું જણાય છે, નહીં તો લાજ છોડીને આટલા બધા લોકો બેઠાં છતાં કેમ મ્હોકું કાઢીને બોલે ? માટે મારે અવશ્ય જવું જોઈએ.” એમ વિચારીને તે મહા મુરકેલીથી ઉઠ્યો. જલદી ઘરમાં આવીને બોલ્યો—“અરે ! બોલ, બોલ, કેમ ધર્મશ્રવણમાં અંતરાય કરીને મને બોલાવ્યો છે.” શેઠાણી બોલી—“હે સ્વામી ! આકળા કેમ થઈ જમ્યો છો ? ધીરજ રાખો. તમારું ભાગ્ય ઉઘડ્યું છે. એક વૃદ્ધ માતા આવી છે.” શેઠે કહ્યું—‘કાણ ! તારી મા આવી છે ?’ એમ બોલતાં શેઠ ઘરમાં ગયા. એટલે શેઠાણીએ પેલું પાત્ર દેખાડ્યું. તે જોતાંજ ચક્રમકના પાષાણપર લોહાનું આકર્ષણ થાય તેમ આકર્ષણ થવાથી પૂર્વનું સર્વ અધ્યવસિત શેઠ ભૂલી ગયા, અને બોલ્યા કે—‘કાંઈ પણ વખત નહીં જોયેલું આ પાત્ર ક્યાંથી ?’ તે બોલી—“હે સ્વામી ! હમણાં આપણે વ્યાખ્યાન સાંભળતા હતા, ત્યારે એક કોઈ પરદેસી ડોશી આવી, તેણે આપણા આંગણમાં ઉભા રહીને પાણી માગ્યું, ત્યારે મેં મોટી વહુને આજ્ઞા કરી કે—જ, જો, કાણ આવું કટુક વચન બોલીને ધર્મશ્રવણમાં અંતરાય કરે છે ? તેને જે જોઈએ તે આપીને તેને રજ દઈ આવ.” ઇત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત સ્વામીને નિવેદન કરીને તેણીએ કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! તમારા ભાગ્યના વશથી આ વૃદ્ધા જંગમ નિધાનની જેમ આવેલી છે. કાંઈ પણ તેને

ઝાળખતું નથી. કાઢ તેને જાણતું નથી, પ્રથમજ તમારે ઘેર આવી છે. તેણીની પાસે આવાં પાત્રો, વસ્ત્રો અને આભૂષણો ઘણાં છે, માટે તેણીને વશ કરીને આપણે ત્યાં રાખો.” તે વાત સાંભળીને લોભથી વિહ્વળ થયેલો શેઠ શ્લેઠાણી સહિત તે વૃદ્ધા પાસે ગયો. તેણીને પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યો કે—“ હે માતા ! તમે કયા દેશથી પધારે છે ? તમે કુશળ છો ? શું તમારો કાઢ પરિચારક નથી ? ” ત્યારે તે વૃદ્ધા બોલી કે—“ હે ભાઈ ! પહેલાં તો મારે આવુંજ ઘર, ધન અને સ્વજન વિગેરે એટલું બધું હતું કે તેટલું રાખને પણ ન હોય, પરંતુ હમણાં તો કેવળ એકલીજ છું. સર્વે સંસારી જીવોના કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. કહું છે કે:—

નાશ્વકતં ક્ષીયતે કર્મ, કલ્પકોટિશતૈરપિ ।

અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં, કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ॥

‘(બાંધેલા) કર્મનો ભોગવ્યા વિના સંકટો અને કરોડો યુગવડે પણ ક્ષય થતો નથી; શુભ કે અશુભ જે કર્મ કર્યા હોય, તે અવશ્ય ભોગવવાંજ પડે છે.’

માટે હે ભાઈ ! કર્મના દોષે કરીને હું આવી વૃદ્ધાવસ્થાદિક દશાને પામી છું. શું કરવું ?” તે સાંભળીને શેઠે કહ્યું—“ હે માતા ! આજથી તમારે કાંઈ પણ અધીરા ન થવું કે ખેદ ન કરવો. આ સર્વેને તમારે તમારી સંતતિ પ્રમાણેજ જાણવા. હું પણ તમારી આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્તનાર છું એમ સમજવું. તેમાં તમારે કાંઈ પણ સંદેહ રાખવો નહીં. આ ઘરને પોતાના ઘરની જેવું જ ગણવું, તેમાં કાંઈ પણ ભેદ માનવો નહીં, તમારી આજ્ઞાજ મારે પ્રમાણ છે. હું મન, વચન અને કાયાએ કરીને સત્યજ કહું

છું કે માતાની જેમ હું તમારી ભક્તિ કરીશ. વધારે કહેવાંથી કૃત્રિમ વિવેક કયો કહેવાય તેથી કહેતો નથી, અવસર આવ્યે ખધું જણાશે." એમ કહીને વળી તે કહેવા લાગ્યો—“ હે માતા ! અહીં બારણા આગળ કેમ બેઠા છો ? ઘરમાં આવો અને પુલ્ય-કને અલંકૃત કરો. ” આ પ્રમાણે શેઠ બોલ્યા કે તરતજ શેઠાણી અને વહુ તે વૃદ્ધાના હાથ અને ખભા પકડીને ‘ ખમા, ખમા ’ બોલતી ઘરમાં તેને પલંગપર લઇ ગયા.

આ અવસરે દેવી માયાથી એવું થયું કે જ્યાં સરસ્વતી દેવી બ્રાહ્મણને રૂપે ભારતનું વ્યાખ્યાન કરે છે અને પૂર્વે કહેલા સર્વ લોકો શ્રવણ કરે છે, તેજ રસ્તે થઇને કેટલાક રાજસેવકો અને બીજા કેટલાક નગરના ગરીબ ભિક્ષુકો વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો તથા આભૂષણો હાથમાં રાખીને દોડતા દોડતા નીકળ્યા. તે જોઈને કથાના શ્રવણમાં તક્લીન થયેલા લોકોએ તેમને પૂછ્યું કે— “આ સુવર્ણ તથા રૂપાના અલંકારો અને વસ્ત્રો તમે ક્યાંથી લાવ્યા ? તથા શીઘ્ર ગતિથી કેમ દોડ્યા જાઓ છો ? ” એટલે તેઓ બોલ્યા કે—“અમુક કોટ્યાધિપતિ શેઠે રાજાનો કાંઈક મોટો અપરાધ કર્યો હશે, તેથી અત્યંત કોપ પામેલા રાજાએ સભા સમક્ષ હુકમ કર્યો છે કે—‘ સર્વે રાજસેવકો તથા નગરના લોકો સ્વેચ્છાથી આ ગુન્હેગારનું ઘર લુંટી લ્યો, તેમાંથી જે માણસ જે જે વસ્તુ લઇ જશે તે તે વસ્તુ તેની થશે, તેમાં અમારા તરફથી કોઇ પણ પ્રકારના ભયની શંકા રાખવી નહીં. ’ આવો હુકમ થવાથી સર્વે લોકો તેનું ઘર લુંટવા લાગ્યા છે, લોકોએ ઘણું લુંટ્યું તો પણ હજી ઘણું છે, તમે કેમ જતા તથી ? જાઓ, જાઓ, ત્યાં જઇને ખુશી પડે તે ચીજ ગ્રહણ કરો. કોઈ પણ અટકાયત કરતું નથી. આવો

અવસર ફરી ફરીને ક્યાંથી મળશે ? અહીં બેસીને વાર્તા સાંભળવાથી શું હાથમાં આવશે ? ” આ પ્રમાણે તેઓએ ઉત્સાહિત કર્યા, એટલે તેમાં લોભીજનો હતા તે સાંભળવાનું છોડી એકદમ દોડતા ત્યાં ગયા. એટલામાં કેટલાક બ્રાહ્મણો કેટલાક વસ્ત્ર વિગેરે લઇને તે તરફ નીકળ્યા; તેમને પંડિતોએ તથા બીજા બ્રાહ્મણોએ પૂછ્યું કે— ‘આ કોને ઘેરથી લાવ્યા ? ’ એટલે તેઓએ કહ્યું કે— ‘રાજનાં અમુક પ્રધાનનો પુત્ર માંદો હતો, તે નિરોગી થયો છે, મરતાં મરતાંજ બચ્યો છે, તેથી આજ તેને માથે પાણી નાંખે છે. તેનો પિતા દરેક બ્રાહ્મણને પાંચ પાંચ વસ્ત્રો, સુંદર ભોજન અને એક એક સોના-મઢોર આપે છે. તમે અહીં કેમ બેસી રહ્યા છો ? કેમ જતા નથી ? જાઓ, તમે તો પંડિત છો તેથી તમને વિશેષ આપશે. ’ તે સાંભળીને પંડિતો તથા સામાન્ય બ્રાહ્મણો તે તરફ દોડ્યા. પછી કેટલા-એક ગૃહસ્થ શાહુકારો જે ત્યાં બેસીને શ્રવણ કરતા હતા, તેમની પાસે કેટલાએક દલાલો આવ્યા, અને તે શાહુકારને કહેવા લાગ્યા કે— ‘આજ અમુક પરદેશી સાર્થવાહ કે જે આ ગામમાં લાંબા વખતથી રહ્યો છે, તે પોતાના દેશ તરફ જાય છે, તેથી તે પુષ્કળ કાપડ, વિવિધ કરિયાણા, અનેક રત્નો વિગેરે મોઢે માગ્યા પૈસા આપીને ખરીદ કરે છે, તથા પોતાની વસ્તુઓ સસ્તે ભાવે આપી દે છે, ઘણા વેપારીઓ ત્યાં જાય છે, અને ઇચ્છિત મૂલ્ય લઇને આવે છે; તમે કેમ ત્યાં જતા નથી ? બ્યાપાર કેમ કરતા નથી ? આવો અવસર ફરી ફરીને ક્યાંથી મળશે ? ’ આ પ્રમાણે સાંભળીને સર્વ શાહુકારો પણ ઉઠ્યા. એટલે માત્ર કેટલાએક નિર્ધન વણિગજનો કે જેઓ સામાન્ય સ્થિતિના હતા, તેઓ ત્યાં બેઠા બેઠા કથા શ્રવણ કરવા લાગ્યા. એવામાં તે ગૃહના સ્વામીએ પેલી વૃદ્ધને કહ્યું.

કે—“હે માણ ! આ ઉન્હાળાનો સમય છે, તેથી તમને ગરમી લાગતી હશે, માટે સુંદર જળથી સ્નાન કરો. ” ત્યારે તે વૃદ્ધ બોલી કે— ‘ખડુ સાઈ. ’ ગૃહસ્વામીએ પોતાની પત્નીને કહ્યું કે—“ અમુક પેટીમાં સુંદર સુગંધી તેલ છે, તે લઈને અભ્યંગપૂર્વક સ્નાન કરાવો. હું ઉપર જઈને તેમને પહેરવા યોગ્ય વસ્ત્રો લાવું છું, તે-ટલામાં તેમને સ્નાન કરાવી દેયો. ” પછી શેઠાણીએ તેમના કથા પ્રમાણે મદદ કરીને તે ડોશીને સ્નાન કરાવી સુંદર વસ્ત્ર-વડે શરીર લુંછ્યું. શેઠે પણ સુંદર વસ્ત્રો લાવીને તેણીને પહેરાવ્યાં, અને તેણીને સુખાસન પર બેસાડી. પછી ડોશીએ કહ્યું કે—‘ તમારા ધરના આંગણમાં ઢાણ મોટા શબ્દથી બોલે છે ? ’ શેઠે જવાબ આપ્યો કે—“ માણ ! કોઈક પરદેશી બ્રાહ્મણ આવ્યો છે, તે મોટે સ્વરે અનેક સુંદર સુક્તો બોલે છે. તેની પાસે ઘણા લોકો શ્રવણ કરે છે. ” ત્યારે વૃદ્ધ બોલી કે—“ અહો ! મારાજ કર્મનો દોષ છે. તે લોકોને ધન્ય છે કે જેઓ રસિક થઈને હર્ષપૂર્વક તેનું શ્રવણ કરી આનંદ પામે છે. બાકી મારા કાનમાં તો તે તપાવેલા સીસાનો રસ નાખવા જેવું લાગે છે. ” ત્યારે શેઠે કહ્યું કે—“ માણ ! હમણાંજ તેને બોલતો બંધ કરું છું. ” વૃદ્ધ બોલી—‘ શા માટે અંતરાય કરવો જોઈએ ? ’ શેઠે કહ્યું—“ તમારા દુઃખનું કારણ નિવારણ કરવામાં અમને કાંઈ પણ હરકત નથી, માટે તેને આ સ્થાનેથી ઉઠાડું છું. તે બ્રાહ્મણ બીજે ઠેકાણે જઈને વાંચશે. અહીં કાંઈ તેનો લાગો નથી. ” એમ કહીને શેઠ ઢોડતો ત્યાં ગયો, અને ક્રોધથી બોલ્યો કે—‘ હે ભટ્ટ ! હવે અહીંથી ઉઠો. આ શો અહીં ઢાળાહળ માંડ્યો છે ? ’ તે સાંભળીને જે થોડાએક લોકો બેઠા હતા, તેઓ બોલ્યા કે—“ અરે આ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ તમારું કાંઈ લઈ જાય છે ? શું તમારી પાસે કાંઈ

પણ માગે છે? આ તો તમારા ભાગ્યના યોગે સાક્ષાત્ બ્રહ્માજી બ્રહ્મણને સ્વરૂપે આગ્યા છે. માટે હે શેઠ! તમે ડાહ્યા, નિપુણ અને શાસ્ત્રજ્ઞ થઈને આવું હલકા માણસને યોગ્ય એવું વચન કેમ બોલો છો?" ત્યારે શેઠ બોલ્યો કે—“હું તમારી વચનની ચતુરાઈને જાણું છું, આવી ચતુરાઈ કોઈ બીજા પાસે કરવાની છે, મારી પાસે કરવાની નથી. જો તમે શ્રવણ કરવામાં આટલા બધા રસિક છો તો એને બોલાવીને પોતાને ઘેર રાખી કેમ નથી સાંભળતા? અમારા ઘરના આંગણામાં વિતંડાવાદ શા માટે માંડ્યો છે? માટે અહીંથી સૌ ઉઠી જાઓ, નહીં તો સેવકો પાસે ગળે પકડી પકડીને કાઢવા પડશે. અહીં એક ધડી પણ બેસશે નહીં, જલદી ચાલ્યા જાઓ.” આ પ્રમાણે શેઠનું અનાદરવાણું વચન સાંભળીને વિલક્ષ મુખવાળા થઈને સર્વે શેઠની નિંદા કરતા ઉઠ્યા. પેલો બ્રાહ્મણ પણ ઉઠ્યો, અને લક્ષ્મીનું આગમન થયું જાણીને વનમાં ગયો.

શેઠ ઘરમાં આવીને વૃદ્ધા પાસે બોલવા લાગ્યો—“હે માણ! આપના કર્ણને શૂળ ઉત્પન્ન કરનાર પેલા બ્રાહ્મણને મેં કાઢી મૂક્યો છે. એવાં યુક્તિનાં વચનો કહીને કાઢ્યો છે કે જેથી સર્વે લોકો પણ પોતપોતાને ઘેર ગયાં છે, માટે હે માણ! હવે સુખેથી અહીં રહો.” વૃદ્ધાએ વિચાર્યું કે—“સરસ્વતી તો અપમાન પામીને ગઈ, હવે હું પણ ત્યાં જઈને પોતાના ઉત્કર્ષનું વૃત્તાંત પૂછું.” એમ વિચારીને વૃદ્ધાએ શેઠને કહ્યું કે—“આ ઝાળીને સાચવીને સારે ઠેકાણે મૂકો, હું હમણાં બહિર્ભૂમિ જાઉં છું.” શેઠ બોલ્યા કે—“હું જળનું પાત્ર લઈને તમારી સાથેજ આવું છું.” ત્યારે તે બોલી કે—“નહીં, નહીં; એમ કરવાથી લોકો બ્રમથી ચર્ચા કરે, તમારે નગરશેઠને એમ કરવું ઉચિત નથી,

માટે હું એકલીજ જઈશ. બહિર્ભૂમિ વખતે મને મનુષ્યની સોબત પસંદ પણ નથી. વળી મારી તો આજ્ઞાજ પ્રમાણ છે, તેમાં કંઈ યુક્તિ કરવાની નથી. ” એમ કહીને તે જળપાત્ર લઈને ઘરમાંથી નીકળી જ્યાં સરસ્વતી બેઠી હતી ત્યાં ગઈ.

લક્ષ્મીએ સરસ્વતીને પૂછ્યું કે—“હે સરસ્વતી ! શું સમાચાર છે ? આ જગત્માં કાણ મોટું ? રે બહેન ! લોકમાં તેં એવી રીતી પ્રવર્તાવી છે કે લક્ષ્મીના મસ્તકપર માડું સ્થાન છે, તે વાત ખરી; પરંતુ એ તો રાજાએ પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવવા માટે એવી રીત કરી છે. જો કદાચ સુવર્ણ કે રૂપું અક્ષરોની મુદ્રા વિનાનું વેચાતું જ ન હોય, તો તો તાડું મહત્વ ખડું, બાકી તે સિવાય તો તે માત્ર કુલ (બડાઇ) મારવા જેવું જ છે.” તે સાંભળીને સરસ્વતી બોલી કે—“અજ્ઞાનવડે અંધ થયેલા આ જગત્માં તું જ મુખ્ય છે, કેમકે માત્ર મુનિજનો વિના બીજા સર્વે સંસારી જીવો ઈન્દ્રિયસુખમાં આસક્ત છે, તેથી તે સર્વે તારીજ અભિલાષા કરે છે અને જે કોઈ જિનેશ્વરના વચનનું રહસ્ય જાણનારા છે, તેઓજ માત્ર મારી ઇચ્છા કરે છે.” લક્ષ્મી બોલી—“હે સરસ્વતી ! જે કોઈ તારી ઇચ્છા કરનારા છે, તેઓને તો તું પણ પ્રાપ્તિ અનુકૂળ થાય છે, તેની સાથે તું વિચરે છે, તેનો થોડો કે ઘણો પ્રયાસ તું સફળ કરે છે, તેમનું સાનિધ્ય તું મૂકતી નથી, અને તેમને તું સર્વથા નિરાશ પણ કરતી નથી; પરંતુ જે કોઈ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતાં બેઠા પામીને તારાથી વિમુખ થાય છે, તેઓ તારો ત્યાગ કરે છે, તાડું નામ પણ ગ્રહણ કરતા નથી. વળી જેઓ તારાપર અત્યંત આસક્ત છે, તેઓ પણ મને તો ઇચ્છે-છેજ. શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પણ મને મેળવવા માટે કરે છે. નિશુન્ધી

પુરૂષોમાં અનેક પ્રકારે અછતા ગુણોનો પણ આરોપ કરીને મારે માટેજ તેમની સ્તુતિ (પ્રશંસા) કરે છે. એમ કરતાં જે કદાચ તેમને મારે સંગ થાય છે તો તેઓ ગર્વસહિત પ્રકૃષ્ટિત થાય છે; નહીં તો ખેદ પામે છે, અને ફરીથી પણ મારે માટેજ વિવિધ પ્રકારની વિદ્વતા ભરેલી ચતુરાઈ બતાવે છે, તેમ કરતાં પણ જે મારી પ્રાપ્તિ ન થાય તો અનેક પ્રકારની ખુશામતો કરે છે, નહીં કરવા લાયક કાર્યો કરે છે, નહીં સેવવા લાયકની સેવા કરે છે. વિદ્વાનોમાં જે કાંઈ દૂષણ હોય છે, તે દૂષણપણેજ નિંદાય છે, પણ જેઓ મારા સંગવાળા છે, તેઓના તો દોષ પણ ગુણપણે ગવાય છે; અને મારાથી જે રહિત છે, તેના ગુણો પણ દોષરૂપે કહેવાય છે. સર્વે લોકો મારી પ્રાપ્તિ માટે વિવિધ પ્રકારના ઉપાયો વડે ઉદ્યમ કરે છે, અત્યંત દુષ્કર ક્રિયાથી સાધ્ય થાય એવાં કાર્યો પણ ઉત્સાહથી કરે છે, તેમાં જે કદાચ પાપના ઉદયને લીધે તે સિદ્ધ ન થાય, તો પણ તેને મૂકતા નથી. સંકટો અને હઝારો વાર નિષ્ફળ થાય, મહા કષ્ટને પામે અને પ્રાણના સંકટમાં આવી પડે, તો પણ મારી ઇચ્છા મૂકતા નથી. જે કે હું નિરંતર અનેક અવાચ્ય, અસહ્ય અને નિંદ્ય કષ્ટો આપું છું, તો પણ તેઓ મારાથી પરાસ્તુષ થતા નથી, અને મને અનુકૂળજ દેખાય છે. માત્ર એક દ્રવ્યાનુયોગ ગણિત અધ્યાત્મરૂપ ધર્મશાસ્ત્રને છોડીને બીજા જેટલા શાસ્ત્રોના સમૂહો છે, તે સર્વેમાં પ્રાયે મનેજ મેળવવાના ઉપાયો અને મારાજ વિલાસો (વૈભવો) વર્ણવ્યા છે. માત્ર એક મુનિરાજ સિવાય બીજા સર્વે સંસારી જીવો મારી સેવા કરે છે. કહ્યું છે કે—

ઘયોવૃદ્ધાસ્તપોવૃદ્ધા યે ચ વૃદ્ધા बहुश्रुताः ।

તે સર્વે ધનવૃદ્ધાનાં, દ્વારે તિષ્ઠન્તિ કિંકરાઃ ॥

‘જેઓ વયથી વૃદ્ધ છે, તપસ્યાથી વૃદ્ધ છે અને જેઓ અહુ-
શ્રુત હોવાથી વૃદ્ધ છે, તે સર્વે ધનવટે વૃદ્ધ એવા પુરુષોના દ્વારમાં
કિંકરની જેમ રહે છે.’

હે સરસ્વતી ! ધણું શું કહેવું ? ઘણા એવા હોય છે કે જેઓ
મરણ આવતા સુધી પણ પોતાના ધનને પ્રગટ કરતા નથી, અને
મારી ઇચ્છા પણ મૂકતા નથી. જે કદાચ તારા માનવામાં ન આ-
વતું હોય, તો હું તને પ્રત્યક્ષ બતાવું કે સર્વ પ્રાણીઓનું જીવિત-
વ્ય દશ પ્રાણેથી બંધાયેલું છે, તેમાં ધનરૂપી અગ્નીઆરમો બાહ્ય
પ્રાણ પણ ઉપચારથી કહેલો છે, તે બાહ્ય પ્રાણરૂપી ધનને માટે
થઈને કેટલાએક પુરુષો અભ્યંતરના દશે પ્રાણોને છોડી દે છે, પણ
ધનને તજતા નથી. મારું સ્વરૂપ જે સ્થાને રહ્યું (દાટેલું) હોય, તે
પર કદાચ વૃક્ષ ઉગે, તો તે પણ જલદીથી વૃદ્ધિ પામીને પુષ્પ
ફળાદિકથી પ્રકૃષ્ટિત થાય છે, તથા જ્યાં મારું સ્વરૂપ હોય, ત્યાં
દેવો પણ બોલાવ્યા વિનાજ જાય છે. માટે હે સુભગા સરસ્વતી !
મારી સાથે ચાલ, તને કૌતુક બતાવું.”

આ પ્રમાણે કહીને તે બન્ને દેવીઓ ચાલી, અને નગરથી
પાંચ કોશ દૂર જઈ એક વૃક્ષોના કુંજમાં બેઠી. પછી લક્ષ્મીએ
દેવી માયાવટે એકસો ને આઠ ગજ લાંબી પહોળી અને ત્રણ
હાથ ઢંચી એવી એક સુવર્ણશિલા વિકુર્વી. તે શિલા રેતીમાં
ડુબી ગયેલી અને માત્ર એક હાથજ બહાર દેખાતી હતી, અને
શિલાનો એક ખુણો સાયંકાળના સૂર્યના પ્રકાશવટે ઝળકતો હતો
અને સૂર્યના કિરણની જેમ પ્રકાશ કરતો હતો. એક પ્રહર દિવસ

અવશેષ રહ્યો તે સમયે રાજના બે સેવકો કે જેઓને રાજાએ કોઈ કાર્ય માટે બીજે ગામ મોકલ્યા હતા, તેઓ રાજાનું કાર્ય કરીને પાછા આવતા હતા, તેમાંથી એક જણ કૌતુકી હોવાથી માર્ગમાં આમ તેમ જોતો જોતો ચાલતો હતો, તેણે તે શિક્ષાનો એક ખુણો દૂરથી પ્રકાશિત જોયો. ત્યારે તેણે બીજાને કહ્યું કે— ‘હે ભાઈ ! જો, જો, પેલું દૂર કાંઈક ઝળકે છે તે શું છે ?’ તે સાંભળીને તેણે ઉતાવળને લીધે અને અનુસુકતાને લીધે જોયા વિનાજ કહ્યું કે—“ કાંઈક કાચ કે પાષાણનો કટકો હશે, અથવા કોમળ પાંદડાં વિગેરે કાંઈક હશે, પણ શું કાંઈ આ નિર્જન અરણ્યમાં સુવર્ણ કે રત્ન તો નહીં હોય ? ” ત્યારે પહેલો બોલ્યો— ‘ જો તમે આવો તો આપણે ત્યાં જઈને જોઈએ કે શું છે ? અને કેમ ઝળકે છે ? ’ બીજો બોલ્યો—“ શા માટે ફેગટ અરણ્યમાં ભટકવું જોઈએ ? પ્રયોજન વિના નકામો પ્રયાસ કરવાથી શું ફળ ? આ તો ઘેરી માર્ગ છે, ઘણા માણસો અહીંથી પહેલાં પણ ગયા હશે, જો કાંઈક ગ્રહણ કરવા જેવી તે વસ્તુ હોય, તો તેમણેજ ગ્રહણ કરી ન હોય ? માટે જલદી ચાલો. રાજા પાસે જઈ કાર્ય કર્યાનું વૃત્તાંત નિવેદન કરી આપણે ઘેર જઈ રનાન ભોજનાદિક કરી માર્ગનો શ્રમ દૂર કરી સ્વસ્થ થઈએ. ” આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને પહેલો બોલ્યો કે—“ હે ભાઈ ! મારા મનમાં તો મોટું આશ્ચર્ય ભાસે છે, માટે હું તો ત્યાં જઈને નિર્ણય કરીશ. ” બીજાએ કહ્યું—“ ખુશીથી તું જ, તારા બાપદાદાએ ત્યાં થાપણ મૂકેલી છે, તેથી તેનું પોટકું બાંધીને ઘેર આવજો. મારી શંકા તારે જરા પણ કરવી નહીં, કે એમાંથી ભાગ દેવો પડશે, મારે ભાગ જોઈતો નથી, માટે તારે મને ભાગ આપવો નહીં, તું જ

લઘને સુખી થા.” એમ કહીને બીજે શીઘ્રતાથી ગામ તરફ ચાલ્યો અને પહેલો તો તેનાથી જૂદો પડીને તે શિલા પાસે ગયો. ત્યાં તેણે રેતીમાં દટાયેલી શિલાનો એક ખૂણો જલ્ય સુવર્ણમય જોયો. તે જોઈને મનમાં આશ્ચર્ય પામી વિચારવા લાગ્યો—“અહો ! બહુ સારું થયું કે મારો સોબતી ન આવ્યો. જો કદાચ આવ્યો હોત તો તેને ભાગ આપવો પડત. મારાજ ભાગ્યનો ઉદય થયો છે. હવે હું જોઈ તો ખરો કે આ સુવર્ણ કેટલુંક છે ? ” એમ વિચારીને તે રેતીને હાથવડે દૂર કરવા લાગ્યો અને એયું તો તે અપરિમિત મોટી શિલા જોઈને અત્યંત હર્ષને લીધે ગ્રંડા જેવો થઈ જઈ વિચારવા લાગ્યો—“અહો ! મારું અદ્ભૂત ભાગ્ય છે કે જેથી મને આવું નિધાન પ્રાપ્ત થયું. મારા પર આજ દૈવ તુષ્ટમાન થયું છે. આટલા લાભથી તો હું રાજ્ય કરીશ. આ ધનના પ્રભાવથી હાથી, ઘોડા, પાયદળ વિગેરે સૈન્ય તૈયાર કરીશ. પછી બળવાન થઈ અમુક દેશને જીતીને ત્યાં રાજ્ય કરીશ.” આ પ્રમાણે મધના ઘડાને ઉપાડનાર શેખસદ્વી પુરૂષની જન્મ આત્મધ્યાનમાં તદ્દીન થઈને તે ફરીથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે— ‘કોઈ પણ ઉપાયથી આ સુવર્ણને હું ગ્રહણ કરું.’ આ પ્રમાણે વિચારતો તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો અને તર્ક વિતર્કમાં ગર્ક થઈ ગયો. બીજે સેવક કે જે ગામ તરફ ચાલ્યો ગયો હતો તે કેટલેક દૂર જઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે— “રાજાએ અમને બન્નેને આજ્ઞા કરીને મોકલ્યા હતા, તેમાંથી હું એકલો જઈને રાજાને વૃત્તાંત નિવેદન કરીશ, સારે રાજા મને પૂછશે કે તારી સાથે બીજો હતો તે ક્યાં ગયો ? તે વખતે હું શું જવાબ આપીશ ? ખરો જવાબ આપવાથી શું થશે ? તે શી રીતે બહુી શકાય ? મારે

એકલા જવું યોગ્ય નથી, તેને લઇનેજ જઈ." એમ વિચારીને કાઠ હંચે સ્થાને ચડીને મોટા સ્વરે તેને બોલાવતા લાગ્યો. તે પેલાએ સાંભળ્યું, પરંતુ દ્રવ્યના લોભથી તે ઘેલો થયેલો હતો, તેથી તેણે પણ હંચે સ્થાને ચડીને હસ્તના અભિનયપૂર્વક મોટા શબ્દથી જવાબ આપ્યો કે—‘તું જ, જ, હું પાછળથી આવું છું.’ તે સાંભળીને બીજાએ ફરીથી તેને બોલાવ્યો, તો પણ પહેલાએ તેને તે જ જવાબ આપ્યો. એમ ઘણી વાર બોલાવ્યા છતાં પણ તે આવ્યો નહિ, ત્યારે બીજાના મનમાં શંકા થઈ કે—‘મેં ઘણીવાર બોલાવ્યો છતાં તે કેમ આવતો નથી ? કાંઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ, માટે હું પણ ત્યાં જઈને જોઉં.’ એમ વિચારીને માર્ગથી પાછો ફરી તે તેના તરફ આદ્યો. તેને આવતો જોઈને પહેલાએ ખૂબ પાડી કે—‘તું જ, જ, હું પણ આવું છું, ફેગટ કાળસેપ કેમ કરે છે ?’ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ તે શંકાને લીધે ત્યાં ગયો. એટલે તે પણ સુવર્ણમય શિલા જોઈ વિસ્મય પામી માથું હલાવતો બોલ્યો કે—“હે ભાઈ ! મેં તારું કુટિલપણું જાણ્યું. મને પણ છેતરે છે કે ? શું આ અરણ્યમાં રહેલું સુવર્ણ એકલોજ ગ્રહણ કરીશ ? આટલું બધું સુવર્ણ તને એકલાને શી રીતે પચશે ? માટે આપણે બન્ને વહેંચીને લઈએ.” તે સાંભળીને પેલો બોલ્યો કે—“તારો આમાં કાંઈ પણ લાગભાગ નથી, આ સર્વ મારું છે, હુંજ ગ્રહણ કરીશ. કેમકે મેં તો તને પ્રથમથીજ કહ્યું હતું કે હે ભાઈ ! ચાલો, આપણે ત્યાં જઈને જોઈએ કે તે તેજસ્વી વસ્તુ શું છે ? ત્યારે તે જવાબ આપ્યો હતો કે—‘તું જ જ, તારા પૂર્વજોએ થાપણ મૂકી હશે, તેનું પોટકું બાંધીને ઘેર આવજે. મારે ભાગ જોઈતો નથી, માટે મને આપીશ નહીં.’ આ પ્રમાણે

કહીને તું તો આગળ ચાલતો થયો હતો. અને હવે પાછો ભાગ માગે છે, તો શું તારાંજ કહેલું તું ભૂલી ગયો ? હું તો સાહસ કરીને અહીં આવ્યો. મારા પુણ્યના ઉદ્ધતથી મને આ પ્રાપ્ત થયું છે, તેથી આ મારાંજ છે, તારે આમાં શું લાગે ? જેમ આવ્યો તેમજ પાછો ઘેર ચાલ્યો જ. આમાંથી એક કોડીના મૂલ્ય જેટલું પણ તને આપીશ નહીં. ફેગટ શા માટે ઉભો છે ? અહીંથી ચાલ્યો જ. નહીં તો મારે અને તારે મૈત્રી રહેશે નહીં.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને લોભને વશ પડેલો બીજો પણ ક્રોધથી બોલ્યો કે—“અરે મૂર્ખરાજ ! શામાટે મારો ભાગ નહીં આપે ? હું અને તું એક રાજનાજ સેવકો છીએ, રાજાએ એકજ કાર્ય માટે આપણને મોકલ્યા છે. તેમાં લાભ કે હાનિ, સુખ કે દુઃખ જે કંઈ થાય તે આપણે ખત્તેને લેવાનું અને સહન કરવાનું છે. એકજ સ્વામીએ એકજ કાર્યને માટે ફરમાવેલા સેવકોને જે કંઈ લાભ થાય છે, તે સર્વ વહેંચીજ લેવાય છે, એ પ્રમાણે રાજનીતિ છે, તે શું તું ભૂલી ગયો ? માટે હું તો તારા માથાપર હાથ મૂકીને આમાંથી અર્ધો ભાગ લઈશ. તું કંઈ નિંદ્રામાં હવે છે ? શું આ જગત્ મનુષ્યરહિત થઈ ગયું છે કે જેથી તારાંજ કહેલું થશે ? જે આ ધનનો ભાગ આપીશ તો આપણી પ્રીતિ ગાઢ અને વ્યયજ રહેશે, નહીં તો ‘પીવાને અસમર્થ, પણ ઢોળવાને તો સમર્થ’ એ ન્યાયની જેમ રાજાની પાસે સર્વ નિવેદન કરીને તારા પૂર્વે સંચય કરેલા ધન સહિત આ સર્વ ગ્રહણ કરાવીશ, અને તને કારાગૃહમાં નંખાવીશ. માટે મને અર્ધો ભાગ આપ.” આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને પેલાએ વિચાર્યું કે—“ખરેખર જો આને હું ભાગ નહીં આપું તો તે ઉપાધિ કરશે, પરંતુ આ અપરિમિત ધન મને

પ્રાપ્ત થયું છે, તે આને શી રીતે દઈ પણ શકાય ? માટે જો હું આને મારી નાખું તો પછી આ ધન મારું જ થાય અને બીજો કોઈ જાણે પણ નહીં. રાજા પૂછશે તો તેને એવો ઉત્તર આપીશ કે માર્ગમાં આવતાં આણંદિયો વાઘ આવીને તેને ખાઈ ગયો, અને હું તો નાશીને આવતો રહ્યો. એ પ્રમાણે જવાબ આપીશ. બીજું કોઈ જાણતું નથી, તેથી રાજાને આ વાતની ખબર પડશે નહીં. માટે આને મારી નાંખવાથીજ મારો વિચાર સફળ થશે.” એમ વિચારીને ક્રોધથી તેનાં નેત્રો રતાં થયાં અને ગાળો દેતો તેને હાણવા માટે મ્યાનમાંથી ખર્જ કાઢીને દોડ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે—“ મારા ધનની જો તારે ઇચ્છા હોય તો તૈયાર થા, તને ધન આપું.” એમ બોલતો તે તેની સામે ખર્જ ઉંચું કરીને દોડ્યો. તેને સામે આવતો જોઈને બીજો પણ ક્રોધથી ખર્જ કાઢીને ગાળો દેતો સામે દોડ્યો. બન્ને જણ ભેટભેટા થયા કે તરતજ એક સાથેજ ક્રોધથી એક બીજાના મર્મસ્થાનમાં બંનેએ ખર્જના પ્રહાર કર્યા, જેથી તે બન્ને ભૂમિપર પડ્યા, અને અતિ તીક્ષ્ણ પ્રહાર વાગવાથી એક ઘડીમાંજ તેઓ મરણ પામ્યા. તે વખતે વૃક્ષના કુંજમાં બેઠેલી લક્ષ્મીએ સરસ્વતીને કહ્યું કે—“ ધનના અર્થાંશોનું ચરિત્ર જોયું કે ? હજી આગળ પણ જોજો કે શું થાય છે ? ”

ત્યાર પછી બે ઘડી દિવસ અવશેષ રહ્યો ત્યારે નિઃસ્પૃહી (સાધુ)ના વેષને ધારણ કરનાર એક નર તપસ્વી હાથમાં ભસ્મનેા ગાળો રાખીને તે માર્ગે નીકળ્યો. તેણે પણ સૂર્યના તેજથી ઉત્તેજિત એવા તે શિલાના પ્રદેશને જોઈને મનમાં વિચાર્યું કે—“આ મહા અરણ્યમાં સૂર્યના કિરણોના જેવું તેજસ્વી શું દેખાય છે ? હું જોઈ નો ખરો. કાંઈક આશ્ચર્યકારક જણાય છે.” એ પ્રમાણે કૌતુકની

બુદ્ધિથી તે શિલાની સન્નિધિ ચાલ્યો. અનુક્રમે તે શિલાની પાસે આવ્યો, તો તેણે તે શિલાનો એક ખુણો જોયો. હાથવડે ધૂળને દૂર કરવા લાગ્યો, ત્યારે ઘણી મોટી તે શિલા જણાઈ. તેથી તે તપસ્વીનું ચિત્ત લોભરૂપી પંકથી મલીન થયું. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે--“ અહો ! આટલું બધું ધન અહીં છે, આનો લાભ થવાથી તો રાજરાજેશ્વરનું સુખ અનુભવાય તેમ છે. જને માટે આટલું બધું તપસ્યાનું કષ્ટ કરું છું, તે તો અહીંજ પ્રાપ્ત થયું માટે હવે અહીંજ રહેવું.” એ પ્રમાણે વિચારીને તે આમતેમ જોવા લાગ્યો, તો તે બન્ને રાજસેવકોને મરેલા પડેલા જોયા. તેમને જોઈને તેણે વિચાર્યું કે--“ ખરેખર આ બન્ને જાણુ આ ધનને માટેજ પરસ્પર શસ્ત્રના ધાતથી મરણ પામ્યા જણાય છે. માર્ગની સમીપે રહેલું આ ધન અહીં ગુપ્ત રહી શકે તેમ નથી; તેથી અહીં રાખવા યોગ્ય પણ નથી. તેમજ આ બધું કાઢી કાઢી શકાય તેમ પણ નથી, તેથી જો આના કકડા કરીને કાંઈ ગુપ્ત સ્થાને પૃથ્વીમાં નાંખી તેના પર મઠ કરીને તેમાં નિવાસ કરું, તો ચિત્તિત અર્થની સિદ્ધિ થાય. પરંતુ છીણી, હથોડી, ઘણું વિગેરે લોઢાના હથિયાર વિના આના કકડા શી રીતે થાય ? તેથી કાંઈની પાસેથી તે માગી લાવીને પછી ઇચ્છિત કાર્ય કરું; પરંતુ હવે તો રાત્રિનો સમય થઈ ગયો છે, શું કરું ? ક્યાં જઈ ? જો કદાચ આને છોડીને ગામમાં હથિયાર લેવા જઈ, તો કાંઈ બળવાન માણસ આવીને આનો માલિક થઈ જાય, તો ચિંતવેલું સર્વ કાર્ય નિષ્ફળ થાય.” આ પ્રમાણે તે તપસ્વી સંકલ્પવિકલ્પના સમૂહમાં ગડ થયો, તેવામાં ત્યાં વિવિધ શસ્ત્રોને હાથમાં રાખીને છ ગોરો આવ્યા. તેઓ નમ્ર જટિલને જોઈને તેને નમીને બોલ્યા કે--“ હે

સ્વામી ! આ જળ અને મનુષ્યરહિત અરણ્યમાં તમે શી રીતે રહો છો ? ” આ પ્રમાણે તે ચોરોનું વચન સાંભળીને જટિલ બોલ્યો કે—“ અમારા જેવા નિઃસંગ તપસ્વીઓને વનમાં રહેવું જ કલ્યાણકારી છે. જેઓ મહા તપસ્વી છે, તેઓની આજ રીતિ છે; પરંતુ તમે આવા રાત્રિને સમયે ઘરનો ત્યાગ કરીને વનમાં કેમ આવ્યા છો ? ” ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે—“ તમારા જેવા પાસે અમારે શા માટે અસત્ય બોલવું જોઈએ ? અમે તો ચોર છીએ અને આ દુઃખે કરીને પૂરી શકાય તેવા ઉદરને પૂર્ણ કરવા માટે ચોરી કરવા નીકળ્યા છીએ. ”

આ પ્રમાણે તેમનું વચન સાંભળીને જટિલે વિચાર્યું કે—“ આ ધનના અર્થી છે, અને વળી શસ્ત્ર સહિત છે, માટે તેમને થોડુંક ધન આપીને આ શિલાના કકડા કરાવું. ” એમ વિચારીને તેણે તેમને કહ્યું કે—“ હે ચોરો ! જે તમે મારા કલ્યાણ પ્રમાણે કરો તો તમને દરેકને હજાર હજાર સોનામહોર આપું. ” ચોરો બોલ્યા કે—“ બહુ સાફ; અમે તમારા સેવકો જ છીએ. આપ જ આજ્ઞા કરશો તે પ્રમાણે અમે કરશું. ” ત્યારે જટિલે તેમને તે શિલા દેખાડીને કહ્યું કે—“ મેં તપસ્યાની શક્તિવડે વનદેવતાનું આરાધન કર્યું, ત્યારે તેણે પ્રસન્ન થઈને મને આ નિધિ બતાવ્યો છે. તેથી હવે આના કકડા કરીને આનો તીર્થોમાં વ્યય કરવો છે, માટે તમે આના કકડા કરી આપો. ” આ પ્રમાણે તે જટિલની વાણી સાંભળીને તથા તે શિલાને જોઈને લોભસાગરમાં મગ્ન થયેલા તે ચોરો પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ હે ભાઈ ! જટિલની દંભરચના બહુી કે ? તે કહે છે કે મને દેવતાએ આ નિધિ દેખાડ્યો. પણ આ તો પૂર્વે કોઈ રાજાએ સુવર્ણના રસથી આ શિલા બનાવીને પૃથ્વીમાં

નિધિપણે સ્થાપન કરી હશે, પછી ધણે કાળ જવાથી મેઘવૃષ્ટિ વિગેરે થવાથી ઉપરની માટી ઘોવાઈ ગઈ હશે અને પવનથી તેના એક ખુણા ઉઘાડો થયો હશે, એવામાં આ જટિલ ભમતો ભમતો અહીં આવી ચડ્યો, અને આ શિલાનો ખુણો જોઈને લોભથી તેને પોતાની માનીને રહ્યો છે. આ આખી શિલાને તો તે લઈ શકે તેમ નથી, તેથી તેના કકડા કરાવવા માટે આપણી પાસે દંભરચના કરીને આપણને ઠગવા માટે કહે છે કે તમને દરેકને હજાર હજાર સોનામહોર આપીશ. પણ અર્ધો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો કે સાતમો ભાગ આપીશ એમ તો કાંઈ કહેતો જ નથી; સર્વ હું એકલોજ લઈ જઈશ એમ કહે છે. શું આ એના બાપનું ધન છે કે જેથી આ પ્રમાણે આપણને છેતરે છે ? માટે આને હણીને આપણેજ બધું લઈ લઈએ. ” તે સાંભળી તેમાંના એક જણે કહ્યું કે—“ આ તપસ્વી છે, એને કેમ મરાય ? ” ત્યારે બીજો બોલ્યો—“ આનું તપસ્વીપણું તો ગયું, આ તો વંચક અને ધૂર્ત આપણી જોવાળ છે. આપણે ચોર છીએ ને આ ધૂર્ત છે, માટે તે અને આપણે બન્ને પરધનને હરણ કરનારા છીએ. તેથી આને મારવામાં શો દોષ છે ? આ સર્વ ધન જો આપણા હાથમાં આવે તો આપણે સર્વે ઠાકોર (રાજ) થઈએ, અને ચોરીનું કામ છુટી જાય. માટે હવે વધારે વિચાર ન કરતાં આને હણીને સર્વ ધન લઈ લઈએ.”

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી એ જણાએ તે જટિલને વાતોમાં પ્રવર્તાવ્યો, અને એક જણાએ પાછળથી ખર્જવડે તેનું મસ્તક કાપી નાખ્યું. પછી તે સર્વે ચોરો શિલા પાસે ગયા. તેને હસ્તવડે સ્પર્શ કર્યો તો સુવર્ણના રસમય તે શિલા ધણી મોટી જણાઈ, ત્યારે તેઓએ વિચાર કર્યો કે—“ આ શિલા આપણી પાસેના ખર્જાદિક

શસ્ત્રોવડે કાપી શકાય તેવી નથી, અને આખી તો કાઠ લાઠ શકે તેમ નથી. પરંતુ આ રાત્રિમાંજ જટલું લેવાય તેટલું આપણું છે, કેમકે દિવસ ઉગ્યો કે પછી અનેક વિધ્નો આવશે. ત્યારે એક જણ બોલ્યો કે—“ ઘણું અને છીણીઓ વિના આપણું ઇચ્છિત કાર્ય થઈ શકે તેમ નથી, માટે આ ગામમાં અમુક સોની છે, તે આપણો પરિચિત અને વિશ્વાસના સ્થાન જવો છે. તેથી તેની પાસે જઈને આ ગુપ્ત વાત કરીએ, અને ઘણું છીણીઓ વિગેરે સહિત તેનેજ અહીં લાવીને આના કકડા કરાવીએ, તો આપણું કાર્ય પાર પડે. તે સોનીને પણ તેની ઇચ્છાથી અધિક ધન આપીને આપણે પ્રસન્ન કરશું.” આ પ્રમાણે સાધનને અનુકૂળ વાત સાંભળીને સર્વેનો એકમત થયો, ત્યારે એક બોલ્યો કે—“આ ત્રણ મહાને દૂર નાંખીને જઈએ તો સાઈ, કેમકે તેમ કરવાથી આ વાતની ખબર કાઢને ન પડે.” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને તે ત્રણે મહાને અતિ દૂર પ્રદેશમાં દાટીને નગરમાં તે બધા સોનીને ઘેર ગયા, સોનીને બોલાવ્યો, તે પણ તેમનો શબ્દ સાંભળીને તરતજ બહાર આવી બોલ્યો ‘આવો, આવો, ઘરમાં આવી શું લાવ્યા છો તે બતાવો.’ તે સાંભળીને ચોરો બોલ્યા કે—“ અરે લાવ્યા, લાવ્યા, શું કહો છો ? તમારું અને અમારું દારિદ્ર્ય બંધ એવો એક નિધિ હાથ કરીને તમને બોલાવા આવ્યા છીએ, તેથી ઘણું અને છીણીઓ લઈને જલદી આવો, વિલંબ કરો નહીં, એક ઘડી બંધ છે તે લાંબની બંધ છે, ફરી આવશે નહીં, માટે ઉતાવળ કરો.” તે સાંભળીને સોની બોલ્યો—“ બહુ સાઈ, હું તો તમારા હુકમને આધિનજ છું; પરંતુ તમે મને કહો કે કયે સ્થાને કેવી રીતેનો નિધિ તમે જોયો છે ? અને તેમાં શું છે ? તમે હાથ

કર્તાનું કહો છે, તો કેમ તે અહીં લઈ આવ્યા નહિ ? કેટલું ધન છે ? એ સર્વ વાત કહો કે જથી હું પણ તેને યોગ્ય સામગ્રી તૈયાર કરીને પછી આવું. ” ત્યારે તે ચોરોએ તેની પાસે સર્વ હકીકત સ્પષ્ટ રીતે કહી બતાવી. તે સાંભળીને મનમાં આશ્ચર્ય પામીને સોનીએ વિચાર્યું કે—“ ચોરોની વાત ખોટી હોય નહીં. લોકોમાં કહેવાય છે કે મહાપુરુષમાં બત્રીશ લક્ષણ હોય છે; અને ચોરોમાં છત્રીશ લક્ષણ હોય છે. પૂર્ણ ખાત્રી વિના આ લોકો અહીં આવે નહીં. હવે હું આ લોકોની સાથે જઈશ, અને તેઓના કહેવા પ્રમાણે કરી અપીશ, ત્યારે તેઓ મને તો એક ધડી^૧, બે ધડી કે ઘણામાં ઘણી ત્રણ ધડી જેટલું સોનું આપશે, અને સાત પેઢી સુધી આલે તેટલું ધન તો આ સર્વે અહણ કરશે. ઘણું ધન હોવાથી ઘેર તો અર્ધું પણ આવશે નહિ. ‘રાંધનારીને ધુમાડો’ એ કહેવત પ્રમાણે હું તો થોડુંકજ લઈને ઘેર આવીશ. તેથી હું બુદ્ધિવટે એવું કરું કે તે સર્વ ધન મારું થાય, ત્યારેજ મારી બુદ્ધિની કુશળતા વખાણવા લાયક કહેવાય. આ ચોરો પારકા ધનને હરણ કરનારા અને સર્વને દુઃખ દેનારા છે, તેથી તેઓને ઠગવામાં શો દોષ છે ? ઘણા લોકોને દુઃખ આપનારાઓનો તો નિઝહ કરવોજ જોઈએ, એમ નીતિશાસ્ત્ર પણ કહે છે. વળી તે ધન પણ આ ચોરોના બાપદાદાએ કાંઈ થાપણ મુકેલું નથી, કે જથી લોકવિરુદ્ધ કર્યાનું પણ પાપ લાગે. તેથી આમનો નિઝહ કરીને તે સર્વ ધન હું મારે સ્વાધિન કરી લઉં. મારા ભાગ્યવટે આકર્ષાઈનેજ આ લોકો અહીં મને કહેવા આવ્યા છે, માટે મુખમાં આવેલું કેમ છોડી દઉં ? ”

આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે ચોરોને કહ્યું કે—“ હે ઠાકોર !

૧ ધડી એક જાતિનું પ્રમાણ—તોલ છે.

આજે હજી મેં ભોજન કર્યું નથી, ભોજન હવે તૈયાર થાય છે, તમે પણ ભૂખ્યા હશે, કામ પણ થણી મહેનતનું છે, વળી ભૂખ હોય ત્યાંસુધી બળની સ્ફુર્તિ પણ થતી નથી, અને બળ વિના કાર્ય સાધી શકાય તેવું નથી, તેથી માત્ર બે ઘડી અહીં તમે બેસો, તેટલામાં હું પુષ્કળ ધીવાળા લાડુ બનાવી લઉં. પછી તે મોદક લઈને આપણે જઈએ. ત્યાં જઈને મોદક ખાઈ સ્વસ્થ થઈને કાર્ય કરશું. તમે પણ મારા હાથની ચાલાકી જોશો, કે આજનીજ રાત્રીમાં તેના કકડા કરીને તમને સોંપી દઈશ. પછી જીવી મારી મહેનત તમને લાગે, તેવું મને પ્રસન્નતાથી ઇનામ આપજો. હું તો તમારો સેવક છું. તમારી અનુવૃત્તિથીજ જીવું છું. તમારું કામ મારા માથા સાટે કરીશ. ” આ પ્રમાણે કહી તેમના મનનું રંજન કરીને તેમને ઘરમાં લઇ ગયો. પછી પાન, સોપારી, બીડી, હોઠે વિગેરેથી તેમનો સત્કાર કરી ઉપરની મેડીપર જઈને ઘઉંનો આટો, ઘી, ગોળ વિગેરે લઈ સુંદર સાત લાડુ બનાવ્યા. તેમાં છ લાડુ મોટા કર્યા તેમાં વિષ નાંખ્યું, અને સાતમો પોતાને માટે વિષરહિત નાનો બનાવ્યો. એ પ્રમાણે તૈયારી કરી તેમને પાંદડામાં બાંધી અથાણું વિગેરે પણ તેમાં નાંખી ગાંઠ બાંધી હથોડા તથા છીણીએ લઈ ચોરોની સાથે ઘેરથી નીકળ્યો. પછી તે સર્વે શીઘ્ર ગતિથી પેલી શિલા પાસે ગયા, ત્યાં તે ચોરોએ સોનીને શિલા બતાવી. તે પણ તેને જોઈને તથા સ્પર્શ કરીને મનમાં લોભની લાતના પ્રહારથી વિહ્વળ થઈ ચોરોની પાસે લાડુની ગાંઠ છોડીને પોતાનો વિષરહિત લાડુ પોતાના હાથમાં લઇ બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! આપ મહા ભાગ્યવાન છો, આપના પર વિશ્વંભર તુષ્ટમાન થયા જણાય છે, કે જોથી આટલું બધું અપરિમિત સુવર્ણ આપના

હાથમાં આવ્યું, માટે તમે ભાગ્યવાન પુરુષોમાં અગ્રેસર છે. આપની કૃપાથી આજ માઈં પણ દારિદ્ર્ય નાશ પામ્યું છે; પરંતુ પ્રથમ “ શતં વિહાય લોકતવ્યં ” (સો કામ મૂઢીને ભોજન કરવું) એ નીતિશાસ્ત્રના વચનને અંગીકાર કરીને આ ધીવાળા મોદક ખાઓ. પછી સજ્જ થઈને દારિદ્ર્યનો નાશ કરનારા આ શિલાના કકડા કરવા હું પ્રવૃત્ત થઈ જઈશ. ” એમ કહીને તેણે છ એ જણાને એક એક મોદક આપ્યો. તે ચોરોએ પણ પોતાના આયુષ્યનો અંત લાવનાર તે મોદક ખુશીથી ખાધા અને તૃપ્ત થયા. પછી સોનીએ કહ્યું કે— “ મારી સાથે ફૂવાને કાંઈ આલો, હું પાણી સીંચું, તે પીને હાથ પગ ધોઈ કામને માટે તૈયાર થઈ જાઓ. ” ત્યારે તે સર્વે ફૂવા પાસે ગયા. સોનીએ ફૂવામાંથી જળ કાઢીને સર્વને જળપાન કરાવ્યું અને પોતે પણ પીધું. તે વખતે જળ પીવાથી તે સોનીને નિહાર કરવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી તે જળપાત્ર લઈને દેહ ચિંતા માટે ગયો. ત્યારે ચોરો અકકા થઈને વિચાર કરવા લાગ્યા કે— ‘ હવે આપણે શિલાના કકડા કરવા માંડશું. ’ ત્યારે નીતિશાસ્ત્રને જાણનાર એક જણે કહ્યું કે— “ આપણે એક કામ ઠીક ન કર્યું. ” બીજાએ પૂછ્યું કે— ‘ શું ? ’ તેણે કહ્યું કે— “ સોનીને આપણે અહીં લાવ્યા, અને તેને સુવર્ણ બતાવ્યું તે ઠીક ન કર્યું. શાસ્ત્રમાં તેમજ લોકમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે કે સોનીનો વિશ્વાસ ન કરવો. પૂર્વે આપણે એક વાર્તામાં પણ શું નથી સાંભળ્યું કે—કોઈ જંગલમાં એક ફૂવામાં વાઘ, વાનર, સર્પ અને સોની પડેલા હતા, તેઓમાંથી પહેલા ત્રણને કોઈ એક પથિક બ્રાહ્મણે બહાર કાઢ્યા. ત્યારે તે ત્રણે જણ તે બ્રાહ્મણને પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યા કે— ‘ હે ભટ્ટ ! તમે અમારા પર નિષ્કા-

રણ ઉપકાર કર્યો છે, તેના બદલામાં અમે સેંકડો ઉપકારો કરીએ તો પણ તમારા ઉપકારનો બદલો વળી શકે તેમ નથી, તથાપિ કોઈ અવસરે કૃપા કરીને અમારે ઘેર પધારજો, યથાશક્તિ અમે આપની સેવા કરશું, પણ આ કૃવામાં જે મનુષ્ય છે તેને તમે કાઢશો નહીં; કેમકે તે જાતનો સોની છે, માટે તે ઉપકારને અયોગ્ય છે.

આ પ્રમાણે ઘણી વિજ્ઞાપિત કરીને તે વાઘ, વાનર અને સર્પ પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ શંકામાં પડ્યો સતો વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘આ સોનીને કાઢું’ કે નહીં ?’ એવા સંશયરૂપી હિંદોળા પર તેનું મન હીંચકવા લાગ્યું. તે વખતે કૃવાની અંદર રહેલો સોની બોલ્યો કે—‘હે બ્રાહ્મણ! લોકોને ઉદ્દેગ કરનારા અને વિવેકરહિત એવા વાઘ, વાનર અને સર્પનો ઉદ્ધાર તમે તરતજ કર્યો અને મને કાઢતાં નિર્લંબ કેમ કરો છો ? હું તો મનુષ્ય છું, શું સર્પ, વાનર ને વાઘથી પણ હું વધારે દુષ્ટ છું ? શું હું તમારા ઉપકારને ભૂલી જઈશ ? માટે મને કાઢો; જન્મ પર્યંત હું તમારો સેવક થઈને રહીશ.’ તે સાંભળીને સરસ પ્રકૃતિવાળા બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે—‘આ સોની સત્ય કહે છે. શું આ મનુષ્ય તિર્યચથી પણ હલકો છે ? જે થવાનું હોય તે થાઓ. ઉપકારીએ પંક્તિભેદ રાખવો એ યોગ્ય નથી. વળી તે વાઘ વિગેરેનું કહેવું પણ સત્ય છે, પરંતુ મારે એની સાથે શું કામ છે ? હું દૂર દેશમાં રહું છું, અને આ તો આ દેશનોજ રહીશ છે, તે મને શું કરશે ?’ એમ વિચારીને તે બ્રાહ્મણે સોનીને પણ બહાર કાઢ્યો. ત્યારે સોનીએ બ્રાહ્મણને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે—‘તમે મને જીવિતદાન આપ્યું છે. માટે મારા પર કૃપા કરીને મારે ઘેર આવજો; હું અમુક મામમાં અમુક સેરીમાં

રહું છું. હું તમારી યથાશક્તિ ભક્તિ કરીશ.' એ પ્રભાણે વાણીનો વિલાસ કરીને તે ગયો.

પછી પેલો બ્રાહ્મણ પણ અડસઠ તીર્થમાં અટન કરતો યાત્રા કરીને કેટલેક કાળે પાછો ફર્યો. અનુક્રમે તેજ અરણ્યમાં તે આવ્યો. દેવયોગે વાઘે તેને જોયો, અને ઝાળખ્યો કે—‘આ મારો જીવિતદાતા મહા ઉપકારી છે.’ એમ સ્મરણ કરીને વાઘે તેને બહુમાન અને ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કર્યાં. પછી પોતે પૂર્વે મારેલા રાજકુમારના લાખો રૂપિયાના મૂલ્યના અલંકારો તે બ્રાહ્મણને આપીને કહ્યું કે—‘હે સ્વામી! અમને ત્રણને બહાર કાઢ્યા પછી તે સોનીને તમે કાઢ્યો હતો કે નહીં?’ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘તે સોનીએ અત્યંત દીનતાપૂર્વક વિનંતિ કરી, એટલે મારા ચિત્તમાં ઘણી દયા આવી, તેથી મેં તેને કાઢ્યો હતો.’ ત્યારે વાઘ બોલ્યો કે—‘તે ઠીક ન કર્યું, પણ હવે તેનો સંગ કરશો નહીં.’ એમ કહીને તેને પ્રણામ કરીને તે વાઘ ગયો. બ્રાહ્મણ પણ જાંઘળીના દારિદ્ર્યને નાશ કરનાર અલંકારો લઈને ઉત્સાહ સહિત વાઘને આશીર્વાદ આપી આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં જતાં તેણે વિચાર્યું કે—‘આગળ જતાં અત્યંત ભયાનક માર્ગ આવશે, તેમાં આ અલંકારો શી રીતે સચવાશે? માટે નગરમાં જઈને આ ધરેણું વેચી તેનું શેકડ નાણું કરી વેપારીની દુકાને હુંડી લખાવી નિર્ભયપણે સુખેથી ઘેર જઈ.’ એમ વિચારીને તે ચાલ્યો. આગળ જતાં નગર આવ્યું, તેમાં તે પેઠો. ચૌટામાં તેવા યોગ્ય માણસની શોધ કરતો તે આમ તેમ ફરતો હતો, તેવામાં દુકાને બેઠેલા પેલા સોનીએ તેને જોયો, અને વિચાર્યું કે—‘જેણે મને કુવામાંથી બહાર કાઢ્યો હતો તે જ આ બ્રાહ્મણ જણાય છે.’ તેવામાં તેની ગાંઠે

ધરેણાં જેવી ચીજનો ભાર જોઈને તેણે વિચાર્યું કે—‘આ બ્રાહ્મણે દેશાટન કરતાં કાંઈક સુવર્ણાદિક ધન મેળવ્યું જણાય છે, તેથી જો તેને કાંઈક વેચવું હશે, તો માઈ કામ થશે.’ એમ વિચારીને તે સોની તરતજ દુકાનપરથી નીચે ઉતરીને બ્રાહ્મણ પાસે જઈ—‘અહો ! આજે મારાં ભાગ્ય ઉઘડ્યાં, આજ મારે ઘેર અણચિત્તી અમૃત વૃદ્ધિ થઈ, આજ મારે આંગણે કામઘેતુ ગાય પોતાની મેળેજ આવી, અને આજ મારા સર્વે મનોરથો સફળ થયા, કે જેથી આજ તમારા દર્શન મને થયા.’ એમ બોલતો તે સોની બ્રાહ્મણના પગમાં પડ્યો. ક્ષણવારે ઉઠીને હાથ જોડી વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—‘હે સ્વામી ! મારે ઘેર પધારો, આપનાં પગલાં કરીને માઈ ધર પવિત્ર કરો.’ એ પ્રમાણે શિષ્ટાચારપૂર્વક કહીને તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો.

મુખ્ય બ્રાહ્મણ તેનાં ચાટુ વચનો સાંભળીને પ્રસન્ન થઈ વિચારવા લાગ્યો કે—‘આ તો અત્યંત ગુણગ્રાહી જણાય છે, મારા કરેલા ઉપકારને ભૂલી ગયો નથી, તેથી ખાનદાન કુળનો જણાય છે. આની પાસે મારે શા માટે આંતરું રાખવું જોઈએ ? આ માઈ સર્વ કામ કરી આપશે; માટે વાઘે આપેલાં સર્વ અલંકારો હું આને જ દેખાડું. આના જ હાથમાં આપીને તેનું રોકડ નાણું કરું.’ એમ વિચારીને તે બોલ્યો કે—‘હે ભાઈ ! મારી પાસે કાંઈએ આપેલાં ધરેણાં છે, તે વેચીને મને નાણાં કરી આપ.’ સોની બોલ્યો કે—‘મને ખતાવો એટલે આપનું કાર્ય હું શીરસાટે કરી આપીશ.’ બ્રાહ્મણે તે સર્વ ધરેણાં તેને ખતાવ્યાં. તે જોઈને સોનીએ તેને આજખ્યાં કે—‘અહો ! રાજગાદીને યોગ્ય થયેલા રાજકુમાર વડે શિક્ષાવાળા અશ્વવટે દૂર વનમાં લઈ જવા-યો હતો, ત્યાં તેને કાંઈએ મારી નાંખ્યો હતો, તેને માટે રાજાએ

ધણી શોધ કરી, પણ હજી સુધી કંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નથી, તેથી રાજાએ પડહ વગડાવ્યો છે કે—‘જે કોઈ કુમારના જીવવાની કે મરણની શોધ કરી લાવશે તેના પર હું ઘણો પ્રસન્ન થઈશ અને મોટું ધનામ આપીશ.’ આ પ્રમાણે ઘોષણા કરાવ્યા છતાં પણ હજી સુધી તેની શોધ મળી નથી. આજે શુદ્ધિ મળી છે, માટે હું રાજાને આ અલંકાર બતાવીને તેનો પ્રીતિપાત્ર થાઉં અને રાજાનો પ્રસાદ મેળવું. આમાંથી થોડુંક ધરેણું મારા હાથમાં પણ રહેશે. આ બ્રાહ્મણનું મારે શું પ્રયોજન છે ? ઉલટો અહીં રહેશે ત્યાં સુધી ખાવાપીવાનો ખરચ કરાવશે. ” એમ ત્રિચારીને ધરેણું હાથમાં લઇને તેણે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે—‘ હે સ્વામી ! સુવર્ણની પરીક્ષા તો હું જાણું છું, પણ રત્નની પરીક્ષા જાણતો નથી; માટે આ આભૂષણો રત્નના વેપારીને બતાવીને નક્કી મૂલ્ય કરાવી તે વેચી ધન લઇને તમને આપીશ. તમે સુખેથી અહીંજ બેસો. ’ એમ કહીને તે સોની આભૂષણ લઇને રાજા પાસે ગયો. રાજાએ તેને આવવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો કે—‘ કુમારની શોધ મને મળી છે, તે આપને નિવેદન કરવા આવ્યો છું. ’ તે સાંભળીને રાજા પણ ઉત્સુકતાથી ‘ શું ? શું ? ’ એમ બોલ્યો. ત્યારે સોનીએ આભૂષણો દેખાડ્યાં. રાજાએ જોતાંજ જોગખ્યાં, એટલે ‘ આ કોણે આપ્યાં ? ’ એમ તેને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો કે—‘ આ લાવનાર એક બ્રાહ્મણ છે, અને તે મારે ઘેર બેઠો છે. તેણે મને આ વેચવા આપ્યાં છે, તેથી હું આપને દેખાડવા લાવ્યો છું. ’ રાજાએ કહ્યું કે—‘ તેં ઠીક કર્યું, તું તો આપણોજ છે. ’ એમ કહીને રાજાએ સેવકને બોલાવી આજ્ઞા કરી કે—‘ હે સેવક ! દોડો, દોડો, આ સોનીને ઘેર જ બ્રાહ્મણ છે, તેને બાંધીને વિડ-

બનાપૂર્વક અહીં લઇ આવો. ' તે સાંભળીને રાજપુરૂષો એકદમ દોડ્યા અને સોનીને ઘેર રહેલા તે બ્રાહ્મણને ચોરની જેમ બાંધી લઇને વિડંબનાપૂર્વક રાજ પાસે લઇ આવ્યા. રાજાએ માત્ર નજરે જોઇનેજ તેનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી. ત્યારે રાજસેવકો તે બ્રાહ્મણનું અર્ધું મસ્તક મુંડાવી, ગધેડાપર બેસાડી, મારતા મારતા નગરમાં ફેરવવા લાગ્યા. તે વખતે બ્રાહ્મણ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—'મેં વાધ વિગેરે ત્રણેનું વચન માન્યું નહીં, તેનું ક્ષણ મને આ મળ્યું.'

આ પ્રમાણે તે વિચાર કરતો હતો, તેવામાં તેને વૃક્ષપર બેઠેલા પેલા વાંદરાએ જોયો અને ઓળખ્યો, તેથી તે વિચારવા લાગ્યો કે—'અહો ! આતો અમારા ત્રણેનો ઉપકારી છે, તેની આવી અવસ્થા કેમ થઇ ?' પછી તે વાંદરે લોકોના કહેવા પરથી બધી વાત જાણીને વિચાર્યું કે—'ખરેખર આ બ્રાહ્મણને પેલા સોનીએ જ દુઃખમાં નાખ્યો જણાય છે, અને તેજ આને મરાવી નાંખશે. માટે આ બ્રાહ્મણ કોઇ ઉપાયથી જીવે એમ કરું.' એમ વિચારતો તે વાંદર સર્પ પાસે ગયો અને તેને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તે સાંભળી સર્પ બોલ્યો—'ચિંતા ન કર, સર્વ સાફ થશે.' એમ કહીને તે સર્પ રાજના ઉદાનમાં જઇને રાજના કુળના બીજરૂપ કુમારને ડર્યો. તરતજ તે કુમાર રાખની જેમ ચેતના રહિત થઇને પૃથ્વીપર પડ્યો. રાજપુરૂષોએ ખૂબો પાડતાં પાડતાં રાજ પાસે જઇને બધું કહ્યું. રાજ પણ 'હવે શું કરવું ?' એ વિચારમાં મૂક બની ગયો. અનેક મંત્રવાદીઓને બોલાવ્યા. તેમણે પોતાના મંત્રબળથી જળનું માર્જન વિગેરે કર્યું, પરંતુ તે સર્વ નપુસંકને વિષે તરણીના વિલાસની જેમ નિષ્ફળ થયું. રાજના ચારે હાથ હેઠા પડ્યા. રાજ

નિરાશ થયો અને વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે વખતે કોઈએ કહ્યું કે—‘હે સ્વામી! નગરમાં પડહ વગડાવો, એટલે કોઈ પણ ગુણવાન મળી આવશે.’ તે સાંભળીને રાજાએ નગરમાં ઘોષણા કરાવી કે—‘જે કોઈ આ કુમારને જીવાડશે, તેને રાજા લક્ષ રૂપિયા ઈનામ આપશે.’ આ પ્રમાણે પડહ વાગતો વાગતો જ્યાં રાજપુરુષો તે બ્રાહ્મણને ગદે-ડાપર બેસાડીને ફેરવતા હતા ત્યાં આવ્યા, તેવામાં નાગદેવતાએ દૈવી શક્તિથી અદશ્યપણે ત્યાં આવીને પેલા બ્રાહ્મણના કાનમાં કહ્યું કે—‘હે શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ! ‘રાજકુમારને હું જીવાડીશ’ એવી પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક તમે પડહનો સ્પર્શ કરો. તે વખતે તમે અમારા ત્રણેનાં વચન પ્રમાણે કર્યું નહીં, અયોગ્યને ઉપકાર કર્યો તેનું આ ફળ પ્રાપ્ત થયું છે.’ પછી બ્રાહ્મણે રાજસેવકોને કહ્યું કે—‘મને છોડી દો, હું રાજકુમારને જીવતો કરીશ.’ ત્યારે રાજસેવકો રાજાની પાસે દોડતા ગયા, અને બ્રાહ્મણની હકીકત નિવેદન કરી. રાજા હર્ષ પામીને બોલ્યો કે—‘તે બ્રાહ્મણને બંધનથી મુક્ત કરી અહીં લઈ આવો.’ સેવકો તે પ્રમાણે કરી બ્રાહ્મણને રાજા પાસે લાવ્યા. રાજાએ કહ્યું કે—‘હે બ્રાહ્મણ! કુમારને જીવાડો. તમે જને માર્યો તેજ તમે પાછો દીધો એમ માનશું, અને તમારીજ વિડંબના કરી તે બદલ તમારો અધિક પૂજા સત્કાર કરશું, માટે ઉતાવળ કરો.’ બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—‘નીતિવિરુદ્ધ કરવાથી હું વિડંબના પામ્યો છું, પણ હવે પછી સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કરીશ.’ એમ બોલતો તે બ્રાહ્મણ વિષથી વ્યાપ્ત થયેલા કુમાર પાસે ગયો. ત્યાં એક મંડળ કરીને દીપ, ધૂપ વિગેરે મહા આડંબરપૂર્વક માર્જન કરવા લાગ્યો. રાજા વિગેરે સર્વે ચોતરફ ઉભા ઉભા જુએ છે, તેટલામાં નાગ-દેવતા કુમારના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને બોલ્યા કે—‘હે બ્રાહ્મણ! આ

દુષ્ટ રાજના પુત્ર ઉપર કેમ ઉપકાર કરવા પ્રવૃત્ત થયા છે ? શું ગધેડા ઉપર બેસાડીને તમારી આટલી વિડંબના કરી, તે બૂલી ગયા છે ?' રાજાએ પૂછ્યું કે—'મારી દુષ્ટતા શી રીતે ?' નાગે જવાબ દીધો કે—'હે રાજા ! તારા પુત્રને વાઘે માર્યો છે. ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે દૈવયોગે અમે ત્રણ મિત્રો કૂવામાં પડ્યા હતા અને ચોથો સોની પણ કૂવામાં પડ્યો હતો. તે અવસરે નિષ્કારણ ઉપકારી એવો આ બ્રાહ્મણ ત્યાં આવી ચઢ્યો. અમે ત્રણેએ વિજ્ઞાપિ કરી. તે વખતે આ બ્રાહ્મણે તરતજ લતાઓને એકઠી કરી તેને શુંથીને અનેક પ્રયત્નો કરી અમને ત્રણેને બહાર કાઢ્યા. ત્યારે અમે ત્રણેએ તેને પ્રણામ કરીને શિખામણ આપી હતી કે—'આ સોની અયોગ્ય છે, તેથી તે ઉપકાર કરવા લાયક નથી.' એમ કહીને અમે પોતપોતાને સ્થાને ગયા હતા. પછી તે દુષ્ટ સોનીએ આટું વચનોવડે બ્રાહ્મણને વિનંતિ કરી, ત્યારે ઉપકારના સ્વભાવવાળા તે બ્રાહ્મણે અમારું વચન વિસરીને તેને પણ કાઢ્યો; એટલે તે પણ પોતાને ઘેર ગયો. પછી આ બ્રાહ્મણ તીર્થયાત્રા કરીને પાછો વળ્યો, ત્યારે વનમાં વાઘે તેને બેંધ્યો. તેણે બ્રાહ્મણનો ઉપકાર સંભારીને આ આભૂષણો તેને આપ્યાં. તે લઈને તે બ્રાહ્મણ આ નગરમાં આગ્યો. તેને પેલો સોની ધનવાળો બનીને કપટવૃત્તિથી પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને તેની પાસેથી ઘરેણું લઈને તમારી પાસે આવી તેણે તમને વાત કરી. તમે પણ કાંઈ વિચાર કર્યા વિનાજ તેની વિડંબના કરીને મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો. તેવી અવસ્થાએ બ્રાહ્મણને બેંધને વાંદરે તરત આવીને મને કહ્યું, તેથી આ અમારા ઉપકારીને દુઃખ દેનાર એવા તમને હું શી રીતે મૂકું ? શિષ્ટનું પાલન અને દુષ્ટનો નિગ્રહ કરવો, એ નિતિનું સ્મરણ

કરીને હું તમારા કુમારને કર્યો. ' તે સાંભળીને રાજ સર્વ લોકોની સમક્ષ પોતાના આત્માની નિંદા કરતો બ્રાહ્મણને તથા નાગને ખમાવવા લાગ્યો, અને 'હવે જેવી તમારી આજ્ઞા હોય તેમ હું કરું' એમ કહેવા લાગ્યો. ત્યારે નાગ બોલ્યો કે—' જો તું લક્ષ રૂપિયાના ધનામ સહિત સુંદર દશ ગામ આ બ્રાહ્મણને આપે તો હું છોડું.' તે સાંભળીને રાજ્યે તેમ કરવું કબુલ કરીને બ્રાહ્મણની પૂજા કરી, એટલે તરતજ કુમાર સન્ન થયો. સોનીની કૃત-વ્રતા જોઈને રાજ્યે તેનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી, પણ તેને પેલા બ્રાહ્મણે કૃપાથી છોડાવ્યો. "

માટે હે ભાઈઓ ! આ આપણો સોની પોતાની માતું પણ સુવર્ણ ચોરે તેવો છે, તેથી આપણે તેને અહીં લાવ્યા તે ઠીક ન કહ્યું. આપણે તેને અહીં લાવ્યા અને શિલા પણ દેખાડી. પહેલેથીજ કાંઈ મિષ કરીને તેની પાસેથી છીણી અને ઘણું વિગેરે ઉપકરણો માગી લાવ્યા હોત, તો સાચું થાત. હવે તો 'સપે' છંછુદર ગળી' એ ન્યાયે આપણે કષ્ટમાં આવી પડ્યા છીએ. વળી આ શિલા એક દિવસમાં કકડા કરી શકાય તેવી પણ નથી, ઘણા દિવસે તે કાર્ય થાય તેવું છે. પ્રાતઃકાળ થયે લેવાશે તેટલું લઈને આપણે તથા આ સોની પોતપોતાને ઘેર જશું. ઘેર ગયા પછી ઘણા સુવર્ણનું સ્મરણ થવાથી તે આકુળવ્યાકુળ થશે; એક રતિ માત્ર પણ સુવર્ણ જોઈને તેનું ચિત્ત વિદ્વલ થાય છે, તો આટલું બધું જોઈને તેને શું નહિ થાય ? પછી જરૂર કોઈ બળવાન સહાયકનો ભાગ કરીને તે આ આખી શિલા ઉપાડી જશે અને આપણે માથે ઘણું સુવર્ણ લઈ ગયાતું તોહ મત મૂકીને આપણને મહાસંકટમાં નાંખશે, માટે હવે આપણે શું કરવું ? " તે સાંભળીને એક જણ

બોલ્યો કે—“જે માફ કહેવું માનો, તો કાંઈ પણ વિદ્યુત આવી નહીં.” બીજાઓએ પૂછ્યું કે—“શું?” તે બોલ્યો—“ધણ અને છીણી-ઓ તો આપણા હાથમાં આવી છે, તેનાવડે ઉપર દેખાતું સુવર્ણ કાપીને લઈ જઈએ, બાકીનું ધુળથી ઢાંકી દઈને જઈએ. પછી દરરોજ રાતે આવીને ઇચ્છિત કાર્ય કરશું; માટે જ્યારે આ સોની આવે ત્યારે એને આપણે કહીએ કે—‘જલદી પાણી કાઢ, અમને તૃપ્તા લાગી છે.’ તે સાંભળીને જ્યારે તે પાણી ખેંચવા ફૂવા ઉપર બેસે, ત્યારે પાછળથી આપણે બધાએ એકત્ર થઈને હાથવડે ધક્કો મારી તેને ફૂવામાં નાંખી દેવો. તેમ કરવાથી ‘ઢાઢા પાણીએ ખસ જશે.’ તે સાંભળીને સર્વે તેના વિચારને સંમત થયા. તેટલામાં તે સોની પણ દેહચિંતા કરીને આવ્યો, ત્યારે ચોરાએ કહ્યું કે—‘હે ભાઈ! પાછું પાણી ખેંચ, સરસ ભોજન કરવાથી ફરી તરસ લાગી છે.’ તે સાંભળીને સોનીએ વિચાર કર્યો કે—“હવે મોઢાનું વિષ ચઢવા લાગ્યું જણાય છે, તેથી પાણી પીને સર્વે ભૂમિ-પર પડશે, અને દીર્ઘનિદ્રા (મરણ) પામશે. ત્યાર પછી સર્વ ધન હું જ એકલો ગ્રહણ કરીશ.” એ પ્રમાણે આર્ત તથા રોદ્ર ધ્યાન કરતો તે સોની પાણી ખેંચવા લાગ્યો, તેટલામાં પ્રથમથી સંકેત કરેલા તેઓએ તેને ફૂવામાં નાંખી દીધો. ત્યારપછી ચોરા પણ એક ઘડી થઈ એટલે વિષના પ્રભાવથી મરણ પામ્યા.

આ સર્વ બીના સરસ્વતીને બતાવીને લક્ષ્મી બોલી કે—“હે સરસ્વતી! જગતનું આશ્ચર્ય જોયું? આ દશે મનુષ્યોએ ધન-રૂપી અગ્નીઆરમા પ્રાણની પ્રાપ્તિને માટે પોતાના દશે પ્રાણો આપ્યા, પરંતુ કોઈએ અગ્નીઆરમો પ્રાણ પ્રાપ્ત કર્યો નહીં. હું મનુષ્યોને સંકટો અને હજારો સંકટોમાં નાંખું છું, રોગોવડે

પીડું છું, ચાખકાના ધાથી માડું છું, બિલા મંખાવું છું, અને કારાગૃહમાં નંખાવું છું. ધણું શું કહું ? ક્રોધ પામેલો થતુ પણ જેવું ન કરે તેવું હું દુઃખ દઈ છું, તોપણ સંસારી જીવો મારી પુઠ મૂકતા નથી. મારે માટેજ માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્ર, ચાકર અને ગુરૂ વિગેરેને છેતરે છે, તેમનો તિરસ્કાર કરે, છે અને વિશ્વાસઘાત પણ કરે છે. કુળની, જાતિની, દેશની અને ધર્મની પણ લજ્જા છોડીને મારે માટે બ્રમણ કરે છે, ન કરવાનું કાર્ય કરે છે અને ન બોલવાનું બોલે છે. માત્ર એક જિનેશ્વરનાં વચન-વડે જેનાં અંતઃકરણ વાસિત છે એવા પાંચ મહાવ્રતને ધારણ કરનારા મુનિઓ પાસે માડું કાંઈ પણ ચાલતું નથી. તેઓ મને વિવિધ પ્રકારે વગોવે છે, મારી મહત્તાનો નાશ કરે છે, મારી સંતતિરૂપ જે કામભોગાદિક છે તેને નાસિકાના મળની જેમ દૂર ફેંકી દઈ, પાંચ શબ્દવાળા આતોઘ (વાજ્ર) ને વગાડતા વનમાં જઈ અશોકવૃક્ષની નીચે ઉભા રહી, સારવાળી સર્વ વસ્તુઓને તજી દઈ, નક્કે જેવા થઈને મારા સંગતા ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા કરી દરેક દેશમાં વિચરે છે. વળી ત્યાં જનસમૂહમાં હંમેશાં મને તથા મારા કામભોગાદિક પુત્રોને નિંદે છે, પોતાના વચનની ચતુરાઈવડે મારામાં રહેલા ગુપ્ત છિદ્રોને પ્રગટ કરે છે, અને સર્વ લોકોને મારાથી વિમુખ કરે છે. વળી મને ચપળા, કુટિલા, સ્વેચ્છાચારિણી વિગેરે અનેક કલંકો આપીને કેટલાક મનુષ્યોને પોતાની જેવા ત્યાગી બનાવે છે. આમ છતાં પણ તેઓ તપજ્ઞપ વિગેરે એવાં કરે છે, કે જેથી મારે અવશ્ય તેની દાસીરૂપે સેવા કરવી પડે છે. જેને ઘેર તેઓ માત્ર આહારજ ગ્રહણ કરે છે, તેના ઘરના આંગણમાં મારે લાખો અને કરોડો મહોરની વૃષ્ટિરૂપે

પડવું પડે છે. 'પછી શુક્લધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે મારાં બીજને
 ભસ્મ કરીને તેઓ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે અવસરે વિવિધ દેવો
 એકત્ર થઈને માઈં ધર (કમળ) તેના ચરણની નીચે સ્થાપન કરે છે.
 તેનું આસન કરી તેપર બેસીને માઈં નિર્મૂળ ઉચ્છેદન કરવારૂપ
 દેશના તેઓ આપે છે. ઘણાઓને પોતાની જવાબ કરે છે, ઠેકલા-
 કને દેશવિરતિ આપે છે કે જે ઓ ગૃહવાસમાં રહ્યા છતાં પણ વ્ય-
 વહાર શુદ્ધિથી પરિચલનું પરિમાણ કરી સત્ય અને સંતોષાદિક
 ધર્મનું પાલન કરવાવડે મને અધિક અધિક પ્રાપ્ત કરે છે. નીતિશાસ્ત્રમાં
 કહેલી રીત પ્રમાણે નિઃસ્પૃહપણું બતાવીને કામભોગાદિકમાં મારે
 થોડો વ્યય કરે છે અને ધર્મ સંબંધી સાત ક્ષેત્રોમાં હર્ષથી
 અધિક વ્યય કરે છે, અત્યંત ગાઢ વીર્યોદ્ધાસની ભાવનારૂપી
 ચૂર્ણ નાંખીને મને બંધનમાં નાંખે છે, તેથી પ્રતિક્ષણ સર્વ જ-
 નની સમક્ષ મારી નિંદા તથા તિરસ્કાર કરતાં હું તેમને સાંભળું
 છું, તો પણ હું તેનું ધર તજવાને શક્તિમાન થતી નથી. ઉલટી
 તેના ધરમાં જાણે વૃદ્ધિ પામવાની મારી ઇચ્છા હોય તેમ હું વસું
 છું. તેઓ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના બંધનવડે મને બંધનમાં નાંખે
 છે કે જેથી પ્રત્યેક જન્મમાં મારે તેમનું દાસીપણું કરવું પડે છે.
 પગલે પગલે નિંદાન દેખાડીને સર્વ રીતે વૃદ્ધિ પામીને મારે તેમને
 આધીન રહેવું પડે છે. તેમનું કંઈ પણ પ્રતિક્ષણ કરવાને હું શક્તિ-
 માન નથી. છેવટ પાછા મને વગોવીને તૃણની જેમ તજી નિવૃત્તિ
 (મુક્તિ) પૂરીમાં જાય છે. આવા પ્રકારના જિનશાસનના ઉપાસકોને
 છોડીને બીજા સર્વે સંસારી જીવો મારા કિંકરો છે. તેમને હું
 હજારો દુઃખો આપું છું, તોપણ તેઓ મારા ચરણની ઉપાસના
 તથા પ્રીતિને મૂકતા નથી. મારે માટે તપ, જપ, કાયકલેશ વિગેરે

કરીને અનેક પ્રકારે પાપાનુબંધી પુણ્ય પેદા કરે છે, પરંતુ હું તેમને પ્રથમ સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ બતાવીને છેવટે નરકરૂપી ગર્તામાં નાંખું છું. કેટલાએક તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થઈને સર્પાદિક રૂપે જન્મ પામી નિધાનરૂપે રહેલી અને સેવે છે, કેટલાએક કષ્ટના બળથી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ પણ ભૂમિમાં રહેલા મારા સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને વિના કારણ ત્યાં રહે છે, અને લોકોને દૈવી માયાવડે અને કાયલા અને માટીરૂપે દેખાડે છે. માટે હે પૂજ્ય સરસ્વતી! સર્વ સંસારી પ્રાણીઓ હમેશાં મારી પ્રાપ્તિથીજ મોટા ગણાય છે. કેવળ જે કોઈ મોક્ષના અર્થી મનુષ્યો છે, તેઓ તારી સેવામાં તત્પર રહે છે, તેઓ તારાવડેજ મોટા ગણાય છે, પરંતુ બીજાઓ તેને મોટા ગણતા નથી. ”

આ પ્રમાણે લક્ષ્મીનાં વચનો સાંભળીને સરસ્વતી બોલી કે—
“ હે બહેન ! એક તો તારું મોટું દૂષણ છે કે જ્યાં તારી સેવા કરે છે, તેમને મનુષ્યલવાદિકમાં વિલવાદિકતું સુખ દેખાડીને પછી નરકરૂપી ગર્તામાં તું નાંખે છે. પોતાના આશ્રિતોનો ઉદ્ધાર કરવો એજ મહાત્માઓને ઉચિત છે. ” તે સાંભળીને લક્ષ્મી બોલી કે—
“ હે બહેન ! તું પંડિતા થઈને શ્રુતિનું જડપણું કેમ પ્રગટ કરે છે ? હું કેવળ નરકમાં નાંખું છું એમ નથી, પરંતુ મોહરાજના પ્રેરેલા વિષય, અવિદ્યા, વ્યસન અને કામભોગ વિગેરે નરકમાં નાંખે છે. મારા બળે કરીને ધીમે ધીમે વિવેકબુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી પરમપદ (મોક્ષ) નું સાધન સ્વીકારી ચિદાનંદને પામેલા પણ સંભળાય છે. શાસ્ત્રમાં પણ ‘કનકાન્નમુક્તિઃ’ (સુવર્ણથી મુક્તિ) મળે છે એમ સંભળાય છે, અને તારા કહેવા પ્રમાણે હોય તો તે મહા અદ્ભુત અનંતા શ્રુતકેવળીઓ પણ મોહરાજના પ્રેરેલા

પ્રમાદના આચરણવડે તિર્યંચાદિ ગતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તેમાં શું તારો હોય છે ?” તે સાંભળીને સ્મિત કરતી સરસ્વતી બોલી કે—“હે બહેન ! વિવાદને ભાંગનાર અને તારા તથા મારા મહત્ત્વને યોષણ કરનાર એકજ વાક્ય હું કહું છું તે સાંભળ કે—‘જે કાંઈ આપણી પ્રાપ્તિ કરીને સત્સંગ અંગીકાર કરે અને વિવેકરૂપી સૌચન મેળવીને વિવર્ગનું સાધન કરે તે પરમપદને પામે. એ આ સર્વ વાતનું સહસ્ય છે.’ લક્ષ્મી બોલી—‘એ સત્ય છે.’ આ પ્રમાણે તે બન્ને દેવીઓનો વિવાદ ભાંગ્યો, એટલે તે બન્ને પોતા-પોતાને સ્થાને ગઈ.

ઇતિ લક્ષ્મીસરસ્વત્યોઃ સંવાદઃ

ઉપલો સંવાદ સાંભળાવીને વળી તે કપટથી ઘરમાં પ્રવેશેલ ચારણ બોલ્યો કે—“આ પ્રમાણે પુરાણાદિકમાં પણ કહેલ છે, તેથી હું બાંધ્યો ! સાંભળો.

દાનં ભોગો નાશસ્તિસ્રો ગતયો ભવન્તિ ચિત્તસ્ય ।

૧/ સો ન દદાતિ ન શક્તે, તસ્ય ત્રીયા ગતિર્ભવતિ ॥

‘દાન, ભોગ અને નાશ તે પ્રમાણે ધનની ત્રણ ગતિ છે. જે દાન દેતો નથી, તેમજ જે લક્ષ્મીને ભોગવતો પણ નથી, તેની લક્ષ્મીની ત્રીજી ગતિ (નાશ) થાય છે.’ આમ હોવાથી સત્પુરુષોને લક્ષ્મી મળતાં તેનું ઉત્તમ ફળ દાન છે. ભોગ તેનું મધ્યમ ફળ છે. જે પુરુષ આ બે ફળમાંથી એક પણ ઉત્તમ કે મધ્યમ ફળ મેળવતો નથી, તેને તેની લક્ષ્મીનું ત્રીજું કનિષ્ઠ ફળ (નાશ) મળે છે. પૂર્વ પુરુષનો કાય થાય એટલે લક્ષ્મી તો દુર્ગતિમાં ભ્રમણ કરવાનું આપીને ચાલતી થઈ જાય છે. કહું છે કે:—

પૃથિવ્યામરણં પુરુષઃ, પુરુષામરણં પ્રધાનતરલક્ષ્મીઃ

✓ લક્ષ્મ્યામરણં દાનં, દાનામરણં સુપાત્રં ચ ॥

‘પૃથિવનું’ આબૂપણુ પુરૂષ છે, પુરૂષનું આબૂપણુ ઉત્તમ લક્ષ્મી છે, લક્ષ્મીનું આબૂપણુ દાન છે, અને દાનનું આબૂપણુ સુપાત્ર છે.’

તેથી હે ભવ્ય જીવો ! અતિ દુર્લભ એવો મનુષ્યભવ અને ધન પામીને સુપાત્રદાનમાં તેનો વ્યય કરો. મનુષ્યભવ અને લક્ષ્મીનો યોગ તે દુધ સાકરના સંયોગની જેવો છે. આ પ્રમાણે બંનેનો યોગ મળ્યો હોય તો લક્ષ્મી અભયદાન, સુપાત્રદાન, અનુકંપાદાન, ઉચિતદાન અને કિર્તિદાન દેવાવડે સંકળ કેમ કરતા નથી ? કારણ કે ધનલાભ થાય ત્યારે આ લોકમાં જ્યાંસુધી લક્ષ્મી હોય ત્યાંસુધીજ તેની મોટાઈ છે. લક્ષ્મી જય એટલે મનુષ્યપણું પણ વૃણની જેવું લધુ થઈ જાય છે, કોઈ ખરાબર જવાબ પણ આપતા નથી, દાનમાં જે લક્ષ્મી વાપરી હોય તો તે જતી રહેતી નથી, સ્થિર થાય છે. કદાચિત્ પૂર્વ ભવમાં કરેલા બહુ પાપના ઉદયથી લક્ષ્મી આવી જાય તો પણ દાતારની મહત્વતા આ લોકમાં ઘટતી નથી અને પરલોકમાં તો લોકોત્તર મહત્વ મળેજ છે. જે ધનીપુરૂષ કૃપણતાના દોષથી જરા પણ દાન દેતો નથી, તો લક્ષ્મી હોય છતાં પણ પ્રભાતે તેનું કોઈ નામ લેતું નથી. જે કોઈ તેનું નામ લે તો બીજાઓ તેને ઠપકા આપે છે કે-‘આવા નીચનું, કૃપણનું અત્યારમાં નામ શું હોયો છો ? જરૂર કાંઈક અકલ્યાણ થશે.’ આ પ્રમાણે દાન નહિ દેનારને તો સહજ ક્ષણ મળે છે. તેથી હે ભવ્ય લોકો ! ઉભય લોકમાં સુખદાયી એવા દાનધર્મમાં અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો તેજ ખરો સાર અને લક્ષ્મી પામ્યાનું સાર્યક છે. ”

ધનકર્મા શ્રેષ્ઠીના રૂપમાં પરાવર્તન કરીને આવેલ તે ચારણ
 તે પુત્રાને કહે છે કે—“ આ પ્રમાણે મુનિમહારાજની દેશના સાં-
 ભળીને હું મનમાં ચમત્કાર પામ્યો અને ચિંતવવા લાગ્યો કે—
 ‘અરે ! અજ્ઞાતવડે મેં તો અતિ દુષ્કર એવો નરભવ તથા ધન-
 સામગ્રી મળ્યા છતાં ખંનેને ગુમાવી દીધાં છે. આલોક અને
 પરલોકનું કાંઈ પણ સાધન કર્યું નથી. દુર્ગતિમાં જવાના કારણ-
 ભૂત પાપકર્મનીજ મેં તો પુષ્ટિ કરી છે. કૃપણતાના દોષથી મેં
 કાંઈ પણ આપ્યું નથી, ખાધું નથી, ભોગવ્યું નથી, માત્ર દીન
 પુરૂષોની જેમ હું ખે ભરાય તેવા જઠરની પૂત્તિજ કરી છે, વળી
 મેં ભોગવ્યું નથી, એટલુંજ નહીં પણ પુત્રાદિકને ભોગવવા પણ
 દીધું નથી. કીર્તિના હેતુવડે યાચકોને પણ ધન આપ્યું નથી, દીન,
 દુઃખી, નિરાધારનો ઉદ્ધાર પણ કોઈ દિવસ કર્યો નથી, તેથી હવે
 અવશ્ય હું મારો જન્મ સફળ થાય તેમ કરીશ.’ આ પ્રમાણે ક-
 લ્પના કરીને હું અહીં આવેલો છું. અરે પુત્રો ! મુનિનાં વચનો
 સાંભળવાથી ધનાદિના ધ્યાનમાં હું નિર્મમત્વ ભાવવાળો થયો છું.
 આ તેઓનો ઉપકાર છે. કૃપણતાના દોષથી અત્યાર સુધી જે કાળ
 ગયો તે બધો તો દુર્ગતિનું પોષણ થાય તેવી રીતે મેં ગુમાવ્યો છે.
 તમે સર્વને પણ દાન અને ભોગાદિકમાં હું અંતરાય કરનારો થયો
 છું; તમે તો સુપુત્રો હોવાથી મારા આશયને અનુકૂળ રહી અત્યાર
 સુધી કાળ વ્યતિત કર્યો છે; તેથી હે પુત્રો ! ધનાદિ સર્વ પાપના અધિ-
 કરણો હોવાથી તે સર્વને બહુ દુઃખદાયીપણે મેં સાધુમહારાજના
 ઉપદેશથી બાંધ્યા છે, તેથી હવે ધનાદિકનો સુપાત્રમાં વ્યય કર-
 વાની મારી ઇચ્છા છે. દાનાદિકથી રહિત ધન તો કેવળ અનર્થને
 ઉપજાવનારજ થાય છે, તેથી હવે દીન જનોનો ઉદ્ધાર, સુપાત્રનું

પોષણ, કુટંબી જનોની પ્રતિપાલના વિગેરે કરવાવડે હું ધનનું ઉત્તમ ફળ મેળવીશ; તેથી તમને પણ દાને અને ભોગાદિકમાં જ ઈચ્છા હોય તે મને કહેવી, તેને માટે સુખેથી ધન લેવું. આજથી તમને મારી અનુમતિ—રજા—આજ્ઞા છે. ફરીથી પૂછવું નહિ, હું તો હવે દાનાદિક સત્કાર્યમાંજ મશગુલ રહીશ. ”

આ પ્રમાણે કહીને તે ખોટા ધનકર્માં દિનજનો વિગેરે સર્વને ઈચ્છિત ધન આપવા લાગ્યો. વળી સીદાતા સ્વામિભાઈઓને તથા અન્ય યાચકોને તેની ઇચ્છાથી પણ અધિક આપવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે થોડાજ દિવસમાં આઠ કરોડ સોનામહોરો તે કપટી શ્રેષ્ઠીએ વાપરી નાખી. નગરમાં પણ ભારે વસો અને આભૂષણો પહેરીને સુખાસનમાં—પાલખીમાં અથવા તો રથમાં બેસીને તે બહાર નીકળતો. એક દિવસ તેના કાંઈ બાળ વયના પ્રિયમિત્રે તેને પૂછ્યું કે—“ અરે શ્રેષ્ઠિન ! હમણે તમારી આવી ઉદાર દાનવૃત્તિ, લાગવૃત્તિ તથા ભોગવૃત્તિ કેવી રીતે થઈ ? ” સારે પૂર્વે કહેલી કલ્પિત હકીકત કહીને તેણે ઉત્તર આપ્યો. તે સાંભળી કેટલાક ઉત્તમ જીવો બોલ્યા કે—“અહો ! નિઃસ્પૃહ એવા મુનિની દેશનાવડે કાણ પ્રતિબોધ પામતું નથી ? આમાં શું આશ્ચર્ય છે ? પહેલાના વખતની વાતો શાસ્ત્રમાં સાંભળીએ છીએ કે કાળકુમાર, દૃઢપ્રહારી, ચિલાતિપુત્ર, ધનસંચય શ્રેષ્ઠી વિગેરે પણ કુકર્મમાં મગ્ન થયેલા, કુમાર્ગે ગયેલા, કુમાર્ગનું પોષણ કરનારા, કુમતિથી વાસિત થયેલ અંતઃકરણવાળા, સાતે વ્યસન સેવવામાં તત્પર અને કૂર, મહાનિષ્ઠુર પરિણામવાળા હતા, છતાં તેઓ પણ મુનિમહારાજની દેશના સાંભળીને પ્રતિબોધ પામ્યા હતા અને તેજ જલમાં જૈન-ધર્મને આરાધી ચિદાનંદ પદને તેઓએ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તો આ

શ્રેષ્ઠીમાં તો એવો દોષ ક્યાં હતો ? માત્ર કૃપણપણું જ હતું, તે મુનિના ઉપદેશથી તેણે જાણ્યું; પણ આ શ્રેષ્ઠી ખરેખરો ધન્ય છે કે તેની આવી જન્મથી ચોટલી કૃપણતા નાશ પામી ! આપણા જવાની તેવી મતિ ક્યારે થશે ? 'આ પ્રમાણે ઉત્તમ જીવો તેની સ્તુતિ કરતા હતા. કોઈ વળી બોલતા હતા કે:—“આનું આયુષ્ય હવે અદ્વપ રહ્યું જણાય છે, જેથી જન્મનો સ્વભાવ પણ તેનો ફરી ગયો—સ્વભાવપાલટો થઈ ગયો. જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે જ્યારે જન્મની પ્રકૃતિ એકદમ પ્રયત્ન વિના ફરી જાય; ત્યારે આયુષ્ય અદ્વપ બાકી રહ્યું છે તેમ સમજવું.” આ પ્રમાણે જેના મનમાં જેમ આવતું તેમ સર્વ કાંઈ બોલતા; ઘણા માણસોના મોઢા બંધ કોનાથી થઈ શકે છે ?

હવે એક દિવસ તે ફટ ધનકર્મા રાજદરબારમાં ગયો, અને બહુ મૂલ્યવાળી ભેટ રાજ આગળ ધરીને રાજને પગે લાગી ઉભો રહ્યો. રાજ પણ નવી જાતની મહા મૂલ્યવાળી તેની ભેટ જોઈને બહુ રાજી થયો, અને આદરપૂર્વક તેને બોલાવીને કહેવા લાગ્યો કે— “અહો શ્રેષ્ઠી ! તમારા ચિત્તમાં આવી ઉદાર બુદ્ધિ ક્યાંથી થઈ ? પહેલાં તો લોકો હમેશાં તમારા કૃપણતાના દોષનીજ વાતો કર્યા કરતા હતા અને હમણાં તો ક્ષણે ક્ષણે તમારા દાન, ભોગ વિગેરેમાં ઉદારતાનીજ વાતો સંભળાય છે. આ કેવી રીતે બન્યું ? સાચે સાચું કહો.” એટલે તે ફટ શ્રેષ્ઠીએ પૂર્વે કહેલી કલિપત મુનિ મહારાજની દેશના વિગેરે પ્રતિબોધ થવાના કારણરૂપ થયા હતા તે વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો. રાજ પણ તેની વાત સાંભળીને ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—“અહો ! જીવની ગતિ અચિંતનીય છે. સર્વજ્ઞ વિના કાંઈ તે ગતિને જાણી શકતા નથી.”

આ પ્રમાણે કહીને ઉચિત સન્માન તથા પ્રાસાદ આપીને રાજ્યે કહ્યું કે—“અમારાં લાયક જે કાંઈ કામકાજ હોય તે સુખેથી કહેજો, મનમાં શંકા રાખતા નહિ.” વિગેરે કહી તેને સંતોષીને વિસર્જન કર્યો. તે પણ પ્રણામ કરીને ઉઠ્યો, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“અહો! દાનવડે શું થતું નથી? દાનથી કેવો પણ સાનુકૂળ થાય છે, તો પછી મનુષ્યની તો શી વાત?” આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે ઘેર આવ્યો. આ પ્રમાણે કુટ ધનકર્મા શ્રેષ્ઠીની દરેક ઘેર, દરેક રસ્તા ઉપર, દરેક ન્હાનાં મહોટાં ગામોમાં યાચકજનોએ યશ અને શોભા વિસ્તારી દીધાં; અર્થાત્ તે સર્વત્ર વિખ્યાત થઈ ગયો.

હવે જે ગામમાં મૂળ ધનકર્મા ગયેલ હતો, તેજ ગામમાં કાંઈ યાચક ફૂટ ધનકર્મા પાસેથી માગીને ઇચ્છાથી પણ અધિક ધન, વસ્ત્ર, આભરણાદિક મેળવીને ફૂટ ધનકર્માની પ્રશંસા કરતો પોતાને ગામ જવાની ઇચ્છાથી આવ્યો. રસ્તામાં એક શ્રેષ્ઠીની દુકાન ઉપર મૂળ ધનકર્મા બેઠો હતો અને વ્યાપારાદિકની વાતો કરતો હતો. તેની પાસેની દુકાનવાળાએ આ વસ્ત્રાભરણથી શોભતા યાચકને રસ્તે જતાં ઓળખીને બોલાવ્યો. તે યાચક પણ તેની પાસે આવીને ફૂટ ધનકર્માનાં યશને વર્ણવતો કહેવા લાગ્યો—“અરે અમુક શ્રેષ્ઠિન! લક્ષ્મીનો આશ્રય કરીને રહેલ લક્ષ્મીપુરનામના નગરમાં કર્ણ, બલિ વિગેરે દાનેશ્વરીને ભૂલાવી દેનાર, સાક્ષાત્ કુબેરના અવતાર જેવો, પુન્યનો બાણે કે સમુદ્ર એકઠો થયો હોય તેવો, બધા દાનેશ્વરીઓમાં અગ્રેસર ધનકર્મા નામે શ્રેષ્ઠી વસે છે. તેણે મારી જેવા ઘણાઓનાં દારિદ્ર્યને ફેડી નાખ્યા છે. વર્તમાન સમયમાં તો આવો દારિદ્ર્યને ચૂરનારો, ઇચ્છાથી

પણ અધિક દાન દેવાવાળો મેં કોઈ જોયો નથી, કે સાંભળ્યો પણ નથી. તેની મોતાએ તેને જ જાણ્યો છે. બધા દાતારના ગુણોથી શોભતો આ દાનેશ્વરી છે, આની જોડે દાનેશ્વરી કોઈ થયો નથી, તેમ કોઈ થશે પણ નહિ. શું તેનું વિશેષ વર્ણન કરું ? સાક્ષાત્ બ્રહ્મા પણ તેના ગુણો કહેવાને સમર્થ નથી. ” આ વાત પાસેની દુકાન ઉપર બેઠેલા મૂળ ધનકર્માએ સાંભળી. તે સાંભળતાંજ તેના ચિત્તમાં ચમત્કાર ઉત્પન્ન થયો, અને તે વિચારવા લાગ્યો કે—

“ અહો ! મારા નગરમાં ધનવંતે ધનકર્મા તો હું એકજ છું, એ નામવાળો બીજો કોઈ દેખ્યો નથી, તેમ સાંભળ્યો પણ નથી ! અને હું તો અહીં છું ! અથવા આ ધનકર્મા કોઈ બીજા ગામથી આવ્યો છે કે શું ? ” આ પ્રમાણે શંકાયુક્ત ચિત્તથી યાચકને તેણે પૂછ્યું—“તમે કહેલો ધનકર્મા કયે ગામથી આવેલો છે ? ” યાચકે કહ્યું—“આવેલ છે, આવેલ છે તેમ શું પૂછે છે ? તે તો તેજ ગામનો અમુક પોળનો રહેવાસી છે. રૂપમાં સાક્ષાત્ તમારી જેવો જ છે, ગુણોમાં તો દેવથી પણ વધુ અધિક વધારે છે. ” આ પ્રમાણેની યાચક પાસેથી હરીકત સાંભળીને તેના ચિત્તમાં મોટી ચિંતા ઉભી થઈ. “આ યાચક શું બોલે છે ? તે નગરમાં મારી જેવો બીજો કોઈ રહેતો નથી, તો પછી મારી પોળમાં તો તેવો કાણુ જ હોય ? ” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે ફરીથી પૂછ્યું—

“અરે યાચક ! તું જ બોલે છે, તે મારા ચિત્તમાં વાત બંધ બેસતી લાગતી નથી; તેથીજ હું વારંવાર પૂછું છું. ‘ભિખારીને સો જીભો હોય છે.’ તેથી કાણે કાણે જુદું જુદું બોલવું તે તમારી જાતિનો ધર્મ છે, તેથી હું તને ફરી પૂછું છું કે—‘તું જ બોલે છે તે તે કોઈને મ્હોડેથી સાંભળ્યું છે ? અથવા તે પોતેજ તે દેખ્યું છે ?

અથવા ભાંગ પીને અસ્તવ્યસ્ત બોલે તેમ તું ખોટું બોલે છે ? કારણ કે તેં કહેલ પોળનો તો હું જ અગ્રેસર છું. મારી જટલું ધન તથા વ્યાપારાદિકથી યુક્ત મારી સરખી ધૂરાને ધારણ કરનાર આખા નગરમાં પણ બીજા કાંઈ મેથી, તો પછી તે પોળમાં તો ક્યાંથીજ હોય ? અમુક કાર્યપ્રસંગે હું અત્રે આવ્યો છું, હજુ મને આવ્યાને થોડા દિવસોજ થયા છે, તેથી તારી કહેલી વાત કેવી રીતે સંભવે ?” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે યાચક બોલ્યો— “શું કરવા નક્કમો વિવાદ કરો છો ? અમે યાચકો તો હમેશાં સાચુંજ બોલનારા હોઈએ. જેવું જોઈએ તેવુંજ બોલનારા છીએ. હૃદયમાં કાંઈ અને મુખમાં કાંઈ તેમ ભિન્ન આશયથી વર્તવું અને બોલવું તે ગુણ તો વિધાતાએ તમારીજ જાતિને આપેલો છે. જે તમને મારી વાત સાચી ન લાગતી હોય તો ત્યાં જઈને જુઓ, એટલે સર્વ જણાશે. પરંતુ નગરમાં ભમતાં મેં એમ પણ સાંભળ્યું હતું કે—‘આ ધનકર્મા પહેલાં તો બહુજ કૃપણ હતો અને હમણા તો દાનગુણવેડે તેના જેવો કાંઈ પણ જણાતો નથી.’ તેથી કે શ્રેષ્ઠિન ! મેં જ સર્વે કહ્યું છે તે સાચુંજ જાણજે. અસલ બોલવાથી મને શો ફાયદો ? મેં તો જેવું દેખ્યું છે તેવુંજ કહ્યું છે, તેમાં સંદેહ કરવા જેવું નથી. મેં કહ્યું તેથી ન્યૂનાધિક હું કાંઈ પણ જાણતો નથી. તમારું કલ્યાણ થાઓ. હું હવે જઈ છું.” આમ કહીને તે યાચક ચાલતો થયો.

શ્રેષ્ઠી ધનકર્મા ઉપરની બધી વાત સાંભળીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આ બધી વાત તો ઉત્પત્તિ જેવી છે, કાંઈ રીતે સંભવી શકે તેવી નથી, વળી કેવળ અસલ હોય તેમ પણ જણાતું નથી, કાંઈક વધારે ઘટાડે હશે, પણ મૂળથી અસલ હોય તેમ

લાગતું નથી, તેથી હવે હું તાકીદે જઈ. જે કામ હશે તો ફરી-
વાર પાછો આવીશ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને દિવસ થોડો બાકી
હતો તેવામાં તે રસ્તે પડ્યો. માર્ગે કોઈ ગામમાં તે સુતો, પણ
રાત્રીમાં માનસિક ચિંતાના યોગથી તેને નિદ્રા આવી નહિ. હઃ-
ખમાં-સંતાપમાં રાત્રી વ્યતીત કરીને પ્રભાતે પોતાના ગામ તરફ
આલ્યો. કપટી ધનકર્માને દૈવપ્રયોગથી તેના આગમનની પહે-
લેથી જ ખબર પડી ગઈ, તેથી દ્વારપાળેને તેણે કહી રાખ્યું કે-
“અરે સેવકા ! હાલ આ ગામમાં બહુરૂપી ધૂતારાઓ ઘણા આ-
વેલા છે. અનેક પ્રકારની ધૂતકળા કેળવીને તેઓ લોડાને છેતરે છે.
તેમાં વળી કેટલાક તો કોઈ ઘરધણીના જીવું જ રૂપ કરીને ઘરમાં
પ્રવેશીને ઘરમાંથી લક્ષ્મી વિગેરે સાર વસ્તુઓ ઉપાડી બચે છે,
તેથી સાવધાનપણે રહેજો. કોઈ અજાણ્યો માણસ ઘરમાં આવે તો
તેને વારજો-અટકાવજો, પેસવા દેશો નહિ.”

મધ્યાહ્ન લગલગ મૂળ ધનકર્મા પોતાને ગામ આવ્યો અને
લોકોએ નગરમાં પ્રવેશ કરતો તેને જોયો. તેને જોઈને અંદર અંદર
કાનની પાસે આવીને તેઓ કહેવા લાગ્યા-“અરે ! આજે વળી
ધનકર્મા મૂળ વેષ વિગેરે પહેરીને પગે ચાલતો ક્યાંથી આવે છે ?”
તે સાંભળીને બીજો બોલ્યો-“આ ધનકર્મા નથી, ધનકર્માની જ-
વાજ રૂપવાળો કોઈ મુસાફર આવતો જણાય છે.” પેલાએ કહ્યું-
“તું સાચું કહે છે ! કારણ કે મેં આજે સવારે જ સુખાસનમાં
બેઠેલા ઘણા સેવકાથી પરિવૃત્ત થયેલા ધનકર્માને આ રસ્તે જતાં
જોયો છે.” ત્યારે ત્રીજો બોલ્યો-“ધનકર્મા તો આજ છે; કારણ કે
આને જોતાં જોતાં મારો આખો જન્મારો પૂરો થઈ ગયો. જે આ
ધનકર્મા ન હોય તો આપણે સરત કરીએ.” આ પ્રમાણે વિવિધ

પ્રકારની વાતો થયા લાગી. મૂળ ધનકર્માએ તેમાંથી કટલીક થોડી થોડી સાંભળી. તે સાંભળીને તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“કાંઈક આમાં કારણુ તો લાગે છે; પણ પહેલાં એકવાર મારે ઘેર જઈ ઘરમાં પ્રવેશી, સ્વસ્થ થઈને પછી આ બાબતમાં તપાસ કરીશ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરેતો ઉતાવળો તે ઘરના આંગણ પાસે આવ્યો પણ તેને દેખીને કોઈ નોકર ઉભો થયો નહિ, તેમ તેને પ્રણામ પણ કર્યા નહિ. આ પ્રમાણે દેખવાથી ‘આ શું ?’ એમ વિચારતો તે ઘરમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યો, ત્યારે નોકરોએ તેને કહ્યું—“ક્યાં જાઓ છો ? કોના ઘરમાં પેસો છો ?” આ પ્રમાણે સાંભળીને ચમત્કાર પામેલ ધનકર્મા બોલ્યો—“અરે અમુક ! અરે ભાઈ ! શું તું મને પણ બોળખતો નથી ? અરે મારી નોકરીમાં રહ્યા તને તો ઘણા વર્ષ થઈ ગયા. આજે તમારા બધાનો આમ વિપર્યાસ કેમ થઈ ગયો છે ?” સેવકોએ કહ્યું—“જ, જ, બીજે ઠેકાણે ધૂર્તકળા કેળવજે. અમે તો જાણીએ છીએ. જાણેલા ગ્રહ પીડા કરી શકતા નથી.” શ્રેષ્ઠીએ તે સાંભળી કહ્યું કે—“શું તમે બધા સ્વામીદ્રોહી થઈ ગયા છો ? સાત, આઠ, દશ દિવસમાં તો વિસ્મૃતિ પામી ગયા કે જથી તમે તમારા શેઠને પણ બોળખતા નથી.” સેવકોએ કહ્યું—“કોનો સ્વામી ? કોણ તારા સેવકો ? અમારા સ્વામી તો ઘરની અંદર બહુ આનંદથી લહેર કરે છે, તે ચિરંજીવી—આયુષ્માન છે. તું તો કોઈ ધૂતારે ધૂર્તકળાવડે ઘરને લુંટવા આવ્યો છે. જે અમારા સ્વામી આ વાત જાણશે તો તારી માઠી ગતિ કરાવશે.” આ પ્રમાણે વાદવિવાદ થતો સાંભળીને પાડોશીઓ આવ્યા. તેને દેખીને શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું—“અરે કલાણા ભાઈ ! અરે જુઓ, જુઓ ! તમને તે દિવસે અમુક કાર્ય કહીને અમુક ગામે

હું ગયો હતો. તે કાર્ય સંપૂર્ણ કરીને હું તરતજ અહીં પાછો આવ્યો છું. આ ઘણા વખતના પરિચિત મારા સેવકો મને ઝાળખતાજ ન હોય તેમ વર્તે છે, અને મને ઘરમાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી. ” આ પ્રમાણેનાં તે શ્રેણીનાં વચન સાંભળીને તે સર્વે પણ વિચારમાં પડી ગયા. “આ ધનકર્મા કોણ ? ઘરની અંદર છે તે કોણ ? આ જ કહે છે તે પણ સાચું લાગે છે. ઘરની અંદર રહેલ પણ સાચો જણાય છે, આ બેની વચ્ચે કયો ધનકર્મા સાચો અને કયો ખોટો ? અતિશય જ્ઞાની વગર આ વાતનો ભેદ કોણ જાણે ? ” સ્થાપછી તેમાંથી એક બોલ્યો કે—“ઘરની અંદર રહેલ શ્રેણીને બહાર લાવીને બંનેનો સંયોગ કરી મેળવણી કરી જોઈએ, તો સત્યાસત્યની તરત પરીક્ષા થશે. ” તે સાંભળીને કાંઈ ખોટા ધનકર્મા તરફથી મળેળ ખાનખાન તથા તેનાં મિષ્ટ વચ્ચનોથી તુલ થયેલા તેને આધીન થયેલા બોલી ઉઠ્યા કે—“આ ધનકર્મા કોણ છે ? ધનકર્મા તો ઘરમાં રહીને આનંદ કરે છે. આ તો કાંઈ ધૂતારો અહીં આવેલો જણાય છે. ” ત્યારે કાંઈ પુદ્ધિવંત તત્ત્વ-આહી બોલ્યો કે—“ભાઈઓ ! મને તો આ બહાર ઉભેલો ધનકર્માજ સાચો લાગે છે, કારણ કે પ્રકૃતિ અને પ્રાણ સાથેજ જાય છે. કાંઈને તત્ત્વજ્ઞાનના શ્રવણથી પ્રતિષ્ઠા થાય, અને કાંઈ રીતે સ્વભાવમાં પરિવર્તન થાય, પણ મૂળથી તેનો સ્વભાવ ફરી જતો નથી. આ ધનકર્મા તે મૂળ પ્રકૃતિવાળો ધનકર્મા દેખાય છે. પ્રકૃતિથી તેનામાં ફેરફાર થયો હોય અથવા તે ફરી ગયો હોય તેમ દેખાતું નથી. ગુરુમહારાજના ઉપદેશના શ્રવણથી કૃપણ પણ દાનાદિક આપે છે, તો પણ તે યોગ્યાયોગ્યનો ભેદ પાડીને આપે છે, જેમ તેમ પોતાનું દ્રવ્ય ઉઠાવી નાખતો નથી. મોટા કષ્ટવડે અને મહા

પાપનાં કાર્યો કરે ત્યારે દ્રવ્ય મળે છે. તેનો વ્યય કેમ કરવો તે તેનું જ હૃદય જાણે છે. દાન દેવું તે મરણ બરોબર લોકોમાં ગણાય છે. ઘરમાં રહેલ ધનકર્મા તો જીવી રીતે વૈરીના હાથમાં દ્રવ્ય આવે ત્યારે તે ગમે તેની પાસે વિચાર કર્યા વગર લુટાવે છે તેમ આ બધું દ્રવ્ય લુટાવે છે. તેથી મારા અંતઃકરણમાં તો આ બહાર ઉભેલોજ ધનકર્મા સાચો જણાય છે.”

આ પ્રમાણે બહાર થતો કાળાહળ સાંભળીને ધનકર્મા શ્રેઠ્ઠીનો માટો પુત્ર બહાર આવ્યો, તેને જોઈને મૂળ ધનકર્માએ તેને કહ્યું કે—“અરે પુત્ર! ઘરમાં તે કોને સંબંધી રાખેલ છે?” આ પ્રમાણે તેને બોલતો સાંભળીને તે પુત્ર પણ વિભ્રમમાં પડ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“આ શું ઉપાધિ ઉભી થઈ?” આ પ્રમાણે વિચારતો તે મૌન ધારણ કરીને ઘરમાં ગયો, અને ફૂટ ધનકર્માને બધો વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. તે પણ તરતજ ઉઠ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—“મેં ગઈ કાલેજ નહોતું કહ્યું કે ગામમાં બહુ ધૂતારા આવેલા છે? તેમાંથી આ કોઈ ધૂતારો અહીં આવ્યો હશે; પણ અસત્ય ક્યાં સુધી ટકશે—તેનો નિર્વાહ ક્યાં સુધી થશે?” આ પ્રમાણે બોલતો તે બહાર આવ્યો. સેવકો બધા તેને જોઈને ઉભા થયા. ફૂટ ધનકર્માએ મૂળ ધનકર્માને કહ્યું કે—“અરે! તું ક્યાંથી આવ્યો છે? અરે ધૂતારા! તું કોના ઘરમાં પ્રવેશ કરવા ઈચ્છે છે?” તે સાંભળી મૂળ ધનકર્મા બોલ્યો—“હું જ આ ઘરનો સ્વામી છું, મેં આ સંપત્તિ બહુ કષ્ટવટે મેળવેલી છે. પણ તું કાણ છે? ધૂતારા કળાથી મારા ઘરમાં પેસીને માફ ધન આ પ્રમાણે તું કેમ લુટાવે છે? હવે તું આમ બહાર નીકળી બજારમાં સાચો ન્યાય કરનાર વ્યાપારીઓના પંચ પાસે ચાલ, જ્યાં આપણા સાચા

ખોટાની પરીક્ષા થઇ જશે. ચોરની ગતિ મોર જેવીજ થાય છે.” તે સાંભળી કૂટુંબનકર્માએ કહ્યું કે—“ધરમાં હોય તે સાચો, બહાર રખડતો હોય તે ખોટો, તે વાત સર્વે જાણે છે. તે હકીકત સ્પષ્ટ છે; તેથી હું તો રાજાજી પાસે જઇને, તારું ધૂતારાનું મોઢું લાંગી નાખી, સર્વ સભા સમક્ષ તને ખોટો ઠરાવી ગધેડા ઉપર બેસાડી આ દેશમાંથી બહાર કઢાવી મૂકીશ—દેશનિકાલ કરાવીશ.”

આ પ્રમાણે વિવાદ કરતાં તેઓ બજારમાં આવ્યા અને ન્યાય કરનારાઓને બોલાવીને તેઓની આગળ બંનેએ પોત-પોતાની વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી બજારમાં બેસનારા બધા વ્યાપારીઓ વિગેરે ચમત્કાર ઉપજે તેવી વાત હોવાથી આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમાં જ્યાં દુર્જન હતા તેઓ તો તે ધનકર્માને દેખીને આનંદ પામ્યા, પણ જ્યાં સર્જન હતા તેઓ ખેદ પામતાં બોલવા લાગ્યા કે—“અરે : (સંસારમાં કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે. કર્મની વિષમ એવી ઉદયની સ્થિતિ જિનેશ્વર અને જિનાગમ વગર અન્ય કોણ જાણી શકે તેમ છે ? અરે ભવ્ય જીવો ! જુઓ, કર્મપરિણામ રાજા મનુષ્યોને કેવા કેવા નાટક નચાવે છે ?” ન્યાય કરનારા સર્વે તે બંનેને જોઇને વિસ્મય પામ્યા અને બોલવા લાગ્યા કે—“આ બંનેમાં એક રામમાત્ર પણ ન્યૂનાધિકપણું નથી, તેથી શું કરવું ?” તે સાંભળી એક નિપુણ શ્રુતિવાળો બોલ્યો—“આના પુત્રાદિક સ્વજન પુરૂષોને પૂર્વે અનુભવેલા ક્રોધતાદિક પૂછો. જે તે સંકેતો બરાબર કહે તે સાચો ધનકર્મા સમજવો, બીજો ખોટો સમજવો.” મહાજનોએ તે પ્રમાણે કર્યું, ત્યારે મૂળ ધનકર્માએ સ્વાનુભૂત સંકેતાદિક કહ્યો, ત્યારે કૂટુંબનકર્માએ પણ દેવીની સહાયથી ચૂડામણિ શાસ્ત્રદ્વારા જાણીને સર્વે સંકેતો સારી રીતે

કહી દીધા. આ પ્રમાણે થવાથી સર્વે વ્યાપારીઓ પણ સરખી સંકેતોની પૂત્તિ સાંભળીને ભય પ્રતિજ્ઞાવાળા થયા. “અરે! સરખા આકારવાળા, સરખા હાવભાવવાળા અને સરખું બોલનારાઓમાંથી કયા ઉપાયવડે સાચા ખોટાનો ભેદ શોધવો? તેથી જ્યાં સુધી સાચા ખોટાની સત્ય પરીક્ષા ન થાય ત્યાં સુધી બંનેમાંથી એકએ ઘરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ.” આ પ્રમાણે મહાજને બળાત્કારે તે બંનેને ઘરમાં પેસતા રોક્યા, તેથી તે બંને જુદે જુદે સ્થળે રહેતાં હમેશાં સવારે ઉઠીને જુદી જુદી રીતે તેઓ કલેશકંકાસ કરવા લાગ્યા. હમેશાંના કળહથી કંટાળીને લોકોએ ફરીથી એકઠા થઈ તેઓને કહ્યું કે—“તમે બંને રાજ્યદ્વારે જાઓ. ત્યાં રાજના પ્રતાપથી તથા તેના અધિક પુણ્યતેજના બળથી સાચા ખોટાનો વિવરણ તરતજ થઈ જશે.”

આ પ્રમાણે મહાજને મળીને કહ્યું, તેથી તેઓ રાજ પાસે ગયા. રાજ પાસે જઈ તેને નમસ્કાર કરીને પોતપોતાનું દુઃખ નિવેદન કરીને બંને ઉભા રહ્યા. રાજ પણ પૂર્વની માફકજ સમાન આકૃતિવાળા અને સમાન બોલનારા દેખીને મુઝાણો, એટલે તેણે મંત્રીઓને હુકમ કર્યો કે—“આ બંનેનો ન્યાય કરી આપો.” મંત્રીઓએ પણ તેઓનો ન્યાય કરવામાં વિવિધ પ્રકારની વચન રચનાઓવડે તેઓ ભૂલાવો ખાઈ જાય તેવાં દષ્ટાંતો પૂછ્યા, અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા, વાક્યની રચનાઓ કરી ભયાદિક દેખાડ્યા, પણ તરૂણીનાં કટાક્ષો નપુંસક ઉપર જેમ નિષ્ફળ જાય, તેમ તે મંત્રીઓનાં સર્વે પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયાં. ત્યારે તેઓ પણ વિચારમાં મૂક થઈ ગયા અને રાજ પાસે જઈને બોલ્યા કે—“સ્વામિન! અમારામાં જેટલો બુદ્ધિનો વિલાસ છે, તેટલો બધો તો આ બંનેમાંથી સત્ય

અસત્યનો નિર્ણય કરવા માટે અમે વાપર્યો, પણ કોઈ પ્રકારનો નિર્ણય અમે કરી શક્યા નથી. આજ દિવસ સુધી અમે ધરાવેલ અમારી બુદ્ધિનો ગર્વ પણ નિષ્ફળતા પામ્યો છે.” આ પ્રમાણે મંત્રીઓનાં વચનો સાંભળીને વિષાદપૂર્વક રાજાએ કહ્યું કે—“જે આપણી સંભામાં આ બંનેનો નિર્ણય ન થઈ શકે, તો તો મારી મહત્વતામાં ખામી આવે, તેથી હવે શું કરવું ?” તે સમયે કોઈએ કહ્યું કે—“સ્વામિન ! ‘બહુરતા વસુધરા’ કહેવાય છે, આ તમારું નગર ઘણું મોટું છે, તેથી તેમાં કોઈક તો દેવોએ આપેલ વરદાનવાળો, અતુલ ચતુરાધવાળો, ચારે બુદ્ધિનો ધણી, બહુ પુણ્યના સમૂહવાળો પણ હશે; તેથી આખા નગરમાં કોઈ અદ્ભૂત વસ્તુ આપવાના ઠરાવથી પડહ વગડાવો, જેથી આપના પુણ્યબળવડે કોઈ તેવો પુરુષરત્ન પ્રગટશે, કે જે આ બંનેનો ભેદ પ્રગટ કરશે અને તમારી અને રાજ્યસભાની મહત્વતા વધારશે.”

આ પ્રમાણેની તેની વાણી સાંભળીને રાજાએ તરતજ આતુરતાથી કહ્યું કે—“જે કોઈ બુદ્ધિશાળી અતિ પ્રજ્ઞાવંત પુરુષશ્રેષ્ઠ આ બંનેનો સત્યાસત્યનો વિભાગ કરીને નિર્ણય કરી આપશે, તેને બહુ ધન સહિત આ ધનકર્માની પુત્રી પરણાવવામાં આવશે.” આ પ્રમાણે આખા નગરમાં રાજાની આજ્ઞાથી પડહ વગડાવવામાં આવ્યો. પડહ વાગતો વાગતો ત્રિપથ, ચતુષ્પથ વિગેરે બબરોમાં ફરતો ફરતો જે રથગે ધન્યકુમાર વસતા હતા ત્યાં આવ્યો. ગોખમાં ઉભેલા ધન્યકુમારે તે પડહ સાંભળીને જરા હસીને પોતાના સમાજનો પ્રત્યે કહ્યું કે—“રાજાની આવડી મોટી સભામાં કોઈએ પણ આ બંનેનો નિર્ણય ન કર્યો ?” સભ્યોએ કહ્યું કે—“સ્વામિન ! તમારી જેવા અતુલ બુદ્ધિવાળા સિવાય બીજા

કોણ તે કરી શકે ? ' આ પ્રમાણે સાંભળીને ધન્યકુમારે તે પકડ
છળ્યો અને તેને આગળ જતો અટકાવીને તેઓ તરતજ રાજ
પાસે ગયા. રાજા તો તે ખબર સાંભળીનેજ બહુ હર્ષપામ્યો અને
તેણે મનમાં તરતજ નિર્ણય કર્યો કે—“ખરેખર આ પુણ્યશાળી
ધન્યકુમાર આ બંનેનો સ્કેટ જરૂર કરશે.” ધન્યકુમારને
રાજાએ સલામો આવતા જોયા, એટલે તેને બહુમાન આપીને પો-
તાની પાસે બેસાડ્યા અને બધી હકીકત નિવેદન કરી. ધન્યકુમારે
સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ જગતમાં સત્ય
ધર્મ જેવો બીજો કોઈ પણ ધર્મ નથી, તેજ ખરેખરો વિશ્વાસ
કરવા લાયક છે. અહીં આ બંનેનો વિભાગ કોઈએ કર્યો નહિ, પણ
સત્ય ધર્મજ સત્ય અસત્યનો વિભાગ કરશે. પ્રથમ આ બંનેને
સ્નાન કરાવીને તેમી પાસે દિવ્ય કરાવણું પડશે, તેથી જ સાચો
હશે તે તરતજ દિવ્ય કરી શકશે, બીજો કરી શકશે નહિ.” આ
પ્રમાણેની ધન્યકુમારની વાણીને રાજાએ પ્રણ અનુમોદન આપ્યું.
પછી ધન્યકુમારે એક ગ્રીણ માળવાવાળી ઝારી મંગાવી; અને
સલામનાં મધ્યમાં તેનું સ્થાપન કર્યું. લાખો લોકો આનો ન્યાય
જોવા ત્યાં એકઠા થયાં. બંને ધનકર્માને સલામો લાવવામાં આવ્યા
અને રાજા પાસે ઉભા રાખવામાં આવ્યા. તે વખતે ધન્યકુમારે
ઉભા થઈને તે બંનેને કહ્યું કે—“તમે બંને સ્નાન કરી સ્વચ્છ વસ્ત્રો
પહેરીને સલામો તાણી દે આવો.” તેઓએ તે પ્રમાણે કર્યું અને
રાજ્યસલામો આવ્યા, એટલે ફરીથી ધન્યકુમારે તેને કહ્યું કે—
“તમારા બેમાંથી જે કોઈ ધર્મના પ્રભાવથી આ ઝારીની નળીના એક
મુખેથી પ્રવેશીને બીજા મુખેથી બહાર નીકળશે તે સાચો ધનકર્મા
ગણાશે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને ખોટો ધનકર્મા મનમાં આનંદ

પામ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“બહુ સાડું થયું. દેવીના બળથી હું તે નળીમાં પેશીને બહાર નીકળીશ અને સાચો ઠરીશ. પછી તે ઘર, તે ધન અને સર્વ માડું જ થશે.” મૂળ ધનકર્મા તો તે સાંભળીને ચિંતામાં પડ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“આ અતિ નાના નાળવામાં પેસવું અને નીકળવું એ બંને દુષ્કર છે, આ ન્યાયથી માડું શું થશે?” આ પ્રમાણે તે ચિંતામાં પડ્યો. વળી ફરીથી ધન્યકુમારે કહ્યું કે—“અરે દેવી અને દેવો ! જો હું સાચો ધનકર્મા હોઉં તો આ પોલાણવાળી નળીમાં પેસવાની અને નીકળવાની મને શક્તિ આપો. આ પ્રમાણે કહીને બંનેએ દિવ્ય કરવું. તેમ કરવાથી જ સાચો હશે તે તરતજ જણાઈ આવશે.” આ પ્રમાણે કહીને ધન્યકુમાર બોલતાં બંધ રહ્યા, કે તરતજ ખોટો ધનકર્મા તો દેવીની સહાયથી તે પોલાણવાળી નળીમાં પેશીને બહાર નીકળ્યો. બહાર નીકળીને જોયો તે રાજના પગને સ્પર્શ કરવા ગયો કે તરતજ ધન્યકુમારે તેને ચોટલીએથી પકડીને શેષ્ટી રાખ્યો, કારણ કે વ્યંતરાધિષ્ઠીત શરીરવાળો માણસ શિખાતું ગ્રહણ થતાં આગળ ચાલતો શક્તિમાન રહેતો નથી. ધન્યકુમારે પછી રાજને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ તમારો ચોર છે, અને પેલો સાચો ધનકર્મા છે. આ કોઈ દેવ અગર દેવીના બળથી નળીમાં પેશીને નીકળી શક્યો છે, પરંતુ તે ખોટો છે. આ બધી વિડંબના આ કપટીએ કરી છે. બીજાના ઘરની લક્ષ્મી વાપરી નાખી છે અને પોતાની જાતને છુપાવી છે.” આ પ્રમાણે ધન્યકુમારનાં વાણી સાંભળીને રાજાએ ચોરને ઝાળખ્યો, અને પોતાના સેવકોને તેને મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો. રાજસેવકોએ તરતજ તેને પકડ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“હવે આપણું કપટ ચાલશે નહિ. મૂળ

મારું સ્વરૂપ પ્રગટ કરીશ તો જીવી શકીશ, નહિતો જીવી શકીશ નહિ. પછી પોતાની માયા નિષ્કૂળ થવાથી અને બુદ્ધિ મંદ થવાથી તે બંદીવાને શ્રેષ્ઠી ધનકર્માનું રૂપ ત્યજી દઇને તૈરતજ મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું અને સભામાં રહેલ સર્વના સાંભળતાં બોલ્યો કે—“સર્વે લોકો મારું કથન સાંભળો. ઘણા દિવસો પહેલાં અમારો ચારણોનો એક મેળો મળ્યો હતો. પોતપોતાની વાચાળતા અને કૌશલ્યતા પ્રકટ કરેવાના સમયે કાંઈએ કહ્યું કે—‘આ બધાની કહેલી કળા ત્યારેજ સાચી મનાય, કે જ્યારે આમાંથી કાંઈ પણ ચારણ અમિત ધનવાળા ધનકર્માને ઘેર જઈને તેની પાસેથી એક દિવસનો આપણી જાતિસંમેલનમાં ચાલે તેટલા ભોજનનો ખર્ચ મેળવે.’ આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળી મેં પ્રતિજ્ઞા કરી કે—‘જો ધનકર્મા પાસેથી આપણા સમુદાયને એક દિવસનું ભોજન થાય તેટલું ધન લાવું તોજ આ સમુદાયમાં એકઠા થયેલા દ્રવ્ય-માંથી મારો ભાગ મારે લેવો, નહિ તો લેવો નહિ.’ આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને ધનકર્માને ઘેર જઈ આશીર્વાદ દઇને મેં એક દિવસના ભોજનનો ખર્ચ માગ્યો, એટલે તે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—‘આજ સમય નથી, આવતી કાલે આપીશ.’ વળી બીજા દિવસે હું ગયો ત્યારે કહ્યું કે—‘કાલે આપીશ.’ આ પ્રમાણે કહેતાં તેને સાંભળીને હું ત્રીજા દિવસે ગયો, પણ ઉત્તર તેજ મળ્યો કે—‘કાલે આપીશ.’ આ પ્રમાણે મેં અનેક દિવસો સુધી તેની પાસે યાચના કરી, પણ કાંઈ મળ્યું નહિ. ચારણના સમૂહમાં હું પ્રતિજ્ઞામુદ્ધ થવાથી બધા મારી મશ્કરી કરવા લાગ્યા, ત્યારે મેં વિચાર કર્યો કે—‘મેં આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને મારી મોટાઈ ગુમાવી ! પણ આવી રીતે મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય, તો પછી જીવવું નકામું છે.’ આ પ્રમાણે

વિચાર કરીને આ અતિશય કૃપણ પુરુષની નહિ ભોગવાતી લક્ષ્મીને ભોગમાં લાવવા માટે મેં ચંડિકાદેવીની આરાધના કરી; ઘણા ઉપવાસ અને ઘણા ક્વેશ-દુઃખ મેં સહન કર્યો, ત્યારે તે દેવી મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ. તેણે મને જવું રૂપ કરવું હોય તેવું કરી શકવાનો વર દીધો. તેટલામાં શ્રેષ્ઠી બીજે ગામ ગયા, તે લાગ મળવાથી શ્રેષ્ઠીનું રૂપ કરીને હું તેના ઘરમાં પેસી ગયો. તેના ઘરમાં રહીને મેં તેની લક્ષ્મીનું સાર્થક કર્યું. તેમાં પણ મેં તે તેનું જ નામ અને યશઃકીર્તિ વધાર્યા છે. દુઃખી પ્રાણીઓનો જ મેં ઉદ્ધાર કર્યો છે, તેમાં પણ પ્રુણ્ય તે તેને જ છે. લોકોમાં પણ કહેવત છે કે-‘જનું અન્ન તેનું પ્રુણ્ય.’ મેં તે માત્ર તેના ઘરનું ભોજન કર્યું છે, તેના અંતઃપુરાદિકમાં પણ મેં કાંઈ પણ અનુચિત કાર્ય કર્યું નથી, કે જેનાથી હું રાજનો કે ધર્મનો દોષપાત્ર થાઉં. મેં તે તે ધનકર્મા શ્રેષ્ઠીનું જ નામ અને કીર્તિ વધાર્યા છે. આમાં મારો શું દોષ છે કે જેથી મહારાજ મને વધની આજ્ઞા ફરમાવે છે?” આ પ્રમાણે તે ભાટનાં વચન સાંભળીને રાજદિક સર્વે સલાજનો વિરમયપૂર્વક હસવા લાગ્યા અને ખોલ્યા કે-“અરે ચારણ ! તે બહુ સારું કર્યું. આ શેઠના કૃપણતારૂપી રોગનો તારી વિના કોઈ બીજો ઉત્તમ વૈદ્ય મળત નહિ. આવા કૃપણોને આવીજ શિક્ષા ધટે છે, આમાં તારો કાંઈ પણ દોષ જણાતો નથી.” રાજએ પણ કોપ ત્યજી દઈ પ્રસન્ન થઈને તે ચારણને બંધનથી મુક્તવ્યો અને તેને યથોચિત પ્રીતિદાન આપીને વિસર્જન કર્યો. તે યાચક પણ ઈચ્છિત ધન પ્રાપ્ત થવાથી ધનકર્મા શ્રેષ્ઠોને આ પ્રમાણે શીખામણ આપવા લાગ્યો કે-“અરે શ્રેષ્ઠિન્ ! હવે ફરીથી કોઈ વખત ભાટ ચારણ, યાચક સાથે વિરોધ કરસો નહિ, વળી હૃદયને દયા, દાન

વિગેરેથી કોમળ રાખજો. કૃપણતા તો આશવ અને પરશવ ખતેમાં કેવળ દુઃખનાંજ કારણભૂત છે. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—‘ધનને ભોગવવું અને આપવું, પણ તેનો સંગ્રહ કરવો નહિ. કીડીઓ બહુ ધાન્યનો સંગ્રહ કરે છે, તો તેતર પક્ષીઓ તે ખાઈ બચે છે.’ આ પ્રમાણે તે શ્રેષ્ઠીને શીખામણ આપીને તે ચારણ ચાલતો થયો. શ્રેષ્ઠી પણ લાજથી નીચું મુખ કરી રાજાને નમસ્કાર કરીને લક્ષ્મી તથા ઘર મળવાથી સંતોષિત અંતઃકરણવાળો થઈ ઘણા માણસો સહિત પોતાને ઘેર ગયો. વિકટ સંકટમાંથી છુટે ત્યારે કોને આનંદ થતો નથી ? શ્રેષ્ઠીએ ઘેર ગયા પછી રાજાનાં વચનને અને પોતાની ઉપરના ઉપકારને સંભારીને દુષ્ટોને શંકામાં નાખનાર એવા ધનસાર શ્રેષ્ઠીના નાના પુત્ર ધન્યકુમારને બહુ હર્ષ અને ઉત્સવપૂર્વક પોતાની ગુણુમાલિની નામની પુત્રી પરણાવી અને બહુ ધન વસ્ત્રાદિક પણ આપ્યાં.

હવે ધન્યકુમાર કેટલાક દિવસ સુધી ત્યાં રહ્યા પછી રાજા દિકની રજા લઈને છ ભાષાઓથી શૈભતા શ્રીરાગની જેમ છ પ્રિયાઓ (સૌભાગ્યમંજરી, સુભદ્રા, ગીતમાળા, સરસ્વતી, લક્ષ્મીવતી, ગુણુમાલિની) સહિત રાજગૃહી નગરી તરફ ચાલ્યા. રસ્તે ઘણાં રાજાઓનાં ભેટણાં સ્વીકારતા અને કૃપા મેળવતા અનુક્રમે રાજગૃહીના ઉપવનમાં આવ્યા. શ્રેણિક મહારાજ ચરના મુખથી ધન્યકુમારનું આગમન સાંભળીને ચતુરંગી સેના સહિત તેમને લેવા માટે તેની સામે ગયા. જમાઈને હર્ષપૂર્વક ભેટીને કુશળવાર્તા પૂછી અને મોટા મહોત્સવપૂર્વક તેમને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. નગરજનોએ અતિ અદ્ભૂત પુણ્યના સમૂહરૂપ તેને આવતાં દેખીને ગૌરવપૂર્વક તેના વખાણ કર્યાં. ભર્તારનું આગમન સાંભળીને

પિતાને ઘેર રહેલી સોમશ્રી અને કુસુમશ્રી બંને આવીને ભતારના ચરણને નમસ્કાર કરી અંતઃપુરમાં રહેલી દેવાંગનાઓને પણ રૂપમાં જીતે તેવી છ સપત્નીઓને મળી. પરસ્પર કુશળ આલાપ પૂછ્યા પછી શાલિલદ્રની બહેન સુમદ્રા પાસેથી ધન્યકુમારનું આપું ચરિત્ર સાંભળીને તેઓ બહુ આશ્ચર્ય પામી અને આનંદિત થઈ. તે બંને અને સાથે આવેલ છ મળી આઠ સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ અને આઠ ઋદ્ધિઓ સાથે યોગી વિલાસ કરે તેમ તે આઠે પત્નીઓ સાથે દોઢાંદુક દેવની જેમ ધન્યકુમાર વિલાસ કરવા લાગ્યા. તે મહા ભાગ્યશાળીને વિદેશમાં જ્યાં સુખ ન મળે ત્યાં પણ કિર્તિ, શ્રી અને ભોગોપભોગ મળ્યા. પુણ્યવંત ભાગ્યશાળી જીવને શું નથી મળતું ? સર્વ મળે છે. તે આઠે પ્રિયાઓ સાથે રાજની પાસે આવેલા ઉત્તમ આવાસમાં વાસ કરીને રાજગૃહી નગરીમાં દેવેન્દ્રની જેમ ધન્યકુમાર રહેવા લાગ્યા. આ બધો દાનધર્મનોજ ખરો પ્રભાવ છે, તે હે ભવ્યો ! તમે સાચું કરીને જાણજો, માનજો, અનુભવજો, અને આચારમાં મૂકજો.

ઈતિ શ્રી જિનકિર્તિ સૂરિના રચેલા પદ્યબંધ શ્રી દાનકલ્પદ્રુમ

ઉપરથી રચેલા ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યચરિત્રના સપ્તમ

પદ્ધતિનું ગુજરાતી ભાષાંતર

અષ્ટમ પદ્યવ.

૬ આઠમા પદ્યવમાં પ્રથમ કહેલ ચંડપ્રધોત અને અભયકુમારની બાકી રહેલ કથામાંથી અભય-કુમારે ચંડપ્રધોત પાસેથી મુક્તિ કેવી રીતે મેળવી તે ભાગ કહે છે.

ચંડપ્રધોત રાજના રાજ્યમાં ચાર મહા અમૂલ્ય અદ્વિતીય એવાં રત્નો હતાં. કહ્યું છે કે-જે જે જાતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ, તે રત્ન કહેવાય છે. તે ચારમાં (૧) કાગળ પત્રો લઈ જનાર લોહજંઘ નામે દૂત હતો. (૨) સતીઓમાં અગ્રેસર એવી શિવાદેવી નામે તેમની પદ્મરાણી હતી. (૩) દેવોથી આધારીત એવો દિવ્ય અગ્નિભીડ નામે રથ હતો. (૪) અનલગિરિ નામનો એક ઉત્તમ ગંધહસ્તી હતો. આ પ્રમાણેનાં સ્કુરાયમાન પ્રભાવવાળા આ ચારે રત્નોથી ચાર દાંતોથી ઐરાવત હસ્તી શોભે તેમ સર્વ રાજાઓથી સેવાતો ચંડ-પ્રધોત રાજ બહુ શોભતો હતો. તેમાં લોહજંઘ નામે જે દૂત હતો તે એક દિવસમાં પચીસ યોજન (સો ગાઉ) ચાલી શકતો હતો. તે લોહજંઘને કોઈ વખતે રાજની આજ્ઞાથી ભર્ય વારંવાર જવું પડ્યું હતું. તે એકજ દિવસમાં ભર્ય જઘ પહોંચતો અને બીજે દિવસે સ્વામીએ ફરમાવેલ કાર્ય કરી લેખો વિગેરે લઈને ઉજ્જ-યિની પાછો આવતો હતો. આ પ્રમાણેની શિવતાથી તે ગમનાગમન

કરતો હતો તેથી ભૃગુપુરના લોકો અને માર્ગે આવતા ગામના લોકોને તેને આહાર પાણી દેવાં, તેનું કાર્ય કરવું વિગેરે તાકીદે કરવું પડતું હોવાથી એક પામતા હતા. તે માણસોને ઢોડાઢોડી કરાવતો હતો. તેણે કહેલી વસ્તુઓ લાવવામાં જો કાંઈ દિવસ વિલંબ થતો તો તે તેઓને મારતો હતો; પણ પ્રધોતરાબને તે વહાલો હોવાથી કાંઈ તેની વિરુદ્ધની અરજ સાંભળતું નહોતું. આ પ્રમાણે હમેશાં જવા આવવાના કારણને લઇને તેનાથી કંટાળેલા ભૃગુપુરના લોકો વિચારવા લાગ્યા કે—‘આ દૂત રાબનો માનીતો હોવાથી કાંઈથી તેને કાંઈ કહેવાતું નથી, અગર મરતો પણ નથી, પણ આની હંમેશની પીડા આપણે કેવી રીતે સહન કરવી ? આ તો હમેશાં આવે છે અને જાય છે. આ દુઃખને ટાળવાનો ઉપાય કાંઈ છે કે નહિ ?’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં દુષ્ટદ્વિમાં કુશળ એક જણ બોલ્યો કે—‘અરે ભાઈઓ ! આ દુઃખ તો શિવના બ્રહ્મકપાળની જન્મ આપણી પછવાડે લાગેલું કાંઈ રીતે છુટે તેવું નથી, વળી આની કાંઈ ક્રિયાદ સાંભળે તેમ પણ નથી, તેથી આના દુઃખમાંથી છુટવાનો એકજ ઉપાય છે, બીજો નથી.’ લોકોએ તેને પૂછ્યું કે—‘શો ઉપાય છે ?’ તેણે કહ્યું કે—‘આ દૂતને જ ખાવાતું આપવું તેમાં કાંઈ રીતે સંસ્કૃત કરેલું વિષ ભેળવવું. તે ભાતું લઇ માર્ગમાં સમય થયે તે ખાવા બેસશે, ખાઇને પાણી પીને આગળ ચાલતાંજ રસ્તામાં પડીને મરણ પામશે, એટલે આપણે આની પીડામાંથી કાયમને માટે છુટશું.’ બધા લોકોએ તે વાત સ્વીકારી ત્યારપછી તેવુંજ સંસ્કારિત વિષવાળું ભાતું તૈયાર કરાવી રાખી મૂક્યું; તેમાં ઝેર એવી રીતે ભેળવ્યું કે પરીક્ષામાં કુશળ માણસ પણ તે બાણી રોકે નહિ. હવે જ્યારે લોહજંઘ ત્યાં આવ્યો અને

કાર્યથી પરવારી બીજે દિવસે નીકળ્યો, ત્યારે ભાતું દેવાવાળાએ પ્રથમથીજ તૈયારી કરી રાખેલ વિષમિશ્રિત ભાતું આપ્યું. તેવા લાડવાઓ લઇને તે આદ્યો. સમય થયો ત્યારે તેને ભૂખ લાગી અને એક નદીના કિનારા ઉપર તે ખાવા બેઠો. જ્યારે ભાતાની પોટલી છોડી ત્યારે શુકન સારા થયા નહિ; તેને શુકનદ્વારા ખાવાનો નિષેધ થયો. ક્ષુધાર્ત હતો તોપણ તેણે ખાધું નહિ. શુકનશાસ્ત્રમાં કુશળ હોય તે જાણે છે કે—‘શુકનશાસ્ત્રમાં જનો નિષેધ હોય તે કાર્ય કરવું નહિ.’ ઘણો ભૂખ્યો હતો છતાં તે આગળ આદ્યો, કેટલોક માર્ગ કાપીને તે ફરીથી ખાવા બેઠો; ફરીથી પણ તેને શુકનદ્વારા નિષેધ થયો. આ પ્રમાણે ત્રીજી વાર પણ નિષેધ થયો. પક્ષીની વાણી સમજનાર તે દૂતે તે ઉપરથી નિર્ધાર કર્યો કે—‘પક્ષીના શબ્દો પણ આ કાર્યનો નિષેધ કરે છે, ખાવા બેસતાં શુકન પણ સારા થતાં નથી.’ આ પ્રમાણે વિચારી તે ભૂખ્યોજ આગળ આદ્યો. ક્ષુધાથી પેટ ખાલી થઇ ગયું અને ખાડો પડ્યો, તો પણ સાહસને ધારણ કરીને મોટા શ્રમવડે શિથિળ અંગોપાંગવાળો, નિસ્તેજ મુખવાળો ધ્રુજતો ધ્રુજતો મુશ્કેલીથી તે રાજ પાસે પહોંચ્યો અને રાજને નમસ્કાર કરીને ઉભો રહ્યો. રાજએ તેની આવી સ્થિતિ જોઇને નિરમય પામી પૂછ્યું કે—‘અરે લોહજંઘ ! આજે તારાં અવયવો શિથિળ કેમ થઇ ગયાં છે ? શું તારા શરીરમાં કાંઈ રોગની પીડા થઇ છે કે તું આવો દેખાય છે ? શું થયું છે ? સાચું બોલ.’ તેણે કહ્યું કે—‘સ્વામિન્ ! તમારી કૃપાથી આ આપના દૂત લોહજંઘને કોઈ પણ રોગની પીડા થઈ નથી; પણ હું ભૂખના દુઃખથી પીડાયેલો છું, તેથી મારી આવી સ્થિતિ થઈ છે.’ રાજએ કહ્યું કે—‘શું મારા રાજ્યમાં તને ભાતું પણ મળતું નથી ?’

તેણે જવાબ આપ્યો કે—“તમારી મહેરબાનીથી ભાતું તો ઘણું મળે છે, પણ આજે તે મેં ખાધું નથી.” રાજાએ પૂછ્યું કે—“શા માટે ખાધું નથી ?” ત્યારે તેણે રસ્તે બનેલી બધી હઠીકત કહી સંભળાવી. રાજાએ કહ્યું કે—“તે ભાતું મારી પાસે લાવ.” ત્યારે તેણે તે ભાતું રાજાની પાસે મૂક્યું. રાજાએ પણ તે લાડવા ચારે બાજુએથી પોતાને હાથે તપાસ્યા, પણ કાંઈ પણ દોષ તેમાં જણાયો નહિ, ઉલટા સુગંધી ઉત્તમ દ્રવ્યો તેમાં મેળવેલા હોવાથી નાસિકાના પોષણ માટે તે લાડવા થયા. ફરીથી વિશેષ નિર્ણય માટે પરીક્ષામાં કુશળ એવા પરીક્ષકોના હાથમાં તે ભાતું મૂકવામાં આવ્યું. તેઓએ વિવિધ પ્રકારના શાસ્ત્રોક્ત પ્રકારોવડે તેની પરીક્ષા કરી, પણ તેનું હાદ્ કાંઈ પણ સમજાણું નહિ. પછી કોઈ નિર્વિષ ભાજનમાં તે ભાતું મૂક્યું, તો પણ કાંઈ દૂષણ જણવામાં આવ્યું નહિ, ત્યારે તે બધાએ રાજાને કહ્યું કે—“આ મોદકોમાં વિષાદિક કાંઈ દૂષણ જણાતું નથી.” ત્યારે રાજાએ અભયકુમારને કહ્યું કે—“આ ભાતું ખાતાં લોહજંધને શુક્રનોએ વારંવાર નિષેધો તોયે તેમાં શંકા થઈ છે, પણ તેની અંદરનું દૂષણ કોઈથી જાણી શકાતું નથી. તેથી હું પૂછું છું કે—આ મોદકો શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ ?” તું સર્વે નિપુણ પુરૂષોમાં અગ્રેસર છે, તેથી નિર્ણય કરી આપ.” આ પ્રમાણેનાં રાજાનાં વચનો સાંભળીને જરા હસીને તે મોદકો અભયકુમારે હાથમાં લઈને તપાસ્યા અને ઔત્પાતિકી બુદ્ધિવડે દ્રવ્યાનુયોગની પરીક્ષામાં નિપુણ થયેલી બુદ્ધિથી તે ભાતાનું હાદ્ તે પામી ગયો. પછી માથું ધૂણાવવાપૂર્વક રાજાને તેણે કહ્યું કે—“આ પાયેયમાં અમુક દ્રવ્યોના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલ દષ્ટિવિષ સર્પ રહેલો છે.” અભયે કહેલી વાત સાંભળીને

રાજા ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો અને બોલ્યો—“અરે અભય ! તે તો બહુ નવાઈ જેવી—ન માની શકાય તેવી પરીક્ષા કરી ! ધી તથા ખાંડ વિગેરેથી બનાવેલા આ મોઢકોમાં સર્પ કેવી રીતે પેસી ગયો. તારી કહેલી હુકીકત સાંભળીને બધા સભ્યો મશ્કરી કરે છે—હાંસી કરે છે. મને તો તારે વિશ્વાસજ છે કે—‘અભય કોઈ દિવસ ખોટું બોલતો નથી’ માટે તું સાચું વિશ્વાસ ઉપજે તેવું બોલ કે જેથી આ બધાનાં મોઢાં વિલખાં થાય.” અભયકુમાર તે સાંભળી બોલ્યા કે—“રાજન્ ! આ મોઢકો જે ભાંગી નાખીએ તો તેમાં સર્પ પ્રકટ રીતે ન દેખાય, પણ જળાદિક દ્રવ્યોનો સંયોગ થવાથી આ મોઢકોમાંથી દષ્ટિવિષ સર્પ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ કોઈ આ મોઢક ખાઈને પાણી પીએ, તેના પેટમાં સંમૂર્છિમ દષ્ટિવિષ સર્પ ઉત્પન્ન થાય અને તેના મુખેથી તે કુંકાડો મારે, તેના ઝેરથી ખાનારનું હૃદય બળી જાય અને અંતે મૃત્યુ પામે. કોઈએ પણ દ્રેષ્યુદ્ધિવડે આ મોઢકોમાં ગુપ્ત રીતે વિષ નાખીને તે બનાવ્યા છે. જે આપને આ બાબતનો વિશ્વાસ ન આવે તો વનમાં જઈને પરીક્ષા કરીએ.”

આવી વાત સાંભળીને રાજાના ચિત્તમાં અતિશય ચમત્કાર થયો, અને અભયકુમાર તથા અન્ય સલાજનોને સાથે લઈને તે વનમાં ગયો. ત્યાં અભયના હુકમથી એક મોટી લાંબી ભીંત કરાવી. તે ભીંતના વચલા ભાગમાં તે મોઢકો મૂકીને તેના ઉપર પાણી રેડવામાં આવ્યું. ભીંતની પછવાડેના ભાગમાં આવીને બધાએ ભીંતથી દૂર ઉભા રહ્યા. થોડા વખતમાંજ તે મોઢકોમાં દષ્ટિવિષ સર્પ ઉત્પન્ન થયો. ઉત્પન્ન થતાંજ તે સર્પ જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં તેની દષ્ટિમાત્રના પ્રસારવડેજ તેની સન્મુખ આવેલા વનના ઝાડો

અને જાંતુઓ સર્વે બળી ગયા અને તે પણ વનની જ્વાળામાં પડીને મરણ પામ્યો. આ પ્રમાણે પ્રસક્ત જોધને ચમત્કાર પામેલો રાજા બોલ્યો કે—“અહો ! હું તારા ઉપર તારા બુદ્ધિકૌશલ્યથી બહુ પ્રસન્ન થયો છું; તેથી તારા અમેના બંધમાંથી છૂટા થવા સિવાયનો કોઈ પણ વર તું માગ.” આ પ્રમાણેનું રાજાનું વચન સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું—“મારું વરદાન હાલ સંડારમાં રાખો, અવસર આવ્યે હું તે માગી લઇશ.” રાજાએ કહ્યું—“ભલે ! તેમ થાઓ.” પછી બધા રાજ્યદ્વારે પાછા આવ્યા. અભયકુમારની આ બનાવથી સર્વત્ર ઘણી ખ્યાતિ થઈ.

પ્રધોત રાજાને વાસવદત્તા નામે એક પુત્રી હતી. તે સ્ત્રી-ઓની ત્રેસઠ કળામાં કુશળ થઇ હતી, પરંતુ સંગીતરત્નાકરાદિ ઐશ્યોમાં કહેલ એક ગીતકળામાં તે પ્રવીણ થઇ નહોતી. તે કળાનો અભ્યાસ કરવા માટે એક કુશળ પાઠકને શોધવા સાડ તેણે પોતાના પિતાને વિજ્ઞાપિત કરી કે—“પિતાજી ! મારે સંગીતશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો છે, તે માટે અતિ અદ્ભૂત એવા સંગીતશાસ્ત્ર ભણાવવામાં કુશળ જેના જેવો બીજો કોઈ ન હોય તેવો (અદ્વિતીય), કોઈ ઉત્તમ પાઠકને આપ બોલાવીને મને સોંપો.” રાજાએ કહ્યું—“વત્સે ! ચિંતા કરીશ નહિ, સ્વદેશ પરદેશમાં સર્વત્ર શોધાવીને બહુમાનપૂર્વક તેને અત્રે બોલાવી તારી ઇચ્છા હું પૂર્ણ કરીશ. ‘બહુ રત્ના વસુંધરા’ છે, અર્થાત્ પૃથ્વી ઉપર અનેક રત્નો હોય છે શોધતાં શોધતાં તેવા ઉત્તમ પાઠકનો સંયોગ થઇ જશે.” આ પ્રમાણે પુત્રીને સંતોષીને સભામાં આવી સચિવોને રાજાએ કહ્યું કે—“અરે સચિવો ! કોઈ સંગીતશાસ્ત્ર શીખવવામાં કુશળ એવા પાઠકને શોધી આપો.” તે સાંભળી સચિવોએ કહ્યું કે—“મહા-

રાજા ! હાલના સમયમાં તો સત્તાનિક રાજાના પુત્ર ઉદાયનજ સર્વ ગાંધર્વશાસ્ત્રમાં પારગામી અને અદ્વિતીય છે. તે ગીત અને વીણાના નાદવડે નિરપરાધી એવા વનચર પશુઓને વશ કરીને વગડામાં તેને બાંધી લે છે. 'આવું' તેનું કૌશલ્ય છે. જે કાઠ આવીને કહે છે કે- 'આજે ઉપવનમાં હાથી આવ્યો છે.' તો તે સાંભળતાં તરતજ તે એકલોજ વનમાં જઈને ગીતવડે તે હાથીને વશ કરી ત્યાંજ બાંધી લે છે, તેથી તે ગજબંધનની ટેવવાળાને તેવી રીતેના ઉપાય કરીને અહીં પકડી લાવીએ." રાજાએ કહ્યું કે- "તે કેવી રીતે બને ? કારણ કે મેં 'પૂર્વે' શ્રી વીરભગવાન પાસે તેને પુત્રપણે સ્થાપિત કરેલો છે. તેના ઉપર સૈન્ય મોકલવું તે યોગ્ય નથી, તો તે વિના તે અહીં કેવી રીતે આવે ?" સચિવોએ કહ્યું કે- "સ્વામિન્ ! હસ્તીના છળથી તેને અત્રે લાવીએ." રાજાએ કહ્યું કે- "તે કેવી રીતે ?" સચિવોએ કહ્યું કે- "ખોટાં વસ્ત્ર અને વંશાદિકના અંગો પાંગવાળો અંદરથી પોલો એક હાથી બનાવરાવીએ. તેની અંદર પાદાદિકની જગ્યા ઉપર સુભટોને રાખીએ. અંદર બેઠેલા તેઓવડે તે હસ્તી સાચા હાથીની જેમજ વૃક્ષની ડાળીઓ ભાંગવી, મંદ ગતિથી હાલવું ચાલવું વિગેરે ક્રિયાઓ કરશે, તે ખોટો હસ્તી વગડામાં ભટકશે એટલે વનમાં ફરતા ચરના મુખેથી નવા હસ્તીનું આગમન સાંભળીને હાથીને પકડવાનો વ્યસની ઉદાયન રાજા તરતજ એકલો વનમાં આવશે અને હસ્તીને મોહ પમાડવા વીણા વગાડતો સતો ગીતગાન કરશે; તે વખતે અંદર રહેલા નોકરો ગજને ભમાવવા વિગેરેની માયા દેખાડીને પોતાની પાસે તે રાજાને આકર્ષશે. તેને આ પ્રમાણે પોતાની તદ્દન નજીક આવેલો જ્યારે તેઓ દેખશે ત્યારે તરતજ બહાર નીકળીને ગીતના

વ્યસની તે રાજાને બાંધીને તેઓ અહીં લઇ આવશે. તેને અત્રે લાગ્યા પછી વસ્ત્ર, સુખાસન વિગેરે દેવાવડે અતિશય પ્રસન્ન કરશું, એટલે તે રાજકન્યાને શીખવવાનું કબુલ કરશે.”

આ પ્રમાણે મંત્રીઓએ ઉપાય દેખાડ્યો, એટલે રાજાએ પણ ‘તે પ્રમાણે કરો’ એવો આદેશ આપ્યો. મંત્રીઓએ તે પ્રમાણે સર્વ રચના કરી, હાથી બનાવરાવ્યો અને કૌશાંબીની નજીકના ઉપવનમાં તે માયાવી ગજને લઇ જવામાં આવ્યો. તે હાથી આમ તેમ પરિભ્રમણ કરવા લાગ્યો. કેટલાક નોકરો વેષબદ્ધો કરીને દૂર ઉભા રહ્યા. તે માયાવી ગજને વનમાં ફરતા ચર લોકોએ દીઠે, એટલે તે ખોટા હસ્તીને પણ સાચો હાથી માનીને ઉદાયન રાજાને તે વાતની તેઓએ ખબર કરી. તેણે તે વાત સાંભળી કે તરતજ તે ગજને બાંધી લેવાને માટે એકલોજ તે રાજા વનમાં આવ્યો. દૂરથીજ તે ખોટા હસ્તીને જોઇને વીણા વગાડતો ઉદાયન રાજા હસ્તીને પાસે લાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. હાથી વૃક્ષની ડાળીઓ ભાંગવી વિગેરે કાર્ય છોડી દઇને રાગથી ખેંચાયો હોય તેમ ધીમે ધીમે પગલાં ભરતો અને મસ્તક ધુણાવતો તેની નજીક આવ્યો. તે હાથીને અનુકૂળ રીતે નજીક આવતો દેખીને ઉદાયન રાજા વિચારવા લાગ્યો કે-“ આ હસ્તી મારી ગીતકળાથી વશ થઇ માથું ધુણાવે છે અને નજીક આવતો જાય છે, તેથી હવે થોડા વખતમાંજ તેને સંપૂર્ણ વશ કરીને હું બાંધી લઈશ.” આ પ્રમાણે વિચારતો આનંદપૂર્વક તે વીણા વગાડતો હતો, અને હાથી તદ્દન નજીક આવતો હતો, તેવામાં અચાનક અંદર રહેલા સેવકો અને દૂર ઉભેલા સેવકો પ્રગટ થઇ ગયા, ઉદાયન રાજાને પકડી લીધો અને વનની અંદરના ભાગમાં રાખેલ રથમાં

બેસાડીને ઉત્તમ જાતિના અશ્વો તે રથને બેડી દીધા. તે અશ્વોએ ઉતાવળી ગતિથી અડધી ઘડીમાં એક યોજન માર્ગ કાપી નાંખ્યો. ઉદાયન તે ક્રિયા બેઠીને ચિંતા કરવા લાગ્યો કે—“અહો કર્મની ગતિ કોણ જાણે છે ? આ સુભટો મને ક્યાં લઇ જશે ? અહો ! મારાં પોતાનાં સસોજ મારા ઘાતક થયા !! આનું પરિણામ શું થશે, તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી. ” આ પ્રમાણે ચિંતાવડે દિડ્મૂઠ થયેલ તે રાજા બોલવાને પણ શક્તિવાન થયો નહિ. સ્થળે સ્થળે રાખેલા જુદા જુદા રથમાં બેસવાની અને ઉતરવાની ક્રિયા કરતાં બીજે દિવસે તેણે ઉજ્જયિની પહોંચ્યા, અને ચંડપ્રધોત રાજાની પાસે ઉદાયનને હાજર કર્યો. ચંડપ્રધોત રાજાએ પોતે હભા થઈને અતિ આદરપૂર્વક રથમાંથી તેને ઉતાર્યો, મિષ્ટ વચનો વડે તેને આલિંગન આપ્યું અને તેને બેઠીને પોતાનાજ આસન ઉપર તેને સાથે બેસાડી તે બોલ્યો કે—“અરે વત્સાધિપતિ ! તારે બીલકુલ ચિંતા કરવી નહિ. આ ઘરને તારા પોતાના ઘરની જેવું જ ગણવું. મેં કોઈપણ ખોટા વિચારથી તને અત્રે મંગાવ્યો નથી, કારણ કે પ્રથમથીજ મેં તો તને પુત્રપણે સ્થાપિત કરેલો છે. હજી પણ મારા ચિત્તમાં તેજ ભાવ વર્તે છે, તેથી ખોટા ત્રિકલ્પ છોડી દઈને સુખેથી અત્રે રહે અને જે કારણ માટે કપટ કરીને તને અહીં આણ્યો છે તે કારણ સાંભળ—મારી પુત્રી વાસવદત્તા નામની છે. તે પોતાના ચિત્તની પ્રસન્નતાથી અનેક શાસ્ત્રકળા શીખેલી છે, પરંતુ એક સંગીતશાસ્ત્રની કળાથી તે ન્યૂન છે, તે તેને આવડતી નથી. તેણે એક દિવસે મને કહ્યું કે—‘સંગીતશાસ્ત્રમાં નિપુણ એક અધ્યાપક મને મેળવી આપો.’ તેનું કથન સાંભળીને મારી સલામાં જુદિશાળી સહયોગી પાસે એક ગીતશાસ્ત્રમાં

કુશળ અધ્યાપકની તપાસ કરવાની મેં વાત કહી, ત્યારે જ્યો
અનેક શાસ્ત્રમાં વિશારદ અને અનેક દેશોમાં ફરેલા બુદ્ધિશાળી
હતા, તે સર્વેએ સંગીતશાસ્ત્રની કુશળતા માટે તારી પ્રશંસા
કરી અને કહ્યું કે—‘હમણાં તો ઉદાયન રાજ્ય સંગીતશાસ્ત્ર અને
રસશાસ્ત્રમાં અતિશય નિપુણ છે, તે અદ્વિતીય કળાવાન છે, તેની
જેવો બીજો કોઈ તે કળામાં કુશળ નથી.’ આ પ્રમાણે સાંભળીને
મેં વિચાર્યું કે—‘જો તેને બોલાવવા માટે પ્રધાન પુરૂષોને હું મોક-
લીશ તો પોતાના રાજ્યમાં સુખેથી રહેતો તે મારે આદેશ માનશે
અગર નહીં પણ માને; પોતાનું રાજ્ય છોડીને કોણ પરતંત્રતામાં
જાય ? તારી સાથે મારે કોઈ જાતનો વિરોધ નથી તેથી વળી પૂર્વે
મેં તને પુત્રપણે અંગીકાર કરેલો છે તેથી મારે તારી સાથે યુદ્ધ
કરવું તે પણ યોગ્ય નહોતું. જો તું અહીં ન આવ તો, મારી પુત્રીની
ઘરઘાલ વિકળ થાય તેથી મેં આ પ્રમાણે છળ કરીને તને અહીં
આણવેલ છે, બીજું કાંઈપણ કારણ નથી, તેથી સુખેસુખે પોતાના
ઘરની જેમજ અહીં રહીને તું વાસવદત્તાને ભણાવ; પરંતુ તે
પડદામાં રહીને ભણશે, કારણ કે તે કાણી છે, એટલે લજ્જાથી તે
કોઈને પોતાનું મુખ દેખાડતી નથી.’ આ પ્રમાણે કહીને બહુ
સન્માનપૂર્વક ખાનપાન, વસ્ત્રાદિક આપી પોતાની સરખો બનાવી
વત્સેશને ત્યાં રાખ્યો.

જ્યોતિષી લોકોએ કહેલા શુભ દિવસે સંગીતશાસ્ત્ર શીખવ-
વાની શરૂઆત કરવાનો નિર્ણય કર્યો. રાજ્યે વાસવદત્તાને બધી
હકીકત કહી અને છેવટે કહ્યું કે—‘વત્સે ! અમુક દિવસે તારે
સંગીતશાસ્ત્ર શીખવાનો આરંભ કરવાનો છે, પણ તારે તારા યુરનું
મુખ જોવું નહિ, કારણ કે સમસ્ત શાસ્ત્રમાં તે કુશળ છે, પણ

કર્મના દોષથી ચંદ્રના કલંકની જમ કુષ્ટ રોગથી તે ઉપદ્રવિત થયેલ છે. રાજવંશીઓને કુષ્ઠીનું મુખ જોવાનો નીતિશાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલ છે, તેથી જવનિકામાં રહીનેજ તારે શીખવું.” આ પ્રમાણે પુત્રીને શિષ્યામણુ આપીને મુકરર કરેલે દિવસે શાસ્ત્રનો આ-રંભ કરાવ્યો. હમેશાં ઉદાયન વાસવદત્તાના મહેલે જઈને ભદ્રાસન ઉપર બેસીને પડદાને આંતરે જેઠેલી વાસવદત્તાને સંગીતશાસ્ત્રનાં મર્મો શીખવવા લાગ્યો, તે પણ વિનયપૂર્વક પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર શાસ્ત્રનાં રહસ્યો શીખવા લાગી. ઉદાયન તેનું બુદ્ધિકૌશલ્ય જોઈને પ્રસન્ન થઈ ઉત્સાહપૂર્વક ભણાવવા લાગ્યો.

એક દિવસે સંગીતશાસ્ત્ર શીખતી વાસવદત્તાને તાલ, માન, માત્રા, લય, અનુભાવ, અલંકાર વિગેરેથી રસોત્પત્તિનો સમય અત્યંત સૂક્ષ્મ રીતે સમજાવ્યો, પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તે ગ્રહણ કરાય તેમ હોવાથી બે, ત્રણ, ચાર વખત શીખવ્યા છતાં વાસવદત્તા તે ખરેખર ગ્રહણ કરી શકી નહિ, તેથી વારંવાર તે પૂછવા લાગી, એટલે વત્સરાજ કહેતાં કહેતાં થાકી જવાથી આ-ક્રોશપૂર્વક ક્રોધ કરીને તિરસ્કારપૂર્વક બોલ્યો કે—“અરે કાણાક્ષિ ! નેત્રની સાથે શું તારી બુદ્ધિ પણ નષ્ટ થઈ ગઈ છે ? આંખના ફૂટવા સાથે શું તારું હૃદય પણ ફૂટી ગયું છે ? અરે સૂત્ય ચિત્તવાળી ! મેં વારંવાર કહ્યું તોપણ કેમ ધારણ કરી શકતી નથી ?” આ પ્રમાણેનાં અધ્યાપકનાં વચનો સાંભળીને રાજકુમારી પણ આક્રોશપૂર્વક બોલી કે—“આપ સુરુએ મારા મંદબુદ્ધિપણના કારણથી અણસમજ દેખીને જે આક્રોશવાળા વચનોવડે સિદ્ધા આપી તે તો મેં મસ્તકે ચઢાવી છે, કેમકે તેમાં તો મારોજ દોષ છે, પરંતુ તમે જે મને ‘કાણી’ એવું કલંક આપ્યું તે બોલવું

આપ જવાને જરા પણ યોગ્ય નથી. તેથી ફરીથી તેવું દૂષણ આપણે નહિ. આંખનું કાણાપણું તો પૂર્વ ભવમાં કરેલા પાપના ઉદયથીજ થાય છે. કહ્યું છે કે—‘વામનમાં સાઠ દોષો હોય છે, માંજરી આંખવાળામાં એંશી દોષો હોય છે, ટુંટીયા વળેલમાં સો દોષો હોય છે, પણ કાણામાં તો અસંખ્ય દોષો હોય છે.’ તેવા કર્મનાં ઉદય વગર ‘કાણી’ એવું વચન સાંભળવા કોણ સમર્થ થાય ? પોતાના પાપના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ કર્મના વિપાકને અનુભવતો પણ જે કોઈ પારકાનાં અછતા દોષને વર્ણવે છે, તે કાયર પુરુષજ સમજવો. તમે પહેલાં આગલા જન્મમાં કોઈને આવાં ખોટાં કલંકો આપ્યા હશે, તે કર્મના ઉદયથીજ આ ભવમાં કુષ્ટીપણું પામ્યા છો.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને ઉદાયન બોલ્યો—“અરે કુશિ-
ખ્યાઓમાં અગ્રેસર ! વિદ્યાર્થીઓને અધ્યાપક અભ્યાસ કરાવતા હોય ત્યારે કાંઈ પણ સામો જવાબ આપવો તે યોગ્ય નથી, તેને બદલે તું તો ઉલટું કુષ્ટીપણાનું કલંક મને આપીને પ્રતિવાદીની જમ સામું બોલે છે. જે વિમળ અને રોગ રહિત એવા તારા આ અધ્યાપકના શરીરને કલંક દહને તું બોલાવે છે, તો બીજા કોને તું કલંક દીધા વગર રહેતી હહશ તેની ખબર પડતી નથી ! !”
કુમારીએ કહ્યું—“અરે આર્ય ! કમળદળ લોચનવાળી મને તમે કાણી કેમ કહી ?” ઉદાયને કહ્યું કે—“મેં તો તારા પિતા પાસેથી સાંભળ્યું હતું તેથી જાણ્યું હતું.” કુમારીએ કહ્યું—“અરે આર્ય ! મને પણ તમે કુષ્ટી છો તેવું મારા પિતાએજ કહ્યું હતું.” આ પ્રમાણે વાદ કરતાં બંનેના મનમાં શંકા થઈ, તેથી તેનો નિર્ણય કરવાને પડદો દૂર કરી નાંખીને બંનેએ પરસ્પરનું રૂપ જોયું, ત્યારે બંનેના ચિત્તમાં પરમ આનંદ થયો. બંને એક બીજાનું

૩૫ જોઈને પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે—“સૌભાગ્યશાળી નિરૂપમ એવું ઉત્તમ કેવું ૩૫ બનાવ્યું છે ? ત્રૈલોક્યના સારભૂત એવું આ ૩૫ અતિશય ચતુરાર્થથી વિધાતાએ બનાવ્યું જણાય છે. !” આ પ્રમાણે શુણ તથા ૩૫થી રંજીત થયેલા અને પ્રેમાનુત્તર પાત કરતા તેઓ વિસ્મયતાપૂર્વક બોલવા લાગ્યા કે—“અહો ! રાજાએ આપણને બહુજ ઠગ્યા !” આ પ્રમાણે પરસ્પર એક ધરતા તેઓ બોલ્યા કે—“આપણને રાજાએ પહેલાં છેતર્યા તો હવે આપણે રાજાને છેતરીએ તેમાં કાંઈ દોષ નથી.” પછી રાજા કુમારીએ કહ્યું કે—“આ ભવમાં તો તમેજ મારા સ્વામી છો.” ઉદાયને પણ કહ્યું કે—“મારી પ્રાણપ્રિયા તું જ છો.” આ પ્રમાણેના નિશ્ચય કરીને અંદર અંદર અનુરક્ત થયેલાં તે બંને કાંચનમાલા ધારી સિવાય બીજા કોઈથી પણ ન જંણાય તેવી રીતે સુખપૂર્વક યથેચ્છિત કામભોગ ભોગવવા લાગ્યા. ભણવું ભણાવવું તે તો આદ્ય વૃત્તિએ રહ્યું, અંતરવૃત્તિએ તો વધતા જતા રનેહપૂર્વક તે દંપતિ દેવતાના સુખની ઉપમાને યોગ્ય એવા વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વીતી ગયો, તેવામાં એક વખતે અંડપ્રઘોત રાજાનો હસ્તીરત્ન-અનલગિરિ નામનો હાથી મદવાળો થયો અને પોતાનો મહાન્ આલાનસ્તંભ ઉખેડી નાંખીને આખા નગરમાં મોટા પવનથી સાગરમાં હોડકું જેમ ઉંચે નીચે ઉછળે તે પ્રમાણે ધર તથા દુકાનને ભાંગતો અહીં તહીં ભમવા લાગ્યો. હાથીના ત્રાસથી કંટાળેલા લોકો ઠેકાણે ઠેકાણે પોકાર કરતા હતા. ત્રિપથ, ચતુષ્પથ તથા બીજા મોટા રાજ્યરસ્તાઓ ઉપર હાથીના ભયથી કોઈ નિકળતું નહિ; જો કોઈ મનુષ્ય જરૂરી કાર્ય

માટે નીકળતું તો તે પણ તાકીદે કામ પૂર્ણ કરી ઘરમાં પેસી જતું હતું. રાજના હુકમથી ઘણા સીપાઇઓ જેઓ હાથીને દમન કરવાની કળામાં કુશળ હતા, તેઓએ પોતપોતાની કળા વાપરી પણ તેઓ અંતે થાક્યા. કોઈથી પણ તે હસ્તી વશ કરી શકાણું નહિ. નગરના લોકોને મોટી પીડા-ત્રાસ જોઈને પ્રધોત રાજાએ અભયકુમારને પૂછ્યું કે—“આ મારા રાજ્યના જીવનભૂત હસ્તીને કયા ઉપાયવડે વશ કરવો ?” આ પ્રમાણે રાજના પૂછવાથી અભયકુમાર બોલ્યો કે—“મહારાજ ! જે વત્સરાજ ઉદાયન વીણા વગાડવાપૂર્વક મધુર સ્વરે ગીતકળા કેળવે, તો આ હસ્તી તરત વશ થશે, તે સિવાય થશે નહિ.” તે સાંભળી પ્રધોતરાજાએ તરતજ વત્સરાજને બોલાવીને કહ્યું કે—“અરે ! કળાના નિધાન ! આ નગરનાં લોકો ઉપર કૃપા કરીને તમે અનુભવેલી રાગકળા પ્રસારો, કે જેનાવડે આ અનલગિરિ હસ્તી વશ થઈને સરલતા ધારણ કરે, અને અંધ-સ્થાને જઈને ઉભો રહે. તમારા વગર બીજો કોઈ પણ એવો હું જોતો નથી, કે જે હસ્તીનો ભય નિવારી શકે, તેથી ઘણા જીવોને અભય આપવારૂપ આ ગજને આલાનસ્તંભે લઈ જઈને તમારું ક્ષત્રીય બિરુદ સાર્થક કરો.” તે સાંભળી વત્સરાજ બોલ્યો કે—“મહારાજ ! આ અનલગિરિ હસ્તી અતિશય ઉત્કટ મદવડે અંધ થયેલો—હારાઈ ગયેલો છે, તેથી જો વાસવદત્તા પટને આંતરે રહી સુખાસનમાં બેસીને મારી સાથે ગાયન કરે, તો આ હસ્તી અમારા બંનેના સ્વર મિશ્રિત થવાથી થયેલ ગંભીર ગાયનના ઘોષવડે મૂર્છા પામવાથી—આકર્ષાવાથી વશ થવા સંભવ છે.” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—“ભલે તેમ કરો, પણ ગજને તાકીદે વશ કરો.” રાજાની આજ્ઞા મળવાથી વાસવદત્તા પટથી આંતરેલા સુખાસનમાં બેસીને

તેની સાથે ગદ્ય; પછી વાસવદત્તા અને વત્સરાજ હસ્તીની નજીક ગયા. વીણા વગાડવાપૂર્વક ખંનેનો સ્વરમેળ કરીને એવી રીતે ગીતગાનનો આલાપ કર્યો કે જનાથી તે ગજ તરતજ મદ છોડી દઇને તેઓની પાસે માથું ધુણાવતો આવીને સ્થિર થઇ ઉભો રહ્યો. વત્સરાજ ઉદાયને એ ઘડી સુધી બહુ પ્રબળ ગીતગાનથી તેને તૃપ્ત કર્યો, શાંત પાડ્યો, એટલે તે સરલ થઇ ગયો. તે શાંત થતાંજ કુમાર ઠેકઠો મારી તેની ઉપર ચઢી બેઠો. પછી સુખેથી બંધસ્થાને લઇ જઇને તેને દ્રઢ બંધનવડે બાંધી રાજની પાસે જઈ બધી હકીકત નિવેદન કરી. રાજાએ તે ખંનેના ઘણા વખાણ કર્યા અને તેઓને વિસજન કર્યા. પછી અભયનું બુદ્ધિક્ષોલ્પ જોઈને બહુ સંતુષ્ટ થયેલા રાજા કહેવા લાગ્યો કે—‘હે સુબુદ્ધિના નિધાન ! શુદ્ધ ગમન સિવાય જે કાંઈ ઈચ્છા હોય તે વર માગ.’ અભય કુમારે પ્રથમની માફક તે વર પણ થાપણ તરીકે રખાવ્યો.

એકદા વસંતઋતુ આવી ત્યારે આનંદિત થયેલા રાજાએ નગરીની પાસેના ઉપવનમાં ગાંધર્વની ગોષ્ઠીનો આરંભ કર્યો. તે વખતે વત્સરાજનો યૌગંધરાયણ નામે મંત્રી તેના સ્વામીની તપાસ કરવા ત્યાં આવ્યો હતો અને ઉજ્જયિનીમાં બુદ્ધો બુદ્ધો વેષ પહેરીને ત્રિપથ, ચતુષ્પથમાં ફરતો હતો. તે ફરતાં ફરતાં બોલતો કે

यदि तां चैव तां चैव, तां चैवायतलोचनाम् ।

न हरामि नृपस्यार्थे, नाहं यौगन्धरायणः ॥

આ શ્લોક બોલતો બોલતો તે નગરમાં ફરતો હતો, પણ તે શ્લોકનો ભાવાર્થ કાંઈ સમજતું નહોતું. એક દિવસ તે ફરતો ફરતો રાજ્ય-મહેલને રસ્તે નીકળ્યો. પ્રધોતરાજ તેને આ પ્રમાણે બોલતો

સાંભળીને ક્રોધ પામ્યો, પણ ભાવાર્થ માલુમ નહિ પડવાથી તેનો ક્રોધ શાંત પડી ગયો. વળી તેનો જ્યોતેવો વેષ વિગેરે જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો કે—“કાઈ ભ્રમિત ચિત્તવાળો દેખાય છે, તેથી ગમે તેવું બેલે છે.”

એક દિવસે ચંડપ્રધોત રાજાએ વિચાર્યું કે—“મારી પુત્રી વાસવદત્તાને શીખવતા વત્સરાજને ઘણા દિવસો વીતી ગયા, તેથી આજે તેની ગીતવિદ્યાકળાની કુશળતા તપાસું; તે બંનેનો ઉદ્ધમ કેવો ફળીભૂત થયો છે, તેની તપાસ કરું.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજાએ પ્રધાન પુરૂષદ્વારા વત્સરાજને કહેવરાવ્યું કે—“તમારે આવતી કાલે સવારે વાસવદત્તાને સાથે લઈને ઉપવનમાં આવવું. તમારે સતત ઉદ્ધમ કેવો સફળ થયો છે તે જોવાની મારી ઇચ્છા છે.” વત્સરાજે જવાબ આપ્યો કે—“બહુ સારું, સવારે આવીશ.” ફરીથી રાજાએ દાસીદ્વારા વાસવદત્તાને કહેવરાવ્યું કે—“સવારે તારા અધ્યાપકની સાથે તારે ઉપવનમાં આવવું અને ઘણા દિવસથી શીખેલી કળા અમને બતાવવી. ગીત, સંગીત, રસ, રાગ વિગેરે કળાઓમાં જે કુશળ છે તે બધા સાંચાવશે, તેથી તારે અવશ્ય તારા અધ્યાપકને સાથે લઈને આવવું.” તે સાંભળીને વાસવદત્તાએ પણ “બહુ સારું” તેમ કહીને તે દાસીને વિસર્જન કરી.

હવે બરોબર અવસર જોઈને અવસરના બાણ સુખ્યુદ્ધિવંત વત્સરાજે વાસવદત્તાને કહ્યું કે—“પ્રિયે ! આજે બરોબર કારાગૃહમાંથી છુટવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, કારણ કે રાજાએ બહાર આવવાનો આદેશ આપ્યો છે. આપણે વેગવતી હાથણી ઉપર બેસીને આપણે ઘેર જવાનો સમય આ અનુકૂળ છે; કેમકે

ફરીથી ગામ બહાર નિકળવાની આજ્ઞા કોણ બાણે ક્યારે મળશે ? તેથી આપણે જે ધાર્યું છે તે આજેજ કરીએ. યથાર્થ નામવાળી વેગવતી હાથિણીની આગળ અશ્વાદિક કોઇ પછવાડે દોડવાને શક્તિ-માન થાય તેમ નથી. ” આ પ્રમાણે વત્સરાજે કહ્યું તે વાસવદત્તાને પણ અતુરૂણ લાગ્યું અને વૈદના કથનની જમ તે તેણે સ્વીકાર્યું; સાર પછી વાસવદત્તાએ વેગવતી હાથિણી મંગાવી. આ અવસરે કોઇ અંધ છતાં પણ બહુ સારી રીતે નિમિત્ત જોનાર અત્યંત કુશળ એવા નિમિત્તિયાને દ્રવ્ય આપી પ્રસન્ન કરીને યૌગન્ધરાયણ મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“ આ વેગવતી હાથિણી ધારેલ સ્થળે નિર્વિઘ્ને પહોંચશે કે નહિ ? ” તેના ઉત્તરમાં નિમિત્તશાસ્ત્રમાં કુશળ એવા નિમિત્તિયાએ કહ્યું કે—“ આ વેગવતી હાથિણી સો યોજન જમને તરતજ પ્રાણ ત્યજશે તે વખતે વિઘ્ન આવશે. આની પછવાડે અનલગિરિ હસ્તી આવશે, તેથી તેનું વિઘ્ન નિવારવાને તે હાથિણીના મૂત્રના ભરેલા બે બે ઘડા બંને બાજુએ સ્થાપવા ને યોગ્ય સમયે તેનો ઉપયોગ કરવો. ” આ પ્રમાણે નિમિત્તિયાના કહેવાથી તે વાત લક્ષ્યમાં રાખીને યૌગન્ધરાયણે તે પ્રમાણે સગવડ કરાવી વેગવતીને તૈયાર કરી. પછી ઘણું દાન આપી તે અંધ નિમિત્તજ્ઞને સંતોષીને તેને કહ્યું કે—“ આ વાત કોઇની પાસે તમારે કહેવી નહિ. ” આમ કહીને તેને રજા આપી. પછી વત્સરાજ, રાજકન્યા વાસવદત્તા, ઘોષવતી, ધાત્રી કાંચનમાળા અને હસ્તિનો રક્ષક અને ચક્ષાવનાર વેગવતી ઉપર આશ્ર્ઠ થયા. યૌગન્ધરાયણે સંજ્ઞા કરી, એટલે વત્સાધિપતિ ચાલ્યો; અનુક્રમે નગરની બહાર જે વાટિકામાં તેઓને ઉતરવાનું હતું તે સ્થળે તેઓ આવ્યા, ત્યારે ક્ષત્રિયના આચારમાં અચેસર એવો વત્સરાજ ક્ષાત્રધર્મનું

પાલન કરવા માટે આ પ્રમાણે સ્વતઃ બોલ્યો કે—“આજે વાસવ-
હતા, કાંચનમાળા, વસંતક નામનો હાથીનો રક્ષક, વેગવતી તથા
ધોષવતી તે સર્વને સ્વેચ્છાથી લઈને વત્સરાજ અય છે, તેથી જે
શર હોય તે તેને મૂકાવવા માટે હોડજો.”

આ પ્રમાણે મોટા ઉચ્ચારપૂર્વક ઉદ્ધોષણ કરીને વેગવતીને
ત્વરિત ગતિવડે ચલાવી. તે પણ ઉતાવળી ગતિથી ચાલવા લાગી.
પ્રધોતરાજ વિગેરે સર્વેએ વત્સરાજે કહેલ સાંભળ્યું. પ્રધોત રાજ-
એ કોપાકુળ થઈ જઈને સેવકોને હુકમ કર્યો કે—“અરે ! હોડો,
હોડો ! તાકીદે મારા અપરાધીઓને પકડો અને મારી સમક્ષ
હાજર કરો.” આ પ્રમાણે રાજાનાં વચન સાંભળીને મંત્રી વિગેરે
સર્વે કહેવા લાગ્યા કે—“સ્વામિન્ ! મહારાજ ! તે તો વેગવતી ઉપર
બેસીને અય છે, તેને પકડવાને કોણ સમર્થ છે?” તે સાંભળીને એક
મંત્રીએ કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ વેગવતીની પછવાડે અનલ-
ગિરિને દોડાવવો જોઈએ. અનલગિરિ હસ્તી વિના વેગવતીની
ગતિ રોકવાને કોઈ સમર્થ નથી.” રાજાએ કહ્યું કે—“ભલે તેમ
થાઓ, પણ તેને તાકીદે પકડીને અત્રે લાવો.” પછી બીજા
સિપાઈઓ સાથે પોતાના પુત્રને અનલગિરિ ઉપર બેસાડીને તે
સર્વને તેની પછવાડે દોડાવ્યા. અતિ ઉતાવળી ગતિથી ચાલતો
અનલગિરિ પચીશ ચોજન ગયો ત્યારે વેગવતીની સાથે તેઓ
થઈ ગયા. તેને દૂરથી આવતો દેખીને વત્સરાજે એક મૂત્રથી ભરેલો
ઘડો તેના માર્ગમાં પછાડીને ફેંડ્યો. મૂત્રની વાસથી સુઝાયેલો
હસ્તી મૂત્રને સુંધતો ઉભો રહ્યો. સિપાઈઓએ બહુ બહુ પ્રેર્યો,
તોપણ એક ડગલું ચાલ્યો નહિ. એક ઘડી સુધી મૂત્રની
મંધથી જ્યારે તેનું મગજ ભરાયું, ત્યારે તે આગળ ચાલ્યો.

વેગવતીએ એક ઘડીના અંતરામાં તો ઘણો પંથ આળંગ્યો. ફરીવાર પણ પચીસ યોજન ગયા ત્યારે વેગવતીની સાથે અનલગિરિ થઈ ગયો; ફરીવાર તેજ પ્રમાણે મૂત્રનો ઘડો વત્સરાજ રસ્તામાં ફેંક્યો, એટલે પાછું એક ઘડીનું અંતર પડી ગયું. આ પ્રમાણે રસ્તે વત્સરાજ મૂત્રના ચારે ઘડા ફેંકીને અનલગિરિ હસ્તીની ગતી રોકી. આ પ્રમાણે ચાર વખત થતાં છેલ્લીવાર અનલગિરિ અને વેગવતી એકઠા થઈ ગયા, તે વખતે પ્રધોતરાજના પુત્રે વત્સરાજને મારવા માટે ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચઢાવ્યું. તે જોઈ વાસવદત્તા ઉભી થઈ અને વત્સરાજને અંતર કરીને તેની આડી બાઘની સામે ઉભી રહી. તે વખતે પ્રધોતપુત્રે વિચાર કર્યો કે—“ખૂદેન વચ્ચે આવીને ઉભી રહી, હવે ખૂદેનને કેમ મરાય ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં ઘટિકા માત્રનો વિલંબ થયો, એટલે વત્સરાજનું ગામ આવી ગયું. વેગવતી દોડતી વત્સરાજના ગામમાં પેસી ગઈ. તે વખતે પ્રધોતપુત્ર વિલક્ષ વદનવાળો થઈને તેને છોડી દઈ પાછો વળ્યો. વત્સરાજ વિગેરે વેગવતીની પીઠ ઉપરથી નીચે ઉતરીને ચાક ઉતારવા સંબંધી કાર્ય કરવા લાગ્યા, તેવામાં એક ક્ષણમાં વેગવતી મરણ પામી. વત્સરાજ વાસવદત્તાની સાથે હર્ષપૂર્વક રાજમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો.

હવે પ્રધોતપુત્રે પાછા જઈને ચંડપ્રધોતને બધી હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને ક્રોધથી ધમધમાયમાન થયેલા તેણે યુદ્ધની સામગ્રી એકઠી કરવા માંડી. તે વખતે એક મુખ્ય મંત્રીએ રાજાને વિનંતિ કરી કે—“રાજન્ ! હવે યુદ્ધાદિ કરવું તે અનુચિત છે; કારણ કે વાસવદત્તાએ સ્વેચ્છાથી વત્સરાજને ભર્તારની ભાવનાથી પતિ તરીકે સ્વીકાર્યો છે; તે તેને હવે કેવી રીતે છોડશે ?

વળી કોઈ ઉપાયથી અગર છળથી તેને અત્રે લાવીએ, તોપણ અન્યે અંગીકાર કરેલ અને ભોગવેલ રાજપુત્રીને કાણ કુલીન પુરુષ પત્ની તરીકે સ્વીકારશે ? ઉલટું તેણે તો તમારી ચિંતા ઓછી કરી, સ્વયં પતિને શોધી લઈને લગ્નાદિ નિમિત્તે સ્વયંવરાદિ-કનો ઘણો ખર્ચ તેણે ખચાવ્યો. પોતાને અનુકૂળ અને અનુરૂપ વર જોઈને તેણે તેને ગ્રહણ કર્યો, તેમાં તેણે કંઈ અયુક્ત કંઈ હાથ તેમ લાગતું નથી. વત્સરાજ પણ ઉચ્ચ કુળનો રાજપુત્ર છે, વિદ્યા અને કળાનો ભંડાર છે. શોધવા જતાં પણ આવો વર મળે નહિ, તેથી આ તો યોગ્ય યુગળ સંધાણું છે. હવે યુદ્ધાદિ કરવાથી તો ઉલટો અપયશ થશે અને મૂર્ખતા પ્રકટ થશે. તેથી હવે તો સર્વ સામગ્રી લઈને પ્રધાન પુરુષોને ત્યાં મોકલો અને આનંદથી ખા-નેતું પાણિગ્રહણ કરાવો. એમ કરવું તે હવે યુક્ત છે, બીજું કંઈ પણ કરવું યુક્ત નથી." રાજાએ પણ મંત્રીનાં વચનથી શાંત થઈને વત્સેશની સાથે વાસવદત્તાના લક્ષ કર્યો, અને સર્વ શાંત-સ્વસ્થ થયું.

એક દિવસે અવંતીમાં અગ્નિનો ભય ઉત્પન્ન થયો. ગૃહ, હાટ વિગેરેનો શ્રેણીઓ જેતાં જેતાંમાં બળીને ભસ્મ થઈ જવા લાગી. જળાદિ પુષ્કળ છાંટવા માંડ્યું, તોપણ અગ્નિ શાંત પડ્યો નહિ. એક સ્થળે અગ્નિ ઓસવે તેવામાં તો અનેક સ્થળે જ્વાળા અને ભડકાઓ ઉઠતા હતા—અગ્નિ લાગતી હતી. લોકોએ ઘણા દેવદેવીના ભોગ, પૂજા, ઉત્સવાદિની માનતાઓ કરી, પણ આગ જરા પણ શાંત પડી નહિ, વિશેષ વિશેષ વધવા લાગી; કેટલાક રાજમહેલો વિગેરે પણ બળી ગયાં; આખી રાત્રીમાં કોઈ સુખેથી સુઈ રાખ્યું નહિ. તે વખતે પ્રધોતરાજાએ બુદ્ધિનું કૌશ-

ત્ય વારંવાર દેખાડનાર અભયકુમારને પૂછ્યું કે—“અરે બુદ્ધિના ભંડાર ! આ અગ્નિ શમાવવાનો કોઈપણ ઉપાય વિદ્યમાન છે કે નહિ?” તે સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું કે—“જે ઉપાય છે તે સાંભળો. અગ્નિનું ઔષધ અગ્નિજ છે, તેથી આપણે નવીન અગ્નિ ઉપજાવીને તેની પૂજાદિક કરી સર્વેએ ગીત, ગાન, વાજાદિકથી તેને વધાવવી, તેથીજ આ અગ્નિ શાંત થઈ જશે.” આ પ્રમાણે કહેવાથી રાજાએ તે પ્રમાણે કર્યું અને શુદ્ધ મંત્રના પ્રયોગથી અગ્નિ શાંત થઈ ગયો. પ્રધોતે આવો પ્રસક્ષ બુદ્ધિપ્રભાવ જોઈને સંતુષ્ટ થઈ અભયકુમારને વર માગવાનું કહ્યું. અભયકુમારે પહેલાની માફકજ તે વર પણ થાપણ તરીકે રખાવી મૂક્યો.

એકદા અવંતીમાં મહામારીનો ઉપદ્રવ થયો. તે સાથે અન્ય રોગો અને શોક, ભૂતાદિકનાં અનેક પ્રકારનાં ઉપદ્રવો ઉત્પન્ન થયાં. તેથી નગરજનો બહુજ પીડાથી પીડાવા લાગ્યા, અનેક માણસો રમશાન ગૃહમાં જવા લાગ્યા. તે વખતે સમસ્ત નગરજનોને અતિ દુઃખથી પરાભવ પામેલા જોઈને રાજાએ અભયકુમારને પૂછ્યું કે—“અરે સર્વ વિદ્યા અને કળારૂપી રત્નોના સમુદ્ર ! આ બધા લોકો મહારોગો તથા અશિવોના ઉપદ્રવથી ઉપદ્રવિત થાય છે, તેઓને તે ઉપદ્રવોમાંથી બચાવવાનો કોઈ ઉપાય છે કે નહિ?” અભયકુમારે તે સાંભળીને કહ્યું કે—“ઉપાય છે અને તે આ પ્રમાણે છે—સર્વે નગરજનો શૃંગારાદિક ધારણ કરીને રાજના મહેલ પાસે આવે, તે ઠેકાણે દૃષ્ટિવડે મહારાણી આપને જીતે અને પછી મહારાણી પાસે બળિ-વિધાન તૈયાર કરાવીને સર્વે નગરના દરવાજાઓમાં અને રસ્તાઓમાં તે બળિ ઉછાળવા; તેમ કરવાથી અશિવોપદ્રવ કરનારા પ્રેતાદિક તૃપ્ત થશે અને આરે દિશાઓમાંથી અશિવ ઉપદ્રવનો

નાશ થઈ જશે.” બીજા દિવસે રાત્રીએ તે પ્રમાણે કર્યું અને શિવા-
દેવીએ દક્ષિણી રાત્રી ઉપર જય મેળવ્યો. ત્યાર પછી પરમ શીલ-
વ્રતને ધારણ કરનાર શિવાદેવી રાત્રીએ વિધિપૂર્વક સ્નાનાદિ
કરીને બાજીબાકુળ તૈયાર કર્યા, શાંતિમંત્રાદિકથી તે બાકુળા મંગ્યા.
પછી નમસ્કાર તથા વજ્રપંજર સ્તોત્રાદિકથી પોતાની રક્ષા કરીને
સર્વ નગરનાં દરવાજાઓમાં બાજીને માણસોએ પ્રશેષ કર્યો અને
તીર્થજગાદિકથી નગર ફરતી ચારે તરફ શાંતિજળધારા કરી. આ
પ્રમાણે સર્વ ક્ષુદ્ર દેવોને સંતોષીને બધા ઘેર આવ્યા. તરતજ
અશિવ તથા રેગાદિક ઉપસર્ગો શાંત થયા. પ્રધોતરાત્રીએ આખા
નગરને આ પ્રમાણે નિરૂપદ્રવિત જોઈને અભયકુમારને ચોથો વર
આપ્યો. પછી બુદ્ધિમાં કુશળ એવા અભયકુમારે ચારે વર માગ-
વાની રાત્રીની આજ્ઞા મેળવીને કહ્યું કે—“હું શિવાદેવીના ખોળામાં
અનલગિરિ હાથી ઉપર બેસું, તમે હસ્તીના ચક્ષાવનાર માવત
થઈને બેસો અને અગ્નિલીડ રથ ભાંગીને તેના ઈંધિનોથી સળગા-
વેલી ચિતામાં આપણે પ્રવેશ કરીએ. આ પ્રમાણે મને આપેલા
ચારે વર આપો.” અભયકુમારની આ પ્રમાણેની માગણી સાંભ-
ળીને પ્રધોતરાત્રી બહુ ખિન્ન થઈ ગયા, તેણે માગ્યા પ્રમાણે આ-
પવાને તે અસમર્થ થયા, એટલે હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યા કે—
“અરે અભય ! તારી બુદ્ધિ આગળ બીજા કોઈની બુદ્ધિ ચાલે તેમ
નથી, અમે હાર્યા ને તું જીત્યો; તેથી હવે તને જમ ગોઠે તેમ કર.”
તે સાંભળી અભયકુમારે કહ્યું કે—“હવે તો ઘેર જવાની ઇચ્છા
થાય છે.” ચંડપ્રધોતે કહ્યું કે—“ભલે તેમ થાઓ.” પછી ઉત્તમ
આભરણ અને વસ્ત્રાદિવડે સત્કાર કરી શિષ્ટાચારપૂર્વક તેને વિસ-
ર્જન કર્યો. અભયકુમારે પોતાની માશી શિવાદેવી વિગેરે સર્વેની

રજા લઇને ઘેર જવાને સમયે ચંડપ્રધોત રાજાને નમીને કહ્યું કે—
 “મહારાજા! તમે તો ધર્મના બહાના નીચે મને છેતરીને અત્રે આણ્યો
 હો, તે હું વિસરી જવાનો નથી. તેનો ખદલો તે કરતાં અધિક હું
 વાળી આપીશ. તે પણ ધર્મના છળ વગર અને ચૌરવૃત્તિથી છાની
 રીતે પણ નહિ, પરંતુ ખરે ખપોરે તમારા રાજ્યના બધા માણસો
 અને નગરજનો પણ જોતાં હશે તેવી રીતે તમારા સામંત, સુભટો
 તથા નગરજનોને તમે કહેશો કે—‘અરે સામંતો ! અરે સુભટો !
 અરે પૌરજનો ! મને આ અભયકુમાર બળાત્કારથી ગ્રહણ કરીને
 ઉપાડી જાય છે ! શું જુઓ છો ? મને છોડાવો ! આ પ્રમાણે
 પોકાર કરશો, તો પણ કોઈ તમને છોડાવવા આવશે નહિ. એવી
 રીતે સર્વજન સમક્ષ તમને પકડીને હું લઇ જઈશ, તેથી તમારે
 સાવધાનતાપૂર્વક રહેવું, બુદ્ધિવાનો સાથે બુદ્ધિકૌશલ્ય ચલાવી
 વિચાર કરીને તમારે એવી રીતે રહેવું કે જેથી મેં કહેલા સં-
 કટને તમે ઉદ્ધલવી શકો ” તે સાંભળી બહુ અહંકારપૂર્વક પ્રધોત-
 રાજાએ કહ્યું કે—“ ભલે ! ભલે ! જા ! જા ! હવે બધું જણાશે.
 એકવાર તો બીલાડીના મુખમાં ઉંદરની જેમ અમે તને લાગ્યા
 હતા, તે ભૂલી ગયો જણાય છે ! વળી ફરીથી કાગડો જેમ
 ચકલીના બચ્ચાંને લાવે તેમ અમે તને લઈ આવશું. વાણીથી
 બંધાયેલા મેં તને આજ તો છોડ્યો છે, તેથી તું અતિશય કુલ
 મારે છે—ગર્વ ધારણ કરે છે, પણ એ તો આ વાંછી ડોકવાળો મં-
 ઠાઠો ગોળનો ઘડો ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છે તેની જેમ સો, હજાર,
 લાખ અને કરોડો સુભટોની વચ્ચે રહેલા મને ગ્રહણ કરીને પકડી
 જવાની તું પ્રતિજ્ઞા કરે છે. હવે જાણ્યું તારું હાપણ અને બળ !
 વધારે બોલવું રહેવા દે ! ” પછી અભયકુમારે કહ્યું કે—“ કહ્યા

પ્રમાણે કામ કરીનેજ હું માફ વચન પ્રમાણ કરી દેખાડીશ, હમણા વધારે બોલવાથી શું ફાયદો ? ”

આ પ્રમાણે કહીને તે રાજગ્રહી તરફ આદ્યા અને કેટલેક દિવસે મુસાફરી કરતાં મગધ દેશના મંડનરૂપ રાજગ્રહી નગરીએ પહોંચ્યા. આગળ ગયેલા ચરપુરુષોએ શ્રેણિકમહારાજને વધામણી આપી કે—“ બુદ્ધિબળથી પ્રધોતરાજને જીતીને, માળવ દેશમાં કીર્તિસ્તંભ સ્થાપીને, બહુ લોકો ઉપર ઉપકાર કરીને અભયકુમાર નિર્ભય રીતે અહીં આવે છે. ” શ્રેણિકરાજ પણ પુત્રનું આવાગમન સાંભળીને ઉદ્વેગિત રોમાંચવાળા થયા, તેના હૃદયમાં આનંદ થયો, કહેવા આવનારને સારી રીતે વધામણી આપી અને મહોટા મહોત્સવપૂર્વક દાન આપતા અભયકુમારની સામે આવ્યા. પિતાને સામે આવતા જોઈને અભયકુમાર વાહનથી નીચે ઉતરી પગે ચાલતા પિતા પાસે આવીને પિતાના પગમાં પડ્યા. પિતાએ પણ પોતાના બંને હસ્તોથી તેને ઉભા કરીને ગાઢ સ્નેહથી આલિંગન દઈ તથા મસ્તક ચુંબી, હૃષંથી આવેલ અશ્રુજળવડે સીની આંખોથી અભયકુમાર તરફ જોયું અને ગદ્ગદ વચનોથી કુશળ ક્ષેમની વાર્તા પૂછવા લાગ્યા. પછી હસ્તીના સ્કંધ ઉપર તેને બેસાડીને ધવળમંગળાદિક અનેક માંગણિક ક્રિયાઓપૂર્વક તેને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

અભયકુમારના આગમનથી ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રની જમ મગધાધિપતિ અતિશય આનંદના સમૂહથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યા. તે વખતે પુરજન, મહાજન, સ્વજન વિગેરેના ગમના-ગમનથી વિશાળ એવો રાજમાર્ગ પણ સાંકડો થઈ ગયો. રાજના લોકો, નગરના લોકો ભેટણા લઈને મળવા આવતા હતા, તે

સર્વને કુશળલેખની વાર્તા પૂછીને હર્ષપૂર્વક પાનખીડાં આપી અભયકુમાર વિસર્જન કરતા હતા. જેવી રીતે જે આવતા તેને તેવી રીતેજ સુખાદિક પૂછીને યથાયોગ્ય માન આપી રજા આપતા હતા. ધન્યકુમાર પણ રાજની સાથે અભયકુમારને સ્વાગત કરવા સામે આવ્યા હતા, રાજની સાથે સરખે આસને બેઠેલા હતા. અનુક્રમે અવસર થયો ત્યારે ધન્યકુમાર બહુ મુલ્યવાન એવું બેટણું લઇને અભયકુમાર પાસે આવ્યા. તે વખતે રાજએ ચક્ષુની સંજ્ઞાથી તે ગ્રહણ કરવાની ના પાડી, અભયકુમારે તે સમજી જઇને ના પાડી. પછી ધન્યકુમારે ધણા શપથ દીધા તથા ઘણો આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેમાંથી જરામાત્ર ગ્રહણ કર્યું, અભયકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે—“ આ કોઇ નવીન સન્નજન જણાય છે. રાજ પણ બહુ સ્નેહથી તથા બહુ માનથી તેને બોલાવે છે. અવસરે તે સર્વ જણાશે, પરંતુ આ બહુ ગુણવાન હોય તેમ જણાય છે. ” ત્યાર પછી શિષ્ટાચાર પૂર્વક સર્વને પ્રસન્ન કરીને વિસર્જન કર્યા અને પોતાને ઘેરથી આવેલા નોકરાદિક સેવક-વર્ગની સાથે વાર્તાવિનોદ કરીને તેમને પણ રજા આપી. ત્યાર પછી ભોજનનો સમય થતાં સર્વે સભ્યોને વિસર્જન રાજ ભોજનને માટે ઉઠ્યા. અભયકુમાર સાથે ભોજન કર્યા પછી, એકાંતમાં બેસીને કપટી શ્રાવિકા કપટથી લઇ ગઇ ત્યારથી માંડીને જે થયું અને જે અનુભવ્યું, તે બધું અહીં થયેલા આગમન સુધીનું અથેતિ વૃત્તાંત રાજએ પૂછ્યું. અભયકુમારે પણ બધી હૃદીકત રાજ પાસે નિવદન કરી. રાજ તે સાંભળી માથું ધ્રુણાવી વિસ્મિત ચિત્તથી કહેવા લાગ્યા કે—“ પુત્ર ! આવા સંકટમાંથી નિકળવાને તુંજ સમર્થ થાય, બીજે થઈ શકે નહિ. હાલના કાળમાં બુદ્ધિવટે

આ જગત્માં તુંજ અદ્વિતીય દેખાય છે.” આ પ્રમાણે બધી વાતો કહેતાં અને આનંદ કરતાં કેટલાક દિવસો વ્યતીત થઈ ગયા.

એકદા અભયકુમારે પિતાને પૂછ્યું કે—“ પૂજ્ય પિતાજી ! મારી ગેરહાજરીમાં રાજ્યનો નિર્વાહ સુખેથી થતો હતો ? કાઠ-જાતની ચિંતા કે દુઃખ ઉત્પન્ન થયાં નહોતા ? ” રાજાએ કહ્યું કે—
“ વત્સ ! તું ગયા પછી આખા રાજ્યનો નાશ થઈ જાય તેવો પ્રયત્ન ઉત્પાત થયો હતો પરંતુ અસમાન બુદ્ધિના નિધાન એવા એક સજ્જન પુરૂષ ધન્યકુમારે મહાબુદ્ધિબળવડે તે ઉત્પાતને જીત્યો છે, અને રાજ્યને દૈદીપ્યમાન કર્યું છે. ” અભયકુમારે કહ્યું કે—“ તે ધન્યકુમાર કોણ છે કે જેની આપ આટલી બધી પ્રશંસા કરો છો ? ” રાજાએ કહ્યું કે—“ તું જે દિવસે અત્રે આવ્યો તે દિવસે જે મારી પડખે બેઠેલા હતા, તથા ભેટણું કરવાના સમયે જેનું ભેટણું નહિ લેવાની મેં બ્રૂસંજ્ઞાથી સૂચના કરી હતી તેજ તે ધન્યકુમાર છે. તેના ગુણસમૂહથીરંજિત થઈને મેં મારી પુત્રી તેને આપેલી છે, તે જમાઈ હોવાને લીધે દેવાને યોગ્ય છે, તેનું લેવા લાયક નથી. ” તે સાંભળી અભયકુમાર બોલ્યો કે—“ તેનામાં કયા કયા ગુણો છે ? ” રાજાએ કહ્યું કે—
“ વત્સ ! સત્પુરૂષોમાં માનનીય ધન્યકુમાર ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ-વડે તારી તુલ્ય કક્ષા ઉપર મૂકી શકાય તેવા છે. સૌજન્ય ગુણો-વડે જગત્માં અદ્વિતીય છે, કારણ કે આ મહાપુરૂષે જેવી રીતે ક્રીરણોવડે ચંદ્રમા બધા પર્વતો ઉપર પ્રકાશ કરે છે, તેવીજ રીતે આખા વિશ્વમાં અનેક રાજાઓ ઉપર બુદ્ધિના ગુણોવડે ઉપકાર કર્યો છે. ભાગ્યરૂપી લક્ષ્મીના મિત્રતુલ્ય આ સજ્જનને સર્વે અવસરમાં સાવધાનપણાવડે કરીને બધી રાજધાનીઓને શરીર-

લક્ષ્મી જેમ મુખથી શોભે તેમ શોભાવી છે. વળી તે ધન્યકુમારે પોતાને ઘેરથી નીકળીને બહાર વિદેશમાં ફરતાં પણ સ્વદેશની માફકજ કોઈ મહાપુન્યના ઉદયથી અદ્ભુત ભોગસુખ ને લક્ષ્મી મેળવી છે. વળી આ સજ્જન પુરૂષે સ્વભાગ્યથી મેળવેલ અપરિમિત ધન અકૃતજ્ઞ અને ધનરહિત એવા પોતાના બંધુઓને અનેક વખત હર્ષપૂર્વક આપી દીધું છે. વળી એ મહાપુરૂષ જ્યારે અત્રે આવ્યા ત્યારે જે શ્રેષ્ઠીની વાડીમાં તેમણે નિવાસ કર્યો હતો તે વાડી તદ્દન સુકાઈ ગયેલી હતી છતાં તેના દષ્ટિમાત્રના પ્રસારથીજ નવા પદ્ધતિ, પુષ્પ, ફળાદિકની ઉત્પત્તિથી શોભનીક થઈ ગઈ હતી. વળી એ સજ્જનને તું અવંતિ ગયો ત્યારે સૂર્ય પ્રકાશમાન થતાં આકાશને શોભાવે તેમ મારી રાજધાની અને રાજ્યસ્થિતિને દીપાવી છે. વળી એજ મહાપુરૂષે સમસ્ત વ્યવહારીઓમાં શિરોમણિ ગોલદ્ર શ્રેષ્ઠીને એક ધૂર્ત ધૂર્તકળાવડે કપટયુક્તિ કરીને છેતરતો હતો, તેને તેની ઉત્તમ બુદ્ધિકૌશલ્યવડે બચાવી લીધો હતો. વળી એ સત્પુરૂષે આલાનસ્તંભ તોડી નાંખીને દોડતો આપણો સિંચાનક કરિવર જે મદના ઉત્કટપણથી નગરને ભાંગતો હતો તેને હસ્તીને વશ કરવાની શિક્ષામાં મેળવેલ કુશળતાથી વશ કરીને આલાનસ્તંભે બાંધી દીધો હતો અને સર્વજનોનો ઉપદ્રવ મટાડીને સર્વની ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો. ગુણવાન અને ગુણનાં સમૂહરૂપ આ મહાપુરૂષનાં ગુણોતું હું કેટલું વર્ણન કરું ? રૂપ, સૌભાગ્ય, વિજ્ઞાન, વિનય, ચતુરાઈ વિગેરે અનેક ગુણોના સમૂહનો એ સ્વામી છે, વળી નિષ્કારણ ઉપકાર કરવાથી તથા નૈમિત્તિકના વચન સાંભળવાથી કુસુમશ્રેષ્ઠીએ, ધૂર્તાના વચનરૂપી કારાગારમાંથી છોડાવવાથી ગોલદ્રશ્રેષ્ઠીએ,

તથા તેણે કરેલા અનેક ઉપકારો સંભારીને મેં પણ પ્રીતિની વેલડી વધારવા માટે સ્વપુત્રી તેને પરણાવેલી છે. અરે વહાલા વત્સ ! તેના ગુણોની તને સારેજ ખબર પડશે કે જ્યારે તેની સાથે તને વિશેષ સહવાસ અને પરિચય થશે. ” આ પ્રમાણે પિતાનાં મુખથી ધન્યકુમારનાં ગુણોની પ્રશંસા સાંભળીને ગુણીના અનુરાગીઓમાં શ્રેષ્ઠ તથા પ્રથમ પંક્તિએ આવનાર અભયકુમાર તે વખતથીજ ગુણના હેતુભૂત ધન્યકુમાર ઉપર આનંદથી ઘણોજ પ્રેમ તથા ગાઢ અનુરાગ ધરવા લાગ્યા.

બીજે દિવસે અભયકુમાર પોતેજ પ્રેમની અત્યુચ્ચતા કરવા તથા ભાવી અતિશય સંખંધ સૂચવવા ધન્યકુમારને ઘેર ગયા. ધન્યકુમાર પણ અભયકુમારનું આગમન સાંભળીને તરતજ ઉભા થયા, અને કેટલાંક ડગલાં સામે લેવા ગયા. અભયકુમાર વાહનથી નીચે ઉતર્યા. ગાઢ આલિંગન દઇને બન્ને જણાએ હર્ષપૂર્વક જુહાર અને પ્રણામ કર્યા. પછી ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં “આપ આગળ આલો—આપ આગળ પધારો ” એમ શિષ્ટાચાર તથા બહુમાનપૂર્વક ઘરમાં તેડી ગયા અને ભવ્ય આસન ઉપર બેસાડીને ધન્યકુમાર કહેવા લાગ્યો કે—“આજે આ સેવક ઉપર મોટી કૃપા કરી. આજે મારે ઘેર વાદળાં વગરજ વરસાદની વૃષ્ટિ થઇ. પ્રભાદવંતને ઘેર ગંગા પોતાની મેળે ઉતર્યા. આજે આપ અત્રે પધારવાથી મારા ઘરનું આંગણ પવિત્ર થયું, આજે મારો ધન્ય દિવસ છે, સફળ દિવસ છે કે આપ જેવાનાં મને દર્શન થયાં. પણ આપે આ શ્રમ શામાટે ઉઠાવ્યો ? હું તો આપનો સેવક છું, હુકમ ઉઠાવનાર છું, તમે માત્ર હુકમજ કર્યો હોત તો હું આપનો હુકમ માથે ચઢાવીને આપના ચરણ સમીપે તરતજ આવત.” આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપિત ક-

રીનેધન્યકુમાર બોલતા બંધ થયા, એટલે અભયકુમાર ધન્યકુમારનો હાથ ખેંચીને તેને પોતાની સાથેજ આસન ઉપર બેસાડવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે—“ અરે ઉત્તમ શ્રેષ્ઠિન! આ પ્રમાણે બોલો નહિ ! તમે તો અમારે લૌકિક અને લોકોત્તર બન્ને રીતે પૂજનિક છે. લૌકિક સંબંધમાં તો તમે અમારી સાથે સગપણથી જોડાયેલા છો અને લોકોત્તર સંબંધમાં તો જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાને ધારણ કરી તેથી અલંકૃત થયેલા છો, વળી જગતના લોકોને અને અમને પણ ઉપકાર કરનારા છો. તેથી હે પૂજ્ય બનેલી ! તમારા દર્શન કરીને આજે હું કૃતકૃત્ય થયો છું. જે જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવામાં તત્પર છે અને દ્રઢભક્તિવંત છે તે શિવાર્થીને તો પૂજ્યજ ગણાય છે. લૌકિક સંબંધનો જે સ્નેહ તે તો સંસારની વૃદ્ધિના હેતુભૂત છે અને લોકોત્તર સંબંધવડે થયેલો સ્નેહ મોક્ષના હેતુભૂત અને સમ્યક્ત્વ પવિત્ર થવાના કારણભૂત છે, તેથી તમે અમારે બન્ને રીતે પૂજનીક છો. વળી ગદ્ય કાલેજ મારા પિતાશ્રી—મહારાજએ તમારા અન્નેના આગમન પછી શુષ્કવનનું પશ્ચિવિત થવું, ધૂતને દમવો, ગજને વશ કરવો, રાજ્યસ્થિતિ સ્થિર કરવી વિગેરે હકીકત કહી છે, તથા કૃતમ્ન અને નિર્ભાગી એવા તમારા બંધુઓને વારંવાર ન માપી શકાય તેટલી સમૃદ્ધિ આપીને તે તે સ્થળેથી નીકળી ગયા છો. આ હકીકત મને હર્ષપૂર્વક નિવેદન કરી છે. તે સર્વ હકીકત સાંભળીને મારું હૃદય તો વિસ્મય, આનંદ, પ્રમોદ, રોમાંચ, હર્ષ તથા સ્નેહવડે ઉભરાઈ ગયું છે. તે વખતે થયેલો ઉલ્લાસ હજુસુધી પણ હૃદયમાં સમાતો નથી. અમે તો તમારા સંગમને— સંબંધને કદપવૃક્ષ, કામધેનુ, ચિંતામણિ, ચિત્રવલ્લી વિગેરે ધાંસતદાથી વસ્તુઓ કરતાં પણ અધિક માનીએ છીએ. તેથી

આ રાજ્યઋદ્ધિ, આ સમૃદ્ધિ અને હું તે સર્વને તમારે પોતાનાજ ગણવા, તેમાં જરા પણ સંદેહ કરવો નહિ."

આ પ્રમાણેની અભયકુમારની વાણી સાંભળીને ધન્યકુમાર બોલ્યા કે—“ મંત્રીરાજ ! આપની જેવા સજ્જનો તો ગુણોથી ભરેલા હોય છે, કૃપાળુ હૃદયવાળા, કૃતજ્ઞ, અને પારકાના પરમાણુ જેવા નાના ગુણને પણ પર્વત જેવા મોટા કરીને બતાવનારા હોય છે. અદ્ય ગુણવાનમાં સજ્જન પુરૂષો મોટાઇનો આશય કરે છે. હું તો કાણમાત્ર છું ? હું તો એક વ્યાપારી વાણિયો માત્ર છું ! મારાથી શું થઇ શકે તેમ છે ? અપાર પુન્યની ઋદ્ધિથી ભરપૂર એવા આપના પુન્યથીજ સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થઇ શકે છે. સેવક પુરૂષો જે જય મેળવે છે તે સ્વામિતુંજ પુન્ય છે તેમ બાણવું.”

આ પ્રમાણે પરસ્પર પ્રશંસા કરવાવડે પરસ્પરના હૃદયતું આવજન કરવાથી અતિશય ગાઢતર રાગ અને પ્રેમસંબંધ બંને વચ્ચે થઇ ગયો. તે દિવસથી હમેશાં મળવું, જિનયાત્રાદિ સાથે કરવા જવી, રાજસભામાં સાથે બેસવું, વન-ઉપવનાદિ સાથે જોવાં જવું—આ પ્રમાણે બધાં કૃત્યો તેઓ સાથેજ રહીનેજ કરતા હતા. કોઇ પણ કાર્યની વ્યવસ્થાથી કોઇ દિવસ બન્નેનો મેળાપ ન થાય તો તે દિવસ બન્નેને મહાદુઃખ ઉપજવનાર થતો હતો. આ પ્રમાણે મહામાત્ય અભયકુમાર ઇશ્વરનો કુબેરની સાથે જમ પ્રીતિ સંબંધ હતો તેમ ધન્યકુમાર સાથે પ્રીતિ તથા મિત્રતા ધારણ કરીને સુખ અનુભવવા લાગ્યા. છએ પ્રકારના^૧ મિત્રતાના લક્ષણ પૂર્ણપણે તેઓ

૧ દેવું, લેવું, ગુણ કહેવું અને સાંભળવું, ખાવું, અને ખવરાવવું આ છ પ્રીતિનાં લક્ષણ નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલ છે.

વહન કરવા લાગ્યા. એકજ જીવના બાણે બે જીવ જીવ રૂપ હોય તેમ સુખેથી તેઓ કાળ વ્યતીત કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે પાછલી રાત્રિના વખતે શય્યામાં સુતેલા અભયકુમારે વિચાર્યું કે—‘અહો ! મેં જ્યારે ઉજ્જયિની છોડ્યું ત્યારે પ્રદ્યોતરાજ પાસે એક પ્રતિજ્ઞા કરી છે, હજી સુધી મારી એ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ નથી, તે વખતે કહેલા વાક્યની પ્રતિપાલના કરવી તેમાંજ પુરૂષત્વ છે, તેથી તે પ્રતિજ્ઞા પરિપૂર્ણ થાય તેવો ઉદ્યમ કરવો જરૂરનો છે.’ પછી સવાર થઈ ત્યારે રાજા તથા ધન્યકુમાર પાસે તે સર્વ હકીકત નિવેદન કરીને તે માટે સામગ્રી તૈયાર કરવા લાગ્યા. પ્રથમ તો ઉત્તમ શરીરવાળી, તરૂણ, સોળ વ-રસ લગભગની ઊમરવાળી, પુરૂષોને રંજન કરવાની કળામાં અતિ-શય નિપુણ, નેત્ર સુખાદિના હાવભાવ, વિભ્રમ, કટાક્ષ તથા આકર્ષણ કળામાં અપ્સરાઓને પણ જીતે તેવી, રૂપ તથા યૌવનથી લચ્વી પડતી એવી બે મનોહર કોકિલ કંઠવાળી વેશ્યાઓને તેણે તે કાર્ય પાર પાડવા માટે રાખી લીધી. વળી સુખ, નેત્રાદિકના વિલાસોથી પ્રદ્યોતરાજને લગભગ મળતી આકૃતિવાળો એક પુરૂષ પણ તેણે શોધી કાઢ્યો. તે સર્વને ઘણું ધન આપીને ભવિષ્યમાં શું કરવાનું છે તે સર્વે છાત્રી રીતે શીખવી દીધું; સારપછી માળ-વામાં વેચી શકાય તેવાં કરિયાણા, ઉત્તમ વસ્ત્રો અને વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો ખરીદી લીધાં; ને બધાં ખરીદીને અનેક ગાડાં, હંટ તથા બળદો વિગેરે ઉપર યથાયોગ્ય રીતે તે ગોઠવ્યાં—લાઘ્યાં. વળી દેશાંતરની ભાષામાં કુશળ તથા તેવી જાતના વેશ પહેરવાવાળાં માણસો તૈયાર કર્યાં. પોતે પણ તેવાજ વેશ ધારણ કર્યો. આ પ્ર-માણે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરાવીને અને રાજ્યનો ભાર બધી

અમયકુમારને માથે રાખીને શ્રેણિક રાજની રજા લઈ ઉત્તમ દિવસે શુભ મુહૂર્તે શુભ શુક્રનોથી ઉત્સાહિત થયેલા અમયકુમારે રાજ-અહીંથી માળવા દેશ તરફ પ્રણાથ કર્યું.

અન્ને રૂપવંત તટલીઓને વસ્ત્રાચ્છાદિત રથમાં બેસાડી. કેટલાક સુભટો આગળ અને પાછળ ચાલવા લાગ્યા. ઘણી ઠાસીઓને તે રથની રક્ષા કરવા માટે રાખી. જ્યારે કોઈ પૂછતું કે આ રથમાં કોણ છે? ત્યારે રથની પાસે રહેનારા સુભટો બોલતા કે—“જનાનો છે.” એક ડોળીમાં પ્રધોતરાજના રૂપને મળતી આકૃતિવાળા પુરૂષને બેસાડ્યો હતો, તે શીખવી રાખ્યા પ્રમાણે ગમે તેવાં વાહ્યો બોલતો હતો. અમયકુમાર પોતે ઉત્તમ અશ્વોવાળા રથમાં બહુ દૂર દેશના વસ્ત્રોથી સજ્જ થઈને બેઠા હતા. આગળ અનેક સુભટો ચાલતા હતા. અને તેની પછવાડે કરિયાણાના ભરેલાં ગાડાં, હંટ, બળદ વિગેરે સુભટોથી રક્ષિત થયેલા ચાલતા હતા. આ પ્રમાણે અવિચ્છિન્ન પ્રયાણ કરતાં અનુક્રમે તેઓ અવંતીનગરીએ પહોંચ્યા. બહુ મોટું ભેટણું લઈને અનેક દેશાંતરીય વેષધારી સુભટોથી પરવરેલા અમયકુમાર રાજસભામાં રાજ પાસે ગયા. રાજપાસે ભેટણું મૂકી રાજને નમસ્કાર કરીને યથાયોગ્ય સ્થાને તેઓ બેઠા. રાજ પણ અદ્ભૂત ભેટણું જોઈને પ્રસન્ન થઈ આદરપૂર્વક તેના તરફ જોઈને બોલ્યા કે—“અહો શ્રેષ્ઠિન ! કયા દેશથી તમે આવો છો ?” ત્યારે અમયકુમાર બે હાથવતી મ્હોડું ઢાંઘીને અવાજ ફેરવીને બોલ્યા કે—“સ્વામિન્ ! અમે બહુ દૂર દેશથી આવીએ છીએ. જે સ્થળે રામચંદ્રે સમુદ્રતું ઉદ્દલંબન કરવા સેતુબંધ બાંધ્યો છે તે સ્થળે પૃથ્વીભૂષણ નામે અમારું નગર છે. ત્યાં અરિમર્દન નામે રાજ છે, તે પ્રબળ

પ્રતાપવાળો છે, તે નગરના અમે રહેવાસી છીએ. તે નગરીથી વહાણ રસ્તે અનેક પ્રકારનાં કરિયાણાઓ તથા વસ્ત્રો અને પાત્રો વિગેરે અહિં વેચવા આવે છે. એક દિવસે વિધવિધ દેશોની વાર્તા સાંભળીને તે દેશો જોવાની મારી ઉતકંઠા થઈ. મેં મનમાં વિચાર કર્યો કે—‘જો ઘણા કરિયાણા લઈને દેશાંતરમાં હું જઈ તો મને ભવિષ્યમાં ઘણો લાભ થશે, તથા જુદા જુદા દેશોનાં દર્શન થશે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

દેશાટનં પण्डितमित्रता च, वारांगना राजसभाप्रवेशः ।

अनेकशास्त्रार्थविलोकनं च, चातुर्यमूलानि भवन्ति पंच ॥

‘દેશાટન, પંડિતની મિત્રતા, વારાંગનાનો યોગ, રાજસભામાં પ્રવેશ તથા અનેક શાસ્ત્રોનું ને તેનાં અર્થોનું અવલોકન—આ પાંચે બાબતો ચતુરાઈનાં મૂળ કારણભૂત છે.’

‘દેશાંતરમાં જવાથી ચતુરાઈ આવશે ને દ્રવ્ય પણ મળશે એમ બે કાર્ય સાધી શકાશે.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને મેં કરિયાણાના ગાડાં ભર્યાં અને તે લઈને અમે તે નગરથી નીકળ્યા. અનેક દેશોમાં ફરતાં ફરતાં બે વરસ વીતી ગયાં, અનેક પૂર, નગર, ઉપવન, પર્વત વિગેરે તથા નવા નવા આચાર, નેપથ્ય, તીર્થાદિક જોતાં જોતાં અમારા મનને ખુબજ આનંદ થયો. છ મહિના પહેલાં એક વખત તમારા રાજ્યનું વર્ણન કરતાં કોઈ પથિકે કહ્યું કે—‘વર્તમાન સમયમાં જવી ઉજ્જયિની નગરીની શોભા છે, તેવી શોભા કોઈ નગરીની નથી. સાક્ષાત્ અમરપૂરી તુલ્ય તે નગરી છે. તે નગરમાં અખંડિત શાસનવાળા, સોળ રાજ્યોના સ્વામી, પ્રચંડ પ્રધોત હોય તેવા, ચંડપ્રધોત નામે રાજ છે, તે

અતિ ઉત્તમ નીતિવડે રાજ્ય કરે છે. તે નગરમાં કોઈ અશુભ કર્મોદયથી રોગાદિક આવે તેમાં ઉપાય નહીં, પણ તે સિવાય બીજા કોઈ પણ ઉપદ્રવનું નામ પણ સંભળાતું નથી. જે તમારે આશ્ચર્યનાં સ્થાનો જેવાનીજ ઇચ્છા હોય તો ઉજ્જયિનીમાં તમારે જરૂર જવું. તે નગર જેવાથી બીજા સર્વ નગરો માણિક્ય જેવા પછી કાચ જેવા લાગશે. ' આ પ્રમાણેની ઉક્તિ સાંભળીને બીજા દેશોમાં જવાની ઇચ્છા હતી તો પણ આ તરફ આવ્યા. અમે જેવું કાને સાંભળ્યું હતું તેવુંજ અત્રે દેખ્યું છે, વળી આજે અતિ ઉચ્ચ પુણ્યવંત, ન્યાયમાંજ એક દષ્ટિવાળા આપનું પણ દર્શન થયું છે. આજે આપના દર્શનથી અમારી આંખો પાવન થઈ છે. પુણ્યવંતના દર્શન મહાન ગુણને ઉપજાવનારજ થાય છે.'

આ પ્રમાણે કહીને અલયકુમાર બોલતાં બંધ રહ્યા, એટલે પોતાની પ્રશંસાથી ફૂલાયેલા ચંદ્રપ્રધોતે કહ્યું કે—' અરે શ્રેષ્ઠિન ! તમારી જેવાના આગમનથી અમને પણ બહુ આનંદ થયો છે. તમે સુખેથી અહીં રહો, ઇચ્છા હોય તેટલો વ્યાપાર કરો, તમારે જે કાંઈ કામકાજ હોય તો સુખેથી અહીં આવીને અમને નિવેદન કરજો.' આ પ્રમાણે કહીને ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા પાનખીડાં આપીને જકાત લેનારા અધિકારીને હુકમ કર્યો કે—' આ શ્રેષ્ઠીની અર્ધા જકાત લેજો, વધારે લેશો નહિ.' આ પ્રમાણે કહીને શ્રેષ્ઠીને જવાની રજા આપી. અલયકુમારે રાજમાર્ગ ઉપરજ અનેક જોખ અને બારીઆવાળું, નહિ અતિ ગુપ્ત અને નહિ અતિ ખુલ્લું તેવું એક મોટું રાજ્યમંદિર જેવું મકાન ભાડે લઈને તે સ્થળે નિવાસ કર્યો. 'અલયચંદ્ર શ્રેષ્ઠી' એવું પોતાનું નામ પ્રસિદ્ધ કર્યું. તે બહુ મોટું સ્થાન હતું, તેથી ત્યાં રહીનેજ તે વ્યાપાર પણ

કરવા લાગ્યા. પોતાની ચતુરાઈની વાર્તાઓથી તે નગરના લોકોને ખુશી કરવા લાગ્યા. ઘરે ઘરે લોકો તેના ગુણોનું વર્ણન કરતાં કહેવા લાગ્યા કે—‘ પૂર્વે કોઈ વખત નહિ જોયેલો તેવો સજ્જનોમાં શિરો-મણિ આ શ્રેષ્ઠી આવેલ છે. તે દેશને ધન્ય છે કે જ્યાં આવા સજ્જનો નિવાસ કરીને રહે છે.’ ગૃહનાં મધ્યદ્વારે દ્વારપાળો હમેશાં ઉભા રહેતા, તે કોઈને અંદર પેસવા દેતાં નહિ. કોઈ પૂછે ત્યારે જવાબ આપતાં કે—‘ અમારા દેશમાં અને કુળમાં આવો રીવાજ છે.’

પ્રધોત રાજને મળતા સ્વરૂપવાળા પુરૂષને શીખવવામાં આવ્યું કે—‘તું હવે નાસીને બજારમાં જા, રસ્તે ગમે તેવું બોલ્યા કરજે, ગાંડાની જેવી ક્રિયા કરતો આમ તેમ ભટકજે, પછી હું તને પકડવા માટે આવીશ, તે વખતે જોરથી તારે દૂર નાસી જવું, દોડાદોડી કરવી, બે ત્રણ ચાર દહાડા સુધી આ પ્રમાણે દોડાદોડી કરીને અમારા કબજામાં આવવું, કબજામાં આવ્યા પછી ફરી-વાર નાસવા માંડવું. લોકો પાસે તારે બોલવું કે—‘હું તો પ્રધોત-રાજ છું, મને પકડવા માટે આ અભય આવે છે, તેને તમે રોકો.’ આ પ્રમાણે કહીને ધૂળ વિગેરે ઉડાડવા. પછી હું બળાત્કારથી તને પકડીને ખાટલા સાથે બાંધીને ઘરે લાવીશ. તે વખતે સર્વ લોકો અને સુભટો સાંભળે તેમ તારે બોલવું કે—‘અરે લોકો ! અરે સુભટો ! મને પ્રધોતરાજને બાંધીને તથા પકડીને આ અભય લઈ જાય છે, તેથી તમે મને કેમ છોડાવતા નથી ?’ આ પ્રમાણે ખાટલામાં રહ્યા રહ્યા તારે બોલ્યા કરવું. આ પ્રમાણેની ક્રિયા હમેશાં કરવી. હું હમેશાં ખાટલામાં બાંધીને તને ઘરે લાવીશ. પછી ઘરમાં આવીને આનંદથી રહેવું, યથેચ્છિત ભોજનાદિક કરવા.” આ પ્રમાણે શીખવીને તેને તૈયાર કર્યો.

આ પ્રમાણે સમજાવ્યા પછી સવાર થતાં તે પ્રમાણે કરવાને માટે તે ઘરેથી લાગીને બજારમાં ભટકવા લાગ્યો અને પૂર્વે શીખ્યા પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો. લોકો તેની ગાંડા જેવી ક્રિયા દેખીને હસવા લાગ્યા. સેંકડો અને હજારો માણસો તથા બાળકો તેની પછવાડે ભમવા લાગ્યા. જ્યારે કોઈ તેને પૂછતું કે—‘તું કોણ છો?’ ત્યારે તે પ્રત્યુત્તર આપતો—“હું પ્રધોતરાજ છું, સમસ્ત દેશ, આમ, નગરનો સ્વામી છું, આ સર્વ મારા સેવકો છે.” આ પ્રમાણે જેમ તેમ જવાબ આપતો. તે સાંભળી લોકોએ નક્કી કર્યું કે—‘આ તો ગાંડો છે, વાયડો છે, આના દ્વંદ્વક્રમણમાં પ્રાણ-વાયુની વિકૃતિ થઈ ગઈ છે; તેથી આ ગાંડા જેવો થઈ ગયો છે અને ગમે તેવું બોલે છે.’ આ પ્રમાણે ચાર-પાંચ ઘડી સુધી લે નગરમાં રખડ્યો, તેવામાં શ્રેષ્ઠી સેવકોની સાથે પગે ચાલતા અને દોડતા બજારમાં આવ્યા. પોતપોતાની દુકાને બેઠેલા લોકો તેવું દેખીને વિસ્મિત મનવાળા થઈને શંકાથી ઉભા થઈને શ્રેષ્ઠી સમીપ જઈ નમીને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે—“સ્વામિન્ ! આપની જેવા મહા ઉત્તમ શ્રેષ્ઠીને આવા તડકાના સમયમાં પગે ચાલીને આવવાનું શું પ્રયોજન પડ્યું ? જે એવું કાંઈ ઉતાવળું કામ હોય તો આ સેવકોને હુકમ કરો, તેઓને કહેવા લાયક ન હોય તો અમને હુકમ કરો. આ નગરમાં રહેવાવાળા સર્વે લોકો તમારા ગુણોથી ખરીદાયેલા તમારા દાસોજ છીએ. તમારા હુકમ માત્રથીજ તમારું કહેલું કાર્ય કરવા માટે મન, વચન, કાયાથી અમે તૈયારજ છીએ, તેમાં જરા પણ શંકા કરવા જેવું નથી. એવો કોઈ પણ માણસ નથી, કે જે આપનું કહેલ કાર્ય કરવા પ્રમાદ કરે. આપની જેવા જગદુત્તમ પુરુષોને ગ્રીષ્મ

ઋતુના આવા મધ્યાહ્ન કાળને સમયે આવું કષ્ટ સહન કરવું તે કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. અતિ શિતલ છાંયાવાળી અમારી આ દુકાને આપ પધારો અને દુકાનને શોભાવો. આપની જેવા પૂજ્ય પવિત્ર પુરૂષના આગમનથી અમારી દુકાન પવિત્ર થશે; ત્યાં બેસીને આપને જે કાંઈ કાર્ય કરવાનું હોય તે કરાવજો. અમારા શરીરબળથી તે કાર્ય અડધી ક્ષણમાં અમે કરી આપશું.” આ પ્રમાણે ગુણોથી વશ થયેલા લોકોનાં વચન સાંભળીને આંખમાં અશ્રુ લાવી અભયશ્રેષ્ઠી ગદ્ગદ વચનોવડે કહેવા લાગ્યા કે—“અરે ભાઈઓ! અરે સર્જનો! તમે જે કહ્યું તે ખરેખર સત્ય છે. હું જાણું છું કે ત્રણે યોગથી તમે સર્વે મારા શુભચિંતકો છો અને મારું કહેલ કાર્ય કરવામાં તમે બધા તત્પર છો. તમે બધા મારા ઉપર સંપૂર્ણ કૃપા રાખો છો, પણ મારે એક મોટી દૈવી આપદા આવેલી છે, તે દુઃખથી પ્રેરાયેલો મધ્યાહ્નને પણ હું દોડતો અહીં આવ્યો છું. ધન માટે અગર લોભ માટે આવ્યો નથી.” લોકોએ પૂછ્યું કે—“એવી તે શું આપત્તિ આવી છે?” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“મે ત્રણ મહિનાથી મારો પ્રાણપ્રિય, સમસ્ત ગૃહભારની ચિંતા કરનારો, બહુજ શ્રેષ્ઠ વિનય ગુણવાળો, સર્વ કાર્યમાં નિપુણ, ગૃહના સુંગરભૂત પ્રદ્યોત નામે નાનો ભાઈ કોઈ રોગથી અથવા વાયુના પ્રયોગથી અથવા કોઈ ભૂતાદિ દુષ્ટ દેવતા પ્રયોગથી ગારો થઈ ગયો છે, તેની પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થઈ ગયો છે; તેથી તે સીધી રીતે બોલતો નથી, સીધી રીતે ભોજન પણ કરતો નથી. હમેશાં હું તેનું પડખું મૂકતોજ નથી, પરંતુ કોઈ વખત એક ક્ષણ પણ કોઈ કાર્ય માટે હું બહાર જઈ છું, તો તે વખતે સેવક વિગેરેને છેતરીને તે બહાર નીકળી જઈ અહીં તહીં ભટકે છે,

ગાંડાની માફક બોલે છે અને ધૂળ ઉડાડે છે. હમેશાં તો ધરની આસપાસજ ફરે છે, તેથી તેને પકડીને ધરમાં લઈ જઈને રાખીએ છીએ. આજ તો તે કાંઈક બહાર નાસી ગયો છે, તેનો પતોજ લાગતો નથી. તે દુઃખવડે દુઃખિત થયેલો તડકામાં પણ બહાર નીકળીને હું અહીં આવ્યો છું, બીજું કાંઈ કારણ નથી. ” તે સાંભળીને કોઈએ કહ્યું કે—“ અમુક ચતુષ્પથમાં તમેએ વર્ણવ્યા પ્રમાણેનોજ માણસ પરિભ્રમણ કરે છે અને ગાંડો પણ દેખાય છે. તે બોલે છે કે—‘ હું પ્રધોતરાજ છું, આ નગરનો સ્વામી છું, આ સર્વે મારા સેવકો છે. ’ લોકનાં ટાંજાં તેની પછવાડે ભમે છે અને તેને હેરાન કરે છે—ખેદ પમાડે છે. તે પણ લોકો ઉપર ધૂળ ઉડાડે છે. ” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને અન્નુપાત કરતાં અભયશ્રેષ્ઠી તરતજ સર્વ લોકોની સાથે ત્યાં ગયા. શ્રેષ્ઠીના સેવકો અને લોકોએ મળીને તેને પકડ્યો, વળી જરા સમય મળતાંજ તે ભાગ્યો, વળી ફરીવાર પકડ્યો, ઘણી મહેનત કરી પણ તે આગળ ચાલતો નહોતો, તેથી સેવકો ઘેરથી એક ખાટલો લઈ આવ્યા. પછી તેને પકડીને ખાટલામાં નાખીને બંધવડે બાંધીને સેવકોએ તે ખાટલો ઉપાડ્યો, અને ધર તરફ ચાલવા લાગ્યા. તે વખતે ખાટલામાં બેઠેલો તે પૂર્વે શીખવ્યું હતું તે પ્રમાણે જમ તેમ બોલવા લાગ્યો. તે દેખીને લોકો કહેવા લાગ્યા કે—“અહો ! આવા ગુણુવંત શ્રેષ્ઠીને પણ આવું મોટું દુઃખ દેખાય છે !! આ અસાર સંસારમાં કોઈ પણ મનુષ્ય પૂર્ણ સુખથી સુખી હોય તેમ દેખાતું નથી. કોઈ ને કોઈ દુઃખ તો હોયજ છે. ” આ પ્રમાણે બનાવ બન્યા પછી તેને ઘેર લઈ ગયા અને લોકો વીખરાઈ ગયા. સર્વે લોકો શ્રેષ્ઠીનીજ ચિંતા કરતાં ઘરે ગયા.

આ પ્રમાણે એક દિવસને આંતરે, કોઇ વખત બે દિવસને આંતરે તે પ્રમાણે તે કરતા હતા; ફરીથી પાછા શ્રેષ્ઠી પૂર્વની જ-મજ સર્વ ક્રિયા કરીને તેને ઘેર લઈ જતા હતા. આ પ્રમાણે હમે-શાં કરતાં કરતાં દરેક અતુલ્ય, દરેક ત્રિક, દરેક બજર, દરેક પોળ, ગૃહ, ગોપુર, ઉપવન અને પ્રત્યેક વાટિકામાં સર્વ લોકોને તે બાણીતો થઈ ગયો. જ જ સ્થળે તે જતો ત્યાં ત્યાં લોકો તેને જોઈને પરસ્પર કમંની-નશીબની-વિધિની નિંદા કરતા હતા અને શ્રેષ્ઠીની સ્તુતિ કરતા સતા બોલતા કે—“ અહો ! કમંની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે ! સર્વ રીતે સુખી એવા પણ આ શ્રેષ્ઠી જ દુઃખ અનુભવે છે, તે દુઃખ શત્રુને પણ ન હોજો. ધન, ધાન્યાદિક સર્વ સુખોથી પૂર્ણ એવા આ શ્રેષ્ઠી બાંધુના દુઃખથી પીડાયલા રાત્રી ગણતા નથી, દિવસ પણ ગણતા નથી, તાપ તડકો કે ઠંડીને પણ ગણતા નથી અને ખાનપાન તથા સુવાના સુખની પણ દરકાર કરતા નથી. ભાઈના દુઃખથી દુઃખી થયેલા તે એકલાજ સામાન્ય માણસની માફક પ્રત્યેક જગ્યાએ-પ્રત્યેક સ્થળે ભટકે છે. કોઇ સ્થળે તેના સેવકો, કોઇ સ્થળે પોતેજ, કોઇ સ્થળે તેના દાસજનો અહથી પીડાયેલાની જમ ભટકે છે. દૈવની ગતિ નિવારવાને કોઇ પણ સમર્થ નથી.” આ પ્રમાણે સર્વ ઠેકાણે પ્રખ્યાતિ થઈ ગઈ. પ્રથમ તો તે જ્યારે બહાર જતો અને અભયચંદ્ર શ્રેષ્ઠી તેને શોધવા માટે દોડતા પાછળ જતા, ત્યારે સેંકડો અને હજારો માણસો જ્યાંસુધી તેને ઘરેલાવતા ત્યાંસુધી તેમની પછવાડે લાગેલા રહેતા—સાથે આવતા, પછી ઘણા દિવસ થઈ ગયા એટલે હવે કોઇ પાછળ આવતું નહિ. ઘેર બેઠા બેઠાજ શ્રેષ્ઠીના દુઃખની ચિંતા કરતા હતા. કોઈને આ વાતની ખબર ન હોય તો તે પૂછતા કે—“આ શું છે ?” ત્યારે પૂરના લોકો

ઉત્તર આપતા કે—‘ભાઈ ! કમની ગતિ વિચિત્ર છે ! પણ એમાં આશ્ચર્ય શું છે ? આ શ્રેષ્ઠી હમેશાં કમની એવી ગતિનેજ અનુભવે છે.’ આમ કહીને પછી શ્રેષ્ઠીના ગુણનું વર્ણન કરતા સતા તેઓ સર્વ વ્યતિકર કહેતા હતા. શ્રેષ્ઠી અને તે ગાંડા હમેશાં રસ્તે અવર જવર કરવા લાગ્યા, તેથી હવે તો રસ્તે જતાં તેઓને જોવાને કોઈ ઉઠતું પણ નહોતું.

આ પ્રમાણે લોકો પરિચિત થઈ ગયા પછી તે શ્રેષ્ઠીએ ઘરમાં રહેલી બન્ને પાણ્યાંગનાઓને શિખામણ આપી કે—“આવતી કાલે રાજ ઘોડા ખેલાવવા આ રસ્તે થઈને જવાના છે, તેથી તમે પ્રથમથીજ વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવાવડે અદ્ભુત રચના કરીને સોળે શૃંગાર ધારણ કરી તાંબુળવડે મુખને શોભાવી બહુ ઉત્તમ ભદ્રાસન ઉપર ગોખમાં બેસજો. જ્યારે હસ્તિસ્કંધ ઉપર આરૂઢ થયેલ રાજ દષ્ટિપથમાં આવે ત્યારે કટાક્ષ બાણોવડે સારી રીતે તેને વીંધજો. અને જોવી રીતે કામરાજ અંગ પ્રસંગ ફેલાવે તેવી રીતે હાવ-ભાવ-વિભ્રમ તથા શરીરચલન કરજો, કે જોથી તે તમનેજ વિચારે, તમનેજ ઈચ્છે, તમનેજ ચિંતવે અને તમનેજ દેખે. વધારે શું કહું ? તમારી કળા ફેરવીને ગમન અને આગમન સમયે તેને સંપૂર્ણ વશ કરી લેજો.” આ પ્રમાણે તેને શીખવીને તૈયાર કરી. પછી બીજે દિવસે રાજના અશ્વ ખેલાવવાને અવસરે સ્નાન, મજ્જનાદિક કરી અને સોળ શૃંગાર ધારણ કરી પાંચ સુગંધીનાળા તાંબુળવડે મુખ શોભાવીને રાજમાર્ગ ઉપર આવેલા ગોખમાં ભવ્ય ભદ્રાસન ઉપર તેઓ બેઠી. બે ઘડી વ્યતીત થઈ એટલામાં રાજ તે માગે નીકળ્યો. ઉત્તમ ગંધહસ્તીના સ્કંધ ઉપર આરૂઢ થયેલો રાજ તે ગોખની સમીપ આવ્યો, એટલે તે

બંને યુવતીઓને તેણે દેખી. તેઓએ પણ હાવભાવપૂર્વક રાજ તરફ જોયું, તે વખતે પરસ્પર પટ રાજ ચમત્કાર પામ્યો અને ખારીક નજરે તેની સામે જોવા લાગ્યો. પછી તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“સ્વરૂપવડે રાંભાને પણ જીતે એવી, કંદર્પના સૈન્યમાં ભંભા સમાન (ભંભા જેમ લડાઈ માટે લડવૈયાઓને ઉશ્કેરે છે તેવી રીતે કામભોગ માટે જોનારને ઉશ્કેરનાર) આ બંને ભાગ્યવતી ક્ષાની સ્ત્રીઓ હશે ? ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતો રાજ વારંવાર તેની સામે જોવા લાગ્યો. તે બંને પણ રાજને રાગ-દષ્ટિવાળા દેખીને—સમજીને વિશેષ આદરપૂર્વક અનિમેષ નેત્રાથી તેની સામે જોવા લાગી, અર્ધ વીચેલા ચક્ષુઓથી તેને આકર્ષવા લાગી, મુખ મોટન કરવા લાગી, જરા હાસ્યપૂર્વક, જરા નીચી વળીને, જરા વધારે હંચી થઈને તેની સામું જોવા લાગી, શરીરના અવયવો દેખાય ને ઢંકાય તેવી રીતે જોવા લાગી, નીચી વળી વળીને વારંવાર અંગોપાંગ પ્રગટ દેખાય તેવી રીતે પરસ્પર બંને હાથો ગળા પાસે લગાડીને તથા ખીજ પણ અપરિમિત હાવ-ભાવ, વિભ્રમ, કટાક્ષ, વિક્ષેપાદિ સ્ત્રીચરિત્ર વિકૃત્તીને રાજને કામદેવના સંકટમાં તેઓએ નાખ્યો. રાજ પણ કામબાણોથી પૂરે-પૂરો વીંધાઈ ગયો. રાજએ વિચાર્યું કે—“ શું આ બંને નાગકુમારની પત્નીઓ હશે ? કે શું કિન્નરીઓ હશે ? શું વિદ્યાધરીઓ હશે ? આ બંને કોણ હશે ? આ મોટું ધવળગૃહ કોનું છે ? અહીં કોણ રહે છે ? આ બંને સ્ત્રીના સંયોગ મને કેવી રીતે થઈ શકશે ? જો આ બંને મળે તોજ મારો જન્મ સફળ છે, નહિ તો સફળ નથી.” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં ભાવતને બ્રૂસંજ્ઞાથી સૂચ્યું કે—“હાથીને ધીમે ધીમે ચલાવ.” તેણે પણ તેમજ કહ્યું. આગળ ચાલતાં વાંકી

ડોક કરીને તેના સંયોગની ચિંતાવડે વિલખો થયેલો રાજા અનિ-
મેષ દૃષ્ટિથી તેને જોવા લાગ્યો. તે બંનેએ પણ તેની તેવી સ્થિતિ
જોઈને વિશેષ વિશેષ વિષલિપ્ત કામદેવનાં ખાણેવડે તેને માર
માર્યો; વળી આળસથી અંગ મરડીને, બગાસાં ખાઈને, પરસ્પર
આલિંગનાદિક કરીને, પ્રથમ કોઈ વખત નહિ જોયેલા તેવા સ્ત્રી-
ચરિત્રના વિભ્રમવડે રાજા ઉપર પૂર્ણરાગ-ભાવ તેઓએ દેખાડ્યો. તે
જોઈને “આ બંને મારા ઉપર આટલા બધા પૂર્ણ રાગવાળી
જણાય છે તો તેઓ કયા ઉપાયવડે મળશે?” એવા આશાના સં-
કટમાં રાજા પડ્યો. અને જ્યાં સુધી તેઓ દૃષ્ટિપથમાં આવી
ત્યાંસુધી તેઓ તરફ જોયા કર્યું, સારપછી પોતાના પ્રાણને તેની
પાસે મૂકીને એકલા દેહમાત્રથીજ તે આગળ આદ્યો.

પછી તે બંને વેશ્યાઓએ બધી હઠીકત અલયકુમારને નિવે-
દન કરી. તેણે તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈને ભવિષ્યના કાર્ય માટે તેમને
શિખામણ આપી કે—“કાલે પાછો તે પરસ્ત્રીલંપટ નૃપતિ આજ
રસ્તે નીકળશે, તે વખતે પણ વધારે વધારે કટાક્ષ, વિસેષ, હસ્ત-
સંચલન, અંગોપાંગ દર્શનવડે તેને આકર્ષીને એવું કરજો કે જ્યાં
તે વિશેષ વિહ્વળ થાય અને વિષયાતુરકત થઈને એમ જાણે કે—
‘આ બંને મારોજ વિચાર કરે છે, મારી ઉપર પૂર્ણ રાગવાળી
છે.’ અને જ્યારે હું તેને કહીશ ત્યારે તેજ વખતે મને અંગીકાર
કરશે એવી તેને પ્રતીતિ થાય તેમ વર્તજો. પછી બીજા ત્રીજા દિવ-
સે જ્યારે તે સંપૂર્ણ વિહ્વળ થશે ત્યારે કાંઈક મિષ કરીને તે દૂતીને
તમારી પાસે મોકલશે. તે વખતે દૂતીકા જે કહે તે સાંભળીને
પ્રથમ તો મિષ વચનવડે તેને તૃપ્ત કરી ખાન-પાનાદિવડે તેને
બરોબર આકર્ષી તેના ઘરની શુદ્ધિ સારી રીતે બાણી લેજો.

સાર પત્ની કોઈ રીતે વાક્યતુરાઈથી તમારો સંગમ અતિ દુર્લભ છે, તેવો ભાસ તે દા સીને થાય તેમ કરજે—તેવી રીતે બોલજે. વળી તેને કહેજે કે—‘અમે તો આ જન્મમાં આજ સુધી કોઈની પણ સાથે આર આંખ મેળવી નથી, ભર્તાર વિના કોઈની સાથે વાણી-વિલાસ પણ કર્યો નથી, વળી એવા કયા અમારા પૂર્વ કર્મના સંબંધથી આટલો આ રાજની સાથે દૃષ્ટિસંબંધ થયો તે પણ બાણતી નથી, તેથી બહેન ! અમારો મેળાપ તો અતિ દુષ્કર છે, તે કેવી રીતે બની શકે ? અમારે તો આ અંતઃપુરમાં જ રહેવાનું છે, અમારા અંતઃપુરમાં પ્રવેશ તો રાજના અંતઃપુરથી પણ વિષમ છે !’ આ પ્રમાણેની વચનરચનાવડે મેળાપની દુષ્કરતા અને રાજ ઉપર પૂર્ણ રાગ દેખાડીને તે વધારે આતુર થાય તેમ કરજે. છેવટે તમારે દૂતીને કહેવું કે—“જે અમારા ઉપર રાજજીને સંપૂર્ણ રાગજ હોય તો અમે કહીએ તે ઉપાયદ્વારા જે અમે કહીએ તેટલું સંકટ તે સ્વીકારે તો કોઈ રીતે મેળાપ થાય ખરો, નહિતર તો નહિજ થઈ શકે. તારે પણ અવસર જોઈને ક્વચિત્ જ આવવું, વારંવાર આવવું નહિ.”

આ પ્રમાણે અભયકુમારે તે બંનેને શીખવ્યું અને બંનેએ તે સર્વ બરાબર ગ્રહણ કરી લીધું.

વળી બીજા દિવસે પણ ફરીથી રાજ તે ગવાક્ષની પાસે થઈને નીકળ્યો. તે બંનેએ કટાક્ષાદિ કામદેવના ધનુષ્યના પાંચે બાણો વિવિધ રીતે વાપરીને બહુ સારી રીતે તેને વિંધ્યો—જન્મરીભૂત કરી નાખ્યો. રાજ વિષમ એવી કામાવસ્થામાં પડ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“આ બંને દેવાંગનાઓથી પણ વિશેષ રૂપ તથા ચતુરાઈધારણ કરનારીઓ જે કોઈ રીતે મારા હાથમાં આવેતો ઉત્તમ થાય.” આ

પ્રમાણે કાણે કાણે વિરહાગ્નિથી બળતો તે પોતાના મહેલમાં ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“જે કોઈ નિપુણ, અવસરની જાણ, વાણીમાં કુશળ એવી વિચારણા દૂતીકા કોઈ મિષ કરીને આ બંનેની પાસે જાય અને તેમનો આશય જાણી લાવે તો કોઈ પણ ઉપાયથી મનોરથની સિદ્ધિ થાય.” આ પ્રમાણે ચિંતવીને દૂતીના કાર્યમાં કુશળ એવી એક સ્ત્રીને બોલાવીને તેની આગળ અમુક ચતુષ્પથમાં, અમુક પ્રકારના આકારવાળા મકાનની સમીપમાં, અમુક ઉંચા મહેલમાં, પૂર્વ દિશામાં જે મકાનનું મુખ આવેલ છે વિગેરે નિશાનીઓપૂર્વક પોતે જે અનુભવ્યું હતું અને પોતાને જે ઈચ્છિત હતું તે સર્વ નિવેદન કર્યું અને કહ્યું કે—“તું ચતુરાઈથી કાંઈક મિષ કરીને, તે ઘરે જઈને, તેનું કુળાદિક જાણીને તેમજ તેઓના હૃદયમાં રહેલ પ્રેમનું પરિણામ પીછાનીને પાછી આવજે.”

દૂતીએ તે સાંભળીને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ બહુ આકર્ષ-વિષમ કાર્ય છે. અપરિચિત એવા ઉત્તમ મનુષ્યના ઘરમાં જવું તે અતિ દુષ્કર છે, તેમાં પણ તેની ગુણ વાર્તા જાણવી તે તો અતિશય દુષ્કર છે. આપે આજે મહા વિષમ કાર્ય મને બતાવ્યું છે, તો પણ આપના ચરણની કૃપાવડે મારી ચતુરાઈ વાપરીને તમારી આજ્ઞાનુસાર તેની સર્વ પ્રકારની બખર મેળવી આપની પાસે તે સર્વ નિવેદન કરીશ. આપે તે વખત મારે મુજરો સ્વીકારવો.”

ઉપર પ્રમાણે કહીને તે દૂતી રાજની સમીપેથી નીકળી ત્યાંજ ગઈ. રાજાએ કહેલ ચતુષ્પથમાં જઈને આમતેમ ચોતરફ અવલોકન કર્યું. પછી તે સ્થળે રહેનારા લોકોને પૂછ્યું કે—“આ બારીઓની શ્રેણીવાળું ઘર કોનું છે ? અહીં કોણ રહે છે ?” તેઓએ કહ્યું કે—“આ મોટી હવેલીનું મુખ તો પશ્ચિમ દિશાએ

અમુક પોળમાં છે, તેમાં દેશાંતરથી આવેલા ગૃહસ્થ રહે છે. એક મોટો દાતા, ભોગી, પરોપકાર પરાયણ શ્રેષ્ઠી છ મહીના પહેલાંજ તે મકાનમાં આવીને રહેલ છે. તેના સૌજન્યનાં કેટલાં વખાણ કરવાં ? તેના મોટા પરિવાર છે; તેઓમાંથી કોઈ તેની આજ્ઞાથી તે તરફ ઉભેલા હોય છે; બાકી અમે કાંઈ વધારે જાણતા નથી. આ બાળુનાં બારીઓની શ્રેણિનાં બારણાં તો પ્રાયે કરીને બંધજ રાખેલા દેખાય છે. આ બાળુ કોઈ ઉભું રહેતું નથી.” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે દૂતી વિચારવા લાગી કે—“અહીં જોઈએ તેવી ખબર ન મળી, તેથી જો ઘરના મુખ્ય દરવાજો જઈશ તો બધી બાબતની ખબર પડશે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પાછી ફરી ધીમે ધીમે તપાસ કરતી તે આવાસના મુખદ્વાર પાસે ગઈ. તે સ્થળે તો રાજદ્વારની જેમ પૂરજન તથા સેવકોથી તે દ્વાર તો તદ્દન રોકાયેલું દીઠું; પછી તેના પાડોશીને ઘેર કાંઈક ઓળખાણ કાઢીને તેની પાસે બેસી વાતો કરતાં કરતાં તેણે પૂછ્યું કે—“અરે ! આ મોટા આવાસમાં કોણ વસે છે ?” તેણે કહ્યું—“દૂરદેશાંતરથી આવેલા એક શ્રેષ્ઠી અત્રે રહે છે. સર્વ ગુણોથી સંપન્ન, શ્રેષ્ઠીઓમાં શિરોમણિ અને પરોપકારમાં પરાયણ આવો કોઈ સર્જન પુરૂષ હજી સુધી અમારા દષ્ટિપથમાં આવ્યો નથી.” વળી ફરીથી દૂતીએ પૂછ્યું કે—“તેના જનાનામાં કોઈ સ્ત્રી છે કે નહિ ?” તેણે કહ્યું કે—“હા, સ્ત્રી તો છે, પણ ત્યાં કોઈને પેસવા દેતા નથી. હું તે સજ્જન શ્રેષ્ઠી પાસે સંકડોવાર ગયો છું, પણ તેના અંતઃપુરમાં ગયો નથી. તેઓના દેશમાં આવોજ રીવાજ જણાય છે. મોટી ઓળખાણ અને ઘણું ત્રામ હોય તો કોઈ વખત બીજી સ્ત્રીઓ અંતઃપુરમાં જાય છે, પુરૂષ તો કોઈ જઈ શકતું જ નથી. આ શ્રેષ્ઠીને અહીં રહેવા

આવ્યા છ માસ લગભગ થયા છે, પણ મારી માતા માત્ર એક દે બે વાર તેના અંતઃપુરમાં જઈ શકી છે.” આ સર્વ હકીકત જાણીને તે દૂતીએ રાજ પાસે જઈને તે હકીકત કહી સંભળાવી અને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ કાર્ય તો મહા કષ્ટથી સાધી શકાય તેવું છે; તેમાં પણ કાર્યની સિદ્ધિની તો ભજનાજ છે. તો પણ આપનો હુકમ મેં અંગીકાર કર્યો છે, તેથી હું જેટલું બનશે તેટલું અવશ્ય કરીશ, પછી જેવું તમારા નશીબનું બળ.” રાજાએ તે સાંભળીને કહ્યું કે—“મારું બાગ્ય છેજ, કારણ કે તેઓ રાગવાળી દષ્ટિથી મારા તરફ જુએ છે એમ અનુમાનથી કદપી શકાય છે, તેથી તું ઉદ્યમ કર, તારા ઉદ્યમ સફળ થશે.” દૂતીએ કહ્યું કે—“મહારાજે કહ્યું તે સર્વ સાચું છે, પણ તેના અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરવો તેજ પ્રથમ અતિ દુષ્કર છે. વાણિયાની જાતિ બહુ વિચક્ષણ હોય છે, તેને છેતરવી બહુ મુશ્કેલ છે, બાકી ઉદ્યમમાં હું કાંઈ ન્યૂનતા રાખીશ નહિ.” એ પ્રમાણે કહીને દૂતી પોતાને ઘેર ગઈ અને વિચારવા લાગી કે—“રાજ પાસે મેં પ્રતિજ્ઞા તો કરી છે, પણ ઓળખાણ વગરના ઘરમાં કયા ઉપાયવડે પ્રવેશ થઈ શકશે.” આ પ્રમાણે ચિંતા-સમુદ્રમાં પડી. ત્રણ દિવસ ગયા પછી રાજાની સમીપે આવીને અંતઃપુરમાંથી ચાર દાસી અને પાંચ પુરૂષો માગ્યા. તેને લઈને પોતાને ઘેર જઈ એક મોટા વાસણમાં વિવિધ પ્રકારની સુખડીઓ ભરી અને બીજા વાસણો દ્રાક્ષ, અખોડ, બદામ, પસ્તા, નાળિયેર વિગેરેથી ભરીને, બહુ સુંદર રેશમી વસ્ત્રવડે તેને ઢાંકી, સુંદર તરણીઓ પાસે તે યાજ ઉપડાવી, પોતે મોટી શેઠાણી બની. પછી દાસીઓ ગીતો ગાતી ગાતી આગળ ચાલતી હતી અને રાજપુરૂષો પાછળ ચાલતા હતા, તે પ્રમાણેના ઠાઠથી તે શ્રેષ્ઠીને

ઘેર ગઈ અને અંતઃપુરનું દ્વાર હતું ત્યાં જઈને બધા ઉભા રહ્યા, એટલે અંતઃપુરનું રક્ષણ કરનારા રક્ષક પુરૂષોએ તેમને પૂછ્યું કે:- 'આ શું છે?' ત્યારે તે દૂતી આગળ વધીને બોલવા લાગી કે-“ગદ કાલે રાજાને ત્યાં કુળક્રમથી આવેલો દેવીના મહોત્સવ હતો, તેથી તે દેવતાની શેષ સર્વ સ્થળે મોકલી, તે રીતે રાજાએ ઘણી પ્રીતિથી આ શ્રેષ્ઠીના ગૃહે પણ આ શેષ મોકલી છે અને રાજાએ કહેવરાવ્યું છે કે-શ્રેષ્ઠીના અંતઃપુરમાં જઈને તે આપવી, તેથી તે દેવાને માટે હું આવેલી છું.” સારે દ્વારપાળે કહ્યું કે-“શ્રેષ્ઠીની રજા વિના અમે તમને અંદર જવા દેશું નહિ, પણ તમે રાજા તરફથી આવ્યા છો, તેથી શ્રેષ્ઠીને પૂછીને તમને અંદર પ્રવેશ કરવા દેશું, માટે એક દાણવાર અત્રેજ ઉભા રહો.” એમ કહીને એક સેવકે શ્રેષ્ઠી પાસે જઈને સર્વ હઠીકત નિવેદન કરી. તેણે કહ્યું કે-“તેઓને કહો કે-રાજાએ મોટી કૃપા કરી છે, પણ એક મુખ્ય દાસી અંતઃપુરમાં જઈને આપી આવે; સત્કાર તો સર્વનો કરવો યોગ્ય છે પણ અમારા કુળનો રીવાજ હોવાથી બંધાને અંદર જવા દેશું નહિ.” આ પ્રમાણેનું શ્રેષ્ઠીનું કથન સેવકે જઈને તે દાસીને કહીને કહ્યું કે-‘તમારામાંથી એક શ્રેષ્ઠીના આદેશ પ્રમાણે અંતઃપુરમાં જાઓ.’

આવો ઉત્તર સાંભળીને મોટી દાસી પોતે થાળ ઉપાડીને અંતઃપુરમાં ગઈ. દૂરથીજ તે બંનેનું સ્વરૂપ જોઈને તે ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી અને વિચારવા લાગી કે-“અહો! આ બંનેનું સ્વરૂપ, આતુર્ય તથા હાવણ્યાદિક જોઈને રાજા મોહમાં પડી ગયા છે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? આ બંનેના હાવભાવાદિક જોઈને કયો મુનિ કે મૂર્ખેંદ્ર સ્થિર ચિત્તવાળો રહી શકે?” આ પ્રમાણે વિચાર

કરતી તેઓની સમીપ જઈને તેમની પાસે તે ભરેલો થાળ મૂકી શિષ્ટાચારપૂર્વક પ્રણામ કરીને તે કહેવા લાગી કે—“ અહો ભાગ્ય-શાળી શેઠાણીઓ ! રાજ્યે દેવાચાર્યન મહોત્સવમાંથી આ શેષ બહુ પ્રીતિથી સ્વયમેવ તમને મોકલાવી છે અને તમારા કુશળસેમ પૂછાવ્યા છે. તમારા ઘરના સ્વામી ઉપર તેઓ બહુ પ્રસન્ન અંતઃ-કરણવાળા છે, તેમના ઉપર મહારાજનો બહુ રાગ છે. જેનો ગૃહ-પતિ આવો ઉદાર છે, તેની ગૃહિણીઓ પણ તેવીજ હશે, તેથી બહુમાન પૂર્વક તેમને કુશળ વાર્તા પૂછજે. એમ રાજ્યે સ્વમુખે મારી સાથે કહેવરાવ્યું છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને પ્રથમથીજ શીખીને તૈયાર થયેલી તે બંને જરા હસીને બોલી કે—“ તમે કહ્યું તે સાચું છે. રાજની કૃપાથીજ પ્રજાન સુખી થાય છે, પરંતુ આ સ્થિતિમાં વ્યવહારમાં પુરૂષજ પ્રધાન હોય છે. પુરૂષોને આશ્રીનેજ પ્રશંસાના અથવા સુખસમાચારના વાક્યો બોલાવ્યા છે અને તે યોગ્ય દેખાય છે. પણ તમે તો કહ્યું કે—‘ રાજ્યે તમારા સુખ સમાચાર પૂછાવ્યા છે. ’ તમારું આ કથન તો ‘અવસરોચિત પ્રિય બોલવું’ એવું નીતિનિયુક્તિએ કહેલું છે તે કથનાનુસાર તમારીજ વાક્યાતુરીતું દેખાય છે. કારણ કે અમે કોણ ને રાજ કોણ ? કોઈ વખતે અન્યોઅન્ય ઝોળખાણ પણ થઈ નથી, તેથી પહેલાં તો પરસ્પરનો મેળાપ થાય, પછી પ્રિય બોલવું, સંદેશાદિ કહેવાવવા તે સંભવે, તે સિવાય સંદેશા કહેવાં યોગ્ય હોય નહિ; અમારે તો રાજનું દર્શન પણ થયું નથી, તેથી અમારા ખુશી ખબર કેવી રીતે તેમણે પૂછાવ્યા ? ”

આ પ્રમાણેનું તેઓનું કથન સાંભળીને દ્વિતીએ જરા હાસ્ય કરીને, આમ તેમ જોઈ કોઈ પણ માણસને નહિ દેખવાથી

તેઓના કાન પાસે જઈને કહ્યું કે—“ વાહ ! વાહ ! સાબાશ છે. પરંતુ સર્જન પુરૂષની વહુઓ થઈને આવું તદ્દન જૂઠું બોલશે તો પછી સત્યનો વ્યવહાર ક્યાં રહેશે ? તે રાંક રાજને નયનવિલાસના વિભ્રમમાં પાડીને, તેનાં મન, વાણી તથા કાયાદિ સર્વ છુટી લઈને, તમારે આધીન કરી લઈને ‘હવે તે બધું જૂઠું છે. તે વાત ખતીજ નથી’ તેવી ચતુરાઈ દેખાડે છે ! ‘સસલાને ચોથો પગ હોતો નથી’ તેવું કથન તો બાળક પાસે હોય. તમે શું મને બાળક બોલો છો ? મને બધી ખબર છે. સૂચાણીની પાસે પેટ છુપાવવું તે કેમ ચાલે ? જે દિવસથી રાજને તમારાં દર્શન થયાં છે તે દિવસથીજ તે ખાન, પાન, શયન, નિદ્રાદિક સર્વ છોડી દઈને ધ્યાન કરનાર યોગીને જેમ ધ્યેય પ્રિય હોય તેમ તમારુંજ ધ્યાન ધરતાં તેઓ હમેશાં ઉદારી રહે છે, તમારેજ વિચાર કર્યા કરે છે, આગળ, પાછળ, ઉંચે, નીચે, બંને બાજુમાં સર્વત્ર તમનેજ જુએ છે, બીજું કંઈ જોતાં નથી. આ પ્રમાણે તેમને દુઃખથી શોકાતુર થયેલા અને મ્હાન મુખવાળા જોઈને મેં આગ્રહથી તેમને પૂછ્યું, કારણ કે હું તેમની પાસે રહેનારી દારી છું, તેમના હૃદયના મર્મને બાળનારી છું. તેથી મારી પાસે તેમણે તેમના હૃદયમાં રહેલ સર્વ દુઃખ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળીને હું પણ તેના દુઃખમાં લાગ લેનારી થઈ. આવી દુઃખી અવસ્થા તે અનુભવે છે અને તમારા મનમાં તો તેનો હિસાબ પણ નથી !! અરે ! ક્યાં તેનું પ્રમાણપણું અને ક્યાં તમારા હૃદયની કઠોરતા ? સોળ મુકુટબદ્ધ રાજાઓના નાયક હોવા છતાં પણ તમારા ઉપર આવી રીતે આસક્ત થઈને તે તમારી અતિશય ઇચ્છા કરે છે. તેનું દુઃખ નહિ સહન થઈ શકવાથી હું મારું બુદ્ધિબળ ચલાવીને તમારા દર્શન માટે અને તમને તે હકીકત કહેવા

માટે આવાં કારણો ઉપસ્થિત કરી મહાપ્રયાસે તમારી પાસે આવી છું; તેથી તમે હવે હૃદયને જરા દયાળુ કરીને હું જે કહું છું તે હૃદયમાં ધારણ કરો. 'જે જેને સંભારે, તેજ સરલતાથી તેને સંભારે છે.' આ પ્રમાણેની સજ્જનની પ્રકૃતિનો ઘોષ સર્વત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. પરોપકારી સજ્જન દુર્જનની પ્રકૃતિ જાણતો નથી, તેથી હવે કૃપા કરીને તે રાજના મનોરથ પૂર્ણ થાય તેમ કરો. તેને મન, વચન, કાયા, ધન, જીવિતવ્યાદિ સર્વ કરતાં તમે વધારે વહાલાં છો, તેનું જેવું ધ્યાન તમારા ખંને ઉપર છે, તેવું ધ્યાન જો પરમેશ્વર ઉપર હોત અને અધ્યાત્મવાસનામાં તક્લીનતા લાગી હોત, તો મુક્તિ પણ મળવી મુશ્કેલ નહોતી. વધારે કહેવાથી શું? મારું અત્રેનું આગમન સફળ કરવું તેજ તમને યોગ્ય છે."

આ પ્રમાણેનાં દૂતીનાં વચન સાંભળીને તે ખંને પણ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકીને બોલી કે—'બહેન! શું કરવું? અમારે પણ સાપે છંછુદર ગળ્યાની જેમ મહા દુઃખ આવી પડ્યું છે. અમે મોટા શ્રેષ્ઠીને ઘેર જન્મી અને મોટા શ્રેષ્ઠીની સાથે અમારા લગ્ન થયા, અમારા કુળમાં પહેલાં આવું કાર્ય સ્વપ્નમાં પણ કોઈએ કર્યું નથી, અમે પણ અત્યાર સુધીમાં અમારા પ્રાણનાથ સિવાય બીજા કોઈ પુરૂષને જોયો નથી, કોઈની સાથે અમે એક અક્ષર પણ બોલ્યા નથી, અમે ખંને ધર્મ અને નીતિમાર્ગ સિવાય બીજું કંઈ જાણતા નથી, અમારા ઘરમાં દાસી કે નોકર પણ ધર્મ અગર નીતિવિરૂદ્ધ બોલવાની પણ હિંમત કરી શકતા નથી, તો પછી તેવાં કૃત્ય કરવાં તો દૂરજ રહ્યાં. અમે આજ સુધીમાં ઘરનાં દ્વાર સિવાય કોઈ દિવસ બહાર પગ પણ મૂક્યો નથી. રથમાંથી ઉતરીને આ ઘરમાંજ પ્રવેશ કર્યો છે, હવે જ્યારે અહીંના અન્ન અને ઉદકનો

સંબંધ પૂર્ણ થશે અને અમારા સ્વામી સ્વદેશ તરફ જવાનો ઉદ્ધેશ કરશે, ત્યારે અમારે પણ અત્રેથી બહાર નીકળવાનું થશે. અહીં વળી ધર્મમાંજ રક્ત એક અમારી રક્ષક વૃક્ષા ડોશી છે, તે ક્ષણમાત્ર પણ અમારું પડખું છોડતી નથી, ક્ષણે ક્ષણે ધર્મને રસ્તે લઇ જનારી શીખામણ અમને આપ્યાજ કરે છે. આજે કોઇ શુભ શુક્રનોએ પ્રેરાયેલા તમે આવ્યા છો, તેથી તે હમણાંજ અમારા પ્રાણનાથના મોકલવાથી કોઇ અતિ પરિચિત ગૃહસ્થને ઘેર લોકાચારાર્થે ગઇ છે, તેથીજ અમારાથી છુટા હૃદયથી તમારી સાથે વાતો થઇ શકી છે; જો તે ઘરમાં હોત તો તો વાતજાહેવી રીતે થઇ શકત ? આવી સ્થિતિમાં અમે રહીએ છીએ. એક દિવસ દૈવયોગે બપોરના સમયે ઓછી વસ્તીવાળા આ ઘરના પછવાડેના ભાગમાં ગોખ પાસે અમે અહીં તહીં ફરતી હતી, તે વખતે તે ડોશી ગૃહકાર્યમાં વ્યગ્ર હતી, તેવે વખતે મહારાજની સ્વારી નીકળી. ઘોડાઓનો અવાજ સાંભળીને તે જોવાની ઇચ્છાથી અમે ગવાક્ષનું દ્વાર ઉઘાડીને મુખ ઉપરનો પડદો ખોલી નાખી આમ તેમ જોવા લાગી. જો પેલી ડોશી પાસે હોય તો તો જોવા દેજ નહિ, પણ કોઇ પાસે નહિ હોવાથી અમારી ઇચ્છાનુસાર અમે જોવા લાગી. એજ સમયે હાથી ઉપર બેઠેલા મહારાજ ગોખની પાસેથી નીકળ્યા, એટલે અમારી ને રાજની દૃષ્ટિનો મેળાપ થઇ ગયો. તે વખતે કોઇ પૂર્વકૃત કર્મના ઉદયથી એવો અનિર્વાચનીય રાગનો ઉદય થયો, કે તે અમારું ચિત્તજ બણે છે. રાજાએ પણ તેવીજ રીતે અમારી ઉપર અનિમેષ દૃષ્ટિથી લાંબા રસ્તા સુધી જોયા કર્યું. જ્યારે માર્ગનાં અંતરથી આંખે દેખાતું બંધ થયું ત્યારેજ રાજાએ દૃષ્ટિ ફેરવી. ત્યારપછી તેમના વિરહથી જે દુઃખ ઉત્પન્ન થયું

છે તેનું વર્ણન કરવાને અમે સમર્થ નથી. કોઈ પૂર્વ જન્મમાં આવો દ્રઢ રાગ થાય તેવું કર્મ બાંધ્યું હશે, તેનો ઉદય થયો જણાય છે. તેઓ અમારા હૃદયમાંથી ક્ષણવાર પણ ભૂલાતા નથી. બીજે દિવસે પણ તેમના દર્શનની ઉત્સુકતા થઈ. તેજ વખતે પાણીમાં સિતોપલા (સાકર) મળે તેમ તેમના દર્શનનું સુખ અનુભવ્યું. વળી પાછો પ્રથમની માફક તેમનો વિયોગ થયો, એટલે ક્ષત ઉપર ક્ષાર નાખવાની જેમ અતિશય દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. પ્રખ્યાત ચોરનું ચોરી કરતાં મૃત્યુ થાય ત્યારે તેની મા કોની આગળ તેવાત કહે? તેની માફક રાજના વિયોગથી થયેલું દુઃખ અમારે કોની પાસે કહેવું? તે દિવસથી હમેશાં સરસવ જેટલું સુખ પણ મેર જેટલા દુઃખરૂપે અમે અનુભવીએ છીએ. તે દુઃખને નિવારવા અમારા આત્માને અમે ઘણી શીખામણ આપી કે:—‘અરે જીવ! અંતર્ગ-
 દુની તું કેમ આશા કરે છે? સ્વર્ગમાં રહેલ કલ્પવૃક્ષની જેમ આ સર્વ આશા નિષ્ફળ છે. તું કોણ? આ રાજકોણ! કયા ઉપાયથી તારે અને તેનો મેળાપ થાય? જાતિ, કુળ, સ્વામી, ગૃહ, લોક, વૃદ્ધાદિકના ભયમાં તું પડેલો છે, તેનાથી પણ વિષમ એવી રાજ્ય-
 સ્થિતિ ઉદ્ભવી શકાય તેમ નથી, તેથી તારે ને તેનો સંયોગ કેવી રીતે થશે? વળી આ લોકમાં અતિગુપ્ત રીતે પાપ કરીએ તો પણ જે અતિ દુર્ગંધી લશનાદિના ભક્ષણની માફક તે વિદિત થાય તો અમારા સ્વામીનાથ અમને ઘર બહાર કાઢી મૂકે, લોકમાં નિંદા થાય અને અનેક દુઃખો આવી પડે. વળી પરલોકમાં પણ કુંભી-
 પાકની પીડા, તપેલી લોઢાની પુતળીનું આલિંગન, વૈતરણી ઉતરવી, તથા છેદન, ભેદન, તાડન, તર્જનાદિક અનેક પ્રકારની નરકરક્ષક પરમાધામીએ કરેલી ન ચિંતવી શકાય તેવી પીડા

સહન કરવી પડે, તથા એક ક્ષણ પણ વિરામ ન પામે તેવી શુધાદિ દશ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના અવશ્ય સહેવી પડે તેમાંથી કોણ છોડાવે—મૂકાવે? વળી નિગોદમાં જે અનંત દુઃખ ભોગવતું પડે તે તો વર્ણવી શકાય તેવું જ નથી. આ પ્રમાણે ક્ષણમાત્રનાં સુખ માટે દુઃખનો સમૂહ કોણ અજ્ઞાની અંગીકાર કરે? આ પ્રમાણે હે બહેન! અમે અમારા જીવને શીખામણ આપતા, તો પણ તે વિરામ પામતો નહિ. વળી પણ અશ્વક્રીડાના સમયે ઘોડાનો સ્વર સાંભળીને અમારું મન રાજાને જોવાને દોડતું, પણ શું કરીએ? મધ્યમાં રહેલ કાંટાવાળા ચંપકની જેમ વિકલપરૂપી કલ્પનાના કલ્પોલની કદરૂપ નાથી માત્ર અમે કલેશજ અનુભવતા હતા. અમારો મેળાપ ફરીને થશે જ નહિ એવો સિદ્ધાંત અમને તો લાગતો હતો. તેથી હે બહેન! તમારા ચિત્તમાં કોઈ નવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે કે જથી અમારો મનોરથ અને તમારું આગમન સફળ થાય? ”

આ પ્રમાણેનું તેઓનું કથન સાંભળીને પ્રકૃતિથી જડ હોવાને લીધે તે દૂતીની બુદ્ધિ ચાલી નહિ તેથી તેકાંઠ બોલી પણ નહિ. પુનઃ પ્રેરણા કરી ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“શેઠાણીઓ! હું શું ઉપાય બતાવું? રાજાસે બીડું ગ્રહણ કરીને અત્રે આવી છું, અહીં તો આવી વિષમતા છે, તેથી મારે તો ‘એક તરફ વાધ અને ‘એક તરફ નદી’ એવું સંકટ ઉત્પન્ન થયું છે; હવે મારી લાજ રાખવી તે તમારા હાથમાં છે. મારું રક્ષણ કરો કે દુખાડો. શાસ્ત્રમાં પણ ચતુરા સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ નિઃસીમ—અસાધારણ હોય તેમ વર્ણવ્યું છે. કહ્યું છે કે—‘અશ્વની દોડ, વરસાદનો ગર્જન, સ્ત્રીનું ચરિત્ર, પુરૂષનું નશીબ, અતિવૃદ્ધિ કે અનાવૃદ્ધિ આ બાબતો દેવો પણ બળતી નથી તો મનુષ્ય ક્યાંથી બળે?’ તેથી તમને

જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો, તમારી પાસે હું કોણ માત્ર છું ? ”

આ પ્રમાણે દૂતીનાં વચનો સાંભળીને તેઓ બોલી કે—“ખડેન ! આ અતિ દુષ્કર કાર્ય છે. અમે બંને તો ઘરની બહાર પગ પણ મૂકવાને સમર્થ નથી. પાંજરામાં રહેલ પોપટની જેવો અમારો નિવાસ છે. અમારે તો બરોબર મર્યાદા સાચવવી પડે છે. તેથી કોઈ પણ ઉપાય દષ્ટિમાં આવતો નથી, કે જેનાથી ધારેલું કાર્ય સફળ થાય. પરંતુ એક ઉપાય છે, તે જો ભાગ્યેદયથી સફળ થાય તો રાજાનો ને અમારો મેળાપ થાય. પાંચ દશ કે વીસ દિવસ પછી આ નગરથી પંદર યોજન દૂર અમુક દેવનું તીર્થ-સ્થળ છે, તે સ્થળે અમારા સ્વામી કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ માટે પ્રથમ બાધા રાખેલી તે કાર્ય સફળ થવાથી વૃદ્ધા સહિત જવાની ઈચ્છા કરે છે. તે જ્યારે તે સ્થળે જશે ત્યારે સમય મળશે. તે વખતે પણ અમે રાજગૃહે તો આવી શકીશું જ નહિ; કારણ કે ઘણા વખતથી વિશ્વસનીય સેવકો કોઈને ઘેર તો અમને જવા દેતા જ નથી, અમારાથી ઘર બહાર તો પગ પણ મૂકી શકાય તેમ નથી; પરંતુ આ મહામંદિરમાં એક ગુપ્ત (બંધ કરેલું) દ્વાર છે, તે દ્વારના તાળાની કુંચી અમારી પાસે રહે છે. તે વખતે રાજા સામાન્ય વણિકના વેષમાં એકલા તે માર્ગે આવે તો ઇચ્છેલું કાર્ય સફળ થાય, તે સિવાય સંભવ નથી. હવે પછી તમારે પણ અમારી પાસે આવવું નહિ, કારણ કે અમારા સ્વામી અને તે ડોશી બહુ શંકિત હૃદયવાળા છે. આ ઘરના માણસોમાં એક અમારું હૃદય હરણ કરનારી પ્રિયંવદા નામની અમારી પ્રિય સખી છે, તે બહુ નિપુણ છે. તે ગંભીર રીતે શુદ્ધ સાચવી રાખે છે. પ્રાણાંતે પણ કોઈની પાસે તે કહે તેવી નથી, તેથી યોગ્ય અવસરે તમારી પાસે અમે તેને

મોકલશું અને બધું તેની સાથે કહેવરાવશું, તે તમારે રાજને કહેવું; પછી યોગ્ય નિપુણતાથી રાજજી એકલા શ્રુત દ્વારવડે અહીં આવે. તે વખતે રાજજીનો અને અમારો ઇચ્છિત સમાગમ થશે અને પરસ્પરની ધારણા સફળ થશે. વળી અમે પણ તેમની યથોચિત સેવા કરશું, પરંતુ આ વાત રાજજી સિવાય બીજા કોઈની આગળ કહેવાની નથી. તમે તો બધી રીતે કુશળ છો, તેથી વધારે કહેવું અનુચિત છે, પણ અમારું પરવશપણું ઘણું સખત છે, તે ભયથીજ પુનઃપુનઃ અમે કહીએ છીએ. વિશેષ શું ? અમારી લાજ તમારા હાથમાં છે, જેમ કોઈ ન જાણે તેમ આ કાર્ય સાધ્ય થાય તેવું કરજો. ”

આ પ્રમાણે કહીને તેને શ્રેષ્ઠીની અનુજ્ઞાથી વસ્ત્ર, ધનાદિક સારી રીતે આપ્યું. બહાર ઉભા રહેલા રાજના સેવકો અને દાસીઓને પણ તેઓના ધાર્યા કરતાં વધારે આપીને વિસર્જન કર્યા. તે બધાં પ્રસન્ન થઈને ગયા. દૂતી પણ હર્ષપૂર્વક જતી રસ્તામાં વિચાર કરવા લાગી કે—“ મારા ભાગ્યોદયથીજ આવું કાર્ય હાથમાં આવ્યું. આ કાર્યસિદ્ધ થશે એટલે રાજ પણ મોટી મહેરબાની દેખાડશે. આ પણ મોટી શેઠાણીઓ છે, તેથી તેઓ પણ હર્ષપૂર્વક મને ઘણું ધન આપશે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતી તે રાજ પાસે ગઈ અને રાજને કહ્યું કે—“ સ્વામિન્ ! મેં તમારા હુકમની સિદ્ધિ માટે મોટા પ્રયત્નવડે કાર્યને લગભગ સિદ્ધ કર્યું છે, પણ તેઓ અત્રે આવી શકે તેમ નથી. હું પણ ઘણા પ્રયત્નવડેજ તેના ઘરમાં જઈ શકી હતી. રાજના અંતઃપુર કરતાં પણ તેઓના ઘરમાંથી નીકળવું વિષમ છે, પણ તમારી સેવામાં સદા તત્પર એવી મેં તમારા પુણ્યબળથી વચનઆતુર્ગવડે તમારા સં-

બંધમાં તેઓને ગાઢ અનુરાગિણી કરી છે, પરંતુ અમુક દિવસે વણિકના વેષથી એકલાજ તમે જશો તો કાર્યસિદ્ધિ થશે. યોગ્ય સમયે હું આપને ત્યાં જવા માટે જણાવીશ. તેઓનું રૂપ, લાવણ્ય, ચતુરાઈ, સૌભાગ્ય વિગેરે જેવું તમે વર્ણવ્યું તે કરતાં પણ મેં અધિક દીકું છે. તેઓનાં દર્શનથી કાણ મોહ ન પામે ? તમારા પુણ્યબળથીજ આ કાર્ય થયું છે. ”

આ પ્રમાણે દૂતીનાં વચન સાંભળીને રાજાએ તેને ઉત્તર આપ્યો કે—“અરે ડાહી ! અરે વિદુષી દૂતી ! હું તારી વાણીની ચતુરાઈ જાણું છું, તેમ જાણીનેજ મેં તને ત્યાં મોકલી હતી.” આ પ્રમાણે ઠહીને ધણું ધન તથા વસ્ત્રાદિક આપી તેને જવાની રજા આપી. રાજા પણ તે દિવસથી આશારૂપી ગર્દભીના પાશમાં પડ્યો અને મહા અનર્થકારી મનોરથોને કરતો અને કલ્પનાની જાળો ફેલાવતો મનદ્વારા અતિશય ઉચ્ચ કર્મબંધન કરવા લાગ્યો.

બંને વેશ્યાઓએ શ્રેષ્ઠીને બધી હકીકત નિવેદન કરી. શ્રેષ્ઠીએ બીજા દિવસે સર્વે વ્યાપારીઓ તથા શેઠીઆઓને એકઠા કરીને કહ્યું કે—“મારે જે ભાઈનું દુઃખ છે, તે તમે સર્વ સારી રીતે જાણો છો. ઘણા ઔષધ તથા મંત્રાદિકવડે પણ તે સાજો થતો નથી. એક દિવસ અમારે ઘેર દૂર દેશથી એક બુદ્ધિશાળી અતિથિ સિક્ષા લેવા માટે આવ્યો હતો. ઉપકારપરાયણ તે અતિથિ માફ દુઃખ જોઈને કહેવા લાગ્યો કે—“અરે શ્રેષ્ઠિન્ ! નકામો પ્રયત્ન શું કરવા કરો છો ? આને દુષ્ટ દેવતાએ અધિષ્ઠિત કરેલ છે, તેથી કાંઈ પણ ઉપાયવડે આ સાજો થશે નહિ. પણ જો તમારે તેને સાજો કરવોજ હોય, તો તમે અમુક તીર્થે જાઓ. ત્યાં આશાપુરી નામે દેવી છે, તે દેવાલયની પાસે સર્વ દોષને ચૂરનાર સર્વાંધર ?

૧ સર્વ આપદાને હરણ કરનાર.

નામનું એક સરોવર છે. ત્યાં એકવીસ દિવસ સુધી સ્નાન કરીને તે દેવીની પૂજા કરજો, તેમ કરવાથી આ તમારા ભાઈનાં સર્વ દોષો નાશ પામી જશે.' આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને ત્યાં જવાની મેં આકરી બાધા રાખી છે; તેથી મારે ત્યાં તાકીદે જવું જોઈએ, ત્યાં જવા—આવવામાં ત્રણ ચાર મહિના લાગશે; તેથી જેનું જે કાંઈ લેણું હોય તે લઈ જાઉં અને દેવું દઈ જાઉં." તે સાંભળીને સર્વે વ્યાપારીઓએ કહ્યું કે—“ શ્રેષ્ઠિન ! તમે સુખેથી ત્યાં જાઓ, તમારા ભાઈથી તમને થતી વિડંબનાનું દુઃખ જોવાને અમે પણ સમર્થ નથી. આપની જેવા સજ્જન પુરુષોને આવી વિડંબણા હોવી ન જોઈએ. અમે તો હમેશાં આશીષ આપીએ છીએ કે—તમારી વિડંબના દૂર થઈ જાઓ. અમારા લેણાની અમારે જરા પણ ચિંતા નથી, કારણ કે તમારી પાસે જે લેણું છે તે અમારા ઘરમાં જ છે. અમે તો તમારા ગુણોથી ખરીદાયેલા છીએ; તમો બહુ પુશીથી ત્યાં જઈ મનનું ધારેલ કાર્ય સિદ્ધ કરીને તાકીદે અત્રે આવજો. આપનું દુઃખ ટળવાથી આપને અને અમને બહુ સુખ થશે.”

આ પ્રમાણેનાં વ્યાપારી શેઠીઓનાં વચનો સાંભળીને ફરીથી અભયશ્રેષ્ઠી બોલ્યા કે—“ અહો ! સજ્જન બંધુઓ ! મને તો ત્રણે યોગથી તમે જે બોલો છો તે સાચું જ છે તેવો વિશ્વાસ છે. તમે સર્વે મારા શુભચિંતકો છો. તમારા શુભચિંતનથી મારું કાર્ય અવશ્ય નિર્વિઘ્ને પાર પડશે; પણ આ તો વ્યવહાર છે કે દેવું ધોઈનું રાખવું નહિ. જગત્માં ઋણ સમાન કોઈ દુઃખ નથી. વળી પરદેશ જતા હોઈએ સારે તો કોઈનું દેવું બાંધી રહેવા દેવું નહિ, કારણ કે સમયની કાંઈને બબર પડતી નથી. કાલે શું થશે તે

કોણ જાણે છે ? કાયા અસ્થિર છે, વિદ્યુતની લતા જેવું અવિતલ્ય પણ અચળ છે, આયુષ્ય સંપૂર્ણ થતાં સર્વાંતરમાં દશગુણ, શતગુણ, સહસ્રગુણ કે તેથી પણ અધિક પાછલું દેવું આપવું પડે છે; તેથી તમારું જ કાંઈ લેણું હોય તે લઈ જાઓ. અમારું કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી પાછા અમે અહીં આવીશું, ત્યારે પાછો આપણો વ્યવહાર તે પ્રમાણેજ ચાલતો રાખશું.” આ પ્રમાણે ચોગ્ય શબ્દો કહીને સર્વેનું દેવું આપી દઈ તે શ્રેષ્ઠી નિશ્ચિંત થયા. તેઓ પણ પોતપોતાનું લેણું લઈને શ્રેષ્ઠીની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરતા પેતપોતાને ઘેર ગયા. સર્વત્ર નગરમાં વિદિત થઈ ગયું કે—

“અમુક દિવસે શ્રેષ્ઠી બહારગામ જવાના છે, અમુક દિવસે પ્રયાણ કરવાના છે.” ત્યારપછી શ્રેષ્ઠીએ મુદ્દતને દિવસે રથ તથા પાલખી વિગેરે બહાર ઉદ્યાનમાં છોડાવ્યા. રથ, ગાડાં, હંટ વિગેરેને બહાર રાખ્યા અને તેની રક્ષા અર્થે સેવકોને પણ ત્યાં રાખ્યા. ખોટા ગાંડાને પણ ત્યાં બહાર રાખવામાં આવ્યો. હમેશાં શ્રેષ્ઠી ત્યાં જતા હતા, અને થોડો વખત ત્યાં રહીને પાછા આવતા હતા, તે ગાંડો પણ નિશ્ચિત સમયે હમેશાં નાશીને નગરમાં આવતો હતો. પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણેનાં વાક્યો બોલતો હતો. ગાંડપણની ધણી ક્રિયાઓ કરતો હતો. એ ત્રણ ધડી પછી શ્રેષ્ઠી પણ સેવકો પાસે ખાટલો ઉપડાવીને તેની પછવાડે દોડતા જતા હતા, પૂર્વની જેમજ અતિ કષ્ટથી તેને ખાટલામાં નાંખી બાંધીને લાવતા હતા. તે રસ્તે બોલતો કે—“હું પ્રધોત રાજ છું, આ દેશનો અધિપતિ છું, તમારો સ્વામી છું, મને આ અભય બાંધીને લઈ જાય છે, મને કેમ તમે છોડાવતા નથી ? ” આ પ્રમાણે બોલતા તેને પકડીને શ્રેષ્ઠી ગામ-બહાર લઈ જતા હતા. તે વખતે દુકાને બેઠેલા લોકો બોલતા કે—

“આની પીડાથી પીડિત થયેલા શ્રેષ્ઠી તીર્થયાત્રાએ જાય છે, હમેશાં આવી વિડંબના કોણ સહન કરે? આ શ્રેષ્ઠીને ધન્ય છે, તેના બ્રાતૃપ્રેમને પણ ધન્ય છે, કે જેથી તે હમેશાં આવી રીતે નિર્વાહ ચલાવે છે.” આ પ્રમાણે સાંભળતા તે શ્રેષ્ઠી બહાર જતા હતા, પણ બહુ દિવસ થવાથી કાંઈ ઉછું થતું નહિ, તેમ તે બાબતમાં કાંઈ કાંઈ પૂછતું પણ નહિ. જ્યારે કાંઈ કાંઈ બોલતું ત્યારે પાસે ઉભેલ બીજે જવાબ આપતો કે—“તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? આ તો હંમેશની ક્રિયા છે, સર્વે નગરજનોને તે સુવિદિત છે. પૂર્વ જન્મમાં કરેલા ક્રમેનો વિપાક આ ભોગવે છે, માટે મનને સ્થિર કરીને તથા મૌન ધારણ કરીને જે કાંઈ કામકાજ હોય તે કરો.” આ પ્રમાણે કરતાં પ્રયાણ દિવસને એક રાત્રી બાકી રહી, તે વખતે તે બંને વેશ્યાઓએ પોતાની પ્રિય સખીને દૂતીને ઘેર મોકલી. તેણે ત્યાં જઈને તે દૂતીને કહ્યું કે—“કાલે પહેલી ચાર ઘડી ગયા પછી અમારો સ્વામી પ્રયાણ કરશે, સર્વે બાહ્ય અને અભ્યંતર સ્થળો રક્ષનાર સેવકો કેટલેક સુધી વળાવવા માટે જશે, તેઓ બધા પાછલા પહોરે પાછા આવશે; તેથી સવારે એક પહોર દિવસ ચઢે ત્યારે રાજાજી સામાન્ય વણિકના વેષવડે એકલાજ આવે. તે વખતે હું તેડવા માટે આવીશ, આગળ આગળ દૂર દૂર ચાલીશ, તે વખતે મારી પછવાડે મહારાજ બીજા કાંઈ ન જાણે તેવી રીતે વસ્ત્રાદિકથી માથું વિગેરે ઢાંકીને ગુપ્ત દ્વાર પાસે આવે. હું તેની આગળ જઈને દ્વાર ઉઘાડીશ. કાલે જો પહોર સુધી ઘર આપું માણસ વગરનું રહેશે. તેથી મનના ધારેલ સર્વે મનોરથો સફળ થશે, તમે મને રાજાની પાસે લઈજાઓ, કે જેથી આ સર્વ હકીકત હું તેમને નિવેદન કરું.”

આ પ્રમાણે તેનું કથન સાંભળીને હર્ષપૂર્વક રાજની સમક્ષ તે દૂતી તેને લઇ ગઈ. તેણે રાજ પાસે બધી હકીકત નિવેદન કરી. તે સાંભળીને રાજએ ખુશી થઇને તેને છાની રીતે વસ્ત્રાભૂષણાદિક આપી વિસર્જન કરી. જતી વખતે તેણે ફરીથી કહ્યું કે—“તમારે જો મેળાપ કરવો હોય તથા બધું ગુપ્ત રાખવું હોય તો કાઠની પાસે આ વાત કહેશો નહિ. તે બે સ્ત્રીઓ, આ દૂતી, હું અને તમે પાંચજ મનુષ્યો આ વાત જાણીએ, છકો કાઠ જાણે નહિ તેમ કરજો.” રાજએ કહ્યું કે—“તેની તારે જરા પણ ચિંતા કરવી નહિ, તે પ્રમાણેજ હું કરીશ.”

હવે બીજા દિવસે શ્રેષ્ઠીએ ઘરની અંદર છાની રીતે સેવકોને ગોઠવ્યા. પછી પોતે નગરના ચતુષ્પથમાં જવા માટે આદ્ય્યા. બારણા પાસે આવીને વિસર્જન સમયે અપાતા વ્યાપારીઓના શ્રીફળ અને રૂપિયા વિગેરે તે શ્રેષ્ઠી લેવા લાગ્યા, અને યાચકાદિકને યથા-યોગ્ય દાન આપીને વિસર્જન કર્યા. હવે જ્યારે એક પહોર દિવસ ચઢ્યો ત્યારે તે બંને વેશ્યાઓએ પોતાની પ્રિય સખીને સંકેત કરેલે સ્થળે રાજને તેડી લાવવા મોકલી. રાજ અગાઉથીજ દૂતીના કહ્યા પ્રમાણે સામાન્ય વ્યાપારીનો વેશ ધારણ કરીને તેઓના મેળાપનો મનોરથ કરતો એકલોજ સંકેતિત સ્થળે બેઠો હતો. તે સખીએ ત્યાં જઈને દૂરથીજ અશ્વની સંજ્ઞાવડે આમંત્રણ કર્યું. રાજ પણ તેને દેખતાંજ તે નિર્જન સ્થાનમાંથી નીકળ્યો; તેણી આગળ ચાલતી હતી અને સિંહાવલોકનની જમ પાછળ જોતી હતી. અનુક્રમે તે પોતાના ઘરના મનુષ્ય રહિત ભાગવાળા સ્થળ પાસે આવી તેણે તાળી વગાડી કે તરતજ તે બંનેએ પ્રથમથી કરેલા સંકેતાનુસાર ખાનગી દ્વાર ઉઘડાવ્યું અને હર્ષપૂર્વક

ધણે વિનય દેખાડતી રાજને અંદર લઇ ગઇ. અંદર લઇ જઇને તે બંને બોલી કે—“પધારે સ્વામિ ! પધારે પ્રાણનાથ ! આજે આપણા સર્વે મનોરથ સફળ થયા. આજે તો ગંગાનદી પોતેજ અમારે ઘેર સ્વતઃ આવી, આજે મોતીનો વરસાદ વરસ્યો, કારણકે તમારો મનશ્ચિતિત સંયોગ થયો.” આ પ્રમાણેનાં શિષ્ટવચનોવડે રાજને સંતોષીને, તેનો હાથ થોભી બહુમાનપૂર્વક ચિત્રશાળામાં તેઓ તેને લઇ ગઇ અને એક સામાન્ય પલંગ ઉપર બેસાડ્યા. પછી તે બંનેએ અંદર ઘરમાં જઇને સંકેત પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીને જણાવી દીધું કે—“કાર્ય થઇ ગયું છે—રાજ આવ્યા છે.” આ પ્રમાણે જણાવીને પાછી તેઓ ચિત્રશાળામાં આવી, અને ખાનપાન, તાંબુળાદિક પાસે ધરીને થોડીવાર સુધી તેમની સાથે વાતચિત કરી. પછી ઘરની અંદરના ભાગમાં રાજને લઇ ગઇ. ત્યાં કોઈ નવીન વસ્તુ હાથમાં લઇને રાજની પાસે આવી અનેક પ્રકારની વાર્તા અને હાસ્યાદિક તેઓ કરવા લાગી. રાજ તો તેઓનો અતિશય આદર બોધને રાગાંધજ થઇ ગયો, બીજા કોઇ પણ જાતનો તે વિચારજ કરતો નહોતો.

આ પ્રમાણે શિષ્ટાચાર તથા આનંદની વાતો કરતાં અડધી ઘડી ગઇ, એટલે પૂર્વે સંકેત કરીને રાખેલા માણસો આજુબાજુથી આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા—“અરે શેઠાણીઓ ! અંદર કોણ છે ? તમે કોની સાથે વાતચિત કરો છો ? શેઠ હજી તો ગયા નથી તેવામાં તમે આ શું માંડ્યું છે ?” આમ કહીને આસપાસ દોડવા લાગ્યા અને અંદર આવ્યા. ત્યાં રાજને બેઠેલા દેખીને તેને વીંટળાઈ વળ્યા, અને બોલ્યા કે—“અરે દુષ્ટ ! તું કોણ છે ? શું તને મરણપ્રિય છે ? અમારા સ્વામીના મંદિરમાં આનંદ કરવા માટે તું કેમ આવ્યો

છે? હવે તારી શી અવસ્થા થશે? અરે આ દુષ્ટને બાંધો, બાંધો!" આ પ્રમાણે તેનાં વચનો સાંભળીને રાજા તો દિડમુઠજ થઈ ગયો; કાંઈ પણ ઉત્તર દેવાને સમર્થ થયો નહિ. એટલામાં તો તે સેવકાએ ખાટલાની સાથે તેને બાંધી લીધો અને મજુરો તેને ઉપાડીને બહાર લઈ ચાલ્યા. શેરીને નાકે આવ્યા, ત્યાં તો શ્રેષ્ઠી મોટા વ્યાપારીઓથી ઘેરાઈને ઉભેલા હતા. હજારો નગરજનોથી તે વીંટળાયેલા હતા; આગળ પાંચ પ્રકારના વાજીત્રો વાગતા હતા, બંદિજનો ખીરદાવળી બોલતા હતા, ગંધવો મોટે સ્વરે ગીત ગાતા હતા, ત્યાં રાજાને બાંધીને લાવ્યા.

શેરીને નાકે શ્રેષ્ઠીને જોઈને રાજા વિચારવા લાગ્યો કે—“આ શું? આ કોણ? આ સમય શો?” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેને આગલા શબ્દો સ્મૃતિમાં આવ્યા. “આ શું અભયકુમારનું કામ તો નહિ હોય કે?” તે પ્રમાણે વિચારતાં અને વારંવાર શ્રેષ્ઠીને જોતાં રાજાને નિર્ણય થયો કે—“આ તો અભયકુમારે કરેલી પ્રતિજ્ઞાના પાલનનું જ કાર્ય દેખાય છે. અહો! તેનું બુદ્ધિકૌશલ્ય કેવું છે? કેવી દંભ રચના કરીને—કપટ કેળવીને મને બાંધીને તે લઈ જાય છે? હવે આમાં જો હું લજ્જા ધારણ કરીને મૌન રાખીશ તો કાર્ય બગડશે. આ પુરજન અને સેવકાને હુકમ કરું કે—તેઓ મને મુકાવે. પછી જ થવાનું હોય તે થાઓ. આ દુષ્ટાદિ અભયે મને છેતર્યો છે, તેથી પોકાર કર્યા વગર મારો આમાંથી છુટકો થશે નહિ.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોકાર કરવા લાગ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠી પણ આડંબરપૂર્વક ચાલ્યા. રાજા કહેવા લાગ્યો કે—“અરે અમુક શ્રેષ્ઠી! અરે અમુક આમાધિકારી! અરે નગરજનો! મને મુકાવો, મુકાવો! આ અભય મને પકડીને લઈ જાય

છે ! શું જુઓ છો ! તાકીદે છોડાવો ! અરે સામંતો ! તમે કેમ કાંઈ લક્ષ આપતા નથી ? કપટથી મને પકડીને તે લઈ જાય છે, મૂકાવો ! મૂકાવો ! ” આ પ્રમાણે તે વારંવાર પોકાર કરવા લાગ્યો, પણ હમેશાં તેવું સાંભળવામાં આવતું હોવાથી તેનાં વાક્યો કાંઈ સાંભળતું નહોતું—કાને ધરતું નહોતું. કેટલાક તો ઘણા કાલાહળથી બહેરા થઈ જવા જેવા થવાને લીધે તેનાં વાક્યો તેઓના કાન સુધી પહોંચતાં પણ નહોતાં. શ્રેષ્ઠીએ સર્વથી આગળ થઈને કહ્યું કે—“ અરે ! તમે બધા ત્વરાથી નગર બહાર જાઓ, આગળ કુયોગ થવાનો સમય થશે. ” આ પ્રમાણે કહીને ત્વરિત ગતિથી નગરની બહાર તેને મોકલી દીધા. ખાટલામાં રહેલા પ્રધોતરાજએ ઘણું પોકાર કર્યો, પરંતુ ‘તે તો તેની હમેશની ક્રિયા છે’ એમ માનતા લોકોએ જરા પણ તેનો પોકાર કાન ઉપર પણ ધાર્યો નહિ. નગરથી બહાર કેટલીક ભૂમિ ઉલ્લંઘ્યા પછી તે અલયશ્રેષ્ઠી સર્વેને પાછા વાળવાના મિષથી ઉભા રહ્યા. લોકોનો સમૂહ અને કાળાહળ તે વખતે જરા ઓછો થયો. શેઠે સેવકોને હુકમ કર્યો કે—“ તમે આ ખાટલામાં રહેલા મારા ભાઈને લઈને ઉતાવળી ગતિથી બે ઘડીની પહેલાંજ આ નગરની સીમા છોડી દેજો, જેથી કુયોગનો સ્પર્શ ન થઈ શકે. ” તેથી સેવકો તે ખાટલાને ઉપાડીને આગળ દોડતા ચાલ્યા ગયા.

શ્રેષ્ઠીએ સર્વ જનોની સમક્ષ ફરીવાર પણ કહ્યું કે—“ મારે તો આ બધું ભાઈને માટે કરવું પડે છે. બીજું કંઈ કારણ નથી. ” સર્વેએ કહ્યું કે—“ તમે સાચું કહો છો, અમે તે સર્વ જાણીએ છીએ. તમારી જેવા બંધુસ્નેહવાળા બીજા કયા પુરુષ હોય, કે જે હમેશાં પરિશ્રમ લઈને ઔષધાદિક અગણિત ઉપાયો

કરે ? હવે તો તમે ધાર્યું છે તે તીર્થે જશો એટલે દેવીની કૃપાથી તમારા ઇચ્છિતની સિદ્ધિ અવશ્ય થશે.” આ પ્રમાણે સર્વે એકઠા મળેલા લોકોએ આશીષ લીધી, ત્યારપછી શ્રેષ્ઠીએ વાજીવ વગાડનારાઓને, બંદીજનોને, ભિક્ષુકોને તેમણે મુખે માગ્યું તે પ્રમાણે આપીને અને સર્વ મહેલોને નમસ્કારાદિ યથોચિત વ્યવહાર કરીને મહા કષ્ટવડે પાછા વાળ્યા. શ્રેષ્ઠીને પણ ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ થઈ.

પછી હર્ષપૂર્વક રથઉપર બેસીને અમલકુમાર આગળ ચાલ્યા. પાંચેક યોજન ભૂમિ ઉલ્લંઘી ચારે પોતાની સાથેના માણસોના મેળાપ થઈ ગયો. પ્રથમથીજ એક યોજનને છેટે અને અર્ધા યોજનને છેટે સ્થળે સ્થળે પૂર્વથી સંકેત કરી રાખ્યો હતો તે પ્રમાણે રથ, અશ્વ, સિપાઈ, ઉંટ વિગેરે તૈયાર હતા. તે તે સ્થળે વાહન તથા સિપાઈઓની ફેરબદલી કરીને એક સરખી અનિચ્છિત ધારાથી તેઓ રાજગૃહી તરફ ચાલ્યા. થાકી ગયેલા અશ્વો અને સેવકો પાછળ રહેતા હતા અને સ્થળે સ્થળે રહેલા નવા અશ્વાદિક સાથે ચાલતા હતા. આ રીતે માર્ગ કાપતાં બહુ દૂર ગયા, એટલે અમલકુમારે સેવકોને હુકમ કર્યો કે—“આટલામાં રહેલા રાજના બંધનો દૂર કરો, મોટા અશ્વવાળા સુંદર રથમાં તેમને બેસાડો. અસ્વારો ચારે બાજુ ફરતા રહો, છત્રીઓવડે તેનો તડકો દૂર કરો, અને કોઈ પણ સ્થળે રોકાયા વગર માર્ગ કાપો. વળી તે રાજ જે જે હુકમ કરે તે તે સર્વ તરતજ તેની આજ્ઞાનુસાર કરો. હું પણ પાછળ પાછળ આવું છું.” પછી સેવકોને તે પ્રમાણે કરતા બેઠને તેનો આશય બળતું છતાં પણ પ્રવોને પૂછ્યું કે—“કોના હુકમથી આ મારા બંધનો છોડી નાખ્યા છે અને મને મોટા રથમાં બેસાડો છે ?” તેઓએ કહ્યું કે—“અમારા

સ્વામીના હુકમથી.” તેણે પૂછ્યું—“તમારા સ્વામી ક્યાં છે?” તે ઓગળે કહ્યું કે—“અમારા સ્વામી આવે છે, બહુ દૂર નથી. આપને જે કાંઈ કામકાજ હોય તેની અમને આજ્ઞા આપજો; અમે બધા આપનાજ સેવકા છીએ તેમ જાણો.” આ પ્રમાણે બોલતાં અને ત્વરિત ગતિથી ચાલતાં સાંજ પડવા આવી, ત્યારે તેઓ વીશ યોજન દૂર નીકળી ગયા.

અભયકુમાર પણ તે વખત નજીક આવી પહોંચ્યા, અને માશીના વર (માસા)ને પ્રણામ કરીને બોલ્યા કે—“મહારાજ ! મારા બાળકના આપને પ્રણામ છે. આ બાળકે વચન પાળવા માટે કરેલા અપરાધની ક્ષમા કરશો. આપ તો મારે પૂજનિક, સેવા કરવાને લાયક છો, છતાં જે આ તમારા અવિનયની મેં પ્રવૃત્તિ કરી છે તે આપની મોટી આશાતના કરી છે, તે મેરૂ પર્વત જેવા હૃદયવાળા આપે ખમવી જોઈએ. આપ જેવા વૃદ્ધ અને ગંભીર પુરૂષો હોય છે, તેઓ બાળકનું અજ્ઞાનતાથી કરેલ કાર્ય જોઈને કોપ કરતા નથી, પણ તેનું હિતજ કરે છે. હું તો બાળક આપની પાસે કોણ માત્ર છું? હું તો આપની આજ્ઞાનુસાર વર્તનાર આપનો સેવક છું. જગત્માં માનનો ભંગ કોઈને પ્રિય લાગતો નથી, તેમાં પણ મોટાના માનની હાનિ તો મહા દોષ કરનાર થાય છે, પણ મહારાજ હું શું કરું? આપે તો ધર્મછળથી મને ઠગ્યો હતો. ‘સંસારી જીવોમાં જે કોઈ પુરૂષ રાગદ્વેષવડે જેવો દંભનો વિલાસ કરે તેને તેવોજ વિલાસ બદલાડપે બુદ્ધિપ્રપંચવડે સામા માણસે આપવો.’ આવું નીતિશાસ્ત્રનું વચન છે; પરંતુ ધર્મછળ સિવાય આવાં બદલો આપવાનાં કાર્ય કરવાં જોઈએ. દંભ તો પ્રાણીઓને સર્વત્ર વર્જવા યોગ્ય કહેલ છે, પણ બ્યવહારનો નિર્વાહ કરવો

હોય ત્યારે શું કરવું ? તેથી આવો દંભ લૌકિક પ્રપંચવડે કરવો, પણ લોકોત્તર પ્રપંચવડે તો કદિ પણ કરવો નહિ. લોકોત્તર પ્રપંચ તો મોટા અને ગુણવંતના ગુણોનો પણ નાશ કરે છે અને નિગોદાદિ દુર્ગતિમાં તે આચરનારને ફેંકી દે છે. આ સર્વ આપને દેખાડવા માટે મેં બાળકે આટલી ધૃષ્ટતા-ચપળતા કરી છે.” આ પ્રમાણે અભયતું કથન સાંભળીને પ્રદ્યોત રાજ માથું હલાવી જરા હસીને બોલ્યા કે—“હે અભય ! તેં કહ્યું તે બધું સાચું છે. વિધાતાએ સદ્યુદ્ધિ અને દુષ્ટ્યુદ્ધિનો પાત્ર એક તનેજ બનાવ્યો છે. તારા યુદ્ધિપ્રપંચનો મર્મ જાણવાને દેવો પણ શક્તિવંત થાય તેમ નથી, તો પછી અમારી તો શી વાત ? તારા શમે શમે સે-કડો અને હજારો સદ્ અસદ્ યુદ્ધિનો નિવાસ છે. તારી આગળ પોતાની યુદ્ધિનો ગર્વ કરવાને કોણ સમર્થ છે ? તેં જ કહ્યું હતું, તે કરતાં પણ વધારે કરી બતાવ્યું છે; હું પણ તારી પાસે હાથ જોડું છું. હવે બહુ થયું ! માટે કૃપા કરીને મને છોડી દે કે જથી હું માન ત્યજી દઇને સ્વગૃહે જઈ.”

અભયે તે સાંભળીને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! એમ બોલો નહિ ! આપ તો મારા પૂજ્યના પણ પૂજ્ય છો. હું તો તમારી આજ્ઞા ઉઠાવનારો સેવક છું, તમારા દાસતુલ્ય છું, કોઈ પણ જાતની આશંકા મનમાં લાવશો નહિ. અમારે ઘેર આપના પધારવાથી અમે કદપવૃક્ષ, સુરગંગા અને ચિંતામણિ રત્ન કરતાં પણ અધિક માનશું. મારા પિતા પણ આપને મળવાને અત્યંત આતુર છે. વરસાદના આગમનથી કદંબપુષ્પની જેમ આપના પધારવાથી તેઓ બહુ પ્રકુલિત હૃદયવાળા થશે, મારા માતાજી પણ તેના બનેલીના દર્શનવડે ચંદ્રદર્શનથી ચંકારીની જેમ ઘણા રાજી થશે. હું પણ

આવા છલવડે અંતરંગની તો મહદ્ ભક્તિથીજ આપને રાજગૃહી લઇ જવાને ઈચ્છું છું. આપના આગમનથી શર્કરા ભેળવેલા દુધની જેમ ઘણા વરસના ઈચ્છિત ઘટની સિદ્ધિનો સંયોગ થશે. તેથી દૃઢ્યમાં કોઇ પણ જાતનું જરાપણ શલ્ય રાખ્યા વગર આપે મારા મનોરથરૂપી તરૂને સફળ કરવા માટે હર્ષપૂર્વક રાજગૃહી પધારવું. આ બાબતમાં મારા ચિત્તમાં જે જરા પણ ખોટાઈ હોય તો મને આપ પૂજ્યના પાદના શપથ છે. હું રસ્તામાં પણ આપની યથાશક્તિ સેવા કરતો બહુમાનપૂર્વક રાજગૃહી લઇ જઈશ અને આપની તથા મારા પિતાશ્રીની અરસપરસ નિઃશલ્ય પ્રીતિ કરાવીને કેટલાક દિવસ સુધી આપના ચરણકમળની સેવા કરવાનો મારો મનોરથ પૂર્ણ કરી હું કૃતાર્થ થઈશ, માટે આપે જરાપણ અંતર ગણવો નહિ. મગધના લોકો પણ રાજરાજેશ્વર એવા માલવપતિના દર્શન કરીને પાવન થશે.” આ પ્રમાણે મિષ્ટ અને ઈષ્ટ વાણીવડે પ્રઘોતરાજને તૃપ્ત કરીને—આનંદ પમાડીને અને ઉલ્લાસાયમાન કરીને તેમજ સ્વસ્થ કરીને તેઓ રાજગૃહીને રસ્તે આલ્યા; સાત દિવસે અભયકુમાર રાજગૃહી નગરીની નજીક આવી પહોંચ્યા. અભયકુમારે પ્રથમથી મોકલેલ માણસોએ શ્રેણિક મહારાજને વધામણી આપી હતી. શ્રેણિકે વધામણી આપનારાઓને યથોચિત દાન આપીને રાજી કર્યા હતા; પછી ઠાઠમાઠ અને આડંબર સહિત રાજ્યના સર્વે સભ્યોને અને ધન્યકુમારને સાથે લઇને શ્રેણિકરાજ અંડપ્રઘોત રાજની સામે આવવા નીકળ્યા. અહીં અભયકુમારે પણ પ્રઘોતરાજને ઉત્તમ અશ્વોવાળા રથમાં બેસાડ્યા, બંને બાજુ આમરો વીંજવા લાગ્યા, આગળ હજારો સુભટો ચાલવા લાગ્યા, સેંકડો બંદીઓ બિરદાવળી બોલવા

લાગ્યા, અનેક શૃંગારેલા અશ્વોની હારે સાથે ચાલવા લાગી, અનેક પ્રકારના વાજીત્રો વાગવા લાગ્યા અને પ્રધોતરાજની પછવાડે એક સેવક શ્વેત છત્ર લઈને ઉભો રહ્યો. એ રીતે મગધના લોકો તથા રાજસામંતાદિકથી પરવરેલા ચંડપ્રધોતરાજ બહુ મહોત્સવપૂર્વક રાજગૃહી નગરી તરફ ચાલ્યા. થોડું ચાલ્યા એટલે શ્રેણિક મહારાજ પણ સામે આવ્યા. બંને એક બીજાની દૃષ્ટિપથમાં આવ્યા કે વાહનોમાંથી બંને ઉતરી ગયા. કેટલાક પગલા પગે ચાલીને બંનેએ અન્યોઅન્ય પ્રણામ કર્યા, ગાઠ આલિંગન કરીને, જુહાર કરીને, બહુમાનપૂર્વક એક બીજાના કુશળક્ષેમની વાર્તા પૂછીને બહુ આદરથી બંનેએ શિષ્ટાચાર કર્યો અને બંને એક સરખા હાથી ઉપર બેસીને પરસ્પર વાર્તા કરતા નગરની નજીક આવ્યા. તે વખતે શ્રેણિક અને અભયકુમારે બહુમાન દેખાડવા માટે પ્રધોત રાજાને આગળ કરીને નગરના દ્વારમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. સુવર્ણ, રૂપાનાણું તથા કુલોથી તેમને વધાવ્યા અને બંદીજનોને ઇચ્છિત દાન આપ્યું. ત્રિપથ, ચતુષ્પથ, મહાપથ, રાજપથાદિકમાં બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, યાવત્ સાત માળવાળા દેવના આવાસ જેવા મકાનો અને આવાસો તથા મંદિરો બેતાં, શ્રેષ્ઠી, વ્યાપારી, રાજપુરૂષ અને પ્રાકૃત પુરૂષોના પ્રણામાદિ સ્વીકારતાં અનુક્રમે તેઓ સર્વે રાજદ્વાર પાસે આવ્યા; એટલે વાહન ઉપરથી ઉતરીને શ્રેણિક રાજાએ બહુમાનપૂર્વક પ્રધોતરાજને રાજદ્વારમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તે વખતે અંતઃપુરમાં રહેલ સ્ત્રીવર્ગે મણિ તથા મુક્તાદ્ગથી પ્રધોતરાજને વધાવ્યા. પછી બંને રાજાઓ હાથમાં હાથ મિલાવીને રાજસભામાં આવ્યા. પરસ્પર અતિ આગ્રહથી શિષ્ટાચાર સાચવતાં બંને જણ સમાન આસન ઉપર બેઠા. તે વખતે રાજનાં

નોકરો, તથા ધન્યકુમાર વિગેરે શ્રેષ્ઠીઓ લુંછલું કરીને, ભેટ ધરીને તેમજ પ્રણામ કરીને યથાયોગ્ય સ્થાને બેઠા. તે વખતે પ્રધોત રાજાએ ધન્યકુમારને ઝાળખ્યા, એટલે કહ્યું કે—“ અરે ધન્યકુમાર ! તમે અમારાથી દૂર કેમ રહ્યા કરો છો ? અમે કાંઈ તમારો અનાદર કર્યો નથી, તેમ તમારું વચન પણ ઉલ્લંઘ્યું નથી, કે જ્યથી સિદ્ધપુરુષની જેમ અલક્ષ્યપણે—સ્પષ્ટ ન દેખાઓ તેવી રીતે તમે રહો છો ! અમે તો તમારા ગયા પછી તમને બહુ પ્રકારે શોધ્યા, પણ કોઈ સ્થળે તમને દેખ્યા નહિ. તમારા વિરહથી અમને તો મોઢું દુઃખ થયું હતું, તે બધું કેટલું વર્ણવું ? તમે તો સાંથી અહીં આવીને મગધેશ્વરનું નગર શોભાવ્યું જણાય છે. તમે અમારે ત્યાંથી નીકળ્યા પછી કોઈની સાથે એક કાગળ પણ મોકલ્યો નહિ, કે સંદેશો પણ કહેવાવ્યો નહિ. આપણે લોકોમાં કહેવાતો સ્વામિસેવકભાવ માત્ર કથનમાં જ રહ્યો, મારા મનમાં તો તમે આપત્તિના સમયમાં અદ્વિતીય સહાયક થનાર હતા, મારા બંધુ તુલ્ય હતા અને પ્રગટ કહેવા યોગ્ય અને નહિ કહેવા યોગ્ય વાતો કહેવાનું સ્થળ હતા, અંતરના ભાવ જાણનાર હતા, અને વિશ્વાસનું સ્થાન હતા. આવા સ્નેહસંબંધમાં તમારી આટલી ઉદારસીનતા દોષપાત્ર કેમ ન કહેવાય ? આ ઉત્તમ જનોની રીતિ નથી.” આ પ્રમાણેનાં પ્રધોતરાજાનાં વચનો સાંભળીને ધન્યકુમારે ઉભા થઈ તેમને પ્રણામ કર્યા અને હાથ જોડીને કહ્યું કે—“ કૃપાનિધિ ! આપે જ કહ્યું તે સત્યજ છે. હું આપનો અપરાધી છું, દોષને પાત્ર છું, તે મારો દોષ સ્વાર્મીએ ખમવો એવી મારી વિનંતિ છે. આપની કૃપાનું વર્ણન હું મારા એક મુખથી કહેવાને કેવી રીતે સમર્થ થઈ શકું ? આ પ્રમાણે સેવકના દોષોનું આચ્છાદન,

શુભોનું પ્રગટન, અતિશય ઉદારવૃત્તિથી કોઈ પણ જાતની ઇચ્છા વગર આજીવિકાનું દાન, સેવકનાં કહેલાં વચનોનો સત્ય તરીકે સ્વીકાર, કલ્પવૃક્ષની જેમ વાંછિત પૂરણ, આ સર્વ કોણ કરશે ? આપની કૃપા તો મને હંમેશાં યાદ આવે છે. હું જે લાંથી બહાર નીકળ્યો, તે મારાં માઠાં કર્મોનાં ઉદયથી પ્રેરાઈને નીકળ્યો હતો, તેમાં આપને કાંઈ પણ દોષ દેવા જેવું છેજ નહિ. કર્મની ગતિ વિષમ છે. સાર પછી દેશાંતરમાં ભમતાં ભમતાં જુદા જુદા સ્થાને રહેવાની વ્યયતા, મનની અસ્તવ્યસ્તતા, અધિક અધિક વાતસદય કરતાં છતાં ઉપેક્ષા, પરાધીનપણું અને આપની રજ વગર આલી નીકળ્યો તેથી થતી શરમ-હત્યાદિ કારણોથી આ બાળકની તે સ્થળનાં અન્ન પાણી લેવાની ઇચ્છા વધી નહિ. વળી કર્માનુસાર અન્નાદકના સંબંધથી તથા ક્ષેત્રસ્પર્શનાના યોગની પ્રબળતાથી હું અહીં આવ્યો. મગધાધિપ મહારાજની કૃપાવડે હું અહિં આનંદથી રહું છું, તમારી જેમજ શ્રેણિક મહારાજની પણ મારા ઉપર બહુ કૃપા છે.”

સાર પછી પ્રધોતરાજએ મગધાધિપની પાસે જઈ જરા હસીને માથું ધુણાવીને કહ્યું કે—“ અહો ! વશીકરણ કરવાની તમારી કળા બહુ ઉત્તમ દેખાય છે કે જથી બે હાથવડે છાયા કરીને રાખેલા અને રાજ્યના સાતે અંગોની ધુરાને ધારણ કરનારા કર્યા છતાં પણ આ ધન્યકુમાર અમને છોડી દઈને વગર બોલાવ્યા તમારી પાસે આવીને રહ્યા છે. તેઓ અમારા રાજ્યના અલંકારભૂત હતા, તેને તમે કોઈ વિશિષ્ટ ઉપાયથી વશીકરણ પ્રયોગવડે એવા વશ કરી લીધા છે કે જથી તે અમારું નામ પણ સંભારતા નથી અને અહીં સ્થિર થઈને રહે છે. તેઓ

સ્વપ્નમાં પણ ખીજે જવાની ઇચ્છા કરતા નથી, તેથી આમાં તો તમારી કોઈ અદ્વિત કળા દેખાય છે. જે રાજ કાખી અને જમણી બંને બાજુએ બુદ્ધિના નિધાન એવા અભયકુમાર અને ધન્યકુમારને રાખે છે તેને કોની લીતિ હોય ? તેને કયા દુઃખની ચિંતા હોય ? તમે તો બહુ મોટા ભાગ્યશાળી છો.”

પ્રદ્યોતરાજનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળીને મગધાધિપ બોલ્યા કે—“સ્વામિન્ ! આપે જે કહ્યું તે ખરેખર છે—સાચું જ છે—તે પ્રમાણે જ છે, કારણકે જ્યારે આપે અભયને ત્યાં રાખ્યો ત્યારે આ ગામમાં જે ઉલ્લાટો અને ધૂર્તો હતા તે બધા સજ્જ થઈને આખા નગરમાં વિડંબના કરવા લાગ્યા... એક ધૂર્તે તો કપટકળા તથા વચન રચનાવડે મને પણ ચિંતાડી પી ખાડામાં પાડ્યો હતો, તેને છતવાને કોઈ સમર્થ નહોતું. તે વખતે આ બુદ્ધિશાળીએ બહાર આવીને તે ધૂર્તનો પરાજય કર્યો, અને મને નિશ્ચિંત કર્યો. આ એકેજ મારા રાજ્યની આખર સાયવી. મેં પણ ઉપકારના મિષ્ટથી મારી કન્યા તેને આપીને સ્નેહસંબંધવડે તેમને બાંધીને રાખેલા છે, તોપણ વચમાં કેટલાક વખત સુધી મને તથા ધન કુટુંબાદિક સર્વને ત્યજી દઈને તેઓ કાંઈક ચાલ્યા ગયા હતા, તેથી આપને પણ મનમાં એાછું લાવવા જેવું નથી. સારપછી કેટલોક સમય વહી ગયો ત્યારે પાંચ કન્યા પરણીને મોટી વિભૂતિ સહિત અત્રે પાછા આવ્યા છે. સારપછી અભય પણ અત્રે આવ્યો. તમારી સાથેના સ્નેહસંબંધની વાર્તા કોઈ દિવસ પણ તેમણે મને કહી નથી, તેથી મહારાજે આજે એવી શિખામણ એને આપવી કે જથી ફરીથી એવું ન કરે !” પ્રદ્યોતરાજએ કહ્યું કે—“મગધાધિપ ! હવે તે તેવું કરશે જ નહિ, જગત્ને વશીકરણ કરવામાં

કુશળ એવા તમારા અને અભયકુમારના સંગતિના પાશમાં બંધાયેલા તે હવે બીજા કાંઈ જશેજ નહિ એવો મને ત્રણે યોગથી વિશ્વાસ છે.” આ પ્રમાણે સભામાં બેઠેલા પ્રધોતરાજએ તથા શ્રેણિકે ધન્યકુમારની પ્રશંસા કરી. અવસર થયો એટલે સભાજનોને વિસર્જન કર્યા અને બંને મહારાજાઓ ધન્યકુમારને સાથે લઇને રાજ્યમંદિરમાં ગયા.

અંદરના ભાગમાં રાજસેવકાએ વિવિધ પ્રકારની સ્નાન, મજ્જન તથા ભોજનાદિ સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી હતી, તેનો ઉપભોગ લેવાની વિનંતિ કરી; એટલે તે બંનેએ ધન્યકુમાર તથા અભયકુમારની સાથે સ્નાન અને મજ્જનની વિધિનુસાર સહસ્ત્રપાક અને લક્ષપાક તૈલાદિકથી મર્દન કરાવીને પુષ્પાદિકથી સુગંધી કરેલા શુદ્ધ પાણીવડે સ્નાન કર્યું. પછી દૂર દેશથી આવેલા અતિ અદ્ભૂત તથા ભવ્ય એવાં રૈશમી વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં, સર્વ પ્રકારના અક્ષકારો પહેર્યાં, અને અનેક રાજ્યના સામંતોથી પરવરેલા તેઓ ભોજનમંડપમાં આવ્યા. અને યથાયોગ્ય ઉત્તમ આસનો ઉપર તેઓ બેઠા. પછી અઢાર પ્રકારના ભેદવાળી અનેક પ્રકારની સુખડીઓ તથા મીઠાઇઓ પીરસવામાં આવી. તે રસવતીનો આસ્વાદ લઇને આચમનવડે શુદ્ધ થઇ મહેલના અંદરના ભાગમાં આવી તેઓ સુખાસનપર બેઠા. ત્યાં પાંચે પ્રકારના સુગંધીવાળા તાંબુલના બીડાં લવીંગ અને એલચી સહિત આરોગીને સુખ શુદ્ધિ કરી સુખશય્યામાં તેઓ સુઈ ગયા. પછી યોગ્ય અવસરે શય્યાનો ત્યાગ કરી રાજસભામાં આવીને સિંહાસન ઉપર બેઠા અને ગીત, ગાનકળામાં કુશળ અનેક પુરૂષોએ કરેલા ગાયનાદિ સાંભળ્યા.

ત્યારપછી યોગ્ય અવસરે મોટા આંડખરપૂર્વક તેઓ રથવા-

હીએ આનંદ કરવા ગયા. તે સ્થળે અનેક પ્રકારનાં વિલાસો કરવા-
પૂર્વક પુષ્પના સમૂહની શોભા જોઈને, ઘોડાએને ખેલાવીને આનંદ
કરી મોટા આડંબરપૂર્વક પાછા ઘરે આવ્યા. સાયંકાળે પણ
યથાશયિ ખાનપાનાદિક લઈને રાત્રે ગંધર્વોએ ગાયેલા ગાયનો
સાંભળી સુખશય્યામાં નિદ્રા લેવા માટે સુધ ગયા. સંવારે પ્રભા-
તિક રાગો વગાડતાં વાજીત્રોના શબ્દો સાંભળીને નિદ્રાને તજી
દઈ, પ્રભાતનાં કૃત્યો કરીને ફરી રાજસભામાં આવ્યા. આ પ્રમાણે
નવાં નવાં વસ્ત્રો, અલંકાર, વાહન, ગીત, વાજીત્ર, અદ્ભુત રસોઈ
વિગેરેની ગોઠવણીથી ઘણી ઘણી રીતે શ્રેણિક રાજ્યે તેમનો
સત્કાર કરીને પરસ્પરની પ્રિતિલતામાં વૃદ્ધિ કરી; વળી
હમેશાં નિઃશયપણે હૃદયમાં રહેલી ગુપ્ત વાર્તાઓ કહીને બંધા-
યેલી પ્રીતિને વિશેષ દૃઢ કરી. તેઓએ અન્યોઅન્ય કોઈ પણ જાતનો
આતરો રહેના દીધો નહિ. આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારની સેવા કરીને
પ્રધોતરાજને પ્રસન્ન કર્યા, જેથી બંનેનું એક રાજ્ય હોય તેમ
બંનેનેબહુ સ્નેહસંબંધ થયો.

એમ ઘણા દિવસો વ્યતિત થયા ત્યારે પ્રધોતરાજને પોતાની
નગરીએ જવાની ઇચ્છા થઈ. 'ગુપ્ત રીતે મને અત્રે લાવ્યા છે, તેથી
હવે ઘેર જવું તે શ્રેષ્ઠ છે' તેમ વિચારીને પ્રધોતરાજએ શ્રેણિક-
રાજને કહ્યું કે—“રાજન્ ! સમજનની સંગતિમાં જતા કાળની
બંબર પડતી નથી; તમારો, ધન્યકુમારનો તથા અભયકુમારનો
વિરહ કાણ ધર્યો? પણ શું કરું? હજીયેનીતું રાજ્ય સુતું
પડ્યું છે, કોઈને સોંપીને આવ્યો નથી; વળી છળવડે હું અત્રે
લવાયેલો છું, તેથી લોકો પણ અનેક પ્રકારની વાતો કરતા હશે. તેથી
હવે આપ રજા આપો, કે જેથી હું સ્વદેશમાં જઈ.” આ પ્રમાણે રજા

માઝ્યા છતાં શ્રેણિકે અને અભયકુમારે આગ્રહ કરીને કેટલાક દિવસ સુધી તેમને વધારે રાખ્યા. ફરીવાર પ્રધોતરાજાએ જવાની રજ માગી, સારે શ્રેણિકે જવાની તૈયારી કરાવી; અનેક હાથી, તુરંગમ, રથ, આભૂષણ તથા વસ્ત્રાદિક આપીને તથા વિવિધ પ્રકારના જુદા જુદા દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા પદાર્થો ભેટ કરીને તેમને સંતોષી મોટા આડંબરપૂર્વક જવાની રજ આપી. ધન્યકુમારે પણ પ્રથમ કોઈ વખત નહિ જોયેલાં તેવાં વસ્ત્ર તથા આભૂષણો ભેટ ધર્યાં. ત્યાર પછી પ્રધોતરાજા ધન્યકુમાર તથા અભયકુમારનાં ગુણોતું વર્ણન કરતાં રાજગૃહીથી નીકળ્યા. શ્રેણિક, ધન્ય, અભય વિગેરે ઘણા રાજ-સેવકો તથા નગરજનો વળાવવા માટે કેટલીક ભૂમિ સુધી સાથે ગયા. તે સ્થળે અભયકુમારે પોતે કરેલ દંભરચનાના અપરાધની ફરીથી ક્ષમા માગી. આંખમાં આંસુ લાવીને પ્રધોતરાજા બોલ્યા કે— “ મને તો તારો દંભરચનાનો પ્રકાર સુખ માટે થયો, પણ હવે તારો વિયોગ દુઃખ માટે થાય છે.” અભયકુમારે તે સાંભળીને કહ્યું કે—“સ્વામિન ! ફરીથી હું આપના ચરણારવિંદના દર્શન કરવા માટે જરૂર આવીશ. મને પણ આપ પૂજ્યના ચરણોનો વિરહ બહુ દુષ્કર લાગે છે, પણ હું શું કરું ? રાજ્યના ભારથી દબાયેલો હું બહાર નીકળવા સમર્થ થઈ શકતો નથી, તેથી સેવક ઉપર વિશેષ કૃપા રાખજો.” આ પ્રમાણે પરસ્પર સ્નેહ દેખાડતાં અને નમસ્કાર કરતાં બહુ સૈન્યના પરિવારવડે પરવરેલા પ્રધોતરાજા ઉજ્જયિની તરફ ચાલ્યા. કેટલેક દિવસે ક્ષેત્રકુશળ તેઓ ઉજ્જયિની પહોંચ્યાં. ભવ્ય દિવસે તેઓએ મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે દિવસથી શ્રેણિક અને પ્રધોતરાજા વચ્ચે પરસ્પર પત્ર લખવા, કુશળ સમાચાર પૂછાવવા, યથાવસરે ભેટ મોકલવી વિગેરે સ્વજન

સંબંધીને લાયક સંબંધ બંધાઈ ગયો. પોતપોતાના રાજ્યમાં બંને ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

ધનસારનો અધિકાર.

કૌશાંબીમાં ત્રણ પુત્રો સહિત ધનસારને રાખીને ધન્યકુમાર નીકળ્યા હતા, તેનો બાકી રહેલ અધિકાર હવે વર્ણવવામાં આવે છે.

રાજગૃહીમાં ધન્ય અને અભયકુમાર હંમેશાં અધિક પ્રેમવડે ત્રણ વર્ગ (ધર્મ, અર્થ, કામ) ને સાધતાં સુખેથી કાળ વ્યતિત કરતા હતા. હવે કૌશાંબીમાં ધન્યકુમારના ત્રણે ભાઈઓ ધન્યકુમારે મેળવેલ તથા આપેલ પાંચશે ગામમાં બહુ કઠણ અભાગ્ય રેખા હોય તેમ પોતાની આજ્ઞા સ્થાપન કરવા લાગ્યા. તે વખતે સનિના ગૃહની દૃષ્ટિની જમ તેઓની આજ્ઞામાં રહેલા ગામોમાં ભાગ્યહીન-પણાથી બીજા ગામોમાં વરસાદ થાય તો પણ થતો નહિ. 'ભાગ્યયોગ સીધો હોય ત્યારેજ ઘટિસત મેઘવૃષ્ટિ થાય છે.' તેવી સ્થિતિ થવાથી તે ગામમાં રહેવાવાળા કેટલાક લોકો વરસાદના અભાવને લીધે પોતાની આજીવિકા ચલાવવા માટે તથા પોતાના ચતુષ્પદ વિગેરેની આજીવિકા માટે જેવી રીતે કૃણ રહિત વૃક્ષોને છોડી દઈને પંખીઓ અન્ય વૃક્ષમાં વાસ કરવા બંધ તેવી રીતે બીજા બીજા ગામોમાં જવા લાગ્યા. તૃણ તથા ધાન્યનો ક્ષય થવાથી ઉદરપૂર્તિના અભાવે જેવી રીતે સરોવરમાં પાણીના અભાવે માછલા વિગેરે જળચર જીવો મરી બંધ છે. તેવી રીતે હાથી, અશ્વાદિક પશુઓ કાંઈ કુધાથી, કાંઈ તૃષાથી, કાંઈ દુષ્કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલા રોગાદિકથી મૃત્યુ પામવા લાગ્યા. 'પૂર્વ સંચિત સુકૃત શિવાય

સંપદાનું રક્ષણ કરવાને 'કાઈ સમર્થ નથી.' સેવકો પણ આજી-
વિકા નહિ મળવાથી તેમને છોડી દઈને બીજે ચાલ્યા જવા લાગ્યા.
દુષ્કાળો પડવાથી કુધાતુર થયેલા ભિક્ષાદિકોએ તે ત્રણે લાઠીઓની
આજ્ઞામાં રહેલા સર્વ ગામો લુંટવા માંડ્યા. આ પ્રમાણે ગામોને
લુંટાતા સાંભળીને 'કાઈ પણ સાર્થવાહ તે રસ્તે પોતાનો સાર્થ'
લઈને નીકળતો નહિ. 'કાઈની પણ અવર જવર-ગમનાગમન બંધ'
થતાં લોકો 'કાની સાથે કય વિક્રય કરે? તેથી વ્યાપારીઓ પણ તેનાં
ગામડાં છોડીને બીજી મોટી નગરીઓમાં જવા લાગ્યા. કેટલાક રાત્રે
ખાતર પાડીને ભિક્ષો ધર લુંટતા હતા તે ભયથી તેના ગામો છોડી
દઈને બીજે નાશી જવા લાગ્યા. કેટલાક સામાન્ય વર્ગના ગરીબ
માણસો મજૂરી કરીને આજીવિકા ચલાવનારા હતા, તેઓની
પાસે વ્યાપારીઓના અભાવે મજૂરી કાણ કરાવે? તેથી તેઓ
પણ ગામો છોડીને નાશી જવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે નિર્ભાગ્યના
યોગથી તેઓ સંપૂર્ણ નિર્ધન થઈ ગયા એટલે તેઓ વિચારવા
લાગ્યા કે—“ આપણે કૌશાંબીમાં શતાનિક રાજ પાસે જઈને
સૈન્ય લાવી ભિક્ષાદિકને શિક્ષા કરીએ, કારણકે અહીંથી જતી
વખતે ધન્યકુમારે તે રાજને કહ્યું છે કે—' મારા ગામોનું તથા
મારા કુટુંબી જનોનું આપત્તિમાં આપ રક્ષણ કરજો અને સહાય
આપજો.' તે હેતુથી તેની પાસે જઈ ઈખ્સિત સહાય લાવીને
સુખેથી રહીએ.” આ પ્રમાણે વિચારીને કૌશાંબીમાં જવાને તેઓ
તૈયાર થયા. તેજ દિવસે તે નગરમાં રાત્રીએ અકસ્માત્ અગ્નિનો
ભય ઉત્પન્ન થયો, પ્રખળ વાયુથી પ્રેરાયેલ તે અગ્નિને સમાવવાને
કાઈ સમર્થ થયું નહિ. તે અગ્નિના ઉપદ્રવથી તેઓના પિતાના ઘરમાં
રહેલ સર્વ વસ્તુઓ ભસ્મસાત્ થઈ ગઈ, ઘરમાંથી કાંઈ પણ નીકળી

શક્યું નહિ, માત્ર ધણી મહેનતે ધનસાર અને તેની પત્ની બે જણા શરીર ઉપર પહેરેલા વસ્ત્ર સહિત જીવતાં બહાર નીકળ્યા. કાઠના મુખથી સવારે આ વાત સાંભળીને તેઓ ત્રણે જણા ત્યાં આવ્યા, તો સર્વે રાજમહેલો અને નાના મોટા બધા આવાસો બળીને રાખ થઈ ગયેલા તેઓએ જોયા. તે જોઈને તેઓ બહુ ઉદ્વેગ પામ્યા; પરસ્પર એક બીજાનાં મોઢાં સામું જોતાં તેઓ નિઃશ્વાસ મૂકવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે મનમાં દુઃખ ધારણ કરતાં તેઓ તરફ જોઈને તેના પિતાએ કહ્યું કે—“પુત્રો ! હવે તો બહુ થયું ! પાપના ઉદયથી આજે આ બધું ભસ્મસાન થઈ ગયું તેથી હવે શું કરવું ? જેના ભાગ્યથણી અચિતિત રીતે પણ જંગલમાં મંગળ થતું તે ધન્યકુમાર તો ઘર બરેલું મૂંઝીને ચાલ્યો ગયો, તે હોત તો આવું થાત નહિ.” આ પ્રમાણે પિતાના મુખથી ધન્યની શ્લાઘા સાંભળીને તેઓને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, અને કઠોર વચનો વડે વૃદ્ધ પિતાનો તિરસ્કાર કરતા તેઓ બોલ્યા કે—“અહો ! બાણ્યું ! બાણ્યું ! હજી પણ તેના ઉપર તમારો તેવો ને તેવોજ મમત્વ છે. જો તે તમારો ગુણવાન પુત્ર હતો તો તે તમને મૂંઝીને શા માટે ચાલ્યો ગયો ? તમારી કૃતમ્નતા પણ જોવાણી. બરણપોષણ તો હજી અમે કરીએ છીએ, છતાં પ્રતિક્ષણે સ્વેચ્છચારી એવા તેની પ્રશંસા કર્યા કરો છો ! અરે ! તમારો દષ્ટિરાગ અને તમારી ધૃષ્ટતા કેટલી છે ?” આ પ્રમાણે ઘણા કડવા શબ્દોથી તેની નિર્ભર્ત્સના કરી. પછી કેટલાક દિવસો એવી સ્થિતિમાં વ્યતિક્રમાવ્યા અને સ્ત્રીઓના ઘરેણાં વિગેરે વેચીને નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. તેમ કરતાં ધીમે ધીમે જ કાંઈ હતું તેમાંથી પણ કાંઈક ખવાઈ ગયું, કાંઈક પડી ગયું,

કાંઈક ભૂલાઈ ગયું, તથા ભોંયમાં દાટલું પૃથ્વીરૂપ બની ગયું. આ પ્રમાણે થતાં રાજ્ય અને બળ નષ્ટ થવાથી એક રાત્રે સેંકડો બિલ્લોએ એકઠા થઈને તેઓના ઘર ઉપર ઘાડ પાડી. તેઓ બાકી રહેલાં બધાં વસ્ત્રાભૂષણે લુપ્તી લઈને ચાલ્યા ગયા. તેથી તેઓ ધન વગરના તથા કપડા વિનાના થઈ ગયા. 'આ સંસારમાં જટલા દિવસ સુધી પુન્યનો ઉદય રહે ત્યાં સુધીજ મનુષ્ય ઋદ્ધિ પૂર્ણ રહે છે, પણ પાપનો ઉદય થતાં અર્ધ ક્ષણમાંજ સર્વ ઋદ્ધિનો નાશ થઈ જાય છે.' જેવીરીતે પાણીથી ભરવાની ઘડી સાઠ પણ સુધી ભરાય છે, પણ પછી એક ક્ષણમાં ખાલી થઈ જાય છે; તેવીજ રીતે સાંસારિક ઋદ્ધિનું પણ સમજવું.

એક દિવસે આજીવિકાનો ઉપાય કાંઈ પણ રહ્યો નહિ, ત્યારે ઘરમાં તે ત્રણે બંધુઓ આમ તેમ શોધવા લાગ્યા. શોધતાં શોધતાં એક વીંટી હાથ આવી. તેવેચીને તેઓ ત્યાંથી આજીવિકા માટે કુટુંબ સહિત નીકળ્યા, અને માળાવદેશમાં ગયા. તે સ્થળે દાઢ કૃષિકારને ઘેર કામ કરવા રહ્યા અને નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. ત્યાં રહેતાં કાંઈક ધન મળ્યું. તેથી તેઓ પોતેજ કૃષિકર્મ કહી ધાન્ય ઉપજાવવા લાગ્યા. પછી નિર્વાહ થાય તેટલું ધાન્ય ઘરમાં મૂકીને બાકી રહેલા ધાન્યની ગુણો ભરી બળદો ઉપર લાદીને એક ગામથી બીજા ગામ અને એક નગરથી બીજા નગર તેઓ લખવા લાગ્યા. પણ નિર્ભાગ્ય પણાથી ધારેલ લાભ મળ્યો નહિ. વધુ લાભને ઇચ્છતા તેઓ ફરતાં ફરતાં મગધદેશમાં રાજગૃહી નગરીએ આવ્યા. તે નગરમાં ચતુષ્પથમાં ધાન્યની ગુણો ઉતારીને અનાજનો બજાર શોધવા લાગ્યા. ત્યાં પણ અનેક દેશેમાંથી અનાજ વેચાવા આવેલ હોવાથી ધાન્ય સોંધું થઈ ગયું છે તેમ સાંભળીને તેઓ નિરાશ થઈ ગયા.

‘નિર્ભાગીને નથીએ સર્વત્ર અવળું જ થાય છે.’ કહ્યું છે કે:—

અન્યદ્વિચિન્ત્યતે લોકૈર્ભવેદન્યદભાગ્યતઃ ।

કર્ણે વસતિ ભૂષાર્થોત્કીર્ણે દરિદ્રીણાં મલઃ ॥

‘લોકો જ્યાં બીજા વિચાર કરે છે તેમાં અભાગીને બીજું જ થાય છે. શોભા માટે વીંધાવેલ કાન દરિદ્રીને મેલ એકઠો કરવા માટે થાય છે.’

જ્યાં ભાગ્યહીન જાય છે ત્યાં આપદા પણ તેની સાથે જ જાય છે. કહ્યું છે કે:—

છિત્ત્વા પાશમપાસ્ય કૂટરચનાં મંવત્વા બલાદ્ વાગુરાં ।

પર્યન્તાગ્નિશિખાકલાપજટિલાદ્ નિઃસૃત્ય દૂરં વનાત્ ।

વ્યાધાનાં શરગોચરાદતિજવેનોત્પ્લુત્ય ધાવન્ મૃગઃ ।

કૂપાન્તઃ પતિતઃ કરોતિ વિમુખે કિં વા વિદ્યૌ પૌરુષમ્ ॥

‘ફટ રચનાથી નાખેલ પાસ છેદીને તથા જોરથી નાંખેલી જળ તોડીને મૃગલો ત્યાંથી છૂટ્યો, તેવામાં તે ઘણા સમૂહવાળી અગ્નિના ઝપાટામાં આવી પડ્યો, ત્યાંથી પણ નીકળીને અતિ દૂર વનમાં તે ગયો, ત્યાં કાંઈ પારાધીએ તેને તીર માર્યું, તેમાંથી પણ બહુ શિથ ગતિથી દોડીને બચી ગયો, તેવામાં તે મૃગ કુવામાં પડ્યો. જ્યારે વિધિ વિપરિત હોય ત્યારે પુરુષાર્થ સાકાર આવે છે?’

પછી ભક્ષાશ થઈને તેઓ ધાન્ય વેચવા બેઠા, પણ કાંઈની સાથે ભાવની સરખાઈ આવી નહિ, તેથી માર્ગમાં ધાન્યની ગુણોનો સમૂહ ઉત્સાહ વિનાના તેઓનો આમ તેમ પડ્યો રહ્યો. તેવામાં વિવિધ પ્રકારના વાજીત્રો જની આગળ વાગી રહ્યા છે, આસપાસ પ્રાયદળ અને ઘોડેસ્વારો વીંટળાઈ વળેલા છે, બંદિ-જનો અનેક રીતે જની બીરૂદાવળી બોલી રહ્યા છે તેવી સ્થિતિમાં

અશ્વ ઉપર બેસીને નૃપસભામાં જવાને માટે ધન્યકુમાર તે રસ્તે નીકળ્યા; તે વખતે આગળ ચાલતા સુભટાએ તેના અશ્વની ગતિમાં સ્ખલના થવાનો શંકાથી આમ તેમ પડેલી ગુણેને એક સ્થાને ગોઠવવા માટે તથા માર્ગની સરલતા થવા માટે લાકડીવડે પ્રેરાતા, લક્ષ્મીનો નાશ થઈ જવાથી શોભારહિત થયેલા અને દુર્દશાને પામેલા પોતાના ભાઈઓને ખૂટીકથી અતિશય ઉતાવળા ગુણેને ફેરવતા ધન્યકુમારે દીઠા. તેમને દેખીને ‘આ શું ?’ એમ સંભ્રમમાં પડીને તે વિચારવા લાગ્યા કે—“ અરે ! આ મારા ખંડુઓને રાજ્ય, ધન, સુવર્ણ, રૂપું વિગેરે નવે પ્રકારના પરિશ્ર-હથી ભરેલા ઘરે સાથે, પાંચશે ગામોના અધિપતિપણ સહિત, અનેક સામંતો, સુભટા, ગજ, અશ્વ, પાયદળ વિગેરેથી સેવાતા મૂંઝીને હું આવ્યો હતો. અરે ! શું આટલા દિવસની અંદરજ તેઓની આવી સ્થિતિ થઈ ગઈ ? આ કેમ સંભવે ? અથવા તો કમની ગતિ વિચિત્ર છે ! દ્રઢ રસથી બાધેલા પૂર્વે કરેલા કર્મોના ઉદય ફેડવાને કાંઈ સમર્થ નથી, એવું જિનેશ્વર ભગવંતનું વચન કાંઈ દિવસ અન્યથા થતું જ નથી. બીજાઓએ પણ કહ્યું છે કે:-

કૃતકર્મણ્યો નાસ્તિ, કલ્પકોટિશતૈરપિ ।

અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં, કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ॥

‘ કરોડો કલ્પ બધાં તો પણ કરેલા કર્મોના ક્ષય થતો નથી. શુભ અથવા અશુભ જ કાંઈ કર્મ કર્યા હોય તે અવશ્ય ભોગવવાનું પડે છે.’

અકવત્યાદિકાએ પણ વિવિધ પ્રકારની દુર્દશા અનુભવી છે, તો આની તો શી વાત ? ” આ પ્રમાણે ચિંતવીને વળી વિચારવા લાગ્યા કે—“ અરે ! હું આવા સાંસારિક સુખોથી પરિપૂર્ણ

છું, અને મારા બંધુઓ તથા તેમની પત્નીઓ આવી દુર્દશા અનુભવે તે હું કેવી રીતે જોઈ શકું ? ” આ પ્રમાણે અંતરમાં રહેલા ભક્તિભાવથી તેણે સેવકોને કહ્યું કે—“ અરે સેવક ! આ પરદેશી વ્યાપારીઓને મારશો નહિ, તેઓને અમારે ઘેર પ્રીતિપૂર્વક લઈ આવજો. ” તે પ્રમાણે કહીને ઘોડા ઉપર બેઠેલા તે સ્વચ્છ તરફ ચાલ્યા ગયા. પછવાડેથી સેવકોએ તેઓને કહ્યું કે—“ અરે પરદેશીઓ ! અમારા સ્વામીને ઘેર તાણીદે ચાલો, અમારા સ્વામીએ હુકમ કર્યો છે કે તમને તેમને ઘેર લઈ જવા. ” તે સાંભળીને તેઓ ભયભીત થયા અને બોલવા લાગ્યા કે—“ અરે ! આ વગી અમને ઘેર લઈ જઈને શું કરશે ? ” સેવકોએ તેમને કહ્યું કે—“ અરે ! ભય ધરશો નહિ. અમારા સ્વામી ધરે આવેલાને કોઈ વખત દુઃખ આપતાંજ નથી, તે તો તેનું દુઃખ હોય તે ફેડી નાખે છે. ”

આ પ્રમાણે કહ્યાં છતાં પણ તેઓ શંકાતા શંકાતા ધન્યકુમારને ઘેર ગયા. સેવકો તેમને સભાસ્થાનમાં લઈ ગયા, અને તેઓએ વિજ્ઞપ્તિ કરીને કહ્યું કે—“ સ્વામીના હુકમ અનુસાર આ સર્વને અમે અત્રે લાવ્યા છીએ. તે સર્વ આપને પ્રણામ કરે છે. ” ધન્યકુમારે તેમના તરફ જોઈને કહ્યું કે—“ અરે વ્યાપારીઓ ! કયા દેશમાંથી તમે આવો છો ? ” તેઓએ કહ્યું કે—“ સ્વામિન ! અમે માલવ દેશમાં રહીએ છીએ. આજીવિકાની પ્રાપ્તિ માટે ગોધમની ગુણો ભરી બળદ ઉપર લાદીને અહીં આવ્યા છીએ, પરંતુ આહ તો ધાન્ય સોંધું છે, તેથી લાભ થતો નથી, પણ ખોટ બાય છે. ” ધન્યકુમારે પૂછ્યું કે—“ પ્રથમથીજ તમારે માલવદેશમાં વાસ છે, કે બીજા કોઈ દેશમાં રહેતા હતા. ” તેઓએ કહ્યું કે—

“અમે મૂળ તો બીજા દેશના રહેવાસી છીએ, માત્ર ઉદરવૃત્તિ માટેજ ત્યાં આવ્યા હતા.” ધન્યકુમારે પૂછ્યું કે—“પહેલાં ક્યાં રહેતા હતા?” તેઓએ કહ્યું કે—“સ્વામિન! કર્મની ગતિની શી વાત કરીએ? જ્યાં ઉદરવૃત્તિ થાય તેજ સ્વદેશ ગણવો.” ધન્યે પૂછ્યું—“તમારા માતૃપિતા જીવે છે?” તેઓએ કહ્યું કે—“હા, તેઓ જીવે છે.” ધન્યકુમારે પૂછ્યું કે—“તેઓ ક્યાં છે?” તેઓએ કહ્યું કે—“જ ગામમાં અમે રહીએ છીએ તે ગામમાં અમારા માબાપ તથા સ્ત્રીઓ પણ છે, અમારી સાથે નથી.” ધન્યકુમારે વિચાર્યું કે—“અરે! જુઓ! દારિદ્ર્યના દુઃખથી પીડાયેલા એવા આ ત્રણે બંધુઓ પ્રત્યક્ષ પાસે ઉભેલા એવા મને પણ ઝાળખતા નથી, ઉલટા મારાથી ભય પામે છે.”

પછી ધન્યકુમાર ઉભા થયા, અને મોટા બંધુઓને આગળ કરી પ્રણામ કરીને કહ્યું કે—“શું મને ન આગળખે? હું તમારો નાનો ભાઈ ધન્યકુમાર.” તે પ્રમાણે કહીને તેમને ઘરમાં લઈ ગયા. સેવકોએ તેમને અભ્યંગ, રનાન, મજ્જનાદિક કરાવ્યા, અતિ અદ્ભુત એવા વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવ્યા, મોટા ભાઈઓને આગળ કરીને હર્ષપૂર્વક વિનય સહિત યથોચિત સ્થાને બેસી વિવિધ પ્રકારની અદ્ભુત રસોઈ સૌ સાથે જમ્યા. પછી આચમન કરીને ઘરના અંદરના ભાગમાં જઈ ભવ્ય આસન ઉપર તેમને બેસાડી, પંચ સુગંધીયુક્ત તાંબુલાદિક આપી, અતિ સત્કારપૂર્વક હાથ જોડીને કૌશાંબી છોડી ત્યારથી માલવદેશમાં આવ્યા ત્યાંસુધીનું સર્વ સ્વરૂપ પૂછ્યું, એટલે તેનું ગામ હુંડાયા વિગેરેની સર્વ હકીકત તેઓએ યથાસ્થિત કહી, ખતાવી તે બરાબર સાંભળીને પછી ધન્યકુમારે તેઓને કહ્યું કે—“અરે! વડીલ બંધુઓ! હવે પૂર્વે

અનુભવેલું દુઃખ સંભારશે નહિ, ચિત્તની પ્રસન્નતાથી અત્રે સુખે-
થી રહેા. આ લક્ષ્મી, આ ધર, આ અશ્વો, આ બળદો, આ રથો,
આ આમ તે બધાં તમારાંજ છે, હું પણ તમારો અનુચર છું,
તેથી જ ઈચ્છા આવે તે ગ્રહણ કરો; કારણ કે જે લક્ષ્મી
બાંધુઓના ઉપભોગમાં ન આવે, તે લક્ષ્મી વખણાતી નથી. ભરતી
બેળાએ ધણું જળ સમુદ્રમાં આવે છે, પણ કાંઠા ઉપર રહેલાને
કશા ઉપયોગમાં આવતું નથી, તેવી રીતે ભાઈઓથી જ લક્ષ્મીનો
ઉપભોગ લેવાતો નથી તે લક્ષ્મી નિરર્થક છે. મેરૂની સુવર્ણસંપ-
ત્તિની જમ મળેલી લક્ષ્મી મને પસંદ નથી, કે જે લક્ષ્મી લાંબા
કાળ સુધી આસપાસ ફરનાર મિત્રને પણ ઉપકાર કરનારી
થતી નથી, કાઠનું ઉપયોગમાં આવતી નથી. તેથી હે પૂજ્ય
બાંધુઓ ! મારા ઉપર કૃપા કરો, તમે અહીં રહેા, અને આ
લક્ષ્મી દાન તથા ભોગવડે ઈચ્છાનુસાર વાપરીને સફળ કરો. આ
બાળકની તે ઈચ્છા પૂર્ણ કરો.” આ પ્રમાણે વિનય તથા
ભક્તિગર્ભિત ધન્યની વાણી સાંભળીને માનદોષથી દોષિત
થયેલા તથા ઇર્ષ્યાથી જ્વળિત અંતઃકરણવાળા તેઓ બોલ્યા કે—
“ભાઈ ! અમે લઘુ ભાઈના ધરમાં રહેવા ઈચ્છતા નથી, કારણ કે
નહાના ભાઈના ધરમાં રહેવાથી અમારા વૃદ્ધત્વમાં ખામી આવે.
શું સૂર્ય શુક્રના ધરમાં વાસ કરે તો હલકો કહેવાતો નથી ?
તેથી બાઈનું ધન વહેંચીને અમને આપો, એટલે અમે જુદું
ધર લઈને ત્યાં નિવાસ કરીએ.” આ પ્રમાણેની તેમની વાણી
સાંભળીને વિવેકી અને સરલ આશયવાળા ધન્યકુમાર પોતાના

૧ મેરૂને પક્ષે મિત્ર એટલે સૂર્ય—લક્ષ્મીના પક્ષે તેનો ભોમ-
વટો કરવા ઈચ્છનાર.

મૂળ શુદ્ધ એવા સેંકડો ગુણોને નહિ છોડતાં બોલ્યા કે—“એ તમારું અંતઃકરણ તેમજ ખુશી હોય તો બહુ સારું. મારે તો તમારી આજ્ઞા પ્રમાણજ છે.” આ પ્રમાણે કહીને ભંડારીને બોલાવીને આજ્ઞા કરી કે—“આ ત્રણે પૂજ્ય વડીલ બંધુઓને દરેકને ચૌદ ચૌદ સુવર્ણ કાઠી આપો.” તે સાંભળીને તેણે કહ્યું કે—“બહુ સારું, સ્વામીની આજ્ઞા મારે પ્રમાણ છે.” તે પ્રમાણે કહીને તથા પ્રણામ કરીને તે ત્રણેને ભંડારીએ કહ્યું કે—“આવો, પધારો, સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર ચૌદ સુવર્ણ કાઠી તમને આપું.” તેથી તેઓ ધન ગ્રહણ કરવા ભંડારીની સાથે ચાલ્યા. તે વખતે જ સભાજનો, પરિજનો તથા અન્ય લોકો ત્યાં બેઠેલા હતા તે ધન્યના ગુણોથી તથા બંધુઓના દ્વેષથી ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યા, અને હાથ ઢંચા કરીને વાદીવૃંદની જેમ પરસ્પર બોલવા લાગ્યા કે—“એક તરફ આ ત્રણે બંધુઓનું માત્સર્ય તથા નિર્ધનતાના દ્વંદ્વની કાઠીનું તથા બીજી બાજુ ધન્યકુમારના બંધુસ્નેહ તથા ઉદારતાના દ્વંદ્વની કાઠીનું પ્રમાણ કરો. આ જગતમાં પોતાનું અગર પારકું ધન ગ્રહણ કરવાને તો સર્વ ઇચ્છે છે, તેવા તો ધણા હોય છે, પરંતુ જેઓ પોતાની ભ્રમના બળથી ઉપાર્જન કરેલ પ્રભુત દ્રવ્ય દુરમનોને પણ આપી દે છે તેવા જનો બહુ દુર્લભ હોય છે—તેવા માણસો દેખાવા મુશ્કેલ છે.”

હવે ધન્યની આજ્ઞાથી ભંડારીએ ત્રણે બંધુને પ્રત્યેકને ચૌદ ચૌદ કાઠી સુવર્ણમહોરો આપી. તે લઇને તેઓ બહાર નીકળતા હતા, તેવામાં હાથમાં મુદ્દગર ધારણ કરેલા તે ધનના અધિષ્ઠાયિક દેવોએ વીર સુભટા ચોરને રોકે તેવી રીતે દ્વારમાં તરતજ તેમને રોક્યા, અને પ્રત્યક્ષ થઇને બોલ્યા કે—“અરે નિર્ભાગ્ય

શેખરે ! અરે દુર્જનો ! અરે મુર્ખો ! પુણ્યવંત એવા ધન્યકુમારનું આ ધન તમે ભોગવવાને લાયક નથી. આ લક્ષ્મીનો ધન્ય આત્માવાળો ધન્યકુમારજી યથેચ્છિત ભોક્તા છે, જીવી રીતે સર્વ તરંગોનો ભોક્તા સમુદ્રજી હોય તેવી રીતે આનો તે ભોક્તા છે, બીજો કાંઈ નથી. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—‘પ્રખળ પુન્યવંત હોય તેનાથીજ લક્ષ્મી ભોગવાય છે તે પ્રસિદ્ધ છે.’ જો તમે તેની સેવામાં તત્પર થઈ તેના પુન્યની છાયા નીચે રહેશો, તો ઈચ્છિત સુખ મેળવશો, પણ ‘ધન લઈને બુદ્ધા ઘરમાં રહી સ્વેચ્છાએ ધન ભોગવીએ’ એવી તમારી ઇચ્છા થશે તો તે સંપૂર્ણ થાય એવો દિવસ તો આવ્યો નથી ને આવવાનો પણ નથી. અરે જડ બુદ્ધિવાળા મૂર્ખાઓ ! ચાર વાર અમિત ધન મૂકીને તમને આપી દઈને તે ચાલ્યો ગયો, પછી તે ધન કોણે ભોગવ્યું ? હજી પણ તમને શિખામણ મળી નથી ! આ સંત પુરૂષોમાં શિખર સમાન ધન્યકુમાર તમે અપરાધ કર્યો છે છતાં પણ તેનું સૌજન્ય મૂકતો નથી, છતાં તમે કૃતદ્રોષીઓમાં અગ્રેસર અને નિલંબ છો કે ધન્યકુમારે કરેલા સેંકડો ઉપકારોને બીલકુલ ભૂલી જાઓ છો. પણ જો તમારે સુખની ઈચ્છા હોય તો તેની પાસે રહી તેની સેવા કરો, તોજ તમારું શ્રેય થશે. ”

આ પ્રમાણેના દ્રવ્યના અધિષ્ઠાયિક દેવોનાં વચનો સાંભળીને તેમને પ્રતિબોધ થયો, અને તે ધન મૂકી દઈને પાછા ફરી તેઓ ઘરમાં ગયા, અને ધન્યકુમારને કહેવા લાગ્યા કે—“ વત્સ ! તું જ ખરો ભાગ્યવંત છે, તું જ ખરો ગુણુનિધિ છે, અમે તો નિર્ભાગીમાં અગ્રણી છીએ, આજે દેવતાના મુખથી ઉપદેશ સાંભળી અમને પ્રતિબોધ થયો છે. અરે જગન્નિભ ! અત્યાર

સુધી માત્સર્યથી ઘેરાયેલા અમોઝે અંધકારથી ઘેરાયેલા પક્ષીઓ સૂર્યનો મહિમા ન જાણે તેમ તારો મહિમા જાણ્યો નહિ. હે બંધુ ! શરદ્ધતુના ચંદ્રબિંબની સાથે ખદોતના ખચ્ચાં જમ હરીફાઈ કરે તેમ નિર્ભાગી એવા અમે તારી સાથે નકામી સ્પર્ધા કરી. બુદ્ધિ, વિવેક તથા પુન્ય રહિત એવા અમોઝે અંતરમાં અભિમાન વધી જવાથી કુળના કલ્પવૃક્ષ જેવા તને ઓળખ્યો નહિ. ચિંતામણિને કાચના કટકા તુલ્ય ગણ્યો, આ સર્વ અમારા અજ્ઞાનના વિલાસને તારે ખમવો. તું તો ગુણુરૂપી રત્નોનો સમુદ્ર છે, અમે તો ખાખોચીંઆ જેવા કુદલક છીએ. અત્યાર સુધી તારી સાથે અમે જ જે પ્રતિકૂળ વર્તન કર્યું, તે સંભારતાં અમને બહુ શરમ આવે છે અને તારી પાસે મોઢું શું દેખાડીએ એમ થઈ જાય છે. ” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને ધન્યકુમારે વિનયપૂર્વક કહ્યું કે—“ અરે પૂજ્યો ! તમે મારા વડીલો છો, હું તો તમારા અનુચર તુલ્ય છું. આટલા દિવસ સુધી મારાજ દુષ્કર્મનો ઉદય હતો, કે જેથી આપની કૃપા મારા ઉપર નહોતી. હવે આ બાળક ઉપર આપની પ્રસન્નતા થઈ, તેથી મારાં સર્વે મનોવાંછિત સફળ થયાં, હવે મારે કાંઈ પણ ઉણપ રહી નહીં. આ ધન, આ ધર, આ સંપત્તિ બધી તમારીજ છે, હું પણ આપની આજ્ઞાનો પાલન કરનાર છું, તેથી આ ધનનો ઈચ્છાનુસાર દાન, ભોગ, વિલાસાદિકમાં ઉપયોગ કરો, અહીં કાંઈ પણ ન્યુનતા નથી, તેથી તમારા મનમાં જરા પણ શંકા લાવશો નહિ. ”

આ પ્રમાણે વિનયપૂર્વક મિષ્ટ વચનોવડે તેને સંતોષ્યા, તેઓ પણ મત્સર રહિત થયા, અને ચિત્તની પ્રસન્નતાથી દાન અને ભોગમાં ધનનો વિલાસ કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી ધન્યકુમારે

મોટા ભાઈઓને માલવમંડળમાં પિતાના નિવાસના આમતું ના-
 માદિક પૂછીને પોતાના વિશ્વાસવાળા પ્રધાન પુરુષોને અનેક રથ,
 અશ્વ, પાંચદળ વિગેરે પરિવાર સહિત ત્યાં મોકલ્યા. તેઓ અતિ
 બહુમાન તથા યત્નપૂર્વક ધન્યકુમારના માળાપને તથા તેની ત્રણે
 ભોજનઓને રાજગૃહી લઈ આવ્યા. 'રાજમહેના ઉપવનમાં તેઓ
 આવેલા છે' તેવા સમાચાર મળતાં મોટા આડંબર સહિત ચારે
 ભાઈઓ માળાપની સન્મુખ ગયા, અને માળાપને નમસ્કાર કરીને
 દાન તથા માનપૂર્વક મહોત્સવ સાહત તેમનો નગરપ્રવેશ કરા-
 વ્યો. મોટી ભક્તિવડે તેમને ઘેર લઈ જઈ લગ્ન આસન ઉપર
 બેસાડીને ચારે ભાઈઓએ ચાર પુરુષાર્થ એકઠા થયા હોય તેમ
 એકઠા થઈને માળાપને નમસ્કાર કર્યા. તે વખતે ત્રણે મોટા
 ભાઈઓએ કહ્યું—“ પિતાજી ! આટલા દિવસ સુધી આપના
 હિતશિક્ષાનાં વચનો અમે અંગીકાર કર્યાં નથી, ઉલટાં કુળમાં
 કલ્પતર તુલ્ય નાના બંધુ ઉપર માત્સર્યભાવ ધારણ કર્યો છે,
 તેથી અમારા અતિશય દ્વેષના દોષથીજ અમને વારંવાર દુઃખ
 પ્રાપ્ત થયા કર્યું છે. છેવટે દેવોએ અમને પ્રતિબોધ આપ્યો, ત્યારેજ
 અમારા હૃદયમાં રહેલ અજ્ઞાનનો દોષ નાશ પામ્યો છે. હવે તેનાજ
 ભાગ્યબળથી સુખસંપત્તિનો વિલાસ અમે કરીએ છીએ, આજ
 સુધી અમે આપની આજ્ઞાના અંડનરૂપ મહાન્ અપરાધ કર્યો છે,
 તેની આપ ક્ષમા કરશો. આપ ક્ષમા કરવાને યોગ્ય છો, તેથી અમારો
 અપરાધ ખમશેો.” ધન્યકુમારે પણ બધું ધર, ધન, સંપત્તિ વિગેરે
 પિતાને સ્વાધીન કરી દીધું; પોતે નિશ્ચિંત થઈ જઈને માળાપની
 ભક્તિ કરવા લાગ્યો. ઉદારતા અને માળાપની ભક્તિ તેજ મોટા-
 ઓતું કુળવ્રત છે. આખા નગરમાં ધન્યકુમારના ગુણો વર્ણન થવા

લાયું તથા પ્રશંસા થવા લાગી. રાજાએ પણ ત્રણે પુત્ર સહિત ધનસાર શ્રેષ્ઠીને બોલાવીને વસ્ત્રાભૂષણાદિકથી તેમનો સત્કાર કરી તેમને બહુમાન આપ્યું. આ પ્રમાણે માતાપિતા અને બંધુઓ સહિત રાજાના જમાઈ અને ગુણોના સમૂહરૂપ, તથા સર્વે લોકોમાં માનનીય ધન્યકુમાર સંપૂર્ણ સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે હમેશાં વૃદ્ધિ પામેતી ધન, ધાન્ય, ઋદ્ધિ, સમૃદ્ધિ વિગેરેથી વધતી જતી યશસ્વીર્તિથી ધન્યકુમારે ઠેઠલોક કાળ આનંદમાં પસાર કર્યો. એકદા રાજગૃહી નગરીના ઉપવનમાં અજ્ઞાનના અધકારરૂપી ભાર દૂર કર્યો છે જેમણે એવા તથા સર્વ વિશ્વના પદાર્થોને પ્રકાશનાર સાક્ષાત્ સૂર્ય સમાન ધર્મધોષ નામના સૂરિ મહારાજ મોટા સાધુસમુદાયથી પરવરેલા પધાર્યા. ગુરૂમહારાજના આગમનના સમાચાર સાંભળીને લક્ષિતવંત અને સ્વભાવની હલકાઈ જેમણે મૂછી દીધી છે તેવા ધનસારાદિક પૌરજનો કોઇ પણ જાતની ઈચ્છા વગર ગુરૂમહારાજને નમસ્કાર કરવા આવ્યા. પાંચ અભિગમ સાચવી વિધિપૂર્વક ગુરૂને વાંદીને ધર્મ સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા તેઓ ગુરૂની સન્મુખ ઉચિત સ્થાને બેઠા, એટલે ગુરૂમહારાજ તેમને ધર્મદેશના સાંભળવાને તત્પર જોઈ ચારે ગતિના કલેશને નિવારનાર ચાર પ્રકારનો ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. તેમાં કહ્યું કે—“સર્વ સમીક્ષિત સંપદાને આપનાર દાનાદિક ધર્મના ચારે ભેદા વિધિપૂર્વક આરાધે તો કદપદ્મની જન્મ તે રૂળે છે. તે ચારે ધર્મોમાં પણ દાનધર્મ સર્વથી પ્રથમ છે. જૈનધર્મનું મૂળ દયાજ કહેલ છે, તે તેમાં અભયદાન રૂપે છે. કહ્યું છે કે:—

અમયં સુપત્તદાણં, અણુકંપા ઉચિય કિત્તિદાણં ચ ।

દોહિંપિ મુક્ત્વો મણિઓ, તિન્નિ વિ મોગાઝા દિન્તિ ॥૧॥

દાનના પાંચ પ્રકાર કહેલા છે. અભયદાન, સુપાત્રદાન, અનુકંપાદાન, ઉચિતદાન અને કીર્તિદાન, તેમાં પ્રથમના બે દાન મોક્ષ આપે છે, જ્યારે બીજા ત્રણ દાનો ભોગાદિક આપે છે.

દાનના ગુણથી આલોક અને પરલોકમાં જીવ જગત્વલ્લભ થાય છે. દાની જે કંઈ ઈચ્છે તે સર્વ તેના મુખાગ્રે હાજર થાય છે. દાનીને ઈચ્છા માત્ર કરવાથી સર્વ સંપદા આવી મળે છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. દાતાવડેજ નગરી શોભે છે. તેમાં પણ સુપાત્ર-દાનવડે વિશેષ પુણ્ય અને યશ મળે છે. કહ્યું છે કે:—

પૃથિવ્યાભરણં પુરુષઃ, પુરુષાભરણં પ્રધાનતરા લક્ષ્મીઃ ।

લક્ષ્મ્યાભરણં દાનં, દાનાભરણં સુપાત્રં ચ ॥

‘પૃથ્વીનું આભરણ પુરુષ છે, પુરુષનું આભરણ ઉત્તમ લક્ષ્મી છે, લક્ષ્મીનું આભરણ દાન છે, અને દાનનું આભરણ સુપાત્ર છે.’

વળી દાન ઠાઠ પણ સ્થળે નિષ્ફળ જતું નથી, તે માટે કહ્યું છે. કે:—

પાત્રે પુણ્યનિબંધનં તદિતરે પ્રોચદ્ દયાસ્થાપકં ।

મિત્રે પ્રીતિવિવર્ધકં રિપુજને વૈરાગ્યહારક્ષમ્ ॥

મૃત્યુ મક્તિભરાવહં નરપતૌ સન્માનપૂજાપદં ।

મદ્દાદૌ ચ યશસ્કરં વિતરણં ન ક્વાપ્યહો નિષ્ફલમ્ ॥

‘દાન પાત્રમાં અપાય તો પુણ્યનો બંધ કરાવે છે, તે સિવાય બીજામાં અપાય તો ‘દયાણુપણા’ તું ખિન્ન આપે છે. મિત્રને અપાય તો પ્રીતિ વધારનાર થાય છે, દુશ્મનને અપાય તો વૈરનો નાશ કરનાર થાય છે, નોકરને અપાય તો ભક્તિની વૃદ્ધિ કરનાર થાય છે, રાજાને અપાય તો સન્માન અને પૂજા અપાવનાર થાય

છે, ભદ્રાદિકને અપાય તો યશ કરાવનાર થાય છે. અહો ! દાન કોઇ સ્થળે નિષ્ફળ જતું નથી. જ્યાં અપાય ત્યાં ફળ આપનાર થાય છે. ’

આ બાબત પ્રસિદ્ધ છે. ચિત્ત, વિત્ત અને પાત્ર તે ત્રણેની શુદ્ધિપૂર્વક જ દાન અપાય તેના ફળનું વર્ણન કરવાને તો કોઈ સમર્થ નથી. કહ્યું છે કે:—

ઋસદેસરસમં પત્તં, નિરવજ્જં ઇક્કુરસસમં દાણં ।

સેયંસસમો ભાવો, હવિજ્જહ પુણ્ણરેદ્દાણ ॥ ૧ ॥

ભયવં રસેણ ભવણં, ધણેણ મુવણં યસેણ પૂરિયં સયલં ।

અપ્પા નિરુવમ સુક્ખેણ, સુપત્તદાણં મહગ્ગવિયં ॥૨॥

‘ઋષભદેવની જેવા પાત્ર, નિરવઘ શેરડીના રસ જેવી વસ્તુનું દાન અને શ્રેયાંશના સરખો ભાવ તે તો મહાપુણ્યરેખા હોય તોજ એકત્ર થાય છે.’

‘ભગવાનને રસવડે, ગૃહને ધનવડે, સકળ લોકને યશવડે, તથા આત્માને નિરૂપમ સુખવડે ભરીને શ્રેયાંશે સુપાત્રદાનને મહા મૂલ્યવાળું બતાવ્યું છે.’

“ વડના બીજથી મોટું વડ થાય છે, તેવી રીતે સુપાત્રદાન થોડું આપ્યું હોય તો પણ મહા ફળદાયી થાય છે, ધનદત્તે માત્ર એકવાર પૂર્વભવમાં સુપાત્રદાન આપ્યું હતું, તો તેને તે દાન સકળ સમૃદ્ધિ અપાવનાર થયું છે. ”

ગુરુએ આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે ધનસારાદિકે વિનયપૂર્વક પૂછ્યું કે—“ ભગવન્ ! તે ધનદત્ત કોણ હતો ? અને તેણે કેવી રીતે દાન દીધું ? તે કૃપા કરીને કહી સંભળાવો. ” તેથી ગુરુ-મહારાજે કહ્યું કે સાંભળો:—

ધનદત્ત કથા.

પૂર્વે પૃથ્વીભૂપણ નામે નગરમાં કેરલ નામે એક રાજ-
કુમાર હતો. તે એક દિવસ રથવાડી રમવા વનમાં ગયો. તે સમયે
તેના મહાભાગ્યના ઉદયથી તે નગરના ઉપવનમાં જગદ્ગુરુ એવા
તીર્થંકર સુર અસુરોએ પરવરેલા સમવસર્ગી. તે વખતે પ્રાતિ-
હાર્ય અને અતિશયાદિકની શોભા જોઈને હર્ષપૂર્વક તે તેમને
વાંદવા ગયો. પાંચ અભિગમ સાચવી જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને
તે ઉચિત સ્થાનકે બેઠો. તે વખતે જગદ્ગુરુએ લવ્યજનના ઉપ-
કાર માટે અનાદિનો ભ્રમ નિવારનારી દેશના આપવી શરૂ કરી.
ભગવંતે કહ્યું કે—“ચોરાશી લક્ષ્યોનિથી ગહન એવા આ સંસા-
રમાં પ્રાણીઓને દશ દષ્ટાંતથી દુર્લભ મનુષ્ય જન્મ મળવો મુ-
શ્કેલ છે. મનુષ્ય જન્મ મળે તો પણ આર્ય^૨ ક્ષેત્ર, ઉત્તમ^૩ કુળ, પૂર્ણ^૪
આયુ, ઈન્દ્રિયની પરિપૂર્ણતા, નિરોર્ગા^૫પણું, સદ્ગુરુનો સંયોગ,
ધર્મશ્રવણની ઇચ્છા, ધર્મનું શ્રવણ, કદાચેહનો ત્યાગ વિગેરે
ધર્મપ્રાપ્તિનાં સંયોગો મળવાં બહુ મુશ્કેલ છે. તેવા સંયોગો
મળ્યા છતાં પણ આ જીવ અનાદિ કાળના શત્રુ એવા લોભ
તથા ક્રમને વશ થઈને નકામે કાળ ગુમાવે છે. તેમાં પણ જનો
લોભ કરે છે તે અર્થ તો સર્વ અનર્થનું મૂળજ છે. કહ્યું છે કે:—

અર્થાનામર્જને દુઃસ્વ-મર્જિતાનાં ચ રક્ષણે ।

આયે દુઃસ્વં વ્યયે દુઃસ્વં, ધિગર્થે દુઃસ્વસાધનમ્ ॥

‘ ધન મેળવવામાં પણ દુઃખ છે, તેના રક્ષણમાં પણ દુઃખ
છે, તેની આવક અને જતક ખર્ચમાં દુઃખ છે. દુઃખનાજ સાધન-
ભૂત એવા અર્થને ધિક્કાર છે ! ’

બહુ કલેશ તથા ધણા પાપોવડે કદાચ પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી
ધન મળે તોપણ તેને સાચવવામાં ધણું દુઃખ છે, કારણકે ધનને
ધણા ભય છે. કહ્યું છે કે:—

દાયાદાઃ સ્પૃહયન્તિ તસ્કરગણા મુળ્ળન્તિ ભૂમીશુજો,
ગ્રહ્ણન્તિ ચ્છલમાકલય્ય હુતશુગ્ ભસ્મીકરોતિ સ્વનાત્ ।
અમ્ભઃ પ્લાવયતે સિતૌ વિનિહિતં યક્ષા હરન્તિ ધ્રુવં,
દુર્ઘૃતાસ્તનયા નયન્તિ નિધનં ધિગ્ બહ્ધીનં ધનં ॥

‘ ગોત્રીઓ તેની ઇચ્છા કરે છે, ચોરો ચોરી બચે છે,
રાબળો છળ કરીને ગ્રહણ કરે છે, અગ્નિ કાણમાં ભસ્મીભૂત
કરે છે, પાણી પલાળીને નાશ કરે છે, ભૂમિમાં ગોપનીને રાખેલું
યક્ષો હરી બચે છે અને છોકરાંઓ બે કુમાર્ગંગામી થાય છે
તો તેનો નાશ કરે છે. અહો ! આવાં બહુ જનોને આધીન
ધનને ધિક્કાર છે । ’

ઘેઘ વખતે પાપના ઉદયથી ધનનો નાશ થાય તો લોકોમાં
વ્યવહાર, આજીવિકા, દ્રવ્યથી મળતું સુખ—તે સર્વનો વિરહ
થવાથી તે મનુષ્ય મહા વિષાદ તથા શોકને પામે છે. અનેક કુવિ-
કલ્પોથી આકુળવ્યાકુળ થયેલ નિર્ધન માણસ આર્ત અને રોદ્ર-
ધ્યાન કરતાં દુષ્ટ એવાં આઠે કર્મો બાંધે છે. લક્ષ્મીના નાશથી
વિચારશ્રેણિમાં મૂઢ થઈ જઈને સારો માણસ મરણ પણ પામે
છે, અને મરણ પામીને નરક નિગોદાદિકમાં અપરિમિત દુઃખ
પામે છે. વળી કદાચિત્ સુકૃત્યોનાં ઉદયથી મળેલું ધન જન્મથી
માંડીને મરણપર્યંત સ્થિર થઈને રહે છે તો પ્રકૃતિથીજ દુષ્ટ આ-
શયવાળી તે લક્ષ્મી કામ તથા ભોગને માટે ધનવંતને પ્રેરે છે.
કામાસક્ત જીવ કામભોગને માટે, વિષયલાલસા તૃપ્ત કરવા માટે

છએ કાયની બહુ પ્રકારે વિરાધના કરે છે, સાતે દુઃખસનો સેવે છે અને તેને સેવતો ફરીથી અનંત સંસારમાં ભ્રમણ કરાવે તેવું કર્મ બાંધી તે ભ્રમ પૂર્ણ કરીને નરકાવાસમાં પડે છે. વળી એકક ઇંદ્રિયને વશ પડેલ પ્રાણી પણ મહા દુઃખ પામે છે, તો પછી પાંચે ઇંદ્રિયને વશ પડેલ જીવ મહાદુઃખો પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તેથી સર્વ દુષ્ટ અર્થને પ્રેરનારી લક્ષ્મી મનુષ્યનો દંડ જન્મ પ્રાણીના પ્રાણહરનાર થાય છે તેમ સમસ્ત દોષોને નીપજવનારજ થાય છે.”

આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશમાં જગદ્ગુરુએ કહ્યું, એટલે ઠરલ રાજપુત્રે જિભા થઇને વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડી પ્રણામ કરીને ત્રિજગદ્ગુરુ તીર્થંકર ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે—“સ્વામિન ! આપે તો લક્ષ્મીને સર્વ દુઃખના નિબંધનરૂપ—હેયરૂપે ઉપદેશી છે; પણ મહારાજ ! હસ્તી, અશ્વ, રથ વિગેરે વિભૂતિઓથી રમણિક, આગળ ચાલતા અનેક પદાતિ તથા ઘોડેશ્વારોના સમૂહથી સંકુચિત થયેલી, સર્વે લોકોને પ્રિય, ચતુર એવા ભોગી પુરૂષો પાસે રહેનારી, સમસ્ત ઐહિક સુખના ભંડાર જવી લક્ષ્મી કાણ છોડી શકે છે ? કાનાથી છોડાય છે ? ” આવો પ્રશ્ન સાંભળી ભગવંતે બોલ્યા કે—“રાજકુમાર ! અનાદિ કાળના સહવાસથી ઇંદ્રિયવશ થયેલા સંસારી જીવોને ઇંદ્રિયસુખ ઘણું ઇષ્ટ લાગે છે, અને એ સુખ લક્ષ્મીને આધીન છે, તેથીજ સર્વે સંસારી જીવોને લક્ષ્મી બહુ પ્રિય છે; પણ આ લક્ષ્મી ખજાણા પુરૂષની માફક અંતે આ જીવને અતિથય દુઃખદાયીની થાય છે. જવી રીતે ખજાણા પુરૂષ પ્રથમ મિષ્ટ વચનાદિકથી પરતું આકર્ષણ કરીને, તેનું સર્વ બાણી લઈને, તેને દુનુદ્ધિ આપીને અકાર્યમાં પ્રવર્તાવે છે; સારપછી તેજ ખજાણા પુરૂષ રાજાદિકની પાસે જઈને તે મનુષ્યના

અકાર્યનું બધું સ્વરૂપ કહી—ચાડી કરીને તેને કારાગૃહમાં નખાવે છે; વળી રાજાદિકની પાસે કાંઈક સારી, માઠી વચનરચના કરીને તેનો કાંઈક દંડ પણ કરાવે છે, અને કારાગૃહમાં ગયેલની પાસે જ્યાં ભય દેખાડીને તેનું સર્વસ્વ લુંટી લે છે, અને રાંકની માફક તેને પોતાને સ્વાધીન કરી લે છે. આ પ્રમાણે કર્યા છતાં પણ પેલો મૂખ મનુષ્ય તો એમ જાણે છે કે—‘આજ મારો ખરો હિતકારી પુરૂષ છે.’ પેલો ખજાણા પુરૂષ તો તેને તેવી રીતે આકર્ષાને ઘર વિગેરે તેનું બધું લઈ લઈને તેને દરિદ્રી કરી મૂકે છે, અને તેને બહાર કાઢી મૂકે છે, તેની સાચું પણ જોતો નથી, અને પેલો સ્થાનબ્રહ્મ થયેલ મનુષ્ય અનેક દુઃખો અનુભવે છે; તેવીજ રીતે લક્ષ્મી પણ દુઃખ દેનારી છે. તેનું ચરિત્ર—પદ્ધતિ—કાર્યક્રમ આ પ્રમાણે છે. લક્ષ્મી મરણરૂપી દાન દેવામાં દક્ષ છે. દયા, દાન, સંવરાદિ ધર્મકૃત્યની વિરોધી છે. પહેલાં તો તે મહા કષ્ટથી મેળવાય છે, મળ્યા પછી મહા દુઃખથી તેનું રક્ષણ કરાય છે. ધનનું સંરક્ષણ તે સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન છે. લક્ષ્મીથી વૃદ્ધિ પામેલા અને લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર થયેલા મનુષ્યો કુળમર્યાદાને ગણતા નથી, શીલને આચરતા નથી, શીલવંતને બહુમાન્ય ગણતા નથી, વૃદ્ધ અગર વિદ્વાનની દરકાર કરતા નથી, શ્રુતને અનુસરતા નથી, ધર્મને ઇચ્છતા નથી, આચારની ચિંતા કરતા નથી, જાતિ, કુળ, ધર્મ, દેશાદિકથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરતાં તેને લજ્જા થતી નથી, પોતાના અપલક્ષણોને શોધતા નથી, શૌચકર્માદિ આચરતા નથી, પુષ્પમાળાદિકવડે તેમને માન આપ્યું હોય, આસેવના કરી હોય, તોપણ ક્ષણ માત્રમાં તેઓ ફરી જાય છે. ચંડાળની જેમ વિનયાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા પુરૂષનો સંસર્ગ કરતા નથી,

મદિરાપાન કરનારની જેમ ઉન્મત્ત થઇને આમતેમ ભટકે છે, અનેક ગુણોથી અલંકૃત હોય છતાં લક્ષ્મીની સંગતિ થતાંજ ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યોની પ્રકૃતિમાં પણ વિકૃતિ થઇ જાય છે, લક્ષ્મીવંત પુરુષો જ્વર આવ્યો હોય તેવા માણસની જેમ ગમે તેવું બોલે છે, અતિશય આકુળવ્યાકુળ ચિત્તવાળા થઇને ભમે છે. વળી ધનવંત પુરુષો પાણીથી કાદવ ધોવાય તેવી રીતે દક્ષિણ્યતાને ધોઇ નાખે છે. 'કોઇનું મોઢું'—'કોઇનું કહેણ સાચવતા નથી, 'કોઇને માનનીય ગણતા નથી. ધૂમાડના સંચયથી ચિત્ર-વદલી જેમ મલિન થઇ જાય છે તેમ ધનવંતનું હૃદય મલિન થઇ જાય છે. કહ્યું છે કે:—

મક્તે દ્વેષો જઢે પ્રીતિ—રાચિર્ગુરુલંબને ।

મુખે ચ કટુતા નિત્યં, ધનિનાં જ્વરિણામિવ ॥

'જ્વરવાળા પુરુષની અને લક્ષ્મીવંતની એક સરખી સ્થિતિ હોય છે. જ્વરીને ભોજન ઉપર, ત્યારે ધનવંતને ભક્ત એટલે સેવકા ઉપર દ્વેષ થાય છે. જ્વરીને જળની ઉપર પ્રીતિ થાય છે, ત્યારે ધનવંતને મૂર્ખ (જડ) ઉપર પ્રીતિ થાય છે; જ્વરીને મોટી લાંઘણ કરવી પડે છે, ત્યારે ધનવંતને મોટાઓની આજ્ઞા ઉદ્દાંધવાની ઇચ્છા થાય છે. જ્વરીનું મુખ કડવું—ખાટું રહે છે, ત્યારે ધનવંતના મુખમાં કટુતા હોય છે.'

હે રાજકુમાર ! જ્યાં સુધી લક્ષ્મી હોય છે, ત્યાં સુધી રાજ્ય અને શાકનું ખંધન રહે છે. વળી રાજ્ય પાતાળની જેવું દુષ્પૂર—કોઇથી ન પૂરી શકાય તેવું છે, ખજા પુરુષની સંગતિની જેમ વિરસમાં છેડો લાવનાર છે, પણ્યાંગનાની પ્રીતિની જેમ ધનવદ્ધલ છે, તરૂણીના આંખના પલકારાની જેમ ચંચળ સ્વભાવી છે,

ક્ષણમાં ઝબકતી વિજળીની જેવું અસ્થિર સ્વભાવી છે, અજ્ઞાનીના વચનની જેમ દારૂણ પરિણામ લાવનાર છે, સંધ્યાના રંગના વિલાસની જેમ અજ્ઞાત રીતે ઉત્પત્તિ અને નાશવાળું છે, સમુદ્રના તરંગોમાં નાંખેલ તેલના વિસ્તારની જેમ અસ્થિર રચનાઓનો વિસ્તાર કરનાર છે, કરંડીઆમાં રાખેલ સર્પની જેમ અપ્રમત્તપણે પળાય તોજ પાળી શકાય તેવું છે અને પ્રત્યેક ક્ષણે રૌદ્રધ્યાનના વિકલ્પનું મૂળ છે. લક્ષ્મીજી વિકાર કરનાર છે, તેમાં પણ રાજ્યલક્ષ્મી તો વિશેષ વિકાર કરનાર ને વિકળતા આણનાર છે; કારણ કે રાજ્યલક્ષ્મીથી સંવૃત્ત થયેલા પુરૂષો વિશાળ લોચન-બાળા હોય છતાં પણ અંધ પુરૂષની માફક સન્મુખ આવેલ મનુષ્યને પણ દેખતા નથી, બીજા જણાવે ત્યારેજ જાણે છે. કાન સંહિત હોય છતાં પાસે બોલાતું હોય તે પણ બહેરાની માફક સાંભળતા નથી. મુખ તથા સ્પષ્ટ જિહ્વાઈન્દ્રિય હોય છતાં પણ મુંગાની માફક સામો ઉત્તર દેતા નથી. વળી રાજ્યમાં રહેનારા મંત્રી વિગેરે પણ રાજાની પાસે રહેવાથી ધૂર્ત અને ધૃષ્ટ બુદ્ધિવાળા થઈ જાય છે; તેઓ અતિશય જૂઠાણાં, કપટ, માયા, શપથ વિગેરે કૃત્યોવડે રાજ્યનો પ્રસાદ મેળવીને મધુલિપ્ત હસ્તમાં જટલાં તલ ચોટિ તેટલી વખત ખોટા સોગન ખાય છે, અને બોલે છે કે—“શત્રુનો નિગ્રહ કરવો તેજ રાજનીતિ છે.” આવાં અંધર્માં વાક્યોવડે રાજાને ભ્રામવે છે. આ ધૂર્તો રાજાને અનેક પ્રકારની દુર્બુદ્ધિ આપે છે. આ પ્રમાણે રાજ્યમદમાં મસ્ત થયેલા ચિત્તવાળા નિરંકુશી જનો સકળ જનોને સંતાપીને તથા વિષયાંધ થઈને ધર્મનો રાગ તથા ધર્મપ્રવૃત્તિની ભજના દેખાડે છે. ઉપરનો ડાળ કરે છે. અર્થના લોભી એવા તે પુરૂષોના અવલંબનથી જની આજીવિકા

ચાલતી હોય તેવા પુરૂષોથી અસત્ય વચનોવડે ઉપમાના આડં
બરથી તેઓ સ્તવાય છે. આવી સ્તુતિઓથી દેવથી પણ અધિક
તેવી પોતાની જાતને તેઓ ગણે છે. આ પ્રમાણે રાજ્યના મહાન
ગર્વરૂપી ગજલ-વિષથી જોના વિવેક નાશ થઈ ગયેલો છે તેવા તે
પુરૂષો દેવને નમતા નથી તથા પૂજતા નથી, મુનિવરને સેવતા નથી,
શાસ્ત્રકથા સાંભળતા નથી, માતા પિતા અગર સજ્જન કે કુળ-
વૃદ્ધાદિ પુરૂષની મર્યાદા સાચવતા નથી. વળી હલકું-ન શોભે
તેવું પણ સ્વકથન અતિ સુંદર ગણાવ્યા કરે છે—ગાઠ બતાવે છે.
પોતે કરેલ અભાંગણિક કાર્યને પણ મંગળપણે સ્થાપે છે. સુંદર
એવાં પણ પારકાનાં વચનોને અસુંદરપણે સ્થાપે છે. વળી જે
રાજની વાણીને ‘તહતિ’ કહીને કબુલ રાખે છે, જે રાજને દેવ-
તાની જમ સ્તવે છે, તથા જે રાજની જુજના બળ તથા પરાક-
મને અને દાનાદિકની ઉદારતાને અતિશયોક્તિપૂર્વક વર્ણવે છે,
તેવા ખુશામતખોરાનેજ તેઓ પાસે રાખે છે, તેનુંજ કહેલું સાંભળે
છે, તેજ પાસે ઉભા રહીને રાજઓ પાસે બોલવા સમર્થ થાય છે,
નવા નવા પ્રકારની ખાન, પાન, વસ્ત્ર, દ્રવ્યાદિક વસ્તુઓ તેનેજ
આપવામાં આવે છે, તેઓનેજ પ્રિયમિત્રપણે, સજ્જનપણે,
શુભચિંતકપણે ગણવામાં આવે છે, તેનુંજ બહુમાન કરવામાં
આવે છે, તેવાનેજ આપત્તિમાં સહાય કરવામાં આવે છે, તેનીજ
સાથે વાતચિત કરવામાં આવે છે, દૈવ્યમાં રહેલી હકીકત તનજ
કહેવામાં આવે છે.

વળી આવાં વર્તનવડેજ રાજઓને વહાલા થઈ શકાય છે,
ખાકી સત્યવાદીઓ અગર વચને વચને શિખામણ આપનારા તથા
પરિણામે હિત કરનારા માણસો વહલજ-પ્રિય-વહાલા થઈ શકતા

નથી; તેથી હે કુમાર ! આવી રાજ્યલક્ષ્મી કે જે બહુ વિકાર કરવાના સ્વભાવવાળી છે, તે તો અજ્ઞાની માણસોનેજ પ્રતિબંધ કરનાર થાય છે, પણ હાથ તરવજ્ઞાની અને પૂર્વાપર લાભાલાભ જોનારને પ્રતિબંધ કરનાર થતી નથી. તેની ઉપર એક કથાનક કહું છું તે સાવધાન યદને સાંભળો. સુચિવોદ અને શ્રીદેવ નામના બે મિત્રો વ્યવહારી હતા, તેને લક્ષ્મીએ મોટા બનાવીને ઉચ્ચ પદે સ્થાપિત કર્યાં, પછીથી તે બંનેએ લક્ષ્મીને સ્થિર કરવા માટે શૌચ, પૂજા, બહુમાન વિગેરે કર્યું, પણ લક્ષ્મીએ તુણની જેમ તેને નિર્ધન બનાવી દીધા. તેની કથા આ પ્રમાણે છે:—

સુચિવોદ અને શ્રીદેવની કથા.

ભોગપુર નામના નગરમાં સુચિવોદ અને શ્રીદેવ નામના બે વાણીઆ જુદી જુદી પોળમાં રહેતા હતા. તેઓ બંને પરંપરાથી વારસામાં આવેલી મહાલક્ષ્મીને સુખેથી ભોગવતા ગૃહવાસ ચલાવતા હતા. તે બંનેમાંજ સુચિવોદ હતો તેને શૌચધર્મ ઉપર બહુ પ્રેમ હતો. હમેશાં હાથમાં પાણીથી ભરેલ તાંબાનું વાસણ રાખીને ફરતો હતો. જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં પહેલાં ભૂમિ અથવા આસન પાણીની અંજળીથી છાંટી પવિત્ર કરીને પછી બેસતો. ગૃહકાર્યને માટે જે જે વસ્તુ લાવતો તે સર્વે જળવડે છાંટી શુદ્ધ કરીને પછીજ તે ઘરમાં મૂકતો.

એક દિવસે તેને ઘેર માતંગો^૧ આવ્યા. તે વખતે તેની ગૃહિણી લક્ષ્મીવતીએ તેમને પૂછ્યું કે—“તમે કેમ આવ્યા છો ?” તેઓએ કહ્યું—“પ્રથમ ઘણા વર્ષ પહેલાં સુચિવોદના પિતાએ અમને વ્યાજે સોનામહોરો દીધેલી હતી. ઘણા વખત તે વાતને યદ ગયો,

હવે અમારી પાસે સંપત્તિ થઇ, અમને સોનામહોરો મળી, તેથી તેમનું ઋણ ચુકવવાને માટે વ્યાજ સહિત હિસાબ ગણી તેટલી સોનામહોરો સાથે લઈને અમે અહીં આંચા છીએ, તે આપવી છે, તો સુચિવોદ શેઠ ક્યાં ગયા છે ?” લક્ષ્મીવતીએ કહ્યું કે—“હમણા બપોરનો સમય છે, તેથી તેઓ ઉપરના માળે સુખેથી સુતેલા છે, હું તેને ઉઠાડું છું.” તે સાંભળીને માતંગો બોલ્યા કે—“નિદ્રાનો છેદ કરવામાં મહા પાપ છે, કહ્યું છે કે—નિદ્રા છેદનાર તથા પંક્તિભેદ કરનાર બંને સરખા પાપી છે. તેથી આ સોનામહોરો તમેજ ગ્રહણ કરો, તેઓ જાગે ત્યારે બધું નિવેદન કરજો.” એમ કહીને એક ભાજનમાં દીનારો મૂકીને તે માતંગો ગયા. હવે અ્યારે સુતેલો સુચિવોદ જાગ્યો, ત્યારે ઉપરને માળેથી તે નીચે આંચો. લક્ષ્મીવતીએ સ્વામીને માતંગોની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. સુચિવોદે પૂછ્યું—“તે સોનામહોરો ક્યાં છે ?” તેણીએ કહ્યું કે—“અમુક ભાજનમાં મૂકેલી છે.” સુચિવોદે સોનામહોરો જોઈને પૂછ્યું કે—“લક્ષ્મીવતિ ! આને જળનો યોગ કરાવ્યો છે કે નહિ ?” તેણીએ કહ્યું કે—“લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના સંયોગવડેજ સોનામહોરો બને છે, તેથી જળયોગ કરવાનું તેમાં શું કારણ છે ?” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને વાંકી બૃકુટ્ટી કરી, રાતું મુખ કરી, ક્રોધ કરીને તે બોલ્યો કે—“આ સોનામહોરોનો ભલે નાશ થઇ જાવો, તેઓ શુદ્ધમાં અથવા પવંતની ખીણમાં ભલે પડે ! તારે ઘેર ભલે સૌચ ન હોય ! પણ માફ પવિત્ર ઘર તેં આજે મલીન કર્યું છે.” આમ બોલીને ડાબા પગવડે સોનામહોરોના ભાજનને પાકુ મારીને તેણે દૂર ફેંકી દીધું. તેના આ કૃત્યથી તેના ઘરની લક્ષ્મીદેવીએ વિચાર્યું કે—“આને

પાપનો ઉદય થયો છે, તેથી આ અયોગ્ય આચરણ કરે છે. ઘરે આવેલી મને હાથે પગે તરછાડે છે, તેથી આજથી મારે પણ તેનું ઘર છોડી દેવું; અને હવે એવું કરવું કે જ્યાં તે ઉદરવૃત્તિ પણ કરવાને સમર્થ રહે નહિ, તેનું ઘર દારિદ્ર્યથી પૂર્ણ કરી દેવું.”

આ પ્રમાણે વિચારીને લક્ષ્મીએ સુચિવોદનું ઘર છોડ્યું, એટલે થોડા દિવસમાં તેનું સર્વ ધન આલ્યું ગયું, કાંઈ પણ રહ્યું નહિ. આજીવિકાને માટે તે જ જ વ્યાપારાદિક કરે તે તે વિપરીત પડવા લાગ્યા. ધન જવાથી જની સેવાદિક કરે તેમાં કાંઈ અશુદ્ધિ થાય, અમંગળ થાય તો તેઓ તેને કાઢી મૂકવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે સ્વજનવર્ગમાં અને અન્ય સર્વજનોમાં તે અનિષ્ટતર થઈ ગયો. નિર્વાહ ચાલે તેટલું અન્ન પણ તેના ઘરમાં રહ્યું નહિ. ક્ષુધાથી કૃશ થયેલા પેટવાળો તે આમ તેમ ભટકવા લાગ્યો. તેની પત્ની લક્ષ્મીવતી અન્ન પણ દુર્લભ થઈ જવાથી તેના પિતાને ઘેર આવી ગઈ. સુચિવોદ દુઃખની પરંપરા રૂપ અગ્નિથી જ્વલિત અંતઃકરણવાળો થઈને કોઈ રીતે નિર્વાહ કરવાને પણ શક્તિવંત રહ્યો નહિ, ત્યારે તે ગામ છોડીને દેશાંતરે ગયો. એક ગામથી બીજા ગામ ભટકતાં જ જ સ્થળે તે વ્યાપારાદિક કરતો હતો, તે તે સ્થળે વિપરીત પરિણામ આવવાથી તે મહા દુઃખને પામતો હતો, કોઈને ઘેર સેવા કરવા—નોકરી કરવા રહેતો તો ઔચીત્યક્રમ કલંક ચઢતું, અને તેને રજા આપી દેતા. આ પ્રમાણે બહુ ગામ અને દેશોમાં બહુ કાળ સુધી તેણે બ્રમણ કર્યું, પણ સર્વત્ર વ્યાપારાદિકમાં અવળા પાસા પડવાથી નાશીપાસ થઈને આશાભંગ થયેલો ક્ષીણી સ્વદેશ તરફ પાછો વળ્યો.

એક દિવસ તદ્દન ઉપવાસી, કષ્ટથી માર્ગ કાપતો, ક્ષુધાથી

પીડિત થયેલો નગરની નજીકના એક દેવકુળમાં માર્ગના શ્રમથી ખેદિત મનવાળો થઈ બહુ થાક લાગી જવાથી ખેદપૂર્વક તે બેઠો, તેવામાં એક માતંગ ત્યાં દેવકુળમાં આવ્યો. તે મૂળમંડ-પમાં ગયો, અને યક્ષને પ્રણામ કરીને મંડપમાં બેઠો. સુચિવો પણ ક્ષુધા અને તૃષ્ણાથી ખિન્ન શરીર અને મનવાળો થઈને તે દેવાલયના એક ખુણામાં પડ્યો હતો, અને માતંગ શું કરે છે તે જોતો હતો. પછી તે માતંગ યક્ષને પ્રણામ કરીને આડંબરથી પૂજા વિધાન કરવા લાગ્યો. તેણે એક મંડળ આળેખીને યક્ષિણીના પૂજા ઉપચાર કર્યા અને પછી મંત્રજાપ કરવા લાગ્યો. થોડીવાર થઈ તેવામાં તે યક્ષિણી પ્રગટ થઈ. માતંગે તેને કહ્યું કે:—“ ભગવતિ ! મારી ઇચ્છા પ્રમાણે મારે માટે એક વિલાસ-લુવન બનાવો. ” યક્ષિણીએ તે પ્રમાણે લુવન અને ભોજનાદિ સામગ્રી દેવશક્તિથી તત્કાળ બનાવી દીધી. ત્યારપછી દેવાંગ-નાના સમૂહે તે માતંગનું સુગંધી તૈલાદિકથી અભ્યંગન કર્યું, સુંદર અને સુગંધી પીઠી ચોળી, પુષ્પાદિકથી સુગંધિત કરેલા જળવડે તેને સ્નાન કરાવ્યું, સુકોમળ એવા સુગંધી વસ્ત્રવડે તેનું શરીર લુંછ્યું, શુદ્ધ એવા હીરાગળ વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં, વિવિધ આભૂષણવડે તેને અલંકૃત કર્યો, ઉત્તમ આસન ઉપર તેને બેસાડ્યો, સુવર્ણ અને રતનના ભોજનમાં વિવિધ પ્રકારે બનાવેલી દેવનિર્મિત રસોઈ પીરસીને જમાડી. આયમનાદિકથી સુખ તથા હસ્તની શુદ્ધિ કરાવી. પછી રતન જડેલા સોનાના પલંગ ઉપર સુકુમાર તથા કોમળ એવી શય્યા કરીને તેની ઉપર તેને બેસાડ્યો અને આત્મ સુગંધી દ્રવ્યોથી ભિન્નિત ઉત્તમ તાંબુળાદિક આપીને તે માતંગને પ્રસન્ન કર્યો. આ પ્રમાણે સુસ્મરણીઓ સાથે ગીત

નૃત્યાદિક વિલાસો ભોગવતો તે માતંગ અદ્ભુત સુખમાં નિમગ્ન થઈને ત્યાં રહ્યો. એક ધડી રાત્રી પાત્રી રહી ત્યાં સુધી તે પ્રમાણે ભોગવિલાસ ભોગવી તૃપ્ત થઈને તેણે તે સર્વ વિસર્જન કરી અને દેવકુળમાં બેઠો.

આ બધું તે દેવાલયમાં રહેલા સુચિવોદે દીઠું; તે દેખીને વિચારવા લાગ્યો કે:—“ અહો ! આ માતંગ વિધારત્નોનો સમુદ્ર તથા અચિંત્ય શક્તિવાળો દેખાય છે. હું તેની સેવા કરું, સેવા કરીને તેને પ્રસન્ન કરી માફ દારિદ્ર મૂળથી ઉખડી જાય તેમ કરું. ” આમ વિચારીને તે તેની સેવા કરવા લાગ્યો. તે દિવસથી તે તેની પછવાડે ભ્રમતો, તેને બેસવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે મોઢા આગળ આવીને આસન દેતો, તેની પાસે તેની સેવા ઉઠાવવામાં સાવધાન મન રાખીને પોતે બેસતો, તેના મુખમાંથી વચન માત્ર નીકળતાંજ તે કાર્ય નિપુણપણે કરતો. આ પ્રમાણે જીવી રીતે તેનું ચિત્ત પ્રસન્ન થાય તેવી રીતે વર્તતો હતો. તે માતંગ ઉભો થાય ત્યારે તેના ઉપાનહ પગ પાસે ધરીને તે પહેરાવતો હતો, જ્યારે તે રસ્તે ચાલતો ત્યારે વિનયપૂર્વક સેવકની જમ પછવાડે રહી સેવા કરતો ચાલતો હતો, તેની પાસે જે સામાન હોય તે પોતે ઉપાડીને પગે પગે ‘ ખમાં-ખમાં ’ એમ બોલતો તેની પછવાડે ચાલતો હતો. આ પ્રમાણે ઘણા કાળ સુધી સેવા કરવાથી માતંગનું મન તેના તરફ આકર્ષાયું. એક દિવસ માતંગે સુચિવોદને કહ્યું કે:—“ ભાઈ ! શું કારણથી આવી અનિર્વચનીય મારી ભક્તિ તું કરે છે ? ” ત્યારે સુચિવોદે પ્રણામપૂર્વક બે હાથ જોડીને કહ્યું કે:—“ સ્વામિન્ ! હું દારિદ્રના દુઃખથી બહુ પીડાયેલો છું. અતિ દારિદ્રથી પરાભવ

પામીને હું ઘેરથી નીકળ્યો હતો; પણ દારિદ્ર તો મારી પંછવાડે લાગેલુંજ રહ્યું છે, કોઈ રીતે માફ સાનિધ્ય તે છોડતું નથી. એક દરિદ્રીએ દારિદ્રને કહ્યું કે:—‘ અરે વિચક્ષણ દારિદ્ર! એક મારી વાત સાંભળ. હું દેશાંતર જઈ છું. તું ઘરની સંભાળ રાખજે.’ તેનું કથન સાંભળીને દારિદ્રે કહ્યું કે:—“ મોટા પુરુષનો સંબંધ તો સર્વદા સ્નેહના નિર્વાહ માટેજ હોય છે, તેથી તમે દેશાંતર જશો, તો અમે તમારી પહેલાં ત્યાં જઈને વસશું. ”

તેવીજ રીતે હે સ્વામિન્ ! અર્થનો અર્થી એવો હું આખા પૃથ્વીમંડળમાં ભટક્યો, પણ કોઈ પણ સ્થળે મને દ્રવ્ય મળ્યું નહિ. ધન નહિ મળવાને લીધેજ આશાભંગ થવાથી હું ઘેર પાછો જતો હતો, પણ કોઈ આગલા ભવમાં કરેલા શુભ કર્મના યોગથી તમારા દર્શન થયા. મેં આપે વિકુર્વેલી બધી સંપત્તિ જોઈ, આપતું અતુલ સામર્થ્ય જોઈને હું આપની સેવા કરવામાં પ્રવર્ત્યો, તેથી હવે જો આપના દર્શન અને સેવાવડે પણ માફ દારિદ્ર દૂર નહિ જાય તો પછી મને કોણ દારિદ્રસમુદ્રથી તારશે ? જો તારશે તો તમેજ તારશે એવો નિશ્ચય કરીને મેં તમારી સેવા કરવાનો આરંભ કર્યો છે. તેથી હે સ્વામિન્ ! પ્રસાદ કરીને મને દારિદ્રસમુદ્રમાંથી તારો-પાર ઉતારો.” આ પ્રમાણેનાં સુચિ-વોદનાં વચનો સાંભળીને પ્રસન્ન થયેલા તે માતંગે કહ્યું કે—
“ હું તારા ઉપર તુષ્ટમાન થયો છું તેથી આ યક્ષિણીની આરાધના

૧ “ રે દારિદ્ર વિચખ્ખણ !, વત્તાં એક સુણિજ્જ;

અમ્હેં દેશાંતર આલશ્યું, તું ઘરસાર કરિજ્જ. ” ૧

“ પડિવજ્જ ગિરૂયાં તણું ! નિરવહે નેટ નિવાણ,

તુમ્હેં દેશાંતર આલતેં, અમ્હેં પિણ આગેં ઠણ ” ૨.

કરવાની વિધા તું અહણુ કર.” તે સાંભળીને સુચિવોદે ઉભા થઇને ‘ મોટી મેઢેરખાની ’ તેમ કહીને પ્રણામ કર્યા.

પછી તે માતંગે પ્રસન્ન ચિત્તથી યક્ષિણીનો મંત્ર ત્રિધ-
પૂર્વક તેને આપ્યો. સુચિવોદે તે મંત્ર વિનયપૂર્વક અહણુ કર્યો.
પછી માતંગે કહ્યું કે—“ અહિં મારી સહાયથીજ આ મંત્ર તું
સાધ, કે જેથી નિર્વિઘ્નપણે તે મંત્રની તને સિદ્ધિ થાય. ” સુચિ-
વોદે તેની સહાયથી આત્માને કૃતાર્થ માનતા તે મંત્રની સાધના
કરી. પછી માતંગે કહ્યું કે—“ હવે તું તારે ઘેર જા, ત્યાં જઇને
તાજ ધણિસત કરજ. ” આ પ્રમાણે કહીને ઘેર જવાની રજા આપી,
એટલે સુચિવોદ પણ તેને નમસ્કાર કરીને પોતાના ઘર તરફ
આદ્યો. માર્ગે આલતાં અનેક મનોરથો કરતો કેટલેક દિવસે ઘેર
પહોંચ્યો. ઘરે આવીને પહેલાં તો તેણે યક્ષિણીની સાધના કરવાની
સામગ્રી એકઠી કરી, એક સ્વચ્છ જમીન ઉપર મંડળનો આગેખ
કર્યો. તે આગેખીને યક્ષિણીનો પૂજા પ્રકાર શરૂ કર્યો, ત્યાં બેસીને
મંત્ર સંભારવા લાગ્યો, પણ દુર્ભાગ્યના યોગથી તે મંત્રનું મુખ્ય
પદ ભૂલી ગયો. ‘ હવે મારે શી ચિંતા છે ? ’ એવા અતિ હર્ષથી
મન ભરાઇ જવાને લીધે સેંકડો મનોરથ કરવામાં ઉત્સા-
હવંત થયેલ તે મંત્રનું એક પદ ભૂલી ગયો. ઘણી રીતે ઉહા-
પોહ કર્યો પણ આવરણ ચઢી જવાથી તે મંત્રપદ સ્મૃતિમાં
આવ્યું નહિ, તેમ થતાંજ કાળ ચુકેલા વાંદરાની જેમ તે વિલખો
થઇ ગયો. ફરીથી પાછો ગ્રામ, નગર, ઉપવનોમાં ભટકતો તે
માતંગને શોધવા લાગ્યો. ઘણે દિવસે તેને તેનો પત્તો મળ્યો કે
તે માતંગ અમુક સ્થાને રહે છે. ત્યારપછી તે માતંગની પાસે
ગયો. જ્યો હતો તેવો ને તેવોજ દેખીને માતંગે પાછા આવવાનું

કારણ પૂછ્યું, એટલે એક મંત્રપદના વિસ્મરણની હકીકત તેણે કહી સંભળાવી. તે સાંભળી કંઈના ઉત્પન્ન થવાથી તેણે કહ્યું કે:—“અરે ભાઈ ! તું તો ભૂલી જવાના સ્વભાવવાળો દેખાય છે અને એ વિદ્યા તો એકજ વાર અપાય છે, બીજી વાર અપાતી નથી એવી ગુરૂની આજ્ઞા છે. જો બીજીવાર આપું તો મારી અને તારી બંનેની વિદ્યા નિષ્ફળ જાય; તેથી હવે તે વિદ્યા હું તને ફરીથી આપી શકીશ નહિ; પરંતુ તારું દુઃખ જોવાને હું સમર્થ નથી, તેથી વિદ્યાથી મંત્રીને સિદ્ધ કરેલ આ પદ લઈ જા, આ પદ સ્વતઃસિદ્ધ છે. ધૂપ દિપાદિકથી તેને પૂજીને તેની પાસે જ માગીશ તે તે આપશે, ઇચ્છિત સર્વ પૂરશે, તેથી તે લઈને ઘરે જ અને સુખી થા.”

આ પ્રમાણે કહીને ભાતંગે તે પદ તેને આપ્યો. તેણે પ્રણામ-પૂર્વક તે પદ ગ્રહણ કર્યો. પછી ભાતંગની રબથી પોતાના દેશ તરફ ચાલ્યો. સ્વતઃસિદ્ધ પદ મળવાથી માર્ગે ચાલતાં મનમાં તે વિચારવા લાગ્યો કે—“હવે તો સર્વ મનોવાંછિત આપનાર આ પદજ મળ્યો છે. પૂજા વિગેરે કરીશ એટલે ઇચ્છિત તરતજ મળશે; હવે મારા સર્વ મનોરથો ફળવંત થશે, હું દુર્જનના મુખ મલીન કરીશ. નગરમાં ફરીથી મારી મહત્વતા થશે; તેથી જ માણસોએ આપત્તિવાળી દશામાં મને દુર્વચનો કહ્યાં છે, તેને શિક્ષા કરીશ; હવે તો તાકીદે ઘેર જઈ, અને ચિંતિત ફળ પ્રાપ્ત કરું.” આ પ્રમાણે મનોરથો કરતો અતિ ઉત્સુકતાથી કોઈ ક્ષુદ્ર સાર્યવાહની સાથે ચાલ્યો, પોતાના ગામથી એ દિવસનો રસ્તો અધુરો રહ્યો, તેટલામાં ચોરો મળ્યાં, તેઓએ તે સાથે લુંટ્યો, અને તે પદ પણ તરફરો લઈ ગયા.

સુચિવોદ વળી વિલખો થઈને પાછો વળ્યો. તે માતાંગને શોધતો કેટલેક દિવસે તેને મળ્યો, માતાંગને પગે લાગ્યો, માતાંગે પૂછ્યું કે—“ ફરીથી વળી કમ આવ્યો ? ” તેણે પદ ચોરાયાની હકીકત કહી સંભળાવી. તેની દીનતા દેખીને માતાંગને કરુણા આવી. પછી તેણે વિદ્યાથી મંત્રેલો કામઘટ તેને આપ્યો અને તેની પૂજની વિધિ કહી. સુચિવોદ પણ માતાંગને નમસ્કાર કરી ને હર્ષપૂર્વક સ્વદેશ તરફ આપ્યો. કેટલેક દિવસે ઘેર પહોંચ્યો, ત્યાં ચોખંડુ છાણનું મંડળ કરીને ધૂપ, દીપ, પુષ્પ, અક્ષત, ચંદનાદિકથી તે ઘટની પૂજા કરીને ઘટ પાસે પ્રાર્થના કરી. તેણે જ માગ્યું તે બધું ઘટ તેને આપ્યું. સુચિવોદ પ્રસન્ન થઈને વિચારવા લાગ્યો કે—“ સ્વર્ગનાદિકને બોલાવીને હું ભોજન કરાવું, જેથી આખા નગરમાં મારી ખ્યાતિ થાય, પછી ઘર તથા ભૂષણાદિકની માગણી કરીશ. ” એમ વિચારીને ભોજન સામગ્રીની માગણી કરી. દેવકૃપાથી સર્વે સામગ્રી તરતજ પ્રકટ થઈ. પછી સ્વર્ગનાદિકને બોલાવીને ભોજન કરાવ્યું. તે સર્વે અનુપમ દિવ્ય રસવતી જમીને પ્રસંસા કરવા લાગ્યા; પછી કેટલાક સ્વર્ગન સંબંધીએ તથા બંધુવર્ગે બહુમાનપૂર્વક પૂછ્યું કે—“ અરે ભાગ્યના ભંડાર સુચિવોદ ! આવી પ્રથમ કોઈ વખત નહિ ખાધેલી તેવી અપૂર્વ દિવ્ય રસવતી તે ક્યાંથી મેળવી ? આવી રસવતી આજ સુધી કોઈએ ખવરાવી નથી અને ભવિષ્યમાં ખવરાવશે નહિ. મૃત્યુલોકમાં દેવલોકનું સુખ આપે તેવા સ્વાદવાળી રસવતી તે જ અમને ખવરાવી છે, તું ધન્ય છે, સર્વજનોમાં અગ્રણી છે, તારી જોવા કોઈ દેખાતો નથી. પણ કહે તો ખરો કે આવી તારી શક્તિ કેવી રીતે થઈ ? આ કોનો મહિમા છે ? ” તે સાંભળીને તેના

વચનોથી સુચિવોદનાં મનમાં અહંકાર થયો, તેથી તે ગર્વનાં
આવેશથી મદમત થયેલો ધરની અંદર જઈને તે ઘડો ખાંધ
ઉપર ઉપાડીને સ્વજનોની વચ્ચે ગયો, અને હર્ષપૂર્વક વિકળ
ચેતનાવાળો તે નાચતો નાચતો મુખેથી બોલવા લાગ્યો કે—“આ
ઘટ ના પ્રભાવવડે મારું સર્વ દારિદ્ર નાશ પામ્યું. ભોજન તો
કોણ માત્ર છે? આ ઘટના પ્રભાવથી પ્રત્યેક મહિને હું તમને
ભોજન કરાવીશ. હવે મારી તુલના કોણ કરે તેમ છે? જે કોઈ
હોય તો તે પ્રકટ થાય, હું તેનું સામર્થ્ય જોઈશ.” આ પ્રમાણે
ગર્વથી ભરેલા દ્વંદ્વથી ઉત્સુકતાપૂર્વક વ્યાકુળ ચિત્તવડે હર્ષપૂર્વક
તે નાચવા લાગ્યો, તેવામાં તેના સ્કંધ ઉપરથી તે ઘડો પડી ગયો,
ભાંગી ગયો, અને તેના સેકડો કકડા થઈ ગયા. તેથી તે વિલખો
થઈ ગયો, આશાભંગ થઈ ગયો અને શોક કરવા લાગ્યો. લોકો
તેના મુખ સામું જોઈને ઘેર ઘેર અને દુકાને દુકાને હાંસી કરવા
લાગ્યા. મૂર્ખની કથા કહેવાતી હોય ત્યાં તેનીજ કથા કહેવાવા લાગી.

આ પ્રમાણે જોઈને દ્વંદ્વમાં બળતો સુચિવોદ દ્રીથી પાછો
નીકળ્યો અને તે માતંગને શોધવા લાગ્યો. ઘણું દિવસે તે માતંગ
મળ્યો, તેને બધી હકીકત કહી. માતંગ પણ તે સાંભળીને જરા
હસી કપાળે હાથ દબાવેલો કે—“ધિક્કાર છે તારી મૂર્ખાઈને!
સર્વ સંમીહિત દેવાવાળી વસ્તુ તારા જેવા મૂર્ખ વગર બીજે કોણ
લોકોની વચ્ચે પ્રગટ કરી દેખાડે? અરે મૂર્ખ! જડ બુદ્ધિવાળા!
તણ વખત તારો મનોરથ સંધાય તેવી રીતે સ્વભાવસિદ્ધ વિદ્યા
તથા શિષ્યામણ તથા પાત્રો આપ્યાં, તો પણ તારું મૂઠનું દારિદ્ર
ગયું નહિ. વળી દ્રીથી પણ તું આવ્યો. હવે મારી પાસે બીજે
કોઈ મંત્રાક્ષર નથી. જ વિદ્યા મારી પાસે હતી તે બધી તને

આપી દીધી હતી, હવે તું મારી પાસે આવીશ નહિ, અહીંથી જ્યાં સુખ ઉપજે ત્યાં તું ચાલ્યો જા.”

આમ કહીને સુચિવોદને તે માતંગે કાઢી મૂક્યો, તે પણ વિલક્ષ વદનયુક્ત ઘેર આવ્યો. દિવસ મહા દુઃખથી કાઢીને રાત્રે સુતો. જ્યારે નિદ્રા કાંઈક આવી ત્યારે એક મધ્ય વયવાળી, સ્વેત વસ્ત્ર પહેરેલી, ઉત્તમ તરણીને ગૃહના મધ્યમાં પોતાની સન્મુખ આવતી તેણે દીઠી. તેને જોતાંજ સસંભ્રમથી તે બેઠો થયો, અને તેના ચરણમાં નમસ્કાર કરીને તેણે પૂછ્યું કે—“અરે ભગવતિ દેવિ ! તમે કોણ છો ? અહીં શા કાર્ય માટે આવ્યા છો ?” તેણીએ કહ્યું કે—“તેં વામ પાદથી ‘આ અશુચિ છે’ તેમ કહીને દુર્ગંધ છાદે ખાડી જને દૂર ફેંકી દીધી હતી તે હું તારા ઘરની લક્ષ્મી છું.” સુચિવોદે કહ્યું કે—“હમણા તું ક્યાં રહે છે ?” તેણે કહ્યું કે—“જના સ્પર્શથી હું અશુચિવાળી છું, એમ દુર્ગંધ કરીને તેં મને દૂર ફેંકી દીધી હતી તે માતંગના ઘરમાં હું હમણા રહું છું.” તેણે કહ્યું—“કયો માતંગ ?” દેવીએ કહ્યું કે—“જની સેવા કરીને તેં બહુ દિવસો વ્યતિક્રમાવ્યા, જની સાથે રહીને તેના ઉપાનહ ઉપાદીને તેં તારા આત્માને કલેશ ઉપજાવ્યો, તે માતંગના ઘરમાં હું રહું છું.” તેણે કહ્યું—“અહીં કેમ આવ્યા છો ?” દેવીએ કહ્યું કે—“તારો શૌચધર્મ જોવાને આવી છું કે તું કેવો શૌચધર્મ હજી સાચવે છે ?” આમ કહીને લક્ષ્મીદેવી અદશ્ય થઈ ગઈ. સુચિવોદ લજ્જાથી માથું નીચું નમાવીને અતિ કલેશથી પ્રાણવૃત્તિ ચલાવતો બધા લોકોને હાંસીનું પાત્ર થયો. તે જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં તેની મૂર્ખાઈ અને કામકુલના નાશનું સ્વરૂપ વર્ણવીને લોકો તેની હાંસી કરતા હતા, તે સાંભળીને સુચિવોદ હૃદયમાં બળતો, પણ નિર્ધન

હોવાથી દુઃખે દુઃખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. તેથી હે કરલ કુમાર ! અતે આવું પરિણામ લાવનારી લક્ષ્મી અતિ શૌચ કરવાથી પણ સ્થિર રહેતી નથી. વળી સેવા પૂજા કરવાથી પણ તે સ્થિર રહેતી નથી તે સંબંધી કથા સાંભળો.

તેજ ગામમાં સુચિવોદનો શ્રીદેવ નામનો મિત્ર રહેતો હતો. તેણે અન્ય દેવ-દેવીની સેવા મૂકી દઇને લક્ષ્મી દેવીનીજ ભૂત્તિ કરાવી. ગૃહ મધ્યે સુંદર પવિત્ર સ્થાનમાં તેનું ગૃહ કરાવી મંત્રા-હ્વાન, પૂજન અને સંસ્કારાદિક વિધિપૂર્વક તેની સ્થાપના કરી હતી. હમેશાં ત્રણે કાળ ધૂપ, દીપ, પુષ્પાદિકથી તેની પૂજા કરતો હતો. પ્રતિક્ષણે લક્ષ્મીના મંત્રને તથા તેનાજ ધ્યાનાદિકને સંભારતો કાળ વ્યતિક્રમાવતો હતો. એક દિવસે તે લક્ષ્મીદેવીનું હસતું મુખ જોઇને શ્રીદેવે પૂછ્યું કે—“ આપ આજે હસો છો તેનું શું કારણ ? ” લક્ષ્મીએ કહ્યું કે—“ હે શ્રીદેવ ! તું પરમપદને સાધનાર, પરમ કર્ણાટ્ટી અમૃત રસથી ભરેલા કામકુંભ જેવા, સકળ ચરાચર જીવોનું હિત કરવામાં તત્પર, સર્વ સુર અને નરના અધિપતિઓ જેનાં ચરણકમળમાં નમે છે તેવા, સમસ્ત વાંછિત સુખને દેવાવાળા અને ત્રણ જગત્માં ઉત્તમ એવા શ્રી જિનેન્દ્રને છોડી દઇને આ લોકમાંજ બંધાઇને રહેનારી મારી બહુ પ્રકારે પૂજા કરે છે ! હું તો પૂર્વજન્મમાં ઉપાર્જન કરેલ પુણ્યના વસથીજ સ્થિરભાવ કરીને રહેવાને શક્તિવંત છું. જ્યાં-સુધી પ્રખળ પુણ્યનો ઉદય સ્થિર હોય ત્યાં સુધી રહી શકું છું. મારી પ્રસન્નતાથી હું રહી શકતી નથી, તેથી જેની સેવનાથી કાર્ય ન થાય તેની સેવા કરવી નકામી છે. ‘લક્ષ્મી પુણ્યાધીન છે’ તે વાત જગત્માં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. પુણ્ય તો શુદ્ધ દેવ, ગુરુ,

ધર્મ અને દાન, શીલ તથા તપ વિગેરેના આરાધનથી થાય છે, મારી સેવાથી થતું નથી; તેથી તું મારી નકામી અત્યંત સેવા કરે છે, તે જોઈને હું તારી હાંસી કરું છું.” શ્રીદેવે તે સાંભળીને કહ્યું કે—“ ભગવતિ ! તારી પૂજામાં પરાયણ રહેનાર માઈ જે થવાનું હોય તે થાઓ, હું તો તારી પૂજા પ્રાણાંતે પણ મૂકીશ નહિ.” આ પ્રમાણે કહીને નિશ્ચળ ચિત્તવાળો તે હમેશાં લક્ષ્મીનું પૂજન કરતો સતો દિવસો પસાર કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે લક્ષ્મીપૂજના અવસરે લક્ષ્મીનું શ્યામમુખ જોઈને શ્રીદેવે પૂછ્યું કે—“ ભગવતિ ! શા કારણથી આજ તમે વિવર્ણ (અન્ય વર્ણવાળા) મુખવાળા દેખાઓ છો ? ” લક્ષ્મીએ કહ્યું કે—“ તારે ત્યાં હમણાં જે પુત્ર જન્મ્યો તે કુલક્ષણો છે, પુણ્ય રહિત છે, પાપ કરીને આવેલો છે, તેથી હું હવે તાઈ ધર છોડીને ચાલી જવાની ઇચ્છાવાળી થઈ છું. હું જે કે અતિ ભક્તિવંત જિવા તારી ઉપર અતુરકત છું, પણ હમણાં અહીંથી માઈ ગમન તો જરૂર થશેજ; તેથી તારા વિયોગદુઃખને લીધે હું વિવર્ણ વદનવાળી થઈ છું, તું જાણે છે કે પુણ્ય વિના માઈ સ્થિરત્વ થઈ શકતું નથી. વળી શાસ્ત્રમાં એમ પણ કહ્યું છે કે—‘જે કોઈ સારા લક્ષણવાળો પુત્ર, દાસ, પશુ કે પુત્રવધુ ઘરમાં આવે તો તેના આગમન માત્રથીજ આરે તરફથી વગર ખોલાવેલી લક્ષ્મી સંકેતિત મનુષ્યની જેમ સ્વતઃ આવે છે, થોડાજ દાનમાં ધર સમૃદ્ધિથી ભરઈ જાય છે અને જે કોઈ હલકા લક્ષણવાળો પૂર્વે કરેલા પાપના સમૂહવાળો પુત્ર, પુત્રી, સેવક કે પશુ આવે છે, તો તેના આવવાથીજ યત્નવડે સાચવી રાખેલી લક્ષ્મીનો પણ નાશ થઈ જાય છે. પુણ્ય અને પાપના ઉદયથી અણચિંતવી લક્ષ્મી આવે છે અને

અણચિતની આલી જાય છે. કહ્યું છે કે:—

પુણ્યોદયાદ ભવેલ્લક્ષ્મીઃ, નાલિકેરફલેઽમ્બુવત્ ।

અજ્ઞાતા હિ પુનર્યાતિ, ગજશુક્તકપિત્યવત્ ॥૧॥

‘પુણ્યના ઉદયથી નાળિયેરમાં પાણીની જેમ લક્ષ્મી આવે છે, અને હાથીએ ખાધેલ કપિત્થફળની જેમ તે ન જાણીએ તેમ આલી જાય છે’

તેથી મારી ઇચ્છા નથી તો પણ મારે અહીંથી આલ્યું જવું પડશે, તેથી માફ મુખ શ્યામ દેખાય છે.” શ્રીદેવે પૂછ્યું કે—“ભગવંતિ ! તમે મારે ત્યાંથી ક્યાં જશો ? ” લક્ષ્મીએ કહ્યું કે—“આજ નગરમાં પૂર્વ જન્મમાં મુનિમહારાજને જણે દાન લીધું છે, પણ પૂર્વે કરેલ કર્મનો ઉદયકાળ નહિ આવવાથી ઉત્તમ એવા ભોગાદિકથી જ રહિત છે તેવો ભોગદેવ નામે એક સાર્થવાહ રહે છે. તેને કરેલા પુણ્યનો ઉદય થવાનો સમય હવે પ્રાપ્ત થયો છે, તેથી ‘ભોગદેવ’ એવું તેનું નામ સાન્વર્થ કરવા માટે હું તેને ઘેર મહરા.” એમ કહીને તે દેવી અદશ્ય થઈ અને તેને ઘેરથી આલતી મ્હ.

ભોગદેવ સાર્થવાહને ઘેર તેનું આગમન થવાથી થોડા દિવસની અંદર ધન, ધાન્ય, સુવર્ણ, રત્ન, મણિ, માણિક વિગેરે સમૃદ્ધિ તેને ઘેર વધવા માંડી. જ જ સ્થળે તે વ્યાપાર કરતો, તે તે સ્થળેથી ધાર્યા કરતાં અધિક લાભ તેને મળવા લાગ્યો. આરે તરફથી સમૃદ્ધિથી તેનું ઘર ભરાઈ ગયું. નગરમાં મોટા માણસોમાં તેની મહત્વતા-ગણતરી થવા લાગી. રાજ્યદ્વારે રાજાએ પણ સન્માન કર્યું. તેનું ગૃહાંગણ અશ્વ, પાલખી, દાસદાસી, નોકર અને મુનીમોથી વ્યાપ્ત થવાને લીધે તેમાં પ્રવેશ કરવો પણ મુશ્કેલ થાય તેવું સંકીર્ણ થઈ ગયું, અને આખા નગરમાં તેનો યશ અને પ્રતિષ્ઠા

ઘણી વધી ગઇ. લક્ષ્મી મળવાથી ભોગદેવ તો યાચનારાઓને તેની ઈચ્છા કરતાં વધારે આપવા લાગ્યો, અને અનેક મનુષ્યો પર ઉપકાર કરવા લાગ્યો, તેથી જગતમાં તેની પ્રખ્યાતિ ઘણી થઈ ગઈ. પોતે પણ દેવની માફક બહુ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહેરીને અશ્વ અગર સુખાસનાદિ વાહનમાં બેસીને અનેક સુભટોથી પરવરેલો ચતુષ્પથમાં જવા લાગ્યો. તે બજારમાં આવતો કે તરતજ સર્વે વ્યાપારીઓ ઉભા થઈ નીચા નમીને તેને પ્રણામ કરવા લાગ્યા અને તે બચ ત્યારે તેનાં ગુણોનું વર્ણન કરતાં બોલવા લાગ્યા કે— “અહો ! પરદુઃખભંજનનાજ એક સ્વભાવવાળા આનું અવિતગ્ય સંકળ છે, તેણે પ્રાપ્ત કરેલી ઋદ્ધિ બહુ પ્રશંસનીય છે. કારણકે હમેશાં તે પરાપકારપરાયણ રહે છે. તેનું નામ ગ્રહણ કરવાથી પણ સુખ થાય છે અને એ આપણા નગરની શોભા છે.”

આ પ્રમાણે ત્રણે વર્ગ સાધવામાં તત્પર ભોગદેવ શ્રેષ્ઠી સુખેથી કાળ નિર્ગમન કરતા હતા. તેને ભોગવતી નામે પત્ની હતી. એક દિવસે તેની પાસે જઇને શેઠ કહેવા લાગ્યા કે—“પ્રિયે ! તું યથેચ્છ દાન આપ, તેમાં જરા પણ વિલંબ કે કૃપણતા કરીશ નહિ, વળી જેવાં ગમે તેવાં વસ્ત્રો અને આભરણો કરાવ, તેમાં મારી તરફની જરા પણ શંકા કરીશ નહિ, ઐહિક ભોગ અને વિલાસમાં જરા પણ કૃપણતા કરીશ નહિ, વિશેષ શું કહું ? જ્યાં સુધી પુણ્ય હોય ત્યાં સુધીજ લક્ષ્મી રહે છે. પૂણ્ય પૂર્ણ થાય તો પછી સો યત્ન કરીએ તોપણ તે રહેતી નથી, તેથી લક્ષ્મી છે ત્યાં સુધી થાય તેટલું પુણ્ય અને દાન કરજે. ઉભય લોકના સાધનવડેજ લક્ષ્મી સંકળ થાય છે, તેથી પ્રિયે ! દાન તથા ભોગાદિકવડે હાલમાં મળેલી લક્ષ્મીનું કળ મેળવજે, આગળ ઉપર પરલોકનું

હિત થઇ શકે, તેટલા માટે આપણે ચારિત્ર ગ્રહણ કરશું. હે પ્રિયે ! હાથીના કાનની જેવી લક્ષ્મી ચપળ છે, તેનો વિશ્વાસ કરવા જવો નથી. જે દીધું, જે ભોગવ્યું અને જે પરોપકારનાં કાર્યમાં વાપર્યું તેજ ધન પોતાનું જાણવું, બીજું બધું પારકાનું અને પાપહેતુ માટે એકઠું થયેલું ગણવું; કારણ કે પરભવમાં પણ તે લક્ષ્મી મેળવતાં બાંધેલ પાપથી સતત આલ્યા આવતા બીજા પાપના ભાગીદાર થવું પડે છે. શ્રેણિબદ્ધ પાપ પછીના ભવમાં પણ આલ્યું આવે છે; તેથી અરબલિત રીતે દાન દેજે, અને સ્વેચ્છાનુરૂપ-અનુરૂપ પડે તે રીતે ભોગ ભોગવજે. ” આ પ્રમાણે દાનમાં રસવાળી એવી ભોગવતીને તેના પતિએ અધિક દાન દેવામાં ઉત્સાહિત કરી; ચાર પછીથી તે વિશેષ રીતે સુપાત્રદાનાદિક ઉત્સાહપૂર્વક દેવા લાગી. જે કાંઈ જે કાંઈ માગે તેને તે આપતી હતી, કાંઈને ના પાડતી નહોતી. આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો.

એક દિવસ તે નગરના ઉદ્યાનમાં લોકાલોકના પદાર્થોને પ્રકાશ કરવામાં સૂર્યસમાન ઢેવળી ભગવંત પધાર્યા. તેને વાંદવા માટે સર્વ લોકો ગયા. ભોગદેવ પણ તેમનું આગમન સાંભળીને ભોગવતીની સાથે તેમને વાંદવા ગયો. ઢેવળીને દેખતાંજ પાંચ અભિગમન સાચવવા પૂર્વક વંદના કરીને તથા સ્તવીને તેઓ થયોચિત સ્થાને બેઠા. ઢેવળી ભગવંતે સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉપજે તેવી ધર્મ-દેશના દીધી; પછી સમય મળતાં ભોગદેવે વિનંતિ કરી કે—“ભગવન્ ! દાનનું ફળ શું ? ” ઢેવળીએ કહ્યું કે—“હે દેવાનુપ્રિય ! તે જાણવા માટે વિશાલપુર નગરે જઈ સંન્યયશીલ સાર્થવાહના દુર્ગતપતાકા નામના નોકરને પૂછો.” ભોગદેવે ‘તહત્તિ’ કહીને શુરનું વચન પ્રમાણુ કર્યું. સમય થયો એટલે દેશના સમાસ થઈ, તેથી

લોકો આવ્યા હતા તેમ સ્વગૃહ તરફ આહવા ગયા. કેવળી ભગવંત પણ કેટલાક દિવસ સુધી સ્થિરતાથી ત્યાં રહી ભવ્ય જીવોને પ્રતિ-
બોધીને બીજા ક્ષેત્રમાં વિહાર કરી ગયા.

ત્યાર પછી કેવળીનાં વચનની સત્યતા સિદ્ધ કરવા માટે ભોગદેવ ભોગવતીની સાથે રથાદિક વાહનમાં બેસીને ઘણા સેવ-
કોએ પરવરેલો વિશાલપુર નગર તરફ આહવો. તે નગરમાં પ્રવેશ
કરીને ભવિતવ્યતાના યોગથી દુર્ગતપતાકાની પત્ની દુર્ગિલાને
કોઈ કામ માટે માર્ગમાં જતી તેણે દીઠી; એટલે તેને બોલાવીને
ભોગદેવે પૂછ્યું કે—“ અરે બહેન ! તું સંચયશીલ સાર્થવાહનું
ઘર ક્યાં છે તે જાણે છે ? ” તેણે કહ્યું કે—“ મારી પછવાડે આવો,
હું તેનું ઘર દેખાડું. તેઓ તેની પાછળ ગયા, એટલે તેણીએ સંચ-
યશીલ સાર્થવાહનું ઘર બતાવ્યું. તેના ગૃહદ્વારની વેદિકામાં સંચ-
યશીલ સાર્થવાહની પત્ની ધનસુદંરી બેઠી હતી. તેને જોઈને
ભોગદેવે પૂછ્યું કે—“ સુભગે ! બહેન ! આ સંચયશીલ સાર્થવા-
હનું ઘર છે ? ” તેણીએ કહ્યું કે—“ હા, આ તેમનું ઘર છે.”
ભોગદેવે પૂછ્યું કે—“ શ્રેષ્ઠી ઘરમાં છે ? ” તેણીએ કહ્યું—“ ના,
તે બજારમાં ગયા છે. ” ફરીથી ભોગદેવે પૂછ્યું કે—“ ભાગ્યવતિ !
તમારા ઘરમાં દુર્ગતપતાકા નામનો કોઈ નોકર રહે છે ? ” તેણીએ
કહ્યું કે—“ થોડા દિવસ પહેલાં હતો.” ભોગદેવે પૂછ્યું કે—“ હ-
મણા તે ક્યાં ગયો છે ? ” તેણીએ કહ્યું કે—“ તેને મરી ગયા નવ
મહિના થયા છે, પણ આપની જેવા શ્રેષ્ઠીને તેનું શું કામ પડ્યું
છે ? ” પછી ભોગદેવે કેવળી ભગવંતે કહેલ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો.
તે વખતે સંચયશીલ સાર્થવાહ પણ ત્યાં આવ્યો. પરસ્પર શિષ્ટા-
ચારપૂર્વક જીહાર કરીને બંને મળ્યા, અને કુશળ ક્ષેમની વાર્તા

પૂછી. ભોગદેવે મનમાં વિચાર્યું કે—“કેવળી ભગવંતનાં વચન અન્યથા થતાંજ નથી, તેથી હું અત્રે નિવાસ કરીશ તો મારો સંદેહ ભાંગશે. તેમનાં વચન સાચાં અને ગુણકારીજ નીવડશે, તેથી અત્રે નિવાસ કરું.” આ પ્રમાણે મનમાં નક્કી કરીને સંચયશીલને તેણે કહ્યું કે—“હે શેઠ ! અમને એક સુંદર ઘર ભાડે લઈ આપો.” સંચયશીલે પણ પોતાના ઘરની પાસેનુંજ પોતાનું એક મોટું ઘર બતાવ્યું. ભોગદેવ શેઠ ભાડું ઠરાવીને ત્યાં રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસે સંચયશીલની પત્ની ધનસુંદરી કે જણે ગર્ભ ધારણ કર્યો હતો, તેણે નવ માસની ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થતાં એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. સર્વે ઘરમાં રહેલા મનુષ્યોને અપુત્રીઆને પુત્ર પ્રાપ્તિ થવાથી ઉત્સાહ થયો. શ્રેષ્ઠી તે વખતે બજારમાં ગયા હતા. ત્યાં એક દાસી મોટા લાલની આશાથી દોડતી ગઇ, અને દુકાને બેઠેલા શ્રેષ્ઠીને હર્ષપૂર્વક વધામણી દીધી. કૃપણમાં અગ્રેસર એવા શ્રેષ્ઠીએ તે સાંભળીને કહ્યું કે—‘સાડું થયું.’ પછી તેને કાંઈ પણ આપ્યા વિના વિસર્જન કરી. કેટલાક શેઠીઆઓ તે સાંભળીને ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યા, અને મોઢામાં આંગળી નાખીને એક બીજાના કાનની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે—“અહો ! આનું કૃપણપણું, વૃષ્ટપણું અને નિર્લજ્જપણું કેટલું છે ? તેર કરોડ દ્રવ્યના સ્વામીની આટલી બધી કૃપણતા ! ! અરે આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં કુળક્રમને સાચવી રાખનાર પુત્ર થયો, પણ કાંઈ વધામણી પણ આપી નહિ. આ તે કેવો નિર્લજ્જ ? આનું હૃદય કેવું કઠણ હશે ?” આમ વાતો કરે છે તેવામાં એક વાચાળ શ્રેષ્ઠી બોલ્યો કે—“અરે શેઠ ! પુત્રજન્મની વધામણીમાં શું આપ્યું ?” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“તેમાં શું આપવું ? મનુષ્યની સ્ત્રી મનુષ્યને પ્રસવે છે, તેમાં

શું આશ્ચર્ય ? શું એમાં કાંઈ નવીન લાભ થયો ? ઉલટા સુવાવડનો સમય સાચવવા માટે અનેક કરિયાણા તથા ઘી, ગોળ વિગેરેનો ખર્ચ થશે ! ત્યાર પછી પુત્રના પાલનમાં પણ મોટો ખર્ચ થશે. આ દીકરાએ તો ધનખર્ચનું દ્વાર ઉઘાડ્યું.” તે સાંભળીને બજારમાં બેઠેલા સર્વે વ્યાપારીઓ હસવા લાગ્યા.

ધરેથી આવેલી દારી નિલક્ષ વદનવાળી થઈ આશાભંગ થયેલી ઘેર ગઈ અને તે સર્વ વૃત્તાંત ધનસુદરી પાસે કહ્યો. સાંજરે શેઠ ઘરે આવ્યા, ત્યારે ઘરનાં બધાં માણસોએ એકઠાં થઈને શેઠને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! તમે શું કર્યું ? તમારે પુત્ર નહોતો તે થયો, છતાં વધામણી કાંઈ કેમ ન આપી ? બજારમાં બેઠા છતાં કાંઈ લાભ આવી નહિ ?” તે સાંભળીને ફરીથી ત્યાં પણ પૂર્વની માફકજ ઉત્તર દઈને શેઠ બહાર ચાલ્યા ગયા, એક કોડીનો પણ ખર્ચ કર્યો નહિ. સુવાવડ પૂરી થયા પછી એક દિવસ ધનસુદરી તથા કુળ-વૃદ્ધાએ પરસ્પર વિચાર કર્યો કે—“આ શ્રેષ્ઠી તો આવા અવસરે પણ કાંઈ ખર્ચ કરતા નથી, પથ્થરની જેવું કઠણ હૃદય કરી નિર્લજ થઈને બેઠા છે, પરંતુ આપણે જ્ઞાતિ તથા ગોત્રીઓને જમાડ્યા વગર મોઢું કેવી રીતે દેખાડી શકશું ? વળી ગયેલો અવસર પાછો આવતો નથી.” આ પ્રમાણે વિચારીને ધનસુદરીએ સાર્થવાહને કહ્યું કે—“પ્રિયતમ ! અપુત્રીઆ એવા આપણને મહાભાગ્યના ઉદયથી પુત્ર આવ્યો છે, પણ તમે તો દાન તથા ભોગમાં કૃપણ થઈ જઈને પ્રાપ્ત અવસરે પણ કાંઈ ખર્ચ કરતા નથી. આવી કૃપણતા કરીને આ ભારભૂત લક્ષ્મીવડે તમે શું કરવા ઇચ્છો છો ? આયુષ પૂર્ણ થશે, એટલે આ બધું અત્રેજ પડ્યું રહેશે; સાથે તો માત્ર દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરતાં એકઠું કરેલ પાપજ આવશે. અવસરે પણ દ્રવ્યનો વ્યય

કરીએ નહિ તો પછી જ્ઞાતિ તથા સ્વજન સંબંધીમાં કેવી રીતે રહી શકાય ? માટે જો તમે કાંઈ ખર્ચ નહિજ કરો તો હું ઘરેણા વિગેરે વેચીને અવસર આપ્યે ખર્ચ જરૂર કરીશ.”

આ પ્રમાણે ધનસુંદરી સાથે ઘરમાં રહેલા બીજા માણસોએ પણ શેઠને ઠપકા દીધા, એટલે સાર્થવાહ સર્વેનો ઠપકા સાંભળીને વ્યાકુળ થઈ ગયો અને મહા ચિંતામાં નિમગ્ન થઈ જઈને વિચારવા લાગ્યો કે—“અરે ! જીવી આ ગૃહિણી છે તેવોજ આખો પરિવાર પણ એકઠો થયેલો છે ! તેઓ શું બણે છે ? શું દ્રવ્ય આકાશમાંથી પડે છે ? અથવા શું ધાસની માફક તે ઉગે છે ? અથવા શું તે ભૂમિમાંથી નીકળે છે ? દ્રવ્ય તો મહા કલેશવડે પ્રાપ્ત થાય છે. આ અંધા દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં જે કલેશ થાય છે તે બીજકુલ બાણતા નથી ! અરે ગૃહથી ઘેરાયેલા આ સર્વ આટલો દ્રવ્યવ્યય નિર્થક કરી નાંખશે ! એકમત થઈ ગયેલા તે સર્વે તે કરવામાંજ પ્રવર્તેલા છે ! હવે હું શું કરીશ ? કોણ મને સહાય કરશે ? જેની આગળ કહીએ તે સર્વે તો તેમનો પક્ષ કરે છે, સર્વેને ભોજન વહાલું છે, પારકાનું દ્રવ્ય વ્યય કરાવવામાં કોણ તત્પર ન થાય ? આટલું દ્રવ્ય પાછું ક્યારે મળશે ? હા ! શું થયું ?” આ પ્રમાણે મહા આત્તરધ્યાનથી પરાભવ પામેલો બહુ દુઃખથી દિવસ નિર્ગમાવીને સંધ્યાકાળે ભોજન કરી રાત્રે સુતો, પણ ચિંતાતપ્ત થયાથી તેને નિદ્રા આવી નહિ; તેથી ભોજનનું તેને અજીણું થયું અને તેને પરિણામે વિસૂચિકા (ઢાલેરા) થઈ. પ્રાંતે તેની મોટી પીડાથી તે મરણ પામ્યો, અને મરણ પામીને તેજ નગરમાં નાગીલા નામના જન્મદારિદ્રીને ઘેર તેની નાગિલા નામની ભાર્યાની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. જન્મથીજ પિતાં માતાને અનિષ્ટ-

હોવાથી તે ખેદ ઉપજવતો હતો, કદી પણ હર્ષ ઉપજવતો નહોતો, અને મોટા કલેશથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

હવે ધનસુંદરી ભર્તારતું મરણ થવાથી પરમ ઉદ્વેગ પામી અને વિચારવા લાગી કે—“અરે! ધિક્કાર છે આના ધનલોભને! ધનવ્યયની વાત માત્ર સાંભળવાથી તેનું મરણ થયું! તેની ગતિ કેવી થઈ હશે તે તો જ્ઞાની જાણે. લોભ સર્વવિનાશી છે; એવું જિનેશ્વરનું કથન સંપૂર્ણપણે સત્ય છે.” પછી તેનો અગ્નિસંસ્કાર વિગેરે મરણકાર્ય કરીને કુળની રીતિ અનુસાર તેની ઔર્ધ્વ દેહિકા^૧ ક્રિયા કરી, ને સારે દિવસે સ્વજનોને સંતોષીને સ્વજન-કુટુંબની સાક્ષીએ પુત્રનું ‘ધનદત’ એવું નામ પાડ્યું. કુળના આધારભૂત તે કુમાર બહુ પ્રયત્નવડે લાલનપાલન કરાતો સાત આઠ વરસનો થયો. હવે તે બાળકને એક ઘેરથી બીજા ઘેર ભ્રમતાં પરિજન, અનેક પ્રકારના વસ્ત્ર, આભૂષણ, મંદિર શ્રેણિ તથા શયન સ્થાનાદિક જોઈને એમ થયું કે—“આવું મેં કોઈ વખત જોયું છે અને અનુભવ્યું છે.” તે પ્રમાણે ઉઠાપોહ કરતાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી તેને અતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી પૂર્વભવમાં અનુભવેલું સર્વ પ્રત્યક્ષપણે તે જાણવા લાગ્યો. તેથી પૂર્વ પુન્યનો વિલાસ સંભારીને પોતાની મતિથી બનાવેલો એક દોષક છંદ તે ઉત્સાહપૂર્વક બોલવા લાગ્યો કે—

દાણ જો દિન્નં મુનિવરહ, ચડિઓતં પત્તઃ તોડિ;

રંકરસવિ સહ સંપડિય, જં ધણુ તેરહ કોડિ.

આ પ્રમાણે જ્યાં ત્યાં હમેશાં હાથ હંચા કરીને તે બોલવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે ભ્રમતો ભ્રમતો તે એક દિવસ પાસેજ રહેનારા

ભોગદેવ સાર્થવાહને ઘેર ગયો, ત્યાં પણ મોટા સ્વરથી તેજ દોધક-
વૃત્ત બોલતો નાચવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે દેખીને તથા સાંભળીને
ભોગદેવે કહ્યું કે—“અરે ધનદત્ત ! તું આ શું બોલે છે અને તેનો
અર્થ શું છે? તેનો જે ભાવાર્થ હોય તે યથાર્થ કહે.” ધનદત્તે
કહ્યું કે—“ તાત ! મારા જીવનનો આમાં ભાવાર્થ રહેલ છે તે હું
કહું છું. આપ સાવધાન થઈને સાંભળો—

આજ નગરમાં દુર્ગતપતાકા નામે મારા પિતાને ઘેર મારો
જીવ હલકું કામકાજ કરનાર નોકર હતો, તે બધાં ગૃહકાર્યો રાત્રિ
દિવસ કરતો હતો. તેની વહુ પણ તેજ શ્રેષ્ઠીના ઘરમાં ખાંડવું,
દળવું વિગેરે કામો કરતી હતી. આ પ્રમાણે મહા પ્રયાસવડે
આજીવિકા તેઓ કરતા હતા. હવે તે દુર્ગતપતાકા બીજા શ્રેષ્ઠીઓને
ઘેર કોઠા કોઠા કાર્ય પ્રસંગે જતો હતો. ત્યાં ભિક્ષાને માટે આવતા
સાધુઓને જોતો. તે શ્રેષ્ઠીઓ હમેશાં મોટી ભક્તિથી અશનાદિ ચારે
પ્રકારનો આહાર વહોરવા માટે સાધુઓને આમંત્રણ કરતા હતા
અને વારંવાર આગ્રહ કરતા હતા, તેમજ અનેક પ્રકારના વસ્ત્ર,
પાત્ર, ઔષધ વિગેરે લેવા માટે વિવિધ પ્રકારની ભક્તિયુક્ત વચ-
નોવડે તેઓ વિનંતિ કરતા હતા, પણ સાધુઓ જે નિર્દોષ અને
યોગ્ય જાણતા તેજ અહણ કરતા હતા, નહિ તો લેતા નહોતા;
સહજ અયોગ્ય હોય તોપણ નિર્લોભવૃત્તિથી લેતા નહોતા. ગોચરી
માટે ભ્રમણ કરતાં ઘેર ઘેર ભિક્ષા લેવા તેમને સર્વે વિનંતિ કરતા
હતા, માર્ગમાં આડા ઉભા રહીને આહારાદિક માટે નિમંત્રણ કરતા
હતા, પરંતુ નિઃસ્પૃહી સાધુઓ કોઈને ઘેર જતા અને કોઈને ઘેર
જતા પણ ન હોતા. જેને ઘરેથી સાધુઓ આહાર અહણ કરતા,
તેઓ મનમાં અતિશય આનંદ પામતા અને નિધિના લાભથી પણ

અધિક લાભ માનતા હતા; જેના ધરેથી તેઓ આહાર નહોતા
 ગ્રહણ કરતા, તેઓ અતિશય ખેદ કરતા અને આત્માને નિંદતા
 સતા બોલતા હતા કે—“ અહો અમે નિર્ભાગીમાં શેખર છીએ કે
 જેથી મુનિમહારાજ અમારે ઘેર પધાર્યા નહિ અને આવ્યા તો-
 પણ અમે વહોરાવ્યું તે લીધું નહિ.” આ પ્રમાણે વારંવાર પશ્ચા-
 ત્તાપ કરતા હતા. તે સર્વ દુર્ગતપતાકા જેતો અને વિચારતો કે—
 “અહો ! આ મહાપુરૂષો પરમ નિઃસ્પૃહી છે, કારણકે આવા મોટા
 શેઠીઆઓ બહુમાનવડે આપે છે તોપણ મહા સ્વાદીષ્ટ એવા મો-
 દકા પણ ગ્રહણ કરતા નથી, અને કોઇને ઘેરથી રૂક્ષ, લુખો તથા
 નિરસ આહાર વહોરે છે. તેમનો અવતાર ધન્ય છે, અને આ દાન-
 રસિક ગૃહસ્થોને પણ ધન્ય છે કે જેઓ પોતાને ખાવા યોગ્ય
 વસ્તુઓ વહોરાવીને આવા સત્પાત્ર મુનિઓની પાલના કરે છે. મેં
 તો પૂર્વ જન્મમાં કાંઈ આપ્યું નથી, તેથી મારે તો ઉદરપૂર્તિ
 કરવી પણ દુષ્કર છે. હું મહા પાપી છું, આવો અવસર મને
 ક્યારે મળશે કે જે વખતે હું દાન આપી શકીશ ? સાધુને દેવા
 યોગ્ય આહાર મારી પાસે ક્યાંથી હોય ? મારે ઘેર સાધુ મુનિરાજ
 ક્યાંથી પધારે ? નદી અને નૌકાનો સંયોગ ક્યાંથી થાય ? આહા-
 રાંદિ સામગ્રીનો સંયોગ હોય ને સાધુઓ તે ગ્રહણ કરે નહિ તો પણ
 મારા મનનો મનોરથ મનમાંજ રહે ! જે કોઈ મારા મહા ભાગ્યના
 ઉદયથી આ મારો દાનનો મનોરથ—મારી ઇચ્છા સફળ થાય તો
 રાજ્યપ્રાપ્તિની જટલોજ હું આનંદ માનું; પણ એવું મારું ભાગ્ય
 ક્યાંથી ? હું પુન્યહીન છું, તેથી મારો આ મનોરથ અયોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે વચ્ચે વચ્ચે જ્યારે મોટા શેઠીઆઓને ઘેર સાધુને
 જુએ ત્યારે આવા મનોરથો તે કરતો હતો, અને પોતાના આત્માને

નિંદિતો હતો. આ પ્રમાણે વિચારતાં કેટલોક કાળ ચાલ્યો ગયો, તેવા વખતમાં ઘણા ગૃહસ્થોને ઘેર વિવાહાદિક વિવિધ મહેત્સવો આવ્યા. એક દિવસે દુર્ગતપતાક એક પરિચિત ગૃહસ્થના ઘર પાસે યઈને નીકળ્યો. તે વખતે ગૃહસ્વામીએ તેને બોલાવીને કહ્યું કે—“અરે દુર્ગતપતાક! હું તને ભોજન માટે નોતડું આપું છું, પણ તારો શેઠ મારા ઘરનું નોતડું તારે માટે માનશે નહિ, ‘જે આજે મારા નોકરને જમવા જવાની હું રજા આપીશ, તો મારે ઘેર અવસર આવશે ત્યારે તેના નોકરને પણ ભોજન માટે મારે બોલાવવો પડશે.’ એવા આશયથી તારો શેઠ મારે ઘેર તને જમવા મોકલશે નહિ. પરંતુ તારી સાથે મારે પ્રીતિ ઘણી છે, તેથી આ ઉત્તમ સુખડી લે, અને ચિત્તની પ્રસન્નતાથી તે ઘેર જઈને ખાજે.” આમ કહીને સ્નેહવટે તેણે સારી રીતે તૃપ્ત થાય તેટલી ઉત્તમ સુખડી તેને આપી. તે લઈને તે શ્રેષ્ઠીને ઘેરથી નીકળ્યો. માર્ગમાં આવી અફળુન સુખડી જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! આજે મારો મનોરથ પૂર્ણ થાય તેવો અવસર છે, કારણકે આ આહાર નિર્દોષ, પ્રશસ્ત અને શુદ્ધ છે; પરંતુ એવું મારું લાગ્ય ક્યાંથી હોય કે આ અવસરે સાધુમુનિરાજનો સંયોગ મળે; જે યોગ થાય તો ભક્તિથી હું આ પકવાન મુનિરાજને વહોરાવું, અને તે કૃપા કરીને આ વસ્તુને ગ્રહણ કરે. આવું માર્યા મેં વરસવાતું કેવી રીતે બને ? ” આ પ્રમાણે વિચારતો અને માર્ગમાં આમ તેમ જોતો દાન દેવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી વ્યાકુળ થતો તે ચાલ્યો જતો હતો, તેવામાં તેના પ્રબળ પુણ્યના યોગથી એક મહાત્મપત્ની મુનિ તપસ્યાને પારણે ગોચરી માટે નગરમાં ભ્રમતા તેના જોવામાં આવ્યા. ચંદ્રને જોઈને ચંદ્રાર રાજ થાય અને ચંદ્રલા મેઘને જોઈને મોર રાજ થાય, તેવી રીતે અતિશય હર્ષના સમૂહથી ભરાયેલા હૃદયપૂર્વક ઉલ્લસાયમાન થયેલા

રોમાંચવાળો તે ઉતાવળો સાધુની સમીપે જઈ બે હાથ જોડીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—“સ્વામિન્ ! કૃપાનિધાન ! આ ગરીબ સેવક ઉપર કૃપા કરીને આ શુદ્ધ આહાર અહણુ કરો. શંકાદિક દોષથી રહિત હોવાને લીધે આ આહાર આપને અહણુ કરવા યોગ્ય છે, તેથી પાત્રને પ્રસારો, આહાર અહણુ કરો અને મારો નિસ્તાર કરો.” તેની આવી વિનંતિ સાંભળીને તે સાધુએ પણ નિદુષિત આહાર જાણીને તથા તેના ઉચ્ચ ભાવ દેખીને પાત્ર પ્રસાર્યું. તેણે પણ નિધાન મળ્યું હોય તેમ અતિશય હર્ષના ભારથી ભરેલા હૃદયવાળા થઈને તે બધી સુખડી એક સાથેજ વહોરાવી દીધી. પછી તે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે—“કૃપાનિધાન ! તમે ધન્ય છો, તમારો અવતાર પણ ધન્ય છે, તમારું ચરિત્ર પણ પ્રશંસનીય છે. આજે આ મારી જેવા ગરીબ ઉપર મોટી કૃપા કરી છે, સંસારરૂપમાંથી મને તમે આજે તાર્યો છે, કારણકે મુનિના દર્શનથીજ કરોડો ભવમાં કરેલાં પાપનો નાશ થઈ જાય છે, વળી દ્રીથી મારા પર કૃપા કરશો.”

આ પ્રમાણે સ્તવીને તથા નમીને સંપૂર્ણ મનોરથવાળો તે થયો. સાધુ મહારાજ પણ ‘ધર્મલાભ’ રૂપ આશીષ આપીને પાછા વળ્યા. દુર્ગતપતાક પણ વારંવાર મુનિદાનને અનુમોદતા ઘેર આવ્યો. ત્યાં ગૃહકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો, પરંતુ પુણકિત હૃદયવાળો થઈને મુનિદાનને વારંવાર સંભારવા લાગ્યો. આશ્ચર્યથી ચકિત થયો હોય તેમ મનમાં વારંવાર તેનું ધ્યાન કરવા લાગ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો મારા ભાગ્યના યોગથી અચિતિત અને ન સંભવે તેવો કેવો બતાવ બની ગયો ? આ નિઃસ્પૃહીમાં અગ્રેસર મુનિ મહારાજાજીને ઘણા મોટા શેઠીઆઓ ભિક્ષા માટે નિમંત્રે છે તો પણ કોઈકને ઘેરજ જાય છે, તેમાં પણ ઘણાને ત્યાંથી તો કાંઈ અહણુ કરતા નથી, કોઈ ભાગ્યવંતને ઘેરથી ભિક્ષા અહણુ કરે છે, કોઈની તો

સામુંજ જોતા નથી. આવા મહાપુરૂષે મારી જવા રંકના આમં-
ત્રણ માત્રથીજ માફ વચન સ્વીકાર્યું અને મેં આપેલ દાન પ્રસ-
ન્નતાથી ગ્રહણ કર્યું. અહો ! મારા મહાભાગ્યનો ઉદય થયો,
આજથી માફ દુર્ગતપણું નાશ પામ્યું. ” આ પ્રમાણે સુપાત્ર
દાનની વારંવાર અનુમોદના કરતાં તેણે ઘણું વિશેષ પુણ્ય બાંધ્યું.
તે વખતે તે શ્રેષ્ઠીને ત્યાં ધનસુંદરીના પિયરીઆના સંબંધીને ઘરે
વિવાહ ઉત્સવ હતો, ત્યાંથી જમવાનું નોતું આવ્યું હતું; વળી
તેનાં કુટુંબમાં પણ લગ્ન હોવાથી તેને ઘેર જમવા જવાનું પણ
આમંત્રણ હતું, તેથી શ્રેષ્ઠી વિગેરે પોતાના કુટુંબીને ઘરે જમવા
જવા તૈયાર થયા, ત્યારે ધનસુંદરીએ કહ્યું કે—“હું તો મારા પિય-
રીઆના સંબંધીને ઘરે જઈશ, પણ તેનું ઘર બહુ દૂર છે, તેથી
દુર્ગતપતાકને સાથે લઈને જઈશ.” તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ તેને લઈ
જવાની રજા આપી, તેથી તેણી દુર્ગતપતાકને સાથે લઈને તેને
ઘરે ગઈ. તે વખતે તે સંબંધીઓ ‘અહો ! ઘણે દિવસે બહેન
આવી’ એમ કહીને અતિ આદર અને ભક્તિવડે ભોજન માટે
તેને બેસાડી, અને તે સંબંધીએ કહ્યું કે—‘બહેન ! આ તારી સાથે
આવેલા તારા નોકરને જમવા બેસવાની રજા આપ, તે તારી રજા
હશે તોજ જમવા બેસશે, નહિ તો બેસશે નહિ. મારે ઘરે કોઈ
જાતની ન્યૂનતા નથી, હજારો જમે છે, દિવસ પણ ઘણો ચઢી ગયો
છે, તારી સાથે દૂરથી આવેલો છે, તેને જમ્યા વિના હું જવા દઈશ
નહિ.’ તે સાંભળીને ધનસુંદરીએ વિચાર્યું કે—“જો તે ઘેર ભુખ્યો
જાય, તો પછી મારી સાથે આવવાનું પ્રયોજન શું ?” તે પ્રમાણે
વિચારીને રજા આપી કે—“ સુખેથી તેને યથેચ્છ રીતે જમાડો.”
ત્યારે તેઓએ દુર્ગતપતાકને પણ જમવા બેસાડ્યો. ગૃહપતિએ
તેને ધનસુંદરીનો આજ્ઞાકારક જાણીને બહુ પ્રીતિથી અતિ સુંદર

સુખડી વિગેરે પદાર્થો ખવરાવ્યા. તે નોકરે પણ ઘણે દિવસે ખારેલું ભવ્ય ભોજન મળવાથી ચિત્તની પ્રસન્નતાથી કંઠ સુધી ભોજન કર્યું. ભોજન પછી તાંબુલાદિક ખાધને શેઠાણી સાથે ઘેર આવ્યો અને તેને ઘેર મૂકીને પોતાની શુપડીએ ગયો, ત્યાં પણ પોતે આપેલ દાનધર્મની અનુમોદના કરવા લાગ્યો.

ભોજન અતિમાત્રાએ લીધેલું હોવાથી તે રાત્રીએ તેને અ-
જીણું થયું અને રાત્રીનો પહેલો પહેર ગયો, ત્યાં તો તેને વિસ્મ-
યિકા થઈ. તેની મહાવેદનાવડે પરાભવ પામેલો તે વિચારવા લા-
ગ્યો કે—“આ પ્રાણને હરણ કરવાવાળી વેદના ઉપડી છે, તેથી તે
જરૂર મારા પ્રાણ હરણ કરશે.” આમ નિર્ણય થવાથી તે વિચા-
રવા લાગ્યો કે—“આ ભવમાં મેં તો માત્ર પારકી નોકરી કરી છે,
અને તેના કાર્યો કરીને માત્ર પાપનો બંધ કર્યો છે. એવું કાંઈ પણ
સુકૃત કર્યું નથી, કે જે મારી સાથે આવે. માત્ર એકજવાર મુનિ-
મહારાજને દાન આપ્યું છે, બીજું કાંઈ પણ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું
નથી. તે શ્રેષ્ઠીઓને ધન્ય છે કે જેઓ હમેશાં મુનિદાનમાં પ્રવર્તે
છે. મેં તો આ જન્મમાં એકજવાર દાન આપ્યું છે, તે મારું દાન
સફળ થાયો, મારે તો તે મુનિમહારાજનું જ શરણ છે.” આ
પ્રમાણે ધ્યાન ધરતો તે દુર્ગતપતાક મૃત્યુ પામ્યો. અને મરીને
તેજ ધનસુંદરી શેઠાણીની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. જન્મ્યા
પછી કુમારવય પ્રાપ્ત થતાં મેં પૂર્વે અનુભવેલ—દેખેલ ધર, વસ્તુ,
મનુષ્યાદિક જોઈને મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. મહર્ષિને
દાન દેવાના ફળરૂપે હું આ ધરનો સ્વામી થયો છું, તેથી હું
હમેશાં બોલું છું કે—“દાન જો દિત્તં મુનિવરહ” ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે ધનદત્તે કહેલ સર્વ વાત સાંભળી ચિત્તમાં ચમ-
ત્કાર પામી ભોગદેવ ચિતવવા લાગ્યો કે—“અહો ! કેવળી ભગ-

વંતનું જ્ઞાન ઠેવું છે ! અહો ! સંસારનું આ ન ચિંતવી શકાય તેવું સ્વરૂપ ઠેવું છે ! અહો સંચયશીલ શ્રેષ્ઠીની મૂઢતા તથા કૃપણતા ઠેવી છે !” આ પ્રમાણે સંસાર ભાવના ભાવતાં ઠેવળી ભગવંતનાં વચન ઉપર તેને બહુ વિશ્વાસ આવ્યો, અને સુગાતદાનમાં તેને અતિ આદર થયો. સાર પછી ભોગવતીને તેણે કહ્યું કે—“ હે સુભગે ! ઠેવળી ભગવંતનાં વચનની પ્રતીતી થઈ. જો ભગતની સ્થિતિ બદલાઈ જાય, તો પણ ઠેવળીનાં વચન અન્યથા થતાંજ નથી.”

એક દિવસ ઠોઈ ગણધર નામે અતિશય જ્ઞાનવંત સાધુ સંચયશીલ શ્રેષ્ઠીને ઘરે ભિક્ષા માટે પધાર્યા. તેણે તે ધનદત્ત કુમારને નાચતો અને તે દોષકવૃત્તની ગાથા બોલતો દેખ્યો. અતિશય જ્ઞાની એવા તે મુનિએ જ્ઞાનવડે તે સર્વવૃત્તાંત બોલીને કહ્યું કે—
“અરે કુમાર ! હર્ષની ઉત્સુક્તા એટલી બધી કરવી નહિ. કહ્યું છે—
વિષદિ ધૈર્યમથામ્યુદયે ક્ષમા, સદસિ વાકપટુતા યુધિ વિક્રમઃ ।
યશસિ ચાભિરુચિર્વ્યસનં શ્રુતૌ, પ્રકૃતિસિદ્ધમિદં હિ મહાત્મનામ્ ॥

‘વિપત્તિમાં ધૈર્ય’, અભ્યુદયમાં ક્ષમા, સભામાં વાચાળપણું, યુદ્ધમાં બળ-શૂરવીરતા, યશની રચિ, અને શ્રુત-જ્ઞાનનું વ્યમન આ પ્રકૃતિથી સિદ્ધ થયેલા મહાત્માના ગુણો છે.’ ઇંદ્ર પણ પોતાના પુણ્યનું વર્ણન કરે તો લઘુતા પામે છે. કહ્યું છે કે—

‘આપ વડાઈ જો કરે, તે નર લઘુઆ હુંત;
ફીકા લાગે ચટકમેં, જ્યું સ્ત્રીકુચ આપ અહંત.’

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે પોતાના ગુણનું અને પરના દોષોનું વર્ણન ત્યજવું તેજ યોગ્ય છે. વળી તારા પિતા સંચયશીલે કાંઈ પણ દાન આપ્યા વગર અને ધનના સમૂહને ભોગવ્યા વગર અનેક પાપો કરીને- પાપસ્થાનકે આચરીને ધન એકઠું કર્યું અને તે ધનના સંરક્ષણમાંજ એકરૂપ થયેલ તે આર્તધ્યાનથી આયુકર્મની

અપવર્તના? કરીને મૃત્યુ પામી આજ નગરમાં નાગિલ નામનું આજન્મ દરીદ્રીને ઘેર પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયેલ છે. પુણ્ય નહિ કરેલ હોવાથી તે સ્થળે પણ તે મા ખાપ ખાંતેને અનિષ્ઠ થયો છે, ઉદર-પૂર્તિ થાય તેટલું પણ અન્ન નહિ મળવાથી અતિ દુઃખવડે કાળ ગુમાવે છે. કહ્યું છે કે—“સ્વપુણ્ય માટે મળેલું ધન જે ખર્ચતો નથી, પણ ખાડામાં સંતાડીને ગોપવી રાખે છે, અને ભોગવતો પણ નથી, તે આ ભવ અને પરભવ ખાંતેના સુખથી ઠગાય છે—વાંચિત થાય છે.” વળી કહ્યું છે કે—“કાર્ય કરનાર નોકર હોય તે ધરનો સ્વામી થાય, અને ગૃહસ્વામી હોય તે નોકર થાય. આ વાતને કાણુ સદ્દે ? અહો ! વિધિના વિલાસ વિષમ છે.”

આ પ્રમાણે તે કૃપાળુ મુનિરાજે ધનદત્તને હિતકારી શિખા-મણુ આપી. તે સાંભળીને ‘પોતાનો પતિ પાપના ખાડામાં પડ્યો’ તે હકીકતથી ધનસુંદરી બહુ ગાઢ સ્વરથી રૂદન કરવા લાગી. સાધુએ ફરીથી પણ ઉપદેશદ્વારા શિખામણુ આપી કે—“અરે મહાનુભાવ ! શા માટે તારા આત્માને ખેદ પમાડે છે ? સંસારનો સ્વભાવજ એવો છે. ભવાંતરમાં ગયેલી વસ્તુને પોતાની વસ્તુપણે વિચારવી તે કોઈને કામ આવતુંજ નથી. અનેક દેવોથી સેના-તાં ચક્રવર્તીઓ પણ જ્યારે ભવાંતરમાં જાય, મૃત્યુ પામે, ત્યારે તેને કોઈ પણ સંભારતું નથી. આ જીવ કોઈ વખત મનમાં વિચાર આવતાંજ કાર્ય સાધે છે, ઘણા દેવોનું આધિપત્ય કરે છે; વળી ફરીથી તેજ જીવ જડરૂપ એકંદ્રિયપણામાં અથવા તિર્યંચ યોનિમાં અશ્વ, ગર્દભાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈને મહાદુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે, તે વખતે કોઈ પણ દેવ તેને સહાય કરવા આવતો નથી. વળી તે તિર્યંચ યોનિમાંથી પાછો દેવ થાય છે. ચારે ગતિમાં ભટ-

કતા જીવો પરસ્પર ભવસંતતિને લીધે દરેક જીવની સાથે અનેક પ્રકારનાં સંબંધોથી જોડાય છે, તેથી તેમાં કાંઈ વિસ્મય પામવા જેવું નથી. સર્વ જીવો સર્વ સંબંધવડે પોતાના થઈ ગયા હોય છે, પોતે પણ સર્વ સંબંધવડે તેના થયો હોય છે, માટે સંસારનું એવું સ્વરૂપ જાણીને સંસારસમુદ્રમાંથી તારવાને સમર્થ એવા ધર્મમાંજ એકમતિ-એકધ્યાન કરવું. જે ધન પોતાને હાથેજ ધર્મ અને દાનમાં વાપર્યું, તે ધન ભવાંતરમાં સાથે આવે છે, જ્યન્યથી પણ સન્માર્ગે વાપરેલ દ્રવ્યનું દશ ગણું ફળ તો મળેજ. અતિ શુદ્ધ પરિણામથી ખર્ચેલ દ્રવ્ય તો સહસ્રગણું, દશ સહસ્રગણું, લક્ષગણું, કોટી ગણું, અથવા તેથી પણ અધિક ફળ આપે છે. પાપમતિ પણ તેવીજ રીતે ફળ આપે છે. જેવી રીતે દહીં, ધૂત, માખણ વિગેરેનું કારણ દુધ છે, તેવીજ રીતે સર્વ સુખોનું અવધ્ય કારણ ધર્મજ છે, અને તેનો આશ્રય કરનાર અવશ્ય સુખીજ થાય છે.” આ પ્રમાણે ભવોદાધ તારનાર ધર્મોપદેશ રૂપી શિષ્યામણ આપીને સાધુમુનિરાજ બીજ સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

ત્યારપછી ધનસુંદરીએ તે નાગિલને બોલાવીને કહ્યું કે— “અરે નાગિલ ! તારે હમેશાં મારે ઘેર રહી મારા ઘર સંબંધીનું કાર્ય હોય તે કરવું, હું તને આજીવિકા આપીશ; પણ તારા આ પુત્રને તારે અહીં લાવવો નહિ. જ્યારે તે ઉમર લાયક થશે, ત્યારે મારા ઘરનાં કાર્યો તારો પુત્રજ કરશે, પણ ત્યાં સુધી અમારે ઘેર તારે કામ કરવું, અને આજીવિકા લઈ જવી.” તેણે પણ હતસાહથી તે સ્વીકાર્યું.

આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. એક દિવસ સુખે સુતેલા ભોગદેવે બે સ્ત્રીઓને પરસ્પર વાત કરતાં સાંભળી. તેમાંની એક અન્યને કહ્યું કે— “તું કાણ છે ?” બીજીએ કહ્યું કે— “હું ભોગ-

દેવ સાર્થવાહની લક્ષ્મી છું.” પહેલીએ પૂછ્યું કે—“તને કુશળ ક્ષેમ છે?” બીજીએ કહ્યું કે—“બહેન ! નવા નવા ભોગવિલાસનાં કાર્યોમાં આસક્ત એવો ભોગદેવ મને ઇચ્છાનુસાર વાપરે છે, અને હું સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર વર્તનાર, તે કહે તે કામ કરનારી છું, તેથી મને કુશળક્ષેમ અને સુખ ક્યાંથી હોય ? પ્રત્યેક ક્ષણે દાર્શની માફક તેનું ઇચ્છિત પૂર્ણ કરવામાં મારી રાત્રિ અને દિવસ આલ્યા જાય છે, મને ઘડી એકનો પણ વિસામો મળતો નથી, પણ બહેન ! તું કાણ છે?” પ્રથમાએ કહ્યું કે—“હું સંચયશીલ સાર્થવાહની ગૃહલક્ષ્મી છું.” ભોગદેવની લક્ષ્મીદેવીએ પૂછ્યું કે—“તને તો રહેવાનો આનંદ છે કે?” તેણે કહ્યું—“બહેન ! નરકના અંધારા કુવાની માફક મહા અંધકારના ખાડામાં મને ગોપવી રાખી છે, બંદીની જેમ સૂર્ય ચંદ્રના કીરણના પણ મને દર્શન થતા નથી. મહા અંધકારવાળા કારાગૃહમાં પૂરેલી મને સુખ કેવી રીતે હોય ? હમેશાં બંદીખાનાનાં દુઃખથી દુઃખિત થયેલ હું તો દુઃખેથી લાંબસું છું. વળી તું પણ દુઃખિની છે, પણ મારા કરતાં તું સુખી છે; કારણકે તારા સ્વામીએ ઉત્સાહથી કરેલા દાન, ભોગ, વિલાસ વિગેરેમાં દ્રવ્યનો વ્યય થતો જોઈને લોકો બોલે છે કે—“ધન્ય છે આ શ્રેષ્ઠીને, ધન્ય છે તેની લક્ષ્મીને, કે જનાવડે અનેક જીવોનો દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર થાય છે, વળી હમેશાં નેત્રને આનંદ થાય તેવા ઉત્સવો પણ તે કરે છે. આની લક્ષ્મીએ ઉત્તમ સ્થાન ગ્રહણ કર્યું છે.” આ પ્રમાણે સર્વે લોકો તારા વખાણ કરે છે. મારા સ્વામીની ત્યાગ ભોગરહિત પ્રવૃત્તિ દેખીને લોકો બોલે છે કે—“ધિકાર છે આ શ્રેષ્ઠીને ! ધિકાર છે તેની લક્ષ્મીને ! આ લક્ષ્મીજ મલીન છે, તે કામના ઉપયોગમાં આવતી નથી. આની લક્ષ્મી દુષ્ટ અને નિષ્ફળ છે, તે મળી તે કરતાં ન મળી હોત તોજ ઉત્તમ હતું. કારણકે તેનું

નામ લેવાથી પણ કાંઈ અશુભ અનુભવવું પડશે.' આ પ્રમાણે ક્ષત ઉપર ક્ષારની જેવાં વાક્યો સાંભળવા હું શક્તિવંત નથી. તારે તેવું દુઃખ નથી, કાનને પ્રિય લાગે તેવી વાણી અને સુખ તારે માટે છે !”

આ પ્રમાણે તે બંનેની વાતો સાંભળીને ભોગદેવે વિચાર્યું કે—
“ અહો ! આ બંને દુઃખી છે. આનું અપણા એવું જે નામ છે તે અર્થ સહિત છે, કારણકે તેને સ્થિર કરે તેવો જગતમાં કાંઈ ઉપાય નથી. આ લક્ષ્મી શૌચધર્મથી પણ સંધાતી નથી, શૌચ કરતાં પણ તેનો નાશ થઈ જાય છે. તે ભક્તિથી પણ સાધ્ય નથી, ભક્તિ કરતાં પણ તે આલી જાય છે. યત્નપૂર્વક સંચય કરીને રાખીએ તો પણ સ્થિર થઈને તે રહેતી નથી. અર્થાત્ લક્ષ્મી પુણ્યાધીનજ છે, તે આ સર્વનું તાત્પર્ય છે; તેથી જ્યાં સુધી પુણ્યનો અનુદય ન થાય ત્યાં સુધીમાં તેની પહેલાંજ તેનો ત્યાગ કરવો—તેને વાપરી નાખવી તેમાંજ શોભા છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને બીજી સવારે સકળ સામગ્રી લઈને ભોગવતીની સાથે રથમાં બેસી દાસ, નોકર વિગેરેથી પરવરેલો તે સ્વનગર પ્રતિ આદ્યો, કેટલેક દિવસે પોતાને ઘેર પહોંચ્યો. બીજા દિવસે તેણે ભોગવતીને કહ્યું કે—“સુભગે ! અમૂલ્ય મનુષ્યભવ પામીને પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી આપણને અપરિમિત ધન પ્રાપ્ત થયું છે, તેમાંથી યથાયોગ્ય સમયે ઇચ્છાનુસાર આપણે ખાધું, પીધું, ભોગવ્યું, સ્વેચ્છાપૂર્વક આપ્યું, વિદ્યાસાદિમાં વ્યય કર્યો. આપણી કાંઈ પણ ઇચ્છા અપૂર્ણ નથી, સંસાર વૈભવમાં કાંઈ પણ ન્યૂનતા નથી, તેથી હવે પુણ્યનો ક્ષય થાય તે પહેલાંજ તે લક્ષ્મીને ત્યજી દઈને આપણે ચારિત્ર અહણ કરીએ, કે જેથી સંસારચક્રનીમાં આપણે રખડવું ન પડે. પુણ્ય ક્ષીણ થતાંજ સેંકડો યત્નોથી રક્ષા કરીએ તો પણ લક્ષ્મી

ચાલી જાય છે; તેથી તે જતી રહે તે પહેલાંજ આપણે તેને ત્યજી દેવી તે બહુ ઉત્તમ છે.”

આ પ્રમાણેનાં પતિનાં વચન સાંભળીને ભોગવતી બોલી કે—“સ્વામિન્ ! આપે જે કહ્યું તે મારે પ્રમાણ છે. હવે સંયમ અહણ કરવાનો અવસર પણ છે, તેથી લોકોમાં પણ આપણી પ્રશંસા થશે, અને ઉચિત કાર્ય કરવાથી આપણી ઉભય લોકની સિદ્ધિ થશે. તેથી આપે જે ચિંતવ્યું તે સફળ થાઓ. હું પણ આપની સાથેજ ચારિત્ર અહણ કરીશ. કુળવંતી સ્ત્રીને પતિ વગર ઘરમાં રહેવું તે સ્મશાનમાં રહેવા બરોબરજ છે, તેથી શિશ્નતાથી ઈચ્છા પ્રમાણે કરજો.” આ પ્રમાણેનાં પ્રિયાનાં વચન સાંભળીને તેનો વૈરાગ્યરંગ બેવડો થવાથી તેણે આખા નગરમાં સર્વ જિનેશ્વરનાં મંદિરોમાં દ્રવ્યાદિક આપીને અઘાઘમહોત્સવો શરૂ કરાવ્યા. ભંભા, ભેરિ વિગેરે વાજાત્રાના ધ્વનિથી બધી દિશાઓ પૂરી દીધી. આખી નગરીમાં અમારિપટલ વગડાવ્યો. સાતે ક્ષેત્રોમાં અપરિમિત ધન વાપર્યું. ઘણા દીન, હીન, દુઃખિત જનોને પુષ્કળ ધનનું દાન આપીને તેઓનું દારિદ્ર કાપી નાખ્યું. સ્વજન, કુટુંબીઓને ઇચ્છાનુસાર આપીને સંતોષ્યા. પછી સ્વજન, મિત્ર, જ્ઞાતિવર્ગના માણસોને બોલાવીને ઉત્તમ ભોજન, તાંબુલ, વસ્ત્ર, આભરણાદિકવડે તેમને સંતોષી તેઓની સમક્ષ કુટુંબનો ભાર પોતાના મોટા પુત્રને માથે નાખીને સર્વની સમક્ષ ભોગદેવે કહ્યું કે—“મારે સ્થાને આ મારા પુત્રને આપની સમક્ષ હું બધું સોંપું છું. આપ સર્વે તેને મારી જેવોજ ગણજો; કારણકે તેનું મહત્વ તમારાજ હાથમાં છે. જે ક્ષાધ વખત તે સ્ખલના કરે તો એકાંતમાં તેને શિષ્યામણ આપીને તેને સમ્યક્ પ્રકારે સાચવજો.” આ પ્રમાણે સ્વજનાદિકને કહીને પુત્ર સામું બેઠ તે બોલ્યો કે—

“વત્સ! આ સર્વે તારા હિતચિંતક, તારા પક્ષનું પોષણ કરનારા છે; તેથી તેમની અનુકૂળતા પ્રમાણે હમેશાં વર્તજે, તેમનાથી પ્રતિ-
કૂળપણે કદિ વર્તીશ નહિ, હમેશાં દાન, પુણ્ય અને પરોપકારપરા-
યણ રહેજે. વ્રત, નિયમાદિકથી આત્માને સાચવજે; અને જ્યારે
અમારી જેટલી અવસ્થા થાય ત્યારે તું પણ આજ રીતે શ્રીમદ્
ભાગવતી^૧ દીક્ષા ગ્રહણ કરજે.”

આ પ્રમાણે સર્વની સમક્ષ શિષ્યામણ આપીને વધતા જતા
શુભ પરિણામવાળા અને શુભ ધ્યાનથી ઉલ્લસાયમાન થયેલા મ-
નવાળા શેઠ શુભ અધ્યવસાયના યોગે શુભ મનોરથ કરવા લાગ્યા
કે—“હું આવતી કાલે સવારે જન્મ, જરા મરણાદિનાં દુઃખોથી
રહિત એવું મુક્તિસ્થાન મેળવવાના અવધ્ય કારણરૂપ અને સ-
કળ કલ્યાણના એક ભાજનરૂપ સંયમ ગ્રહણ કરીશ અને સંયમ
ગ્રહણ કરીને વિવિધ પ્રકારના તપ, સંયમ, વિનયાદિવડે આરિને
આરાધી સંસારનો પાર પામીશ.” આ પ્રમાણે ભાવતા ભાવતા
શયનગૃહમાં રાત્રે સુતા. અર્ધરાત્રિ જતાં મહિલાનું રૂપ ધારણ
કરેલી લક્ષ્મીદેવીએ ભોગદેવ પાસે આવીને કહ્યું કે—“તમે મને
ધ્યજાનુસાર આપી, ખાધી, ભોગવી અને છુટી મૂછી દીધી, વ-
ળી મારા ઉપર વિરક્ત મનવાળા થઇને સંયમમાં રસવંત થયા,
તેથી તમે તો મને છેતરી છે. મેં અનેક પુરૂષોને છેતર્યા છે, પણ
તમે મને છેતરી છે! કહો હવે હું તમારું શું કાર્ય કરું?” ભો-
ગદેવે કહ્યું કે—“હવે મારું કાંઈ પણ કરવાનું નથી, તમારી ધ-
ર્યા હોય ત્યાં તમે સુખે જાઓ.” તે સાંભળીને લક્ષ્મી અદ-
શ્ય થઇ. અકાદમહોત્સવાદિ સંપૂર્ણ થતાં આડંબરપૂર્વક શિ-
ષિકામાં બેસીને ભોગવતીની સાથે પ્રશાંત નામના આચાર્યની

સમિપે તેઓ ગયા. ગુરૂનાં દર્શન થયાં એટલે શિષ્યકામાંથી નીચે ઉતરી ખંને હાથ જોડીને ગુરૂની પાસે જઈ, વિધિપૂર્વક તેમને વંદના કરી વિનંતિ કરી કે—“હે કૃપાના ભંડાર ! અમે ખંને રાગ, દ્વેષ, પ્રમાદ વિગેરેથી વિડંબિત થયેલા અને જન્મ, જરા, મરણ, શોકાદિક અશિથી બળતા લોકોને જોઈને સંસારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન મનવાળા થયા છીએ, અને રત્નના કરંડીઆ જેવા આત્માને લઈને આપને શરણે આવ્યા છીએ, તેથી ચાર ગતિનું દુઃખ નાશ કરવામાં સમર્થ એવું ચરિત્ર અમને આપો.” ગુરૂએ કહ્યું કે—“હે જીવાનુપ્રિય ! જેમ આત્માનું હિત થાય તેમ કરો, તેમાં કોઈનો પણ પ્રતિબંધ ગણુશો નહિ.” સ્થાર પછી ઉત્તર તથા પૂર્વ દિશાની વચ્ચે અશોક વૃક્ષની નીચે જઈને આભરણુ અક્ષંકારાદિક ખૂટી દઈને સ્વયં પંચમુષ્ટિ લોચ કરવાના મિષે પાંચ પ્રમાદ અને શબ્દાદિ પાંચ વિષયને મૂળથી ઉખેડી નાખીને ફરીવાર ગુરૂ પાસે આવ્યા. પછી ગુરૂએ વિધિ અનુસાર પાંચ મહાવ્રતો ગ્રહણ કરાવ્યા. પછી શેહિણીની કથા સંભળાવીને ચારિત્રમાર્ગમાં દૃઢ કર્યા અને આનંદ પમાડ્યો. ભોગવતીને સંયમ આપીને ‘આને સંયમમાર્ગમાં પ્રવીણ કરજો’ તેમ કહીને સહત્તરા સાધ્વીને સોંપી દીધી. ભોગદેવ મુનિ વિવિધ પ્રકારના શ્રુત, સંયમ, અને તપ ધ્યાનાદિકના યોગથી નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળી અંતે અનશન કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનમાં તેવીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી અયવીને મહાવિદેહમાં મનુષ્યપણે જન્મ્યા. તે ભવમાં પણ યોગ્ય અવસરે સંયમ ગ્રહણ કરી, ધાતિ કર્મનો ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાન પામીને અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરી, અંતે અનશન કરીને પંચ દુસ્વાક્ષર માત્ર કાળમાં યોગનો નિરોધ કરી સકળ કર્મનો ક્ષય થવાથી

મોક્ષે ગયા. ભોગવતી પણ તેવીજ રીતે મોક્ષે ગઇ.

હવે લક્ષ્મી રહિત થયેલો શ્રીદેવ દારિદ્રાવસ્થા પામીને દ્રવ્ય વિના વ્યાપારાદિક આજીવિકાના ઉપાય રહિત થયેલો ઉદરવૃત્તિ કરવા માટે પારકાને ઘેર ઉચ્ચ નીચ કર્મો કરવા લાગ્યો; તે ગમે તેમ આજીવિકા કરતો હતો, પણ ત્રણે કાળ લક્ષ્મીની પૂજા કરતો હતો. લોકોએ શ્રીદેવની સધન અને નિર્ધન બંને અવસ્થા જોઈને તેને કહ્યું કે—“અરે શ્રીદેવ ! તેં ત્રણે કાળ ત્રિકરણ શુદ્ધિથી અન્ય દેવોને ત્યજી દઇને ભક્તિના સમૂહથી જ દેવીને પૂજી, અર્થો તે તારી લક્ષ્મીદેવી ક્યાં ગઇ ? કેમ તે તને સહાય કરતી નથી ? પહેલાં તો તું હંચા હાથ કરીને બોલતો હતો કે—‘મારે તો એક લક્ષ્મીદેવીજ માનનીય પૂજનીય છે, બીજા કોઇ દેવોને હું નમસ્કાર પણ કરીશ નહિ.’ તે લક્ષ્મીદેવી ક્યાં ગઈ ? ” આ પ્રમાણે એકે મશ્કરી કરી, એટલે બીજે બોલવા લાગ્યો કે—“અરે ભાઈ ! તું એમ કેમ બોલે છે ? તેના ઉપર તો લક્ષ્મીએ મોટી મહેરબાની કરી છે. ધણા વ્યાપારાદિકમાં વ્યવસાયી લક્ષ્મીનું ધ્યાન કરવામાં અંતરાય થતો હતો, તે દેખીને લક્ષ્મીએ વિચાર્યું કે—“મારી ભક્તિમાં પરાયાણુ થયેલ આ શ્રીદેવને આ સર્વ વ્યાપાર વિગેરે ધ્યાનમાં અંતરાય કરાવનાર થાય છે, તેથી તેને અંતરાય કરનાર સર્વ મારે હરી લેવું, જથી તે મારું અવિરહિતપણે વિલંબ વગર ધ્યાન કર્યા કરે.” તેથી શ્રીદેવી તો તેના ઉપર બહુજ પ્રસન્ન છે. તેની કૃપાથી તો તેનું સર્વ નાશ પામ્યું ! તું તે શું જાણે ? લક્ષ્મી તો આની પરીક્ષા કરે છે. થોડા દિવસમાંજ મોટા વરસાદની જમ તેને ઘેર ધનની વૃદ્ધિ થશે ! ! ”

આ પ્રમાણે લોકો મશ્કરી કરતા હતા તે શ્રીદેવ સાંભળતો હતો. નિર્ધનપણાથી કાંઇ ઉત્તર દેવાને શક્તિમાન નહોતો, પણ મનમાં મહા ખેદ ધારણ કરતો હતો, આ પ્રમાણે દુઃખથી નિર્વાહ

કરતાં ઘણો કાળ ગયો, ત્યારે શ્રીદેવને ઘેર એક સુલક્ષણવાળો પુત્ર જન્મ્યો. તેના પુણ્યખળથી પાછી લક્ષ્મી ધીમે ધીમે આવવા લાગી; તેથી પૂર્વની જન્મ વ્યાપારાદિ કરવા લાગ્યો, અને તેજ પ્રમાણે લક્ષ્મીનું પૂજન કરવા લાગ્યો, વળી પાછું લક્ષ્મીના આગમનથી ફરીથી લોકોમાં તે માનનીય થયો. લોકોની પાસે તે બોલતો કે—“બુઝો, લક્ષ્મીદેવીની ભક્તિનું ફળ !”

આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ ગયા પછી ભોગાસક્ત એવા શ્રીદેવે બીજી સ્ત્રી સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. તે સ્ત્રીને ઘેર લાવ્યો, ત્યારબાદ બે દિવસ પછી રાત્રિએ એક ઉત્તમ પલંગમાં સુતો હતો ત્યારે એક ઉત્તમ તરૂણીને તેણે રોતી દીધી. ત્યારે શ્રીદેવે તેની પાસે જઈને પૂછ્યું કે—“તું કોણ છે ? તારે શું દુઃખ છે ? શા કારણથી તું રૂદન કરે છે ?” તેણીએ કહ્યું કે—“હું તારી ગૃહલક્ષ્મી છું. મારી ઇચ્છા નહિ છતાં પણ મારે તારો વિયોગ કરવો પડશે, તે મારા રૂદનનું કારણ છે.” શ્રીદેવે પૂછ્યું કે—“કેમ ?” લક્ષ્મી બોલી—“જે તું બીજી સ્ત્રી પરણી લાવ્યો છે, તે સ્ત્રી પુણ્ય રહિત, લક્ષ્મીનો અભાવ કરાવે તેવી નિર્ભાંગી છે. તેની સાથે હું તારે ઘેર વાસ કરીને રહી શકીશ નહિ. તેના પાપોદયથી મારામાં તારે ઘેર રહેવાની શક્તિ રહેતી નથી. નહિ ઈચ્છા છતાં પણ મારે તારું ઘર છોડવું પડશે.” તેમ કહીને લક્ષ્મીદેવી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. ત્યાર પછી થોડા દિવસમાં ધીમે ધીમે લક્ષ્મી નાશ પામવા લાગી. ફરી વાર પાછું દારિદ્ર આવ્યું, ફરીવાર પાછો પૂર્વની જન્મ લોકોમાં હાંસીનું કારણ થયો. પરસેવા વિગેરે મહા દુઃખરૂપી સંકટમાં તે પડ્યો અને ઉદરપૂર્તિ પણ કષ્ટથી કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે દુઃખે આયુ ખૂણ કરીને સંસારઅટવીમાં તેણે અનેકશઃ પરિભ્રમણ કર્યું.

ઇતિ શ્રીદેવ કથા.

હે કેરલકુમાર ! લક્ષ્મીની સ્થિતિ તથા ચરિત્ર આવાં છે. મતિ-
વંત પુરૂષે અનુકૂળતા હોય તેટલી જીરવી શકાય તે પ્રમાણે લક્ષ્મી
ભોગવવી, અને કોઈને ભોગમાં પ્રતિબંધ કરવો નહિ; કારણકે ઇન્દ્રિય-
જન્ય સુખ પૂર્વકૃત કર્મના ઉદયથીજ મળે છે. 'ભાવી ઉદય દેહ-
વાને કોણુ સમર્થ છે ? વળી કરેલ કર્મ ભોગવ્યા વગર છુટતા
નથી.' આ આગમનું વાક્ય સંભારીને કોઈને પણ પ્રતિબંધ ક-
રવો નહિ. વળી જે સ્વઉદય માટે ચિંતા કરે છે, તે પોતાની મૂઢ-
તાજ પ્રગટ કરે છે. ઉત્તમ પુરૂષોએ બંધની ચિંતા કરવી, પણ ઉ-
દયની ચિંતા કરવી નહિ, કારણકે તે તે પ્રથમથી કરેલ હોય તેજ
ઉદયમાં આવે છે. વળી સત્પુરૂષોએ પરપુરૂષમાં આસક્તિ રાખ-
વાના સ્વભાવવાળી લક્ષ્મી તથા યુવતિ ઉપર અતિરાય મૂર્છા કદિ
પણ કરવી નહિ. શૌચનો આગ્રહ રાખનાર સુચિવોદને પણ
લક્ષ્મીએ શેષથી ત્યજી દીધો, અશુચિની ખાણુ જેવા માતંગની
સેવા તથા ઉપાસનાથી પણ તેનું દારિદ્ર ગયું નહિ; અહીં અને
પરભવ દુઃખી થયો. બીજા શ્રીદેવે ત્રણે યોગથી લક્ષ્મીને પૂજી,
અર્ચી, તોપણ તેને છોડીને ચાલી ગઈ, લક્ષ્મીએ તેને પણ ઠગ્યો.
ત્રીજો સંચયશીલ, તેણે મહારક્ષણ કરીને મહાયત્નથી લક્ષ્મીને
સાચવી, તોપણ તે તેનાથી વિમુખ થઈ, ક્રોધે ભરાણી, અને તેને
દુર્ગંતિના કારણરૂપ થઈ. ચોથો ભોગદેવ, તેણે દાન દીધું, પરો-
પકાર કર્યો, અને યથેચ્છ ઉપભોગ પણ કર્યો; તેની ઉપર પણ
લક્ષ્મી પ્રસન્ન થઈ નહિ; પરંતુ તેની સેવનાથી શ્રમિત થઈ
ગયેલી તે ઉદાસીનતા દેખાડવા લાગી; તેથી લક્ષ્મી સ્વભાવથીજ
ચપળ છે તે કોઈનો પણ પક્ષ કરતી નથી. જ્યાં સુધી પૂર્વે કરેલ
પુણ્યનો બંધ હોય ત્યાં સુધીજ તે ટકે છે, પછી ટકતી નથી. જિને-
શ્વર ભગવંતના સિદ્ધાંતના તત્ત્વો જેણે સાંભળ્યા નથી, તેના મનુ-

બ્યોને લક્ષ્મી અનેક પ્રકારનાં સંકટમાં પાડે છે; જેવી રીતે સુચિ-
વોદાદિક ત્રણે જીવો સંસારચ્છવીમાં પડ્યા તથા દુઃખના સમુદ્ર-
પ સંસારમાં રવડ્યા અને ભટક્યા. સર્વે સંસારી જીવો પ્રત્યેક
ક્ષણે લક્ષ્મીને માટે દોડાદોડી કરે છે. ‘આજ, કાલ, પરમદિવસ
મળશે’ તે પ્રમાણે આશાસ્પી પાસથી જકડાયેલા મનુષ્યો લક્ષ્મી-
નો આગ્રહ છોડતા નથી, અને લક્ષ્મી તો પુણ્ય કરેલ હોય તે પુ-
રૂષ વિના બીજ કોઈનો સંગ કરતી નથી; જેવી રીતે વેશ્યા ધનિક
વિના અન્યને ઇચ્છતી નથી, તેવીજ રીતે લક્ષ્મીનું પણ છે. આ
ચારે પુરૂષોમાં ભોગદેવજ વખાણવા લાયક છે, કે જેણે ઇચ્છાનુ-
સાર ત્યાગ, ભોગ, વિલાસાદિકથી લક્ષ્મીનું રૂળ લીધું—દહાવે
લીધો, અને પુણ્યના બળથી મળેલી લક્ષ્મી વિધમાન હતી તો પણ
તૃણની માફક તેને તણ દીધી. જે લક્ષ્મીએ સર્વને છેતર્યા, તે લ-
ક્ષ્મીને તેણે છેતરી, તેથી તે પ્રશંસનીય છે.

હે ફરલકુમાર ! જે ધન હોય છતાં પણ તેનો નાશ થઈ જશે
તેવા લયથી તેને ભોગવતો નથી, આપતો નથી, ઉચિત સ્થા-
ને ખર્ચતો નથી, બીજ કોઈના ઉપકાર માટે અથવા ખ્યાતિના
કાર્ય માટે પણ જે ખર્ચ કરતો નથી, તેને સંચયશીલની જેવી સ્થિ-
તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભવે ભવમાં દારિદ્રાદિ દુઃખથી દુઃખિત થઈને
તે ભટકે છે—રખડે છે. જે કોઈ આ લોકમાં સંચયશીલ જેવા દાન
તથા ભોગાદિકથી રહિત—તેનાથી પરાક્રમુખ રહે છે, તેઓ હાથી-
ના કાનની જેવી ચપળ લક્ષ્મીવડે છેતરાય છે, અને ચાર ગતિના
ફેરામાં પડીને દુઃખને અનુભવે છે. વળી જે સત્પુરૂષો લક્ષ્મી પ્રાપ્તિને
અનુરૂળ દાન તથા ભોગ કરે છે, અને પોતાના સુખની અપેક્ષા
વગર જે પરોપકાર કરે છે, તેઓ ઉદયવંત પુરૂષોની ગણનામાં
આ લોકમાં ગણાય છે, તથા માન, પ્રતિષ્ઠા, આખર અને મહત્વને

તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે અને પરલોકમાં મહાદુક દેવપણે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને પછી થોડા વખતમાંજ સંસારનો અંત કરી મોક્ષમાર્ગ સાધ્ય કરે છે. આ જગતમાં આવા પુરૂષો વિરલ હોય છે—થોડા હોય છે, કે જેઓ ભોગદેવની જેમ ચપળ—ચંચળ ગતિવાળી લક્ષ્મીથી પણ છેતરાતા નથી. જેઓ ભાગ, ભોગ, વિકાસ તથા ઉપકારોવડે લક્ષ્મીનો રસ ચાખીને પછી તે નિર્માલ્ય છે તેમ ગણી તેને ત્યજી દે છે, તેઓના ગુણો દીર્ઘ કાળ પર્યંત ગત્રાયા કરે છે. તેથી હે ઠેરલકુમાર ! જ્યાં સુધી અનર્થમાં તત્પર એવી લક્ષ્મી પોતાને છોડે નહિ, ત્યાં સુધીમાં જેઓ તેને છોડી દે છે તેઓ મહત્વતા પામે છે; પણ જેઓને લક્ષ્મી છોડી દે છે, તે પુરૂષો આ લોકમાં લઘુતા પામે છે, કે જે વર્ણવવી પણ મુશ્કેલ છે. તેથી જો નિરાબાધ સુખની ઇચ્છા હોય તો સર્વ અનર્થના મૂળભૂત રાજ્યાદિક પરભાવવાળી વસ્તુ ઉપરની મૂર્છા ત્યજી દહને સંયમમાર્ગમાં પ્રીતિ કર.”

આ પ્રમાણેની કેવળી ભગવંતની દેશના સાંભળીને તરતમાં રાજ્ય ત્યજવાને અશક્ત હોવાથી આત્માને સંયમમાં રાખવા માટે તેણે શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. પછી અરિહંત ભગવંતને નમસ્કાર કરીને ઠેરલકુમાર ઘેર ગયો. અને ઘણા કાળ સુધી સમ્યક્ત્વ સંહિત શ્રાવકધર્મને કસોટીએ કરીને સંયમ લેવાને તે ઉજમાળ થયો. એકદા પાછલી રાત્રિએ ધર્મજગરણ કરતાં તે ચિંતવવા લાગ્યો કે—“પ્રથમ તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે ઉપદેશદ્વારા મને જાગૃત કર્યો હતો, પણ સંયમ લેવાને અશક્ત એવા મેં તે સમયે ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો; તે વ્રતો યથાશક્તિ મેં આજ સુધી પાળ્યા, ઇન્દ્રિયસુખ પણ ઈચ્છાનુસાર ભોગવ્યું, હવે કોઈ જાતની ન્યૂનતા રહી નથી. હવે જો મારા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો ઉદય વર્તેલો હોય

તો ગામ, આકર, નગર, ક્ષેત્ર, કર્ણટ, મંડપ, દ્રોણમુખ વિગે-
રેમાં વિચરતા જગતના ચક્ષુ એવા શ્રી જિનેન્દ્ર અહીં પધારે,
એટલે હું પૂર્ણ મનોરથવાળો થાઉં અને મહાલકિતવડે શ્રી જિને-
શ્વરને નમસ્કાર કરીને સંયમની પ્રાર્થના કરું. તે કંઈનાના ભંડાર
મને સઘ સંયમ આપશે. પછી સંયમ પ્રાપ્ત થવાથી એવા ઉદ્ધા-
સથી હું સંયમની આરાધના કરીશ કે જેથી ફરીથી ભવસંક-
ટમાં પડવું પડશે નહિ. ”

આ પ્રમાણેની ભાવના ભાવતાં પ્રભાતકાળ થયો; ત્યારે શ-
યનમાંથી ઉઠીને પ્રભાતનાં કૃત્યો કરી તે રાજસભામાં આવી.
તેવામાં પૂર્વદિશાના ઉદ્યાનપાલકે આવીને વધામણી આપી કે—
“સ્વામિન્ ! સર્વે સુર, અસુર, મનુષ્ય, ખેચરાદિકના સમૂહે જેમ-
ના ચરણકમળ સેવ્યા છે તેવા શ્રીમત્ તીર્થ”કર લગવંતે પોતાના
ચરણકમળવડે પૂર્વ દિશાનું ઉદ્યાન અલંકૃત કર્યું છે, દેવતાઓએ
કરેલ ત્રિગડાની શોભાવડે, અશોક વૃક્ષની શોભાવડે તથા ભામંડલની
શોભાવડે ઉપમા રહિત એવા તે પ્રભુ નવણુંવી શકાય તેવી આ-
શ્ચર્યકારી ઋદ્ધિ સહિત વિરાજે છે. તેનું વર્ણન કરવાને કોઈ સ-
મર્થ નથી, સમવસરણના મધ્યમાં સિંહાસન ઉપર ખીરાજી તી-
ર્થ”કર લગવંત અમૃત સમાન દેશના આપે છે, કે જેના શ્રવણ
માનથીજ જે સુખ અનુભવાય છે, તેવું સુખ ભૂતકાળ અથવા
ભવિષ્યકાળમાં મળે તેમ નથી.”

આ પ્રમાણેનાં ઉદ્યાનપાળકનાં વચનો સાંભળીને સૂર્યોદય
થવાથી ચક્રવાકની જેમ હર્ષિત થઈને જન્મ પર્યંત ચાલે તેટલું
તેને પ્રીતિદાન આપીને સ્વચિંતિત મનોરથ તરતમાંજ સંકળ
થશે, તેમ ધારી આત્માને ધન્ય માનતો રોમાંચિતયુક્ત સર્વ ઋદ્ધિ

સહિત તે જિનેશ્વરને વાંદવા આહ્વાયો. જિનેશ્વરના દર્શન થતાંજ દશ^૧ અભિગમ સાચવીને તેણે જિનેશ્વરને વાંધા. પછી

અઘાઽભવત્ સફલતા નયનદ્વયસ્ય, દેવ ! ત્વદિયચરણામ્બુજવીક્ષણેન ।
અથ ત્રિલોકતિલક મતિભાસતે મે, સંસારવારિધિરયં ત્રુલુકપ્રમાણઃ ॥

‘ હે દેવ ! તમારા ચરણકમળ દેખીને આજે મારી બંને આંખો સફળ થઈ અને મને હે ત્રિલોકતિલક ! આ સંસારસમુદ્ર એક ખાળોચિયા જટલોજ છે તેમ હવે લાગે છે. ’

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને યથાયિત સ્થાને તે બેઠો, અને અંજલિ જોડીને દેશના સાંભવા લાગ્યો. પ્રભુ પણ મિથ્યાત્વરૂપી ઉચ્ચ સર્પના વિષને ઉતારવામાં નાગદમની ઔષધી જેવી, કામરૂપી દાવાનળને શાંત કરવામાં મેઘવૃષ્ટિ જેવી, અનાદિ કાળનો ભવભય નિવારનારી અને સહજનંદ પ્રકાશનારી ધર્મદેશના આપવા લાગ્યા. રાજાએ પણ અતિ તૃપ્તિને અમૃત પીવા મળે ત્યારે જમ કંઈ સુધી પીએ તેમ કણપુટ ભરી ભરીને દેશનામૃત પીધું, તેથી તેની અનાદિકાળની કષાયની ક્લિષ્ટતા નાશ પામી અને અતિ અદ્ભુત એવો વૈરાગ્યરંગ પ્રગટ થયો. પછી રામ, સંવેગ, નિર્વેદ વિગેરે ગુણોને ઉલ્લસાયમાન કરતો તે રાજા આનંદપૂર્વક ઉઠીને બે હસ્ત જોડી બોલ્યો કે—“ પ્રભો ! પ્રથમ આપે મહાનંદપુર પામવામાં અશ્વની ગતિ તુલ્ય શ્રાવકધર્મ અહણ કરાવ્યો છે, હવે આપની કૃપાથી સંસાર ઉપર મને વૈરાગ્ય આવ્યો છે, તેથી પવનની ગતિવાળા ચારિત્રરૂપી પ્રવહણમાં આરૂઢ થઈને હું સુક્તિપૂરીએ જવાને ઇચ્છું છું, તેથી દયા કરીને મને સંયમ આપો. ” તે સાંભળી પ્રભુ બોલ્યા કે—“ જમ સુખ ઉપજે તેમ તથા આત્માનું હિત થાય તેમ કરો. ” પછી રાજા જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને ઘેર ગયો.

અને પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને રાજ્ય આપીને અને બીજી બધી રાજ્ય-વ્યવસ્થા કરીને, મોટા આડંબરપૂર્વક શ્રીજિનેશ્વર પાસે આવી તેમના ચરણારવિન્દને નમસ્કાર કરીને બહુ વીર્યોલ્લાસવડે તેમણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું; પછી ગ્રહણા ને આસેવના શિક્ષા ગ્રહણ કરીને નિર્દ્વંષણપણે ચારિત્ર આરાધીને ધનઘાતિ ચારે કર્મોના નાશ થતાં તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને અનેક લગ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરી અંતે અનશન સ્વીકારી સમસ્ત કર્મભળ દૂર કરીને તે કેરલ-રાજર્ષિ મોક્ષનગરીએ પધાર્યા.

ઘતિ દાનાદિ ત્રિવર્ગ સાધવામાં અગ્રેસર

કેરલ કુમાર, ભોગદેવ અને ધનદત્તની કથા.

આચાર્ય મહારાજ ધનસારાદિક સમક્ષ આ લાંબી કથા વર્ણવીને ઉપદેશ આપતાં કહેવા લાગ્યા કે—“હે લગ્ય જીવો ! પુણ્યથીજ બંધાઈને રહેનારી, સંસાર અટવીમાં રખડાવવામાં કુશળ, ભવરૂપી સમુદ્રમાં ડુબવામાટે શિક્ષા સમાન, અધિક તૃષ્ણા વધારવામાંજ એકતાન થયેલી, રાજ ચોર અગ્નિ તથા જળાદિકતા ભયથી ભરેલી, અઢારે પાપસ્થાનક સેવરાવનારી, મહા આરંભ તથા દંભ વિગેરે કરાવનારી, અવિરતિરૂપ દોષોની તો એક ખાણુ તુલ્ય, દુર્જનની જેવાં ચરિત્ર તથા સ્વભાવ દર્શાવનારી અને બહુ કલેશથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી, તેમજ ગૂઢ રીતે આત્માનો ઘાત કરનારી લક્ષ્મી પામીને ઠોણ બુદ્ધિશાળી માણસ હર્ષ પામે ? કારણકે જીવો ઘણા પાપોવડે પરદેશ ગમન કરીને તથા ક્ષુધા તૃષ્ણા સહીને, પર-સેવા કરીને, ઘણા કલેશો સહીને, અને ધર્મ અધર્મની વિચારણામાં મૂઠ બનીને લક્ષ્મીને મેળવવામાં ઉઘમી રહે છે, પરંતુ જે પૂર્વે કરેલા પુણ્યનો ઉદય હોય તોજ તે મળે છે, નહિ તો તો ઉલટા મન, વચન, કાયાવડે બહુ ખેદ માત્રજ તે મેળવે છે, કદાચિત્

પૂર્વ પુણ્યના ઉદયની સહાયવડે લક્ષ્મી મળે છે, તો પણ તેના સંરક્ષણાદિક માટે રૌદ્રધ્યાનમાં પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે, તેનાથી નર-કના અંધારા કુવામાં પડવાનોજ સમય આવે છે. આ પ્રમાણે પ્રાણી આ સંસારી કુટુંબના પોષણની ચિંતાથી ઘણું ધન મેળવવાનો પ્રયાસ કરી અંતે મરીને અધોગતિમાં ઉપજે છે; અને સારપછી પુણ્યહીન એવા પુત્રાદિકના હાથમાંથી આચિંતા કોઈ શત્રુઓ લક્ષ્મી લઈ લે છે, અને એ લક્ષ્મીવડે તે જ પાપ કર્મો આચરે છે તેનું પાપને આલોચ્યાવગર પરલવમાં ગયેલા જીવને કડવું દ્વંડ મળે છે, તેથી આલોક અને પરલોકમાં લક્ષ્મી-ધન સમૃદ્ધિ દુઃખનાજ કારણભૂત છે, તે મળે તેમાં કોણ આનંદ પામે ? જો સદ્ગુરનાં વચનથી સાતે ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મીને વાપરે, તો તે સંસ્કારિત કરેલા વિષની માફક સદ્ગ, ઈચ્છિત અને હિતકારી કર્મ-બંધ કરાવનાર થાય છે. જેવી રીતે ૩૫૦ જળમાં ડુબે છે તે ૩૫૦ પાત્ર જળમાં તરે છે, તેવી રીતે લક્ષ્મી પણ પાત્ર પ્રમાણે પહોળી કરીને ખર્ચી હોય તો તે સંસારસમુદ્ર તરવામાં નાવ સમાન થાય છે. લક્ષ્મી દાનાદિકમાં ખર્ચવાથી ઉપકાર અને પુણ્યના નિમિત્તભૂત થાય છે એવી જિનેશ્વરની આજ્ઞા છે. નિતરાગની સેવા કરતાં પણ વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન કરવું તે વધારે શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે સેવાનું દ્વંડ સ્વર્ગ છે, અને આજ્ઞાપાલનનું દ્વંડ તો અવશ્ય મુક્તિજ છે; તેથી જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર દાનાદિક ધર્મના પાલનમાં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો, તે આ સર્વ વાતનું રહસ્ય-હાર્દ-ગૂઢાર્થ છે. ”

આમ કહીને મુનિ મહારાજ અટક્યા, એટલે ધનસાર શ્રેષ્ઠી મસ્તક ઉપર અંજલિજોડીને હૃદયમાં રહેલા અનેક સંશયો પૂછવા લાગ્યા, અને બોલ્યા કે—“ભગવન્ ! કયા કર્મથી મારો આ પુત્ર

ધન્યકુમાર અદ્ભુત એવી આ સર્વ સંપદાનું એકસ્થાન થયો ? વળી મારા ધનદત્તાદિક ત્રણે પુત્રો વિદ્વાન્ છતાં પણ અને વારંવાર સંપદા પામ્યા છતાં પણ નિર્ધન કેમ થઈ ગયા ? ધન્યકુમારની સાથે તેમને સંયોગવિયોગ કેમ થયો ? વળી લોહને આસ્ર સાથે સંયોગ વિયોગ થાય તેમ કર્મપ્રમાણે તેઓને લક્ષ્મી કેમ મળી અને કેમ તેનો નાશ થઈ ગયો ? સતીઓમાં નામ ગણાવે તેવી આ શાલિભદ્રની બહેનને શીત, આતપ વિગેરે વેદના કેમ સહેવી પડી ? વળી તેને માથે માઠી કેમ વહેવી પડી ?” આ પ્રમાણે ધનસારે પ્રશ્નો પૂછ્યા, એટલે સૂરિમહારાજ શુદ્ધ વાણીવડે બોલ્યાકે-“અરે ભદ્ર ! કર્મની ગતિ વિચિત્ર અને અનિર્વચનીય છે ! કર્મથી શું શું નથી થતું ? જીવોની ગતિ, કર્મની પરિણતિ, પુદ્ગલ પર્યાયોનો આવિર્ભાવ તથા તિરોભાવ વિગેરે જિનેશ્વર અને જિનેશ્વરના આગમ વગર કોણ જાણવાને સમર્થ છે ? હવે હું તેઓનાં પૂર્વ ભવનું વર્ણન કહું છું તે ધ્યાન દઇને સાંભળો:-

ધન્યકુમારાદિકના પૂર્વ ભવની કથા.

“આ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં કોઇ વિશ્વના દારિદ્રથીજ ઘડાયેલી હોય તેવી એક અતિ દુઃખી ડોશી રહેતી હતી. તે પારકા ઘરમાં ખાંડવું, દળવું, લીંપવું, પાણી ભરવું વિગેરે કાર્યો કરીને અતિદુઃખથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતી હતી. આ ડોશીને નિર્મળ આશયવાળો, વિનથી, ન્યાયવાંત, દાનદેવાની શ્રિવાળો એક પુત્ર હતો, તે લોકોનાં વાછરડાઓને ચારીને આજીવિકા ચલાવતો હતો. આ પ્રમાણે અતિકષ્ટથી તેઓ બંને નિર્વાહ કરતા હતા. એકદા કોઇ પર્વને દિવસે વાછરડાને ચારીને તે બાળક ઘેર પાછો આવતો હતો, તે વખતે કેટલાક ઘરમાં ખીરનું ભોજન બનાવેલું તે નાના બાળકો ખાતા હતા અને સ્પર્ધા કરતા હતા. એવું

તેણે દીઠું. તેનાજ આંગણા પાસે રહેનાર એક બાળકને ખીર ખાતો દેખીને આ બાળકની દાઢ ગળવા લાગી—મોઢામાંથી પાણી છુટવા લાગ્યું. પછી પોતપોતાના ઘેરથી બહાર નીકળેલા બાળકો પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા કે—‘અરે ભાઈ ! તે શું ખાધું ?’ તેણે કહ્યું—‘ખીર ખાધી.’ બીજે બોલ્યો—‘આજે અમુક પર્વનો દિવસ છે, તેથી ખીરજ ખાવી જોઈએ.’ ત્યાર પછી વળી એક જણાએ તે ડોશીના બાળકને પૂછ્યું કે—‘તે શું ખાધું ?’ તેણે કહ્યું કે—‘ધેંશ વિગેરે મને મારી માએ જે આપ્યું તે ખાધું.’ ત્યારે તે બધા બાળકો હસતા હસતા કહેવા લાગ્યા કે—‘આજે ખીર વિના કેમ ચાલે ?’ તે વૃદ્ધનો પુત્ર બોલ્યો કે—‘મને તો મારી માએ જે દીધું તે ખાધું.’ ત્યારે એક બોલ્યો કે—‘તારી મા પાસે જ અને તેને કહે કે આજે પર્વનો દિવસ છે, તેથી મને ખીરનું ભોજન કરાવો.’ આ પ્રમાણે તે બાળકોની વાત સાંભળીને ખીર ખાવાની ઇચ્છા થવાથી તે બાળક ઘેર ગયો અને માને કહ્યું કે—‘અરે પૂતવ-તસલ માતા ! ધી તથા ખાંડ વિગેરે સહિત ખીરનું ભોજન આજે મને તું આપ.’ માતાએ કહ્યું કે—‘અરે વત્સ ! નિર્ધનને ખીર ક્યાંથી મળે ?’ બાળક બોલ્યો કે—‘ગમે તેમ કરીને પણ આજે તો જરૂર દે.’ આ પ્રમાણેનાં બાળકનાં વચન સાંભળીને તે ડોશી વિચારવા લાગી કે—‘બાળકને સાચા ખોટાનું જ્ઞાન હોતું નથી.’ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

બાલકો દુર્જનચૌરો, વૈદ્યો વિપ્રશ્ચ પુત્રિકા ।

અર્થાન્નૃપોઽતિથિવેશ્યા, ન વિદુઃ સદસદ્શામ્ ॥ ૧ ॥

‘બાળક, દુર્જન, ચૌર, વૈદ્ય, વિપ્ર, પુત્રી, ભીખારી, રાજા, અતિથિ અને વેશ્યા આ—દશ જણાઓ પારખી સારી નહારી દશાને

સ્થિતિને સમજતા નથી—જાણતા નથી—વિચારતા નથી.’

અરે પુત્ર ! આપણા ઘરમાં તો પેટ પૂરું ભરાય તેટલું ભોજન મળે તો તે ખીરજ છે. નિર્ધનતાનું વાંછિત ક્યાંથી સફળ થાય ?” બાળકે કહ્યું કે—“આજે પર્વને દિવસે ખીર વિના ખીઝુ કાંઈ ખાવાનું હોયજ નહિ, તેથી ગમે તેમ કરીને ખીર દે.” વૃદ્ધાએ વિચાર્યું કે—“અહો ! આજે મારા મોટા પાપનો ઉદય થયો છે, આ બાળકે કોઈ દિવસ કાંઈ પણ ચીજ હઠથી માગતો નથી, તેને જે હું આપું છું તેજ ખાઈને જાય છે. આજે કોઈ સ્થળે દેખીને અથવા સાંભળીને તેને તેવી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે, તેથી મારી પાસે આવીને માગણી કરે છે, પરંતુ હું કેવી નિર્માળીમાં પણ શેખરતુલ્ય છું કે હું આંધળીની એક લાકડીની જેવા આ બાળકની ક્ષીર માત્રના ભોજનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને પણ સમર્થ નથી; ધિક્કાર છે મારા અવતારને ! !” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાંકની જમ પુત્રની સામું બેઠને તે શેવા લાગી, કારણ કે અબળા અને બાળકોને ઇચ્છા પૂર્ણ ન થાય ત્યારે રૂદ્ધ કરવું તેજ તેનું બળ છે. માતાને રોતી બેઠને બાળક પણ શેવા લાગ્યો. તે બંનેને રોતાં સાંભળીને પાડોશીઓ ત્યાં આવ્યા. તેઓએ પૂછ્યું કે—“તમે બંને કેમ રૂઓ છો ? તમારું દુઃખ શું છે તે કહો, જે તે દૂર થાય તેવું હશે તો અમે તમારું દુઃખ જરૂર દૂર નાખશું.” ત્યારે તે વૃદ્ધ ડોશી પોતાનું દુઃખ કહીને બોલી કે—“ભાગ્યવંતી બહેનો ! નિર્માળીઓની ઇચ્છા અપૂર્ણ રહે ત્યારે શેવું તેજ તેઓનું અવલંબન છે.” આ પ્રમાણેનાં તે વૃદ્ધાનાં વચનો સાંભળીને તેના દુઃખથી દુઃખી થતાં તેઓ બોલ્યા કે—“ડોશી ! તમારા પુત્રને ક્ષીર માત્ર બેતી હોય તો તેની અપ્રાપ્તિના દુઃખથી તમે શેશો નહી, તે તો અમારાથી સાધી શકાય તેવું કાર્ય છે.” પછી તેમાંથી એક બોલી કે—

હું મારે ઘેર છે, તારે જોઈએ તેટલું લઈએ. ” બીજી બોલી—
 “નિર્મળ અખંડ એવા શાલીના ચોખા મારે ઘેર છે, તે હું આપીશ,
 તે લઈ બાળકની ઇચ્છા પૂર્ણ કર. ” ત્રીજી બોલી કે—“અતિ
 ચોખી ગંગા નદીના કિનારાની રેતી જેવી ખાંડ હું આપીશ,
 તે લે. ” ચોથી બોલી કે—“ આજેજ લાવેલું સ્વસ્થ ધી મારે ઘેર
 તૈયાર છે, તે હું આપીશ, તે લઈને આ બાળકની ઇચ્છા પૂર્ણ
 કર. ” આ પ્રમાણેનાં તેમનાં વચન સાંભળીને પ્રસન્ન થયેલી તે
 ડોસી બોલી કે—“ અરે ભાગ્યવંતીઓ ! કલ્પવૃક્ષતુલ્ય તમારી
 મારા ઉપર કૃપા થઈ તેથી મારો મનોરથ સફળ થયો એમ હું
 માનું છું. ” તેઓએ કહ્યું કે—“ હવે બધી સામગ્રી લઈ જાઓ
 અને તાઢીદે ખીર બનાવીને આ બાળકની ઇચ્છા પૂરી કરો કે જેથી
 તે બાળકનું મન પ્રસન્ન થાય. ”

પછી તે વૃદ્ધ ડોસી તેઓ પાસેથી દુધ વિગેરે સામગ્રી લઈ
 આવી અને ઘૃત-ખાંડ-તાંદુલ વિગેરે એકઠાં કરીને તેણે ખીર
 બનાવી. ‘પુત્રનું હિત એવામાં વત્સલ એવી માતા બાળકની ઇચ્છા
 પૂર્ણ કરવામાં વિલંબ કરતી નથી.’ પછી બાળકને બોલાવીને
 ભોજન કરવા માટે તેને બેસાડ્યો અને ખીરથી થાળી ભરી
 દઈને બાળકની આગળ મૂક્યો. બાળક પણ તે ક્ષીર બહુ ગરમ છે
 તેમ જાણીને હાથ વતી વાચરો નાખીને તેને ઠંડી કરવા લાગ્યો.
 માએ વિચાર્યું કે—“ આ મારો પુત્ર ઉજ્જવલ એવી ક્ષીર ખાય છે,
 તેથી મારો દૃષ્ટિદોષ તેને લાગો નહિ. ” એમ વિચારીને સ્નેહથી
 પાંદોશીને ઘેર ચાલી ગઈ. બાળક જ્યારે તે ધૂમાડા નીકળતી
 ખરમ ખીરને શીતળ કરતો હતો તેટલામાં તેના ઘરની પડખે થઈને
 એક માસકપણનું પારણું કરવાની ઇચ્છાવાળા મહા ગુણના
 સમુદ્ર મુનિ લિસામાટે નીકળ્યા. બાળકે તેને ઘર પાસે થઈને

જતા જોયા. મુનિના દર્શન થતાંજ તે બાળકને દાન આપવાની રૂચિ ઉત્પન્ન થઈ, તેથી તે વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! આજે સમસ્ત પાપ તથા સંતાપનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા આ મહામુનિ મારા ઘરના આંગણાની નજીક થઈને નીકળ્યા છે. જે મારા ભાગ્ય જગ્યા હોય તો મારા આમંત્રણ વડે તેઓ ગ્વહી પધારે. સેંકડો વાર વિનંતિ કર્યા છતાં અને ભિક્ષા માટે અનેક શ્રેષ્ઠીઓ આમંત્રે છે તે છતાં સાધુઓ તેમને ઘેર જતા નથી; જનાં ભાગ્યનો ઉદય થયો હોય તેમને ઘેરજ તેઓ જાય છે. મારા આમંત્રણથી જે માઈ ઘર પવિત્ર કરે તો તો બહુ ઉત્તમ થાય. જે મારા ભાગ્ય-વડે કોઈ રીતે તેઓ અત્રે પધારે તો ધન્ય પુરુષોમાં પણ હું વિશેષ ધન્ય થાઉં.”

આ પ્રમાણે બાળકપણામાં વર્તતા એવા તે બાળકનો કુદરતી રીતેજ બહુમાનપૂર્વક દાન દેવાનો ભાવ ઉદ્ભવવા માન થયો. પછી હર્ષપૂર્વક તે મુનિની સન્મુખ જઈને અતિ ભક્તિથી તેમને અંજળી જોડીને તે વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—“હે રવામિન ! મારા ઘરમાં શુદ્ધ અને નિર્દોષ આહાર છે, તેથી કૃપા કરીને આપના ચરણ કરવા વડે માઈ ગૃહાંગણ પવિત્ર કરો.” આ પ્રમાણે તે બાળકની અતિશય દાનભક્તિ જોઈને મુનિમહારાજે તેની વિનંતિ સ્વીકારી. પછી તે બાળક મુનિમહારાજને પોતાને ઘરે લઈ ગયો, અને બહુ આનંદ તથા ભક્તિ વડે તે ખીરની ભરેલી થાળી ઉપાડીને મુનિએ ધરેલા પાત્રમાં એક ધારાથી બધી ખીર વહોરાવી દીધી. પછી મુનિ પાછા વળ્યા એટલે આઠ પગલા મુનિની પછવાડે જઈને, ફરીથી તે મુનિને નમસ્કાર કરી તે અધિક સત્ત્વવંત બાળક પોતાના આત્માને કૃતકૃત્ય માનતો પાછો ફર્યો. પછી આનંદના સમૂહથી ઉભરાઈ જતા અંકુરણવાળા

તે બાળકની દાનના આનંદથી ક્રુધા-તૃષ્ણા નાશ પામી ગઈ, એટલે તે ઘરમાં આવી થાળીના કાંઠા ઉપર ચોટેલી ખીર ચાટવા લાગ્યો, અને આપેલ દાનની તે બાળક અનુમોદના કરવા લાગ્યો. 'અહો ! આજે બહુ સાડું થયું', આજે મારા મહાન્ ભાગ્યનો ઉદય થયો, નહિંતો મારી જેવા રંકને ઘેર મુનિને દેવા યોગ્ય ઉત્તમ ખીર ક્યાંથી હોય ? વળી ખરેખર સમયે મુનિનું આગમન ક્યાંથી હોય ? કદાચ આ તરફ પધારે તોપણ આવા મહાન્ શ્રેષ્ઠીઓને છોડીને મારે ઘેર તેઓ ક્યાંથી પધારે ? વળી મારા બાળકના નિમત્રણ માત્રથીજ મારી વિનંતિ સ્વીકારીને તેઓ પધાર્યા; આવું અસંભવનીય ક્યાંથી બને ? ખરેખર ! આજે કોઈ મારા મહા પુણ્યનો ઉદય થયો કે જેથી વાદળાં વગર વૃષ્ટિ થઈ.'

આ પ્રમાણે વારંવાર અનુમોદન કરતાં તેણે મુનિદાનથી થયેલું પુણ્ય અનંતગણું વધાર્યું. પછી અત્યંત પ્રમોદથી પાસે ખડેલી થાળી તે ચાટતો હતો, તેવામાં પાડોશીને ઘેર ગયેલી તેની માતા આવી. તે થાળીને ચાટતા બાળકને જોઈને વિચારવા લાગી કે—“ અહો ! મારો બાળક એક થાળી ભરીને ખીર ખાઈ ગયો, તો પણ હજી સુધી તેને તૃપ્તિ થઈ નહિ. હમેશાં મારો પુત્ર ચાટેલી ભુખ સહન કરતો હશે ? ” આ પ્રમાણે તેને ભુખ્યા બાળીને ફરીથી તેણે ખીર પીરસી, પરંતુ તે બાળક તો ભોજન કરતાં જ દાન અપાયું હતું તેનેજ બહુ માનવા લાગ્યો. જેવી રીતે ધનત્રંત પુરૂષ વ્યાપારમાં રોકાયેલ મુંડી કરતાં વ્યાજે મૂકેલ ધનને વધારે માને છે તેમ તે દાનને અધિક માનવા લાગ્યો. તે બાળકે અતિ બહુમાનપૂર્વક આપેલ દાન અને તેની અનુમોદનાથી મોક્ષનગરમાં જવા યોગ્ય તીવ્ર રસવાણું અને ભોગ-ફળ આપનારું કર્મ બાંધ્યું. તે બાળકને અતિ માદક આહાર

જમવાથી તે રાત્રેજ અજીર્ણ થયું; અજીર્ણના દોષથી તેને તે રાત્રેજ વિસૂચિકા ઉત્પન્ન થઈ; તે વિસૂચિકાની પીડાથી મુનિદાનને સંભારતો તે બાળક મૃત્યુ પામીને આ તારો પુત્ર ધન્યકુમાર થયો છે. મુનિદાનના પ્રભાવવડે તે યથા, માહાત્મ્ય તથા અદ્ભુત સંપદાનું ક્રીડાસ્થાન થયો છે. કહ્યું છે કે—“ સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલ ધાન્ય તો શતગણું થાય છે, પણ પાત્રમાં વાવેલું બીજ તો વડના બીજથી વડવૃક્ષની જેમ અનંતગણું થાય છે. ”

“હવે ધન્યકુમારના ત્રણે બંધુઓએ કરેલા કર્મના પરિણામની વિચિત્રતા દેખાડનારો તેમના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત સાંભળો. ” કેવળીનું તે વચન સાંભળીને ન વર્ણવી શકાય તેવી વિચિત્રતાવાળા કર્મવિપાકથી ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી ધનસાર વિગેરે ‘તહત્તિ’ કહીને બન્ને હાથ જોડી કેવળી ભગવંતનું કથન સાંભળવા લાગ્યા. શુરૂએ કહ્યું કે—“ એક સુઆમ નામના ગામમાં પડખે પડખે જંગ્મોનાં ઘરો આવેલાં છે તેવા સંપત્તિરહિત થઈ ગયેલા ત્રણ કુળપુત્રો રહેતા હતા, કે જંગ્મો પરસ્પરના મિત્રો હતા. તે ત્રણે ધનના અભાવથી અને અન્ય વ્યાપારાદિકમાં કંઈ લાભ નહિ મળવાથી વગડામાં જઈને ત્યાંથી કાષ્ટના ભાર લાવી આજીવિકા ચલાવતા હતા. એક દિવસે ત્રણે જણા કાષ્ટ લાવવાને માટે પોતપોતાને ઘેરથી ભાતું લઈને કાંબળ ઓઢી વગડામાં ગયા. તે વખત ત્રીજ પહોરનો આરંભ થયો ત્યારે શ્રીષ્ઠ ઋતુ ચાલતી હોવાથી ઘણો સખ્ત તાપ પડતો હતો, તેથી ભૂમિ તપી ગઈ હતી અને ઉચ્ચ કિરણોથી લોકો આકુળબ્યાકુળ થઈ જતા હતા. તે વખતે કોઈ મહાનુભાવ ક્ષમાના સાગર એવા ક્ષમાસાગર નામના મુનિ સંસારતાપનું નિવારણ કરવા કરેલા માસકષ્ણનું પારણું કરવા માટે કોઈ પણ ગામમાં જવા સાડ તે વનને રસ્તે થઈને નીકળ્યા.

તાપથી શોષિત થઇ ગયેલા અંગોપાંગવાળા, માત્ર હાડકા અને આમડીજ ખાટી રહી છે તેવા અને ધર્મસ્વરૂપ એવા તે મુનિને દેખીને નટના વૈરાગ્યની જન્મ તે ત્રણેને દાન આપવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઇ. તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—“અહો ! આ મુનિ દૂરના વનમાંથી આવે છે. આવા સખ્ત તડકામાં મધ્યાન્હ સમયે રેતી ખધી તપી ગઇ છે તેવે વખતે અતિ દૂર ગામમાં તેઓ કેવી રીતે જશે ? ત્યાં પણ ઘેર ઘેર ભમતાં જે નિર્દોષણ આહાર મળશે તો તે ગ્રહણ કરશે, નહિ તો ગ્રહણ કરશે નહિ; તેથી આપણી પાસે જ ભાતું છે તે જે તેમને આપીએ તો બહુ ઉત્તમ થાય.” આ પ્રમાણે વિચારીને વિનયપૂર્વક મુનિને બોલાવી તે સર્વ ભાતું તેઓએ મુનિને વહોરાવ્યું. મુનિએ પણ શુદ્ધ આહાર જાણીને તે ગ્રહણ કર્યું અને ‘ધર્મલાભ’રૂપી આશીષ આપીને સ્વસ્થાને આદ્યા ગયા.

હવે તે ત્રણેતું સાંજ સુધી કાષ્ટ લેવાના શ્રમથી સવારે ખાધેલું ખધું પચી ગયું, અને બહુ ભારે ક્ષુધાની વેદના થઇ. એટલે તેઓ પરસ્પર પૂછવા લાગ્યા કે—“અરે ભાઈ ! કાંઈ ખાવાનું રહ્યું છે કે નહિ ?” ત્યારે એક બોલ્યો કે—“મુનિને ખધું આપી દીધું છે.” પછી પેટમાં અત્યંત ક્ષુધા લાગેલી હતી છતાં તે સર્વે લાકડાં ઉપાડીને પોતપોતાના ઘર તરફ આદ્યા. ત્યાં પણ નવો આહાર તૈયાર કર્યા વગર શું ખાય ? તેથી તે ત્રણે ક્ષુધાથી અત્યંત આકુળ-વ્યાકુળ થઇને બોલવા લાગ્યા કે—“અહો ! આપણને તો મુનિને આપેલ દાનતું આજે આ ક્ષણ પ્રાપ્ત થયું, કારણ કે આજે હમણાજ મુનિદાનના પ્રભાવથી ક્ષુધાવડે આપણે મરણ પામશું. હવે પછી શું થશે તે તો અમે જાણતા નથી ! હા ! હા ! અમને તો આ સાધુએ નકામા ઠગ્યા (છેતર્યા). તે વખતે ત્રણમાંથી એકને પણ એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન ન થઇ કે જ્યારે પ્રબળ ક્ષુધા લાગશે ત્યારે

આપણે શું ખાશું? આ મુનિ તો હમેશાં તપસ્યા કરવાના સ્વ-
ભાવવાળા—નિત્યના અભ્યાસી હોવાથી એકાદ દિવસ વધારે થયો
હોત તો પણ સુકાઈ જત નહીં. અને અનભ્યાસી—નહિ ટેવા-
યેલા એવા આપણને તો આજે મોઢું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું! હાથે
કરીને પેટ ચોળીને શૂળ ઉભું ક્યું. આપણી જેવા કોણ મૂર્ખ હોય
કે જે ઘર બાળીને તીર્થ કરે? ” આ પ્રમાણે દાન આપ્યા પછી
ચાર વખત સત્ત્વ રહિત એવા તેઓએ પશ્ચાત્તાપ કરવાવડે મુનિદા-
નતું ફળ અદપ કરી નાંખ્યું. હે ધનસાર શ્રેષ્ઠી! તે ત્રણે આયુ સ-
માપ્ત થયે મરણ પામીને તમારા પુત્રો થયા, પણ ધન તથા વૈભ-
વાદિકથી રહિત થયા. દાન આપ્યા પછી પશ્ચાત્તાપાદિ દોષથી
તેઓ દોષિત થયા હતા તેથી અહીં વારંવાર લક્ષ્મી મળી, પણ
પાછા નિર્ધન થઈ ગયા. સર્વ અર્થને સાધનાર દાનધર્મ દૂષિત
થાય તો પણ મૂળથી તેનો નાશ થતો નથી, તેથી ધન્યકુમારની
સાથે તેઓ જોડાયા ત્યારે તેમની લક્ષ્મી સ્થિર થઈ.

જે પાટોશી સ્ત્રીઓએ ધન્યકુમારના પૂર્વભવની માતાને
અખંડ એવા અનુકંપાના અર્ધ્યવસાયથી બાળકતું દુઃખ મટા-
ડવાને માટે દુધ, તાંદુલ, ખાંડ ને ધી વિગેરે આપ્યાં હતાં, તેઓ તે
બાળકને સાધુને દાન આપતો દેખીને મનમાં આનંદ પામી હતી.
અને “અહો! આ બાળકની કેવી દાનશ્રયિ છે? કારણ કે અતિ
મુશ્કેલીથી મળેલી ખીર પણ અખંડ ધારાએ તે મુનિમહારાજને
વહોરાવી દે છે, તેથી આ બાળકને ધન્ય છે.” આ પ્રમાણે અનુ-
મોદના કરી હતી પણ બાળકની માતા પાસે તેઓએ તે વાત કરી
નહોતી, તેઓ ધન્યકુમારની લક્ષ્મીની ભોગવનારી પત્નીઓ થઈ
છે. વળી આગલા ભવમાં વૈભવના ગર્વમાં સુભદ્રાએ પોતાની પ્રિય
સખીને શેષથી કહ્યું હતું કે—“અરે! દાસી! માટી ઉપાડ.” આ

પ્રમાણે આક્રોશ કર્યો હતો, તે કર્મના વિપાકથી તે શાસિભદ્રની બ્રહેન થઈ, છતાં માટી વહન કરવાનું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું. કહ્યું છે કે—‘ભોગવ્યા વગર કર્મ છુટી શકતા નથી.’ અન્ય શાસ્ત્રકારો પણ કહે છે કે—“આ ભવથી એકાણુમા ભવમાં મેં મારી શક્તિથી એક પુરૂષને હણ્યો હતો, તે કર્મના ઉદયથી હે ભિક્ષુઓ ! મારો પગ વીધાણો છે !”

આ પ્રમાણે ગુરૂમહારાજનાં વચનો સાંભળીને વૈરાગ્ય થવાથી કેટલાએક ભવ્ય જીવોએ વેગથી ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું; કેટલાએક ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકાર્યો, કેટલાએક સમક્ષિતનો સ્વીકાર કર્યો, કેટલાએક રાત્રિભોજન, અભક્ષ્યવર્જન, બ્રહ્મચર્યાદિકની આધાર્યો લીધી. આ પ્રમાણે મુનિમહારાજની દેશના અતિ ક્ષણવતી

દ્રઢ મિથ્યાત્વવાસિત મનુષ્યો પાસે ધર્મદેશના વનમાં વિલાપ-તુલ્ય ખાલી જાય છે. કહ્યું છે કે—“જેનો અર્થ સર્વો હોય તેને કહેવું, જે સાંભળીને ધારણ ન કરે અથવા સાંભળેજ નહિ તેને કહેવું, જેનું ચિત્ત ડોળાઈ ગયું હોય તેને કહેવું, અને જેમને ઘણા કુશિષ્યો હોય તેને કહેવું તે વિલાપતુલ્ય છે.” તેથી તેઓને ઉપદેશ આપવો નહિ. નિપુણ શ્રોતાઓનો સંયોગ મળે તો બંનેનું ચિત્ત ઉલ્લસાયમાન થાય છે.

હવે ધનસાર શ્રેષ્ઠી દેશના સાંભળી, કર્મના વિપાકને સમજીને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવ આવવાથી સૂરિમહારાજને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા કે—“હે ગુણના ભંડાર ! સંસારમાં ઘણા ભવબ્રમણથી ઉદ્વિગ્ન થયેલો હું આપને શરણે આવ્યો છું, તેથી મારા ઉપર કૃપા કરીને મને ચારિત્રપી પ્રવહણ આપો, કે જ્યાં તેના ઉપર બેસીને હું સંસારસમુદ્રનો પાર પામું; તેમ થવાથી આપને પણ મહાન યશ મળશે.” મુનિએ કહ્યું કે—

“દેવાનુપ્રિય ! જન્મ સુખ ઉપજે તેમ કરો. ધર્મકૃત્યમાં કાંઈને કાંઈ જાતિનો પ્રતિબંધ નથી.” પછી સર્વ પરિગ્રહને તજી દઈને પોતાની પત્ની સહિત ધનસાર શેઠે તથા તેના ત્રણે પુત્રોએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પ્રિયાઓ સહિત ત્યાં આવેલા ધન્યકુમારે આચાર્ય, માખાપ, બાંધુઓ વિગેરે મુનિઓને નમસ્કાર કરીને દુષ્ટ કર્મને નાશ કરવાનાળો શ્રાદ્ધધર્મ અંગીકાર કર્યો. પછી લક્ષિતથી મુનિઓને વારંવાર નમીને તેઓ પોતાને ઘેર આવ્યા.

હવે ધન્યકુમાર ગુરુએ કહેલ પૂર્વ જન્મના દાનધર્મને સંભારેલો વિશેષ વિશેષ ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યો અને મુનિધર્મ સ્વીકારેલ માતા પિતા તથા તપમાં મગ્ન થયેલા જ્યેષ્ઠ બાંધવોને સ્તવતાં, સ્મરત અને પુણ્યના વિપાકને ભોગવતાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. હે ભવ્ય જીવો ! મુનીશ્વરને આપેલ દાનનું ફળ જુઓ ! જે દાનના પ્રભાવથી ધન્યકુમાર જ્યાં ગયા ત્યાં આગળથીજ મૂકી રાખેલા હોય તેમ અદ્ભુત ભોગવિલાસો તેમને પ્રાપ્ત થયા. વળી નહિ બોલાવેલ છતાં પણ દેવતાઓએ ધન્યકુમારના મોટા ભાઈઓ પાસેથી ધન લઈ લીધું, ધન લઈને જતાં તેમને રોક્યા, શિખામણ આપી, અનુકૂળ કર્યા, અને ન્યાયમાર્ગે પ્રવર્તાવ્યા. તેથી આ લોક અને પરલોકમાં સુખ ઇચ્છતા મનુષ્યોએ જિનેશ્વરોના કહેલા દાનધર્મના આરાધનમાં ઉદ્યમ કરવો, કે જેથી સકળ અર્થની સિદ્ધિ થાય.

ઇતિ શ્રી જિનકીર્તિ સૂરિના રચેલા પદ્યબંધ શ્રી દાનકલ્પદ્રુમ ઉપરથી રચેલા ગદ્યબંધ શ્રી ધન્યચરિત્રના અષ્ટમ પાલેવનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

નવમ પલ્લવ.

કદા રાજગ્રહી નગરીમાં નેપાળ દેશથી કુટલાક વ્યા-
પારીઓ નેપાળ દેશમાં બનેલી એક એક લક્ષ સોના-
મહોરોની કિંમતવાળી રત્નકંબળો લઈને વેચવા
માટે આવ્યા. 'આ વસ્તુ રાજને ભોગવવા લાયક
છે' તેમ જાણીને તેઓ તે રત્નકંબળો લઈને શ્રેણિક મહા-
રાજ પાસે ગયા; તેમને નમસ્કાર કરીને તેઓએ તે કંબળો તેને
દેખાડી અને વિજ્ઞાપિ કરી કે—“સ્વામિન્! આ રત્નકંબળો ત્રણે
ઋતુમાં ઉપભોગમાં—વપરાશમાં આવી શકે છે. વર્ષાઋતુમાં આ
કંબળનાં તાગડાઓ પરસ્પર મળી જાય છે, તેથી વરસાદનું પાણી
તેની ઉપર પડીને તરતજ ભૂમિ ઉપર પડી જાય છે, તેનાથી શરી-
રનો એક વાળ પણ ભીંજતો નથી; વળી આ રત્નકંબળો કમળ-
પત્રની માફક પાણીથી ભીંજાયેલી પણ રહેતી નથી—નિલેપ રહે છે.
વળી શીતઋતુમાં તથા હેમંતઋતુમાં આ કંબળો ગરમી ધારણ કરે
છે, એકજ વખત પહેરવાથી ક્ષણમાત્રમાં શરીર ઉપર પરસેવો થાય
છે. વળી ઉન્હાળાની ઋતુમાં તે શીતળપણાને પામે છે. જ્યારે શરીરે
પરસેવો થાય છે, ત્યારે ચંદનના વિલેપનની જેમ શરીરમાં શીત-
ળતા ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યારે આ કંબળો મેલી થઈ જાય છે, ત્યારે
સોનાની જેમ અગ્નિમાં નાખવાથી ચોખ્ખી અને નિર્મળ થાય છે,
તેથીજ વસ્ત્રોમાં આ રત્ન તુલ્ય છે તેવી તેની ખ્યાતિ થયેલી છે.”

રાજાએ રત્નકંબળોની આ પ્રમાણેની હઠીકત સાંભળીને પૂછ્યું કે—“તેનું મૂલ્ય શું છે?” તેઓએ કહ્યું કે—“એકેકની કિંમત સવા લાખ સોનામહોરો છે.” આ પ્રમાણે તે વ્યાપારીઓના મુખેથી તેની કિંમત સાંભળીને રાજાના મનમાં આશ્ચર્ય થયું, તેથી તે બોલ્યા કે—“અરે પરદેશી વ્યાપારીઓ! બહુ મૂલ્યવાળી આ કંબળો અમે ખરીદશું નહિ, કારણકે જ્યારે આ કંબળો પહેરીએ ત્યારે ભરવાડ જેવો વેશ લાગે, તેથી ઉત્તમ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓને આ રત્નકંબળો પહેરવી તે શોભા આપનાર નથી. તેના ગુણો તો જે જાણતા હોય તેજ જાણે, પણ તે પહેરવાથી બધા લોકો તુચ્છ જાતિપાણું તો કહેજ, તેથી તે કંબળો લેવાથી સર્થ—અમારી તે વેચાતી લેવાની ઈચ્છા નથી. વળી કરોડો સોનામહોરોવાડે અશ્વ, હાથી અને નરરત્નાદિકનો જે સંગ્રહ કરીએ તો તે લડાઈમાં વિજય અપાવે, રાજ્યની રક્ષા કરે, આ કંબળોમાં શું બળ છે? તે શા કામની? તે કાંઈ પણ અમારે ઉપયોગની નથી.”

આ પ્રમાણેનાં શ્રેણિક મહારાજનાં વચનો સાંભળીને તે વ્યાપારીઓ વિલપ્તા વદનવાળા થઈ ગયા, અને રાજાને નમસ્કાર કરીને ઉત્સાહ રહિત થયેલા ઉઠ્યા; ત્યાંથી પોતાને ઉતારે જતાં પરસ્પર વ્યાપારની વાતો કરતાં શાલિભદ્રના મહેલની નીચે થઈને તેઓ નીકળ્યા. તેઓ પરસ્પર બોલતા હતા કે—“ભાઈઓ! આવા મોટા નગરમાં પણ આ કંબળો વેચાણી નહિ, તો પછી આનાથી મોટું નગર બીજું કયું છે કે જ્યાં આ રત્નકંબળો વેચી શકશે? મહારાજધિરાજ શ્રેણિક જેવા પણ આ ખરીદવાને અશક્ત દેખાયા, તો પછી આ દેશમાં હવે કોણ ખરીદવાનું હતું?” આ પ્રમાણે બોલતા તેઓ જતા હતા. આ અવસરે શાલિભદ્રની માતા બદ્રા શેઠાણી દારીના સમૂહથી પરવરેલા ગોખમાં બેઠા હતા, અને નગરચર્ચા

જેતા હતા. આ વ્યાપારીઓનાં વચનો સાંભળીને તેમણે દાસીને કહ્યું કે—“અરે દાસી ! સત્વર જ અને આ પરદેશી વ્યાપારીઓ જાય છે તે બધાને અહીં લઇ આવ.” આ પ્રમાણે ભદ્રા શેઠાણીની આજ્ઞા થવાથી તે દાસી દોડતી જઈને તે વ્યાપારીઓને કહેવા લાગી કે—“અરે વ્યાપારીઓ ! મારી શેઠાણી તમને બોલાવે છે, તેથી તમે તેમની પાસે ચાલો.” તે સાંભળી એક વાચાળ વ્યાપારી બોલ્યો કે—“શા કામે તારી શેઠાણી અમને બોલાવે છે ? અમે ત્યાં આવીને શું કરીએ ? અમારી વસ્તુઓ તમારા રાજ પણ ખરીદવાને શક્તિ વાંત થયા નહિ, તો તારી શેઠાણી શું ખરીદવાની હતી ?” દાસીએ કહ્યું કે—“તમારી જેવા ધણા વ્યાપારીઓ અમારી શેઠાણીના મહેલમાં આવ્યા છે અને આવે છે તે બધાઓ પોતપોતાના ભાગ્ય પ્રમાણે લાભ મેળવીને જાય છે, કોઈ ખાલી હાથે પાછા જતા નથી. તમે તો કોઈ નવીન જાતિના વ્યાપારી દેખાઓ છો; વ્યાપારની રીતિ પણ જાણતા નથી. અનેકને દેખાડીએ, ત્યારે કોઈ એક ધરાક મળે, પણ માલ ન દેખાડીએ તો કોઈ ધરાક મળતું જ નથી.” તે સાંભળીને તેમાંથી એક બીજે વ્યાપારી પેલા વ્યાપારી પ્રત્યે બોલ્યો કે—“શું બકબક કરે છે ? આપણે તો વ્યાપારી છીએ, વેચવા કાઢેલી ચીજ સેંકડો માણસો જુએ ત્યારે જ કોઈ ધરાક મળે, તેમાં શેષ શો ?” પછી દાસીને કહ્યું કે—“બહેન ! આગળ ચાલ ! તારી શેઠાણીની પાસે અમે આવીએ છીએ.”

આમ કહીને દાસી સાથે તેઓ ભદ્રા શેઠાણીને ઘેર આવ્યા. તેઓ શેઠાણીના મંદિરમાં પેઠા અને અહીંતહીં સુવર્ણ, રૂપું તથા રત્નાદિકના ગૃહને શોભાવનારા તોરણો તથા પુતળીઓ વિગેરે જોઈને તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે—“શું આ તે મનુષ્યને રહેવાનો મહેલ છે કે શું આ તે દેવમંદિર-

છે ? ધરના પ્રવેશદ્વારમાંજ આવી ઋદ્ધિને વિસ્તાર કરેલો છે, તો પછી ધરની અંદરના ભાગમાં કેવી શોભા હશે ? ખરેખર આ બાદ રતનકંબળો જરૂર ખરીદશે.” આ પ્રમાણે વિચારતાં તેઓ બીજા માળે ગયા. સ્થળે સ્થળે સૂર્યના તાપની જમ રતનથી શોભતું ધર બેતાં બેતાં તેઓ ભદ્રા માતા પાસે ગયા. ભદ્રાએ પણ આદરપૂર્વક શિષ્ટાચાર કરીને તેમને બેસાડ્યા અને પૂછ્યું કે—“તમે શું લાવ્યા છો ?” તેઓએ કહ્યું કે—“રતનકંબળો” ભદ્રાએ પૂછ્યું—“તે કેવી છે ?” તેઓએ ખભેથી ગાંસડી ઉતારીને તે દેખાડી. તે બેઠા ભદ્રા-માતાએ પૂછ્યું કે—“આનાં કેવાં ગુણો છે ?” તેઓએ પ્રથમની માફક તેનાં ગુણો વર્ણવી બતાવ્યા. ભદ્રાએ પૂછ્યું કે—“આની કિંમત શું છે ?” તેઓએ કહ્યું કે—“એકેકની સવા લાખ સોનામહોર કિંમત છે.” ભદ્રાએ પૂછ્યું કે—“મારા પુત્રને બત્રીશ પત્ની છે, તે દરેકને એકેક આપવા માટે મારે આવી બત્રીશ બેઠાં બેઠાં અને તમે તો સાળજ લાવ્યા છો તેથી શું કરું ? હવે તેને ફાડીને બે બે કકડા કરી આપો, તેથી મારી ડર વહુરોને એકેક આપીશ.”

આ પ્રમાણે ભદ્રા શેઠાણીનાં વચન સાંભળીને તેઓ વિસ્મય પામ્યા અને પરસ્પરના કાનને અડીને તેઓ બોલવા લાગ્યા કે—“શું આને વાયુ થયું હશે કે આ ગાંડી થઈ ગઈ હશે ? રાજ જોવો પણ એક રતનકંબળ ખરીદવાને સમર્થ થયો નહિ, ત્યારે આ ડોરડી તો બોલે છે કે બત્રીશ કેમ ન લાવ્યા ? હવે આના એકેકના બે બે ખંડ કરો. આ શું બોલે છે ? આનાં વચન ઉપર કોણ વિશ્વાસ લાવે ?” તે વખતે એક વ્યાપારી બોલ્યો કે—“તેમાં ચિંતા શું કરો છો ? તેના કહેવા માત્રથીજ આપણે ક્યાં કકડા કરી નાખીએ છીએ ? પ્રથમતો પૈસા ક્યાં છે ? તે જ્યારે આપણને મુદ્દ્ય જટલા પૈસા આપશે, એટલે મછી જમ તે કહેશે તેમ આપણે

કરશું.” આ પ્રમાણે વાતો કરીને તેઓ બોલ્યા કે—“માતાજી ! અમે પરદેશી છીએ, ઘેર જવાને આતુર છીએ, તેથી ઉધારે વ્યાપાર કરતા નથી, રોકડે રૂપિયેજ વ્યાપાર કરીએ છીએ, તેથી અમને એનું મૂલ્ય આપો; પછી તમને જેમ અનૂકુળતા હશે તેમ કકડા કરી આપશું.” તે સાંભળીને વ્યાપારીઓની અધીરાઈ બહુ ભદ્રા-શેઠાણી જરાક હસ્યા અને ભંડારીને હુકમ કર્યો કે—“તેઓ પ્રસન્ન થાય તે પ્રમાણે વીશ લાખ સોનામહોરો આ રત્નકંપળોના મુલ્ય માટે તેને આપો.” ભંડારીએ તેમને બોલાવી લક્ષ્મીગૃહમાં જઈને લક્ષ્મીગૃહનું દ્વાર ઉઘાડ્યું. વ્યાપારીઓ અંદર જઈને આસપાસ જોવા લાગ્યા. તેઓએ જોયું તો એક તરફ રૂપિયાના અગણિત ઢગલા પડેલા હતા, બીજી બાજુ સોનામહોરોના ઢગલા હતા, ત્રીજી બાજુ રત્નોના ઢગલા આમ તેમ પડેલા હતા, વળી ઠેકાણે ઠેકાણે માણિક્યાદિકના અનેક ઢગલા પડેલા હતા, વળી એક બાજુ મોતીના ઢોઢારો ભરેલા હતા, બીજી બાજુ સોનાના, વળી એક બાજુ નીલમ-માણિક્યાદિ રત્નોના તથા એક બાજુ વૈદુર્ય, વિદ્રુમ, પીરોજ તથા મરકત મણિના ઢોઢારો ભરેલા હતા. આ પ્રમાણે ચોરાશી જાતિનાં રત્નોની અગણિત સંખ્યા દેખીને વિસ્મય પામેલા તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે—“શું આ તે સાચું છે, સ્વપ્ન છે, ઇંદ્ર-જાળ છે કે દેવ માયા છે ? આ શું છે ? આ લક્ષ્મીનો જે સ્વામી હશે તે કેવો હશે ? અહો ! તેનું પુણ્યપ્રાપ્ત્ય કેવું હશે ? આ ધનનો સ્વામી જે વિચારે તે કરી શકે છે ! આ રાજગૃહી નગરીને ધન્ય છે કે જ્યાં આવા વ્યાપારીઓ વસે છે. આ શહેરનું ‘રાજગૃહ’ એવું નામ સાર્થક છે.” પછી તેઓએ ઇચ્છાનુસાર દ્રવ્ય માગ્યું અને ભંડારીએ તે પ્રમાણે તેમને દ્રવ્ય આપ્યું. ધન લઈને તેઓ મનમાં

વિચારવા લાગ્યા કે—“આપણે અજ્ઞાનતાથી નાણાની અધીરાઈ ખતાવી તે સારું કર્યું નથી.” આ પ્રમાણે મનમાં શરમાતા તેઓ ભદ્રામાતા પાસે ગયા. ભદ્રાએ પૂછ્યું કે—“તમને ઇચ્છિત દ્રવ્ય મળ્યું?” તેઓએ કહ્યું કે—“તમારી મહેરબાનીથી શું મળતું નથી?” ભદ્રાએ ફરીથી કહ્યું કે—“એકેક રત્નકંબળના બે બે ખંડ કરી આપો, કારણ કે મારા પુત્રને બત્રીશ પત્નીઓ છે, અને રત્નકંબળ સોળ છે, તેથી તેઓ સર્વને કેવી રીતે થઈ રહે? તેથી હું તેના બે બે ખંડ કરાવું છું.” તે સાંભળીને વ્યાપારીઓ ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો આતું પુણ્યબળ કેવું છે! જો કોઈ મહા મહેનતે એક રત્નકંબળ ખરીદે, તો જીવની માફક તેની રક્ષા કરે, અને પર્વાદિકને દિવસે તે વાપરે. આ તો પહેલેથીજ કટકા કરાવી નાખે છે, તેમાં તેને કાંઈ વિચાર પણ થતો નથી!! અહો! આ જગત્માં પુણ્ય અને પાપવચ્ચે મોટું અંતર દેખાય છે. ‘બહુ રત્ના વસુંધરા’ એ ઉક્તિ ખરેખરી સાચી છે.” પછી તે રત્નકંબળોના બે બે ખંડ કરી દહને તેઓ શાલિભદ્રના પુણ્યનું વર્ણન કરતાં પોતાને ઉતારે ગયા.

હવે ભદ્રાએ તો નહાવાના સમયે બત્રીશ રત્નકંબળનાં ખંડો બત્રીશ વહુરૂઓ માટે દારીના હાથમાં આપ્યા. દારી તે કટકાઓ લઈને નહાવાના સ્થળે ગઈ. દરેક વહુને એકેક કટકો આપ્યો. તેઓએ પૂછ્યું કે—“આ શું છે? આને અમે શું કરીએ?” દારીએ કહ્યું કે—“શેઠાણીઓ! આને પરદેશી વ્યાપારીઓ સવા સવા લાખ સોનામહોરોની કિંમતવાળા સોળ રત્નકંબળો લઈને માતાની પાસે આવ્યા હતા. તેઓએ આ કંબળો માતાને દેખાડી; માતાએ પૂછ્યું કે—‘બત્રીશ લાવી આપો.’ તેઓએ કહ્યું કે—‘માતા! આ કાંઈ જ્યાં ત્યાં બનતી નથી. નેપાળ દેશમાં બળતા લાકડાઓમાં

ઢાઈ વખત ઉણુ ચોનિવાળા ઉંદરે હૃત્પત્ર થાય છે. તેઓનાં રા-
મ-વાળ ગ્રહણ કરીને આ બનાવાય છે. આખા દેશમાં તપાસ કરતાં
અમને આટલીજ કંબળો મળી, વધારે મળી નહિ. આ તો કોઈ
કોઈ સમયેજ બને છે. હમેશાં બનતી નથી. તેના ગુણો ત્રણે રતુમાં
સુખ આપનારા છે, અને અગ્નિમાં ધોવાથી તે નિર્મળ થાય છે. '
આ પ્રમાણે માતાએ તદ્દન નવીન પ્રકારની અદ્ભૂત વસ્તુ બાણીને
દરેક કંબળના સવા લાખ મૂલ્ય આપીને સોળે વેચાતી લીધી છે
અને પછી તેના બે બે કટકા કરીને તમારા વપરાશને માટે આ કટ-
કાઓ મોકલ્યા છે." આ પ્રમાણેનાં દાસીનાં વચનો સાંભળીને તે
રત્નકંબળનાં ખંડો તેઓએ ગૃહણ કર્યા. પછી ઓઢવા જતાં તેના
સ્પર્શ કર્કશ લાગવાથી મોઢું મરડીને તેઓ બોલી કે—“અમે આ
પહેરી શકીશું નહીં. આ તો પગ લુંછવાનાજ કામમાં આવશે,
બીજા કામમાં આવશે નહીં.” તેમ કહીને તે રત્નકંબળના
કકડાઓવડે પગનાં તળિયા લુંછી નાંખીને તે બધીને નિર્મોલ્ય
કુવામાં તેઓએ નાંખી દીધી. ચેટીએ ભદ્રા પાસે જઇને આ સર્વ
હકીકત જણાવી. ભદ્રા હસીને બોલ્યા કે—“દેવદૂધ વસ્રો પાસે
આ કંબળો શા હિસાબમાં છે?”

અહીં શ્રેણીકરાબની ચિદ્વણા નામની પટ્ટરાણીએ રત્નકં-
બળની વાત સાંભળીને રાજને આક્રોશપૂર્વક કહ્યું કે—“મારે અને
તમારે સ્નેહસંબંધ જોયો ! જ જ નવી વસ્તુ પરદેશથી તમા-
રી પાસે આવે છે તે તમે જોઇને દ્રવ્ય ખર્ચવાના ભીરૂપણથી બહા-
રથીજ તેને પાછી મોકલી આપો છો. અહીં અંતઃપુરમાં તો જોવા
માટે પણ મોકલતા નથી. આમ કરવાનું તાત્પર્ય હું બાંહેધરું. તમે
એમ ધારો છો કે—‘જે અંતઃપુરમાં દેખાડીશ તો અંતઃપુરની સ્ત્રી-
ઓ તે માગશે, ત્યારે વળી ખર્ચ કરવો પડશે.’ આ પ્રમાણે કૃપણ-

તાના દોષથી બહારથીજ તમે તેવી વસ્તુઓ પાછી મોકલાવી આપો છો; પણ સ્નેહની આ રીતિ નથી ! કારણ કે છએ ઋતુમાં સુખ આપનાર રત્નકંબળો વેચાવા આવી હતી, તે પણ તમેજ જોઇને પાછી મોકલાવી દીધી. તેમાંથી અમારે માટે એક પણ કંબળ વેચાતી લીધી નહિ, તેથી તમારો મારા ઉપરનો સ્નેહ કૃત્રિમજ છે એમ જણાય છે. ” રાજાએ કહ્યું કે—“અરે ! એમાં કૃપણતા બીજકુલ નથી. મેં તો એમ વિચાર્યું કે—‘તે વસ્તુ નવી છે તે સાચું છે પણ તેનો સ્પર્શ કર્કશ હોવાથી રાણીને પહેરવામાં અને ઉપલોગ લેવામાં તે કંબળ ચિત્તને પ્રસન્નકારી નહિ થાય. ’ તે હેતુથી મેં તે પાછી વાળી હતી, દ્રવ્યવ્યયના ભીરૂપણથી પાછી મોકલી નહોતી. ” રાણીએ તે સાંભળીને કહ્યું કે—“જો તમારા અંતઃકરણમાં તેમજ હોય તો એક તો મંગાવીને મને આપો, તે નહિ આવે ત્યાં સુધી હું ભોજન કરીશ નહિ. ” આ પ્રમાણે હઠથી આશ્રહ ધરીને તે રીસાઇને બેઠી. રાજાએ પણ તેનો અત્યાગ્રહ જાણીને ફરીથી સભામાં આવી અભયકુમારને કહ્યું કે—“બાળક તથા સ્ત્રીનો હઠ દુર્નિવાર્ય હોય છે, તેથી ગમે તેમ કરીને એક રત્નકંબળ લઈ આવો.”

આ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞા થવાથી તેમણે એક વાક્યાતુર્યવાળા પ્રતિહારીને તે વ્યાપારીઓ પાસે મોકલ્યો. તે કંબળના વ્યાપારીઓ પાસે જઇને બોલ્યો કે—“અરે વ્યાપારીઓ ! મગધાધિપ સ્વમુખે આજ્ઞા કરે છે કે—સવા લાખ દ્રવ્ય લઇને એક રત્નકંબળ અમને આપો. હું શેકડું મૂલ્ય લઇનેજ લેવા આવ્યો છું.” તે સાંભળીને સન્માનપૂર્વક વ્યાપારીઓએ ઉત્તર આપ્યો કે—“અરે ભાઈ ! રાજાને અમારા બહુમાનપૂર્વક પ્રણામ કહેજો અને વિનંતિપૂર્વક જણાવજો કે—‘સ્વામીએ જે એક રત્નકંબળ મંગાવી તે અમારા

ઉપર મોટી કૃપા કરી છે; પરંતુ અમે સ્વામીને નમન કરીને ઉતારે જતા હતા, ત્યારે શાલિભદ્ર શ્રેષ્ઠિના મંદિરની નીચે થઈને જતાં 'અમો પરદેશી વ્યાપારીઓ છીએ' તેમ બણીને શાલિભદ્રની માતાએ અમને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે—“તમે શું વસ્તુઓ વેચવા આવ્યા છો? તેમના પૂછવાથી અમે તેમને રત્નકંબળો દેખાડી. તે શેઠાણીએ અમે માથું તેટલું મૂલ્ય આપીને તે સર્વે ખરીદી લીધી છે. હવે અમારી પાસે એક પણ કંબળ રહી નથી, તેથી શું આપીએ? આ સેવકો તો પ્રહેલેથીજ આજ્ઞા રાખીને આપના ચરણ પાસે આવ્યા હતા, તે વખતે આપે જરા પણ ઇચ્છા દેખાડી નહિ, તેથી અમે તે કંબળો તેને વેચાતી આપી દીધી; પરંતુ આવા રાજની છત્રછાયાને પણ ધન્ય છે કે જ્યાં આવાં મોટા શ્રેષ્ઠિઓ—શ્રીમંતો વસે છે; કારણકે એકલા તેણેજ પરદેશથી મહા મૂલ્યવાન વસ્તુઓ અમે લાવ્યા, તે અમારો પ્રયાસ સફળ કર્યો. બીજા જે કાંઈ મહારાજ આજ્ઞા કરે તે અમે સ્વીકારવાને તૈયાર છીએ.” આ પ્રમાણે પ્રત્યુત્તર આપીને અને સન્માન કરીને તે પ્રતિહારીને તેઓએ વિસર્જન કર્યો. પ્રતિહારીએ રાજ પાસે જઈને સાંભળેલી બધી હકીકત નિવેદન કરી. તે સાંભળીને શ્રેણિક મહારાજ અને અભયકુમારે એક પ્રધાનને શાલિભદ્રની માતા પાસે મોકલ્યો. દેવભુવનના જેવું તે ઘર જેતો વિસ્મિત ચિત્તવાળો તે પ્રધાન ભદ્રા શેઠાણી પાસે ગયો. તેણીએ અત્યાદર અને સન્માન-પૂર્વક યોગ્ય આસન ઉપર તેને બેસાડ્યો અને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે—“તમે જે રત્નકંબળો ખરીદી છે, તેમાંથી એક કંબળ ‘જે દ્રવ્ય બેઠું હોય તે લઈને આપો’ તેમ મહારાજ કહેવરાવ્યું છે. પટ્ટરાણીના દુરાગ્રહને પૂરો કરવા માટે તેની ખાસ જરૂરીઆત છે.”

આ પ્રમાણેનાં પ્રધાનપુરૂષનાં વાક્યો સાંભળીને ભદ્રામાતા-
એ કહ્યું કે—“આ ધન, ધાન્ય, ગૃહાદિક બધું મહારાજનું જ છે;
તેથી મૂલ્યનું શું પ્રયોજન છે? મૂલ્ય માગવું તે પણ અનુચિત
છે. જે કોઈ પારકો હોત તો તો મૂલ્ય કહેવાપણું રહે. જે મહારા-
જના કામમાં અમારી કોઈ પણ વસ્તુ આવે તો અમારો મોટો
ભાગ્યોદય કહેવાય. મહારાજની આજ્ઞાને અનુકૂળ રહીનેજ જે
સેવકો કાર્ય સાધે, તો તેનાં સર્વ કાર્યો સફળ થાય છે. આવી
સેવકો રત્નકંબળો મહારાજને લુંછણું કરીને ફેંટી દેવાય. સેવ-
કના ઘરમાં રહેલી કોઈ પણ વસ્તુ જે સ્વામીના ઉપયોગમાં આવે,
તો તેથી વધારે સારું શું? તે દિવસ ધન્ય છે કે જે દિવસે અમારી
વસ્તુ સ્વામીના ચિત્તને પ્રસન્ન કરનારી થાય, પણ હું શું કરું?
આ રત્નકંબળો મહારાજને ખપ પડશે એવું મેં પૂર્વે જાણ્યું
નહોતું. તે રત્નકંબળ દરેકનાં જે જે ખંડ કરીને મેં વહુરૂએને
આપી દીધા છે. તેઓએ પણ ‘આ રત્નકંબળમાં શું શોભા છે?’
એમ જાણી તેનો અનાદર કરીને જ્યારે સ્નાન કરીને તેઓ ઉઠી
ત્યારે તે કટકાઓવડે પગ લુંછીને તેઓએ ફેંટી દીધા છે. આપ
આવો અને જુઓ, નિર્માલ્ય કુદમાં તે હજુ પણ પડેલા છે. હજુ
પણ જે તેને અગ્નિમાં તપાવીએ, તો તે મળ રહિત શુદ્ધ થાય
તેમ છે, પરંતુ નિર્માલ્યપણાને પામેલી—ભોગથી ઉતરેલી વસ્તુની
હું મહારાજને ભેટ કેમ કરી શકું? જે ચીજ વાપરેલી ન હોય
તેજ રાજ પાસે ધરાય, વાપરેલી વસ્તુ ધરવી તે યોગ્ય નથી;
તેથી પ્રણામપૂર્વક રાજ પાસે મેં કહેલી વિજ્ઞપ્તિ કરજો. વળી
બીજી જે કોઈ વસ્તુનો મહારાજને ખપ હોય, તે ખુશીથી મંગા-
વે; બધી વસ્તુ મહારાજનેજ આધીન છે.” આ પ્રમાણેના પ્રત્યુ-
ત્તર આપીને ઉત્તમ તાંબુળ તથા વસ્ત્રાદિકવડે તેનું સન્માન કરી

તથા શિષ્ટાચારપૂર્વક તેને પ્રસન્ન કરી તેને વિસર્જન કર્યો. પ્રધાને ભૂપ તથા અભયકુમાર પાસે જઈને વિનયપૂર્વક બધી હકીકત નિવેદન કરી. તે સાંભળીને રાજા અને અભયકુમાર વિસ્મિત થયા અને ચિંતમાં અમત્કાર પામ્યા. શ્રેણિક રાજા પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો ! કેવી અનિર્વચનીય પુણ્યની ગતિ છે ! પુણ્ય પુણ્યમાં પણ મોટું અંતર છે. હું સ્વામી રાજા છું, આ મારા સેવક છે, પણ મારા ને તેના પુણ્યમાં મોટું અંતર છે; કારણ કે આ સેવક થઈને પણ એક દિવસ માત્રમાં જ ભોગવી શકે છે, તે આખા વરસે પણ હું ભોગવવા સમર્થ નથી. મારે એક રત્નકંબળ લેતાં વિચાર થઈ પડતો હતો અને આ શ્રેષ્ઠિએ સોળે રત્નકંબળો ખરીદીને જીર્ણ વસ્ત્રની જેમ તેનાં પગલું છણાં કરીને તે ફેંકી પણ દીધાં અને અસ્પર્શ કરી દીધાં; પરંતુ એક વાતે હું પણ ધન્ય—કૃતાર્થ છું કે મારા રાજ્યમાં આવા ભોગેંદ્રો રહે છે, અને સુખ વિલાસ કરે છે, તેથી હું પણ સદૃશ જીવિતવ્ય વડેજ જીવું છું. આવું ભોગેંદ્રપણું તો પૂર્વ જન્મમાં કરેલી શ્રી જિનમાર્ગને અનુસરનારી શુદ્ધ તપસ્યા અને દાનાદિકના ફળરૂપ હોય છે, તેથી એવી આરાધના કરનારના હું દર્શન કરું, તે કેવો છે તેને જોઉં. અતિ પુણ્યવંતના દર્શન કરવાથી પણ દિવસ સદૃશ થાય છે. ” આ પ્રમાણે ચિંતવીને તેણે અભયકુમારને કહ્યું કે—“તું તેને ઘેર જા, અને મિષ્ટ વચનોવડે તેને આનંદિત કરીને સન્માનપૂર્વક બહુ પ્રયત્નવડે, તેને સુખ ઉપજે તેવા સુખાસનમાં બેસાડીને દિવ્ય વાજિત્ર આગળ વાગતાં હોય તેમ આડંબરપૂર્વક તેને અહીં તેડી લાવ, કે જેથી પુણ્યવંત એવા તે ધર્મી પુરૂષનાં હું દર્શન કરું”

આ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞા થવાથી કેટલાક પરિવારને સાથે લઈને અભયકુમાર હર્ષપૂર્વક સાલિમદ્રને ઘેર ગયા. પ્રથમથીજ સેવ-

કોએ અભયકુમારના આવાગમનની હકીકત ભદ્રા શેઠાણીને જાણવી દીધી. ભદ્રા પણ તેની શેરીમાં અભયકુમાર આવ્યા કે તરતજ ઘણી સખીઓ તથા દાસીઓથી પરવરેલા પોતાના ધરના આંગણાથી સો પગલા સામા ગયા. ત્યાં જઈ અતિ આદર-પૂર્વક હુંછણું કરીને અભયકુમારને ઘરમાં તેડી ગયા. પછી લગ્ન આસન ઉપર બેસાડીને અફજુત એવી જુદા જુદા દેશોમાં બનેલી વસ્તુઓ ભેટણામાં ધરી અને પુષ્પ, તાંબુલ, અત્તર વિગેરેથી શિષ્ટાચાર દેખાડીને બે હાથ જોડી ભદ્રાએ કહ્યું કે—“આજે અમારો મહાન્ પુણ્યનો ઉદય થયો છે, આજનો દિવસ સુંદર છે, આજે અમારા મનોરથ પૂર્ણ થયા છે, કારણ કે આપ અમારે પોતે પોતાના ચરણની સ્થાપનાવડે અમારું ઘર પાવન કર્યું છે. આપ સ્વામીએ આટલો શ્રમ શામાટે લીધો ? ત્યાં રાજદ્વારે રહીનેજ આજ્ઞા કેમ ન કરી ? સ્વામીના હુકમ સાંભળવા માત્રથીજ આદેશલ કાર્ય હું કરત. સ્વામીએ નિર્દેષ કાર્ય કરવામાં સેવકોને તો આજ્ઞા માત્રનોજ વિલંબ હોય છે.” આ પ્રમાણેનાં ભદ્રાનાં વચન સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું કે—“તમે કહ્યું તે સાચું છે, હું જાણું છું કે તમારી જેવા કુલીનોની તેજ રીતિ છે, પરંતુ મારે પણ મહારાજનો હુકમ પ્રમાણ કરવાનો છે. મહા પ્રસન્ન ચિત્તવાળા મહારાજએ મને કહ્યું કે—‘ તું પરિવાર સહિત શાલિભદ્રને ઘેર જ, ત્યાં જઈને કુશળ સમાચાર પૂછીને અતિ આદર તથા પ્રયત્નપૂર્વક તેને અહીં તેડી લાવ, કે જેથી હું તે પુણ્યવંત એવા શાલિભદ્રના મુખને જોઉં. ’ આ પ્રમાણે રાજનો હુકમ મળવાથી શાલિભદ્રને તેડવા માટે હું આવ્યો છું. શાલિભદ્રને આપ મારી સાથે મોકલો, કે જેથી અતિ ઉત્સુક એવા મહારાજનો મનોરથ સફળ થાય. પ્રસન્ન થયેલા રાજ તેની મહત્વતા વધારશે અને મોટી કૃપા દેખાડશે;

વધી તેમ યજ્ઞશ્રી આપ્યા નગરમાં તમારા ધરની કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠામાં ઘણો વધારો થશે, અને દુર્જનોનાં મુખ કાળાં થશે. હું અમલાહી સુખાસનમાં મારી સાથેજ તેને બેસાડીને લઇ જઇશ, અને રાજ તરફનું સન્માન અપાવીને હું જ અહીં લાવીશ, તેથી તાકીદે મારી સાથે તેને મોકલો. ખીજ ઘણા શ્રેષ્ઠીઓ રાજને મળવા માટે રાજદ્વારે આવીને ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય કરે છે, વારંવાર આવીને પાછા જાય છે, પણ રાજના દર્શન તેઓ મેળવી શકતા નથી. અમારી જેવાને વિજ્ઞાપિ કરે છે, તથાપિ કાંઈકનેજ મેળાપ થાય છે, અને કાંઈને નથી પણ થતો. પુણ્યવંત એવા તમારા પુત્રને મળવા માટે તો હલટા મહારાજ અતિ આતુર છે, તેથી તેમાં તમારે કાંઈ જાતની શંકા કરવા જેવું નથી. ”

આ પ્રમાણેનાં અભયકુમારનાં વચનો સાંભળી ભદ્રાએ કહ્યું કે—
“આપે જે કહ્યું તે બરાબર સાચું જ છે. જગતમાં રત્ન એવા આપના વચનમાં અશ્રદ્ધા—અધીરતા શેની હોય ? કાણ મૂખ તેમાં વિકલ્પ કરે ? હું પણ આપની કૃપાથી બાણું છું કે આ લોકમાં લાજ, પ્રતિષ્ઠા, માન, મોટાઈ, યશ, ખ્યાતિ, શ્રેભા, સમૃદ્ધિ, સુખ, સૌભાગ્ય, અને શત્રુનો જય તે સર્વમાં રાજનું સન્માન તે અવશ્ય મુખ્ય કારણરૂપ છે. રાજ્યદ્વારમાં જવાથીજ કુદરતી રીતે ઘણા વિદ્વાનો નાશ થઇ જાય છે. કહ્યું છે કે—

ગન્તવ્યા રાજસભા, દ્રષ્ટવ્યા રાજપૂજિતા લોકાઃ

યદ્યપિ ન ભવન્ત્યર્થાસ્તથાપ્યનર્થાં વિલીયન્તે ॥

‘રાજસભામાં જવું, અને રાજ સન્માનિત લોકોને મળવું. તેમના મેળાપથી દ્રવ્ય નિષ્પત્તિ કદાચ ન થાય, તોપણ અનર્થોનો નાશ તો જરૂર થાયજ છે.’

તો પછી જ્યારે મહારાજ કૃપાવડે બોલાવે ત્યારે તો શું કે

હેવું ? તે તો પરમ પુણ્યના ઉદયને સૂચવનાર અને સકળ ઇચ્છિત આપનાર થાય છે તે હું જાણું છું. પણ આ મારો શાલિભદ્ર રાજસભાનો વ્યવહાર જાણતો નથી. તે કોઈ દિવસ રાજસભામાં ગયો નથી. રાજસભામાં છત્રીશ રાજકુળનાં માણસો હોય છે, તે માં આ શાલિભદ્ર જાણતો નથી કે પહેલાં કોને નમવું ? પછી કોને નમવું ? વળી રાજસભામાં આમ બોલાય, આમ ન બોલાય, અહીં બેસાય, અહીં ન બેસાય, તેવું કાંઈ પણ તે જાણતો નથી. વળી ત્યાં ઘણા ધનવંત શ્રેષ્ઠીઓ, ઘણા મંત્રીઓ, ઘણા ઉત્તમ કુળોવાળા ક્ષત્રિયો બેઠા હોય છે, તેમાં આગળ બેઠેલા કોણ ? પાછળ બેઠેલા કોણ ? દક્ષિણ દિશામાં બેઠેલા કોણ ? મોટા કોણ ? નાના કોણ ? તેમની વચ્ચે કેવી રીતે બેસવું ? આ સર્વનો અભ્યાસ નહિ હોવાથી મારો શાલિભદ્ર તેવું કાંઈ જાણતો નથી, તેથી ત્યાં આવીને તે પ્રશંસનીય કેવી રીતે થાય ? મહારાજની કૃપાથી આજસુધીમાં એક ઘડી માત્ર પણ પરતંત્રપણામાં તે રહેલો નથી. વળી રાજ્યદ્વારે આવવામાંજ એક હજાર કોશ જવામાં થાય તેટલો તેને પરિશ્રમ થશે, તેથી જો સેવક ઉપર મહારાજની મહેબાની હોય, 'મારો સેવક ક્ષણ માત્ર પણ દુઃખી ન થાઓ' એવી મોટી કૃપા મહારાજની હોય, તો સેવકની માનવૃદ્ધિ માટે તેઓ પોતેજ શ્રમ લઈને અહીં પધારે અને પોતાના ચરણની સ્થાપના વડે આ સેવકનું ઘર પવિત્ર કરે. તેમ થશે તોજ અમારા બધા મનોરથો સંપૂર્ણ થશે, અને આ સેવક સર્વે શ્રેષ્ઠીઓમાં વિશેષ પ્રશંસનીય થશે. સ્વામીના માત્ર ચાર ઘડીના શ્રમ માત્રથીજ આ સેવકને બહુ સુખ પ્રાપ્ત થશે અને તેના માનની વૃદ્ધિ થશે. આ મેં વિનંતિ કરી છે તે આપની કૃપાવડેજ પાર પડશે; નહિ તો પાર નહિ પડે; કારણ કે રાજાઓ તો મંત્રીનેજ આધીન હોય છે. આ-

પની જેવા પરદુઃખભંજન કૃપાળુ સજ્જનો તો પરની ઈચ્છાનુ-
સારજ વર્તે છે. આ મહાન્ નગરમાં સર્વ પુરૂષો મધ્યે હાલ
બેજ પુરૂષો ઉત્તમ છે, એક મારા જમાઇ અને આપના ભગીની-
પતિ ધન્યકુમાર અને બીજા આપ, કે જેઓ પારકાના મનોરથને
પૂર્ણ કરવામાં કદપવૃક્ષ જેવા છે. તેથી જો આપ કૃપા કરીને ‘આ
કરવા યોગ્યજ છે’ એટલું હૃદયમાં ધારણ કરશો, તોજ તે કાર્ય
થશે, નહિ તો થશે નહિ. અમારી જેવા વ્યાપારીમાત્રને ઘેર મ-
હારાજના આગમનનો સંભવ ક્યાંથી હોય ? તેથી અમારા ધરની
આખર પણ તમારેજ આધીન છે, પછી જેમ ઠીક પડે તેમ કરો.”

આ પ્રમાણેનાં ભદ્રાનાં વચનો સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું
કે-“તમે જે કહ્યું તે સત્ય છે. તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરવામાં હું
વિલંબ કરીશ એવી બીલકુલ અશ્રદ્ધા કરશો નહિ; કારણ કે તમા-
રી સાથે અમારે ઘણો સંબંધ છે. પહેલાં તો આપણે બન્ને શ્રી
જિનેશ્વરના ચરણના ઉપાસક છીએ. શાલિભદ્રની બહેન અને મારી
બહેન એકજ ઘેર પરણેલ છે તે બીજો સંબંધ છે. વળી ત્રીજો સંબંધ
એ છે કે મહારાજ ને ગોભદ્ર શ્રેષ્ઠી પરમપ્રિય મિત્ર હતા, તેથી તમારા
ઘર ઉપર તો મહારાજની પ્રથમથીજ મહેરબાની છે, વળી તમારું કાર્ય
તે હું મારુંજ જાણું છું, તેમાં જરાપણ આંતરો હું ગણતો નથી;
પરંતુ જો હું એકલોજ જઘને ત્યાં વિજ્ઞપ્તિ કરીશ તો સભામાં કેટલાક
નાદાન લોકો પણ હોય છે તેઓ એમ બોલશે કે-‘મંત્રીને કોઈ પ્રકારે
ભદ્રાએ વશ કર્યા જણાય છે, તેથી તેને ઘેર જવાની તે પ્રેરણા કરે
છે, તેના ધરનો કોઈ પ્રધાન માણસ તો કહેવા માટે પણ આવ્યો
નથી. ’ વળી કોઈ વાચાળ બોલશે કે-‘મહારાજની આજ્ઞા આ-
વીજ પળે છે ને ? તેમની આજ્ઞા સાંભળીને તે તો ઈચ્છાપૂર્વક અ-
હીં આવ્યા નહિ, પણ ઉલટા રાજને ત્યાં બોલાવે છે ! જે રાજ

પ્રેતે ત્યાં જશે, તો પછી તેમની મ્હોટાઇ ક્યાં રહેશે ? 'વળી કાઇ બોલશે કે—' જો મહારાજ થઇને વાણિયાને ઘેર જશે, તો પછી અમારી જવાને ઘેર તેઓ કેમ નહિ આવે ? અને પ્રત્યેકને ઘેર જવાથી રાજાની હલકાઇ દેખાશે.' આ પ્રમાણે જુદા જુદા લોકોની જુદી જુદી વાણી સાંભળવાથી જો કે રાજાની તમારી ઉપર મોટી કૃપા છે તો પણ કોને ખબર પડે કે શું થશે ? રાજાઓનાં મન ક્ષણસ્થાયી અને અસ્થિર હોય છે, તેથી કદાચ તેમના મનમાં જુદો ખ્યાલ આવી જાય તો માડું કથન સિદ્ધ થાય અગર ન પણ થાય. તેથી જો ધાર્યા પ્રમાણેજ કરવાની ઇચ્છા હોય તો તો મારી સાથે સુખાસનમાં બેસીને તમેજ રાજા પાસે ચાલો. ત્યાં આવીને જેવી રીતે મારી પાસે વિજ્ઞપ્તિ કરી છે તેવીજ રીતે તેની પાસે પણ કરજો. તે વખતે હું તમારાથી જુદો પડીને અવસર યોગ્ય કથન વડે તમારું કાર્ય કરી આપીશ. ધન્યકુમાર પણ ત્યાંજ બેઠેલા હશે, તે પણ તે કાર્યમાં પ્રેરણા કરનાર થશે. ત્યાં આવવાથી તમારું કાર્ય અવશ્ય સિદ્ધ થશે એમજ જાણજો."

આ પ્રમાણેનાં અભયકુમારનાં વચનો સાંભળ્યા, એટલે અતિ અફ્સુત ભેટણું સાથે લઇને ભદ્રા સુખાસનમાં બેઠી અને ઘણા દાસ દાસીઓને સાથે લઇ અભયકુમારની સાથે રાજ્યદ્વારે ગયા. જેવા સુખાસનમાંથી ઉતરીને સભામાં તે પ્રવેશ કરતા હતા તેટલામાં તો અભયકુમારે આગળ થઇને રાજાના કાનમાં કહ્યું કે— "સ્વામિન! શાલિભદ્રની માતા વિજ્ઞપ્તિ કરવાને આવે છે, તે સ્વામીએ સ્વીકારવી." પછી ભદ્રા રાજા પાસે આવ્યા, અને ભેટણું ધરીને પ્રણામ કરી ઉભા રહ્યા. રાજાએ આદરપૂર્વક હસ્તની સંજ્ઞાથી બેસવા માટે ઉચિત સ્થાન દેખાડીને કહ્યું કે— "ભાગ્યવંત શેઠાણી ! તમે બલે આવ્યા, લીલાપતિ એવો તમારો પુત્ર ખુશી

આનંદમાં છે ?" ભદ્રાએ કહ્યું કે—“સ્વામીની કૃપાવડેજ સુખ અને લીલાપતિપણું મેળવી શકાય છે. જેના ઉપર આપ સ્વામીની માઠી દષ્ટિ થાય તેને હેરાન કરવાને કાણુ સમર્થ છે ? વળી જેના ઉપર આપની સંપૂર્ણ કૃપાદષ્ટિ થાય તેને ઐહિક સુખ-વિલાસ પ્રાપ્ત થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તેને કાણુ વિદ્ય કરનાર થાય ?” ફરીથી રાજાએ પૂછ્યું કે—“હે ભદ્રા ! તેડાવ્યા છતાં તમરો લીલાપતિ પુત્ર કેમ ન આવ્યો ?” ભદ્રાએ કહ્યું કે—“મહારાજ ! જન્મથી આજ સુધી આપની કૃપાથી તેણે લીલાપતિપણું જ કર્યું છે. તે ક્રીડા કરવાનું જ માત્ર જાણે છે, બીજું કંઈ જાણતો નથી. તેના સ્વરૂપનું સર્વ રહસ્ય બુદ્ધિનિધાન અભયકુમાર મંત્રીશ્વર પાસે મેં કહી દીધેલું છે. હવે સ્વામીની કૃપા તો અમારી ઉપર છેજ, પણ વિશેષ કૃપા કરીને આપ અમારે મંદિરે પધારો અને સેવકને પવિત્ર કરો. જ્યારે સ્વામીની સંપૂર્ણ કૃપા થાય છે, ત્યારે કંઈ વિચારવાનું રહેતું જ નથી. જેવી રીતે શ્રીમદ્ રામચંદ્ર મોચીની પુત્રીનો મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે બોલાવ્યા નહોતા તોપણુ સ્વયમેવ તેને ઘેર ગયા, અને તેના સાસરાના ઘરસુધી પોતે સાથે જઈને તેને સાંમૂઠી આવ્યા; આ પ્રમાણે અનેક રીતે તેમણે પ્રજનું લાલનપાલન કર્યું છે; તેવી રીતે આપની જેવા મહાન્ પુરૂષો હોય છે તે પારકાના મનોરથ પૂર્ણ કરવા સિવાય બીજે કંઈ વિચાર કરતાજ નથી. અમારી જેવા પરમાણુ તુલ્ય સેવકના મનોરથ પૂર્ણ થવાથી આપની જેવાની ગુરૂતામાં ઘણી વૃદ્ધિ થશે, કંઈ પણ હાનિ થશે નહિ. ‘અહો ! આનું કૃપાળુપણું ! અહો ! આની સરલતા ! અહો ! આનું પ્રજનું લાલનપાલન !’ આ પ્રમાણે અનેક યુગસુધી તમારી કીર્તિ સ્થિર થશે; તેથી કૃપા કરીને મારી વિનંતિ સ્વીકારી આપના ચરણની સ્થાપનાવડે માફ મંદિર આપને જેમ સુખ

ઉપજે તેવી રીતે પાવન કરો. આપના અમારે ઘેર પધારવાથી આપના સેવક લીલાપતિને યથાર્થ કૃળની પ્રાપ્તિ થશે. તેને અહીં આવતાં હજારો કોશનો પંથ કરવાના શ્રમતુલ્ય શ્રમ થશે, પછી તો આપની ઇચ્છા પ્રમાણ છે. તમારી આજ્ઞા કોણ માનતું નથી ? આપ જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. અમારે તો આપની આજ્ઞા શિરોધાર્ય છે.”

આ પ્રમાણેનાં ભદ્રાનાં વચનો સાંભળીને રાજાએ અભયની સામે જોયું. તે જોઈને અભયકુમાર બોલ્યા કે—“ પ્રજાપાલનમાં તત્પર એવા આપની જવાને તેમને ઘેર જવું યુક્તજ છે, તેમાં કાંઈ હલકાઈ નથી. આપ ત્યાં પધારશો તો તેમનો મનોરથ પૂર્ણ થશે, તેઓને અનિર્વાચનીય આનંદ થશે અને લોકોમાં પ્રજાવાત્સલ્યપણાની તમારી કીર્તિનો ધણો પ્રસાર થશે, પછી તો આપને જેમ રૂચે તેમ કરો.” તે વખતે ધન્યકુમારે પણ અભયકુમારનાં વચનને ટેકો આપ્યો કે—“ મહારાજ ! મંત્રીશ્વર બરોબર કહે છે. તમે ત્યાં જશો તો પ્રજાનું વાત્સલ્ય કરવાની આપની કીર્તિમાં ધણી વૃદ્ધિ થશે.” આમ સાંભળીને રાજાએ ભદ્રાને કહ્યું કે—“અરે ભદ્રા ! તમે સુખેથી ઘેર જાઓ, અમે તમારે ઘેર આવશું.” આ પ્રમાણેનાં રાજાનાં વચન સાંભળીને હર્ષપૂર્વક સુવર્ણ તથા રત્નોવડે રાજાનું લુંછણું કરી સુખાસનમાં બેસીને ભદ્રા ઘેર ગયા. પછી પોતાના પ્રધાનપુત્રોને બોલાવીને ભદ્રાએ આજ્ઞા કરી કે—“આપણા ઘરથી રાજ્યદ્વાર સુધીના માર્ગમાંથી કચરો સાફ કરાવી નાઓ, સુગંધી જળ છંટાવો, વિચિત્ર પુષ્પાદિક પથરાવીને રસ્તાઓ મનોહર કરો, ત્રીપથ, ચતુષ્પથ તથા મહામંડપને ધ્વજ, પતાકા ને તોરણાદિકવડે અતિ રમણીય બનાવો, માર્ગમાં રહેલી દુકાનની શ્રેણીઓને સુવર્ણના કસબી વસ્ત્રોવડે આશ્ચર્યકારી બનાવો, સ્થળે સ્થળે કૃષ્ણાગર, શુભદ્ર, અંબર વિગેરેથી ધૂપની શ્રેણીઓ

કરીને આખો રસ્તો સુગંધવાસિત કરો, વળી સ્થાને સ્થાને દુકાનો ઉપર ફુલનાં લાંબાં તોરણો બંધાવો.” આ પ્રમાણે ભદ્રા શેઠાણીનો હુકમ થવાથી તેઓ તે પ્રમાણે કરવા પ્રવર્ત્યા, તેટલામાં તો પુત્રના મોહથી મોહિત થયેલા તેના ઉપરજ હમેશાં ધ્યાન આપનારા ગોભદ્રદેવે પોતાની શક્તિથીજ ભૂમિ ઉપર રહેલ રાજગૃહી નગરીને સ્વર્ગના નગરતુલ્ય એવું બનાવી દીધું કે બધા લોકો ઘણા દિવસ સુધી જુએ તોપણ ત્વિ પામે નહિ.

પછી રાજ અમયાદિ પ્રધાનો તથા રાજના માનનીય સામંતો તથા મોટી સેનાથી પરવરેલા, ગીત વાદિત્રના નાદ તથા બંદિજનોની બિરુદાવળી વિગેરે આડંબર સહિત રાજ્યદ્વારથી નીકળ્યા, અને માર્ગમાં કરેલી નગરશેઠા જેવા લાગ્યા. એ શેઠા જેઠને તેઓ ચિત્તમાં અતિશય ચમત્કાર પામ્યા અને સંભ્રમપૂર્વક પાસે ઉભેલાને પૂછવા લાગ્યા કે—“અહો ! આવું અતિશય સુંદર નગર કોણે બનાવ્યું ?” તે સાંભળીને પ્રતિહારી પુરૂષો બોલ્યા કે—“આપ સ્વામીને પોતાને ઘેર આવવાનું નિમંત્રણ કરેલું હોવાથી ભદ્રાએ આ પ્રમાણે કરાવ્યું છે. આમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. હજી આગળ તો ન વર્ણવી શકાય તેવી રચના કરેલી છે, તે તો જુએ તેજ જણે તેમ છે. મોટેથી તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.” રાજ આ સર્વે હકીકત સાંભળીને અતિશય વિસ્મય પામ્યા અને બોલ્યા કે—“આટલા ટુંક સમયમાં કોણ આ પ્રમાણે કરી શકે ? આ તો દેવકૃત્યજ દેખાય છે.” પછી જેમ જેમ આગળ ચાલવા લાગ્યા તેમ તેમ નવી—પૂર્વે નહિ જોયેલી—અનિર્વાચનીય રચના તેઓ જેવા લાગ્યા. ક્ષણે ક્ષણે સૈન્યના લોકો અને પૂરજનો અતિ અદ્ભુત રચના દેખવાના કૌતુકથી ચિત્ત ખેંચાઈ જવાને લીધે આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન થયેલા સ્તંભિત થયા હોય તેમ આગળ ચાલવાને સમર્થ થતા

નહોતા. જ્યારે કોઈ આવીને પ્રેરતું કે—“ચાલો, ચાલો, આમળ આથી પણ વિશેષ રમણિકતા છે.” ત્યારે તેઓ આમળ ચાલતા હતા. આમળ ચાલતાં ચિત્તમાં અતિ ચમત્કાર ઉપજાવે તેવી રચના જોતા ત્યારે અનિમેષ દૃષ્ટિ થઈ જવાથી તેઓ મનુષ્યો છતાં દેવતા જેવા લાગતા હતા. હસ્તિના સ્કંધ ઉપર બેઠેલા રાજા પણ આમ તેમ જોતા હતા, અને સર્વ ઠેકાણે નિરૂપમ અને પૂર્વે નહિ જોયેલી કે સાંભળેલી રચના જોઈને ચિત્તમાં અત્યંત આશ્ચર્યને ધારણ કરતા આમળ ચાલતા હતા. વળી જ્યારે એક બાળુની રચના તેઓ જોતા, ત્યારે બીજી બાળુની જોયા વગર રહી જતી, ત્યારે પાંસે રહેલ સેવક કહેતો કે—“મહારાજ ! આ બાળુ તો જુઓ, અહીં બહુ જોવા જવું છે.” તે સાંભળીને વાંકું મોઢું કરીને રાજા તે બાળુ જોતા, ત્યારે સેવક કહેતો કે—“મહારાજ ! આ આમળ રહેલું કોતુક તો જુઓ.” ત્યારે વળી રાજા આગ્રહથી દૃષ્ટિને સીધી કરીને આમળ જોતા હતા.

આ પ્રમાણે કાણે કાણે સ્ફાર અને ઉદાર ગોભદ્રદેવે કરેલી શોભા જોતા, વારંવાર આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન થતા અને હંચા ચક્ષુ કરીને આમ તેમ નિહાળતાં સર્વ વિભ્રમમાં પડી જતા હતા. ‘આ કેવી રીતે બનાવ્યું હશે ?’ તેની પગલે પગલે શંકા કરતા, વળી આમળ નવું આશ્ચર્ય જોતા ત્યારે તે કરતાં પણ વિશેષ બુદ્ધિ વાપરીને વિચાર કરતા, પણ તેઓ કાંઈ રહસ્ય મેળવી શકતા નહોતા. આ પ્રમાણેનો વૈભવ જોતાં રાજાને વિચાર આવતો કે—“શું આ સભ્ય છે ? કે શું આ સ્વપ્ન છે ? કે શું આ ઇંદ્રજા છે ? આવી આશ્ચર્યકારી વસ્તુઓ કાણે બનાવી હશે ? કેવી રીતે બનાવી હશે ? કેટલો દ્રવ્યવ્યય થયો હશે ? આશ્રય વિના તે રહી કેમ શકતી હશે ? અહો ! પુદ્ગળની વિચિત્રતા પણ કેવી છે ? જિનેશ્વરના

મત સિવાય આનો હાઈ ડાણુ બણી શકે તેમ છે ? તેથી જિત વચનજ સસ્ય છે. કારણ કે આગમમાં કહ્યું છે કે— ‘જીવોત્તી ગતિની વિચિત્રતા, પુદ્ગળનાં પર્યાયોની આવિર્ભાવ તથા તિરો ભાવ સંબંધી વિચિત્રતા, અને કર્મનાં બંધ તથા ઉદયની વિચિત્રતા; આ સર્વં વિચિત્રતાનું હાઈ જિનેશ્વર અગર જિનેશ્વરના આગમોજ બણે છે, બીજું કોઈ બણતું નથી, તેથી ખરેખર તેજ સસ્ય છે. ”

આ પ્રમાણે વિચારતા અને સ્થાને સ્થાને નવી નવી રચનાઓ મંડપો, તથા પૂતળીઓથી કરાતાં નૃત્યાદિ મહા આશ્ચર્યો એતા ‘શું આ સચેતન દેવીનું રૂપ છે કે અચેતન દેવીનું રૂપ છે ?’ તેમ વારંવાર વિચારતા, વારંવાર જિનેશ્વરના માર્ગ અને જ્ઞાનને સત્યપણે સદૃહતા તેઓ આનંદ પામતા હતા. ‘જો હું આ શ્રેષ્ઠીને ઘેર ન આવ્યો હોત તો આવા વિચિત્ર અને ડાઘ વખતે નહિ જોયેલા અને સાંભળેલા કૌતુકો ક્યાંથી જોત ?’ આ પ્રમાણેની આનંદ-પૂર્વક કલ્પના કરતાં પરિવાર સહિત શ્રેણિક મહારાજ ઉત્તમ દેવી-શોભાથી શોભતાં શાલિભદ્રના મહેલે પહોંચ્યા. ત્યાં પહેલા દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં લીલા રત્નનાં દળોથી શોભતા સુવર્ણકળશોથી કાંતિવાળા થયેલા, અનેક ઉત્તમ રત્નો જમાં આંતરે આંતરે ટાંગ્યા હતા તેવાં ત્રણ તોરણો રાજ્યે દીઠા. પછી મંદિરમાં પેસીને આગળ જતા હતા તે વખતે પાણીનો બ્રમ કરાવતું સ્ફટિક રત્નથી બનાવેલું ભૂમિતળ જોઈને ઠેઠલાક ભોળા માણસો પાણીના બ્રમથી વશ સંકાયવા લાગ્યા, તે વખતે યુદ્ધિવંત અભયકુમારે પોતાની નિપુણતા દેખાડવા માટે તથા અજ્ઞતાનું હાસ્ય નિવારવા માટે હાથમાંથી સોપારી નીચે નાખ્યું. તે સોપારી ભૂમિ ઉપર પડ્યું, તેનો શબ્દ થતાંજ ‘આ સ્ફટિક રત્નનું ભૂમિતળ છે’ તેમ ખબરી

થવાથી તેઓ તેના ઉપર થઇને આગળ ચાલ્યા. પછી આગળ દિવ્ય એવા મણિનિર્મિત સ્તંભોવાળું અતિ સુંદર સ્થાન જોઈને રાજા ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યા, અને ત્યાં તેઓ બેસવા બંધ છે તેવામાં તેમનો તેવો આશય ઈંગિતાકારથી બહાણીને પ્રણામ કરીને ભદ્રા શેઠાણી કુળવધુઓ સહિત મણિ તથા મુક્તાકુળથી તેમને વધાવી અને લાખોગમે સુવર્ણ તથા રત્નોથી તેમનું હુંછણું કરીને વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા કે—“મહારાજ ! ઉપરનો માળ પવિત્ર કરો. આ સ્વામીને બેસવા લાયક સ્થળ નથી. આ તો દ્વારપાળને બેસવાનું તથા પશુઓને બાંધવાનું સ્થાન છે. ” તે સાંભળીને રાજા વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો ! પુન્યપ્રકૃતિમાં કેવો ભેદ છે ? આવું સુંદર તો માફ શયનાલય પણ નથી ! શુદ્ધ આશય તથા બહુમાન યુક્ત સત્પાત્ર દાનાદિવડે ધર્મ સેવવાનું આ કુળ છે. જિનાગમમાં કહ્યું છે કે—‘અસંખ્યાત અધ્યવસાયવડે એક પ્રકૃતિસ્થાન બંધાય છે, તે પણ અસંખ્યાત ભેદથી ભિન્ન કહેલ છે, તેમાં પણ રસભેદ અનંતા છે. ’ આ પ્રમાણે પાપપુન્યના વિચિત્ર ભેદો જિનેશ્વરે કહેલા છે, તેથી તેમનું વચનજ સત્ય છે. ”

આ પ્રમાણે વિચારી શુદ્ધ ઉપયોગવાળા થઇને નિસરણીવડે રાજા ઉપરના માળે પરિવાર સહિત ચઢ્યા. તે માળ વિવિધ પ્રકારના રત્નોથી જડેલા ગોખોવાળો, મોતીઓથી ગુંથેલી બળીઓવાળો, સ્થાને સ્થાને સુગંધી ધૂપાદિકથી વાસિત, વિવિધ પ્રકારના વાજિત્રોથી ગાળ રહેલો અને બહુ જોવા લાયક હતો. ત્યાં આવ્યા એટલે ફરી ભદ્રાએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—“આપ મહારાજાએ તો કૃપા કરીને હજી ઉપરને માળે પધારવું, આ સ્થાન દાસી, દાસ, સિપાઈ, તલવાર ભાલા વિગેરે આયુધો રાખનારાઓ અને વાજિત્રો વગાડનારાઓ માટે છે. આ સ્થાન સ્વામીને બેસવા લાયક

નથી." વળી રાજા ચિત્તમાં અતિશય ચમત્કાર પામીને વિચારવા લાગ્યા કે—" અહો ! આનો પુણ્યવિલાસ તો જુઓ ! મારા સ્થાનથી પણ અધિક સુંદર દારી વિગેરેને બેસવાનું સ્થાન છે. અહો ! આ બધો અતિ આદરપૂર્વક આપેલ સત્પાત્ર દાનાદિકનોજ ચમત્કાર છે." આ પ્રમાણે વિચારતાં મહારાજા ત્રીજા માળે પધાર્યા. તે સ્થાનનું ભૂમિતળ જુદા જુદા દેશમાં બનેલ રેશમી વસ્ત્રો વિગેરેથી ચંદ્રના ઉદય સમયે સંધ્યાના રંગની જેવું અતિ રમ્ય, મનોહર, રક્ષાટિક વિગેરેના જુદા જુદા તેજથી શોભતું અતિ સુંદર અને ઘણું દેદીપ્યમાન હતું. તે જોઈને રાજાને ત્યાં બેસવાની ઈચ્છા થઈ. તે જાણીને ભદ્રાએ કહ્યું કે—" સ્વામિન્ ! આપ ચોથે માળે પધારો. આ સ્થાન સ્વામીને બેસવા યોગ્ય નથી. આતો વ્યાપારીઓ, મુનિઓ, ગ્રાહકો તથા નોકરોને બેસવાનું સ્થાન છે." તે સાંભળીને રાજા વિચારવા લાગ્યા કે—" અહો ! કેવું આનું પુણ્યબળ ? હું રાજા છું, આ મારી પ્રજા છે, પણ બંનેના પુણ્યમાં મોટો અંતર છે. આમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. પૂર્વે કરેલ વિશેષ ભાવયુક્ત દાનાદિકનું વિશેષ ફળ શ્રીમત્ જિનેશ્વરોએ અપૂર્વ કહેલું છે તે સત્યજ છે."

આ પ્રમાણે વિચારીને રાજા ચોથે માળે ચઢ્યા. તે સ્થળ રત્નોથી બનાવેલ અતિ સુંદર સ્થંભોની શ્રેણીથી શોભતું, આસપાસની ભીંતો ઉપર જડેલ રત્નના સમૂહનો અરસપરસ પ્રતિબિંબ પડવાથી માર્ગની ભ્રાંતિ કરાવનાર, અને સ્થાને સ્થાને બાવના ચંદન, અગર, કર્તુરી, અંબર વિગેરેના ધુમાડાથી અતિશય સુગંધિત હોવાને લીધે દ્રાણેન્દ્રિયને પ્રસન્ન કરનાર હતું. તે સ્થાન જોઈને સર્વે માણસો વારંવાર મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યા. વળી મંદારના પુષ્પોથી ગુથેલી માળાઓવડે ત્યાં જાળીઓ ખાંડેલી હતી,

તેને સ્પર્શીને આવતો મંદ મંદ પવન બહુ સુગંધી લાગતો હતો. ઉંચે છટ ઉપર લગાડેલા ચંદ્રના ઉદય તુલ્ય રત્નની વલ્લીના વલયવાળા રત્નમય પત્ર તથા પુષ્પોતું વર્ણન કોણ કરવા સમર્થ હતું ? વળી ઝુમણામાં લટકતા મણિ અને મુક્તાક્ષ વિગેરેના વિચિત્ર રંગો જોતી ચક્ષુ તે સ્થળેથી પાછીજ ફરતી નહોતી. સ્થાને સ્થાને અનેક પ્રકારની નવી નવી રચનાઓ હતી, તેમાં શું જોવું અને શું ન જોવું તેમ થતું હતું. જ્યાં જ્યાં જ જોતાં ત્યાં ત્યાં દ્રષ્ટિ સ્થિર થઈ જતી હતી; પછી રાજાદિક બોલ્યા કે—“અમે તો અહીંજ બેસશું, અને અહીં સ્થિરતાથી બેસીને બધું જોશું.” ત્યારે ભદ્રા શેઠાણીએ રાજાનો આશય જાણીને રત્નમય ભવ્ય સિંહાસન મંગાવી ઉંચે સ્થાને તે મૂકાવીને ઉત્તમ ગાલમસુરીઆ વિગેરેથી તે શેઠાવી રાજાને વિનંતિ કરી કે—“હે દેવ ! આ આસન ઉપર આપ વિરાજો.” રાજાએ તે સિંહાસન દેખીને વિચાર્યું કે—“આ તે ઈંદ્રનું આસન છે કે ચંદ્રનું આસન છે ? ” આ પ્રમાણે વિચારતાં તે સિંહાસન ઉપર બેસીને રાજાએ પૂછ્યું કે—“ભાગ્યવતિ ! તમારો લીલાપતિ પુત્ર ક્યાં છે ? તેને અહીં બોલાવો, કે જ્યાં પુણ્યવંત એવા તેનું હું દર્શન કરું.”

આ પ્રમાણેનો રાજાનો આદેશ થવાથી ભદ્રાએ સાતમે માળે જઈને શાલિભદ્રને કહ્યું કે—“ પુત્ર ! નીચેને માળે ચાલ અને આપણુ ઘરમાં આવેલા શ્રેણિકને જોળખ.” આ પ્રમાણેનાં માતાનાં વચન સાંભળીને શાલિભદ્રે કહ્યું કે—“ માતા ! તેમાં મને શું કહેવા આવ્યા છે ? દેવા લાયક ધન આપીને શ્રેણિક નામના કરીઆણાને તમે ખરીદી લ્યો. તમારાથી શું હું વધારે નિપુણ છું ? ” માતાએ તે સાંભળીને કહ્યું કે—“વત્સ ! તે કાંઈ પૃથ્વીપર વેચાય તેવી મૂલ્યવાન વસ્તુ નથી, તે તો અમૂ-

હય છે, ભાગ્યથીજ તે વસ્તુ તો મળે તેમ છે.” શાલિભદ્રે કહ્યું કે—
 “જે તેમ હોય તો મુખે માગે તેટલું ધન આપીને તે ખરીદા
 કે જથી તે બીજના હાથમાં જાય નહિ.” આ પ્રમાણેની વા-
 ણીથી આખા જગતમાં અદ્ભુત એવી પુત્રની ઐશ્વર્ય લીલા જો-
 ધને માતા વિચારવા લાગી કે—“અહો ! આ મારો લીલાપતિ પુ-
 ત્ર શું બોલે છે ?” આ પ્રમાણે વિચારતી ભદ્રામાતા મનમાં બ-
 હુજ આનંદ પામવા લાગી. વળી તેને વિચાર આવ્યો કે—“આ
 પ્રમાણેતું એકલું અતિ ભદ્રકપણું અને સરલતા શોભા આપ-
 નાર નથી. જે અવસરેચિત જણે તેજ નિપુણ ગણાય છે; તેથી
 આને કાંઈક નીતિનાં વચનો સંભળાવીને હું જયત કરું.”
 આમ વિચારીને ભદ્રાએ કહ્યું કે—“વત્સ ! શ્રેણિક તે કાંઈ કરિ-
 યાણું નથી, પણ તે તો આપણો સ્વામી આખા દેશનો અધિપતિ
 છે. આપણી જવા અનેક તેની સેવામાં હમેશાં તત્પર રહે છે. અ-
 નેક માંડળિક રાજા, સામંતો, શ્રેષ્ઠી વિગેરે આઠે પહોર જગત ર-
 હીને તેની આજ્ઞા ઉઠાવવાને તત્પર રહે છે. તે શું બોલે છે
 તે સાંભળવાને તેની સેવામાં તત્પર એવા લોકો બે હાથ જોડીને ઉભા
 રહેલા દેખાય છે. તું પણ તેની સારી દૃષ્ટિવડેજ થયેચ્છ મુખ-
 વિલાસ કરી શકે છે. જે તેની દૃષ્ટિ ફરે તો કોઈ તારી છાયા ન-
 જીક પણ ઉભો રહે નહિ. તે તુષ્ટમાન થાય તો સર્વે તુષ્ટમાન
 થયેલા જણવા અને તે જે કોયે તો કોઈ સ્વજન સંબંધી વાત
 સાંભળવાને પણ ઉત્સાહવંત રહે નહિ. તેથી તું પોતે નીચેને માળે
 આવીને વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરી તેને પ્રસન્ન કર. તે આહિં આ-
 પણે ઘેર પધાર્યા, તેથી તારા ઘરની શોભા ઘણી વૃદ્ધિ પામી છે;
 તેથી તું નીચે આવીને વિનયાદિ ગુણ દેખાડી તેમને તમ્મીને તા-
 રી ઉન્નતિ કર. તે પણ તારા હર્ષન માટેજ ઉત્સુક છે; તારા આ-

ગમનથી તેનું ચિત્ત બહુ પ્રસન્ન થશે, અને જગતને અનુકૂળ એવું તે તને બહુમાન આપશે, માટે તાણીદે ચાલ. ”

આ પ્રમાણેનાં માતાનાં વચનો સાંભળીને શાલિભદ્ર દૃઢ્યમાં બહુ ખેદ પામ્યા, અને વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો ! મારે માથે પણ શું સ્વામી છે ? અહો ! હું તો આટલા દિવસથી અરિહંત-નેજ સ્વામીપણે જાણું છું. તેની વિના બીજા કોઈને હું સ્વામીપણે જાણતોજ નથી. તેનું નામજ હમેશાં સવારે ઉઠીને હું ગ્રહણ કરું છું, અને ભક્તિ તથા સ્તુતિપૂર્વક હું તેનેજ પ્રણામ કરું છું. જે માતાએ કહ્યું તેમ મારી જેવાજ હાથ પગવાળો છતાં મારાથી મોટા એવો મારે માથે સ્વામી હોય તો તેનું પુન્ય મારા પુન્યથી ઘણું વધારે ગણાય, અને મારું પુન્ય તેનાથી હીન ગણાય; તો પછી એવા પરાધીનપણામાં શું સુખ ? આ સંસારમાં પરાધીનપણા જેવું બીજું એકે દુઃખ નથી. મેં પૂર્વ જન્મમાં થોડું પુન્ય ઉપાર્જન કર્યું, કે જેથી આધીનતાપૂર્વક અન્યને નમનાદિક કરવાનું મારે પ્રાપ્ત થયું. હવે મારે એવું કરવું કે જેથી કોઈ પણ અંશે પરાધીનપણું પ્રાપ્ત નજ થાય.” આ પ્રમાણે વિચારીને ‘માતાની આજ્ઞા અનુલ્લંઘનીય છે’ તેવી કુળવાન પુરૂષની રીતિને અનુસરીને ‘માતાની ભક્તિમાં હાનિ ન થાઓ’ તેમ ધારી આસનથી ઉઠીને તે માતાની સાથે સાતમે માળથી નીચે ઉતરવા લાગ્યા.

તે વખતે શ્રેણિક અને અભયકુમાર વિગેરે હંચે મુખે જોવા લાગ્યા, અને વિચારવા લાગ્યા કે—“અરે ! આ તે શું ઈંદ્ર છે ? કે દોઢાંદુક દેવ છે ? કે મુર્તિમાન પુન્યનો સમૂહજ છે ?” એ વખતે દેહની કાંતિથી ગૃહને ઉજ્જવળ કરતા, ચળાયમાન કુંડળાદિક આભરણોથી સેંકડો વિજળીના જેવું તેજ વિસ્તારતા અને વા-

હી, નેત્ર તથા મનની અપજ્ઞતાને નિવારતા શાલિભદ્રે રાજ પાસે આવીને વિનયપૂર્વક લીલાવડે તેમને પ્રણામ કર્યા; કારણ કે ઉત્તમ પુરુષોનો તે કમજ છે. શાલિભદ્રનું આગમન થતાંજ રાજાએ અતિ આદરપૂર્વક પરમ પ્રીતિવડે તેનો હસ્ત થોભીને પોતાની પાસે સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા. શાલિભદ્રનું રૂપ, આભરણ, સુકુમારતા, મધુર વાણી, હાથના અભિનય વિગેરેથી તેનો ઉત્કૃષ્ટ પુન્યોદય બેઠોને સૌ વિભ્રમમાં પડી ગયા, અને બધા સભ્યો ચિત્રમાં ચિત્રેલ હોય તે પ્રમાણે નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગયા; પરસ્પર વાતો કરવાને પણ શક્તિવંત ન રહ્યા. માથું હલાવવા જટલીજ ક્રિયા કરતા તેઓ બધા શાંત બેસી રહ્યા. રાજા પણ કેટલાક વખત સુધી તેને બેતાં સ્તંભિત થઈ ગયા; પછી શિષ્ટાચાર પાળતા માટે ધીરજ ધરીને હૃદયને દ્રઢ કરી પ્રીતિપૂર્વક શાલિભદ્રને કુશળસમાચાર પૂછતા લાગ્યા કે—“વત્સ! તારો લીલાવિલાસ અવિચ્છિન્ન સુખરૂપ યથોપસિત રીતે હમેશાં વર્તે છે?” શાલિભદ્રે કહ્યું કે—“શ્રીમદ્ દેવગુરૂની પ્રસન્નતાથી તથા આપ પૂજ્યપાદની કૃપાથી કેમ ન વર્તે?” આ પ્રમાણે ચંદન જેવું શીતળ મધુર વાક્ય સાંભળીને ઉદ્ઘાસપૂર્વક રાજાએ કહ્યું કે—“વત્સ! તારે અમારી કોઈ પણ જાતની શંકા રાખવી નહિ. યથેચ્છ તારા મનને અનુકૂળતા ઉપજે તેવા વિલાસો ભોગવવા; કારણ કે તું અમને પ્રાણુથી પણ વધારે પ્રિય છે. તું નેત્રની જેમ રક્ષણ કરવા લાયક છે. માફ રાજ્ય, માફ નગર, અને મારા ઐશ્વર્યનો સાર માત્ર તુંજ છે. રંકના હાથમાં આવેલ રત્નની માફક તું પ્રતિક્ષણે સ્મરવા લાયક છે; તેથી તું ઇપ્સિત વિલાસ કરજે; કોઈ પણ જાતની અધીરતા રાખીશ નહિ. જો કોઈ કામ હોય તો મને જણાવજે. જે એક ધડીએ સંવાય તેવું કાચ હશે તે એક ફાણ માત્રમાં હું સાધી આપીશ. મારા બ-

રને તારા ઘરની જેવું જ ગણજે, કાંઈ પણ અંતર ગણીશ નહિ. તારા ઇચ્છિત વિલાસમાં જે કાંઈ વિધિ આવે તો મને ઘણું દુઃખ દાયી થશે, તેથી નિઃશંકપણે વિલાસ કરજે. ” આ પ્રમાણે કહીને પોતે કહેલી વાતની પ્રતીતિ ઉપજાવવા માટે શાલિભદ્રની પીઠ ઉપર રાજાએ હાથ મૂક્યો. રાજા જેના ઉપર મોટી કૃપા ખતાવે છે તેની પીઠ થાખડે છે તેવી રાજ્યનીતિ છે. રાજાના કક્કશ હસ્તસ્પર્શથી કું-ગરના નિઝરણાની માફક શાલિભદ્રના શરીરમાંથી પરસેવાના બિંદુ ટપકવા લાગ્યા અને તેનું શરીર સુષ્ટિમાં રાખેલા શતપત્રના પુષ્પની માફક ગ્લાનિ પામી ગયું. તે દેખીને ભદ્રાએ રાજાને વિનંતિ કરી કે—“સ્વામિન્ ! આ પીતળના દેવ જેવો છે. સ્વામીના પ્રતાપે પી અગ્નિનો તાપ સહન કરવાને તે સમર્થ નથી, તેથી તેને રજા આપો; એટલે તે તેના વિલાસભુવનમાં જાય. ” તે સાંભળીને રાજાએ હર્ષપૂર્વક બહુમાન આપીને તેને રજા આપતાં કહ્યું કે—“ વત્સ ! સુખેથી ઉપરના માળે જા. ” તે પ્રમાણે ભૂપતિનો આદેશ મળવાથી શાલિભદ્ર તે ક્ષણે જ મોહથી છુટેલો મન્યાત્મા લોકાંતમાં જાય તેવી રીતે સાતમે માળે આદ્યો ગયો; ત્યાં જઈને વૈરાગ્યના રંગથી હૃદયને ભરતો તે શય્યામાં સ્વસ્થતાથી થેઠો અને વૈરાગ્યને લગતા જ વિચારો કરવા લાગ્યો.

હવે ભદ્રાએ અંજળી જોડીને બહુમાનપૂર્વક પરિવાર સહિત રાજાને ભોજન માટે આમંત્રણ કર્યું. રાજાએ પણ અતિ આદર અને ભક્તિ દેખીને આમંત્રણ સ્વીકાર્યું. પછી શત, સહસ્ર અને લક્ષ સંસ્કારોએ ખતાવેલા તથા શત, સહસ્ર અને લક્ષ દ્રવ્યોના વ્યયથી નિર્માણ થયેલા શતપાક, સહસ્રપાક, અને લક્ષપાક તેલોવડે મજ્જનશાલામાં લઈ જઈને નિપુણ અભ્યંગ કરવાવાળાઓએ રાજાદિ સર્વને અભ્યંગ કર્યું. ત્યારપછી સુવાસિત

ઉપર તીર્થજળ વડે રાજસ્નાનની વિધિવડે રાજ્યે સ્નાન કર્યું. ન્હાતાં ન્હાતાં રાજના હાથમાંથી રીસાયેલી સ્નાની માફક મણિ-મુદ્રિકા નિર્માલ્ય કુદમાં પડી ગઈ. સ્નાન કરીને શુદ્ધ રક્ત વસ્ત્ર વડે અંગ લુછી બાવનાચંદનના રસવડે તેના ગાત્રો ઉપર સેવ-કાએ વિલેપન કર્યું; પછી શૃંગાર કરવાને અવસરે આભૂષણ પહેરતાં રાજ્યે આંગળી ઉપર મુદ્રિકા દેખી નહિ, ત્યારે તે શોધવા માટે આમ તેમ જોવા લાગ્યા. વારંવાર હાથની આંગળી સામું તે જોતા હતા, અને વિચારતા હતા કે—“રાજ્યના સારભૂત માફક મુદ્રારત્ન ગુપ્ત થઈ ગયું. હવે શું કરું ? કોની આગળ વાત કરું ? પારકાને ઘેર આવીને આળ આપવું યુક્ત નથી.” આ પ્રમાણે તે વિચારતા હતા ત્યાં ભદ્રાએ નિપુણતાથી બણી લીધું કે—“રાજનું મુદ્રાદિ કાંઈ આભૂષણ ખોવાયું લાગે છે.” તેથી બ્રહ્મદેવીની સંજ્ઞાવડે દાસીને કહ્યું કે—“જળયંત્રવડે કુદમાંથી આભૂષણો બધા બહાર કાઢ, જેથી રાજની મુદ્રિકા નીકળશે.” દાસીએ તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે મોટા નગરના શ્રીમંતો પાસે આવેલા નિર્ધન ગામડીઆની જેમ સર્વ હંચા અલંકારોમાં રહેલા પોતાના નિર્માલ્ય મુદ્રારત્નને જોઈને રાજ્યે દાસીને પૂછ્યું કે—“આ બધા ઉત્તમ અલંકારો કોનાં છે ?” દાસીએ કહ્યું કે—“મહારાજ ! અમારા સ્વામી શાલિભદ્રના હમેશાં ત્યજી દીધેલા આ નિર્માલ્ય અલંકારો છે.” તે સાંભળીને વિસ્મિત થયેલા રાજ ચિંત-વવા લાગ્યા કે—“અહો ! પુન્યની ગતિ અનિર્વચનીય છે. અહો ! સ્વામી સેવકના પુન્યનો અંતર જુઓ. પોતપોતાના વિચિત્ર અધ્ય-વસાયની પ્રબળતાથી કરેલી ધર્મકરણીના વિચિત્ર ફળ મળે છે, એવી જૈન આગમની વાણી મિથ્યા થતી નથી.”

ત્યારપછી પોતાની મુદ્રિકા ગ્રહણ કરીને શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી

પૂર્વે તૈયાર કરી રાખેલ ઉત્તમ આસનોવાળા રમણીય ભોજન-મંડપમાં ઉત્તમ આસન ઉપર તેઓ બીરાજ્યા. પછી ગોબદ્રદેવે આપેલ તથા વિવિધ વસ્તુઓવાળી હુશિયાર રસોઇયાઓએ બનાવેલી અઢાર ભેદોવાળી નવીજાતની અને દિવ્ય રસવતી પરિવાર સહિત રાજાને બદાએ પીરસી; પછી રાજાદિક સર્વે તે ઉત્તમ, નવીન પ્રકારની, સુસંસ્કારિત, વિવિધ રચનાવાળી નવીન રસોઇ આસ્વાદતાં હૃદયમાં બહુ વિસ્મિત થયા, અને ‘આ શું ? આ શું ?’ એમ વારંવાર રસોઇયાને પૂછવા લાગ્યા. ખાતાં ખાતાં રસવતીના સ્વાદની પ્રશંસા કરતાં તેઓએ ઇચ્છાનુસાર ઉદરપૂર્તિ કરી. જમીને ઉઠ્યા એટલે પાછા તેઓ બધા જ્યાં પ્રથમ બેઠા હતા ત્યાં આવીને બેઠા. પછી રત્ને જડેલી સુવર્ણની રહેબીમાં પાંચ સુગંધીવાળા તાંબુળનાં બીડાં તેમની પાસે મૂકવામાં આવ્યા. તે તેઓએ લીધા; પછી દિવ્ય અત્તરાદિકથી તેમને છાંટણા કરીને વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્ર અને આભરણોવડે સર્વનો સત્કાર કરવામાં આવ્યો; વળી રાજાને વિવિધ દેશોમાં ઉપજેલા ઉત્તમ વસ્ત્રો, રત્નોથી ખીચીખીચી ભરેલા વિવિધ આભરણો, અને અનેક દિવ્ય રત્નોએ ભરેલા થાળોની ભેટ કરી. વળી અનેક અશ્વો, રથો, તથા એલચી, લવંગ, જયફળ વિગેરે સ્વાદિમ પદાર્થો; દ્રાક્ષ, અખોડ, બદામ, પિસ્તા વિગેરે ખાદ્યમ પદાર્થો તથા બીજી પૂર્વે નહિ જોયેલી અનેક વસ્તુઓનું ભેટણું કરીને રાજાને તૃપ્ત કર્યા—સંતોષ્યા. રાજાએ પણ પ્રસન્ન ચિત્તથી બદ્રાને કહ્યું કે—“ભદ્રે ! તમારા લીલાપતિ પુત્રનું બહુ યત્નથી રક્ષણ કરજો. મારી જવું કોઇ કામ હોય તો સુખેથી કહેજો, જરાપણ અંતર ગણશે નહિ. માઈ ઘર તે તમાઈ ઘર છે તેમજ ગણજો. તમારી સાથે મારે સેવ્ય સેવકનો સંબંધ નથી. આપું રાજ્ય તમાઈ જ છે તેમ

ગણુને, કોઈ જાતની શંકા કરશે નહિ. શાલિભદ્ર તો મારા દેશ, નગર અને રાજ્યનું મંડન (આભૂષણ) છે, તેથી તે મને પ્રાણથી પણ અધિક બહાલો છે.” આ પ્રમાણે કહી બહુમાન કરીને રાજ સ્વસ્થાનકે ગયા.

હવે શાલિભદ્ર તો મુખ્ય નીચું રાખી ઉદાસ મનથી વિચારતા હતા કે—“ મેં પૂર્વ જન્મમાં પૂરું સુકૃત કર્યું નથી, શ્રીમત્ જિનેશ્વરની આજ્ઞા પૂર્ણ ભાવથી આરાધી નથી, તેથીજ આ ભવમાં વિષમિશ્રિત મિષ્ટાન્નની જેમ પરાધીનપણા સહિત સુખ પ્રાપ્ત થયું છે. પરતંત્રતા સહિત જે સુખ તે દુઃખતુલ્યજ ગણવું. મેં તો પૂર્વે મુક્તિના સ્થાનરૂપ શ્રીમત્ જિનેશ્વર વગર બીજા કોઈને સ્વામી તરીકે બાણ્યા નહોતા તે આજે બાણ્યા. આવું પરાધીન વૃત્તિથી જીવવું તે નિરર્થક છે; તેથી હવે હું મારા આત્માને સ્વાધીન કરીને, સ્વાધીન સુખની સિદ્ધિ માટે શ્રીમત્ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનેજ આગળ કરીને, ગુરૂના ચરણની ઉપાસનાપૂર્વક શ્રીમદ્ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ કરાવનાર ચારિત્રધર્મનીજ આરાધના કરીશ. તે ચારિત્રની આરાધનાથી સ્વાધીન અને સ્વરૂપરમણ સુખ મેળવી શકાય છે. હવે તો મારે તેજ કરવું, તેને વિસરવું નહિ. મુખે અમૃત અને હાતરમાં ભરેલ વિષવાળા ઘડાની જેવા રતિરૂપ રાક્ષસનો હવે વિશ્વાસજ કરવો નહિ. આ બધું ઇંદ્રજીનું તુલ્ય છે, તેમાં કોનો વિશ્વાસ કરવો ? ”

શાલિભદ્ર આ પ્રમાણે ભાવના ભાવે છે તેવામાં તેણે દેવદુઃખિનો નાદ સાંભળ્યો. તે સાંભળીને સેવકોને તેણે પૂછ્યું કે—“અરે સેવકો ! આ દેવદુઃખિ ક્યાં વાગે છે ? ” તેઓએ કહ્યું કે—“સ્વામિન ! ભવ્યજીવોના પ્રમળ ભાગ્યના ઉદયવક્રે વૈભાવગિરિ ઉપર મોહતિભિરનો નાચ કરવામાં સૂર્યસમાન શ્રીમત્ મહાવીર સ્વામી

સંભવસર્થા છે; તેથી દેવો દુઢુભિ વગાડે છે. " તે સાંભળીને પ-
રમ પવિત્ર શ્રીવીરપ્રભુના આગમન શ્રવણથી વરસાદના ગર્જનવથી
મથુરની જેમ શાલિભદ્ર બહુ આનંદ પામ્યા. પછી હર્ષપૂર્વક ભ-
ક્તિભારથી ભરેલા અને સારા અલંકારોએ અલંકૃત શાલિભદ્ર
સારો પરિવાર લઇને સુખાસનમાં બેસી શ્રીમદ્ વીર જિને-
શ્વરને વાંદવા માટે વૈભારગિરિ ઉપર ગયા. શ્રીવીરભગવાનનું દૂરથી
દર્શન થયું કે તરતજ સુખાસનમાંથી ઉતરીને પાંચ અભિગમ
સાચવી ત્રણ પ્રદિક્ષણા દઇ પંચાંગ નમસ્કારવડે નમસ્કાર કરીને
યથોચિત સ્થાને દેશના સાંભળવાના આતુરપણે શાલિભદ્ર બેઠા.
એટલે શ્રીવીર ભગવંતે સંસારવાસનાથી થયેલા કલેશનો નાશ કર-
નારી આક્ષેપણી વિગેરે ચારે ભેદે યુક્ત દેશના આપવાની શરૂઆત
કરી. દેશનાનો પ્રારંભ કરતાં તેઓએ કહ્યું કે:—

આદિત્યસ્ય ગતાગતૈરહરહઃ સંક્ષીયતે જીવિતં,

વ્યાપારૈર્વહુકાર્યભારગુરુભિઃ કાલોઽપિ ન જ્ઞાયતે ॥

દૃષ્ટ્વા જન્મજરાવિપત્તિમરણં ત્રાસશ્ચ નોત્પદ્યતે ।

પીત્વા મોહમયીં પ્રમાદમદિરામુન્મત્તભૂતં જગત્ ॥ ૧ ॥

‘સૂર્યના જવા આવવાથી—ઉદયાસ્તથી હંમેશાં જીવિત ક્ષીણ
થતું બન્યું છે, બહુ કાર્યથી ભારે થઇ ગયેલા વ્યાપારથી જતા સ-
મયની ખબર પડતી નથી, જન્મ, જરા, વિપત્તિ તથા મરણનાં
દુઃખ જોઇને ત્રાસ થતો નથી, અહો ! મોહ અને પ્રમાદપી મ-
દિરા પીને આપું જગત ઉન્મત્ત બની ગયું છે. ’

“અનાદિ કાળના શત્રુભૂત પાંચ પ્રમાદને વશ પડેલો જીવ
તરવાતરવને કાઢી રીતે જાણતો નથી. બુદ્ધિ બુદ્ધિ ગતિમાંથી આ-
વીને એક ધરમાં ઉપજેલાઓને અજ્ઞાનવશ પ્રાણી પોતાના માને છે,
‘તે મારા છે, તે હિતકારી છે’ એવી રીતે આ જીવ તેઓને માને

છે. તેમનાં પોષણ માટે અઢારે પાપસ્થાનકો સેવે છે. તેના દુઃખથી દુઃખી અને તેના સુખથી સુખી દેખાય છે. ‘આ મારા પુત્ર, બાંધવાદિક ભવિષ્યમાં મને સુખ આપનારા થશે’ તેમ માનતો છવ તેઓનું પોષણ કરવામાં કાળ ગુમાવે છે, કર્મની લાંબી સ્થિતિ બાંધે છે, પરંતુ સુખ-દુઃખની પ્રાપ્તિ તો પોતાના કરેલા પુન્ય-પાપના ઉદયના બળથી જ થાય છે. જે પુન્યનો ઉદય હોય તો સર્વે અબળુયા, નહિ આળખીતા, જેની ઇચ્છા તક કે સંભાવના પણ ન કરીએ તેવા આવીને સેવા કરે છે, અને પાપનો ઉદય હોય તો ઘણા વખતના પરિચિત, ઘણા દિવસના પોષેલા અને પ્રાણવ્યયથી જેને પાળેલા હોય તેવા પણ સુખ આપનારા થતા નથી, પરંતુ દુઃખ આપનારા-દિલગીરી કરાવનારા થાય છે. જેવી રીતે સુભૂમ ચક્રવર્તી પાપનો ઉદય થયો ત્યારે છ ખંડનો ભોક્તા, ચૌદ રત્નનો સ્વામી, નવ નિધાનનો અધિપતિ, બે હજાર યજ્ઞો જેની સેવા કરવામાં તત્પર હતા તેવો છતાં પણ સમુદ્રમાં ડુબી ગયો. વળી જે સુભૂમ ચક્રવર્તીના એકેક હાથમાં ચાલીશ લાખ અષ્ટાપદ પ્રાણી જેટલું બળ હતું, જે ચક્રવર્તી જેવી રીતે સ્થળ ઉપર તેવી જ રીતે જળ પર પગે વિહાર કરી શકે તેવો હતો, જે હાથમાં આવેલ જળના પણ બે ભાગ કરી શકતો હતો, હાથે કરીને પક્ષીની માફક જે આકાશમાં ઉડી શકતો હતો, વળી ભૂમિમાં પેસીને ઇચ્છિત સ્થળે જે નીકળી શકતો હતો, મત્સ્યની માફક જળમાં ગતિ કરી શકતો હતો; વળી અનેક પ્રકારના વિવિધ મહિમાવાળા રત્નોષ્ઠાદિક તથા મંત્ર, યંત્ર, તંત્રાદિક જેના ભંડારમાં રહેલા હતા, જેને દક્ષિણ અને ઉત્તર શ્રેણિની સ્વામિની ગૌરી, ગાંધારી, શહિણી, પ્રજ્ઞાપ્તિ વિગેરે મહાવિદ્યાઓ સિદ્ધ થયેલી હતી, જેના વિમાન ચલાવનારા દેવો સદા સેવકની માફક તેના હુકમ-માત્રથી જ કાર્ય કરનારા હતા; જેની પાસે જળમાં મતિ કરવામાં કુશળ

અનેક ઘોડા હતા તથા વહાણાદિક યાનપાત્રથી પણ અધિક સમુદ્ર-
જળ તરવામાં સમર્થ ચર્મરત્ન હતું, જે હમેશાં ચૌદ રત્ન નવ-
નિધાન વિગેરેના મળીને પચીસ હજાર દેવતાઓથી સેવાતો હતો,
આવી ઋદ્ધિવાળો તથા બળથી ગર્વિત થયેલો સુભૂમ ચક્રવર્તી પા-
પનો ઉદય થયો ત્યારે સમુદ્રમાં પડીને ડુબી ગયો. તેનું જ જ્યારે
પુન્યનું બળ હતું તે વખતે અતર્કિત રીતે, નહિ બોલાવેલ ચક્ર
પણ ઉત્પન્ન થઈને તેના હાથમાં આવ્યું હતું અને તેનાવડે જણે
આપું ભરત જીત્યું હતું; તેને જ જ્યારે પાપોદય થયો ત્યારે તે
ચક્ર વિઘ્નમાન હતું તોપણ તેનું કાર્યસાધવામાં તત્પર થયું નહિ.

કૃષ્ણ વાસુદેવના પ્રશ્નથી શ્રી નેમિનાથે કહ્યું હતું કે—
“જરાકુમારના હસ્તથી તમારું મરણ છે.” તે સાંભળીને અતિ દુ-
ઝાચેલો જરાકુમાર ‘એવું અકાર્ય પોતાથી ન થાય તો ઠીક’ એવા
વિચારથી રાજ્યસુખ ત્યજીને વનમાં ચાલ્યો ગયો હતો, પરંતુ
જ્યારે કૃષ્ણના પાપનો ઉદય થયો ત્યારે જરાકુમારનાજ બાણથી
કૃષ્ણ મરાયા; તેથી કુટુંબ ઉપર જે વાત્સલ્યભાવ છે તે નકામોજ
છે, તેને માટેનો પ્રયાસ પણ નિષ્ફળ છે. અનાદિ કાળથી મોહરાજના
મોટા ભાઈ કર્મપરિણામ રાજા નટના હાથમાં રહેલ માંકડાની માફક
જીવને નચાવે છે, એક ક્ષણમાત્ર પણ નિવૃત્તિ આપતો નથી. તેને સ-
હાય કરનાર મોહ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાનાદિક વિવિધ પ્રકારના બંધ,
ઉદય, ઉદિરણા વિગેરે રૂપ પાંજરામાં નાખીને જીવેને દુઃખ આપે છે.
કર્મકલેશની વિચિત્રતાનો પૂર્ણ પ્રબંધ સર્વજ્ઞ શ્રી દેવળી ભગવંત
જાણે છે, પણ તે કહેવાને સમર્થ નથી. તેથી સહજ સુખની ઇચ્છા-
વાળાએ શ્રી જિનાગમનો અભ્યાસ કરીને કર્મના બંધ, ઉદય
વિગેરેની વિચિત્રતાને સારી રીતે સમજવી. એકજ પુન્ય પાપના
બંધરૂપ આશ્રવદ્વાર સેવતાં વિચિત્ર પ્રકારનાં કૃણા મળે છે. અધ્ય-

વસાયના બળવાનપણાથી, યોગસ્થાન તથા વીર્યસ્થાન અસં-
ખ્યાત હોવાથી સમ વિષમ રૂપે વિચિત્ર કર્મવિપાક જીવને પ્રાપ્ત થાય
છે. સર્વે સંસારી જીવો જે સુખ દુઃખ અનુભવે છે તેને આપનાર
કર્મજ છે, બીજું કંઈ નથી. કર્મના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર જે
જીવો બીજા કંઈને સુખ દુઃખ દેનાર માને છે તે તેના મિથ્યાત્વ
અને અજ્ઞાનનાજ વિલાસરૂપ છે. તેઓએ ધર્મને કંઈ પણ જાણ-
ખ્યો નથી, તેઓ અનાદિ કાળથી ભ્રમમાંજ પડેલા છે; તેથી ધ-
ર્મદત્તની માફક પડેલા કર્મનું સ્વરૂપ જાણીને પછી જેમ આ-
ત્માનું હિત થાય તેમ વર્તવું. ”

મહાવીર ભગવંતે આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે સભાજનોએ પૂ-
છ્યું કે—“સ્વામિન્ ! તે ધર્મદત્ત કોણ હતો, જેણે કર્મકલ્પના
જાણીને સ્વહિત આચર્યું ? ” તેમનો પ્રશ્ન સાંભળીને ભગવંતે
બોલ્યા કે—“તેની કથા સાંભળો.—

ધર્મદત્તની કથા.

આજ ભરતક્ષેત્રમાં કાશ્મીર નામનો દેશ છે. તેમાં ચંદ્રપુર
નામે નગર હતું. તે નગરમાં ન્યાયમાં એકનિષ્ઠ યશોધવલ નામે
રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને યશોમતી નામની રાણી હતી. તેની
કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલ ધણા ગુણુવાળો ચંદ્રધવળ નામે પુત્ર
હતો. તે સર્વ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ, સર્વ શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર
અને સર્વે ધનુર્વેદાદિ કળામાં નિપુણ હતો અને ખાસ કરીને
શુકનશાસ્ત્રમાં બહુ વિચક્ષણ હતો. એક દિવસે રાત્રે પોતાના આ-
વાસના ઉપરના માળે તે સુખનિદ્રાથી સુતો હતો તે વખતે પા-
છલી રાત્રીએ એક શિયાળણીનો શબ્દ તેણે સાંભળ્યો. શૃંગાલીના
શબ્દો સમજવામાં તે કુશળ હોવાથી હૃદયમાં વિચાર કરતાં તેને એવું
રહસ્ય પ્રાપ્ત થયું કે—“આ શૃંગાલી કહે છે કે—તમને મહાન્ લાભ

થવાનો છે.” આ પ્રમાણે હૃદયમાં વિચાર કરીને તે ઉભો થયો અને ખડ્ગ હાથમાં લઇને તેના શબ્દ અનુસારે તે સ્મશાનમાં ગયો. તે સ્થળે એક અગ્નિકુંડની વચ્ચે બળતા શબ્દથી ઉત્પન્ન થયેલો સુવર્ણપુરૂષ તેણે જોયો. તેને દેખીને અવસર ખણનાર તે કુમારે પાસે રહેલા સરોવરમાંથી પાણી લાવીને, તે સુવર્ણપુરૂષ ઉપર પાણી સીંચી અગ્નિકુંડમાંથી તેને બહાર કાઢ્યો, અને અન્ય સ્થળે ભૂમિમાં તેને ભંડારીને, તે સ્થળે નિશાની કરી, ઘેર આવીને સુખેથી સુઇ ગયો. પ્રભાત થયો એટલે વાજિત્રોના નાદ તથા બંદિના આશિર્વાચનથી તે જાગી ગયો. પછી દેવયુરના સ્મરણપૂર્વક ઉઠીને પ્રભાતનાં કૃત્યો કરી રાજસભાને યોગ્ય વસ્ત્ર તથા અલંકારો યોગ્ય રીતે પહેરીને સીપાઇઓની સાથે પિતાને નમવા માટે તે રાજસભામાં ગયો. રાજસભાને યોગ્ય અભિગમ સાચવીને રાજાને તેણે નમસ્કાર કર્યા. પછી સર્વે સભ્યોએ પણ યથાયોગ્ય રીતે વિનયપૂર્વક તેને નમસ્કાર કર્યા. રાજા અતિ સ્નેહયુક્ત વાક્યોવડે સન્માન આપીને તેને પોતાની પાસેના આસન ઉપર બેસાડી કુશળક્ષેપ પૂછવા લાગ્યા. આ વખતે પ્રતિહારી સભામાં આવી બે હાથ જોડીને ઉભો રહ્યો. ત્યારે રાજાએ બ્રહ્મીની સંજ્ઞાવડે પૂછ્યું કે—“તું કેમ આવ્યો છે ?” પ્રતિહારીએ વિનયપૂર્વક વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—“સ્વામિન્ ! કાઠ ભવ્ય પુરૂષ માથે શબ્દો ટોપલો મૂકીને બહુ ગાઢ સ્વર વડે ‘હું હું-ટાયો, હું હું-ટાયો’ એમ ધોકાર કરતો આવ્યો છે. તે બહુ વિઘ્ન દેખાય છે, તેથી અહીં આવતાં મૂળદ્વાર પાસે મેં તેને અટકાવ્યો છે, તેથી હે સ્વામિન્ ! તેને માટે શું આજ્ઞા આપો છો ?” આ પ્રમાણેનાં પ્રતિહારીનાં વચ્ચેનાં સાંભળીને રાજાએ વિચાર્યું કે—“વ્યવહાર શાસ્ત્રમાં પણ કંઈ છે કે—

દુર્વેલાનામનાયાનાં, બાલવૃદ્ધતપસ્વિનામ્ ॥

પિથુનૈઃ પરિભ્રુતાનાં, સર્વેષાં પાર્થિવો ગતિઃ ॥ ૧ ॥

‘ દુર્બળ, અનાથ, બાળ, વૃદ્ધ, તપસ્વી અને હરામખોરા-થી ઠગાયેલા સર્વેની ગતિ—સર્વેના રક્ષણનું સ્થળ રાજ છે.’

આ કારણથી જે કોઈ અતિ દુઃખ કે સંકટમાં પડેલ હોય તે મારી પાસેજ આવે, બીજે ક્યાં જાય ? ” આમ વિચારીને બ્રહ્મટીની સંજ્ઞાવડે પ્રતિહારીને તેને અંદર આવવા દેવાની રજા આપી. પ્રતિહારીને આજ્ઞા મળવાથી મૂળદ્વાર પાસે ઉભેલા માણસને તેણે કહ્યું કે—“ તમે અંદર જાઓ. ” તે પણ રજા મળવાથી રાજસભામાં આવીને નમસ્કારપૂર્વક પ્રથમની જેમજ પોકાર કરવા લાગ્યો. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—“ અરે દુઃખિત માણસ ! તું સ્વસ્થ થઈને તારું દુઃખ નિવેદન કર. શું તારું કાંઈ ગયું છે ? અથવા કોઈ દુષ્ટ તારો પરાભવ કર્યો છે ? અથવા ખાતર પાડીને લુંટારાઓએ તારું સર્વસ્વ લુંટી લીધું છે ? અથવા રસ્તે આવતાં તારું દ્રવ્ય ચોરાએ ચોરી લીધું છે ? અથવા તારા ઘરમાં રહેલા કોઈ ધરનાજ માણસે અતિ પ્રિય એવું તારું આજીવિકા-દ્રવ્ય વિશ્વાસઘાત કરીને હરણ કરી લીધું છે ? આ દુઃખમાંથી તને શું દુઃખ આવી પડ્યું છે કે જેથી તું પોકાર કરે છે ? તે કહે. ” આ પ્રમાણેનાં રાજાનાં વચનો સાંભળીને તે બોલ્યો કે—“ દેવ ! આજે રાત્રે મારો સુવર્ણપુરુષ ચોરાણો છે. હવે હું શું કરું ? કાણે તે હરી લીધો તે હું જાણતો નથી. હું કોની પાસે જઈ ? તેથી પુન્યના નિધાન એવા મહારાજાની પાસે તે કહેવા-ને આવ્યો છું. કહ્યું છે કે—આ પૃથ્વીતળમાં કૃપાળુ રાજ પાંચ-મા લોકપાળ છે, દૈવથી પરાભવ પામેલા એવા મને તમારું જ સ-રણ છે. ” રાજાએ તેનું કૃશાંગ અને મલિન વસ્ત્રો જોઈને કહ્યું કે—

“અરે પોકાર કરનારા ! ખરેખર બોલ. તારો આવા આકાર અને દરિદ્ર્યમૂર્તિરૂપ તને એતાં સુવર્ણપુરુષને તું લાયક દેખાતો નથી. જોને સુવર્ણપુરુષ પ્રાપ્ત થયો હોય તેની આવી અવસ્થા ન હોય; કારણ કે મહાભાગ્યવંતનેજ તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. જોને સુવર્ણપુરુષ મળ્યો હોય તેના લક્ષણો તો બધા પ્રકટપણેજ દેખાય છે. કહ્યું છે કે:—

કુવેલિનં દંતમલાઽવધારિણં, વહ્વાશિનં નિષ્ઠુરવાક્યભાષણમ્ ।
સૂર્યોદયે વાસ્તમને ચ શાયિનં, વિમુઞ્ચતિશ્રીર્યદિ ચક્રપાણિનમ્ ॥

‘ખરાબ વસ્ત્રવાળો, દાંતઉપર મેલ રાખનારો, બહુ ખાનારો, નિષ્ઠુર વાક્ય બોલનારો, સૂર્યોદય પછી અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં શયન કરનારો—તેટલા ચક્રવર્તી હોય તો પણ લક્ષ્મી તેને તજી દે છે.’ વળી કહ્યું છે કે—

દક્ષિણાભિમુખં શેતે, ક્ષાલયત્યહ્નિમંઘ્રિણા ।

મૂત્રમાસૂત્રયત્પૂર્વો, નિષ્ઠીવતિ ચતુષ્પયે ॥૧॥

‘દક્ષિણ સામે માથું રાખી સુનારો, પગવડે પગ ધોનારો; ઉમો ઉમો મુતરનારો અને ચેકમાં થુંકનારો—તેને પણ લક્ષ્મી તજી દે છે.’

આ પ્રમાણે હીન પુન્યવંતનાં ઘણાં લક્ષણો શાસ્ત્રમાં કહેલાં છે. ‘જે પુરુષ જે હાથે શરીર ખંજવાળે, દાંત અને મૂછ ચાવ્યા કરે, આવા દરિદ્રતા સૂચવનારા લક્ષણો જેના અંગ ઉપર દેખાય તેને મહાલગ્નિય અને સિદ્ધિ નિગેરે મળે નહિ અને તેની પાસે બહુ ધન ન હોય.’ તારામાં તેવાં લક્ષણો રપટ દેખાય છે, તે ધન સૂચવનારા નથી, તેથી સાચું કહે. જે કાંઈ બીજાં સાચું દુઃખ હોય તે કહે, નકામી બડાઈ મારવાથી શું ? ” તે વખતે સભ્યોએ કહ્યું કે—“મહારાજ ! આપે જે કહ્યું તે સાચું છે, પણ આને પ્ર-

થમ પૂછવું જોઈએ કે 'કેવા ઉપાયવડે તને સુવર્ણપુરૂષ મળ્યો ?
તેના ઉત્તરથી સર્વ જાણાઈ આવશે. " આ પ્રમાણે સભ્યોનું ક-
થન સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે—“અરે પુરૂષ ! કયા ઉપાયવડે અને
કેાની સહાયથી તને સુવર્ણપુરૂષ પ્રાપ્ત થયો તે કહે. " તે સાંભ-
ળી તે પુરૂષે કહ્યું કે—“ મહારાજ ! સાંભળો:—

આજ નગરમાં શ્રીપતિ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને ઘેર લ-
ક્ષ્મીનો વિલાસ હતો. લક્ષ્મીનો તે આવાસ થવાથી લક્ષ્મીનો ‘કમળા-
વાસ’ બુલાઈ ગયો હતો. તેને શ્રીમતિ નામની પત્ની હતી. તેની
સાથે શ્રીપતિ સુખેથી રહેતો હતો. એક દિવસે તે શ્રીમતિ પોતાને
ઘેર આવેલી સ્વસખીને પુત્રના લાલનપાલનમાં તત્પર દેખી
પોતાના અપુત્રપણાના દુઃખથી દુઃખી થઈ. કહ્યું છે કે:—

અપુત્રસ્ય ગૃહં શૂન્યં, દિશા શૂન્યા અવાંધવાઃ ।

મૂર્ક્ષસ્ય હૃદયં શૂન્યં, સર્વં શૂન્યં દરિદ્રતા ॥ ૧ ॥

‘અપુત્રનું’ ગૃહ શૂન્ય, બાંધવ ન હોય તેની દિશા શૂન્ય,
મૂર્ખનું હૃદય શૂન્ય અને દરિદ્રીનું સર્વ શૂન્ય બાણવું.’

ભોજનના સમયે શ્રેષ્ઠી ઘેર આવ્યા ત્યારે તેને દુઃખી જોઈ
તેના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. તેણીએ પણ ભોજન પછી દુઃખનું કાર-
ણ કહ્યું. તે સાંભળી દુઃખી થયો સતો શ્રેષ્ઠી વિચારવા લાગ્યો કે—

મેહં પિ તં મસાળં, જત્ય ન દીસન્તિ ધૂલિધૂસરં નિચં ।

उठन्ति पडन्ति रडन्ति दो तिन्नि डिंभाइं ॥

‘જેના ઘરમાં ધૂળથી મલીન થયેલા બે ત્રણ બાળકો ઉઠતા નથી,
પડતા નથી, રડતા નથી તે ઘર સ્મશાનતુલ્ય છે.’ વળી કહ્યું છે કે—

पियमहिलामुहकमलं, बालमुहं धूलिधूसरच्छायं ।

सामीमुहं सुप्पसन्नं, तिन्नि वि पुण्णेहिं पावन्ति ॥

‘વહાલી પત્નીનું મુખકમળ, બાલમુહ ધૂલિધૂસરચ્છાયં ।
સામીમુહ સુપ્પસન્નં, તિન્નિ વિ પુણ્ણેહિં પાવન્તિ ॥

રીરવાણું બાળકનું મુખ, દેખળ અને સુપ્રસન્ન એવું સ્વામીનું મુખ—આ ત્રણે પુન્યથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.’

આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે સ્વપત્નીને કહ્યું કે—“પ્રિયા ! વિષાદ કરીશ નહિ. પુત્રપ્રાપ્તિ માટે હું પ્રયાસ કરીશ.” ત્યાર-પછી શ્રેષ્ઠી મંત્ર, તંત્ર, યંત્ર, દેવ-દેવી પૂજન વિગેરે મિથ્યાત્વના કાર્યમાં પ્રવર્ત્યા. દુઃખી માણસો શું શું કરતા નથી ? કહ્યું છે કે—

આર્તાઃ દેવાન્ નમસ્યન્તિ, તપઃ કુર્વન્તિ રોગિણઃ ।

નિર્ધના વિનયં યાન્તિ, ક્ષીણદેહાઃ સુશીલિનઃ ॥

‘આર્તા માણસો સર્વ દેવને નમે છે, રોગી તપસ્યા (લાંઘણ) કરે છે, નિર્ધન મનુષ્યો વિનય આચરે છે અને શક્તિ વગરના માણસો સુશીલ થાય છે.’ વળી કહ્યું છે કે—

इहलोइवमि कज्जे, सव्वारंभेण जह जणो कुणइ ।

તા જહ લક્ષ્મણેણ વિ, પરલોણ તદા સુહી હોઈ ॥

‘આ લોક સંબંધી કાર્યમાં જટલો પ્રયાસ લોકો કરે છે, તેનો લક્ષાંશ પ્રયાસ પણ જો પરલોક માટે કરે તો તે સર્વત્ર સુખી થાય.’

એક દિવસ તે શેઠના મિત્ર ધનમિત્રે તેને કહ્યું કે—“ભાઈ ! તું મિથ્યાત્વ આચરીશ નહિ. મિથ્યાત્વ આચરવાથી આપણેજ ભવશ્પી અંધારા કુવામાં પડીએ છીએ. વળી આપણી પછી આપણા પુત્રાદિક પણ આપણને અનુસરીને ગાઢ મિથ્યાત્વ સેવે છે, તેથી તેઓ પણ પરંપરાએ સંસારમાં દુખે છે. કહ્યું છે કે—

सम्मतं उच्छिदीय, मिच्छत्तारोवणं कुणइ निअकुलस्स ।

તેણ સયલોવિ વંસો, દુગ્ગદ્દુહસમ્મુદં નીઆં ॥

‘સમ્યક્ત્વને ઉચ્છેદીને જે પોતાના કુળમાં મિથ્યાત્વનું આ-રોપણ કરે છે, તેણે તેનો આખો વંશ દુર્ગતિની સન્મુખ કર્યો એમ સમજવું’ અને—

મિચ્છતં ઇચ્છિંદીય, સમ્પત્તારોવણં કુળં નિઅકુલસ્ય ।

તેણ સયલો વિ વંસો, સિદ્ધિપુરીસંમુદ્ધં નીઓ ॥ ૨ ॥

‘જ પુરૂષે મિથ્યાત્વને ઉચ્છેદીને પોતાના કુળમાં સમકિતનું આરોપણ કર્યું તેણે પોતાના આખા વંશને સિદ્ધિપૂરીની સન્મુખ કર્યો એમ સમજવું.’

વળી જો કદી મિથ્યાત્વના આચરણથી પુત્ર થાય તોપણ દેવશર્મા બ્રાહ્મણની માફક પરિણામે તે દુઃખીજ થાય છે. તેની કથા આ પ્રમાણે—

દેવશર્મા દ્વિજ કથા.

એક ગામમાં દેવશર્મા નામે બ્રાહ્મણે પુત્રપ્રાપ્તિ માટે પાદર-દેવતાની આરાધના કરી, અને તેને કહ્યું કે—“ભગવતિ ! જો મારે પુત્ર થશે તો તારા દેવકુળના ભવ્ય દ્વારો કરાવીશ, મંદિરની પાસે અનેક વૃક્ષોથી શોભતું તળાવ કરાવીશ, અને પ્રતિવર્ષ એક બોકડાનું બળીદાન આપીશ.” આ પ્રમાણે યાચના અને નિયમ કર્યા પછી દૈવસંયોગથી તેને પુત્ર થયો. હર્ષથી ભરેલા હૃદયવડે તેણે મહોત્સવ કરીને તે પુત્રનું ‘દેવીદત્ત’ એવું નામ પાડ્યું. પછી દેવશર્માએ ભક્તિવડે દેવીના ભવનનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો, તેની નજીકમાં તળાવ કરાવ્યું, તેની ફરતી પાળ ઉપર વૃક્ષો રોપાવ્યા, અને બ્રાહ્મણોને બોલાવીને મોટી પૂજા કરાવી, દેવીની આગળ એક બોકડાનો વધ કર્યો અને બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા. આ પ્રમાણે તે પ્રતિવર્ષ કરતો હતો. અનુક્રમે તે પુત્ર યૌવન વય પામ્યો, એટલે તેને પરણાવ્યો. અનુક્રમે આયુષ્યનો ક્ષય થતાં ગૃહ અને પુત્રાદિની ચિંતામાં આર્તધ્યાનથી ભરીને તે દ્વિજ તેજ નગરમાં બોકડો થયો. તેના પુત્રે વર્ષને છોડે તેજ બોકડાને દ્રવ્યથી ખરીદ્યો અને ઘરે આણ્યો. તે બોકડાને પોતાનું ઘર જોઈને અતિસ્મરણ જ્ઞાન

ઉત્પન્ન થયું. પૂર્વનું બધું સ્વરૂપ તેણે જાણ્યું. પછી મનમાં બી-
ધેલા તે બોકડાને જ્યારે વધ કરવા દેવી પાસે લઇ જવા લાગ્યા
ત્યારે તે ચાલતો નહોતો. તેનો પુત્ર બળાત્કારે ખેંચતો હતો,
પણ તે ચાલતો નહોતો. તે સમયે માર્ગે જતાં એક સાધુ જ્ઞાનથી
તેનું સ્વરૂપ જાણી તે બોકડાને પ્રતિબોધવા એક ગાથા બોલ્યા કે—

ખડુ બણાવિય તેં છગલ, તેં આરોવિય રૂખ્ખ;

પવત્તિઅ જનવહ, અહ કાં છું બરં મુક્ક ॥ ૧ ॥

‘હે બોકડા ! તેંજ ખાડો બણાવ્યો, તેંજ વૃક્ષો આરોપણ
કર્ચા અને તેંજ બોકડાનો વધ પ્રવર્તાવ્યો. હવે તું છું બારવ શા
માટે કરે છે ?’

આ પ્રમાણેનું મુનિનું વાક્ય સાંભળીને સાહસ ધારણ ક-
રી તે બોકડો ચાલ્યો, તે દેખીને સર્વે લોકો અમત્કાર પામ્યા.
પછી વિસ્મિત ચિત્તવાળા દેવીદત્તે સાધુને પૂછ્યું કે—‘મને બોક-
ડાને ચલાવવાનો મંત્ર શીખવો.’ સાધુએ કહ્યું કે—“શા માટે ?”
પ્રાશ્નણે કહ્યું કે—“આવા કાર્યમાં કોઇ વખત કામ આવે.” સા-
ધુએ કહ્યું કે—“ભો ભદ્ર ! અજ્ઞાન વશ થઇને તું શું બોલે છે ?”
દ્વિજે કહ્યું કે—“અજ્ઞાનવશ કેમ ?” સાધુએ કહ્યું કે—“આ બોકડો
તારો પિતા છે, અતિરમરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પોતાનું મરણ
જાણીને તે ચાલતો નહોતો. પૂર્વે આ જીવેજ મિથ્યાત્વની શ્રદ્ધાથી
અનેક બોકડા હણ્યા છે. તે કર્મના ઉદયથી તે પણ બોકડો થયો
છે; જો મારા વચનમાં શંકા રહેતી હોય તો આ બોકડાને છુટો
મૂક, એટલે તારા પિતાએ જે વાત તને કહેલ નથી, તેથી જે
દ્રવ્ય તેં મેળવ્યું નથી તે આ બોકડો દેખાડશે. પછી આ વાત
સાચી માનજે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને દેવીદત્તે તે પ્રમાણે કંઈ

એટલે તરતજ તે બોકડો દ્રવ્યના સ્થાન પાસે જઇને પોતાની ખરીવતી ખણવા અને દ્રવ્ય ખતાવવા લાગ્યો. તે દેખીને તે બ્રાહ્મણને સાધુનાં વચનમાં વિશ્વાસ આવ્યો; પછી મિથ્યાત્વને તજીને તે પરમ શ્રાવક થયો અને ધર્મને આરાધ્યો.

ઇતિ દેવશર્મા દ્વિજ કથા.

તેથી હે શ્રીપતિ ! તું પણ દેવશર્મા દ્વિજની માફક મિથ્યાત્વ સેવવાથી મહા ઉંડા લવડપમાં પડીને સંસારબ્રમણ કરીશ." આ પ્રમાણેની ધનમિત્રની વાણી સાંભળીને શ્રીપતિએ મિથ્યાત્વ છોડી દઈને મિત્રને પૂછ્યું કે—" હે મિત્ર ! શું ઉપાય કરું ? તે કહે. " તેણે કહ્યું—

વીતરાગસદૃશો ન હિ દેવો, જૈનધર્મસદૃશો ન હિ ધર્મઃ ।

કલ્પવૃક્ષસદૃશો ન હિ વૃક્ષઃ, કામધેનુસદૃશી ન હિ ધેનુઃ ॥૧॥

‘વીતરાગ જવો કોઈ દેવ નથી, જૈનધર્મ જવો કોઈ ધર્મ નથી, કલ્પવૃક્ષ જવું કોઈ વૃક્ષ નથી અને કામધેનુ જવી કોઈ ગાય નથી.’

આ કારણથી તું જૈનધર્મને દ્રઢપણે આરાધ, જથી તારા વાંચ્છિત માત્ર પૂર્ણ થશે." આ પ્રમાણેનાં મિત્રનાં વચનો સાંભળીને શ્રીપતિએ શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો. ત્રણ કાળ જિનેશ્વરની પૂજા કરવા લાગ્યો, ઉભય કાળ પ્રતિક્રમણ તથા સામાયિક કરવા લાગ્યો, હમેશાં પંચપરમેષ્ઠી મહામંત્રનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો, સાતે ક્ષેત્રમાં ધન વ્યય કરવા લાગ્યો અને દીન તથા હીનનો ઉદ્ધાર કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે કરતાં છ માસ વીતી ગયા. પછી એક દિવસે શય્યામાં સુતેલ તે શેઠ પાછલી રાત્રે જાગીને વિચારવા લાગ્યો કે—" અહો ! જૈનધર્મને સેવતાં પણ કંઈ ક્ષણ સિદ્ધિ દેખાણી નહિ. શું આ ધર્મનું આરાધન પણ નિષ્ફળ જશે ? " આ પ્ર-

માથે તે વિચારતો હતો તેવામાં શાસનદેવીએ તેને કહ્યું કે—
 “અરે મૂઠ ! મેળવેલ ક્ષણને હાર નહિ. ધર્મના ક્ષણમાં શંકા ન
 કર. કહ્યું છે કે:—

આરંભે નતિ દયા, મહિલાસંગે નાસણ વંધે ।

સંકાણ સમ્મત્તે, પવ્વજ્જા અત્યગદ્ધેણ ॥ ૧ ॥

‘આરંભમાં દયા નથી, મહિલાના સંગથી બ્રહ્મચર્ય નાશ પામે
 છે, શંકા કરવાથી સમ્યક્ત્વ નાશ પામે છે અને ધન રાખવાથી
 પ્રવ્રજ્યાનો નાશ થાય છે.’ વળી કહ્યું છે કે—

ધર્મો મંગલમુત્તમં નરસુરશ્રીશુક્તિશુક્તિપદો ।

ધર્મઃ પાતિ પિતેવ વત્સલતયા માતેવ પુષ્ણાતિ ચ ॥

ધર્મઃ સદ્ગુણસંગ્રહે ગુરુરિવ સ્વામીવ રાજ્યપદો ।

ધર્મઃ સ્નિહ્યતિ બંધુવદ્ દિશતિ વા કલ્પદ્રુવદ્ વાંછિતમ્ ॥૧॥

‘ધર્મ’ સર્વોત્કૃષ્ટ મંગલ છે; તે મનુષ્યની અને દેવતાની લક્ષ્મી
 તથા ભોગવિલાસ અને મોક્ષસુખ આપે છે, પિતાની જેમ પાલન
 કરે છે, વત્સલપણથી માતાની જેમ પોષે છે, ગુરૂની માફક સહ-
 ગુણનો સંગ્રહ કરાવે છે, સ્વામીની જેમ રાજ્ય આપે છે, બં-
 ધુની જેમ સ્નેહ દેખાડે છે અને કલ્પવૃક્ષની જેમ વાંછિત મા-
 નને આપે છે.’ તેથી હે વિચારમૂઠ ! દીન હીનનો ઉદ્ધાર કરવા
 ૩૫ લોકિક ધર્મ પણ જો નિષ્ફળ જતો નથી, તો પછી અગણ્ય
 પુણ્ય હોય તોજ પ્રાપ્ત થાય તેવો સર્વજ્ઞભાષિત લોકોત્તર ધર્મ
 આરાધ્યો છતો નિષ્ફળ કેમ જાય ? કદિ પણ જાયજ નહિ. તારે
 એક ગુણવાન પુત્ર થશે; પરંતુ ધર્મમાં શંકા કરવાથી તું પુત્રતું
 સુખ જોઈશ નહિ, તેથી હવે ધર્મમાં સ્થિર બુદ્ધિ કર. ”

આ પ્રમાણે કહીને શાસનદેવી અંતર્ધાન થઈ શ્રેષ્ઠી તે સાં-
 ભળીને દૃઢ્યમાં હર્ષ પામ્યો, અને વિચારવા લાગ્યો કે—“જો પુ-

ત્ર યશે તો જ્યારે તે મોટા થશે ત્યારે સુખ-દુઃખનો આપનાર ય-
શે તે જોઈ લેશું, તેની પહેલાના કાળમાં જન્મોત્સવ, લાલનપા-
લન, તેનાં કાલાં કાલાં વાક્યોનું શ્રવણ, વિવિધ પ્રકારનાં આજ્ઞ-
પણ વસ્ત્રાદિક તેને પહેરાવવાના મનોરથનું સુખ-તે તો હું અનુ-
ભવીશ. વળી હું 'વાંઝીએ છું' તેવી ગાળ તો ઉતરશે. વળી
ઉત્તમ ગૃહમાં વિવાહાદિક કરવાથી પરસ્પર લેવું-દેવું વિગેરે ઉ-
ત્સવોમાં મારા મનોરથો તો સફળ થશે ! વળી અનિચ્છિત સં-
તાનની પરંપરા પણ વધશે. સુખ કે અસુખ દેવાની વાર્તા તો
ત્યારપછી યૌવન વય પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જણાશે, પ્રથમનું કળ તો
હાથમાં આવશે. " આ પ્રમાણે વિચારતાં બાકીની રાત્રી પૂરી
થઈ. સવારે ઉઠી શ્રી જિનેશ્વરના નામત્રહણપૂર્વક ચૈત્યવંદ-
નાદિક કરીને તથા પરચખ્યાણ ધારીને તે ઘરમાં નીચે ગયો. તે
વખતે શ્રીમતીએ આવીને પ્રણામપૂર્વક કહ્યું કે-"સ્વામિન! આ-
જ રાત્રે હું સુખનિદ્રાએ સૂતી હતી તે વખતે સ્વપ્નમાં પૂર્ણ
ભરેલા કળશને મારા મુખમાં પેસતો મેં દીઠો છે. " શ્રેષ્ઠીએ તે
સાંભળીને કહ્યું કે-" ગુણથી પૂર્ણ એવો તારે પુત્ર થશે. મને પ-
ણ આજે શાસનદેવતાએ તેજ અર્થ સૂચવનારી હકીકત કહી છે,
તેથી કોઈ ઉત્તમ જીવ તારી કુક્ષિમાં અવતરેલ છે. " આ પ્રમા-
ણે શ્રેષ્ઠીનાં વચન સાંભળીને તે હર્ષપૂર્વક ગર્ભને પાળવા લાગી.
પૂરા દિવસ યતાં એક પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો. શ્રેષ્ઠીએ બાર
દિવસનો મહોત્સવ કરીને સ્વજન કુટુંબીઓને જમાડી સર્વની
સમક્ષ 'ધર્મદત્ત' એવું તેનું નામ પાડ્યું.

અનુક્રમે બીજના ચંદ્રની માફક તે વધવા લાગ્યો, અને સાત
આઠ વરસની ઉંમરનો થયો, ત્યારે પિતાએ લેખશાળામાં ભણવા
મોકલ્યો. તેણે સ્વકુળને ઉચિત સર્વ કળા શીખી લીધી. પછી

ધર્મકળામાં કુશળ થાય તેવા હેતુથી તેના પિતાએ સાધુઓની પાસે તેને લાણુવા માટે રાખ્યો, કહ્યું છે કે—“ખડોતેર કળામાં કુશળ એવા પંડિત પુરૂષો સર્વ કળામાં કુશળ હોય પણ જો તેઓ ધર્મકળાને જાણતા નથી તો તેઓ અપંડિતજ છે.” પછી ધર્મદત્ત અનુક્રમે યૌવન વય પામ્યો. પિતાએ એક શ્રીદેવી નામની શ્રેષ્ઠીપુત્રી સાથે તેને પરણાવ્યો; પરંતુ શાસ્ત્રમાં ઘણો કુશળ અને શાસ્ત્રસમાં અત્યંત મસ્ત થયેલો હોવાથી તે એક ક્ષણ પણ પુસ્તક હાથમાંથી મૂકતો નહોતો. નવા નવા શાસ્ત્રના વિનોદમાં જતા કાળને પણ તે જાણતો નહોતો. ઠાઠ દિવસ સ્ત્રીવિલાસ તથા ઉપભોગાદિ તેના સ્મરણમાં પણ આવતા નહિ. સ્વપ્નામાં પણ સ્ત્રીનું નામ તે સંભારતો નહીં. સ્ત્રી ઉપર તેની દ્વેષબુદ્ધિ નહોતી પણ શાસ્ત્રસના આસ્વાદમાં તે અતિ મગ્ન થઈ જવાથી તેની સ્ત્રી તેને સાંભરતી નહોતી. આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વ્યતિત થયો, એટલે તેની માતાએ તે સર્વ જાણ્યું. પછી એકાંતમાં તેને બોલાવીને કહ્યું કે—“આપણું ઘર મોડું છે, તેમ જાણીને તે શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રીનો સાંસારિક સુખ મેળવવા માટે તારી સાથે વિવાહ કર્યો છે, આપણે પારકી પુત્રી લાવ્યા છીએ; છતાં તું તો તેની સંભાળ પણ લેતો નથી. સ્ત્રીને તો સર્વ સુખમાં ભર્તારનું માન તેજ પરમ સુખ છે; તે સુખ વિનાના બીજા સુખ તે લાડુતી સુખ જેવા માને છે.” આ પ્રમાણે બહુ રીતે વીનવ્યો પરંતુ મૌન ધારણ કરી સર્વ સાંભળીને ‘સાડ’, ‘સાડ’, કહીને તે તો પાછો વાંચવાના ઉદ્ધમમાંજ લાગી ગયો. તેથી શ્રીમતીએ તે બધી હકીકત પોતાના ભર્તારને નિવેદન કરી અને કહ્યું કે—“આ તમારો પુત્ર સર્વ શાસ્ત્રમાં કુશળ છે, પણ ગૃહવ્યવહારમાં મૂખ હોવાથી મૂખ જેવો દેખાય છે. કહ્યું છે કે—

કાવ્યં કરોતુ પરિજલ્પતુ સંસ્કૃતં વા,
સર્વા કલા સમધિગચ્છતુ વાચ્યમાના : ।
લોકસ્થિતિં યદિ ન વેત્તિ યથાનુરૂપાં,
સર્વસ્ય મૂર્ખનિકરસ્ય સ ચક્રવર્તી ॥ ૧ ॥

‘કાવ્ય કરો, અગર સંસ્કૃત ખોલો, અને ખોલાય તેવી સર્વ કળા શીખો, પણ જો યથાયોગ્ય લોકવ્યવહાર આવડે નહિ તો તે સર્વ મૂર્ખના સમૂહમાં ચક્રવર્તી છે. ’ આ કારણથી આ ભણેલો મૂર્ખ સાક્ષાત્ શીંગ અને પુછ વગરનો પશુજ છે. જેવી રીતે લોકમાં વેદ, વૈદક, વ્યાકરણ, પ્રમાણ, લક્ષણ અને જ્યોતિષ શાસ્ત્રના અભ્યાસી ભણેલામૂર્ખ તરીકે ઓળખાય છે, તેની જેવો આ તમારો પુત્ર છે; તેથી જો તમારા પુત્રને મનુષ્યની ગણનામાં લાવવાની ઇચ્છા હોય તો તેને જુગારીઓને સોંપો, જેથી થોડા દિવસમાં જ તેને તેઓ નિપુણ કરશે, નહિ તો તે હાથમાંથી ગયો તેમ બાણુ જો.” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“પ્રિયા આવી બુદ્ધિ સારી નથી. કહ્યું છે કે—
કાકે શૌચં દ્યુતકારે ચ સત્યં, સર્પે ક્ષાન્તિઃ સ્ત્રીષુ કામોપશાન્તિઃ ।
હ્રીવે ધૈર્યં મદ્યપે તત્ત્વચિન્તા, રાજા મિત્રં કેન દૃષ્ટં શ્રુતં વા ? ॥૧॥

‘કાગમાં શુચિપણું, દ્યુતકારમાં સત્યવક્તાપણું, સર્પમાં ક્ષમા, સ્ત્રીમાં કામાશિની શાંતિ, નપુંસકમાં ધૈર્ય, મદ્ય પિનારમાં તત્ત્વની વિચારણા અને રાજામાં મિત્રતા કોઈએ દેખી કે સાંભળી છે ?’

આ પ્રમાણે જુગારીઓમાં અનેક દોષો કહેલા છે. કારણ કે તે દુષ્ટો પાપી અને કુમાર્ગે જવાવાળા હોય છે. આપણા સ્વચ્છ જળ જેવા સ્વભાવવાળા પુત્રને તેની સોખત કરાવવી તે યોગ્ય નથી. જેવા નિમિત્તમાં જોડી દેશું તેવો તે થશે; પણ પછી આપણને શોચ કરવો પડશે. હમણા આ ગુણવાન છે, પછી આ દોષના સમૂહરૂપ અને આપણા ધરને વગોવનાર થશે. હે પ્રિયે!

પદાર્થના ગુણદોષના પ્રબળપણાને લીધે તેના સંસર્ગને મળતા ગુણવાળો મનુષ્ય થાય છે. તેમાં તાપસે અને ભીલ્લે લીધેલ શુક-યુગળ ઉદાહરણરૂપ છે. માટે આપણા સન્માર્ગગામી પુત્ર કુ-માર્ગગામી થશે, કારણ કે કુસંગતિથી ઉત્પન્ન થયેલ દોષ દૂર કરવાને કોઈ પણ સમર્થ થઈ શકતું નથી.” આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીએ ધણી રીતે તેને શીખામણ આપી—સમજાવી, પરંતુ સ્ત્રીની તુચ્છ મતિ હોવાથી તથા તેવીજ ભવિતવ્યતાના યોગથી શેઠાણીએ તે માન્યું નહિ. તે વારંવાર તેની તેજ પ્રેરણા કરવા લાગી. તેના બહુ આગ્રહથી શેઠતું ચિત્ત પણ આખરે ભરમાયું. કહ્યું છે કે:—

જે ગિરુયા ગંભીર થીર, મોટા જેહ મરદ,

મહિલા તે વિભમાડિયા, જિમ કર ધરિય ઘરદ ॥ ૧ ॥

રે રે યન્ત્રક મા રોદી, કં કં ન આમયન્ત્યમૂઃ ।

શુવઃપ્રક્ષેપમાત્રેણ, કરાકૃષ્ટસ્ય કા કથા ? ॥ ૨ ॥

‘જ્યો ગિરુયા, ગંભીર, સ્થિર, મોટા અને મરડવાળા હોય તેઓને પણ હાથમાં રાખેલી ધંટીની માફક સ્ત્રીઓ ભમાડે છે.’ ‘અરે યંત્ર’ ! તું રૂઢન કર નહિ. માત્ર આંખના પ્રક્ષેપમાત્રથી પણ સ્ત્રીઓએ કોને કોને ભમાડેલા નથી ? તો પછી હાથે ખેંચે તેને ભમાવવામાં તો શું કહેવું ?

પછી શેઠાણીના અતિ આગ્રહથી શેઠે જુગારીઓને બોલાવીને કહ્યું કે—“આ મારો પુત્ર મુનિરાજની સોબતથી માત્ર ધર્મ-શાસ્ત્રનું શ્રવણ, પઠન, પાઠન,, પરાવર્તનાદિકમાંજ કાળ ગુમાવે છે, પરંતુ ખાનપાન, કૌતુક જોવા, સ્ત્રી સાથે વિલાસ ભોગવવા, વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવા, વન-ઉપવનમાં જવું, ઉત્તમ રાગવાળા ગાયનો સાંભળવા વિગેરે સાંસારિક સુખ લેશમાત્ર પણ જાણતો નથી.

૧ કુવામાંથી પાણી ખેંચવાનો રેંદ

આખો દિવસ શાસ્ત્રનો અભ્યાસજ કર્યા કરે છે; પરંતુ ગૃહસ્થને કાંઈ એક ધર્મવર્ગ સાધવાથી ગૃહસ્થ ધર્મનો નિર્વાહ થઈ શકતો નથી, ગુરુએ પણ ગૃહસ્થને ત્રણે વર્ગ સાધવાના કહ્યા છે. માટે તમે નિપુણ છો, શાસ્ત્ર અભ્યાસના મિષથી તમે તેની પાસે રહો; પછી યોગ્ય અવસરે અનુકૂળ વાર્તાઓ વિગેરે કહીને તેનું ચિત્ત આકર્ષી વન-ઉપવનમાં લઈ જવામાં-રાગરંગાદિ સાંભળવામાં તેને રસિક બનાવો. તેને સર્વ શાસ્ત્રનો બહુ સારી રીતે પરિચય છે, તેથી જ જ સ્થળે તેને લઈ જશો, ત્યાં ત્યાં તેનું ચિત્ત હાદ અહણ કરીને નિપુણ હોવાથી આનંદ અનુભવશે. વળી તમે તમારી કળામાં ઘણા કુશળ છો. વિશેષ શું કહું ? આજથી ધર્મ-દત્તને તમારા હાથમાં સોપું છું. કાંઈ પણ પ્રકારથી તેને ભોગ-રસિક કરજો. દ્રવ્યના ખર્ચની ચિંતા ન કરવી, તે બધો ખર્ચ હું આપીશ. ”

આ પ્રમાણેનાં શ્રેષ્ઠીનાં વચન સાંભળીને તે જુભારીઓ બહુ આનંદ પામ્યા. ‘ભાવતું હતું ને વૈદે કીધું’ તે ન્યાયથી તેઓને ઇચ્છિત મળ્યું; પછી તેઓ પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે- “આપણે આ કુમારને સમસ્ત કળાઓમાં પ્રવીણ એવી વેશ્યાના ઘરમાં લઈ જઈએ; તે આને શ્રેષ્ઠીપુત્ર બણીને તેના ચિત્તનું રંજન કરવા માટે પોતાની કળા દેખાડશે. તે વખતે આપણને પણ પારકા દ્રવ્યવડે અપૂર્વ અપૂર્વ કૌતુકો જોવાનો પ્રસંગ મળશે. દ્રવ્ય-વ્યય તો આ શ્રેષ્ઠીનો થશે. આપણે તો મનુષ્યત્વ પામીને તેના કુળો અહણ કરીશું. વળી આપણા ખાનપાનાદિક તો આપણા ચિત્તને અનુકૂળ આવે તેવો પ્રબંધ તે શ્રેષ્ઠી પાસે કરાવશું. મહા-નાિધ આપણા હાથમાં આવ્યો છે. તેમાં કાંઈ શંકા કરવા જેવું નથી. ” આ પ્રમાણે પરસ્પર વિચાર કરીને શ્રેષ્ઠીનો હુકમ મેળ-

વી ઉત્તમ વસ્ત્રાદિકની શોભા કરીને તેઓ કુમારની પાસે ગયા, અને જુહારપ્રણામો કરીને તેઓ બેઠા, પછી બોલ્યા કે—“સ્વામિન્ ! તમારી શાસ્ત્રમાં અતિ નિપુણતાની ખ્યાતિ સ્થાને સ્થાને સાંભળીને અમને મનોરથ થયો કે—‘અમે કુમારની પાસે જઈએ, અને કાંઈક અભ્યાસ કરીને શાસ્ત્રબોધ પામીએ.’ તેથી કર્ણ પવિત્ર કરવા માટે તમારી પાસે આગ્યા છીએ, માટે આપ કૃપા કરીને અમારાં કર્ણોને પવિત્ર કરો.” આ પ્રમાણે ઠહીને વિનયપૂર્વક કુમાર પાસે બેઠા. કુમારે પણ શાસ્ત્રાભ્યાસના અર્થાં દેખીને તેમનો બહુ આદર કર્યો, અને કહ્યું કે—“હમેશાં સુખેથી આવજો.” પછી તે સર્વે જુગટીઆ હમેશાં કુમાર પાસે જઈને બેસવા લાગ્યા અને કુમાર જે જે કહે તે તે વિસ્મયતાપૂર્વક માથું ધુણાવીને સાંભળવા લાગ્યા. તેમજ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે કરતાં કેટલેક દિવસે તેઓએ કુમારનું ચિત્ત તેમના તરફ આકર્ષ્યું.

એક દિવસે સંગીતશાસ્ત્રની વાત નીકળતાં એક જુગટી-આએ કહ્યું કે—“અરે કુમાર ! આ શાસ્ત્રમાં એક અદ્વિતીય કુશળ માણસ અત્રે આવેલ છે. અમે તેનું સંગીત સાંભળીને બહુ આનંદ પામ્યા હતા, પરંતુ અમે તેનું રહસ્ય જાણવાને કે કહેવાને સમર્થ નથી. તે સંગીત શાસ્ત્રમાં કુશળ માણસે પૂછ્યું કે—‘આ નગરમાં આ શાસ્ત્રના મર્મને જાણનાર કોઈ છે, કે જો મેં કહેલ હાંદને ગ્રહણ કરીને ઉત્તર આપે ?’ અમે કહ્યું—“હા છે.” તેણે કહ્યું—“તો તમે તેનો મને મેળાપ કરાવો.” તેથી જો આપની હિંમત હોય તો આવતી કાલે ત્યાં પધારો. તમે તો સર્વ શાસ્ત્રના અર્થનો પાર પામેલા છો, તે પણ મહાન સજ્જન છે, મનુષ્યને જોળખનાર છે, ગુણગ્રાહી છે, ઉત્તમ મનુષ્ય છે, તમને જોઈને બહુ અસન્ન થશે, આપ પણ તેને જોશો ત્યારે જાણશો કે તે નિપુણ

પુરષોમાં અચેસર છે. ” તે સાંભળીને શાસ્ત્રવિનોદમાં રસિક કુમારે પૂછ્યું કે—“ તે ક્યાં રહે છે ? ” તેઓએ કહ્યું કે—“ સમીપે રહેલી અમુક વાડીમાં રહે છે. ” કુમારે કહ્યું—“ આવતી કાલે આપણે તેની પાસે જશું. ” તે સાંભળીને તેઓ આનંદ પામ્યા.

પછી શ્રેષ્ઠી પાસે જઈને તેઓએ કહ્યું કે—“ શ્રેષ્ઠિન ! અમે તેને કાંઈક અનુકૂળ કર્યો છે. સવારે તેને અમે સાથે લઈ જશું, તેથી દ્રવ્યનો હુકમ કરો. દ્રવ્ય વગર રસના રંગની વાર્તા થઈ શકતી નથી. ” શ્રેષ્ઠીએ દ્રવ્યરક્ષકને કહ્યું કે—“ તેઓ જે માગે તે આપજો. ” પછી તેઓ કેટલુંક ધન લઈને એક રાજાને માનનીય ગવૈયો સંગીતશાસ્ત્રમાં કુશળ હોતો તેની સમીપે જઈ કાંઈક ઉત્તમ વસ્તુ તેની પાસે મૂકીને બોલ્યા કે—“ આવતી કાલે અમુક વાડીમાં તમે આવજો. અમે તે સ્થળે નગરના મુખ્ય શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર કે જે સંગીતશાસ્ત્રમાં કુશળ અને પંડિતોને પ્રિય છે તેને સાથે લઈને તમારી પાસે આવશું. તમારે તેના ચિત્તનું રંજન કરવું; તે રંજીત થશે તો બહુ દ્રવ્ય આપશે. તેની પાસે અપરિમિત ધન છે. વિશેષ શું ? જંગમ કલ્પવૃક્ષ જેવો તે છે. ” તેણે કહ્યું કે—“ બહુ સારું, જરૂર લાવજો. ” પછી તેઓ સવારે ધર્મદત્તની પાસે આવ્યા. ત્યાં વિનય—વાર્તાદિકથી કુમારને રાજી કરીને, અવસર મેળવી આગલે દિવસે કરેલો સંઘટ યાદ આપ્યો. કુમારે કહ્યું કે—“ ચાલો જઈએ. ” પછી સેવકોએ રથ તૈયાર કરીને હાજર કર્યો. તે રથમાં જુગારીઓની સાથે બેસીને અનેક સેવકોથી પરવરેલો કુમાર નગરચર્યા જોતો જોતો સંગીતકારને ઘેર આવ્યો. તેણે પણ બહુ આદરસત્કાર આપી અતિ રમણીય એવા ધરની પછવાડેના ભાગમાં વાડીમાં ઉત્તમ આસન ઉપર બેસાડીને પુષ્પ અને તાંબુળાદિક આગળ ધરી પરિવાર સહિત તેનું

બહુ સન્માન કર્યું. પછી વિવિધ પ્રકારના તાલ, તાન, માન, લય, ત્રહ, માત્રા, મુચ્છના વિગેરે ભેદોથી જુદું જુદું પડતું અનેકર-
સો અને અલંકારોવાળું ગીતગાન કરવામાં તે પ્રવર્ત્યો. કુમાર
પણ સુંદર આસન ઉપર બેસીને સાંભળવા લાગ્યો. વચ્ચે વચ્ચે
ગીત, ગાન તથા અલંકારો અને નાયક નાયિકાના ભેદ તથા સ્થાયિ,
સાત્વિક વિગેરે રસ ઉત્પન્ન કરનારા વિભાવ તથા અનુભાવ વિ-
ગેરે ભેદો પ્રગટ કરીને તે કહેવા લાગ્યો, અને તેનું રહસ્ય કુમારને
પૂછવા લાગ્યો. કુમાર પણ સંગીત શાસ્ત્રના દૃઢ અભ્યાસથી તેનું
રૂપ કહી બતાવતો, તે વખતે તે સંગીત કરનાર ઉભો થઈ પ્રણા-
મ કરીને તેના વખાણ કરતો અને કહેતો કે—“અહો ! આપ સા-
હેબની બુદ્ધિનું કૌશલ્ય કેવું છે ?” આ પ્રમાણે વારંવાર તેમની
ચતુરાર્થ વખાણીને કુમારના ચિત્તનું તેણે રંજન કર્યું. કુમાર કાન
દઈને એકતાનથી હર્ષપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે બે
પ્રહર સુધી તેણે તેની કળા દેખાડી. કુમાર ધર્મદત્ત પણ રાજી
થયો. પછી જુગારીઓએ કુમારના કાન પાસે જઈને કહ્યું કે—
“આને કાંઈક આપવું જોઈએ.” કુમારે કહ્યું કે—“બહુ સારું, દા-
નની તો પ્રથમજ જરૂર છે.” પછી તે દ્યુતકારોએ શ્રેષ્ઠીને ઘેરથી
કુમારનું નામ આપીને ધન લાવી તેની પાસે ધર્યું. આતુર્ય-
પ્રિય કુમાર પણ ઉદારતા ગુણ યુક્ત હોવાથી બધું તેને આપીને
‘ફરીથી આવશું’ તેમ કહી ત્યાંથી ઉઠ્યો. પછી તે વાટિકા
જોતો ઘેર આવ્યો.

માર્ગમાં જુગારીઓએ પૂછ્યું કે—“સ્વામિન ! આ ગર્વેયો
કેવો હતો ?” કુમારે કહ્યું કે—“સંગીતકળામાં બહુ કુશળ હતો,
આપણે ફરીથી જઈશું.” પછી ઘેર આવીને ભોજનાદિક કરી
કુમાર સ્વસ્થાને બેઠો. દ્યુતકારોએ સંગીતની વાતો કાઢી, કુમારે

તેની કળાના વખાણ કર્યા. પછી ઘુતકારો બોલ્યા કે—“કુમાર ! એક ઉત્તમ સ્ત્રી છે, તે પણ સંગીત-નાટક વિગેરેમાં અતિશય કુશળ છે, ખાસ જોવા લાયક છે.” કુમારે કહ્યું કે—“કોઈ દિવસ તેને ઘેર આપણે જશું.” આ પ્રમાણે સાંજ સુધી કુમારની પાસે રહીને સાંજ કુમારની રબ લઈ શેઠાણી પાસે જઈને બધી હકીકત શેઠાણીને કહી સંભળાવી. તેણી પણ તે હકીકત સાંભળીને આનંદ પામી અને તેઓને ઘણું ધન આપીને બોલી કે—“યથેચ્છ દ્રવ્ય વ્યય કરજો, કોઈ જાતની શંકા રાખશો નહિ, બધું ધન હું આપીશ, પરંતુ મારા પુત્રને ભોગસિક કરજો.” તેઓએ કહ્યું કે—“તમારા પુન્યબળથી થોડાજ કાળમાં તમારી ઇચ્છાનુસાર થઈ જશે, ત્યારે અમારી મહેનત બાજુએ.” આ પ્રમાણે કહીને તેઓ પોતાપોતાને ઘેર ગયા. કુમાર પણ સુખશર્યામાં સુતો સુતો દિવસે જોયેલ સંભારીને આનંદિત ચિત્તથી સંગીતના અંથોમાં રહેલા, ઉત્તમ ભાવવાળા ઉલ્લેખોને પોતાના ક્ષયોપશમની પ્રબળતાથી વિચારવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે આખી રાત્રી પૂર્ણ કરીને, સવારે પ્રાતઃકર્માદિક કરી પોતાના બેસવાના સ્થળે તે આવ્યો, તે વખતે ઘુતકારો પણ એકઠા થઈને ત્યાં આવ્યા.

પછી કુમારને પ્રેરણા કરીને બીજાવાર સંગીતકારને ઘેર લઈ ગયા, અને ત્રણ ચાર ઘડી સુધી ત્યાં રહીને કુમારને પ્રેરણા કરી ત્યાંથી ઉઠાડ્યા, અને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આજે અમુક પર્વનો દિવસ છે, અમુક સ્થળે મેળો છે, ત્યાં મોટાં આશ્ચર્યો જોવા લાયક છે, આલો ત્યાં જઈએ.” સંગીતકારે પણ કુમારને ઉત્સાહિત કર્યો. એટલે ઘુતકાર તથા સંગીતકારને સાથે લઈને નદીને કિનારે લૌકિક દેવાલયમાં અનેક મનુષ્યોના ટોળાને જોતા, કોઈ કોઈ સ્થળે હાસ્યરસ ઉત્પન્ન કરનાર વાર્તાવિનોદ સાંભળતા, કોઈ કોઈ સ્થળે

વિવિધ વેષવાળા નાટકો જોતા, કોઇ કોઇ સ્થળે વિવિધ પ્રકારના વાજીત્રના નાદ સાથે સ્ત્રીઓનો સમૂહ નાચતો હતો તેના હાવભાવાદિ જોતા, કોઇ ઠેકાણે નટ નટીની ક્રિડા જોતા, નદીના પ્રવાહમાં નૌકા ઉપર તેઓ સર્વ બેઠા. કુમારને ઉચ્ચ સ્થાન ઉપર બેસાડ્યા, ફરતાં ઘુતકારો વિનયપૂર્વક બેઠા. પછી આગળ સંગીતકારે તાલ, તાંત્રી, મૃદંગ, વીણા વિગેરે વગાડવાપૂર્વક સંગીતનો આરંભ કર્યો; કાંઠે રહેલા લોકો આરે તરફથી જોવા લાગ્યા. નદીના પ્રવાહમાં નૌકા આમ તેમ ડોલતી ભ્રમણ કરતી હતી. તે વખત એક તરફ વસંતઋતુમાં ખીલેલા વૃક્ષોની શોભા જોતાં, એક તરફ રસ રંગ ઉત્પન્ન કરતા કોયલ જેવા મધુર શબ્દો સાંભળતાં કુમારનું હૃદય બહુ આનંદિત થયું.

આ પ્રમાણે અહ્ભુત રસનો આસ્વાદ અનુભવતાં કુમારને ભોજન સમયે ઘુતકારોએ કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આજ તો બહુ આનંદરસની નિષ્પત્તિનો દિવસ છે. જે તમારી આજ્ઞા હોય તો ભોજનની સામગ્રી અત્રેજ કરાવીએ.” કુમારે કહ્યું કે—“બહુ સારું, તાકીદે તૈયારી કરાવો.” પછી તેઓએ હર્ષપૂર્વક વિવિધ પ્રકારની રસોઈ રસોયા પાસે તૈયાર કરાવી, અને ઉત્તમ રાજદ્રવ્યો તેમાં મેળવીને તેમજ ઉત્તમ રસો ભેળવીને રસોઇ બહુ સ્વાદિષ્ટ બનાવી. જમવાનો વખત પણ પૂર્ણ ભરાઈ ગયો. મધ્યાહ્ન પછી બે ઘડી દિવસ ચઢ્યો ત્યારે કુમારાદિ સર્વને ભુખ પણ બહુ લાગી. ત્યારે કુમારે પૂછ્યું કે—“રસોઇ તૈયાર થઈ ગઈ છે કે નહિ ? મને તો બહુ ક્ષુધા લાગી છે.” તેઓએ કહ્યું કે—“સ્વામીના હુકમથી તરતજ તૈયાર થઈ ગઈ છે.” પછી કુમાર બેઠો થયો, અને તે સર્વેની સાથે વિવિધ રસવાળી રસોઇ તેઓ જમ્યા.

રસોઇ જમ્યા પછી નંદનવનની ઉપમા લાયક તે વાડીમાં

જઘને, ઉત્તમ રથાને બેસી તાંબુળાદિકથી મુખશુદ્ધિ કરીને ફરીથી ગીતાદિકનો આરંભ કર્યો. આ અવસરે એક નૃત્યકળામાં કુશળ પરદેશી નાચ કરનારી ત્યાં આવી. લોકોના સમૂહે તથા ઘુતકારો-એ પ્રેરેલી તે નર્તકી ત્યાં આવી કુમારને પ્રણામ કરી તેની પાસે ઉભી રહી, અને નૃત્ય કરવા લાગી. વિવિધ પ્રકારના હાવભાવ, વિભ્રમ, કટાક્ષ, અંગવિક્ષેપાદિકથી અતિ અદ્ભુત એવા સ્વર, આમ, તથા મૂર્ચ્છનાવડે તેણે કુમારના મનને બહુ રંજિત કર્યું. કુમાર પણ અનિમેષ દૃષ્ટિથી તેના તરફ જોવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે એક મૂર્છર્ત માત્ર દિવસ બાકી રહ્યો ત્યાંસુધી તેણે નૃત્ય કર્યું, લોકોએ તેના બહુ વખાણ કર્યા અને બોલ્યા કે-“આવું ભવ્ય નાટક શ્રેષ્ઠીપુત્ર વગર અમને કોણ બતાવત ?” આ પ્રમાણે લોકોની પ્રશંસા સાંભળીને આનંદિત ચિત્તવાળા થઈને કુમારે તેને બહુ ધન આપી વિસર્જન કરી. અને વાહનપર સ્વારી કરીને ઘેર આવવા ચાલ્યા. માર્ગમાં તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-“સ્વામિન ! આજે અમારું ચિત્ત આપની કૃપાથી બહુ આનંદ પામ્યું. પરંતુ તમારા ચિત્તમાં સાડું લાગ્યું કે ન લાગ્યું ?”

ધર્મદત્ત કુમારે કહ્યું કે-“આવું નૃત્ય દ્વિદયને આલસાદ કેમ ન કરે ? વળી ફરીથી કોઈ વખત એની પાસે નૃત્ય કરાવશું.” તે સાંભળીને તે ઘુતકારમાંથી એક બોલ્યો કે-“આ નર્તકીએ નાટક તો સાડું કર્યું, પરંતુ કામપતાકા ગણિકાના નાટક આગળ તો આ સોળમે ભાગ પણ ગણાય નહિ. (એક આની પણ નહિ.)”

કુમારે પૂછ્યું-“તે ક્યાં રહે છે ?” તેણે કહ્યું કે-“આપણા નગરમાં રાજમંદિર જેવા મોટા મહેલમાં રહે છે. સ્ત્રીમાં જે ગુણો હોય તે સર્વે તેના અંગમાં ખાસ કરીને રહેલા છે. તેના દર્શન માત્રથીજ દેવાંમનનો ભ્રમ ચિત્તમાં થાય છે. તે પણ આપની જેવા

ગુણવંતની આગળજ પોતાની કળા દેખાડે છે, જને તેને દેખાડતી નથી. સ્વામિન ! તેનું બહુ વર્ણન શું કરું ? તમારી જેવા જોનારાઓ પાસે જ્યારે તે નૃત્ય કરે છે, ત્યારે જે રસ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું વર્ણન કરવાને કાણુ સમર્થ છે ? જો તેનો સંગ કાણુમાત્ર પણ કરશે તો સ્વામીને પણ તે વાતની ખાત્રી થશે." કુમારે કહ્યું કે—“ પહેલા તમે તેનું નાટક કોઇ વખત જોયું છે ?” તેણે કહ્યું કે—“અમારી જેવા મંદ બાગ્યવાળાને તે જોવાનો વખત ક્યાંથી આવે ? પરંતુ એક વખતે મેં વરસ પહેલાં રાજ્યે અતિ આદરપૂર્વક તેનું નૃત્ય કરાવ્યું હતું, તે વખતે આપની જેવા પુન્યવંતની પાછળ પાછળ જઈને અમે જોયું હતું, તે હજુ પણ જીવી ગયા નથી. હવે આપના ચરણની સેવાની પ્રસાદીથી ઘણા દિવસના અમારા અભિલાષ અને મનોરથ પૂર્ણ થશે એવી આશા છે. આપ સ્વામી અમારો આ મનોરથ પૂરો કરો. તે પણ તમારી ચતુરાઈ અને વિદ્વત્તા જોઈને ઘણી પ્રસન્ન થશે, જો આપની ઇચ્છા હોય તો આવતી કાલે તેને ઘેર આપણે જઈએ. આપની જવાને જવા લાયક સ્થળ છે, પછી જેમ ઇચ્છામાં આવે તેમ કરો.”

આ પ્રમાણે આશ્ચર્યવાળી વાર્તા સાંભળીને આનંદપૂર્વક કુમાર બોલ્યો કે—“કાલે આપણે ત્યાં જશું.” તેઓએ કહ્યું—“બહુ સારું, બહુ સારું, મોટી કૃપા કરી. અમારી જેવા ગરીબના મનોરથો પૂર્ણ થશે.” આ પ્રમાણે વાતચિત કરતાં તેઓ ઘરે ગયા. રાત્રે પણ કુમારની પાસે એસીને તેનું જ રૂપ, સૌંદર્ય, આતુર્ય, ગીતગાનમાં કુશળતા વિગેરેનું વર્ણન કર્યું અને કુમારનું ચિત્ત તેને મળવામાં વિશેષ તત્પર કર્યું. “સવારે અવરથ આપણે જશું.” તે પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને તેઓ સુઈ ગયા. સવાર થઈ એટલે પ્રાતઃકાર્યો કરીને કુમારેજ સ્વયંમ કહ્યું કે—“રથ તૈયાર કરાવો.”

તેનું કથન સાંભળીને એક જુગટીઆએ ઘરમાં જઈને શેઠને બધી હકીકત નિવેદન કરી, અને કહ્યું કે--“આપ આ સેવકોનો પ્રયાસ જુઓ. જ લોગનું નામ પણ લેતો નહોતો, તે થોડા દિવસમાં તો તમે મેળવેલી આખી સંપદાને સફળ કરશે. તે જોઈને આપની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે, તે વખતે આ સેવકના પ્રયાસને વખાણજો અને યોગ્ય બદલો આપજો.” તે સાંભળીને દંપતી હર્ષ પામ્યા.

પેલા જુગટીઆઓમાંથી એકે આગળ જઈને કામપતાકા ગણિકાને નિવેદન કર્યું કે--“આજે નગરશેઠના પુત્રને તારે ઘેર અમે લાવશું; તારે તેની પાસે તારૂં પૂર્ણ કળાકૌશલ્ય દેખાડીને તેના ચિત્તને આકર્ષવું. કુમાર જો તોનો નથી; સર્વ કળામાં કુશળ છે, સર્વ શાસ્ત્રના હાઈને જાણનાર છે, તેથી બરોબર ધ્યાન દઈને સર્વ કળા બતાવજો. એ પ્રસન્ન થશે તો એ જંગમ કલ્પવૃક્ષ છે. ઇચ્છિત કરતાં પણ અધિક આપે તેવો છે.” તેણીએ કહ્યું કે--“તાકીદે લાવો, પછી બધું જણાશે. મુનિમાર્ગમાં રહેલા, મુક્તિ-પુરમાં પ્રવેશ કરવાને લાયક થયેલા એવા પુરૂષોને પણ વેશ્યાઓએ સર્વ ત્યજવ્યું છે, અને કામભોગમાં એકતાન કર્યા છે, તો તેની પાસે આ કોણુમાત્ર છે? આ તો વણિકપુત્ર છે, બધું સાડું થશે.” આમ કહીને તેને રજા આપી. પછી કુમાર પણ રથમાં બેસીને તે સર્વને સાથે લઈ કામપતાકાને આવાસે આવ્યો. કુમારનું આગમન સાંભળતાંજ તેણી ઉઠી. સુવર્ણ, રતન, મોતી ત્રિગેરથી બને હાથો ભરીને બારણા સુધી આવી કુમારને તેણે વધાવ્યા અને “અહીં આપના ચરણ ધરો, આપ ભલે પધાર્યા, આપના ચરણોવડે મારા આ રંગઘડને પવિત્ર કરો, આપની આજે મારા ઉપર મોટી કૃપા થઈ, આજે મારે આંગણે વાદળાં વગર અંમૃત-મેઘની વૃષ્ટિ થઈ, આજે મારે આંગણે કલ્પવૃક્ષ ફૂલો, વગર બોલા-

વેલી સ્વર્ગગંગા આજે મારે ઘેર ઉતરી, કારણ કે નગરશ્રેષ્ઠીનાં કુળદીપક કુમારે માફ ધર આજે અલંકૃત કર્યું.” આ પ્રમાણેનાં વચનામૃતથી તેને સંતોષીને “ખમા ખમા” એમ બોલતી કુમારને ધરના અંદરના ભાગમાં લઇ ગઇ. ત્યાં પણ ફરીથી મધુર વચનો-વડે તેને સંતોષીને ઉપરના માળે ચિત્રશાળામાં દેવતાના શયન જેવા પદ્યક ઉપર અહુમાનપૂર્વક તેને બેસાડ્યો. કુમાર જ્યાં જ્યાં જોતો હતો ત્યાં ત્યાં કાચ વિગેરેની શોભાથી સાક્ષાત્ વિમાન હોય તેવી બ્રાંતિ થતી હતી. પછી પ્રથમ તો કામસેનાએ કસ્તુરી, અંદન, અત્તર વિગેરે બહુ મૂલ્યવાન પદાર્થોથી કુમારનું શરીર સુવાસિત કર્યું, ગુલાબજળ વિગેરે સુગંધી જળનાં છાંટણાં કર્યા; પછી નારંગી, આંબા, દાડિમ, અંછર વિગેરે તાજાં પંકેલાં મધુર સ્વાદવાળાં ફળો તેની પાસે ધર્યાં. પછી દ્રાક્ષ, અખોડ, બદામ વિગેરે વિવિધ દેશમાંથી આવેલા મેવા તેની પાસે મૂક્યા. પછી માદક પદાર્થો જેમાં આવેલા છે એવા જયફળ, અગર, કસ્તુરી, અબરખ, કેશર, સિતોપલાદિકથી બનાવેલ કામવૃદ્ધિ કરનાર કંઢેલ દુધનો કટોરો ભરીને તેની પાસે મૂક્યો; પછી પુષ્પ, તાંબુળવિગેરે પાંચ સુગંધીવાળા પાનના બીડા તૈયાર કર્યા, અને વચ્ચે વચ્ચે મીઠી અને પ્રીતિ વધારનાર કામોદિપક વચનો બોલતી, સોળે શૃંગાર સજ્જેલ હોવાથી સુંદર લાગતી અને હાવભાવ પ્રગટ દેખાડતી તે વેશ્યાએ તે બીડાં તેની પાસે ધર્યાં. પછી તે કુમારની આગળ આવીને ઉભી રહી. કુમાર પણ તેના હાવભાવ, સેવા તથા ચતુરાઇથી મગ્ન થઇ ગયો. પછી તે અતિ મિષ્ટ, લલિત, સુકોમળ, ઠાકિલાની જેવા મધુર વચનોવડે કહેવા લાગી કે—“સ્વામિન! આ અહણુ કરો, આ સુંદર છે, આ તેજ કરનાર છે, આ બળવૃદ્ધિ કરનાર છે, આ બુદ્ધિ વધારનાર છે, આ માંગળિક છે,

આ પ્રથમ સમાગમમાં શુકનરૂપ છે, આ ખાવા લાયક છે.” આ પ્રમાણે મિષ્ટ વચ્ચનોથી તૃપ્ત થતા કુમારે યથાર્થિ તે આશચ્ચુઃ પછી સ્વસ્થ થયા એટલે તેણે નાટારંભ શરૂ કર્યો. અનેક રાગ, તાન અને નવા નવા કામોદિપક હાવભાવોવડે કુમારને તેણે તેના રસમાં મગ્ન કરી દીધો. તે વખતે કુમારને પ્રથમના યૌવનમાં ઉપજેલા વિકારોથી, અતિ માદક દ્રવ્યથી બનાવેલા પાકાદિકના ભક્ષણથી તથા અંતર્ધર્મને ભેદનારા કટાક્ષ બાણોથી કામોદિપન થયું; વેશ્યાએ તે સમજી જઈને બ્રહ્મીની સંજ્ઞાથી સર્વે જુગારી-ઓને ત્યાંથી રજા આપી, તેઓ પણ કાંઈ કાંઈ બહાનાં કરીને ચિત્રશાળાની બહાર નીકળી ગયા. એકાંત થવાથી તે વેશ્યાએ આલિંગનાદિ સ્પર્શસુખવડે કુમારને અતિશય વિહ્વળ કર્યો. પછી કુમારે સ્ત્રીસમાગમનું સુખ પહેલીજવાર ત્યાં અનુભવ્યું.

કામરસ અનુભવવાથી કુમારનું ચિત્ત તે વેશ્યામાંજ એકરસ થઈ ગયું; તેથી તેને ત્યાંથી ક્ષણમાત્ર પણ ઉઠવા દેતો નહિ, તેનેજ એકને જોતો હતો. વળી તે વેશ્યાએ અવસર જોઈને જુદા જુદા પ્રકારની વિચિત્ર એવી દિવ્ય ભોજનસામગ્રી તૈયાર કરાવી. વળી પાછા તે જુગારીઓ બધા એકઠા થયા, પરંતુ તેઓ કુમારના ચિત્તમાં તો અંતરાય કરનારા હોય તેવાજ લાગ્યા. તે સર્વેએ પણ બાણ્યું કે—“કુમારનું ચિત્ત હવે વેશ્યાના પાશમાં પડ્યું છે, હવે આપણી સાથે પ્રસન્નતાથી તે વાત પણ કરતો નથી. આપણે જે માટે ઉદ્યમ કર્યો હતો તે સફળ થયો. સાંજરે કુમાર તો અત્રેજ રહેશે. આપણે શેઠની પાસે જઈને વધામણી આપી ધણું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરીએ.” આ પ્રમાણે તેઓ પરસ્પર એકાંતમાં વિચાર કરતા હતા, તેવામાં વેશ્યાના સેવકોએ આવીને કહ્યું કે—“રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે.” પછી કુમારને સ્નાનમંડપમાં લઈ જઈને,

સતપાકાદિ તેલવડે અભ્યંગ કરાવી, સુગંધી ઉળ્લ જળવડે વેશ્યાએ તેને સ્નાન કરાવ્યું, અને ચંદનાદિકવડે તેને વિલેપન કરીને ભવ્ય વસ્ત્ર અને અલંકારોવડે શોભાવી ભોજન માટે બેસાડ્યો. દુરોદરિકા જુગટીઆ પણ જરા દૂરજમવા બેઠા; વેશ્યા પણ કુમારની સામે બેઠી; પછી કુમારે જુદા જુદા સંસ્કારવાળી જુદા જુદા રસ અને સ્વાદવાળી રસોઈ વેશ્યાની સાથે આનંદથી ખાધી. જુગટીઆએ પણ સાથે જમ્યા. પછી ફરીથી ચિત્રશાળામાં આવીને બેઠા, તે સર્વે પણ સાથે આવ્યા. પછી તે વેશ્યાએ વિવિધ પ્રકારના માદક દ્રવ્યોથી ભરેલા તાંબુળના ખીડા યથાયોગ્ય તે સર્વને આપ્યા, તે સમયે સાંજ પણ પડવા આવી. પછી તેઓએ કુમારના ચિત્તની પરીક્ષા કરવા માટે કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! દિવસનો અંત આવ્યો છે, સાંજ પડી છે. ” આ વચન કુમારના કર્ણમાં તપાવેલ સીસું રેડે તેવા લાગ્યા. કુમારે તે સાંભળીને ઉદાસ મુખ કર્યું, અને કાંઈ ઉત્તર દીધો નહિ. તેઓએ બહુ્યું કે—“ આપણે જ કહ્યું તે કુમારને પ્રતિકૂળ લાગ્યું છે, તેથી હમણા તેને અહીં રાખીનેજ આપણે જઈએ. ” પછી તેઓએ વેશ્યાને કહ્યું કે—“કુમારનું ચિત્ત તો તેં એકજ દિવસમાં વશ કર્યું. હવે તું વિચારીને તેને વિજ્ઞપ્તિ કરીને અહીંજ રાખજે, અમે જઈએ છીએ. ”

પછી તેઓ ફરીથી પણ કુમારને ઘેર જવાનો અવસર થવાનું જણાવવા લાગ્યા. તે વખતે તે વેશ્યાએ ત્યાં આવીને આક્રોશપૂર્વક કહ્યું કે—“ કુમાર તો અહીંજ રહેશે, શું તમે મને મારી નાખવાને તત્પર થયા છો ? હવે તો મારે કુમાર વિના એક ક્ષણ માત્ર પણ ચાલશે નહિ, તેથી તમે બધા ચાલ્યા જાઓ. આ તો મારા જીવનહાર—પ્રાણાધાર છે, કુમાર કદાપિ તમારા કહેવાથી તમારી સાથે આવવાનું મન કરે, પરંતુ હું જવા કેમ દઈશ ? ”

પછી તે જુગટીઆઓએ કુમારને કહ્યું કે—“કુમાર ! આ વેશ્યા અતિશય આગ્રહ કરે છે તો આજે રાત્રિ અહીંજ રહો. તમારા વિયોગથી દુઃખી થતી આને દુઃખ દેવું યોગ્ય નથી. સવારે પાછા અમે આવશું.” કુમારે કહ્યું કે—“ભલે ! તમે જાઓ, હું અહીંજ રહીશ.” પછી તે જુગટીઆઓ બધા કુમારને પ્રણામ કરીને શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયા, અને તે દંપતીને વધામણી આપી કે—“સ્વામિન્ ! આપનું કાર્ય થયું છે. આપનો પુત્ર સ્વેચ્છાથીજ કામ-પતાકાને ઘેર રહ્યો છે. તેને કામભોગની અતિ તીવ્ર વાસના થઇ છે, તેથી કેટલાક દિવસ તુધી સાંજ રાખજો.” તે સાંભળીને શેઠે તેમને ઘણું દ્રવ્ય આપીને વિસર્જન કર્યા.

સુખમાં લીન થયેલ કુમાર વેશ્યાને ઘેરજ રહ્યો. રાત્રે વેશ્યા અને કુમારે વિવિધ પ્રકારનાં ભોગ ભોગવ્યા; અને વિષય ભોગમાં આખી રાત્રીનું જગરણ કર્યું; પાછલી રાત્રે નિદ્રાવશ થયા. પ્રભાતની નિદ્રા અતિશય મીઠી લાગે છે; તેથી ચાર ઘડી દિવસ ચઢ્યો ત્યારે તે બંને ઉંઘમાંથી ઉઠ્યા. કુમાર દેહચિંતાદિ કાર્યો કરીને આળસથી ભરેલા શરીરવડે ગોખમાં બેઠો હતો, અને આવાસની આસપાસ રહેલ વાડીમાંના પુષ્પાદિક જોતે હતો, તેટલામાં તે વેશ્યા સુંદર ઝારીમાં શુદ્ધ પાણી અને દાતણ લાવી, અને કુમારની પાસે આવીને બોલી કે—“સ્વામિન્ ! દાતણ કરો.” તે પ્રમાણે સ્મિતપૂર્વક બોલીને તે આગળ ઉભી રહી. તેવામાં કુમારની માતાએ ધરના નોકરને તેની તપાસ કરવા મોકલ્યો. તેણે ત્યાં આવીને ખુશી સમાચાર પૂછ્યા અને કહ્યું કે—“જે કાંઈ દ્રવ્યાદિકનો ખપ હોય તો લાવી આપું.” કુમારે કહ્યું કે—“જ્યાં સુધી હું અહીં રહું ત્યાંસુધી તારે હમેશાં સાંસોનામહોર આપી જવી.” સેવકે જઇને તે વાત માતાને જણાવી. તેણીએ

પુથી થઈને સો સોનામહોરો મોકલી. પછી ઘુતકારો પણ ત્યાં આવ્યા. તે વખતે કુમાર વેશ્યાની સાથે પાસા ખેલતો હતો, તેણે તેઓને દીઠા, તો પણ રમવામાં બહુ રંગ આવેલો હોવાથી મર્યાદા છોડીને તે દીઠા ચાલુજ રાખી. તેઓ પણ તે દેખીને થોડો વખત ત્યાં ઉભા રહીને સ્વગૃહે ગયા. આ પ્રમાણે તેઓ હમેશાં આવતા હતા અને ચાલ્યા જતા હતા. કેટલાક દિવસ પછી તે વેશ્યાએ ઘુતકારોને આવતા બંધ કર્યા. કુમારના માથાપ હમેશાં સો સોનામહોરો નિયમિત રીતે મોકલતા હતા.

આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ ગયા એટલે શેઠે શેઠાણીને કહ્યું કે—“હવે કુમારને ઘેર બોલાવીએ, કે જોથી ઘેર રહીને સુખ ભોગવે. તેની વહુ પણ તેથી પ્રસન્ન થશે. આપણે પણ ઘણા દિવસથી તેને જોયો નથી તે આપણે જોઈએ.” આ પ્રમાણે કહીને શેઠે ગૃહ-વ્યાપારના મોટા અધિકારી મુનીમને તેને તેડવા મોકલ્યો. તે ત્યાં ગયો, બહુમાનપૂર્વક ઘેર આવવાનું આમંત્રણ કર્યું અને કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આપના પિતા આપના દર્શન માટે બહુ આતુર થયા છે અને આપને મળવાની ઇચ્છા કરે છે. આપની માતા પણ તમારા દર્શન માટે ઉત્કંઠિત થઈ છે અને પ્રતિક્ષણે તમારું જ નામ જપે છે. તમારા આવાગમનથી ઘરની શોભામાં બહુ વૃદ્ધિ થશે. મારી જવા સેવકો પણ આપની રાહ જુએ છે કે ક્યારે આપણા સ્વામી ભદ્રાસનને શોભાવશે. નાની શેઠાણી પણ સ્વામીના આગમનની ઇચ્છા કરે છે, તેથી આપને ઘેર આવવું સારું છે. પછી જેમ ઇચ્છા આવે તેમ કરો.” તે સાંભળીને કુમાર ક્રોધપૂર્વક વક્ર દ્રષ્ટિ કરીને કહ્યું કે—“બહુ સારું. બહુ સારું, હમણાં તું ચાલ્યો જ, કોણ ત્યાં આવે છે ? અહીં મને રહ્યાને હજી કેટલા બધા દિવસો થઈ ગયા કે તું સુકિતપ્રયુક્તિવડે ઘેર આવવાની મને પ્રેરણા કરે

છે; તેથી જ જાળ્યારે અમારી આવવાની ઇચ્છા થશે ત્યારે આવશું. બધામાં તું બહુ ડાહ્યો જણાય છે કે અમને શિખામણ આવવાને આવ્યો છે, તેથી જ, તું તારા કામમાંજ નિપુણ છે. અમારે ખર્ચવાનું દ્રવ્ય તાણીદે મોકલજે." તેમ કહીને તે મુનીમને રજા આપી. તે નિરાશ થઇને શ્રેષ્ઠીને ઘેર આવ્યો.

પછી તેણે તે દંપતીને કહ્યું કે—“તેનું મન તો ચારે ભાગે તે વેશ્યામાંજ લુપ્ત થઇ ગયું છે. હમણા તો તે આવે તેમ જણાતું નથી.” તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠી દુઃખપામ્યો અને શેઠાણીને કહેવા લાગ્યો કે—“વહાલી ! જો મેં પહેલાં કહ્યું હતું તે આગળ આવ્યું. ગમે તેવો નિપુણ પુરૂષ હોય, તોપણ જો તે વેશ્યાસક્ત થાય તો તેના બધા ગુણો હરાઇ જાય છે અને દુર્બુદ્ધિ અને દુષ્કર્મનેજ તે એકદુરં કરે છે.” શેઠાણીએ પુત્રના મોહથી કહ્યું કે—“અહો ! આમાં શું થઇ ગયું ? નવો શીખાઉ છે. તાજે રંગ લાગેલો છે. કેટલેક દિવસે તે સ્વતઃજ આવશે. માર્ગે આવ્યો છે તો સર્વ સાફ થશે. દ્રવ્યના વ્યયમાં બીકણ તમે ભયથી વ્યાકુળ થાઓ નહિ, કારણકે તે દ્રવ્ય તો જોને માટે એકદુરં ક્યું છે તેજ તેનો વિલાસ કરે છે, તેમાં શું હાનિ થઇ ? ધન તો ઘણું છે, હમણાંજ હૃદય સંકોચીને શું બેઠા છે ? આ પ્રમાણેનાં શેઠાણીનાં શબ્દો સાંભળીને શેઠે મૌન ધારણ કર્યું અને ગૃહકાર્યમાં પ્રવર્ત્યા. તેઓ હમેશાં ભોગનું દ્રવ્ય પૂરતા હતા. કુમાર ઘેર આવવાનું નામ પણ લેતો નહોતો. વળી કેટલોક કાળ ગયો એટલે ઉત્તમ પુરૂષોને તેને બોલાવવા મોકલ્યા, પરંતુ પહેલાનીજ માફક ગમે તેવા ઇર્ષાયુક્ત જવાબો આપીને તેણે તેમને વિસંજ્યા. આ પ્રમાણે ધણીવાર તેડવા મોકલ્યા તોપણ આવ્યો નહિ ત્યારે દંપતી બંને નિરાશ થયા. તેના વિયોગદુઃખથી દુઃખિત થયેલા તેઓ દિવસો ગુમાવવા લાગ્યા, પણ પુત્રમોહથી હમેશાં ધન

મોકલ્યા કરતા હતા. એક દિવસ તે શેઠને દેવવચન યાદ આવ્યું ત્યારે તેણે શેઠાણીને કહ્યું કે-“પ્રિયે ! દેવવચન કદિ મિથ્યા થતું નથી, હવે પુત્રની ઘેર આવવાની આશાજ કરીશ નહિ. હવે તો આત્મચિંતા કર, કે જીથી સદ્ગતિ થાય. ”

આ પ્રમાણે વિચારીને તે દંપતી ધર્મકાર્યમાં તત્પર થયા. દાનાદિ ચારે પ્રકારનો ધર્મ યથાશક્તિ આરાધવા લાગ્યા, સાતે ક્ષેત્રમાં હર્ષપૂર્વક ચિત્ત વાપરવા લાગ્યા. ઘરબાર સોંપના માટે પ્રધાનપુરૂષોને કુમારને તેડવા મોકલ્યા, તોપણ તે આવ્યો નહિ. પછી ધર્મ આરાધીને પુત્રવિયોગથી શદય સહિત તે દંપતી મૃત્યુ પામ્યા, તેનું પ્રેતકાર્ય કરવા માટે આખા નગરના લોકો એકઠા થયા, પણ ધર્મદત્ત આવ્યો નહિ. !! ઘેર એકલી ધર્મદત્તની પત્નીજ રહી. તે પણ સુકુળમાં જન્મેલી હોવાથી કેટલાક દિવસ સુધી તો ધન મોકલતી હતી. રોકડું દ્રવ્ય પૂરું થઇ ગયું, ત્યાર પછી સાસરા અને પિયરના અલંકારે મોકલતી હતી. તે પણ મોકલાઇ ગયા. એટલે રૂપાના તથા પીતળના ભાજનો તેણે મોકલ્યા, કારણ કે કુળવંતી સ્ત્રીઓ પતિ તરફની પ્રીતિનો ત્યાગ કદિ પણ કરતી નથી. કહ્યું છે કે-“પણુ, અંધ, કુખજ, કુષ્ઠી, વ્યાધિથી પીડાયેલ, ધન રહિત અને આપદામાં આવી પડેલ પતિને પણ મહાસતી ત્યજતી નથી. ” હવે વેશ્યાની માતા અકાએ વાસણાદિ દેખીને બાળ્યું કે-“આના ઘરમાંથી હવે ધન ખાલી થઇ ગયું દેખાય છે, તેથી હવે આને કાઢી મૂકવો. ” તેમ વિચારીને તેણે દાસીને શિખવી રાખ્યું કે-“આ હવે નિર્ધન થઇ ગયો છે, તેથી તેના માથા ઉપર ધૂળ નાખવાના મિષથી તેને કાઢી મૂકવો. ” દાસીએ પણ ઘરનો કચરો વાળવાને સમયે ધર્મદત્તને કહ્યું કે-“તમે બહાર બેસો, ઘરમાં વાસીદું કાઢવું છે. ” તે સાંભળીને તે

બહાર બેઠો. દાસીએ પણ શયનગૃહ પ્રમાણે તેની ધૂળ કુમારના માથા ઉપર નાખી, ત્યારે કુમારે ઠાપપૂવંક દાસીને કહ્યું કે—“અરે કુટિલા ! હું અહીં બેઠો છું તે તું દેખતી નથી ? શું છતી આંખે આંધળી થઇ ગઇ છે ? દેખાતું નથી ?” દાસીએ કહ્યું કે—“મારી આંખમાં અંધાપો આવ્યો નથી, પણ તારા હૃદયમાં અંધાપો આવી ગયો દેખાય છે ! કારણકે નિર્ધન પુરુષ વેશ્યાને ઘેર વિલાસને ઇચ્છે તે હૃદયાંધજ સમજવો. ગઈ કાલે તારે ઘેરથી ભાગનાદિક આવ્યા તે તે દીઠા હતા કે નહિ ? હવે અહીં રહેવાની આશા કરવી તે ફેાકટ છે, ગમે ત્યાં બ, હવે આ ઘરમાં તને કોઇ રહેવા દેવાનું નથી.” કહ્યું છે કે:—

વૃક્ષં ક્ષીણફલં ત્યજન્તિ વિહગાઃ શુષ્કં સરઃ સારસાઃ ।
નિર્દ્રવ્યં પુરુષં ત્યજન્તિ ગણિકા મૃષ્ટં નૃપં મંત્રિજનઃ ॥
પુષ્પં પર્યુષિતં ત્યજન્તિ મધુપા દમ્બં વનાન્તં મૃગાઃ ।
સર્વં કાર્યવશાજ્જનો ડમિરમતે તત્ કસ્ય કો વહ્નમઃ ॥૧॥

“વૃક્ષ ઉપરથી ફળ ઓછાં થઇ બચ ત્યારે પશુઓ તેને ત્યજ દે છે, પાણી રહીત સરોવરને સારસ ત્યજ દે છે, નિર્દ્રવ્ય પુરુષને ગણિકા, લૂષ્ટ નૃપને મંત્રીઓ, ચુસાઇ ગયેલા પુષ્પને શ્રમરાઓ તથા બળેલ વનને મૃગલાઓ ત્યજ દે છે. બધા લોકો કાર્યવશ એક બીજાની સાથે રહે છે તેમાં કોણ કોનો વહ્નમ છે ?”

આમ સમજીને અહીંથી બીજે સ્થળે ચાલ્યા બઝ્યા.” તે સાંભળીને ધર્મદત્ત વિલખો થઇ ગયો. તે ત્યાંથી નીકળીને વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! વેશ્યાના રનેહને ધિક્કાર છે ! કહ્યું છે કે—

અધમ મધ્યમ તેડે, અર્થ^૧ લેતી ન જડે,^૨

તરણ મનને ખેડે,^૩ એકસ્યું એક બેડે;^૪

૧ ધન. ૨ ન લાજે. ૩ આકર્ષે. ૪ ભેદ પડાવે. લડાવે.

પ્રિયશિર રજ^૧ ફેડે, વેશ પાડે ખભેડે,^૨

વિલગે જેહની ઢેડે,^૩ તેહનું નામ ફેડે.^૪ ॥૧॥

કઃ કોપઃ કા પ્રીતિ-નંદવિટપુરુષહતાસુ વેશ્યાસુ ।

રજકશિકાતલસદશં, યાસાં વદનં ચ જઘનં ચ ॥૧॥

‘જે વેશ્યાઓનું’ મુખ અને જઘન ધોખીના શિકાતલ જેવું એટલે સર્વ કાઈ વાપરે તેવું છે, તેવી વેશ્યાઓ કે જને નટવીટ પુરૂષો પણ તુચ્છકારે છે તેની ઉપર શો કાપ અને શી પ્રીતિ ?

આ પ્રમાણે વિચારતો તે પોતાનેજ વારંવાર નિંદવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે “હું શાસ્ત્રનો અભ્યાસી છતાં પણ મૂર્ખ જ-ડની માફક આનાથી ઠગાયો. આ પાપીણીને માટે વૃદ્ધ-સેવવા લાયક માતા પિતાની સેવા પણ ન કરી, નિર્લજ્જ થઈને વ્યવહાર પણ છોડી દીધો, કેવળ હું અપયશનોજ ભાજન થયો, હવે કેવી રીતે શાહુકારની વચ્ચે હું મ્હોડું દેખાડીશ ?” આ પ્રમાણે પોતાનું અજ્ઞાન વારંવાર સ્મરતો અને શ્રીપતિના ધરની પૃચ્છા કરતો તે ઘેર આગ્યો. ધર શિથિલ થઈ ગયેલું અને ખડી ગયેલું દેખાયું અને પાડોશી પાસેથી માખાપના મૃત્યુ પામ્યાના ખબર સાંભળ્યા; તે સાંભળીને તે અત્યંત ખેદ પામ્યો અને ઉદાસીન મનવાળો થઈને ઘરમાં ગયો, ત્યાં આગળ એક ખુણામાં માંચી ઉપર બેઠેલી પોતાની પત્નીને સુતર કાંતતી તેણે જોઈ; કારણ કે પ્રિય પતિથી ત્યજાયેલી અખળાઓની તેના ઉપરજ આશ્ચર્યકા હોય છે. પછી તેણીએ પણ તેને જોઈને અનુમાનથી પોતાના પતિ તરીકે ઓળખ્યા. કુળવંતી સ્ત્રીના લક્ષણ આ પ્રમાણે કહેલ છે.

મદ્દૃષ્ટમાનસા નિત્યં, સ્થાનમાનવિચક્ષણા ।

મતુંઃ પ્રીતિકરા નિત્યં, સા નારી ન પરા-પરા ॥૧॥

૧ ધૂળ નાખે. ૨ અપમાન કરે. ૩ જેની પાછળ લાગે. ૪ નાશ કરે.

‘આનંદિત મનથી હમેશાં પતિનું સ્થાન તથા માન જોયા કરે અને હમેશાં ભત્રીજાને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર થાય તેજ નારી, બીજી નારીજ નહિ.’

પછી તેણીએ બહુમાનથી તેને ભદ્રાસન આપ્યું, ત્યાં તે બેઠો. ઘરની બધી સ્થિતિ પૂછી. તેણીએ પણ જવો બન્યો હતો તેવો બધો વૃત્તાંત તેની આગળ કહી સંભળાવ્યો, તેથી દુઃખી થઈને તે વિચારવા લાગ્યો કે—

સૌરભ્યાય મવન્ત્યેકે, નન્દના ચંદના ઇવ ।

મૂલોચ્છિત્યૈ કુલસ્યાઽન્યે, વાલકા વાલકા ઇવ ॥૧॥

‘કેટલાક પુત્રો ચંદનની જેમ કુટુંબને શોભા આપનાર થાય છે, ત્યારે બીજા વળી વાલકની જેમ કુળનું મૂળથી છેદન કરનાર થાય છે.’

સ एव रम्यः पुत्रो यः, कुलमेव न केवलम् ।

पितुः कीर्तिं च धर्मं च, गुरुणां चाऽपि वर्धयेत् ॥૨॥

‘તેજ ખરો સુંદર પુત્ર છે કે જે કેવળ કુળનેજ નહિ પણ આપની કીર્તિને, ગુરુને તથા ધર્મને પણ વધારે છે.’

આ પ્રમાણે ખેદ કરતો જોઈને તેની પત્નીએ તેને કહ્યું કે—

“स्वामिन् ! હવે શોક કરવાથી શું ફાયદો ? કહ્યું છે કે—

का मुंडिते मूर्ध्नि मुहूर्तपृच्छा ?, गते च जीवे कील का चिकित्सा ? ।

बड़े घटे का विघटा घटन्ते ?, प्रतिक्रिया काऽऽयुषि बद्धपूर्वं ॥૧॥

‘માથુ મુંડાવ્યા પછી મુહૂર્તની પૃચ્છા શા કામની ? જીવ ગયા

પછી ચિકિત્સા શા કામની ? પાકા ઘડા ઉપર કાંડા કેવી રીતે

ચઢે ? અને આયુષ્ય બંધાયા પછી તેમાં ફેરફાર કેવી રીતે થાય ?’

તેથી હે પ્રાણેશ ! હજી પણ જો તમે સાવધાન થશો, તો

સર્વ સાફ થશે.” પતિએ કહ્યું—“ પ્રિયે ! દ્રવ્ય વિના સાવધાન

થઈને પણ શું કરીશ ? ” કહ્યું છે કે—

धनैर्दुःकुलीनाः कुलिना भवन्ति, धनैरापदं मानवा निस्तरन्ति ।
धनेभ्यः परो बांधवो नास्ति लोके, धनान्यर्जयध्वं धनान्यर्जयध्वम् ॥१॥

‘ ધનથી દુઃકુલિન હોય તે કુલીન થાય-છે, ધનવડે માણસો આપદ તરી જાય છે, ધન જોવો બીજો કોઈ બાંધવ આ લોકમાં નથી, તેથી ધન ઉપાર્જન કરો, ધન ઉપાર્જન કરો. ’

તેણીએ કહ્યું—“ સ્વામિન્ ! સ્નાન ભોજનાદિ તો કરો, પછી તેનો ઉપાય હું ખતાવીશ. ” તેણે વિચાર્યું કે—“ આ કાંઈ નિધાનાદિ મને ખતાવશે. ” પછી તેણે સ્નાન કરીને ભોજન કર્યું અને થોડો થોડીવાર વિચાર કરીને કહ્યું કે—“ પ્રિયે ! હવે ઉપાય ખતાવ. ” તે વખતે તેણીએ પોતાના લક્ષમૂલ્યના આભારણુ મધ્યેથી પચાસ હજારના આભરણો તેને અર્પણ કર્યા; તે દેખીને તે આનંદ પામ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે :—“ કુળવંત સ્ત્રીઓનાં લક્ષણો વિપત્તિ સમયેજ માલુમ પડે છે. કારણ કે—

जानीयात् प्रेषणे भृत्यान्, बान्धवान् व्यवसायमे ।

आपत्कालेषु मित्राणि, भार्या च विभवस्ये ॥१॥

“કામ પડ્યે નોકરોની, દુઃખ આવ્યે બાંધવોની, આપત્તિમાં મિત્રની અને વૈભવનો ક્ષય થાય ત્યારે પત્નીની ખબર પડે છે. ”

અહો ! આનો સ્નેહ સંબંધ કેવો ઉચ્ચ છે ? ” પછી તે દ્રવ્ય વડે ધર્મદત્ત વ્યાપાર કરવા લાગ્યો, પણ ઠોઠિધ્વજનો પુત્ર હોવાથી થોડા દ્રવ્યવડે વ્યાપાર કરવાથી લોકોનાં આવાં વચ્ચે તેને સાંભળવાં પડતાં હતાં કે—“ અરે આ ધર્મદત્ત આટલો થોડો વ્યાપાર કેમ કરે છે ? પણ દ્રવ્યનો નાશ થાય ત્યારે શું કરે ? પહેલાં આના બાપના વખતમાં તો એક સાથે કરોડોની કિંમતના કરિ-

ચાણાની લેવડદેવડ આલતી હતી, હાલ તો અવસરને અનુકૂળ વ્યાપાર કરે છે." આ પ્રમાણે લોકોની વાતો સાંભળીને તે મનમાં લજવાતો અને બોલતો કે :—હું પિતા કરતા અતિશય પુન્યહીન દેખાઈ છું, તે મારા દોષથીજ થયો છું."

એક દિવસ ઉદાસ થઈ ઘેર જઈને તેણે સ્વપત્નીને કહ્યું કે—“પ્રિયે ! હું વ્યાપાર કરવા માટે સમુદ્ર રસ્તે જવા ઇચ્છું છું.” કહ્યું છે કે—શેરડીનું ક્ષેત્ર, સમુદ્ર, અતિવંત પાષાણ તથા રા-બની કૃપા તે દારિદ્ર્યનો શિવ્રતાથી નાશ કરે છે.” તેણીએ કહ્યું કે—“વહાલા ! સમુદ્ર ગમન અતિ દુષ્કર છે અને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ તો સર્વ સ્થળે પુન્યાનુસારેજ થાય છે; સમુદ્રમાં સમુદ્ર જેટલું, સરોવરમાં સરોવર જેટલું, અને ઘડામાં ઘડા જેટલુંજ પાણી સમાય છે.” આ પ્રમાણેનાં પત્નીનાં વચનો સાંભળીને ધર્મ-દત્તે કહ્યું કે :—

વિદ્યા વિત્તં ચ સર્વં ચ, તાવન્નાપ્નોતિ માનવઃ ।

યાવદ્ ભ્રમતિ નો ભૂમૌ, દેશાદ્ દેશાન્તરં મૃશમ્ ॥૧॥

‘જ્યાં સુધી એક દેશથી બીજા દેશમાં તેમજ બુદ્ધી બુદ્ધી ભૂમિમાં માણસ ભ્રમતો નથી, ત્યાં સુધી વિદ્યા, ધન તથા બળ તે મેળવી શકતો નથી.’

તેથી સમુદ્ર તરીને હું અન્ય દેશમાં જઈશ. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી અંધાયેલ હોય તે તો તેનું તેજ રહે છે, પણ અન્ય દ્રવ્યાદિનો સંયોગ થતાં ભાગ્ય ક્ષણે છે, નહિ તો ક્ષણતું નથી; તેથી તે ક્ષેત્રમાં જ પ્રાપ્ત થવાનું હોય તે અહીં કેવી રીતે મળે.” આ પ્રમાણે તેણે પ્રિયાને ઉત્તર આપીને અને સ્વજનાદિકને ઘર સાચવવાનું કહીને તે તે દેશને લાયક કરિયાણા લઈ એક વહાણ તૈયાર કરાવીને તેના ઉપર તે બેઠો. પ્રથમ કઝોટક દ્વીપ તરફ વ-

હાણ ચલાવ્યું. સુખે સુખે તેઓ જતા હતા, તેવામાં એક દિવસે પ્રતિકૂળ પવનના યોગથી વહાણ ભાંગી ગયું, પરંતુ ધર્મદત્તાનાં હાથમાં એક પાટિયું આવી ગયું, તેના આધારથી સમુદ્રને ઝાળખીને પત્નીની શિખામણ સંભારતો કેટલેક દિવસે તે કિનારે આવ્યો; પછી બહાર નીકળીને ભયંકર સમુદ્રને જોતો તૃપ્ત થયેલો તે બોલ્યો કે:—

વેલોહાલિતકલ્લોલ !, ધિક્ તે સાગર ! ગર્જિતમ્ ।

યસ્ય તીરે તૃષાક્રાન્તઃ, પાન્યઃ પૃચ્છતિ કૃષિકામ્ ॥૧॥

‘ભરતીની છોળોથી કલ્લોલને ઉછળતા હે સાગર ! તને ધિક્કાર છે, કે જને કિનારે ઉભા રહેલા તૃષાતુર મુસાફરને કુવો શોધવો પડે છે.’

આ પ્રમાણે કહીને પાણી માટે કાંઠા ઉપરના વનમાં ભટકતાં એક જળથી ભરેલ તળાવ જોઈને તે આનંદ પામ્યો. અને વિચારવા લાગ્યો કે:—

પૃથિવ્યાં ત્રીણિ રત્નાનિ, જલમન્નં સુભાષિતમ્ ।

મૃદૈઃ પાષાણસ્વંદેષુ, રત્નસંજ્ઞા વિધીયતે ॥ ૨ ॥

‘પૃથ્વીમાં ત્રણ રત્નોજ ખરા છે, જળ, અન્ન અને સુભાષિત. પાષાણના ઢુકડામાં રત્નની સંજ્ઞા તો મૂઠ લોકોજ લગાડે છે.’

પછી વસ્ત્રવડે ગળીને તેણે મીઠું જળ પીધું અને તેના કાંઠા ઉપરના વૃક્ષોની છાયા નીચે સમુદ્ર ઉલ્લંઘનથી લાગેલ શ્રમથી નિધિચિંતા કરતો તે બેઠો. નિદ્રાથી તેના નેત્ર મળી ગયા, તે હંધી ગયો. તેવામાં ઠાઈએ તેને ઉપાડ્યો. તે જાગી ગયો, અને પોતાને ઉપાડેલ જાણીને તે જોવા લાગ્યો, ત્યારે એક મોટા શરીરવાળા ભયંકર રાક્ષસને જોઈને તે ભય પામ્યો, અને આંખો વી-

૧ અનાથની કૃપણ પ્રત્યેની ઉક્તિ પણ આવીજ હોય છે.

ચીને તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહો ! કર્મની વિચિત્ર અને દુર્નિવાર્ય ગતિ છે. કહ્યું છે કે:—

છિત્ત્વા પાશમપાસ્ય કૂટરચનાં મહ્ત્વા વલાદ્ વાશુરાં ।

પર્યંતાઽગ્નિશિશ્વાકલાપજટિલાદ્ નિઃસૃત્ય દૂરં વનાત્ ॥

વ્યાધાનાં શરગોચરાદતિજવેનોત્પ્લુત્ય ધાવન્ મૃગઃ ।

કૂપાન્તઃ પતિતઃ કરોતિ વિમુક્તે કિં વા વિઘ્નૌ પૌરુષમ્ ? ૧૧

‘કૂટ રચનાવાળા પાશને છેદીને, અળથી અળને તોડીને મૃગલો ભાગ્યો, અગ્નિશિખાથી ભયંકર વનમાં તે આવ્યો, ત્યાંથી પણ ભાગ્યો, તેવામાં પારાધીએ ખાણ માર્યું, તેમાંથી પણ અતિ ઉતાવળથી દોડીને છૂટી ગયો, તો તે કુવામાં પડ્યો. જ્યારે દૈવ વાંઘ થયો હોય ત્યારે ઉઘમ શું કરી શકે ?’ વળી કહ્યું છે કે:—

સ્વલ્વાટો દિવસેશ્વરસ્ય કિરણૈઃ સંતાપિતો મસ્તકે ।

વાચ્છન્ દેશમનાતપં વિધિવશાત્તાલસ્ય મૂલં ગતઃ ॥

તત્રાપ્યસ્ય મહાફલેન પતતા મગ્નં સશબ્દં શિરઃ ।

પ્રાયો ગચ્છતિ યત્ર ભાગ્યરહિતસ્તત્રાપદાં ભાજનમ્ ૧૨

‘ માથામાં જને ખાલ (તાલ) પડી છે તેવો ડોઠ એક પુરુષ સૂર્યના તાપથી સંતપ્ત થયેલો શીળામાં જવાની ઇચ્છાથી વિધિ-યોગે એક તાલવૃક્ષની નીચે ગયો, તો ત્યાં એક મોટું તાડનું ફળ તેના માથા ઉપર પડ્યું અને મોટો અવાજ કરીને તેનું માથું ભાંગી નાખ્યું. ઘણું કરીને ભાગ્ય રહિત પુરુષ જ્યાં જાય છે ત્યાં તે આપત્તિનું જ ભાજન થાય છે !’

તે પ્રમાણે જ્યારે હું સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો ત્યારે રાક્ષસના પં-જમાં પડ્યો, તેથી હવે હું શું કરું ? હવે જ થવાનું હોય તે થાઓ, બીવાથી શું ? કહ્યું છે કે—જ્યાંસુધી ભય ન આવ્યો હોય ત્યાં સુધીજ તેનાથી બીવું, ભયને આવેલો જોઈને નહિ બીધેલા થઈને

ભયને મટાડવાનોજ પ્રયત્ન કરવો; કાંરણ કે જે જિનેશ્વરે-કેવળી ભગવંતે દીધું હોય છે તેજ બને છે.” આ પ્રમાણે દ્રઢ ચિત્તવાળો થઈને તે વિચાર કરતો હતો એટલામાં તો કાંઈ સ્થળે પોતાને મૂક્યો છે તેમ જાણીને આંખો ઉઘાડીને તે આમતેમ જોવા લાગ્યો તો તેણે રાક્ષસને દીઠો નહિ; પરંતુ વૃક્ષની છાયા નીચે બેઠેલી એક દિવ્ય રૂપવાળી કન્યા તેણે જોઈ; તેને જોઈને તે વિસ્મિત થઈ વિચારવા લાગ્યો કે-“શું રાક્ષસ કન્યારૂપ થઈ ગયો? અથવા આ કાંઈ બીજી કન્યા છે? આ શું પાતાળકુમારી છે? ખેચરી છે? અથવા દેવી છે?” આ પ્રમાણે વિચારીને સાહસ ધારણ કરી તે બોલ્યો કે-“અરે બાળા! તું કોણ છે?” તેણીએ પૂછ્યું કે-“તમે કોણ છો?” કુમારે કહ્યું કે-“હું માણસ છું.” તેણીએ કહ્યું-“હું પણ માણસ છું.” ધનદત્તે પૂછ્યું કે-“શા માટે આ વિષમ વનમાં એકલી રહે છે?” તેણીએ કહ્યું કે-“દૈવી ગતિ વિચિત્ર છે. કહ્યું છે કે—

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्मांडमांडोदरे,
विष्णुर्येन दशावतारगहने सिद्धः सदा संकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः,
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥

‘જે કર્મે બ્રહ્માને કુમારની માફક બ્રહ્માંડરૂપી પાત્રો બનાવનાર કર્યો, જેનાવડે વિષ્ણુને દશ અવતારરૂપી ગહન સંકટમાં પડવું પડ્યું, જે કર્મે હાથમાં ખોપરી લઈને રૂદ્રને ભિક્ષા મંગાવી અને જે કર્મેવડે સૂર્યને હમેશાં આકાશમાં ભટકવું પડે છે તે કર્મને નમસ્કાર છે.’

अघटितघटितानि घटयति, सुघटितघटितानि जर्जरीकुरुते ।
विधिरेव तानि घटयति, यानि शुमान् नैव चिन्तयति ॥ १ ॥

‘વિધિ અઘટિત ઘટના ઘટાવે છે, સુઘટિત ઘટનાને જજંરીભૂત કરી નાખે છે; જે ઘટનાનો પુરૂષ વિચાર પણ કરી શકતો નથી તેવી ઘટનાઓ વિધિ ઘટાવે છે.’

તેણે કહ્યું—“તે કેવી રીતે બન્યું?” તે બોલી “સાંભળો:—

“સિંહલદ્વીપમાં કમળપુર નામે નગર છે. ત્યાં યથાર્થ નામ-વાળો ધનસાગર શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને ધનશ્રી નામે પ્રિયા હતી, તેની હું પુત્રી છું. માબાપને પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી હતી. હું અનુક્રમે મોટી થઈ અને યૌવનવય પામી; તે વખતે પિતાએ વિચાર્યું કે—“આને અનુરૂપ શ્રેષ્ઠીપુત્ર શોધવો; વળી આ મારી પુત્રી તેનેજ આપવી કે જેની જન્મપત્રિકા આ પુત્રીની જન્મપત્રિકા સાથે રાશી, ગણ, વર્ગ, નાડી, સ્વામી વિગેરેથી સરખી હોય તથા જે ભાગ્યવાળો હોય, તેની સાથે આ પુત્રીને જોડવી—પરણાવવી.” આ પ્રમાણે વિચારીને ઘણા શ્રેષ્ઠીપુત્રોની જન્મપત્રિકા તેઓએ જોઈ; પણ કોઈ સાથે નવે સ્થાનકનો મેળ મળ્યો નહિ.

એક દિવસે ચંદ્રપુરથી એક જ્યોતિર્વિંદુ ગણિતશાસ્ત્રી આવ્યો; તેનો મારા પિતા સાથે મેળાપ થયો, તેને જ્યોતિષી બહાણે પાસે ઉભેલ અને ઉદ્દેશીને મારા પિતાએ પૂછ્યું કે—“આ મારી પુત્રી છે, તેની જન્મપત્રિકા સાથે ઘણાની જન્મપત્રિકા મેળવતાં બધામાં વિશેષી ગ્રહો દેખાય છે; આને અનુરૂપ ગ્રહોવાળી કોઈની જન્મપત્રિકા જણાતી નથી. તો આપના ધ્યાનમાં કોઈ આને અનુરૂપ ગ્રહોવાળી જન્મપત્રિકાવાળો વર છે? હોય તો કહો.” ત્યારે તે જ્યોતિષીએ તેની જન્મપત્રિકા જોઈને કહ્યું કે—“શ્રેષ્ઠિન ચંદ્રપુરમાં શ્રીપતિ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર ધર્મદત્ત નામે છે, તેની જન્મપત્રિકા મેં કરેલી છે, તેના જન્મશરોની સાથે આ જન્મશર બધી રીતે મળતા આવે છે.” પછી ભોજપત્ર ઉપર તેની જન્મ-

પત્રિકા લખીને દેખાડી. મારા પિતા પણ તે જોઈને બહુ રાજ થયા; પરંતુ તેના ભાગ્યોદયનો નાશ થયેલો દેખીને તે ખિન્ન થયા; તે જોઈને તે જ્યોતિષી બોલ્યો કે—‘આ ધર્મદત્ત સોળ કોટી સુવર્ણનો સ્વામી થશે, તેમાં જરાપણ સંદેહ નથી.’ તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“તેની સાથે આ મારી પુત્રીને પરણાવવા ધાર છું. કહ્યું છે કે—

કુલં ચ શીલં ચ સનાથતા ચ, વિદ્યા ચ વિત્તં ચ વર્ણવશ્ચ ।

વરે ગુણાઃ સસ્ર વિલોકનીયા—સ્તતઃપરં ભાગ્યવશા હિ કન્યા ॥

‘કુળ, શીળ, સનાથતા, વિદ્યા, વિત્ત, શરીર અને વય એ સાત ગુણો વરમાં જોવા પછી તો કન્યાનું જેવું નશીબ.’ વળી કહ્યું છે કે—“ભૂખ, નિર્ધન, દૂર રહેલ, શર, મોક્ષનો અભિલાષી અને કન્યાથી ત્રણ ગણી વધારે ઉમરવાળાને કન્યા આપવી નહિ.”

પછી તે જ્યોતિષીએ લગ્ન જોયું અને નિર્ણય કરીને કહ્યું કે—“આ વર્ષમાં શુદ્ધ અને અઢારે દોષોથી રહિત એવો એકજ લગ્નનો સમય છે, તે માહ શુદ્ધ પંચમીને દિવસે એ પહોર ઝાંઝેરા દિવસ ચઢે તે વખતે છે.” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“તે લગ્નને તો બહુ થોડા દિવસ આડા છે. તેને આમંત્રણ કરીએ, તે સ્વીકારે ને અહીં આવે તેટલો પણ સમય નથી; પરંતુ આવું સાડું લગ્ન જવા દેવું નહિ, તેથી પુત્રીને લઈને હું જ ત્યાં જઈ.” આમ કહીને તે જ્યોતિષીને પ્રીતિ-પૂર્વક ગણું દાન આપીને વિસર્જન કર્યો; પછી વહાણ તૈયાર કરી પુત્રીના તાતની સ્ત્રી તથા પુત્રીને સાથે લઈને તે વહાણમાં બેઠા. પ્રવહણ પણ પવનથી પ્રેરાયેલું શીઘ્ર ગતિથી ચાલવા લાગ્યું. અનુક્રમે અર્ધે રસ્તે ગયા, તેવામાં દૈવયોગથી પ્રતિકૂળ પવનને લઈ ને વહાણ ખડકસાથે અથડાવાથી ભાંગી ગયું. આયુષ્યના સંબંધથી મને પાટિયું હાથમાં આવી ગયું, તેના આધારથી તરીને સાતમે

દિવસે હું કાઠે આવી. વનના મધ્ય ભાગમાં સરેવરતું જળ પીને શ્રમથી ખિન્ન થયેલી વૃક્ષની નીચે હું સુતી હતી, તેવામાં રાક્ષસે ઉપાડીને મને અહીં મૂકી; પછી મને ભયથી કંપતી દેખીને રાક્ષસે કહ્યું કે—“તું બીશ નહિ. સાત દિવસથી હું જીખ્યો છું, તો પણ મને તને જોઈને દયા આવી છે, તેથી જ્યાં સુધી બીજું ભક્ષ્ય મળી જશે ત્યાં સુધી તને હું ખાઈશ નહિ.” આમ કહીને તે ચાલ્યો ગયો; પછી તે તમને પકડી લાવ્યો. હે સત્ પુરુષ! તમને જોઈને હું વિચારતી હતી કે—‘અરે વિધાતા ! મને કેવી અભાગ્યવતી નીપજાવી છે ? પ્રથમ પિતાદિકનો વિયોગ જોયો; હવે આ પુરુષના વિનાશનો સમય જોવા માટે મને અત્રે લાવીને જીવતી રાખી.’ આમ કહીને ક્રીથી તેણે પૂછ્યું કે—“હે સત્પુરુષ! તમે ક્યાંથી આવો છો ? સાચું કહેજો.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને ધર્મદત્ત હસીને બોલ્યો કે—“ભદ્રે! જને તું પરણવાની હતી તેજ હું છું. મારું નામ, સ્થાન વિગેરે તેજ કહેલું છે; તેથી હું શું કહું ?” તે સાંભળીને તે કન્યા સંભ્રાંત થઈ, તેવામાં તેની વામ જુઝ ફરકી, તેથી તેણી રાજી થઈને વિચારવા લાગી કે—“આ શુભ ઉદય સૂચવનાર ચિન્હ છે, તેથી આ ઘટના સંયોગ પણ કુશળપણુંજ સૂચવે છે; પરંતુ તેનું રહસ્ય તો કેવળી ભગવંતજ જાણી શકે છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે ધીરજ પામી અને ‘આ મારા ધારેલા પતિ ધર્મદત્તને વિધાતાએ મેળવી આપ્યો.’ તેમ નિશ્ચય કરીને તેણી તેનાથી લગ્ન પામી. ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“હે ભદ્રે ! જો કે આપણો યોગ દૈવે કાઠે પણ રીતે મેળવ્યો છે, પરંતુ વિચારીને કહે કે તે લગ્નનો દિવસ કયે વખતે કહેલો છે ?” તેણે પણ યાદ લાવી વ્યતીત દિવસોનો નિર્ણય કરીને કહ્યું કે—“તે દિવસ તો આજનોજ છે. સમય પણ અત્યારનોજ છે.” તેણે કહ્યું કે—“તો પછી

કલ્યાણનો સમય કોણ મૂક ?” તેણીએ કહ્યું કે—“તેમજ થાઓ.”
પછી ધનદત્ત તેણીને સારા યોગમાં પરણ્યો.

પછી તેણીએ કહ્યું કે—“પ્રાણેશ ! મારું પાણિયહણ તો આપે
કર્ચું. ઘણા દિવસનું ધારેલ કાર્ય સિદ્ધ થયું, પરંતુ રાક્ષસની ખીક
તો હજી જીવી ને તેવીજ ઉભી છે.” તેણે કહ્યું કે—“તે રાક્ષસ કયાં
છે ?” તેણીએ કહ્યું કે—“તે સરોવરમાં સ્નાન કરીને ખડ્ગ બાબુ-
માં મૂકી દેવાચી કરતો કોઇ દેવની સ્તવના કરે છે. તે દેવસેવા
પૂર્ણ થતાં મુઘી મરણાંતે પણ સેવા છોડતો નથી.” ત્યારે ધર્મદત્તે
કહ્યું કે—“હું ત્યાં જઈને રાક્ષસને હણી નાખું.” તેણીએ કહ્યું કે—
“જો ઐટલું ધૈર્ય હોય તો તે માટે આજ સમય યોગ્ય છે.” એમ
સાંભળીને ધર્મદત્ત ઉઠ્યો અને આલ્યો. પછવાડે તે સ્ત્રી પણ
ધીમે ધીમે આલી, ધર્મદત્તે દૂરથીજ સેવા કરતા તે રાક્ષસને દીઠો;
ઐટલે તે ન દેખે તેવી રીતે ધીમે ધીમે પગ મૂકતો તેની પછવાડે
ગયો અને અચાનક તેનું ખડ્ગ ઉપાડી લઈને, ધૈર્ય ધારણ કરી
તેની સન્મુખ આવીને તેણે હાક મારી કે—“અરે પાર્ષી ! અરે
ખડુ જીવ ધાતક ! આજ તારા પાપનો ઉદય થયો છે, તને હવે
છોડીશ નહિ, મારીજ નાખીશ, માટે સાવધાન થઈ જા.” તે
સાંભળીને રાક્ષસ કોપાક્રાંત થઈને ઉઠવા જતો હતો તેવામાં તેજ
ખડ્ગવડે ધર્મદત્તે તેને મારી નાખ્યો. તે દેખીને ચમત્કાર પામેલી
ધનવતીએ તેના હાથની પુષ્પવડે પૂજા કરી; પછી ત્યાંથી તે બંને
જણા નિઃશંકપણે વનમાં ફરવા લાગ્યા અને તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા
કદલી, દ્રાક્ષ, જાંબુ વિગેરે ફળોનો આહાર કરતાં યુગલીઆની જેમ
સુખેથી રહેવા લાગ્યા. એક દિવસ ધનવતીએ તેમને કહ્યું કે—
“પ્રાણેશ ! ધર્મ વિના આપણો જન્મ નિરર્થક આલ્યો જાય છે.”
કહ્યું છે કે—

જા જા વચ્ચે રચી, ન સો પહિનિચ્છદ્ધ ।

અહમં કુળમાણસ, અહલા જન્તિ યાસો ॥ ૧ ॥

‘જે જે રાત્રીઓ બંધ છે તે પાછી આવતી નથી; અધર્મને આચરતાં અથવા ધર્મને નહીં આચરતાં, જે જે રાત્રીઓ બંધ છે તે બધી નિષ્ફળ સમજવી.’ વળી કહ્યું છે કે :-

યેષાં ન વિદ્યા ન તપો ન દાનં, જ્ઞાનં ન શીલં ન ગુણો ન ધર્મઃ ।
તે મૃત્યુલોકે બ્રુવિ ભારભૂતા, મનુષ્યરુપેણ મૃગાશ્વરન્તિ ॥ ૧ ॥

‘જેની પાસે વિદ્યા, તપ, દાન, જ્ઞાન, શીલ, ગુણ, કે ધર્મ નથી તે બધા આ મૃત્યુલોકમાં ભારભૂત છે અને મનુષ્યના રૂપમાં તે મૃગોની જેવાજ ચરે છે’. માટે હે સ્વામી! આપણી નિવાસભૂમિમાં જ્યાંએ તો ઉત્તમ થાય; ત્યાં જ્યાંએ તો દેવ ગુરૂ વિગેરેનાં દર્શન થાય અને ધર્મ પણ થઈ શકે. કહ્યું છે કે :-

યસ્મિન્ દેશે ન સન્માનં, ન વૃત્તિર્ન ચ બાંધવાઃ ।

ન ચ વિદ્યાગમં કશ્ચિત્, ન તત્ર દિવસં વસેત્ ॥ ૧ ॥

‘જે સ્થળમાં સન્માન, આજીવિકા, બાંધવો તથા વિદ્યાગમ ન થાય તે સ્થળમાં એક દિવસ પણ રહેવું નહિ.’

પછી તે બંને તે સ્થાનેથી ચાલ્યા. અનુક્રમે કાશ્મીર દેશમાં ચંદ્રપુર નગરની પાસેના વનમાં આવ્યા. સંધ્યાકાળ થવા આવેલો હોવાથી વનના મધ્ય ભાગમાં થાકી ગયેલા તેઓ સુતા અને નિદ્રાવશ થયા. ધર્મદત્ત પાછલી રાત્રે સુર્યોદયની પહેલાં જાગી ગયો અને લીલાથી પ્રિયાને જગાડતાં બોલવા લાગ્યો કે :-

મોજ્જૃમ્ભતે પરિમલઃ કમલાવલીનાં, શબ્દાયતે ક્ષિતિરુહોપરિ તામ્રચુદઃ
શૃંગં પવિત્રયતિ મેરુગિરેઃ વિવસ્વાન્, ઉત્પ્રીયતાં સુનયને ! રજની જગામ ॥

૧ વિદ્યા મળે તેવું ન હોય.

“કમલની આવળીનો પરિભલ આસપાસ ફેલાવા માંડ્યો છે, વૃક્ષો ઉપર કુકડાઓ બોલવા માંડ્યા છે, સૂર્ય મેરુપર્વતના શિખરને પવિત્ર કરે છે; તેથી હે સુનયને ! હવે ઉઠ, રાત્રી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે.”

આ પ્રમાણે બોલાવી પણ તે બોલી નહીં; વળી થોડીવાર રાહ જોઈને તે બોલ્યો કે—“ આ હરિણો તુણ ભક્ષણ કરવા જાય છે, પક્ષીઓ પણ ચારે કરવા માટે જાય છે, વળી માર્ગ પણ સુખેથી ચલાય તેવો અને શીતળ થયો છે, તેથી હે પ્રિયતમે ! તું ઉઠ, રાત્રી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે.” આમ કહ્યું તો પણ ધનવતી બોલી નહિ, તેથી તેની સન્મુખ થઈને તે તેની સામું જોવા લાગ્યો, ત્યાં તેને સુનેલી દીદી નહિ, એટલે થોડીવાર રાહ જોઈને તે બોલ્યો કે—“હે પ્રિયે ! આવ આવ !” પણ દાર્ઘ્ય આવ્યું નહિ; પછી ઉઠીને આસપાસ જોયું, તો કોઈ સ્થળે તેને દીદી નહિ. તેના પગલાં પણ પડેલાં જ્યાં નહિ; તેથી મનમાં ચિંતા થવા લાગી. વનમાં ભટકી ભટકીને ચાક્યો પરંતુ કોઈ સ્થળે, તેના પત્તો લાગ્યો નહિ. ત્યારે પ્રિયાના વિયોગથી મૂઠ થયેલ તે બોલવા લાગ્યો કે—“અરે હંસો ! અરે હરિણો ! રે ચંપક ! રે અશોક ! રે સહકાર ! મારી પ્રિયાની શોધ કરી આપો, તેને બતાવો.” આમ બોલતો સ્નેહથી વ્યાકુળ થઈ જઈને તે દ્રવ્યો હતો અને વારંવાર સુવાને સ્થળે આવીને તે જોતો હતો. “આ જગતમાં મોહને છતવો મુશ્કેલ છે.”

આ પ્રમાણે સ્નેહથી મૂઠ થયેલ તે આમતેમ ભટકતો હતો અને વિચારતો હતો કે—“ જે સેંકડો મનોરથોને પણ અગોચર છે, જેને કવિની વાણી પણ સ્પર્શી શકતી નથી, જે સ્વપ્નમાં પણ દુર્લભ છે, તેવાં કાર્યો પણ વિધિ લીલામાત્રમાં બતાવે છે. ” વળી કહ્યું છે કે—“ પુન્યવંત અથવા પાપી પ્રાણી દેશ દેશાંતરમાં ગમે ત્યાં જાય, પરંતુ સંપદા અને વિપદા તો તેની પહેલાંજ ત્યાં

જય છે." આ પ્રમાણે વિચારીને 'હું હવે ઘેર જઈ' એમ વિ-
ચારી તે ચંદ્રપુર તરફ ચાલ્યો. પુરદ્વારમાં પ્રવેશ કરતો હતો, તે
વામાં ફરીથી તેના મનમાં ચિંતા થઈ કે—“અરે મૂઢબુદ્ધિ ધ-
ર્મદત્ત ! શું કરે છે ? ક્યાં જાય છે ? પહેલાં તો ભોગમાં લંપટ
થઈને તેં આપના ધનને ગુમાવ્યું. અહો ! તારી મૂઢતા કેવી છે ?
માઆપના મરણને પણ તેં જાણ્યું નહિ; ત્યાર પછી એક નિર્લજ્જ
નિઃસ્નેહ સ્વભાવવાળી સાધારણ સ્ત્રીએ (વેશ્યાએ) અપમાન ક-
રીને તને કાઢી મૂક્યો, ત્યારે તું ઘેર આવ્યો. તારી કુલવંતી પ-
ત્નીએ પચાસ હજાર દ્રવ્ય તને આપ્યું, તે પણ પોતાની કુબુદ્ધિથી
તેં ગુમાવ્યું ! ! હવે વળી ઘેર જઈને તું તારું મુખ શું દેખાડી-
શ ? જે નિર્લજ્જ થઈને ઘરમાં જઈશ તો સ્વજનો અને પરજનો
નિર્ધન, ભાગ્યહીન તથા મૂર્ખના શેખર એવા તને હસશે. તેનાં વ-
ચનો તું કેવી રીતે સહન કરી શકીશ ? કહ્યું છે કે—

વરં વનં વ્યાગ્રગજેન્દ્રસેવિતં, દ્રુમાલયઃ પત્રફલાઽમ્બુમોજનમ્ ।
તૃણાનિ શય્યા વસન ચં વલ્કલં, ન વંધુમધ્યે ધનહીનજીવનમ્ ॥૧॥

‘વાઘ અને હાથીઓથી સેવાયેલ વનમાં વાસ, ઝાડના ફળ, પત્ર
ફળ અને પાણીનું ભોજન, તૃણની શય્યા ને વલ્કલનાં વસ્ત્રો—તે
બધું સારું, પણ ધન વગર બંધુઓની વચ્ચે રહેવું તે સારું નહિ.’

તેથી હમણાં તો વનમાં રહેવું તેજ હતામ છે." આ પ્રમાણે
નિશ્ચય કરી પાછો વળીને તે વનમાં ગયો. પછી ફળ તથા જળ-
ના આહારથી તે પ્રાણવૃત્તિ કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે વનમાં
રહેતાં એક દિવસ એક વિદ્યાસિદ્ધ યોગીએ તેને દીઠો. તેને ‘સુ-
સક્ષણવંત જાણીને તે યોગી બોલ્યો કે—“ભાઈ ! તું ચિંતાતુર કે-
મ દેખાય છે ?” તેણે કહ્યું કે—“નિર્ધનને નિશ્ચિંતપણું ક્યાંથી
હોય !” કહ્યું છે કે—

નિર્દ્રવ્યો દ્વિયમેતિ હ્રીપરીગતઃ પ્રધ્રશ્યતે તેજસા,
 નિસ્તેજાઃ પરિભ્રુયતે પરિભવાદ્ નિર્વેદમાગચ્છતિ ।
 નિર્વિણ્ણઃ શુચમેતિ શોકસહિતો બુદ્ધેઃ પરિભ્રશ્યતે ।
 નિર્બુદ્ધિઃ ક્ષયમેત્યહો અધનતા સર્વાપદામાસ્પદમ્ ॥૧॥

‘નિર્ધનને લાજ આવે છે, લાજથી તેજ જાય છે, તેજ આલ્યું
 જવાથી પરાભવ પામે છે, પરાભવથી ખેદ પામે છે, ખેદથી શોક
 પામે છે, શોકથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને બુદ્ધિના નાશથી
 મૃત્યુ થાય છે. અહો ! નિર્ધનતા સર્વ આપદાનું મૂળ છે.’

जीवन्तोपि मृताः पंच, व्यासेन परिकीर्तिताः ।

दरिद्रो व्याधितो मूर्खः, प्रवासी नित्यसेवकः ॥ १ ॥

‘વ્યાસ ભગવાને દરિદ્રી, વ્યાધિગ્રસ્ત, મૂર્ખ, નિત્ય પ્રવાસી
 અને સદા નોકરી કરનારને જીવતાં છતાં પણ મરણ પામેલા કહ્યા છે.’

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે યોગી બોલ્યો કે—“ અહો ! હું
 દરિદ્ર કંદ કુટ્ટાલ^૧ એવું બિરદ ધારણ કરું છું, તેથી હું એમ
 વિચારું છું કે—

મયણદેવ^૨ ઇશ્વર દહ્યો, લંક દહિ હણુએણુ^૩;

પાંડુવન અરબુત દહ્યું, પુણ દાસિદ^૪ ન કેણ. ૧.

તેથી હું એવો થાઉં કે—“ દરિદ્રયને હું બાળી નાખું ! ”

તે સાંભળીને ધર્મદત્ત આનંદ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—“ કહે
 તમે કેવી રીતે દરિદ્રયનો મૂળથી નાશ કરશો ? ” યોગીએ કહ્યું કે—

“ સુવર્ણપુરૂષની હું સાધના કરીશ અને તેનાવડે પછી સર્વના
 દરિદ્રયનો નાશ કરીશ. ” ધર્મદત્તે વિચાર્યું કે—“ જીવહિંસા વ-
 ગર સુવર્ણપુરૂષની સિદ્ધિ થતી હોય તો તો સારું, નહિતો મારે

૧ દરિદ્રને મૂળથી કાપનાર. ૨ કામદેવ, ૩ હનુમાનજી.

૪ દારિદ્રતા.

તેની જરૂર નથી." આમ વિચારીને તે બોલ્યો કે—“અરે યોગીદ્રઃ
મેં પહેલાં સાંભળ્યું હતું કે સુવર્ણપુરુષ તો જીવવધથી નિષ્પન્ન
થાય છે, તે સાચું કે ખોટું ? ” આ પ્રમાણે તેનાં વચન સાંભ-
ળીને યોગી ‘હા ધિક્ ! હા ધિક્ !’ તેમ ચપ્પે બોલતો અને થુ
થુ કરતો બોલ્યો કે:—

તત્શ્રુતં યાતુ પાતાલે, તત્ચાતુર્યં ચિલીયતામ્ ।

તે વિશન્તુ ગુણા વન્હૌ, યત્ર જીવદયા ન હિ ॥ ૧ ॥

‘તે શાસ્ત્ર પાતાળમાં જાઓ, તે ચતુરાઈ લય પામે અને તે
ગુણો અગ્નિમાં પડે, કે જ્યાં જીવદયા હોય નહિ.’

દદાતુ દાનં વિદધાતુ મૌનં, વેદાદિકં વાગ્ધિ વિદાંકરોતુ ।
દેવાદિકં ધ્યાયતુ નિત્યમેવ, ન વેદ દયા નિષ્ફલમેવ સર્વમ્ ॥ ૧ ॥

‘દાન આપો, મૌન ધારણ કરો, અથવા વેદાદિને બોલો,
દેવાદિકની હમેશાં પૂજા કરો, પણ જો જીવદયા ન હોય તો તે
બધું નિષ્ફળ છે.’

આ પ્રમાણે કહ્યા પછી તે યોગી વીણા હાથમાં લઈને તે
વગાડતો ગુર્જરી લોકભાષામાં ગોરખ વાક્યો ગાવા લાગ્યો. તે
બોલ્યો કે—

કંધ જગોટી હાથ લંગોટી, એ નહિ યોગીમુદ્રા;

જીવદયા વિણુ ધર્મ નહિ હે, કરે પાખંડી મુદ્રા.

જપે ગોરખ સુણુરે બાપુ ! ૧

અધિર એહ સંસાર અસાર, દેખત સખ જગ જોઈ;

પુત્ર કલત્ર પરિવારે મોહો, મરણ ન દેખે દોઈ. જપે ૨

ભાર વહો કંઈ જટા જનોઈ, વિણુદયા ધર્મ ન દોઈ;

જીવદયા તુમે પાળો બાપુ, હિયડું નિમંજ હોઈ. જપે ૩

સોના કે પુરસા કયા ધીજી ? જો નહિ દયા પ્રધાન;

તિણ સોના પહિરે કયા માયે ? જિણસેં તુટે કાન. જ'પે૦ ૪
 ગોરખ જ'પે સુણરે બાપુ, મ ગણિશ આપ પરાયા;
 જીવદયા એક અવિચળ પાળો, અવર ધર્મ સવિ માયા. જ'પે૦ ૫

આવાં વચનોથી ધર્મદત્ત રાજી થયો અને યોગીને કહેવા લા-
 ગ્યો કે—“ત્યારે સુવર્ણપુરુષ કેવી રીતે નીપજે છે ?” યોગીએ
 કહ્યું કે—“રાતા ચંદનના લાકડાનું પુરુષપ્રભાણ એક પુતળું કર-
 વું, મંત્રના પ્રભાવથી સરસવવડે તેને છાંટી છાંટીને પછી તેને
 કુંડમાં નાખવું, પછી શીત અને ઉષ્ણ પાણીથી તેના ઉપર છંટ-
 કાવ કરવો, એટલે સુવર્ણપુરુષ સિદ્ધ થાય; તેમાં જરા પણ સં-
 દેહ નથી.” ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“તો પછી તેને માટે તૈયાર થઈને
 ઉઘમ કરો, કારણ કે ‘સત્પુરુષની વિભૂતિ પરોપકાર માટેજ હોય
 છે.’ હે યોગીંદ્ર ! આપ સુવર્ણપુરુષ બનાવો કે જથી તમારી કૃ-
 પાથી મારું દારિદ્ર્ય પણ નાશ પામે અને અન્યનો પણ ઉદ્ધાર
 થાય. હાથીના મુખમાંથી પડેલા દાણાના કણિયાઓમાંથી ધ્રીડી-
 ઝોના કુટુંબનું પોષણ થાય છે.” યોગીએ કહ્યું કે—“ભાઈ ! અમે
 તો યોગી છીએ, સુવર્ણપુરુષનું અમારે શું કામ છે ? ગુરૂની કૃ-
 પાથી અમારે તેવી કશાની ઇચ્છા કરવી પડે તેમ નથી. માત્ર તારું
 દારિદ્ર્ય દેખીને મને કંઈકા ઉત્પન્ન થઈ છે, તેથી તારે માટેજ આ
 ઉઘમ હું કરીશ.” આ પ્રભાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને ધર્મદત્તે
 કહ્યું કે—“તમે સાચું કહો છો. આપની જેવા તો પરોપકારમાંજ
 સદા તત્પર હોય છે. સજ્જન પુરુષો તો કર્પાસની માફક પોતાને
 શરીરે દુઃખ સેવીને પણ પારકા ઉપર ઉપકાર કરે છે. કહ્યું છે કે—
 કર્પાસહ સારિચ્છડાં, ત્રિરલા જણણી જણુંત;
 નિયદેહ દ્વેદિ પુણ, પર ગુણક દંકંત. ૧.

૧૩ ઉત્પન્ન થાય તે.

‘કપાસની જેવા પુત્રને તો કાંઈક માતાઓજ જણે છે, કે જે પોતાના દેહને ફાડી નાખીને પણ પારકાના ગુહને^૧ ઢાંકે છે.’ યોગીએ કહ્યું કે—“ભદ્ર ! પહેલાં તો ‘સપાદ લક્ષ’ પર્વતમાંથી શીતોષ્ણ પાણી લાવવાની જરૂર છે.” આમ કહીને તે બંને તે લેવા માટે ત્યાંથી આદ્યા; અને ત્યાં જઈને શીત તથા ઉષ્ણ કુંડમાંથી પાણી લાવ્યા. પછી રક્તચંદનના^૨ લાકડામાંથી એક પુરૂષપ્રમાણ પુતળું તે યોગીએ બનાવ્યું; અને આકૃતિ આપવાના સર્વ સાધનો એકઠા કર્યા. પછી કાળી ચૌદશની રાત્રે બંને સ્મશાનમાં ગયા. ત્યાં અસિકુંડ બનાવીને અગ્નિ સળગાવ્યો. પછી યોગીએ લોહરક્ષાના^૩ નિમિત્તે તે બ્રહ્માના નીચે પોતાની પાસે એક ખડ્ગ રાખ્યું, અને ધર્મદત્તને તેણે કહ્યું કે—“તારી પાસે લોહરક્ષા છે?” તેણે કહ્યું કે—“કાંઈક છે, પણ તમારી કૃપા છે, તો પછી મારે રક્ષાની શું જરૂર છે?” આ પ્રમાણે કહીને ‘આગળયુદ્ધિ વાણીઓ’ તે કથનાનુસાર કાંઈક હૃદયમાં ચિંતવીને તેણે ગુપ્ત રીતે સ્વરક્ષા માટે એક ખડ્ગ પાસે રાખી લીધું. પછી તે યોગીએ ધર્મદત્તને પોતાની પાસે ઉંધે મુખે (તેનાથી ઉલટી દિશાએ દષ્ટિ કરતો) બેસાડ્યો અને કહ્યું કે—“તારે પછવાડે જોવું નહિ.” પછી તેની વચ્ચે રક્તચંદનનું પુતળું મૂક્યું અને યોગીએ પૂર્વની બધી ક્રિયાઓ કરી; પછી યોગીએ પોતાના ઈચ્છિત ફળની સિદ્ધિ માટે સરસવના દાણા મંત્રીને ધર્મદત્તની પીઠ ઉપર નાખવા માંડ્યા. આ પ્રમાણે દાણા છાંટતાં ઢેટલોક વખત વીતી ગયો, તે વખતે ધર્મદત્તના મનમાં વિચાર ગયો કે—“આ યોગીએ પહેલાં મને કહ્યું હતું કે—‘રક્તચંદનના ધડેલા પુરૂષને મંત્રીને દાણા છાંટવાથી

૧. પારકા શરીરને. ૨. રતાંજળી. ૩. અમુક પ્રજાગમાં રક્ષા માટે લોકોનો કકડો પાસે રખાય છે તે.

તેનો સુવર્ણપુરૂષ બનશે અને હમણાં તો તે કાષ્ટપુરૂષને મૂઠી દઈને મારી પીઠ ઉપરજ દાણા નાંખે છે, તેથી શું સમજવું ? મારા મરણ માટેજ કદાચ આ પ્રવૃત્તિ કેમ કરતો નહિ હોય ? આનું કથન જો સાચું હોય તો જેનો સુવર્ણપુરૂષ બનાવવો હોય તેના ઉપરજ-તે લાકડાના પુરૂષ ઉપરજ દાણા છાંટવા જોઈએ; પરંતુ આ તો મારા ઉપર દાણા નાંખે છે, તેથી એના વિચાર સારા દેખાતા નથી. વળી ‘જટિલનો વિશ્વાસ કરવો નહિ.’ એવું નીતિ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને સર્વ આપત્તિનું નિવારણ કરવામાં સમર્થ, સકળ શ્રુતના સારરૂપ અને નમસ્કાર મહા-મંત્રવડે શું થેલું ‘ૐ નમો અરિહંતાય, શિરસ્કં શિરસિ સ્થિતમ્’ એ પ્રથમ પદવાણું વજ્ર પંજર સ્તોત્ર ગણીને તેનાવડે તેણે પોતાની આત્મરક્ષા કરી. પોતાના સર્વે અંગોને વજ્રપંજર સ્તોત્રમાં આ-વેલા અંગન્યાસવડે અભેદ બનાવીને પછી તેનુંજ ધ્યાન કરતો તે શાંત થઈને બેઠો. યોગી પણ એકસો આઠ વખત દાણા નાખવાની નિધિ પૂર્ણ કરીને ખડ્ગ તૈયાર કરવા લાગ્યો, તેવારે ધર્મ-દત્તે વક્ર દૃષ્ટિથી તેને ખડ્ગ તૈયાર કરતો જોયો. એટલે તેણે વિ-ચાર્યું કે-“આ જરૂર મારા વધને માટેજ ખડ્ગ તૈયાર કરે છે, માટે હવે કાંઈ વિલંબ કરવા જોવું નથી.” આ પ્રમાણે વિચારીને તા-ત્કાલિક બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવાથી તરતજ ગુપ્ત રાખેલ ખડ્ગ ઉપાડીને યોગીની સામે જઈ ખડ્ગવડે તેને હણીને કુંડમાં નાખ્યો; એટલે મંત્રક્રિયાના પ્રભાવથી યોગીનું શરીર સુવર્ણપુરૂષરૂપ થઈ ગયું, કારણ કે ‘જે નિરપરાધી’ એવા પરની ઉપર કુદૃષ્ટતા ચિંતવે છે, તે પોતેજ કુંડમાં પડે છે, તેમાં જરા પણ સંદેહ નથી.’ પછી ધર્મદત્તે વિચાર કર્યો કે-“આ પાપીએ પહેલેથીજ કપટકળાવડે ધર્મભાગની વચનરચનાથી મને ઠગ્યો છે; પરંતુ અતિ પાપ

પ્રવૃત્તિ કરવાથી તેનું જ શસ્ત્ર તેના ધાત માટે થયું છે, માટે તેના લોભને ધિક્કાર છે. કહ્યું છે કે—

લોભસ્ત્યક્તો નવેત્તર્હિ, તપસ્તીર્થફલૈરલમ્ ।

લોભસ્ત્યક્તો ભવેત્તર્હિ, તપસ્તીર્થફલૈરલમ્ ॥૧॥

‘જે લોભ ન તજ્યો હોય, તો પછી તપ તથા તીર્થયાત્રા-
દિનું શું પ્રયોજન છે ? અને જે લોભ છોડી દીધો તો પછી તપ
તથા તીર્થક્ષણની જરૂર નથી.’

આ જીવ લોભવશ થઈને પોતાના ઈષ્ટની સિદ્ધિ માટે મહાન
પાપો કરે છે, પરંતુ પુણ્યોદય વિના પોતાની ઇચ્છાથી વિપરીત
ક્ષણ જ મળે છે. ધર્મ વગર આવતું દુઃખ અટકાવવાને કાઠ સમર્થ
નથી. આ સુવર્ણપુરૂષ અચિન્ત્ય વિધિથી બનેલ છે, હવે તેને
શીતોષ્ણ પાણીવડે હું સિંચું.” તે પ્રમાણે વિચારીને પ્રથમ લાવી
રાખેલ શીતોષ્ણ જળ લેવા માટે જે સ્થળે તે રાખ્યું હતું ત્યાં તે
ગયો. તે જળ લાવીને તે કુંડ સમીપે આવ્યો, ત્યાં સુવર્ણપુરૂષને
તેણે દીઠો નહિ. તેના વિયોગથી મૂર્છિત થઈને તે ભૂમિ ઉપર પડી
ગયો. પછી પવનવડે સચેત થયો એટલે તે વિચારવા લાગ્યો કે—
“અહો મેં મહાપાપ કર્યું પરંતુ ક્ષણ તો મળ્યું નહિ. નહિ જવાને
લાયક તેવા ચંડાળના પાડામાં ગયો, પરંતુ પોતાના ઉદરપૂર્તિ
જટલું પણ મળ્યું નહિ. અરે દૈવ ! પંચામૃતથી ભરેલું પાત્ર ક્ષુ-
ધિતના હાથમાં આપીને, જ્યારે તે ક્ષુધાતુર તેને સુખમાં નાખવા
પ્રવર્ત્યો, ત્યારે તરતજ તે પાત્ર તે પાછું ખેંચી લીધું. અરે દૈવ !
તેં મારી ઉપેક્ષા કરવા માંડી છે ! પરંતુ પડેલા ઉપર પાડુનો
પ્રહાર શો ? જે તારે મને નહોતું આપવું, તો પછી તેં તેને
ખતાવીને દુઃખ ઉપર દુઃખ—ધા ઉપર ક્ષારક્ષેપની જેમ શા માટે
આપ્યું ? તને જરા પણ દયા આવી નહિ ? મેં તારો શો અપરાધ

કર્થો છે ?" આ પ્રમાણે વિલાપ કરતાં બાટીની રાત્રિ મહા દુઃખથી સમાપ્ત કરી. સવારે વિચાર્યું કે—“આ ઉત્પન્ન થયેલ સુવર્ણ પુરૂષ આજ વનમાં રહેનાર કોઈ ચોરી ગયું હશે, તેથી હું રાજા પાસે જઈને તેનો પોકાર કરું. કહ્યું છે કે—‘દુર્બળ, અનાથ, સગા-સંબંધીઓથી પીડાયેલ, વૈરીઓથી હણાયેલ સર્વને રાજાજી શરણભૂત થાય છે.’ હે નરાધિપ! તે હું શ્રીપતિ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર ધર્મદત્ત અહીંનો રહેવાસી છું. મેં તમારી પાસે સુવર્ણ પુરૂષની સિદ્ધિ વિગેરેનો મારો બધો વૃત્તાંત કહ્યો છે. આપની જેવા ઉત્તમ રાજાઓના રાજ્યમાં માખાપ તો કેવળ જન્મ દેનારાજ છે, પરંતુ સમગ્ર જીવન અને સર્વ સુખસામગ્રી તો ઉત્તમ રાજા પાસેથીજ મળે છે. હું તેમ વિચારીનેજ તમારી પાસે આવ્યો છું, હવે જ તમને ઠીક લાગે તે કરો, હું બીજા કોઈની પાસે જવાનો નથી; કારણકે રાજાથી બીજા વધારે કોણ હોય ? કહ્યું છે કે—શકને દમવો, અશકનું પાલન કરવું અને આશ્રિતનું ભરણપોષણ કરવું તેજ ખરા રાજ્યચિન્હો છે; તે સિવાય તો ગુમડા ઉપર પાટો બાંધીએ તેવો જ રાજ્યાસિષેકનો પટબંધ સમજવો.

હે સ્વામિન ! હું અતિ દુઃખસમુદ્રમાં પડેલો છું, તેથી દુઃખથી વિહ્વળ થયેલા હૃદયવાળો હું જ કાંઈ યોગ્યાયોગ્ય બોલું તે સ્વામીએ મનમાં લાવવું નહિ; કારણકે—અતિ દુઃખથી પીડાયેલની ખુદ્દિ જડી થઈ જાય છે, દુઃખિત મનવાળાને સર્વ અસહ્ય લાગે છે, તેવું નીતિવાક્ય છે. દુઃખસમુદ્રમાં પડેલ મને તમારું શરણ છે, તમેજ મારા આધાર છો, મારે તમારુંજ આલંબન છે, તેથી આપ કૃપા કરીને મને દુઃખમાંથી તારો—ઉગારો મારો ઉદ્ધાર કરો.”

આ પ્રમાણે ધર્મદત્તની વિજ્ઞપ્તિ સાંભળીને સર્વ સમાજનો

રાજની સામું જોવા લાગ્યા, અને અંદરઅંદર બોલવા લાગ્યા કે-
અહો ! શ્રીપતિશ્રેઠના પુત્રની આવી અવસ્થા થઈ ગઈ ? અહો!
કાંઈએ ધનાદિકનો ગર્વ કરવો નહિ." હવે રાજ ધર્મદત્ત સામું
જોઈને બોલ્યો કે—“ અરે ભાઈ ! મહાસિદ્ધિરૂપ તે સુવર્ણપુર-
ષનું કાંઈ સિદ્ધ પુરૂષ, ગંધર્વ, વિદ્યાધરે અથવા તો વ્યંતરે હર-
ણ કર્યું હશે, તે અદ્ય પુણ્યવંત એવા તારા હાથમાં કેવી રીતે
આવશે ? વળી એવો કાણ ભાગ્યશાળી દેવતાવાળો-બળવાળો
સાહસિક શિરોમણિ પુરૂષ હોય, કે જે બળવંત એવા પરના હ-
સ્તમાં ગયેલ તે પુરૂષને લાવીને તને આપે ? તારું દુઃખ જોવાને અમે
અસમર્થ છીએ, તેથી લક્ષ, અથવા કરોડ સ્વેચ્છાપૂર્વક દ્રવ્ય ભાગ,
તેટલું દ્રવ્ય મારા ભંડારમાંથી તને અપાવું, તે લઈને તું સુખી
થા.” ધર્મદત્ત તે સાંભળીને બોલ્યો કે—“ હે દેવ ! તે સુવર્ણપુરૂષ
પ્રાપ્ત થશે ત્યારેજ મને નિવૃત્તિ થશે; હું બીજનું આપેલ સુવર્ણ
અહણ કરીશ નહિ, હું કાંઈ બીજારી નથી, તેથી ‘બીજનું સોનું
અહણ કર’ તેવું કૃપા કરીને મને ફરીવાર કહેશો નહિ. મારી જીભથી
ઉપાજ્ઞન કરેલ સુવર્ણપુરૂષ પરદુઃખ ભંજનમાંજ સર્વદા તત્પર
એવા આપના ચરણને શરણે આવ્યા પછી પણ જે મને ન મળે તો
બીજનું સુવર્ણ અહણ કરવાથી શું ફળ ? તેથી જે થવાનું હોય તે
ચાઓ, પણ હું બીજનું સુવર્ણ અહણ કરીશ નહિ. બીજનું આ
પેલ સોનું લઈને શ્રેષ્ઠપુત્રનું ખિરદ હું કેવી રીતે લખવું ? મારો
સુવર્ણપુરૂષ તમારાજ નગરના ઉપવનમાં ચોરાણો છે, બીજ ચો-
રાયેલ નથી. આગલા કાળમાં પરદુઃખ ભંજનનું ખિરદ ધરાવનારા
રાજાઓએ દેવતાઓ જે કાંઈ વસ્ત્ર, કાંચળી, આભુષણાદિ ઉપાડી
ગયેલા તે પણ સાહસ, ધૈર્ય, બુદ્ધિ વિગેરેના બળથી દેવાદિક પા-
સેથી લાવી આપેલ છે. આ સમયમાં તમે પણ પરદુઃખ ભંજન

છો, તમારા પિતા કરતાં પણ અધિક રીતે તમે પ્રજના પાળનારા પિરાજો છો; જો મને દુઃખાધિમાંથી પાર ઉતારવા માટે બુદ્ધિમંત્રી અથવા કાંઈ છળકપટથી મારા સુવર્ણપુરૂષને પ્રગટ કરી કાઢી મને દેખાડશે તો તો આપના ચરણ પાસે રહીને હું તમારી સેવા કરીશ, નહિ તો પછી તમારું કલ્યાણ થાઓ, હું પાછો દેશાંતરમાં જઈશ, ”

આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને રાજા વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! આ મારી નગરીનોજ રહેવાસ્તી દુઃખથી સંતપ્ત થઈને મારી પાસે આવ્યો છે. જો આનું દુઃખ હું નહિ ભાંગું, તો પછી મારી આગળ પોકાર કર્યો નકામો જશે, જો આનું દુઃખ સાંભળીને હું વીર્ય ન ફેરવું તો મારા નાયકપણામાં ક્ષતિ થશે, અને બંદિલોક પાસેથી એકઠો કરેલ યશ નિષ્ફળ જશે. હું જે દ્રવ્ય આપું છું તે તો તે લેતો નથી અને એની ગયેલી વસ્તુ મળવી તે તો દૈવાધીન છે. હવે હું શું કરું ? જો આ સર્વ સભાસદોમાંથી કાંઈ પણ મારું કાર્ય સાધી આપે તો તેમાં પણ મારીજ મહત્વતા છે.” આમ વિચારીને પોતાના હાથમાં બીડું ઉપાડીને આખી સભા સમક્ષ તેણે કહ્યું કે—“છે એવો કાંઈ મારી સભામાં માડીજાયો પુત્ર, કે જો આનો સુવર્ણપુરૂષ શોધી લાવીને પોતાની, મારી અને આ સભાની લાજનું રક્ષણ કરે ? તે કાર્ય કરવા માટે કાંઈ આ બીડું અહણ કરે છે ?” આ પ્રમાણે બોલી રાજાએ તે બીડું સર્વને દેખાડ્યું, પરંતુ કાર્ય દુઃસાધ્ય હોવાથી કાંઈએ હાથ લાંબો કર્યો નહિ. તેવું દેખીને ચંદ્રધવળ કુમારે વિચાર્યું કે—“સુવર્ણપુરૂષ તો મારા કબજામાંજ છે અને પિતાએ આપેલ બીડું કોઈ અહણ કરતું નથી, તેથી મારેજ તે અહણ કરવું યોગ્ય છે, કે જેથી પિતાના મહત્વની હાનિ ન થાય, અને આનું દુઃખ ભાંગે.

પિતાનું મહત્વ અમ્મંડ રહે તેમાં મારાજ મહત્વની વૃદ્ધિ છે. પિતાની અપદ્વીતિને નાશ થવાથી સુવર્ણપુરણ માટે મારી પ્રયાતિ થશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને કુમારે પ્રણામપૂર્વક તે બીડું અહણ્ય ક્યું. તે દેખીને રાજા અને લોકો અમત્કાર પામ્યા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—“આ રાજકુમાર દેવાદિદે કરેલા છળથી જેની હકીકત અજ્ઞાત છે, તથા જેના સ્થાનનો નિર્ણય જણાતો નથી તેવા સુવર્ણપુરણને કયા ઉપાયવડે અથવા કોની સહાયથી પાછો વાળી લાવશે ? કેવી રીતે પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરશે ?” આ પ્રમાણે મહા આશ્ચર્યથી તથા કાર્યના દુઃસાધ્યપણાથી અનેક રીતે તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા.

હવે કુમાર તો બીડું અહણ્ય કરીને ધર્મદત્તની સાથે સમામાંથી નીકળ્યો. કુમારે વિચાર્યું કે—“જે આને હમણાજ સુવર્ણપુરણ આપીશ, તો આના મનમાં કેટલીક શંકા ઉત્પન્ન થશે, અને કાર્યનું દુઃસાધ્યપણું દેખાશે નહિ. વળી વિચિત્ર વાતો કરનારા લોકો પણ અસહ્યૂત વાતો ઉપજાવીને ખોટાં આગો આપશે. આ પણ મારા ઉપકારના પ્રાદપણાની શ્રદ્ધા કરશે નહિ, વળી આ મોટા યશપ્રાપ્તિવાળા સ્થળમાં અદ્ય યશ મળશે, તેથી જેવું કાર્ય હોય તેને અનુરૂપ આડંબર પણ કરવો જોઈએ, તેથી આની કાર્યસિદ્ધિ કરી આપવામાં વિલંબ કરવો તેજ યુક્ત છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે ધર્મદત્તને કહ્યું કે—“તે સુવર્ણપુરણ કયે સ્થાને નીપજાવ્યો. હવે તે સ્થળ મને બતાવ.” પછી ધર્મદત્તે તે સ્થાનાદિ દેખાડ્યું. રાજકુમાર પણ માથું ધ્રુણાવતો કહેવા લાગ્યો કે—“અરે ભદ્ર ! કોઈ પ્રબળ શક્તિવાળા દેવ, દાનવ અગર વિધાધરે તારો સુવર્ણપુરણ લઈ લીધો જણાય છે, સામાન્ય શક્તિવાળા દેવાદિદે લીધો જણાતો નથી, તેથી આજે રાત્રે જો અહીં રહીએ તો

ઠાઠ રીતે તેનું સ્વરૂપ સમજી શકાય.” ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“જેવી આજ્ઞા, હું તો તમારો અનુચર છું.” કુમારે કહ્યું કે—“ તારા સુવર્ણપુરૂષની પ્રાપ્તિ થયા વગર હું નગરમાં પ્રવેશ કરીશ નહિ, તેથી અર્થેય કરીશ નહિ. ”

આ પ્રમાણે વાતચિત કરતાં તેઓએ ચોતરફ ભ્રમતાં ભ્રમતાં દિવસ પૂર્ણ કર્યો, અને રાત્રે ઠાઠ સારા સ્થળમાં તેઓ સુતા. પ્રથમ પહોર ગયો એટલે ધર્મદત્ત તો નિદ્રાવશ થઇ ગયો. કુમાર જાગતો હતો તેણે દિવ્ય ગાયનનો નાદ સાંભળ્યો; તેથી કૌતુકથી ચિત્ત ખેંચાવાથી તે કુમાર ધર્મદત્તને ઉંધતો મુછીને, ખડ્ગ હાથમાં લઇ, માર્ગમાં નિશાનીઓ કરતો આગળ ચાલ્યો. સ્વરને અનુસરીને ચાલતાં દૂર વનની અંદરના ભાગમાં એક મોટું યક્ષનું મંદિર તેણે દેખ્યું. તે ભવનમાં વાજીવના નાદ સાથે નાટક થતું જાણીને કુમાર સાહસ કરી તેની નજીક ગયો; પરંતુ તે દેવગૃહનાં દ્વાર બંધ કરેલા દેખીને તે વિસ્મય પામી બહાર ઉભો રહ્યો. જરા થોભીને આમ તેમ બેતાં તે દ્વારમાં એક છિદ્ર તેણે દીઠું. તે છિદ્ર દ્વારા અંદર બેતાં એકસો આઠ દેવીઓના સમૂહનો તેણે નાચ થતો દીઠો. તેઓની વચ્ચે એક દેવીને રૂપ લાવણ્યમાં સૌથી અધિક બેઠને તે વિસ્મીત થયો, પરંતુ લક્ષણોથી તેને માનુષી સ્ત્રી તરીકે નિર્ધારીને ચિત્તમાં અત્યંત પામી તે વિચારવા લાગ્યો કે—“આ માનુષી સ્ત્રી દેવીઓ સાથે કેમ રહેતી હશે ? અહો ! વિધિની રચના જુઓ, મનુષ્યણી થઇ છે, છતાં રૂપાદિકથી દેવીવૃંદને પણ હઠાવે તેવી છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને ફરીથી ધ્યાનપૂર્વક બેતાં તે માનુષી સ્ત્રીજ છે ’ એમ નિર્ણય કરીને તે એક મઠી મુઠી ત્યાં ઉભો રહ્યો. તેટલામાં તેને ધર્મદત્ત સાંભર્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ મેં ત્યાં નિદ્રા લેતા

ધર્મદત્તને મુકીને અહીં આગમન કર્યું છે, પરંતુ ઘેઈ દિંસક પશુ ભટકતાં ભટકતાં ત્યાં આવશે તો હંધતાં એવા તેની થી ગતિ યશે ? આવાં કૌતુકો તો જગત્માં બહુ હોય છે, તેથી હું તાકીદે ત્યાં પાછો જઈ. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને નિશાનીઓ મુઠલી હતી તદનુસાર તે ધર્મદત્તની પાસે ગયો. તે પણ તેજ વખતે જગ્યો. કુમારે તેને પૂછ્યું કે—“ અરે ભદ્ર ! તેં કંઈ સાંભળ્યું નહિ ? ” તેણે કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ શિયાળીઆ શબ્દ કરે છે, અને ભૈરવી કલકલ કરે છે તે સાંભળાય છે, બીજું કંઈ સાંભળાતું નથી.” આ પ્રમાણે ધર્મદત્તની ઉક્તિ સાંભળીને કુમાર જરા હસીને બોલ્યો કે—“ભદ્ર ! તેં તો ભરનિદ્રામાં રાત્રી પસાર કરી અને મેં તો જીવતાં સુધી ન જુલાય તેવું કૌતુક દીધું. ” ધર્મદત્તે પૂછ્યું કે—“ તેવું શું કૌતુક દીધું ? ” કુમારે કહ્યું કે—“ આજ એક પહોર રાત્રી ગયા પછી વાજિત્ર તથા ગીતનાં મેં અવાજ સાંભળ્યા. તેને અનુસારે હું ત્યાં ગયો. ત્યાં એક દેવમંદિરને બંધ કરેલા બારણાવાળું મેં દીધું. તે બારણાના છિદ્રમાંથી મેં જોયું તો અંદર એકસો ને આઠ દેવકન્યાઓને મેં નાચ કરતાં જોઈ; અને તેઓની વચ્ચે દેવકન્યાઓને પણ જીતે તેવી રૂપવતી એક મનુષ્યની સ્ત્રીને નાચતી જોઈ. ઘડી માત્ર ત્યાં ઉભા રહીને તું એકલો હતો, તેથી તારી ચિંતા થવાથી હું અત્રે પાછો આવ્યો, પરંતુ તે નાટકહજી પણ હું જુલી શકતો નથી. ” તે સાંભળીને ધર્મદત્ત બોલ્યો કે—“સ્વામિન્ ! તમે જે માનવી સ્ત્રી જોઈ તે મારી પ્રિયાજ હશે. આ વનમાં મારી પત્ની ઠાઠ હરણ કરીને લઈ ગયું છે; તેથી આપ તાકીદે આવો, ત્યાં જઈને હું તેને જોઈ. ” પછી તે બંને જણા ત્યાંથી સત્વર આદ્યા. જ્યારે તેઓ યક્ષજીવન પાસે પહોંચ્યા

ત્યારે નાટક વિસર્જન થયું હતું; ત્યાં કોઇ નહોતું. તેથી ધર્મદત્ત હાથ ધસતો રાજકુમારને વારંવાર પૂછવા લાગ્યો કે—“તે સ્ત્રી કેટલી ઉમરવાળી હતી ? તેનો વર્ણ કેવો હતો ? મુખાદિકની આકૃતિ કેવી હતી ?” કુમારે જવું સ્વરૂપ દીધું હતું તેવું કહી દેખાડ્યું. તે સાંભળીને ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“સ્વામિના! મારે સુવર્ણ-પુરૂષનું કામ નથી, તેનાથી સર્યું. પરંતુ મારી પ્રિયાને આપ પાછી વાળી આપો.” રાજકુમારે કહ્યું કે—“ચિંતા કરીશ નહિ, મારા પિંડમાં જીવ હશે ત્યાં સુધી હું તને તેને મેળવી આપીશ એવી હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું.”

પ્રભાત થયું એટલે પૂજારીએ આવીને તે ભવનનું દ્વાર જ-વાડ્યું, તે વખતે તે બંને તે મંદિરમાં ગયા, અને યક્ષને નમસ્કાર કરીને ત્યાં બેઠા. કુમારે તે વખતે વિચાર્યું કે—“મેં આની પ્રિયાને પાછી લાવી આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે દેવસહાય વિના સફળ થશે નહિ, તેથી હું આ યક્ષનીજ આરાધના કરું. જો આ યક્ષ પ્રસન્ન થશે તો ઇચ્છિતાર્થની પ્રાપ્તિ સત્તર થશે.” પછી તે આશય ધર્મદત્તને જણાવીને કુમારે તે યક્ષની પાસે દર્શાવેલા સંચારો કરીને ‘જ્યાં સુધી ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય ત્યાં સુધી તમારું જ શરણ છે.’ તેમ નિશ્ચય કરી નિશ્ચળ ચિત્તવાળો થઇને તેજ યક્ષનું ધ્યાન કરવા માંડ્યું. ત્રીજે ઉપવાસે રાત્રિએ સિંહ, વાઘ, સર્પ વિગેરેના ભયંકર રૂપોથી કુમારને ક્ષોભ પમાડવાનો પ્રયત્ન થયો, પરંતુ કુમાર ધ્યાનથી ચઢ્યો નહિ. પછી તેનું અતિ અદ્ભૂત સાહસિકપણું જોઇને યક્ષે પ્રત્યક્ષ થઇને કહ્યું કે—“હું તારા ધૈર્યથી તુષ્ટમાન થયો છું, તારે શેની ઇચ્છા છે માગ.” ત્યારે કુમારે કહ્યું કે—“દેવ ! મારા મિત્ર ધર્મદત્તની પત્ની અપાવો.” યક્ષે કહ્યું કે—“તે બાબતમાં મારો અધિકાર નથી. તેને મેં મારી પ્રિયાને

આપી છે, તેથી હું તમને તે આપી સહીશ નહિ.” કુમારે કહ્યું કે—“તે હકીકત કેવી રીતે બની છે?” યક્ષે કહ્યું કે—“સાંભળ.—

એક દિવસ હું મારી પત્ની સહિત એક વનમાં ગયો હતો, ત્યાં સ્વેચ્છાનુસાર પરિભ્રમણ કરતાં મેં દિવ્ય રૂપનાળી, મેનકાથી પણ અતિ સુંદર એવી એક સ્ત્રીને સુતેલી દીઠી. મેં વિચાર્યું કે, ‘અહો ! માનવી સ્ત્રી આવી કોઇ દ્રષ્ટિપથમાં આવી નથી; તેથી મહા આશ્ચર્ય કરનારી આ સ્ત્રીને જો હું મારી પત્નીને આપું તો તે તેને જોઇને પ્રસન્ન ચિત્તવાળી થશે.’ આ પ્રમાણે વિચારીને મેં તેનું હરણ કર્યું, અને મારી પત્ની પાસે તેને મૂકી. તેણી તેને જોઇને બહુ ખુશી થઇ. ત્યારથી અતિ ચત્તપૂર્વક તે તેની રક્ષા કરે છે. એક દિવસ પણ તેને છોડતી નથી, માટે તે મારા સ્વાધીનમાં નથી.” કુમારે કહ્યું કે—“હે યક્ષરાજ ! મેં તો તે સ્ત્રી માટેજ તમારું આરાધન કર્યું છે, તેથી ગમે તે રીતે મને તે સ્ત્રી પાછી સોંપો.” યક્ષે કહ્યું કે—“તેને તો મેં મારી પ્રિયાને આપી દીધી છે, તેથી તેમાં મારું જોર નથી. ગૃહકલેશની કોણ ઉદીરણ કરે ? બીજું જે કાંઈ તું માગ, તે તને આપું, પરંતુ આ સ્ત્રીને આપીશ નહિ.” આ પ્રમાણે કહીને યક્ષ અદ્રશ્ય થઇ ગયો. કુમાર પણ યક્ષનાં વચન સાંભળીને હર્ષ, વિષાદ, આશ્ચર્યાદિના મિશ્ર-ભાવથી વિચાર કરતો ચિંતવવા લાગ્યો કે—“ધિક ! ધિક ! દેવો પણ સ્ત્રીને આધીન થઇ ગયેલા દેખાય છે અથવા તો મોહનીય કર્મ કોને મુંઝવતું નથી ? જે કોઈ જીવો જિનેશ્વરના આગમનું તાત્પર્ય જાણતા નથી, તેઓ કર્મને આધીનજ વર્તે છે, તેમાં જરા પણ વિસ્મય પામવા જેવું નથી; પરંતુ હવે મારે કરેલી પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે શો ઉપાય કરવો ?” આ પ્રમાણે એક દિવસવાર વિચારીને તેણે નિર્ણય કર્યો કે—“તપ કર્યા વિના બીજો કાંઈ

ઉપાય નથી, કારણકે દુઃસાધ્ય તેવું કાર્ય પણ તપથી સિદ્ધ થાય છે. કહ્યું છે કે:-

યદૂરં યદુરારાધ્યં, યત્ત્વ દૂરે વ્યવસ્થિતમ્ ।

તત્સર્વં તપસા સાધ્યં, તપો હિ દુરતિક્રમમ્ ॥ ૧ ॥

‘જે દૂર હોય, દુરારાધ્ય હોય, જે દૂર ગોઠવાયેલ હોય, તે સર્વ તપથી સાધ્ય થાય છે, તપને કાંઈ પણ દુષ્કર નથી.’

આ પ્રમાણે વિચારીને તે યક્ષિણીને ઉદ્દેશીને નિશ્ચળ ચિત્તથી તેણે છ ઉપવાસ કર્યા. પૂર્વની માફક ધીરજ અને ખળથી યક્ષિણીનું આસન કંપાયમાન થતાં પ્રત્યક્ષ થઈને તે બોલી કે-“વત્સ! આ સાહસ શા માટે કરે છે?” કુમારે કહ્યું કે-“માતાજી! ધર્મદત્તની પ્રિયાને આપો.” યક્ષિણીએ કહ્યું કે-“તેને તો કદપાંતે પણ હું આપું તેમ નહોતું, પરંતુ તારું ઉત્કૃષ્ટ સાહસ નિષેધવાને અશક્ત છું, તેથી આખ્યા વિના મારો છુટકો નથી!” આમ તેને કહીને ઇચ્છા નહોતી તોપણ વસ્ત્રાભરણથી સત્કારીને ધનવતીને તેને સોંપી. કુમારે પણ ધર્મદત્તને બોલાવીને કહ્યું કે-“આ તારી પ્રિયા અરીકે નહિ?” તે પણ દિવ્યાભરણથી ભૂષિત થયેલી રેશમી વસ્ત્રોથી શોભતી પોતાની પત્નીને જોઈને અત્યંત હર્ષ પામ્યો; અને કુમારને કહેવા લાગ્યો કે-“આપની કૃપાથી મારું ઇચ્છિત સિદ્ધ થયું.” પછી કુમારે કહ્યું કે-“આગળ ચાલ, તારો સુવર્ણપુરુષ પણ તને આપું.” આમ કહીને પ્રિયા સહિત ધર્મદત્ત સાથે લઈ તે રમશાનમાં ગયો. પછી નિશાનીવડે ઝાળખીને એક વૃક્ષ પાસેની ભૂમિ તેણે ધર્મદત્તને દેખાડી અને કહ્યું કે-“હે ભદ્ર! અહીં તું બોદ.” તેના વચનથી તેણે તે ભોંય ખોદી, એટલે ત્યાં દાટલો દેદીગ્યમાન સુવર્ણપુરુષ નીકળ્યો. પછી ધર્મદત્તે વિચાર્યું કે-“અહો, આ પ્રમાણે નિષ્કારણ ઉપકાર

કરનાર આ કુમાર સમાન બીજું કાંઈ જણાતું નથી. હવે હું તેના ઉપર સેંકડો ઉપકાર કરું, તોપણ તેનો પ્રત્યુપકાર થાય તેમ નથી; પરંતુ યથાશક્તિ તેની સેવામાં હું પ્રવર્તીશ, હમેશાં તેને અનુકૂળ વર્તન હું કરીશ, અને વારંવાર મારા મુખથી તેની સ્તુતિ કરીશ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને તે બોલ્યો કે—“ અરે કુમાર ! તમે તો મારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો, તેનું વળુંન મારા એક મુખથી હજાર વરસો સુધી કરવાને પણ હું અશક્ત છું, હવે હું આપની પાસે શું ચાચું ? ” કુમારે કહ્યું કે—“ મારી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ થવાથી મારા ચિત્તમાં બહુજ આનંદ થયો છે. પુરૂષ પોતાનું વચન પાળે છે ત્યારેજ તેનું પુરૂષત્વ વખણાય છે. કહ્યું છે કે—

अर्थः सुखं कीर्तिरपीह माऽभू—दनर्थएवास्तु तथापि घीराः ।

निजप्रतिज्ञामनुरुध्यमाना, महोद्यमाः कर्म समारभन्ते ॥१॥

“ અર્થ, સુખ અને કીર્તિ બીલકુલ ન મળે, અને અનર્થ જ માત્ર થાય, તોપણ ધીર પુરૂષો પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે મોટા ઉદ્યમનાં કાર્યો કરે છે. ”

તારા મનોરથની પૂર્તિ થઈ તેથી મને બધું મળ્યું છે. ” આમ કહીને કુમાર બોલતો બંધ થયો, એટલે ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“ સ્વામિન ! આ સુવર્ણપુરૂષ તો આપજ અહણ કરો. મને મારી પ્રિયા મળી એટલે સેંકડો સુવર્ણપુરૂષો મળ્યા છે. ” કુમારે કહ્યું કે—“ શું તારૂં ચિત્ત ખસી ગયું છે ? કે વાયુ થઈ ગયું છે ? કે શું પ્રિયાના દર્શનથી મતિનો ભ્રમ ગઈ ગયો છે ? કે જેથી બહુ પ્રયત્નથી સાધ્ય અને દુષ્પ્રાપ્ય એવા સુવર્ણપુરૂષને તું અહણ કરતો નથી ? અને મને આપી દેવા ધારે છે. ” તે સાંભળીને ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“ સ્વામિન ! હું વણિક છું, તેથી આ સુવર્ણપુરૂષ મારા ઘરમાં શોભે નહિ, તેથી આપજ અહણ

કરો, મારે તો તમારી કૃપાથી સર્વ સાઈ થશે. આ તમારેજ યોગ્ય છે, મારે યોગ્ય નથી. ” કુમારે તે સાંભળીને કહ્યું કે—“ એવું કોઈ સ્થળે સાંભળ્યું છે કે કષ્ટ કોઈ કરે અને તેનું ફળ અન્ય ભોગવે ? તું તેને માટે દરેક વનમાં ભટક્યો છે, તેજ આતપાદિ મહાન્ કષ્ટો સહન કર્યાં છે અને મરણાંત ઉપસર્ગાદિ અતિ કલેશવડે આ સુવર્ણપુરૂષ તે પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે મારાથી કેમ અહણ થાય ? તે મેળવેલું તુંજ અહણ કર. ”

ધર્મદત્તે તે સાંભળીને કહ્યું કે—“ હે સ્વામિન્ ! આ સુવર્ણપુરૂષ અહણ કરવા જટલું મારું ભાગ્ય નથી. મેં મારી ભાગ્યની પ્રથમથીજ પરીક્ષા કરેલી છે. જો એ મારા નસીબમાં હોત તો એક ક્ષણવારમાં તે કેમ આદર્યો જાત ? તે ગયેલાને તમે તમાર વીર્યવડે અને પુન્યબળવડે પ્રગટ કરેલ છે, હું કાંઈ તમને આપતો નથી. તમે પ્રકટ કર્યું તે તમેજ અહણ કરો, મારે તો તે લેવામાં આપના ચરણના શપથ છે, મેં તો આ તમને ભેટ કરેલ છે. ” આ પ્રમાણે તેણે અતિ આગ્રહ કર્યો, એટલે કુમારે તેનું વચન માન્ય રાખ્યું, અને કહ્યું કે—“ અરે ભદ્ર ! તેમાંથી ઈચ્છાનુસાર સોનું તું અહણ કર, જો તને વ્યાપાર કરવામાં ઉપયોગમાં આવે, તું સુવર્ણ અહણ કરીશ તો મારું ચિત્ત ઘણુંજ આનંદિત થશે. ” તે સાંભળીને ધર્મદત્તે બે પગ અને બે હાથ કાપીને તેટલું સોનું અહણ કર્યું, અને કુમારને કહ્યું કે—“ આપની કૃપાથી મેં વ્યાપાર માટે જોઈતું સુવર્ણ અહણ કર્યું છે, હવે બાકીનું તમે અહણ કરો અને નગરને શોભાવો. ” પછી કુમારે તેના અત્યાગ્રહથી સુવર્ણપુરૂષનો બાકી રહેલ ભાગ કોઈ સ્થળે ગોપવ્યો અને તેઓ નગર તરફ આદર્યા; રાજાને મળ્યા. રાજાએ ખૂંચ્યું કે—“તે દુઃખિતનું ઇચ્છિત સિદ્ધ થયું ?” કુમારે કહ્યું કે—

“આપના અણની પ્રસાદીથી તેનું ઇચ્છિત કાર્ય સિદ્ધ થયું છે.”
સ્વર્ણએ કહ્યું કે—“બહુ સારું થયું.” રાજા નિર્લોભી સ્વભાવવાળો
હોવાથી તથા ધન સમૃદ્ધ્યાદિકવડે ભરપૂર હોવાથી બીજા કાંઈ
પણ તેણે પૂછ્યું નહિ. કુમારે પણ પોતે ગર્વિત દેખાય તેવા ભયથી
કાંઈ પણ વિસ્તારથી કહ્યું નહિ. પછી રાજા અને કુમાર પોતપો-
તાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયા.

હવે ધર્મદત્ત કોઈ નજીકના ગામમાં જઈને ઉત્તમ ઘર ખરીદી
ત્યાં રહ્યો. ત્યાં રહીને તે સુવર્ણવડે વ્યાપાર કરવા લાગ્યો. અનેક
ગ્રામી, ગધેડા, શકટ વિગેરે કરિયાણાથી ભરીને તેણે દેશાંતરમાં
મોકલ્યા. ત્યાં તેના પુન્યસમૂહના ઉદયથી વીશગણે નફે તે વેચાયા;
વળી તે સ્થળે રહેલા કરિયાણા પોતાને ગામ તે લાવ્યો, ત્યાં પણ
દશગણા મૂલ્યથી તે વેચાયા. આ પ્રમાણે ગમનાગમન કરતાં
તેણે થોડાજ કાળમાં સોળ કરોડ ધન એકઠું કર્યું. એક દિવસ
ધર્મદત્તે વિચાર્યું કે—“સોળ કરોડ ધન મળ્યું, હવે અહીં રહેવું
યોગ્ય નથી, હવે તો મારા ગામ તરફ જઈ, અને ત્યાં જઈને મારા
આપનું નામ ઉઘોતિત કરું, તેમજ પ્રથમની ભાર્યાનાં મનોરથો
પૂર્ણ કરું. સ્વજનાદિકને સંતોષું. વળી સુપાત્ર દાન અને પૂજા પ્ર-
ભાવના વિગેરે કરીને પ્રાપ્ત થયેલ નરભવને સફળ કરું.” આ પ્ર-
માણે વિચારીને તે સ્થળનો વ્યાપાર બંધ કરી મોટા સાર્થ સાથે
બધ પત્નીને સુખાસનમાં બેસાડી પોતે અશ્વ રથાદિ વાહન ઉપર
ધમ્જાનુસાર બેસી સેંકડો સુભટાથી પરવરેલો તે પોતાના ગામ
તરફ ચાલ્યો. થોડા દિવસમાં તે પોતાના નગરપાસે આવી પહોંચ્યો.

પોતાને ઘેર વધામણી મોકલી કે—“ધર્મદત્ત શ્રેષ્ઠી ધણું
ધન ઉપાજીને મોટી સમૃદ્ધિ સહિત આવે છે.” તે સાંભળીને પ્ર-
થમની પત્નીએ વધામણી લાવનારને વસ્ત્ર, ધન, અન્નપૂજા વિગેરે

આપ્યાં; પછી સ્વજનો વિવિધ પ્રકારના સુખાસન, રથ તથા ગાડીઓમાં બેસીને સુંદર વસાહંકારે પહેરીને, વિવિધ પ્રકારના વાજીત્રો વગડાવતાં, એક યોજન સુધી સામે લેવા ગયા. ધર્મદત્ત સ્વજનાદિકને જીહાર કરવા પૂર્વક ગાઢ આલિંગન દઈને મળ્યા. પરસ્પર કુશળક્ષેમની વાર્તા પૂછવા લાગ્યા. પછી કુળવૃદ્ધો તથા અતિપરિચિત સંબંધીઓને સન્માનપૂર્વક પોતાના રથમાં બેસાડ્યા, બીજાઓને પણ યથાયોગ્ય વાહન, અથવા વિગેરે ઉપર બેસાડીને, બહુ પ્રકારના આડંબર સહિત, હજારો લોકોથી પરવરેલો, અનેક વાજીત્રોના નાદથી સ્વાગત કરાતો, સંઘવા કુળવધુઓએ ધવળમંગળોથી ગવાતો, ઘણા ઉત્સાહપૂર્વક યાત્રક લોકોને દાન આપતો, ત્રિપથ ચતુષ્પથ તથા રાજ્યપંથમાં પગલે પગલે નગરના રહેવાસી શ્રેષ્ઠીઓ સાથે જીહાર કરતો ધર્મદત્ત પોતાને ઘેર આગ્યો. પૂર્વની પત્ની અક્ષત પુષ્પાદિકથી વંધાવીને તેને ઘરમાં લઈ ગઈ. પછી બેસવાના સ્થાનમાં સૌ બેઠા, તે વખતે સ્વજનોએ તથા બીજા પરિચિત અને અપરિચિત લોકોએ આવીને વસ્ત્ર, આભરણ, સુવર્ણ, રૂપું, શેકડનાણું, રૂપિયા વિગેરે ભેટ કર્યા. ધર્મદત્તે ઘરની મર્યાદા પ્રમાણે લેવા લાયક હતી તેની ભેટ સ્વીકારી, પછી કુમારે વિવિધ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા વસ્ત્રાદિકથી યથાયોગ્ય રીતે તે સર્વનો સત્કાર કર્યો.

હવે ધનવતી પણ સુખાસનથી ઉતરીને બહુ પ્રકારના વસ્ત્ર દ્રવ્યાદિ આપવાપૂર્વક પૂર્વ પત્નીના પગમાં પડી. તેણીએ પણ આશિર્વાદ આપીને તેને ગાઢ આલિંગન કર્યું. પરસ્પર કુશળક્ષેમની વાર્તા પૂછવા લાગી. નગરમાં પૂર્વના આશ્રિત લોકો હતા તેઓ પણ મળવાને આવી ગયા. ધર્મદત્તે મધુર શબ્દથી તેઓને પણ સન્માનીને વૃક્ષ કર્યા. આખા નગરમાં ઘણો યશ વિસ્તરી

મયો; સર્વ લોકો બોલવા લાગ્યા કે—“બુઝો, શ્રીપતિએકીનો પુત્ર કેવો થયો ? પિતાનું નામ કેવું વધાર્યું ? પૂર્વે તે સીધું યદ્ય મયો હતો, પરંતુ પોતાની ભુજબળથી વધુ ધન ઉપાજાવે તે આવ્યો અને કુળને દીપાવ્યું. જે સુપુત્ર થાય તેજ કુળને અજવાળે છે. કહ્યું છે કે—

एकेनापि सुपुत्रेण, जायमाने च सत्कृष्टम् ।

अग्निना चैव गगनं, सर्वयैवोज्ज्वलीकृतम् ॥૧॥

‘જીવીરીતે એકજ ચંદ્ર આકાશને ઉજ્જ્વલિત કરે છે, તેમ એકજ પુત્ર પણ સત્કુળને શોભાવે છે—ઉજ્જ્વલિત કરે છે.’

આ પ્રમાણે દરેક ઘરમાં દરેકને મુખે તેના યશ બોલાવા લાગ્યો. હવે બીજે દિવસે સ્વજન, મિત્ર, જ્ઞાતિજનોને નિમંત્રીને અતિ સુંદર સુખડી સહિતરસવતીથી તેમને ભોજન કરાવી પુષ્પ તાંબુળાદિ આપી તેઓનું વસ્ત્રાભરણોથી સન્માન કર્યું; પછી પૂર્વની પત્ની પાસે વહાણમાં બેઠા ત્યારથી ઘેર પાછા આવ્યા ત્યાં સુધીનો બધો વૃત્તાંત કહ્યો. તેણી પણ આંખમાં આંસુ લાવીને બોલી કે—“સ્વામિન્ ! પૂર્વજેના ધર્મપસાયથીજ આપના દર્શન થયા છે. આટલા દિવસો મેં મહાદુઃખમાં પસાર કર્યા છે; તે દુઃખ મારું મનજ બાણે છે, અથવા જિનેશ્વર બાણે છે. આવું દુઃખ શત્રુને પણ ન હોજે; પરંતુ આપના દર્શનથી તે સર્વ દુઃખ વિસરાઈ ગયું છે. હવે તો ભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓમાં હું અગ્રેસર થઈ છું; અને સર્વે સ્વજનોને હર્ષ અને સંતોષ થયો છે.” સાર-પાછી ધર્મદત્ત તેના પિતાની માફક વ્યાપાર કરવામાં પ્રવર્ત્યો.

હવે યશોધવલ રાજાએ એકદા માથું સાફ કરાવતાં તેમાં પળી આવેલાં દેખીને અદ્ભૂત વૈરાગ્યોદય થવાથી ચંદ્રધવળને રાજ્ય આપીને દીક્ષા મહણ કરી. અને દુસ્તર તપ તપી, ધાતી

કર્મ અપાવી, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, પૃથ્વી ઉપર વિભરી ધણી ભવ્યજીવોને પ્રતિભોધી, અંતે એક માસની સંલેખના કરી, અધાતી કર્મોને પણ યોગનું રૂંધન કરવાવડે અપાવી દઇ મહાનંદ પદને પ્રાપ્ત કર્યું.

અંદ્રધવળને રાજ્ય મળ્યા પછી તે ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. તેણે યુક્તિથી પૂજેલા પેલા સુવર્ણપુરુષના હાથ, પગ છેઘા હતા છતાં તે નવા ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રમાણે પ્રતિદિવસ થવાથી સુવર્ણવડે તેનો ભંડાર અક્ષય થઇ ગયો. એક દિવસ દારિદ્ર્યપીડિત લોકોને દેખીને કંઈ આવાવાથી અંદ્રધવળ રાજ્યે તે સુવર્ણપુરુષમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ સુવર્ણવડે આખા વિશ્વને દારિદ્ર્ય રહિત કરીને આખી પૃથ્વીને અનુણી કરી અને પોતાનો અંદ્ર નામનો સંવત્સર પ્રવર્તાવ્યો.

તે રાજ્યને એક દિવસ પાછલી રાત્રે જળ્યા પછી રાજ્યચિંતા કરતાં ધર્મદત્ત સાંભર્યો. “અહો ! પ્રમાદની બહોળતાથી તથા રાજ્યકાર્યમાં મગ્ન થવાથી પરમોપકારી, કૃતકાર્યને જાણવામાં શિશેમણિ એવા મારા પરમમિત્ર ધર્મદત્તને મેં કોઇ દિવસ સંભાર્યો પણ નથી, તેથી આજ સવારેજ તેની તપાસ કરાવીને તેને સભામાં બોલાવી, અતિ આદરપૂર્વક સન્માન આપું અને પ્રીતિલતાની વૃદ્ધિ કરું.” આ પ્રમાણે વિચારતાં પ્રભાત થયું. પછી રાજ્યે શર્યામાંથી ઉઠી પ્રભાતનાં કૃત્યો કરીને, રાજસભામાં આવી, નગરમાં રહેનારા લોકોને પૂછ્યું કે—“શ્રીપતિશ્રેષ્ઠીનો પુત્ર ધર્મદત્ત અહીં છે કે દેશાંતરે ગયેલ છે ?” તેઓએ કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! તેણે દેશાંતરમાં જઇને ઘણું દ્રવ્ય ઉપાજી, ઘેર આવીને તેના પિતાનું નામ ઉજવલિત કર્યું છે. હાલ તો નગરમાં તેની જેવો બીજો કોઇ શ્રેષ્ઠી નથી, આખા નગરમાં તેજ સુ-

છે. તે સાંભળીને હર્ષિત થઈ મુખ્ય મંત્રીને મોકલીને જાણ
માવેપૂર્વક તેને બોલાવ્યો. ધર્મદત્ત પણ અદ્ભુત બોલેલું જાણી
મંત્રીની સાથે રથમાં બેસીને રાજસભામાં આવ્યો અને રાજાને
નમસ્કાર કરીને બેઠેલું આગળ ધર્યું. રાજાએ પણ તેને જાણીને
આપીને પોતાની પાસેનાજ પ્રદેશમાં બેસાડ્યો અને કુશળ-
સંમના સમાચાર પૂછ્યા. પછી રાજાએ કહ્યું કે—“તે મને જે
સુવર્ણપુરૂષ આપ્યો તેનાવડે સમસ્ત પૃથ્વીના લોકોને અનુભવી
કર્યો છે, અને તેથી મારો યશ સર્વત્ર ફેલાયેલ છે, તે સર્વ તારો-
જ ઉપકાર છે.” ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“સ્વામિન ! શા માટે મને
ચઢાવો છો ? ગર્વિત કરો છો ? સુવર્ણપુરૂષ તો તમેજ પ્રકટ
કરેલ છે. જે મારા ભાગ્યમાં તે હોત તો શા માટે એક ક્ષણમાં
મારા હાથમાંથી તે ચાલ્યો જત ? વળી આપે તો મારું વિયોગ-
દુઃખ દૂર કર્યું, અને સુવર્ણ આપીને દારિદ્ર્યનો નાશ કર્યો. મનુ-
ષ્યની પંકિતમાં તમેજ મને મૂક્યો છે.” આ પ્રમાણે બંને જણાએ
સન્મનસ્વભાવથી પરસ્પરના ગુણ ગ્રહણ કર્યા. પછી રાજાએ ધર્મ-
દત્તને નગરશેઠની પદવી આપી અને પદબંધપૂર્વક ધણા વ-
સ્ત્રાભરણાદિ આપીને રાજના સામંતો અને સર્વ શ્રેષ્ઠીઓ સાથે
મોટી વિભૂતિપૂર્વક, ગીત, નૃત્ય, બંદીજનની ખિન્નદાવળી વિગે-
રે મોટા ઉત્સવ સહિત તેને ઘેર મોકલ્યો. ધર્મદત્તે પણ
યથાથોગ્ય રીતે તાંબુજ, વસ્ત્રાદિક આપીને તે સર્વને વિસર્જન કર્યા.
પછી હમેશાં તે રાજસભામાં જવા લાગ્યો અને રાજા પણ તેના
માનની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ તેને રાજાએ પૂછ્યું કે—“તારી પાસે કેટલું ધન
છે ?” ધર્મદત્તે કહ્યું કે—“સ્વામિન ! આપની કૃપાથી સેવક
કોઈ દ્રવ્ય છે, પરંતુ એક મોટું કોતુક છે તે સાંભળો—પૂર્વ

વનના અંતરમાં આપના આદેશથી સુવર્ણપુરૂષ મહેથી ઘણું સોનું ઇચ્છાપૂર્વક મેં ગ્રહણ કર્યું. પછી આપનાથી જીવ પડીને તે સુવર્ણવડે વ્યવસાય કરતાં મેં સોળ કરોડ દ્રવ્ય ઉપાજીવ્યું. પછી હું અહીં આવ્યો. અહીં પણ જળમાર્ગે અને સ્થળમાર્ગે વ્યવહાર કર્યો, પરંતુ ચોખાસાને અંતે લાભ શોધવા માટે નામુ મેળવતા તેટલા ને તેટલાજ સોળ કરોડજ દેખાય છે, કાંઈ પણ અધિક થતું નથી. વધારે—ઓછા ખર્ચ કરું તો પણ તેટલાજ રહે છે. તેની વૃદ્ધિ માટે ખડુ પ્રકારે નિપુણતાથી વ્યાપાર કર્યો, સર્વ વ્યાપારીઓ ઘણો વ્યાપાર દેખીને પોતપોતાના અંતઃકરણમાં ધારતા હતા કે આ વર્ષે તો ધર્મદત્તને અવશ્ય ચાર—પાંચ કરોડ ધનની વૃદ્ધિ થશે; પરંતુ મેં લેખું કરીને નામું મેળવ્યું તો તેટલુંજ દ્રવ્ય રહ્યું—કાંઈ પણ વધારો થયો નહિ. વળી ફરીથી અતિ સંકુચિત રીતે ખર્ચ કરીને વ્યાપાર કર્યો ત્યારે પણ તેટલુંજ દ્રવ્ય રહ્યું; વળી ઘણો ખર્ચ કર્યો ત્યારે પણ તેટલીજ મુંડી રહી, તેથી હવે ઉત્સાહમાં લંગ થયેલો હું યથાયોગ્ય સામાન્ય વ્યાપારજ કરું છું, વધારે કરતો નથી. આ પ્રમાણે દેખીને મારા ચિત્તમાં મોટું કૌતુક થયું છે પરંતુ અતિશય જ્ઞાની વગર તેના ખુલાસો કરવા કાણ સમર્થ છે ? ”

આ પ્રમાણે રાજની આગળ દંભ વગર વાતો કરે છે, તેવામાં પ્રતિહારીની સાથે વનપાળક આવીને પ્રણામપૂર્વક વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—“સ્વામિન ! આજે વસંતવિલાસ નામના ઉદ્યાનમાં ઘણા મુનિઓ સાથે શ્રીમદ્ ધર્મસાગર સૂરિ સમવસરેલા છે. પોતાના અતિશય જ્ઞાનથી ભવ્ય જીવો ઉપર ઉપકાર કરતાં તેઓ સર્વત્ર વિહાર કરે છે.” તેનું કથન સાંભળીને રાજ અને ધર્મદત્ત બંને પર્ષદાની સાથે ગુરૂને વાંદવા માટે વનમાં ગયા. ગુરૂ દ્વિપથમાં

આવ્યો કે તરતજ પાંચ અભિગમનપૂર્વક રાજ્યે અને ધર્મદત્તે ગુરુને વંદન કર્યું. ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો કે:—

દુલ્લહં માણુસ્સં જમ્મં, લઢ્ડૂળં રોહણં વ રોરેણ ।

રયણં વ ધમ્મરયણં, બુદ્ધિમયો હંદિ વિત્તત્ત્વં ॥ ૧ ॥

‘હુલ્લહ મનુષ્ય જન્મ આપીને ગરીબ માણુસ રોહણાયળને પ્રાપ્તીને રત્નને ગ્રહણ કરે તેવી રીતે બુદ્ધિવંત પ્રાણીએ ધર્મરત્નને ગ્રહણ કરી લેવું.’

જિણગુરુમત્તિ જત્તા, પમાવણા સત્તસ્વિત્તધણવાવો ।

સમ્મત્તં છાવસ્સય, ધમ્મો સયલદ્ધ સુદહેજ ॥ ૨ ॥

‘જિનેશ્વર તથા ગુરુની ભક્તિ, યાત્રા, પ્રભાવના, સાતેક્ષેત્રમાં દ્રવ્યનો વ્યય, સમ્યક્ત્વ, છ આવશ્યક—આ પ્રમાણે આરાધેલો ધર્મ સુખના હેતુભૂત થાય છે.’

આ પ્રમાણે રૂઢી રીતે અપાયેલી ધર્મદેશના સાંભળીને અવસર મળ્યો ત્યારે રાજ્યે પૂછ્યું કે—“પ્રભો ! આ ધર્મદત્તે મહા ઉદમ કરીને તથા ધણું કષ્ટ સહન કરીને સુવર્ણપુરુષ મેળવ્યો. તે સુવર્ણપુરુષ અવિચ્છિન્ન એવો મારે ઘેર આવ્યો. વળી તે ઘણો વ્યાપાર કરે છે, પણ સોળ કરોડજ દ્રવ્ય રહે છે, અધિક વધતું નથી, તેનું શું કારણ ? કૃપા કરીને તે જણાવો. ” આ પ્રમાણે રાજ્યે પ્રશ્ન કર્યો એટલે તેનો ઉત્તર ગુરુમહારાજ આપતા હતા, તેવામાં એક વાંદરી વૃક્ષ ઉપરથી ઉતરીને ગુરુને વાંદી આસપાસ વારંવાર ભમતી નૃત્ય કરવા લાગી. તે દેખીને રાજ્યે કહ્યું કે—“પ્રભો ! પૂર્વે પૂછેલ પ્રશ્નનો ઉત્તર પછી કહેશો, પરંતુ આ વાંદરી નૃત્ય કેમ કરે છે અને કેમ નમસ્કાર કરે છે ? એનું કારણ પ્રથમ કહો. ” પછી ગુરુએ કહ્યું કે—“રાજન્ ! જગતમાં મોહનીય કર્મની વિષમ ગતિ છે. ભવિતવ્યતા અવર્ણનીય—ન કહી શકાય તેવી છે.

આ પાસે બેઠેલ ધર્મદત્ત મારો જમાઇ છે, હું તેનો સાસરો છું; આ વાંદરી આગલા ભવની મારી પત્ની છે, ધર્મદત્તની સ્ત્રી ધનવતી તે અમારી પુત્રી છે, આ તેની માતા છે.” આ પ્રમાણે ગુરુ મહારાજ કહેતા હતા તે કોઇ ધર્મદત્તની પાસે બેઠેલા મનુષ્યે સાંભળ્યું, એટલે તે ઉઠીને ઢાડતો નગરમાં ધર્મદત્તને ઘેર જઇને તેની પત્ની ધનવતીને કહેવા લાગ્યો કે—“તારા પિતા ધનસાગર મુનિવેશ ગ્રહણ કરી આચાર્ય પદ પ્રાપ્ત કરીને અહીં આવેલા છે, પરમ અતિશય જ્ઞાનવંત થયેલા છે, અને સર્વે લોકોનાં સંદેહનું નિવારણ કરે છે.” ધનવતી પિતાને આવેલ જાણીને તરતજ ત્યાં આવી, તે વખતે મુનિમહારાજ પુત્રીના ત્રિવાહ માટે વહાણ ઉપર ચઢ્યાની હકીકત કહેતા હતા. તેણીએ પિતાના દર્શનથી આંસુ પાડતાં વંદના કરી. પછી ધનવતીએ પૂછ્યું કે—“હે પિતાજી ! આ બધી હકીકતનું ખરું સ્વરૂપ શું છે ? અને આ બધું કેમ થયું છે ?” ગુરુએ કહ્યું કે—“તેજ કહું છું તે સાંભળ:—

“જ્યારે વહાણ ભાંગ્યું તે વખતે મારા હાથમાં એક પાટીઉં આવી ગયું. તેના આધારથી તરી નવમે દિવસે હું કાઠે આવ્યો. પાટીઆને છોડી દઇને કાઠે ઉતરી હું આગળ ચાલ્યો, તે વખતે દૂરથી એક નગર દેખીને તે તરફ હું ચાલ્યો. આ વખતે માર્ગમાં એક ગ્રામણ મળ્યો. તેણે મને કહ્યું કે—“અહો ધનસાગર ! આવો, આવો, મારે ઘેર પધારો.” મેં પૂછ્યું કે—“તું કોણ છો ? અને મને ક્યાંથી ઓળખે છે ?” તેણે કહ્યું કે—“મારે ઘેર આવો, ત્યાં બધી હકીકત હું કહીશ.” એમ કહીને આગ્રહ પૂર્વક તે મને તેને ઘેર લઇ ગયો. પછી તેણે તૈલાદિકવડે અભ્યંગ કરીને ગંરમ પાણીથી સ્નાન કરાવી મારો માર્ગનો શ્રમ ઉતારાવ્યો; પછી વિવિધ પ્રકારના સ્વાદવાળી રસોઈ બનાવરાવીને

મોટી ભક્તિથી તેણે મને જમાડ્યો, આચમન કરીને શુદ્ધ થયા પછી તાંબુળાદિકથી મુખશુદ્ધિ કરીને ઘરને ઉપરને માળે અમે બંને બેઠા, એટલે મેં તેને પૂછ્યું કે—“ભો દ્વિજવર ! નહિ ઓળખાણવાળા એવા મારી શા માટે તમે બહુ ભક્તિ કરો છો ? હું તમને બીલકુલ ઓળખતો નથી.” તેણે કહ્યું કે—“ તે વાત વિરમચકારી છે અને હું તમને કહું છું તે સાંભળો:—

“આ શંખપુર નામે નગર છે. અહીં હું જિનધર્મમાં દ્રઢ ચિત્તવાળો થઈને રહું છું. જિનશર્મા મારું નામ છે. શ્રીમદ્ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર યથાશક્તિ હું ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરું છું. સદ્-મુર અને સુસન્નનોની સેવાથી શાસ્ત્રમાં રહેલા ઘણા રહસ્યો મેં પ્રાપ્ત કર્યા છે, મારે આજીવિકા પણ સુલભ છે. અન્યદા કુલ-વૃદ્ધિ કરનાર એક પુત્ર મારે ન હોવાથી તે માટે મેં કુળદેવતાની આરાધના કરી, તેથી સેવાવડે પ્રત્યક્ષ થઈને તે બોલી કે,—“મને શા માટે આરાધી છે ?” મેં કહ્યું કે—“મને પુત્ર આપો.” તેણીએ કહ્યું કે—“ વત્સ ! તારે અંતરાય કર્મનો નિકાચિત ઉદય છે, તેથી પુત્ર થશે નહિ.” મેં કહ્યું કે—“અપુત્રીઆની શુભ ગતિ થતી નથી, તેવી શ્રદ્ધા તો સદ્મુરની કૃપાથી મને નથી, સદ્ગતિ તો શુદ્ધ અધ્યવસાયથીજ થાય છે, અન્યથા થતી નથી; પરંતુ મેં અનેક ઉત્તમ મહાપુરુષોની સેવાવડે તેમનું ચિત્ત પ્રસન્ન કરીને ઘણી અમત્કાર ઉપજાવે તેવી વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી છે, તેનો મારા મૃત્યુ બાદ નાશ થશે, તે કારણથી મને બહુ ખેદ થાય છે.” તે સાંભળીને તેણે કહ્યું કે—“ કમત્રપુરનો રહેવાસી ધનસાગર શ્રેષ્ઠી વહાણ ભાંગવાથી આજથી નવમે દિવસે અહીંના સમુદ્રને કાઠે નીકળશે. તેને તારે ઘેર લાવવો અને નિઃશંક રીતે તારે બધી વિદ્યાઓ તેને આપવી. તે તેને માટે લાયક છે, જે વાત કે શબ્દ

એકવાર સાંભળશે તે તરતજ સમજી જશે એવી તેની બુદ્ધિ છે. તેને તારી વિધાએ આપવાથી તું અનુભવી થમશ; પછી તારે તારી પુત્રી સાથે તેનું પાણિયહણ કરાવવું.” આ પ્રમાણે કહીને દેવી અદ્રશ્ય થઈ ગઈ. તે દેવીએ કહેલી બધી હકીકત આજે મળી, તેથી હું તમારી ભક્તિ કરું છું. હે સગ્ગજન ! હવે તમામ સંકલ્પ વિકલ્પો છોડી દઈને સ્વચ્છની જગજ તમે સુખેથી મારા ઘરમાં રહો, વહાણ ભાંગવાથી થયેલ હાનિની ચિંતા છોડી દો. જ્ઞાનીએ જ દેખ્યું હોય છે તેજ થાય છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાવંત જૈનોને ઉદયની ચિંતા બહુ વ્રબળ હોતી નથી; કારણકે ઉદયમાં આપણું સ્વાધીનપણું નથી, ત્યારે પછી તેની ચિંતા કરવાથી શું ફળ ? તેમ છતાં આત્મધ્યાનને વશ થનાથી જીવો પાપકર્મજ બાંધે છે. ભગ્યપુરૂષોએ પ્રતિક્ષણે હેય અને ઉપાદેય વડે સારી રીતે કર્મના બંધની ચિંતા કરવી, કારણકે કર્મનો બંધ કરવો તે તો સ્વાધિન છે, હેયોપાદેયના જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત પાપકર્મનો બંધ થતો નથી અને પુન્ય કર્મનો બંધ થાય છે, વળી શુભ ઉપયોગથી પૂર્વે કરેલા અશુભ કર્મનો રસબંધ મંદસ્થિતિવાળો થાય છે અને સ્વલ્પ રસવાળા કર્મોની નિર્જરા થાય છે, તેથી શુભોપયોગવડેજ કાલક્ષેપ કરવો એવી જિનેશ્વરની આજ્ઞા છે. વળી આપ તો આગમવાસિત અંતઃકરણવાળા છો, તેથી તમારે અદૈર્ય-ખેદ હોયજ નહિ.

આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપીને તેણે પોતાના ઘરમાં મને રાખ્યો. હું પણ જિનેશ્વરની આજ્ઞાને ધારણ કરીને કર્મના ઉદયની ચિંતા ત્યજી દઈ તેને ઘેર રહ્યો. પછી તેણે સારે દિવસે ગુપ્ત સ્થળે બેસાડી પોતાના ઘટમાં રહેલી બધી વિધા ચિત્તની પ્રસન્નતાથી મને આપી, મેં પણ વિધિપૂર્વક તે ગ્રહણ કરી; પછી સારા મુદ્ધર્તવાળે દિવસે પોતાની શક્તિ અનુસાર મહોત્સવ કરીને તેની પુત્રી

મને પરણાવી; પછી ગૃહભાર બધો મને સોંપીને પોતે નિશ્ચિંત થઈ ઘરમાંજ રહીને ધર્મારાધન કરતાં કાળ નિર્ગમવા લાગ્યા. એક દિવસ પોતાની આયુષ્ય સ્થિતિ સંપૂર્ણ થયેલી જાણીને સમાધિ-વડે વિધિપૂર્વક આરાધના કરી તે મૃત્યુ પામ્યા. હું પણ તેના મૃત્યુકાર્યો કરીને ધર્મ અર્થ અને કામ ત્રણે વર્ગની સાધના કરવામાં તત્પર થયો સતો ત્યાં રહેવા લાગ્યો. મારી સાથે સાંસારિક મુખ્ય ભોગવતાં દ્વિજપુત્રીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. સમય થયો ત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેનું ધનદત્ત એવું નામ પાડ્યું. પ્રતિપાલન કરાતો તે પુત્ર આઠ વર્ષનો થયો. પછી તેને વિદ્યા શિખવવા માંડી, પ્રાચે ઘણી વિદ્યાઓ તે ભણ્યો. એ પ્રમાણે કેટલોક કાળ ગયા પછી તે નગરમાં શ્રીઅજિતસિંહ સૂરિ પધાર્યા. લોકોના મુખેથી તે હઠીકત સાંભળીને પુત્ર સહિત અમે દંપતી વંદન કરવા માટે ગયા. પાંચ અભિગમ સાચવીને તેમને વાંદી સમીપે બેઠા. તેમણે દેશના આપી. અમૃતના રસને ઝરતી તેમની દેશના સાંભળીને વૈરાગ્યરંગથી રંગાયેલા અમારા અંતઃકરણ પીગળી જવાથી અમે બુઝ્યા એટલે ગૃહસ્થપણું છોડી દઈને તે સૂરિની પાસે પુત્ર સહિત અમે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. ગ્રહણ, આસેવનારૂપ શિક્ષા હું શીખ્યો અને ગુરૂની કૃપાથી યથામતિ અનેક શાસ્ત્રોનાં તાત્પર્ય મેં પ્રાપ્ત કર્યા. ગુરૂપાસે રહીને તપ ક્રિયા કરતાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમવડે મને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી ગુરૂએ કૃપા કરીને મને સૂરિપદ આપ્યું, અને અનેક સાધુનો સમુદાય મને સોંપ્યો. હું પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતો આજે અહીં આગ્યો છું.

આ તારી માથા વહાણ ભાંગવાથી જળમાં બુડી ગઈ. આતંધ્યાનથી મરીને તે માછલી થઈ અને ફરીવાર મૃત્યુ પામીને તે આ વાંદી થઈ છે. આતંધ્યાનથી નિર્મમની મતિ, તો દુધ્યાનથી

નરકગતિ, ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ અને શુક્લધ્યાનથી મોક્ષગતિ મળે છે. શુભ તથા અશુભધ્યાનના મધ્યમ પરિણામથી જીવો મનુષ્ય ગતિમાં જાય છે. જ્યારે અહીં હું આચ્યો ત્યારે મને દેખીને પૂર્વભવના સ્નેહના ઉદયથી તે વાંદરી અહીં જામે છે અને નાચે છે.”

આ પ્રમાણેનાં ગુરૂના વાક્યો સાંભળીને ધનવતી વાંદરીને જોઈને વારંવાર રોવા લાગી અને “હા ! માત ! તને શું થયું ?” આ પ્રમાણે વારંવાર બોલતી આંખોમાંથી આંસુ પાડવા લાગી. ગુરૂએ કહ્યું કે—“ વત્સ ! કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે અને સંસાર સમુદ્ર તરવો મુશ્કેલ છે. કહ્યું છે કે:—

ન સા જાઈ ન સા જોણી, ન તેં ઠાળં ન તેં કુલં ।

ન જાયા ન મુઆ જત્થ, સઘ્વે જીવા અનંતસો ॥ ૧ ॥

‘એવી કોઈ જાતિ નથી, યોનિ નથી, સ્થાન નથી ને કુળ નથી, કે જ્યાં સર્વે જીવો અનંતીવાર જન્મ્યા ન હોય તેમજ મરણ પામેલા ન હોય.’

ઘણકમ્પાસવદ્ધો, ભવનચરચત્ત્વહેસુ વિવિહાઓ ।

પાવઈ વિઠંબણાઓ, જીવો કો હત્ય સરણં સે ॥ ૨ ॥

‘ધન કર્મના પાશથી બંધાયેલ આ જીવ ભવનગરના ચતુષ્પથમાં વિવિધ પ્રકારની વિઠંબના પામે છે, તેમાં તેને છાતું શરણ છે ?’

સંસારના દુઃખથી ઉદ્ધરવાને એક ધર્મજ સમર્થ છે, બીજું કોઈ સમર્થ નથી. કહ્યું છે કે—“ ધર્મથી સુકુળમાં જન્મ થાય છે, વિગેરે.’ તેથી દુર્લભ મનુષ્ય ભવ પામીને જે ત્રિકરણ શુદ્ધિથી જિનધર્મને આરાધે છે તે તરતજ જન્મમરણાદિ સાંસારિક દુઃખને ત્યાજ દઈને—ઉપેક્ષી નાખીને સિદ્ધિગતિમાં ચિદાનંદ પદ અનુભવે છે.”

પછી તે વાંદરીને વારંવાર ધનવતીની સામે જોતાં અને ગુરૂનું

કથન સાંભળતાં તેમજ પૂર્વે આચરેલ ધર્મકર્માદિકની પ્રવૃત્તિ ધનવતીના તથા ગુરુના મુખેથી સાંભળતાં અતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એટલે ધનવતી તરફ તથા પોતાના પતિ ગુરુ તરફ વારંવાર જોતી તે અત્યંત વિષાદ કરવા લાગી. ગુરુએ તેને પ્રતિબોધ આપ્યો કે—‘ભદ્રે! હવે નકામે વિષાદ કરવાથી શું? મોહની ગતિ આવીજ છે. તેં મૃત્યુ સમયે પતિ તથા પુત્રીની ચિંતાવડે આત્મ ધ્યાન કર્યું તેથી તારી તિર્યંચગતિ થઈ. પોતાના દોષથીજ જીવો દુર્ગતિમાં ભમે છે. સર્વે જીવો પોતાના કરેલા કર્મને અનુસારેજ જેવું કર્મ બાંધ્યું હોય તેવું ક્ષણ અનુભવે છે. પૂર્વનાં કર્મો ભોગવ્યા વગર અગર ઉગ્ર તપસ્યા કર્યા વગર કોઈ ખપાવવા સમર્થ થતું નથી. જે સંસારનું સ્વરૂપ બાણીને તેનાથી ત્રાસ પામી મુકિતને માટેજ એકાંતે તૈયાર થાય છે તે નવાં કર્મો બાંધતો નથી; પરંતુ પૂર્વે બાંધેલા કર્મો તો તે પણ ભોગવીને તથા ઉગ્ર તપસ્યા કરીને ખપાવે છે. તું પણ પંચેન્દ્રિય છું. પાંચમા ગુણસ્થાનક સુધીની પ્રાપ્તિ કરવાને યોગ્ય છે, તેથી યથાશક્તિ તપ અંગીકાર કર અને નમસ્કારમંત્રનું અવિચ્છિન્ન ધ્યાન કર, તેથી તારો દુર્ગતિમાંથી છુટકારો થશે અને તે બીજવડે પરંપરાએ તું સિદ્ધિસુખને પણ પ્રાપ્ત કરી શકીશ. આ તારી પુત્રી તારી પ્રતિપાલના કરશે અને તને સહાય આપશે.”

આ પ્રમાણેનાં ગુરુનાં વચન સાંભળીને તે મર્કટીએ એકાંતર ઉપવાસનો નિયમ ગુરુસાક્ષીએ ગ્રહણ કર્યો. ગુરુએ પણ તે બધું ધનવતીને જણાવ્યું અને કહ્યું કે—“ તારે આ વાંદરીને ઘેર રાખીને તેને સહાય કરવી. આ તારી માતા છે, તેનો પ્રત્યુપકાર કરવાને તું કરોડો ભવે પણ શક્તિવંત થાત નહિ. માત્રનો પ્રત્યુપકાર કરવાનો આ એકજ માર્ગ છે કે તે ધર્મથી સ્થુત થયેલ

હોય તો તેને ફરીથી ધર્મમાં જોડવી; તેમ કરવાથી તમારે માતા પુત્રીનો સંબંધ સફળ થશે. ”

ધનવતીએ ગુરૂનાં વચન અંગીકાર કર્યાં અને વાંદરીને પોતાની દેખરેખ નીચે રાખી. રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું કે—“સ્વામિન! સોળ કરોડ દ્રવ્ય ધર્મદત્તને મળ્યું, વધારે મળ્યું નહિ, તેનું તાત્પર્ય આપ કહેવા જતા હતા, તેવામાં નાચતી વાંદરીની વચ્ચે વાત આવી જવાથી અટકી ગયેલ છો, તો હવે કૃપા કરીને તે કહો. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે—“ સાવધાન થઈને સાંભળો:—

ધર્મદત્ત અને ચંદ્રધવળના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત.

કલિંગ દેશમાં કાંચનપુર નામે નગર છે. ત્યાં લક્ષ્મીસાગર નામે વ્યાપારી રહેતો હતો. તેને લક્ષ્મીવતી નામે પત્ની હતી. તેના ઘરમાં લક્ષ્મી નહોતી, તથાપિ પરંપરાથી જિનધર્મવાસીત કુળ હોવાથી ભક્તિથી તે જિનેશ્વરે કહેલ ધર્મ આચરતો હતો. તેની પત્ની પણ તે પ્રમાણે ધર્મસાધનમાં તત્પર હતી. શ્રેષ્ઠી બંને સંધ્યા વખતે પ્રતિક્રમણ કરતો, વર્ણી સમય મળે સામાયિક પણ કરતો હતો. પર્વને દિવસે પોષધ કરતો હતો, પારણાને દિવસે અતિથિસંવિભાગ કરતો હતો, અને વ્રતને છોડતો નહોતો. એ પ્રમાણે ધર્મ કરતો હતો, પરંતુ અતિથિ સંવિભાગ વ્રતને અતિ-આર સહિત આચરતો હતો. કોઈ વખત શર્કરાદિક સચિત્ત વસ્તુ ઉપર પડેલી હોય તોપણ ‘આ નિર્દોષ આહાર છે’ તેમ કહીને તે માધુઓને વહોરાવતો હતો, કોઈ વખત દેવાની ઇચ્છા ન હોય ત્યારે અચિત્ત વસ્તુને પણ કુટિલતાથી સચિત્ત વસ્તુ ઉપર ખૂંટી દેતો હતો; કોઈ વખત કાળ વીતી ગયા પછી સાધુને આ-અર્પણ કરતો હતો, વર્ણી ગાયત્રી ગયેલા માધુઓ પોતાના નિર્વા-

હને યોગ્ય આહાર મેળવીને ઉપાશ્રય તરફ પાછા જતા હોય ત્યારે ઘેરથી બહાર નીકળીને બહુ મોટા સ્વરથી બહુ માન દેખાડતો વિવિધ રીતે આમંત્રણ કરતો હતો. તે સાંભળીને લોકો અણતા કે—“ અહો ! આની દાનરૂચિ કેવી સરસ છે ? સાધુઓને તો નિર્વાહયોગ્ય મળ્યું એટલે તેઓ વધારે લેતા નથી, તેઓ તો નિઃસ્પૃહી છે. ” કોઈ વખત સાધુને પોતે આહાર કર્યા પછી આમંત્રણ કરવા જતો હતો. કોઈ વખતે આપવાની ઈચ્છા ન હોય ત્યારે બોલતો કે—“ આ આહાર કરવા લાયક શુદ્ધ વસ્તુ છે, પરંતુ પારકી છે. તે ધણી દાનની રૂચિવાળો છે તેથી ‘અપા-યેલ છે’ તેમ સાંભળીને ખુશી થશે, તેથી જો આપને કલ્પતું હોય તો સુખેથી ગ્રહણ કરો. ” તેમ સાંભળીને જિતેન્દ્રિય સાધુઓ બોલતા કે—“ એ અમારે કલ્પતું નથી. ” ત્યારે તે કહેતો કે—“ તમને આપ્યા વગર હું કેવી રીતે તે વસ્તુ ખાઈશ અને તે આવશે એટલે આગ્રહપૂર્વક તે મને ખાવાનું કહેતા, તેને નિષેધવાને—નાં પાડવાને હું સમર્થ નથી, તે વખતે શું વ્યવસ્થા થશે ? ” ત્યારે સાધુઓ કહેતાં કે—“ તેમ થાય તો તમને યથા-રૂચિ ખાવાની છુટ છે. ” ત્યારે તે વસ્તુ ખાતો હતો. કોઈ વખતે “ અમુક પુરૂષ આપે છે, શું હું તેનાથી હીન છું ? ” તે પ્રમાણે અભિમાન તથા માત્સર્યથી પારકાની ઇર્ષ્યા કરતો હતો; અથવા “ નહિં ઈચ્છતાં છતાં સાધુઓ આવ્યા, જે વસ્તુની સાધુઓ યાચના કરવા નીકળ્યા છે, તે વસ્તુ મુખ નજીક પડેલી છે, તેઓ દેખેલી વસ્તુ માગે, પછી તે વહોરાવ્યા વિના કેમ ચાલે ? માટે તેમની દ્રષ્ટિએ પડવા દેવી તેજ સારું નથી. સાધુઓ દેખે તો તરતજ યાચના કરે છે, તેથી વસ્તુ દેખાડવીજ નહિ. ” આમ બોલતો હતો. આ પ્રમાણે કોઈ કોઈ વખત કૃપાળુતાના દોષથી તથા

માતસયંથી અતિચાર સહિત અતિથિસંવિભાગ વ્રત તે આચરતો હતો. એ પ્રમાણે ધર્મને આચરતાં તેના ઘણા દિવસો વ્યતિત થયા.

એક દિવસ તે ગામમાંથી કોઈ સાર્થ વસંતપુર તરફ જવાને તૈયાર થયો, સર્વ લોકો રસ્તાની સામગ્રી તૈયાર કરવા લાગ્યા. તે વખતે વસુદેવ નામના તેના મિત્રે લક્ષ્મીસાગરને કહ્યું કે—“અરે મિત્ર ! હું વસંતપુર જવાનો છું, તેથી તું પણ વસંતપુરે આવવા તૈયાર થા. ” લક્ષ્મીસાગરે કહ્યું કે,—“ મિત્ર ! ગાડું બળદ વિગેરે મારે નથી; તેથી કેવી રીતે તૈયાર થાઉં ? ” વસુદેવે કહ્યું કે—“બળદ વિગેરેનો જોગ હું કરી આપીશ, તારાથી બીજી જે કંઈ તૈયારી થાય તે કરજે.” આ પ્રમાણે મિત્રે ઉત્સાહિત કર્યો એટલે તે પણ તૈયાર થઈ ગયો. સાર્થેશ ચાલ્યો, પછવાડે તે બંને પણ ગાડું ભરીને બળદ વિગેરે સહિત ચાલ્યા. તેઓ કોઈ જળ તથા ઘાસવાળા પ્રદેશમાં સાર્થની સાથે રાતવાસો રહ્યા. લક્ષ્મીસાગર પણ સાડાં સ્થળે જોઈને ઉતર્યો. રાત્રે નિદ્રાનો અવસર થયો ત્યારે સુઈ ગયો. પાછલી રાત્રે ઉઠીને નિદ્રા છોડી સામાયિક લઈને પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો; તેટલામાં રાત્રિનો સમય જુજ ખાટી રહેલો જાણીને જોયો પગે ચાલનારા હતા તેઓએ સાર્થેશને વિનંતિ કરી કે—“શ્રેષ્ઠિન્ ! આ ઉન્હાણાનો સમય છે, દિવસ ચઢશે તો તડકામાં અમે દુઃખી થઈશું; તેથી શીતળ સમયમાં પંથ કાપવો સારો છે.” તે સાંભળીને સાર્થેશે સેવકોને હુકમ કર્યો કે—“તાકીદે સાર્થને માર્ગે વહેતો કરો.” તેથી સેવકોએ પોકાર કર્યો કે—“અરે સાર્થ લોકો ! સાર્થ ચાલે છે, સર્વ તૈયાર થઈ જાઓ.” ત્યારે બધા પોતપોતાનાં ગાડાં જોડવા લાગ્યાં; તે વખતે લક્ષ્મીસાગરે પોતાનો નિયમ જલાવવાને માટે અને વિલંબ કરવા માટે બે ત્રણવાર ‘હું, હું’ એમ કહ્યું, ઉધરસ ખાધી; તો પણ તેઓ

તો આદ્યા, ત્યારે તેણે વચનથી કહ્યું કે—‘અરે અમુક! મેં સામાયિક લીધેલ છે.’ તે સાંભળીને સ્વાર્થપ્રિય ઠટલાક લોકો બોલવા લાગ્યા કે—‘શ્રેઠની નિપુણતા બુઝો, સામાયિક માટે કેવો વખત પસંદ કર્યો છે, દૂર પ્રયાણ કરવું છે. અરુણોદય થયે તડકો થશે, લોકો અને બળદો તડકામાં પીડા પામશે, પશુઓ ભાર વહેતાં ભૂખ્યા થશે તો પણ ઉતારો કરશું ત્યારેજ આહાર મેળવશે, છતાં આ તો પોતાનું ધર્મરસિકપણું જણાવવા માટે સામાયિક લઇને બેઠેલ છે.’ તે પ્રમાણે બોલતાં ગાડાં જોડીને નેઓ ચાલવા લાગ્યા. કોઇ મુખે દાક્ષિણ્યતા દેખાડતા ‘અરે શ્રેષ્ઠિન! અમે જતા નથી, ગાડાં જોડીને માર્ગે ઉભા રાખીએ છીએ, તમે તાકીદે આવજો, વિલંબ કરશે નહિ.’ તેમ કહીને આગળ આદ્યા. શેઠના ચકટ અને બળદો ત્યાંજ રહ્યા. બીજું કોઇ રહ્યું નહિ. તે વખતે શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે—

“આવા પાપ્યુદ્ધિવાણાની મિત્રતાને વિક્કાર છે, સર્વે એકલા સ્વાર્થમાંજ તત્પર છે. મારે તો ખરો ધર્મજ સહાયભૂત છે. તે કાંઈ ગયો નથી. હવે પછી આવાની સાથે મિત્રતા કરવી નહિ. કહ્યું છે કે—

સો ચિય મિત્તો કિજ્જહ, જો ફિર પત્તમ્મિ વસણસમયમ્મિ ।

ન હુ હોઈ પરમૂઓ, સેલસીલાઘડિઅપુરિસુવ્વ ॥ ૧ ॥

‘તેવોજ મિત્ર કરવો કે જે આપત્તિનો સમય પ્રાપ્ત થાય તો પણ પથરથી ઘડેલા પુરૂષની જેમ કદિ પણ પરાક્રમુખ થતો નથી.’ વળી—

‘ઉત્તમની સાથે સંગતિ, પંડિતની સાથે વાતચિત અને લોભી ન હોય તેવાની સાથે મિત્રતા કરવાથી કોઇ પણ વખત દુઃખ થતું નથી.’

હવે તો મારે “પુન્યોદયજ સર્વત્ર બળવાન છે.” એ લોકો ક્ષિજ માનવી.” પછી સામાયિક પૂર્ણ થયે તેણે પાર્શ્વ, અને બધો સરસામાન તૈયાર કરીને તે ચાલવાની તૈયારી કરતો હતો.

તેવામાં ખુંખારવ થયો. થોડો આગળ તે ચાલ્યો; તેટલામાં આગળ ગયેલા સાર્થના લોકોને વસ્ત્રરહિત, પ્રાચે નાગી સ્થિતિમાં સામે દોડીને આવતા તેણે દીઠા. તે દેખીને ત્રિસ્મિત થઈ તેણે પૂછ્યું કે—“ તમારી આવી અવસ્થા કેમ થઈ ? ” તેઓએ કહ્યું કે,—“ તું ધન્ય છે, તારા ધર્મને ધન્ય છે, તારી આસ્થાને ધન્ય છે ! જેવી તારી ધર્મમાં સ્થિરતા છે તેવુંજ તારું પુન્ય તને પ્રત્યક્ષ રીતે ફળેલું દેખાય છે. અમે ઉતાવળા થઈને આગળ ચાલ્યા, અરથો ગાઢ ગયા, તેવામાં ધાડી ઝાડીમાંથી ધાડ પડી, ચોરોએ બધું લુંટી લઈ આવા કરીને અમને છોડ્યા. આખા સાર્થને તેઓએ લુંટી લીધો છે, ઠાઈને છોડ્યા નથી.” તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ તેઓને વસ્ત્રાદિ આપ્યા, તેથી તેના યશની વૃદ્ધિ થઈ. શેઠે વિચાર્યું કે—“હવે આગળ જવું યુક્ત નથી, હું પુન્યથી ઉગર્યો છું, સર્વત્ર પુન્યબળનો પ્રભાવજ અનુભવ છે. જે પુન્યબળ હોય તો ધેરબેઠાજ લાભ થાય છે. આજથી હવે બળદાદિવડે દેશાંતર જઈને અરકમાદિ વ્યાપાર કરવો મને યોગ્ય નથી, કારણકે શાસ્ત્રમાં તેનું મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે. આજથી એવા વ્યાપારનો હું ચાલજીવ ત્યાગ કરું છું.” આ પ્રમાણે નિયમ કરીને પાછો વળી તે ધેર આવ્યો, તે વખતે તેના પુન્યબળથી કાંચનપુરમાંથી વસંતપુર જઈને વેચવા માટે જે કરિયાણું તેણે લીધું હતું, તેની કાંચનપુરમાંજ કિંમત વધી ગઈ, શ્રેષ્ઠીએ તે વેચીને વસંતપુરમાં મળત તે કરતાં અધિક લાભ મળ્યો. એ રીતે શેઠને લાભ, યશ અને ધર્મ ત્રણેની વૃદ્ધિ થઈ. લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે—“ આ શેઠને ધન્ય છે ! જેવી તેની ધર્મમાં દ્રઢતા છે, તેવીજ ગૃહમાં રહેલા તેના ધનની વૃદ્ધિ થઈ છે.” પછી તે ધનવડે ધીમે ધીમે તે ધણો વ્યાપાર કરવા લાગ્યો, અને પુન્યબળથી ધીમે ધીમે તેની લક્ષ્મી

પણ વધવા લાગી. અનુક્રમે તે મોટા શ્રેષ્ઠી થયો અને સર્વત્ર તેની ખ્યાતિ થઇ.

કેટલેક વખતે તેને ઘેર પુત્ર આવતર્યો, તેનું 'લક્ષ્મીચંદ્ર' નામ પાડયું. અનુક્રમે તે મોટા થયો. એટલે તેને બાણવા મોકલ્યો. થોડા વખતમાં બધી કળા તે શીખ્યો. પિતાની સંગતિમાં ધર્મક્રિયામાં તે કુશળ અને રૂચિવંત થયો, અનુક્રમે તે યૌવન પામ્યો. વ્યાપારકાર્યમાં નિપુણ થવાથી લોકોમાં અગ્રેસર થયો. તેનું વચન બધા પ્રમાણભૂત ગણવા લાગ્યા. પછી શેઠે તેને ઉમ્મર લાયક બાણીને અને તેની નિપુણતા જોઇને એક શ્રેષ્ઠીપુત્રીસાથે તેનું સગપણ કયું, અને વિવાહ કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. જ્ઞાતિના લોકોને, સ્વજનોને, તથા પરિચિત જનોને ખવડાવવા માટે ઘણાં દ્રવ્યો મેળવીને જુદી જુદી જાતનાં મોદકો બનાવરાવીને પહેલેથીજ તેણે આરડા ભરી રાખ્યા. એક દિવસ શ્રેષ્ઠી જિનેશ્વરની પૂજા કરતો હતો, તે વખતે મધ્યાહ્ન સમયે તે શ્રેષ્ઠીને ઘેર કાંઈ સાધુઓ એપણીય આહારની ગવેષણા કરતા આવ્યા. દેવગૃહમાં રહેલ શ્રેષ્ઠીએ 'ધર્મલાભ' એવો શબ્દ સાંભળીને કહ્યું કે—“ ધરમાં કોણ વહોરાવનાર છે? ” ત્યારે નીચે રહેલા લક્ષ્મીચંદ્રે કહ્યું કે—“ પિતાજી ! હું અહીં છું ” ત્યારે શેઠે કહ્યું—“ અહીં આવ. ” ત્યારે લક્ષ્મીચંદ્ર તેના બાપની પાસે આવ્યો. શેઠે કહ્યું કે—“ વતસ ! તું પૂછ, કોણ સુરિમહારાજ પધાર્યો છે? અને તે કેટલા પરિવારથી પરવરેલા છે? ” ત્યારે લક્ષ્મીચંદ્રે બહાર આવીને પિતાએ કહ્યા પ્રમાણે પૂછ્યું. સાધુઓએ કહ્યું કે—“ દેવાનુપ્રિય ! આજે શ્રી ધર્મધોષસૂરિ પાંચસે સાધુઓના પરિવાર સહિત પધારેલા છે, અમે તેના શિષ્યો છીએ, ગુરૂની આજ્ઞાથી

એપણીય આહારની એવણા કરવા આવ્યા છીએ. ”ત્યારે લક્ષ્મી-ચંદ્રે તે સર્વે એકાંતે જણાવ્યું.

એકાંતે તે સાંભળીને પૂતને કહ્યું:- “વત્સ ! આ તપોધન મુનિઓ પાંચસેના પરિવારથી પરવરેલા છે, તેમાં કોઈ વૃદ્ધ હશે, કોઈ ઉત્તમતપસ્વી હશે, કોઈ બહુશ્રીત હશે, કોઈ પ્રતિભાધારી હશે, કોઈ વૃદ્ધાવસ્થાથી જર્જરિત દેહવાળા હશે, કોઈ વિવિધ અભિ-અહારી હશે, કોઈ જુદા જુદા આગમના અભ્યાસમાં તત્પર હશે, કોઈ જ્ઞાન હશે તોપણ શરીર ઉપર મૂર્છા રહિત હશે. તેઓ ને ભકિતથી પ્રતિલાભવાથી ઘણું પુન્ય થશે. કહ્યું છે કે:-

પદ્મસન્તગિલાણેસું, આગમગાદીસુ તદ્ય કયલોષ ।

ઉત્તરપારણગમ્મિય, દિન્નં દાનં बहुफलं होइ ॥ ૧ ॥

‘પંથથી શ્રાંત થયેલા, જ્ઞાન, આગમ અવગાહવાવાળા, લોચ કરાવ્યો હોય તેવા તથા ઉત્તરવારણાવાળાને વહોરાવવાથી બહુ ફળ થાય છે.’

આ કારણથી હે વત્સ ! એ સાધુઓને સોળ મોઢક વહોરાવ; વળી સાધુઓ ઘણા છે, તેથી ચાર-પાંચ સાધુઓને થાય નેટલો આહાર દે, આપણા ઘરને યોગ્ય દાન દેવું જોઈએ.” પછી લક્ષ્મી-ચંદ્રે ‘આમ’ કહીને નીચે જઈ નિચાર્યું કે-‘પિતાએ તો સોળ મોઢક વહોરાવવાનીજ આજ્ઞા આપી છે પરંતુ સાધુઓ તો ઘણા છે. મારા વિવાહને માટે હજારો મોઢકો કરાવેલા છે, તે તો અવિર-તિ, મિથ્યાત્વી, સંસારી જીવો ખાઈ જશે. આ નિઃસ્પૃહી તપસ્વીઓ રત્નપાત્રતુલ્ય છે, મહાપુન્યના ઉદયવડેજ તેઓનો યોગ મળે છે. સાધુઓ તો આહાર કરીને સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, તપ જપાદિકમાં પ્રવર્તશે. સંસારી જીવો તો મારે આહાર ખાંધને વિશેષ રીતે વિષયાદિકમાં પ્રવર્તશે, તેથી મારા વિવાહ માટે કરાવેલા મોઢકો જો

હું આ સાધુઓને વહોરાવીશ તો તે આભવ પરભવ બંનેમાં મને ઘણો લાભ આપનારા થશે; ભક્તિથી હું અધિક આપીશ એ લાભ મનેજ થશે. વૃદ્ધો તો પ્રાયે કૃપણ હસ્તવાળા હોય છે. આજે મારા મહાભાગ્યને ઉદય થયો કે જેથી વિવાહના અવસરે મોદકથી ભરેલા ગૃહમાં નહિ આમંત્રેલા પણ જંગમ કલ્પવૃક્ષ જેવા સાધુઓ ઢાંઢ સ્થળેથી પધાર્યા. જન્મદરિદ્રીના ઘરમાં કામધેનુનું આગમન થાય તેવી રીતે આવું અતર્કિત લાભનું સ્થાન મળે તેને કાણ મુશ્કેલી છે?" આ પ્રમાણે વીર્યોદલાસની વૃદ્ધિથી પ્રકુલ દ્વયવાળા અને રેમાંચિત શરીરવાળા તેણે હર્ષપૂર્વક સંખ્યા ગણ્યા વગર મોદકવડે શિખા સુધી થાળ ભરીને બંને હાથોવતી તે ઉપાડીને સાધુ પાસે આવી હસતા મુખથી કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! આ મોદકો ગ્રહણ કરો.” ત્યારે સાધુએ ઉપયોગ દહીને આગમાનુસારી શુદ્ધ આહાર બાળી કહ્યું કે—“દેવાનુપ્રિય ! આટલા બધા મોદકો શું કામ લાગ્યો ? આ મોદકોમાંથી યથાયોગ્ય અમને વહોરાવ. વધારેનું અમારે પ્રયોજન નથી. ઢાંઢને અંતરાય થાય નહિ તેમ કરજે.” લક્ષ્મીચંદ્રે કહ્યું કે—“સ્વામિન્ ! અંતરાય તો હવે તુટેલો છે, કેમકે મારી જેવા રંકનું ઘર આપના ચરણન્યાસથી પવિત્ર થયું છે; વળી મારા મોટા ભાગ્યોદયવડે ઘણા સાધુઓ સાથે શ્રી ધર્મધાષ સૂરિ પધારેલા છે. આ મોદકો આપે રૂચિ પ્રમાણે આહારમાં લેવા અને બીજા અન્ય સાધુઓને આપવા. મારી હેંશ કૃપા કરીને પૂર્ણ કરો, પાત્ર પ્રસારે અને મને આપ ભવસમુદ્રમાંથી તારો.”

આ પ્રમાણે તેનો અતિ ભાવનો ઉદ્ઘાસ બાળીને તે નિઃસ્પૃહી મુનિઓએ ‘આના ભાવનો વ્યાધાત ન થાઓ’ એવા હેતુથી પાત્ર પ્રસાર્યું. મછી કુમારે પોતાના બંને હાથવડે થાળ ઉપાડીને પરમ પ્રીતિવડે પાત્રમાં તથા ઝોલીમાં તે મોદકો નાખવા માંડ્યા.

સાધુઓએ “ધણા થયા-ધણા થયા” તેમ કહ્યું, તો પણ સર્વે મો-
દકો તેણે વહોરાવી દીધા. કુમારના હૃદયમાં હર્ષ સમાતો નહોતો.
પ્રસન્ન વદનથી તે વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—“સ્વામીએ મારી જવા
બાળક ઉપર આજે મોટી કૃપા કરી, કેમકે મારો ભાવ ખંડિત
કર્યો નહિ. હું સારી રીતે બાલ્યું છું કે આપને તેની સ્પૃહા નથી,
સાધુને તો તુચ્છ ધાન્ય ઉપર અથવા ઘેબર ઉપર કાંઈ ન્યૂનાધિક
પણું હોતું નથી. કેવળ આ બાળકની ઈચ્છા પૂરવા માટેજ કૃપાણુ
એવા તમે મારી વિજ્ઞાપિત સ્વીકારી છે; આપનો ઉપકાર જન્મ
પર્યંત હું વિસરીશ નહિ, વળી ફરીથી આવો દિવસ ક્યારે આ-
વશે?” આ પ્રમાણે બોલીને તે કુમારે સાધુઓને વંદના કરી. પછી
સાધુઓ ધર્મલાભ આપીને પાછા ગયા. કુમાર પણ સાત આઠ
પગલા સુધી વળાવવા જઈને વંદના કરી દાનની અનુમોદના
કરતો ઘેર આવી ગૃહકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો. કુમારે એ વખતે ભાવો-
દ્વાસવડે ઘણું પુન્ય ઉપાર્જન કર્યું. દૂષણ રહિત અને ભૂષણ
સહિત આપેલું દાન અતંત ગણ્યું ફળે છે. દાનના આ દૂષણો છે.

अनादरो विलंबश्च, वैमुख्यं विमियं वचः ।

पश्चात्तापश्च पंचादमी, सदानं दूषयन्त्वहो ॥१॥

‘અનાદર, વિલંબ, વિમુખતા, કટુ વચન અને પશ્ચાત્તાપ એ
પાંચ દાનના દૂષણો છે. ’ સુદાનના ભૂષણો આ પ્રમાણે છે :—

आनंदाश्रूणि रोमांचो, बहुमानं प्रियं वचः ।

किञ्चानुमोदना काले, दानभूषणपंचकम् ॥१॥

‘આનંદના અશ્રુ, રોમાંચ, બહુમાન, પ્રિય વચન તથા અનુ-
મોદના તે દાનનાં પાંચ ભૂષણો છે.’

પૂઅ પૂર્ણ યતાં શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું કે—‘કહેલા મોદકો આપ્યા ?’
કુમારે કહ્યું કે—‘હા આપ્યા.’ શ્રેષ્ઠીએ તે વખતે પરિમિત ભાવથી

તેટલુંજ પુન્ય ઉપાર્જન કર્યું. અધ્યવસાયની વિચિત્ર ગતિ છે. પુત્રે અપરિમિત ભાવોદ્દાસથી તથા પાત્રના બહુમાનથી અમિત પુન્ય ઉપાર્જન કર્યું. ગંભીરપણાથી તેણે તે ક્રોધને કહ્યું નહિ. યથાઅવસરે તેની અનુમોદના કરી. સુહૃર્તને દિવસે લક્ષ્મીચંદ્રને વિચાર થયો. કેટલાક દિવસ સુધી ભન્ય જીવોને પ્રતિભોધીને ગુરૂએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો; પછી તે પિતાપુત્ર જીવિતપર્યંત ધર્મની પ્રતિપાલના કરીને આયુ પૂર્ણ થયું ત્યારે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા. ત્યાંથી અયવીને પિતાનો જીવ આ ધર્મદત્ત થયો છે. પૂર્વ જન્મમાં અતિથિ સંવિભાગ વ્રતમાં આંતરે આંતરે અતિચાર લગાડવાથી આંતરે આંતરે દુઃખ પ્રાપ્ત થયું; વળી સોળજ મોદકનું દાન દેવાના અભિપ્રાયથી સોળ કરોડ સોનૈયાનોજ તે નાયક થયો, વધારે મળ્યું નહિ. પુત્રનો જીવ તું રાજ થયો. પૂર્ણ ભક્તિથી દાન આપવાવડે અધિકતર પુન્ય ઉપાર્જન કરવાથી અક્ષય સુવર્ણપુરૂષ તને પ્રાપ્ત થયો.

ઇતિ ધર્મદત્ત-ચંદ્રધવલ પૂર્વ ભવ વૃત્તાંત.

આ પ્રમાણે પૂર્વ ભવની વાર્તા સાંભળીને રાજ વિચારવા લાગ્યો કે—“શાસ્ત્રમાં જે કહ્યું છે તે પ્રમાણેજ થતું દેખાય છે. કહ્યું છે કે—

ધર્મ एव सदा येषां, दर्शनप्रतिभूरभूत् ।

કચિત્ ત્યજતિ કિં નામ, તેષાં મંદિરમિન્દિરા ॥ ૧ ॥

‘જ્યોની દૃષ્ટિએ ધર્મજ હૃદયે સાક્ષીરૂપે રહેલ છે, તેઓના મંદિરને લક્ષ્મી શામાટે થોડો વખત પણ ત્યજે ?’

જે કે આમ છે તોપણ મોક્ષ વગર અક્ષયસુખ મળતું નથી.”

આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે ગુરૂને કહ્યું કે—“પ્રભો ! અપાર એવા

જાનરૂપી સમુદ્રને તરવા માટે ચારિત્રરૂપી પ્રવહણ મને આપો. અમની કૃપાથી મારું કાર્ય સિદ્ધ થશે. હું ઘેર જઈને જનવ્યવહારની નિશ્રાએ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરીને આજીવિતવ્ય આપના ચરણની સેવા કરવા માટે આવું છું, ત્યાં સુધી આપે આ રોક ઉપર કૃપા કરીને અહીં રોકાવું.” ગુરુએ કહ્યું છે કે—“જમ આત્માનું હિત થાય તેમ કરો, પરંતુ પ્રમાદ કરશો નહિ.” રાજાએ કહ્યું કે—“તહતિ.” પછી રાજાએ ગુરુને નમસ્કાર કર્યા અને ઘેર આવીને ભોજન કરી સભામંડપમાં આવી અમાત્યને બોલાવીને કહ્યું કે—“અરે મંત્રિન! રાજ્ય કોને આપવું ?” તેણે કહ્યું કે—સ્વામિન! જગતમાં વિધિની ગતિ વિપરિત છે, કહ્યું છે કે—

જશિનિ સ્વલુ કલંકં, કંટકં પદ્મનાલે,

જલધિજલમપેયં, પંડિતે નિર્ધનત્વમ્ ।

દયિતજનવિયોગો, દુર્ભગત્વં સુરુપે,

ધનવતિ કૃપણત્વં, રત્નદોષી કૃતાન્તઃ ॥ ૧ ॥

“ચંદ્રમાં કલંક, કમલિનીની નાળમાં કાંટા, સમુદ્રનું પાણી ખાઈ, પંડિતમાં નિર્ધનપણું, વહાલામાં વિયોગ, સુરૂપમાં દુર્ભાગ્યપણું અને ધનવંતમાં કૃપણપણું—આ પ્રમાણે વિધિએ રત્નોને દૂષિત કરેલા છે.”

જે જે ઉત્તમ પદાર્થો છે તે બધા એકક દોષથી દૂષિત થયેલા જણાય છે. કારણ કે શુદ્ધ ન્યાય પ્રવર્તાવનાર, સુવર્ણ આપીને સમસ્ત લોકનું ઋણ છેદનાર, સંવત્સર પ્રવર્તાવનાર, શ્રીમત્ જિનેશ્વરના કહેલ ધર્મમાંજ રક્ત, પરાપકાર કરવામાં અગ્રેસર એવા આપને પુત્ર થયો નથી. વળી જેવા તેવા નિપુણતા વગરનાને રાજ્ય આપવું તે યુક્ત નથી, તેથી હાલ તો જ્યાં સુધી

રાજ્યને લાયક પુરૂષનો સંયોગ ન થાય ત્યાં સુધી આપજ રાજ્ય કરે. ન્યાયમાં એકનિષ્ઠ અને દુષ્કર્મથી વિમુખ થયેલા આપની જવાને રાજ્યની પ્રતિપાલનામાં પણ મોટું પુન્યજ છે. કારણકે— “રાજ શુદ્ધ ધર્મમાં તત્પર હોય છે” તેવું શ્રુતિવાક્ય છે. ગૃહસ્થોએ પણ અનેક પ્રકારના દાનદયાદિ ધર્મકર્મો કરીને સંસારનો અંત કર્યો સંભળાય છે, પરંતુ અયોગ્યને રાજ્ય આપ્યું સંભળાતું નથી. પ્રથમના સમયમાં ગૃહસ્થો પણ જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળીને જીવનમુક્ત એવું બિરુદ મેળવતા હતા. વળી સિદ્ધાંતમાં પણ ગૃહસ્થલિંગે અનંતા સિદ્ધ થયા છે તેમ કહેલું સંભળાય છે, તેથી જ્યાં સુધી ચારિત્રનો અંતરાય હોય ત્યાં સુધી તો આપજ રાજ્ય કરે. જગત્માં પરોપકાર કરવા જેવો અન્ય ધર્મ નથી. ”

આ પ્રમાણેનાં મંત્રીનાં વચનો સાંભળીને જરા હસી ચંદ્ર-ધવળે કહ્યું કે—“ મંત્રિન ! તેં વચનરચનાવડે રાજ્યપાલનનો ધર્મ મને દેખાડ્યો, પણ તે કોને માટે છે ? જે પાંચ મહાવ્રત પાળવામાં અશક્ત હોય, મંદ વીર્યવાળા હોય, શિવકુમારની જન્મ પિતાએ જેને રજા આપી ન હોય, પૂર્વે કરેલ પ્રશસ્ત ભક્તિના રાગથી જેને અતિશય પુન્યપ્રકૃતિનો ઉદય હોય, અથવા અવિરતિના ઉદય સાથે પૂર્વે સંચય કરેલ પુન્યના સમૂહનો ઉદય હોય તેને ચારિત્રધર્મ પ્રિય હોય, તોપણ ગૃહસ્થપણામાં રહીને ન્યાયથી રાજ્ય કરતો તે જિનાજ્ઞા પાળે છે. વળી તેં કહ્યું કે— ‘ગૃહસ્થ લિંગે અનંતા સિદ્ધ્યા છે તેમ સંભળાય છે,’ તે સાચું છે; પરંતુ તેઓને તથાપ્રકારની ભવિતવ્યતાના યોગથી, કર્મના પરિપાકના યોગથી, ઘણા ભોગ્ય કર્મોના ઉદયથી, અથવા બાધક કર્મની અહપતાથી તે પ્રમાણે બનેલું હોય છે, તે તો એકાંત અપવાદ માર્ગ છે, તે રાજપંથ નથી. અને તેવા સિદ્ધોનું અનંતપણું તે

કાળની બહુજતાએ છે. ઘણું મૂર્ખ તે પ્રમાણે બાણીને ગૃહસ્થધર્મમાં રહીને મોક્ષને સાધ્ય કન્યા ઇચ્છે છે તેને ઇચ્છિતાની સિદ્ધિ થતી નથી. જોને ઘણાં કર્મો સ્થિતિમાં તથા સત્તામાં હોય તેના અમારી જવાને, ગુરૂની કૃપાથી સંસારનું સ્વરૂપ બાણીને જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક વિગેરેની પ્રાપ્તિથી જોનો વરાગ્ય રંગ ઉલ્લસાયમાન થયો છે તેવાઓને તો શિવતાથી ચારિત્ર લેવું તેજ ઉત્તમ છે, તેમાં વિલંબ કરવો તે મુખ્યાં છે; કારણ કે—‘ધર્મની ત્વરિત ગતિ છે.’ સંસારમાં તો શ્રેયમાં ઘણા વિઘ્નો આવે છે. જો કદાચિત્ વિલંબ કરીએ તો અધ્યવસાયાદિના નિમિત્તયોગથી આયુર્કર્મની અપવર્તના થઇ જાય તો, મરણ આવે ત્યારે કદપેલ ધારણા નિષ્ફળ થાય છે અને પછી અન્ય ગતિમાં ગયેલા જીવને પૂર્વ જીવમાં કરેલ સંયમ, તપ, શ્રુતાદિ કાંઇ સાંભરતું નથી, જેના કુળમાં ઉપજે તેનીજ શ્રદ્ધા કરે છે, બીજાની કરતો નથી. દોષકને સુમંગલાચાર્ય, આર્દ્રકુમાર વિગેરેની માફક કથંચિત પૂર્વે બાંધેલ પ્રબળ આરાધક પુન્યના ઉદયથી દોષ સહાય કરનાર મળે છે, તો તો ધર્માદિ સાંભરે છે, પરંતુ આત્મીય સ્વભાવથી તેમ બનતું નથી, હાથમાંથી ગયા પછી ફરીથી પામવું મુશ્કેલ છે. વળી તે કહ્યું કે—‘પરોપકાર જોવો બીજો ધર્મ નથી’ તે સાચું છે; પરંતુ પહેલા સ્વ આત્માને તારીને પછીજ બીજાને તારી શકાય છે. આ સાધકનું લક્ષણ છે અને જિનેશ્વરની આજ્ઞા તેજ બાણી; પરંતુ આત્માને સંસારપંથમાં વિચરતો રાખીને અન્ય ઉપર ઉપકાર કરવા જવું તેમાં શું હાડાપણુ? શી મોટાઇ? જોવી રીતે ઘેર છોકરાઓ લુપ્ત્યા રહે અને બજારમાં દાનશાળા કરવી તે વ્યર્થ છે, તેમજ તેવું કરનારની મુખ્યાં કહેવાય છે, તેવીજ રીતે પોતાને સંસારમાં રખડાવી અન્યને તારવા જનાર—પરોપકાર કરવા જનાર

મૂખ છે. હું કાંઈ તેવો મૂખ નથી, તેથી જ થવાનું હોય તે થા-
ઓ, પરંતુ હું તો અવશ્ય ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ; કારણકે જિનેશ્વરે
ધર્મમાં ઉદ્યમનેજ મુખ્યપણે જણાવ્યો છે અને ઉદ્યમમાં નિયત
કર્મોની મુખ્યતા કહેલી છે, તેથી આવતી કાલે હું તો અવશ્ય ચા-
રિત્ર ગ્રહણ કરીશ.”

આ પ્રમાણે કહી મંત્રીને રજા આપીને સંયમ લેવાની ચિં-
તામાં તત્પર રાજકુમાર શય્યામાં સુતો. તે વખતે પાછલી રાત્રે તેને
સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં તેણે જોયું કે—“કોઈ દિવ્ય રૂપધારી દિવ્ય આ-
ભરણોથી શોભતી સ્ત્રી રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગી કે—‘રા-
જન્ ! રાજ્યની ચિંતા કરીશ નહિ. તારું રાજ્ય ન્યાયમાં એક-
નિષ્ઠ વીરધવળને આપ્યું છે, તેથી ઉત્સાહપૂર્વક સુખે તું સંયમ
ગ્રહણ કરજે. સંયમશ્રીને સહાય કરનાર આ વરમાળા તારા કં-
ઠમાં હું નાખું છું.’ આમ કહીને તે અદ્રશ્ય ધર્મ ગદ્ય.” પછી
રાજા ઉઠીને વિચારવા લાગ્યો કે—“ આ શું ? આનો શો અર્થ ?
વીરધવળ કોણ ? મેં તો તેનું નામ પણ સાંભળ્યું નથી.” આ
પ્રમાણે વિચારતાં પ્રભાત થયું; ત્યારે મંત્રીને બોલાવીને સ્વપ્નનો
વૃત્તાંત કહ્યો, અને પૂછ્યું કે—“ વીરધવળ કોણ ? પૂર્વે કોઈ દિ-
વસ જાણ્યો નથી ! સાંભળ્યો નથી ! તે આપણા રાજ્યને યોગ્ય
છે કે નહિ તેની શી ખબર ? ” મંત્રીએ કહ્યું કે—“ અમે પણ
તેને જાણખતા નથી માટે શ્રી ગુરૂમહારાજ પાસે જઇને પૂછીએ;
પછી રાજા અદ્ય પરિવારને લઇને ગુરૂ પાસે ગયો, અને નમીને
રાત્રીએ આવેલ સ્વપ્નનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. પછી પૂછ્યું કે—
“સ્વામિન્ ! એ વીરધવળ કોણ છે ? પૂર્વે અમે કોઈ દિવસ તેને
જાણ્યો નથી, તેમ સાંભળ્યો પણ નથી.” ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે—
“હે રાજન્ ! તું સંયમ માટે તૈયાર થા. જ્યારે તું દીક્ષા લેવાને

અહીં આવીશ, ત્યારે પૂર્વ દિશામાંથી તેનું આગમન થશે; તે તારા દીક્ષા ઉત્સવ કરશે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને નિશ્ચિંત થઈ ઘેર જઈને સેવક વિગેરેને યથાયોગ્ય ધન આપી, ધનની અધિક પુષ્ટિ કરનાર સાધન સંયમ લક્ષ્મીને જાણી તેને ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છતા તેણે જિનભવન, જિનબિંબ વિગેરે સાથે ક્ષેત્રોમાં ઉદ્ઘાસપૂર્વક પુષ્કળ ધન વાપર્યું અને ધન્ય તેમજ કૃતકૃત્ય થયો. તે વખતે ધર્મદત્ત પણ ધનવતીની કુસિથી ઉત્પન્ન થયેલ રત્નસિંહ નામના પુત્રને ગૃહનો ભાર સોંપીને ધનવતીની સાથે સંયમ લેવાને તત્પર થઈ ગયો. તે પણ સ્વજન પરિવારાદિકને યથોચિત દાનઆપી, સર્વેની સાથે ક્ષામણ કરી, તેઓની આશિષ લઈને પત્ની સાથે નીકળ્યો. પછી ભૂપાળ અને ધર્મદત્ત મહોત્સવપૂર્વક સર્વઋદ્ધિ સહિત ગુરૂની પાસે આવ્યા. લોકો તે વખતે વિચારવા લાગ્યા કે—“રાજા તો દીક્ષા લે છે, પણ આપણી પાલના કરવા માટે કોઈને રાજ્ય ઉપર સ્થાપિત તો કર્યો નથી; તેથી આપણી શું ગતિ થશે ?” રાજા પણ “ગુરૂએ કહેલ રાજ્યયોગ્ય પુરૂષ હજી સુધી આવ્યો નહિ, શ્રીમદ્ ગુરુનું વચન અન્યથા થાયજ નહિ.” આ પ્રમાણે વિચારતો હતો, તેટલામાં તો પૂર્વ દિશાને માર્ગે દિવ્ય વાજ્રાના ધ્વનિ સંભળાવા લાગ્યા. રાજા તથા સર્વે લોકો વિસ્મિત થઈને જોવા લાગ્યા, અને ‘આ શું ? આ શું ?’ તેમ બોલવા લાગ્યા; તેટલામાં તો સ્વેત હસ્તી ઉપર બેઠેલ, સ્વેત છત્ર ખાસ કરાયેલ અને બાજુ ચામરોથી વીંજતો, દિવ્ય આભરણોથી શોભતો કોઈ પુરૂષ દિવ્ય વાદિત્ર, ગીત, નૃત્યાદિ સહિત ઘણા દેવો સાથે ત્યાં આવ્યો. આવીને તરતજ સ્વેત હસ્તી ઉપરથી ઉતરી ગુરૂને નમસ્કાર કરીને તે બેઠો. તે વખતે ગુરૂએ રાજાને કહ્યું કે—“આ

તે વીરધવળ છે. ” રાજાએ પૂછ્યું કે—“સ્વામિનં ! આ કોણ છે ?
આંત્રી આવ્યા છે ? તેમણે મારે દીક્ષા અવસર કેવી રીતે બાંધ્યો ?
આ બધું કૃપા કરીને કહો. ” ગુરૂએ કહ્યું કે—“તેનું વૃત્તાંત સાંભળો.

વીરધવળનું વૃત્તાંત.

સિંધુદેશમાં વીરપુર નામે નગર છે, ત્યાં જયસિંહ નામે રાજા
રાજ્ય કરે છે. તેનો વીરધવળ નામે આ પુત્ર છે. તે મૃગયાનો
વ્યસની હોવાથી હમેશાં શિકાર કરવામાં તત્પર રહેતો હતો. એક
દિવસ બાણવડે એક સગર્ભા મૃગલીને તેણે મારી. તેનો ગર્ભ
તડકડતો ભૂમિ ઉપર પડતો દેખીને ભવિતવ્યતાના યોગથી કુ-
મારને કડ્ડા ઉત્પન્ન થઈ તેથી તે પોતાને જ નિંદવા લાગ્યો. અને
વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! મેં સગર્ભા હરણીનો વધ કર્યો તે બહુ
માહું કર્યું. આ વનચર પશુઓ અનાથ, અશરણ અને દોષરહિત
હોય છે, તેને અમારી જેવા રાજાઓ નિઃશંક રીતે હણે તેનો તે
રાંકડાઓ ઠોની આગળ પોકાર કરે ? કહ્યું છે કે—

રસાતલં યાતુ યદત્ર પૌરુષં, કુનીતિરેષા ઽશરણો શ્વદોષવાન ।

નિહન્યતે યદ્વલિનાપિ દુર્બલો, દદા ! મહા કષ્ટમરાજકં જગત્ ॥ ૧ ॥

‘જેનાથી બળવાન, અદોષી અને અશરણ એવા દુર્બળને
મરાય છે, તે સામર્થ્ય રસાતળમાં બાંધે; અહો ! આખું જગત
અરાજક થઈ ગયું છે તે મહા કષ્ટની વાત છે. ’

इकस्स कए नियजीवियस्स, बहुयाओ जीवकोडिओ ।

दुःखे ठवन्ति जे केवि, ताणं किं सासयं जीयं ॥ १ ॥

‘જોઆ પોતાના એક જીવને માટે ઘણા કરોડ જીવોને દુઃખમાં
નાખે છે તેઓનું જીવિતવ્ય શું શાશ્વતું છે ? ’

આ પ્રમાણે વિચારીને હિંસામાં ઠવળ અપરિમિત દોષો
દેખીને અને દયામાં અપરિમિત ગુણો દેખીને કડ્ડાની પુષ્ટિ

થવાથી પોતાના મનમાં જીવોના ઘાતનો નિયમ દ્રઢપણે ગૃહણ કરી નિવૃત્ત થઇને તે ઘેર આવ્યો. મૃગલીના ઘાત સ્મરણમાં આવતાં તે વારંવાર પોતાના આત્માને નિંદતો હતો અને તેમ કરીને પૂર્વે કરેલા ઘણા પાપોને તે અપાવતો હતો.

એક દિવસ કેટલાક લોકો રાજસભામાં પોકાર કરતા આવ્યા કે—“દેવ ! કોઇ અપૂર્વ નિપુણ ચોર ઉત્પન્ન થયો છે, તે નગરને હુંડી બંધ છે, ઘણા ધનવંત શ્રેષ્ઠી તેથી દરિદ્રભાવને પામી ગયા છે, અને અનિર્વાચનીય કષ્ટ પામે છે.” તે વખતે રાજાએ કોટવાળને તથા સિપાઈઓને બોલાવીને કહ્યું કે—“અરે આ-રક્ષકો ! કેમ ગામની રક્ષા કરતા નથી ?” તેઓએ કહ્યું કે—“દેવ ! નગર મોટું છે, સિપાઈઓ થોડા છે, થોડા માણસોથી રક્ષણ થઈ શકતું નથી, તે ચોર થોડા માણસોથી પકડાતો નથી, કારણકે બહુ દુર્બુદ્ધિનો ભંડાર છે, ઘણા ઉપાયો કર્યા, પણ તે હાથમાં આવતો નથી.” ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—“આજે હુંજ તે ચોરને પકડી લાવીશ.” તે સાંભળીને લોકો બહુ રાજી થયા અને પોતપોતાને ઘેર ગયા. સાંજરે વીરધવળને બોલાવીને રાજાએ કહ્યું કે—“વત્સ ! ચોરે ઘણા લોકોને સંતાપ્યા છે, તેની સારમ આપણને પણ લાગે છે. તેથી આજે સર્વ લશ્કર સાથે બજારમાં અપ્રમાદવંત થઇને મૌનપણે રહેવું કે જ્યાં એ ધૂર્ત હાથમાં આવી બંધ. અમુક દિશામાં તું જાજે, બીજી દિશામાં હું જઈશ.” તે પ્રમાણે વિભાગ કરીને સ્થાને સ્થાને ચોટી મૂકી. સર્વે ચોટી-દારો રાજાએ હુકમ કરેલ સ્થાને યુક્ત રીતે છુપાઇને રહ્યા. હવે તે રાત્રે તે ચોર દેવવશથી કુમારની ચોટી હતી તે વિભાગમાં આવ્યો. તે વખતે કુમારની આજ્ઞાથી તેના નોકરોએ ઘણા લોકો ન બંધે તેમ તેને ખાંધી લીધા. પછી કુમારે વિચાર્યું કે—“સતારે

આને રાજ હણી નાખશે, અને પંચેન્દ્રિયના વધથી ખરેખર મને પાપ લાગશે; તેથી મેં અહાણુ કરેલ નિયમ મલિન થશે, પાપથી ઉપાર્જન કરેલ યશ દુર્ગતિના હેતુભૂત થાય છે. તેથી આને જીવતો છોડી મૂકવો તેજ ઉત્તમ છે. ”

આ પ્રમાણે વિચારીને તેને જીવતો છોડી દીધો. તેજ ક્ષણે તે ચોર કોઠા સ્થળે નાશી ગયો. કુમારે આ વાત ગુપ્ત રાખવા માટે નોકરોને કહ્યું કે—“ તમારે રાજની પાસે ચોરને મૂકી દીધો, તે વાત ન કહેવી.” સત્તારે સર્વે નોકરોને બોલાવ્યા, તે વખતે સર્વે ચોર હાથમાં નહીં આવવાથી વિલખા થઇને રાજને નમીને ઉભા રહ્યા. રાજએ કહ્યું કે—“ અરે સિપાઇઓ ! ચોર હાથમાં ન આવ્યો ? ” તે સર્વેએ કહ્યું કે—“ સ્વામિન્ ! ન આવ્યો. ” સભા જ્યારે વિસર્જન થઈ ત્યારે કુમારના કોઠા નોકરે રાજ પાસે વહાલા થવાને તથા રાજના દંડના ભયથી રાજ પાસે કુમારે ચોરને છોડી દીધાની બધી હકીકત છાની રીતે કહી દીધી. તે સાંભળીને કોપાયમાન થયેલા રાજએ વસ્ત્ર આભરણાદિ લઈલઇને કુમારને દેશવટો આપ્યો. તે પોતાના કર્મની નિંદા કરતો માગે ચાલવા લાગ્યો, અને વિચારવા લાગ્યો કે—“ મેં પૂર્વે દુષ્ટ ભાવથી ઘણા પંચેન્દ્રિય જીવોનું મારણુ, તાડન વિગેરે દ્વારા બહુ પાપ કર્યું છે તેનાં આ ફળ છે. આટલાથી હું હજી કેમ છુટીશ ? કારણકે આગળ શું થશે તે હું જાણતો નથી ! કહ્યું છે કે—અતિ ઉચ્ચ પુન્ય પાપનું ફળ આ ભવમાંજ મળે છે. ” આ પ્રમાણે આત્મનિંદા કરતો તે વનમાં ફરવા લાગ્યો. ફળાદિકવડે પ્રાણુવૃત્તિ કરતાં કેટલાક દિવસ સુધી ફરીને તે ભટ્ટીલપુર નામે ગામ પાસે આવ્યો અને છુધાથી પીડાયેલા તે કુમારે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ‘ભવ્ય જીવો ! જીવો ! રૂઢ થયેલ વિધિ શું કરતો નથી ? કહ્યું છે કે—

યસ્ય વાદયુગપર્વપાસનાદ્, નો કદાપિ રમયા વિરમ્યતે ।

સોઽપિ યત્ પરિદધાતિ કંબલં, તદ્વિધેરધિકતોઽધિકં વલ્લમ્ ॥

‘જેના પાદની સેવા કરવામાં લક્ષ્મી એક ક્ષણ પણ વિ-
રામ પામતી નથી, તેને પણ કંબળ ધારણ કરવું પડે છે; તેથી
અણવું કે વિધિથી અધિક બળવાન કોઈ નથી.’

હવે તે કુમારને તે દિવસ પર્વનો હોવાથી એક શ્રેષ્ઠીને ઘરેથી
સાથે અને ગોળની લિશા મળી. તે લિશા લઈને તે સરોવરને
કાઠે ગયો. ત્યાં સાથવાને જળવતી પલાળીને તેમાં ગોળ ભેળવી
તેને ખાવા યોગ્ય બનાવ્યો. પછી કુમારે વિચાર્યું કે—“હમણા
કોઈ અન્નાર્થી આવે તો ઉત્તમ થાય ! તેને કાંઈક આપીને પછી
હું ભોજન કરું. ‘થોડામાંથી પણ થોડું દેવું’ તેવું શાસ્ત્રવચન
છે.” આ પ્રમાણે તે વિચારે છે, તેવામાં તેના મહા પુન્યસમૂહના
ઉદયથી કોઈ એક માસોપવાસી સાધુને તે માર્ગે યઇને જતા
તેણે જોયા. તે મુનિ પારણા માટે ગાયરી લેવાને ગામમાં ગયા
હતા. તેમને પ્રાસુક જળ મળ્યું હતું, પરંતુ એપણીય આહાર
મળ્યો ન હતો, તેથી જળ માત્ર ગ્રહણ કરીને ‘અન્ન ન મળે તો
તપની વૃદ્ધિ અને મળે તો દેહધારણા થાય’ એમ વિચારતા
સમતામાં લીન થયેલા સંતોષરૂપી અમૃતના ભાજન તુલ્ય તે
મુનિ બહાર ઉપવનમાં પાછા જતા હતા, તેમને દેખીને તે કુમાર
અંતઃકરણમાં અત્યંત આનંદ પામી વિચારવા લાગ્યો કે—‘અહો!
હજી મારા ભાગ્ય અગતા છે; કારણકે આ મૂર્તિમાન ધર્મજ હોય
તેવા સાધુ અણચિંત્યા મળી ગયા.’ એ પ્રમાણે વિચારીને સાત
આઠ પગલા સામા જઈને તેણે કહ્યું કે:-

અથ પૂર્વસુકૃતં ફલિતં મે, લબ્ધમથ વહનં ભવવાર્થૌ ।

અથ ચિન્તિતમપિ કરમાગાદ્, વીક્ષિતો યદિ ભવાન્ મુનિરાજ ॥૧૧॥

“આજે આપ મુનિરાજના મને દર્શન થયા છે, તેથી આજેજ મને સુકૃત કૃત્યું, ભવસમુદ્ર તરવાને આજે વહાણ મળ્યું, અને ચિંતામણિ રતન આજે હાથમાં આવ્યું એમ હું માનું છું.” આજે મને અનાથને પરમ નેતા મળ્યા. હે કચ્છાનિધિ ! આ મારી જેવા ગરીબ રાંક ઉપર કૃપા કરીને પાત્ર પ્રસારો, આ નિર્દુષણ આહારને ગ્રહણ કરો, અને મને ભવથી પાર ઉતારો.” આ પ્રમાણે બોલતા તે કુમાર સમગ્ર પિંડ ઉપાડી સાધુપાસે બે હાથમાં ધરીને ઉભો રહ્યો. સાધુએ પણ તે આહારને એષણીય બનીને કહ્યું કે-“ દેવાનુપ્રિય ! એમાંથી થોડું આપો, અમે બધું ગ્રહણ કરશું નહિ.” કુમારે કહ્યું કે-“ સ્વામિન્ ! જે થોડા સંસારના દુઃખસમૂહમાંથી રક્ષાવાની ઇચ્છા હોય તો તે થોડું આપે, પણ મારે તો સમૂળ સંસારનું ઉન્મૂલન કરવાની ઇચ્છા છે, તેથી આ બધું આપવાની ઉત્કંઠા છે. વળી આપ પરમ ઉપકારી-નિષ્કારણ જગત ઉપર એકાંત વાત્સલ્ય ધારણ કરનારા છે. તો મારી જેવા દીન ઉપર કૃપા કરીને આ બધો પિંડ ગ્રહણ કરી ઘણા દિવસની ધારેલી મારી દાન દેવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરો, જેથી મને નિરૂપાધિક સુખની સાચી પ્રાપ્તિ થાય.” આ પ્રમાણે તેનો ભક્તિના સમૂહથી ભરેલો ભાવોદ્ભાસ બળીને તેની ભક્તિના ખંડનના ભયથી મુનિએ પાત્ર ધર્યું; એટલે કુમારે તે બધો પિંડ પાત્રમાં વહોરાવ્યો. તે સમયે કુમારનો હર્ષોદ્ભાસ પગથી શિખા પર્યંત સમુદ્રની ભરતીની જેમ અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યો, કેજે તેના હૃદયમાં તથા ચિત્તમાં સમાતો પણ નહોતો. જેવી રીતે આજન્મથી દરિદ્રીને અકસ્માત્ કાટિ મૂલ્યવાણું નિધાન ઘેર બેઠા મળે અને તેથી તે હર્ષધેલો થઈ બળ તેની મોડક હર્ષના પ્રકર્ષથી અને આનંદથી ગાંઠો થઈ ગયો હોય તેવા તે દેખાવા લાગ્યો. હર્ષથી વ્યાકુળ

થવાને લીધે તે એક વચન પણ બોલી શક્યો નહિ.

હવે તે દાનને સમયે માર્ગે જતી શાસનદેવીએ કુમારની અતિશય દાન ભક્તિ જોઈ તેથી ચિત્તમાં બહુ અમત્કાર પામી કુમારની ઉપર યુણના રાગશી તેનું હૃદય ખેંચાણું, એટલે તેણે ઉચ્ચ નાદ સાથે દેવદુઃકુલિ વગાડી અને બોલી કે—“તું ધન્ય છે, તું ધન્ય છે, બહુ સારું દાન આપ્યું, હું આ તારા ધર્મવૃક્ષના પુષ્પ-રૂપ ચંદ્રધવળ રાજનું રાજ્ય તને આપું છું.” આ પ્રમાણે વર આપીને તે દેવી અતર્ધાન થઈ ગઈ. કુમાર પણ સાધુની પછવાડે સાત—આઠ પગલાં જઈ ફરીથી તેમને નમીને પોતાને સ્થાને પાછો આવ્યો; પરંતુ દાનના સમયે પ્રાપ્ત થયેલ હર્ષથી તે વારંવાર પુલકિત થવા લાગ્યો. કેટલાક વખત સુધી તે મહાદાનની અનુભાવના કરીને, પછી બીજા ગામ જઈ ભિક્ષાવડે સાથે મેળવીને તેણે પ્રાણવૃત્તિ કરી. હે ચંદ્રધવળ રાજ ! તે શાસનદેવીએ તને સ્વપ્ન આપ્યું અને બીજા દિવસે તે દેવી અતિ ભક્તિપૂર્વક કરેલા દાનધર્મનું ફળ પ્રત્યક્ષ અપાવવા માટે અને તેના યશ કીર્તિ વિસ્તારવા માટે દેવવર્ગની સાથે બહુમાનપૂર્વક તેને અત્રે લાવી. હે રાજન ! તે આ વીરધવળ છે.”

પછી રાજ્યે કુશલક્ષ્મ વિગેરે પૂછીને શિષ્ટાચારપૂર્વક તિલક કરી સાતે અંગે યુક્ત પોતાનું રાજ્ય તેને આપ્યું અને સિપ્પામણ આપી કે—“તમારે આ રાજ્ય શુદ્ધ પરિણતિથી ન્યાય-પૂર્વક પાળવું કે જોઈ કોઈ મને સંભારે નહિ અને પ્રાંતે મારી જમ તમારે પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું; પરંતુ સ્લેષ્મમાં લિપ્ત થયેલ માખીની જેમ સંસારમાં ચોંટી જવું નહિ.” વીરધવળે તે બધું વિનયપૂર્વક સાંભળીને અંગીકાર કર્યું; પછી વીરધવળે મહોત્સવપૂર્વક ચંદ્રધવળ અને ધર્મદત્ત વિગેરેને અનુભાવના

કરતાં દીક્ષા અપાવી. તેઓએ પાંચ મહાવ્રતો અંગીકાર કર્યાં, વિધિ-
પૂર્વક શિક્ષા ગ્રહણ કરી અને યથાચોગ્ય રીતે મુનિમંડળમાં રહ્યા.
ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો કે—

ચારિત્રરત્નાન્ન પરં हि रत्नं, चारित्रलाभान्न परो हि लाभः ।
चारित्रवित्तान्न परं हि वित्तं, चारित्र योगान्न परो हि योगः॥૧॥

“ ચારિત્ર રત્ન જેવું કોઈ રત્ન નથી, ચારિત્રના લાભ જેવો
કોઈ લાભ નથી, ચારિત્ર ધન જેવું કોઈ ધન નથી અને ચારિત્ર
યોગ જેવો કોઈ યોગ નથી.”

न च राजभयं न च चौरभयं, इहलोकमुखं परलोकहितम् ।
नरदेवनतं वरकीर्तिकरं, श्रमणत्वमिदं रमणीयतरम् ॥ ૨ ॥

‘રાજના કે ચોરના ભયવગરનું, ઇહલોકમાં સુખ તથા પર-
લોકમાં હિત કરનાર, નર તથા દેવોએ નમસ્કાર કરેલું અને ઉ-
ત્તમ ક્ષીતિને દેલાવનાર સાધુપણું ખરેખર બહુજ સુંદર છે.’

तावद् भ्रमन्ति संसारे, पितरः पिण्डकाक्षिणः ।

यावत्कुले विद्युद्धात्मा, यति पुत्रो न जायते ॥ ૩ ॥

‘પિંડના ઇચ્છક માખાપો ત્યાંસુધી સંસારમાં ભટકે છે, કે
જ્યાંસુધી વિશુદ્ધ આત્માવાળો યતિ પુત્ર તરીકે જન્મતો નથી.’

આ પ્રમાણે ધર્મદેશના સાંભળીને વીરધવળ ત્રિગેરેએ ગૃહ-
સ્થધર્મ અંગીકાર કર્યો.

જતિસ્મરણવાળી વાંદરીને ગુરુની આજ્ઞાથી ધનવતી ઘરે
લૂંછ ગઈ, અને પોતાના પુત્ર તથા પુત્રવધુને પૂર્વભવના સ્નેહ સં-
બંધની હકીકત સંભળાવીને કહ્યું કે—“આની પ્રતિપાલના કરજો.
આ મકંટી જતિસ્મરણવાળી છે, વળી અને એકાંતર ઉપવાસ કર-
વાનો નિયમ છે, તેથી તેને ઉચિત પારણાદિકની સંભાળ પણ
જરૂર કરજો. કિં બહુના ! મારી તુલ્યજ તેને ગણજો, બીલકુલ આ-

તરો રાખશે નહિ.” આ પ્રમાણે કહીને ધનવતી સંયમ લેવામાં સાવધાન મનવાળી થઇ. વાંદરી પણ ધર્મને આરાધીને થોડા કાળમાં મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવી થઇ અને જ્ઞાનવડે ગુરૂનો ઉપકાર જાણીને તે સૂરિને સહાય કરનારી થઇ. ગુરૂ પણ નવા દીક્ષિત સાધુઓ સાથે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે સંયમ આરાધીને અંદ્રધવળ રાજર્ષિ દેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે ગયા. ધર્મદત્ત અને ધનવતી પણ સંયમને આરાધીને એક માસની સંલેખના કરી સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામી અનુત્તર વિમાનમાં દેવ થયા. ત્યાં તેત્રીશ સાગરો પમતું આયુષ્ય ભોગવીને મહાવિદેહમાં મનુષ્ય થઇ તેઓ હવે પછી મોક્ષે જશે.

હવે વીરધવળ મોટા આડંબર સાથે નગરમાં પ્રવેશ કરીને ન્યાયની ઘંટા વગાડવાપૂર્વક રાજ્યની પ્રતિપાલના કરવા લાગ્યો. ઝેટલેક દિવસે તેના પિતાએ તે દક્ષીકત સાંભળીને હર્ષ તથા ખુમાનપૂર્વક તેને બોલાવ્યો અને તેને રાજ્ય આપીને તે આત્મસાધનમાં તત્પર થયો. વીરધવળે બંને રાજ્ય ખહુકાળ સુધી સાચવીને સમય આપ્યે શ્રીદત્ત નામના સ્વપુત્રને રાજ્ય આપી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને ત્રણે શુદ્ધિપૂર્વક ચારિત્ર આરાધીને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

છતિ ધર્મદત્ત તદંતર્ગત અંદ્રધવળ-વીરધવળ કથા.

મહાવીર ભગવંત શાળિભદ્રાદિને ઉદ્દેશીને કહે છે કે—“ હે ભવ્ય જીવો ! ધર્મદત્તનું મોહના મેલથી મલીન થયેલ વિચિત્ર વિપાકવાણું અને પરમ ઉદાસી ભાવ લાવનારું ચરિત્ર સાંભળીને મોહને જીતવાના ઉપાયભૂત પરમ વૈરાગ્યના રસની શાળા જવી સંસાર ભાવનાને ભાવો. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં વિવિધ કર્મને લઇને જીવો આરે ગતિમાં કયા કયા પર્યાયને પામતા નથી ?

જેમકે —“ સંજ યદને રંક થાય છે, રંક યદને રાજ થાય છે, દરિદ્રી યદને ધનપતિ થાય છે, ધનપતિ યદને દરિદ્રી થાય છે, ઈંદ્ર મરીને ગધેડા થાય છે, ગધેડા મરીને ઈંદ્ર થાય છે, ક્ષીડી મરીને હાથી થાય છે, હાથી મરીને ક્ષીડી થાય છે, આ પ્રમાણે ભવાંતરમાં અનેક પર્યાયો પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ પૂર્વ ભવોમાં અનુભવેલું આ જીવ કાંઈ પણ સંભારતો નથી. પ્રસ્તુત ભવમાં પ્રાર થયેલ: વૈભવના અભિમાનથી મસ્ત યદને તે ફરે છે. જે જીવ રાજ યદને આ ભવમાં અખંડ શાસનવાળો સાતે અંગે રાજ્ય પાળતો આખના ફરકવા માત્રથી કરોડો જીવોને કંપાવે છે, હમેશાં પ્રબળ સૈન્ય યુક્ત યદને અનેક રાજ્યોને નમાવે છે, જના સુખમાંથી નીકળેલું વાજ્ય વ્યથાં થતું નથી, શિકારની કિડામાં હજારો જીવોને જે પીડે છે, ગીત-નૃત્યાદિમાં મગ્ન યદને જે જગતના અન્ય જીવોને તૃણ સમાન લેખે છે, તેજ રાજનો જીવ મૃત્યુ પામીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એકલોજ ક્ષેત્ર વેદના, પરમાધામીએ કરેલી વેદના અને પરસ્પર કરેલી વેદના સહન કરે છે. ત્યાં કાંઈ પણ તેનું રક્ષણ કરતું નથી. અસંખ્ય કાળ સુધી વારંવાર મૃત્યુ પામીને તિર્યગ્ચોનિમાં તે ઉપજ છે, ત્યાં પણ અનેક જીવોને હણીને ફરીથી પાછો નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે તે ભટકયાજ કરે છે. વળી પરભવ તો દૂર રહો, આ ભવમાંજ વિચિત્ર કર્મવિપાકના ઉદયથી જીવ અનેક અવસ્થા અનુભવે છે. ચક્રી જેવો પણ રંક યદને રેળાતો સાંભળીએ છીએ. જ્યાંસુધી જીવ કર્મો-ધીન છે ત્યાંસુધી તે સંસારમાં ભટકે છે. જ્યારે શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી શ્રીમત્ જિનેશ્વરની વાણીવડે કુશળ યદને મોહનીયાદિ કર્મને ખપાવતો નથી, ત્યાંસુધી તે જીવને સંપૂર્ણ સુખ ક્યાંથી હોય? આ દેખાતું જે સુખ છે તે તો ચોરને વધને સમયે ખાવા આપેલ મિષ્ટાન્ન જેવું

છે. મરણના ભયથી અત્યંત ભયભીત થયેલ ચોરને જેમ મિષ્ટાન્ન પ્રિય લાગતું નથી તેમ આગમાદિદ્વારા પૌદ્ગલિક સુખના આસ્વાદના કડવા ફળરૂપે મળતું નરક—નિગોદાદિ દુઃખ જે બળે છે તેને સાંસારિક સુખ પ્રિય લાગતું નથી, પરંતુ તેને વૈરાગ્યનો ઉદય થાય છે. કહ્યું છે કે:—

મધુરં રસમાપ્ય સ્યન્દતે, રસનાયાં રસલોભિનાં જલમ્ ।
પરિભાવ્ય વિપાકસાધ્વસં, વિરતાનાં તુ તતો દશિ જલમ્ ॥૧૥॥

“રસનાના રસના લોભીને મધુર સ્વાદવાળી વસ્તુ દેખીને મુખમાંથી પાણી છુટે છે તેવીજ રીતે વિરક્ત જીવને તેનાં માઠાં વિપાકનો વિચાર આવવાથી આંખમાંથી પાણી છુટે છે.”

આ પ્રભાણેની શ્રીવીર ભગવંતની ઉત્તમ પ્રજ્ઞાવશાળી દેશના સાંભળીને શાલિભદ્રનો સવેગનો રંગ દ્વિગુણ ઉદ્ભવિત થયો. પછી પ્રભુને નમીને, વેગથી પોતાને ઘેર આવી, વાહનમાંથી ઉતરી ધનને ઉપરને માળે જઈ જ્યાં તેની માતા હતી ત્યાં આવીને તે કહેવા લાગ્યા કે—“માતા ! આજે હું વીર ભગવંતને વંદન કરવા ગયો હતો; ત્યાંમે’ ધર્મદેશના સાંભળી, તે દેશના મને રૂચિ છે.” માતા એ કહ્યું કે—“તું ધન્ય છે. હે પુત્ર ! તું કૃતપુણ્ય છે ! શ્રીમત્ જગન્નાથને તું વાંદવા ગયો તે બહુ સારું કર્યું.” પછી શાલિભદ્રે કહ્યું કે:— “માતા ! તે દેશના સાંભળીને મારી અનાદિ ભવની બ્રાંતિ નાશ પામી છે; ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં ભટકવાની પ્રવૃત્તિના હેતુ-આ મેં જાણ્યા છે, વિષયો પરમ અનર્થ દેવાવાળા છે તે સ્પષ્ટ-પણે મેં જાણ્યું છે. જન્મ—જરા—મરણ—રોગ—શોક વિગેરેથી ભરેલા આ સંસારને મેં સારી રીતે જાળખ્યો છે, તેથી હવે આ સંસાર ઉપર મને બીલકુલ પ્રેમ રહ્યો નથી. જ્યારે આવે ત્યારે સુંદર લાલણી કામભોગો અનંત કાળ સુધી દુઃખ આપવાના

હેતુભૂત હોવાથી તે હવે મને રૂચતા નથી. આ સંસારમાં જરા મરણ વિગેરે દુઃખ આવે ત્યારે કોઈ શરણુભૂત થતું નથી, દુઃખકર્મના વિપાકના અનુભવને સમયે એકાગ્રી ભટકતો આ જીવ ઉદયાનુસાર ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. કરોડોની સંખ્યામાં સેવેકા અને સ્વજનવર્ગ હોય તો પણ જીવ તો એકલોજ જાય છે અને એકલોજ આવે છે, તે વખતે શુભ અને અશુભ કર્મપ્રકૃતિ સિવાય બીજું કંઈ તેની સાથે જતું કે આવતું નથી. જ્યાં સુધી જન્મમરણાદિનાં ભય ન જાય ત્યાં સુધી જીવને સુખ નથી. મધુલિપ્ત ખડ્ગધારાને ચાટવાની જેમ આ વિષયો દેખતાં મીઠાં લાગે છે પણ પરિણામે અતિ દુષ્ટ છે. તે દુર્જન અને ચોરને જેમ શૂળિ દુઃખ આપે તેમ અવશ્ય દુઃખજ આપે છે; તેથી જો તમારી રજા હોય તો જન્માદિ સમસ્ત દુઃખના સમૂહને કાપવામાં પરમ ઔષધિરૂપ ચારિત્ર હું ગ્રહણ કરું. આ પરમ ઔષધવડે મારી જેવા અનંતા જીવો પરમાનંદ પદ પામ્યા છે, તેથી મને ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા થઈ છે, માટે મને રજા આપો. ”

આ પ્રભાણેનાં શાલિભદ્રનાં વચન સાંભળીને રનેહથી ઘેલી થયેલી માતા તત્કાળ મૂર્છા આવવાથી ભૂમિ ઉપર પડી ગઈ. પછી દારૂ વિગેરેએ વાતાદિ શીતળ ઉપચારવડે તેને સજ્જ કરી, તે વખતે ત્રિયોગદુઃખની કલ્પનાથી ક્ષાત્તાં હૃદયવડે આકંઠ કરતી તે બોલવા લાગી કે—“અરે પુત્ર ! કાનમાં નખાતા તપાવેલ સીસાની જેવું આ તું શું બોલ્યો ? તારે વ્રત લેવાની વાત શી ! વ્રત તો તારું અશુભ ચિંતવનારા પાડોશીઓ ગ્રહણ કરશે ! તારે વળી ચારિત્ર કેવું ?” તે વખતે શાલિભદ્રે કહ્યું કે—“માતા ! તેમ બોલો નહિ, જે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે તેઓ કોઈનું અશુભ ચિંતવનારા હોતાજ નથી. તેઓ તો જગત્ના જીવો ઉપર મૈત્રીભા-

વવાળા હોય છે, સકળ જીવોનું હિત કરનારા તેઓ તો જગત્ સર્વને વંદન કરવા યોગ્ય હોય છે. ” ત્યારે માતાએ કહ્યું કે— “વત્સ ! તારું શરીર અતિશય સુક્રમળ છે, આ શરીરથી સં-યમનો નિર્વાહ ન થાય, ચારિત્ર તો વળ જોવું કઠીન છે, તારું શરીર ક્રમળપુષ્પ જોવું સુક્રમળ છે, જેઓ અતિ દૃઢ શરીર-વાળા હોય છે, તેઓને પણ જિનેશ્વરની દીક્ષા પાળવી દુષ્કર છે, તો પછી તારાથી તો તેનો નિર્વાહ કેમજ થાય?” શાલિભદ્રે કહ્યું કે— “મારી કરતાં પણ અતિ સુક્રમળ રાજાઓ પણ એકછત્ર તુલ્ય રાજ્યને છોડી દહને દુષ્કર ચારિત્ર લઈ શ્રીવીર ભગવંતનાં ચરણક્રમળની ઉપાસના કરે છે. ” માતાએ કહ્યું કે— “વત્સ ! જ્યારે રાજ આપણે ઘેર આવ્યા, ત્યારેજ તે વખતે તારા શરીરની દ્રઢતા જણાઈ હતી. તેણે બહુમાનપૂર્વક તને ઉત્સંગમાં બે-સાડ્યો, સ્નેહવડે તારા પૃષ્ઠ ઉપર હસ્ત સ્પર્શ કર્યો ત્યારે તારા શરીરમાંથી ગિરિમાંથી નિર્જરણીની જેમ પરસેવાની ધારા થઈ હતી, પછી મેં વિજ્ઞપ્તિ કરીને તને મૂકાવ્યો હતો. આવો તું સુ-ક્રમળ છે, તેવો તું જિનેશ્વરની દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયો છે, તો તું કાને હાસ્યારૂપદ થઈશ નહિ? મંકાડો ગોળનો ઘડો ઉપાડવા ઇચ્છે તે કેમ બને?”

તે સાંભળીને શાલિભદ્રે કહ્યું કે— “માતા ! દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવો અતિ ક્રમળ હોય છે, તો પણ ઉઘમથી ધારૈલ કાષ્ટને પો-તું કરે છે, ને તેનો રસ ખાય છે, તેથી કાર્યની સાધના—અસાધ-નામાં કઠિનતા અને ક્રમળતા એકાંત રીતે નિશ્ચિતપણું દેખાડતી નથી, પરંતુ તીવ્ર શ્રદ્ધાપૂર્વક કરેલા ઉઘમવડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. વળી મહાન્ રાજાઓ કે જેઓ પરમ સુખના આસ્વાદમાં નિમગ્ન હોય, સુખના સ્વાદમાંજ તત્પર હોય, છત્ર

છાયાથીજ શરીરને ઢાંધી રાખતા હોય, અતિ ક્રોધજ સિદ્ધાસન ઉપર બેસતા હોય, પાસે બેઠેલા ગંધર્વાદિકના સમૂહ વગાડેલા મુસ્વરોદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ મધુર રાગની મૂર્છામાં મૂર્છિત દૃઢ્ય-વાળા હોય, ભૂમિ ઉપર પગ પણ મૂકતા ન હોય, ગૃહમાં ફરતાં પણ સેવકો “ખમા ખમા” એ શબ્દો જની આસપાસ બોલતા હોય, રાજ્યસુખ અનુભવતા હોય, ઋતુ ઋતુના ભિન્નભિન્ન સુખો ભોગવતાંજતો કાળ પણ જોયો જાણતા ન હોય, તેઓ પણ શત્રુનો ભય ઉત્પન્ન થતાંજ સર્વ સુખ છોડીદેધને, બહુ ભારે લોહાનું અપ્તર ધારણ કરી, માથાઉપર વજના કાંટાઓથી વ્યાપ્ત લોહાનો મુકુટ ધારણ કરી, અતિવેગવાળા અથ્થ ઉપર બેસી, ખડ્ગ, ખેટક, તોમર, ધનુષ્ય, ખાણાદિ વિગેરે છત્રીશે આયુધો ધારણ કરી લશ્કરમાં શૌર્ય-ઉત્સાહ પ્રગટાવવા માટે આગળ યાય છે. વળી શ્રીખના સૂર્ય-નો અતિ પ્રચંડ તાપ તપતો હોય, છાયા તથા જળ રહિત રણ-ભૂમિ હોય, તેમાં મરણનો ભય તથા દધને ઘોડાને ચક્રર ખવરાવી, ઉતાવળો ઘોડાવળો વિગેરે જુદી જુદી રીતે ખેલાવીને, વજની જેવું કઠિન દૃઢ્ય કરી, ધનુષ્ય અને ખાણાદિની કળાવડે શત્રુ-ઓને હણીને, શત્રુએ કરેલા ધાને ભૂલાવી તેને જીતીને જય પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રકારે મારી જેવા સંસારી જીવો પણ મૂખમ-ણાથી સંસારમાં ભોગજ ખરા સારૂં છે તેમ માનતા, પૂર્ણ-કૃત પુન્યવડે પ્રાપ્ત થયેલ ભોગોને ભોગવતા, પરાધીન વસ્તુને સ્વાધીન માને છે; તેઓ પણ અસ્થિરને સ્થિરની જેમ, પરાધીનને સ્વાધીનની જેમ, જીવિષ્ય કાળમાં દુઃખ આપનારને સુખ આપનારની જેમ અને ઔપચારિકને સાચા પ્રમાણે માને છે અને તે-માં લાલસાને ખાંધી લઈને જતા કાળને મુદ્દલ જાણતા નથી. પછી ક્ષણિત્ કોઈ પુન્યાનુબંધી પુન્યના ઉદ્ધયથી સ્થગિત

સંયોગ થઈ જાય છે તો તે વખતે દુઃખના એકાંત કારણભૂત ક-
ષાયોને સુખ અપનાવ ગણતા, ત્યાજ્ય પદાર્થોને ઉપાદેય તરીકે
ગણતા, પૂર્વે સંયય કરેલ પુન્યધનને હુંટી જનાર વિષય-પ્રમા-
દોને ‘ અતિ વલ્લભ-પરમ હિતેચ્છુ ’ એમ વિચારતા વિપરીત
શ્રદ્ધાવાળા સંસારી જીવોને દેખીને નિષ્કારણ પરમોપકારી જગ-
દેક બંધુ એવા સદ્ગુરુનું હૃદય કૃપાર્દ્ર થઈ જાય છે. પછી ‘ અ-
હો ! આ રાંકડાઓ પ્રમાદ સેવવામાંજ તત્પર થયેલા ચતુર્ગતિ-
રૂપ સંસારમાં ન ભટકે ’ તેવા પરમ ભાવથી-દયાર્દ્ર ચિત્તથી
તેઓ ઉપદેશ આપે છે કે—“ અરે ભૈય જીવો ! ‘ આ પાંચે
પ્રમાદો સુખનાજ હેતુભૂત છે ’ તેમ તમે જાણો છો; પણ તેની
જવા તમારા કોઈ શત્રુ નથી. એ બધા જગતના એકલા વૈરી
એવા મોહરાજના સુભટો છે. પૂર્વકાળમાં તમે જે ચારે ગતિમાં
દુઃખ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે બધું મોહરાજની આજ્ઞાથી આ સર્વ
પ્રમાદોએ ફેરવેલા તેના પ્રભાવથીજ થયું હતું; આગળ ઉપર પણ
જો તમારે તેવાજ ચતુર્ગતિરૂપ દુઃખ ભોગવવાની ઇચ્છા હોય,
તો તો જેમ રૂચે તેમ-જેમ ચિત્તમાં આવે તેમ કરો, પણ જો
સુખ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો આ ચારિત્રરૂપ ચિંતામણિને
અહણ કરો, કે જેના પ્રભાવથી અનાદિના શત્રુ મોહરાજને પરિવાર
સહિત શિથિતાથી જીતીને, જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોકાદિ
સમગ્ર દુઃખોથી રહિત પરમાનંદ પદને સાદિ અનંત સ્થિતિએ
પામો, એટલે કે પુનરાગમન રહિત, અકૃત્રિમ, નિરૂપાધિક, અ-
પ્રયાસી એવું શાશ્વત અનંત સુખ તમે પામો. ” હે માતા ! હું
પણ પરમ ઉપકારી વીર ભગવંતનાં આવાં વચનથી તેના રહ-
સ્યને સમજ્યો છું, તેથી તે પ્રભાણેજ કરવા ઇચ્છું છું.”

માતાએ કહ્યું કે—“ વત્સ ! ચારિત્ર અતિ દુષ્કર છે, ગહન

એવા વન, ગિરિ, શુક્રમાં રહેવાનું હોય છે, ત્યાં તારી સભાળ કાણ કરશે ? ઘેર તો કાણે કાણે સાવધાન એવા સેવકા વિગેરે અનુકૂળતા પ્રમાણે વર્તે છે, ચારિત્રમાં કાંઈ સાથે હોતું નથી, ઉલટું સંયમને શ્રુતનું આરાધન અને તપોવૃદ્ધ તથા વયોવૃદ્ધ વિગેરેની સેવા કરવાનું હોય છે.” શાલિભદ્રે કહ્યું કે—“માતા ! વનમાં મૃગાદિ સુકામળ પશુઓની કાણ સંભાળ રાખે છે ? તે કરતાં તો હું પુન્યવાન છું, કારણ કે પરમ કડણાવંત એવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, ગણાવચ્છેદક તથા અન્ય રત્નાધિકારી સહાયથી મને શું દુઃખ થવાનું છે ? હવે સો વાતની એકજ વાત હું કહું છું કે મારે અવશ્ય ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું છે, તેમાં જરાપણ સંદેહ નથી. ’ આ પ્રમાણે સાંભળીને માતાએ બાણ્યું કે ‘આ વચનવડે આ ખરેખર ધર તજશેજ, તેથી હવે કાળનો વિલંબજ આમાં કરાવવો. ’ તેમ વિચારીને તેણે કહ્યું કે—“વત્સ ! જો તારે અવશ્ય ચારિત્ર લેવુંજ હોય તો તું સાહસ કર નહિ, દશ દિવસ જો, કાંઈક કાંઈક ત્યાગ કર, કે જેથી તારી શક્તિની પરીક્ષા થાય. પછી ધર્મમાં શિદ્ધતાથી મનને દોરજ, કે જેથી અખંડ રીતે તેનો નિર્વાહ થાય. ” આ પ્રમાણેનાં માતાનાં વચન સાંભળીને શાલિભદ્રે વિચાર્યું કે—“સ્નેહથી શુભાચેસ માતા તાઠીદે આજ્ઞા આપશે નહિ અને માતાની આજ્ઞા વગર કાંઈ ચારિત્ર પણ આપશે નહિ, તેથી માતા કહે છે કે—“ દશ દિવસ સુધી ચારિત્રની તુલના કર. ’ તે માતાનું વચન અંગીકાર કરવું, જેથી માતા પણ પ્રસન્ન થશે, અને મેં જ મનમાં ધાર્યું છે તે તો ચળાયમાન થવાનું નથી, તેથી માતાનાં વચન પ્રમાણે વર્તવું યોગ્ય છે, મેં જ ધાર્યું છે તે તો અવસરે હું જરૂર કરીશ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને માતાને નમી ઉપરને માળે

વાસગૃહમાં ગયો. માતા પણ આનંદ પામી કે—“ આ સુખને માટે વચન અંગીકાર કર્યું, લોખ્યું નહિ. ”

જિનેશ્વરની વાણીથી પરિકર્મિત મતિવાળા શાલિભદ્રે સંસારસ્વરૂપની વિચારમગ્નતામાં આખી રાત્રી પસાર કરી. બીજા દિવસનું પ્રભાત થયું ત્યારે પ્રથમની સ્ત્રીને આજ્ઞા આપી કે—“ આજથી તારે નીચેને માળે રહેવું, આજ્ઞા વગર ઉપર આવવું નહિ. ” તે સાંભળીને ‘કુળવંત સ્ત્રીઓએ પતિનું વચન ઉલ્લંઘવું નહિ’ તે હેતુથી તે વિષાદપૂર્વક અધોભૂમિમાં જઈને રહી અને વિચારવા લાગી કે—“ અહો ! મારા સ્વામીએ આ શું કર્યું ? નિરપરાધી એવી મને શા કારણથી તેમણે તજી ? શું મને પહેલી ત્યજવા માટેજ મારી સાથે પહેલું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું ? હજીજ અને વિનયથી યુક્ત એવી હું કંઈપણ પ્રશ્ન પૂછવાને શક્તિમાન નથી, હવે શું થશે ? દિવસ-રાત્રિનો નિર્વાહ કેવી રીતે થશે ? સર્વમાં હું અચસર છું, તેને ભત્તારે એક ક્ષણમારમાં ગણત્રી બહાર કરી દીધી, તેથી અનુમાન કરતાં જણાય છે કે અનુક્રમે સર્વેની આજ ગતિ થશે ! જો બીજાઓનું લજન નહિ થાય, તો તો મારા દુષ્કર્મેનો ઉદય થયો એમજ સમજવું, તો સર્વે દુર્ભાગ્યવંતીઓમાં હું અચેસર ઠરીશ. ”

આ પ્રમાણે વિકટપની કટપનાના સમૂહથી ઉદ્ભવેલાં કષ્ટમાં પડેલી અને મુખે નિઃશ્વાસ મૂકતી તે મલીન દર્પણની જમખિત્ર વદનવાળી થઈ ગઈ અને મહાકષ્ઠથી તે રાત્રી અને દિવસ તેણે પસાર કર્યા. ત્રીજા દિવસે સવારે વળી બીજી પત્નીને આજ્ઞા મળી કે—“ તારે આજથી ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી તારે પ્રથમની પત્ની પાસે જઈને રહેવું. ” તેથી તે પણ ખિત્રવદનવાળી થઈને તેની પાસે ગઈ. તે પણ તેને આવતી કેબીને જરા નહતી,

હઠીને સામી ગઈ અને હાથતાળી દઈને કહેવા લાગી કે—“સખી ! આવ, આવ ! તું પણ મારી ગતિનેજ પામી દેખાય છે ! બહુ ચિંતા કરીશ નહિ. સર્વેની આવીજ ગતિ ભવિષ્યમાં થવાની હોય તેમ દેખાય છે, તેથી આપણી ચિંતા નિર્થક છે, ‘ પંચને દુઃખ નહિ ’ તેવું શ્રુતિવાક્ય છે. ” અહીં ઉપર રહેલી ત્રીજી સ્ત્રી વિચારવા લાગી કે—“ આવતી કાલે મારી પણ આવ દયા થશે. ” પછી તેણી જેમ જેમ દિવસ ચઢવા લાગ્યો, તેમ તેમ ચિંતા તથા શોકથી આકુળવ્યાકુળ થઈ સતી આનંદ પામી નહિ. ચોથે દિવસે ત્રીજી સ્ત્રીને પણ આજ્ઞા આપીને વિસર્જન કરી. આ વાત ભદ્રાએ જાણી, તેથી તે શાલિભદ્રની પાસે આવીને વિવિધ રેનેહયુક્ત વચનો અને યુક્તિઓવડે વિનવવા લાગી— સમજાવવા લાગી, પરંતુ વ્રતના આશયમાંથી તે જરાપણ પાછા હઠ્યા નહિ. આ પ્રમાણે હમેશાં મોહની રાજધાની જેવી એકેક સ્ત્રીને તજવા લાગ્યા, અને મોહની ઉત્પત્તિનું તેને કારણ જાણીને તેઓની ઉપરથી સર્વથા રાગ તજ દીધો.

હવે શાલિભદ્રની બહેન સુભદ્રા પોતાના પતિ ધન્યકુમારનું મસ્તક સુગંધી જળવડે ધોઈને, અતિ સુગંધી તૈલાદિ નિમ્બવા પૂર્વક કાંચણીથી વેણી ચુંથતી હતી, બીજી બધીઓ પણ યથાસ્થાને બેઠેલી હતી, તે વખતે સુભદ્રાની આંખમાંથી બંધુના વિયોગ-દુઃખના સ્મરણને લઈને ચિત્ત અસ્વસ્થ થવાથી થયેલી શૂન્યતાને લીધે આવેલા કાંઈક ઉણુ અશ્રુઓ ધન્યકુમારના બંને સ્કંધ ઉપર પડ્યા ધન્યકુમારે ઉણુ અશ્રુખિંદુના સ્પર્શથી હંચુ ઝેચું, અને પ્રિ-કાયાના નેત્રમાં આંસુ ઝેઠ કહું કે—“પ્રિયે ! આ અશ્રુપાતનું શું સ્વ છે ? શું કોઈએ તારી આજ્ઞાનું ખંડન કર્યું છે ? અથવા કોઈએ તને મર્મ વચ્ચનો કહ્યો છે ? અથવા કોઈએ હલકાં વચ્ચનો

ક્યાં છે ? પૂર્વે કરેલ પુન્યના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ, સકળ સુખથી ભરેલા મારા ઘરમાં તને દુઃખનો ઉદય કેવી રીતે થયો કે જ્યાં તું આ અકાળે ઉત્પાત કરાવનાર વરસાદના કણીઆની જેવાં આંસુઆં પાડે છે ? ”

ત્યારે સુભદ્રા ગદ્ગદિત થઈને બોલી કે—“સ્વામિન્ ! આપના લેવનમાં મને લેશ માત્ર પણ દુઃખ નથી, પરંતુ મારો ભાઈ શાલિભદ્ર રાત્ર ઘેર આવ્યા તે દિવસથી ઉદાસ થઈ ગયો છે. વીર ભગવાનના વચનશ્રવણથી પરમ વૈરાગ્યવડે તેનું અંતઃકરણ વાસિત થયું છે, તે વ્રત લેવાને ઈચ્છે છે, અને હમેશાં એકએક પત્નીનો ત્યાગ કરે છે. એક મહિનામાં તે બધી સ્ત્રીઓને તજી દેશે અને પછી વ્રત ગ્રહણ કરશે. તે વખતે મારા પિતાનું ઘર ભાઈ વગરનું અરણ્ય જેવું ઉદ્વેગ કરનારું થઈ પડશે. ભાઈ જશે એટલે પછી પ્રતિવર્ષ રક્ષાબંધન હું કોને કરીશ ? કોણ મારી પસંદી આપશે ? કોણ મને પર્વમાં અને શુભ દિવસોમાં આમંત્રણ કરશે ? કયા શુભ હેતુથી ઉત્સાહપૂર્વક હું પિતાને ઘેર જામશ ? જો કોઈ વખત પિતાને ઘેર જામશ તો પણ ઉલટું દુઃખથી ભરાયેલા હૃદયવડે હું પાછી આવીશ. સ્ત્રીઓને પિતાના ધરની સુખવાર્તા સાંભળવાથી અમૃતથી ભરાયું હોય તેમ તેનું હૃદય શીતળ અને પ્રસન્નતાયુક્ત થાય છે. શ્વસુરના ઘરે ઉદાસ થયેલ સ્ત્રી પિતાને ઘેર જામને સુખ મેળવે છે, પણ પિતા વગરના અને ભાઈ વગરના ઘરે હું શી રીતે જઈશ ? આ ભાઈનો ભાવી વિયોગ સાંભળવાથી મને ચક્ષુમાંથી અશ્રુપાત થાય છે, બીજું કંઈ પણ મને દુઃખ નથી.” આ પ્રમાણેનાં સુભદ્રાનાં વચનો સાંભળીને જરા હસી સાહસના સમુદ્ર જેવા ધન્યકુમાર બોલ્યા કે—“પ્રિયે ! તે જ તારા પિતાના ગૃહની શૂન્યતાની વાત કરી

તે સાચી છે. સ્ત્રીનું પિતાના ઘરના સુખના ઉદયની વાર્તા સાંભળીને હૃદય ઉલ્લસાયમાન થાય છે, સ્ત્રીઓ હમેશાં પીયરીઆના ગૃહનું શુભ ચિંતન કરે છે, હમેશાં આશિર્વાદ આપે છે, તે બધું યુક્તજ છે. પરંતુ તેં જે કહ્યું કે— 'તે હમેશાં એકએક સ્ત્રીને લજે છે.' તેમ કરવાથી તો તારો બાઇ મહેને બહુ ખડીકણ જણાય છે. પ્રિયે! કાતર પુરૂષ હોય તે ધીર પુરૂષ કરેલી વાર્તા સાંભળીને ઉલ્લસાયમાન થાય છે, ધીરના આચરણાનુસાર કરવાને ઈચ્છે છે, તે પ્રમાણે આદરવાને તૈયાર થાય છે; પરંતુ પછી અલ્પ સત્ત્વવંત હોવાથી મંદ થઇ જાય છે. નહિ તો શ્રીમદ્ વીરભગવંતનાં વચનામૃતથી સીંચાયેલ અને વ્રત લેવાના પરિણામરૂપી અંકુર જેને ઉદ્ભવેલ છે તે મંદ કેવી રીતે થાય? ધીરપુરૂષ તો જે નિર્ણય કરે તદનુસાર વર્તેજ છે, પ્રાણ્તાંતે પણ તે નિર્ણયને તજતા નથી. પ્રિયે! પહેલાં તો પ્રાણીઓ અલ્પ-કાળમાં કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળા થાય છે, પરંતુ પછીથી નિઃસત્ત્વ પ્રાણીઓ વિલંબ કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ કરી શકતા નથી, તેથી તત્ત્વજ એવા સાત્ત્વિક પ્રાણીઓ વિલંબ વગર કાર્ય સાધવામાંજ નિશિષ્ટતા માને છે. કોઈ પણ કાર્ય કરવા ધારે છે તો પછી જેમ તાડીદે થાય તેમજ કરે છે, તેમાં વિલંબ કરતા નથી.”

આ પ્રમાણે પોતાના પતિના ગર્વયુક્ત વચનો સાંભળીને સર્વે સ્ત્રીઓ પણ શાલિભદ્રના વૈરાગ્યથી વિરમિત થતી કહેવા લાગી કે—“પ્રાણેશ! સત્ત્વવંત પુરૂષોને પોતાના હસ્તથી સાગર તરવો સહેલો છે, પરંતુ શુભ ધ્યાનવડે પુરૂષોએ જિનાજ્ઞાને અનુરૂપ તપ કરવો તે દુષ્કર છે, કારણ કે સર્વ આગમમાં કુશળ અને જિનકલ્પ પાળનારા ઔદ્ધર્વધરો પણ પતિત થયેલા સંભળાય છે, તો પછી બીજાની શી વાત? આ જગતમાં દુઃખિત

યતાં સાંસારિક જીવો આજીવિકાના દુઃખથી સંતાપ પામે છે, અને ' મોક્ષસુખના એકાંત કારણભૂત તપ સંયમ છે ' તેમ કથયિત્ જાણે છે તો પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરતા નથી ; તો પછી આ જન્મમાં પણ દેવતાના ભોગવિશ્વાસ ભોગવનાર, વળી રત્નના તથા સુવર્ણના આભરણો ચક્રવર્તી અથવા તો ત્રૈલોક્યાધિપતિ શ્રીમત્ જિનેશ્વરને ઘેર પણ ફેંટી દીધેલા પુષ્પની માળાની માફક નિર્માલ્યતા પામતા નથી, તે આભરણો જેને ઘેર હમેશાં નિર્માલ્યપણું પામીને ફેંટી દેવાય છે, અને પછીથી તેની કાંઈ સંભાળ પણ કરતું નથી, વળી જેને ઘેર સુવર્ણ તથા રત્નમય દેવદૂધ્ય વસ્ત્રો પણ શ્લેષ્માદિની માફક જુગુપ્સા કરવા લાયક ગણાય છે, ઉદ્યમવંત પુરૂષો જગતમાં પરિભ્રમણ કરે ત્યારે તેમાંના રત્નના વ્યાપારીઓને જેવું એક રત્ન પણ મળી શકતું નથી, તેવા રત્નોના સમૂહ જેના પગની આગળ રખડે છે, અને તેવા રત્નોવડે જેના ઘરનું ભૂમિતળ બાંધેલું છે, વળી જેને મેનકારંભા-તિલોત્તમા વિગેરે રૂપસુંદરીઓનો તિરસ્કાર કરે તેવી બત્રીશ પત્નીઓ છે, વળી જે ક્રમીના રંગની જેમ હમેશાં રાગમાં રંગાયેલ છે, જેની સ્ત્રીઓ પતિનાં વચનને અનુકૂળપણે વર્તનારી છે, સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળામાં નિપુણ છે, હમેશાં પ્રતિક્ષણે પતિના ચરણની સેવામાં જેઓ તત્પર છે, જેના હાવભાવ તથા વિલાસોવડે દેવો પણ સ્નેહ પામે—મોહી બચ તેવા હાવભાવવાળી છે, જેઓના અંગમાં જરાપણ દોષ નથી, કામદેવે સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ કરી વહેંચી દઈને જાણે આ બત્રીશ સ્ત્રીઓ બનાવી દોય તેવી જે દેખાય છે, તેવી સ્ત્રીઓમાંથી એકકને જે ત્યજે છે, તેવાને તમે કાતર—બૂડીકણ કહો છો, તેથી તમારું નિપુણપણું અને નિપુણતાનું જ્ઞાન જાણ્યું ! તમે પણ બહુ નિપુણ દેખાઓ

જો ! પરંતુ તમે શું કરો ? અનાદિના મોહથી આવૃત્ત થયેલ જીવોની આવીજ પ્રકૃતિ હોય છે કે તેઓ વગર બોલાવ્યા પણ જળીતકારે મુંઝાઈ જઈ પરના અનેક ગુણોને છોડી દઈને અધ્ધર એવા દોષોને ઉપજાવી કાઢી બોલ્યા કરે છે. આ જગતમાં ગૃહસ્થ ક્ષીણ પુરૂષો તો હજારો હોય છે. કહ્યું છે કે—

પરોપદેસકુસલાઃ, દશ્યન્તે बहवो जनाः ।

स्वयं करणकाले तैश्छलं कृत्वा प्रणश्यते ॥ ૧ ॥

‘ પરોપદેશમાં કુશળ ધણા માણસો દેખાય છે; પણ પોતાને કરવાનો સમય આવે છે ત્યારે છળ કરીને તેઓ છટકી બચે છે. ’

પરંતુ રણમાં વીરપુરૂષોની જેમ લડાઈને સમયે સન્મુખ આવથી દ્રઢ દૃઢ્યવાળા થઈને કર્તવ્યમાંજ એક સાધ્ય રાખનારા ખહુ સ્વરૂપ હોય છે. લૌકિક વ્યવહારમાં પણ દુષ્કર કાર્યોની વાતો કહેતી વખતે વાતો કરનારા ધણા દેખાય છે, પરંતુ તે કાર્ય કરવાનું હોય ત્યારે કોઈ ઉછું રહેતું નથી; તેમ અહીં પણ દીક્ષાની શિક્ષા દેવા માટે કોણ હુશીયારી ન દેખાડે ? પરંતુ સ્વામીન્ ! અગ્નિને પીવાની જેમ દીક્ષા ગ્રહણ કરવી અતિ દુષ્કર છે. શાલિભદ્રની માતાએ શાલિભદ્ર એકનેજ જણ્યો છે, કે જે આવું દુષ્કર વ્રત ગ્રહણ કરવાને તત્પર થયો છે. એ તમારા દૃઢ્યમાં દીક્ષા લેવી સહેલી લાગે છે તો પછી ભોગોને રોગની જેમ તજીને તમે કેમ દીક્ષા લેતા નથી ? ”

આ પ્રમાણેની પત્નીઓની ઉત્તમ વાણી સાંભળીને ધન્યકુમાર ઉત્સાહપૂર્વક બોલ્યા કે—“અહો ! તમે ધન્ય છો, ધન્ય છો, કારણ કે તમોએ અવસરને ઉચિત આવાં શુભ વાક્યો બોલીને તમારી ઉત્તમ કુળની પ્રસૂતિ પ્રકટ કરી દેખાડી છે. કુળવંતી સ્ત્રીઓ વગર બીજી કોણ આવું બોલવા સમર્થ થાય ? હું ધન્ય છું, આજે

મારું નામ યથાર્થ થયું છે. હવે મારા ભાગ્ય જગૃત થયા છે. હું શાલિભદ્રથી પણ અધિક ભાગ્યવાન છું, કારણકે અંતરાય કરનાર સ્ત્રીસમૂહ પણ આ પ્રકારે શિખામણનાં વચનોદ્વારા મને સહાય કરનાર થયો છે. હું તમારું કલ્યાણકારી વાક્ય શ્રુતિની જન્મ સ્વીકારીને વ્રત ગ્રહણ કરવા જઈ છું, તેથી હે સ્ત્રીઓ ! તમે પણ હવે શાંત આશયવાળી થજો.” આ પ્રમાણે સર્વ પત્નીઓને ઉદ્ધારણા કરીને, યોગીઓને પણ આશ્ચર્ય પમાડતા શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા ધન્યકુમાર પત્નીઓને પણ વ્રત લેવામાં સાવધાન કરવા લાગ્યા.

ધન્યકુમારની લક્ષ્મીનો વિસ્તાર આ પ્રમાણે હતો—ઋદ્ધિ અને સમૃદ્ધિથી ભરેલાં પંદરસો ગામ તેની માલેકીમાં હતા. પાંચસે રથ, પાંચસે ઘોડા, પાંચસે ઉત્તમ મોટા ધવજમંદિરો, પાંચસે દુકાનો, પોતાની બુદ્ધિનુસાર ક્ય-વિક્રય વિગેરે સર્વ વ્યાપારની ક્રિયા કરવામાં કુશળ એવા પાંચ હજાર વણિકપુત્રો (વાણીતરો), સમુદ્રમાં વ્યાપાર કરવાના સાધનભૂત પાંચસે વહાણો, અતિ અદ્ભુત રાજમંદિરને પણ જીતે એવા દેવવિમાનનો ભ્રમ કરાવનારા સાતભૂમિવાળા આઠ મહેલો, આઠ પત્નીઓ, પ્રત્યેક પત્નીની નિશ્રાએ એકેકે ગોકુળ એટલે આઠ ગોકુળ, આટલાના તે સ્વામી હતા. વળી ભંડારમાં, વ્યાપારમાં, વ્યાજમાં, વસ્ત્રમાં, આભરણમાં. અને ઠામવાસણ વિગેરે ધરની ધરવકરીમાં—એ પ્રત્યેકમાં છત્તપન સુવર્ણ કોટી દ્રવ્ય તેમણે પ્રતિષ્ઠિત કરેલું હતું. વળી આઠે પત્નીઓની નિશ્રાએ એકેક કરોડની કિંમતનું સુવર્ણ હતું, તે પ્રમાણે આઠે પત્ની પાસે આઠ કરોડનું સોનું હતું. વળી ધાન્યના કોઠારો હજારો હતા, તેમાંથી અનેક ગામોમાં દીન, હીન, દુઃખિત જનના ઉદ્ધાર માટે દાનશાળાઓ ચાલતી

૧ એકેક ગોકુળમાં દશ દશ હજાર ગાયો હોય છે.

હતી, વળી મનમાં ચિંતાવેલા ભોગ સંભોગાદિકને, ઇન્દ્રિયનાં સુખોને, યશસ્વીતિને તથા ઐહિક સર્વ ઇચ્છિત સુખોને આપવાના સ્વભાવવાળો ચિંતામણિ રત્નતુલ્ય મણિ તેની પાસે હતો. બીજી પણ અમૂલ્ય વિવિધ ગુણ તથા સ્વભાવવાળી રત્નોપધિ વિગેરે સંખ્યાબંધ વસ્તુઓ તેની પાસે હતી. અનેક દેશાંતરમાંથી આવેલ રાજાઓને પણ દુર્લભ એવા મણિ રસાયણાદિક ગણતરી વગરનાં તેની પાસે હતા. વળી પ્રતિભાસે અને પ્રતિવર્ષે સાર્થવાહ, મોટા શ્રેષ્ઠીઓ અને રાજાદિકો સ્વદેશ પરદેશમાંથી આણેલી વસ્તુઓ કે જે શોધવા જતાં પણ મળે નહિ તેવી વસ્તુઓ હર્ષપૂર્વક લાવીને ધન્યકુમારને ભેટ આપતા હતાં. વળી તેના સ્વજન તથા મિત્રાદિક પાસે પણ પુષ્કળ સંપદા હતી. અતિ ઉત્કૃષ્ટ પુત્રોદયનું આ પ્રત્યક્ષ લક્ષણ હતું.

આવી મહાઋદ્ધિના વિસ્તારવાળા અધિક સત્ત્વવંત ધન્યકુમાર તે સર્વને તુલ્ય ગણીને વ્રત ગ્રહણ કરવાને ઉઘત થઇ ગયા; કારણકે 'સત્ત્વવંત પ્રાણીઓ ઉત્તમ અર્થ સાધવામાં ઢીલ કરતા નથી—લંબાણ કરતા નથી.' પછી રત્નત્રયના અર્થની સાધનામાં વિવ્રનો નાશ થવા માટે સર્વ તીર્થોમાં તેણે અઠાઇ મહોત્સવ કરાવ્યો. સાતે ક્ષેત્રમાં ઘણું ધન વાપર્યું. કેટલુંક ધન દીન—હીનના ઉદ્ધારમાં વાપર્યું, કેટલુંક ધન ઉદાર ભાવથી સ્વજનાદિકને આપ્યું, હમેશાં સેવા કરનારાઓને જીવિત પર્વત આજીવિકા ચાલે તેટલું ધન આપ્યું કે જેથી તેમને કાઠની સેવા કરવાનું રહે નહિ. કેટલુંક ધન અખંડ યશની પ્રાપ્તિમાટે શાસનની ઉન્નતિમાં આપ્યું, કેટલુંક ધન યાચકોને આપ્યું, કેટ-

૧ ગંગાદેવીએ આપેલ હતો તે

હું કે ધન સ્વજ્ઞાનિવાળા જ્ઞાતિજનોના પોપણ માટે વાપર્યું, કેટલું કે ધન રાજને ભેટ કરીને અવસરોચિત વ્યયની પ્રવૃત્તિ દેખાડવા તથા પ્રમાદી પુરષોને જગૃત કરવા માટે વાપર્યું. આ પ્રમાણે ઘણું ધન ધર્મનાં, પુન્યનાં, પ્રીતિનાં તેમજ યશનાં કાર્યોમાં વાપર્યું તથા આપ્યું. બાકીના ધનની યથાયોગ્ય રીતે વ્યવસ્થા કરીને ધન્યકુમાર નિશ્ચિંત થયા.

હવે સુભદ્રાએ પણ પોતાનો આશય માતા પાસે જણાવ્યો. તે વખતે માતાએ કહ્યું કે—“પુત્રી ! હજુ તો પુત્રના વિયોગની વાર્તાથી બળતા અંતઃકરણવાળી હું થઈ છું, તેવામાં તું પણ વ્રત ગ્રહણ કરવામાં તત્પર થઈ આ પ્રમાણે ક્ષત ઉપર ક્ષારની જેમ તું દુઃખ કેમ આપે છે ? તમે બંને જશે, પછી મારે કોનું આલંબન ? કોની સહાય ? કોનો આધાર ? તને પણ સહસા આ શું થઈ ગયું ?” પુત્રીએ કહ્યું કે—“માતા ! અમે આઠે બહેનોએ નિર્ધાર કર્યો છે કે પતિની સાથે અવશ્ય સંયમ ગ્રહણ કરવું. આ જગતની સ્થિતિ પલટાઈ જાય તો પણ અમે આ પ્રતિજ્ઞા મૂકવાના નથી. જે અમને સંયમ ગ્રહણ કરવામાં વારશે તેને અમે અમારા શત્રુતુલ્ય ગણશું. કદાપિ અમારા સ્વામી વિલંબ કરશે, તો પણ અમે વિલંબ કરશું નહિ. વળી સંયમમાં એક તાન થયેલા મારા ભાઈને પણ તમારે શેકવો નહિ.”

આ પ્રમાણે કહીને તે પોતાને ઘેર ગઈ. ભદ્રા માતા સ્નેહથી બંધાયેલા જ્યાં ધન્યકુમાર હતા ત્યાં આવીને કહેવા લાગ્યા કે—“ભો ભદ્ર ! પુત્ર તો દુઃખ દેવાને તૈયાર થયો છે, તેટલામાં તમે પણ દાઝ્યા ઉપર ડામની જેમ ધન ત્યજવાને તૈયાર થયા છો ! પરંતુ મારી ચિંતા તો કોઈ કરતા નથી ! આ વૃદ્ધા શું કરશે ? કોને ઘેર રહેશે ? નિર્દોષ અને નિરપરાધી એવી આ બત્રીસ

મારા પુત્રની અને આઠ તમારી કુળવંતી સ્ત્રીઓને કોણ પાળશે ?” આ પ્રમાણે અશ્વપૂર્ણ ગદ્ગદ વચનો સાંભળીને ધન્યકુમાર બોલ્યા કે—“આ જગતમાં કોણ કોની પાલના કરે છે ? સર્વેનું સ્વકૃત પુન્યનું પરિપાલના કરે છે, બીજાએ કરેલી પ્રતિપાલના તો ઔપચારિક છે. સર્વે સંસારી જીવો સ્વાર્થવડેજ સ્નેહ રાખે છે, પરંતુ પરમાર્થની અપેક્ષાવાળા તો એક સાધુજ હોય છે, તે વિના બીજા કોઈ હોતા નથી. તમે તમારા સ્વાર્થની પૂર્તિ માટે પુત્રને વ્રત ચઢાવ કરવામાં અંતરાય કરવાની ઇચ્છા કરો છો; પરંતુ ‘મારો પુત્ર અવિરતિના બળથી વિષયો સેવીને ચારે ગતિમાં પરિશ્રમણ કરશે, નરકાદિકમાં અતિ દારણ કર્મના ત્રિપંકા ભોગવીને દુઃખ પામશે તેવી ચિંતા તો કરતાજ નથી !’ માતા—પુત્રનો સંબંધ તે એક ભવ આશ્રીને છે અને તેના વિપાક તો અનેક ભવમાં અસંખ્ય કાળ સુધી પીડા કરે છે. આ સંસારમાં આટલા કાળ સુધીમાં પરસ્પર ઉલટપાલટ ભાવવાળા ઘણા સંબંધો થયા, ઘણાં વિષયો ભોગવ્યા, તેને દેખીને તેને તથા તમને ઘણો હર્ષ ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ તેના વિપાક ભોગવવાને સમર્થ. તમે તેનો ઉદ્ધાર કરવાને જરા પણ શક્તિવંત થવાના નથી, તેમજ તમને ઉદ્ધરવાને તે સમર્થ થવાના નથી. આ જગતમાં અતિ વલ્લભ પુત્રને પણ તમે સ્વહસ્તેજ અનંતીવાર મારેલ હોય છે, તેણે તમને પણ મારેલ હોય છે; તેથી આ ભવના સ્નેહવડે વિયોગનો ખેદ શા માટે કરવો ? આવો દુઃખદાયી સ્નેહસંબંધ તો અનંતીવાર થયો છે, પરંતુ આવો જિનેશ્વરના ચરણકમળની સનાથતા નીચે ચારિત્ર ચઢાવ કરવા માટે તમારો આદેશ ભાગવાનો પ્રસંગ કોઈ વખત પ્રાપ્ત થયો નથી. તે તમારા ભાગ્યયોગે હમણાંજ પ્રાપ્ત થયો છે. માટે તે સંયોગને સફળ કેમ કરતા નથી ? આ પ્રમાણે શા માટે વિચારતા

નથી કે—‘મારા શરીરથી જન્મેલો પુત્ર અરિહંતની પષાંદામાં સુર, અસુર અને રાજાઓના સમૂહથી જોવાતો પંચની સાક્ષીએ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે, અહો ! હું તો દ્રમકની પેઠે કાંઈ ત્યજતી નથી, પરંતુ મારો પુત્ર સર્વ તજીને પરમ અભયદાન દેનારા શ્રી વીરભગવંતના સ્વહસ્તે દીક્ષા લે છે, તેમનો શિષ્ય થાય છે, તેને શું ભય છે ? તે તો સંસારસાગરને શિવ તરશે, તેમાં શું અશુભ થાય છે કે તમે દુઃખી થઈને ખેદાગ્રા છો ? શ્રીમત્ જિનેશ્વરના ધર્મને જાણનારા હોવા છતાં આવાં અશુદ્ધ વચનો તમારા સુખ-માંથી કેમ નીકળે છે ? તેના વિવાહાદિ મહોત્સવો તો અનંતીવાર તમે કર્યા, તો પણ તૃપ્તિ થઈ નહિ, પરંતુ આ ભવમાં તમને બંનેને પરમ સુખના હેતુભૂત ચારિત્રોત્સવ કેમ કરતા નથી ? સંસારમાં જે સંબંધો ધર્મના આરાધનમાં સહાય કરનારા થાય તેજ સંબંધો સફળ છે, બીજા સંબંધો તો ત્રિહંપતાપ છે, તેથી ઘેર જઈને ચિત્તની પ્રસન્નતાથી પુત્રના મનોરથની પૂર્તિ કરો, કે જેથી તમારો સંસાર પણ અલ્પ થાય, મેં તો ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાનો નિર્ધારજ કર્યો છે, તે જગતની સ્થિતિ પસંદાઈ જાય તો પણ કોઈ અન્યથા કરવાને સમર્થ નથી. સંસારના પાસમાં નાખવાના ગુણવાળા તમારા સ્નેહગર્ભિત દીન વચનો સાંભળીને હું ચળાયમાન થાઉં તેમ નથી. સંસારના સ્વાર્થમાં એક-નિષ્ઠ થયેલાઓ ત્રિવિધ રચનાવડે વિસ્રાપ કરે છે, પરંતુ હું તેવો મૂર્ખ નથી કે ધતુરો વાવવા માટે કલ્પવૃક્ષને છેદી નાખું ! તમારા સ્નેહવચનો પરમ આનંદ આપનારા થતાં હતાં તે દિવસો હવે ગયા છે, હવે તો શ્રી વીરભગવંતનાં ચરણોએ શરણ છે, હવે સ્વપ્નમાં પણ બીજા વિકલ્પો આવવાના નથી; તેથી હવે તાપ્રીદે ઘેર જાઓ, અને પુત્રને સંયમ ગ્રહણમાં વિશ્ન કરનારા ન

યતાં મદદગાર થાઓ. ” આ પ્રમાણેનાં ધન્યકુમારનાં નિશ્ચળ ચિત્ત ખતાવનારાં વચનો સાંભળીને તદ્દન નિરાશ થઈ ભદ્રામાતા પોતાને ઘરે આવ્યા.

પછી ધન્યકુમાર હર્ષના સમૂહથી ભરેલા હૃદયવડે મોટા આડંબર સાથે વ્રત ગ્રહણ કરવા માટે આવ્યા. તે વખતે જીવીરીતે લક્ષ્મી પુન્યને, ગૃહો સૂર્યને અને સિદ્ધિઓ સત્ત્વને અનુસરે છે તેવી રીતે તેની સર્વે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પણ સ્વ સ્વ વિભૂતિ સાથે સુખાસનમાં બેસીને ધન્યકુમારને અનુસરી-તેની સાથે દીક્ષા લેવા આહ્વી. આ વાર્તા અચાનક સાંભળીને આનંદપૂર્વક વિસ્મિત થયેલા અભયકુમારાદિ સર્વે માથું ધુણાવતાં ધન્યકુમારની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તે વખતે અભયકુમાર અને બીજા બુદ્ધિવંત સભાસદો શ્રેણિક મહારાજને કહેવા લાગ્યા કે-“આપ શ્રીમાને વ્રત લેવાને માટે જેમણે ઉઘમ કર્યો છે તેમને નિવારવા યોગ્ય નથી, પરંતુ તેમને દીક્ષા લેવામાં સહાય કરવી તે યોગ્ય છે.” તે વખતે શ્રેણિકે પોતાની પુત્રીની સ્થિતિ જાણવા માટે પૂછ્યું કે-“સોમશ્રી પ્રમુખ તેની આઠ સ્ત્રીઓની શી ગતિ થશે ? ” અભયકુમારે કહ્યું કે-“ તે બધી પણ ધન્યકુમારને અનુસરશે. ” તે સાંભળીને શ્રેણિકરાજવિસ્મયપૂર્વક બોલ્યા કે-“આ સંબંધને ધન્ય છે, તેઓનો સંબંધ સફળ છે. જે સ્ત્રીઓનો સમૂહ મોક્ષમાર્ગમાં વિદ્વ કરનાર થાય છે, તેજ તેને સહાય કરનાર થયો એજ મોટું આશ્ચર્ય છે ! ”

અહીં ધન્યકુમારે મોટી વિભૂતિ સહિત અસ્ખલિત રીતે દીન ! હીનને દાન દીધું. પછી સિંહની માફક ઉત્સાહ સહિત ઇન્દ્રિયના સમૂહને વશ કરીને પ્રિયાઓ સહિત તે નીકળ્યા. માર્ગમાં સર્વે પૌરુષનો આવું સાહસ તથા દુષ્કર કાર્ય કરતા તેમને કેળીને

વિસ્મય તથા હર્ષથી પૂસયલા મનવાળા થયા સતા તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે—“અહો ! આનો વૈરાગ્ય રંગ ! અહો આનો નિઃસંગતાનો રંગ ! અહો ! આનું સત્ત્વ ! અહો ! આની તત્ત્વ દ્રષ્ટિ ! અહો આની ઉદાસીનતા ! અહો ! આની સંસાર ઉપરથી સહસા પરાઙ્મુખતા ! અહો ! આનું સંયમમાં ઉત્સાહ પ્રાગલ્ભ્ય ! અહો ! સુરલોકની ઉપમાવાળી ઋદ્ધિના વિસ્તાર ઉપર આનો નિરબિલાષ ! અહો ! આનું બુદ્ધિશાળીપણું ! એના જન્મને ધન્ય છે, તેનું ધન્ય નામ નેત્રે સાર્થક કર્યું છે. યુવાવસ્થામાં પણ વ્રત લેવાની તેની શક્તિને ધન્ય છે, આ પતિપત્નીનાં સંયોગને ધન્ય છે, નિર્વિવ્રકારી એવા તેમના ધર્મના ઉદયને ધન્ય છે, તેમના પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ઉદયને પણ ધન્ય છે, લોકાન્તર અને ઉપમા ન આપી શકાય તેવા એના ભાગ્યને પણ ધન્ય છે કે, જગન્નાથ શ્રી વીરભગવંતના હાથે તેઓ દીક્ષા ગ્રહણ કરશે. તેમના જીવિતને પણ ધન્ય છે, આપણા આજના દિવસને અને આપણા જન્મને પણ ધન્ય છે કે, ધર્મભૂતિ એવા ધન્યકુમારના આપણને દર્શન થશે. તેવા મહંત પુરુષોનાં નામગ્રહણથી પણ પાપનો નાશ થાય છે.”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતા હજારો પૌરજનો તેમને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. પૌરજનોથી કરાતી તેવી પ્રસંશા સાંભળતા ધન્યકુમાર ગુણશીલ વનમાં આવ્યા. પૌરજનનાં તથા ઘરનાં માણસોના મુખેથી તે વૃત્તાંત સાંભળીને લીલાશાળી શાલિભદ્ર પણ સંવેગથી વ્રત લેવામાં ઉત્સુક થયા; પછી માતાની પાસે જઈને યુક્તિપૂર્વક માતાને સમજાવી. માતા પ્રત્યુત્તર દેવાનેજ શક્તિવંત થઈ નહિ. પૂર્વે ધન્યકુમારે વચનની યુક્તિથી તેને શિથિળ કરી દીધી હતી; એટલે શાલિભદ્રનો વ્રત ગ્રહણ કરવાનો નિ-

શ્રી અભિપ્રાય બહીને તે બોલી કે—“હે વત્સ ! જે પોતાનો આશય સંપૂર્ણ કરવામાં હઠ કરે અને એકાંતે ગૃહના વ્યાપારથી પરાક્રમ્ય થઈને બેસે તેને હું શું કહું ? તને જે રૂચે તે કર ! તું તથા તારો બનેલી એક આશયવાળા થયા છો, તેમાં હવે માફ શું બળ ? તમારો ધારણ આશય સંપૂર્ણ કરો.” આ પ્રમાણે બોધ પામેલી માતાની આજ્ઞા મેળવીને તરતજ સર્વ સ્ત્રીઓને સ્વચ્છ દઈ વિષમિશ્રિત અન્નની જમ રૌદ્ર એવા ભોગોપભોગને પણ ત્યજી દઈ વ્રતગ્રહણના ઉદ્યમમાં તે તૈયાર થઈ ગયા. તે વખતે શ્રેણિક મહારાજએ તથા ગોમદ્રદેવે તેમની દીક્ષા નિમિત્તે અપૂર્વ મહોત્સવ કર્યો. એ રીતે શાસ્ત્રિભદ્ર પણ જિનેશ્વરની પાસે આવ્યા. પછી તે બંને સમવસરણ પાસે આવી પાંચે અભિગમ સાચવી શ્રીજિનેશ્વરને નમીને બોલ્યા કે—“હે ભગવંત ! જન્મ-જરા ને મૃત્યુથી આલોક બળી રહ્યો છે, પ્રદીપ્ત થઈ ગયેલો છે, બળી ઝળી રહ્યો છે, જેવી રીતે ક્ષેષ ગૃહસ્થ ઘરમાં આગ લાગે ત્યારે જે વસ્તુ (હિરણ્ય રત્નાદિ) ઓછા ભારવાળી અને બહુ મૂલ્યવાળી હોય તે લઈને એકાંતમાં ચાલ્યો જાય છે, પછી તેજ વસ્તુ લોકમાં તેના હિત માટે, સુખ માટે અને સામર્થ્ય માટે ભવિષ્યકાળમાં થાય છે, તેવી રીતેજ મેં પણ અદ્વીતિય એવા ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, અને મનને પ્રિય તેવા મારા આત્મરૂપ બાંડને સંસારઅગ્નિમાંથી બહાર કાઢી લીધો છે—બળતામાંથી બહાર લાવ્યો છું; તેથી તે મારા સંસારનો નાશ કરનાર—ઘટાડનાર અવશ્ય થશે, એમ હું ધારું છું. તેથી હું ઈચ્છું છું કે આપ દેવાનુપ્રિય તેને દીક્ષા આપો, આપજ તેને મુંડિત કરો, (પ્રત્યુપેક્ષણાદિ શીખવીને) આપજ તેને ઉત્તમ કરો, (સૂતાર્યાદિ ગ્રહણ કરાવીને) આપજ તેને ભણાવો, અને આપજ આચાર, ગોચરી,

વિનય, કર્મક્ષયાદિરૂપ કુળવાળું ચરિત્ર, પિંડવિશુદ્ધ્યાદિ તેમજ સંયમયાત્રા તેને શીખવે અને તે માટેજ આહાર વિગેરે ધર્મો કરવાના બતાવે.”

આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતમાં પ્રસિદ્ધ છે તે વિજ્ઞાપિ તેમણે ભગવંતને કરી. તે વખતે શ્રીવીરે તેમને કહ્યું કે,—“જેવી રીતે આત્મહિત થાય તેમ કરો, તેમાં કાંઈનો પ્રતિબંધ ગણશે નહિ.” આ પ્રમાણે જિનેશ્વરની આજ્ઞા મળવાથી તે બંને ઇશાન ખુણામાં અશોકવૃક્ષની નીચે ગયા, અને ત્યાં જઈને પોતાની મેળેજ આભરણો ઉતારી નાખ્યા. કુળવૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ તે ધવળ વસ્ત્રમાં ગ્રહણ કરી લીધા; પછી કહ્યું કે—“હે વત્સો ! તમે ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છો. આ વ્રત પાળવું અતિ દુષ્કર છે, ગંગાના પ્રવાહની સન્મુખ જવા જેવું છે, તરવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું છે, લોઢાના ચણા ચાવવા જેવું છે, ભાલાના અમ્ભાગથી ખરજ ખંજવાળવા જેવું છે, તેથી હે પુત્રો ! તમે સ્વાર્થ સાધવામાં બીલકુલ પ્રમાદ કરશો નહિ.” આ પ્રમાણે કહીને અશ્રુ સારતી તે બંને વૃદ્ધાઓ એકાંતમાં ચાલી ગઈ. પછી તે બંનેએ પોતપોતાને મસ્તકે સ્વયં પંચમુષ્ટિ લેવા કર્યો; શ્રેણિક તથા અભયકુમાર વિગેરેએ તેમને મુનિવેશ આપ્યો, તે વેશ પહેરીને તે બંને શ્રીવીર ભગવંતની પાસે આવ્યા. પછી મહાવીર પરમાત્માએ તે બંનેને મહાવ્રત ઉચ્ચરાવી દીક્ષા આપી. સુભદ્રાદિ આઠેને પણ દીક્ષા આપીને આયં મહત્તર પાસે મોકલી; ત્યાં તેઓ ગ્રહણ અને આસેવના—એ બંને પ્રકારની શિક્ષા વિગેરે શીખવા લાગી.

હવે તે બંને પાંચ મહાવ્રતોને વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરીને દેવેન્દ્ર તથા નરેન્દ્રોથી પ્રશંસા કરાતા મહામુનિ થયા. શ્રીવીર ભગવંતે સુવિહિત સ્થવિર પાસે તે બંનેને મોકલ્યા. પછી શ્રેણિક,

અભયકુમાર વિગેરે શ્રી જિનેશ્વરને નમીને તથા સર્વ સાધુઓને વંદન કરીને તે બંને મુનિની પ્રશંસા કરતા સ્વસ્થાને ગયા. અહીં તે બંને મુનિ સ્થવિરોની પાસે ગ્રહણ ને આસેવના શિક્ષા અપ્રમત્ત ભાવથી શીખ્યા અને સ્થવિરની સાથે ઘણા વખત સુધી પૃથ્વી ઉપર વિચર્યા. જ્ઞપરિજ્ઞાથી માંડીને સંપૂર્ણ અગ્યારે અંગો તેઓ ભણ્યા અને તેના સૂત્રાર્થોના અધ્યયનમાં લીન થયા સતા ગીતાર્થ થયા. પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાવડે તીવ્ર તપસ્યાઓ કરીને થોડાજ વખતમાં તેઓ મુનિપુંગવ થયા. અપ્રમત્ત ભાવથી ઈચ્છા-શૌધ કરીને એક, બે, ત્રણ, ચાર માસક્ષપણાદિ વિવિધ તપસ્યાઓ કરીને એ બંને મહર્ષિઓ બાર વરસ સુધી સ્થવિરની સાથે વિવિધ દેશોમાં વિહાર કરી શ્રીવીર ભગવંતની પાસે આવી.

શ્રી વીર પરમાત્મા પણ ભૂમિપીઠને પવિત્ર કરતાં ફરીને રાજગૃહીએ પધાર્યા. દેવોએ અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યાદિકની રચના કરી. તે દિવસે તે બંને મહર્ષિઓને માસખમણનું પારણું હતું, પરંતુ અહંકાર રહિત તથા ખાવાની ઈચ્છા વગરના તેઓ ગોચરી કરવા જવાની રજા લેવા માટે શ્રી વીરભગવંત પાસે આવ્યા અને વિનયપૂર્વક તેમણે પ્રણામ કર્યા. તે વખતે વીરભગવંતે શાલિભદ્ર તરફ આદરપૂર્વક જોઈને કહ્યું કે—“વત્સ ! આજે તને તારી માતા પારણું કરાવશે.” આ પ્રમાણેનાં વીરભગવંતનાં વચન સાંભળીને તેમની પાસેથી અનુજ્ઞા લઈ ધન્ય અને શાલિભદ્ર રાજગૃહીમાં આવ્યા. શ્રી વીરના વચનના વશવર્તીપણાથી અન્ય સ્થાન છોડીને ‘શ્રીવીરના વચનમાં શું સંદેહ હોય ?’ તેમ મનમાં નિર્ધાર કરી તેઓ ભદ્રાના આવાસે ગયા અને તે બંનેએ ધર્મદામરૂપ આશિર્વાદ આપ્યો, પરંતુ ત્યાં ઓછ બોલ્યું નહિ, તેમ આદર પણ આપ્યો નહિ, તેઓ અન્ય ભિક્ષાચરને

ઉચિત આંગણમાં ઉભા રહ્યા, એક પગલું પણ આગળ વધ્યા નહિ, તેમ બીજું કાંઈ બોલ્યા પણ નહિ, માત્ર સર્વાર્થની સિદ્ધિ કરનાર મૌન ધારણ કરીને ઉભા રહ્યા.

અહીં ભદ્રામાતા વિચાર કરે છે—“અહો ! હજુ પણ મારા જ્ઞાત્ય જાગતા છે, કે જેથી મારો પુત્ર અને જમાઈ બંને આજે શ્રીચિનેશ્વરની સાથે અહીં આવેલા છે; તેથી ત્યાં જઈને તેમને નમસ્કાર કરીને અતિ ભક્તિપૂર્વક આમંત્રણ કરું અને જો તેઓ પધારે તો આનંદથી ભાતપાણીવડે પડીલાણું. પુર્વે સંસાર અવસ્થામાં જે વિવિધ રસ દ્રવ્યના સંયોગવડે નિષ્પન્ન કરેલી રસોઈવડે પોષણ કરેલ છે, તે તો ઐહિક મનોરથની સિદ્ધિ કરનાર, સંસાર પરિશ્રમણના એક કૃણ્ણ હતું, હમણા તો જે ભક્તિવડે અન્ન-પાનાદિથી પોષણ થશે તે ઉભય લોકમાં સુખાવહ અને પ્રાંતે મુક્તિપદને આપનાર થશે.” આ પ્રમાણે વિચારતા ભદ્રામાતાની અક્ષુઓ હર્ષના અશ્રુથી પૂરાઈ જવાથી તેણે તેમને દેખ્યા નહિ. તપસ્યાએ ઇર્ષ્યાવડે કરેલ હોય તેમ તેનું રૂપ પરાવર્તન થઈ ગયેલ હોવાથી શાલિભદ્ર દ્રષ્ટિપથમાં આવ્યા છતાં તેમની સ્ત્રીઓએ પણ તેમને ઓળખ્યા નહિ. વીરવચનની સત્યતા કરવા માટે ફાણુભર ત્યાં ઉભા રહીને, વ્રતનો આચાર પાળનામાં તત્પર તે બંને ત્યાંથી પાછા વળી આવી નીકળ્યા, પણ વિકારની જેમ સ્વ-આકારને તેઓએ ઓળખાવ્યો કે બતાવ્યો નહિ. શ્રીવીર વચનમાં દ્રઢ વિશ્વાસ હોવાથી અન્ય સ્થાનને નહિ ઇચ્છતા તે બંને સમતાભાવ સહિત ગોચરીની ચર્ચાથી પાછા ફર્યા. પોતાને સ્થાને પાછા આવતાં તેમને માર્ગમાં એક ભરવાડ સામી આવતી મળી. ઇર્ષ્યાસંમિતિવાળા તે મુનિને દેખીને તે અતિશય હર્ષિત થઈ, પરમ પ્રમોદ પામી, તેના હૃદયમાં અત્યંત હર્ષોદ્દાસ થયો. તેણીએ

મહિતવડે મુનિઓને પ્રણામ કરીને પ્રીતિયુક્ત મનથી પોતાના માંડમાં રહેલ દહીં વહોરવાની વિનંતિ કરતાં કહ્યું કે—“હે સ્વામિન ! આ શુદ્ધ દહીં લેવા માટે પાત્ર પ્રસારે અને મારા નિસ્તાર કરો.” આ પ્રમાણે સેના અત્યાદર દેખીને તે બંને વિચારવા લાગ્યા કે ત્વીરભગવંતે તો માતા પારણું કરાવનાર થશે, તેમ કહેલું છે, પરંતુ બીજાનું ન વહોરવું તેમ કહેલ નથી. વળી વિચિત્ર આશયયુક્ત જિનેશ્વરની વાણી હોય છે, આપણે છદ્મસ્થ તેનો ભાવ શું જાણીએ ? શ્રીવીરના ચરણે જઈને એ બાબત પ્રશ્ન પૂછશું, પરંતુ આ અભિભક્તિના ઉલ્લાસથી દેવાને ઉઘત થઈ છે, તો તેના ભાવનું ખંડન કેવી રીતે કરવું ? પ્રણ પાસે જઈને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે કરશું.”

આ પ્રમાણે વિચારીને પાત્ર પ્રસારી તેઓએ તેમાં દહીં વહોર્યું. તેણે પણ અત્યંત હર્ષથી વહોરાવ્યું અને વંદના કરીને તે આલી રાધ;પછી તે બંને સ્વસ્થાનકે આવ્યા. શ્રીમત્ જિનેશ્વરની પાસે આવીને ગોચરી આજોવી, ઉત્પન્ન થયેલા સંશયરૂપ શબ્દને દૂર કરવા શાલિભદ્રે જિનેશ્વરને નમીને પૂછ્યું કે—“સ્વામીન ! અમે જ્યારે ગોચરી કરવા જતા હતા ત્યારે આપે કહ્યું હતું કે ‘આજે તારી માતા પારણું કરાવશે.’ તે કથનનું હાઈ અમે મંદ બુદ્ધિપણથી જાણ્યું નથી. અમને આહાર સામગ્રી માતાને ઘેરથી મળી નથી પરંતુ એક આલીરી પાસેથી મળી છે, તેથી અમને શંકા થઈ છે માટે અમારા અજ્ઞાના તે શંકારૂપ શબ્દનું નિવારણ કરો.” તે સાંભળીને શ્રીમત્ જગન્નાથ બોલ્યા કે—“હે શાલિભદ્રમુનિ ! જણે તને દહીંથી પ્રતિલાભિત કર્યા, તે તારી પૂર્વ જન્મની માતા જ હતી.” આ પ્રમાણે જિનેશ્વરને મોઢેથી સાંભળીને ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી તેમણે પૂછ્યું કે—“સ્વામિન ! તે કેવી રીતે ?” તે

વખતે સ્વામીએ પૂર્વ ભવનું સર્વ સ્વરૂપ કહી ખતાવ્યું. તેમાં કહ્યું કે—‘તે તારી પૂર્વ ભવની માતા છે, તેનો તો તેનો તેજ ભવ છે, તારો બીજો ભવ થયો છે, ’ આ પ્રમાણે જિનેશ્વરે કહેલ પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ સાંભળીને અજ્ઞાન અંધકાર દૂર થવાથી શાલિભદ્રને સર્વેગ રંગદ્વિગુણિત થયો. પછી પ્રભુની આજ્ઞા લઇને ધન્યમુનિની સાથે તેમણે પારણું કર્યું.

ત્યારપછી ભવવિરક્ત બુદ્ધિવાળા શાલિભદ્ર મુનિ ભગવંત શ્રીમહાવીરના મુખેથી સાંભળેલી પૂર્વ ભવની માતાને સંભારતા પોતાના મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે—“ અહો ! આ સંસારમાં મહા આશ્ચર્ય પમાડે તેવા વિચિત્ર પ્રકારના કર્મજન્ય અનુભવો થાય છે, જુઓ પૂર્વભવમાં સદસદ્ વિવેક રહિત, માર્ગ ગામ-દીયાપણું ક્યાં ? અને આ જન્મમાં ગુણસમૃદ્ધવાળું, ગૌરવના મંદિરભૂત અને અવસરને હચિત કરણ-લાષણવાળું સહે-રીપણું ક્યાં ? પૂર્વભવમાં સકળ આપદાના નિવાસરૂપ હું પ-મુનો પણ દાસ હતો, ત્યારે આ ભવમાં હું રાજાને પણ કરિ-યાણાની જેમ માનનારો થયો. પૂર્વ ભવમાં જીણું, ખંડિત, કં-ડિત અને શરીર ઢાંકવા માટે પણ અપૂર્ણ વસ્ત્ર હતું; ત્યારે આ જન્મમાં સવાલાખ સવાલાખ મૂલ્યવાળી રત્નકંબળોના બે બે ખં-ડો કરીને પ્રિયાઓને મેં આપ્યા હતા, અને તેઓએ તેના પ-મલુંછણા કરીને નિર્મોલ્ય કુદ્ધમાં નાખી દીધા હતા. પૂર્વ જન્મમાં મારે રૂપાના પણ આભૂષણ નહોતા, ત્યારે આ જન્મમાં વિવિધ રત્નથી જડેલા સુવર્ણના આભૂષણો પણ પુ-ષ્પમાળાની માફક હમેશાં નિર્મોલ્યપણાની બુદ્ધિથી હું ફેંકી દેતો હતો. પૂર્વ જન્મમાં રૂપાનાણું પણ મારા હસ્તમાં કદિ સ્પ-ર્યું નહોતું, ત્યારે આ જન્મમાં સોનામહોર અને રત્નાદિકના

હગલાઓની પણ મેં તપાસ કરી નથી; અર્થાત્ તેના પારાવાર હગલા હતા. અહો ! આ ભવ નાટકની વિચિત્રતા ! અહો ! આ ભવનાટકમાં કર્મરાજના હુકમથી મોહ આ સર્વ સંસારી જીવોને વિવિધ પ્રકારના વેશે લેવરાવીને નાચ કરાવે છે. જિનેશ્વરના આગમનો હાઈ પામેલા પુરૂષ વગર કોઈ તેમાંથી બચી શકતો નથી; તેથી જગત્માત્રનો દ્રોહ કરનાર અને અતિ હિતકટ મલ્લ એવા મોહને મહા પ્રયંડ વીચં તથા હલ્લાસના બળથી જીતીને આજ સુધી નહિ પ્રાપ્ત કરેલી એવી જયપતાકા પ્રાપ્ત કરે, કારણકે ઉધમ કરતાં સર્વ સફળ થાય છે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને મહાસત્ત્વવંત એવા ધન્યકુમારની સાથે શાલિભદ્ર મુનિ શ્રીમત્ મહાવીર ભગવંતની પાસે આવ્યા અને તેમને નમીને તેઓએ આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી કે—“હે સ્વામિન્ ! અનાદિના રાત્રુ એવા આ શરીરથી તપસ્યાદિ ક્રિયા બની શકતી નથી. ‘જીવ જીવવડે ઓળખાય છે’ તે સર્વ ભગવંતને વિદિત છે, તેથી આ શરીરને લાંચ આપવાથી શું ફાયદો ? માટે જો આપની આજ્ઞા હોય તો આપની કૃપાવડે અંત્ય આરાધના કરીને જયપતાકાને અમે વરીએ.” શ્રીમત્ જિનેશ્વરે કહ્યું કે—“જમ આત્મહિત થાય તેમ કરે, તેમાં મારે પ્રતિબંધ નથી.” આ જિનેશ્વરની આજ્ઞા મળવાથી અડતાળીશ મુનિ તથા ગૌતમ ગણધરની સાથે તે બંને મુનિ વૈભારગિરિએ પધાર્યા. ત્યાં પવંત ઉપર શુદ્ધ અને નિરવધ શિલાપટ્ટને પ્રમાજીને, આગમન માટે ઇર્ષાપચિક્રી આળોવી, શ્રીમત્ ગૌતમ ગુરૂ પાસે વિધિપૂર્વક બનીશ દ્વારોવડે આરાધનાના ક્રિયા કરી અને તે બંને મુનિઓએ હર્ષપૂર્વક પાદપો પગમન અનશન અંગીકાર કર્યું. અડતાળીશ મુનિઓ પણ પરિકર્મિત મતિવાળા, શુભ ધ્યાન પરાયણ, જીવિતવ્યની આશા

અને મરણનો જય મૂકી દીધો છે જેણે તેવા, સમતામાં એકબીજા
ચિતવાળા અને સમાધિમાં મગ્ન એવા તે બંનેની ખાસે રક્ષા.

હવે ભદ્રાએ પુત્ર અને જમાઈના આગમન ઉત્સવ નિમિત્તે
મંડપમાં સ્વસ્તિક, તોરણ, રત્નવદ્ધી વિગેરેની શોભાવડે અદ્ભુત
રચના તૈયાર કરાવી. પછી ભદ્રાની સાથે કૃષાંગી તથા રંગરહિત,
ધવળતા રહિત ચંદ્રકળાની જાડી શાલિભદ્રની પત્નીઓ પણ
તીર્થકરને નમવા જવાને આવી. તે વખતે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ
તથા પર્ષદા સહિત ત્રિમળ આશયવાળા શ્રેણિકરાબ પણ હર્ષ-
પૂર્વક શ્રીવીરભગવંતને નમસ્કાર કરવા આવી. પંચાભિગમપૂર્વક
ભક્તિના સમૂહથી ભરેલા અંગવાળા સર્વેએ જિનેશ્વરને ત્રણ પ્ર-
દક્ષિણા કરીને, ત્રણવાર પંચાંગ પ્રણિપાતવડે નમસ્કાર કર્યા અને
પોતપોતાને ઉચિત સ્થાને તેઓ બેઠા. પછી સર્વે લોકો પાપને
હરણ કરનારી અરિહંત ભગવાનની વાણી સાંભળવા લાગ્યા.
ભદ્રામાતા દેશના સાંભળતાં આમતેમ સાધુસમૂહ તરફ એવા
લાગ્યા, પરંતુ તેઓની મધ્યમાં ધન્યકુમાર તથા શાલિભદ્ર મુનિને
નહિ દેખીને તે ચિંતવવા લાગ્યા કે—“ગુરૂની આજ્ઞાથી તે કોઈ
સ્થળે ગયા હશે, અથવા કોઈ સ્થળે પડન-પાડન સ્વાધ્યાયાદિ
ક્રિયામાં તત્પર થઈને અભ્યાસ કરતા હશે; કેમકે દેશના સમયે
નિકટ સ્થળે સ્વાધ્યાયાદિ કરે તો દેશનાનો વ્યાધાત થાય. દેશના
સમાપ્ત થશે ત્યારે શ્રી જિનેશ્વરને પૂછીને, જ્યાં તેઓ બેઠેલા હશે
ત્યાં જઈને હું તેમને વાંદીશ, અને આહાર માટે નિમંત્રણ કરીશ.”

પછી દેશના સંપૂર્ણ થઈ ત્યારે અરિહંતની પર્ષદા જમાઈ
તથા પુત્રથી રહિત દેખીને શ્રીજિનેશ્વરને તેણે પૂછ્યું કે—“પ્રભો !
ધન્ય તથા શાલિભદ્ર મુનિ કેમ દેખાતા નથી ?” આ પ્રમાણે ભ-
દ્રાએ પૂછ્યું, એટલે શ્રીવીરપરમાત્માએ જવાબ આપ્યો કે—“ભદ્રે !

આજે તેમને માસખમણનું પારણું હતું, તેથી અમારી આજ્ઞા મેળવીને તમારે આંગણે ગાયરી માટે તેઓ આવ્યા હતા. ત્યાં આહાર નહિ મળવાથી તમારે આવાસેથી પાછા વળ્યા. માર્ગમાં શાલિભદ્રની પૂર્વ ભવની માતા આભીરી ધન્યાએ અતિભક્તિથી દહીં વહેરાવ્યું. અહીં આવીને તે બંનેએ યથાવિધિ તે દહીંથી માસખમણનું પારણું કર્યું. પછી અમે કહેલ પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ સાંભળીને ધીમંત શાલિભદ્ર વૈરાગ્યરંગથી રંગાયા અને ધન્ય-કુમારની સાથે અમારી આજ્ઞાથી આજેજ અર્ધા પહોર પહેલાં ગૌતમાદિ મુનિઓની સાથે વૈભારગિરિ ઉપર જઈને યથાવિધિ પાદપોષગમન અનશન તેઓએ અંગીકાર કર્યું છે.” આ પ્રમાણે શ્રી વીરભગવંતના મુખેથી સાંભળીને ભદ્રા, શાલિભદ્રની પત્ની-ઓ, શ્રેણિક, અભયકુમાર વિગેરે વજ્રવાતની જેમ અવાચ્ય દુઃખથી સંતપ્ત થયા, અને વિદારાતા હૃદયપૂર્વક આકંઠ કરતાં તેઓ વૈભારપર્વતપર ગયા. ત્યાં સૂર્યના તાપથી તપેલી શીલાતળ ઉપર તે બંનેને સુતેલા જોઈને મોહથી ભદ્રા ભૂમિપીઠ ઉપર પડી ગયા અને મૂર્છા પામ્યા. શીતવાતાદિના ઉપચારથી સજ્જ થયા ત્યારે વહુરોઓ સાથે ભદ્રા દુઃખથી આર્ત થઈને અન્યને પણ શેવરાત્રે નેવા મોટા સ્વરથી શેવા લાગ્યા. ઘણા દિવસથી કરેલ મનોરથ અપૂર્ણ રહેવાથી તેઓ ત્રિલાપ કરવા લાગ્યા કે-“હા ! મેં પાપિણીએ પુન્યબળ આપ્યું જવાથી સામાન્ય ભિક્ષુકની ગણનામાં પણ આ બંનેને ન ગણ્યા; કારણ કે મારે ઘેરથી પ્રાપ્ત કાષ્ઠપણ ભિક્ષુક ભિક્ષા લીધા વગર ખાલી હાથે પાછો જતો નથી; પરંતુ મૂંઢ બુદ્ધિવંત એવી મેં જંગમ કલ્પદ્રુમની જેવા ઘેરે આવેલા સુત તથા જમાઈને પણ ઓળખ્યા નહિ. હમેશાં યાચકાની જેમ સાધુઓ પણ ભિક્ષાને માટે મારે ઘેર આવે છે, તેઓને

હું સન્માનપૂર્વક આહારની નિમંત્રણા કરું છું, પછી તે સાધુઓ નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરે છે અને ધર્મલાભની આશિષ આપીને જાય છે; પણ નિર્ભાગીમાં શેષર તુલ્ય મૂર્ખની શિરોમણિ એવી મેં આમને મારે ઘેર આવ્યા છતાં કાંઈ પણ આપ્યું નહીં. સાધુને દેવા યોગ્ય ઉચિત આહાર વિધમાન હતા, છતાં પણ હા ! હા ! મેં દીધા નહિ, તેમ દેવરાવ્યો. પણ નહિ !! જે સામાન્ય સાધુની બુદ્ધિથી પણ આહાર વહોરાવ્યો હોત તો 'અર્ચિતિત પણ સ્થાને પડ્યું' તે ન્યાયથી બહુ સાફ થાત, પરંતુ તેમ પણ બન્યું નહિ ! હા ! મેં શું કર્યું ? હા ! મારી બુદ્ધિ ક્યાં ગઈ ? હા ! સાધુદર્શનની મારી પ્રબળ વલ્લભતા ક્યાં ગઈ ? હા ! મારી અવસર ઉચિત ભાષા અને સુખ પ્રશ્નના આલાપની ચતુરાઈ ક્યાં ગઈ ? કારણકે મેં એ બંને સાધુઓને કાંઈ પૂછ્યું પણ નહિ. 'તમે કોના શિષ્યો ? પહેલા કયા ગામમાં રહેતા હતા ? તમને સંયમ ગ્રહણ કરીને કેટલા વર્ષ થયા છે ? હાલ તમારા માતા, પિતા, ભાયા, બાઈઓ છે કે નહિ ? હાલ કયે ગામથી આવ્યા છો ? તમારે મારા પુત્ર શાલિભદ્ર મુન તથા મારા જમાઈ ધન્ય મુનિનો પરિચય છે કે નહીં ?' તે વિગેરે કાંઈ પણ પૂછ્યું નહિ ! જે આ પ્રમાણે મેં પ્રશ્નો કર્યા હોત તો બધું જાણત ! હા ! હા ! મારું વાફકૌશલ્ય ક્યાં ગયું ? હા ! મેં પણ મિથ્યાત્વથી કરાયેલ જડ અંતઃકરણનાં જેમ ઘેર આવેલ સાધુઓને વદના પણ ન કરી ! કુળને ઉચિત વ્યવહાર પણ હું જૂલી ગઈ ! જે કોઈ આંગણમાં એક ક્ષણ માત્ર પણ સ્થિતિ કરે તો સેવકો મને સૂચવે, એટલે 'ક્ષણ માત્ર સ્થિતિ કરી તેથી કાંઈ પૂછવાનું નિમિત્ત હશે' તેવી બુદ્ધિ થાય અને પૂછવાથી સર્વ હકીકત વિદિત થાય; પરંતુ આ બંનેના આગમન વખતે તેવી કાંઈ પણ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ નહિ; કાંઈ

હમિત ક્યું નહિ, કેવળ અનાદર કરીને હાથમાં આવેલ સુર-
મણિને ગુમાવ્યો. હા ! સર્વે કુળવધુઓની મતિ—કૌશલ્યતા ક્યાં
ગઈ કે તેઓએ પોતાના પતિને પણ ઝાળખ્યા નહિ ! બહુ દિવ-
સના પરિચિત સેવકોએ પણ તેમને ઝાળખ્યા નહિ ! એક વખત
તે સમયે સર્વેની મતિમૂઢતા થઈ ગઈ. અચાચિત વાંચિત અર્થને
દેનાર મુનિ વગર બોલાવ્યા ઘેર પધાર્યા, ઇહલોક પરલોકમાં
ઘરિસત આપનાર, અતુલ પુન્યનો ખંધ કરાવનાર, ઘણા દિવ-
સથી ઘણા મનોરથવડે જની ઈચ્છા કરાતી હતી તેઓ સ્વયમેવ
સન્મુખ આવ્યા, પણ તેમને મેં બોલાવ્યા નહિ, વંદના પણ કરી
નહિ, પડિલાક્યા નહિ, ઝાળખ્યા પણ નહિ અને તેઓ પાછા ગયા.
મુખમાં આવેલ કાળીઓ પડી જાય તે ન્યાય પ્રમાણે તેમજ ગોવા-
ળનો બાળક હાથમાં આવેલ સુરમણિ છોડી દેતે ન્યાયથી મારા
સર્વે મનોરથો નિષ્ફળ ગયા. હવે ભાવી કાળમાં મારા મનોરથની
આશા પૂર્ણ થાય તેવો સંભવ પણ નથી, કારણ કે તે ખંનેએ
અનશન કર્યું છે, હવે તેમની શી આશા ? મારા ચારે હાથો ભૂમિએ
પડ્યા. હવે પુત્ર તથા જમાઈનું મુખ ફરીથી ક્યારે દેખીશ ?
સર્વ સ્ત્રીઓની વચ્ચે નિર્ભાગીઓમાં શેખરભૂત હું થઈ !”

આ પ્રમાણે વિષાદના વિષથી મૂર્છિત થયેલ ભદ્રાને જોઈને
ત્રેણિક તથા અભયકુમારે વચનામૃતવડે તેને સિંચન કરીને સ-
ચેતન કર્યા; પછી અભયકુમારે કહ્યું કે—“માતા ભદ્રા ! હવે આવો
વિષાદ કરવો તે તમને યુક્ત નથી, કારણકે મોટાઓમાં તમે માન-
નીય છો, સર્વ માનવંતોમાં માનનીય છો, તેથી તકામો શોક કરવો
નહીં. આ સંસારમાં અનેક સ્ત્રીઓ અનેક પુત્રોને પ્રસવે છે, તે
પુત્રોમાં કેટલાક બહોંતેર કળામાં કુશળ થઈને ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે
પાણિગ્રહણ કરે છે. પૂર્વના પુન્યથી ધન ધાન્યાદિકથી સંપન્ન થઈને

જાણે કે પૂર્વે કાઠવાર મેળવ્યા ન હોય તેવી સ્ત્રી તે કામભોગમાં મૂર્છિત થાય છે. ભોગમાં રસિક થયેલા તેઓ ભોગ ભોગવે છે, એક ક્ષણ માત્ર પણ વિષયોને છોડતા નથી, પોતાના આયુષ્યના પર્યંત ભોગ સુધી ભોગો ભોગવીને પછી નરક નિગોદાદિમાં ભટકે છે; અને જ્યાં પુન્યરહિત હોય છે, તેઓ જન્મથીજ નિર્ધન હોય છે, તેઓ વિષયરૂપી આશાના પિપાસિત થઇને અદાર પાપસ્થાનકો સેવે છે; પરંતુ પુન્ય વિના દ્રવ્યાદિ પામતા નથી; તે બહુ પાપ ઉપાર્જનને નરક-નિગોદાદિમાં ભટકે છે. તમે તો રત્નને કુક્ષિમાં ધારણ કરનાર છો, વીર પુરૂષોને જન્મ આપનાર છો, કારણ કે તમારો કુળદીપક તો પુન્યના એક નિધિરૂપ થયો છે. જિનેશ્વર તથા ચક્રીપણું-બંને પદથી વિભૂષિત પુરૂષોત્તમ હોય તે પણ તમારા પુત્રની જવા ભોગ ભોગવતા નથી, કારણ કે સુવર્ણ અને રત્નોને નિર્મલ્ય ગણીને કાઠએ ફેંકી દીધા હોય-તણ દીધા હોય તેવું કાઠ સ્થળે સંભળાતું નથી, તેવું બન્યું પણ નથી; તે તમારા પુત્રે નિઃશંકપણે કરેલું છે, તથા ઇચ્છિત ભોગ ભોગવ્યા છે, અવસર પામીને તુલની માફક ભોગોને તણ દીધા છે. શ્રીવીરપ્રજાની પાસે સુરેંદ્ર નરેંદ્રાદિ કોટિ પ્રાણીઓને દુર્જય તથા જગત્નાં લોકોને દુઃખ આપનાર મોહનરેંદ્રને એક ક્ષણમાત્રમાં તમારા પુત્રે જીતી લીધો છે. આ સામર્થ્ય તમારા પુત્રનું જ છે, બીજાનું નથી. વળી મોહનું ઉન્મૂલન કરીને સિંહની માફક ચારિત્ર લઇ, સિંહની માફક તે પાળી, અશેષ કર્મમળને ઉન્મૂલન કરવા માટે આરાધનારૂપ જયપતાકા તેમણે ગ્રહણ કરી છે. શ્રી ગૌતમ ગણધરની સહાયથી અજરામર પદની તે પ્રાપ્તિ કરશે, હવે શા માટે દુઃખ ધારણ કરો છો? જો તે સંસારઅરણ્યમાં પડ્યો હોત તો તેની ચિંતા કરવાની હતી, એમણે તો સમસ્ત જન્મ-જરા-મરણ-રોગ-શોકાદિથી

સહિત સરિસદાબદ સુખની સંપ્રતિ પ્રાપ્ત કરી છે. પ્રાણી શામાટે દુઃખ ધારણ કરે છે ? તમારા પુત્રે તો શ્રીજિનેશ્વરનું શાસન તથા તમારું કુળ બંને વધોતિવ ક્યું છે. વળી તમારા જમાઈ નામથી ધન્ય, ઉપકારથી ધન્ય, સમ્યક્ બુદ્ધિથી પણ ધન્ય, અનુપમ ધર્મ આચરણથી પણ ધન્ય, દુર્જનતાના દોષથી દુષ્ટ એવા તેના માંધવોએ અનેક વખત ઇર્ષ્યા કરી તો પણ પોતાના સૌજન્ય સ્વભાવથી સવિનય તેમની પ્રતિપાલના કરી તેથી પણ તેઓ ધન્ય થયા છે. તે ધન્ય મુનિના ધૈર્યની કેટલી પ્રશંસા કરીએ ? જણે હપદેશાદિ પુષ્ટ કારણ વગર પણ આઠે પત્નીઓને સમક્ષણે ત્યજી દીધી, સમસ્ત ઐહિક સુખસંદોહને પૂરવામાં સમર્થ છતાં જડ એવા ચિંતામણિ રત્નને હજી દધને ચારિત્રરૂપ ચિંતામણિ રત્નને એક લીલામાત્રમાં તેણે મહણ કર્યું. વળી જેવી રીતે મહણ કર્યું તેવીજ રીતે પ્રતિક્ષણે વધતા પરિણામવડે તેનું પરિપાલન કર્યું; અને નિઃશેષ કર્મસમૂહને હણવા માટે આરાધનારૂપ જયપતાકા તેમણે મહણ કરી; તેથી આ ધન્ય મુનિ ધન્ય પુરુષોમાં પણ ધન્યતમ છે; જે આ મુનિનું નામ સ્મરે તે પણ ધન્ય છે, જે ક્ષણે એમનું સ્વરૂપ સ્મૃતિપથમાં આવે તે ક્ષણે પણ ધન્ય છે. તેથી કે વૃધે ! ઉત્સાહને સ્થાને તમે વિષાદ કેમ કરો છો ? વળી પૂર્વે અનેકવાર માતા પુત્રનો સંબંધ થયો, પણ તે સંસારનો અંત ફરાવનાર નહિ નીવડવાથી વ્યર્થ ગયો છે, સાચો તો આ ભવનોજ તમારો સંબંધ છે કે તમારા ગર્ભમાં આવીને શાલિભદ્ર સુરનરેન્દ્રાદિકથી સેવાતા મોહશત્રુનું ઉન્મૂલન કરીને નિર્ભય થયેલ છે. તેથી તમારે તો તેના ચારિત્રની અનુમોદના કરવા પૂર્વક અને હર્ષ સહિત બહુમાનપૂર્વક વંદન-નમન સ્તવનાદિક કરવાં, કે જેથી તમારા અર્થની પણ સિદ્ધિ થાય.” આ પ્રમાણે અભયકુમારે પો-

તાના વચનામૃતના સિંચનથી ભદ્રાના વિષમ મોહના વિષપ્રસારને ઉતાર્યો; તેથી શોકને ઓછા કરીને ભદ્રા પણ ધર્મની સન્મુખ થઈ. પછી શ્રેણિક મહારાજ તથા અભયકુમાર અને વધુઓ સહિત ભદ્રા ભાવથી તે બંને મુનિઓને વાંદીને તેઓના ગુણનું સ્મરણ કરતાં પોતપોતાને ઘેર ગયા.

હવે તે બંને મહામુનિ એક માસ પર્યંત સંલેખના આરાધીને અંતે શુદ્ધ ઉપયોગમાં લીન ચિત્તવાળા થઈ સમાધિપૂર્વક કાળ કરી, અનુત્તર સુખથી ભરેલા સર્વાર્થસિદ્ધ નામના પાંચમા અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં દેવોનું તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની રચિ થાય છે, તે વખતે અમૃતના ઉદ્દગારથી ક્રુધા શાંત થઈ જાય છે તેત્રીશ પખવાડીએ એક શ્વાસોશ્વાસ ગ્રહણ કરે છે. જે માત્ર સાત લવ જેટલું તેમનું આયુષ્ય અધિક હોત તો તેઓ મુક્તિમાં જાત, અથવા છઠ્ઠ તપ વધારે કરી શકત તો પણ મુક્તિ પામત, કારણ કે અનુત્તર વિમાન કરતાં વધારે સુખ મોક્ષ સિવાય કોઈ સ્થળે નથી. હવે પછી ધન્ય અને શાસિભદ્ર ત્યાં આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મહાવિદેહમાં સુખથી ભરેલા ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ, ભોગો ભોગવી, યથા અવસરે સદ્ગુરુનો સંયોગ મળશે કે તન્મજ સંયમ ગ્રહણ કરીને, દુસ્તપ તપયુક્ત ક્રિયા કરી ધનધાતી કર્મો ખપાવી કેવળજ્ઞાન પામશે. પછી પૃથિવી ઉપર વિહાર કરી અનેક લગ્ન જીવોને પ્રતિબોધીને, અંતે યોગસમાધિવડે, નામગોત્રાદિ ભવોપગ્રાહી અધાતી કર્મો ખપાવીને, પંચદસ્વાક્ષર ઉચ્ચારના કાળમાન સુધીજ માત્ર અયોગીપણું પામી, અસ્પૃશ્ય ગતિવડે એકંજ સમયે પૂર્વપ્રયોગાદિ આરે કારણના ન્યાયવડે લોકાંતને અગ્રભાગે મુક્તિપદને પ્રાપ્ત કરશે, સાદિ અનંત

ભાંગાવડે ચિદાનંદ સુખને તેઓ અનુભવશે.

x x x x x x x

આ ધન્ય અને શાલિભદ્ર બંને ચારે પ્રકારના અનુત્તરપણા-
વડે ઉત્કૃષ્ટપદ પામ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—પહેલાં તો પૂર્વભવમાં
અનુત્તર દાન દીધું; કારણ કે મોટા કષ્ટવડે ક્ષીર સ્વયં તેમના
ભોગમાં આવી, સાધુદાનનો અભ્યાસ પણ નહોતો, છતાં સાધુના
દર્શનથીજ તીવ્ર શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાથી પોતાનું સર્વ દુઃખ ભૂલી
જઈને ભક્તિના સમૂહથી ભરેલા અંગવાળા તે બંનેએ ઉઠીને
“સ્વામિન્ ! અહીં આપના પદો સ્થાપો અને આ શુદ્ધ આહાર
ઝહણ કરવાની કૃપા કરો.” આ પ્રમાણે ભક્તિનાં વચન સહિત
સાધુને બોલાવીને થાળ ઉપાડી એકીજ સાથે સર્વે ખીર વહે-
રાવી દીધી. મનોરથ સંપૂર્ણ થવાથી સાત આઠ પગલાં સાધુની
સાથે જઈને ફરીથી સાધુને વાંદી હર્ષિત હૃદયથી વારંવાર અનુ-
મોદના કરતાં ઘરની અંદર આવી થાળીની પાસે બેસી અવસર
નહિ બહીને પોતપોતાની મા પાસે પણ ગાંભીર્ય ગુણથી કાંઈ
પણ બોલ્યા નહિ. આવું દાન કોઈથી પણ અપાતું નથી. હવે
બીજા તેમનો તપ પણ અનુત્તર છે; કારણકે બાર વરસને અંતરે
ઘેર આવેલ તે બંનેને શાલિભદ્રની માતા, તેની પત્ની તથા હમેશાં
સેવાની પ્રવૃત્તિ કરનારા ચાકરોએ પણ ઝાળખ્યા નહિ, આવો દુ-
ષ્ક મહાતપ તેઓએ કર્યો. ત્રીજું શાલિભદ્રે રાજાને નમસ્કાર
માત્ર કરવાથી આ જન્મમાં ભોગવેલ અનિર્વચનીય ભોગલીલાને
વ્યર્થ કરી નાખીને વિચાર્યું કે—“હજુ પણ પરવશતા ન ગઈ,
પરવશતાનું સુખ તે તો દુઃખરૂપજ છે, તેથી સ્વમાનની રક્ષા
માટે સ્વાધીન સુખ મેળવવા સકળ સુર-અસુર તથા મનુષ્યોથી
વંદાતું ચારિત્ર હું ઝહણ કરું.” વળી ધન્યકુમારે પોતાની પત્ની

પાસેથી શાલિભદ્ર એકેક પ્રિયા લજે છે તે સાંભળીને એકેક પ્રિયાનું ત્યજન તો કાતરપણું છે તેમ કહીને પ્રિયાની મસ્કરીની વાણી પણ અનુકૂળ રીતે સ્વીકારી અને એક સાથે આઠે સ્ત્રીઓને તણ દીધી. અનર્ગલ સમૃદ્ધિ તૃણેવત્ અવગણીને ચારિત્ર લેવામાં સન્મુખ થયા તે પણ અનુત્તર ગણાયેલ છે. ચોથું હજુ પણ લોકિક તથા લોકોત્તરમાં તેઓનો યશપટલ વાગેજ છે. કારણ કે—જ્યારે કાંઈ ધન સંપત્તિ વિગેરે મેળવીને કુલાંચ છે, ગર્વ વહન કરે છે, ત્યારે સભ્ય પુરૂષ તેને તરતજ કહે છે કે—“ તું શું ધન્ય અથવા શાલિભદ્ર જેવો થયો છે કે અંતરમાં આટલો બધો ગર્વ રાખે છે ? ” હજુ આજે પણ સર્વે વ્યાપારીઓ દીવાળીના પર્વમાં વહીપૂજન કરવાને સમયે પ્રથમ આ બંને મહાપુરૂષોનાંજ નામ^૧ લખે છે અને તેમને સ્મરે છે. આ પ્રમાણે તેઓનોજ યશ પ્રવર્તેલો છે, બીજનો નહિ.

વળી શાલિભદ્રને અંગે ચાર મોટા આશ્ચર્યો થયા છે તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ તો નરભવમાં સ્વર્ગના લોગ લોગવ્યા. બીજું—ઘેર આવેલા શ્રેણિકરાજને સુખમાંજ મગ્ન શાલિભદ્રે કરિયાણા રૂપે બહીને કરિયાણા તરીકે વખારમાં નાખવાનો આદેશ કર્યો. આ પ્રમાણે લીલાશાલિપણું કાને થાય છે! ત્રીજું—સુવર્ણ તથા રત્નથી ભરેલા બીજને અસભ્ય એવા વસ્ત્રાભરણ વિગેરે હમેશાં સામાન્ય પુરૂષમાણાની જેમ નિર્માલ્યપણે ફેંકી દીધા તે પણ આશ્ચર્ય છે. ચોથું—જેની સામે જોઇને રાજા ‘આવો’ તેટલુંજ વચનમાત્ર કહીને જરા પણ માન આપે તો તે પુરૂષ મનમાં ઘણું કુલાંચ છે કે—“ અહો ! આજે તો રાજાએ મોટા અદર સહિત

૧ ‘ ધનાશાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હજે ’ તેમ આજે પણ ચૌપડામાં લખાય છે.

મને મોહાન્યો, આજે મારે શુભનો દિવસ થયો. આજે મારું બા-
અ રહુરાયમાન થયું.' તે પ્રમાણે મનમાં હર્ષ ધારણ કરે છે; અને
આને તો રાજાએ પોતે પરિવાર સહિત તેને ઘેર આવીને વણ
વધારે માન આપ્યું, તે ઉલટું તેણે અપમાનપણે વિચાર્યું !
“ અહો ! હું અધન્ય છું, મેં પૂર્વ જન્મમાં પૂર્ણ પુન્ય કર્યું
નથી, તેથી હું આના સેવકપણે જન્મ્યો. આટલા દિવસ સુધી
હું મનમાં કુલાતો હતો કે હું સર્વથી સુખી છું; પરંતુ આ મારું
સર્વ સુખ વેધથી મણિની જેમ પરવશતાના દોષથી દૂષિત છે,
અને સર્વ વિક્ષણ છે ! અહો ! આ સંસાર ખોટી રચનાવાળો
છે ! આમાં જે ગર્વ કરે-કુલાય તેને સુખશીખર જણવો, તેથી હું
આ જન્મમાં મળેલા મૃગતૃષ્ણાતુલ્ય ભોગોને તજીને સ્વાધીનપણાતું
સુખ સાધવામાં ઉઘટ થાઉં.” આ પ્રમાણે નિચારીને સમગ્ર સાં-
સારિક ભોગવિલાસમાંથી તેનો ઉત્સાહ ચાલ્યો ગયો. બીજાઓ
રાજાનું માન પામીને જીવિત પયંત કુલાય છે, મદ કરે છે,
અને શાલિભદ્ર તો તેથી ઉલટા માનબ્રષ્ટપણું માનીને વિલખા
યઈ ગયા. આ પણ આશ્ચર્ય જણવું.

ધન્ય અને શાલિભદ્રનો દાનધર્મ વિશ્વમાં અપ્રતિમ છે, પણ
તે બંનેમાં વિશેષ પ્રકારે અમે ધન્યની સ્તવના કરીએ છીએ,
કારણ કે ધન્યકુમારનો પુન્યપ્રભાવ જગતમાં અનુત્તર થયો છે.
તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ તો તેના જન્મને સમયે નાલ છેદીને ભૂમિ-
માં મૂકવામાટે ભૂમિ ખોદતાં એક લક્ષ કરતાં વધારે કિંમતવાળું
નિધાન પ્રગટ થયું; આ અનુત્તર પુન્યના સમૂહનો ઉદય છે.
બીજું-કુમારાવસ્થામાં પૂર્વે દોઢ વખત વ્યાપાર ઉઘમ નહોતો
કર્યો તથા લેવા વેચવાનું સ્વરૂપ નહોતું જણ્યું તે છતાં પહેલે-
જ દિવસે પોતાની જુદીના કૌશલ્યથી લક્ષ દ્રવ્ય પેદા કરીને

ઘેર આવ્યા; તે પણ અનુત્તર પુન્યનો ઉદય છે. ત્રીજું—પિતાએ બીજી વખત વ્યાપાર કરવાની પ્રેરણા કરી એટલે સામાન્ય હીનજનોને ઉચિત હોડ કરીને રાજકુમારને જીતી બે લાખ દ્રવ્ય મેળવીને ઘેર આવ્યા. કોઈને સ્વપ્નમાં પણ એવી શ્રદ્ધા આવે નહિ કે હોડના વ્યાપારમાં બે લાખ દ્રવ્ય મળશે. આ પણ અનુત્તર પુન્યનો ઉદયજ સૂચવે છે. ચોથું—પિતાએ ત્રીજીવાર વ્યાપાર કરવાની પ્રેરણા કરી ત્યારે દીન હીનજનોને ઉચિત નિંદનીય મૃતકના ખાટલાનો વ્યાપાર કરીને છસઠ કરોડના મૂલ્યવાળા રત્નો લઈને ઘેર આવ્યા. મૃતકના ખાટલાના વ્યાપારમાં છસઠ કરોડ મૂલ્યના રત્નો મળે તેવી કોણ સંભાવના કરે ? આ પણ અનુત્તર પુન્યનો ઉદય સૂચવે છે. પાંચમું—બંધુઓ આ ઉપાર્જિત દ્રવ્ય યથેચ્છ રીતે ભોગવતા હતા છતાં ઈર્ષ્યા કરતા હતા તે દેખીને ઘેરથી નીકળી ગયા. માર્ગમાં ક્ષુધા તથા તૃષ્ણાથી ખીડાયેલા થાકી જઈને ક્ષેત્રની પાસેના વડની નીચે બેઠા. તે વખતે ક્ષેત્રપતિએ સુભાગ્યશાળી દેખીને ભોજન માટે આમંત્ર્યા. તેણે કહ્યું કે—“કોઈનું કામ કર્યો વગર હું ખાતો નથી.” ક્ષેત્રપતિએ કહ્યું કે—“જો તારે એવી પ્રતિજ્ઞા હોય તો મારો આ હજ ચલાવ. હું દેહશુદ્ધિ કરીને આવું છું; પછી ભોજન કરશું.” તેમ કહીને હજ દઈને ગયો. તેમણે સાત આઠ પગલાં હજ ખેડ્યો. તેવામાં હજ અટકી ગયો. તેમણે બળ કરીને હજ ઉપાડ્યો કે તરતજ ઢંકાઈ રહેલ પથ્થર દૂર થઈ ગયો અને ખાંડાડ પડ્યું. નીચા નમીને જોયું તો ભોંયમાં અનેક કોટી સુવર્ણ દેખ્યું. ને ધન કાઢીને ક્ષેત્રપતિને આપ્યું પરંતુ પોતે મનમાં લોભ કર્યો નહિ અને મહા આગ્રહથી ભોજન કરી ધન ત્યજી દઈને આગળ આપ્યા; આ પણ મોટા પુન્યવડેજ થયું છે. છઠું—રાજાએ વહાણ-

માં રહેલ જેના સ્વામી નહોતા તેવા કરિયાણા ખરીદવા માટે ગામના વ્યાપારીઓને બોલાવીને કહ્યું કે,—“ આ કરિયાણા ગ્રહણ કરો, ગામના ભાવ પ્રમાણે મૂલ્ય આપજો.” તે વખતે બધા વ્યાપારીઓએ એકઠા થઈ જઈને નકી કયું કે—‘નગરમાં રહેલા સર્વ વ્યાપારીઓએ ભાગ પાડીને કરિયાણા લઈ લેવા. ધનસારને ઘેર પણ ભાગ ગ્રહણ કરવા માટે આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું. તે વખતે તેના મોટા ભાઈઓએ ઈર્ષ્યાના દોષથી બાપને કહીને ભાગ લેવા માટે ધન્યને મોકલ્યા. ધન્ય પણ પિતાની આજ્ઞાથી ગયા. સર્વ કરિયાણા નજરે જોઈને તે મધ્યે અનેક સેંકડો કળશા જેના ભરેલા છે તેવી તેજમતુરી તેમણે દીઠી. શાસ્ત્રપરિચય તથા સ્વયુદ્ધ-કૌશલ્યથી તેણે તેને ઝોળખી, પરંતુ બહુ વ્યાપાર કરનારા, કરિયાણાની ઉત્પત્તિ-નિષ્પત્તિમાં કુશળ અને વિચક્ષણતા ધારણ કરનારા અન્ય વ્યાપારીઓએ તે ઝોળખી નહિ. તેઓ તો તે કળશોને ખારી માટીથી ભરેલાજ માનતા હતા; તેથી તેને નહિ ઝોળખીને ખળ સ્વભાવથી અને ઈર્ષ્યાબુદ્ધિથી મિષ્ટ વચનોવડે તેને રાજી કરીને તે ઘડાઓ બધા ધન્યને માથે તેઓએ દોળી નાખ્યા—તેને આપ્યા. ધન્યે પણ પોતાની બુદ્ધિની ચતુરાઈના અતિશયપણાથી તેઓની ખળતા બહી લઈને તેમને ચોગ્ય ઉત્તર દીધો. પછી તે સર્વને પ્રસન્ન કરીને અને સર્વ વ્યાપારીઓના આંખમાં ધૂળ નાંખીને અનેક શત ઠાટી સુવર્ણ કરી આપનારા એ તેજમતુરીના કળશા ગાડામાં ભરીને તેઓ ઘેર લઈ આવ્યા. આ પણ ઉત્કૃષ્ટ ભાગ્યોદયવાળાનેજ થાય છે, બીજને થતું નથી. સાતમું—ન્યારે શેઠની સુકી વાડીમાં એક રાત્રિ તેઓ સુતા ત્યારે તેના અત્યુત્કૃષ્ટ પુન્યપ્રભાવથી તેજ રાત્રિમાં તે સુકી વાડી નંદનવન જેવી થઈ ગઈ, તેથી તેમની ઘણી આબરૂ વધી. આ

પણ એક આશ્ચર્ય છે; તે પણ અનુત્તર પુન્ય સૂચક છે. આઠમું જ્યારે કૌશાંબીમાં ગયા ત્યારે ત્યાંના રાજ્યે મણિની પરીક્ષા માટે તથા તેનો મહિમા જાણવા માટે ત્રણ દિવસ સુધી પડહ વગડાવ્યો, પરંતુ કોઈએ તે છપ્પ્યો નહિ. તે તેમણે સ્પર્શ્યો. પછી રાજ પાસે જઈને તે મણિ લઘ શાસ્ત્રથી પરિકર્મિત બુદ્ધિવટે કૌશલ્યતા તથા ચતુરાઈના અતિશયથી મણિની જાતિ, તેનો પ્રભાવ તથા કૃણ કહી દેખાડ્યા અને તે મણિનો મહિમા પણ સમગ્ર સભ્યજનો પાસે થાળમાં તાંદુલ ઉપર પારેવા મૂકીને આધાર સહિત દેખાડ્યો. સર્વે સભ્યો અને રાજ પણ તે જોઈને ચમત્કાર પામ્યા. આ ઉપર પુન્યનોજ આવિર્ભાવ જાણવો. આ આઠે અનુત્તર પુન્યના સમૂહથી થયેલા મહા આશ્ચર્યો છે.

વળી બીજા પાંચ મહા આશ્ચર્યો છે, તે આ પ્રમાણે—
જ્યારે કૌશાંબી નગરીની પાસે સ્થાપેલા ગામમાં પોતાના પિતા અને ત્રણ ભાઈઓને રાખીને રાજ્ય તેમને સ્વાધીન કરીને ધન્ય-કુમાર રાજગૃહીએ જવા માટે સૈન્ય સહિત નીકળ્યા, તે વખતે માગમાં લક્ષ્મીપુર નગરમાંથી એક રાજપુત્રીએ વનમાં જઈને પોતાની બુદ્ધિના ચાતુર્યાતિશયથી રાગવડે મૃગલીને આકર્ષીને પોતાના કંઠમાંથી હાર કાઢી તેના કંઠમાં પહેરાવી દીધો હતો, અને ઘેર આવીને પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે—જો મારા આ મૃગલીને રાગવડે આકર્ષીને તેના કંઠમાંથી હાર કાઢીને મારા કંઠમાં પહેરાવશે તે મારો ભત્તાર થશે. આ પ્રતિજ્ઞા સર્વત્ર વિદિત થઈ; પરંતુ તે પૂરવાને કોઈ સમર્થ થયું નહિ. પછી ધન્યકુમારે ત્યાં આવીને વનમાં જઈ વીણાવાદનપૂર્વક રાગવડે સમસ્ત વનમાં રહેલા હરણીઓના ટોળાને આકર્ષીને અનેક હરણોના સમૂહવાળા યુવને ઘણા જનોથી ભરેલા ચતુષ્પદને રસને થઈને છત્રીશ રાજ-

કુળોથી શોભતી, અનેક આયુધ બાધિલા હજારે સેવક વૃંદાથી સેવાતી રાજસભામાં આણ્યું. જે હરણો પુરુષ માત્રને દૂરથી દેખીને અતિ દૂર નાશી બય છે, તેને ઘણા જનોથી ભરાયેલી સભામાં મનુષ્યોએ દૂર ખસેડ્યાં, તો પણ રાગમાં એકલીન ચિત્તવાળા યદને તેઓ કાઠ સ્થળે ગયા નહિ, પછી તેઓની સાથે આવેલી પેલી હરણીના ગળામાંથી હાર લઇને કન્યાના કંઠમાં પહેરાવ્યો; તેજ નખતે તેણે ધન્યતા કંઠમાં વરમાળા આરોપી. તેની પછવાડે તેજ નગરમાં બીજી ત્રણ કન્યાઓ સાથે પણ પાણિમહણ ક્યું. આ પ્રેમનું અતિશય કળાકૌશલ્ય છે.

બીજું—તેઓ બાળપણમાંજ અસહાય હતા તો પણ પોતાની શુદ્ધિકુશળતાથી તથા વયનાદિની ચતુરાઇથી અનેક શત કોટી પ્રમાણ ધન તેમણે ઉપાર્જન ક્યું અને અદ્વિતીય રાજ્યમાન મેળવ્યું. ધન્યે ઉપાર્જન કરેલા ધનવડે આખા કુટુંબનું ભરણ પોષણ ચાલતું હતું; વળી ત્રણે મોટા ભાઈઓ તો વિશેષપણે પોતાપોતાના ચિત્તની અનુકૂળતા પ્રમાણે યથેચ્છ રીતે નિરંકુશપણે તે દ્રવ્યને લોગવતા હતા; પરંતુ તેમને તેમની જરાપણ શંકા નહોતી; છતાં તે ત્રણે ભાઈઓ ધન્યકુમારની ઉપર મોટી ઇર્ષ્યા રાખવા લાગ્યા. બંધુઓને ઇર્ષ્યા કરતા બાણીને ધન્યને તેઓની ઉપર જરાપણ કષાય આવ્યો નહિ, પરંતુ સન્નજનના સ્વભાવથી ધન્ય પોતાનોજ દોષ વિચારવા લાગ્યા કે—‘અહો ! આ મારા વડીલ લાઇઓ મારે પૂજનીક છે, મને દેખીને મારાજ દુષ્કર્મના ઉદયથી તેઓ ઇર્ષ્યાવંત થાય છે, ઇર્ષ્યા આવવાથી અંતરમાં કષાયનો ઉદય થવાને લીધે તેઓ બળે છે, જ્યારે અંતરમાં કષાય બળે છે, ત્યારે કાઠ ઉપર પ્રીતિ થતી નથી અને જે પ્રીતિ નહોત્ય તો પછી શુભ શેતું ? અરે ! સર્વત્ર અરતિ કરાવનાર હુંજ થયો

છું. તે બધા મારે તો સેવા કરવા લાયક છે. ભક્તિને ઉચિત તે સર્વની સેવા કરીને કોઈ પણ પ્રકારે તેમને મારે પ્રસન્ન કરવા બેઠ્યો. તે હું યથારક્તિ કરીશ, પરંતુ અભારે મને જોવાથી તેમને હલટી ઈર્ષ્યાની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમાં કોઈનો દોષ નથી, મારોજ દોષ છે, કારણ કે મારા દર્શનથી તેઓની ઈર્ષ્યા પ્રબળ થાય છે, તેથી હાલ તો મારે અહીં રહેવું નહિ, હું બહાર તો તેઓ સુખેથી અત્રે રહેશે, કારણ કે કારણનો નાશ થતાં કાર્ય નીપજશે નહિ, તેથી મારે અવશ્ય દેશાંતરમાં જવું યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને રાત્રે અરતિ અથવા તો દ્રેષ રહિત સહજ વૃત્તિથી મુનિની જમ તેઓ ઘરમાંથી નીકળ્યા. તે વખતે તે મનમાં જરા પણ દુઃખાણ નહિ. ‘મારી ભુજથી ઉપાર્જન કરેલ ધન ભોગવતાં આ દુર્જનો મારા ઉપર ઈર્ષ્યા કરે છે.’ એવું એના ચિત્તમાં પણ આવ્યું નહિ. આવા સંતો ક્યાં હોય છે ? પછી અનુક્રમે તે ઉજ્જયિનીમાં આવ્યા. ત્યાં સરોવરમાં રહેલ સ્તંભના વેષ્ટનની ચતુરાધવડે મંત્રીપણું પામ્યા. પાછી તેવીજ સુખસંપત્તિ તથા લીલાલહેર મળી. કેટલેક કાળે માખાપ અને બંધુઓ દુષ્કર્મના ઉદયથી દીન અવસ્થાને અનુભવતા ભટકતાં ભટકતાં ત્યાંજ આવ્યા. ગોખમાં બેઠેલા ધન્યકુમારે તેમને દીઠા, દેખીને મનમાં બહુ ખેદાણા કે—‘અહો ! આ મારા પૂજ્યો આવી દશા પામીને દુઃખ ભોગવે છે ?’ પછી સેવક સાથે ઉતાવળા ઘરમાં બોલાવીને ઉભા થઈ પોતાના પિતા તથા વડીલ બંધુઓને પગે લાગ્યા. વિનયયુક્ત મિષ્ટ વચનોવડે તેમને સંતોષીને, સ્નાનાદિવડે ભક્તિ કરી પૂજ્યસ્થાને તેમને સ્થાપન કર્યા અને સર્વ ધન-ધાન્યાદિક તેમને આધીન કર્યા. પોતે સેવા કરનાર-પરિચર્યા કરનાર થઈને રહ્યા. આવું મહા આશ્ચર્ય કારી ચરિત્ર ધન્યનુંજ હોય, બીજાનું હોવા સંભવ નથી. આવી

કેપાએની મંદતા તથા વિનયની પ્રગટ્થતા મહાપુરુષમાંજ હોય, બીજામાં હોય નહિ.

આ પ્રમાણે ચાર વખત અમિત ધન આપીને જરા પણ મનમાં દૂલાયા વગર તે નીકળી ગયા હતા. તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં અમિત સંપત્તિ તેમને મળતી. પછવાડે રહેતા વડીલ ભાઈઓ પાછા આપદાથીજ વિડંબના પામતા અને દુઃશા પામીને તેની પાસે આવતા; પરંતુ ધન્ય તેને દેખીને વારં-વાર બહુમાનપૂર્વક ધરમાં લઇ જઇને વિનયપૂર્વક સર્વસ્વ તેમના હસ્તમાં મૂકતા. આ પ્રમાણે મહા આશ્ચર્યકારક, માયા-કપટ રહિત પ્રકૃતિ, ક્રોધ-માન-માયા-લોભરહિતપણું, ઉચિત ગુણોનો સહકાર, તથા ભદ્રક સ્વભાવ ધન્ય વિના અન્ય કા-ઈમાં સાંભળ્યો નથી. આ બીજું મોટું આશ્ચર્ય છે.

ત્રીજું—પુન્યથી પાંચશે ગામનું અધિપતિપણું અને પૂ-વોક્ત અપરિમિત લક્ષ્મી મળી. ઉપરાંત રાજમાન મળ્યું, તે ઉ-પરાંત સર્વ સંપત્તિવંતોના ગર્વનું હરણ કરનાર ચિંતામણિ રત્ન ધરમાં વિરાજતું હતું, તથાપિ સંતોષ ગુણની બહોળતાથી, શ્રીમત્ જિનેશ્વરના વચનથી પરિણત મતિવાળા તેના મનમાં એવો કાઈ દિવસ સંકલ્પ માત્ર પણ થયો નહિ કે-‘હું પણ સુ-વર્ણ તથા રત્નોને નિર્માલ્યપણે ફેંકી દઉં.’ શાલિભદ્રને તો હમે-શાં તેનીશ પેટીઓ સવારે આકાશમાંથી ઉતરતી હતી; આ તો છાસઠ પેટીઓ ઉતારવાને સમર્થ હતા, પરંતુ તેણે જિનેશ્વરનાં વચનનો હાલ્-તાસર્થ મેળવ્યો હતો, તેથી સર્વે પુરુષગણ તિલાસો-ને સ્વપ્નમાં આવેલ ઈંદ્રજાળની માફક નિષ્ફળ સમજતા હતા. પ્રાયે કરીને આદોષક જ્ઞાનવંત પુરુષોમાંજ આવા ચિન્હો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. આ જગતમાં પૂર્વ પુન્યના પ્રબળ ઉદયથી અપરિ-

મિત્ર ધન તથા સંપત્તિ જે મેળવે છે તેઓ તેનો ગર્વ કરે છે. પ્રથમ પોતાની તુલ્યતાવાળા અન્ય ધનવંતને વિવિધ ચતુરાઈના તિથયપણાથી તવા તવા ભોગો ભોગવતાં દેખીને તેઓ અધિક ભોગોની ઇચ્છા કરે છે, અને ભોગો ભોગવે છે; પરંતુ શક્તિ છતાં પણ ક્ષમાનુકૂળ વર્તન ધન્યકુમાર જેવું કાઠકનેજ હોય છે. કહ્યું છે કે:-

જ્ઞાને મૌનં ક્ષમા શક્તૌ, ત્યાગે શ્લાઘાવિપર્યયઃ ।

‘જ્ઞાનમાં મૌન, શક્તિમાં ક્ષમા તથા ત્યાગમાં શ્લાઘાએ અભાવ’ (તે આદરણીય છે.) આ બધું મહા મહા પુન્યાતુ બંધી પુન્યના ઉદયવાળાનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચોથું મોટું આશ્ચર્ય એ છે કે-સેંકડો વિકારનાં હેતુઓ હતા, તો પણ પોતાનું અદ્વિતીય ધૈર્ય ન તજ્યું. “વિકારના હેતુ હોય છતાં પણ જેનાં હૃદયો વિકાર પામતા નથી તેજ ખરા ધીરવંત પુરૂષો છે.” આ નીતિવાક્ય પોતાના દૃષ્ટાંતથી તેમણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું.

પાંચમું આશ્ચર્ય એ છે કે-શાલિભદ્રને તો રાજના પરવશ પાણાનું ભાન થવાથી વૈરાગ્યનો ઉદય થયો અને ત્યારપછી પણ શ્રી વીરભગવંતના અમૃત સિંચનના યોગથી તે વૈરાગ્યનો રંગ પલ્લવિત થયો; પછી પ્રબળ વૈરાગ્યના ઉદયવડે ચરિત્ર ઇચ્છક તેણે હમેશાં એકેક પ્રિયા ત્યજવાનો ઉદ્ધમ શરૂ કર્યો, પરંતુ સુભદ્રાને મુખેથી તેના દુઃખની વાતો સાંભળીને ધન્યકુમાર તો જરા હસીને બોલ્યા કે-“શાલિભદ્ર તો અતિશય મૂર્ખ દેખાય છે.” પ્રિયાઓએ કહ્યું કે:-“શું મુર્ખાઈ ?” ધન્યે કહ્યું કે:-“અરે મુર્ખા સ્ત્રીઓ ! જે લજવાની ઇચ્છા હોય તો એક સાથેજ તજવી, પ્રતિક્ષણે પરિણામની બહેળતાથી મન ફરી જાય છે. નિશ્ચિત

વાસી આત્માની પરિણતિમાં ફેરફાર થઈ જતાં વાર લાગતી નથી, તેથી ત્યાં સુધી વિલંબ કરવો યોગ્ય નથી; માટે જ્યારે સારા પરિણામ થાય ત્યારે તે કાર્ય તેજ સમયે કરી લેવું. 'ધર્મની ત્વરિત ગતિ છે.' તે વચન પ્રમાણે ધર્મકૃત્યમાં વિલંબ કરવો નહિ; તેથી મેં તેને મૂખ કહેલો છે." તે વખતે તે પ્રિયાઓએ વિલાસપૂર્વક નીતિવાક્યને અનુસરીને કહ્યું કે--"સ્વામિન્ ! આ જગત્માં અતિ ઉચ્ચ કાર્ય કરવા માટે બોલનારા તો બહુ હોય છે, પરંતુ તે કાર્ય કરવામાં તત્પર તો કોઈકજ માડીજાયો હોય છે, સર્વે હોતા નથી. આવી સંપત્તિ અને સ્ત્રીઓને ત્યજવાને તેજ સમર્થ છે, બીજે કોઈ સમર્થ થાય તેવું જણાતું નથી." તે વખતે એક પ્રિયાએ આગળ થઈને વિલાસપૂર્વક કહ્યું કે--"હાથમાં કંકણ હોય ત્યારે આરીસાનું શું પ્રયોજન ? શાલિભદ્રને બત્રીશ પત્નીનો સમૂહ છે, તો તમારે આઠ પ્રિયાઓ છે; જો તમે ખરા શુરવીર હો તો એક સાથે આ બધીને કેમ તજતા નથી ?" આ પ્રમાણેનું પત્નીનું વાક્ય સાંભળીને હર્ષપૂર્વક ધન્યકુમારે કહ્યું કે--"અહો ! તેં સાચું કહ્યું ! કુલવંતી સ્ત્રીઓ પાસેજ આવાં વાક્યો હોય છે કે જે અવસરે તેવાં હિતકારી વાક્યો બોલી શકે છે ! હે સ્ત્રી ! હું આજેજ આઠે પ્રિયાને ત્યજું છું." તે પ્રમાણે કહીને તેજ ક્ષણે બધી પ્રિયાઓને ત્યજી દઈને ચરિત્ર ગ્રહણ કરવાને તેઓ ઉદ્યુક્ત થયા. પ્રિયાઓને પણ પ્રતિબોધીને ચરિત્ર ગ્રહણમાં તત્પર કરી અને શાલિભદ્રનો વિલંબ તજ્યો. આ પણ મોટું આશ્ચર્ય છે. આ પ્રમાણે ધન્યકુમારના ચરિત્રમાં પાંચ મોટા આશ્ચર્યો છે.

આ પ્રમાણે ધન્યમુનિ તથા શાલિભદ્ર મુનિનું ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં ગદ્યબંધવડે મેં રચ્યું તે મારી ચતુરાઈ દેખાડવા માટે, પંડિતાઈ દેખાડવા માટે અથવા તો બીજા કોઈ ઇર્ષ્યાદિ કારણે-

વડે પ્રેરાધમે રચ્યું નથી; પરંતુ આ કાળમાં જે સંપત્તિગણી છે, તેઓની મધ્યમાં જે કંઈ બુદ્ધિશાળી છે, સખ્દાદિ સામ્રાજ્યમાં કુશળ છે, તેઓ તો સર્વ સામ્રાજ્યોનો નિર્વાહ કરી શકે છે; પરંતુ તેવા થોડા હોય છે, બીજાઓ કાંઈક ભણીને તથા કાંઈક સાંભળીને અંડખંડ પાંડિત્યથી ગર્વિત થયેલા હોય છે, તેઓ પૂર્વાચાર્યોએ કરેલા ગદ્ય-પદ્યમય ગ્રંથોનો યથામતિ કષ્ટપૂર્વક નિર્વાહ કરે છે. બાકી રહેલા બધાઓ તો પદ્યમય ગ્રંથો જોવાને પણ અસમર્થ હોય છે, તેઓ વાંચી તો કેવી રીતેજ શકે? વળી પરિપક્વ ગદ્યમય પૂર્વ સુરિકૃત ગ્રંથો વાંચવાને પણ તેઓ સમર્થ હોતા નથી, વળી તેઓ લોકભાષામાં લખેલા બાળાવબોધ ગ્રંથો વાંચતાં લજ્જા પામે છે, કારણ કે--“અહો ! આવા વૃદ્ધ થઇને લોકભાષાજ વાંચે છે.” આ પ્રમાણે શ્રાવકો કહે છે. તેવાઓના શિષ્ય પ્રશિષ્ય ગુરુ-ભાઇ વિગેરેની પ્રાર્થનાથી આ સરલ રચના મેં કરી છે. બાળજીવો બણે કે--“આ સંસ્કૃત ગીર્વાણ ભાષાવાળો ગ્રંથ વ્યાખ્યાનમાં વંચાય છે.” તેટલા માટે મેં આ બાળવિલાસ કર્યો છે, બીજા કાંઈ કારણથી કર્યો નથી. તેથી જે સંતો મહંતો છે, તેમના પાદ-યુગલને વાંદીને હું પ્રાર્થના કરું છું કે--“આ ગ્રંથમાં જે કંઈ અ-શુદ્ધ, અશુદ્ધતર હોય તે મારા ઉપર મોટી કૃપા કરીને તેઓએ શોધી લેવું, કે જેથી મારી જેવા બાળકની હાંસી ન થાય, પણ પ્રતિષ્ઠા થાય; પણ આવી પ્રાર્થના કરવાનું શું કામ છે? કારણ કે જે સજ્જનો હોય છે, તેઓ તો સજ્જનતત્ત્વભાવથીજ પુસ્તક લાયકમાં લઇને, બાળવિલાસ દેખીને, જરા હસીને, સ્વયમેવજ શુદ્ધ કરે છે. વળી જે કાંઈ આ ગ્રંથની અંદર અજ્ઞાનવશપણથી તથા મિથ્યાત્વના ઉદયથી જિનાજ્ઞાની વિરુદ્ધ લખાયું હોય તે-શ્રીમત્ અહંદાદિ પાંચની-સાક્ષીએ ત્રિશુદ્ધિવડે મારું સર્વ મિથ્યાદુષ્ટ

અર્થાત્ મેં અદ્રકપણથી તથા ભક્તિવશ પણથી મુનિરાજનાં ગુણો
યથાભતિ ગાયા છે, તેના ક્ષણરૂપે શ્રીમત્ જિનધર્મમાં મારી દ્રઢ
ભક્તિ થાઓ. પ્રાંતે કર્તા કહે છે કે—

જયઃ શ્રી જૈનધર્મસ્ય, શ્રી સંઘસ્ય ચ મંગલમ્ ।

વક્તૃણાં મંગલં નિત્યં, શ્રોતૃણાં મંગલં સદા ॥૧॥

યસ્યૈતાનિ ફલાનિ દિવ્યવિભવોદ્દામાનિ શર્માણ્યહો ।

માનુષ્યે ભુવનાદ્ભુતાનિ બુભુજે શ્રી ધન્યશાલીદ્વયી ॥

દેવત્વે પુનરિન્દુકુન્દવિશદાઃ સર્વાર્થસિદ્ધેઃ શ્રિયઃ ।

સોઽયં શ્રી જિનકીર્તિતો વિજયતે શ્રી દાનકલ્પદ્રુમઃ ॥૨॥

“જે દાન કલ્પદ્રુમના પ્રભાવથી ધન્યકુમાર તથા શાલિભદ્ર
ખંતેએ ક્ષણરૂપે દિવ્ય વૈભવ, ઉદ્દામ મહેલ અને મનુષ્યપણમાં
ભુવનાદ્ભુત સુખ ભોગવ્યા અને જેના પ્રભાવથી દેવપણમાં ચંદ્ર
તથા કુંદના કુલ જેવી વિશદ સર્વાર્થસિદ્ધિની લક્ષ્મી મેળવી તે
જિનકીર્તિ મુનિથી રચાયેલ (અથવા તે જિનેશ્વરથી રચાયેલ)
આ દાનકલ્પદ્રુમ જયવંતુ વર્તે છે.

ઇતિ શ્રીમત્પાગચ્છાવિરજ શ્રીસોમગુરુસૂરિ પદ્મપ્રભાકર
વિનેય-શ્રીજિનકીર્તિસૂરિ વિરચિતસ્ય પદ્યબંધ શ્રીધન્યચરિત્ર-
શાલિનઃ શ્રીદાનકલ્પદ્રુમસ્ય મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિ-
નામન્વયે મહોપાધ્યાય શ્રીહર્ષસાગરગણિ પ્રપૌત્ર મહોપા-
ધ્યાય શ્રી જ્ઞાનસાગરગણિ શિષ્યાદ્યમતિગ્રથિત ગદ્ય-
રચના પ્રબન્ધે શ્રીધન્યશાલિસર્વાર્થસિદ્ધિપ્રાપ્તિ-
વર્ણનો નામ નવમઃ પલ્લવઃ

❖ સમાપ્ત. ❖

પંચદશ શ્રી દાનપદ પૂજ

દુહા.

દાને ભવસંકટ મિટે, દાને આનંદ પૂર;
દાને જિનવર પદ લહે, સકળ ભયંકર ચૂર. ૧
અભય સુપાતર દાન દે, નિસ્તરિયા સંસાર;
મેઘ સુસુખ વસુમતિ ધના, કહત ન આવે પાર. ૨

પૂજ-રાગ જંગલો-ઢોકો પંજળી.

દાન તો અભંગ દીજે, મન ધરી રંગ, દાન
આન તો અમર અજ, સુખ તો અભંગ;
ગૌતમ રતન સમ, પાત્ર સુરંગ. દાન ૧
કનક સમાન મુનિ, પાત્ર ઉત્તંગ;
દેશવિરતિ પાત્ર રૌપ્ય, મધ્યમ સુભંગ. દાન ૨
સમદર્શી જીવ માનો, જંધન તુરંગ;
કાંચ પાત્ર પાત્રસમ, સુખ દે નીરંગ. દાન ૩
શાલિભદ્ર કૃતપુત્રા, ધના શુભચંદ;
દાનસેં અનંત સુખ, કહત જિનંદ. દાન ૪
દાનસેં હરિવાહન લીનો, જિનપદ સંગ;
આતમં આનંદ કંદ, સહજ ઉભંગ. દાન ૫
શ્રીમદ્ વિજયાનંદસુરિ (આત્મારામજી) કૃત
વીશસ્થાનક પદની પૂજ.

